Landsnefndin fyrri
1770–1771

Den islandske Landkommission
1770–1771

DEN ISLANDSKE LANDKOMMISSION 1770–1771

IV

BREVE FRA HØJERE EMBEDSMÆND

REDAKTØRER

Hrefna Róbertsdóttir
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

ISLANDS NATIONALARKIV

I samarbejde med
Rigsarkivet og Islands Historiske Forening

Reykjavík 2019

LANDSNEFNDIN FYRRI 1770–1771

IV

BRÉF FRÁ HÁEMBÆTTISMÖNNUM

RITSTJÓRAR

Hrefna Róbertsdóttir
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

ÞJÓÐSKJALASAFN ÍSLANDS

Í samstarfi við
Ríkisskjalasafn Danmerkur og Sögufélag

Reykjavík 2019

LANDSNEFNDIN FYRRI 1770–1771 IV
Bréf frá háembættismönnum

DEN ISLANDSKE LANDKOMMISSION 1770–1771 IV
Breve fra højere embedsmænd

RITSTJÓRAR · REDAKTØRER
Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

AÐALSTYRKTARAÐILAR · HOVEDSPONSORER
Augustinus Fonden, Rannís — The Icelandic Center for Research

ÚTGEFENDUR · UDGIVERE
Þjóðskjalasafn Íslands · *Islands Nationalarkiv*, Sögufélag · *Islands Historiske Forening*,
Ríkisskjalasafn Danmerkur · *Rigsarkivet*
Reykjavík 2019

SAMRÁÐSNEFND · SAMARBEJDSUDVALG
Hrefna Róbertsdóttir, Helgi Skúli Kjartansson, Ole Magnus Mølbak Andersen

UPPSKRIFTIR SKJALA · TRANSSKRIBERING
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, Sögufélag

RÁÐGJÖF UM FRÁGANG FRUMTEXTA · SPROGLIG VEJLEDNING
Christina Folke Ax, Jóhannes B. Sigtryggsson, Leon Jespersen

SAMLESTUR SKJALA · SAMMENLIGNING TEKST OG KILDER
Gísli Baldur Róbertsson, Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

PRÓFARKALESTUR · KORREKTURLÆSNING
Christina Folke Ax, Hrefna Róbertsdóttir,
Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, Jóhannes B. Sigtryggsson, Leon Jespersen

ÞÝÐINGAR ÚR ÍSLENSKU · OVERSÆTTELSER FRA ISLANDSK
Christina Folke Ax, Skjal ehf. — Pétur Rasmussen

ÞÝÐINGAR ÚR DÖNSKU · OVERSÆTTELSER FRA DANSK
Jón Torfason

ÞÝÐINGAR ÚR LATÍNU · OVERSÆTTELSER FRA LATIN
Gottskálk Þór Jensson, Gunnar Örn Hannesson

SKÝRINGAR OG SKRÁR · FORKLARINGER OG REGISTER
Christina Folke Ax, Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

UMBROT · LAYOUT
Egill Baldursson ehf.

HÖNNUN KÁPU · OMSLAG
Kría hönnunarstofa — Eva Hrönn Guðnadóttir

KORT · KORT
Benedikt Jónsson, Egill Baldursson

PRENTUN · TRYKNING
Ednasprint Slóveníu

© Þjóðskjalasafn Íslands, Hrefna Róbertsdóttir, Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir

Fjölbindaverkið · *Serien*: ISBN 978-9979-876-25-0
IV. ISBN 978-9979-876-29-8

Efnisyfirlit

Inngangur 21

Leon Jespersen, Tíð nytsemdar. Bakgrunnur og markmið Landsnefndarinnar fyrri 33

LÖGMENN OG VARALÖGMENN

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um skiptingu landsins í tvö ömt 8.9.1770. Lit. E. 87

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um sölu konungsjarða, réttarfar og fleira 2.10.1770. Lit. S. N° 1. 89

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um hag landsins, skatta og leigukúgildi 2.10.1770. Lit. S. N° 2. 95

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um nýja landsagatilskipun fyrir landið 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[a]. 107

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar frekar um skiptingu landsins í tvö ömt 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[b] 109

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um siglingar stúdenta, réttarfar og peninga 30.1.1771. Lit. Qq. N° 2. 112

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um betlara á Alþingi 5.9. 1771. 2. B. J. Ref. N° 699 f. 117

Fylgiskjal með bréfi Sveins Sölvasonar um betlara: Útdráttur úr ómagabálki Grágásar. 2. B. J. Ref. N° 699 d. 119

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um meðferð sakamála 29.8. 1771. 2. B. J. Ref. N° 699 e. 120

Sveinn Sölvason lögmaður ritar um fjallvegi á Íslandi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 g. 125

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um Lögréttuhúsið á Þingvöllum og viðhald þess 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 h. 127

Jón Ólafsson varalögmaður ritar álitsgerð um hag landsins og ráð til úrbóta 23.11.1770. Lit. U. 129

Björn Markússon lögmaður fjallar um leiðir til viðreisnar landinu 23.12.1770. Lit. K. 162

Björn Markússon lögmaður fjallar um skiptingu landsins í tvö ömt 5.1.1771. Lit. R. [N° 1]. 185

Björn Markússon lögmaður ritar álitsgerð um tíundargreiðslur 5.1.1771. Lit. R. [N° 2]. 189

Björn Markússon lögmaður skrifar um fátækramálin á Íslandi [án dags. 1771]. Lit. FF. N° 2. 197

Björn Markússon lögmaður fjallar um spítalana á Íslandi [án dags. 1771]. Lit. FF. N° 1. 205

Björn Markússon lögmaður gerir tilraun til uppkasts að nýrri landsagatilskipun fyrir Ísland [án dags. 1771]. Lit. KK. 209

Magnús Ólafsson varalögmaður leggur fram álitsgerð um viðreisn landsins 18.6.1771. Lit. Ll. N° 1. 226

LANDFÓGETI

Greinargerð um jarðeignir konungs á Íslandi árið 1770 eftir Skúla Magnússon landfógeta [án dags. 1770/1771]. Lit. N. . . 265

Fylgiskjöl með lit. N. N° 1–8. Skýrslur um dauð leigukúgildi vegna fjárpestarinnar á jörðum konungs. 290

Greinargerð um Innréttingarnar samin af Skúla Magnússyni landfógeta 30.3.1771. Lit. TT. 301

Fylgiskjöl með greinargerð lit. TT. N° 1–63.

Num. 1. Holstein greifi til Skúla Magnússonar landfógeta um fiskveiðar 26.5.1751. 336

Num. 3. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um nauðsynjavörur á höfnum 9.11.1751. 336

Num. 4. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um fjárstyrk handa Innréttingunum 11.1.1752. . . 337

Num. 5. Starfsreglur Hins íslenska hlutafélags 4.1.1752. 341

Num. 6. Skýrsla um 14 jóskar og norskar bændafjölskyldur sem sendar voru til Íslands 1752. 345

Num. 7. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um frekari fjárstuðning handa Innréttingunum 24.3.1753. 348

Num. 8. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um eftirgjöf á afgjöldum Norður-Múlasýslu og Þingeyjarsýslu 21.4.1753. 352

Num. 9. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um frekari stuðning við Innréttingarnar 9.3.1754. 354

Num. 10. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um ferðakostnað hans vegna Innréttinganna 24.5. 1753. 357

Num. 11. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um úrskurð vegna ferðakostnaðar 18.5.1754. . . 357

Num. 12. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um ágreining Innréttinganna og Hörmangarafélagsins 18.5.1754. 358

Num. 13. Skipun nefndar sem fjalla á um klögumál milli Innréttinganna og Hörmangarafélagsins 30.3.1756. . . . 358

Num. 14. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um skipun nefndar vegna ágreinings Innréttinganna og Hörmangarafélagsins 6.4.1756. 360

Num. 15. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um stofnun kynbótabús fyrir sauðfé á Íslandi 3.6. 1756. 361

Num. 16. Tillögur Skúla Magnússonar landfógeta um verslunarmál 9.7.1757. 362

Num. 17. Magnús Gíslason amtmaður til Skúla Magnússonar landfógeta um verslunarmál 6.10.1757. 385

Num. 18. Skúli Magnússon landfógeti til fimm manna nefndar um verslunarmálin 28.6.1758. 388

Num. 19. Minnisblað frá forsvarsmönnum Innréttinganna um verslunarmál 3.8.1758. 394

Num. 20. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um yfirtöku konungs á versluninni 17.3.1759. . . 396

Num. 21. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um stofnun tukthúss á Íslandi 27.3.1759. 398

Num. 22. Erindisbréf fyrir Marcus Pahl kaupmann sem forstjóra við Innréttingarnar í Reykjavík 18.4.1759. . . 400

Num. 23. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um að senda reikninga yfir tekjur og gjöld félagsins 20.4.1759. 403

Num. 24. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um umbætur á verslun og fiskveiðum 19.3.1760. 404

Num. 25. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um byggingu eyðijarða í mið- og suðurhluta Múlasýslu 18.4.1760. 408

Num. 26. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um skipun tveggja manna til að gera úttekt á hlutafélaginu 16.4.1760. 409

Num. 27. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um uppboð á klæðavörum í Kaupmannahöfn 20.2.1762. 409

Num. 28. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um verð á spunagarni 20.2.1762. 410

Num. 29. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um verð á spunagarni 24.4.1762. 411

Num. 30. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um dreifingu og sölu á veiðarfærum og reipum 20.3.1762. 411

Num. 31. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um kaup á brennisteini í Húsavíkurhöfn 27.3. 1762. 412

Num. 32. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um skipun Johannes Haagens sem eftirlitsmanns með fiskveiðum 11.5.1762. 412

Num. 33. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um ullarkaup í Vestmannaeyjum 13.5.1762. . . . 414

Num. 34. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um kalk til tukthúsbyggingarinnar 31.5.1762. . . 414

Num. 35. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um fjórðungslækna og ljósmæður 15.5.1762. . . 415

Num. 36. Áætlun um tekjur og gjöld Innréttinganna 24. 12.1763. 416

Num. 37. Samningur Almenna verslunarfélagsins og Innréttinganna 2.4.1764. 422

Num. 38. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Hörmangarafélagsins um vörubirgðir á höfnum norðanlands 9.11. 1751. 425

Num. 39. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um Innréttingarnar og Hörmangarafélagið 12.5. 1752. 426

Num. 40. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um timburflutninga til Íslands fyrir Innréttingarnar 27.4.1752. 426

Num. 41. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um verðlag á fiskafla Innréttinganna 10.5.1752. 427

Num. 42. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um kaup á ullarvörum og um innflutning á hör og hampi 22.4.1752. 427

Num. 43. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um útflutning á kjöti og fiski 27.3.1753. 428

Num. 44. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta vegna deilu Hörmangara og forsvarsmanna Innréttinganna 1.5.1753. 429

Num. 45. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um hvort Innréttingarnar hafi brotið á einkaleyfi verslunarfélagsins 24.5.1753. 430

Num. 46. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um verð á skinnum 1.5.1753. 431

Num. 47. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um leyfi Innréttinganna til að flytja nokkrar vörur til Íslands 5.5.1753. 432

Num. 48. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um sölu á fiskafla Innréttinganna 23.11.1753. . . 432

Num. 49. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um sölu og dreifingu á sáðkorni 19.3.1754. . . . 433

Num. 50. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um sölu og dreifingu á grænkálsfræjum 15.4.1755. 433

Num. 51. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um kaup á ull 29.4.1755. 434

Num. 52. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um útgerð á jörðum Innréttinganna 13.5.1755. . . 434

Num. 53. Kammerkollegíið til yfirstjórnar Innréttinganna um verkun á fiski og vöruflutninga 3.6.1755. . . . 435

Num. 54. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um fiskveiðar og fiskverkun 9.12.1755. 435

Num. 55. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um sölu á fiskafla Innréttinganna 29.12.1755. . . . 436

Num. 56. Kammerkollegíið til Skúla Magnússonar landfógeta um saltfiskverkun og vöruflutninga 27.3.1756. . . 436

Num. 57. Afrit af 14. og 16. lið erindisbréfs Almenna verslunarfélagsins til stjórnar Innréttinganna 7.5.1764. 438

Num. 58. Almenna verslunarfélagið til stjórnar Innréttinganna um jaktina Hafmeyjuna 10.5.1766. 438

Num. 59. Almenna verslunarfélagið til Skúla Magnússonar landfógeta um uppsagnir starfsmanna hjá Innréttingunum vegna ullarskorts 27.3.1767. 439

Num. 60. Rentukammer til yfirstjórnar Almenna verslunarfélagsins um taprekstur Innréttinganna 18.4.1767. 439

Num. 61. Dómur um hlutafjáraukningu 20.4.1768. . . . 440

Num. 62. Greinargerð landfógeta til konungs um ástand landsins 22.3.1769. 440

Num. 63. Greinargerð landfógeta til konungs um deilu Innréttinganna og Almenna verslunarfélagsins 26.4.1770. 443

Reikningar yfir tekjur og gjöld Innréttinganna 1751–1759. 448

Reikningar yfir tekjur og gjöld Innréttinganna 1760–1770. 456

Aðalreikningur Innréttinganna 1751–1770. 480

AMTMAÐUR Á ÍSLANDI

Ólafur Stefánsson amtmaður skrifar um róðrarskyldu hjáleigumanna 7.2.1771. Lit. Q. 489

Ólafur Stefánsson amtmaður áréttar skoðanir sínar um róðrarskyldu hjáleigumanna 21.2.1771. Lit. Z. N° 1. 493

Ólafur Stefánsson amtmaður skrifar um fólksfjölda á Íslandi á 18. öld. Afrit 11. greinar greinargerðar hans lit. JJ [án dags. 1771]. Lit. Z. N° 2. 494

Ólafur Stefánsson amtmaður ritar greinargerð þar sem hann ræðir ýmsar viðreisnarhugmyndir [án dags. 1771]. Lit. JJ. . . . 495

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 1. Skýrsla um jarðir í eyði 1696 en í byggð 1760. 562

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 2. Skýrsla um jarðir í eyði í Jarðabók Árna og Páls en í byggð 1760. 566

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 3. Athugasemdir varðandi frjálsa verslun á Íslandi [án dags.]. 569

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 4. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til rentukammers um innflutning á brennivíni og ofneyslu þess 7.8.1769. 578

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 5. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til Jóns Skúlasonar aðstoðarlandfógeta og Guðmundar Runólfssonar sýslumanns 20.4.1769. 580

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 6. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til rentukammers um siglingu erlendra skipa við Ísland 5.9.1769. 584

Ólafur Stefánsson amtmaður fjallar um frjálsa verslun 25.3.1771. Lit. LL. 586

Ólafur Stefánsson amtmaður segir álit sitt á skiptingu landsins í tvö ömt 17.4.1771. Lit. RR. 591

Fylgiskjal með lit. RR: Afrit af bréfi Magnúsar Gíslasonar amtmanns frá 1764 um skiptingu landsins í tvö ömt. 601

BISKUPARNIR Á HÓLUM OG Í SKÁLHOLTI

Manntalstafla yfir Hólastifti 1769 frá Gísla Magnússyni biskupi 17.8.1770. Lit. D. [N° 2]. 605

Skýringar með manntalstöflunni frá Gísla Magnússyni biskupi 22.4.1771. Lit. Aa. N° 3. 607

Skrá yfir fædda og dána í Hólastifti 1760–1769 ásamt nýrri manntalstöflu 1769 frá Gísla Magnússyni biskupi 8.7.1771. Lit. Pp. N° 1. 609

Gísli Magnússon biskup ritar greinargerð þar sem hann ræðir ýmsar úrbótatillögur 25.6.1771. Lit. Yy. 612

Manntalstafla yfir Skálholtsstifti 1769 frá Finni Jónssyni biskupi [án dags. 1770]. Lit. D. [N° 1]. 647

Finnur Jónsson biskup ritar greinargerð um hnignandi hag kirkju og kennimanna 20.11.1770. Lit. G. N° 1. 650

Greinargerð þar sem Finnur Jónsson biskup svarar öllum greinum erindisbréfs Landsnefndarinnar [án dags. 1770]. Lit. G. N° 2. 674

Finnur Jónsson biskup skrifar um fólksfjölda, eyðibyggðir og fjallvegi [án dags. 1771]. Lit. MM. 703

Finnur Jónsson biskup skrifar um verslun, fiskveiðar, jarðeignir og fleira 20.4.1771. Lit. XX. N° 1. 716

Fylgiskjal með lit. XX. N° 1: Viðauki við fyrri greinargerðir Finns Jónssonar biskups. 753

Finnur Jónsson biskup skrifar um Skálholtsskóla [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 a. 767

Tillögur að nýrri reglugerð um Skálholtsskóla frá Finni Jónssyni biskupi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 n. 785

Finnur Jónsson biskup skrifar um ómynduga og mynduga skólasveina [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 o. 795

Finnur Jónsson biskup skrifar um kúgildi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 p. 797

SKRÁR

Heimildir 801

Skammstafanaskrá 807

Hugtök og orðskýringar 813

Efnisorð 840

Mannanafnaskrá 864

Staðanafnaskrá 878

Útgefendur 896

Indhold

Indledning 27

Leon Jespersen, Nyttens tidsalder. Landkommissionens baggrund og formål 59

LOVMÆND OG VICELOVMÆND

Lovmand Sveinn Sölvason drøfter opdeling af landet i to amter 8.9.1770. Lit. E. 87

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om salg af kongens jorder, retsvæsen med mere 2.10.1770. Lit. S. N° 1. 89

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om landets tilstand, skatter og lejekogilde 2.10.1770. Lit. S. N° 2. 95

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om en ny politiforordning for landet 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[a]. 107

Lovmand Sveinn Sölvason drøfter yderligere opdeling af landet i to amter 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[b]. 109

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om studenternes udenlandsrejser, retsvæsen og penge 30.1.1771. Lit. Qq. N° 2. 112

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om betlere på Altinget 5.9. 1771. 2. B. J. Ref. N° 699 f. 117

Bilag til Sveinn Sölvasons brev om betlere: Uddrag af afsnittet om fattiglemmer i lovbogen Grågås. 2. B. J. Ref. N° 699 d. 119

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om behandlingen af straffesager 29.8.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 e. 120

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om fjeldveje i Island [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 g. 125

Lovmand Sveinn Sölvason beretter om Lovrettehuset på Þingvellir og vedligeholdelse af det 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 h. 127

Vicelovmand Jón Ólafsson redegør for landets tilstand og giver råd om forbedringer 23.11.1770. Lit. U. 129

Lovmand Björn Markússon beretter om måder til at genrejse landet 23.12.1770. Lit. K. 162

Lovmand Björn Markússon drøfter opdelingen af landet i to amter 5.1.1771. Lit. R. [N° 1]. 185

Lovmand Björn Markússon skriver om tiendebetalinger 5.1. 1771. Lit. R. [N° 2]. 189

Lovmand Björn Markússon skriver om fattigvæsenet i Island [uden dato 1771]. Lit. FF. N° 2. 197

Lovmand Björn Markússon beretter om hospitalerne i Island [uden dato 1771]. Lit. FF. N° 1. 205

Lovmand Björn Markússons forsøg på et udkast til en ny politiforordning for Island [uden dato 1771]. Lit. KK. 209

Vicelovmand Magnús Ólafsson fremlægger et forslag om landets genrejsning 18.6.1771. Lit. Ll. N° 1. 226

LANDFOGED

Redegørelse om kongens jorder i Island år 1770 af landfoged Skúli Magnússon [uden dato 1770/1771]. Lit. N. 265

Bilag til lit. N. N° 1–8. Meddelelse om dødt lejekogilde på grund af fårepesten på kongens jordejendomme 290

Redegørelse om De Nye Indretninger forfattet af landfoged Skúli Magnússon 30.3.1771. Lit. TT. 301

Bilag til redegørelse lit. TT. N° 1–63.

Num. 1. Greve Holstein til landfoged Skúli Magnússon om fiskeri 26.5.1751. 336

Num. 3. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om nødvendige varer på havnene 9.11.1751. 336

Num. 4. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om økonomisk støtte til Indretningerne 11.1.1752. . . . 337

Num. 5. Vedtægter for Det Islandske Andelsselskab 4.1. 1752. 341

Num. 6. Rapport om 14 jyske og norske bondefamilier, der blev sendt til Island i 1752. 345

Num. 7. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om yderligere økonomisk støtte til Indretningerne 24.3. 1753. 348

Num. 8. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om eftergivelse af afgifterne fra Norður-Múlasyssel og Þingeyjarsyssel 21.4.1753. 352

Num. 9. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om yderligere støtte til Indretningerne 9.3.1754. 354

Num. 10. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om hans rejseomkostninger på vegne af Indretningerne 24.5.1753. 357

Num. 11. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om afgørelse vedrørende rejseomkostninger 18.5.1754. 357

Num. 12. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om uenigheder mellem Indretningerne og Hørkræmmerlaget 18.5.1754. 358

Num. 13. Nedsættelse af en kommission angående klager mellem Indretningerne og Hørkræmmerlaget 30.3.1756. 358

Num. 14. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om nedsættelse af en kommission vedrørende uenigheder mellem Indretningerne og Hørkræmmerlaget 6.4.1756. 360

Num. 15. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om anlæggelse af fåreavlsgård i Island 3.6.1756. . . 361

Num. 16. Landfoged Skúli Magnússons forslag om handel 9.7.1757. 362

Num. 17. Amtmand Magnús Gíslason til landfoged Skúli Magnússon om handelsforholdene 6.10.1757. 385

Num. 18. Landfoged Skúli Magnússon til de fem mand i kommissionen vedrørende handelsforholdene 28.6.1758. 388

Num. 19. Memorandum fra Indretningernes forsvarere vedrørende handelsforholdene 3.8.1758. 394

Num. 20. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om kongens overtagelse af handelen 17.3.1759. . . 396

Num. 21. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om anlæggelse af et tugthus i Island 27.3.1759. . . . 398

Num. 22. Instruks for købmand Marcus Pahl som bestyrer af Indretningerne i Reykjavík 18.4.1759. 400

Num. 23. Kammerkollegiet til Indretingernes ledelse om at sende regnskab over selskabets indtægter og udgifter 20.4.1759. 403

Num. 24. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om forbedringer ved handelen og fiskeriet 19.3.1760. 404

Num. 25. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om bebyggelse af ødegårde i den mellemste og sydlige del af Múlasyssel 18.4.1760. 408

Num. 26. Kammerkollegiet til Indretningernes ledelse om udnævnelse af to mænd til at gøre status over selskabet 16.4.1760. 409

Num. 27. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om auktion over klædevarer i København 20.2.1762. 409

Num. 28. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om prisen på spindegarn 20.2.1762. 410

Num. 29. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om prisen på spindegarn 24.4.1762. 411

Num. 30. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om distribution og salg af fiskeredskaber og reb 20.3.1762. 411

Num. 31. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om handel med svovl ved Húsavík havn 27.3.1762. 412

Num. 32. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om udnævnelse af Johannes Haagen som inspektør ved fiskeriet 11.5.1762. 412

Num. 33. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om uldhandel på Vestmannaøerne 13.5.1762. 414

Num. 34. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om kalk til tugthusbyggeriet 31.5.1752. 414

Num. 35. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om fjerdingskirurger og jordemødre 15.5.1762. . . . 415

Num. 36. Plan for Indretningernes indtægter og udgifter 24.12.1763. 416

Num. 37. Aftale mellem Det Almindelige Handelskompagni og Indretningerne 2.4.1764. 422

Num. 38. Kammerkollegiet til direktionen for Hørkræmmerlaget om forråd på havnene på nordlandet 9.11. 1751. 425

Num. 39. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om Indretningerne og Hørkræmmerlaget 12.5.1752. 426
Num. 40. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om transport af tømmer til Island til Indretningerne 27.4.1752. 426
Num. 41. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om prisen på Indretningernes fiskefangst 10.5.1752. 427
Num. 42. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om handel med uldvarer og om import af hør og hamp 22.4.1752. 427
Num. 43. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om eksport af kød og fisk 27.3.1753. 428
Num. 44. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon vedrørende konflikt mellem Hørkræmmerlaget og Indretningernes repræsentanter 1.5.1753. 429
Num. 45. Kammerkollegiet til ledelsen af Indretningerne om hvorvidt Indretningerne har forbrudt sig mod kompagniets monopol 24.5.1753. 430
Num. 46. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om prisen på skind 1.5.1753. 431
Num. 47. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om tilladelse til at Indretningerne importerer nogle varer til Island 5.5.1753. 432
Num. 48. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om salg af Indretningernes fiskefangst 23.11.1753. 432
Num. 49. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om salg og distribution af sædekorn 19.3.1754. . . . 433
Num. 50. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om salg og distribution af grønkålsfrø 15.4.1753. . . 433
Num. 51. Kammerkollegiet til Indretningernes ledelse om handel med uld 29.4.1755. 434
Num. 52. Kammerkollegiet til Indretningernes ledelse om fiskeri ved Indretningernes jorder 13.5.1755. 434
Num. 53. Kammerkollegiet til Indretningernes ledelse om forarbejdning af fisk og varetransport 3.6.1755. 435
Num. 54. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om fiskeri og forarbejdning af fisk 9.12.1755. 435

Num. 55. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om salg af Indretningernes fiskefangst 29.12.1755. 436

Num. 56. Kammerkollegiet til landfoged Skúli Magnússon om forarbejdning af saltet fisk og varetransport 27. 3.1756. 436

Num. 57. Kopi af artikel 14 og 16 i Det Almindelige Handelskompagnis instruks til direktionen for Indretningerne 7.5.1764. 438

Num. 58. Det Almindelige Handelskompagni til direktionen for Indretningerne vedrørende jagten Havfruen 10.5.1766. 438

Num. 59. Det Almindelige Handelskompagni til landfoged Skúli Magnússon om bortvisning af ansatte ved Indretningerne pga. mangel på uld 27.3.1767. 439

Num. 60. Rentekammeret til direktionen for Det Almindelige Handelskompagni om driftsunderskud ved Indretningerne 18.4.1767. 439

Num. 61. Dom om aktieøgning 20.4.1768. 440

Num. 62. Landfogedens redegørelse til kongen om landets tilstand 22.3.1769. 440

Num. 63. Landfogedens redegørelse til kongen om konflikten mellem Indretningerne og Det Almindelige Handelskompagni 26.4.1770. 443

Regnskab over Indretningernes indtægter og udgifter 1751–1759. 448

Regnskab over Indretningernes indtægter og udgifter 1760–1770. 456

Hovedregnskab for Indretningerne 1751–1770. 480

AMTMAND PÅ ISLAND

Amtmand Ólafur Stefánsson skriver om afbyggernes hoveri på båd 7.2.1771. Lit. Q. 489

Amtmand Ólafur Stefánsson gentager sine betragtninger om afbyggernes hoveri på båd 21.2.1771. Lit. Z. N° 1. 493

Amtmand Ólafur Stefánsson skriver om folkemængden i Island i det 18. århundrede. — Kopi af paragraf 11 i hans redegørelse lit. JJ [uden dato 1771]. Lit. Z. N° 2. 494

Amtmand Ólafur Stefánssons redegørelse, hvor han behandler forskellige genrejsningsideer [uden dato. 1771]. Lit. JJ. 495

Bilag til lit. JJ. — N° 1. Meddelelse om ødejorder 1696, men som var bebyggede 1760. 562

Bilag til lit. JJ. — N° 2. Meddelelse om ødejorder i Árni og Pálls jordebog, men som var bebyggede 1760. 566

Bilag til lit. JJ. — N° 3. Bemærkninger vedrørende frihandel på Island [uden dato]. 569

Bilag til lit. JJ. — N° 4. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson til Rentekammeret om indførsel af brændevin og overforbrug af det 7.8.1769. 578

Bilag til lit. JJ. — N° 5. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson til assisterende landfoged Jón Skúlason og sysselmand Guðmundur Runólfsson 20.4.1769. 580

Bilag til lit. JJ. — N° 6. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson brev til Rentekammeret om fremmede skibes sejlads ved Island 5.9.1769. 584

Amtmand Ólafur Stefánsson drøfter frihandel 25.3.1771. Lit. LL. 586

Amtmand Ólafur Stefánsson udtrykker sin mening om opdeling af landet i to amter 17.4.1771. Lit. RR. 591

Bilag til lit. RR: Afskrift af amtmand Magnús Gíslasons brev fra 1764 om opdeling af landet i to amter. 601

BISKOPPERNE PÅ HÓLAR OG I SKÁLHOLT

Mandtalstabel over Hólar stift 1769 fra biskop Gísli Magnússon 17.8.1770. Lit. D. [N° 2]. 605

Forklaringer til mandtalstabellen fra biskop Gísli Magnússon 22.4.1771. Lit. Aa. N° 3. 607

Fortegnelse over fødte og døde i Hólar stift 1760–1769 samt ny mandtalstabel fra biskop Gísli Magnússon 8.7.1771. Lit. Pp. N° 1. 609

Biskop Gísli Magnússons beretning, hvori han drøfter forskellige forslag til forbedringer 25.6.1771. Lit. Yy. 612

Mandtalstabel over Skálholt stift 1769 fra biskop Finnur Jónsson [uden dato. 1770]. Lit. D. [N° 1]. 647

Biskop Finnur Jónssons beretning om kirkens og præsternes forværrede tilstand 20.11.1770. Lit. G. N° 1. 650

Redegørelse hvori biskop Finnur Jónsson besvarer alle artikler i Landkommissionens instruks [uden dato. 1770]. Lit. G. N° 2. 674

Biskop Finnur Jónsson skriver om folkemængden, ødegårde og fjeldveje [uden dato. 1771]. Lit. MM. 703

Biskop Finnur Jónsson skriver om handel, fiskeri, jordejendom med mere 20.4.1771. Lit. XX. N° 1. 716

Bilag til lit. XX. N° 1: Tilføjelse til biskop Finnur Jónssons ovenstående redegørelser. 753

Biskop Finnur Jónsson skriver om latinskolen i Skálholt [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 a. 767

Forslag til nyt reglement for latinskolen i Skálholt fra biskop Finnur Jónsson [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 n. 785

Biskop Finnur Jónsson skriver om umyndige og myndige skoledisciple [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 o. 795

Biskop Finnur Jónsson skriver om kogilde [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 p. 797

REGISTER

Kilder 801

Register over forkortelser 807

Ord- og begrebsforklaringer 826

Emneord 852

Personregister 864

Stednavneregister 878

Udgivere 896

Inngangur

Fjórða bindi heildarútgáfu skjala Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771 kemur nú fyrir augu lesenda. Þetta er seinni bindið af tveimur með bréfum embættismanna á Íslandi. Hér hafa æðstu embættismenn landsins orðið: lögmenn og varalögmenn, landfógeti, amtmaður og biskuparnir á Hólum og í Skálholti. Allir skrifa þeir á danskri tungu en tvö fylgiskjöl með greinargerðum þeirra eru á íslensku, auk þess sem Finnur Jónsson biskup vitnar víða í greinargerðum sínum beint í gamla íslenska lagatexta og annála á íslensku. Allt það efni sem ekki fannst í samtímaþýðingum hefur verið þýtt á dönsku í tilefni af útgáfunni.

Alls eru birt 39 bréf og greinargerðir í þessu bindi, frá átta bréfriturum. Allir sem gegndu hæstu embættum landsins svöruðu kalli Landsnefndarinnar og skrifuðu greinargerðir. Umfjöllunarefnin eru fjölbreytt eins og áður og kannski hvergi fjölbreyttari en einmitt í bréfum frá þessum mönnum. Embættismennirnir, og ekki síst háembættismennirnir, fengu sérstök mál til úrlausnar auk hinna fyrirfram ákveðnu viðfangsefna sem fram komu í erindisbréfinu.[1] Þegar um er að ræða svör við ákveðnum spurningum utan við erindisbréfið er þess getið í formála hvers bréfs. Bréfin sjálf sem Landsnefndin ritaði embættismönnum verða birt í fimmta bindi þessarar útgáfu ásamt öðrum gögnum nefndarinnar.

Lögmennirnir Sveinn Sölvason, lögmaður norðan og austan, varalögmaður hans Jón Ólafsson, Björn Markússon, lögmaður sunnan og vestan, og varalögmaður hans Magnús Ólafsson fengu allir bréf þar sem þeir voru auk hinna almennu spurninga beðnir um að skrifa sérstaklega um skiptingu landsins í tvö ömt, um réttarfar og um sölu konungsjarða. Sveini og Birni var auk þess falið að fjalla sérstaklega um nýja landsaga-

[1] Sjá nánar töflu yfir öll bréf og greinargerðir í skjalasafni Landsnefndarinnar fyrri: „Skrá yfir skjalasafn Landsnefndarinnar fyrri“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi. /Den islandske Landkommmission 1770–1771. Breve fra almuen.* Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 49–75. Hér eftir verður vísað til bókarinnar og greina í henni með aðaltitli á íslensku.

tilskipun fyrir landið. Þessu svöruðu þeir allir skilmerkilega, auk þess að skrifa ítarlega um fleiri mál. Sveinn Sölvason skrifaði tíu greinargerðir og ræddi auk þessara efna m.a. um fjallvegi, um aðstæður á Þingvöllum, bæði húsnæði þingsins og um betlara sem þangað vöndu komur sínar um þingtímann. Björn Markússon skilaði inn sex greinargerðum. Hann lagði áherslu á tíundargreiðslur, fátækramál og málefni holdsveikraspítalanna. Varalögmennirnir Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson skrifuðu líka ítarlegar greinargerðir þótt þeir skrifuðu aðeins eina hvor. Þeir fjölluðu báðir um almenna viðreisn landsins á breiðum grundvelli.

Skúli Magnússon landfógeti var sérstaklega beðinn um að gera grein fyrir konungseignum á Íslandi. Hann skrifaði ítarlega um þær, tekjurnar sem af jörðunum áttu að vera og leigukúgildin. Fjárkláðinn setti strik í reikninginn hvað þær varðaði eins og aðrar jarðir og eru miklir útreikningar á afleiðingum hans fyrir jarðeignir krúnunnar. Svör Skúla hafa að öðru leyti nokkra sérstöðu því að í raun svaraði hann eingöngu einni spurningu af átján sem nefndar voru í erindisbréfinu, þeirri elleftu. Það skýrist af því að hann hafði verið beðinn sérstaklega um að svara fyrir um starfsemi Innréttinganna. Það gerði hann í afar langri greinargerð og sendi marga tugi fylgiskjala inn með henni máli sínu til stuðnings. Líta má á greinargerð hans sem varnarrit fyrir starfsemi Innréttinganna, tveimur áratugum eftir stofnun þeirra. Margvíslegur vandi hafði steðjað að Innréttingunum á starfstíma þeirra og vildu stjórnvöld fá ítarlega greinargerð um starfsemina. Landfógetinn hafði verið aðalhvatamaður að þeim í upphafi og í stjórn þeirra um langt skeið. Hér eru m.a. birt bókhaldsgögn, ýmis bréf og upplýsingar í afritum sem sumar hverjar hafa varðveist í skjalasöfnum æðstu ráðamanna eða rentukammers. Saman mynda greinargerðin og fylgiskjölin eina heild í frumriti, bundin saman í eina stóra bók sem er yfir 300 blaðsíður. Fylgiskjölin eru tölusett en hafa ekki eiginlega fyrirsögn eða heiti. Er því haldið svo í uppskriftinni en þeim hins vegar gefin sérstök heiti í efnisyfirliti lesendum til hægðarauka.

Ólafur Stefánsson amtmaður skrifaði sex greinargerðir og sendi með þeim nokkuð af fylgiskjölum. Hann fékk ekki beiðni um að fjalla sérstaklega um einhvern tiltekinn málaflokk heldur var hvattur til að segja álit sitt á öllum greinum erindisbréfs nefndarinnar. Hann eyddi töluverðu rúmi í að skrifa um skiptingu landsins í tvö ömt. Hann sá engan flöt á því að sú skipting myndi gagnast landinu og enn síður honum sjálfum. Ólafur skrifaði ítarlegar skýrslur um marga aðra hluti: um almennar

viðreisnarhugmyndir, um eyðijarðir í landinu, um fólksfjölda, um róðrarskyldu hjáleigumanna auk sérstakrar greinargerðar um álitsgerð Skúla Magnússonar um möguleika á að taka upp frjálsa verslun á Íslandi. Hann taldi æskilegt að afnema einokunarverslunina en taldi slíkt þó ekki vera tímabært eins og staðan var á Íslandi á þeim tíma. Greinargerðir Ólafs lýsa mikilli þekkingu á landsmálum, eru vandaðar að allri uppbyggingu og víða vísað til heimilda.

Biskuparnir tveir, Finnur Jónsson í Skálholti og Gísli Magnússon á Hólum, skrifuðu báðir greinargerðir til Landsnefndarinnar. Þeir voru beðnir um að svara sérstaklega spurningum um mannfjölda í sínum biskupsdæmum og ástæður fólksfækkunar, um kristindóminn og kjör prestastéttarinnar í landinu. Mannfjöldatölur þeirra, listar og skýringar eru áhugaverð viðbót við heimildir um mannfjölda á þessum tíma. Finnur Jónsson hafði þá sérstöðu að hann svaraði bókstaflega öllum greinum erindisbréfs nefndarinnar. Ekki svo að skilja að aðrir embættismenn hefðu ekki svarað því sem fyrir þá var lagt og margir í löngu máli en enginn tók erindisbréfið eins vel og skipulega fyrir og Finnur. Hann lagði eitthvað til málanna um öll atriðin sem Landsnefndina fýsti að fræðast um. Líka um launverslun sem enginn annar sá ástæðu til að minnast á. Skólamál í Skálholti lágu Finni þungt á hjarta, agi eða öllu heldur agaleysi skólapilta, afleiðingar fjárkláðans fyrir skólann og biskupsstólinn, auk þess sem harðvítugar deilur biskups og rektors fara ekki milli mála. Áhugaverð innsýn fæst m.a. í kjör og aðbúnað skólapilta, mataræði og lifnaðarhætti og mismunandi aðstöðu þeirra eftir því hvort greitt var með þeim eða þeir voru ölmusudrengir.

Gísli Magnússon á Hólum hóf mál sitt á mannfjöldamálum eins og starfsbróðir hans sunnan heiða gerði. Hann fjallaði einnig um tíundarmál, verslunarfyrirkomulagið og landsaga. Hann hafði miklar áhyggjur af agaleysi í þjóðfélaginu almennt og lagði fram tillögur um margvíslegt fyrirkomulag sekta og refsinga sem hann taldi að myndi verða landi og þjóð til framfara.

Í þessu bindi er birt ein fræðigrein um Landsnefndina frá dönskum sjónarhóli. Leon Jespersen sagnfræðingur setur verkefni og tilgang Landsnefndarinnar fyrri í samhengi við strauma og stefnur í konungsríkinu á þessum tíma og beinir sjónum sínum að hugmyndafræði kameralismans á 18. öld. Hann sýnir fram á hvernig verkefni nefndarinnar við að skrásetja auðlindir og leita leiða til viðreisnar landinu tengdust hugmyndum í víðara samhengi í Danmörku. Rannsóknarleiðangrar voru

ein leiðin, framfarafélög og vísindarannsóknir aðrar. Starfsaðferðir Landsnefndarinnar opnuðu á nýja leið fyrir almenning til að ná til yfirvalda í Kaupmannahöfn, fram hjá íslenskum embættismönnum, og var greinilegt að nefndinni var umhugað um að fá milliliðalausar upplýsingar um landshagi á Íslandi. Viðfangsefni Landsnefndarinnar mótaðust mjög af hinni kameralísku stefnu en árangur af starfi hennar átti einnig að styrkja konunginn og ríkið.

Fyrirkomulag á útgáfu bréfa háembættismanna er með sambærilegu sniði og áður í þessari heimildaútgáfu.[1] Í þessu bindi hafa nokkrir aðilar komið að uppskriftum frumtextanna. Sum bréfanna hafa áður verið birt í útgáfu Sögufélags á Landsnefndarskjölunum 1958–1961.[2] Einnig lágu fyrir hjá Sögufélagi nokkur óútgefin bréf í uppskriftum sem til stóð að gefa út en ekki varð af.[3] Þau eru birt hér en samlesin við frumrit að nýju. Sögufélagi er þakkað sérstaklega fyrir að leggja þessar uppskriftir til útgáfunnar. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir skrifaði upp aðra texta fyrir þessa útgáfu, þ.e. fimm af bréfum Sveins Sölvasonar lögmanns, báðar greinargerðir Skúla Magnússonar landfógeta og nokkrar af greinargerðum Finns Jónssonar Skálholtsbiskups.[4] Mun meira efni reyndist frá honum komið en áður hafði verið talið og sem ekki var tekið með í útgáfuna 1958–1961. Skýrist það sennilega af því að margar greinargerða hans voru óundirritaðar. Nú hefur tekist að rekja allt sem hann skrifaði til hans með óyggjandi hætti með hjálp frá bréfaskrá nefndarinnar.

[1] Sjá: „Inngangur“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 25–28. Þar er ítarlega farið í verklag og viðmið við útgáfuna.

[2] *Landsnefndin 1770–1771* I–II. Bergsteinn Jónsson sá um útg. Sögurit XXIX. Reykjavík 1958–1961. Eftirtalin bréf voru skönnuð og samlesin að nýju í samræmi við verklag við þessa útgáfu: Ólafur Stefánsson amtmaður; Gísli Magnússon, biskup á Hólum; Finnur Jónsson, biskup í Skálholti (Lit. D. [N° 1]; Lit. G. N° 1 og 2; Lit. MM). Ætla má að Bergsteinn Jónsson hafi skrifað þau upp.

[3] Eftirtalin bréf lágu fyrir hjá Sögufélagi óútgefin. Þau voru samlesin að nýju fyrir þessa útgáfu: Sveinn Sölvason lögmaður (Lit. S. N° 1 og 2; Lit. Aa N° 1[a og b]; Lit. Qq. N° 2); Jón Ólafsson varalögmaður; Björn Markússon lögmaður; Magnús Ólafsson varalögmaður. Nokkir komu að uppskriftum skjala í fórum Sögufélags á fyrri árum, m.a. Árni Böðvarsson og Már Jónsson. Eftir 1985 hafði Helgi Skúli Kjartansson umsjón með uppskriftunum.

[4] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir skrifaði upp eftirtalin bréf og greinargerðir: Sveinn Sölvason lögmaður (Lit. E og fjögur bréf nr. 2. B. J. Ref. N° 699 e–h); Skúli Magnússon landfógeti; Finnur Jónsson, biskup í Skálholti (Lit. XX. N° 1 og fjögur bréf nr. 2. B. J. Ref. N° 699 a, o–p).

Verklag við útgáfuna og verkaskipting var að öllu leyti hin sama og í fyrri bindum.[1] Nánari grein er gerð fyrir þátttöku og framlagi þeirra sem að málum komu á innsíðu bókarinnar. Þökkum við þeim öllum fyrir óeigingjarnt og ötult starf. Auk þeirra sem þar eru nefndir viljum við þakka Björk Ingimundardóttur, Helga Skúla Kjartanssyni, Steinunni Steinþórsdóttur og Áslaugu Sverrisdóttur fyrir yfirlestur og góðar ábendingar við skýringar. Skrár eru sem fyrr allmargar: heimildaskrá, skammstafanaskrá, efnisorðaskrá, mannanafnaskrá og staðanafnaskrá. Auk þess sem hér er birt ítarleg hugtakaskrá yfir torskilin hugtök á íslensku og dönsku. Í þessu bindi er höfuðáhersla lögð á að skýra hugtök, fyrirbæri og torskilin orð aftanmáls í hugtakaskrá en minni áhersla lögð á skýringar neðanmáls. Fyrst og fremst er þessi breyting gerð vegna lengdar bókarinnar. Með því að beina útskýringum í skrána aftanmáls er það gert kleift að birta öll bréf háembættismanna í einu bindi.

Þetta er fjórða og síðasta bindið þar sem birt eru skjöl, bréf og greinargerðir frá Íslendingum til Landsnefndarinnar og með þeim verða öll bréf frá Íslandi komin út. Þegar hugað var að útgáfu Landsnefndarskjala í fyrra skiptið á vegum Sögufélags á sjötta áratug síðustu aldar stóð aðeins til að gefa út valin bréf. Stefnunni var breytt þegar undirbúningur nýrrar útgáfu hófst árið 2012. Verulegur ávinningur er að því fyrir rannsóknir á 18. öldinni að sjónarmið allra sem skrifuðu Landsnefndinni komi fram. Vilji konungsmanna var að fá milliliðalausar upplýsingar frá fleiri hópum en embættismönnum til að nýta sem grunn að endurmati á því hvernig stjórnvöld ættu að haga Íslandsmálum. Þau höfðu áhuga á að vita hvað yrði árangursríkast til að efla viðreisn og landshagi á Íslandi, bæði landsmönnum og konungsríkinu til heilla.

Næstu tvö bindi Landsnefndarskjalanna sem koma munu út í kjölfar þessara fjögurra eru skjöl og vinnugögn Landsnefndarinnar sjálfrar. Þar verður fundargerðabók nefndarinnar birt, bréfabók ásamt margvíslegum vinnuskjölum. Landsnefndin hafði einnig það verkefni að afla álits embættismanna á ákveðnum málum, þar á meðal á áætlun Skúla Magnússonar landfógeta um frjálsa verslun og á drögum að landsagatilskipun Þorkels Fjeldsteds. Skoðanir annarra embættismanna sem tjáðu sig um þessar áætlanir verða prentaðar í fimmta bindi útgáfunnar. Vinnuskjöl

[1] Sjá nánar í þriðja bindi útgáfunnar þar sem verkum allra sem að máli komu er lýst: „Inngangur“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2018, s. 19–20.

nefndarinnar verða að lokum birt í sjötta bindi útgáfunnar. Þar sést hvernig nefndarmenn drógu saman aðalatriði úr því sem þeir fengu sent, lögðu drög að tilskipunum sem urðu til og uppköst að minnisblöðum. Mikill fengur verður að því þversniði heimilda sem verður til þegar þessi skjöl um íslenskt samfélag við lok 18. aldar verða orðin aðgengileg. Öll þessi bréf og greinargerðir munu varpa ljósi á hvernig sjónarmið ólíkra hópa birtust um margvísleg mál. Allt snerti þetta daglegt líf fjölda manna.

Að lokum er styrktaraðilum þakkað sérstaklega fyrir þeirra framlag sem gert hefur þessa útgáfu skjala Landsnefndarinnar fyrri mögulega, sem og öllum samstarfsaðilum fyrir gott samstarf við útgáfuna.

Ritstjórar

Indledning

Hermed foreligger fjerde bind af den samlede udgivelse af dokumenter fra Den islandske Landkommission 1770–1771. Det er andet bind af to med breve fra embedsmænd i Island. Her har landets øverste embedsmænd ordet: lovmænd og vicelovmænd, landfoged, amtmanden og biskopperne i Hólar og i Skálholt. De skriver alle på dansk, men to bilag til deres redegørelser er på islandsk, og desuden citerer biskop Finnur Jónsson mange steder i sine redegørelser direkte fra gamle islandske lovtekster og annaler på islandsk. Alt, hvad der ikke findes i samtidige oversættelser, er oversat til dansk i anledning af udgivelsen.

Der offentliggøres i alt 39 breve og redegørelser i dette bind fra otte brevskrivere. Alle, der bestred Islands højeste embeder, har besvaret Landkommissionens opfordring og udarbejdet redegørelser. Emnerne, der behandles, spænder som hidtil vidt, og der er måske ikke noget bredere udvalg end netop i brevene fra disse mænd. Embedsmændene og ikke mindst de øverste embedsmænd fik stillet særlige spørgsmål ved siden af de forud fastsatte emner, der fremgik af instruksen.[1] Når der er tale om svar på spørgsmål uden for instruksen, anføres det i indledningen til det pågældende brev. Brevene, som Landkommissionen skrev til embedsmændene, udgives i bind 5 sammen med andre dokumenter fra kommissionen.

Lovmand for Nord- og Østlandet, Sveinn Sölvason, og hans vicelovmand, Jón Ólafsson, lovmand for Syd- og Vestlandet, Björn Markússon og hans vicelovmand, Magnús Ólafsson, fik alle breve, hvor de ud over de generelle spørgsmål specielt blev bedt om at skrive om opdelingen af Island i to amter, om retsplejen og om salg af krongods. Sveinn Sölvason

[1] Se nærmere registeret over alle breve og redegørelser i Landkommissionens arkiv: "Register over Landkommissionens arkiv", *Landsnefndin fyrri 1770–1771 I. Bréf frá almenningi. / Den islandske Landkommission 1770–1771. Breve fra almuen.* Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 49–75. Herefter henvises til bindet og artikler i det med den danske hovedtitel.

og Björn Markússon fik desuden til opgave specielt at udtale sig om den nye politiforordning for Island. Begge skrev udførligt både om dette og om flere andre forhold. Sveinn Sölvason skrev ti redegørelser og drøftede derudover bl.a. fjeldveje, forholdene på Þingvellir, både Altingets lokaler og tiggere, der plejede at komme dertil under altingets samling. Björn Markússon indsendte seks redegørelser. Han lagde vægt på betaling af tiende, fattiges forhold og spedalskhedshospitalerne. Vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson skrev også udførlige redegørelser, selv om de kun indsendte én hver. De skrev begge to alment om genrejsningen af Island i bredt perspektiv.

Landfoged Skúli Magnússon blev specielt bedt om at redegøre for kronens besiddelser i Island. Han skrev udførligt om dem, indtægterne, der skulle komme fra dem, og lejekogilderne. Fårepesten gjorde, at indtægterne ikke holdt stik for deres vedkommende såvel som andre ejendommes, og der foretages omfattende beregninger af dens følger for kronens besiddelser. Skúli Magnússons svar skiller sig ud ved, at han egentlig kun besvarede ét spørgsmål af de 18 i instruksen, spørgsmål 11. Forklaringen på det er, at han specielt var blevet bedt om at stå til ansvar for Indretningernes virksomhed. Det gjorde han med en overordentlig lang redegørelse, og han indsendte snesevis af bilag til den som støtte for sin opfattelse. Man kan se hans redegørelse som et forsvar for Indretningernes virksomhed, 20 år efter oprettelsen af dem. Der havde været adskillige problemer med Indretningerne i deres levetid, og myndighederne ønskede en udførlig redegørelse om virksomheden. Landfogeden havde været hovedinitiativtageren til dem fra begyndelsen og havde siddet i bestyrelsen for dem i en lang periode. Her anføres bl.a. udskrifter fra bogholderiet, fra forskellige breve og oplysninger, der til dels er opbevaret i de øverste embedsmænds eller Rentekammerets arkiver. Sammenlagt udgør redegørelsen og bilagene en helhed. Originalen er én stor indbunden bog på over 300 sider. Bilagene er nummereret, men har ikke egentlige overskrifter eller navne. De er bevaret på samme måde i udgaven, men de får imidlertid særlige navne i indholdsfortegnelsen af hensyn til læserne.

Amtmand Ólafur Stefánsson skrev seks redegørelser og indsendte en række bilag til dem. Han blev ikke bedt om at skrive om et specifikt emne, men at kommentere alle punkter i kommissionens instruks. Han brugte megen plads på at skrive om opdelingen af landet i to amter. Han så ingen mulighed for, at denne opdeling ville være til gavn for landet

og slet ikke for ham selv. Ólafur Stefánsson skrev udførlige redegørelser om mange andre forhold: om almene ideer til genrejsning af landet, om ødegårde, om befolkningstal, om afbyggeres pligt til fiskeri og desuden en særlig redegørelse om Skúli Magnússons indstilling om mulighederne for at indføre frihandel i Island. Han mente, at det var ønskeligt at afskaffe monopolhandelen, men at tiden ikke var moden, sådan som de aktuelle forhold var i Island. Ólafur Stefánssons redegørelser viser en stor indsigt i landets forhold, de er omhyggelige i deres disposition, og der henvises mange steder til kilder.

De to biskopper, Finnur Jónsson i Skálholt og Gísli Magnússon i Hólar, sendte begge redegørelser til Landkommissionen. De blev specielt bedt om at besvare spørgsmål om befolkningstallet i deres bispedømmer og årsager til nedgang i det, om kristendommen og præstestandens forhold i Island. Deres opgørelser af befolkningstal, lister og forklaringer er interessante supplementer til kilderne om befolkningstallet på det tidspunkt. Finnur Jónsson adskiller sig ved, at han besvarede alle punkter i kommissionens instruks. Ikke forstået på den måde, at andre embedsmænd ikke havde besvaret, hvad de blev spurgt om, mange meget udførligt, men ingen har behandlet instruksen så godt og systematisk som Finnur Jónsson. Han havde kommenteret alle de forhold, som Landkommissionen gerne ville vide noget om; også om smughandel, hvilket ingen anden har set anledning til at omtale. Forholdene omkring latinskolen i Skálholt lå Finnur Jónsson meget på sinde, nærmere betegnet elevernes mangel på disciplin, fårepestens følger for skolen og bispestolen, og desuden omtales ligefremt de arge stridigheder mellem biskoppen og rektor. Man får en interessant indsigt bl.a. i elevernes forhold, deres mad og levevis og forskellene i deres forhold ud fra, om de fik støtte hjemmefra eller var almissealumner.

Biskop Gísli Magnússon i Hólar indledte sin indberetning med befolkningstal ligesom hans kollega fra Sydisland. Han skrev også om tiende, handelens forhold og disciplinen i landet. Han var dybt bekymret over manglen på disciplin i samfundet i almindelighed og fremsatte forslag om forskellige former for bøder og straffe, som han mente ville være til gavn for landet og folket.

I dette bind er der en videnskabelig artikel om Landkommissionen fra en dansk synsvinkel. Historikeren Leon Jespersen sætter der Landkommissionens opgaver og formål i sammenhæng med strømninger og tendenser i kongeriget på dette tidspunkt og retter blikket mod kamera-

lismens ideologi i 1700-tallet. Han viser også, hvordan kommissionens opgaver med at registrere ressourcer og finde veje til genrejsning af Island havde forbindelse til ideologiske strømninger i Danmark i videre sammenhæng. Undersøgelsesekspeditioner var en metode til at skaffe disse oplysninger, videnskabelige selskaber og forskningsindsatser andre. Landkommissionens arbejdsmetoder åbnede en ny vej for befolkningen til at få kontakt med myndighederne i København, uden om de islandske embedsmænd, og det ses tydeligt, at kommissionen har lagt vægt på at få oplysninger om forholdene i Island direkte. Landkommissionens opgaver var i høj grad præget af kameralismens ideologi, og resultatet af kommissionens arbejde skulle ikke alene være til gavn for Island, men også styrke både kongen og riget.

Ordningen af udgivelsen af de øverste embedsmænds breve sker på næsten samme måde som hidtil i denne kildeudgivelse.[1] I dette bind har flere været involveret i transskriberingen af de originale tekster. Nogle af brevene har tidligere været offentliggjort i Islands Historiske Forenings udgave af Landkommissionens papirer 1958–1961.[2] Desuden forelå der hos foreningen transskriberinger af nogle breve, det var meningen at udgive, men som ikke blev det.[3] De offentliggøres her, men kollationeret med originalerne på ny. Her rettes en særlig tak til Islands Historiske Forening for at bidrage til udgaven med disse transskriberinger. Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir har transskriberet de øvrige tekster til denne udgave, fem af lovmand Sveinn Sölvasons breve, begge landfoged Skúli Magnússons redegørelser og nogle af biskop Finnur Jónssons redegørelser.[4] Det

[1] Se "Indledning", *Den islandske Landkommission 1770–1771* I, s. 33–36. Der gennemgås udførligt metode og retningslinjer i udgivelsen.

[2] *Den islandske Landkommission 1770–1771* I–II. Bergsteinn Jónsson sørgede for udgaven. Sögurit XXIX. Reykjavík 1958–1961. Følgende breve er gennemgået og kollationeret på ny i overensstemmelse med retningslinjerne for denne udgave: Amtmand Ólafur Stefánsson; biskop i Hólar Gísli Magnússon; biskop i Skálholt Finnur Jónsson (Lit. D. [N° 1]; Lit. G. N° 1 og 2; Lit. MM). Man regner med, at de er transskriberet af Bergsteinn Jónsson.

[3] Følgende breve forelå upublicerede hos Islands Historiske Forening. De blev kollationeret på ny til denne udgave: Lovmand Sveinn Sölvason (Lit. S. N° 1 og 2; Lit. Aa N° 1[a og b]; Lit. Qq. N° 2); vicelovmand Jón Ólafsson; lovmand Björn Markússon; vicelovmand Magnús Ólafsson. Forskellige havde tidligere arbejdet med transskriberinger af dokumenter for Islands Historiske Forening, bl.a. Árni Böðvarsson og Már Jónsson. Efter 1985 foregik transskriberingen under Helgi Skúli Kjartanssons ledelse.

[4] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir har transskriberet følgende breve og redegørelser: Lovmand Sveinn Sölvason (Lit. E og fire breve nr. 2. B. J. Ref. N° 699 e–h); landfoged Skúli Magn-

viste sig, at der var kommet mange flere breve fra Finnur Jónsson, end man hidtil havde regnet med, og som derfor ikke var medtaget i udgaven i 1958–1961. Det har sikkert sin forklaring i, at mange af hans redegørelser ikke er underskrevet. Nu er det ud fra kommissionens arkivregister lykkedes med sikkerhed at identificere alt, hvad han skrev.

Organisationen og arbejdsfordelingen ved udgivelsen har været som ved de tidligere bind.[1] Bogens kolofon rummer en nærmere redegørelse for deltagelsen og bidrag fra dem, der har deltaget. Vi takker dem alle for engageret arbejde. Foruden de her nævnte vil vi sige tak til Björk Ingimundardóttir, Helgi Skúli Kjartansson, Steinunn Steinþórsdóttir og Áslaug Sverrisdóttir for gennemlæsning og gode råd til forklaringer. Der er som hidtil en række registre: kilderegister, forkortelsesregister, emneordregister, personregister og stednavneregister. Desuden trykkes her en udførlig liste over fremmedartede begreber på islandsk og dansk. I dette bind lægges hovedvægten på at forklare begreber, fænomener og svært forståelige ord i begrebslisten og mindre vægt på forklaringer i fodnoter. Dette sker først og fremmest af hensyn til bogens omfang. Ved fortrinsvis at have forklaringerne i listen til sidst er det blevet muligt at trykke alle breve fra de øverste embedsmænd i ét bind.

Dette er fjerde og sidste bind med dokumenter, breve og redegørelser fra islændinge til Landkommissionen, og dermed er alle breve fra Island udgivet. Da man i første omgang overvejede en udgivelse af Landkommissionens dokumenter for Islands Historiske Forening i 1950'erne, var det kun meningen at udgive et udvalg af breve. Man ændrede målsætning, da forberedelserne til den nye udgave begyndte i 2012. Det giver et langt større udbytte for forskning i 1700-tallet, at synspunkter fra alle, der skrev til Landkommissionen, bliver offentliggjort. Kongens kancelli ønskede at få oplysninger direkte fra flere grupper end embedsmændene som basis for en nyvurdering af, hvordan myndighederne skulle indrette styret af Island. De var interesseret i at vide, hvad der bedst ville tjene en genrejsning af Island og forbedre forholdene, så det både gavnede indbyggerne og kongeriget.

ússon, biskop i Skálholt Finnur Jónsson (Lit. XX. N° 1 og fire breve nr. 2. B. J. Ref. N° 699 a, o–p).

[1] Se nærmere udgaven, bind 3, hvor bidrag fra alle, der har været involveret, er beskrevet: "Indledning", *Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*. Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2018, s. 23–24.

De følgende to bind indeholder dokumenter og arbejdspapirer fra Landkommissionen selv. Her offentliggøres kommissionens mødeprotokol, brevregistrant samt forskellige arbejdspapirer. Landkommissionen havde også fået til opgave at indhente indstillinger fra embedsmænd til bestemte sager, derunder landfoged Skúli Magnússons plan om fri handel og Þorkell Fjeldsteds udkast til en politiforordning. Indstillingerne fra andre embedsmænd, der udtalte sig om disse planer, trykkes i bind fem af kildeudgaven. Kommissionens egne arbejdspapirer trykkes sluttelig i bind seks. Der ses, hvordan kommissionens medlemmer har uddraget hovedpunkterne af, hvad de fik sendt, samt udarbejdet udkast til forordninger og notater. Der er en stor gevinst ved det tværsnit af kilder, der dermed bliver tilgængeligt om det islandske samfund i slutningen af 1700-tallet. Alle disse breve og redegørelser kan belyse, hvordan forskellige gruppers synspunkter om mange forskellige forhold fremtræder. Alt dette berørte mange menneskers daglige liv.

Endelig skal udtrykkes en speciel tak til finansieringsparterne for deres bidrag, som har muliggjort udgivelsen af papirerne fra Den islandske Landkommission 1770–1771, og ligeledes til alle samarbejdspartnere for et godt samarbejde ved udgivelsen.

Redaktørerne

LEON JESPERSEN

Tíð nytsemdar

Bakgrunnur og markmið Landsnefndarinnar fyrri

ALDARFAR

Landsnefndin fyrri (1770–1771) var lítt þekkt utan þröngs hóps sagnfræðinga þar til nú að Þjóðskjalasafn Íslands, Ríkisskjalasafn Danmerkur og Sögufélag hófu að gefa út gögn hennar í heild,[1] skjöl sem lýsa mörgum dráttum í samfélaginu á Íslandi á 18. öld sem voru áður lítt aðgengileg.

Hér eru margs konar tillögur um umbætur í landbúnaði, lagt til að ræktaðar verði nýjar matjurtir eins og kál, rætt um gæði fræja, þúfnasléttun, framræslu lands og túngarðahleðslu. Þá eru tillögur um úrbætur á versluninni, sér í lagi að bæta tæpa birgðastöðu að vetrarlagi sem stafaði að hluta til, samkvæmt bréfum til nefndarinnar, af því að kaupskip frá Danmörku lágu aðeins stuttan tíma í íslenskum höfnum yfir sumarið. Önnur ástæða var sú að efnamenn hömstruðu varning og geymdu hjá sér en seldu síðan dýrum dómum yfir veturinn. Einnig er rætt um vinnuaflið, í mörgum bréfum er kvartað undan lausamönnum, sem sagðir voru vera óstöðugur vinnukraftur, kröfuharðir og óhlýðnir. Sagt er frá þungum kvöðum eins og mannslánum þegar mikil þörf var fyrir vinnuaflið annars staðar.

Samskipti voru ekki alltaf auðveld, samgöngur erfiðar og stjórnsýslan ekki alltaf vel skipulögð. Sumir prestar þurftu t.d. að brjótast langar leiðir og vaða yfir vatnsmiklar ár til að komast í kirkjur sínar. Einnig er nefnt að kirkjur séu illa staðsettar og langt frá þéttbýlustu svæðum í sóknunum. Þá kvörtuðu bændurnir, sem aðeins skildu íslensku, yfir því að tilskipanir væru lesnar upp á dönsku.[2]

[1] Á árunum 1958–1961 gaf Sögufélag út hluta af skjölunum; sbr. „Inngangur“, *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 21. Hér eftir verður vísað til bókarinnar með aðaltitli á íslensku.

[2] Um þetta er fjallað hjá Leon Jespersen og Nils Erik Villstrand, „Språkmöten i det tidig-

Fjallað er um gróður og dýralíf, t.d. er þarna nákvæm lýsing á geirfugli sem nú er löngu útdauður. Lesandinn fær vitneskju um ýmis vandamál hversdagsins sem litlar heimildir eru til um, t.d. lýsingar á einhæfu fæði sem rétt nægir til viðurværis, rökum og reykfylltum húsakynnum, fátæklegum klæðnaði og lélegum skófatnaði. Bréfin til Landsnefndarinnar endurspegla líka stéttarskipan þjóðfélagsins, samfélag bænda og fiskimanna þar sem ekki voru bæir og margir bjuggu við hungurmörk. Um 95% bændanna voru leiguliðar, vinnufólk var fjölmennt en auk þess stór hópur af flakkandi og betlandi öreigalýð.

Það má spyrja hvers vegna sett var á laggirnar nefnd til að rannsaka aðstæður á Íslandi. Í þessari grein er ætlunin að gera grein fyrir þeim hugmyndum sem einkenndu efnahagslíf og stjórnmál í Danmörku á átjándu öld sem urðu til þess að Landsnefndin fyrri var skipuð og send til Íslands.

Það er kjörið að nýta sér hið ríkulega efni Landsnefndarinnar til að skyggnast inn í íslenskt samfélag á árunum 1770–1771. Vinna nefndarinnar hefur þegar verið könnuð nokkuð út frá íslenskum aðstæðum. Sænski sagnfræðingurinn Harald Gustafsson rannsakaði m.a. afstöðu nefndarinnar til íslenskrar stjórnsýslu og hvaða umbótatillögur hún setti fram á því sviði.[1] Í þessari grein er horft af öðrum sjónarhóli þar sem Landsnefndin er fyrst og fremst sett í danskt samhengi og tengd við þær hugmyndir sem risu hæst í Danmörku á þessum árum. Almennt má segja að í raun hafi ekki verið uppi sérstakar danskar aðstæður heldur evrópskar hugmyndir í víðum skilningi.

Stjórnvöld í Kaupmannahöfn settu Landsnefndina á stofn og óhætt er að líta á hana sem ávöxt upplýsingarinnar, svonefnds kameralisma og einveldis sem hefur verið kallað upplýst, föðurlegt, skoðanamótandi og skrifræðislegt.[2] Hér á eftir verður sýnt hvernig einveldisstjórnin hafði

---

moderna Norden. Isländska och finska bönder i interaktion med överheten". *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson.* Red. Erik Bodensten, Kajsa Brickman, David Larsson Hedenblad och Hanne Sanders. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, s. 79–95.

[1] Harald Gustafsson, „Upplysning, kameralism och förvaltning. En aspekt på det danska styret av Island på 1700-talet". *1700-talsstuder tillägnade Birgitta Ericsson.* Red. Maud Molander. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 34. Stockholm 1985, s. 65–84; Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge — ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island.* Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 33. Stockholm 1985.

[2] Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt set fra prædikestolen. Danske præsters*

áhuga á nákvæmum upplýsingum um íslenskt samfélag, hvernig straumur upplýsinganna mótaðist af skipulagi stjórnkerfisins og hvernig upplýsing og kameralismi lágu að baki efnissöfnuninni og sköpun umræðuvettvangs og leiða til að dreifa upplýsingum. Á átjándu öld voru til margs konar aðferðir til að safna upplýsingum á kerfisbundinn hátt og einkenndust þær ekki síst af kameralismanum sem var þá hin ríkjandi hagræna hugmyndafræði. Harald Gustafsson hefur lýst kameralismanum og hugmyndum upplýsingarinnar en Hrefna Róbertsdóttir hefur gert grein fyrir fyrri rannsóknarnefndum svo að tveggja fræðimanna sé getið.[1]

Hér á eftir er ekki ætlunin að rekja allar þær hugmyndir sem höfðu áhrif á Landsnefndina heldur setja starf hennar í víðara samhengi. Í lokin er lagt mat á starf nefndarinnar og arfleifð hennar.

STJÓRNARFORM

Stjórnarformið í Danmörku hafði sérstöðu í evrópsku samhengi, bæði fyrir og eftir að einveldið komst á. Fyrir 1660 var sjaldgæft að æðstu leiðtogar þjóða væru kosnir, það átti aðeins við um pólska konunginn, páfann, hertogana í Feneyjum og þýska keisarann. Í reynd var munurinn þó ekki ýkja mikill þegar sonur ríkjandi konungs var valinn eftirmaður hans.

Stjórnskipunin sem Friðrik III. kom á í Danmörku og Noregi 1660–1661 var einstök að því leyti að einveldið í Danmörku var ótakmarkað en jafnframt eina lögfesta einveldið í Evrópu.[2] Samkvæmt konungalögunum 1665 var danski einvaldskonungurinn hafinn yfir mannleg lög — fyrir utan konungalögin sjálf — en þó bundinn af guðslögum og náttúrurétti þar sem hann átti að halda Ágsborgarjátninguna og virða það að danska ríkið væri ein heild, að öðru leyti var hann óbundinn. Aðrir gátu ekki takmarkað vald konungsins. Myndugleiki allra embættismanna kom frá konunginum og hann þurfti ekki að sverja eið.[3]

---

deltagelse i den offentlige opinionsdannelse vedrørende samfundsordenen og statsmagten 1750–1848. En politisk-idéhistorisk undersøgelse. København 1997.

[1] Harald Gustafsson, „Upplysning, kameralism och förvaltning"; Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland*. Centrum for Danmarksstudier 21. Göteborg och Stockholm 2008.

[2] Sbr. Ernst Ekman, „The Danish Royal Law of 1665". *The Journal of Modern History*, vol. 29, 1957, s. 102–107.

[3] Konungalögin hafa margoft verið prentuð. Hér er stuðst við *Kongeloven og dens Forhistorie. Aktstykker, udgivne af de under Kirke- og Undervisningsministeriet samlede Arkiver*. København 1886. Ljósprentuð endurútgáfa København 1973.

Landsnefndin starfaði á hinu stutta valdaskeiði Johanns Friedrichs Struensee 1770–1772 en mótaðist af hugmyndum sem höfðu lengi verið uppi. Struenseetímanum lauk snögglega með aftöku hans og Enevolds Brandt fyrir þá sök að hafa sölsað undir sig vald konungs og fyrir brot gegn hátigninni.[1] Þótt aftaka þessara tveggja manna væri hrottaleg var ásýnd einveldisins um 1770 önnur en þegar því var komið á hundrað árum fyrr.

Fyrir einveldistökuna 1660–1661 fólu stéttaþingin í Danmörku konunginum tímabundið og takmarkað vald þar sem skilyrðin fyrir valinu voru staðfest í samningi, handfestunni. Breytingin frá kjörríki til einveldis og erfðaríkis fólst í því að enginn samningur var lengur gerður. Handfestan var þannig lögð fyrir róða og eftir erfðahyllinguna í október 1660 stóð í erfðaeinveldislögunum frá 10. janúar 1661 að stéttirnar „óþvingaðar og án hvatningar, beiðni eða kröfu hinnar konunglegu hátignar, af eigin frjálsum vilja og með góðum vilja“ hefðu gefið hinum fyrri kjörkonungi og erfingjum hans „erfðarétt … ásamt öllu konunglegu lagavaldi, algjört stjórnvald og öll konungleg sérréttindi.“[2]

Þetta skjal, sem var löggilt með meintu frjálsu samþykki, mótaði rammann um einveldið.[3] Í Noregi, á Íslandi og í Færeyjum komu þegnarnir enn minna að málum en í Danmörku. Með nokkrum holhljómi voru erfðaeinveldislögin samþykkt þar með þeim rökum að undirsátunum í þessum löndum fyndist ekki nægilegt að stéttirnar í Danmörku hefðu fært konunginum þetta vald heldur vildu leggja sitt af mörkum.[4] Lögin voru þó ekki undirrituð mótmælalaust. Þegar kom að Íslandi virtist meintur ákafi þegnanna — samkvæmt konunginum — í andstöðu við tregðu þeirra við að sverja hyllingareiðinn. Með erfðahyllingunni mundu Íslendingar nefnilega gefa eftir þau réttindi sem norski konungurinn hafði heitið þeim fjögur hundruð árum fyrr. Það var hins vegar talað um fyrir þeim sem mættu og þeir undirrituðu erfðaeinveldishyllinguna 28.

[1] Margt hefur verið ritað um Struensee. Hér skal aðeins vísað til Asser Amdisen, *Til nytte og fornøjelse. Johann Friedrich Struensee 1737–1772*. København 2002.

[2] Erfðaeinveldisskráin, sem er frá 10. janúar 1661, er prentuð í Samling af Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter. Af *Aarsberetninger fra Geheimearchivet* II. København 1856–1858, s. 125–143; tilvitnun, s.st., s. 126.

[3] Sjá Ditlev Tamm, „De statsretlige aspekter“. Allan Tønnesen under medvirken af Ditlev Tamm m. fl., *Magtens besegling. Enevoldsregeringsakterne af 1661 og 1662 underskrevet og beseglet af stænderne i Danmark, Norge, Island og Færøerne*. København 2013, s. 21–24, einkum s. 22.

[4] Erfðaeinveldisskráin fyrir Ísland er dags. 28. júlí 1662, sjá *Aarsberetninger fra Geheimearchivet* II, s. 143 og áfram.

júlí 1662 í Kópavogi.[1] Við undirritun hyllingarinnar í Danmörku 1661 hafði einnig verið óttast um mótstöðu því að ritari í danska kansellíinu, Erik Krag, sem fór með hyllingarskjölin (d. akten) milli aðalsmannanna til undirritunar, átti að skrá hjá sér viðbrögð þeirra.[2]

Þessar varúðarráðstafanir stöfuðu af því að Friðriki III. var ljóst að valdayfirfærslan var nokkuð vafasöm. Til að gefa hinu nýfengna einveldi lögmæti lagði hann áherslu á að stéttirnar hefðu fært honum algjört vald í hendur af frjálsum vilja og án nokkurrar hvatningar nema frá Guði. Stéttaþing haldið 14. október 1660 hafði ákveðið að afsala sér handfestunni í hendur konungsins, þingið beiddist þess einungis að konungurinn gæfi út stjórnskipunarlög og þegar handfestan var endanlega numin úr gildi 16. október 1660 vonuðust stéttirnar einungis til þess að konungurinn mundi stjórna kristilega. Samþykktir þessa stéttaþings, sem var valið af konunginum, voru síðan taldar gefa fullgilda mynd af vilja „fólksins“, þar með virtist valdatilfærslan næstum alveg skilyrðislaus.[3] Erfðaeinveldislögin ólu svo af sér konungalögin 1665 sem voru grundvöllur stjórnskipunar einveldisins. Samkvæmt þeim hafði Guð hvatt þjóðina til þessa valdaafsals. En smám saman var farið að grundvalla tilvist einveldisins á guðlegum vilja eins og lýst var í riti Hans Wandal biskups, *Juris Regii libri* VI (1663–1668). Danski sagnfræðingurinn Knud Fabricius lýsti afstöðu Wandals þannig: „Hið guðlega einveldi hafði þar með fengið fullmótað yfirbragð.“[4]

Afstaðan til konungsvaldsins breyttist hins vegar þegar leið á átjándu öldina, frá einræðishugmyndum, þar sem áherslan var lögð á algjör, alltumlykjandi réttindi konungsins, til þeirra hugmynda að einvaldskonungurinn beitti valdi sínu til gagns fyrir ríkið og undirsátana. Á dögum

[1] Steen Thomsen, „Det islandske dokument“, *Magtens besegling*, s. 63–67, einkum s. 64. – Sbr. Ditlev Tamm, „Den beste begyndelse till alting er at begynde med Gud – en introduktion til Kongeloven“. *Kongeloven. Thomæsons håndskrift*. Ditlev Tamm og Jesper Düring Jørgensen (udg.). København 2012, s. 16.

[2] J.A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage. Danmarks Historie fra Christian IV´s Død til Enevældens Indførelse /1648–1660)*. København 1894, s. 548.

[3] Heimildir um þessi pólitísku átök haustið 1660 eru prentaðar í *Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III`s tid*, bd. III (1654–1660). Udg. Leon Jespersen og Christian Larsen. København 2013.

[4] Knud Fabricius, *Kongeloven. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling. En historisk Undersøgelse*. København 1920. Ljósprentuð endurútgáfa København 1971, s. 278–285, tilvitnun, s. 284. Knud Fabricius ræðir einnig hugtökin konungslög og konungsgersemar (jura majestatis og regalia).

Landsnefndarinnar var konunginum að auki fengið uppeldishlutverk gagnvart þegnunum og lögmæti stjórnar hans var í vaxandi mæli talið byggjast á þörfum almennings og því að vera í samræmi við óskir þjóðarinnar. Stjórn sem einkenndist af kærleika, mildi og trausti þar sem áhersla var lögð á að einvaldurinn annaðist velferð þegnanna.[1]

Náttúrurétturinn, sem lá að baki samningnum, og var grundvöllur bæði hins danska kjörríkis fyrrum og afsali hins algjöra valds í hendur Friðriks III. var einnig bundinn við ákveðin grundvallarmannréttindi. Hugmyndir Rousseaus um samfélagssáttmála og jöfnuð milli frjálsra manna voru á döfinni en endurspegluðu um leið eldri hugmyndir. Skyldu einvaldskonungsins til að annast um þegna sína má setja í samhengi við vinnu Landsnefndarinnar.

NOKKRIR ÞÆTTIR Í STJÓRNSKIPUNINNI

Þegar einveldið komst á urðu allir þegnar konungsins jafnir formlega séð hvort sem þeir bjuggu á Íslandi, í Noregi eða Danmörku. En löndunum sem konungurinn ríkti yfir var stjórnað á mismunandi hátt. Þegar kom að Íslandi var miðstjórnarvald í Kaupmannahöfn efst í valdapíramídanum. Þar var þó ekki sérstök skrifstofa fyrir Ísland því að það hafði áður tilheyrt norska konunginum og mál sem tengdust Íslandi voru því oft afgreidd með norskum málum.

Til 1770 — í meira en 100 ár — hafði stiftamtmaðurinn aðsetur í Kaupmannahöfn en eftir það á Íslandi. Fyrst í stað var þetta heiðursstaða en varð síðar raunverulegt embætti. Stiftamtmaður átti að hafa eftirlit með skattheimtu, verslun, réttarkerfinu, efnahag kirkjunnar, námavinnslu og fiskveiðum, auk þess að veita umsagnir um bænarskrár og um þá sem sóttu um embætti. Í ljósi þess hve upplýsingaöflun Landsnefndarinnar var víðtæk má ætla að stjórnin í Kaupmannahöfn hafi haft takmarkaða vitneskju um Ísland.[2] Harald Gustafsson bendir á að Íslendingurinn Jón Eiríksson hafi komið með þekkingu á íslenskum staðháttum í stjórnarskrifstofurnar þegar hann var skipaður í hið nýstofnaða Norska kammer

[1] Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt*, s. 252.

[2] Yfirlit um stjórnsýsluna á þessum tíma er að finna hjá Harald Gustafsson, „Islands administration på 1700-talet“. *Administrasjon i Norden på 1700-talet* 3. Red. Yrjö Blomstedt m.fl. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1983, s. 145–183 og hjá Einar Hreinsson, *Nätverk och nepotism. Den regionala förvaltningen på Island 1770–1870*. Göteborg 2003, s. 43–54.

1771. Árið 1773 varð hann fulltrúi í Økonomi- og Kommercekollegíinu og frá 1777 vann hann í rentukammerinu og General-Toldkammeri og fjallaði þar meðal annars um íslensk málefni.

Á Íslandi heyrðu þessir embættismenn undir stiftamtmanninn: amtmaður, lögmenn, landfógeti, sýslumenn og hreppstjórar sem í raun lutu stjórn sýslumanna. Á árum Landsnefndarinnar voru öll þessi embætti skipuð Íslendingum nema stiftamtmannsembættið. Í tilskipun um Landsnefndina 15. maí 1770 segir að stiftamtmaður skuli þaðan í frá búa á Íslandi og einnig var landinu skipt í tvö ömt og var hvort með sinn amtmanninn.[1] Það má teljast táknrænt fyrir nýja tíma að stiftamtmaðurinn kom til landsins með sama skipi og Landsnefndin. Amtmaðurinn átti meðal annars að hafa eftirlit með reikningum landfógetans, gefa skýrslur um verslunina og — sem er áhugavert í þessu samhengi — árið 1783 bættist við umbætur á atvinnuvegunum.[2]

Landfógeti, sem sá um tekjur og gjöld krúnunnar, heyrði undir amtmann, einnig sýslumennirnir sem höfðu ærin verkefni á vegum stjórnvalda, þar á meðal var innheimta skatta og afgjalda sem þeir skiluðu svo til landfógeta. Lögmenn voru dómarar á Alþingi. Eftir 1720 var sýslumaður dómari í héraði og frá og með 1736 þurfti hann að hafa lokið lagaprófi. Hann kom bænarskrám áfram til amtmanns og upp úr 1750 var sýslumönnunum gert að styðja umbætur í landbúnaði. Þegar þarna var komið sögu höfðu margir sýslumenn lagt stund á lögfræði í Kaupmannahöfn og kynnst hugmyndum kameralismans.[3] Þeir höfðu um leið lært dönsku og gerði sú kunnátta þá vel hæfa sem milliliði milli miðstjórnarinnar í Kaupmannahöfn og embættismanna heima á Íslandi. Hreppstjórar, þrír til fimm í hverjum hreppi, sem var minnsta stjórnsýslueiningin, voru skipaðir af sýslumanni, hugsanlega eftir tillögum bændanna í hreppnum.[4] Þeir sáu einkum um fátækraframfærsluna en önnuðust mörg önnur verkefni í nærsamfélaginu.[5]

[1] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 165–166 (Tilskipun um Landsnefnd á Íslandi 15. maí 1770).

[2] Harald Gustafsson, „Islands administration på 1700-talet“, s. 155.

[3] Harald Gustafsson, „Islands administration på 1700-talet“, s. 176–178.

[4] Harald Gustafsson, „Islands administration på 1700-talet“, s. 159.

[5] Hrefna Róbertsdóttir, „The Voices of Constables in 1770. Constables (hreppstjórar) in Iceland in a period of administrative changes within Denmark-Norway“. *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Red. Erik Bodensten, Kajsa Brilkman, David Larsson Heidenblad och Hanne Sanders. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, s. 213–227.

Stjórnvöld unnu að því að styðja atvinnuvegina og er t.d. tekið fram í skipunarbréfum sýslumanna eftir miðja átjándu öld að þeir skuli vinna að því að efla landshagi.[1] Meðal verkefna þeirra var einnig að lesa upp tilskipanir, sem höfðu verið kynntar á Alþingi, fyrir bændur á manntalsþingum (í þingsóknunum eða hreppunum). Fyrir milligöngu þeirra bárust einnig hræringar að neðan, frá alþýðunni með bænarskrám. Þær voru afhentar sýslumanni sem þýddi þær á dönsku og kom til amtmanns. Hann ritaði álit sitt á þær og sendi síðan til Kaupmannahafnar. Ef kvartað var yfir embættismanni (til dæmis sýslumanni) í bænarskrá var eftir 1753 hægt að senda hana á íslensku í lokuðu umslagi til Kaupmannahafnar. Bænarskrár frá Íslandi voru fáar, bæði í tölum talið og hlutfallslega, og voru í raun ekki algeng leið til samskipta.[2] Harald Gustafsson telur að bænarskrár — að frátöldum kvörtunum yfir embættismönnum — hafi ekki verið virk samskiptaleið fyrir almenning utan við stjórnkerfið.

Landsnefndin opnaði fyrir samskiptaleið neðan frá þegar hún tók að safna upplýsingum, ábendingum og tillögum og myndaði sér þannig grundvöll til að móta tillögur til að bæta aðstæður almennings á Íslandi og styrkja ríkið. Þessi nýja samskiptaleið til hliðar við embættismannakerfið var áreiðanlega gerð til að fá fram sem flestar mismunandi hugmyndir til að vinna úr. Skipuleg söfnun upplýsinga, fagmennska hjá embættismönnum og afskipti sýslumanna og landsnefndarmanna af atvinnuvegunum grundvölluðust á kameralismanum.

KAMERALISMINN

Kameralismi var ákveðinn efnahagslegur og stjórnarfarslegur hugsanagangur sem var áhrifamikill frá sextándu öld fram á þá nítjándu. Hann er tengdur merkantílisma og fýsíókratisma (kaupauðgistefnu og búauðgistefnu). Það er þó torvelt að skilgreina kameralisma nákvæmlega því að innihald og eðli hans breyttist í tímans rás. Hann kom fram í Þýskalandi á sextándu öld og breiddist þaðan til Danmerkur.[3] Eins og nafnið vísar

[1] Hrefna Róbertsdóttir, „Manufaktur og reformpolitikk. Nye arbeidsmetoder og opplæringstiltak innenfor ullproduksjonen i 1700-tallets Island“. *Scandia. Tidskrift for historisk forskning* 66:2 (2000), s. 215–249.

[2] Harald Gustafsson, „Islands administration på 1700-talet“, s. 168–170; sbr. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikker og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*. København 1997, s. 117–118.

[3] Axel Nielsen, *Den tyske Kameralvidenskabs Opstaaen i det 17. Aarhundrede*. Det

til tóku fyrstu kameralistarnir mið af rekstri séreigna konungsins en á átjándu öld hurfu smám saman skilin milli fjárhags konungs og ríkis. Árið 1770 voru fjármál danska ríkisins endurskipulögð og urðu miðlæg. Eyrarsundstollurinn hafði til dæmis talist sértekjur konungsins allt frá 1429 en eftir 1770 rann hann í ríkissjóð.

Kameralisminn hætti því smám saman að snúast um einkafjármuni konungsins en beindist að öllum þeim stofnunum sem sinntu fjármálum ríkisins. Kameralistarnir fóru því að sinna mörgum greinum atvinnulífsins, sem ríkisfjármálin grundvölluðust á, rétt eins og embættismenn ríkisins. Með þessum auknu kröfum sem voru gerðar til embættismannanna var farið að leggja meiri áherslu á hæfileika þeirra, að þeir hefðu embættið að aðalstarfi, að ábyrgð þeirra og launakjör væru glögglega skilgreind með meiru. Þannig má sjá að margir þættir í þróun stjórnsýslunnar samkvæmt kameralismanum voru þegar komnir fram á þessum tíma og kallast á við kenningar Max Weber um skrifræði frá lokum 19. aldar.

Kameralistarnir unnu að því að þróa landshagina. Þeir vildu styrkja atvinnuvegina og fjölga fólki. Óskin um efnahagslegan vöxt lá að baki stuðningi þeirra við landbúnað, verslun, skógarhögg, námugröft og handverksframleiðslu. Þorri landsmanna hafði framfæri af jarðyrkju og því var mikil áhersla lögð á umbætur í landbúnaði. Hugað var að nýjum matjurtum og ræktunaraðferðum, breytingum á rekstri og að skipta upp jörðum og stórum beitilöndum.

Markmiðið var að auka verðmætin í samfélaginu, bæði með því að fjölga fólki og með því að auka þjóðarauðinn. Umbæturnar beindust að öllum sviðum atvinnulífsins og öllum hlutum konungsríkisins, þar á meðal Íslandi.[1] Kameralistar voru svartsýnir á eðli mannsins. Ef fólk væri látið eiga sig yrðu menn daufir og framtakslausir og það yrði engin framþróun. Ríkið og hinn einvaldi konungur þurftu því að taka að sér uppeldislegt hlutverk almenningi til heilla. Það þurfti að mennta múgamanninn — fyrst og fremst bændur — og gera hann hæfan til að vinna samfélagsleg verkefni.[2] Í tillögunum fólust umbætur á kjörum bændanna

Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 7. Rk., Historisk og Filosofisk Afdeling II,2. København 1911.

[1] Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 146.

[2] http://hannibalsverdenshistorie.com/kapitel-x/Kameralismens samfundsopfattelse og menneskesyn (15.6.2018).

og aðgerðirnar áttu bæði að tryggja ríkisfjárhaginn og almenna velferð. Stefna kameralistanna byggðist á hugmyndinni um landsaga sem í hugarheimi kameralistanna þýddi vel grundað, vel skipulagt og formfast ríki sem hefði tök á að hrinda kameralisma í framkvæmd.[1]

Svona langsæ endurbótastefna hlaut að byggjast á nákvæmri vitneskju um efnahagslífið og samfélagið. Það þurfti því að safna kerfisbundið margs konar upplýsingum með spurningum til embættismanna og með rannsóknar- og könnunarleiðöngrum. Einnig þurfti að búa til vettvang þar sem hægt var að leggja upplýsingarnar fram og birta þær. Á átjándu öld voru því skipaðar margar nefndir og farið í rannsóknarleiðangra en einnig stofnuð tímarit og félög af ýmsu tagi. Skólakerfið varð líka fyrir áhrifum af kameralisma og þar var leitast við að gera undirsátana hæfari til framtíðaratvinnu sinnar. Hér á eftir verður hugað stuttlega að þessum hugmyndum sem mynduðu fræðilegan bakgrunn fyrir starf Landsnefndarinnar fyrri.

KERFISBUNDIN SÖFNUN UPPLÝSINGA

Á upplýsingartímanum var farið að byggja meir á skynsemishyggju og rökvísi en guðfræðilegum skýringum. Menn áttu að afla sér þekkingar með því að nota skynsemi og reynslu við rannsóknir óháð yfirvaldi og gömlum venjum. Samkvæmt upplýsingunni átti að miðla þekkingunni sem mannkynið hafði öðlast á líkan hátt og gert var í Frakklandi, meðal annars með alfræðibókum. Mikil áhersla var lögð á náttúruvísindi. Áhugavert er í samhengi við landsnefndina að upplýsingar um margs konar samfélagslega þætti átti að nota til gagns fyrir ríkið og almannaheill. Í dönskum ritum frá átjándu öld finnast dæmi um lýsingar á landsháttum og landkostum sem byggðar eru á kerfisbundinni upplýsingasöfnun.

Í apríl 1743 bað danska kansellíið embættismenn í Danmörku, Noregi, á Íslandi og í Færeyjum að svara nokkrum spurningum svo að hægt væri að draga upp mynd af löndum konungsríkisins. Norðmenn fengu

[1] Sbr. almennt Marc Raeff, „The Well-Ordered Police State and the development of Modernity in Seventeenth- and Eighteenth-Century Europe. An Attempt at a Comparative Approach“. *The American Historical Review* 80, 1975, s. 1221–1243; Ingrid Markussen, *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte. Pietistiske og kameralistisk idéer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet.* Odense 1995, s. 57, 63–64.

43 spurningar en Íslendingar 28.[1] Tiltölulega mörg svör bárust frá Noregi og hefur Norska ríkisskjalasafnið gefið þau út í fimm binda ritröð, *Norge i 1743*.[2] Frumkvöðlar að þessari söfnun voru bræðurnir Carl og Johan Holstein sem höfðu beðið ritara í danska kansellíinu, Erik Johan Jessen, að gefa út landfræðileg rit sem byggðust á svörunum. Svörin við spurningum kansellísins hafa í Danmörku verið nefnd „De Jessenske Relationer". Árið 1763 kom út verk í nafni Jessens sem gæti þó hafa verið skrifað af guðfræðingnum Hans Steenbuch: *Det Kongerige Norge, fremstillet eftir dets naturlige og borgerlige Tilstand*. Þar með lognaðist útgáfan út af en landfræðilegu lýsingarnar voru síðar meðal annars nýttar í ritinu *Den Danske Atlas* sem var gefinn út af Hans de Hofman og Erik Pontoppidan.[3]

Kerfisbundin og vísindalega skráning í löndum konungsins fór einnig fram með rannsóknarnefndum, þar á meðal á Íslandi.[4] Jarðabókarnefndin frá 1702 safnaði upplýsingum af þessu tagi. Erindisbréfið innihélt raunar margs konar önnur verkefni en vinnan beindist einkum að upplýsingum um verðmæti jarða og að telja fólk og fénað. Á árunum 1741–1745 dvaldi Ludvig Harboe á Íslandi til að rannsaka kirkju- og fræðslumál og 1749 fékk Niels Horrebow leyfi til Íslandsferðar að gera stærðfræðilegar og stjörnufræðilegar athuganir. En brátt beindist athyglin að efnahagsástandinu og viðreisnarhugmyndum. Það endurspeglaði breytt áhugasvið stjórnarinnar á næstu árum. Horrebow var kallaður heim 1751 en hingað sendir tveir Íslendingar, Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, sem bæði rannsökuðu landshætti og náttúru en einnig efnahagslegar og félagslegar aðstæður.

Í Danmörku vann á árunum 1757–1767 sérstök umbótanefnd (Kommissionen til Landvæsenets Forbedring), árið 1767 var skipuð almenn landhagsnefnd (Generallandvæsens-Kommission) og frá 1768 sérstök

[1] Um upplýsingasöfnunina 1743 sjá Reidar Djupedal, „Den store innsamlingen av topografisk, historisk og språkleg tilfang ved embetsmennene 1743 og „Det Kongerige Norge"". *Heimen* 10, s. 298–330, 337–362, 442–485. Svörin frá Íslandi eru í *Sýslulýsingar 1744–1749*. Ritstj. Bjarni Guðnason. Sögurit 28. Reykjavík 1957.

[2] *Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørgsmål fra Danske Kanselli* 1–5. Kristin M. Røgeberg (útg.). Oslo 2003–2008.

[3] Um „de Jessenske Relationer" og landfræðilýsingarnar, sbr. Jørgen Mikkelsen, „De Jessenske Relationer i et langsigtet perspektiv". *I dørtrekken fra Europa. Festskrift til Knut Sprauten i anledning 70-årsdagen 22. juni 2018*. Red. Ola Alsvik, Hans Hosar & Marianne Wiig. Nasjonalbibliotekets skriftserie 12, Oslo 2018, s. 271–296.

[4] Yfirlit yfir rannsóknarnefndir á 18. öld er að finna hjá Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 144–149, 414–418.

stjórnarskrifstofa með það verkefni (Generallandvæsens-Kollegiet). Árið 1768 var skipuð landsnefnd fyrir Slésvík-Holtsetaland sem einkum skyldi auka sjálfsábúð og leysa upp stórbýli. Sú nefnd er dæmi um nefnd sem átti langt líf fyrir höndum, var við lýði allt til 1823. Einnig var til sérstök grænlensk verslunarnefnd (1788–1816) og færeysk verslunarnefnd (1789–1815) og á eftir Landsnefndinni fyrri 1770–1771 var skipuð önnur landsnefnd, hin síðari, sem starfaði 1785–1787 en hún tók til athugunar ýmis verkefni sem Landsnefndin fyrri hafði ekki lokið við.

Landupplýsingar og tölfræðiupplýsingar drógu upp mynd af stöðu konungsríkisins og auðlindum þess og hvernig hægt væri að nýta þær. En það var líka safnað upplýsingum um einstök önnur efni. Árið 1753 var lagt til að samin yrði kerfisbundin lýsing á gróðurfari í Danmörku, Noregi og á Íslandi. Árið 1761 kom út fyrsta bindið af verkinu *Flora Danica*, sem á langri útgáfutíð (fram til 1883) náði einnig til hluta Svíþjóðar. Hér var einnig unnið með nytjastefnu í huga, að öðlast vitneskju um nýtingu villtra plantna og mögulega skaðsemi þeirra.[1] Fyrsta jurtin sem nefnd er í *Flora Danica* er hin c-vítamínauðugu múltuber sem eru góð móti skyrbjúg en líka gagnleg á annan hátt. Nytjahugsunin kemur einnig vel fram í texta þar sem verkið er kynnt áskrifendum: „Grasafræðin getur ekki komið að almennum notum meðan hún er aðeins vísindi fyrir … fáeina grasafræðinga.“[2] Bókin var gefin út á dönsku, þýsku og latínu. Í sambandi við þetta verkefni safnaði læknirinn og grasafræðingurinn Johann Gerhard König, sem var nemandi náttúrufræðingsins Carls von Linné (1707–1778), á árunum 1764–1765 upplýsingum um íslenska flóru sem síðar var gefin út undir titlinum *Flora Islandica*.[3] Bjarni Pálsson landlæknir sendi árið 1771 greinargerð til Landsnefndarinnar fyrri um nytjajurtir, meðal annars lækningajurtir.[4]

[1] Árið 1648 fjallaði Simon Paulli, læknir Kristjáns IV. um lækningajurtir í ritinu *Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog*. København 1648.

[2] Tilvitnun tekin eftir Gerd Mordt, „„Øiets Fornøielse og Ganens Vellyst“. Molter som ressurs i Norge på 1700-tallet“. *Arkivmagasinet* 2015:3, s. 37–39.

[3] Niklas Thode Jensen, „Negotiating people, plants and empires: the Fieldwork of Johann Gerhard König in South and South East Asia (1768-1785)“, *Linnaeus, Natural History and the Circulation of Knowledge*. The Voltaire Foundation. Oxford University Studies in the Enlightenment. University of Oxford 2018, Eds. Hanna Hodacs, Kenneth Nyberg, Stéphan van Damme, s. 187–201. Um König, s.st., s. 189.

[4] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2018, s. 650–673.

Margir leiðangrar sem stjórnin studdi höfðu vísindaleg markmið. Árin 1737–1738 var leiðangur sendur til Egyptalands og Núbíu. Tilgangurinn var að afla viðskiptasambanda en ekki vísindaleg landakönnun. Upplýsingarnar sem aflað var í ferðinni voru þó síðar nýttar á vísindalegan hátt og ferðalýsingin birt á alþjóðamáli þess tíma, frönsku.[1] Árið 1761 var gerður út leiðangur til *Arabíu Felix*, hinnar hamingjusælu Arabíu, og var tilgangurinn ekki að efla velferð föðurlandsins heldur eingöngu til að iðka vísindi. Þessi leiðangur hefur verið talinn fyrsta danska vísindalega rannsóknarferðin sem ekki hafði þröng efnisleg nytjasjónarmið heldur var ætlað að varpa ljóma á danska konunginn.[2] Markmiðið var að rannsaka Biblíuna, nánar tiltekið Gamla testamentið og mótunarsögu þess, með því að heimsækja söguslóðirnar sem þá voru enn lítt raskaðar af hræringum samtímans.[3] Hugmyndin að leiðangrinum var þó ekki dönsk að uppruna. Heimspekiprófessor við háskólann í Göttingen, Johann David Michaelis, stakk upp á honum. Ýmsar ástæður voru fyrir því að hann sneri sér til dönsku stjórnarinnar, nánar tiltekið utanríkisráðherrans, J.H.E. Bernstorffs: Michaelis hafði nýlega lesið hina prentuðu frásögn af leiðangrinum til Egyptalands, Bernstorff var frá Hannover sem er skammt frá Göttingen auk þess sem Danmörk var þekkt fyrir Halle-kristniboðið í Trankebar.[4] Það kann líka að hafa haft sitt að segja að Bernstorff hafði áður stutt rannsóknarleiðangra, t.d. laðað grasafræðinginn Gerhard Christian Oeder (1729–1791) til Danmerkur þar sem hann stýrði útgáfunni á verkinu *Flora Danica*.

[1] Allan Sortkær, „Hvilken fortræffelig gave fra den danske nation til videnskaben! Fremkomsten af internationale videnskabelige ekspeditioner i 1700-tallet“. *Den Jyske Historiker: Danske Videnskabelige Ekspeditioner*, 119, 2008, s. 5–25; Frits Hammer Kjølsen, *Captain F.L. Norden og hans rejse til Ægypten 1737–39*. København 1965.

[2] Allan Sortkær, „Hvilken fortræffelig gave“, s. 16–18.

[3] Leiðangurinn varð þekktur eftir skáldsögu Thorkild Hansens *Det Lykkelige Arabien*. København 1962. Af nýrri, fræðilegri ritum um leiðangurinn má nefna Asger Svane-Knudsen, „Den Arabiske Rejse og Asiatisk Kompagni 1763–1766. Fire breve og en veksel fra Carsten Niebuhr i Bombay til guvernør Abbestée i Trankebar“, *Danske Magazin*, bd. 51, København 2012, s. 483–513; Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity. Carsten Niebuhr and The Royal Danish Expedition to Arabia (1761–1767)*. Stuttgart 2014; Anne Haslund Hansen: *Niebuhrs Museum. Souvenirs og sjældenheder indsamlet under Den Arabiske Rejse 1761–1767*. København. 2016.

[4] Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity*, s. 36–39. Fyrsti kristinboðsleiðangur mótmælendakirkjunnar í Danmörku til Trankebar á Indlandi 1706, kenndur við bæinn Halle í Þýskalandi þaðan sem leiðangursstjórarnir voru.

Þessi fáu dæmi sýna að vísindalegir rannsóknarleiðangrar voru ekki bundnir við danska konungsríkið en líka að greinargerðir um rannsóknir innan ríkisins voru einnig gefnar út á erlendum tungumálum. Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar kom t.d. bæði út á dönsku, þýsku, frönsku og ensku.[1]

Bókmenntafræðingurinn Allan Sortkær hefur haldið því fram að vísindalegir leiðangrar hafi getað þjónað því markmiði að auka virðingu fyrir danska konungsríkinu, styrkja tilverurétt þess og stöðu út á við. Konungurinn tók ekki þátt í þessum ferðum og tengslin milli leiðangranna og konungsins sem fjármagnaði þær fólust ekki í návist hans, heldur útgáfu vísindalegra verka sem vörpuðu ljóma á konungsveldið.[2] Þegar Johann David Michaelis sneri sér til Bernstorffs lét hann ekki hjá líða að nefna að leiðangur til hinnar hamingjusælu Arabíu mundi auka frægð Danmerkur.[3] Snúum okkur þá aftur að hinum kameralísku hugmyndum sem mótuðu starf Landsnefndarinnar fyrri því að árin næst á undan einkenndust af margvíslegu frumkvæði og nýjungum.

VETTVANGUR FRÆÐSLU OG UMRÆÐU

Vísindahyggjan, sem hin kerfisbundna söfnun upplýsinga tók mið af, kom einnig fram í útgáfu tímarita og stofnun félaga. Vísindafélagið í Svíþjóð var stofnað 1739 og sams konar félag í Danmörku (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab) árið 1742 sem studdi ferð Nielsar Horrebows til Íslands og leiðangur Eggerts og Bjarna um miðja öldina.

Á átjándu öld voru einnig stofnuð margs konar framfarafélög (d. patriotiske selskaber) sem af föðurlandsást störfuðu til almenningsheilla, töldu það markmið sitt að útbreiða upplýsingarhugmyndirnar svo að allir öðluðust vitneskju um hvernig þeir gætu best stutt almenna velferð og framfarir.[4] Fyrsta framfarafélagið var Danska Landbúnaðarfélagið (Det Danske Landhusholdningsselskab), stofnað 1769, þ.e. ári áður en Landsnefndin fyrri tók til starfa. Félagið teygði arma sína bæði um Danmörku, Noreg, Færeyjar og Ísland og því var ætlað að efla landshagi. Hvað viðkemur landbúnaði gat stuðningurinn falist í að benda á nýjar

[1] Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 415.
[2] Allan Sortkær, „Hvilken fortræffelig gave“, s. 11–19.
[3] Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity*, s. 25.
[4] Sbr. almennt Juliane Engelhardt, *Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769–1814*. København 2010, einkum s. 59.

matjurtir og ræktunaraðferðir, ýta undir vefnað og handiðnir, útvega ný tæki og taka upp nýjar aðferðir. Félagið veitti verðlaun fyrir góðan árangur á þessu sviði.[1]

Í tilkynningu frá konungi 31. mars 1755 voru allir, óháð stétt og stöðu, hvattir til að semja ritgerðir um hagræn efni. Ritgerðirnar áttu að miða að velferð almennings og ef þær þættu góðar skyldi gefa þær út höfundunum að kostnaðarlausu. Handrit á erlendum tungumálum yrðu þýdd ókeypis og einnig var í boði ritstjórnarleg aðstoð við að fága orðalag.[2]

Tveimur árum síðar — árið 1757 — hóf göngu sína tímaritið *Danmark-Norges oekonomiske magazin* þar sem ritgerðir af þessu tagi voru birtar. Innihald og markmið tímaritsins sjást vel í fullum titli þess: „Hagrænt tímarit Danmerkur og Noregs þar sem birtar eru stuttar greinar velviljaðra föðurlandsvina, um umbætur í akuryrkju og garðrækt, skógrækt, námugrefti, húsbyggingum, búfjárrækt, fiskveiðum, verksmiðjum og þvíumlíku. Þeim til þjónustu sem unna almennri velsæld og framförum."[3]

Titillinn bergmálar í raun helstu drætti í hugmyndafræði kameralismans. Tímaritið kom út í átta ár, frá 1757 til 1764, og uppfyllti vel þau markmið sem sett voru fram. Þar voru birtar greinar um hvernig styrkja mætti atvinnulíf og efnahag. Einnig voru á þessum árum gefin út fleiri tímarit af líku tagi sem áttu sér þó færri lífdaga.[4]

Þetta tímarit kom til móts við ákveðna þörf. Á fyrri hluta átjándu aldar skrifuðu fáir um hagræn málefni. Ludvig Holberg og Otto Thott voru meðal fárra undantekninga.[5] Árið 1735 gaf Otto Thott út verkið

[1] Ole Degn, „Flids og vindskibeligheds belønning. Præmiesystemet, præmievinderne og deres arbejde 1769–1967". *Erhvervshistorisk årbog 1968*. Meddelelser fra Erhvervsarkivet XIX, Aarhus 1968, s. 192–254.

[2] Hér vísað til eftir Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning 1700–1770*. København 1977, s. 52.

[3] *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, befattende en Blanding af adskillige velsindede Patrioters indsendte smaae Skrifter, angaaende den muelige Forbedring i Ager=og Have=Dyrkning, Skov=Plantning, Mineral=Brug, Huus=Bygning, Fæe=Avling, Fiskerie, Fabrik=Væsen og deslige. Dennem til Tieneste, som elske almindelig Velfærds Befordring.*

[4] Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*, s. 53.

[5] Sbr. H.L. Bisgaard, *Den danske nationaløkonomi i det 18. århundrede. Et afsnit af nationaløkonomiens historie i Danmark*. København 1902 og Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*.

Uforgribelige tanker om commercien sem formlega var erindisbréf fyrir hið nýstofnaða Kommercekollegíum en sem í raun varð fyrirmynd margra annarra rita um hagræn málefni á átjándu öld.[1] Þar er komið inn á merkilegar hugmyndir sem margir hafa fjallað um. Í okkar samhengi beinist athyglin að Íslandi en það kemur aðeins stuttlega við sögu. Væntingar Ottos Thott til Íslands eru takmarkaðar: „Margar tillögur hafa verið settar fram um umbætur á Íslandi en flestar eru óframkvæmanlegar nema menn geti áður sýnt hvernig hægt væri að draga þetta land 20 gráðum sunnar á hnöttinn."[2]

Hugmyndir kameralismans snertu einnig fræðslumálin í ríkinu. Fram á miðja átjándu öld voru kenningar Lúters miðlægar í allri kennslu. Konungurinn átti að tryggja andlega velferð þegnanna og að þeir lifðu í góðum kristilegum anda. Á síðari hluta aldarinnar fór að bera á uppeldismarkmiðum í fræðslukerfinu sem í vaxandi mæli miðuðu að því að búa nemendurna undir hlutverk sitt í atvinnulífinu. Ingrid Markussen orðar þetta svo: „Í þessari blöndu af áætlunum ríkisins um efnahagsmál og hlutverki þess við uppeldi og menntun sé ég hinn opinbera skóla festa rætur í Danmörku á síðari hluta átjándu aldar."[3]

LANDSNEFNIN FYRRI OG ERINDISBRÉF HENNAR

Landsnefndin, sem átti að kanna aðstæður á Íslandi í víðum skilningi, átti sér ýmsa forvera þegar kom að kerfisbundinni söfnun upplýsinga. Slík upplýsingasöfnun fór meðal annars fram með nefndum og leiðöngrum sem gátu haft ólík markmið, einkenni og samsetningu. Nefndir átjándu aldar áttu oft að rannsaka nýjar og sérstakar þarfir eða tiltekin vandamál og var þeim því ekki ætlað að starfa nema tiltekinn tíma.

Stjórnin var óánægð með að jarðabókastarf Árna Magnússonar og Páls Vídalín hefði tekið meira en tíu ár (1702–1712) en einnig hversu seinn Árni var að ganga frá verkinu og skila fullbúinni skýrslu. Rentukammerið hafði þrásinnis krafið Árna um skýrslu og danska þýðingu á jarðabókinni og árið 1728 var þolinmæðin þrotin. Rentukammerið

[1] Kristof Glamann, *Otto Thott´s uforgribelige tanker om kommerciens tilstand. Et nationaløkonomisk programskrift fra 1735*. København 1966; Kristof Glamann og Erik Oxenbøll, *Studier i dansk merkantilisme. Omkring tekster af Otto Thott*. København 1983; Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*.

[2] Kristof Glamann, *Otto Thott´s uforgribelige tanker*, s. 97.

[3] Ingrid Markussen, *Til Skaberens Ære*, s. 57–58.

skrifaði þá að það hefði oft beðið um þetta og vildi „ógjarnan sjá eitt ár líða af öðru án þess að þessi nefnd ljúki verki sínu“. Þegar Árni lést 1730 var ekki enn búið að þýða verkið á dönsku.[1]

Algjör undantekning hvað þetta varðar var landsnefndin fyrir Slésvík-Holtsetaland sem var stofnuð 1768 og starfaði til 1823. Ef málefnið reyndist viðamikið eða tók yfir langan tíma runnu viðfangsefnin stundum inn í verkefni stjórnsýslunnar. Slíkar nefndir voru viðbót við stofnanir stjórnkerfisins. Það átti að hluta til við um næstu íslensku landsnefndina (þá síðari) 1785–1787 en hún sat í Kaupmannahöfn.

Nefndir söfnuðu efni til að undirbúa lagafrumvörp þegar þurfti að öðlast yfirsýn yfir ýmis málefni. Þetta átti við um Landsnefndina fyrri að því viðbættu að beina mátti erindum til hennar um hvað sem var. Í raun var áherslan þar á atvinnumál og landshagi í mjög víðu samhengi.

Verkefni Landsnefndarinnar, að rannsaka allt sem gæti orðið íslensku samfélagi til gagns, var skilgreint í erindisbréfi 22. maí 1770 sem tekur að flestu leyti mið af hugmyndum kameralismans. Aðrir hafa gert grein fyrir aðalatriðunum í erindisbréfinu svo að hér verður aðeins vikið að helstu kameralísku þáttunum í því.[2] Erindisbréfið skiptist í 18 greinar sem lutu einkum að efnahagslífinu á Íslandi en snertu einnig innviði, stjórnsýslulega skiptingu landsins, skiptingu jarðnæðis og tölur um fólksfjölda. Slík málefni má telja forsendur fyrir viðgangi og vexti efnahagslífsins.

Nokkrar greinar snerust um að nýta nýjar auðlindir eða þróa þær sem þegar voru þekktar. Til dæmis átti að leita að steinkolum og surtarbrandi og almennt öðrum nýtilegum steinefnum og málmum. Nefndin átti einnig að finna heppilega staði til saltsuðu. Fiskveiðar voru gömul atvinnugrein en í erindisbréfinu er talað um að veiða nýjar fisktegundir (síld, lúðu og lax), finna fleiri veiðistaði (vötn og ár), kynna ný veiðarfæri (þorskanet) og þróa nýjar aðferðir við fiskverkun (terraneufs-aðferð).[3]

[1] Þessi langi dráttur á frágangi handritsins skýrist af því að Árni Magnússon tók handritið ekki með til Kaupmannahafnar 1712, einnig því að hann var ekki sérlega fær til stærri ritunarverkefna og því að hann leit á þetta umfangsmikla þýðingarstarf sem nýtt verkefni. Sjá Már Jónsson, *Arnas Magnæus Philologus (1663–1730)*. Odense 2012, s. 174–175, 201–202; *Árni Magnússons Levned og Skrifter*. Udg. Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat. København 1930, s. 61–70.

[2] Erindisbréfið er prentað í *Lovsamling for Island*, III (1749–1772). Udg. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1854, s. 666–677; úttdráttur í Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge,* s. 104–108; Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar“. *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 82–85.

[3] Verkunaraðferð á saltfiski kennd við Nýfundnaland.

Með sama hætti var bent á nýjar matjurtir: korn, grænmeti, kartöflur, rófur og tóbak en einnig skógrækt og að nýta betur ætar villijurtir. Umræðu um leiðangur til austurstrandar Grænlands má líta á sem aukinn áhuga á að hafa meiri ávinning af Grænlandi.

Í erindisbréfinu var athyglinni einnig beint að handiðnum eins og vefnaði, sútun, litun, kaðlagerð og fleiru. Fiskveiðarnar átti að efla með því að innleiða nýjar tegundir af bátum þar sem færri menn með þorskanet gætu aflað meira og einnig átti að manna bátana af meiri skynsemi. Fyrirmyndin var augljóslega norsk bátategund því að 24. maí 1770 bað rentukammerið Almenna verslunarfélagið um að flytja nauðsynlegan efnivið og nokkra Norðmenn til Íslands til að smíða báta og hnýta net. Nánar tiltekið áttu að koma hingað 20 norskir bátasmiðir og kenna Íslendingum aðferðirnar.[1]

Í landbúnaði átti að bæta ræktunina. Erindisbréfið nefnir tillögur um þúfnasléttun, garðahleðslu, svo að fénaðurinn nagaði ekki upp túnin, einnig ábendingar um áburð, áveitur, að efla seljabúskap, fjölga búfé og að vinna bug á fjárkláðanum.

Í erindisbréfinu var einnig rætt um vegabætur, jafnvel að hressa upp á gamla vegi, bæta strandsiglingar, koma upp sæluhúsum á fjallvegum, brúa ár eða koma á ferjum og gera nýjar hafnir. Bættir innviðir mundu ýta undir samskipti og þar með útbreiða þekkingu sem kæmi öllum til góða.

Kameralistarnir vildu auka efnahagslegan vöxt með því að nýta nýjar auðlindir, sá nýjum matjurtum og bæta ræktunina en tillögur þeirra miðuðu einnig að því að fjölga fólki. Þjóðinni hafði fækkað á átjándu öld og ástæður þess þurfti að finna. Grein í erindisbréfinu um þörf á læknum og ljósmæðrum og hvernig þeim væri skipað niður í landinu var liður í því.

Fleiri áttu að hafa möguleika til fiskveiða og á sama hátt átti að hlynna að bændum. Landsnefndin átti að athuga möguleikana á að byggja upp eyðijarðir og bæta ræktun til að skapa rými fyrir fleiri leiguliða að erlendri fyrirmynd. Í því fólst einnig að skipta upp stórum jörðum og haglendi og að selja jarðeignir krúnunnar. Tillögurnar áttu líka að leysa þær félagslegu aðstæður sem tengdust kröfum vinnumanna og vinnukvenna.

Þá var grein um að koma á landvörnum sem byggðust á liðssveitum heimamanna. Ein umbótatillagan sneri að því að koma í veg fyrir laun-

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 680–681 (Skrivelse ang. Baadebygning. Kbh. 24.5. 1770).

verslun en gefa verslunina frjálsa eins og Skúli Magnússon landfógeti hafði hvatt til í ritgerð árið 1767.[1] Sú ritgerð var send með erindisbréfinu og áttu menn að segja álit sitt á henni. Stjórnsýsluumbætur, skipting landsins í tvö ömt og búseta stiftamtmanns á Íslandi átti að tryggja betra skipulag, traustara eftirlit og skilvirkara samband yfirvalda við almenning. Þá var lagt til að verðlaun yrðu veitt fólki sem hefði unnið að umbótum á sama hátt og framfarafélögin og rentukammerið gerðu.

LANDSNEFNDIN FYRRI Á MÓTUM GAMALS OG NÝS TÍMA

Stjórnin hafði skipað þrjá hæfa menn í Landsnefndina.[2] Erindisbréfið var samið í Kaupmannahöfn en tillögurnar um bætta innviði, frjálsa verslun og uppbyggingu eyðijarða sýnir góða staðþekkingu þannig að Íslendingur hlýtur að hafa komið að því að semja það. Einnig var vísað til þekkingar embættismanna á Íslandi á landshögum þar sem t.d. er spurt um álit manna á því hvernig heppilegast væri að skipta landinu í ömt. Erindisbréf Landsnefndarinnar endurspeglar að mjög mörgu leyti hugmyndir kameralismans og störf nefndarinnar voru í beinu framhaldi af fyrri rannsóknarferðum til landsins.

En Landsnefndin byggði ekki aðeins á gömlum grunni. Það sýnir hið víðtæka verksvið hennar miðað við fyrri rannsóknarnefndir, markviss viðleitni til að kynna sér skoðanir almennings og að opnað var á nýjar samskiptaleiðir til miðstjórnarinnar. Það síðasttalda átti bæði við um hvernig staðið var að því að kynna nefndina, sem var ekki aðeins gert á manntalsþingum heldur einnig beint af prédikunarstólum í kirkjum, og að bréf undirsátanna áttu að berast beint til nefndarinnar fram hjá hinni venjulegu stjórnsýslu. Landsnefndin skapaði þannig samskiptaleiðir í tvær áttir. Harald Gustafsson bendir á hvernig reynt var að komast fram hjá sýslumönnunum sem höfðu nokkurs konar einokun á upplýsingagjöf til stjórnarinnar. Hann nefnir líka að stjórnin í Kaupmannahöfn hefði tortryggt sýslumennina. Í leynilegu erindisbréfi til Thodals stiftamtmanns frá 14. maí 1770 er nefndur grunur um misnotkun, nánar tiltekið um hagnað sýslumanna af innheimtu tíundar og sakeyris. Jafnvel er nefndur

[1] Greinargerð Skúla Magnússonar um verslunina verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu.

[2] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar“. *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 78–80.

sá möguleiki að skipta þriðja hverjum sýslumanni út fyrir Norðmenn eða Dani.[1] Það ríkti greinilega mikið vantraust á embættismannakerfinu.

Þegar einveldið hafði komist á rúmlega 100 árum fyrr höfðu tekjustofnar ríkisins verið auknir en einveldiskonungarnir áttu eftir sem áður við stöðugan fjárhagsvanda að stríða. Verkefnin sem nefndinni voru falin mótuðust af áhuganum á að nýta auðlindir í öllum löndum konungsríkisins. Þau voru mörg og flókin og stjórnin leitaðist við að koma böndum á fleiri og fleiri samfélagsleg svið. Nefndarmenn þurftu því að vera sérfræðingar og öll þessi þróun jók pólitíska þýðingu stjórnsýsluverkefna og þörf fyrir stjórnun og eftirlit.

Inngangurinn að tilskipuninni 15. maí 1770 setur störf Landsnefndarinnar í ákveðið samhengi. Þar kemur fram að konungurinn af landsföðurlegri umhyggju hafi hugleitt hvernig hægt væri að auka velferð sinna íslensku undirsáta. Því hafi hann skipað Andreasi Holt, Þorkeli Fjeldsted og Thomasi Windekilde að ferðast til Íslands sem konunglegir erindrekar og — að loknum rannsóknum sínum — gera tillögur um hvaðeina „sem álítast kann þénanlegt til ens sama lands og þess innbyggjara almennilegs bezta og uppreistar".[2] Konungurinn bað bæði embættismenn sína „og alla aðra" að styðja vinnu nefndarmanna. Tilskipuninni lýkur á fyrirskipun um að hana skuli lesa upp á „tilheyrilegum" stöðum og öllum prédikunarstólum í landinu.

Hinar markvissu spurningar í erindisbréfinu voru ætlaðar embættismönnum en „aðrir" gátu tjáð sig að vild. Það má þó ekki leggja of mikið í þann mun því að embættismönnunum var einnig heimilt að ræða önnur efni. Nefndin átti í raun að rannsaka allt sem gæti styrkt samfélagið á Íslandi. Hún gerði einnig nokkra útdrætti úr erindisbréfinu þar sem bætt var við ákveðnum spurningum til einstakra embættismanna.

Með þessum samskiptamáta, fram hjá embættismannakerfinu, virtist stjórninni í Kaupmannahöfn mjög í mun að fá tillögur sem væru lausar við ritskoðun. Nefndin átti ekki að draga saman efni einstakra bréfa eða tillagna, þannig að hægt væri að draga fjöður yfir ágreining, heldur varðveita öll einstök bréf.[3] Á sama hátt átti að hvetja sem allra flesta

[1] Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 108–109.

[2] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 165 (Tilskipun um Landsnefnd á Íslandi 15. maí 1770).

[3] Nefndin gat aftur á móti ekki tryggt að öll bréf kæmust í þeirra hendur. Biskupinn á Hólum virðist hafa tekið saman tillögur frá prestum í þremur sýslum — Skagafjarðarsýslu, Eyjafjarðarsýslu og Þingeyjarsýslu. Tillögur frá þeim hafa ekki fundist í skjalasöfnum þrátt fyrir nokkra leit.

landsmenn til að láta álit sitt í ljós. Nú á dögum fá einstakir hópar og hagsmunasamtök oft sæti í nefndum sem eiga að véla um breytingar á málefnum sem snerta hagsmuni þeirra. Árið 1770 var óskað eftir að heyra álit þeirra.

Landsnefndarmenn fóru um Ísland árin 1770–1771 og söfnuðu tillögum frá embættismönnum, prestum og bændum. Það var leitast við að útbreiða vitneskju um vinnu nefndarinnar sem víðast. Í dreifibréfi 30. júlí 1770 sem prófasturinn í Árnesprófastsdæmi sendi til presta sinna segist hann fyrir milligöngu biskupsins í Skálholti hafa fengið tilmæli frá kammerkollegíinu um að láta lesa tilskipunina upp í öllum prédikunarstólum „til að kynna hana öllum og sérhverjum". Þess vegna hafði kollegíið sent til landsins 2600 eintök á íslensku og 24 á dönsku. Sérhver prestur átti að fá eitt eintak á íslensku en öðrum eintökum átti biskupinn að dreifa eins og honum þætti best henta.[1] Af þessum 2600 eintökum voru 1300 ætluð prestunum en 1300 veraldlegum yfirvöldum til dreifingar.

Prófasturinn Halldór Finnsson notaði tækifærið til að áminna um þá skyldu að lesa tilskipunina upp á íslensku og að það yrði gert „þegar fjölmennt er í kirkjunni svo að almúginn fái glöggt að vita um vilja hans allranáðugustu konunglegu hátignar". Prestarnir voru jafnframt hvattir til að biðja um fleiri eintök af tilskipuninni hjá biskupnum. Loks hvatti prófasturinn alla presta til að senda tillögur til nefndarmannanna

> um alla þá hluti sem þér meinið þurfa umbreytingar eður standi til forbetrunar í landsins, en þó sérdeilis þessa prófastsdæmis, svo vel geistlegri sem verðslegri general oeconomie og commerce. … Sömuleiðis einnin um þær innréttingar sem allareiðu gjörðar eru eður gjörast kunna til að viðhalda innbyggjaranna heilbrigði, en til að afvenda sjúkdómum og öðrum skaðlegum hlutum.[2]

Stjórnin í Kaupmannahöfn lagði sig þannig virkilega fram við að ná til bænda með því að prenta tilskipunina í stóru upplagi, láta presta lesa hana í kirkjunum og sýslumennina á manntalsþingum í öllum hreppum. Í stjórnarskrifstofunum (kammerkollegiet) í Kaupmannahöfn vissu menn

[1] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar", s. 81, nmgr. 1. Um dreifibréf prófasts, sjá *Landsnefndin fyrri 1770–1771* II. *Bréf frá prestum. Den islandske Landkommission 1770–1771* II. *Breve fra præster*. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 113–114.

[2] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* II, s. 114.

um tungumálaerfiðleikana á þessum árum. Opinberar tilkynningar voru lesnar upp á Alþingi og manntalsþingum en árið 1770 var kirkjan einnig notuð til að miðla upplýsingum. Þar með var augljóslega komið til móts við óskir almennings því að í mörgum erindum kvarta bændurnir yfir því að þeir skilji ekki tilskipanir sem eru lesnar upp á dönsku[1] þannig að þeir viti ekki hvaða réttarreglur séu í gildi[2] og leggja til að lög verði prentuð á íslensku[3] og lesin upp af prédikunarstólnum.[4] Í bréfi frá hreppstjórum í Kjósarhreppi er sagt að tilskipanir séu lesnar upp á dönsku á þingum og í kirkjunum en í öðrum bréfum er talað um lestur af prédikunarstóli sem nýlundu.[5] Með því að fá bréf og tillögur frá sem flestum hópum samfélagsins reyndi Landsnefndin að fá fram markvissa, gagnrýna og fjölþætta lýsingu á þjóðfélaginu sem mætti nýta við að móta væntanlegar umbótatillögur. Jafnframt var þetta gert til að komast fram hjá einokun embættismannanna á upplýsingum.

Harald Gustafsson hefur bent á að skipun slíkar nefndar sýni að konungurinn og ríkisstjórnin gætu hafa vantreyst embættismönnum. Almennt séð má líta á mikla áherslu kameralista á hæfni sem grundvöll stöðuveitinga sem ákveðinn efa um hvort slíkt tíðkaðist í raun. Embættismennirnir áttu því, sem sérfræðingar, líka að svara spurningum erindisbréfsins.

Venjulega áttu bænarskrár að fara frá undirsátum um hendur sýslumanns, þaðan til amtmanns og stiftamtmanns sem bættu við sinni áritun áður en þær voru þýddar og sendar til Kaupmannahafnar. Eftir 1753 var hægt að leggja fram bænarskrá á íslensku og senda í innsigluðu umslagi án milligöngu amtmanns og stiftamtmanns ef umkvörtunin snerti embættismann.[6] Á svipaðan hátt var Landsnefndin ný upplýsingaleið til hliðar við sýslumenn og amtmann. Sérhver múgamaður gat sent nefndinni hvers konar tillögur á íslensku og kvartað yfir mönnum sem hann

[1] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 200–201, 275–276, 302, 370, 416; um vandkvæði þess að yfirvöld og þegnarnir tali hvort sitt tungumálið, sjá Leon Jespersen og Nils Erik Villstrand, *Språkmöten*.

[2] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 275, 499–500.

[3] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 398, 507, 514, 572.

[4] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 275–276, 541.

[5] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 307.

[6] *Lovsamling for Island* I, s. 743–744 (Reskript til Stiftamtmand Gyldenlöve ang. hvorledes forholdes skal med Suppliquer. Kbh. 15.8. 1718); *Lovsamling for Island* III, s. 164–165 (Reskript til Stiftbefalingsmand Rantzau ang. Suppliquer fra den islandske Almue. Kbh. 6.4. 1753).

þyrfti ekki að mæta síðar augliti til auglitis. Stjórnin skipulagði nefndarstörfin þannig að hægt væri að fá fram margar og hreinskilnar tillögur, einnig um efni sem ekki hafði verið spurt um, og að allir hefðu möguleika á að skrifa óháð tungumálakunnáttu. Það kemur fram í bréfi frá „Íslands vesalingum“ að þeir hefðu frekar kosið að eiga samskipti fyrir milligöngu presta en sýslumanna því að prestarnir vildu sóknarbörnunum vel og andæfðu harðýðgi sýslumanna.[1] Í mörgum bréfum til Landsnefndarinnar kvarta bændur yfir framferði þeirra.

BRÉF TIL LANDSNEFNDARINNAR

Ef markmiðið var að fá fram fjölbreyttar og hreinskilnar tillögur er óhætt að segja að því hafi verið náð að mörgu leyti því að bændur og hreppstjórar tóku upp mörg málefni sem ekki var minnst á í erindisbréfinu. Á hinn bóginn skrifuðu hlutfallslega fáir bændur, e.t.v. vegna þess að nefndin og hinir veraldlegu embættismenn fóru ekki eftir því boði erindisbréfsins að reyna að fá efni frá sem flestum og e.t.v. vegna þess að þeir hafi almennt verið illa skrifandi. Flest bréf frá bændum eru úr héruðum þar sem nefndarmenn fóru um.[2] *Bréf bændanna* fjalla mest um ýmiss konar álögur, til dæmis þá skyldu að viðhalda búfé jarðareiganda (leigukúgildum), róðrarskyldu á bátum (mannslán), óánægju með vinnuhjú og flakkandi fátæklinga. Leigukúgildin og mannslán eru dæmi um kvaðir sem nefndin dró fram í dagsljósið. Mikið var einnig kvartað yfir embættisfærslu einstakra embættismanna.

Í mörgum *bréfum prestanna* er lýst bágum kjörum þeirra. Í því samhengi vekja athygli lýsingar á margs konar vannýttum auðlindum sem þeir að hluta til kenna um vanþekkingu og dugleysi almúgans að hafi ekki verið nýttar.[3] Þetta er vitaskuld huglægt mat en er í samræmi við tóninn í erindisbréfi Landsnefndarinnar.

Þegar kemur að *lægra settum embættismönnum*, en svör þeirra eru prentuð í 3. bindi Landsnefndarskjalanna, skal hér aðeins nefna fáein atriði. Svör þeirra eru að langmestu leyti skrifuð á dönsku (með erlendum tökuorðum), með mörgum tilvísunum til lagagreina og bókmennta

[1] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 275–276.

[2] Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118; sjá kort yfir ferðir nefndarinnar um landið í *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 91.

[3] Sbr. Christina Folke Ax, „Íslensku prestarnir og bréf þeirra til Landsnefndarinnar 1770–1771“. *Landsnefndin fyrri 1770–1771* II, s. 21–38.

og sýna þannig kunnáttu einstakra manna, einnig ólíka fagþekkingu þeirra og staðþekkingu og, með vísun í kameralismann, birta í ríkum mæli tillögur um að auka þekkingu, hæfni og myndugleika.

Sýslumennirnir telja, eins og prestarnir, að vanþróun íslenskra atvinnuvega stafi af þekkingarleysi og deyfð. Í nokkrum bréfum koma fram hugmyndir um mismun á þróuðum Dönum og vanþróuðum Íslendingum. Hér má nefna bréf sem rektor latínuskólans í Skálholti, Bjarni Jónsson, ritar 28. ágúst 1771 þar sem hann leggur til að íslenska verði lögð niður en í staðinn tekin upp danska og hið sama á að gilda um klæðnað og fleira.[1] Í langflestum öðrum bréfum eru þó settar fram fordómalausar tillögur um að bæta þekkingu og auka hæfni landsmanna. Bréfin sýna líka að ýmislegt sem er talið nýjung í erindisbréfinu er kannski engin sérstök nýjung. Það á t.d. við um fisktegundir og veiðivötn sem ætti að nýta.

Sýslumenn og lægra settir embættismenn koma fram með margar umbótatillögur til að gera Íslendinga betri og duglegri. Það megi gera með því að flytja inn vel hæfa útlendinga, til dæmis norska bátasmiði og bændur, einnig „Finna“ eins og Samar voru nefndir þá ásamt hreindýrum sínum sem gætu kennt Íslendingum meðferð þeirra. Önnur tillaga fólst í að kalla vel menntaða Íslendinga heim, að banna þeim best menntuðu að fara til langdvalar til Danmerkur eða senda menn utanlands til að læra iðnir sem þeir síðan gætu fært þekkinguna á heim.

Finnur Jónsson biskup í Skálholti svaraði öllum 18 spurningum erindisbréfsins en aðrir embættismenn, hærri og lægri, svöruðu aðeins hluta þeirra eða aðeins að nokkru leyti. Markmiðið var að fá nákvæm svör frá mönnum með þekkingu á staðháttum og lífsháttum fólks, til dæmis um heppilegar vetrarhafnir, eyðibýli, fjölda fiskibáta og mönnun þeirra. Eins og áður er nefnt skrifaði Bjarni Pálsson landlæknir meðal annars um nytjaplöntur í tengslum við verkið *Flora Danica*. Ritgerð Magnúsar Ketilssonar sýslumanns er ekki aðeins löng heldur einkennist af mörgum tilvísunum til fræðirita, meðal annars vísar hann til Holbergs, Montesquieu og von Justi en hann var einn af forustumönnum kameralistanna.

[1] Um dönsku sem tungumál yfirstéttarinnar, sjá Auður Hauksdóttir, „Danske minder i Island. Om mødet mellem dansk og islandsk kultur“. *Danske Studier* (2011), s. 9–11.

LANDSNEFNDIN Í VÍÐU SAMHENGI

Við vitum ekki nákvæmlega hvaðan frumkvæðið er komið að því að senda Landsnefndina fyrri til Íslands en starf hennar við að safna upplýsingum og tillögum sem gætu bætt samfélagið á Íslandi er í fullu samræmi við þróunina í Danmörku á átjándu öld. Allt frá upphafi aldarinnar hafði danska stjórnin sett saman fjölmargar rannsóknarnefndir og leiðangra. Sameiginlegt með þeim öllum var kerfisbundin söfnun upplýsinga. Í sumum tilfellum var safnað landfræðilegum upplýsingum um lendur konungsins og er þá stutt í næsta skref, að skrásetja og nýta auðlindir einstakra svæða. Með þessari áherslu á nýtingu auðlinda gegndu öll lönd konungs, þar með talið Ísland, hlutverki við að styrkja danska ríkið. Upplýsingasöfnun nefndarinnar, tillögur og sjónarmið, sem áttu að bæta aðstæður á Íslandi, þjónuðu um leið ríkinu, almennri velferð og hagsmunum konungsins sjálfs. Skrásetning auðlinda og nýting þeirra var liður í sveigjanlegri kameralískri pólitík sem átti að þróa efnahag allra landa konungsins.

Vinnan við nýjar auðlindir eða betri nýting þeirra eldri með nýjum aðferðum og umbótum þýddi að mynda varð sérstakan vettvang til að breiða út þekkinguna. Ný félög og tímarit breiddu út hina nýju þekkingu. Erindisbréf Landsnefndarinnar er í fullu samræmi við hugmyndir kameralismans um aukna og bætta nýtingu auðlinda. Efnið sem nefndin safnaði var notað til að móta tillögur en varð ekki efniviður fyrir opinbera umræðu í félögum eða tímaritum. Þýðing Landsnefndarinnar felst í því hvernig tillögur hennar voru nýttar í því sem á eftir kom. Umræða um það fellur hins vegar utan við efnissvið þessarar greinar því að hér var sjónum einkum beint að bakgrunni nefndarinnar og markmiðum.

Þess skal þó getið að sumar af tillögum Landsnefndarinnar komust í framkvæmd. Nefndin safnaði og vann úr kvörtunum, tillögum og frásögnum landsmanna. Spurningin um lögreglutilskipun eða landsagatilskipun, sem myndaði rammann um hina kameralísku stefnu, lék einnig stórt hlutverk í vinnu nefndarinnar. Síðari tíma umbætur tóku einnig mið af hugmyndum frjálslyndisstefnunnar.

Margir þættir í starfi nefndarinnar voru framhald af fyrri þróun. Áður fyrr höfðu menn líka safnað margs konar landfræðilegum upplýsingum en Landsnefndin horfir ekki aðeins til baka, verkefni hennar var víðtækt, í rauninni var allt til umræðu. Konungurinn var að miklu leyti háður upplýsingum frá embættismannastéttinni á Íslandi. Landsnefndin

sneri sér hins vegar ekki aðeins til embættismannanna heldur í raun til allra landsmanna. Spurningar nefndarinnar og verkefni voru kynnt bæði á manntalsþingum og í kirkjum. Stjórnin nýtti sér þannig hinn áhrifamikla samskiptavettvang sem kirkjan var, auk birtinga á þingum, og sá einnig til þess að boðskapurinn um nefndina var birtur á íslensku.

Landsnefndin opnaði einnig nýja leið fyrir almenning til að ná til æðstu stjórnvalda. Bréfin mátti senda á íslensku beint til nefndarinnar án þess að fara um hendur embættismanna. Konungurinn vildi fá óritskoðaðar upplýsingar frá landsmönnum þar sem ekkert væri dregið undan. Þessi beina leið þegnanna til æðstu stjórnvalda fram hjá sýslumönnum og amtmönnum sýnir jafnframt tortryggni gagnvart embættismannakerfinu á Íslandi. Ferð Landsnefndarinnar um Ísland 1770–1771 var samtímis hinni stuttu valdatíð Struensees (1770–1772) sem af miklum krafti reyndi að hrinda hugsjónum kameralistanna í framkvæmd.

Bréfin og skjölin frá ferðum Landsnefndarinnar um Ísland á árunum 1770–1771 hafa gefið síðari tíma mönnum ómetanlega innsýn í lífsskilyrði á Íslandi og svipmyndir af lífsbaráttu hversdagsins sem lítið er varðveitt af. Hér að framan hefur þó lítið verið rætt um þá hlið. Þegar starf Landsnefndarinnar er metið í víðara samhengi má sjá ákveðna framvindu. Verkefni hennar mótaðist eðlilega af hinni kameralísku stefnu sem jafnframt átti að styrkja danska ríkið og einvaldskonunginn. Markmiðin féllu vel að stjórnartíð Struensees en vinna nefndarinnar dregur einnig vel fram vandkvæðin við að stjórna fjarlægum landshluta þegar konungurinn var háður hópi embættismanna á staðnum og þar sem yfirvöldin töluðu annað tungumál en undirsátarnir. Landsnefndin opnaði á bein samskipti milli þegnanna og stjórnvalda og óskin um óritskoðuð viðbrögð frá þegnunum bregður ljósi yfir sjálfsskilning einvaldsins. Konungurinn kom ekki fram sem drottnandi einræðisherra heldur landsföðurleg hátign sem óskaði eftir að fá margar og ærlegar tillögur sem átti að taka alvarlega. Í bréfi frá hreppstjórunum í Saurbæjarhreppi er dregin upp mynd af föður annars vegar og börnum hins vegar.[1]

Efniviður nefndarinnar inniheldur einstakar augnabliksmyndar af lífskjörum á Íslandi árin 1770–1771 en sýnir líka mynd af nefndinni sjálfri þar sem sjá má ferla sem liggja til baka en vísa einnig til nýrri tíma.

[1] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I, s. 535.

LEON JESPERSEN

Nyttens tidsalder

Landkommissionens baggrund og formål

TIDSBILLEDER

Landkommissionen i 1770–1771 var næppe kendt uden for snævre historikerkredse, før Nationalarkivet i Island, Rigsarkivet i Danmark og Islands Historiske Forening begyndte at udgive dens materiale i sin helhed.[1] Dette materiale gengiver mange træk af det islandske samfund, som man ellers vanskeligt kan få indblik i.

Her finder man forskellige forslag til forbedring af landbruget, indførelse af nye afgrøder såsom kål, problemer med frøenes kvalitet, udjævning af tuer, dræning og indhegning af græsmarkerne. Der er handelsmæssige forslag, primært for at afhjælpe den dårlige forsyningssituation i vinterhalvåret. Den skyldtes ifølge brevene, dels at skibe fra Danmark kun lå i kort tid om sommeren i islandsk havn, dels at velstående folk om sommeren opkøbte varer, der blev oplagret og solgt til høje priser i vinterhalvåret. Også arbejdsforholdene omtales. I mange indlæg nævnes problemer med løsarbejdere, der ikke alene fremstår som en ustabil arbejdskraft, men også som krævende og ulydige. Der berettes om tunge byrder såsom hoveri på både, når der også var brug for arbejdskraften andetsteds.

Kommunikation var også et problem. Vi får glimtvis indtryk af vanskelige samfærdselsforhold og uhensigtsmæssige administrative inddelinger. For eksempel præster der skulle tilbagelægge lange afstande og krydse vandrige elve for at betjene kirkerne. Helt nutidigt berøres også kirkernes placering i forhold til befolkningstætheden. I en anden betydning af kommunikation var det et helt grundlæggende problem, at bøn-

[1] 1958–1961 udgav Islands Historiske Forening dele af materialet; jf. "Indledning", *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen.* Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 29. Herefter henvises der til kildeudgavens danske hovedtitel.

derne, der talte islandsk, klagede over forordninger, der blev oplæst på dansk.[1]

Flora og fauna omtales også, f.eks. findes der en detaljeret beskrivelse af den nu uddøde gejrfugl. Læseren føres også ind i hverdagsproblemer, som ellers sjældent overleveres. Kommissionen modtog beskrivelser af den ensformige og nødtørftige mad, de fugtige og røgfyldte boliger, dårlige klæder og fodtøj. Brevene til Landkommissionen afspejlede også det islandske samfunds sociale struktur. Et samfund uden byer, men bestående af bønder og fiskere, der for manges vedkommende levede i en subsistensøkonomi. Omkring 95% af bønderne var fæstere, der var en stor gruppe af tjenestefolk og et omvandrende proletariat af tiggere.

Man kan stille sig det spørgsmål, hvorfor der blev nedsat en kommission, der skulle undersøge en række forhold i Island. Med artiklens undertitel, baggrund og formål skal i det følgende undersøges de tanker, der prægede økonomi og politik i Danmark i 1700-tallet, og som Landkommissionen var et produkt af.

Det er oplagt at udnytte kommissionens righoldige materiale om islandske samfundsforhold som beretning. Som et tidsbillede af det islandske samfund 1770–1771. Det er også oplagt, at man har behandlet kommissionens arbejde i en islandsk kontekst. Til det formål undersøgte den svenske historiker Harald Gustafsson kommissionens indstilling og efterfølgende forvaltningsreformer i Island.[2] I det følgende er valgt en anden indfaldsvinkel, hvor Landkommissionen primært skal ses i en dansk kontekst og som et resultat af de tanker, der prægede samtidens Danmark, og som vid udstrækning var fælles europæisk tankegods.

Landkommissionen blev nedsat af regeringen i København. Konkret kan Landkommissionen ses som et resultat af oplysningstiden, af kameralismen og af enevælden. Sidstnævnte har fået prædikaterne oplyst, pa-

[1] Dette problem behandles i Leon Jespersen & Nils Erik Villstrand, "Språkmöten i det tidigmoderna Norden. Isländska och finska bönder i interaktion med överheten". *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson*. Red. Erik Bodensten, Kajsa Brickman, David Larsson Hedenblad och Hanne Sanders. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, s. 79–95.

[2] Harald Gustafsson, "Upplysning, kameralism och förvaltning. En aspekt på det danska styret av Island på 1700-talet". *1700-talsstuder tillägnade Birgitta Ericsson*. Red. Maud Molander. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 34. Stockholm 1985, s. 65–84; Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge — ämbetsmän, beslutsprocess och inflytande på 1700-talets Island*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 33. Stockholm 1985.

triarkalsk, opinionsstyret og bureaukratisk.[1] I det følgende gives der et rids af enevældens betydning for og interesse i detaljerede informationer om det islandske samfund, af hvordan informationsstrømmene var påvirket af de administrative forhold, og af hvordan kameralismen og oplysningstiden lå bag det store indsamlingsarbejde og skabelsen af diskussionsfora og formidlingskanaler. 1700-tallet oplevede forskellige former for systematisk indsamling af oplysninger, der ikke mindst var præget af kameralismen — tidens dominerende, økonomiske tænkning. Harald Gustafsson har givet et rids af kameralismen og oplysningstidens idéer, mens Hrefna Róbertsdóttir har berørt tidligere kommissioner, blot for at nævne et par bidrag.[2]

Det følgende, der ikke er nogen fuldstændig oversigt over det tankegods, der influerede på Landkommissionen, tjener til at sætte kommissionen ind i et større perspektiv. Afslutningsvis vurderes Landkommissionens arbejde med hensyn til kontinuitet og brud.

FORFATNINGSFORHOLD

I en europæisk sammenhæng skilte danske forfatningsforhold sig ud, både før og efter enevældens indførelse. Før 1660 repræsenterede det danske valgmonarki noget sjældent: kun den polske konge, paven, den venezianske doge og den tyske kejser blev valgt. I praksis var forskellen imidlertid ikke så stor, når regerende konges søn blev valgt som efterfølger.

Også efter 1660–1661, da Frederik III. opnåede enevældig magt i Danmark og Norge, skilte det danske forfatningssystem sig ud, fordi absolutismen i Danmark var den mest uindskrænkede, men samtidig den eneste lovfæstede enevælde i Europa.[3] Ifølge Kongeloven var den danske enevoldsmonark hævet over menneskelige love — bortset fra Kongeloven — men (underforstået) underlagt guddommelig og naturlig lov, ligesom han skulle overholde den augsburgske konfession og respektere

[1] Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt set fra prædikestolen. Danske præsters deltagelse i den offentlige opinionsdannelse vedrørende samfundsordenen og statsmagten 1750–1848. En politisk-idéhistorisk undersøgelse*. København 1997.

[2] Harald Gustafsson, "Upplysning, kameralism och förvaltning"; Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland*. Centrum for Danmarksstudier 21. Göteborg och Stockholm 2008.

[3] Jf. Ernst Ekman, "The Danish Royal Law of 1665". *The Journal of Modern History*, vol. 29, 1957, s. 102–107.

rigets udelelighed. Andre måtte ikke indskrænke kongens magt. Alle embedsmænds myndighed kom fra kongen, og kongen skulle ikke aflægge ed. Bortset fra ovenstående var han ubundet.[1]

Landkommissionen fungerede i Johann Friedrich Struensees korte magtperiode 1770–1772, men var udtryk for tanker, der havde været fremme i en årrække. Struensees magtperiode sluttede brat med Struensees og Enevold Brandts henrettelse for at tiltage sig kongens magt og for majestætsforbrydelse.[2] Trods den barbariske udførelse af straffen over de to mænd fremstod enevælden omkring 1770 med et andet ansigt, end da den blev indført 100 år tidligere.

Før enevældens indførelse i Danmark i 1660–1661 overdrog stænderne inden for en naturretlig ramme kongen en midlertidig og begrænset magt, hvor betingelserne for valget blev nedfældet i en kontrakt, håndfæstningen. Ændringen fra valgkongedømme til enevældigt, arveligt monarki skete ved en ophævelse af kontrakten. Efter håndfæstningens kassation og arvehyldningen i oktober 1660, hed det i Enevoldsarveregeringsakten af 10. jan. 1661, at stænderne "w-twungen och vden nogen hans kongel. mayts tilskyndelsze, anmoedning eller begiering, aff egen frie villie och goede betenchende" havde overdraget den tidligere valgkonge og hans arvinger "arffiue rettighed … sambt alle jura majestatis, absolut regiering och alle regalia".[3]

Udover den påståede frivillige magtoverdragelse legitimerede dokumentet kongens efterfølgende fastlæggelse af rammerne for enevoldsmagten.[4] I Norge, Island og Færøerne var undersåtternes medvirken endnu mere passiv end i Danmark. Noget hult blev Enevoldsarveregeringsakten i Norge, Island og Færøerne begrundet med, at undersåtterne her ikke fandt det tilstrækkeligt, at stænderne i Danmark havde

[1] Kongeloven findes trykt flere steder. Her er benyttet *Kongeloven og dens Forhistorie. Aktstykker, udgivne af de under Kirke- og Undervisningsministeriet samlede Arkiver*. København 1886. Reprografisk genudgivet København 1973.

[2] Litteraturen om Struensee er omfattende. Her skal blot henvises til Asser Amdisen, *Til nytte og fornøjelse. Johann Friedrich Struensee 1737–1772*. København 2002.

[3] Enevoldsarveregeringsakten af 10. januar 1661 er trykt i Samling af Danske Kongers Haandfæstninger og andre lignende Acter. Af *Aarsberetninger fra Geheimearchivet* II. København 1856–1858, s. 125–143; citatet, *sst*., s. 126.

[4] Se Ditlev Tamm, "De statsretlige aspekter". *Magtens besegling. Enevoldsregeringsakterne af 1661 og 1662 underskrevet og beseglet af stænderne i Danmark, Norge, Island og Færøerne*. Allan Tønnesen under medvirken af Ditlev Tamm m. fl. København 2013, s. 21–24, specielt s. 22.

overdraget denne akt til kongen, men at de ville præstere det samme.[1] Akten blev ikke underskrevet uden protester. For Islands vedkommende stod stændernes — ifølge kongen — påståede iver i kontrast til deres modvilje mod at aflægge hyldningseden. Med hyldningen ville de nemlig opgive de rettigheder, som den norske konge i middelalderen havde givet dem. De fremmødte islændinge blev imidlertid overtalt og underskrev Enevoldsarveregeringsakten den 28. juli 1662 i Kópavogur.[2] I Danmark var underskrivelsen af Enevoldsarveregeringsakten i 1661 ledsaget af en frygt for modstand, for oversekretær Erik Krag, der bragte akten rundt til adelen til underskrift, skulle indberette adelens reaktioner.[3]

Disse forholdsregler hang sammen med, at Frederik III. indså magtoverdragelsens tvivlsomme karakter. For at legitimere sin nyvundne, enevældige magt understregede han i flere skrivelser, at stænderne frivilligt og uden nogen tilskyndelse — andet end fra Gud — havde overdraget ham absolut magt. Et stænderudvalg havde den 14. oktober 1660 besluttet at tilbagelevere håndfæstningen til kongen, idet udvalget blot formodede, at kongen ville udstede en reces, en forfatningslov. Og ved håndfæstningens kassation 16. oktober 1660 håbede stænderne blot, at kongen ville regere kristeligt. Ved at tolke beslutningen fra dette udvalg, der var udpeget af kongen, som et fuldgyldigt udtryk for "folkets" vilje, fik magtoverdragelsen dermed karakter af en nærmest betingelsesløs magtafhændelse.[4] Enevoldsarveregeringsakten førte frem til Kongeloven af 1665, enevældens forfatningsmæssige grundlag. Ifølge denne havde Gud blot tilskyndet folket til magtoverdragelsen, men efterhånden fortonede enevoldsmagtens naturretlige begrundelse sig til fordel for en teokratisk, sådan som den senere kom til udtryk i biskop Hans Wandals skrift *Juris Regii libri VI* (1663–1668). Den danske historiker Knud Fa-

[1] Enevoldsarveregeringsakten for Island, 28. juli 1662, se *Aarsberetninger fra Geheimearchivet* II, s. 143ff.

[2] Steen Thomsen, "Det islandske dokument", *Magtens besegling*, s. 63–67, specielt s. 64. — Jf. Ditlev Tamm, "Den beste begyndelse till alting er at begynde med Gud — en introduktion til Kongeloven". *Kongeloven. Thomæsons håndskrift*. Ditlev Tamm og Jesper Düring Jørgensen (udg.). København 2012, s. 16.

[3] J.A. Fridericia, *Adelsvældens sidste dage. Danmarks Historie fra Christian IV´s Død til Enevældens Indførelse /1648–1660)*. København 1894, s. 548.

[4] Kildematerialet til den politiske proces i efteråret 1660 findes aftrykt i, *Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III`s tid*, bd. III (1654–1660). Udg. Leon Jespersen og Christian Larsen. København 2013.

bricius konkluderede om Wandals holdning: "Den theokratiske Enevælde havde hermed fundet sit mest fuldtonede Udtryk".[1]

Synet på kongemagten ændrede sig fra 1660erne til slutningen af 1700-tallet. Fra et autokratisk syn, hvor fokus var rettet mod kongens omfattende rettigheder, til enevoldskongens magtudøvelse til gavn for staten og undersåtterne. Kongen blev på Landkommissionens tid tillagt en opdragende funktion i forhold til undersåtterne, og hans politik blev i stigende grad legitimeret ud fra almenvellets tarv og overensstemmelsen med folkets ønsker. Et styre præget af kærlighed, mildhed og troskab med betoning af monarkens varetagelse af undersåtternes vilkår.[2]

Naturretten, der lå bag kontraktteorien, og som både var grundlaget for det danske valgmonarki og overdragelsen af absolut magt til Frederik III., blev også forbundet med nogle fundamentale rettigheder for alle mennesker. Rousseaus tanker om en samfundspagt mellem lige og frie mennesker var aktuelle, men havde samtidig rødder tilbage i tiden. Enevoldskongens varetagelse af undersåtternes tarv kan relateres til Landkommissionens arbejde.

NOGLE TRÆK AF FORVALTNINGEN

Med enevældens indførelse blev alle kongens undersåtter formelt ligestillet, uanset om man boede i Island, Norge eller Danmark. Men de områder, kongen regerede over, blev styret forskelligt. Med hensyn til Island befandt sig øverst i forvaltningshierarkiet centraladministrationen i København, der ikke rummede et specielt kontor for Island. Som gammelt, norsk kronland blev islandske sager ofte ekspederet sammen med norske sager.

Indtil 1770 — altså i mere end 100 år — opholdt stiftamtmanden for Island sig i København, herefter på Island. Stillingen var i begyndelsen tildelt som en hædersbevisning. Han skulle have opsyn med oppebørsel, handel, retsvæsen, kirkens økonomi, metaludvinding og fiskeri samt udtale sig om embedsbesættelser og supplikker. I lyset af Landkommissionens brede, kundskabssøgende formål havde centraladministrationen i

[1] Knud Fabricius, *Kongeloven. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling. En historisk Undersøgelse*. København 1920. Reprografisk genudgivet København 1971, s. 278–285, citatet, s. 284. Knud Fabricius diskuterer også begreber som jura majestatis og regalia.

[2] Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt*, s. 252.

København formentlig kun en begrænset viden om Island.[1] Som Harald Gustafsson nævner, bragte islændingen Jón Eiríksson sagkundskab ind i centraladministrationen, da han i 1771 blev kommitteret i det netop oprettede Norske Kammer, i 1773 var han deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet, og i 1777 arbejdede han i Rentekammeret og General-Toldkammeret, blandt andet med islandske sager.

På Island finder vi under stiftamtmanden: amtmanden, lovmænd, landfogeden, sysselmænd og repstyrere, der i praksis stod under sysselmændene. Bortset fra stiftamtmandsposten var disse embeder beklædt med islændinge under Landkommissionens rejse. I forordningen af 15. maj 1770 om Landkommissionen nævnes, at stiftamtmanden herefter skal opholde sig på Island, og at Island fra da af skal bestå af to amter med hver sin amtmand.[2] Symbolsk indvarslede Landkommissionen noget nyt, da stiftamtmanden ankom med samme skib som Landkommissionens medlemmer. Amtmanden skulle blandt andet kontrollere landfogedens regnskaber, rapportere om handelen og — af interesse i denne sammenhæng — nævnes fra 1783 også reformer af næringslivet.[3]

Under amtmanden stod landfogeden, der havde hånd om kronens indtægter og udgifter, og sysselmændene, der varetog en bred vifte af opgaver mellem lokal- og centraladministration, herunder oppebørsel af skatter og afgifter, der blev leveret til landfogeden. Lovmænd var dommere på Altinget. Fra 1720 var sysselmanden dommer i underret, og fra 1736 skulle han have juridisk eksamen. Han videresendte supplikker til amtmanden, og fra 1750erne skulle sysselmændene støtte reformer inden for landbruget. På dette tidspunkt havde mange sysselmænd studeret jura i København og gjort sig bekendt med kameralismen.[4] De lærte sig dansk, så deres tosprogethed gjorde dem velegnede som mellemled mellem central- og lokaladministration. Repstyrerne, tre til fem pr. rep, den mindste administrative enhed, blev udnævnt af sysselmanden, muligvis

[1] En oversigt over forvaltningen findes hos Harald Gustafsson, "Islands administration på 1700-talet". *Administrasjon i Norden på 1700-talet* 3. Red. Yrjö Blomstedt m.fl. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1983, s. 145–183 og hos Einar Hreinsson, *Nätverk och nepotism. Den regionala förvaltningen på Island 1770–1870*. Göteborg 2003, s. 43–54.

[2] *Den islandske Landkommission* I, s. 167–168 (Forordning om en Landkommission på Island 15. maj 1770).

[3] Harald Gustafsson, "Islands administration på 1700-talet", s. 155.

[4] Harald Gustafsson, "Islands administration på 1700-talet", s. 176–178.

efter indstilling af de lokale bønder.[1] De varetog især fattigvæsenet, men havde mange forskellige opgaver i lokalsamfundet.[2]

Regeringen arbejdede på at ophjælpe næringslivet. For eksempel rummede sysselmændenes embedsbeskrivelse fra 1750erne punkter om fremme af næringerne.[3] Til sysselmandens pligter hørte, at forordninger, der var oplæst på Altinget, efterfølgende skulle oplæses for bønderne på mandtalstinget (i tingsognene eller repperne). Som en kommunikationskanal nedefra kom der reaktioner i form af supplikker. De blev indleveret til sysselmanden, oversat til dansk og videresendt til amtmanden, der kommenterede og videresendte dem til København. Hvis en supplik rummede klager over en embedsmand (for eksempel sysselmanden), kunne den fra 1753 indleveres i en lukket kuvert og uoversat videresendes til København. Supplikker fra Island var få både i absolutte og relative tal og var altså ikke nogen hyppig anvendt kommunikationskanal.[4] Harald Gustafsson har fremhævet, at supplikker — bortset fra klagerne over embedsmænd — ikke repræsenterede en kanal uden for forvaltningen.

Landkommissionen repræsenterede en kommunikationskanal nedefra, når den indsamlede informationer, synspunkter og forslag som grundlag for tiltag, der skulle forbedre vilkårene for Islands befolkning og styrke staten. Det var sikkert for at få så mange forskellige og oprigtige forslag som muligt, at Landkommissionen udgjorde en ny kommunikationskanal for undersåtterne uden om embedsapparatet. Systematisk indsamling af opgaver, professionaliseringen af embedsmandskorpset samt sysselmændenes og kommissionernes opgaver med hensyn til næringslivet kan ses på baggrund af kameralismen.

[1] Harald Gustafsson, "Islands administration på 1700-talet", s. 159.

[2] Hrefna Róbertsdóttir, "The Voices of Constables in 1770. Constables (hreppstjórar) in Iceland in a period of administrative changes within Denmark-Norway". *Nordens historiker. En vänbok till Harald Gustafsson.* Red. Erik Bodensten, Kajsa Brilkman, David Larsson Heidenblad och Hanne Sanders. Studia Historica Lundensia 28. Lund 2018, s. 213–227.

[3] Hrefna Róbertsdóttir, "Manufaktur og reformpolitikk. Nye arbeidsmetoder og opplæringstiltak innenfor ullproduksjonen i 1700-tallets Island". *Scandia. Tidskrift for historisk forskning* 66:2 (2000), s. 215–249.

[4] Harald Gustafsson, "Islands administration på 1700-talet", s. 168–170; jf. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikker og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet.* København 1997, s. 117–118.

KAMERALISMEN

Kameralismen var en økonomisk og statsteoretisk tankegang fra 1500–1800-tallet. Den havde tilknytning til merkantilisme og fysiokratisme, men er vanskelig at definere præcist, for den ændrede indhold over tid. Den opstod i 1500-tallets Tyskland, og den danske variant stod i gæld til den tyske.[1] Som navnet antyder, fokuserede de tidlige kameralister på kongens kammerforvaltning, men netop i 1700-tallet udviskedes skellet mellem kongens og statens finanser. I 1770 centraliserede man den danske finansforvaltning. Som eksempel kan nævnes, at Øresundstolden, der siden 1429 var indbetalt til kongens private kasse, fra 1770 gik ind i statskassen.

Kameralismen udviklede sig fra at beskæftige sig med kongens private kasse til alle de institutioner, der varetog statsfinanserne. Samtidig måtte den — ligesom embedsmændene — i højere grad beskæftige sig med de forskellige næringsgrene, der var grundlaget for statsfinanserne. Med dette øgede krav til embedsmændenes kompetencer fokuserede kameralisterne på embedsmændenes kvalifikationer, fuldtidsbeskæftigelse, kompetenceafgrænsning, aflønningsforhold med mere. De foregreb dermed det senere weberske bureaukratibegreb.

Kameralisterne arbejdede for økonomisk fremgang. De ville styrke næringslivet og øge befolkningen. Ønsket om økonomisk vækst lå bag ophjælpelse af landbruget og fremme af handel, skovbrug, bjergværksdrift og manufakturer. Med datidens overvejende agrare samfund spillede landbrugsreformer en vigtig rolle. Det drejede sig blandt andet om nye afgrøder, dyrkningsmetoder, driftsomlægninger, udskiftning samt opdeling af større græsmarker og gårde.

Ambitionen var at øge samfundets ressourcer, både de menneskelige i form af befolkningstilvækst og de materielle. Reformerne rettede sig både mod alle næringsgrene og mod alle dele af kongens lande.[2] Det er her, interessen for Island kommer ind. Kameralisterne havde et pessimistisk menneskesyn. Hvis mennesker blev overladt til sig selv, var de dovne og initiativløse, og der ville ikke ske fremskridt. Staten og enevoldsmonarken havde derfor en opdragende funktion og skulle fremme

[1] Axel Nielsen, *Den tyske Kameralvidenskabs Opstaaen i det 17. Aarhundrede*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 7. Rk., Historisk og Filosofisk Afdeling II,2. København 1911.

[2] Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 146.

almenvellet. Menigmand — og her tænkes primært på bønderne — skulle undervises og kvalificeres til at udføre samfundsnyttige funktioner.[1] Forslagene rummede også forbedringer af bøndernes vilkår, og politikken skulle på én gang gavne statsfinanserne og almenvellet. Kameralisternes politik blev indrammet af idéerne om en politistat, i kameralistisk betydning en velordnet, velorganiseret og ordenshåndhævende stat og dermed et middel til at realisere kameralismen.[2]

En så vidtgående reformpolitik forudsatte en deltaljeret viden om næringsforhold og lokale forhold. Der opstod derfor et behov for en række systematiske indsamlinger af oplysninger i form af spørgsmål til embedsmænd og indsamlet på rejser og ekspeditioner. Det lå også bag skabelsen af fora, hvor oplysningerne kunne fremlægges og publiceres. Ud over et stigende antal kommissioner og ekspeditioner så også en række lærde tidsskrifter, foreninger og selskaber dagens lys i 1700-tallet, ligesom skoleundervisningen blev påvirket af kameralisternes bestræbelser på at kvalificere undersåtterne til deres kommende arbejdsliv. Disse udviklingslinjer, der dannede den tankemæssige baggrund for Landkommissionens virksomhed, skal kort nævnes i det følgende.

SYSTEMATISK INDSAMLING AF OPLYSNINGER

Oplysningstiden byggede på rationelle forklaringer af ikke-religiøs karakter. Ved anvendelse af fornuften og ved empiriske undersøgelser skulle mennesker erhverve viden, der var frigjort fra autoriteter og sædvane. "Oplysning" afspejlede, at den erhvervede viden skulle formidles, sådan som det i Frankrig blandt andet skete i form af encyclopædier. I vid udstrækning blev der fokuseret på naturvidenskaber. Her interesserer det især, at indsamling af oplysninger om mange samfundsmæssige aspekter skulle anvendes til nytte for staten og almenvellet. Vi finder også i 1700-tallets Danmark eksempler på landebeskrivelser, der byggede på systematisk indsamlingsarbejde.

[1] http://hannibalsverdenshistorie.com/kapitel-x/Kameralismens samfundsopfattelse og menneskesyn (15.6.2018).

[2] Jf. generelt Marc Raeff, "The Well-Ordered Police State and the development of Modernity in Seventeenth- and Eighteenth-Century Europe. An Attempt at a Comparative Approach". *The American Historical Review* 80, 1975, s. 1221–1243; Ingrid Markussen, *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte. Pietistiske og kameralistisk idéer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet*. Odense 1995, s. 57, 63–64.

For at beskrive kongens lande bad Danske Kancelli i april 1743 embedsmænd i Danmark, Norge, Island og Færøerne besvare en række spørgsmål. For Norges vedkommende var der 43 spørgsmål, for Islands 28.[1] Der kom relativt mange svar fra Norge, og det norske rigsarkiv har udgivet fembindsværket, *Norge i 1743* med de norske svar på spørgsmålene.[2] Bag indsamlingen i 1743 stod brødrene Carl og Johan Holstein, der havde bedt sekretær i Danske Kancelli, Erik Johan Jessen, udarbejde et topografisk værk ud fra indberetningerne. De svar, der kom på Kancelliets spørgsmål, kendes i Danmark under navnet De Jessenske Relationer. I Jessens navn, men muligvis skrevet af teologen Hans Steenbuch, udkom i 1763 *Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand*. Herefter gik udgivelsesarbejdet i stå, men den topografiske genre blev senere fulgt op, blandt andet i *Den Danske Atlas,* udgivet af Hans de Hofman og Erik Pontoppidan.[3]

En systematisk og videnskabelig kortlægning af kongens lande skete også i form af kommissionsarbejde. Det inkluderede Island.[4] Her skulle en Jordebogskommission i 1702 indsamle oplysninger på dette felt. Instruksen rummede imidlertid også en række andre opgaver; men arbejdet koncentrerede sig omkring en matrikel og en optælling af folk og dyr. I årene 1741–1745 var Ludvig Harboe i Island for at undersøge kirke- og skoleforhold, og i 1749 fik Niels Horrebow tilladelse til at rejse til Island for at udføre matematiske og astronomiske undersøgelser. Kort efter blev formålet drejet over mod økonomiske forhold og reformprojekter. Det afspejlede regeringens ændrede interesseområde frem til Landkommissionen. I 1751 blev han kaldt hjem og efterfulgt af to islændinge, Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson, der ud over topografiske beskrivelser og naturvidenskab skulle undersøge økonomiske og sociale forhold.

[1] Om indsamlingsarbejdet i 1743, se Reidar Djupedal, "Den store innsamlingen av topografisk, historisk og språkleg tilfang ved embetsmennene 1743 og "Det Kongerige Norge"". *Heimen* 10, s. 298–330, 337–362, 442–485. Svarene fra Island findes i *Sýslulýsingar 1744–1749*. Red. Bjarni Guðnason. Sögurit 28. Reykjavík 1957.

[2] *Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørgsmål fra Danske Kanselli* 1–5. Utg. Kristin M. Røgeberg. Oslo 2003–2008.

[3] Om de Jessenske Relationer og den topografiske genre, jf. Jørgen Mikkelsen, "De Jessenske Relationer i et langsigtet perspektiv". *I dørtrekken fra Europa. Festskrift til Knut Sprauten i anledning 70-årsdagen 22. juni 2018*. Red. Ola Alsvik, Hans Hosar & Marianne Wiig. Nasjonalbibliotekets skriftserie 12, Oslo 2018, s. 271–296.

[4] En oversigt over 1700-tallets kommissioner findes i Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 144–149, 414–418.

I Danmark fungerede i årene 1757–1767 Kommissionen til Landvæsenets Forbedring, og 1767 udnævntes en Generallandvæsens-Kommissionen (fra 1768: Generallandvæsens-Kollegiet). I 1768 nedsattes en Slesvig-Holstensk Landkommission, der især kom til at beskæftige sig med udskiftningen af jordfællesskabet. Den er samtidig et eksempel på en kommission, der havde et langt liv — lige til 1823. Desuden fungerede en Grønlandsk Handelskommission (1788–1816) og en Færøsk Handelskommission (1789–1815), og efter Landkommissionens virke 1770–1771 fungerede en anden landkommission 1785–1787, der blandt andet tog udestående spørgsmål op fra Landkommissionen 1770–1771.

Topografiske og statistiske oplysninger gav et billede af kongens riger og lande og af de ressourcer, der kunne mobiliseres. Indsamling af oplysninger kunne også fokusere på enkelte forhold. I 1753 blev det foreslået at udarbejde en systematisk beskrivelse af vilde planter i Danmark-Norge og Island. I 1761 udkom første bind af værket, *Flora Danica*, der i sin lange udgivelsestid (–1883) til dels omfattede Sverige. Også bag dette projekt lå et nytteaspekt, at klarlægge vilde planters nyttige og skadelige virkninger.[1] Den første plante, der omtales i *Flora Danica*, er de c-vitaminrige multebær, der er gode mod skørbug, men også har andre anvendelsesmuligheder. Nytteaspektet fremgik også klart af subskriptionsindbydelsen til værket: "saasom Botaniken ikke kan blive til almindelig Nytte, saa længe den kun er en Videnskab for ... faa Botanister."[2] Værket kom på dansk, tysk og latin. I forbindelse med projektet indsamlede lægen og botanikeren Johann Gerhard König i 1764–1765, der var elev af naturforskeren Carl von Linné (1707–1778), oplysninger om den islandske flora, senere udgivet som *Flora Islandica*.[3] Landfysikus Bjarni Pálsson sendte i 1771 en redegørelse til Landkommissionen om nyttige planter, blandt andet til lægebrug.[4]

[1] I 1648 udgav Christian IV.s læge, Simon Paulli en omtale af lægeurter i *Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog*. København 1648.

[2] Citeret efter Gerd Mordt, "Øiets Fornøielse og Ganens Vellyst". Molter som ressurs i Norge på 1700-tallet". *Arkivmagasinet* 2015:3, s. 37–39.

[3] Niklas Thode Jensen, "Negotiating people, plants and empires. The Fieldwork of Johann Gerhard König in South and South East Asia (1768–1785)", *Linnaeus, Natural History and the Circulation of Knowledge*. The Voltaire Foundation. Oxford University Studies in the Enlightenment. University of Oxford 2018, Eds. Hanna Hodacs, Kenneth Nyberg, Stéphan van Damme, s. 187–201. Om König, sst., s. 189.

[4] *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*. Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2018, s. 650–673.

Videnskabelige formål prægede flere statsstøttede ekspeditioner. En ekspedition, som man i 1737–1738 sendte til Egypten og Nubien, havde ikke et videnskabeligt, men et handelsmæssigt formål. Efterfølgende blev rejsens resultater imidlertid bearbejdet videnskabeligt, og rejsebeskrivelsen udsendt på et internationalt gangbart sprog — fransk.[1] Da man i 1761 udsendte en ekspedition til *Arabia Felix*, Det Lykkelige Arabien, var formålet ikke fædrelandets velstand. Fokus lå på det videnskabelige aspekt. Ekspeditionen er blevet set som Danmarks første, videnskabelige ekspedition, der ikke havde et snævert økonomisk nytteformål, men som tjente den danske konges status og selviscenesættelse.[2] Formålet var at undersøge Bibelen, mere konkret Det Gamle Testamentes indhold og skabelsestidspunkt, ved at besøge områder, der kun i begrænset omfang havde været berørt af tidens gang.[3] Idéen til ekspeditionen var ikke dansk. Den blev fremlagt af filosofiprofessoren ved universitetet i Göttingen, Johann David Michaelis. Når han henvendte sig til den danske regering, mere præcist til udenrigsminister J.H.E. Bernstorff, skyldtes det nok flere ting. At Michaelis netop havde læst den trykte fremstilling om ekspeditionen til Ægypten, at Bernstorff stammede fra Hannover (ikke langt fra Göttingen), ligesom Danmark var kendt fra Halle-missionen i Trankebar.[4] Det kan muligvis også have spillet ind, at Bernstorff tidligere havde støttet oplysningsprojekter. Det var således Bernstorff, der havde skaffet botanikeren Gerhard Christian Oeder (1729–1791) til Danmark, hvor han ledede udgivelsen af værket *Flora Danica*.

Blot disse få eksempler viser, at man ikke begrænsede videnskabelige ekspeditioner til hjemlandet, og at også indenlandske, videnskabelige

[1] Allan Sortkær, "Hvilken fortræffelig gave fra den danske nation til videnskaben! Fremkomsten af internationale videnskabelige ekspeditioner i 1700-tallet". *Den Jyske Historiker. Danske Videnskabelige Ekspeditioner*, 119, 2008, s. 5–25; Frits Hammer Kjølsen, *Captain F.L. Norden og hans rejse til Ægypten 1737–39*. København 1965.

[2] Allan Sortkær, "Hvilken fortræffelig gave", s. 16–18.

[3] Ekspeditionen blev kendt gennem Thorkild Hansens roman *Det Lykkelige Arabien*. København 1962. Af nyere, videnskabelig litteratur om ekspeditionen kan nævnes Asger Svane-Knudsen, "Den Arabiske Rejse og Asiatisk Kompagni 1763–1766. Fire breve og en veksel fra Carsten Niebuhr i Bombay til guvernør Abbestée i Trankebar", *Danske Magazin* , bd. 51, København 2012, s. 483–513; Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity. Carsten Niebuhr and The Royal Danish Expedition to Arabia (1761–1767)*. Stuttgart 2014; Anne Haslund Hansen, *Niebuhrs Museum. Souvenirs og sjældenheder indsamlet under Den Arabiske Rejse 1761–1767*. København 2016.

[4] Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity*, s. 36–39.

ekspeditioner fik deres beskrivelser udgivet på et fremmed sprog. Det var tilfældet med Eggert Ólafssons og Bjarni Pálssons skrift, der udkom på dansk, tysk, fransk og engelsk.[1]

Litteraturhistorikeren Allan Sortkær har fremhævet, at videnskabelige ekspeditioner kunne fungere som prestigeprojekter for og en legitimering samt selviscenesættelse af den danske kongemagt. Kongen deltog ikke i ekspeditioner, og sammenhængen mellem ekspeditionerne og kongen, der støttede dem, var ikke kongens nærhed, men videnskabelige værker, der kastede glans over kongemagten.[2] Da Johann David Michaelis henvendte sig til Bernstorff, undlod han heller ikke at nævne, at en dansk-støttet ekspedition til Det Lykkelige Arabien ville bringe berømmelse til Danmark.[3] Der er grund til at vende tilbage til de kameralistiske idéer, der prægede Landkommissionen. For i årene forud for Landkommissionens virke blev der taget en række vigtige initiativer.

UNDERVISNING OG DISKUSSIONSFORA

Den videnskabelighed, der lå bag systematiske indsamlinger af oplysninger, gav sig også udslag i fremkomsten af lærde tidsskrifter og selskaber. I 1739 fik Sverige sit videnskabelige selskab, og i 1742 så Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab dagens lys. Selskabet stod bag Niels Horrebows samt Eggert Ólafssons og Bjarni Pálssons rejser til Island i begyndelsen af 1750erne.

I 1700-tallet blev der også grundlagt forskellige patriotiske selskaber. Af kærlighed til fædrelandet arbejdede de for det almene velfærd og så det som deres opgave at sprede oplysningstankerne, så alle blev bevidste om, hvordan de bedst kunne bidrage til almen velfærd og fremgang.[4] Det første, danske patriotiske selskab var Det Danske Landhusholdningsselskab (1769), d.v.s. lige før Landkommissionens virke. Selskabet arbejdede både i Danmark, Norge, Færøerne og Island og skulle fremme produktiviteten inden for erhvervene. Med hensyn til landbruget kunne det være i form af nye afgrøder, vævning og håndværk, nye redskaber

[1] Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society*, s. 415.
[2] Allan Sortkær, "Hvilken fortræffelig gave", s. 11–19.
[3] Lawrence J. Baack, *Undying Curiosity*, s. 25.
[4] Jf. generelt Juliane Engelhardt, *Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769–1814*. København 2010, specielt s. 59.

og dyrkningsmetoder. Selskabet uddelte præmier til personer, der fremmede produktiviteten.[1]

I en kongelig kundgørelse af 31. marts 1755 blev alle opfordret til at indsende økonomiske skrifter, der skulle sigte mod det almene vel. Hvis de blev fundet egnet til udgivelse, skulle det være uden udgifter for indsenderen. Manuskripter på et fremmed sprog ville blive oversat gratis, ligesom der blev tilbudt redaktionel bistand til stilistiske forbedringer.[2]

Et par år efter — i 1757 — udkom første bind af *Danmark-Norges oekonomiske magazin*, der rummede den type artikler. Magasinets indhold og formål fremgik klart af dets lange titel: *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, befattende en Blanding af adskillige velsindede Patrioters indsendte smaae Skrifter, angaaende den muelige Forbedring i Ager=og Have=Dyrkning, Skov=Plantning, Mineral=Brug, Huus=Bygning, Fæe=Avling, Fiskerie, Fabrik=Væsen og deslige. Dennem til Tieneste, som elske almindelig Velfærds Befordring.*

Titlen gengav i store træk kameralismens indhold. I årene 1757–1764 udkom der otte bind af tidsskriftet. Magasinet levede op til sit formål. Det bragte mange artikler om, hvordan man kunne styrke erhverv og økonomi. Udover *Oeconomisk Magazin* udkom der i kortere åremål et par andre tidsskrifter.[3]

Oeconomisk Magazin opfyldte et behov. I første halvdel af 1700-tallet var der ikke mange økonomiske forfattere i Danmark. Ludvig Holberg var én af undtagelserne. En anden var Otto Thott.[4] Han udgav i 1735 skriftet *Uforgribelige tanker om commercien*. Formelt var teksten en instruks for det nyoprettede Kommercekollegium. I praksis blev skriftet programmatisk for en række økonomiske skrifter i resten af 1700-tallet.[5]

[1] Ole Degn, "Flids og vindskibeligheds belønning. Præmiesystemet, præmievinderne og deres arbejde 1769–1967". *Erhvervshistorisk årbog 1968*. Meddelelser fra Erhvervsarkivet XIX, Aarhus 1968, s. 192–254.

[2] Her refereret efter Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning 1700–1770*. København 1977, s. 52.

[3] Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*, s. 53.

[4] Jf. H.L. Bisgaard, *Den danske nationaløkonomi i det 18. århundrede. Et afsnit af nationaløkonomiens historie i Danmark*. København 1902 og Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*.

[5] Kristof Glamann, *Otto Thott´s uforgribelige tanker om kommerciens tilstand. Et nationaløkonomisk programskrift fra 1735*. København 1966; Kristof Glamann og Erik Oxenbøll, *Studier i dansk merkantilisme. Omkring tekster af Otto Thott*. København 1983; Erik Oxenbøll, *Dansk økonomisk tænkning*.

Skriftet rummer en række væsentlige tanker, som er behandlet af andre. Her samler interessen sig om Island, der kun omtales kort i skriftet. Otto Thotts forventninger til Island er begrænsede; "Ellers er om Islands forbedring gjort adskilige forslag, hvoraf de fleste dog ere ugjørlige, med mindre mand tillige vidste at vise, hvorledes dette Land én half snes grader nærmere mod synden var at nedflytte".[1]

Kameralismens idéer påvirkede også skoleundervisningen. Frem til midten af 1700-tallet var den lutherske lære stadig det centrale i undervisningen. Kongen skulle sørge for undersåtternes åndelige velfærd, og at de levede som gode kristne. En opdragende funktion, der i anden halvdel af 1700-tallet kom til at præge en skolegang, der i øget grad fokuserede på elevernes forberedelse til deres funktion i arbejdslivet. Eller som Markussen formulerer det: "Det er i denne blanding af statsøkonomisk planlægning og statens opdragende og kvalificerende funktion, at jeg ser den offentlige skole i Danmark slå rod i anden halvdel af 1700-tallet".[2]

LANDKOMMISSIONEN 1770–1771 OG DENS INSTRUKS

Landkommissionen, der i bred forstand skulle undersøge forhold i Island, lå i forlængelse af flere udviklingslinjer. Det gjaldt den systematiske indsamling af oplysninger. Systematiske indsamlinger kunne blandt andet ske gennem kommissioner, der kunne have forskellige formål, karakter og sammensætning. 1700-tallets kommissioner skulle ofte undersøge nye og særlige behov eller opståede spørgsmål og havde derfor ofte en midlertidig karakter.

Regeringen var derfor utilfreds med varigheden af Árni Magnússons og Páll Vídalíns kommission, der varede fra 1702–1712, men også med Magnússons påståede sendrægtighed med at registrere og sammenskrive materialet. Efter at Rentekammeret havde rykket Magnússon for en ordning og en oversættelse til dansk af jordebogen, var tålmodigheden tyndslidt i 1728, da Rentekammeret skrev, at de ofte havde bedt om dette og "u-gierne see det eene aar bortgaar effter det andet uden at erfahre denne commission til nogen fuldkommenhed". Efter Magnússon død i 1730 forelå der ikke en oversættelse på dansk.[3]

[1] Kristof Glamann, *Otto Thott's uforgribelige tanker*, s. 97.

[2] Ingrid Markussen, *Til Skaberens Ære*, s. 57–58.

[3] Den langvarige færdiggørelse af materialet skyldes, at Árni Magnússon i 1712 ikke tog manuskriptet med til København, at han ikke var god til større, skriftlige arbejder, og

Det var ret eksceptionelt, at den Slesvig-Holstenske Landkommission, der blev nedsat i 1768, fungerede til 1823. Hvis et opstået behov viste sig langvarigt eller permanent, kunne en kommissions opgaver integreres i det eksisterende administrationsapparat. Kommissioner supplerede det eksisterende forvaltningsapparat. Det var delvis tilfældet i 1785 med den næste kommisssion vedrørende Island, Den islandske Landkommission 1785–1787, der havde base i København.

Kommissioner kunne indsamle oplysninger som grundlag for lovforberedende arbejde, der krævede kortlægning og udredning af et sagsområde. Det var tilfældet med Landkommissionen 1770–1771, blot med det forbehold, at alt kunne indberettes til kommissionen. I praksis var fokus i vid udstrækning rettet mod næringsforhold.

Landkommissionens opgave, at undersøge hvad der kunne ophjælpe det islandske samfund, blev uddybet i en instruks af 22. maj 1770, der på mange måder afspejlede kameralismens tankegods. Hovedpunkterne i instruksen er tidligere gengivet af andre, så her skal indholdet blot relateres til kameralistiske hovedpunkter.[1] Instruksen bestod af 18 punkter, der især berørte mange aspekter inden for næringslivet i Island, men som også kom ind på blandt andet infrastruktur, administrativ inddeling, jordfordeling og demografi. Omtalen af disse andre forhold kan opfattes som forudsætning for økonomisk vækst.

En række punkter drejede sig om udnyttelse af nye ressourcer eller videreudvikling af gamle. Det gjaldt søgning efter stenkul og brunkul samt generelt af mineraler og metaller. Kommissionen skulle også finde egnede steder til saltsydning. Fiskeri var et gammelt erhverv; men i instruksen blev der både foreslået fangst af andre fiskearter (sild, flyndere, og laks), udnyttelse af andre fiskevande (søer og elve) anvendelse af andre fangstredskaber (torskenet) og en ny forarbejdningsmåde (terraneufs metode).[2] Tilsvarende blev der inden for landbruget foreslået ind-

at han så det omfattende oversætttelsesarbejde som en ny opgave. Se Már Jónsson, *Arnas Magnæus Philologus (1663–1730)*. Odense 2012, s. 174–175, 201–202; *Árni Magnússons Levned og Skrifter*. Udg. Kommissionen for Det Arnamagnæanske Legat. København 1930, s. 61–70.

[1] Instruksen findes i *Lovsamling for Island* III (1749–1772). Udg. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1854, s. 666–677; uddrag i Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge,* s. 104–108; Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, "Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde". *Den islandske Landkommission* I, s. 101–105, hvortil der generelt henvises.

[2] En metode til fremstilling af klipfisk, som kom fra New Foundland.

ført nye afgrøder. Det gjaldt korn, grøntsager, kartofler, roer og tobak; men også skovplantning og bedre udnyttelse af Islands vilde, spiselige planter. Når der også nævnes en ekspedition til Grønlands østkyst, må det ses som en øget interesse i at få større gavn af Grønland.

I instruksen var opmærksomheden også rettet mod manufakturer såsom væverier, garverier, farverier, rebslagerier med mere. Fiskeriet skulle effektiviseres ved indførelse af en ny bådtype, hvor færre folk med torskenet kunne fange mere, ligesom fiskerbåde skulle bemandes mere hensigtsmæssigt. Forbilledet var åbenbart en norsk bådtype, for den 24. maj 1770 bad Rentekammeret Det Almindelige Handelskompagni fragte de nødvendige materialer og nordmænd til Island for at bygge både og fremstille net. Mere konkret rummede denne videnimport 20 norske bådebyggere, der skulle lære islændingene at bygge disse både, sejle dem og at lave torskenet.[1]

Inden for landbruget blev der foreslået bedre dyrkningsmetoder. Instruksen rummede forslag om fjernelse af tuer, indhegning af græsmarker, så kvæget ikke hindrede græsvæksten, gødning, vanding, genindførelse af sæterdrift, forøgelse af husdyrhold og bekæmpelse af fåresygen.

I instruksen indgik også forbedrede veje, eventuel åbning af ældre veje, bedre kystsejlads, opførelse af fjeldhytter, lettere krydsning af elve via broer eller båd og anlæg af nye havne. En forbedret infrastruktur skulle øge kommunikation — og dermed også videndeling — til det fælles bedste.

Kameralisterne ønskede økonomisk vækst ved at mobilisere nye ressourcer, nye afgrøder og dyrkningsmetoder, men deres forslag omfattede også en befolkningsforøgelse. Folketallet var sunket i løbet af 1700-tallet, og årsagerne skulle findes. Et punkt om behov for læger og jordemødre samt deres geografiske fordeling må ses i den sammenhæng.

Ligesom flere skulle have mulighed for at fiske, skulle der også sikres øget beskæftigelse for bønder. Kommissionen skulle undersøge mulighederne for at befolke ødegårde og gennem jordreformer give plads til flere fæstebønder efter udenlandske forbilleder. Det omfattede også en opdeling af større gårde og marker samt salg af krongods. Forslaget skulle også løse de sociale problemer, der knyttede sig til tjenestefolks krav.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 680–681 (Skrivelse ang. Baadebygning. Kbh. 24.5.1770).

Som ramme om forslagene indgik punkter om oprettelse af et forsvar, der byggede på lokale grupper. Landet skulle også ophjælpes ved bekæmpelse af smughandel og indførelse af frihandel, som landfogeden Skúli Magnússon behandlede i sit skrift fra 1767.[1] Dette skrift blev rundsendt sammen med instruksen og skulle kommenteres særskilt. Forvaltningsreformer, opdeling af Island i to amter, og bestemmelsen at stiftamtmanden skulle bo i Island skulle formentlig sikre en bedre regulering, kontrol og kontakt i forhold til lokalsamfundene. Når der foreslås uddeling af præmier til personer, der bidrog til gennemførelse af forbedringer, er det træk, vi mødte hos de patriotiske selskaber, og som også Rentekammeret benyttede sig af.

LANDKOMMISSIONEN 1770–1771 MELLEM GAMMELT OG NYT

Regeringen havde udnævnt tre kommissionsmedlemmer med gode, faglige kvalifikationer.[2] Instruksen var formuleret i København, men forslagene om forbedret infrastruktur, frihandel og befolkning af ødegårde røber et godt lokalkendskab, så islændinge må have medvirket. Samtidig appellerede man til embedsmændenes lokalkendskab, når instruksen f.eks. rummede en opfordring til at udtale sig om syslernes hensigtsmæssige fordeling mellem amterne. Landkommissionens instruks afspejler på mange måder kameralismens idéer, og kommissionens arbejde lå i klar forlængelse af tidligere initiativer.

Men Landkommissionen repræsenterede ikke kun tidligere praksis. Det gælder dens meget brede kommissorium i forhold til tidligere kommissioner, de målrettede bestræbelser på at inddrage menigmand og etableringen af ændrede kommunikationskanaler. Det sidste dækkede både over måden, som kommissionens formål blev spredt på, der ikke blot skete på tingene, men nu også fra prædikestolene, og over undersåtternes tilbagemeldinger direkte til Landkommissionen — uden om den eksisterende forvaltning. Landkommissionen skabte en to-vejskommunikation. Harald Gustafsson hæftede sig ved forsøgene på at komme uden om sysselmændenes informationsmonopol. Han nævnte også, at regeringen i København nærede mistro til sysselmændene. I en

[1] Skúli Magnússons skrift om handelen trykkes i bind 5 i denne kildeudgave.

[2] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, "Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde", s. 97–99.

hemmelig instruks til stiftamtmand Thodal af 14. maj 1770 nævnes mistanker om misbrug i forbindelse med sysselmændenes oppebørsel af tiender og forpagtning af bøder. Samtidig nævnes muligheden af at erstatte en tredjedel af sysselmændene med nordmænd og danskere.[1] Mistilliden til det eksisterende embedsapparat var tydelig.

Da enevælden blev indført godt 100 år tidligere, kunne den udvide skattegrundlaget; men enevoldsmonarkerne kæmpede herefter fortsat med statsfinansielle problemer. Landkommissionens træk afspejlede regeringens interesse i at mobilisere ressourcer i alle kongens lande. Med sagernes voksende mængde og kompleksitet samt regeringens ønske om at regulere stadig flere samfundsområder måtte kommissionerne bemandes med eksperter, ligesom hele denne udvikling øgede den politiske betydning af forvaltningsopgaver og behovet for styring og kontrol.

Indledningen til forordningen af 15. maj 1770 sætter kommissionsarbejdet i perspektiv. Her nævnes det, at kongen af landsfaderlig omhu tænkte på, hvordan han kunne fremme velfærden hos sine islandske undersåtter. Derfor havde han befalet Andreas Holt, Þorkell Fjeldsted og Thomas Windekilde at begive sig til Island som kongens forordnede kommissærer, og — efter undersøgelser — at foreslå, hvad "som eragtes tjenlig til samme Lands og dets Indbyggeres almindelige Bedste og Opkomst".[2] Kongen bad både sine embedsmænd "som alle Andre" at hjælpe kommissærerne i deres arbejde. Forordningen afsluttes med en befaling om, at den skal oplæses på behørige steder og fra alle prædikestole.

De målrettede spørgsmål i instruksen var tiltænkt embedsmændene, mens "andre" kunne ytre sig frit. Skellet må ikke overbetones, for instruksen gav også embedsmændene mulighed for at kommentere andre emner. Kommissionen skulle i princippet undersøge alt, som kunne ophjælpe det islandske samfund. I praksis lavede Landkommissionen nogle udtræk af instruksen — nogle promemoriaer med målrettede spørgsmål til bestemte embedsmænd.

Med denne kommunikationskanal uden om det eksisterende administrationsapparat syntes regeringen i København oprigtigt interesseret i så ufiltrerede svar som muligt. Kommissionen skulle ikke affatte flertalsindstillinger, hvor dissens blev skjult, men også indsende mindretals-

[1] Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 108–109.

[2] *Den islandske Landkommission* I, s. 167 (Forordning om en Landkommission på Island 15. maj 1770).

indstillinger.[1] På samme måde skulle kommissionen få så brede dele af befolkningen som muligt i tale. I nutidens kommissioner vil samfundsgrupper og interesseorganisationer, der mærker konsekvenserne af ændringer på et område, ofte få sæde i en kommission. I 1770 blev de inddraget som høringspartnere.

Kommissionen rejste rundt i Island 1770–1771 og modtog forslag fra embedsmænd, præster og bønder. Der blev gjort meget for at sprede budskabet om kommissionens arbejde. En rundskrivelse af 30. juli 1770 fra provsten i Árnes provsti til provstiets præster viser, at han gennem biskoppen i Skálholt stift havde modtaget en besked fra Kammerkollegiet om at oplæse forordningen fra alle prædikestole "til alles og eenhvers effterretning at læse og forkynde". Derfor havde kollegiet i alt fremsendt 2600 eksemplarer på islandsk og 24 på dansk. Hver præst skulle have tilsendt et eksemplar på islandsk, mens øvrige eksemplarer kunne fordeles efter biskoppens skøn.[2] Af de 2600 eksemplarer på islandsk var de 1300 tiltænkt gejstlige, de andre 1300 verdslige personer.

Provsten benyttede lejligheden til at gentage pligten til at oplæse den islandsk-sprogede forordning, og at det skulle ske, når "der er mange til stede i kirken, så at almuen får denne hans kongelige Majestæts allernådigste vilje klart at vide". Præsterne blev samtidig opfordret til at rekvirere flere eksemplarer af forordningen hos biskoppen. Endelig opfordrede provsten alle præster til at indsende forslag til kommissærerne

> om alle de ting, som De mener har behov for forandring eller fører til forbedring i landets, men dog især dette provstedømmes såvel gejstlige som verdslige generel oeconomie og commerce…Ligeledes også om de foranstaltninger, som allerede er sket eller måtte ske for at vedligeholde indbyggernes sundhed, samt for at modvirke sygdomme og andre skadelige ting.[3]

Ved både at trykke forordningen i et stort antal på islandsk, at lade præsterne fra prædikestolen og sysselmændene på mandtalsting i alle repper

[1] Kommissionen kunne derimod ikke sikre dissens i modtagne breve. Biskoppen i Hólar stift synes at have sammenskrevet indlæggene fra præsterne i tre sysler — Skagafjarðarsyssel, Eyjafjarðarsyssel og Þingeyjarsyssel. Deres indlæg har ikke kunnet findes i noget arkiv.

[2] Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, "Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde", s. 100, note 2. For det følgende om provstens rundskrivelse, se *Landsnefndin fyrri 1770–1771* II. *Bréf frá prestum. Den islandske Landkommission 1770–1771* II. *Breve fra præster*. Red. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 115–116.

[3] *Den islandske Landkommission* II, s. 116.

sprede budskabet om kommissionen, gjorde regeringen meget for at sikre kommunikationen med bønderne. I Kammerkollegiet i København var man forud for kommissionens rejse opmærksom på sprogproblemet. Mens officielle kundgørelser tidligere var oplæst på Altinget og mandtalstingene, inddrog man i 1770 også kirken som talerør. Hermed imødekom man åbenbart et folkeligt ønske, for i flere indlæg klager bønderne over, at de ikke forstod forordninger, der blev oplæst på dansk,[1] at de ikke kendte gældende ret,[2] og de foreslog, at love skulle trykkes på islandsk[3] og oplæses fra prædikestolene.[4] I et brev fra repstyrerne i Kjósarrep tales om de forordninger, der er blevet oplæst på dansk på tinge og fra prædikestolene, men i andre breve omtales anvendelse af prædikestole som en ny fremgangsmåde.[5] Ved at få brede samfundsgrupper i tale skulle Landkommissionen sikre en målrettet, kritisk og facetteret samfundsbeskrivelse til gavn for kommende tiltag. Samtidig var det sikkert også for at frigøre sig fra embedsmændenes "informationsmonopol".

Som Harald Gustafsson er inde på, kunne brugen af en kommission afspejle kongens og regeringens mistillid til lokale embedsmænd. Mere generelt kunne kameralisternes fremhævelse af behovet for kvalifikationer og kompetencer som grundlag for udnævnelse, altså en meritokratisk tankegang, rumme en skepsis med hensyn til praksis. Embedsmændene skulle — som eksperter — besvare instruksens punkter.

Sædvanligvis skulle supplikker fra undersåtterne indleveres til sysselmanden og påtegnes af amtmand og stiftamtmand, oversættes og sendes til København. Fra 1753 blev det muligt at indlevere supplikker på islandsk og i forseglede kuverter uden om amtmand og stiftamtmand, hvis klagen angik en embedsmand.[6] Landkommissionen repræsenterede en ny kommunikationskanal uden om sysselmand og amtmand. Gennem Landkommissionen kunne menigmand aflevere alle typer forslag og kla-

[1] *Den islandske Landkommission* I, s. 208, 278–279, 303, 380, 418; om det problematiske i en øvrighed, der taler ét sprog, og undersåtter der taler et andet, jf. Leon Jespersen & Nils Erik Villstrand, "Språkmöten i det tidigmoderna Norden".

[2] *Den islandske Landkommission* I, s. 278, 503.

[3] *Den islandske Landkommission* I, s. 401, 510–511, 517, 574.

[4] *Den islandske Landkommission* I, s. 279, 543.

[5] *Den islandske Landkommission* I, s. 311.

[6] *Lovsamling for Island* I, s. 743–744 (Reskript til Stiftamtmand Gyldenlöve ang. hvorledes forholdes skal med Suppliquer. Kbh. 15.8.1718); *Lovsamling for Island* III, s. 164–165 (Reskript til Stiftbefalingsmand Rantzau ang. Suppliquer fra den islandske Almue. Kbh. 6.4.1753).

ger til personer, som han ikke senere ville møde i dagligdagen — og på islandsk. Regeringen valgte formentlig en kommission med andre kommunikationskanaler for at få mange, oprigtige forslag — også om emner, den ikke selv havde foreslået, og hvor alle fik mulighed for at skrive uanset sproget. Som det fremgår af et brev fra Islands stakler, foretrak man også kommunikation via præster frem for sysselmænd, fordi præsterne ville sognebørnenes bedste og modsatte sig sysselmændenes undertrykkelse.[1] I flere breve til Landkommissionen fremstår sysselmændene i en problematisk situation i forhold til bønderne.

BREVE TIL LANDKOMMISSIONEN

Hvis mangfoldige og oprigtige forslag var formålet, blev det i vid udstrækning opnået, for bønder og repstyrere kommenterede emner, der ikke var nævnt i instruksen. Omvendt optrådte bønderne kun i begrænset omfang som brevskrivere, måske fordi kommissionen og de verdslige embedsmænd ikke fulgte regeringens hensigt, at få så mange i tale som muligt, måske af rent praktiske grunde såsom skrivefærdighed. Breve fra bønder kom især fra de egne, som Landkommissionen rejste igennem.[2] *Bøndernes breve* kredsede især om forskellige byrder, såsom pligt til at underholde jordejerens kvæg (lejekogilder), hoveri på både (mandslån), problemer med tyende og omvandrende fattiglemmer. Lejekogilde og mandslån er samtidig eksempler på et lidt overset hoveri, som Landkommissionen kastede lys over. Flere klager relaterede sig til embedsmændenes embedsførelse.

I mange af *præsternes breve* skildres deres dårlige vilkår. I denne sammenhæng samler interessen sig om deres skildring af mange uudnyttede ressourcer, som de til dels tilskriver almuens ukyndighed.[3] Der er naturligvis tale om et subjektivt skøn; men det harmonerer for så vidt med tonen i instruksen for Landkommissionen.

Med hensyn til *de lavere embedsmænds svar*, der er publiceret i *Den islandske Landkommission* bind 3, skal her blot nævnes enkelte træk. De er helt overvejende skrevet på dansk (med en del fremmedord) og

[1] *Den islandske Landkommission* I, s. 279.

[2] Harald Gustafsson, *Mellan kung och allmoge*, s. 118; se kortet over Landkommissionens rejserute i *Den islandske Landkommission* I, s. 111.

[3] Jf. Christina Folke Ax, "De islandske præster og brevene til Landkommissionen 1770–1771". *Den islandske Landkommission* II, s. 39–57.

med mange henvisninger til lovtekster og litteratur, ligesom de afspejler forskellige, lokale embedsmænds belæsthed samt sag- og lokalkundskab, og — med vægt på kameralismen — at de i vid udstrækning rummer forslag til højelse af viden, kompetencer og kvalifikationer.

Ligesom præsterne mener blandt andet sysselmændene, at Islands udeblevne økonomiske udvikling skyldes manglende viden og kompetencer. I nogle breve antager det form af et skel mellem det mere civiliserede danske og det mindre civiliserede islandske. Det gælder brev af 28. august 1771 fra rektor på latinskolen i Skálholt, Bjarni Jónsson, hvori han foreslår islandsk sprog, klædedragt m.m. erstattet af dansk.[1] Men i langt hovedparten af brevene fokuseres der nøgternt på forslag til opkvalificering og videndeling. Brevene viser også, at hvad der i instruksen fremstår som noget nyt, måske ikke er så nyt endda. Det gælder for eksempel omtalen af fiskearter og -vande, der skal udnyttes.

De lavere embedsmænd foreslår flere måder til at opkvalificere islændinge. Det kunne ske gennem import af velkvalificerede udlændinge. Konkret nævnes norske bådebyggere og landmænd, "finner" (samt medfølgende rensdyr) der kunne oplære islændinge i rendrift. Andre forslag gik ud på at hjemkalde velkvalificerede islændinge fra udlandet, at forbyde veluddannede at rejse ud, eller at sende folk udenlands for at tilegne sig kvalifikationer, de efterfølgende kunne bringe til Island.

Bortset fra biskop Finnur i Skálholt besvarede de lavere og højere embedsmænd ikke alle instruksens 18 punkter, men nogle udtræk og omformuleringer fra instruksen. Formålet var at få detaljerede svar fra personer med lokal- og sagkundskab, for eksempel i spørgsmålet om egnede vinterhavne, ødegårde, fiskerbådenes antal og bemanding. Som tidligere omtalt skrev landfysikus Bjarni Pálsson blandt andet om nyttige planter. Sysselmand Magnús Ketilssons indlæg skiller sig ud ved sin længde og mange litteraturhenvisninger, blandt andet til Holberg, Montesquieu og von Justi, en førende kameralist.

LANDKOMMISSIONEN I PERSPEKTIV

Vi kender ikke meget til de konkrete tiltag, der førte til udsendelse af Landkommissionen i 1770–1771. Men en kommission, der skulle ind-

[1] Om dansk som elitesprog, jf. Auður Hauksdóttir, "Danske minder i Island. Om mødet mellem dansk og islandsk kultur". *Danske Studier* (2011), s. 9–11.

samle oplysninger og synspunkter for at forbedre samfundsforholdene på Island, passer helt ind i forskellige udviklingstendenser i 1700-tallets Danmark. Lige fra 1700-tallets begyndelse havde den danske regering udsendt en række kommissioner og ekspeditioner. Fælles for dem var en systematisk indsamling af oplysninger. I nogle tilfælde tjente indsamlingen topografiske beskrivelser af kongens lande, men her fra var der ikke langt til en kortlægning og udnyttelse af de enkelte landes ressourcer. Med denne fokusering på udnyttelse af ressourcer fik alle kongens lande, inklusive Island, betydning for en styrkelse af den danske stat. Landkommissionens indsamling af oplysninger, forslag og synspunkter, der skulle forbedre forholdene på Island, forenede statsnytte, almennytte og kongelig egennytte. Kortlægning og udnyttelse af ressourcer var led i en dynamisk, kameralistisk politik, der økonomisk skulle udvikle alle kongens lande.

Arbejdet med nye ressourcer eller bedre udnyttelse af gamle, med nye driftsformer og tiltag krævede specielle fora, hvis kendskabet til dem skulle udbredes. Nye foreninger og tidsskrifter kanaliserede og spredte den nye viden. Gennemgangen af Landkommissionens instruks viste, at den passede ind i et kameralistisk nytteaspekt og med en øget og forbedret udnyttelse af ressourcer. Landkommissionens indsamlede materiale blev omsat til forslag og ikke gjort til genstand for en offentlig debat i foreninger eller tidsskrifter. Kommissionens betydning må derfor måles i dens betydning for efterfølgende politiske tiltag, der ligger uden for denne artikel, der har fokuseret på Landkommissionens baggrund og formål.

Det skal blot nævnes, at nogle af Landkommissionens idéer blev realiseret. Kommissionen sammenfattede de indkomne klager, forslag og beretninger, og spørgsmålet om en politiforordning, der dannede ramme om den kameralistiske politik, spillede en stor rolle. Til billedet hører imidlertid også, at senere reformer nok så meget var præget af liberalistiske idéer.

På flere punkter lå Landkommissionen i forlængelse af tidligere udviklingstræk. Også tidligere havde man indsamlet bredt formulerede topografiske oplysninger. Landkommissionen peger imidlertid ikke kun bagud. Dens kommissorium var bredt, faktisk var alt til diskussion. Kongen var i vid udstrækning afhængig af oplysninger fra embedsmandskorpset i Island. Landkommissionen henvendte sig ikke kun til embedsmændene, men i princippet til alle. Kommissionens udsendelse og virksomhed blev ikke kun offentliggjort gennem tingene, men også fra prædikestolene. Regeringen udnyttede kirkens effektive kommunikationskanaler ved siden

af tingenes, men sørgede også for, at budskabet om Landkommissionen blev formidlet på islandsk.

Landkommissionen åbnede også en ny kommunikationskanal opadtil — for menigmand. Breve kunne indsendes direkte til kommissionen uden om embedsmændene — og på islandsk. Kongen ønskede ufiltrerede reaktioner fra undersåtterne, hvor dissens ikke blev skjult. Det røber samtidig en mistro mod det bestående embedsapparat på Island, at der blev skabt nye kommunikationskanaler op- og nedadtil — og udenom embedsmændenes hidtidige dominerende stilling og viden. Landkommissionens rundrejse i Island 1770–1771 faldt kronologisk sammen med Struensees korte magtperiode (1770–1772), da han i et hæsblæsende tempo omsatte de kameralistiske idéer til praksis.

Materialet fra Landkommissionens rejse i Island 1770–1771 har givet eftertiden et helt uvurderligt indtryk af livsvilkårene på Island. Indtryk af hverdagsproblemer, som sjældent overleveres. I det foregående har vinklen været en anden. Når Landkommissionen sættes i perspektiv, indfanger den en række udviklingslinjer. Dens opgave lå naturligvis i implementeringen af en kameralistisk politik, der samtidig skulle hævde den danske stat og enevoldsmonarken. Forudsætningerne var optimale under Struensees regime, men kommissionens arbejde accentuerer samtidig problemerne med at styre en fjerntliggende del af riget, hvor kongen havde været afhængig af det lokale embedsmandskorps, og hvor øvrighedens sprog var et andet end undersåtternes. Landkommissionen repræsenterede noget nyt kommunikationsmæssigt både oppe fra og ned og nede fra og op, og ønsket om ufiltrerede reaktioner fra undersåtterne kan også kaste lys over enevoldsmonarkens selvforståelse. Langt fra den (alle bydende) autokrat ville kongen fremstå som en landsfaderlig monark, der ønskede mange og oprigtige forslag, og hvor opinionen skulle tages alvorlig. I et brev fra repstyrerne i Saurbæjarrep gengav de billedet af far-børn.[1]

Landkommissionens materiale rummer helt unikke øjebliksbilleder af livsvilkår på Island i 1770–1771, men giver også et billede af Landkommissionen, taget med lang lukkertid, hvor den samler en række udviklingslinjer, der dels peger bagud, dels repræsenterer noget nyt.

[1] *Den islandske Landkommission* I, s. 537.

Lögmenn og varalögmenn
Lovmænd og vicelovmænd

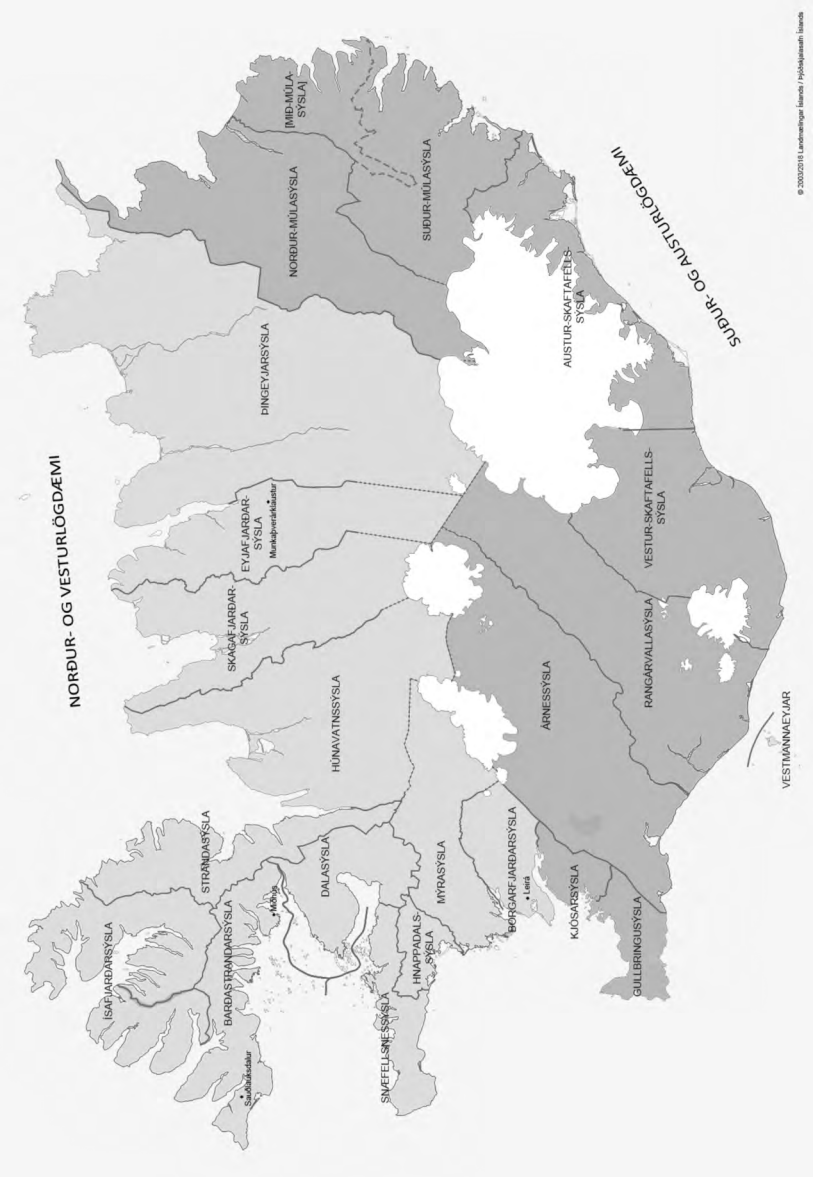

Ísland skiptist í tvö lögmannsdæmi um 1770: lögmaður sunnan og austan og lögmaður norðan og vestan. Suður- og austurlögdæmið er skyggt á kortinu. Báðir lögmennirnir og varalögmenn þeirra bjuggu í norður- og vesturlögdæminu. / *Island blev delt i to lovmandsdistrikter omkring 1770: lovmand for syd og øst og lovmand for nord og vest. Det sydlige og østlige loudistrikt er mørkegrået på kortet. Begge lovmænd og vicelovmænd boede i det nordlige og vestlige loudistrikt.*
Kortagerð · *kort:* Benedikt Jónsson og Egill Baldursson.

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um skiptingu landsins í tvö ömt 8.9.1770. Lit. E.

Lovmand Sveinn Sölvason drøfter opdeling af landet i to amter 8.9.1770. Lit. E.

ÞÍ. Stiftamt. III. 199 (frumrit/*original*); Rtk. D3/1–16 (afrit/*kopi*). Innskráð/*indskrevet* 13.10.1770; Þetta bréf fannst ekki í skjalasafni Landsnefndarinnar og er því tekið hér eftir afriti í skjalasafni stiftamtmanns. / *Dette brev fandtes ikke i Landkommissionens arkiv og er derfor her hentet fra en afskrift i stiftamtmandens arkiv*.

Áritun/*påskrift*: Lit. E.

Velædle, höyvise, höjagtbahre!
Hhhr. Landcommissarier paa Island!

Angaaende amternes inddeeling hos os her, hvorpaa de höystærede hhhr. have forlanget min betænkning, da hvis det maatte synes nödvendigt og kunde gaae an, uden kongens intraders forendelse,[1] at her skulde være 2de amter og 2de amtmænd, da er jeg aldeles af samme tanke, baade effter muntlig og skrifftlig correspondence, som min höystæred collega hr. laugmand Marcussen.[2] Hans tilförte raisons anseer jeg for saa grundige, som intet kunde være imod at erindre. Landsfolkene vil neppe finde sig i anden inddeeling, end som de fra arilds tid ere blevne vante til, nemlig laugdömmene.

Skulde nu et ene forandres, hvorfor vil man da ikke gjöre ligesaadanne forandring med stifterne? Men see, det er noget, som ingen vil takke for og er da effter min tanke det beste, at inddelingen bliver ved det gamle.

[1] Skerðingar. Orðið er illlæsilegt í frumriti. / *Formindskelse. Ordet er svært læseligt i det originale dokument*.

[2] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

Thingöreklöster[1] er vel uden modsigelse et meget anseeligt og beqvemt stæd for amtmands residence, men det er endnu ikke ledigt, og ingen tör ved at tænke, at kongen lader fratage det en gammel og meriteret betjent, som haver fæstet det med anseelige penger for livstid, og jeg holder for, man kunde placere amtmanden paa en anden maade.

Hvis det er tilforladeligt, at biskopen paa Holum[2] skal skilles af igjen med oeconomien, saa kan jeg intet see, som var i mod, at amtmanden udi nærværende omstændigheder vilde antage oeconomien og sætte sig ned paa Holum. Der er det værdigste stæd i heele Norderstift,[3] og i henseende til eng og græsmarker den allerstörste og beste gaard. Da kan amtmanden ret til gavns og for alvor have inspection over scholen og de andre ting, som udi stiftet forefalde, hvis det skal være hans affaire.

Dette er kun en ringe betænkning, som Deres correction underkastes. Jeg forbliver udi det övrige med allerstörste estime.

Velædle, höyvise, höyagtbahre, höystærede hhhr. Landcommissarier.

Munchetveraaekloster,[4]
d. 8. Sept. 1770.

Deres tjenstærbödigste tjener
S. Sölvesen[5]

Rigtig copie testerer E. Jonsonius[6]

1 Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
2 Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.
3 Hólastifti. / *Hólar stift.*
4 Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.
5 Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.
6 Eyjólfur Jónsson (Johnsonius) (1735–1775), ritari Landsnefndarinnar / *sekretær for Landkommissionen.*

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um sölu konungsjarða, réttarfar og fleira 2.10.1770. Lit. S. N° 1.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om salg af kongens jorder, retsvæsen med mere 2.10.1770. Lit. S. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/1–37.
Innskráð/*indskrevet* 8.2.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. S. N° 1.

Velædle og velbyrdige!
Velædle og höyviise!
Velædle og höyagtbahre!
Kongel. May^ts^ allerhöystbeskikkede!
Landcommissarier paa Island!

Deres velædelheders höyrespective skrivelse paa Öxeraaes laugthing[1] af 27. Julii p. obligerer mig, at jeg med det snareste maa give mig den ære at udlade mig med mine ringe og eenfoldige tanker paa det derinde proponerte.

1°

Hvad commerce er angaaende, da maa jeg tilstaa min allerstörste ignorance. Det var i samfulde 2 aar, jeg ikke kunde faa en pude af plyds til

[1] Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

min saadel, miin kjöbmand soer sig dyre[1] derpaa, at det var ikke at bekomme i heele Kiöbenhavn, hvormed jeg maatte lade mig nöye, og nu kand de höystærede herrer dömme om resten, eller hvor vidt jeg er i handelssager avanceret.

2°

Politie og landoeconomie angaaende da kand jeg ikke andet tænke, end at hr. landfogden, som paa kongel. bekostning loed indföre jydske og nordske bönderfolk,[2] hvorved den heele oeconomia ruralis[3] skulde udi standsættes, vil viise effecterne deraf. Jeg udi min eenfoldighed anseer nu for det förste og nærmeste middel udi nærværende omstændigheder at forkomme overlöben af betlerie, som ellers ved atskillige forordninger og ordres er strængelig forbuden. Og i stæden for at övrighedsmændene give dem tiggerbreve til at streiffe igjennem det eene herret til det andet, tilholde dem at blive paa sit rette stæd, dyrke jorden og anlægge kaal- og næpershauge,[4] hvilket stædse vil betale umagen.

Admiral P. Raben,[5] da han var vores stifftamtmand og paatoeg sig en rejse til landet, loed forfatte en project til politieordning[6] hos os, hvilket skede udi en hast paa landsthinget (maaske halvanden dag). Men omendskjöndt betjenterne vare brave og vittige mænd, saa kunde de dog have behövet en længere tid og meere overlæg til saa vigtig en sag, som deres project udi atskillige poster er meere af gammledags smag end som vores. Derfor var det, at hr. laugmand Marcussen[7] og jeg vii havde alt betænkt at erbyde vores tjeniste til at concipere[8] en nye politiordning for vores fæderneland, som endog var bleven proponeret for grev Rant-

1 Sór dýran eið, lofaði hátíðlega. / *Svor sig dyrt, dvs. svor helligt.*

2 Hér á hann við fólk sem kom til landsins 1752 á vegum Innréttinganna, 15 bændur frá Jótlandi og Noregi til að kenna akuryrkju. Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *Her mener han folk, som var flyttet til landet i 1752 pga. Indretningerne, 15 bønder fra Jylland og Norge til at undervise i agerbrug. De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

3 Efnahagur sveitanna. / *Landbrugsøkonomi.*

4 Kál- og næpugarðar. / *Kål- og majroehaver.*

5 Peter Raben (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727.

6 *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglutilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

7 Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

8 Gera uppkast að. / *Lave udkast til.*

zav,[1] men den sal. herres dödsfald har forvoldet, at det er ikke kommet viidere dermed.

3°

Viidere rettens og justicens pleje anbelangende da kand jeg ikke see, hvorleedes samme kand sættes paa bedre fod, og som beder passede sig effter landetz leylighed, end som den er nu, alt udi vores nye lovs concept,[2] hvorpaa de vittigste hoveder af laug- og sysselmænd have rafineret[3] omtrent udi 80 aar. Det er nu alleene at beklage, siden hans kongel. Maj^{t} haver anvendt saa anselige pænge paa dette verks fuldbyrdelse, at det da ikke kommer for dagen.

Vii, laugmændene, havde tilbudet at oversætte paa dansk og reentskrive hver sin andeel af lovbogen, hvilket og næsten var bleven antaget i Cancelliet, og enda alt decideret, hvad lön vii skulde have for samme tjeniste. Men nu siden vicelaugmand Jón Ólafsson[4] var udi Kiöbenhavn forgangen vinter, hörer mand ikke det ringeste talt, eller er en bogstav skreven om denne lov, hvilket er forunderligt, da vii dog havde tænkt, at hand var een af de beste befordrere.

Nu siden Island har saa got som ingen love havt udi meere end 60 aar, eller og alt for mange love og anordninger til confusion, som ingen af almuen eyer eller forstaar, hvorfor der er neppe nogen, der kand tale for sig udi rette, saa behager de velædle herrer at see, hvilken nödvendighed det er, at vores lov maatte, jo för jo heller, blive expederet, og jeg saavel forhaaber som beder, at de vilde see samme paadrevet. Skulde mand end have at vænte nogen forandring udi handelen eller ved andre nye indretninger, da tör ikke loven bie dereffter. Thi ethvert stifftelse haver sin egen fundats eller octroy, som hverken kand eller bör indflikkes i det almindelige lovens corpus.

Processernes drifft baade udi handels- og delinqventssager er udi vore tider bleven saa facil og hurtig, som den kand være nogenstæds. Og jeg holder for, den maade, som nu nyligen er bleven vedtagen, at indstævne

[1] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

[2] Umrædd drög að nýrri lögbók fyrir Ísland eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovbog for Island er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ.* Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

[3] Betrumbætt. / *Forbedret.*

[4] Skammstafað J.O.S. í frumriti. / *Forkortet J.O.S. i originalen.* Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

dommene ligesaa varme, som de bliver afsagde for laugthinget, den næste eller anden dag for landets oberret, burde afskaffes. Thi det ikke alleene tjener til at overiile[1] laugmændene derpaa stædet, men det er og næsten umueligt for landthingskriveren at extradere processerne i saadan hast, om hand end havde 4 öyen og 4 hænder. Hans gage er saa saare ringe, hand ej kand bekoste skrivere, og mand burde tillægge ham noget af kongens ströegods[2] til underholdning, thi hand gjör meget vigtigere tjeniste end atskillige andre petites maitres,[3] som leve her paa kongens bekostning.

4°

Velædle herrer! Den vanskjelligste knude at oplöse er det, hvorleedes kongens jordegods kand sælges, uden at hans Maj^ts^ interesse skal lide derved. Havde saadan proposition sket for 20 aar siden, da kunde det have været en anden sag. Men nu siden landet har tabt sin beste skat ved faarepesten[4] (man kand sætte i det ringeste 300.000 faar og beder med ald yngel og product i 10–12 ar), hvilket belöber sig paa nogle tönder guld, saa maatte det være öeynsynligt, at her er ingen i stand til at betale kongen til skadeslösholdelse. Der ere jo alt mange selveyerbönder, som haver solgt deres jord til livsophold en tid lang. Og hvorleedes skulde de andre da kunde give sig i færd med at kjöbe kongens jordegods? Inventariiqvæget[5] er paa mange stæder forfaldet, og der er ingen, siden bönderne, som nyde den heele jordenes afgröde, skal være fritagne, som erstatte det.

Den handel, vi have, tillader ikke, at vi kand præstere noget. Alle landets producter, som her kaldes vahrer, henfalde til handelscompagniet,[6] og vii kand dog ikke stoppe dermed. Vil nogen have sin sön ved acade-

[1] Reka of mikið á eftir. / *Skynde for stærkt på.*

[2] Jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klausturumboðunum og liggja dreifðar um landið. / *Kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet.*

[3] Spjátrungar eða lægri embættismenn. / *Lapse eller lavere embedsmænd.*

[4] Fjárpestin. Sauðfjársjúkdómur (húðsjúkdómur af völdum fjárkláðamaurs) sem barst til Íslands 1761 með enskum kynbótahrútum á fjárbúið á Elliðavatni. / *Fårepesten. Sygdom hos får (hudsygdom forårsaget af fåreskabsmide), som kom til Island i 1761 med engelske avlsvæddere på fåreavlsgården på Elliðavatn.*

[5] Innstæðukvíldi. Ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar kvíldi eða innstæðukvíldi. / *Malkefår eller køer, som blev lejet sammen med jorderne, blev kaldt kvilde eller inventarqvilde.*

[6] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

miet[1] eller andenstæds i Kiöbenhavn, da kand mand dog ikke underholde dem med landets vahrer, hvilket jeg selv har maatt erfahre. Da min fader[2] skikkede mig en tönde tran ved Huusewygs skiibet,[3] men Compagniet loed optage den samme og betale mig 5 rdr., da jeg kunde ellers have faaet den afsat for 16 til 18 rdr. i Kiöbenhavn.

Hvis her vare endnu faae nogle, som kunde kjöbe en eller anden jord af kongens gods, saa vil samme intet forslaae imod det heele. Og det var skade at sælge de beste af hans Maj^ts^ jorder, imedens hine var usolgte. Maaske handelscompagniet var i stand til at kjöbe det in general, thi styrken af landetz heele effecter er saa got som udi dets hænder. Dog jeg önsker ikke, det skede, thi det er udi ald henseende bedre og rimeligre, at kongen var vores herskab og husbond end som Compagniet. At gjöre nogen saadan forslag, som kongens höye interesse kunde udi allerringeste maade være til fornærmelse, det være langt fra mig, som allereede haver soeret tre konger effter hinanden troe og hyldest.

Altsaa siden jeg ikke seer eller forstaar, hvorleedes det kand udi nærværende omstændigheder være gjörligt, at landsmændene indlöser godset, heller ikke kand svare saadan renter, som effter kongens jordebog deraf falder, saa maa mand heller blive ved det gamle. Det kunde være noget nær det samme, og derhos det rimeligste, at kongens jordegods, naar det fra visse forpagtere og fæstemænd ved dödsfald bliver entlediget,[4] maatte henlægges til de kongelige betjentere for en viss afgifft uden at komme til opbud[5] eller auction. Alleene at de skaffer en sufficant caution[6] for godsens vedligeholdelse og afgiffternes rigtig afbetaling, eller og at deres enker maatte beholde det paa samme condition indtil dödsfald og maaske nogen af sönnerne effter hines dödsfald. Men siden assessor Heedemand,[7] som her var baade landfoget og tillige amtmands fuldmægtig, indförte den maade at lade baade sysselerne som klostrene og andet kongens gods opbydes paa auction, saa have vel landfogdene

[1] Hafnarháskóli. / *Københavns Universitet*.

[2] Sölvi Tómasson (1697–1759), klausturhaldari / *ombudsmand*, Munkaþverá, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.

[3] Skip einokunarverslunarinnar sem sigldi frá / *Monopolhandelens skib, der sejlede fra* Húsavík, Þing.

[4] Laust. / *Ledigt*.

[5] Auktion. Islandsk *uppboð*.

[6] Fullnægjandi tryggingu. / *Tilstrækkelig sikkerhed*.

[7] Christoffer Heedemann (ca. 1623–1703), landfógeti / *landfoged* 1683–1693.

kriet[1] anselige fæster (exemplo sit Papöe)[2] af atskillige uforstandige mænisker. Men see om kongen har vundet noget derved. Jeg tænker, naar en fattig mand har laanet pænge til at udbetale en umaadelig fæste, saa er hand sat ud af ald stand til at holde godset og dets indretninger ved lige.

Den lærde og vittige laugmand P. Widalin[3] har skrevet om sysselerne til amtmand Fuhrmand[4] nok om de bleve tilstædede dem, som vilde byde allerhöyst, alleene fordi de havde pængeraad. Lige det samme tænker jeg om andre kongel. forleninger. En mursvend havde budet fæste paa Borgefiordsjorder[5] og Mensalders[6] paa Papöe. Næste aar havde de gjort ansögning, at fæsten maatte dem til deels efftergives, fordi deres bud havde skeet udi blindhed. Er det da ikke bedre, at kongens gods bliver under forvaltning af vittige og erfahrne kongel. betjentere end saadanne ravgalne hoveder og tosser, der hverken kand sandse dag eller dör.

For exempel Magnus Philippuson,[7] da hand for et narragtigt paabud havde faaet nogle af kongens jorder udi Rangaaesyssel[8] til forpagtning, blev hand saa overdaadig, at hverken entholdt sig fra criminelle ord eller gjerninger. Hvorudaf meget vidtlöfftige og vidt udseende processer ere blevne foraarsagede, og vil gandske uskyldige og uvedkommende udi norderlaugdömmet, ere endog blevne til deels derudi interesserede. Mon det ikke havde været bedre, om enten laugmanden eller sysselmanden skulde havt samme jorder udi forpagtning, der med ald beskeedentlighed havde handlet med bönderne, saa at der ingen aarsag til klage havde kundet forefalde.

Den lange erfahrenhed haver vist det, at en forpagter anvender ikkun maadelig flid paa godset, siden hand veed forud, at strax effter hans dag skal det komme til en spradebasse (sit venia verbo),[9] som uden ald overlæg vil blive den höystbydende. Derimod hvis forpagteren maatte gjöre

1 Tigge eller presse sig til. Islandsk *kría út*.
2 Til dæmis / *For eksempel* Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl.
3 Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.
4 Niels Fuhrmann (1685–1733), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1718–1733.
5 Borgarfjarðarjarðir / *Kongens jorder i Borgarfjörður*, Mýr.
6 Mensalder Raben Jónsson (ca. 1736–1799), bóndi / *bonde*, Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl.
7 Magnús Filippusson (1716–?), bóndi / *bonde*, Lambafell, Eyjafjallasveit, Rang.
8 Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*.
9 Afsakið orðaval mitt. / *Undskyld mit ordvalg*.

sin regning paa, at hans hustru eller nogen af hans börn skulde være hanz effterkommere og beholde samme forpagtning, da skal mand see, om hand ikke lagde ald vind paa at conservere og forbedre godset, ligesom det var hans eget. Saaleedes er det bekjendt, at laugmand Gottorp[1] satte Thingöreklöster[2] i stand for sin enke og arvinger, og saaleedes vilde det gaae paa de fleste stæder, hvor der er nogen lejlighed til, og kongen havde det stædse udi behold til at forlene velmeriterede betjentere dermed eller deres enker for pension. Saaleedes blev biskops sal. Brinjolfssens enke[3] aflagt med Reinestædkloster,[4] fordi hendes svoger landfogden[5] var da nær ved handen at tale for hendes beste.

Forbliver med allerstörst respect for dennem.

Munketveraaekloster,
d. 2den Octobr. 1770.

Deres velædelheders
tjenstydmyge tjener
S. Sölvesen

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um hag landsins, skatta og leigukúgildi 2.10.1770. Lit. S. N° 2.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om landets tilstand, skatter og lejekogilde 2.10.1770. Lit. S. N° 2.

ÞÍ. Rtk. D3/1–38.
Innskráð/*indskrevet* 8.2.1770.

Áritun/*påskrift*: Lit. S. N° 2.

1 Lauritz Christensen Gottrup (1649–1721), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1695–1714.
2 Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
3 Halldór Brynjólfsson (1692–1752), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1746–1752; Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag.
4 Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag.
5 Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

Udi Islands nærverende beklagelige omstændigheder er det næst Gud vor eeneste tröst, at vores allernaadigste arvekonge og Herre allernaadigst behager at lade dette sit saa langt fra beliggende arveland ved en saa höy minister og herre af slige qvaliteter som Deres visitere, og vii fattige landets börn ere alt i forveyen ligesom indbudne og opmuntrede til at give vores anliggende, ja, trængende nöd, underdanigst tilkjende. Og som en deel af mine kjære landsmænd og medbrödre, vil uden tvivl benytte sig af saa skjön en leylighed, kand jeg ikke undlade at gjöre et med dem og i forveyen udbeder mig Deres höyvelbaarenheds grace og bevaagenhed.

Vore forfædre vare udi förstningen landflygtige folk fra Norge, der for en tyrannisk magt, som ikke vare fornöyet med at regjere som konge over landet, men endogsaa at skille alle rige og anselige mænd af med deres herskaber og ejendomme, eller de, som ikke vilde bukke under aaget, bleve forfulgte med ilden og sværdet, retirerede[1] sig til denne nys opdagede öe, hvor de for 800de aar siden have etablered sig under aristocratisk regjeringsform indtil aaret 1260, da der var blevet fredeligt udi Norge, og kongen velbefæstet paa thronen. Da fandt de for got at indlemmes igjen med det samme folk, hvor de vare komne fra, og gave dem under den kongelige nordske regjering, med saadan vilkaar, at kongen skulde tilhöre sigt og sagefald,[2] samt at betale en taalelig skat. Nemlig, saa meget som 5 mark specie for enhver boende, der eyede saa megen boeslod, som udi lovbogen er bleven regleret. Hvilket skede effter beste overlæg af landets övrighedspersoner, saavel som den kongel. nordske minister og betjentere, der opholdte sig herover heelt aar for at blive fuldkommen underrettede om publici tilstand.

Regjeringen blev siden administreret ved islandske övrighedspersoner, hvoraf hovetsmanden var enten en greve, riddermandsmand eller anden nobilitered person, laugmænd og övrige sysselmænd af landets adel, som descenderede af goderne.[3] At disse bleve af kongens casse salarerede, haver jeg ingenstæds fundet, men de ere stædse blevne aflagde med kongens sysseler (bestillinger), hvorved de have nydet den halve deel

[1] Létu undan og flýðu. / *Trak sig tilbage.*

[2] Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

[3] Sem tóku við af goðunum, sem fóru með æðsta vald í landinu á þjóðveldistímanum. / *Som nedstammede fra goderne eller høvdingene, som havde den øverste magt i Island i fristatstiden i middelalderen. Islandsk* goðar.

af skatterne til deres underholdning og omkostninger. Men den anden halve deel henfaldt til kongens skatcammer, altsaa have kongerne udi de tider slet ingen byrde havt af landets stat, men heller nogen fordeel, hvilket og med rette burde være. Paa saadan maade kunde landets regjering have bestaaet endnu den dag i dag, hvis ikke nogle udi de seenere tider havde hitted paa nye projecter og forandringer, som mig hverken synes til kongens eller landets fordeel.

Vore forfædre var vel erfarne udi hoff- og krigstjeniste samt handelsrejser udi atskillige evropæiske lande og kunde vel have indfört her nye og udenlandske anstalter. Men de have og set, at Island var ikke i stand til at tage imod eller holde ud med slige entrepriser, og aldrig understaaet sig at forlange, det skulde ske paa regjeringens omkostninger. Men stædse havt for öyne, at kongen skulde nyde det, som hans Maj^{ts} med rette tilkom af landet.

De höylovlige Konger af det Oldenborgiske hus, saasom deres indkomster ved reformationen bleve endnu formeerede, besynderlig ved de ni klostre og endeel ströegods,[1] have og udviist islænderne en endnu större naade end de forrige nordske regjentere, i det at henlægge tiende til scholerne, almissepænge til præsterne, endog noget til laugmændene, hvorved det er blevet indtil vore tider. Den af allerhöylovligste ihukommelse, stoere Konge Friderich den femte,[2] oplukkede sin milde haand imod heele Island, besynderlig de gejstlige og nödlidende, men i almindelighed i det at udgive pænge til atskillige nye indretninger, som nogle entreprenante hoveder fandt paa.[3] Hvilke (omendskjöndt summen er mig ikke ret bekjendt) maae belöbe sig under 1 tönde guld. Samme stoere summa, ved mand, for længe siden er fortært. Men hvad beholder landet tilbage uden nogle steenhuse, og landsmændene endnu ere satte i en betydelig gjeld, nemlig over 6.660 rixd. til kongen, som de ikke ere i stand til at betale.

Et schæfferie af fremmed art, engelske eller eyderstædiske veddere, som blev projectered af en svensk mand, nemlig Wilhelm Friderich Hastfer, og ved ham anlagt her i landet, maa have kostet kongen en anselig

[1] Jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klausturumboðunum og liggja dreifðar um landið. / *Kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet.*

[2] Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

[3] Hér er vísað til Innréttinganna í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *Her henvises til De Nye Indretninger. Interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsliv.*

summ pænge.[1] Det siges udi de danske aviser, at samme mand blev skicket hid for at curere faaresygen, men tvertimod. Man viidste ikke af nogen saadan faaresyge at sige her til lands, förend han rejste bort igjen, hvoraf med viished kand sluttes, at samme ved de udenlandske veddere er bleven indfört. Effecten deraf er den allerstörste landeplage, som nogensinde har rammet Island, og endskjönt skaden allereede er bleven större, end at den kunde skatteres for nogle tönder guld, da er den endnu ikke til ende, og sviterne[2] tegner til landets og statens ruin.

For nogle aar siden fik Island en general fiskeriets inspecteur,[3] hvilken kostede kongen sine 300 rdr. aarlig. Men effter at handelen blev overdragen til Det Almindelige Handelscompagnie,[4] ophörte samme nye embede igjen, saasom ingen uden inspecteuren selv fandt nogen fordeel derved. Saaleedes: Dersom det skulde blive overdraget til handelscompagniet at salarere de andre nye embedspersoner, som for exempel en landphysicus, chyrurgerne, jordemödre etc., da vilde handelsdirecteurerne rimelig lade sig underrette om, hvilken nytte og tjeniste disse gotfolk gjorde landet for alle de pænge, og om her stoed noget beder til med folkets sundhed end for 14 aar siden.

Sandelig have her været atskillige, ja, mange brave mænd, baade gejstlige og verdslige, der meget vel have forstaaet at curere folk i atskillige tilfælde. Ikke alleene for billig betaling, men og for Guds skyld, uden at lade sig af kongens eller andre publiqve midler salarere. Men hereffter vil det höre op, siden det skal være dem forbudet at practicere.

Hvo skulde tænke, at udi et land, der er bleven besat over 800 aar af meer end 60.000 sjæle, ikke have været jordemödre overalt, som aldrig have kostet kongen eller regjeringen 1 sk. Jeg kjender og haver kjendt nogle, som udi sin tid have betjent meer end 50 barselqvinder, og ikke een eeneste död eller kommen til skade ved deres behandling. Hvad for en nödvendighed var det da udi disse sidste tider, at kongen skulde tillægge

[1] Kynbótabú F.W. Hastfers, baróns á Elliðavatni, sem var stofnað 1756 með það að markmiði að bæta ull íslenska fjárstofnsins. Rekstur búsins lagðist af í kjölfar fjárkláðans sem barst til landsins með enskum kynbótahrútum sumarið 1761. / *Schæfergård. Baron F.W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn, som blev oprettet i 1756 med det formål at forbedre ulden på de islandske får. Gårdens drift ophørte i kølvandet på fårepesten, som kom til landet med engelske avlsvæddere i sommeren 1761.*

[2] Afleiðingarnar. / *Eftervirkningerne.*

[3] Johannes Haagen, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet.*

[4] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

jordemödrene her 100 rdlr. aarlig premie? Hvem kand sige, om disse, som nyde premien, have noget forud for de andre, der intet nyde deraf?

Endelig haver man fundet paa at faae en islandsk karl under navn af gartner[1] herind, som ligeleedes bliver salareret af kongens casse med 80 rdlrs. gage. Men hvad got samme har udretted, har jeg ikke set, endskjöndt hand har opholdt sig næsten 2 aar i nærværelsen af mig.

Paa alle saadanne og andre fleere omkostninger og udgiffter, som vores allernaadigste konge haver gjort i den faste henseende, at de skulde komme til landets beste, er det ingen under, at hans Majest. vil have nogen gjengjeld af landet. Og derfor haver allernaadigst fundet for got at lade paalegge os nye og usedvanlige skatter. Gud give, vii vare saa viist i stand, som vii erkjende os allerunderdanigst pligtskyldige dertil. Men naadige herr. baron! Deres höyvelbaarenhed vilde behage at tillade mig at mælde noget underdanigst.

I° OM SKATTENE

α) Hvad præsteskabet og de gejstlige angaaer, da som deres sag er uden for mig og bliver noksom af de höyærverdige herrer biskoper forestillet, gaaer jeg samme forbi.

β) Bönderne eller almuen angaaende, saasom ingen har havt udi sinde at paalegge dem nogen ny skat, saa gjöres ikke fornöden at tale eller skrive noget udi denne sag paa deres vegne. Det er derhos en vedtagen maade at forestille sig almuen hos os saa yderlig arm og fattig, som intet kand contribuere til publici byrde. Men dersom man nu kand tænke, at almuen udi de ¾ deele af landet ved den grasserende faaresyge haver tabt 300.000 stk. faare og lamme, saa var det dog en capital, hvilken de eyede tilforn. Og hvad er de kongel. betjenteres gods at regne derimod? Heraf slutter jeg, at förinden dette stoere nederlag paa faarene skede, var almuen langt beder i stand at svare nogen extrapaaleg end de kongel. betjentere, om hvilkes tilstand og vilkaar det er egentlig min sag underdanigst herved at mælde.

γ) Der ere vel ikkun faae ibland de verdslige betjentere, som kand gjöre regning paa 100 rdlrs. indkomst i disse tider. Altsaa blive de övrige fri for at svare familie saavel som pro cento skatter.[2] Overhovet kand

[1] Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner*.

[2] Sbr./*jf*. *Lovsamling for Island* III s. 529–530 (Kongelig Resolution ang. Extraskatten i Island, 12.7.1765).

vel ingen legge pænge op, thi jo vigtigere bestilling en har, jo större udgiffter. En övrighedsmand gjör kongen, sin herre og sin stand ikkun liden ære, hvis han ikke anvender de 100 rdr. aarlig paa sine rejsers bekostninger og andre nödvendige ting, som han maa legge sig til fremfor en gemeen almuemand. Alt, hvis man behöver at forskrive fra Kiöbenhavn, maa betales i det ringeste med 12 pro cento. En almuesmand kand hjelpe sig af en hest paa 2 rdr., men for den anden gaaer ikke an en ringere hest end paa 6 rdr. Alleene det at bekoste en skriver, papir og lack, er meere end en ordinaire boendes heele indkjöb om aaret. At holde 12 à 16 arbeedsfolk udi sin tjeniste gjör vel ingen for pragt eller overdaadigheds skyld, men alleene af nöd. Der er heller ingen fordeel ved at holde mange heste med stoer bekostning, og dog nödes vii til det, som have de lange og besværlige rejser, men ingen fri skyds[1] af almuen. Og som vii nödes til det foregaaende, saa nödes vii ligeleedes til det paafölgende: Nemlig, allerunderdanigst at supplicere og bede, at hans kongel. Maj^tet^ i betragtning heraf, og andre fleere omstændigheder, som vilde blive alt for langt at opregne, allernaadigst maatte behage, at dispensere os, sine allerunderdanigste betjentere paa denne elendige öe, for familieskatten, i besynderlighed at betale den for vores tjenistefolk.

Og paa det hans kongel. May^ts^ casse ikke skal komme til kort ved skatternes efftergivelse, da understaae jeg mig underdanigst at proponere, om det ikke var ligesaagot at spare i dets stæd paa andre kongel. udgiffter, der ikke synes saa ganske nödvendige. For exempel: 1) Kongens sagefald af landet. 2) Afgifften af Thingöreklöster.[2] 3) Jordemödrenes og chyrurgenes pænge og 4) gartnerens gage. Hvilket tilsammen udgjör over 400 rdr. og er meere end alt, hvis her kand indbringes i extraaskatter. Det forstaaer sig selv, at de personer, som for ingen umage eller tjeniste nyde got af disse kongens pænge, saavel som og de, der have recommenderet dem til saadan levebröd, vil vel ikke finde smag udi mit forslag. Men jeg haaber underdanigst, at deres höyvelbaarenhed vil ansee det anderleedes. Endnu kunde der sees fleere udveye til at spare paa kongens udgiffter udi Island, og det var saavel min som andre betjenters allerunderdanigste pligtskyldighed at optænke noget til det kongelige interesses indemnization,[3] heller end at gjöre forestillinger paa nye udgiffter.

[1] Hestlán var kvöð. Leiguliði (eða hjáleigubóndi hjá honum) skyldugur til að lána hest. / *Lån af hest var hoveri. En fæsters (eller afbyggers) pligt til at udlåne hest.*

[2] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

[3] Skaðabætur. / *Skadesløsholdelse.*

Den forbemældte nordske minister, som udi *Cronico Magno Islandiæ*,[1] navngives af Haldvard Guldskoe,[2] da han fornam, at der vare atskillige, som vilde give 2 à 4 til 8 eller fleere rixdl. værdie for at undgaae den kongel. regjering, declarerede: At det var ikke kongens, hans herres, agt eller villje at pine pænge ud af landet, men han vilde have troeskab og underdanighed, samt en maadelig (taalelig) skat. Hvorpaa det blev besluttet, at almuen skulde yde saadan en skat, som forhen er sagt, og den blev deelt i tvende lige deele imellom kongen og de kongel. betjentere. Saa burde vii islandske undersaatter og betjentere være ligeleedes sindede, ikke at forlange noget viidere af kongens, end som udi förstningen er bleven accorderet, og at hans Majestæt beholder sin andeel altid ubeskaaren.

II° OM INVENTARIIQVILDERNE

Siden faaresygen toeg overhaand og haver ödelagt största deelen af malkefaare, lamme og beeder over de ¾ deele af landet, begynder her en ny sag imellom bönderne paa den eene, men husbönderne, som ere baade af den gejstlige og verdslige stand, nemlig beneficerede og forpagtere[3] af det publiqve gods, samt een deel selveyere paa den anden side.

Det lader til, som böndernes sag herudi, saavel som andre tilfælde, vil finde större bifald og medhold, nemlig, at de inventariiqvilder[4] af malkefaare, som blive eller ere blevne ved faaresygen bortsmæltede, skal ansees for faldne paa husböndernes eller forvalterne af godset, deres regning. Men bönderne eller lejlændingerne være ganske frie for deres ansvar.

Udi det höylovlige Cammercollegii skrivelse under 26. Decembr. 1767 staaer det vel saaleedes:[5] "At det ingenlunde kand finde Rentecammerets bifald, at alle de paa kongens jorder udi qvægsygen bortdöde qvilder skulle af den kongelige casse erstattes pp." Jeg veed heller ikke,

[1] Vísar til íslenskra miðaldarita / *Henviser til gamle, islandske, lærde skrifter fra middelalderen*: *Sturlunga saga* I–II.

[2] Hallvarður gullskór (13. öld/*århundrede*), norskur hirðmaður og sendimaður konungs / *norsk lensmand og kongens gesandt*.

[3] Prestar sem hafa kirkjulén og umboðsmenn á konungsjörðum. / *Præster, som har kirkelen, og ombudmænd på kongens jorder*.

[4] Innstæðukvíldi eða leigukúgildi. / *Inventarkvilde eller lejekogilde*.

[5] *Lovsamling for Island* III, s. 604–606 (Rentekammer-Skrivelse til Landfogden, ang. Erstatning af pestdöde Faare-Qvilder m. m., 26.12.1767).

om nogen har været saa dristig at vilde saadan paastaae som en rettighed, undtagen det maatte være leylendingene, som ville, at den heele skade skal være husbondens. Og i anleedning deraf maatte slutningen være saavidt extenderet, at paa kongens gods maatte og skaden være kongens udi samme tilfælde. Men grundsatzen, saavel som oversetningen og endelig slutningen, komme mig saaleedes for som ugrundede og af ingen valeur.

For det förste haver man confunderet leyeqvæg eller qvilder, som den gamle lov udi kjöbebalkens 15. og 16. cap.[1] ommælder, med inventariiqvilder, som der tales ingenstæds om, og kand ikke beviises, at her udi de dage, da den lov blev indfört, var noget inventariiqvæg, som var hæfftet med jordegodset. Og ikke förend udi det 15de seculo, effter den stoere pest og folkedöd her gik over landet, da finder man siden ved stifftelser og jordeböger et levende, staaende inventarium paa det publiqve gods. Saaleedes fölger det nu med bispestoelerne, klostrene, beneficierne[2] og andet kongens og publiqve gods her i landet.

Det er af selv samme beskaffenhed, som vores gamle lov taler om umyndiges gods udi arvebalkens 21. cap.,[3] som hverken skal föröges eller formindskes, hvilket paa sin islandsk navngives af *innstædufe*[4] sammestæds. Saadan *innstædufe* ere nu alle inventariiqvilder med jordegodset udi Island. De bör fremfor aldt andet qvæg vere conserverede, paa det jordene udi alle optænkelige tilfælde kand være beboelige. Thi hvis det ikke var saa, da vilde heele staten, saavel den gejstlige som verdslige, effterhaanden tage af og inden faae aar tillige med boendestanden gaa til grunde.

Disse inventariiqvilder, som ere hæfftede med jordegodset, ere ikke at ansee som de leyeqvilder, der tales om udi kjöbebalkens 16. cap.[5] Hvilke intet vare mindre end inventarier, men som eiserneqvilder[6] ɔ: oves

[1] Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

[2] Beneficium. Kirkjustaður sem biskup hafði forræði yfir og veitti presti að léni var kallaður beneficium eða kirkjulén. / *Beneficium. En kirke, som biskoppen havde råderet over og gav præsten som len, blev kaldet beneficium eller kirkelen.*

[3] Erfðatal Jónsbókar. / *Arvebalk. Lovafsnit om arv i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 135–136.

[4] Innstæðufé eða innstæðukvíldi. / *Inventarkvilde eller lejekogilde. Islandsk* innstæðufé.

[5] Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

[6] „Járnkúgildi“ eða kúgildi sem eru óhagganleg, á við innistæðukúgildin. / "*Jernkogilde*" *eller kogilde, som er urokkelig, henviser til inventarkvilderne.*

& vaccæ ferreæ,[1] der effter kongens jordebog bör fölge enhver bondegaard og fölgelig enhver boende, som antager gaarden til leye, udi alle tilfælde staar ansvarlig for de samme, ligesom loven tilholder om umyndiges gods.

Jeg slutter: At ligesom enhver, der er forvalter over godset, bör svare capitalen med dens fulde rente til kongen igjen, saa har han paa samme maade den samme fordring til enhver af sine leylændinge. Og paa saadan maade er det let at forstaae det höylovlige Rentecammerets forberörte missive for meget billig og adroit.[2] Men om samme er saaleedes bleven forstaaen og interpreteret af alle vedkommende, vil viise sig udi det paafölgende, som jeg understaaer mig at indföre.

RESOLUTION

Ad 1m

Den kongel. forordnings af 15de Maii 1705, 4de art.[3] forbyder alvorlig alle husbönder at tage leye af uddödt qvæg.

2m

Samme art. tilholder og husbönderne at erstatte mangelen af leyekjöer, naar de blive for gamle eller döe af nogen de tilfælde, som loven befrier leylendingen for at svare til. Det samme anseer jeg at kunde hentydes paa faareqvilderne, thi dertil er den samme grund, og detsuden er denne post afgjort i den islandske lov, kjöbebalk 16. cap.

3um

Effter höylovlig Cammercollegii resolution af 26. Decembr. 1767[4] vil klosterholdere[5] og forpagtere selv erstatte de udi qvægsygen bortdöde qvilder, og effter hans excellences hr. geheimeraad og stifftamtmand grev

[1] Það er kindur og kýr úr járni (óhagganleg). / *Det vil sige får og kvæg af jern* (*urokkelig*).

[2] Snjallt, vel gert. / *Behændigt, velgjort.*

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

[4] *Lovsamling for Island* III, s. 604–606 (Rentekammer-Skrivelse til Landfogden, ang. Erstatning af pestdöde Faare-Qvilder m. m., 26.12.1767); *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 95–96 (Amtmaður Ólafur Stefánsson til klausturhaldara og umboðsmanna, 9.7. 1768).

[5] Klausturhaldari. Umboðsmaður klaustureigna sem eftir siðaskipti voru lagðar undir konung. Einnig nefndur forpagtari. / *Klosterholder. Ombudsmand på klostrenes jorder, som blev lagt under kongen efter reformationen. Benævnes også forpagter.*

Rantzaus[1] missiver af 9de Maii 1767 og 23. April 1768[2] komme beneficiati og kirkeproprietarier til at gjöre det selv samme.

4tum

Hvad enten hans höyværdighed biskopen vil tage imod de inficerede qvilder eller lade dem vurdere og dereffter anvende til bispestoelens beste, det vil komme an paa hans egen gotbefindende. Det er uimodsigelig fordeelagtigre i tide at lade slagte eller sælge dem end bebyrde bönderne med deres underholdning, da störste deel ligefuldt creperer. Og resten kommer, hverken dem eller bispestoelen, saa længe qvægsygen varer, til nogen nytte. Kongens gaard Bessestæd,[3] den 14de Januarii 1769. N.N.

Udi denne resolution fremskinner den samme statsmaxime,[4] som de danske herrer amtmænd i forrige tider have betjent sig af. Nemlig: at spare almuen for ald tynge og udgiffter, ligesom et lands eller stats beste alleene beroede derpaa. Men derimod velte heele byrden paa den gejstlige og verdslige stand, thi almuen bilder sig ind, at saasnart en haver nogen, være sig hvor liden fortjeniste, ved condition eller embede, saa maa han være i stand til at gjöre allting med. Hvilken meening uden videre undersögning har fæstet saa dybe rödder, at den synes og at være bleven antagen af andre större hoveder og endelig bragt til forestilling paa höye stæder, som bland andet kand sees deraf, at nu skal en fattig præst, der alleene har 10 rdlr. til beste, betale skat lige med en formuende bonde.

Men uden at gjöre mig selv alt for vidtlöfftig herudinden vil jeg alleene anföre, hvad en af mine landsmænd, en gammel og erfahren kongel. Mayts betjent, har skrevet og viist, hvad der vil fölge paa, om inventariiqvægers tab og erstattning skal alleene komme an paa de personer, som de publiqve godsers administration er anbetroet, dog det er ikkun sluttningen af hans discours.

Jeg haver hört fra norden og sönden, östen og vesten, en glimrende, ingenieus,[5] vidtlöfftig og udarbeedet procuration for leylændinger qvilderne angaaende. Men ikke en bogstav, punct eller prikke, ord eller glose for den

1 Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

2 Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet.*

3 Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

4 Grundvallarregla ríkisins. / *Grundsætning for staten.*

5 Hugvitsamlega. / *Begavet.*

anden part udi sagen, som ere jorddrotner, forpagtere, og de som have forleninger, gejstlige og verdslige. Ingen af disse restituerer dem (ɔ: qvilderne) vel igjen, ikke engang halvparten. Hvorleedes kand nogen decision derover at ske, saa lenge begge parterne ikke have fremfört deres paastand.

Angaaende de gejstlige, da veed enhver, at de ere meget fattige, og at de fleste have saare ringe lön. Dersom qvilderne gik ud, hvorleedes skulde de da kunde subsistere. Om de verdslige er det ligeleedes bekjendt, at de ere fattige og forarmede, de fleste kand neppe eller ikke udi beste aar komme fra deres afgiffter. Forleningerne nu om stunder have været saa overmaade höyt opspendte[1] for fæster, meer end man nogensinde kand finde exempler til. Unge, ukloge mænd have budet paa dem udi största uskjönsomhed og uforsigtighed, til deres egen nachdeel, saasom alle have villet ansees noget fremfor almuen.

Det var mig en plaisir[2] at have en liste paa, hvor mange af dem ere frie, enten for inden- eller udenlands gjeld. Hvorleedes skal disse betale de döde qvilder? Hvis bönderne ere uskyldige i deres blod, da er det forpagterne og proprietairer meget meere. Skal de betale for, hvis de ikke have rövet, da er let at see forud, baade de gejstliges og verdsliges skjæbne. Deres koener og börn maae gaae fra arv og gjeld og gribe til bettelstaven, men qvilderne blive dog ikke dermed erstattede.

Biskopen paa Hoelum,[3] hvor skulde hand tage til at betale med for 1.300 qvilder, som bispestoelen tilhörer? Forpagtere maa betale fuld afgifft, endskjöndt qvilderne ere uddöde, og bliver ingen efftergivelse accorderet. Hvorleedes kand dem uskyldige vederfares större uret? Dette tager ingen i agt, men alle holde med bönderne. Her skulde böndernes patroner vende kaaben og procurere imod kongen for forpagterne (siden ingen maa tale bönderne til) og sige: Contractus supponit ordinaria. Res perit suo domino.[4] Kongen skal betale alle qvilderne. Forpagterne ere uskyldige, saa kunde man roese deres habilite og se hvilket gehör, de fik. Kongen er dominus & possessor[5] over godset. Ingen kand med rette obligere forpagterne til videre ansvar end som leylændingerne, at det ikke forderves eller forgaaer for deres forsömmelse og mangel af tilsyn. Hvad

[1] Uppspenntar, þ.e. hækkað verð á þeim. / *Opspændt, dvs. forhøjet i værdi.*

[2] Ánægja. / *Fornøjelse.*

[3] Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.

[4] Samningur gengur framar almennum reglum. Eigandinn ber skaðann. / *Aftalen har første prioritet fremfor almene regler. Ejeren hæfter for skaden.*

[5] Herra og eigandi. / *Herre og besidder.*

om vandfloed eller iildsvaade borttoeg heele godset, eller en krigsher plyndrede eller opbrændte det aldt? Skulde da forpagterne betale det alt sammen? Ingen konge udfordrer vel slige ting.

Vi her i landet have alle tider havt naadige konger, men offte været uden den intercession,[1] som landets og indbyggernes nödtörfftighed haver udfordret at bruge hos dem. I alle sager maa mand iagttage begge parternes paastand og omstændigheder, men ikke favorizere den eene, at den anden skal lide stoer uret.

Saasnart denne stoere exsecution bliver til ende, antage fattige stympere forpagtningerne i det höyeste for den halve afgifft, da ser man först, hvad dette nachspil vil gjöre ved kongens interesse. Ingen vil blive præst, langt mindre biskop, naar qvilderne ere borte fra bispestoeler og beneficier. Proprietairer skjötter heller ej om deres jordegods, men spille det ud fra sig ved cautioner og paa alle andre maader, de kand, under kongen. Det halve jordens verdie er bedre for en, som kand handle dermed, end heele jorden udi saadan tilstand. Da ser man först, hvor ypperlig pluralitas votorum[2] har disponeret over landet.

Vi sætter her vore 10.000 inventariiqvilder, som enten ere bortdöde eller og formoedentlig hereffter vil döe, over heele landet. Derved afkortes de gejstliges og verdsliges indtægter overalt paa 10.000 wætter aarlig. Saa fattige som de ere nu, udi hvilken herlig stand vilde de da befinde sig.

Alle potentater,[3] naar nogen stor skade falder paa rigene, eller provincer blive pantsatte, tage told af riget for at indlöse dem igjen, reparere skaden eller udi andre stoere tilfælde. Bönder ere pligtige at yde sin konge eller fæderneland ordinaire skatte og udgiffter udi ordinaire tilstand, meget meere udi stoer nödvendighed, endskjöndt de vare uskyldige derudi. Hvad meget meere da, om nogen culpa[4] kunde findes hos dem i samme sag. Saaleedes maa societas humana[5] vere indretted, at den eene ber den andens byrde, indtil det kand være taaleligt for dem alle.

Det samme, som her om forpagterne er sagt, er ligeleedes at sige i henseende til de beneficerede og proprietairer. Det er for dem ligesaa ubilligt og utaaleligt, at deres leylændinger skal være frie for qvildernes ansvar. Som forbemeldt, er det effter min tanke det retteste, at eenhver

[1] Íhlutun. / *Indblanding.*
[2] Bænakall fjölmargra. / *Adskilliges bønfaldelser.*
[3] Þjóðhöfðingjar. / *Regenter.*
[4] Sekt vegna gáleysis. / *Skyld, der består i uagtsomhed.*
[5] Samfélag manna. / *Menneskenes samfund.*

tager den halve skade. Det er ligesaa nödvendigt, at status ecclesiasticus og optimatum som plebejus[1] bliver conserveret udi et land, endskjöndt den sidste nu udi dette seculo haver fundet det störste medhold.

Saa er da dette, höyvelbaarne naadige herre! Det, som jeg paa egen og andre mine ligemænds vegne allermest haver fundet fornöden underdanigst at forestille, men som det gjerne sker, at mine ringe betænkninger, naar de ikke svare til andres hensigter, maae tilsidesættes, saa prætenderer jeg heller ikke videre for denne gang. Dixi & liberavi animam meam.[2] Forblivendes med soumission.

Effter at jeg udi forgangen vinter ved hr. amtmandens skrivelse var bleven erindret om at indgive til vores forrige stifftamtmand hr. baron von Pröck[3] mine andragender, saa haver jeg forfatted udi pennen disse betænkninger, som herved allerærbödigst insinueres og indstilles til de velædle og höystærede herrer Landcommissarier, deres overvejelse og forgotbefindende. Forbliver med allerstörste respect for dennem.

Munketveraaekloster,
den 2den Octobr. 1770.

Deres velædelheders
tjenstydmyge tjener
S. Sölvesen

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um nýja landsagatilskipun fyrir landið 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[a].

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om en ny politiforordning for landet 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[a].

ÞÍ. Rtk. D3/4–8.
Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 16.5.1771.

[1] Prestastétt, embættismannastétt og alþýða manna. / *Præstestanden, embedsmandsstanden og almuen.*
[2] Ég hef talað og frelsað sál mína. / *Jeg har talt og frelst min sjæl.*
[3] Christian Leberecht von Prøck (1718–1780), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1768–1769.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 38. Bréf til Sveins Sölvasonar lögmanns 13.2.1771. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 38. Brev til lovmand Sveinn Sölvason 13.2.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 16. Maii 1771; Lit. Aa. N° 1; Velædle, velbyrdig. Velædle, höyviise. Velædle og höyagtbahre kongel. May^ts^ allernaadigst tilforordnede Landcommissarier paa Jsland.

Velædle, velbyrdig!
Velædle, höyviise!
Velædle og höyagtbahre!
Kongel. May^ts^ Landcommissarii paa Island!
Höystærede herrer!

Hvad deres velædelheder udi skrivelse af 13de Febr. a. c. haver behaget at mælde angaaende et udkast til politieanordning her i landet, da som jeg kand tænke, at min skrivelse af 2^den^ Octobr.[1] sidstleden haver givet dem anleedning hertil, maae jeg forklare mig endnu tydeligere. Nemlig, udkastet er ikke blevet forfatted, det var ikkuns bragt udi forslag, at det skulde skee, effter at mand först havde lagt sidste haand paa lovbogen. Og dersom det behager de höystærede herrer at conferere herom med hr. laugmand Marcussen,[2] saa troer jeg, at hans ord ville komme overeens med mine, da han selv var saa lyckelig at tale med salig hr. greve Rantzav[3] nogle faae aar for hans afgang.

Men saa længe som lovens revision var i gjerde,[4] kunde vii ikke befatte os med saadan foretagende og ikke endnu uden speciel betaling. Og de höystærede herrer behager at see, at laugmændene af egen kræffter ikke ere i stand til at foretage saadan. De kjænder nu nogenleedes vores uformuenhed, idet at vores levebröd ikke alleene er formindsket, med reduction fra croner til couranter, men endog at vii skal betale skatter for vore tjenistefolk, som alldrig nogen laugmand tilforn er blevet

[1] Lit. S. N° 1 hér að ofan / *Lit. S. N° 1 her ovenfor*, s. 89–95.
[2] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.
[3] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.
[4] Í gangi. / *I gang*.

paalagt her i landet, da de dog vare meget bedre forsynede med sysseler og andre kongel. forleeninger end som vii.

Desuden have vii ingen fri skyds, som kongel. betjentere paa andre stæder udi rigerne. Og hvorleedes skulde vii da kunde udrette noget, naar ælendighed og landsplager klemme os allevegne, medmindre vii maatte have den forhaabning, at de höystæred herrer Landcommissarier vilde behage at tage vore sager udi betænkning og forestille hans kongel. May^{tet} vores snævre omstændigheder i henseende til kongel. betjentere paa andre stæder, som kunde gjöre deres rejser uden nogen synderlig bekostning.

Jeg haaber og beder allerydmygst, at deres velædelheder behager at tillade mig, jeg maatte indlevere til dennem en allerunderdanigst suppliqve til hans kongel. May^{tet} foranförte omstændigheder angaaende, inden de rejser ud af landet igjen.

Jeg haver ikke i sinde at begjære nogen penges udgifft af kongens casse, men alleene forestille, at her er kongens gods tilstrækkeligt nok indenlands, hvormed hans May^{ts} betjentere kunde forlenes og have sit levebröd af, uden at kongens casse skulde tabe derved det allerringeste.

Jeg recommenderer mig deres velædelheders gunst og bevaagenhed. Forblivende med soumission.

Velædle og velbyrdig. Velædle og höyviise. Velædle og höyagtbahre. Höystærede herrer Landcommissarii.

Munkethveraaekloster,
den 30. Martii 1771.

Deres tjenstydmige tjener
S. Sölvesen

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar frekar um skiptingu landsins í tvö ömt 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[b].

Lovmand Sveinn Sölvason drøfter yderligere opdeling af landet i to amter 30.3.1771. Lit. Aa. N° 1[b].

ÞÍ. Rtk. D3/4–9.

Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 16.5.1771; Upphaflega merkt lit. Aa. N° 1 en strikað yfir og breytt í lit. E. Það passar hins vegar ekki þar sem annað bréf er þegar merkt lit. E. Því auðkennt lit. Aa. N° 1[b] hér sem passar betur m.v. komudagsetningu. / *Oprindeligt mærket lit. Aa. N° 1, men streget over og ændret til lit. E, hvilket ikke passer, da et andet brev er mærket E. Derfor er det her mærket Aa. N° 1[b], som passer bedre i forhold til modtagelsesdatoen.*

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 16. Mai 1771; Lit. E;[1] Velædle og Velbyrdig. Velædle, höyviise. Velædle og höyagtbahre kongel. May^{ts} allernaadigst tilforordnede Landcommissarier paa Jsland.

Velædle og velbyrdig!
Velædle og höyviise!
Velædle og höyagtbahre!
Kongel. Maj^{ts} Landcommissarii paa Island!
Höystærede herrer!

Deres velædelheder have ved skrivelse under 27de Julii sidstleden gjort mig den ære og forlanget min meening, om jeg maatte anse nogen forandring udi landdeelingen fornöden. Effter min egen gjorte overlegg, som og baade mundtlig og skrifftlig havte conference med min hr. collega laugmand Marcussen,[2] da dersom hans kongel. May^{t} finder det for got og nödvendigt at holde 2de amtmænd her over Island, da dog folkenes antal og fölgelig de publiqve indkomster tage kjendelig af imod det, som var udi forrige tider, anseer jeg for det beste og beqvæmmeste at blive ved den gamle inddeeling effter laugdömmene. Folkene udi Vester- og Norderlandet have meget at bestille sammen, baade saavidt fiskerie, handel og deraf dependerende sager angaaer. Derfor have vore forfædre

[1] *Lit. Aa. N° 1* útstrikað / *overstreget*.
[2] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

fundet for got, at de skulde staae under een laugmand. Hvorfor da ikke ligeleedes under een amtmand.

Derimod er der slet ingen communication imellom Norder- og Österlandet. Der gives ingen leylighed til, og vejene saavel som vandfaldene imellom os ere særdeeles vanskellige og besværlige. Jeg troer ikke, at een af nordlænderne ejer det ringeste stykke gods i Österlandet. Skulde nu disse 2de landets fjerdinger udgjöre et amt for den andre amtmand, da maatte han komme til at sidde enstæds udi midt amtet, enten paa Langenæs eller i Wapnefiord.[1] Men ach! Hvilket et ufordeelagtigt stæd for een amtmand.

Thingörekloster[2] er vel en anselig gaard til residence for ham, men som der nu boer en meriteret betjent, der for anselige penge har fæstet klosteret sin livstid, saa er det troeligt, at hans kongel. Maytet tillader den samme at blive derved sine dage. Hoolum bispestoel[3] er den beste og værdigste gaard i heele Norderland, som har gode og store græsmarker. Hvad kunde være bedre og tjenligre end som at placere amtmanden sammestæds, for desto beder at have inspection over scholen og oeconomien. Ja, han maa endelig placeres paa saadan et stæd af landet, hvor hand kand have nogenleedes magelig correspondence med stifftamtmanden paa Bessestæd,[4] endog undertiden besöge ham til laugthinget.

Endnu viidere: Hvis det er tilforladeligt, at biskopen skal igjen skilles af med oeconomien, saa seer jeg intet imod, at amtmanden kunde jo gjærne paatage sig den samme, siden han har saa meget mindre af landets sager at paagte end som tilforn. Men kommer han nu saaleedes til at residere enstæds i Norderlandet, da vil det falde meget vanskelligt for folk af Österlandet at ansöge ham med deres verdslige sager. Ja, det vil blive en dobbelt umage for dem at ansöge deres biskop söndenlands, men deres amtmand nordenlands, da de tilforn have kundet adressere sig til dem begge paa engang, da amtmanden var siddendes paa Bessestæd, der ligger ikkun en dags rejse fra Schalhollt.[5]

Det behager altsaa de velædle, höystærede herrer Landcommissarier at slutte heraf mine ringe tanker, i det jeg meener, at amtet, om det endelig skal deeles, burde indelingen ske effter laugdömmene.

[1] Langanes, Þing. og N-Múl.; Vopnafjörður, N-Múl.
[2] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
[3] Hólastóll / *Hólar bispestol*, Skag.
[4] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.
[5] Skálholt, Biskupstungur, Árn.

Forblivende med störste höyagtelse.

Munketveraaekloster,
den 30te Martii 1771.

Deres velædelheders
tjenstydmige tjener
S. Sölvesen

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um siglingar stúdenta, réttarfar og peninga 30.1.1771. Lit. Qq. N° 2.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om studenternes udenlandsrejser, retsvæsen og penge 30.1.1771. Lit. Qq. N° 2.

ÞÍ. Rtk. D3/5–35.
Innskráð/*indskrevet* 10.6.1771.

Áritun/*påskrift*: Jndkom den 10. Junii 1771; Lit. Qq. N° 2.

Velædle, höyviise og höyagtbahre!
Höylærde herrer Landcommissarii!

Et iblandt andre ting, som syntes at behöve reformation hos os her i landet, er dette, at saa mange af det unge og friske mandskab tager aarlig ud af landet under paaskud at lære haandværker udi Kiöbenhavn. Men det bliver ikke til landets beste, thi de fleste af dem komme ikke tilbage, men enten blive til soldater og matroser. Nogle, som dog kommer tilbage, have enten glemt det islandske bondearbejde, eller og de holde dem selv alt for goede saadan at forrette. De vil effter klædningen passere eller ansees i parallel med Islands personer[1] hos os, omendskjöndt de intet have lært uden noget lidet af fordervet, dansk sprog.

Hvad kand de fleste af os være tjent med saa mange snedkere. Vi har endnu mindre med malere, her er jo næsten ingen, som kand bekoste dem eller behöver deres arbejd. Vii have indenlands saadan mænd, der

[1] Fyrirmenni. / *Standspersoner*.

meget vel kand arbejde paa tre samt jern og metal effter landets leylighed og deribland dem, som ikke give de andre meget effter. Hvad er det da andet end at forarme landet, at mange, slige unge mænnisker i skokketal[1] skal have rejsepasser hver aar? Mon det ikke var noksaa got, de bleve her udi tjeniste, gifftede sig og avlede börn. Thi nu klager mand her allevegne over folkemangel, og at jorder paa atskillige stæder ligge öde, som tilforn have været beboede.

Især at tale om vores goede studentere, som rejse til Kiöbenhavn udi mængde. Det nægtes ingenlunde, at her jo behöves academiske lærde mænd for at blive til biskopper, rectores udi scholerne samt verdslige övrighedspersonar, som endelig maa være polerede og vide noget meere end sin isslandsk. Men dertil behöves aldeeles ikke en saadan mængde, som der nu aarlig tager ud af landet og ved deres rejsebekostninger sætte derres venner og paarörende udi armod eller större bekostninger, end deres saare ringe formue kand strække til. Og enten ligge de da ved academiet[2] paa saa og saa maade, som jeg ikke vil eller kand beskrive, eller de kommer effter par aar tilbage og tigge sig ud en cappellans tjeniste eller et ringeste præstekald, som kand forfalde.

Mand behöver ikke at espendere pænger ved academiet i Kiöbenhavn for at blive enten capellan eller komme til et fattigt præstegjeld hos os. Vi have indenlands opdragne, saa smuk, lærde og fornufftige mænd, der overgaae mange af hine. For ex. provst Gudlög paa Gördum.[3] I det heele Norderstifft[4] ere 5 provster, hvilke, omendskjöndt ingen af dem har været til attestatz,[5] saa ere de dog fremfor andre fundne værdige til at være herredsprovster over attesterede præster.

Udi Horrebows *Anmærkninger over Issland*[6] staaer det, at omendskjöndt hr. Olafur Gislesen[7] ikke var academicus, saa havde dog hans kongl. May^t^ fundet ham verdig til at blive biskop paa Skalhollt. Mon det ikke var bedre at indskrænke de rejsende studenters antall. Ja, endog

1 Hópum saman. / *Hobetal.*

2 Hafnarháskóla. / *Københavns Universitet.*

3 Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur. Gull.

4 Hólastifti. / *Hólar stift.*

5 Embættispróf í guðfræði. / *Teologisk embedseksamen.*

6 Niels Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island med et nyt Landkort og 2 Aars Meteorologiske Observationer*. København 1752, s. 360.

7 Skammstafað Ol. Gislesen í frumriti. / *Forkortet Ol. Gislesen i originalen.* Ólafur Gíslason (1691–1753), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1747–1753.

at sætte grændser for, at ikke purfattige og poger[1] af allernedrigste sort bleve antagne udi scholerne, hvilket udi den kongel. anordning om de danske og nordske scholer er bleven forbudt. Men heller saadanne som ere af got og skikkeligt folk, der ikke skal blive den lærde orden formedelst deres uanstendige opförsel til nogen vanære. Jeg er af den tanke, at presternes sönner burde fremfor andre nyde den kongel. almisse udi scholene, og dernæst de verdslige betjenters sönner maatte have der stæd for billig medgifft, naar det forlanges. Men boende sönner maatte, som de ere födde dertil, blive bönder, thi det er langt fra ikke tjenligt for et land, om halvparten af indbyggerne skal blive lærde eller gejstlige.

OM FORBEDRING UDI RETTERGANGEN

Vel haver jeg skrevet engang tilforn min tanke om vores rettergang, at den ikke syntes at kunde anderleedes, og som beder passede sig effter landets leylighed, indrettes, end som vi nu have og udi vores nye lov er bleven regleret. Men et eeneste, som jeg har længe tænkt paa, at udi processernes drifft for laugthinget kunde ændres, er dette: At siden laugthinget her holdes ikkun en gang om aaret, saa naar underdommere eller andre vedkommende ikke möde til förste laugthing, som sagen er bleven indstævnet til, maae der enten ske opsættesle eller forelæggelse til det andet. Hvorved citenterne,[2] som allereede have gjort en lang rejse og större bekostning, end som deres omstændigheder maaske kunde taale, foraarsages endnu dobbel umage og omkostning i det at indvarsle contrapartene paa nye og siden rejse til det andet laugting.

Af saadan kunstgreb betjene sig allerheldst de dömmere og maalsparter,[3] som udi samvittigheden befinde sine slette sager, for ved processernes langdrag at udmatte den sagsögende, og maaske ved en hændelse at slippe frie for justitiens effect. Rettens betjenter have ikke mindre uleylighed ved at varte effter saadanne udeblivende en dag effter hinanden, og omendskjöndt de blive mulcterede om nogle lod sölv til justitzcassen, veed jeg ikke, om det nogen tid er bleven exseqveret.

Da etatsraad Pingel[4] var amtmand hos os og fik aar effter andet ex-

[1] Drengsnáðar. / *Drenge*.
[2] Stefnendurnir. / *Sagsøgerne*.
[3] Málspartar. / *Part i sagerne*.
[4] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752.

cuser fra en deel sysselmænd, at de ikke dengang havde kundet rejse til laugthinget, spurde han, hvoraf det dog kom sig, at laugmændene, der havde ligesaa lang og besværlig rejse, kunde indfinde sig hvert aar? Jeg maatte da sige ham aarsagen, ligesom den tilforn er forklaret. Atskillige, og jeg en ibland, have for længe siden önsket, at laugdagenes brug for höyere retter maatte vorde afskaffet, og sagerne, naar de ikkun befindes at være lovlig indstevnte, maatte for samme ret foretages og paadömmes, medmindre det vare livs-, æres- eller eyendomssager. Hvilke udi fleere tilfælde have sin distinction fra andre ordinaire processer.

For de fleste og besynderlig kongel. betjentere er det ingen vanskjellig sag at have sit bud til laugthinget for at faae en anden god mand til at gaae udi rette paa sin vegne. Og saaleedes gjorde jeg udi det eene aar, som jeg fra laugthinget absenterede.[1] Dog ikke hermed meent, om nogen indsender sine forfald med lovskickede bevis, thi da gives hannem opsættelse, hvilket er noget andet end forelæggelse, omendskjöndt atskillige confundere det eene med det andet.

OM CONTRASTEVNINGER

Saasom næsten de fleste processer og domme nu om stunder bleve indstevnte for laugthinget og siden for landets oberret, og de indstevnte parter tör neppe vænte sig nogen satisfaction, medmindre de og have contrastevnet. Men samme vil falde meget vanskelligt her i landet, da effter at en hovedstevning först er bleven forkyndt en gang udi Juniimaanet, gives der ingen tid for partene at udtage og forkynde contrastevninger, inden enten laugtings- eller oberretten udi paafölgende Juliimaaned bliver holden, hvorover de indstevnte offte maae tabe deres retmæssige prætentioner.

Jeg kand vel ikke med visshed paastaae, om man udi Danmark og Norge betjener sig af contrastevninger uden at forkynde den for parterne, förend de blive lagt udi rette. Men her i landet vilde det være meget nyttigt til rettens genge, at en, som finder sig foraarsaget at contrastevne enten til ober- eller laugthingsret, maatte faae tilladelse at udtage der paa stædet hos dem, som udi retterne skal præsidere, sin contrastevning. Hvilken da med afftens varsel kunde publiceres for hovetpartene eller dem, som deres vegne skal forfölge sagen.

[1] Var fjarverandi. / *Var fraværende.*

OM PENGE UDI ISLAND

Vores gamle landslov taxerer en öre brændt sölv imod 6 öre paa landsvis.[1] Det er 36 allen eller 72 f. effter handelstaxten. Om nu en öre sölv vare det samme som en specie rixdaler, hvilken myndt længe effter lovens datum blev först slagen udi Tydskland, har jeg aarsag at tvivle om. I det ringeste har jeg offte forsögt, at den vejer ikke op imod 2 danske lod. Saadan en specie rixdl. skal ifölge taxtens forordning af 1702[2] gjelde 48 f. Ikke desto mindre har den stædse udi kjöb og sal imellom landsmændene gaaet for 30 al. eller 60 f. Men af hvad raison forstaaer jeg ikke og forhaaber, at her var ingen, som havde rettighed til at sætte nogen anden pris paa pænge, end som kongens taxt forordner.

Ligesaa forholder det sig med croner og endelig med courant myndt, siden den blev her indfört. Men jeg meener, at slig forhöyelse paa pænge er ikke alleene ugrundet og ulovlig, men endog til sidst for publicum skadelig. Hvad for et anseeligt tab maa det ikke være for en biskop eller bispestols oeconomum,[3] da bonden, som först paa handelsstædet har faaet en crone eller couranter for 30 fiske, betaler den strax igjen udi sin landskyld for 1 vætt eller 40 fiske. Naar nu samme crone eller 4 mk. skal anvendes igjen til bispestolens provision, gjelder den ikkun for 6 fo. fiske, og det af slet fisk enda, som ikke er antagelig udi handelen. Summa: Hand taber 2 mk. croner paa enhver rixdl.

Paa samme maade forholder det sig i henseende til forpagtere og andre, som have publiqve gods at forvalte, og er det ingen under, at deres sager kommer til agters ved saadan handel. Jeg understaaer mig altsaa at proponere, om det ey var tjenligst at afskaffe pengens forhöyelse overalt, som en slags abuse.

Forskrevne ringe betænkninger underkastes de höystærede herrer Landcommissariers gunstige overveyelse af den, som forbliver med allerstörste estime.

Velædle og velbyrdige. Velædle og höyvise. Velædle og höyagtbahre. Herrer Landcommissarier.

Munchetveraaekloster, d. 30de Januarii 1771.

Deres tjenstærbödigste tjener
S. Sölvesen

[1] Eftir landaurareikningi. / *Efter landøreregning. Islandsk* á landsvísu.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

[3] Ráðsmann biskupsstólsins. / *Bispestolens forvalter*.

Sveinn Sölvason lögmaður skrifar um betlara á Alþingi 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 f.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om betlere på Altinget 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 f.

ÞÍ. Rtk. D3/7–4.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771.

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. f; ad 2 B. J. Ref. N° 699; N° 2.

Velædle, velbyrdig!
Velædle, höyviise!
Velædle og höyagtbahre!
Allernaadigst tilforordnede herrer Landcommissarier paa Island!

Udi en af mine memorialer til de höystærede herrer Landcommissarier haver jeg (om ret erindrer) anrört det i svang overgaaende betlerie her indenlands. Der ere uden tvivl næsten utallige betlere og deribland en hoben friske folk, som gjærne kunde fortjene deres bröd med sömmelig arbeede, men derimod beste tid af sommeren flakke om igjennem atskillige districter for at udsue ærlige bönder og boendes folk. Naar da almuen ved saadan mængde omstrippende[1] fremmede betlere heele sommeren igjennem er bleven forarmet, kommer det dertil, naar den skal om effterhösten og vinteren yde tiende og anden skjel[2] til sognets eller reppens fattige, hvorinde de boe, sker det med alle slags undskyldninger og imodsigelser, saasom de kjende da först, hvorleedes de ere udtömmede ved hine fremmede.

Betlerie holdes for skadeligt og störste statsfejl i alle lande, men her hos os er det ligesom privilegeret. Uagtet atskillige gamle kongel. anordninger, hvorved övrigheden tilholdes at gjöre alle muelige anstalter til dets forebyggelse, ser man ingenstæds saadan sværm betlere, som paa landsthinget, der samles sammen fra næst beliggende districter. Ligesom det var ikke nok, at de havde sin nödtörvtig underholdning hjemme udi herrederne, men de endog skal overlöbe rejsende folk, der med stoer

[1] Sem flækist um. / *Omstrejfende*.
[2] Skyldur (skatta og gjöld). / *Skyldighed*.

möye og bekostning ere komne fra længste landets kanter af og kunde neppe faa kjöbt der paa stædet til deres egen forflegning,[1] imedens thinget holdes. Jeg vil her ikke optælle alle de trækker og rænker, som saadan betlerpak udöver, nok sagt, at man kan ikke være der sikker med sit rejsetöy eller anden forraad.

Endskjöndt övrigheden nu lader ikke som andet fleere passere for indifferente ting, da have vore forfædre i gamle dage været anderleedes sindede og sat en temmelig stræng lov imod betleres overlöben paa landsthinget, hvilken er at læse udi Graagaas omagabalk 13. cap.[2] En samme slags lov eller anordning behövede vii vel endnu. Nemlig: 1° At sysselmændene udi de til laugthinget nærmest grænsende districter skulde forkynde almuen paa ethvert herretsting, at ingen betlere tillades at komme op paa laugthinget, og repstjorerne under vilkaarlig pængestraf maa holde derover. 2° At paa justitscassens bekostning maatte opsættes et par eller 3 gabestocker paa laugthinget, de ulydige betlere til skræk og straf, hvorudi de af 2de dertil udnævnte laugrettemænd[3] skulde sættes effter amtmandens, laugmændenes eller stædets sysselmands befalinger og foranstaltning, hvilket jeg holder for det kræfftigste middel til at afskaffe en saa slæm vane.

Hvad fleere nyttige og kræfftige anstalter kunde opfindes imod saadan overhaand tagende betlerie, maatte henstaae til politieordningens forfattelse.

Jeg forbliver med ald höyagtelse. Velædle Herrer Landcommissarier.

Munchetveraaekloster,
den 5te Septembr. 1771.

Deres tjenstærbödigste tjener
S. Sölvesen

[1] Viðurværi. / *Forplejning*.

[2] Ómagabálkur Grágásar. / *Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Grágás. Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid.* 2. del, s. 14; 4. del, s. 14.

[3] Lögréttumenn. Menn sem kallaðir voru á Alþingi til að starfa í Lögréttu (dómstól og þinglýsingarstað á Alþingi). / *Lovrettemænd. Mænd, som blev indkaldt på Altinget til at sidde i Lovretten (domstol og tinglysningssted på Altinget). Islandsk* lögréttumenn.

Fylgiskjal með bréfi Sveins Sölvasonar um betlara: Útdráttur úr ómagabálki Grágásar. 2. B. J. Ref. N° 699 d.

Bilag til Sveinn Sölvasons brev om betlere: Uddrag af afsnittet om fattiglemmer i lovbogen Grågås. 2. B. J. Ref. N° 699 d.

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. d; ad 2 B. J. Ref. N° 699.

AF GRÁGÁSAR ÓMAGABÁLKI XIII. CAP.

Engi maður skal gefa mat göngumönnum hér á þingi. Ei skulu menn láta búðir sínar opnar standa til þess of matmál. Nú koma göngumenn inn þar er of matmál og biðja matar, þá eigu þeir er búðir eigu, að fá menn til að færa þá út. En þó þeir sé allhart útfærðir þá eigu þeir ekki á sér, ef ekki er örkumsl gert á þeim, en ef menn gefa þeim mat þá ver þeim fjörbaugsgarð er búðina á ef hann fær ekki menn til að færa þá út. Búðir göngumanna allra eru óhelgar við broti, þeirra er biðja matar á Alþingi. Nú vilja menn verja búðir þá varðar það hverjum þeirra fjörbaugsgarð enda falla þeir allir óhelgir er fyristanda ef á þeim er unnið. Ef göngumenn hafa fé með að fara þá á að taka af þeim gjörvalt ef menn vilja. Ef menn ljá göngumönnum fjár síns eður selja að leigu til þings upp, enda verði féið tekið af þeim, þá er ei heimting til þess fjár. Til þess eins fjár eigu menn heimting, þótt af göngumönnum sé tekið, er þeir hafa stolið eða þess annars er svo komi í þeirra för að þess ráð fylgi er fyri átti að ráða.

* * *

[Oversættelse: *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid*. 4. del. København 1870, s. 14.]

131. Om omvandrende tiggere

Ingen skal give omvandrende tiggere mad her paa thinget. Ei skal man i den hensigt lade sine boder staae aabne ved spisetid. Komme omvandrende tiggere derind ved spisetid for at bede om mad, skulle bodeierne

skaffe mænd til at före dem ud. Om de end föres ud paa en meget haard maade, ere de ikke berettigede til böder derfor, dersom der ikke tilföies dem noget saar. Men giver man dem mad, er straffen landsforvisning. Straffen er ogsaa landsforvisning for den, der eier boden, dersom han ikke skaffer folk til at före dem ud. Saadanne omvandrende tiggeres boder, der bede om mad paa Althinget, ere ufredhellige, dersom de nedbrydes. Dersom folk ville forsvare deres boder, er straffen for enhver, der gjör det, landsforvisning, og forsvarerne falde som ufredhellige, dersom de blive dræbte. Dersom de omvandrende tiggere före gods med sig, kan man, om man vil, tage det altsammen fra dem. Laaner eller leier man omvandrende tiggere sit gods for at medtage det til thinget, og godset bliver taget fra dem, da haves der intet krav paa tilbageleveringen deraf. Det gods alene har man krav paa at faae udleveret, om det end er taget fra tiggere, som disse have tyvstjaalet, eller som de have faaet med paa en saadan maade, at det var uden dens samtykke, der havde raadighed over det.

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um meðferð sakamála 29.8.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 e.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om behandlingen af straffesager 29.8.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 e.

ÞÍ. Rtk. D3/7–5.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. e; ad 2 B. J. Ref. N° 699; N° 1.

Velædle og velbyrdig!
Velædle, höyviise!
Velædle, höyagtbahre!
Allernaadigst tilforordnede herrer Landcommissarier paa Island!

Forgangen aar under 27de Julii behagede de höystærede herrer Landcommissarier at forlange skrifftlig mine tanker om de ting, som henhöre til politien, commerce og oeconomie, samt rettens haandthavelse og judicialforrettningers drifft herudi landet. Da som jeg ikke finder min styrke at skrive noget til gavns i det förste og andet, haver jeg tænkt at blive ved det sidste som egentlig mit forum vedkommende.

1°

Angaaende delinqventzsager: Nu blive de fleste af dem hjemviiste igjen fra oberretten. Jeg haver ikke set nogen kongel. befaling for, at de udi almindelighed skal for oberretten indstevnes, men tænker, at det maa være andres paafund. Hidindtil lod man sig nöye med, at de bleve paadömte udi laugthinget, og naar der var falden dom, da allerunderdanigst at referere sagen og indsende acterne til det danske Cancellie.

En delinqvent fra Myresyssel,[1] som for trende gange begaaet hoer, var först af sysselmanden og siden mig ifölge Store Dommens[2] tilhold dömt fra livet, men hans sag nu igjen fra oberretten hjemviist til en nyere behandling. Sandelig: Jeg forstaaer ikke af hvad raison, da man havde hans frivillig tilstaaelse. Saadan anser jeg ikkun til at sætte sysselmændene baade udi hazard og bekostning, som nu et andet exempel vil viise.

Udi aaret 1769 blev indstevnt for laugthinget en dölgsmaalssag fra Isefiördssyssel,[3] hvilken havde tildraget sig paa et stæd, hvor begge han og hun boede, men ellers intet andet mænniske og heller ingen i nærværelsen. Ikke desmindre blev tingen röbet, og sysselmanden gav sig til at undersöge sagen. Da delinqventerne vel tilstoede, at de havde avlet sammen barn, men tillige paastoede, at det var dödfödt. Men da barnets legeme blev optaget af sanden, hvor faderen alleene havde skjult det, og siden besigtet udi retten, fandtes der, at hovetskallen var bleven brudt i trende stykker.

[1] Mýrasýsla. / *Mýrasyssel*.

[2] Lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser. *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV, s. 271–276 (Stóri Dómur um frændsemi- og sifjaspell, hórdóm og frillulífi, 30.6.1564); *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 319–322.

[3] *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 141, 143. Sakborningar voru / *De sigtede var*: Páll Björnsson (ca. 1729–1769), bóndi / *bonde* og Guðríður Vilhjálmsdóttir (ca. 1740–e. 1773), vinnukona / *tjenestepige*, Reykjafjörður, Grunnavíkursveit, Ísafj.

Paa disse omstændigheder bleve delinqventerne af herretsretten dömte udi tugthus. Men jeg udi laugthingsretten dömte dem endog fra livet, effterdi en saa kjendelig haandgjerning fandtes i barnets hovet. Endelig kom sagen samme aar for oberretten,[1] hvor min dom blev suspenderet og delinqventerne hjemviste igjen til nöyere undersögning. Da det dog tilforn var beviist, at der var intet mænniske i nærværelsen, som havde kundet vidne det allerringeste om delinqventernes omgang med barnet. Sysselmanden gjorde endnu sit beste i det at examinere sagen, men der opdagedes slet intet viidere end för. Hvorpaa hand endnu lod bringe delinqventerne til laugthinget 1770,[2] men jeg kunde ikke gjöre nogen forandring udi min forhen afsagde dom.

Ikke desmindre blev sagen med delinqventerne endnu anden gang hjemvist i herredet, jeg veed ikke til hvilken ende, undtagen den som nu skal være sket. Nemlig, at delinqventen Paul Biörnsson er echaperet,[3] effter at hand (som ordet gaar) havde besvangret sysselmandens daatter. Og hvor kan det være mueligt for en sysselmand, der ikke har nogen vis bestandig gaard inden sysselet, men maa opholde sig, hvor heldst hand kan komme til, at have noget retskaffet fangehus, hvorinde delinqventer kan sidde hen paa andet eller tredje aar. Tugthuset[4] er jo til den ende indrettet med stoer bekostning for landet, at de derinde kan være vel forvarede, derhos er det meget utaaleligt for sysselmændene at transportere delinqventer paa egen bekostning aar effter andet frem og tilbage, maaske 7 til 8 tingmandedagsrejser,[5] naar man vender saaleedes op og ned med retten, at sagen aldrig faaer ende.

2°

For det andet tillades mig at mælde om stævningers forkyndelse paa söndage. Saadan en sag kom for mig forleden aar, hvor en præst udi Öefiördssyssel[6] havde stevnet en af sine sognebönder paa en söndag hos kirken strax effter tjenisten, samt nogle vidner tillige udi en egendoms-

[1] *Acta yfirréttarins á Íslandi fyrir árin 1768–1772*, s. 27–29.
[2] *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 199–201.
[3] Flúinn. / *Flygtet*. Sbr./*jf*.: *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 270–271.
[4] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík*.
[5] Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gamle mål. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk* þingmannaleið.
[6] Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel*.

trætte. Hvilken stevning af underdommeren blev antagen, vidner afhörte og sagen forfulgt under dom, endskjöndt den paagjeldende, som formeente sig at være ulovlig stevnet, ikke var til stæde.

Samme proces, effter at jeg havde consulered tvende bekjendte jurister og laugmænd, blev af mig frafalden og casseret i henseende til stevningens ulovlighed. Det er aldeeles ufornöden at forklare for de höystærede herrer, hvorleedes at en stevning er fundament til processen. Siden nu loven forbyder ald rettergang om hellige dage, saa fölger deraf nödvendig, at stevninger, som ere grundvold og en væsentlig pars processus,[1] bör ikke heller lides, medmindre det kunde være i nödsfald, som udi söefarende mænds sager. Og tilforn vare vore laugmænd saa varsomme, at de ikke vilde regne söndagene med udi varselsfrist, som beviises af laugthingsacterne 1689 n. 3.,[2] hvilket jeg dog kalder at gaae alt for vidt. Ikke desmindre blev dog samme min dom for oberretten underkjendt, hvorved söndagsstevningen er implicite bleven approberet. Og vil det saa effterhaanden blive til en almindelig praxis, at enhver, som vil anlegge en sag, rejser til kirke for at stevne sin contrapart og sine vidner, medmindre det nu strax i tide bliver forekommet.

Atskillige af dem, som sidde udi oberretten, holde saadan for indifferent, eller de agte intet paa det. De komme ganske fremmede og ukyndige til sagerne og fatte ikke ret deres sammenhæng, omendskjöndt documenterne blive oplæste i en hast, og de blive ventilerede en halv times tid. De kan da ikke andet end rette dem effter, hvad en af de myndigste snakker for dem. Ja, jeg frygter for, der ere een deel sysselmænd, som ikke ere i stand til at indrette lovformelig proces, hvilket viiser sig, naar de tage eede imoed protester, og förend de engang have dömt udi sagen. Dog ere disse goede for at underkjende de domme, som en laugmand med langsom overleg haver forfatted. Mon det var ikke bedre, at de fik lidt tid at betænke sig, og enhver skulde give sit votum skrifftlig.

3°

Endelig kan jeg ikke forbigaae at erindre den omgang, som blev brugt paa sidstholden laugthing udi en proces imellom biskopen paa Hoolum og nogle af bispestoelens bönder inden Huunevandssyssel angaaende in-

[1] Hluti af málarekstrinum. / *Del af processen*.

[2] Rétt ártal er / *Det korrekte årstal er*: 1681. Sbr./*jf*.: *Alþingisbækur Íslands* VII, s. 552 (Um helgidaga í stefnufresti).

ventariiqvilder.[1] Hvorudi laugmand Marcusen[2] blev authorizeret til at dömme, uagtet at jeg saavel som vicelaugmanden udi laugdömmet vare begge tilstæde.

Anleedning hertil skulde være denne, at bönderne havde protesteret mig som den, der var jordegodsforpagter og tillige havde skrevet en discours[3] om inventariiqvilder, hvilket vel er sandt. Jeg haver forpagtet Munchetveraaekloster,[4] men ikke bispestoelen, og var altsaa ganske desinteresseret udi hans sag. Og hvad det andet angaar, at jeg har repliqveret paa nogle venners propositioner, som udi disse tider have raisonneret pro & contra om qvildernes tab, da var det en privat discours, men ingen decision. Havde det kommet dertil, at jeg skulde have dömt uret udi sagen, saa var der lov og ret over mig igjen, og endelig hvis mig var at ansee som en suspect og inhabil dömmer, da var vicelaugmanden den nærmeste at træde udi mit stæd. Udi övrigt maa jeg tvivle, om bönderne have nogen sinde protesteret mig. De vidste intet af min discours at sige og have ikke saadan slags intrigver udi hovedet, det er et större paafund. Dog langt fra höystærede herrer! at jeg i nogen maade tillegger det stifftamtmanden, thi det meste af foranförte er sket, förend han var her, og med det sidste har han ikke meleret sig anderleedes end som en tilskuer, saasom det og var uden for hans amt, og jeg er forvisset paa, at denne herre tager ingen deel udi noget, som smagen af partiskhed.

Skjöndt jeg nu var ganske misfornöyet over at vige dommersede eller mig adjungeret vicelaugmand for en anden uvedkommende laugmand, saa entholdt jeg mig dog fra at contra protestere, vel vidende det tjente ikkun til meere opirrelse og mundhuggerii. Men jeg tænkte det samme, som jeg nu gjör, at referere de höystærede herrer Landcommissarier omstændighederne, efftersom de have in commissis at observere alle slige ting. Det glæder mig, de ere allereede saavel underrettede om laugthings- og oberretssager og forhold, samt andet fleere, at de vide, om der er noget udi min relation outreret[5] eller ugrundet.

Jeg beder altsaa ydmygst, de höystærede herrer vilde være af den god-

[1] Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779; Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel*; Sbr./*jf.*: *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 261–264.

[2] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

[3] Sennilega / *sandsynligvis*: Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3310, 4to; JS 157 8vo.

[4] Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.

[5] Yfirdrifið eða ýkt. / *Overdrevet*.

hed at lade mit andragende, som ikke er skrevet for egen avantage,[1] men meget meere til at afværge visse uordentligheder udi rettergangen inden mig allernaadigst anbetroet laugdömme, ved förste leylighed komme til allerunderdanigst forestilling. Jeg forhaaber til andet aar en god virkning deraf, men i særdeeleshed recommenderer mig de höystærede herrers bevaagenhed og henlever med störste höyagtelse.

Velædle, höystærede herrer Landcommissarier.

Munchethveraaekloster,
d. 29de Augusti 1771.

Deres tjenstærbödigste tjener
S. Sölvesen

Sveinn Sölvason lögmaður ritar um fjallvegi á Íslandi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 g.

Lovmand Sveinn Sölvason skriver om fjeldveje i Island [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 g.

ÞÍ. Rtk. D3/7–6.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771; Greinargerðin er óundirrituð en af skrá yfir innkomin bréf frá Landsnefndinni til rentukammers má sjá að höfundurinn er Sveinn Sölvason lögmaður. / *Redegørelsen er uden underskrift, men i registeret over indkomne breve fra Landkommissionen til Rentekammeret fremgår, at forfatteren er lovmand Sveinn Sölvason*. (*ÞÍ*. Rtk. D3/7–1. Skrá yfir innkomin bréf send til Det kongelige Norske Rentekammer / *Fortegnelse over breve indgået til Det Kongelige Norske Rentekammer*, 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699).

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. g; ad 2 B. J. Ref. N°699; N° 3.

Til de herrer Landcommissarier!

OM FJÆLDVEYENE UDI ISLAND

Det forslag, som jeg udi indværende aar har baade set og hört, at vii islænderne skal opsöge igjen de veye over fjeldene, som udi gamle dage

[1] Eigin hagsmuni. / *Fordel*.

skal have været tagne, forekommer mig, ligesom andre fleere, det slags fra ethvert, som stædse er frugtbar af noget nyt, men kommer aldrig à bout.[1] Udi de gamle monumenter finder jeg, at vore forfædre fra Norder- og Österlandet have taget den samme tour til Öxeraaes landsthing,[2] som vi nu i disse dage, hvoraf med viished kand sluttes, at de have ikke vist andre bedre eller gjennere veye.

Udi min tid forsögte sysselmand Nicolai Magnussen[3] den vey, som kaldes Laugafelldssand,[4] men det skede med stoer möye og vanskillig, at han med sit fölgeskab slap uden skade. Endnu siden forsögte sysselmand Benedixsen[5] en anden vey, som ligger fra Sönderlandet til Nordersyssel, kaldet Sprængesand.[6] Han selv haver fortalt mig, at foruden 2 thingmandeleeder,[7] som der findes ingenstæds græs, var der og een aae, som man ikke uden fare kand vove sig over, og aldrig haver han offtere tænkt til at rejse samme vey. Der ere og atskillige fjældveyer eller heeder i Vesterlandet, saasom Tvidægra[8] og andre fleere, som jeg haver hört sige, at gamle laugmænd og sysselmænd skal under straff og böder have afdömt, at folk skulde rejse over fra korsmisse om effterhösten[9] indtil korsmisse om foraaret,[10] uden tvivl for de mange mandsskader, som der maa være skete udi snee og uveye.

Det kommer mig altsaa ikke anderleedes for end som, at de gamle veye, som foregives at her skal være blevne brugte i forrige tiider, men

1 Lýkur aldrei. / *Tager aldrig ende.*

2 Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

3 Nikulás Magnússon (1700–1742), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1727–1742.

4 Laugafellssandur, sandflæmi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland.*

5 Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

6 Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland.* Sjá/*se*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*, s. 475–478 (Jón Benediktsson sýslumaður skrifar um Sprengisandsleið 3.4.1771. Lit. Aa. N° 2[b]. / *Sysselmand Jón Benediktsson skriver om vejen over Sprengisandur 3.4.1771. Lit. Aa. N° 2[b]*).

7 Þingmannaleið. Dagleið ferðamanns að gömlu mati. Ein dagleið var um 37,5 km. / *Dagsrejse i forhold til gamle mål. En dagsrejse svarede til ca. 37,5 km. Islandsk* þingmannaleið.

8 Tvídægra, Mýr. og Hún.

9 Krossmessa á hausti: 14. september. / *Korsmesse om efteråret: 14. september.*

10 Krossmessa á vori: 3. maí. / *Korsmesse om foråret: 3. maj.*

nu forlagte, have aldrig været almindings veye. Men ikkun for saadan desperate folk, der enten havde gjort eller agtede at gjöre en ulykke, hvilket uden stoer umage kand vises af de effterrettninger, vii have fra formaalstiden af.[1]

Sveinn Sölvason lögmaður fjallar um Lögréttuhúsið á Þingvöllum og viðhald þess 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 h.

Lovmand Sveinn Sölvason beretter om Lovrettehuset på Þingvellir og vedligeholdelse af det 5.9.1771. 2. B. J. Ref. N° 699 h.

ÞÍ. Rtk. D3/7–7.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771.

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. h; ad 2 B. J. Ref. N° 699; N° 4.

Velædle, velbyrdig!
Velædle, höyviise!
Velædle og höyagtbahre!
Allernaadigst tilforordnede herrer Landcommissarier paa Island!

Jeg[2] haver meer end engang tilforn for visse övrighedspersoner andraget den slette tilstand, vort laugthingshus befinder sig udi, og de höystærede herrer have vel observeret det samme. Det er först opbygt af saadan et gammel tömmer, som Compagniet har plejet at lade flötte hid til handelen. Byggningen i sig selv, som skede udi aar 1741, var ikke meget bedre, og siden har ingen villet bekoste dets vedligeholdelse. Hverken med beg eller anden reparation, hvorfor det mestendeels og især foedstykkerne ere ganske forraadnede.

[1] Allt frá þeim tíma. Vísar sennilega til tíma fornritanna. / *Helt fra den tid. Henviser sandsynligvis til perioden for de islandske sagaer*.
[2] Á spássíu með annarri hendi / *I marginen med anden hånd*: Laugtingshuset.

Saadan et hus, hvorudi kongens og andre publiqve sager blive behandlede, synes dog burde være af nogen betydenhed og anseelse, anderleedes end som denne fjelhytte, hvorinde, saasnart der reigner, man kan hverken forvare papirer eller protocoll og maa ophæve sessionen. Ligeleedes er den alt for kort og indkneben,[1] saa naar alle betjenterne blive samlede, haves der ingen plads tilovers for laugrettismændene,[2] men de maae enten staae uden fore eller gaae bort. Huset effter min meening burde være 5 fag og 6 alen udi breedden, dören midt paa den eene side.

Hans kongel. May^tet^ haver ifölge derom gjorte forestilling allernaadigst bevilget under 16de Novembr. 1764[3] at oprette her en justitzcasse fornemmelig til laugthingshusets istandsættelse. Jeg tænker, at samme casse maae have til beholdning for hvert aar i det ringeste 70 rdlr. Vel er saadan en capital endnu ikke tilstrækkelig nok for at opbygge et steenhus, men det sker dog med tiden.

Jeg proponerer derfor et steenhus, at det blev saaleedes overlagt imellom afg. amtmand Gislesen[4] og mig, da han sagde, der paa stædet var den beste lejlighed til steenbrud og tilförselen af ingen bekostning, saasom den endog kunde ske ved tugthusfangene. Det fornemste bestaaer i kalkens indkjöb og transport. Men transporten kunde endnu ske ved et ringe pligtarbeed af almuen udi nærmeste syssler, ligesom det skede til Hoolum domkirke.[5] Skjöndt nu justitzcassen ikke strax er i stand til at bekoste saadan byggning, mon det da ikke var gjörligt at tage pengelaan af tugthuscassen imidlertid imod sikker regres af justitzcassen, som aarlig tager til, da jeg ikke veed, at samme har nogen extraudgiffter.

De höystærede herrer vilde dog tage denne sag udi consideration, og om det saa behager dennem allerunderdanigst forestille hans kongel. May^tet^ nödvendigheden og de beste middler til denne publici tarv og nytte.

Jeg forbliver med störste höyagtelse. Velædle, höystærede herrer Landcommissarier.

Munchethveraakloster,
d. 5te Septembr. 1771.

Deres tjenstærbödigste tjener
S. Sölvesen

1 Þröngur. / *Smal*.
2 Lovrettemændene. Islandsk *lögréttumennina*.
3 *Lovsamling for Island* III, s. 519–523 (Anordning ang. en Justitskasses Oprettelse i Island, 16.11.1764).
4 Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
5 Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.

Jón Ólafsson varalögmaður ritar álitsgerð um hag landsins og ráð til úrbóta 23.11.1770. Lit. U.

Vicelovmand Jón Ólafsson redegør for landets tilstand og giver råd om forbedringer 23.11.1770. Lit. U.

ÞÍ. Rtk. D3/2–3.
Innskráð/*indskrevet* 16.2.1771; Víða í frumritinu hefur verið strikað undir stök orð og stundum heilar setningar. Ekki eru gerðar athugasemdir við það í uppskriftinni hér. Greinargerðin er óundirrituð en af áritun nefndarinnar má sjá að höfundur er Jón Ólafsson varalögmaður. / *I det originale dokument er der flere steder understreget enkelte ord og undertiden hele sætninger. Dette er der ikke gjort bemærkninger til i denne transskription. Redegørelsen er uden underskrift, men af kommissionens påskrift fremgår, at forfatteren er vicelovmand Jón Ólafsson.*

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ.* Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. U.; Lavmand John Olafsen.

PRO MEMORIA TIL DE VELÆDLE HRR. TILFORORDNEDE COMMISARIER UDI IISLAND AF 23DE NOVEMBR. 1770

Höystærede herrer!

Ved skrivelse dat. den 27de Julii næstafvigte, har det behaget De höystærede herrer at forlange min meening og tanker om nogle poster, der maatte hensigte til Islands nærværende tilstands og indretningers muelige forbedring.

Jeg giver mig da herved den ære at meddeele Dem, i hvor ringe og ufuldkommne de end ere, og af mig selv agtes at være, og det saa meget meere som sagen i sig selv er af större vigtighed, der icke bör ansees med et ligegyldigt öye. Især af en indföd islænder, hvis velfærd beroer paa landets opkomst, og hvis pligter fordrer af ham ald muelig haandrækning for at understötte det almindelige beste.

Men jeg maae ved nöyere overlæg reent ud bekjende, at jeg icke veed, hvor jeg skal begynde eller ende og frygter for, at hvis jeg giver mig ud paa dette hav, jeg da icke kand lande igjen eller naae en sikker havn. Thi mig synes, det er icke ét, men overmaade mangt og meget som trænger til uendelig forbedring i vort lands oeconomie. Hvorover man kand saa meget mindre forundre sig, som land og folk har længer ligget ligesom i en dvale, og dets gamle indretninger jo meere jo længere hen i tiden har forfaldet og afviget fra de förste grundsætninger og planer, vore forfædre lagde.

Saa mange og adskillige aarsager til dette onde at udleede fra sine förste og rette kilder er icke mit forsæt, den umage har og nogle velfortjente og brave mænd spart os, iblandt hvilke især laugmand sal. Vidalin og den berömmelige professor i Soröe, hr. John Erichsen.[1]

Spörsmaalet bliver her alleene, paa hvilken maade og ved hvilket middel landet kand omdannes, nationen omskabes, oplives igjen og faae en anden form og skikkelse, i det ringeste den forrige forlorne og mistede? Min uforgribelige meening er da denne, at til en saa betydelig fast og vedvarende bygning her skal opreyses, vorder lagt den rette grundvold, som er, eller i det minste bör være, alle staters grundmaxime.[2] Nemlig, at indbyggerne bliver opmuntrede til arbeydsomhed, men ungdommen især oplært og opfostret til fliid, vindskibelighed og duelighed, til landnyttige haandværker og kunster, at folk maatte indplantes en bedre smag og tænkemaade, en usminket uegennyttighed, gudsfrygt, den sande ære og overalt en uforfalsket kjærlighed til sit fæderneland og det almindelige beste. Denne ædle dyd, som har virket saa store og forundringsværdige ting i verden, historien noksom kand fremviise, ey at tale om retfærdighed og reedelighed og andre borgerlige dyder, paa hvis udövelse et lands lyksalighed, sickerhed og roelighed beroer.

[1] Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727; [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768.

[2] Grundvallarregla. / *Grundprincip*.

At gaae frem paa denne vey og betragte sagen fra denne synspunct sticker vel icke meget i öynene. Imidlertid, som jeg troer, vil alle de stiftelser og indretninger, man end gjör i dette land, blive uvirksomme og unyttige og forfalder ganske i tidens længde, saafremt forbedret smag og indsigt holder den icke ved lige, medmindre colonier fra kongens riiger bleve her overförte i nogen betydelig mængde. Thi da tilstaaer jeg og under visse indskrænkelser, at det foresatte öyemaal, om icke i alle, dog de fleeste henseender kunde derved opnaaes.

Förend jeg gaaer viidere, vil jeg begive mig til de i særdeeleshed forelagdte spörsmaale og 1° overveye, om det var fordeelagtigt for kongen og landet, at hands Majts jordegods blev bortforhandlet? Herunder skal vel forstaaes saavel klosterne og derunder liggende godser, som ströegodserne[1] overalt i landet, eftersom spörsmaalet gjör herudi ingen forskjel, men fremsættes uden ald restriction.

De förste var af de roman-catholske indvaanere henlagdte til gudelig brug. De sidste derimod ere tid efter anden forbrudte[2] og henfaldne til cronen. Dersom den eene deel, eller begge deele tillige, skulle bortsælges, saa er der vel ingen tvivl om, at det almindelige laugthingsstæd og tid var den beqvemmeste (efter nærværende forfatning) til licitationen[3] og bortforhandlingen, da mand et aar forud i laugthingsbogen havde alle og enhver at tilkjendegive betingelserne. Og tillige ved enhver sysselmand at foranstalte deres bekjendtgjörelse for almuen paa de aarlige mandtalsthinge,[4] i synderlighed udi alle de herreder hvor eyendommene ligge. Paa slig maade fik man pröver paa, om fornöyeligt og antageligt bud maatte skee, og af hvem, og om og hvor mange af jordernes nærværende opsiddere[5] var i stand at tilkjöbe sig gods og grund.

Som nu landet er overmaade fattigt og störstedeels forarmet, saa

[1] Jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klausturumboðunum og liggja dreifðar um landið. / *Kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet.*

[2] Forbrotnar, þ.e. gerðar upptækar vegna lögbrota. / *Konfiskationer foretaget pga. lovbrud. Islandsk* forbrotnar.

[3] Uppboð (á jörðunum). / *Auktion (af jordene).*

[4] Manntalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mandtalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret på et bestemt tingsted i hver rep.*

[5] Ábúendur eða leiguliðar. / *Opsidder. En, der bebor og driver en ejendom uden at eje den, en fæster.*

synes det ustridigt, at gaardene maatte styckeviis auctioneres og sælges. Thi ickun faae, og maaske fast ingen, formeenes at være i stand til at udlægge anseelige capitaler for samlet betydeligt jordegods. Og enda ickun et ringe antal bönder at kjöbe deres fæstegaarder at reegne imod den mængde, der aldeeles er uformuende, medmindre dem blev accorderet alleene det förste aar at udreede af kjöbesummen den ½ve, 3e, 4de, 5te eller 6te deel og siden det övrige efterhaanden, da indtil den heele capital blev erlagt. Renter af det resterende maatte betales, og gaarden selv med besætning ansættes som hypotheqve[1] og under pant, hvilken maade efter foregivende skal i slige tilfælde være brugelige i Dannemark.

I henseende til kjöbesummens bestemmelse for hver gaard eller samlede eyendomme, synes det bud at være antageligt og fornöyeligt, naar 4re pro cento rente af den anbudne kjöbesummes hovedstoel kunde veye op imod den landgilde, den eller den bortforpagtede gaard kaster aarlig af sig, eller vil rettere, naar den aarlig fastsatte forpagtningssumma kand haves i og ved rentene, som kjöbesummens capital kand give. Og bör man herved efter mine tanker ligesaa lidet have for öyne landgodsernes muelige forbedring, eengang i tidens længde, som jordernes ruin, fordervelse eller og ödelæggelser. Ihvorvel det sidste, icke alleene formedelst faarepestens medförende ulyksalige fölger, men og formedelst saavel politiske som physiske raisons, er meget meere at befrygte, end det förste er at formöde. Ja, hvis landets og indbyggernes skjebne skal endelig forblive i fremtiden ved det, den har været nogle forbigangne aarhundrede, da synes landgodsernes videre forverrelse at være uundgaaelig og immerfort[2] i forhold med tiltagende armod og folketallets formindskelse at formeeres og tiltage, som den bedrövelige og visse erfaring hidtil igjennem mange secula har bekræftet.

Uagtet indsigtsfulde mænd for lang tiid siden har indseet dette forestaaende onde og deraf flydende det höykongel. interesses nackdeel og skade, saa har man dog her i landet icke været af de tanker, at kongens forpagtningsgods skulde afhændes og sælges. Og icke veed jeg exempel paa, at det i gjerninger er bleven iværksat, naar man undtagen nogle faae enkelte gaarder og sal. admiral Bielkes[3] jordegods, [d]er hand skal have

[1] Veð. / *Pant*.

[2] Framvegis. / *Fremdeles*.

[3] Henrik Bjelke, (1615–1683), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1649–1683.

sig tilkjöbt fra cronen, og hvoraf en stoer deel tilhörte Thingörekloster,[1] men vel er dette adskillige gange bragt i forslag.

Det lader til, at man ved nöyere overlæg er i stand til at udfinde aarsagen hertil, som i vis hensigt icke synes ilde grundet. Kongen har til alle tider havt ganske ubetydelige og ringe intrader af dette stoere land, men derimod en deel udgifter f. e. til falkenes indkjöb, forflegning[2] og transport, til nogle betjenters lön m.v. For hvilke at bestride sysselernes afgifter og sagefald[3] har været og ere, det jeg formeener, utilstræckelige, altsaa har man fundet det raadeligst icke at bortforhandle og afhænde disse eyendomme. Thi i saa fald havde man været foraarsaget at overbringe til landet fra kongens casser udenlands fra noget anseeligt i contanter, hvis overförsel kunde være usickerhed underkastet.

Spörges der, hvad fordeel efter ald rimelighed jordegodsets salg kunde medföre? Upaatvivlelig har den i en forpagters öyne været saare liden. Men slige fordomme, der kunde have været tilforne grundede paa egennytte, ere nu forsvundne formedelst faarepestens fordervelige virkninger og blive ellers icke at agte. Det nægtes icke, at jeg jo er af lige meening med dem (og maaske just af den aarsag, at jeg har havt nogle afvigte aar noget forarmet gods under forpagtning, kaldet Strandejorde ombud,[4] liggende ved Rechefiord og ved söebredderne af Nord Cap)[5] og tænker, at ihvorvel opsidderne kunde kjöbe, og virkelig tilkjöbte sig deres paaboende gaarder, da vilde dog saadan eyendoms retserhvervelse i henssende til godsernes forbedring, populationen, næringsveyernes forögelse, frieheden m.v. ligesaa lidet hjelpe for at opnaae det tilsigtede öyemaal. Især jordegodsets forbedring, som den er mindre at spore paa selveyergodset over det heele land, ald den stund den politiske, oeconomiske og moralske forfatning af landet i det övrige bliver den gamle.

1 Þingeyraklaustursumboð. / *Þingeyraklausturs ombud.*

2 Viðurværi. / *Forplejning.*

3 Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

4 Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseign um og eftir siðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. Hér er átt við Strandasýslujarðir. / *Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Her henvises til Strandasyssels jorder. Islandsk* umboð.

5 Reykjarfjörður, Strand.; Hornbjarg, Ísafj.

Jeg troer ganske visst icke, at bönder, endskjönt selveyere af sin gaard, fik derved alleene i nærværende omstændigheder drift, mod og lyst til at arbejde og forhverve, eller kundskab og indsigt eller midler saa fornödne ting til landhuusholdningens (og jorddyrkningens) istandsættelse. Derimod hvis tiderne, som mand paa den anden side har aarsag at haabe, kunde forandres til det bedre, hvis ald hinder og tvang i næringerne ophævedes, og handelen lades frie og aaben, saa skulde jeg være iblandt de förste, der önskede, at bönder fik frie egen raadighed og eyendomsret over sin gaard, og at hands og eyendommenes sickerhed blev tillige ved lovene bestemt og ævig af vedkommende haandhævet. Den eeneste nytte, som jeg efter nærværende indrætninger kand skjönne at vilde flyde af meerbemelte godsers bortsælgning, er denne: At de afgifter, som deraf aarlig svares, henfalder til kjöberne og forbliver i landet. Derved vilde og forebygges den skade, som hands Maj^ts^ cassa kunde tilflyde ved jordegodsets, hvis forbedring vel ey kand forvæntes under forpagtningerne, dets befrygtede forarmelser og forringelser i festerne, ligesom og i de aarlige afgifter selv.

Klosterne angaaende og besynderlig det i Snæfielldsnæssyssel beliggende Arnerstappens ombud,[1] da har man icke ringe föye til at attraae og önske, at nogen landnyttig stifftelse blev deraf gjordt. F. e. at en realskoele (en saa fornöden og til almindelig beste hensigtende indretning) maatte allerhelst paa det sidste sted oprettes, og ombudets revenuer[2] dertil lægges.

Mit önske gaaer dog icke saavidt for nærværende tiid. Jeg önskede ickuns, at den studerende ungdom i de latinske skoeler i landet maatte faae smag i de videnskaber, hvorved landhuusholdningskunsten og landets almindelige velstand kunde befordres. Det er at sige, at skoelærerne ved underviisning af en velskikket og duelig mand i hver skoele maatte betids indprentes og inskjærpes de förste grundsætninger i de oeconomiske, physicaliske og der henhörende videnskaber, samt naturhistorien forklaret og practice hentydet paa deres fæderneland, og at der i anleedning af den nu forehavende reformation i landet matte udfindes vey og middel til disse betjenters aarlige lön og underholdning. Jeg troer, at hvad anslag mand end vil gjöre til landets opkomst, vil det alt ickuns lidet hjelpe, dersom man icke tager en saa fornöden grundmaxime i agt.

[1] Arnarstapaumboð í Snæfellsnessýslu. / *Arnarstapis ombud i Snæfellsnessyssel.*
[2] Tekjur. / *Indtægter.*

Saa vigtig er den i mine öyne, og saa mange og herlige frugter vil den i tiden frembringe.

Thi paa denne maade vil nationen omstöbes, den verdslige og gejstlige övrighed faae en anden tænkemaade, som i tiidens længde udbreeder sig overalt. Derved vil man lære retskaffens at kjende fædrenelandet og dets fordeele og mangler, og ved slig en kundskab sættes i stand til at böde paa disse og före sig hiine til nytte. Derved opdages nye evner til formue, derved kand næringsveyene forbedres og udviides, og folkemængden fölgelig tilvoxe. Kunde vel capitaler bedre anvendes paa nogen gudeligere og nyttigere stiftelse end denne?

2°

Betræffende[1] den gjorte landdeeling i 2de amter, da naar mand med et upartisk og fornuftig öye betragter hensigten og grundene, hvorpaa den udgangne allernaadigste forordning af 15de Maii indeværende aar[2] er bygget, saa bör man saa meget meere anpriise denne höy kongelige velgjerning og naade imoed den gemeene mand og hands Majts herværende undersaatter, som disse har höyligen trænged icke alleene til en personlig nærværelse af sin höye övrighed og stiftbefalingsmand, som stadtholder over dette viidtlöftige land, men og til een politisk forbedring i landdeelingen i fleere amter endret.

Er det saasom man foregiver og bekræfter, at dette land har 13en graders længde fra SÖ til NV og 3e à 4re graders bredde fra SV til NÖ, hvis söebredde saavel paa de östligste som de vestligste stæder og ellers overalt ere besatte med folk og adspredte gaarde. Saa synes det at være fatteligt nok, at paa hvilket stæd amtmanden end sidder i landet, saa kand dette heele politiske legeme icke saa let og beqvemmelig bestyres og regjeres af en amtmand alleene, som om der vare fleere og paa særskildte stæder, naar man ickun undtager den deel eller landsfjerding, hvor hand selv opholder sig. Det er at sige: Man begriber icke let, hvorleedes det heele publicum i et saadant land kand nyde den sickerhed, tryghed og beskjermelse ved ham, som vedbör. Ratio.[3] Fordi hands öye, som i utal-

[1] Á spássíu með annarri hendi / *I marginen med anden hånd*: Inddeling i amter.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770). Tilskipunin er prentuð í 1. bindi þessarar útgáfu / *Forordningen er trykt i bind 1 i denne udgivelse*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen*, s. 165–168.

[3] Skynsemi. / *Fornuft*.

lige henseender bör vaage over indbyggernes velfærd, umuelig kand ræcke til det heele eller de længst bortliggende stæder, da disses beboere især faaer vel icke lejlighed at besöge ham, at foretage lange og besværlige rejser og des aarsag at forlade huus og hjem.

Derfor saa nyttigt og fornödent som det var af et amt at gjöre her tvende amter, saa fornöden og nyttig en statsmaxime synes det uden tvivl at være, at man i henseende til de politiske indretninger og landets deeling i amter lægger til grund landets naturlige egenskaber, situation og beskaffenhed, og icke derfra viiger. Thi ligesom naturen selv har afdeelt landet i fjerdinger eller fiire parter og for hver part sat kjendelige skjul og grændser, saa har hands Maj^{t} og ladet denne physiske inddeeling være en uforanderlig grundregel for den borgerlige udi amternes deeling. Og icke dette alleene, men her ere og de fjerdinger af landet, som naturligt hænge sammen og ere imellem sig indbyrdes og fornemmelig foreenede, for en stoer lettelse og nytte for almuen annecterede under et amt ligesom laugdömmene i forrige tiider, hvorom *Crymogæa*[1] og historien bör vidne, hvis aarsage jeg icke kand eragte nogen forandring i bemeldte amtes deeling at være fornöden.

Thi hvorved amtene har faaet en anden inddeeling, end den laugdömmeene nu om stunder har, indseer jeg dog icke, at derved kand foranleediges nogen collision i henseende til en amtmands og laugmands embedsforretninger, saa lidet ere disse tvende embeder ifölge af lovene selv indbyrdes foreenede. Men dette er at forstaae, indtil landets viidere omstændigheder og saavel den offentlige som private oeconomie og commerce forandres icke. Thi i saa maade troer jeg ganske viist, at en amtmand befordres i hver landets fjerding, hvis boepæl var i dens middelpunct, og hvis forretninger kunde have overmaade stor indflydelse paa det almindelige.

At en kongelig betjent bör sidde paa et viist og beqvemt stæd og inden for grændserne af det ham anbetroede district, tillade lovene mig icke at tvivle om. Ligesaa lidet som, om det tilkommer en amtmand at residere udi sit amt, thi ellers var hensigten og öyemaalet af hands embede ikke lettelig at opnaae. Imidlertid er det mig vanskeligt at bestemme, hvor amtmandens boelig fordeelagtigst for det nordöstlige amts indbyggere

[1] Arngrímur Jónsson, *Crymogaea sive rerum Islandicarvm. Libri III*. Hamburg 1609; Arngrímur Jónsson, *Crymogæa. Þættir úr sögu Íslands*. Jakob Benediktsson og Helgi Þorláksson önnuðust útg. Safn Sögufélags, þýdd rit síðari alda um Ísland og Íslendinga 2. Reykjavík 1985.

kunde beqvemmest foreslaaes og fastsættes, og med mindste bekostning for den kongel. cassa. Dog holder jeg for, at nogenleedes beqvemt stæd i henseende til amtets indvaanere til amtmandens boelig kunde ansees at være enten i Fliotsdalsherred eller Öefiorden, og det fordeelagtigste for amtmanden selv og mindst kostbare paa de derværende kloster, enten Skride- eller Munchetveraaeklostre,[1] hvor bygninger formodes at være i brugbar og forsvarlig stand. Jeg sætter, at det sidste stæd eller noget andet i Öefiord omtrent midt i den nordlige deel af landet blev bestemt til amtmandens boepæl, saa vandt dog östlændingerne heel meget derved og befriedes fra den lange omvey, der falder fra Öefiorden igjennem Skagefiord og Huunevatnssyssel hen til kongens gaard i Bessestæd,[2] og tillige med fra saa lange rejsers vanskeligheder.

Som den östlige deel er nu iblandt de vigtigste og störste af landets fjerdinger, hvis communication og foreening formedelst sine naturlige aarsager er, og har stedste været, ganske liden med den söndre landsfjerding især, saa udkræver den og allerhelst og vel fremfor nogen andre en amtmand for sig selv alleene, hvis boepæl var paa grændserne af Auxarheede[3] norden eller sönden for samme. Og maaskee der, efter beretning, ere fiskerierne og landhuusholdningen forsömt og forfalden fremfor paa noget andet stæd i landet. Bemeldte landsfjerding fordrer altsaa og dens tilstand en nöye og besynderlig agtpaagivenhed.

Skal den foreenes med nogen anden af landets fjerdinger under et amt, er det ustridigt, at den nordlige efter den lagdte plan har herudi præference fremfor den sydlige. Hvorom jeg tænker, at enhver kyndig og uinteresseret skal være eenig med mig. Jeg sætter viidere, at Vesterfjerdingen var foreenet med den nordlige under et amt, og at amtmanden over disse fjerdinger tog sin boepæl paa Thingörekloster,[4] eller nærmere ved disse fjerdingers grendseskjel. Da maatte man spörge, hvad fordeel kunde Iisefiords- og Bardestrandssysseler og beboerne af Cap de Nord[5] vente sig af denne indretning? Veyene fra Vestfiordene nord-

[1] Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl.; Eyjafjörður, Eyjafj.; Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl.; Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.

[2] Eyjafjörður, Eyjafj.; Skagafjörður, Skag.; Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel*; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

[3] Axarheiði, nú / *nu* Öxi, S-Múl.

[4] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

[5] Ísafjarðarsýsla. / *Ísafjarðarsyssel*; Barðastrandarsýsla. / *Barðastrandarsyssel*; Cap de Nord: Hornstrandir, Ísafj.

paa falde ligesaa lange og vanskeligere end til Bessestæd. Var amtmandens boelig derimod een stæds i Vestfjerdingen, ved Breedefiorden i det gamle Thornessthing,[1] for ex. paa Ingialdshol i Snæfieldsnessyssel,[2] hvor lang en vey havde da icke Thingöesyssels[3] indbyggere at söge ham der?

Landets heele længde og strækning fra östen til vesten var da under et amt, og det er just det, som meer höystbemeldte allernaadigste forordning har sigtet til fornemmelig at forebygge. Hvorleedes man end vender sagen, og hvad for indvendinger man gjör derimod, vil den gjordte landdeeling i tvende amte, saaleedes som den er allernaadigst resolveret, alle tiider eragtes bedre og beqvemmere end den forrige indretning, da det heele land udgjorde et amt, eller nogen anden saa længe enhver fjerding faaer icke sin egen amtmand. Og der tiltrænger Vesterfjerdingen, som bestaaer af 7 til deels vidtlöftige og store sysseler dannet med fast utallige fjorde, store og smaae indskjærelser og bugter, meget belejlig til fiskerierne, handel og söefart og det fremfor alle de övrige landsfjerdinger, nære ligesaa höy grad som Österfjerdingen.

Kilderne til de udgifter, som fornödentlig fordres til amtmændenes underholdning og belönning, tillader icke den nærværende forfatning at udfinde. Men dersom forsynet har noget bedre i sinde med os, dersom folkene formeerer sig, landet tiltager i formue og kræfter, landvæsenet og fiskerierne forbedres, og först og fornemmelig hvis en frie og ubunden handel og skibsfart, som grunden til alt det övrige, tillades og indföres med alle dens uadskillelige fordeele, i et land som er skabt til begge deele, fandt man vel 100de veye og maader til at salarere dem paa. Ligesom og fordeelagtige og beqvemme frie garde til deres boeliger, hvis bygninger af amtmændene paa egen bekostning vedligeholdes, og dem fra den eene til den anden vedbörlig og ved syhn[4] overleveres.

3°

Til en promt justice[5] og for at fremme dens ubehindrede og ordentlige löb i landet endnu paa nogen tiid skeet er, formeenes vel, at dertil skulle kunde opdages adskillige midler, af hvilke jeg dog for sine aarsagers skyld ickuns vil opreegne nogle faae.

1 Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð.; Þórsnesþing / *Þórsnesting*.
2 Ingjaldshóll, Neshreppur, Snæf.
3 Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.
4 Skoðunargerð. / *Synsforretning*.
5 Skilvirk réttargæsla. / *Hurtig retshåndhævelse*.

1° At en nye forbedret borgerlig lov blev forfattet og udgiven i tryk til en almindelig og höystnödvendig efterretning for alle og enhver, men især for den gemeene mand og vankundige pöbel. Denne lovs udarbejdelse er virkelig og saa meget meere fornöden, som det er umueligen at forestille sig, hvorleedes almuen ved de nuværende love, hand hverken har hört eller seet eller forstaaer, og hvoraf en stoer mængde forordninger ere forfattede paa dansk, utrykte, ja vel og til deels forkomne,[1] kand viide at söge og erholde sin ret.

Grunden til rettens visse pleye til den almindelige og offentlige roelighed og indbyggernes sikkerhed vil fölgelig blive denne: At dem maae gives saadanne love, som afpassede paa dette land og folk i alle henseender har de egenskaber, hvorved berörte öyemærke vare at opnaae. Men denne lægedom er utilstrækkelig og vil lidet hjelpe, medmindre hertil föyes lovenes handthævelse og deres efterlevelse, og dertil udfordres:

2° Retskafne og reedelige mænd, dommere og andre kongel. betjenter, til hvis retsindighed og ærekjærhed lovens og rettergangens opsyn bliver anbetroet, iblandt disse kand man icke ubillig regne:

a) Amtmændene, om hvis nærværelses fornödenhet i deres amter jeg för har erindret, og i denne henseende synes og uundværlige i enhver landsfjerding.

b) Laugmændene, da jeg troer, at disse betjente kunde icke lidet formaae til at holde haand og hævd over lovene og over de under laugthinget staaende underdommere, naar som helst de blev for det förste skickelig aflagdte. For det andet fik laugstoele indrettede, hvoraf ingen hidtil i det heele land er stiftet. Det er visse frie gaarder med tilliggende herligheder til en bestandig og uforanderlig boepæl, liggende i midpuncten af laugdömmene. Men herved kunde maaske nogen falde paa denne indvending og spörge: Mon og den paaberaabte nytte ufeylbar vilde flyde af denne indretning og 2de laugstoelers stiftelse, en i hvert laugdömme? Tvivlsmaalet agtes at være af nogen vægt. Jeg maae forud erindre, at landets fjerdinger for nærværende tiid synes icke at være indeelte i laugdömme paa det beqvemmeste, da den sydvestlige deel af landet passer sig bedre til et og den nordöstlige til det andet laugdömme. Imidlertid ald den stund enhver landzfjerding icke har sin egen laugmand, og i enhver af dem icke bliver en laugstoel oprettet, saa troer jeg dog, at de 2de laugstoelers fundation, medens det ved den nærværende

[1] Glataðar. / *Gået tabt.*

forfatning forbliver, vilde have den indflydelse paa publicum, ved det at laugstoelen blev anlagt paa det beleyligste stæd i laugdömmet. At alle laugdömmets indvaanere havde da lige adgang til laugmanden, for at bruge for ham sit anliggende, fremfor det nu skeer almindelig, da laugmændenes sæde og boeliger ere og har stedse været foranderlige og icke alle tiider de beqvemmeste for publicum.

Derfore naar f. e. en laugmand sidder i Borgerfiorden sönden for Hvidaaen, og et extralaugthing maae nödvendig holdes i Muhlesyssel,[1] eller der tilfalder en eyendomstrætte om markeskjel m.v., hvor laugmanden selv paa aastædet i egen persohn maae möde, da foraarsages derved umaadelige bekostninger, hvilke en saakaldet velhavende mand, langt mindre en bonde, er i stand til at udreede og fölgelig maae lade sin ret og paastand fare. Saaleedes forholder det sig med den vestlige deel, naar laugmanden sidder for ex. i Thingöe- eller Öefiordssyssel.[2] Og den selv samme uleylighed for nordlændingene vil deraf entstaae, hvis laugmanden havde sin boepæl i Vestfiordene, især vesten for Gilsfiord.[3] Man siger vel, at deslige uleyligheder kand ved vicelaugmændene være at afhjelpe. Jo, visselig naar dem bliver tillagdt det fornödne til underholdning. Men aarlig at reyse til Öxeraaes laugthing,[4] og i den virkelige laugmands forfald og fraværelse at forrette hands vices,[5] uden derfor at nyde enten visse eller uvisse indkomster, maaske heele sneese aar, formeenes fast utaaleligt. Hvorom alting er, vil dog denne nytte fölge af laugstoelernes oprettelse. Först vilde den eene laugmand efter den anden uden ald tvivl foretage paa slige frie gaarde adskillige fornuftige og fordeelagtige indretninger til agerdyrkningens og landvæsenets opkomst, der kunde forskaffe dem selv bade ære og betydelig nytte i huusholdningen, og som vilde tjene mange, endog langtfra værende, som et opmuntrings middel til at forsöge og efterfölge de gjordte anlæg, som ellers icke skeede. Icke en ringe fordeel! Laugmændene selv havde og desuden aarsag at ansee disse gaarders forundte friehed for en stor herlighed og deres indkomsters og tilstands forbedring.

[1] Borgarfjörður, Borg.; Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.; Múlasýsla. / *Múlasyssel*.
[2] Þingeyjarsýslu eða Eyjafjarðarsýslu. / *Pingeyjarsyssel eller Eyjafjarðarsyssel*.
[3] Gilsfjörður, Dal. og Barð.
[4] Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.
[5] Hlutverk. / *Opgaver*.

c) Sysselmændene, saadanne kongel. betjentere, der icke alleene forestaaer og forvalter en norsk sorenskrivers[1] og fogeds, men og en politiemesters, skiffteforvalters, forpagters, en exsecutors,[2] auctionsdirecteurs og handelsinspecteurs embedsforretninger. Med et ord, uden hvilke intet er forrettet eller iverksatt af alt, hvis der skal gjöres og forrettes i ethver syssel for at befordre det almindelige beste, der i besynderlighed og een meget höy grad beroer efter nærværende forfatning og har stedse beroet paa deres indsigt, retsindighed og nidkjærhed for at see deres syssels beboere beskyttede fra alle fornærmelser og handhævede ved lov og ret. De ere 21^{ve} i tallet, men iblandt alle disse er der ingen, som har bestandigt opholdsstæd eller frie og visse gaarder til boeliger. Og da een deel af dem deels ere meget maadelig aflagdte, saa er der andre derimod rigelig belönnede og upaatvivlelig meget bedre end laugmændene.

De har i forpagtning saa nær som sysselmanden paa Vestmannöe,[3] der skal være ret elendig aflagdt, kongens skatter, tiender og sagefald af ethvert syssel og betaler deraf til kongens regnskabsförer en vis andeel aarlig, der visselig icke overalt er bleven betjent fordumm dage i forhold af de indkomster, sysselerne afkaster. Alt det övrige beholde sysselmændene, som dem tillagdte visse embedslön.

Landets ynkværdige tilstand synes at lægge tydelig nok for dagen, at denne indretning umuelig kand være den beste. I det mindste er jeg af de tanker, at det almeene har icke at smigre sig med noget fordeelagtigt og vist haab om deres velfærds vedbörlige befordring, eller i denne henseende indbilde sig af de udgivende befalinger fra den höye övrighed, herefter vil faae större kraft at virke paa disse betjenters gemytter ved hidindtil, saa længe denne indretning uforandret vedbliver. Jeg beskylder ingen af dem. Et agtsomt öye lægger maaske f. e. mærke til af sig selv foruden min erindring, hvilken fordeel det almindelige, nu i halvandet aarhundrede især, og derover har havt af deres opsyn med handelen. Om nogen og hvor stor nytte skatternes, gjeftolds[4] og tiendes forpagt-

[1] Héraðsdómari. / *Underdommer*.

[2] Embættismaður sem fer með fógetavald og annast aðför (fjárnám, lögtak). / *Embedsmand, der har bemyndigelse som foged og står for eksekution* (*konfiskation, udpantning*).

[3] Vestmannaeyjar.

[4] Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé (ekki fasteign) sem rann til sýslumanna. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre (indbo og ikke jordejendom), som gik til sysselmændene.*

ning, enten i henseende til hands Maj[ts] eller landet, har tilveyebragt eller kand tilveyebringe? Om lovene og de criminelle straffer kand opnaae det hensigtede öyemærke, naar kongens sagefald bortforpagtes? Om den mængde af forretninger en sysselmand i de vidtlöftige og folkerige herreder, f. e. Snæfieldsnæssyssel, har at forestaae og personlig at bivaane, icke kand hindre ham fra at iværksætte og fuldföre dem alle retskaffens, saaleedes at intet bliver forsömt m.v.?

Jeg indlader mig ey i denne materie, alleene holder jeg for, at det icke var ufordeelagtigst:

1° Om sysselmændene paa det beleyligste stæd i sysselerne bleve forsynede med frie gaarde, ligesom alle andre kongel. og publiqvue betjentere i landet.

2° Dersom forpagtningerne af de kongel. skatter, sagefald og tiender bleve ophævede, og deres oppebörsel betroet en foget, som derfor havde at aflegge aarlig regnskab til kongens landfoged.

3° Om jurisdictionen, og alt hvis der sorterer under en norsk sorenskrivers tjeneste, blev alleene overdraget sysselmændene, og visse tingdage og tingstæder udi ethvert tinglav allernaadigst betjente overalt.

4° Var det icke af veyen, at de saakaldede mandtallsböger og skifteprotocoller bleve igjennem dragne, numererede og af övrigheden authorizerede til almindelig brug for vedkommende.

3[tio]. Formeener jeg, at lovens handhævelse og rettens pleye kunde mærkelig befordres, dersom dom- og brevpenge[1] og skriverlön bleve ophævede og forbudne at fordres og annammes af vedkommende dommere. Eftersom disse sportlers uhældige indflydelse i retssager og forhandlinger af de statskyndige saa meget beklages, og til hvis oppebörsel i kraft af loven eller kongelige anordninger jeg icke veed, rettens betjente at være her berettigede undtagen laugthingsskriveren alleene. Derimod naar bemeldte dom- og skriverpenge bleve modererede i proportion af landets fattige omstændigheder, om ⅓ deel eller halvparten imod det som den Norske lov[2] fastsætter og foreskriver, og siden indsamlede i en publiqve cassa, tænker jeg, de kunde gjöre bedre nytte og i det ringeste icke foranledige forurettelser, opsættelser og sagernes langdrag, tiids- og pengespilde og trætter med andre uleyligheder.

[1] Dómpeningar, greiðsla fyrir afritun dóms. Bréfpeningar, greiðsla fyrir útgáfu leyfisbréfa og skírteina. / *Dompenge, betaling for afskrift af dom. Brevpenge, betaling for udstedelse af bevillingsbreve og certifikater.*

[2] *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

4°

Ved Kong Magni lov[1] ligesom og ved en Kong Haagens retterboed[2] er befalet, at de saakaldede laugrettesmænd[3] skulde udnævnes af ethvert syssel over det heele land. Disse betjente har ey alleene en lang tidsalder været meddommere i laugthingsretten tillige med laugmændene indtil det aar 1718, da den gamle lovs formalitet blev afskaffet, og den Norske lovs rettergangsmaade indfört.[4] Men de har og som lovkyndige og eedsvorne mænd, naar en bonde har klaget over fornærmelser af stædets sysselmand, vært jevnlig bescickede af stiftbefalingsmanden eller hands fuldmægtig i landet som sættedommere at forhöre vidner og lov. Formelig at afgjöre trætter, undertiiden og at forfölge og forsvare sager for hjemthingsrætterne. Ja, man har og ofte constitueret dem ad interim[5] til at forestaae en sysselmands tjeneste, naar dödsfald har indtreffet.

Nu derimod, da laugrættsmændene ifölge af forordningen af 16de Novembr. 1764[6] er forafskeedigede overalt i landet, undtagen nærmeste sysseler ved Öxeraae,[7] saa har publicum, det er nemlig den fattige og vankundige bonde, ingen tilflugt eller ryggstöd hos sysselets laugrettesmand. Og hos hvem kand hand vel forlange eller forvente hjelp? Hos naboesysselmændene, dem hand er icke i stand til at fornöye for rejse og omkostninger, amtmanden, som oftest langtfraværende, og bonden i alle paakommende begivenheder uformuende at söge hans assistence.

Slige bedrövelige omstændigheder afskildres ved et ganske nyt exempel fra Nordlandet. Saa meget meere da, som laugrettesmændene har stædse været at ansee som det gemeene væsens og den nedrigste stands nærmeste beskjermere til indvortes sickerheds erholdelse hjemme i herrederne, saa skulde jeg saa meget mindre tage i tvivl at foreslaae deres

1 Den gamle lovbog Jónsbók. *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 81–82; Magnús lagabætir, konungur Noregs / *Magnus Lagabøter, konge i Norge* 1263–1280.

2 Réttarbót, lagaviðauki eða lagabreyting konungs. / *Ændring af lovbog, udgivet af konge. Islandsk* réttarbót. *Íslenzkt fornbréfasafn* II, s. 386–387 (Réttarbót Hákonar konungs háleggs um að menn sæki lögþingið, 10.6.1313); Hákon 5. Magnússon háleggur, Noregskonungur / *Håkon 5. Magnusson, konge i Norge* 1299–1319.

3 Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn*.

4 *Lovsamling for Island* I, s. 739–743 (Instruction for Niels Fuhrmann, som Amtmand i Island (art. 3), 30.5.1718).

5 Tímabundið. / *Midlertidigt*.

6 *Lovsamling for Island* III, s. 519–523 (Anordning ang. en Justitskasses Oprettelse i Island, 16.11.1764).

7 Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

restitution, da nytten deraf for eftertiiden sickert vil blive den samme, som den hidtil i mange aarhundrede har vist sig at være. Og det endskjöndt landet i adskillige ting kunde faae en nye skickelse. Ja, ihvorvel man har ald föye til at fatte fordeelagtige tanker om laugmændene, saavel om Deres retsindighed som indsigt i lov og ret, saa dog i hensigt af de menniskelige svagheder, som de ligesom andre ere udsatte for og underkastede, havde man anleedning at önske, at laugrettesmændene, hvad enten det maatte være paa det almindelige ved Öxeraae eller andre og fleere laugthinge i landet, kunde tages i raadet med og faae friehed tillige med laugmændene at udsige deres stemmer og sentiments,[1] især i vigtige og criminelle sagers paadömmelse.

5°

Endelig[2] har jeg til slutning at beröre en ting, uden hvis ændring alt, hvad mand kand optænke til rettergangens forbedring i landet, er og vil blive uden nytte og frugt. Sagen betreffer oberretten og dens administration. At her haandthæves retfærdigheder, saa meget meere magtpaaliggende som oberretten er den sidste instantz indenlands, hvorfra sagerne indstevnes icke uden store og fast utaalelige omkostninger til kongens höyesteret, der i det mindste ey synes at være afpassede med böndens vilkaar. Imidlertid og imedens aspecterne ere uforandrede, har hand icke at gjöre nogen vis regning paa sin sags lyckelige udfald. Hvorfore? Efter mit tykke er hands mistillid og frygt icke ugrundet. Fordi, at jeg ey skal söge bevis fra erfarenheden selv. Intet kand ansees med tingens natur meere uovereensstemmende eller urimeligere, end at sysselmændene, hvis stemmers mængde gjör almindelig udslaget, og som ere herredsdommere og fölgelig i alle de sager, som indstevnes for oberretten, i visse maader interesserede, skal i oberretten have stemmer og sæde som meddomsmænd og der enten underkjende eller stadfæste laugmændenes, deres oberdommers, domme.[3] Det er at sige, at sysselmændene som i den 1ste saa og i den 3die instantz skal forestille dommere.

Jeg kand icke nægte, at saadan rettergangsmaade er i mine öyne forkiert. Af hvilke man, saa længe den vedbliver under værende omstændigheder, umuelig kand spaae sig noget got. Vel har man adskillige kongel. rescripter, der befaler, at oberretten skal holdes af de beste og fornuftigste landets indbyggere fra 12 til 24ve i tallet. Men af dem alle er

[1] Álit. / *Meninger*.

[2] Á spássíu með annarri hendi / *I marginen med anden hånd*: Overretten.

[3] Á spássíu / *I marginen*: Det heeder at den eene hand toer den anden.

der ingen, som siger, at laug- og sysselmænd skulle bivaane dens sessioner og paadömme de derhen fra lauge- og herretstingene indstevnte sager. At man har dog grebet til slige midler, maae uden tvivl være aarsagen denne, at foruden disse betjente og laugrettesmændene har andre ey besögt laugthingsstædet. Men icke det alleene, det har derhos stedse, ligesom nu, været meget vanskelligt til oberrettens tjeneste at udmelde og finde dem i det heele land, som kunde eragtes at være til slige forretninger competentes, fornuftige mænd og lovkyndige. Paa regjeringens side har der heller aldrig nogen været udnævnt i særdeeleshed, eller derfor salareret.

For at afhjelpe og forebygge saa betydelige ulejligheder i rettergangen foreslaaes fölgende:

1° At oberretten for eftertiden enten ophæves og laugthingsdomme umiddelbar, ligesom för, efter landsloven indstevnes til höyesteret.

2do Eller at uvedkommende assessores[1] bleve hertil forordnede af regjeringen og af publico aarlig salarerede, i det ringeste tvende personer, hvis præses[2] var stiftbefalingsmanden, den tredje person, der gjorde udslaget.

3io Var der en amtmand udi enhver landets fjerding, da kunde vel disse betjente som assessores bivaane oberretten en gang om aaret paa en beleylig tiid i nærheden af stiftamtmandens residence, uden besvær og publiqves bekostninger.

Dersom jeg vilde det anförte foredrage noget udförligere, eller og for at haandhæve retten og efterleve lovene bragte fleere puncter i forslag, maatte jeg frygte for at falde for kjedsommelig og vidtlöftig. Hvad jeg har sagt er maaske for meget.

Höystærede herrer!

Der spörges fremdeeles, hvad man formeener, der kunde forbedre landets omstændigheder i de ting, som henhöre til politien, oeconomien eller commercesager? Om denne materie, som inbefatter saa mange og vigtige ting, kunde en hældig pen skrive heele volumer. Men jeg befinder min pen uskikket dertil. Imidlertid fordrister jeg mig til at forestille Dem min meening og tanker derom, ligesom de falder mig ind, i hensigt at de, i hvor ringe og uordentlige de end ere, vel optages og udtydes.

[1] Óvilhallir dómarar. / *Uvildige dommere.*
[2] Yfirmaður. / *Overordnet.*

Iblandt de mange muelige anstalter og indretninger, hvorved dette lands tilstand kunde forbedres, formeener jeg, især og fornemmelig folkeformeerelsen at være ligesaa her som alle andre stæder i verden. Men den sætter saa mange höyfornödne grundsatzer forud, ved hvis iagttagelse og fornuftig iverksættelse maalet kunde være at erlange. Det synes at være forgjeves arbejde, om nogen vilde paatage sig at beviise, hvor meget folkemængden gjör til et lands lyksalighed, formue og kræfter, og hvor meget det modsatte kand virke til dets afmagt, efter at saa mange store mænd har set den sandhed i et klart og skinnende lys.

Icke mindre unyttigt anseer jeg det, dersom en anden vilde paastaae, at landet fordum tiid ey havde havt fleere indbyggere, at her var ingen mangel paa folk, og at i landet icke kunde ernæres större antal mennisker, end nu for tiiden derudi befindes. Thi en, som icke er aldeeles fremmed i historien og har reyst igjennem landet og betragtet det med oeconomiske öyne, skal icke alleene bekjende og tilstaae, men tillige beklage vore ödeleggelser, de mange skjönne og græsriige marker, som hverken mennisker eller andre Guds skabninger har nytte af. Og de mange forfaldne og öde gaarder hvis rudera[1] alleene sees, og hvor hverken folk, huuse og bygninger eller creatura forefindes.

Til beviis, at dette virkelig forholder sig saaleedes, vil jeg opgive en fortegnelse paa de her i præstegjeldet, som indbefatter ⅔ deele af en repp eller sveit,[2] sig befindende ödegaarder og boeliger, af hvilke en hver har ernært en familie, og hvis opsiddere til deels kortsynet egennyttighed, deels over haandtagende armod og næringsmidlernes trykning, deels og pestartede sygdomme og dyre tider har bortrycket.

Gaardene ere disse:

1. Þorgeirsdalur
2. Gunnarstadir
3. Uppsalir
4. Askmarsstadir
5. Raudsdalur
6. Hlydarkot
7. Hlydarsel
8. Hraunastadir
9. Fornistadur
10. Stóri-Mór
11. Fotur
12. Horn
13. Titlingastadir
14. Kaldrani
15. Götuhus
16. Þembukot
17. Selianes
18. Hustóptir

[1] Tóftir. / *Ruiner*.

[2] Rep eller egn. Islandsk *hreppur* eller *sveit*.

19. Audunarstadir
20. Vogsbotn
21. Stertastadir
22. Bærkot
23. Vellir
24. Solheimar
25. Litle-Kambur
26. Völustadir
27. Virki, nu kaldet Borgarkot[1]

Dersom man i anleedning heraf vilde gjöre overslag og ved lovskickede tingvidner og upartiske undersögninger fik opdagede alle de gaarde, boeliger og hjaleyer[2] over det heele land, som tid efter anden ere blevne öde, dog de fleeste endnu denne dag beboelige, skulde man uden tvivl icke uden störste forundring befinde, at en tredjedeel af dette store land og derover er bleven til en örken. Og hvor faae skridt det har at gjöre til sin totale undergang. O! Et ynkværdigt fæderneland! Hvis börn og indvaanere hverken har kundskab eller evne at reede fra en overhængende fare, mindre ophjelpe og forbedre!

For altsaa at befordre folkets og familiernes antal i landet, formeener jeg at være et nyttigt og sickert middel, dersom landoeconomien, især jorddyrkningen, blev bedre dreven. Og förend mand tænker paa agerdyrkningens forsög, at tunene og hjemmemarkene först og overalt bleve ved levende eller steengjerder indhægnede, eller og, hvor steene icke vare nærved haanden, da med törve- og jordgjerder forsynede. Begge deelene af den beskaffenhed som landsloven foreskriver, at vand ved dybe og breede grövter blev fra dem leedet, at tuer overalt, hvor de befandtes i tunerne, bleve ved en tueplov omveltede eller ved et andet beqvemt verketöy optagne og ryddede, og heele tunes overflade gjort jevn og lige, alt efter dets beliggenhed. For at iværksætte dette til gavns og med fornuft udfordredes et trykt reglement og tydelig forskrift forfattet af kyndige landmænd til den gemeene mands nytte og brug.

[1] Þorgeirsdalur, Gufudalssveit, Barð.; Gunnarsstaðir (Gunnarshús), Uppsalir, Askmarsstaðir (Askmannsstaðir), Rauðsdalur, Hlíðarkot, Hlíðarsel, Hraunastaðir, Fornistaður, Stóri-Mór, Fótur, Horn, Tittlingastaðir, Kaldrani, Götuhús, Þembukot, Seljanes, Húsatóftir, Auðunarstaðir (Auðunarkot), Vogsbotn, Stertastaðir, Bæjarkot, Vellir, Sólheimar, Litli-Kambur, Völustaðir (Völvustaðir), Virki (Borgarkot), Reykhólahreppur, Barð. Flest allt mjög forn eyðibýli og eyðihjáleigur sem getið er um í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1710 eða í Þorskfirðinga sögu. Sum hver alveg óþekkt í dag. / *Langt de fleste er gamle ødegårde og øde afbyggersteder, som er omtalt i Árni Magnússons og Páll Vidalins jordebog fra 1710 eller i Þorskfirðinga Saga. Nogle af dem er ukendte i dag.*

[2] Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

Man skal icke tænke, at alt dette lod sig gjöre i en hast et eller andet aar. Ney! Tingen i sig selv er vanskellig at udföre, og vanskeligheden bestaaer fornemmeligen i det, at folkene ere for faae og kostbare, og arbejdslönnene höyere end paa eendeel fremmede stæder, til stor hinder og uhæld for landvæsenets opkomst. Dog troer jeg, sagen er gjörlig, i hvor ny og usædvanlig den forekommer i förstningen, ved opmuntringer, overtalelser og exempler af verdslig og gejstlig övrighed, samt dens utrættelige fliid og omhyggelighed for at faae dette bragt i stand. Præmier og belönninger kunde her udvirke meget, men straffe og forordningers tvang, efter mit tycke, meget lidet eller fast intet. Naar tunene vare bragte i behörig stand, var det nyttigt, de bleve besaaede, enten med inden- eller udenlands höefröe, og iblandt disse med klever, lucerne, fruespeil,[1] og især med den svenske kaldet medica sylvestris floribus croceis.[2]

Om gjödning paa tunene vil jeg intet melde, thi den mangler os icke, naar vii ickuns viiste at bruge den og före os den til almindelig nytte. Men dertil behöves og trykte forskrifter. Denne begyndelse og anstalt med hjemmemarkens forbedring, formeener jeg, skal lægge grund til engenes og udmarkens cultivering, ligesom og til agerdyrkningen selv. Sund fornuft og sagens egen natur synes at raade til, at man gaaer denne vey, og naar den er banet, da fra det lettere og facilere at gaae frem til det besværligere.

Naar tunene vare færdige, eller og i den tiid man beskæftigede sig med deres istandsættelse, paa det eyendommene kunde for eftertiden være sickre og visse, var det vel fornödent, at enhver separat gaard over det heele land blev tildeelt ald den udmark og landstrækning, den med rette tilkommer. Og paa det, ifölge beviiser og documenter, udmærkede og bestemte grændseskjel imellem gaardene, alt efter situationens beskaffenhed, blev til uryggelig og ævindeligt kjendeteign satte og opförte steen- eller törverösser,[3] forseete med kul og krit etc. Jeg tænker, at dette lader sig gjöre med saa meget mindre besværlighed, som enhver er villigere til at viide og tillige at beskytte sin eyendom.

Og maaden, paa hvilken sligt foretages og forrettes beqvemmeligst, er efter min meening denne: Sysselmændene udnævner af hver kirkesogn

[1] Smári; refasmári; fóðurplanta af ertublómaætt. / *Kløver* (Trifolium); *lucerne* (Medicago sativa); *ærteplanten esparsette* (Onobrychis sativa).

[2] Sennilega refasmári. Þetta er sænska heitið. / *Sandsynligvis lucerne. Dette er det svenske navn.* Sbr./*Jf.* Carl von Linné, *Flora Svecica* nr. 620.

[3] Stein- eða torfvörður. / *Sten- eller tørvevarder.*

tvende de retsindigste og forstandigste dannemænd, begge forseete med lön af gaardernes eyermænd. Disse gaaer fra den eene gaard til den anden heele sognet igjennem og möde paa grendseskjellene paa visse forud forkyndede dage, hvor vedkommende og indfinder sig, enten eyerne selv til de paastödende gaarders marker eller og deres fuldmægtige. Foreenes de, er det saa meget desto bedre, og da sættes skjellet strax forsvarlig efter de tvende mænds anordning og sigelse, som indförer forretningen udi en dertil af sysselmanden indrettet bog omstændeligen og in extenso.[1] Kand vedkommende icke foreenes i mindelighed og ved disse tvende mænds mellemhandling, angives det for sysselmanden, som med tiltagne mænd paa det omtvistede grendseskjel i de interesseredes overværelse og paahör nöyagtig undersöger deres paastands grund, tager imod beviiser, forhörer vidner og derefter paa stædet ordeeler[2] trætten.

En summarisk indhold af slige markeskjels forretninger föres til en protocolle eller markeskjelsbog, som oplæses paa mandtalstingene til almindelig efterretning. Forvares siden og fölger stedse sysselmandstjenesten, da en gjenpart deraf henskickes og lægges i amternes archiver.

Dersom man icke forud tager denne varsomhed iagt med markskjels sætningerne, vil man upaatvivlelig, ifald landgodserne skulde i tiiden forbedres og forhöyes i priiser ved den derpaa anvente fliid og bekostninger, geraade udi fortrædelige og unödige processer.

Efter at grændseskjellet imellem hver gaard og dens landstrækning er fastsat og bestemt, da er det först tiid at tænke paa og foretage engdyrkningen med vandleedninger, rydning, indhægninger og afdeelinger m.v. Saa har man og at paaagte, om den eller den gaard kand miste eller undvære et eller andet fordeelagtigt og brugbart stk. land, jord og pladser, hvorpaa en eller fleere familier ved en retskaffens dyrkning og behandling kunde forskaffe sig underholdning. Og troer jeg, at icke alleene hovetböllene,[3] som i denne tiid ere meget forfaldne, men og en overmaade stor mængde mindre gaarder gav hertil goed anleedning i dem tilhörende vidtlöftige udmarker.

Her forekommer mig da et spörsmaal af vigtighed. Hvorleedes kand disse nye boeliger tillige med de ödelagdte gaarder overalt i böygderne

[1] Í heild sinni. / *I sin helhed.*

[2] Úrskurðar um. / *Træffer afgørelse.*

[3] Höfuðból, stórt býli. Til að jörð gæti talist höfuðból varð hún að vera metin til 60 hundraða eða meira. / *Hovedgård, stor gård. For at en gård kunne regnes som en hovedgård skulle den være sat til 60 hundreder eller mere.*

best og bekvemmest, og med mindste bekostning, til Guds ære og menneskets gavn, optages, bygges og sættes i beboelig stand? Förend dette skeer, troer jeg icke, at man bör gaae til fjelds med sine forbedringer, ihvorvel icke nægtes, at adskillige ödeliggende dale i fordum tiid bebygte og fjeldstrækninger i landet jo kunde dyrkes, ja endog lægges under plov.

Saa længe denne nation ey faaer fuldkomnere og dybere indsigt i sin egen huusholdningsforbedring og anseer det for vinding, at saa mange gaarder ere hist og her forarmede og öde, og ligesaa mange familier uddöde, har man ingen aarsag at vente, at en gaardseyere lader sig beqvemme paa egen bekostning at opbygge de inden hands eyedeeles grændser forladte hjaleyer. Thi saadant foretagende paa andres regning, endog bragt til veye, eragtes af ham som noget fornærmeligt, ihvorvel det virkelig icke lidet bidrager til hands egen og publici fordeel.

Man har da tvende andre maader at foreslaae, paa hvilke ödegodserne best kunde opbygges og hjelpes til rette igjen.

1° I henseende til de gaarde, som ligge öde midt i böygdelavene og efter syhn[1] agtes at være beboelige, enten eyermænd eller og de, der kand have nogen adkomst og rettighed dertil, ere vitterlige eller icke, at enhver sogn eller repp under sysselmandens opsyn og direction gjorde sammenskud til deres istandsættelse. Icke alleene med det fornödne tömmer, men og med tjenester og arbejde, da opsiddere vilde uden tvivl strax indfinde sig og antage pladsen til beboelse, naar hand i de förste 6, 8^{tte} à 10e aar blev befriet fra landskyld, skatter og paalæg. Og alleene i den tiid havde at udreede og erstatte igjen til sognet det paa gaarden anvendte.

Eller og 2do, at regeringen ved fuldmægtige eller entreprenneurs lod ödegodserne bygge og dem fuldkommelig opbygte og istandsatte, offentlig siden ved licitation sælge til den höystbydende tillige med de udmærkede og der henlagdte eyendomme af tune, enge, græsgenge etc., saavidt de kunde være at ansee som res nullius,[2] der ingen anden eyendomsherre kjendte end kongen alleene. Paa denne maade kunde udgifterne indbringes igjen og maaske i tidens længde ved populationen kaste af sig betydelig gevinst for staten. Vel nok! Alt dette kunde lade sig gjöre. Men hvor faaer man kyndige, erfarne og patriotiske landmænd fra i alle fiire landets fjerdinger som opsynsmænd over dette vigtige verk og over landhuusholdningen i almindelighed? I hvor fornödne de end var, troer jeg neppe, de skal for nærværende tiid være at finde i det heele land.

[1] Skoðunargerð. / *Synsforretning*.
[2] Einskis manns eign. / *Herreløs ting*.

ANMÆRKNING

Skattefrieheden for en fattig mand, det aar hand nedsætter og gifter sig, formeener jeg, ligesaavel her som andenstæds skal lette og formindske dens udgifter og gjöre noget til folkets og familiernes forögelse. Det er og uimodsigelig Kong Magni lovs[1] intention og hensigt, at en uformuende (efter lovens talemaade, naar hand rejser boe), der icke har saa mange midler, som den ellers i almindelighed fordrer af enhver til skattens ydelse, bör derfor ganske og aldeeles at være frie, ihvorvel man, ja vel i nogle aarhundrede, har været af andre tanker.

Da derimod de saakaldede lösemænd[2] af bondestanden, endskjöndt de for sin friehed aarlig betaler skatt til sysselmanden, burdte icke frietages fra, men forpligtes til at antage gaard eller gaardeparter og paa en ærlig maade i sin ansigtes sveed forskaffe sig og en familie brödet. Disse brave karle har man til deels og fornemmelig at tilegne forhöyelsen i arbejds- og daglönnene, allereede stegen til en unaturlig höyde, og det til nu ey ringe svæckelse for bonden og hinder i landforbedringen.

Ligesom man i betragtning af landets og indbyggernes vel drager omsorg paa den eene side for deres tilvæxt og formeerelse ved det, at næringsveyene udviides, saa mange deri land og vand kand opdages, saa fordrer öyemaalet, at alt hvis, som kand svæcke eller formindske folkenes, især almuens, antal og mængde i landet, bör paa den anden side forebygges og afværges. Iblandt dette maae jeg icke ubillig reegne hungersnöd og dyrtijd, hvorved saa mange hundrede, ja vel 1.000^{de} mennisker, har styrtet i haarde aaringer.

Endskjönt en bedrövelig erfaring adskillige gange har paamindet mand ad raade boed paa saa stor en ulycke, saa har man dog endnu icke udtænkt midler dertil, mindre dem iverksat. Skulle jeg vel overtale mig til at troe, at umueligheden selv har betaget folk leylighed til at forekomme dette onde ved fornuftige anstalter i et land, som ellers har havt en stoer velsignelse og overflödighed af födevarer for den letteste priis? Ney! Vores velfærd har icke ligget de handlende paa hjertet, og vii selv har været alt for föleslöse eller og kortsynede til at kunde indsee fornödenheden heraf eller at læge denne svaghed. Hvorom alting er jeg for min deel af de tanker, at saadan anstalt for eftertiden og i mange henseender var for dette land umistelig og uundværlig. Og derhos icke ret van-

[1] Den gamle lovbog Jónsbók. *Jónsbók. Lögbók Íslendinga.*
[2] Løsarbejdere. Islandsk *lausamenn.*

skellig at bringe til execution. Ja, dersom man forlangede, vilde jeg vove et forsög paa, hvorleedes forraadshuuse i det mindste i ethvert syssel over det heele land kunde indrettes, og hvad for regler og grundsatser man havde derved i almindelighed iagt at tage.

Man tillade mig at föye hertil nogle anmærkninger:

1°

Vilde det tjene landets börn til almindelig nytte og legemlig sundheds conservation, dersom vor læge og landphysicus udgav i trycken korte, tydelige og vel udarbejdede afhandlinger i det iislandske sprog angaaende brugen af de varme helbreedende bade, som her mange stæds forefindes, saavel som af andre kolde mineraliske sundhedsvande, der paa et eller andet stæd uden tvivl matte være at antræffe. Een anden afhandling om de her i mængde vildvoxende urters nytte og brug in medicis et oeconomicis.[1] Ligeleedes et landapotek og huusraad af udsögte indenlandske lægedomme, som i almindelige og fleste tilfælde, især imod de sædvanligste sygdomme, her til lands i hands fraværelse vare at tilraade og bruge. Da man vil forsickre sig, at en saa priisværdig bemöyelse vilde finde ald vedbörlig bistand og understöttelse af regjeringen samt hos landets indvaanere.

2°

Er det, som jeg troer, i fleere end en henseende icke overeenstemmende med den sunde politik, at man uden forskjel og i fleng indtager i de latinske skoeler og paa de kongelige beneficia[2] sammestæds skoelaver[3] og börn af den nedrigste[4] almue uden hensigt til deres conduite og genie,[5] som erfarenhed nu en rum tiid har lært. Af denne uforsigtighed kand icke flyde noget got. Thi for det 1ste vil gemyttets nedrighed og den elændige opdragelse, de har havt i ungdommen, stedse vedhenge subjecterne, hvoraf det almindelige og fædernelandet, naar de kommer til betjeninger, icke har at höste uden törre og mavre frugter. For det andet kand bondestanden icke undvære deres börn og afkom, og man bör icke lettelig give bonden anledning til at foragte sin stand og fra den at indtrænge sig og sin afkom til de höyere stænder. Det er nok, naar hand opmuntres

[1] Sem lyf og til búdrýginda. / *Som lægemidler og i husholdningen.*
[2] Ölmusustyrk. / *Stipendier.*
[3] Skólanemendur. / *Skoleelever.*
[4] Aumasta. / *Ringeste.*
[5] Hegðun og gáfur. / *Opførsel og begavelse.*

til fliid og duelighed og læres at leve fornöyet med sig selv og sin egen tilstand.

3°

Icke mindre agtpaagivenhed og forsigtighed fortjene studenternes og haandverkskarlenes udenlandske reyser. Hiine[1] sætter til i hensigt af landets fattigdom noget betydeligt og bringer vel icke tilbage det, som derimod kand veye op. Disse[2] arbejdsföre og friske karle, og i den blomstrende ungdoms alder, gaar ud af landet, komme sjelden tilbage, endskjöndt en eller anden kunde lære i Kiöbenhavn et landnyttigt haandværk. Een deel gaaer over til soldaterstanden og marinen, andre söger levebröde i Holland eller Grönland. Landet har folknödig og kand icke under nærværende forfatning miste en sjel, da endskjöndt landet havde een gang saa mange, der er at sige 100.000de sjele, skulde man dog ey kunde sige, at her var overflödighed eller alt for stoer mængde af folk, naar man satte forud alle de muelige, og af skaberen selv her nedlagdte næringer i fuld bevægelse og drift.

Jeg er herudover af den meening, at disse udenlandske reyser bör bruges meget sparsom. Indskrænkes, men icke reent forbydes, ald den stund landet befinder sig i saa slette omstændigheder, at de, som anholder om og faae tilladelse til at reyse, udsöges, instrueres, tages i eed og forpligtes derved efter visse aar at komme tilbage for at tjene fædrenelandet med de kunster og videnskaber eller og haandverker, man i forveyen havde foreskrevet dem at lære. Og at man gav studenterne især anleedning og anviisning at besöge andre stæder end Kiöbenhavn, f. e. Norge og Sverrig, for der at lære de practiske haandgrebe og indsigter i det oeconomiske og physicaliske, hvorved dem matte bibringes sunde begreb om disse nationers, især deres huusholdnings, kunst og maade til den ende, at de paa slige reyser forhvervede[3] kundskaber, igjen ved deres hjemkomst kunde andvendes med fornuft til fædrenelandets fordeel. Jeg tænker, at en reedelig patriot vilde ganske viist icke fortryde, om hand endda contribuerede noget lidet til disse reysers forfremmelse.

Der er icke alleene agerdyrkningens forbedring, naar de tages i den vidtlöftigste forstand, der og indbefatter jord- og haugedyrkningen, faare- og fæedriften, tillige med skovvæsenet, som gjör, at landets indvaanere kand formeere sig og samle nogen formue. Ney! Her ere og andre midler

[1] Þeir fyrrnefndu. / *De førnævnte.*
[2] Þeir síðarnefndu. / *De sidstnævnte.*
[3] Öfluðu. / *Erhvervede.*

og næringsveye. Men iblandt dem alle er der ingen, som kand komme i nogen sammenligning med handelen. Denne, som er og stedse har været i alle verdens stater og riiger en moder til magt, vælde og riigdom, der omhyggelig har ernært og opfostret alle nyttige videnskaber, kunster, fabriqver og manufacturer. Og frembragt saavel i det timelige som aandelige de livsaligste frugter til almindelig nytte og fordeel for det menniskelige kjön og det efter forsynets alviise raad og vilje. Denne, siger jeg, har været dette lands stifmoder i mange afvigte aarhundrede.

I stæden for hiine herlige virkninger har den ved det, at vi har diet hendes bryste, trækket næringssafterne fra os, sat indbyggerne udi den yderligste afmægtighed og gjort baade deres sjele og legeme uskickede til de sælskabelige og borgerlige forretninger. Saa stoer en forskjel er der paa en fordelagtig og fordervelig handels virkninger. Thi ligesom handelen er dens beskaffenhed, indretning og maaden paa hvilken den föres i henseende til anvendelsen paa den eller den stat, land eller province, lige derefter er og bliver dens virkning. Denne grundsatz er unægtelig.

Handelen er enten udenlandsk eller indenlandsk. Denne maae siges her til lands at være ganske forfalden. Hun er i mange tiider bleven dreven fra Dannemark, og fra Kiöbenhavn især, ved octroyerede og udeluckende handelssælskaber, da det ene sælskab har fratrædet eller gaaet under, har man igjen oprettet et nyt. Landets tilvoxende armod og trykning og derover foraarsagede klager har været uformuende til at standse handelens löb eller fraraade dens fortsettelse. Og derover har man aarsag at forundre sig, saa meget meere som feylene ere större og væsentligere, som stedse og uadskillelig fölger monopolierne og de udeluckende handelssælskaber. Især denne, at private og egennyttige hensigter foretræckes staters og regjeringers sande fordeele. Af denne feyl har man her fölet den selv samme virkning, som andre nationer har fölet, hvor handelen har staaet paa omtrent samme fod, overdragne visse compagnier.

Det Engelske Sydesöe Compagnie og Det af Hudsons Bay, Det Franske Öst-indiske, Det Hollandske Vest-indiske selskab, Det forrige Danske Vest-indiske tillige med de endnu vedblivende Finnmarkiske og Grönlandske Compagnier, har baade lært og lærer daglig, hvad for frugter og fordeele riiger og regjeringer har at höste af saadanne tvungne og udeluckende handlingers stiftelse. Det iislandske raae væsen, de mange udyrkede moradser i landet, ödeliggende grunde og godser saaleedes beskaffne, som de kom fra naturens haand, bevidne ogsaa dette. Men hvad er herved at gjöre?

Man siger, at tingen lader sig icke ændre, og at ingen anden handelsmaade og indretning i landet var gjörlig. Jeg skulle icke troe, at nogen, der icke havde andre hensigter og kunde gjöre sig abstracte begreb om tingenes muelighed, skulde falde paa slig en urimelighed. Det være langt fra mig at tilraade landets beseyling og udreedning ved separate participantere og allermindst fra Kiöbenhavn, en af de dyreste stæder i Evropa, da erfaring, ihvorvel den separate handel[1] har været taaleligere for landet, den korte tiid den hver gang har vedvaret, haver viist de derved forbundne uleyligheder, og at handelen efter faae aar har stedse tilsluttet sig igjen.

Saavidt jeg kand tænke, formeener jeg, at alle foranstaltninger, i hvor priisværdige og kostbare de end vare, og alle optænkelige befordringsmidler til dette lands opkomst vil falde hovedkuls, medmindre den udenlandske handel sættes paa en frie fod. Og hvorfor skulde den indretning i gjerningen være her ugjörligere eller vanskelligere at iværksætte end andre stæder, og hvorfor icke nu ligesaavel muelig som fordum dage? Eller mon icke handelen fandt liebhabere i Norge, Danmark og fyrstendömmene, naar den stoed aaben og uindskrænket for disse nationer. Naar disse folk og kongens egne undersatter fik friehed at nedsætte sig i landet, at stifte og indrette her ordentlige kjöbstæder, at indföre kjöbstædnæringer fritagne fra alle især extraordinaire skatter og paabud i næste 20ve aar, at udföre og afsætte landets vare og producter, hvor de selv fandt for got, og naar de med beqvemme fartöyer og buyser[2] fra 6 à 12 læster drægtige overalt paa de iislandske strömme og banker blev forundt tillige tilladelse at drive fiskerierne og derhos hvalfiske- og robbefangsten uden hinder.

Uden særdeeles opmuntringer og præmier tænker jeg endog, at bemidlede familier vilde snart indfinde sig og sætte sig fast i landet, besynderlig nordmanden, og med ham var vii og best tjente. Thi den liighed, der er mellem landene selv og deres indbyggeres naturlige sindsbeskaffenhed og gemyts art, vilde ufeylbar medföre indbyrdes kjærlighed, fornöyelse og fordeel ved embeder, giftermaale, handel og söefart m.v. paa begge sider.

[1] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

[2] Bússur, seglskip af minni gerð. / *Byser, mindre fartøjer.*

For nærværende ere indbyggerne i alle henseender uformuende selv at före en activ og oeconomisk handel og bör derfor være fornöyede med den passive, naar den ickuns var frie. Som nu Iisland er et iblandt hands kongel. Majts arvelande, der ligger uden for grændserne af Evropa, der staaer i nöyeste sammenhæng og foreening med riigerne af Norge og Dannemark og fölgelig et land, der icke bör skatteres for en öst eller vestindisk colonie, saa anseer jeg friehandelen paa Iisland nyttig baade for staten i almindelighed og for Iisland i særdeeleshed. Ja, som en grundvolds stötte til indbyggernes velstand og formeerelse og veed icke hvad for indsigelser af vigtighed, man kand opsette at gjöre derimod. Thi man har i ovenmeldte tilfælde ingen aarsag at frygte for landets og havnenes mislige udreedning, eftersom de alle, da enhver af dem har indtil en rum tiid været saa nær eller lige eens fordeelagtig i det heele land, vilde blive beseylede og velforsynede.

Dog er jeg af de tanker, at i og ved indretningen af den foreslagne friehandel burdte blandt andre fölgende poster tages i agt:

1° At man icke betjenede sig af saa stoere, svære og dybt stickende skibe til handelen, som de har været i almindelighed brugte i compagniernes handelstider, siden de eragtes meget ubeqvemme til at löbe omkring söekysterne fra en havn til anden, til at gaae ind og ud af havnene og uskickede til adskillige forefaldende vendinger. Formedelst denne aarsag har de og ofte stödt an og strandet. Hvorfor, naar de ickun var af 30^{ve} til 50de læsters drægtighed og derhos noget platte og fladbyggede, tænker jeg, det var de beste fartöyer, der beseylede de iislandske strömme. Dog kommer dette meget an paa omstændighederne og havnenes beskaffenhed, hvortil de ere bestemte.

2° Er det fornödent og meget magtpaaliggende, at alle seylbare havne, gamle og nye, saavel i havfjordene som ind- og tverfjorder og i bugter, hvoraf landets söebredder overalt heele landet rundt ere igjennemskaarne, bleve af erfarne söemænd og kystbefahrere paa det nöyeste undersögte, samt deres beliggenhed, dybde, bredde, længde, ankergrund og bundens forskjelligheder, tillige med ind- og udlöb af havnene rigtig afpejlede. Ved dette middel formoder jeg, at man foruden de beseylede og bekjendte, opdagede icke et ringe antal nye havne, som i alle henseender kunde passere for gode sommerhavne. Ja, endog iblandt disse sickre og trygge vinterhavne, der hverken vare udsatte for den grönlandske driviis eller havsöens og dyningers overlast.

I det ringeste er jeg viss paa, at de sidste forefindes i Vestfiordene. Herom er vel ingen tvivl. Men der spörges, paa hvis bekostning skal de undersöges og afpeyles? Jeg formeener, det faaer at skee enten ved en naadig foranstaltning af regjeringen, og da fordres dertil formodentlig mange aar og store udgifter, eller efterhaanden paa de friehandlendes reegning og ved deres egen middel. Hertil vil de og findes villige. Man tör ydermeere ved indbildningens kraft forestille sig havnenes opdagelse som en nödvendig fölge af friehandelen og fiskeriets sögning og rette drift.

3° Naar man nu havde opdaget og udsögt de beqvemmeste pladse og sickre vinterhavne ved havbredderne, der enten var af naturen faste, eller ved kuusten i tiden eengang kunde befæstes, da havde man og ved samme leylighed banet sig veyen til kjöbstædens anlæggelse. Og naar de vare endelig anlagdte og funderede, saa forstaaer det sig selv, at indvaanerne icke maatte betages den friehed at bruge de næringsmidler, landnyttige haandverker og professioner, som kjöbstæder udenlands i almindelighed betjener sig af, og hensigtede til deres opkomst og tilvæxt. Fornemmelig maatte man ansee fiskerierne, fiskevirkningen og fiskehandelen i sin heele omfang for kjöbstædernes hovednæring, og for at bringe den i flor og sætte den i retskaffens drift, troer jeg, der udfordredes opmuntringer, privilegier og belönninger af regjeringen. Saa længe denne kjöbstædernes og landets hovednæring icke er bragt til en anseelig höyde, forbyder sagens egenskab og den sunde fornuft, at den skulle besværes med nogen sær tyngsel eller paalæg. Det var at qvæle fosteret i födselen, det var at nedrive med den eene haand, som man byggede med den anden.

Hvor stoer en ære var det icke for disse riiger, om man vilde ved kjöbstædernes anlægning og skibsfarten sticke[3] hollændere og andre fremmede nationer ud fra fiskefangsten paa de fiskeriige iislandske strömme. Og saa stoer som æren var, saa var fordeelen icke mindre. Thi foruden den betydelige nytte man i huusholdningen kunde træcke af fiskerierne, vilde de forskaffe kjöbstædernes og landets indvaanere en ubeskrivelig fordeel i handelen, ald den stund fiskevarene vare begjærlige og afsætlige udenlands. Og det vil ey feyle indtil verdens ende.

Fiskefangsten, altsaa i dens heele cirkel som i de ferske söer, elver og floeder, saa og ey mindre i det saltvand paa havet og i fjordene, bör agtes som handelens grundstötte og en uudtömmelig kilde til riigdom og for-

[1] Ýta burt. / *Skubbe ud.*

mue. Fölgelig bör begge deelene, baade salt- og ferskvandsfiskerierne, ophjelpes og befordres paa alle muelige maader. Og saa meget des meere som de til hobe ere en lang tidsalder blevne forsömte og tager stedse af og forfalder jo længere jo meere. Alle fiskevære[1] omkring det heele land vil bevidne dette eenstemmig. De adskillige reedskaber, som fangsten udkræver alt efter fiskeslægternes art og egenskaber, söens, strömmenes og bundens beskaffenhed m.v., er man enten icke i stand at bekoste, eller og man forstaaer sig icke paa at bereede, bruge og behandle dem. Denne ukyndighed og mangel hersker overalt.

Saaleedes er den kunst at fange hvalfisken og havkalven[2] næsten uddöd i det heele land, som dog var för almindelig. Brygden,[3] denne fisk, som i en stoer mængde opholder sig i haffjordene især og er saa bekjendt formedelst dens rigelige tran, skræmmer ickun vore söefolk, der hverken har ævne, fartöyer eller behjertighed til at fange den. Sildesværmene besöge vore kyster aarlig, og da tager man silden op af söen i ösekarene. Sildegarn veed man icke at bruge eller binde, icke heller flyndergarn eller torskegarn. Disse reedskaber ere os i almindelighed ubekjendte undtagen det sidste, nemlig torskegarnet, der for 15ten à 16ten aar kom först i brug og blev udsat i Havnefiorden,[4] da dens opfinder ved den lejlighed var nær bleven ulyckelig for sin omhyggelighed og umage. Torskegarnets brug er dog i saa mange aar icke blevet almindeligere, ihvorvel der skal icke være ret stoer forskjel imellem Havnefiorden og andre vore indfjorde. Hvi saa? Fordi man endnu anseer denne satz at være problematisk. Salus publica suprema lex esto![5]

Dette efterdömme alleene kand lære os, hvor liden fremgang nye og nyttige opfindelser og indretninger vil gjöre i dette land, imedens dens nærværende politiske system er uforandret. Söemandens uböyelighed til at antage og indföre i brug det saakaldede sveifarstýri[6] med træstang og at forlade det gamle taumastyre[7] eller roer paa deres baader, hvorved

1 Fiskerlejer. Islandsk *fiskiver*.

2 Haj. Islandsk *hákarl*.

3 Beinhákarl. / *Brugde, en art haj* (Cetorhinus maximus).

4 Hafnarfjörður, Gull.

5 Velferð þjóðarinnar sé hin æðstu lög. / *Nationens velfærd skal være den højeste lov*. Cicero, *De Legibus*.

6 Stýri skips stjórnað með sveif úr grannri spýtu sem fest var við það. / *Roret på et skib styret med et håndtag af et smalt bræt, som var fæstet ved det. Islandsk* sveifarstýri.

7 Stýri skips stjórnað með taumum eða böndum sem voru dregin í það. / *Roret på et skib styret med reb eller snore, som var trukket gennem det. Islandsk* taumastýri.

dog saa stoer en mængde mennisker har sat livet til, beviiser og tildeels pöbelens fordomme og egensindighed, deels og forestillingers og tilsynsmangel hos dem, der har at drage omsorg for det almindelige beste.

Hvor stoer en fordeel vil da icke flyde af kjöbstædernes stiftelse i landet, baade for dets indbyggere og staten i almindelighed, da ald den kundskab, der enten seyladsen eller fiskeriernes rette drift fordrer, ved hjelp af en bestandig udövelse lægges i gjerningen selv almuen for öyne. Paa den maade vil den opmuntres til efterfölgelse og oplives ved alle haande midler og fiskereedskaber at söge sin fordeel.

Jeg vil sætte, at hidtil landet bleve overbragte omtrent 20^{ve} dygtige og erfarne fiskere fra Söndmör i Norge,[1] som opholdte sig nogle aar i landet fordeelte omkring i fiskeværene i hensigt af at underviise indbyggerne den rette maade at fiske, og at virke fisken, at seyle, at tilbereede fiskereedskaberne, ad bygge baader med viidere. Da vil uden tvivl fölgende tiders erfaring lære, at ald den kundskab, de havde medbragt, efterhaanden vilde forglemmes og i en tid af 30e à 50de aar ganske og aldeeles uddöe. At forstaae, naar i det övrige landets forfatning, handel og andre omstændigheder ændredes icke.

4°

Vilde det icke være til en ringe fordeel for fiskerierne og fiskehandelen, samt huusholdningen, dersom det var mueligt at frembringe og tilbereede her salt uden alt for stoer bekostning. Men da i landet formodentlig icke findes saltbjerge eller saltkilder nogenstæds, og det til saltkogningen erforderlige brænde af skove og steenkull fattes tillige, saa staaer alleene til at pröve, om söesalt icke kunde virkes.

1° Ved soelens varme i de heede og törre sommerdage udi de dertil indrettede saltkeyler[2] og grövter ved havbredderne, hvorpaa haves exempel i landets historie.

2° Hvorvidt söevandet i det sterke vinterfrost kunde graderes og skærpes,[3] og hvor meget salt den tilbageblevne soele[4] eller vand indeholder. Derved kunde brænde spares uden ald tvivl. Men da jeg icke er forvisset om, hvorleedes det har löbet af med vintergraderingen, som ge-

[1] Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge.*

[2] Saltgrafir, þ.e. litlir pollar ætlaðir til saltvinnslu. / *Saltkejle, dvs. små vandpytter til udvinding af salt.*

[3] Þéttast þannig að pækillinn verði sterkari. / *Koncentreres, så saltopløsningen bliver stærkere.*

[4] Pækill. / *Saltlage.*

heimeraad von Brust i Norge har foretaget,[1] hvorved söevandet ved udhuckerne[2] og de breede havfjorde formodentlig falder ligesaa salt som der, saa tör jeg dog icke melde noget videre derom. Alleene burdte stædet, hvor man anstillede forsögene, icke være i nærheden ved nedflydende elver eller bække.

3° Om kjöckensalt i saltkjedeler icke kunde virkes ved uddampning over de kogheede iislandske kilder, kaldede hverer.[3] Kjedlerne kunde være af tin, blye eller fortinnet kaabber, men neppe af eeg eller andet træe. Og det allerbeleyligste stæd saavel for at gjöre pröver som og for at indrette et ordentlig saltsyderie paa denne maade, jeg kjender, og der kand gives i det heele land, befindes paa Reikenæs udi Vatnsfiordskirkesogn og Isefiordssyssel.[4] For det förste ligger der mange og skjönne hverer tæt hos hinanden, tillige med et varmt bad, og ickun nogle faae 5 à 6 favnes længd fra söevandet og strandbredden. 2° Gaaer Reikesnæs udi den aabne og breede havfjord Isefiorden,[5] hvor söevandet umuelig kand tabe noget af sin salthed formedelst tilströmmende snee-, iis- eller elvevand. 3io Er der strax i nærværelsen paa Reikefiord[6] en skjön havn, og indlöbet til havnen uden ald tvivl sickert fra Iisefiorden. Dersom forsöget derimod skulde gjöres paa Reikholum,[7] saa fornemmer vel en agtpaagiver, at her er ingen af de 3de omtalte herligheder.

5°

Mange fleere ting kunde vel her anföres, hensigtende enten til næringernes forögelse, som f. e. reendyres, hjörters og harers, svines, tamme fugles og adskillige ferskvandsfiskes overbringelse til landet, eller til den indenlandske handels og transportens befordring igjennem landet. Saasom vandmöllers indretning, de almindelige landeveyes rydning og vedligeholdelse, færgers og broers anlægning over floder og moradser, markeders stiftelse udi ethvert syssel, postvæsens, gjestgivergaarders og de saakaldede sælehuuses[8] indretning og opbyggelse paa de öde heeder og fjelde til de reysendes beqvemmelighed og tjeneste m.v.

1 Sennilega / *sandsynligvis*: *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*. Bind 3, s. 190–198.
2 Tangana eða nesin. / *Odderne*.
3 Varme kilder. Islandsk *hverir*.
4 Reykjanes við/*ved* Ísafjarðardjúp, Ísafj.; Vatnsfjarðarsókn / *Vatnsfjarðarsogn*, Ísafj.
5 Ísafjarðardjúp, Ísafj.
6 Reykjarfjörður við/*ved* Ísafjarðardjúp, Ísafj.
7 Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.
8 Fjeldhytte. Islandsk *sæluhús*.

Men af alle de ting, der kand understötte og ophjelpe handelen og landets næring, troer jeg, intet kand komme i ligning med toldstædernes indretning og toldtarifens vigtige og ret afpassede bestemmelse. Og hvis det staaer fast, at handelens direction beroer paa toldens höyde og hævelsesmaade af alle ind- og udgaaende varer, da er jeg af de tanker, at i og ved forfatningen af en iislandsk toldanordning og taxa vare fölgende regler og anmærkninger icke uværdige at tages i agt:

1° Af alle de varer, som landet formaaer at frembringe og derudi forsvarlig og fuldkommelig virkes og tilbereedes, vorder med ganske ringe eller maadelig udgangstold belagdte. Denne regels iagttagelse, formeener jeg, kunde i en tid à 20ve à 30ve aar gjöre heelmeget til at sætte fiskerierne og fiskehandelen i en blomstrende tilstand, thi derved vilde fiskevarenes afsætning mægtig befordres.

2° At de raae og uforarbejdede varer, som udföres af landet, vorder en heel sterk told paalagt.

3° At alle indgaaende, undværlige og unödvendige, hvorved livets fornödenheder ey forskaffes, især alle de skadelige varer som tjene til pragt og overdaadighed, bleve med ganske svær told og paalæg bebyrdede.

4° Derimod, at alle uundværlige og umistelige varer vorder forskaanede for höy indgangstold, ligesom og alle materialer fra fremmede stæder hidförte og fornödne til næringsveyenes forbedring og udbreedelse og haandværkenes oprettelse vorder derfor befriede. Disse og andre forsigtighedsregler angaaende toldlovenes forfærdigelse ere at læse i de statskyndiges nyeste skrifter,[1] hvilke regler og grundsatzer kunde være at anvende paa det iislandske toldvæsen. De sunde og ypperlige tanker om Iislands opkomst, som man udi en anmærkning har tilföyet hr. sysselmand Snorresens[2] lærde afhandling om agerdyrkningens muelighed i Iisland og indrykt udi den *Oeconomiske Journal* for Januariimaaned 1758,[3] ligesom og afhandlingen selv ere og værde höyere eftertanke og overlæg.

[1] Sennilega / *sandsynligvis*: *De til Forsendelse med Posten allene privilegerede Kiøbenhavnske Tidender*.

[2] Jón Snorrason (1724–1771), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel* 1757–1771.

[3] *Oeconomisk Journal eller Maanedlige Samlinger af udvalte practiske Afhandlinger*. Januar 1758 (Udtog af en Historisk og Physisk Afhandling om Iislændernes Ager-Dyrkning, skreven paa Latin og udgiven af John Snorresen, nu Sysselmand i Skagefiords Syssel Norden paa Iisland, s. 57–95); Jón Snorrason, *Tractatus historico-physicus de agricultura Islandorum priscis temporibus cum successu usitata, postea exoleta & jam restauranda*. Havniæ 1757.

Björn Markússon lögmaður fjallar um leiðir til viðreisnar landinu 23.12.1770. Lit. K.

Lovmand Björn Markússon beretter om måder til at genrejse landet 23.12.1770. Lit. K.

ÞÍ. Rtk. D3/1–24.
Innskráð/*indskrevet* 8.1.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndlöbet den 8de Jan. 1771; Lit. K.

Velædle, velbyrdige!
Höystærede herrer Landcommissarii!

Deres respective skrivelse af 27de Julii næstafvigte har jeg offtere end engang gjennemseet, hvorudi De behager at forlange af mig at give Dem mine tanker tilkjende og saadane effterretninger, der kunde hensigte til at oplyse og forbedre landets omstændigheder med videre. Jo tiere jeg igjennemlæser forbemelte höystærede skrivelse, jo större og flere vanskeligheder finder jeg i at kunde med nogen grund og efftertryk besvare det.

Imidlertid forekom mig et nylig udkommet af hr. professor Jon Eireksen forfatted skrift,[1] hvorudi alle de forslage ligesom udi et compendio[2] forestilles, som baade de nye og gamle, der har skrevet om Issland, har til dets opkomst proponeret, saa dersom alt, hvis der projecteres, kunde tillige practiseres, saa vilde Issland ikke meget efftergive andre provincer

[1] [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768.
[2] Yfirlitsrit. / *Oversigtsværk*.

udi kongens riger og lande. Jeg villde ogsaa af hjerte önske, at skribenternes saa patriotiske tanker om landet og dets istandsettelse kunde, om ikke i alt, da dog i de fornemste ting komme til noget virkeligt, videre end som endnu er skeet.

Der ere ogsaa anförte de fornemste aarsager til landets aftagelse, som i sig selv ere ganske rigtige. Det er vitterligt, hvorleedes vores höysaligste allernaadigste konger, den ene effter den anden, har villet see dette lands opkomst til det beste befordret saavel ved at skicke herhid, og det med store omkostninger saavel publiqve som private personer, for at undersöge landets omstændigheder, og hvad der kunde tjene til dets sande og virkelige nytte. Af hvilke een deel har skrevet heele böger om landet, og een deel proponeret adskillige ting til dets opkomst. Men ingen af dem har practiseret noget af det, de har projecteret, förend landfoget Skule Magnusen[1] nu i vor tid. Nemlig 1752 ved den höysaligste Konge Friderich den 5tes[2] uskatterlige naade og store gavmildhed indkjöbte og indförte alle de ting til landet med store omkostninger, som skulde tjene til dets virkelige opkomst og nytte.[3] Der bleve indkjöbte 2de hucherter[4] til fiskerie, havkall-[5] og hvalfiskefangst, og siden een mindre bygget her i landet. Der bleve 15 familier, danske og norske, indförte for at introducere agerdyrkning, en uldenfabriqve af alle slags sorter i Reykevig, reebslagere antagne med fleere, mur- og tömmerhuse opbyggede. Til dette anlæg contribuerede de af landets indbyggere, som havde nogen raad, saa deres contingent belöb sig omsider ongefer til 6.000 rixd., som skulde udgjöre 120 accier à 50 rixd. hver, hvoraf landfogden dog tilegnede sig mesten den halve deel. Allerhöystbemelte Konges naade lagde dertil ikke alleene gaardene Reykevig, Effersöe og Aartun.[6] Men endog skjenkte til disse Nye Indretningers istandsettelse 61.300 rixd. og laante 16.000 rd., i alt 77.300 rd., som er lagt til fond for de saakaldede Nye Indretninger.

1 Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

2 Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

3 Hér er vísað til Innréttinganna í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *Her henvises til De Nye Indretninger. Interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

4 Þær voru nefndar Friðriksósk og Friðriksgjöf til heiðurs Friðriki V. konungi. / *De blev navngivet Frederiks Ønske og Frederiks Gave til ære for kong Frederik V.*

5 Haj. Islandsk *hákarl.*

6 Reykjavík, Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Ártún, Mosfellshreppur, Kjós.

Men 1763 effter 11 aar var de saavidt avancerede, at de maatte overlades til handelsscompagniet[1] for 25.000 rd., da interessenterne, formedelst yderlig pengemangel, iche kunde paa nogen maade soustinere[2] Indretningerne. Disse 25.000 rd. bestoed da dog ikke i andet end som udi den ene store og den lille huchurter (thi den anden store var da alt forliist) og nogle en deel forfaldne huse udi Reykevig, af hvilke den samme vinter opkomne ildebrand, opbrendte nogle tillige med dertilhörende fabriqvereedskaber. Hucherterne bleve i förstningen brugte til fiskerie, men de fiskede meget lidet og kostede meget. De kunde heller ikke komme ud fra sin havn förend i April- eller Maijmaanet, da den ordinaire vertid[3] var til ende. Hvad de ved transporter her indenlands udrettede var kuns af ringe betydenhed imod omkostningerne, hvilket hr. amtmand Stephensen,[4] som den tid var bogholder udi Reykevig, er best vitterligt. Hvalfiske eller havkallefangst blev alldrig, det mig er vitterligt, forsögt. De indförte bönder forsögte allevegne agerdyrkningen udi nogle aar, men gelingede ikke, hvorvel mange af dem gjorde sin störste flid, indtil den ene efter den anden misfornöyede rejste bort igjen. Svovelraffinaderiet paa Krisevig[5] rensserede nogenleedes i nogle aar, men svovelmangelen drev den derfra til Norderlandet. Hvorleedes det gaar der, er mig ikke vitterligt. Den begyndte skindebereedning blev ikke til stor nytte, den varede og kuns ganske kort. Reebslageriet varte lenger ved, hvilket dog Compagniet har ophævet. Uldenfabriqven er det eeneste af alle indretningene, som endnu vedvarer. Men kand dog ikke drives til gavns eller nogen fordeel, formedelst mangel af ulden, som ved baron Hastfers indförte fremmede vedere[6] skulde baade formeeres og forbed-

1 Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

2 Halda uppi. / *Vedligeholde*.

3 Fangst- eller fiskesæson. Islandsk *vertíð*.

4 Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vestur- og Suðuramti / *amtmand i Vest- og Sydamt* 1787–1793, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1790–1806.

5 Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

6 Væddere eða hrúta. Vísar til kynbótabús F.W. Hastfers, baróns á Elliðavatni, sem var stofnað 1756 með það að markmiði að bæta ull íslenska fjárstofnsins. Rekstur búsins lagðist af í kjölfar fjárkláðans sem barst til landsins með enskum kynbótahrútum sumarið 1761. / *Væddere. Henviser til baron F.W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn, som blev oprettet i 1756 med det formål at forbedre ulden på de islandske får. Gårdens drift ophørte i kølvandet på fårepesten, som kom til landet med engelske avlsvæddere i sommeren 1761.*

res, men blev tvertimod til landets störste ruin og skade, som vitterligt er. Saa istæden for vi havde baade fiin og grov uld för, og feede faar, saa har vi nu ingen af deelene. 1763 blev gjort uddeeling til interessenterne 5 pro cento af eenhvers indskudte capital, thi den gang blev hver heel accie regnet for 50 rd. ifölge den allernaadigst confirmerede convention af 4de Jan. 1752,[1] men siden ved handelscompagniets tiltrædelse effter acciernes tal og capitalens störrelse, som den gang regnedes til 25.000 rd., foröget til 200 rd. Men til vederlag for denne uddeeling har interessenterne faaet en fordring fra Cammercollegio og Compagniet paa ongefer 7.000 rd. gjeld.

Effter at Compagniet, effter foranförte, havde antaget Indretningerne for 50 accier, fordrede det et nyt tilskud af 100 rd. pr. accie. Hvilket, da Interessenterne hverken vilde eller kunde betale, lod Compagniet tiltale dem for en commission og siden for höyesteret til tab for de sidste. Hvorpaa Compagniet udi næstafvigte vinter har auctioneret halvparten af accierne for at fournere[2] den anden halve part, som ikke kom höyere end ongefer til 5.000 rd. Saa effter min reigning ere nu de 25.000 rd. nedstegne til 5.000 rd., thi naar 25 accier paa 500 rd. hver selges for 200 rd., saa udgjör det i alt 5.000 rd., som er just den capital Compagniet paastoed til de 50 acciers fulde fournering.

Dette er nu De Nye Indretningers tour bygget paa en fond af mesten 1 tönde guld.[3] Jeg kand ikke andet end upartisk give dem tilkjende sammenhænget deraf, saavidt mig er vitterligt. Hr. amtmand Stephensen, som var bogholder ved Indretningerne, veed det dog endnu nöyere. Saadan udfald har vores anlæg og projecter havt. Jeg tilstaaer gjerne, at mange forhindringer ere mödte, som har qvælet Indretningerne, nemlig strænge og fiskelöse aaringer, mangel af uld siden faarepesten indkom, med fleere particulaire, men effter alt saadant maae vi stedse vente. Effter at handelscompagniet havde taget landet i forpagtning, indsendte det fiskevirker Wenvig[4]

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 107–110 (Kongelig Confirmation paa det islandske Interessentskabs Convention, 4.1.1752).

[2] Bjarga. / *Forstrække*.

[3] Ein tunna gulls jafngilti 100.000 ríkisdölum. / *En tønde guld svarede til 100.000 rigsdaler*.

[4] Hans Weinwitz, fiskverkandi hjá versluninni á Bíldudal / *fiskeforarbejder ved handelen på Bíldudalur*. Sjá/*se*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*, s. 605–609 (Hans Weinwitz, fiskverkandi hjá versluninni á Bíldudal, skrifar um hreindýr, fiskveiðar og kornrækt 29.10.1770. Lit. Mm. N° 1. / *Hans Weinwitz fiskeforarbejder ved*

til den terrænevske fiskes virkning,[1] som og nogenleedes har gelinget. Hand lod ogsaa tillave fiskegarn, som hand lod effter norsk maade legge ned i söen, men de drev op paa Akrenes[2] med 1 fisk udi, og siden aldrig brugte. Ellers ere fiskegarn paa sine stæder med fordeel bleven brugt af islænderne selv baade för og siden.

Til havedyrkningen udi landet har kongen ogsaa anvendt store bekostninger med at give den udenlands oplærte gartner Jon Grimsen 80 rd. aarlig.[3] Men hvad hand har udrettet til landets nytte, siden hand kom, kand de vidne, som veed beskeden derom, og hvor hand har opholt sig. Thi udi Borgerfiordssyssel[4] har han mig vitterlig aldrig kommet. Hand opholder sig nu udi Öefiordssyssel.[5] Det er vitterligt, at havedyrkning har været bekjendt herudi landet og gelinget udi langsommelig tid, naar den har været tilbörlig paapasset, og mand har kundet faaet fröet dertil. Det var og en stor menage[6] udi husholdningen, naar det kunde got handtæres og tillaves paa udenlands maade. Om agerdyrkningens god fremgang her i landet kand jeg ikke nægte, at jeg har svagere troe og slettere tanker, hvortil de mange forgjæves gjorte forsög har forleedet mig. Ellers er dog nu i sommer gjort begyndelse til endnu et nyt, som vil önske maae lykkes bedre end de forrige.

Effter alle de store anstalter, som de höylovlige konger allernaadigst har gjort til landets opkomst, og alle de pengesummer, som de har givet dertil, saa er dog vitterligt, at landet har aldrig været i saa slette omstændigheder, som det nu er. Det, som den höysalige Konge Friderich den femte agtede at skullde blive, ibland andet, til landets største opkomst, nemlig schefferiet,[7] er blevet til dets største ruin og ödeleggelse. Saa om

---

handelen på Bíldudalur skriver om rensdyr, fiskeri og kornavl 29.10.1770. Lit. Mm. N° 1).

1 Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.*

2 Akranes, Borg.

3 Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner*. Sbr./*jf.*: *Lovsamling for Island* III, s. 506–507 (Kongelig Resolution ang. Træplantnings og Havedyrknings Forsög i Island, 14.5.1764); s. 562–563 (Kongelig Resolution ang. Understöttelse til Havedyrkning, 17.3.1767).

4 Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel.*

5 Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

6 Sparnaður. / *Sparsommelighed eller besparelser.*

7 Kynbótabú F.W. Hastfers, baróns á Elliðavatni. / *Schæfergård. Baron F.W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn.*

fiskeriet skulde et eller toe aar mislinge, da synes det at være ude med os, medmindre der kunde ophittes nogle nye visse næringsmidler for indbyggerne i almindelighed. Men hvorudi de skulde i særdeeleshed bestaae, er jeg for ringe til at foreslaae. Da de hverken maae röre hans Maj^{ts} cassa, ikke heller nogen ny tynge indbyggerne paalegges, hvilke ellers have besværinger noch at udstaae, foruden de nye skatter og contributioner som en deel af dem ere allereede paalagdte.

Det kand ikke nægtes, at jo Islands oeconomie og politiesager behöve stor reformation. Hvad oeconomien angaar, saa har hr. amtmand Stephensen effter mine tanker i hans circulair brev til sysselmændene udi næstafvigte sommer[1] gjort mange fornufftige propositioner. Ifald de kunde ligesaavel effterleves, som de ere af ham velmeente, og lad være at alting ikke kunde in instanti[2] practiseres, saa kunde dog mange af de ting effterhaanden indföres og iverksettes, naar övrigheden passede paa, som de burte, at holde almuen dertil. Særdeeles dem som havde nogen god raad og evne. Hvad politiesager angaaer, da har vi langt meere mangel paa execution end som paa lov og statuter i saa fald. Der er til Christian 6tes forordning om hustugt af 3^{je} Juny 1746.[3] Item den politieordning, som blev sammenskrevet 1720[4] og er i manges hænder. Endskjönt nu ingen af disse ere tilstrækkelige, saa kunde de dog legges til grund og forbedres. I de anförte anordninger er strengelig forbudet, at nogen lösemand[5] maae lides,[6] medmindre den ejer 10 hndr. tiende værdie. Men hvorleedes bliver saadan effterlevet, allerhelst ved söekanten, naar de ikke lides udi sveitene[7] eller böjgden, og de bliver paalagt at tjene, saa tager de tilflugt til söekanten, enten syder eller vester. Thi naar de kommer der, og baadeejerne faaer dem til at roe paa deres baader om vertiden, saa er alting kant og klart. Siden rejse de om sommeren op til sveiterne til höyeslæt, hvor de prætendere af bönderne, baade fattige og

1 *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 210–215 (Bréf Ólafs Stefánssonar amtmanns til allra sýslumanna, 24.7.1770).

2 Samstundis. / *Med det samme*.

3 Kristján VI., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VI., konge i Danmark og Norge* 1699–1746; *Lovsamling for Island* II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

4 *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglutilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

5 Løsarbejder. Islandsk *lausamaður*.

6 Tåles. Islandsk *líðast*.

7 Tåles ikke udi landbrugsområderne. Islandsk *líðst ekki í sveitunum*.

rige, stor lön. Ikke mindre paa fleste stæder end som 1 rd. specie om ugen foruden föde og ald opvartning. Naar som en bonde vil have en duelig tjenestekarl, faaer hand ingen og maae vel tigge sig den til, der siden intet duer. Andre accordere med bonden under det skin, at de ere hans vindemænd[1] og ere dog löse alligevel. Thi naar bonden da enten faaer ham i halv tjeneste eller til at roe paa hans baad og for resten være sin egen eller og til at tjene ham i höesletstiden imod fuld lön, lader hand sig nöje. Saadan undersleb begaaes mange gange, hvorfor de, som ikke finde sin reigning ved at indgaae saadane accorder, faae heller ingen.

Saadan selvraadighed foraarsager stor uorden i landet, særdeeles da folkemangelen desuden er stor af sig selv. Dertil contribuere og ikke lidet de mange handværksdrenge, som aarlig rejse ud af landet, hvoraf fleste trekke aarlig penge herfra, kommer aldrig tilbage. Men de, som komme, bringe med sig udenlandske lön for deres arbejde og lære dem, som aldrig har rejst nogenstæds, det samme, saa alting bliver snart ligesaa dyrt her som i Kiöbenhavn. Jeg tilstaaer vel, at det ikke er billigt at formeene nogen at söge sin lykke paa hvilken en retskaffen maade, som skee kand, men at et land, som ellers har mangel paa folk, skal beröves saaleedes dets beste mandskab synes heller ikke billigt. Det er et at tale om et land, hvorhen folk samles andenstæds fra igjen i stæden for dem, som rejse borte, og andet her, hvor ingen fremmede komme eller komme vil i stæden.

For nogle aar siden, nemlig 1759 (ni fallor),[2] lod den höjsalige Konge paa egen bekostning rejse her fra landet hen imod 20 drenge for at lære adskillige handværker imod forpligtelse at komme tilbage til landets tjeneste, naar de havde udlært. Men det er alleene 2de, just de som rejste fra mig, som nu tjene for Isslands böckere[3] som efterliggere.[4] Ingen af de andre har Island seet siden. Kongerne har nu ogsaa i de forbigangne aaringer ladet 2de islandske skolediscipler aarlig rejse til de udenlandske scholer under samme vilkaar. Men jeg veed, ingen af dem være kommen tilbage igjen til ringeste tjeneste for landet. Undtagen nu hr. laugmand Fjeldstæd,[5] som jeg

[1] Tjenestekarle. Islandsk *vinnumenn*.

[2] Skjátlist mér ekki. / *Hvis jeg ikke tager fejl*.

[3] Beykjar. / *Bødkere*.

[4] Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret*.

[5] Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*.

önskede kunde gjöre det alleene i den korte tid, hand agter at blive her, som alle de andre burte gjöre. Dette er alleene for at vise, hvor lidet saadane betingninger kand hjelpe, naar de ikke blive vedbörlig paapassede.

De mange saakaldede husmænd,[1] gifte og ugifte, som sette sig ned hos bönderne ved söekanten, burte enten tjene eller tage jorder til at boe paa, da de ligefult kunde roe paa söen at fiske om vertiden. I stæden for at de ligesom lösemændene rejse over landet om sommeren for at fortjene deres vinterprovision i de beste vahrer, som bonden ejer. Det burte efter min meening regleres, hvor stor lön enhver for sin tjeniste eller arbejde, efter landets beskaffenhed, ordinair burte nyde, enten de tjente aarvis eller ugevis. De af lejlendinge eller hjalejemænd,[2] som selv ejer eller har raad til at eje baader, burte ikke tvinges til at roe paa deres husbönders baade. De gamle skicke, som sommestæder ere indförte, at lejlendingene skal betale som et hoverie det saakaldet mandslaan,[3] omendskjöndt husbonden ikke behöver eller bruger ham til at roe paa sine baader, synes jeg, ogsaa burte afskaffes, da det er bonden til stor tingsel.[4] Paa mange stæder i landet veed mand ikke heller af saadan skick. Men naar husbonden ejer baad selv, som hand behöver folk til, saa synes billigt, at hand præfereres i saa fald andre fremmede paa samme vilkaar, som de billigen byder.

Efter de gamle love og praxi burte betales i leje eller rente efter eet lejeqvilde[5] 2 föringer smör. 1 föring smör gjeldede i de dage 6 al. eller 12 fiske, og 12 al. vadmel 12 al. Altsaa var lejen eller renten dengang 1/10 deel af hovedstolen. Nu er en föring smör opstegen til 10 al., saa lejen bliver nu 20 al. i stæden for 12 al. eller 1/16 deel af hovedstolen og meere. 1 fo. smör efter taxten gjelder nu 16 fiske, men ibland landfolkene gjelder den gjerne 20 fiske. Og saaleedes fordre mange jordejere 40 fiske i rente efter et lejeqvilde, naar bonden ikke kand betale smör in natura. 1 fuldkommet lejeqvilde, naar det er i sin beste stand, koster ordentlig 4

[1] Húsmenn. Menn sem leigðu húsnæði hjá bændum á sveitabæjum en voru út af fyrir sig. / *Husmænd. Mænd, der lejede sig ind på gårdene hos bønderne, men som udgjorde et eget hushold.*

[2] Afbyggere. Islandsk *hjáleigumenn*.

[3] Róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum landeigenda og umsjónarmanna jarða á vertíð eða sinna flutningum. / *Hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Islandsk* mannslán.

[4] Byrde. Islandsk *þyngsli*.

[5] Kvíldi eða leigukúgildi. / *Kvilde eller lejekogilde*.

rixd. til croner eller specie beregnet. 1 koe kand give fuld leje af sig gjerne i 12 à 14 aar, og vel længer, ihvorvel hun i sine sidste aaringer ikke koster meer end ongefer 4 slettedaler eller höyst 3 rixd. Altsaa har hoesbonden oppebaaret i leje af 1 koe i 14 aar 28 föringer smör, eller i dets mangel, naar 20 fiske tages for 1 föring, 560 fiske. Koen selv regner jeg da værd for 120 fiske, gjör i alt 680 fiske. Saa efter 14 aar kand hand have 4 gange hovedstoelen betalt. Det er meer, end hand kand ellers vente at faae af 20 rixd. i lige lang tid. Lambfaarqvilderne vil de nu at skal være stædse varende og aldrig uddöe eller opbödes, vid. oeconomi instruction 10. art.[1]

Naar nu jorddrotten eller forpagteren oppebærge saa höy rente af lejeqvilderne (endskjöndt de i mangel af smöret ikke tog meere end 20 al. landsvis[2] eller 1 slettedal eller 32 f., som dog er 1/16 deel af hovedstoelen), saa synes ikke billigt, at lejlendingene burdte indestaae for alle tilfælde, som lejeqvæget kunde paakomme, videre end loven dem paalegger. Allermindst burdte lejlendingen være ansvarlig for den nu grasserende faarepest, som tillige har borttaget alt, hvis hand selv ejer af det slags uden at have kundet afværge nogen af deelene. Vid. islandske lov kjöbebalk 15., 16. cap.,[3] forordning af 15. May 1705, 4. art.[4]

Jeg synes, det er et forunderligt principum, som een deel jordejere og forpagtere, ellers höylærde mænd, ere faldne paa. Nemlig, at de lejeqvilder, som nu fölge med jordene, ere ikke saadan slags, som lovene ommælde, da de sette regler alleene for löse, men ikke faste qvilder, for hvilke bonden bör være ansvarlig udi alle tilfælde. Men jeg maatte spörge igjen, hvor ere da de love, som vi bör rette os efter i henseende til de saakaldede faste qvilder? Paa hvad fundament fordres den samme leje af disse som af hine? Det maatte synes billigere at renten var mindre af disse, da lejlendingen skulde staae ald hazard for dem, og stedse og i alle tilfælde holde dem ved lige, end som af de andre, som hand kand slippe fra sig, naar hand vil og ikke staaer i nogen synderlig hazard for. Hos

[1] Erindisbréf fyrir ráðsmann biskupsstólsins. / *Instruks for bispestolens forvalter*. Björn Markússon lögmaður var ráðsmaður Hólastóls / *Lovmand Björn Markússon var forvalter på Hólar bispestol* 1754–1756.

[2] Eftir landaurareikningi. / *Efter landøreregning. Islandsk* á landsvísu.

[3] Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

[4] *Lovsamling for Island* I, s. 624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

disse gode herrer heeder det ikke: Res perit suo domino, sed res perit suo conductori sed qvo jure, an naturali aut civili, aut ne utro? Nescio.[1]

Foruden dette har nogle faldet paa at foröge landskyld paa jorderne i stæden for de affaldne qvilder. Hvilket jeg anseer ligesaa urimeligt som det andet, da det synes meget paradox at forhöye jordernes landskyld, naar bonden har mistet baade sit eget og andres, som skulde födes af jorden, og hand nu ikke kand have den halve nytte deraf, imod den hand kunde have för, naar faarene var i god stand. De siger, at bonden kand nu i stæden for faarene holde fleere kjör, stude og heste. Det tilstaaes og paa een deel jorde, hvor der er god græsning, men paa mange andre, som ikke har saadan græsning, nægtes det. Overalt koster langt meere, og maae holdes fleere folk til höeavling for kjörene end som for faarene, og naar græsvexten mislinger, er alt i fare. Kjör og heste maae ogsaa længe bekostes, förend de kommer til nytte, men faarene kommer op i en hast. Heste vil landejerne ikke heller gjerne antage i deres landgilde, allermindst unge og utemmede.

Jeg er alt bleven for vitlöftig udi denne materie, hvilket dens vigtighed og de dispyter, der udaf i denne tid har rejst sig, foraarsage, og kunde endnu meer skrives derom, ifald disse korte blade tillod det. Men jeg veed, at mine herrer ere saaleedes oplyste i denne materie, at den ikke behöver vitlöftig apologie. I korthed er ellers meeningen af min thesi dette: Jorddrotten bör skaffe lejlendingen friske og sunde, men ikke pestsyge qvilder. For de samme bör lejlendingen staae i ansvar i alle de tilfælde, som loven paabyder, men ikke videre. For at ophæve ald denne dispyt behövtes en kongel. allernaadigst anordning, som deciderte, hvorleedes i alt angaaende lejeqvilderne skulde forholdes.

For mig at skrive om commercesager er ligesom for en blind at dömme om farver. Jeg tilstaaer gjerne, at jeg ikke forstaaer noget deri. Det eeneste er det, som jeg veed af historierne, at vi her i landet har haft i besynderlighed 3de slags handel. Nemlig frihandel, separat- og compagniehandel,[2] og

[1] Hjá þessum góðu herramönnum heitir það ekki að eigandinn beri skaðann heldur leiguliðinn en samkvæmt hvaða rétti, náttúrurétti, landslögum eða hvorugu? Ég veit það ekki. / *Hos disse gode herrer hedder det sig ikke, at ejeren hæfter for skaden, men at fæsteren hæfter for skaden, men efter hvilken ret, naturretten eller landets love eller ingen af disse? Jeg ved det ikke.*

[2] Separathandel eða umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna; Compagnieshandel eða félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af køb-*

at eenhver af dem har haft sine ulejligheder. I de förste tider havde landet sine egne skibe, som de rejste med til Norge, Orknöer og andre stæder for at hente deres fornödenheder. Derfra kom ogsaa adskillige herhid, som solte deres vahrer og toge vahrer her fra igjen. I de tider har landet været i sin beste velstand, og mange af indbyggerne rige og mægtige.

Efter at landet havde givet sig under kongel. regering, betingede islænderne sig i den förste contract, at der skulde anskaffes 6 skibe aarlig til landet. Siden fik og erkebispen udi Nideros eller Trundhiem frihed at skicke herhid 30 læster kornvahre aarlig. Siden efter er de norske og omsider hamborgerne tillige med adskillige andre nationer komne herhid for at handle, nogle med, andre uden kongel. privilegier. I de tider blev her i landet saadan confusion, at der skede baade röverie, mord og mandslag.[1] Paa somme havne, som var de profitableste, kom da mange skibe af adskillig slags paa een gang for at ville handle, men paa andre slet ingen, hvorover indbyggerne mange gange beklagede sig og vare ogsaa at beklage. Kong Christian den 4de[2] var den förste, som tog handelen fra fremmede og gav den til de 3 stæder, Kiöbenhavn, Helsingör og Malmöe, og er den förste octroy, som jeg har seet, af dato 1602, renoveret 1619,[3] da den förste taxt indkom. Separathandel havde vi udi Kong Friderich den 4des[4] tid og indtil 1733, da Compagniet begyndte igjen og har siden vedvaret indtil denne tid.

Dersom mine höystærede herrer vilde faae nöye underretning om ald Islands handel fra förste tider af, saa kunde provsten hr. Vigfus Jonsen paa Hiterdal best give den,[5] som ex professio[6] har skrevet derom. Skulde

---

mændene; Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.

1 Drab. Islandsk *mannslag*.

2 Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596*.

3 *Lovsamling for Island* I, s. 138–143 (Privilegium for Kjöbenhavn, Malmö og Helsingör, at före Enehandel paa Island indtil 1614, 20.4.1602); s. 194–199 (Det islandske Compagnies Privilegier, 16.12.1619).

4 Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730.

5 Sjá/*se*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* II. *Bréf frá prestum. Den islandske Landkommission 1770–1771* II. *Breve fra præster*, s. 239–279 (Séra Vigfús Jónsson í Hítardal skrifar um fólksfjölda og rekur sögu verslunar í landinu [án dags. 1770/1771]. Lit. OO. / *Provst Vigfús Jónsson i Hítardalur skriver om befolkningstallet og beretter om handelens historie i landet [uden dato 1770/1771]. Lit. OO*).

6 Samkvæmt yfirlýsingu hans. / *Ifølge hans erklærimg*.

jeg som fremmed i alt saadan handelsvæsen sige min meening, saa anseer jeg frihandel for den beste i sig selv, naar mand kunde være viss paa, at den blev stedse bestandig og altid vare exporter noch at hente paa alle stæder overalt i landet. Men jeg er bangen, at den blev her den farligste efter landets nærverende slette omstændigheder. Den kand heller ikke tvinges eller være underkasted nogle love. Separathandel anseer jeg ogsaa for meget usikker, da alle vil have de goede havne, men ingen de fattige, og kand der aarsage ventelig ikke længe bestaae. Jeg maae altsaa ansee den octrojerede handel for et malum necessarium[1] og dog den sikkerste for landet, allerhelst in statu qvo,[2] da alting helder til knald og fald, tolle abusum sed maneat usus.[3]

Ingen söger længe frivillig derhen at handle, hvor hand stedse taber ved sin handel. Hvad har vi nu at handle med her i landet, siden smaaeqvæget er dödt, uden fisken? Om den slaaer fejl, som efter ald rimelighed og alle tiders foranderlighed kand præsumeres, hvad er da tilbage? Vil Compagniet da ikke efter dem given octroy[4] assistere os, saa kand mand end mindre vente det af fremmede. Det kand tiltales og straffes efter dets octroy, om det ikke skaffer os vores fornödenhed, men de andre inte, som har frihed til at fare og lade blive, ligesom de finder deres reigning derved. Men om saadane frihandlere da skulde ogsaa forlade os, som ventelig skeede, naar de tabte, hvor skulde vi da hen? Om vi mistede sejlatz og fremmet assistence i et eeneste aar, saa var vi om en hals og i störste ælendighed. Mangel af sejlatz og assistence har noch foraarsaget grönlændernes undergang og ödelæggelse i gamle dage.

At bygge saadan en höyvigtig sag, hvorpaa landets heele velfærd beroer, paa uvissig haab og forfængelige formoedninger er meget farligt og uskikkert, og kand lægedommen deraf blive langt meere bedrövelig end sygdommen er i sig selv og foraarsage endnu bedröveligere fölger. Denne höyvigtige sag behöver visselig grundig overlæg og saadan foranstaltning, som i alle tilfælde kand være sikker og bygget paa faste föder, som ikke kand falde. Denne min ringe betænkning indstilles ellers til höystærede herrers langt dybere indsigt i saadan, end som min er.

1 Ill nauðsyn. / *Nødvendigt onde.*

2 Miðað við núverandi ástand mála. / *I forhold til sagernes nuværende tilstand.*

3 Ekki breyta reglunum heldur tryggja að farið sé eftir þeim. / *Ikke at ændre reglerne, men snarere at sikre, at de efterleves.*

4 *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

Rettergang.[1] Udi juridiske affaires burte jeg vist være noget klogere end udi handelsagerne, men jeg vil dog være ganske kort, siden jeg veed, at mine herrer ere selv gandske vel oplyste deri. Jeg veed vel ikke heller, hvorudi de udi særdeeleshed vil faae nöye oplysning.

Fundamentum generale til itzige jurisdictionem practicam[2] hos os ere de 2de Kong Christian 6ti allernaadigste anordninger. Den eene af 2den May 1732 og den anden af 19de February 1734.[3] I den förste befales, at der skal i alt fölges den gamle islandske lov og de saakaldede retterböder[4] eller til landet udgangne forordninger, undtagen saavidt formaliteten og processernes maade angaaer, hvormed der skulde efter den Norske lov[5] indtil videre forholdes. Udi den seenere befales, at naar adskillige casus forefalde, som ikke i den islandske lov findes ommeldte, da skal rettens betjente ved hjelp af den forrige i brug værende ordinancer, recesser, retterböder og til landet udgangne forordninger heller afgjöre sagerne. Og i arbitrair kjendelser alleene consulere den Norske lov, naar den passede sig, end at den Norske lov uden forskjel i fleng og tillige med den islandske skulde bruges, der vilde give anleedning til confusion i det, at en rettede sig efter den islandske og en anden efter den norske lov.

Angaaende criminelle sager da skulde derudi forholdes efter den saakaldede Store Dom,[6] som Anno 1565 er bleven confirmeret, og de forrige love og anordninger. Men i drabs- og tyvesager skal i henseende til den forskjel, der findes imellem den islandske og disse tiders love, den Norske lov fölges, indtil den ny islandske lov, som vi allernaadigst have befalet at forfatte, bliver færdig og allernaadigst approberet.

1 *Rettergang* skotið inn milli lína með annarri hendi. / Rettergang *indskudt mellem linjerne med en anden hånd.*

2 Almenn undirstaða í núverandi réttarfari. / *Det generelle grundlag i den nuværende juridiske praksis.*

3 *Lovsamling for Island* II, s. 137–140 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. den nye islandske Lovs Udarbeidelse, 2.5.1732); s. 169–171 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. den Norske Lovs Gyldighed indtil videre i Drabs og Tyvs-Sager, 19.2.1734).

4 Réttarbætur, lagaviðaukar eða lagabreytingar konungs. / *Ændring af lovbog, udgivet af konge. Islandsk* réttarbætur.

5 *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

6 Lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser, stadfæstet af kongen 1565. *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV, s. 271–276 (Stóri Dómur um frændsemi- og sifjaspell, hórdóm og frillulífi, 30.6.1564); s. 357–360 (Konungur staðfestir Stóra dóm, 13.4. 1565); *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 319–322.

Dette er indholden af disse 2de kongel. anordninger, hvorefter rettergangen burte drives i landet. Men om alle saaleedes forstaaer dem, som det sig bör, lader jeg være usagt. Jeg vilde önske at den confusion, som forordningen vil forebygge, ikke treffede alt for mange. Norske lov er nu ogsaa i de fleeste ting introduceret per praxin, saa den gamle islandske lov bliver efterhaanden aldeeles obsoleta.[1] De gamle recesser og de fleste retteboeder ere nu og af moeden.

Der ere ogsaa siden disse anordninger adskillige andre indsendte. Store Dommens authoritet begynder nu at svekkes udi lösagtighedssager ved anordningen af 23de Decembr. 1735 og 2. Aprilis 1762,[2] som befrier dem, som ægte hinanden for at betale böder, omendskjöndt de har begaaet lejemaal,[3] förend de kommer sammen i ægteskab. Aabenbare skriftemaal i saadane sager er og afskaffet imod at sidde 8te dage paa vand og bröd ifölge forordningen af ….[4] Deres thesis, som have paastaaet lige höye böder indtil livstraf efter Store Dom af den ugifte og gifte person, naar de avlede börn sammen, er ligeleedes bleven infringeret in casu singulari[5] ved en i aaret …[6] afsagt laugtingsdom, som siden i conseilet[7] er bleven confirmeret. Arverettighed bör nu siden 1770 aars begyndelse at forfölges og dömmes efter den Norske lov ifölge forordning af ….[8] Jeg vilde ogsaa önske, at de saakaldede maler[9] bleve reent ophævede, da de

1 Úrelt. / *Forældet.*

2 *Lovsamling for Island* II, s. 225–226 (Reskript til Stiftbefalingsmanden og Biskopperne i Island, ang. Ægtefolks for tidlige Samleie, 23.12.1735); III, s. 444–445 (Reskript til Stiftbefalingsmand Grev Rantzau, ang. Fritagelse for Leiermaalsböder i Tilfælde af Ægteskab, 2.4.1762).

3 Legorðsmál, samfarir utan hjónabands. / *Lejermål, samleje uden for ægteskab.*

4 Eyða í frumriti fyrir dagsetningu. / *Tom plads i originalen i stedet for datoen. Lovsamling for Island* III, s. 592–594 (Forordning ang. Afskaffelse af aabenbare Skrifte for Leiermaal, 8.6.1767).

5 Mildaður í einu einstöku tilviki. / *Mildnet i et særligt tilfælde.*

6 Eyða í frumriti fyrir ártal. Óvíst hvaða dómur. / *Tom plads i originalen i stedet for årstallet. Det er uvist hvilken dom, der er tale om.*

7 Gehejmekonseilet (ríkisráðið). Sennilega villa fyrir kansellíið en mál vegna kynferðisbrota voru venjulega tekin til úrskurðar þar. / *Gehejmekonseilet (statsrådet). Sandsynligvis fejl for Kancelliet, sager om utugt blev sædvanligvis afgjort der.*

8 Eyða í frumriti fyrir dagsetningu. / *Tom plads i originalen i stedet for datoen. Lovsamling for Island* III, s. 628–629 (Reskript til Stiftbefalingsmand Baron v. Pröck, ang. Arverettigheden og Arvedelingen i Island, 17.2.1769).

9 Málar, þ.e. kaupmálar, samningar um séreign konu við stofnun hjúskapar. / *Ægtepagter, aftale om hustruens særeje ved indgåelse af ægteskab.*

mesten alle tider præjudicere nogen, enten enken, börnene eller creditorene.

Formalia processus observeres saavel ved under- som oberretterne efter den Norske lov, og desuden andre indgivne anordninger til lovens oplysning. Ibland andre 2de rescripter, det eene af 19. Decembr. 1749[1] angaaende appellationer for laugtinget. Det andet angaaende parternes udeblivelse og laugdagsleggelse[2] af 12te April 1751.[3] Ellers ere her desuden 3de gjæsteretter. Nemlig:

1° I de sager, som sig paa laugtinget tildrage ifölge rescript af 24de January 1738.[4]

2° I sager mellem indbyggerne og Compagniets betjente ifölge rescript af 2. Juny 1747,[5] hvorudi ogsaa holdes extralaugting om forlanges.

3° Udi delinqventsager for oberrettene ifölge rescripted af 3. April 1750.[6] Udi disse sidste sager bör laugmændene gratis holde extralaugting paa et for dem beqvemt stæd, ifölge rescript af 2. May 1745[7] og 20. May 1746.[8]

Ordinair tracteres og dömmes alle verdslige sager prima instantia[9] af underdommerne eller sysselmændene, som dömme gjerne alleene, undtagen i livs-, ære- og ejendomssager, da deres otte tingsvidner bör være deres meddomsmænd. Der ere desuden mange stæder udi Norske lov, hvor dommeren med uvillige mænd skal kjende og dömme, og det skeer her vel og naar saadane sager forefalde. Underdommernes domme ind-

1 *Lovsamling for Island* III, s. 23–26 (Reskript til Laugmand Svein Sölvason for norden og vesten paa Island, ang. Underretsdommes Indstævning for Laugthinget, 19.12.1749).

2 Lögdagslegging, það að stefna einhverjum fyrir rétt á ákveðnum degi. / *Lovdag, en efter loven fastsat dag eller frist for retsdag for endelig dom.*

3 *Lovsamling for Island* III, s. 68–70 (Reskript til Laugmand Magnus Gislason, ang. Parternes Udeblivelse fra Laugthingsretten, 12.4.1751).

4 *Lovsamling for Island* II, s. 293–294 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. Jurisdictionen paa Althinget, 24.1.1738).

5 *Lovsamling for Island* II, s. 694–697 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. Behandlingen af Sager mellem Compagniets Kjöbmænd og Islands Indbyggere, 2.6.1747).

6 *Lovsamling for Island* III, s. 36–37 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. Varsel i Delinquentsager, 3.4.1750).

7 Rétt er 2. apríl 1745. / *Den rette dato er 2. april 1745.*

8 *Lovsamling for Island* II, s. 548 (Reskript til Stiftbefalingsmand Ocksen, ang. Extra-Laugthings Afholdelse i Delinquent-Sager, 2.4.1745); s. 564–566 (Reskript til Stiftbefalingsmand Ocksen, ang. Extra-Laugthing i Delinquentsager, 20.5.1746).

9 Á fyrsta dómstigi. / *I første retsinstans.*

stevnes for laugtingsretten undtagen i de sager, som bör lige at indstevnis for oberhofretten. Laugmændene dömme nu separatim[1] alleene ifölge rescript af 7. May 1735[2] og bruge som tingsvidner 8 laugrettemænd.[3] Dog skal altid være 10 til stæde, ifald nogen bliver forfaldet, vid. justitzcasse forordning af 16. Novembr. 1764.[4] Laugmændenes domme indstevnes inden aar og dag for landets oberrett, hvor stiftamtmanden eller amtmanden med 12 assessores votere og dömme. Derfra appellerers til höyesteret.

Udi gejstlige sager dömme provsterne med 2de præster, hvoraf den eene holder protocolen. Præster skal og være actores imod præster, naar sagen angaaer deres forseelser i liv og levnet, vid. rescript af 20de April 1737,[5] 20. Januarii 1736 og forordning af 1te Septembr. 1741.[6] Provsterne dömme ogsaa endelig udi egteskabssager. Provsternes domme indstevnis for consistorialretten,[7] hvor stiftamtmanden eller amtmanden og bispen præsidere og dömme med een deel provster og præster, som ere der assessores, og deres domme indstevnis for höyesteret.

Concepten til den nye islandske lov, som blev begyndt paa i aaret 1688, og udsendt til Kiöbenhavn som færdig 1740, men ind igjen til reformation 1760, ligger nu alt færdig under hr. vicelaugmand Jon Olafssens hænder, hvorpaa allerunderdanigst forventes allernaadigste approbation med det allerförste.[8]

1 Hvor í sínu lagi. / *Særskilt*.

2 *Lovsamling for Island* II, s. 194–195 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. Laugmændenes Domme, 7.5.1735).

3 Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn*.

4 *Lovsamling for Island* III, s. 519–523 (Anordning ang. en Justitskasses Oprettelse i Island, 16.11.1764).

5 Rétt er 26. apríl 1737. / *Den rette dato er 26. april 1737*.

6 *Lovsamling for Island* II, s. 276–278 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen og Biskop Jon Arnason, ang. Sagförelse ved Provsteretterne m. v., 26.4.1737); s. 242–244 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen, ang. Antallet af Assessorer ved Provsteretterne, 20.1.1736); s. 371–373 (Reskript ang. Provsterettens Jurisdiction, 1.9.1741).

7 Konsistorialréttur. Dómur sem starfaði á Alþingi fyrir hvort biskupsdæmi með yfirréttarstöðu í geistlegum málum. / *Konsistorialret. Domstol, som var i funktion på Altinget for hvert bispedømme. Den havde samme status som en overret i gejstlige sager*.

8 Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778. Umrædd drög að nýrri lögbók fyrir Ísland eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovbog for Island er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ*. Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

Hvorleedes det kongelige jordegods uden hans Maj^ts interesses fornermelse kand blive bortforhandlet, er jeg ikke i stand til at sige noget om. Allerhelst da indbyggernes fattigdom er saa stor, at gandske faae af dem er i stand til at kjöbe een eeneste gaard, langt mindre stort jordegods. Mange af hans Maj^ts jorder ere og stor skade paafalden. Ikke alleene formedelst qvildernes mangel, foraarsaget af faarpesten, mens endog af andre tilfælde som fjeldskreed, söe og vands aarlig overgang og afbrud, ildsprudende bjerge og deslige. Hvorfore bönderne ikke kand betale deres afgifter af de samme jorder, og paa mange af dem, særdeeles udi Guldbringesyssel,[1] ere afgifterne nedsatte fra deres forrige pris, og endda foröges restantzerne aarlig. Paa andre stæder formindskes forpagtningerne ogsaa formedelst jordenes aftagelse. Allermindst meener jeg, at de jorder, som ikke ere forpagtede til andre, for exempel de der ligge udi Guldbringesyssel, kand med nogen fordeel bortforhandles, da jeg ikke troer, at nogen kand staae ved at betale de fleste af dem efter den fastsatte afgiftes belöb.

Ellers kand alt saadan komme an paa forsög, og siuntes jeg da, at det kunde först forsöges paa de længst herfra liggende, ringeste og sletteste forpagtningsjorder, nemlig de saakaldede Alftefiordsjorder, som ligge for vesten udi Isefiordssyssel,[2] hvis aarlig afgift er 16 rixd. specie, og er noch ikke venteligt, at den bliver höyere, ihvorvel den i forrige tider har været 24 rixd. Thi een deel af jordene ligge öde, og andre ere slet beboede. Jeg skulde dog tænke, at for dem alle kunde erholdes 400 rd. specie, og naar det gelingede, saa kunde Kongen der have aarlig rente af pengene 4 pro cento i stæden for den aarlige afgift, da kjöberne ogsaa kunde bedre passe paa at faae jorderne bortbygslede, naar de ejede dem selv. Dog er min tanke, at kjöberne vilde helst betale pengene promte ud for at befries fra den aarlige rentes svarelse. Jeg har selv en forpagtning, hvorefter jeg svarer aarlig mesten 5 rd. courant, hvilken jeg dog ikke troer, at nogen vil kjöbe for 100 rd. Dog fik kandske Lundöe,[3] som er den fornemste deribland, liebhabere for sönden for höeskabets skyld, derefter svares aarlig 2 rd. croner.

Naar de förste fandt sig vel holden med deres kjöb, saa kunde andre, som havde raad og evne, efterhaanden faae lyst til at tilforhandle sig lit efter lit, og kandske mange legge sammen i et dertil. Men her falder et

[1] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

[2] Álftafjarðarjarðir, konungsjarðir í Ísafjarðarsýslu / *kongens jorder i Ísafjarðarsyssel.*

[3] Lundey, óbyggð eyja í Kollafirði / *ubeboet ø i Kollafjörður*, Kjós.

spörsmaal. Naar forpagtningsjordene blev solte og kunde kjöbes, hvem skal da svare landtingskriveren det salarium, som hand aarlig oppebærer deraf, nemlig ½ rixd. af enhver forpagtning? Det vil vel kjöberne ikke gjöre, efter at gotset ikke længer er i nogen forpagtning, men bondens ejendom, hvoraf da og bör svares 4re tiende, hvilke paa de fleste stæder i landet ikke svares uden af proprietariigodser.[1] Jeg siger de fleste, thi overalt paa Vestfiordene svares 4re tiender af alt jordegods, undtagen af beneficiigaardene[2] selv, hvilken sædvane er grundet paa Knut Steensens[3] foranstaltning og instrux sub Christian 3io[4] (samtykket af gejstlige og verdslige i landet) af dato 1555 og 1556[5] og andre fleere kongel. anordninger. Hvilket dog for sine aarsagers skyld aldrig er bleven efterlevet i de andre landets parter, det mig er vitterligt. Hvordan der medhandles udi Östfiordene, er mig ubekjent.

De höjstærede herrers sidste spörsmaal angaaende de 2de amters beqvemmeste inddeeling falder ligesaa vanskelig for mig at besvare som de forrige. Thi udi dette vitlöftige land kand en amtmand ligesom bisperne og laugmændene aldrig residere der, hvor een deel af indbyggerne, som höre under deres direction, ikke have lange og besværlige veje at rejse til dem. Det er bekjendt, at hans Majt har allereede allernaadigst behaget selv at deele landet udi 2de amter, nemlig det eene i Syder- og Vester-, og det andet i Norder- og Österamter. Hvilken inddeeling maatte staae fast, hvis hans kongel. Majt ikke havde givet De höjstærede herrer allernaadigste ordre til at undersöge den samme, til en ny ventelig forandring efter omstændighederne, og de haver behaget min meening derudinden at efterforske. Altsaa, haver jeg tillige med min höytærede collega hr. laugmand Sölvesen[6] ventileret denne qvæstion og kommet i

[1] Proprietariijarðir. Bændajarðir, jarðir í einkaeign. / *Proprietærjorder. Jorde i selveje ejet af bønder.*

[2] Beneficium. Kirkjustaður sem biskup hafði forræði yfir og veitti presti að léni var kallaður beneficium eða kirkjulén. / *Beneficium. En kirke, som biskoppen havde råderet over og gav præsten som len, blev kaldet beneficium eller kirkelen.*

[3] Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560.

[4] Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537.*

[5] *Lovsamling for Island* I, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555); s. 73–75 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand paa Island, 16.4.1556).

[6] Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

det overeens, at det syntes beqvemmere for alle, og i alle tilfælde, at amterne bleve inddeelte efter laugdömmene, nemlig i Sönder- og Öster-, og Norder- og Vesteramter, end som at tage nogle sysseler fra det eene amt og legge til det andet, som nödvendig maatte skee for at ligne dem i deres strekkning, beqvæmlighed og folkemængde med videre. Men de raisons, som kand anföres til landets inddeeling i de 2de amter lige efter laugdömmene, ere efterfölgende:

1° Blev landet udi de ældgamle tider deelt udi 4re fjerdinger, nemlig Öster-, Sönder-, Vester- og Norderfjerdingerne, og derefter udi 2de laugdömme efter de beste og kyndigste mænds for tjenligst anseete eragtning. Derimod har aldrig heller været gjort nogen indvending i mange hundrede aar, hvorfor det er og endnu maatte ansees for tjenligst og billigst, at amterne bleve ligeleedes inddeelte, siden hans Majt anseer for got at lade dem være særskilte. Det kom vel ogsaa indbyggerne noget fremmed for, om landet blev nu anderleedes inddeelt, end de fra arrilds tid ere vante til.

2° Imellem Norder- og Vesterfjerdingen er saadan handel og commerce, samt fortsettelse af næringsmidlernes udveje (da mesten den halve part af dem, som farer at fiske fra Hunevatns- og Skagefiordssysseler,[1] roer i vertiden vester under Jökelen[2]), at de maae nödvendig fölge sammen. Fölgelig have de samme verdslige övrigheder, som amtmand og laugmand, der kand resolvere og decidere udi de ved denne indbyrdes handel og commerce forefaldende sager. Ellers maatte for exempel den fra Nordlandet, som formeener sig uforrettet, söge amtmanden for norden, og den anden af Vesterlandet, som ligeleedes formeener sig at have lidt uret, söge amtmanden for sönden. Hvorved sagen kunde ey förend maaske efter et heelt aar vorde afgjort, efter fört correspondence mellom begge amtmænd, da den ellers kunde strax afgjöres, naar den sorterede under en övrighed. Af samme beskaffenhed er dermed Sönder- og Österlandsfjerdingene, hvorfor de kand ogsaa best sortere under samme övrigheds opsigt. Men der er slet ingen saadan forbindelse imellom Sönder- og Vesterlandsfjerdingene eller öster- og norderdeelen af landet.

3° Er meget vanskeligt for Muhlesyssels norderdeel,[3] og aldeeles ugjörligt for dens sönderdeel samt Skaftefieldssyssel,[4] i den allerstörste

[1] Húnavatnssýsla og Skagafjarðarsýsla. / *Húnavatnssyssel og Skagafjarðarsyssel.*

[2] Svæðið umhverfis / *Området omkring* Snæfellsjökull, Snæf.

[3] Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasyssel.*

[4] Suður-Múlasýsla; Austur-Skaftafellssýsla; Vestur-Skaftafellssýsla. / *Suður-Múlasyssel; Austur-Skaftafellssyssel; Vestur-Skaftafellssyssel.*

fjerding af landet at söge til amtmanden til Nordlandet. Især om vinterdage formedelst de mange öde fjelde kaldet Öræfe, imellem Muhle- og Tingöesyssel,[1] af fuldkommen 15 miles begræb.[2] Desuden maatte Skaftefieldssyssels indbyggere rejse igjennem Sönderlandet, derværende amtmand forbi, til amtmanden for norden, som for dem er dobbelt besværing.

4° Vilde det blive meget vanskeligt for laugmændene at söge begge amtmændene i adskillige tilfælde, medmindre laugdömmene bleve inddeelte efter amterne, da de maatte for deres embedsaffairer nu indstevnes for den eene og nu for den anden. Og ligeleedes, naar de havde andre at indstevne for oberretten, söge dem begge, da de derimod ikkun havde at söge til een af dem eller den nærmeste amtmand, naar amterne bleve inddeelte efter laugdömmene.

5° Det vilde ligeleedes blive til stor besværing for den meenige mand, som havde sager for oberretten, for exempel fra Vestfiordene, at söge en oberretsstevning til amtmanden paa Söderlandet over laugmanden for norden, thi saa maatte hand rejse igjennem 2de landets fjerdinger. Nemlig fra Vestfjerdingen til Synderfjerdingen og atter fra Sönderfjerdingen til den norderdeel af Norderfjerdingen, hvor laugmanden boer. Ligeleedes maatte de fra Österlandet, som vil indstevne laugmanden for sönden, först rejse til Norderfjerdingen for at indhente oberretsstevning og atter igjen derfra til Sönderfjerdingen eller laugmanden. Derimod var meget tjenligere, at de havde i disse affairer ikkun at rejse fra Vester- til Norderfjerdingen og fra Öster- til Sönderfjerdingen.

6° Ere der 4 hospitaler for spedalske lemmer, allernaadigst stiftede over heele landet. Eet udi hver fjerding, saa hver fjerding contribuerer til sit hospital, hvorover amtmanden tillige med bisperne og laugmændene ere inspectores, hver for sit amt, bispedömme og laugdömme. Om nu een deel af sysselerne skulde tages fra den eene fjerding og legges til det andet amt og vice versa, saa maatte det eene og samme hospital sortere under begge amtmændene og hver have sine syssler derudi at raade over, hvilket kunde foraarsage adskillige dispyter.

7° Naar der bliver lagte sysseler af Norder- og Österamtet til Syder- og Vesteramtet, og ligeleedes sysseler af Syder- og Vesteramtet til Norder- og Österamtet, saa bliver da ikke amtene deelte efter fjerdingerne

[1] Möðrudalsöræfi, N-Múl.; Mývatnsöræfi, Þing.; Norður-Múlasýsla og Þingeyjarsýsla. / *Norður-Múlasyssel og Þingeyjarsyssel.*

[2] Lengd, u.þ.b. 113 km. / *Længde, ca. 113 km.*

og kand ikke tage deres denomination[1] deraf. Men da var hver af dem amtmand i de 3 fjerdinger af landet, saa amtmanden for sönden havde da een deel af Öster- og Vesterfjerdingen og amtmanden for norden ligesaa, hvilket vilde gjöre en temmelig confusion.

8° Det er vist, at i Öster- og Sönderfjerdingene ere kuns 8 sysseler, men i Norder- og Vesterfjerdingene 11. I disse fjerdinger ere heller ikke fleere virkelige sysselmænd. I hine 8 sysseler ere 10 sysselmænd, saa der er da ikkuns een sysselmand fleere udi Norder- og Vesterfjerdingerne end som i de andre. Men den tid 3 virkelig sysselmænd vare udi Muhlesyssel,[2] ligesom der var næst for deres tid, som nu ere der, saa var deres tall lige udi begge laugdömmene. Det er og at merke, at amtmanden for sönden faaer i adskilligt ad extra langt meere at bestille end som amtmanden for norden. Nemlig, hand kommer til at revidere landfogdens reigninger med videre, have inspection over tugthuset,[3] justitzcassen og mange cammersager at beobagte med adskillige andre ting, som langt fleere forefalde for sönden end som paa andre stæder i landet. NB. Begge laugdömmene, eller de 2de fjerdinger, som sortere under hver af dem, ere i landkortet ved dobelt prikkede linier tydelig afdeelte.[4]

9° Hvad amtmandens for norden hans residence angaaer, da ansees Tingörekloster[5] af alle klostre og hans Majts forbeholdne jordegoeds at være dertil tjenligst. Saavel i henseende til indbyggerne, der skulde söge amtmanden, og især de længst fraværendes fra Isefiords- og Nordersyssel,[6] deres beqvemmelighed, som begge havde da ongefer lige lang rejse

[1] Heiti. / *Benævnelse.*

[2] Eftir 1670 skiptist Múlasýsla í tvo og stundum þrjá hluta eða sýsluumdæmi: norðurhluta, miðhluta og suðurhluta. Sýslumenn voru þó yfirleitt ekki nema tveir og eftir 1736 fylgdi miðparturinn ávallt suðurhlutanum. Var svo fram til 1779 að sýslunni var formlega skipt í tvær sýslur, Norður- og Suður-Múlasýslu. / *Efter 1670 blev Múlasyssel delt i to og nogle gange tre dele eller sysselområder: en nordlig del, en mellemste del og en sydlig del. Der var dog for det meste ikke mere end to sysselmænd, og efter 1736 fulgte den mellemste del altid den sydlige del. Således var det til 1779, da syslet formelt blev delt i to sysler, Norður- og Suður-Múlasyssel. Lovsamling for Island* IV, s. 470–474 (Kongelig Resolution ang. Deling af Mule Sysselerne, 29.3.1779; Reskript til Amtmand i Nord- og Öster-Amtet Olaf Stephensen, ang. Delingen af Mule-Sysselerne i Island, 29.3.1779).

[3] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.*

[4] Landakortið fylgir ekki með til nefndarinnar. / *Landkortet blev ikke vedlagt til Landkommissionen.*

[5] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

[6] Ísafjarðarsýsla og Þingeyjarsýsla. / *Ísafjarðarsyssel og Þingeyjarsyssel.*

at gjöre til Tingöre, som og at amtmanden var da situeret ret midt udi sit amt. Derved havdes og den lejlighed, at amtmanden boede temmelig nær ved bispestoelen og Flugemyre,[1] hvor synodus generalis[2] holdes, da hand udi stiftamtmandens fraværelse er allernaadigst befalet at præsidere udi samme ret. Og det ansees for höystfornöden, at hand haver indseende med bispestoelen og hans oeconomie ifölge det kongel. reglement af 1746,[3] samt paa stiftamtmandens vegne med institution og disciplinen udi scholen ifölge den kongel. scholeanordning af 1743.[4] Saa er og klostergaarden Tingöre strax ved söen, hvortil gaaer et fersk vand tæt under stædet, ikkun par mile vejs fra Skagestrands havn,[5] hvortil transport af byggningsmaterialier kand gjöres til vands, men ikke til noget andet mig bekent beqvemt stæd eller kloster udi dette amt. Det er og höystnödvendigt, at amtmanden boede paa saadan en gaard, som kunde underholde een deel heste og andre creaturer. Thi rejser og transporter, som hand maatte gjöre fremfor amtmanden for sönden, udfordrer mængde af hester og deres underholdning om vinteren i denne haardeste deel af landet, hvortil Tingöre med henhörende hjemme- og udmarker ansees for et af de belejligste stæder nordenlands.

10° Endskjönt vejen fra den nordeste part af Muhlesyssel er noget længre til Bessestæd[6] end som til Thingöre, naar der rejses norder om landet, ihvorvel begge vejene ere lange og besværlige, saa kand til ingen af stæderne skikkes bud om vinterdagene. Altsaa pleje indbyggerne at lade alle saadane deres anliggenheder beroe til laugtingstiden, hvorhen de dog rejse eller skikke bud, hvilket som er.

Til slutning af alt dette vil jeg alleene saa obiter[7] erindre, at i de ældre tider, saa nær som indtil dette seculi begyndelse, vare her i landet hverken amtmænd eller landfogder. Men de kongel. befalingsmænd, eller saakaldede leensmænd, beklædede alleene alle de 3 bestillinger og blev

[1] Hólastóll / *Hólar bispestol*, Hólahreppur, Skag.; Flugumýri, Akrahreppur, Skag.
[2] Almenn prestastefna. / *Generalsynode. En synode er et præstemøde.*
[3] *Lovsamling for Island* II, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skalholt og Holum paa Island, 10.6.1746).
[4] *Lovsamling for Island* II, s. 435–470 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743).
[5] Skagastrandarhöfn / *Skagaströnd havn*, Hún.
[6] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.
[7] Í fljótheitum. / *I al hast.*

for dem af Kong Christian 3je ved et rescript af 1542 i Otto Stigsens[1] tid Widöekloster[2] udseet og anordnet som kongsgaard til deres residence,[3] hvilket dog aldrig er efterkommet.

Af disse var rigsadmiral Henrich Bielke[4] den sidste, som raadede over landet i lang tid og havde her sine fuldmægtige, som kaldtes fogder, og imellom gjorde hand en rejse herover selv. Nogle af disse befalingsmænd eller leensmænd havde heele landet udi forleening, og svarede kongen aarlig visse pengesummer deraf. Dette kostede kongene langt mindre end som at holde og lönne 3 embedsmænd. I de tider vare kongernes udgifter i landet af meget liden betydenhed.

Af embedsmænd var laugmændene de eeneste foruden befalingsmanden, som bleve salarerede af kongens cassa med 60 rixd. hver. Men de havde da tillige de beste forleeninger, kloster og sysseler, som vare i landet. Tidernes forandringer har forhöyet udgifterne, men indtægterne ere derimod formindskede. Naar De höystærede herrer vilde observere den balancereigning, som landfoged Skule Magnusen har gjort over kongens indtægt her i landet efter jordebogen fra 1696 til 1760,[5] saa skal de finde störste forskjæl. Jeg har læst den, men ejer den ikke nu. Christian Möller var den förste amtmand her i landet, som Fuhrman efterfulgte.[6]

Jeg er nu bleven alt for vitlöftig udi denne skrivelse, som dog ikke indeholder noget af betydenhed af det, de höystærede herrer ikke selv veed, og maae altsaa heede magnum nihil.[7] Det er dog skrevet i den meening at adlyde deres begæring og give dem den efterretning, som jeg kunde om landets nærværende omstændigheder. Videre strekker sig ikke mit dessein eller talent, men hvorleedes det skal sættes i velstand af væstand,[8] staaer ikke til mig at proponere. Dertil er ellers noch af andres projecter, hvilke jeg hverken er i stand til at approbere eller improbere[9] og endnu

1 Otte Stigsen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1542–1547 og 1551.

2 Viðeyjarklaustur, Seltjarnarneshreppur, Gull.

3 *Íslenzkt fornbréfasafn* XI, s. 179–180 (Kristján konungur III. leggur Viðey undir umboðsmann sinn, 25.12.1542).

4 Henrik Bjelke (1615–1683), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1649–1683.

5 *ÞÍ*. Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

6 Christian Müller (1638–1720), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1688–1718; Niels Fuhrmann (1685–1733), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1718–1733.

7 Mikið af engu. / *Meget af intet.*

8 Sbr. íslenska *velsæld* og *vesæld*. / *Vestand, tilstand af ulykke og modgang.*

9 Hafna. / *Misbillige.*

mindre at legge noget dertil. Kunde den halve part af de projecter, som allereede ere gjorte til landets opkomst, være practicabel, sikker og saaleedes fornuftig udförte, at de ikke foraarsagede noget andet malum[1] igjen, i stæden for det som blev afværget, saa var Island endda vel hjulpet.

Kongen har endnu seet i naade til os og allernaadigst behaget at skikke dem herhid for at undersöge alting til landets beste, om der ere nogle reedningsmidler for det tilbage. Saa önsker jeg af mit hjerte, at de kunde udfinde de sikkerste, og at det saaleedes ved deres grundige forestillinger og derpaa grundede allernaadigste foranstaltninger, kunde bringes til ald muelig forbedring.

Behagede ellers höystærede herrer at tilspörge mig om noget à parte, enten til bedre oplysning af det, jeg herinde har skrivet, eller i andre ting, saa findes jeg saa tjenstvillig som skyldig dertil. Da jeg saavel i ord som i gjerning vil beflitte mig paa at ervise, hvorleedes jeg med störste höyagtelse stedse forbliver.

Velædle, höystærede herrer Landcommissarii.

Leiraae,[2]
d. 23de Decembr. 1770.

Deres tjenstskyldigste tjener
B. Marcusson[3]

Björn Markússon lögmaður fjallar um skiptingu landsins í tvö ömt 5.1.1771. Lit. R. [N° 1].

Lovmand Björn Markússon drøfter opdelingen af landet i to amter 5.1.1771. Lit. R. [N° 1].

ÞÍ. Rtk. D3/1–35.
Innskráð/*indskrevet* 8.2.1771.

[1] Böl. / *Onde*.
[2] Leirá, Leirársveit, Borg.
[3] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

Velædle, velbyrdige!
Höystærede herrer Landcommissarii!

I min skrivelse til De höystærede herrer gav jeg min meening tilkjende paa deres forespörsel angaaende den fornödne forandring udi den allernaadigst resolverede landdeeling udi 2de amter, naar den endelig skulde i fremtiden continuere.[1] Men nu villde jeg à parte herved, om jeg turde, paa det intet skal forglemmes, forebringe dem de raisoner, som ved muntlig samtale med dem har bragt mig til at lade mig forlyde med, at af denne landets inddeeling udi 2de amter ikke vel kunde ventes den derved allernaadigst intenderede nytte, men meere være til hans kongl. Majts langt större udgifter og omkostninger, end som hidindtil skeet er, uden at derved kunde erholdes, allermindst in statu qvo, nogen synderlig fordeel.

1° Jeg haver erindret i min ermelte skrivelse, at hans Majt i forrige tider holt og salarerede en eeneste höyeste övrighed over landet, som kaldtes leensmand eller befalingsmand, imod at hand fra dette seculi ongeferlige begyndelse har salarered og holt 3de embedsmænd, nemlig: En stiftbefalingsmand, amtmand og landfoget, hvilket sidste meget har föget hans Majts udgifter. Men naar der endnu skal komme en amtmand til, eller den 4de kongel. embedsmand, saa blive disse udgifter, foruden andre nye, endnu större, da dog de kongelige indtegter for sine aarsagers skyld snart aarlig formindskes udi landet, uden for saavidt de nypaalagde skatter og contributioner kand supplere den defectum[2] igjen.

2° Vil der nödvendig til den nye amtmand, ligesom ogsaa er proponeret, udvelges en ny fri residence, og der opföres anstendige byggninger, hvilket koster store penge, og dens afgift vil aarlig formindske hans kongel. Majts indkomster. Tingörecloster,[3] som allerunderdanigst som det beqvemmeste er foreslaaet til det nye amtmandssæde, er allernaadigst forleenet til sysselmand Biarne Halldorsen[4] som forpagter paa livstid. Hand er noch en gammel mand, men skulde hand leve og komme til at flötte, vilde hand vel ogsaa gjöre en allerunderdanigst ansögning om eftergivelse og doceurer[5] for hans forflöttelse og andre derpaa gjörende

[1] Sjá greinargerð Björns Markússonar hér að framan / *Se Björn Markússons redegørelse ovenfor*, s. 179–183.
[2] Skort. / *Mangel*.
[3] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
[4] Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773.
[5] Skaðabætur. / *Erstatning*.

omkostninger med videre, hvilket alt vilde foraarsage hanss Maj^{t} endnu nye udgifter.

3° Haver heele landet udi ald sin tid hidindtil staaet under et amt, og dets gamle og nye documenter og pappirer ligge alle samlede og uadskilte paa Bessestæd.[1] Naar nu landet er deelt udi 2de amter, saa maa nödvendig alt saadant nöye igjennemsees, og hvis der hörte til det nye amt, udcoperes[2] og tilstilles den nye amtmand tillige med alle de kongelige og Cammer rescripter, som hörte til heele landet, stiftamtmandsbreve, amtmændenes ordre og resolutioner med videre. Hvilket arbeyde vilde koste store penge, ifald det ikke syntes at være ugjörligt.

4° Maatte der vel holdes 2de oberretter og oberretsprotocoller, naar der vare 2de amtmænd, da enhver af dem skulde præsidere i de sager, som forefalde udi hanss amt. Der kunde og være spörsmaal, om den eene amtmand kunde udnevne assessores fra det andet amt, udi ventelig mangel af hans eget amt, eller om den eene amtmand kunde beordre assessores af sit amt til at tjene den anden amtmand for assessores i et andet amt. Om laugrettemænd,[3] som til bisiddere betjene begge laugmændene, er alt andet at sige, saasom de intet votum har og kand aldrig indstevnes for höjere retter.

5° Naar nu alle disse omsvöb, omstændigheder og omkostninger med kandskee endnu fleere ere gjorte, saa synes mig, at den nytte eller fordeel, som landet kunde höste af allt saadan, var gandske uviss, da det er bekjendt, at de fleste af de höje övrigheder, som kongene har behaget at sette over landet, har med ære og berömmelse forstaaet den dem allernaadigst anbetroede station. Derimod er det uimodsigelig vist, at hans kongl. Maj^{ts} udgifter i landet derved merkelig foröges.

Det er vitterligt, at landets strekning er baade stor og vitlöftig. Men hvem skulde tænke, at i et land af 120 miles længde og 50 miles breede ikke skulde findes flere end som ongeferlig 42.000 sjæle af unge og gamle, og ibland disse ikkuns hen imod 11.400 mands mennisker fra 16 aars alder at regne, og endda alle gejstlige og verdslige betjentere, gamle folk, syge og gebreklige[4] derudi iberegnede. Dette beviser dog det mandtal, som blev taget i fjor over heele landet. Hvor mangfoldig fleere folk mon ikke et amt indeholde udenlands? Ihvorvel det ikke er af nær saa

[1] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.
[2] Afritast. / *Kopieres*.
[3] Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn*.
[4] Örkumla. / *Invalide*.

vitlöftig en strækning. Udi landet ere 19 sysseler og 21 virkelige sysselmænd, foruden 5 adjunctos og 2de laugsagnere,[1] som alle skal passe paa, enhver udi sit district, at alting gaaer ordentlig til, og at kongens love og anordninger blive efterlevede. De give og amtmanden aarlig tilkjende landets tilstand, og hvorleedes handelen drives paa hver havn med videre. Saa naar mand overvejer alting nöje, bliver alleene fordeelen dette, at Norderlands indbyggerne har nærmere vej til Tingöre end som til Bessestæd, naar de behöver at söge noget hos amtmanden (thi for Vesterlandet er det nesten det samme, og fra den störste deel af Österfjerdingen er kortere vej til Bessestæd end som til Tingöre). Og amtmanden residerer nærmere Norderlandsscholen,[2] hvorover hand udi stiftamtmandens fraværelse skal have inspection. Men imellem Norder- og Sönderlandet falder gjerne correspondence og bud saa tit behöves. Over allt veed jeg ikke, hvad amtmanden for norden kand have saa synderlig at bestille, allerhelst saa længe landet er i den stand, det nu er, at jo amtmanden for synden kunde det tillige faae afgjort, ligesaavel herefter som hidindtil. Jeg tilstaaer vel, at amtmandens, ligesom andre kongel. betjenteres embedsaffaires foröges stedse, men det er mest i henseende til Sönderlandsamtet, og ikke saa meget i de andre deele af landet. Jeg vil ikke tale om, hvorleedes indbyggerne har besværet amtmændene med mangfoldige unödvendige forespörseler, og amtmændene selv deres embede med resolutioner paa deslige memorialer og ved at venne folk til saadant mangfoldiggjort, selv deres egne affaires. Naar amtmændene vil tage sig paa at resolvere og decidere udi de fleste sager, hvortil ere da sysselmændene eller andre dommere? Saadanne resolutioner kunde endelig være gode noch, naar begge parter ere fornöjede, thi derved bliver processer forkortede og i en hast afgjordte.

At jeg har aabnet for Dem mine tanker om denne landdeeling udi 2de amter, skeer ikke saa i henseende til De herrer vores itzige stiftbefalingsmand og amtmand, som for eftertiden. Og for at viise, saavidt mueligt, at hans kongel. Majt vel kunde menagere[3] de paa den anden amtmand gjörende omkostninger og aarlige gage. Jeg er viss paa, at en saadan höjfornuftig herre som vores stiftbefalingsmand kunde gjerne bestride begge embederne alleene, naar hand residerede selv i landet. De höjstærede

[1] Fimm aðstoðarsýslumenn og tveir lögsagnarar. / *Fem hjælpesysselmænd og to fuldmægtige.*

[2] Latínuskólinn / *Latinskolen,* Hólar, Hólahreppur, Skag.

[3] Spara. / *Spare.*

herrer indseer lettelig selv, hvor meget derved vilde spares paa kongens cassa, uden at landet blev fornærmed derved, men langt heller beæret med saadann en höjstands persons nærværelse, der yndede landet og havde baade anseelse og authorite paa höje og höjeste stæder. Og naar hand var bleven bekjendt i landet, kunde med succes forebringe alt, hvis hand syntes nyttigt til dets beste. Hvorfore maae vii ikke have vores stiftbefalningsmand stendig inde i landet hos os, ligesom alle andre lande har sine?

Endelig er endnu et ved denne deeling i 2de amter at observere. Naar enhver amtmand skal agere stiftbefalingsmandens vices i sit amt udi hanss fraværelse, saa maae bispen paa Skalholt,[1] hvordan end amterne deeles, have med begge amtmændene, og de begge med hannem, at bestille i adskillige embedsaffairer. Hvilket vilde falde meget besværligt og kunde desuden foraarsage mange dispyter, med flere andre ting, som nu vel ikke burdte præsumeres, men tidernes forandringer kunde legge for dagen.

Disse mine ringe tanker vilde jeg ikke undlade De höjstærede herrer at insinuere som et corolarium[2] til min forrige skrivelse og som et problema. Det underkastes deres opmerksomme eragtning og nöjere eftertanke til allerunderdanigste forestilling i sin tid, om saa behager.

I övrigt forbliver med störste consideration.

Velædle, velbyrdige, höjstærede herrer Landcommisarii.

Leiraae,
d. 5te Januarij 1771.

Deres tjenstskyldigste tjener
B. Marcusson

Björn Markússon lögmaður ritar álitsgerð um tíundargreiðslur 5.1.1771. Lit. R. [N° 2].

Lovmand Björn Markússon skriver om tiendebetalinger 5.1.1771. Lit. R. [N° 2].

ÞÍ. Rtk. D3/1–36.
Innskráð/*indskrevet* 8.2.1771.

Áritun/*påskrift*: Jndkommet; Lit. R.

[1] Skálholt, Biskupstungur, Árn.
[2] Eins og í kaupbæti. / *Som et plus.*

OM TIENDEMAADE OG YDELSE UDI ISLAND

Den saakaldede Gizer biskops tiendestatute,[1] som er forfatted aar 1096, har alt siden i henseende til tiendernes ydelse her i landet valideret for en fundamental lov indtil denne tid, ihvorvel ud af dens rette udtolkning ere faldne adskillige dispyter, særdeelis i vore tider. Ermeldte tiendestatute melder, at enhver skal lade vurdere alt sit gods fast og löst og yde tiend deraf efter dens indhold og formældning.

Hos dem, som ejer mindre end som 5 hndr. eller 20 rd. tiende værdie, gives tienden alleene til fattige. Men hos dem, som tiender 5 hndr. og derover, deeles tienden i 4re lige deele, nemlig til kongen, kirken, præsten og fattige. Om ydelsen i sig selv er ellers ikke nogen dispyte, da den er uniform over heele landet. Men om tiendemaaden, nemlig hvilket og hvorleedes der bör vurderes til tiende, derom er det, som adskillige lærde mænd har disputeret udi vore tider. Nogle paastaaer, at alt, hvis mand ejer levende og dödt, löst og fast, bör tiendes. Andre derimod, at ikkun af det, som giver gevinst og rente af sig, bör svares nogen tiende. Den förste meening synes at gaae lige efter statutens ord og indhold, naar tillige observeres adskilligt, som hun selv exciperer fra tiend.

Foruden denne forbemelte Gizur biskops statute er en anden, som kaldes Bergthors statute,[2] der paabyder, at de döde öre, som ikke give nogen synderlig gevinst eller rente af sig, skulde saaleedes vurderes til tiende at 3 hndr. ellers 12 rixd. værdie, skulde ansees ikkuns for 1 hndr. Denne sidstmældte statute har nogle af de nyere antiqvariis improberet, og anseet den for et scriptum supposititium,[3] men de andre igjen paastaaet dens virkelige authorite. Hvilket som er, saa er det dog vist, at saadant affælding[4] paa frugteslöse döde öre til en tredes deel til tiende er ældgammel og er tillige paabuden i den saakaldede reformerte Christen-

[1] *Lovsamling for Island* I, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096). Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 9 (Bergþórs-statúta. Den saakaldte Bergthors-Statut. Om Reglerne for Taxering af Jorder og deres Herligheder i Island, 1117). Falsskjal frá byrjun 18. aldar kennt við / *Forfalsket dokument fra begyndelsen af det 18. århundrede, der tilskrives* Bergþór Hrafnsson lögsögumann / *lovmand* 1117–1122. Prentað í / *Trykt i*: Halldór Einarsson, *Om værdie-beregning paa landsviis og tiende-ydelsen i Island*. København 1833.

[3] Hafa sumir yngri fornfræðingar vísað á bug og álitið falsskjal. / *Har nogle yngre oldtidsforskere forkastet og betragtet som et forfalsket dokument*.

[4] Niðurfærsla. / *Fradrag*.

rett,[1] som blev forfatted circa reformationen og anföres der som en gammel skik og regel i saadan tilfælde.

At alle jorder har været i de ældgamle tider tiendede, vil jeg ikke tvivle paa. Men efter at en deel af dem blev givet eller lagt til gudelig eller publiqve brug, er den praxis efterhaanden indfört at befrie dem fra at tiendes, som for ex. kongens, bispestolernes, klosternes og kirkernes jorder med videre. Den skik vilde Kong Christian den 3je[2] höjlovlig ihukommelse have ophævet ved Knuts Steenssens instrux af dato 1555,[3] hvor der staaer saaleedes: Vil hans kongel. Maj^{t}, at alle kongens, klosternes, stifternes og kirkernes jorder skal tiendes 4re tiender. Dette er dog ikke efterkommet, det jeg veed, uden paa nogle stæder af landet, nemlig paa Vestfiordene, hvilket jeg formeener være skeet formedelst bispernes motvillighed, da de med det samme mistede den 4de part af tiendene, som de havde för haft, men kongen tog da til sig selv. Her foruden er det nu alt kommet i vane, at jordenes lejeqvilder ikke blive tiendede, hvilke dog ere den största og mest frugtbringende capital, som landet ejer, allerhelst saa længe faarene vare i god stand, som udgjorde vel i den tid ⅔ deel af qvildernes antal.

At indföre den norske tiendemaade ind i landet, kand jeg ikke indsee, til hvad meere nytte kunde være end vores gamle tiendemaade, naar den blev ret handhævet og forbedret. Den norske fisketiend er alt for svær tyngsel for den fattige almue her i landet og desuden mange besværligheder underkastet. At forbedre en ting, naar det kand skee, er altid lettere og meere sikkert end som at forandre den og kaste alting over ende, især naar mand ikke er viss paa forandringens bedre nytte, end som forbedringen kand före med sig.

Island er endnu ikke udi bedre eller anderleedes situation, end den tid laugmand Rafn Oddsen[4] svarte den norske herre Lodenlepp[5] i fordum tid, da hand kastede islænderne det i næsen, at de tiendede döde,

[1] Sbr./*jf*.: *Lovsamling for Island* I, s. 9–10 (Kristinréttur Þorláks ok Ketils, 1123); s. 12–16 (Kristinréttur Árna biskups, 1275).

[2] Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537*.

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 69–71 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand i Island, 20.3.1555). Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560.

[4] Hrafn Oddsson (ca. 1226–1289), goðorðsmaður og hirðstjóri / *islandsk høvding og statholder* 1270–1289.

[5] Loðinn leppur (?–1288), norskur hirðmaður og sendimaður konungs / *norsk lensmand og kongens gesandt*.

frugteslöse öre, og ikke vilde bruge den norske tiendemaade: God er vores tiendemaade herre, sagde hand, og en anden slags vil blive baade for gejstlige og verdslige meere ubeqvem.[1]

I den samme tid som Kong Christian 3 befalede, at 4re tiender skulde ydes af kongens, closters og andre jorder paa Issland, paabod hand, at den sædvanlige fisketiend af Vespenöerne[2] skulde vedligeholdes. Vide Knud Steensens instrux og anordninger af dato 1555.[3] I henseende til disse fornævnte jorder gaaer der forskjellig til udi landet. Paa Vestfiordene, som forbemelt, tiendes de alle med 4re tiender, for norden ydes af een deel af disse jorder 2de tiende, nemlig til præsten og fattige, hvilket, jeg formeener, være skeet ifölge Friderici 2di anordning af 1575.[4] Her for sönden tiendes ingen af Skalholt bispestoels jorder til nogen, det jeg veed, ikke heller kongens jorder. Holum bispestoel udgiver ellers aarlig til præste og fattige i tiender og smörlejer[5] af dens jorder, her imod 86 rd. croner.

Hvorleedes mine remarqver[6] vare over det capitel om tiend udi conceptet til den nye islandske lov,[7] kand jeg nu ikke erindre, saasom det er af ilden, tillige med alt andet, mig frataget.[8] Ikke desto mindre vilde jeg dog meddeele mine höjstærede herrer mine ringe tanker angaaende tiendemaaden her i landet, som virkelig kunde merkelig forbedre baade

1 *Biskupa sögur* III. Íslenzk fornrit. 17. bindi, s. 96 (Árna saga biskups): „Herra, góð er tíundargerð sú sem vér höfum, ok önnur mun hvárumtveggjum, klerkum og leikmönnum, óhentari."

2 Vestmannaeyjar.

3 *Lovsamling for Island* I, s. 69–71 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand i Island, 20.3.1555); s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555).

4 *Lovsamling for Island* I, s. 101–104 (Anordning om Præsternes Indtægter i Holum Stift, 21.2.1575). Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588.

5 Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. / *Smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør.*

6 Athugasemdir. / *Bemærkninger.*

7 Hér á hann við athugasemdir sínar við drög að nýrri lögbók saminni af Jóni Ólafssyni. / *Her henviser han til sine bemærkninger til udkastet til en ny lovbog skrevet af Jón Ólafsson. ÞÍ.* Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

8 Stórbruni varð á Leirá, heimili Björns Markússonar lögmanns, í desember 1769. Missti hann þá allt innbú sitt. / *Der var en storbrand på Leirá, lovmand Björn Markússons hjem i december 1769. Han mistede alt sit indbo.* Sbr./*jf.*: *Annálar 1400–1800* IV, s. 532 (Höskuldsstaðaannáll); V, s. 66 (Íslands árbók); VI, s. 158 (Úr Djáknaannálum).

gejstlighedens, kirkernes og de fattiges vilkaar, og hans Maj^ts höje interesse ikke heller fornærmes. Saasom det er grundet paa adskillige kongel. anordninger og ordinancer, der ikke ere efterlevede indtil denne dag, hvilket dog alt underkastes höjstærede herrers forandring og forbedring efter eget gotbefindende og nöjere indsigt i landets sande beste.

Mit concept om tienderne er ellers saaleedes for nærværende tid:

1° Alle og enhver saavel gejstlige som verdslige udi landet skal tiende ald deres gods og formue paa efterfölgende maade. Nemlig, at den, som ejer enten 1 koe, som er ung og frisk, 6 unge og friske lambfaar eller 1 hest, der ved fardagetiden[1] kand vurderes for 1 hndr. værdie udi middelmaadige aaringer, skal tiende om hösten næst efter 1 hndr. og betale deraf til fattige i reppen i den sædvanlige tid 2 al. eller 4 fiske.

Den, som ejer 2 hndr. i saadanne öre, betaler 3 al.
Den, som ejer 3 hndr., betaler 4 al. eller 8 fiske.
Den, som ejer 4 hndr., betaler 5 al. eller 10 f., som ydes alleene til de fattige.

Naar 1 koe, de 6 lambfaar eller 1 hest, ikke kand ansees at være af 1 hndr. eller 4 rd. værdie hver, da bödes det op,[2] indtil det bliver 1 hundred værdie. Og eftersom det da vurderes til mange hundrede, saa mange hundrede tiender den, det ejer og yder tiend af. For exempel: Jeg ejer 3 kjör unge og gamle, som ikke kand ansees meere værde, end som den eene 100 al., den anden 90 al., den tredje 80 al., i alt 2 hndr. 30 al. eller 9 rd. croner. De 6 lambfaar, som jeg ejer, kand være mavre og gamle og kand altsaa ikke alle ansees for meer end 90 al. eller 3 rd. Hesten heller ikke meere værd end som 80 al. eller 2 rd. 4 mk. Dette alt tilsammen gjör 14 rixd. 4 mk. eller 3 hndr. 80 al. Om hand da ejer 1 gammel hoppe til, som kand vurderes for 40 al. eller 1 rd. 2 mk., gjör i alt 4 hndr. til tiende. Af mindre end 60 al. eller 2 rd. værdie ydes ingen tiende. Men af 60 al. betales 1 al. eller 2 fiske til fattige alleene.

Af husgeraad, gangklæder, sængeklæder, böger og deslige betales ingen tiende. 10 beeder 2 aar gamle og eldre tiendes for 1 hndr. 10 1 aar

[1] Fardagar. Fjórir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrjaði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúendaskipti að fara fram. / *Skiftedage. De første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommern på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begynder i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård. Islandsk* fardagar.

[2] Kompensere. Islandsk *bæta upp*.

gamle ditto for 60 al. Utemmede heste og hopper tiendes ikke, förend de ere 3 aar gamle, da tiendes de efter deres værdie. Ingen hest skal höjere tiendes end som for 1 hndr., omendskjöndt den kand sælges höjere og være ridehest. Kalve og nöd[1] yngre end som 3 aar gamle ansees heller ikke til tiende, siden tiendes de for deres halve værdie, indtil de blive slagtede. Een ottering og en sexæringsbaad,[2] som gaaer paa söen og fisker, ansees hver for sig til tiende for 2 hndr. 1 firemandfar og 1 tomannefar,[3] som fiske, ligeleedes hver for 1 hndr., 12 rixd. croner eller specie af liggende penge, tiendes for 1 hndr.

Naar en er bleven saa riig, at hand ifölge foranförte tiendemaade ejer 5 hndr. til tiende, da, og siden hvor meget end hand tiender, deeles tienden i 4re lige deele, og svares deraf til hver tiendetagere, ligesom hidindtil har været i brug. Nemlig af 5 hndr. 6 al. eller 12 fiske, 3 fiske til hver. Af 6 hndr. 8 al. eller 16 fiske, 4 til hver, af 7 hndr. til hver 4½ fisk, af 8 hndr. 5 fiske, af 9 hndr. 5½ fisk, af 10 hndr. 6 fiske udi tiend og saa fremdeelis efter tiendestatuten, ligesom sædvanligt været haver.

2° Alle beboede gaarde og boliger over heele landet, i hvem de og tilhöre, skal herefter tiendes 4re tiender, undtagen de som herefter exciperes fra tiend i den 10. post. Disse tiender skal vedkommende svare af jordenes landskylder efter den 4 postes indhold, uden hvor bönderne tilforne har selv ydet dem, uden ald afkortning af deres landskylder, der forbliver det derved fremdeelis. Og bör jordernes dyrhed, hvor den hidindtil har været uviss, fastsettes i proportion af den afgift, som er ydet af jorden udi næstforegaaende 20 aar.

3° Alle lejeqvilder, som fölge med enhver jord over heele landet, skal ligeleedes tiendes 4re tiender. Saaleedes at ethvert lejeqvilde anslaaes til 90 al. eller 3 rd. til tiende, hvilken tiende skal trekkes af den leje, som deraf bör svares ligeleedis efter den 4de post.

4° For kirke- og præstetienderne, som bör ydes af kongens og closternes jorder og qvilder, skal enhver closterholder og forpagtere samt landfogden af de kongens jorder, som ikke ere forpagtede til andre, gjöre aarlig rigtig reigning efter deres fremvisende original jordeboger til stiftbefalingsmanden eller amtmanden og stiftets biskop, og bisperne selv til stiftbefalingsmanden for de 2de parter af bispestoelenes jorders og qvilders tiende. Alle med promte betaling derfor i reede penge, hvilke aarlig

[1] Naut. / *Tyre*.
[2] Otteåring og seksåring. Islandsk *áttæringur* og *sexæringur*.
[3] En firemandsbåd og en tomandsbåd. Islandsk *fjögramannafar* og *tveggjamannafar*.

for sönden paa landstinget og for norden paa Flugemyre,[1] uddeeles til de fattige præstekald og præster i hver stift efter deres gotbefindende.

Kongens deel af disse tiender beholde bisperne paa bispestoelens jorder i stæden for den afbrek,[2] de lide ved tiendernes svarelse paa deres lejer og landskylder. Ligesom beneficii presterne[3] ogsaa selv, foruden kirke- og præstetienden, nyde kongens part af tienderne, der falde af de kirkejorder og kirkeqvilder, som deris præstekald tilhöre. Klosterholderne[4] og forpagterne beholde ogsaa kongens part af tienderne, paa deres forpagtningsjorder. Men paa kongens jorder, som ikke ere til nogen forpagtede, yder kongen selv sine tiender. De fattiges deel af alle disse jorder- og qvilderstiende betale jordens beboere under sysselmandens inspection til reppstjorene udi den repp, som jorden ligger, til sædvanlig tid efter næstforegaaende postes formældning. Proprietarierne tiender selv deres egne lejeqvilder og svarer tiend deraf i det sogn, som de boer, ligesom af alt andet gods, de ejer og tiendes bör.

5° Ligesom præsterne efter næstforegaaende post nyder selv de 3 deele af kirkejordenes og deres qvilders tiende, saa og bör de ogsaa være befriede at svare tiender af deres eget rörendes gods og lejeqvilder, undtagen til de fattige. Men deres egne jorder tiendes med 4re tiender paa samme maade som andet proprietariigodss, og hidind[til] har været brugeligt i landet.

6° Ingen hoesbond, være sig gejstlig eller verdslig, maae formedelst de foranförte tienders ydelse paalægge deres bönder eller lejlendinge nogle nye tyngseler eller foröge jordenes landskylder videre, end de hidindtil har svaret af de samme jorder, under straf at betale det dobbelt igjen til bonden.

7° Alle gejstlige og verdslige kongel. betjentere skal herefter, ligesom hidindtil fra landets förste beboelse, være befriede fra at yde og betale af deres salario eller embedsindkomster den saakaldede bondeskat og gjeftold.[5] Men eje de selv à parte saa meget jordegods, at dets aarlige

[1] Flugumýri, Akrahreppur, Skag.

[2] Rýrnun. / *Forringelse.*

[3] Beneficiarius. Lénsprestur, prestur sem hefur kirkjulén (beneficium). / *Lenspræst, præst som har kirkelen (beneficium).*

[4] Klausturhaldari. Umboðsmaður klaustureigna sem eftir siðaskipti voru lagðar undir konung. Einnig nefndur umboðsmaður eða forpagtari. / *Klosterholder. Ombudsmand for klosterejendommene, som blev lagt under kongen efter reformationen. Benævnes også ombudsmand eller forpagter.*

[5] Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre.*

rent kand belöbe sig til 20 rixd. croner og derover, da skal de deraf yde skat og gjeftold til kongen ligesom bönderne. Men alle 4re tiender svare de alle til vedkommende undtage præsterne, som forholde sig dermed efter den 3je post.

8° Kirkeproprietarierne, enten de ere gejstlige eller verdslige, svare tienderne af de deres kirker tilhörende jorder og lejeqvilder, hvor lejlendingerne tilforn ikke har svaret dertil (imod at proprietarierne beholder selv de halve lejer for lejeqvildernes vedligeholdelse), hvoraf sognepræsten oppebærer de 2de parter, kirken den 3je og fattige den 4de. Men af det, som kirkerne ejer i hjemmelandet, svares ingen tiende.

NB: Dette, som her er anfört angaaende kirkeqvilderne, validerer in casibus ordinariis,[1] men hvorleedes dermed bör efter ret og billighed forholdes in casibus extraordinariis[2] overlades til andre höjere at decidere udi.

9° De af udenlands nationer, som sette sig ned eller ligge her i landet og gjör ingen tiend eller kand ansees for boesiddende, bör give aarlig en doceur til kirken, præsten og fattige i det sogn, de sig opholder, efter deres lejlighed og indkomsters störelse.

10° Efterskrevne jorder ere befriede fra at tiendes med 4re tiender, nemlig bispegaardene, kloster- og beneficiigaardene selv. Item præsternes leensjorder, som præsten boer selv paa eller ere beskicket til hans boelig, hospitalsgaardene og de saakaldede christfiárjorder,[3] som ere lagte til de fattiges ophold og underholdning. Af de andre præsternes leensjorder, om de ere flere end som een til, med deres lejeqvilder svares 4re tiender paa samme maade, som om kirkejorderne mældes § 8. Hvis tiende lejlendingen har hidindtil selv svaret af sin lejejord, foruden hans afgift, de yder hand endnu fremdeelis til vedkommende ifölge den forestaaende 2. post.

11° Hvis præsterne udi Holum stift har hidindtil af tiende eller smörlejer nydt og oppebaaret af bispestoelens eller klosternes jorder, det beholder de endnu fremdeelis ubeskaaret, paa samme maade som hidindtil skeet er. I lige maade udi Skalholt stift, hvor 4re tiende ydes af kongens,

1 Í venjubundnum tilvikum. / *I sædvanlige tilfælde.*

2 Í sérstæðum tilvikum. / *I særlige tilfælde.*

3 Kristfjárjörð. Jörð gefin Kristi til styrktar fátækum. Kristfjárjarðir voru í umsjá hreppa og rann ágóði af þeim til framfærslu fátækra. / *En gård givet til Kristus til understøttelse af de fattige. Disse gårde var under opsyn af reppen, og udbyttet gik til forsørgelse af de fattige. Islandsk* kristfjárjörð.

kirkernes og andre jorder, der ydes de til vedkommende fremdeelis, ligesom hidindtil har været brugeligt paa slige stæder.

12° Foruden de her anförte tiender, skulde kirkerne, præsterne og de fattige fremdeelis ubeskaaret nyde og beholde alle de privilegier, rettigheder, bevillinger og beneficia, som dennem alle og enhver ved de kongel. love, ordinancer og anordninger ere og have været her i landet allernaadigst forundte og bevilgede, eller herefter forundte og bevilgede vorder, for saavidt derudinden herved ikke er gjort nogen forandring.

Disse mine indfald insinueres De höystærede herrer, enten til forbedring, forandring eller forglemmelse, alt efter egen behag og gotbefindende af Deres velbyrdigheders tjenstskyldigste tjener.

B. Ms.[1]

Björn Markússon lögmaður skrifar um fátækramálin á Íslandi [án dags. 1771]. Lit. FF. N° 2.

Lovmand Björn Markússon skriver om fattigvæsenet i Island [uden dato 1771]. Lit. FF. N° 2.

ÞÍ. Rtk. D3/2–17.
Innskráð/*indskrevet* 13.3.1771.

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 13. Martii 1771; Lit. FF. N° 2.

OM DE FATTIGES VÆSEN I ISLAND

Den gamle isslandske lovs fremförslebalk[2] kaldet handler om de umyndiges og fattiges ophold, opdragelse og underholdning, hvorefter indbyggerne har rettet dem i slige tilfælde, for saavidt de har forstaaet, efter tidernes maade og omstændigheder. Men da deri er adskilligt, som har givet anleedning til dispyter, ikke alleene blandt de lærde, men endog

[1] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791.

[2] Framfærslubálkur Jónsbókar. / *Forsørgelsesbalk. Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 141–149.

imellem slægtningerne og reppene indbyrdes, saa har det faldet meget vanskeligt at faae een fattig promoveret[1] til hans slægtningers underholdning. Hvortil ogsaa har contribueret de mange instancer og exceptioner, som itzige modus procedendi[2] förer med sig imod de gamles simplicite og korthed. For at oplyse og give mine ringe tanker tilkjende i denne materie, haver jeg ifölge De höystærede herrers begjæring opsat efterfölgende poster, der een deel ere uddragne af de gamle love, een deel föröget og forandret i betragtning af disse tiders beskaffenhed. Hvilket dog alt underkastes Deres velmeente grundige forbedring.

1° Enhver bör forsörge sin fader og moder, enten hand er ægte eller uægte baaren, ligesaa sine börn, enten de ere ægte eller uægte. Har de ikke saadan formue, at de kand forsörge dem med alle, saa bör de dog tillegge dem alt, hvis de kand miste fra deres föde og klæder. Med saadan tillæg skal de föres til deres nærmeste slægtninger, som har formue til og ere i stand til at underholde dem. Om der ere fleere börn til, saa bör de samtligen forsörge deres forældre, ethvert efter evne og omstændigheder. Under forældres navne forstaaes ogsaa oldefæder og börnebörn i ned- og opstigende linie. Naar börn ikke ere i stand til baade at forsörge deres forældre og börn tillige, saa bör de först forsörge deres börn og börnebörn, om de behöver, og siden deres forældre, först moderen og siden faderen, om de ikke kand forsörge dem begge.

2° Næst efter börn og forældre bör systkine underholde hinanden, om de ejer 1 aars forlag[3] for sig selv og de andre, som ere i forvejen paa deres underholdning, og de bör efter lov og ret at underholde. Det ansees 1 aars forlag, at 3½ hndr. eller 14 rixd. croner agtes til underholdning for en mandzperson og 2½ hndr. eller 10 rixd. for et fruentimmer. Naar een ikke er i stand til nogenleedes at arbejde for föden, saa skal hannem agtes fuld forlag efter foranförte, uagtet at hand er i stand til at gjöre noget, som kand være til nogen nytte.

3° Har den fattige eller umyndige ingen nærmere slægtning, som kand forsörge ham, end som i anden eller tredje leed, da skal hannem

[1] Fluttan áfram. / *Befordret videre.*

[2] Framgangsmáti. / *Fremgangsmåde.*

[3] Forlagseyrir. Viss eign sem var talin nægja til framfærslu um ákveðinn tíma sem leiddi til skyldu að framfæra ættingja sína og ákvarðaðist nánar eftir skyldleika og efnum. / *Forlagsøre. En bestemt formue som var tilstrækkelig til forsørgelse over en bestemt tid, som medførte en forpligtelse til at forsørge sine slægtninge, og som blev fastsat nærmere i forhold til slægtskab og formue.*

agtes 2 aars forlag, og de andre, som i forvejen ere paa hans underholdning, hver een aars forlag, paa den maade som i næstforegaaende 2den post omformældes.

4° Dersom den, som behöver underholdning, har ingen nærmere slægtninge til sin hjelp, end som 3die og 4de eller 5te leed, da bör hannem agtes 5 aars forlag, og de andre efter föranförte. Nemlig: 1° For syskende og nærmere, nemlig forældre og umyndige börn, som ere paa hans underholdning, 1 aars forlag. 2° For dem, som ere i anden og 3die leed, 2 aars forlag og 1 aars forlag for hver en af de nærmere, som hand underholder. 3° For dem, som ere i 3die og 4de og 5te[1] leed, 3 aars forlag, og desuden for de nærmere, nemlig söstkynde og nærmere 1 aars, og for de udi anden og tredje leed beslægtede, 2 aars forlag.

NB. For ham selv, som bör underholde sine fattige eller umyndige slægtninger, bör ikke regnes höyere end som een gang for alle 1 aars forlag, ihvor mange af hans slægtninge bör af hans formue underholdes. Naar den, som bör underholde, og den som skal underholdes, ere hinandens arvinger, da skal forlaget aldrig være höyere end som for 2de aar og desmindre, hvor mindre bör være efter föranförte. Alt det lösegods, som den tilhörer, der kræves til at underholde den fattige, skal vurderes til forlaget, undtagen de nödvendige boets reedskaber, som der ere til, samt enkelte klæder baade til dag og nat.

5° Om forlaget formindskes, efter at den fattige er antagen paa formuen, da viger den först bort, som er længst borte udi slægten, og siden de andre, saaleedes den ene efter den anden, men den, som er nærmeste i slægten, beholder hand til sidst. Dog skal alt saadan skee paa lovlig maade efter övrighedens foranstaltning, da ingen af saadane fattige maae paa egen haand bortvises af den, som een gang var bleven anseet pligtig til at underholde den.

6° Er en af de fattiges slægtninge ikke saa bemidlet, at hand ifölge föranförte bliver anseet pligtig at underholde sin fattige eller vanföre slægtning alleene, da bör alle hans slægtninger hver efter sin formue legge sit qvantum til hans underholdning efter enhvers vilkaar og formue samt övrighedens eragtning.

7° Ere alle hans slægtninge saa fattige, at de alle samtlig ikke kand gjöre saa meget sammenskud, som kand være noch til den fattiges fuldkommen underholdning, da bör det, som dertil manqverer, suppleres af

[1] Leiðrétt, í frumriti segir *4de*. / *Rettet, i det originale dokument står der* 4de.

de fattiges tiende, der falde i den repp, som hand har rettighed til at underholdes af, ifald hand ingen formuende venner havde.

8° Dersom en ikke ejer andet end som en liden jord af 10 til 20 hndr. til underholdning for sig, sine börn og sin fattige frænde, saa er hand ikke pligtig til at sælge den uden til underholdning for hans egne börn, forældre og söstkine. Men er jorden större end 20 hndr., eller de ere fleere, og de som ere længer bort i slægten behöve assistence, saa bör hand at skaffe sin fattige frænde underholdning og emplojere det, som jorden er over 20 hndr. dertil, naar hand ikke paa anden maade er i stand til at underholde ham.

9° Imens ægtefolk leve sammen, bör de samtligen forsörge hinandens nödtrængende slægtninge af fælles formue. Men naar een af dem ved döden afgaaer, og sterfboet er deelet, saa deeles de fattige slægtninge hver til sin æt, saafremt en af arvingene eller de alle samtligen ere da i stand til at underholde dem, ifölge foregaaende posters formældning.

10° Naar en fattig har ingen saadane slægtninge indtil 4de leed, som er i stand til at underholde ham eller assistere, da bör hand underholdes med alle af fattiges tiende og beneficier udi den repp, hvor hand er födt. Hvilken herefter bör agtes for de trængendes underholdningsrepp, naar moderen har haft sit tilholdsstæd der, den gang barnet blev födt til verden. Det kaldes tilholdstæd, hvor moderen har hus og hjemme eller er i tjeniste et halfaar eller længer.

11° Föder den moder barn, som flacker eller ingen tilholdstæd har i den tid, hun föder, da kand saadan föderepp ikke berettige barnet eller den, som saaleedes födes paa flakkerie, til at nyde underholdning af den repp alleene. Men det heele syssel bör contribuere til dets underholdning efter övrighedens foranstaltning, naar forældre og slægtninge ikke ere i stand til at hjelpe. Det bör med saadan tillæg settes neder[1] og underholdes udi den repp, hvor det er födt, da intet flackerie for börn nogensinde maae tilstædes. Haver den flakkende moder hjemme i et andet syssel, end hun föder sit barn, da bör barnet med moderen föres til det syssel, som hun har hjemme. Og der underholdes af sysselets contribution i den repp, som det stæds övrighed anseer den beqvemmeste dertil, særdeeles der hvor moderen mest opholder sig. Og bliver det da siden barnets underholdningsrepp, naar det bliver ældre og behöver assistence. Den

[1] Vera settur niður (sem sveitarómagi). / *Forsørges som fattiglem i en bestemt rep. Islandsk* vera settur niður.

samme underholdningsrepp, som tilhörer de unge, bliver ogsaa for de gamle, naar de trænge.

12° Skulde det hende sig, at den fattige, som underholdes af den, som ifölge lovens tilhold bör underholde hannem, tilfalder nogen arv eller anden rettighed, da bör den fattiges underholdning dermed betales. Men det, som da bliver tilovers, tilfalder hans arving. Giver nogen een anden underholdning uden nogen pligt, alleene for Guds skyld, da maa ingen betaling derfor krævis, hverken hos den fattige selv eller hans arvinger. Tilfalde den nogen arv eller rettighed, som har været af reppene eller de fattiges tiende underholdet, da bör igjen deraf erstattes, hvis den fattige har kostet at underholde, men resten tilhörer ham selv og hans arvinger, naar hand döer.

13° Udi de store repper skal herefter ikkun være 3de reppstjorer og 2de i de mindre, som sysselmanden udvælger og beskikker af de vittigste og beste bönder, som ere at faae i reppen. De skal passe paa og have omsorg for alt, hvis de fattiges væsen vedkommer i det tinglav, under sysselmandens og sognepræstens inspection. De skal holde deres ting om effterhösten paa den tid, som sædvanligt været haver, hvorhen eenhver tinglavets bonde og den, som har nogen formue, er under tingvide[1] pligtig at komme, eller deres fuldmægtig, for at tilkjendegive, hvor meget hand har i næstforegaaende fardagestid[2] ejet af det, som ifölge tiendestatuten[3] bör til tiende anföres. Og skal reppstjorene da fastsætte, paa deres ansvar, hvor höj tiend hand skal gjöre. Blive vedkommende ikke fornöjede med den tiend, som reppstjorene har paalagt, da bör sysselmanden tillige med sognepræsten derudi decidere, hvis ret og billigt kand være.

14° Foruden den tiende, som eenhver af sin formue bör svare, skal hand pligtig være, om hand er boesiddendes og har raad og evne dertil, i stæden for de gamle saakaldede madgaver og mandelde,[4] at huse reppenes fattige i saa lang tid, som reppstjorene billigen befale. Ere der ingen

[1] Þingvíti. Sekt fyrir að mæta ekki til þings. / *Bøde for ikke at møde på tinget.*

[2] Skiftedage. Islandsk *fardagar*.

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 12–16 (Kristinréttur Árna biskups, 1275).

[4] Manneldi. Kostnaður við ómagaframfærslu. Hver skattskyldur bóndi var skyldugur að vista ómaga hjá sér um tiltekinn tíma eftir efnahag og sjá honum fyrir fæði. Nefndist þessi vist frá fornu fari manneldi. / *Udgift til forsørgelse af fattiglemmer. Hver skattepligtig bonde var forpligtet til at forsørge et fattiglem i husholdet i en afgrænset periode alt efter økonomisk formåen. Dette kaldtes fra gammel tid "manneldi" på islandsk.*

saadane fattige til i reppen, eller ikke saa mange at de behöver at sættes neder hos alle dem, som dertil formuende at være eragtes, da bör dog, enten de ere bönder eller boelöse, foruden deres ordinair tiende, betale 2 fiske for hver hundrede, som de tiender, meere om meere behöver, efter reppets omstændigheder, og reppstjorenes billig sigende. Her foruden tilhörer de fattige een femte deel af ald helligedages fangst tillige med ½ parten af helligbröde, som i den repp kand tilfalde.

15° Reppstjorene skal have een protocol af sysselmanden igjendragen og forseglet, som skal bekostes af de fattiges penger. Hvorudi skal indföres de fattiges aarlige visse og uvisse indtægt, og hvorleedes den bliver anvendt til deres nödvendighed og nytte, hvorleedes tiendene og andre accidencer blive uddeelede og hvor meget til hver, deres navne og omstændigheder som opbære tienderne, hvor længe enhver fattig har været hos enhver nedsat til underholdning, hvor meget af reppets tiende er uddeelt til andre repper, og af hvad aarsag det er skeet, med meere anstalter som de gjöre og kand forefalde i deres embede de fattige vedkommende. Denne protocol af alle reppstjorene underskreven skal hver foraar forevises sysselmanden og sognepræsten, som erindre derved, hvad de synes verdt at erindre til forbedring. Samme protocol bör forvares ved reppen mand efter mand, og naar den eene er udskreven, da een anden igjen anskaffes.

16° De fattiges penge bör ikke uddeeles til andre end dem, som ere de rette reppens almisselemmer, saasom: 1° Fattige, umyndige börn til deres ophold og undervisning. 2° De fattige bönder, som ere stræbsomme og har mange börn, bör ogsaa assisteres med hjelp af tiendene, om de behöver, og reppstjorene anseer at de anvender dem deres börn til beste. Hvorimod saadane börn, som faar underholdning i deres umyndige aar af de fattiges penge, bör, naar de kommer til deres mandige aar, fremfor andre stæder, tjene i det sogn, som de saaleedes opholdes. Ifald de kunde faae der forsvarlig tjeneste, eller erstatte de igjen til reppen, hvis dem i deres ungdom, efter reppets protocols sigende, tillagt været haver. 3° Gamle folk og svage, der ikke kand arbeyde for deres föde og ingen formuende venner have.

17° Ingen maae formeenes at flötte fra et syssel i et andet eller fra een repp til anden, fordi hand er fattig og har börn, naar hand har got skudsmaal fra den repp, hand har opholdt sig udi, paa hans ærlighed, flittighed og stræbsomhed i hans arbejde, og at hand har svaret ret og skjæl til eenhver, uden at have været reppen til nogen tynge. Saadan attest bör

den altid have med sig, som vil flötte fra en repp til en anden, underskreven af sognepræsten og reppstjorene. Men naar hand flötter i et andet syssel, da af sysslemanden tillige. Har hand ikke eller kand anskaffe sig saadan attest, saa maa samme vises strax tilbage igjen, da den repp som hand flöttede fra, er pligtig til at tage imod ham.

18° For at opmuntre reppstjorene til flittighed og troeskab i deres embede, saa skal de herefter være fri for at betale skat og gjeftold,[1] saa længe de tjener reppen, item at svare tiende til fattige af deres lösöre. Men hvis der bör erlægges i stæden for madgave og mandelde, skal de svare og ligesaa huse de fattige, eftersom reppen trænger til, og deres omstændigheder tillade. Hvorudi, som i alt andet, de bör foregaae andre med gode exempler. De beholde og ½ parten af ald helligbröde imod de fattige, naar de angive og forfölge sagen imod de skyldige. Derforuden skal de, som gjör tiende, men ikke ere i skiftetiende,[2] erlegge en kjendelse til reppstjorene 1 à 2 fiske hver, men de som tiende 5 hndr. og derover, skal betale til dem 1 fisk af hver hundrede, som de tiende, undtagen sysselmanden og sognepræsten, der ere frie i saa fald.

19° Reppstjorene skal paasee, at de fattige, som opholde sig udi reppen og har formuende slægtninge, der kand enten en eller fleere samtlig underholde dem, blive enten til dem transporterede efter sysselmandens foranstaltning, eller og at de tillægger reppen saa meget, som behöver til den fattiges nödvendige underholdning, ifölge mellem reppstjorene og den efter omstændighederne gjörende accord, eller sysselmandens, paa forlangende, derover gjorte decision. Da de maae ingen tillægge af reppens fattige penge, uden dem som ikke kand arbeyde for sin og sines föde, og ingen formuende venner har der kand assistere dem ifölge den 7de og 10de poster.

20° Opholder en eller fleere af den fattiges slægtninge sig udi et andet syssel, da bör den sysselmand, i hvis syssel den fattige sig opholder, tilskrive den anden sysselmand, i hvis syssel hans slægtninge sig opholde, og lade ham vide de trængendes navne og omstændigheder, samt hvilke og hvor nær beslægtede hans slægtninge ere. Da hand skal pligtig være

[1] Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre.*

[2] Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende henviser til det islandske begreb* skiptitíund. *Det var en betegnelse for tiende af ejendele, der var 5 hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele; til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

strax paa det nöjeste at undersöge deres omstændigheder og lade ham vide tilbage, enten een alleene, fleere samtlig eller ingen af dem ere i stand til at underholde den fattige. Ansees een af dem at have forlag for den fattige, da föres hand til den paa reppets bekostning, ifald hand kand flöttes. Er ingen saadan til, men der ere dog de, som samtlig kand underholde ham, da maae sysselmanden eller reppstjorene accordere med slægtningene, enten de vil antage den fattige til sig selv, eller og de vil tillægge ham underholdning til det syssel eller repp, som hand opholder sig udi, hvilket tillæg slægtningen bör aarlig see til reppen befordret.

21° Vil den, som enten alleene eller tillige med andre ansees formuendes til at underholde sin fattige slægtning, hverken antage ham til sig eller tillægge ham underholdning efter foregaaende advarsel, da skal den sysselmand, i hvis syssel hand sig opholder, strax paa anfordring lade tiltale den vegrende og ved dom og exsecution forskaffe den fattige den ret, hannem efter sysselmandens billige sigende tilkommer tillige med de der paa andvendte omkostninger.

22° Vil sysselmanden ikke gjöre promte assistence, saavidt mueligt er i saadanne tilfælde, da angives saadan for stiftamtmanden eller amtmanden, som tilholder sysselmændene at iagttage deres skyldighed herudi, uden da de i vidrig fald[1] blive ansvarlige for ald den ulejlighed og omkostninger deres uvillighed med sig förer.

23° Dersom reppstjorene underholde dem af de fattiges penge, som de veed at har slægtninge, der bör og kand underholde dem, og de ikke gjör vedbörlig anstalt at faae den derhen transportered, da bör de selv erstatte igjen, hvis de af de fattiges penge til saadane unödvendig brug udgivet have, alt fra den tid af at de viste, at den fattiges slægtning havde formue til at underholde den.

24° Skulde det fælde saaleedes, at een repp kunde have god forraad paa fattiges penge, men faae eller ingen fattige at underholde, saa skal de fattiges penge oplegges og være i dens gjemme, som er den vederheftigste af reppstjorene. Medgiftene med de fattige maae dog ikke være större i de gode aaringer end som i de haarde, da udi hine bör altid tænkes paa disse.

25° Forsömme reppets indbyggere at fyldistgjöre reppstjorenes billige begjeringer, eller de foragte deress lovlige anstalter til reppets beste, da bör de samme erstatte den skade, som af deress forsömmelse kand flyde,

[1] Að öðrum kosti. / *I modsat fald.*

og desuden böde 2 lod sölv til reppstjorene, og skal sysselmanden strax skaffe dem ret og satisfaction,[1] naar forlanges. Tykkes og nogen af indbyggerne, at de bliver alt for stærk besværede med reppstjorenes befalinger og paalæg, da angives det for sysselmanden, som uden ophold, naar han har hört begge parterne, deciderer i sagen, hvis ret og billigt kand være, hvorved det forbliver.

26° Herved igjentages og bekræfftes alt, hvis loven og de kongelige anordninger allernaadigst anordne og befale angaaende fattiges væsenet udi Issland, for saavidt det ikke herved er forandret eller föröget og kand passe sig til nærværende tider, eller ikke strider imod dette concept.

Dette er saaleedes ærbödigst indstillet til de hhhr. Landcommissariers behagelige forandring og forbedring af Deres velbyrdigheders tjenstskyldigste tjener.

B. Marcusson

Björn Markússon lögmaður fjallar um spítalana á Íslandi [án dags. 1771]. Lit. FF. N° 1.

Lovmand Björn Markússon beretter om hospitalerne i Island [uden dato 1771]. Lit. FF. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/2–16.
Innskráð/*indskrevet* 13.3.1771.

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 13. Martii 1771; Lit. FF. N° 1.

OM HOSPITALERNE UDI ISLAND

Da jeg efter ringe evne har forestillet De höjstærede herrer mine fattige tanker om de fattiges væsen udi Island, saa falder mig nu ind at mælde et par ord om de 4re hospitaler, som ere i Friderich 3tii tid[2] stiftede for spedalske lemmer her i landet. Om hvilke for faae aar siiden er blevet

[1] Skaðabætur. / *Erstatning*.
[2] Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670.

meget ventileret og til den ende allernaadigst anordnet en commision, hvoraf jeg skulde være en medlem. Endelig blev ikke alleene de anordnede commissarier, men endog alle de kongel. betjentere i landet, tillige med biskopperne og amtmanden, eenige derudi, at disse 4 hospitaler skulde afskaffes, men deres indtægt tillægges de fattige vennelöse spedalske lemmer hjemme i deres repper, da det kostede langt mindre at underholde disse hjemme i sveitene end som paa hospitalene, hvor der skal gives 20 rixd. med en mandsperson og 16 rixd. med et qvindemeniske aarlig.

Hospitalernes omstændigheder ere ellers saaledes: Deres heele visse og uvisse indtægt, hospitalsgaardenes afgifter deri beregnede, belöber sig aarlig ongefer til 200 rd., mere og mindre eftersom fiskeriet falder. Disse 200 rd. er ifölge hospitalsforordningen af 1746[1] ikkuns medgift for 10 mandspersoner, da dog det er sikkert, at i heele landet ere over 150 saadane syge mennisker. Hvad kand det hjelpe landet, at der holdes 10 à 12 saadane paa alle fire hospitalerne, hvortil contribuere alle de baader, som fiske over heele landet, da 140 eller fleere maae enda have deres ophold af de fattiges tiender, som falde udi deres repper, uden at nyde noget tillæg af hospitalernes indtægter? Hvad baade jeg og andre have skrevet herom ligger ventelig udi amtet paa Bessestæd,[2] medmindre hr. amtmand Stephensen[3] har skikket det altsammen ud til sal. stiftamtmand grev Rantzau.[4] Der ere mange repper, som 10 til 20 aar contribuere til sit hospital og kand dog knaft faae en eeneste af deres syge lemmer derind. Og naar de omsider kand faae en derind, saa maae dog reppen udgive og medbringe 1 aars forlag til hospitalet med den samme, förend den kand blive antaget.

Min proposition er ellers i denne fald kortelig saaleedes:

1° At alle disse 4re hospitaler blive ophævede og bygslede til vederheftige folk, som betale deraf landskyld og leje aarlig til hospitalets inspectores.

[1] *Lovsamling for Island* II, s. 581–588 (Anordning om Hospitalerne paa Island, 27.5. 1746).

[2] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

[3] Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vestur- og Suðuramti / *amtmand i Vest- og Sydamt* 1787–1793, stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1790–1806.

[4] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

2° Hospitalslötterne[1] vedvarer ifölge hospitalsforordningen af 1746, og gjöres reigning for den ligesom för.

3° Ligeleedes deres accidencer[2] for benaadninger, bevillinger og deslige.

4° Sysselmanden udi hver syssel udgiver til hospitalernes inspectores, som ere biskopperne og laugmændene, hver udi sit stift og laugdömme, en specification paa de spedalske, fattige og forsvarslöse lemmer, som opholdes i enhvers syssel, tillige med sygdommens beskaffenhed, om de ere sængeliggende, eller de kand være paa færde og arbeyde noget for deres föde.

5° Af hver hospitals indtægt contribueres först til den fjerding, som hospitalet ligger under, nemlig af Hallbjarnarejre hospitals indtægt til Vesterfjerdingen, af Kaldadarnes til Sönderfjerdingen, af Hörgsland til Österfjerdingen, og af Mödrufell til Norderfjerdingen.[3]

6° Inspectores over hospitalerne skal paa beste og billigste maade ansee de syges omstændigheder og attester og give dem aarlig nogen assistence, som ere mest besværede, dog ikke over 6, 5 à 4 rixd. à gangen efter cassens omstændigheder. Disse penger skal leveres til sysselmanden mod hans qvittering, hvilken og aaret efter skal fremvise sognepræstens og reppstjorenes revers[4] for de samme penge og sandfærdig attest, at de ere anvendte til den syges underholdning, som de vare destinerede til. Döer den, som pengene skulde have til sin hjelp, förend de ere ödte, saa skal en anden, som er mest nödtrængende, nyde det overblevne, hvorpaa ogsaa skal frembringes tilforladelige attester. Er der ingen saadan nödtrængende, da leveres pengene rigtig tilbage igjen.

7° Naar der ere fleere nödtrængende i en fjerding end i den anden, saa der des aarsage bliver pengemangel i det samme hospitals indtægter, da skal den anden fjerding, som er per cassa og ikke trænger saa haardt som den anden, komme den til assistence med penge til de mest nödtrængende i den anden fjerding.

[1] Hospítalshlutur. Sérstakt gjald lagt á þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. / *Hospitalsandel. Henviser til den del, der betales til hospitalet i afgift af fiskeriet for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske. Islandsk* hospítalshlutur.

[2] Aukatekjur. / *Indtægt af uregelmæssig art.*

[3] Hallbjarnareyrarhospítal, Eyrarsveit, Snæf.; Kaldaðarneshospítal, Sandvíkurhreppur, Árn.; Hörgslandshospítal, Kleifahreppur, V-Skaft.; Möðrufellshospítal, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.

[4] Yfirlýsingu. / *Erklæring.*

8° Norderstiftets hospitalscasse besörger heele Norderfjerdingens syge lemmer, saavidt den tilstrækker, og kand ikke vente at nyde assistence af Syderstiftets hospitalscasser, uden til laans om den höjligen trænger, og denne er i stand til at assistere.

9° Bisperne og laugmændene skulde hver have sin bog, hvorudi bliver indfört enhvers hospitalss visse og uvisse aarlige indtegter og udgifter, tillige med de fattige spedalske lemmers navne, opholdstæd og omstændigheder, som faaer assistence af hospitalerne, af hvilke hospital de faar saadan hjelp og hvor meget hver. Der maae ingen uddeeling skee til nogen, uden begge hospitalssinspectorum samtykke. Komme de ikke overeens, skulde stiftamtmanden, eller i hans fraværelse amtmanden, decidere deri. Men hospitalsscassen forbliver under biskopenes haand og ansvar ligesom hidindtil været haver.

10° Ved hospitalernes ophævelse ifölge den förste post bör deres casserer med rigtige documenter og beviser give tilkjende, i hvilket tilstand ethvert af hospitalerne for den tid ere, om det eene hospital staaer i gjeld til det andet eller til andre og hvor meget til hver, om det er paa rente eller uden, og hvor længe det har staaet om, og hvor meget af renten er betalt, og hvor meget resterer.

11° Har da et eller fleere af hospitalerne penge til gode hos et andet, da skal den gjeld mortificeres,[1] naar bevises kand, at de saaleedes laante penge er virkelig anvendte til det andet hospitalss nödvendighed og nytte, da det eene i saa fald bör bære det andets byrde og ansees som fællis gods dem imellem. Dog saa at det observeres ifölge den 5te art: at deres indtægt og udgifter ikke blive i sig selv og indbyrdes confunderede, paa det altid kand vides, hvad og hvor meget ethvert tilhörer og tillægger til sin fjerding og til de andre.

12° Dersom et eller fleere af hospitalerne har noget til gode hos andre, enten paa rente eller uden, da, hvis det staaer paa rente hos vederheftige og visse folk, da kand det derved fremdeeles forblive, saa længe samme hospital ikke selv uomgengelig trænger dertil. Men hvis pengene var laante uden rente, skal de strax indcasseres og opbydes til rente. Kand de ikke saaleedes hos visse folk udsettes, henlegges de ad cassa, indtil de kand hos vederheftige folk udsettes paa rente, uden med saa skjæl at de imidlertid maae til de nödtrængendes hjelp nödvendig udgives.

[1] Dæmast ógild. / *Erklæres ugyldig.*

Saaledes tjenstærbödigst indstillet til hhhr. Landcommissariers behagelige forbedring og forandring efter egen behag af Deres velbyrdigheders tjenstskyldigste tjener.

B. Marcusson

Björn Markússon lögmaður gerir tilraun til uppkasts að nýrri landsagatilskipun fyrir Ísland [án dags. 1771]. Lit. KK.

Lovmand Björn Markússons forsøg på et udkast til en ny politiforordning for Island [uden dato 1771]. Lit. KK.

ÞÍ. Rtk. D3/2–22.
Innskráð/*indskrevet* 26.3.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 35. Bréf til Björns Markússonar lögmanns 8.2.1771. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 35. Brev til lovmand Björn Markússon 8.2.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: B.Ms.; Jndkom d. 26. Martii 1771; Lit. KK.

ET LIDET FORSÖG OG UDKAST TIL EN POLITIEORDNINGS BEGYNDELSE UDI ISLAND

1° Om de saakaldede lösemænd og husmænd

1° Ingen, som er af almue- eller bondestand, enten hand er riig eller fattig, maae tillades at være saakaldet lösemand,[1] saa længe der ere nogle öde eller ubeboede jorder til i det syssel, hand opholder sig i, eller boenderne har tjenistefolk behov. De af dem, som have formue og god evne, skal af sysselmanden skikkes til at antage til beboelse de jorder,

[1] Løsarbejder. Islandsk *lausamaður*.

som ere öde i sysselet, men de fattigere skal skikkes i tjeneste hos de bönder inden sysselet, som behöve tjenestefolk. Foragte de sysselmandens anordning herudinden og vil hverken antage jorden til beboelse eller gaae i forsvarlig tjeneste, naar dem befales, da har de forbrudt ald deres avl, halvparten til sysselmanden og halvparten til den bonde, de blive befalet at tjene hos. Vil de endda ikke adlyde, da ansees de og straffes som lösgængere efter loven. Huser nogen dem, som saaleedes ere anbefalede at antage nogen gaard eller gaae i tjeniste, da bör den have forbrudt sin lejegaard og desuden straffes med anden haardere straf som den, der foragter kongens anordninger.

2° Er der ingen gaard til beboelse eller nogen tjeneste leedig i det sogn eller syssel, hvor lösemanden opholder sig, men der ere jorder og tjeneste leedige i de nærmeste sysseler derved, hvorhen lösemanden lettelig kand flötte, da bör den samme lösemand beskikkes til den jord eller tjeneste, som der er leedig, og skal hand den uvegerlig under samme straf, som foregaaende post omformælder antage, naar hannem det af sin sysselmand, paa den anden sysselmands anmoedning, anbefales.

3° Ere heller ingen saadane ödegaarde eller tjenister leedige i de angrenssende sysseler efter næstforegaaende post, eller der ere fleere lösemænd, end gaardene kand besettes med eller antages til tjeneste, da maae de lösemænd, som ere tilovers i det aar, ikke formeenes, dog uden nogen tynge for almuen, at ernære sig, som de best veed og kand. De skal dog hver aar i tide tilbyde sin tjeneste og være altid færdige enten til at antage gaard eller tjeneste, naar det dem anbefales. Men imidlertid de ere löse, bör de være det sogn eller det syssel, som de opholder sig i, til ald muelig tjeneste og sælge deres arbeyde saa billig, som skee kand efter tidernes og aarets omstændigheder.

4° Ingen, som tjener ugevis hos bönderne eller andre, enten det er lösemænd, husmænd eller andre, som kand gjöre fuldkommen arbeyde og tillades at være löse ifölge næste post, maae faae eller fordre höjere lön om ugen, foruden deres kost efter landets maade og sædvane, end som 8 fiske om dagen eller 1 rd. croner om ugen i den höjeste sommertid. Og naar hand i höeslætstiden slaae de saakaldede 5 örevölle[1] op om ugen, hvoraf enhver saakaldede örevöll bör gjöre 30 fadme i 4re hjörne. Kand hand ikke slaae saa meget eller arbeyde saa meget, som svarer der-

[1] Eyrisvöllur. Skák af túni eða engi sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar. / *Eyrisvöllur. Gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark eller eng, som anses for et dagsværk at slå, 30 × 30 favne. Islandsk* eyrisvöllur.

til, faaer hand mindre lön. Nemlig, den som slaaer saadane 4re op om ugen, faaer 5 mark croner, og den som slaae 3 op, 3 mark croner. Findes de, som overgaae dem i höeslæt og andet arbeyde, som slaaer 5 örevöll op, saa bör hand have höjere betaling for sit arbeyde efter fortjeneste, ligesom vedkommende kand billig foreenes om.

Ligesom dagene kortes, derefter afkortes ogsaa kjöbemændenes[1] lön, saa den beste middelmaadige ikke kand i de 3 sidste uger af höesleten, naar den varer til 23. Septembr. eller lenger prætendere eller faae over 1 slettedaler om ugen, de andre mindre efter proportion. Den, som ikke opslaaer 2de örevölle om ugen, kand ingen lön prætendere, da hand ansees intet at kunde have fortjent over hans forsvarlig föde. Disse kjöbemænd tillægge sig selv alle reedskaber til höesleten, men leedengsel,[2] sæng og opvartning faaer de hos den, de tjener hos. Kjöbemændene bör gjöre deres arbeyde vel og forsvarlig, saa derpaa ikke kand være noget med rette at klage eller udsette, hvis de udi saa maader forseer dem hoesbonden til skade, erstattes det med aftrækning af deres lön, ligesom skaden ansees stor til.

5° Alle lösemænd og husmænd, saa længe de ere löse, skal være pligtige selv at roe paa böndernes baader, saa lenge der behöves mandskab til. Men naar de ere forsynede, tillades lösemanden at udreede sin egen baad, om hand har nogen. Har lösemanden udreedt sin baad med folk, men bonden fejler, da skal lösemanden enten selv fare paa bondens baad eller skaffe en eller fleere af sine beste hauseter[3] til ham, ligesom behöves.

6° Saasnart lösemanden eller husmanden har antaget nogen gaard eller hjaleje[4] til beboelse, saa staaer dem frit for selv at eje saa mange baader, stoere og smaae, som de ere i stand til at udreede, enten alleene eller i fællig med andre bönder. Og maae ingen jorddrot eller hoesbond formeene nogen af sine lejlendinge eller hjalejemænd at fiske med deres egne baade, naar de ikke trekke nogen af de landsetter fra deres hoes-

[1] Kaupamenn. Menn í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin. / *Købemænd. Mænd i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt. Islandsk* kaupamenn.

[2] Það að dengja ljá. Til þess þurfti aðgang að eldstæði sem húsbóndinn átti að sjá um. / *Udhamring af æggen på leen for at skærpe den. Dette arbejde krævede adgang til en esse, som derfor var noget, husbonden skulle sørge for. Islandsk* dengsla.

[3] Sømænd. Islandsk *hásetar*.

[4] Afbyggersted. Islandsk *hjáleiga*.

bönder, som ingen baade eje og ellers pleje at roe paa hosbondens baader i vertiden[1] eller uden.

7° Under lösemænd forstaaes ogsaa de husmænd, gifte eller ugifte, som har formue. De bör skikkes til ödegaarders beboelse, men de fattigere, som ere ugifte, skikkes i tjeneste hos böndene, hvor der behöves, alt efter den förste, 2den og 3die postes formældning. De fattige husmænd, som har koene og börn, der hverken er i stand til at beboe en gaardspart eller hjaleje, ikke heller kand antages i aarstjeneste hos bönderne, tillades at ernære sig, koene og börn paa ald tilbörlig maade, som de best veed og kand.

8° Det maae icke undskylde den fattige ugifte lösemand fra at tjene, og langt mindre den rige fra at antage jord til beboelse, at de bör underholde deres fattige frænder, da den rige kand ligesaa let underholde dem hand bör, naar hand er bonde, som om hand er lösemand. Men den fattige, som skickes til at tjene hos bonden, naar hand har forældre eller börn, da bör hand tillægge sit barn eller sine forældre, hvis hand kand miste fra sin föde og klæder. Fortjener hand ikke saa meget kjöb,[2] at hand kan miste noget deraf til deres underholdning, da bör de trængendes nærmeste frænder, som har formue, en eller fleere, underholde dem. Ere de icke til, da bör de af de fattiges tiende udi deres föderepp underholdes, enten aldeelis eller saavidt, lösemanden eller den umyndiges slægtninge icke ere i stand til at præstere.

9° Under de saakaldede lösemænd bör icke forstaaes: 1° Gejstlige eller verdslige kongelige betjentere. 2° Rige, fornemme folk, som leve af sine ejendomme og blive anseet af meere anseende end som ordinaire bönder. 3° Handverksfolk, som have lært deres handverker udenlands. 4° Studentere og lærde folk. Alle disse har deres egen frihed, enten de vil antage gaarde at boe paa, eller de vil sidde paa deres egen haand. Dog bör især handverksfolkene iagttage, at de ikke sælger deres arbeyde til landets indbyggere dyrere end billigt kand være, og ingen i deres handel derved fornærmer. Dertil kand og 5° tilföjes gamle og svage folk, som hverken er i stand til at boe eller være i tjeneste, ere dog icke bönderne til tyngsel, men hjelpe sit liv frem med det lidet, de kand gjöre, og med de almisser, som got folk giver dem i Guds navn.

10° Dersom det rygtes, at bönderne colludere[3] med lösemændene, saaleedes at de lader, som de antager dem i sin tjeneste, men tillader dem

[1] Fangst- eller fiskesæson. Islandsk *vertíð*.
[2] Løn. Islandsk *kaup*.
[3] Hylma yfir. / *Laver aftaler under hånden.*

dog under den prætext[1] at være löse og tjene for dem selv og andre, paa det at de icke kand skikkes i tjeniste hos andre, som tjeneste behöve, da skal sysselmanden saadan nöje undersöge tillige med reppstjorene. Og om det saaleedes i sandhed befindes, og om det desuden eragtes, at den bonde ikke behöver eller bruger lösemanden til sin egen tjeneste, skal de begge, baade bonden og lösemanden, straffes efter den 1te postes formældning.

OM LÖSGÆNGERE OG LADE TYGGERE

11° De kaldes lösgængere, som hverken ere boesatte eller give nogen tiende, icke heller vil tjene for sit bröd hos bönderne, men ligge almuen paa tynge. Da saafremt disse ere saa friske, at de kand arbeyde for deres föde, skal de strax skikkes til aarstjeneste hos böndene i det syssel, de opholde sig. Men hvis de icke vil det, eller bönderne formedelst ladhed og anden uduelighed, icke vil eller kand holde dem i sin tjeneste, og de kand det bevise med reppstjorenes attester, da skal de strax efter lovlig forhör dömmes til arbeyde i det isslandske tugthus[2] paa nogen tid efter omstændighederne, indtil de ansees at ville forbedre dem. Naar de kommer derudfra igjen, skal de endnu skikkes i tjeneste. Blive de da bedre, saa er det got, men forholde de sig endnu ligesom för, saa skal de anden gang dömmes derhen paa lengere tid eller paa livstid efter omstændighederne. Paa saadane domme over lösgængere behöver ingen confirmationsdom af laugmændene, men lösgængerne bör antages til tugthuset ifölge sysselmandens domme, undtagen naar de blive dömte derhen paa livstid, eller de skyldige appellere til höjere rets kjendelse.

12° Dersom saadane lösgængere foruden ladhed og lösgængerie begaae desuden andre skielmstykker[3] eller smaaetyverier iblandt folk, hvor de kommer eller de sig opholde, og saadan dem overbevises, da skal de först piskes til kagen og siden dömmes til at arbeyde i sclaverie udi Kiöbenhavns fæstning[4] paa livstid. Er det et kvindemeniske, som saaleedes med ladhed, skielmstycker og smaaetyverie fremturer, da dömmes hun ligeleedes til Kiöbenhavns tugthussarbeyde paa livstid.

1 Yfirskin. / *Påskud.*

2 Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.*

3 Skelmisbrögð, óknytti. / *Forbrydelse, slyngelstreg.*

4 Hegningarvinna í Stokkhúsinu í Kaupmannahöfn eða tukt- og rasphúsinu á Kristjánshöfn. Á þessum tíma voru flestir Íslendingar sem dæmdir voru til afplánunar sendir í Stokkhúsið. / *Strafarbejde i Stokhuset i København eller tugt- og rasphuset på Christianshavn. På denne tid blev de fleste islændinge dømt til afsoning i Stokhuset.*

13° Ingen lade og dovne meniske, der ikke har nogen öjensynlig indvortes eller udvortes sygdom eller svaghed at trekkes med, tilstædes at streiffe omkring i landet og betle eller lade sig föde enten af almuen eller andre. Men de bör strax paagribes, og om ingen vil antage dem i et aars tjeneste, skal de dömmes til arbeyde i det isslandske tugthus, ifölge den foregaaende 11te post.

14° De, som söger og vil have aarstjeneste, men faaer ingen, formedelst at de ansees uduelige dertil, de skal dog först settes neder til pröve hos 2 à 3 beste bönder i deres repper for af dem at holdes til arbeyde. Kand de ikke trækkes med dem formedelst ladhed og dovenskab, men ere dog friske, da dömmes de strax til tugthusarbeyde.

15° Naar saadane, som icke kand faae aarstjeneste, blive dog antagne af 1, 2 à 3 bönder i sognet om sommeren for at hjelpe dem i höeslætstiden, da ere de berettigede til at forblive ligesaa længe hos de samme bönder om vinteren, som holt dem i deres tjeneste om sommeren. Og bör de i den tid forskaffe dem deres ophold og holde dem til at gjöre noget, saasom det aldeeles forbydes, at de, som har tjenet hos nogen om sommeren, flakker om vinteren uden alleene imellom dem, som de have tjent hos. Men begaaer de nogen skielmstykker, imens de saaleedes tjener, og ere desuden uregjerlige og lade, da handles med dem, som den 12te post omformælder.

16° Dersom nogen huser eller hæler[1] saadane eller andre lösgængere, efter at sysselmanden har befalet at antaste dem, eller ikke vil hjelpe til at bringe dem under lov og ret naar tilsiges, da bör de ansees efter den 1te postes formældning. Og desuden betale alle de omkostninger, som maae anvendes paa lösgængerens antastelse, medmindre hand er lösgangerens fader, son eller broder, da maae hand sidde stille, men dog hverken huse eller hæle hannem.

17° Fattige, vennelöse og svage gamle folk, som den 9de post ommælder, tillades at begære almisse til sit livsophold hos formuende folk hjemme hos dem, naar de aarlig fremviser deres sysselmands attest paa deres nöd og trængsel og deres slægtningers uformuenhed, samt deres egen skickelige forhold. Har de ikke saadan attester at fremvise, saa bör de icke ansees for rette almisselemmer. Herved bliver dog at observere, at ingen, hvem det og være, maae tilstædes at betle eller tigge noget af nogen uden for hanss boepæl, allermindst paa publiqve ting- og forsam-

[1] Leynir. / *Skjuler*.

lingsstæder, under straf at miste sin tiggersedel og aldrig faae nogen igjen.

18° Ingen börn eller yngre folk end som hen imod 60 aar gamle, ihvorvel de ere svage og gebreklige,[1] maae tilstædes at löbe om og betle. Men de af saadane, som ere saa skröbelige, at de ikke kand fortjene deres föde og ingen formuende venner har, som kand opholde dem, de bör af deres reppes fattiges tiender hos bönderne opholdes. Og maae saadane ikke noget attest eller tiggerbrev udgives, hverken af sysselmanden, reppstjore eller andre.

II° OM BÖNDER, BÖRN OG TJENESTEFOLK ETC.

19° Ingen jorddrot eller hoesbond maae under sin landskyldes fortabelse bygsle eller til beboelse betroe nogen gaard eller hjaleje til nogen, som er lad og doven til arbeyde, eller den, som i böygden mindre ejer end 2 qvilder og 2 heste eller hopper og derhos nogenleedes boehave til nat og dag, tillige med er flittig og strefsom til arbeyde, saa hand og hans koene har anseende til at blive nyttige lemmer i et selskab. Dersom hand vil blive hjalejemand ved söekanten, saa kand det være noch, om hand i stæden for den eene koe, eller 6 lambefaar, ejer een baad, som hand kand fiske paa, og da er 1 hest til nöye for det samme. Det fölger af formodenhed, at de, som icke kand betroes nogen gaard eller hjaleje til beboelse, de maae heller ikke tillades at gifte sig. Hvorfore ogsaa præsterne herved forbydes nogle saadane lade og fattige mennisker i ægteskab at sammenvie uden sysselmandens og reppstjorenes attester og samtykker.

20° Naar en bonde har antaget en gaard eller hjaleje til beboelse, da maae hand ikke vige derfra strax aaret efter igjen, men bör forblive derved i det ringeste i 5 à 6 aar, uden med saa skjæl, at der falde saadane omstændigheder ind, at hand maae nödes dertil. Saasom det eragtes til jordenes og böndens ruin, at hand eet aar efter andet flötter og saaleedes bederver jord og huse og splitter sig eget ad. Allermindst maae det tillades, at den bonde, som har formue og engang har rejset boe og antaget en jord eller hjaleje til beboelse, strax aaret efter uden aarsag overgiver boet igjen og giver sig til at være lösemand eller i tjeneste hos andre bönder. Den samme bör strax skikkes til at antage en gaard eller hjaleje igjen, og om hand ikke vil, da handles med ham som med andre lösgængere.

[1] Örkumla. / *Invalide*.

21° Hand bör rygte[1] og passe paa den jord, hand har til boelig antaget, alt efter den contract der ifölge lovens tilhold er indgaaet imellem ham og hans hoesbond.

22° Reppstjorerne udi hver repp bör have nöye indseende med, hvor det behöves, at de fattige bönder ere flittige udi sit arbeyde, særdeeles i höesletstiden, og at de gaaer forsigtig til verkss med indhöstningen. De bör ogsaa hver efterhöst see efter hvor meget höe, de har samlet om sommeren, og tillige hvor meget, der kand sættes paa til foeder. Har de da meere qvæg end de eragte, at der er foeder til, da skal de enten faae det paa foeder til andre, som har evne dertil, eller slagte det. Overalt maae eftersees, at bonden ikke tager for mange foeder af andre fremmede. Men kand de tage foeder, saa bör det tages först af deres hoesbond, om hand behöver og betaler ligesom andre der for.

23° Ansee reppstjorene nogen bonde at være lad til arbeyde, uduelig til at passe vel paa det hand har, og ödsel i sin husholdning over hans evne, den samme bör de advare og paaminde at rette sine fejl. Hjelper det ikke, da angives det for sysselmanden, som setter den ödsel bonde til rette med trusel af gabestok eller anden haardere straf, ifald hand ikke forbedrer sig. Hjelper saadan ikke, da skal straffen ogsaa virkelig exeqveres efter sagens forefindende omstændigheder. Ere begge ægtefolkene lige skyldig i det foranförte, saa bör de udstaa lige straf.

24° Ligesom lejlendinger og hjalejemænd bör vise deres hoesbond ald tilbörlig lydighed og tjenstvillighed, saa bör hoesbönderne derimod assistere sine lejlendinge og hjalejemænd i alt hvis mueligt er, og de nödvendig behöve til deres nærings fortsættelse. I særdeeleshed naar de ere strefsomme og hurtige til arbeyde, til hvilken ende alle og enhver jordejere og hoesbönder forbydes at betinge sig nogen skibspaaroen eller mandslaan[2] af deres lejlendinge eller hjalejemænd, der eje selv baader eller med andre bönder derudi participere. Da ingen lejlending, under hvad skin det er eller være kand, maae ved nogen betingelse eller accord forhindres fra at söge sin næring paa ald tilladelig maade, som hand best veed og kand, baade til lands og vands. Dog maae hverken lejlendingen eller hjalejemanden uden hoesbondens consens[3] benytte sig til skibspaaroen nogen af hans hoesbonds lejlendinge eller hjalejemænd, der selv ingen baader eje eller har deel i. Saasom hoesbonden saavel i henseende

[1] Hirða um (rækta). / *Røgte*.
[2] Hoveri på båd. Islandsk *skipsáróður* eller *mannslán*.
[3] Samþykki. / *Samtykke*.

til skibspaaroen, hvor det brugeligt været haver, som i alle andre billige ting bör præfereres andre fremmede hos dem, som ingen baader eje selv, efter foranförte, saafremt hand skaffer dem forsvarlig skibrom og giver dem det, de bör have, og andre sædvanlig pleje at give. Dog maae ikke fordres nogen betaling for mandslaan af de bönder, som hoesbonden ikke bruger eller kand benytte sig af til sine egne baaders udreedning.

25° Eftersom forfares at det skal være en skik udi Guldbringesyssel[1] at fordre af hver en bonde, hjalejemand og husmand, om hand end ikke ejer eller tiender over et à toe hundrede 10 fiske i fiskeregning,[2] som kaldes gjeftold[3] og husmandsfiske,[4] da paa det at uniformite kand holdes udi saadane udgifter imellom indbyggerne over heele landet, og den eene undersaat ikke skal besværes fremfor en anden, saa skal Guldbringesyssels indbyggere ikke herefter være pligtige at svare i gjeftold og husmanstold videre end andre landets indbyggere.

Nemlig: Den, som tiender 1 hundret, enten hand er bonde, hjalejemand eller husmand, svarer 2 fiske. Den, som tiender 2 hndr., svarer 3 fiske. Af 3 hndr. svares 4 fiske, af 4 hndr. 5 fiske, af 5 hndr. til 9 hndr. inclusive svares 10 fiske. Af 10 hndr. indtil 19 hndr. inclusive 12 fiske, af 20 hndr. 20 f., hvorover gjeftolden hidindtil ikke er stegen. Men da det ansees for billigt, at de rige efter deres formue erlegge noget meere i gjeftold, end som hidindtil skeet er, saa skal herefter de, som tiende 20 hndr. til 29 hndr. inclusive over heele landet, svare 20 fiske. Af 30 hndr. indtil 40 hndr. exclusive 30 fiske, fra 40 hndr. til 50 hndr. 40 fiske, fra 50 hndr. til 60 hndr. 50 fiske, og af 60 hndr. 60 fiske, hvorover ikke maae fordres, i hvor höj tienden kand blive. Saa maae heller ikke den saakaldet boerejseskat[5] fordres af nogen, som rejser boe, uden hand ifölge lovens tilhold har formue dertil ligesom andre skattebönder.

26° Ingen lejlending eller hjalejemand, som agter at flötte fra en gaard eller hjaleje, maae uden sin hoesbonds tilladelse, under vilkaarlig straf, flytte noget af sin ejendom, enten levende eller dödt, bort fra gaarden

[1] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

[2] Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. / *Fiskeregning. En regning, hvor værdien af handelsvarer sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet.*

[3] Gjaftollur. Skattur greiddur af lausafé. / *Gavetold. Skat betalt af løsøre.*

[4] Húsmannstollur. Skattur sem bændur greiddu fyrir hvern húsmann sem þeir héldu. / *Husmandstold. Skat, som bønder betalte for hver husmand, de havde.*

[5] Búreisuskattur. Sérstakur skattur lagður á þá sem reistu bú (stofnuðu nýtt bú eða heimili). / *Borejseskat, en skat på at stifte hjem eller bo. Islandsk* búreisuskattur.

eller hjalejen, som hand har boet paa, förend hans hoesbond er skeet fyldest for alle de billige prætentioner, gaarden eller hjalejen angaaende, som hand har til den bortflöttende bonde, hvorudi sysselmanden, om de selv indbyrdes ikke kand foreenes, deciderer dem imellem.

27° Forældre, enten de ere fattige eller rige, bör opföde sine börn i gudsfrygt og gode sæder, lære dem det allerförste skee kand, at læse i bog og sin christendom, saavidt de har næmme og gaver dertil. De bör og lære dem skickelig arbeyde, naar de kommer saavidt, og venne til flittighed i det, der befales at gjöre, efter deres evne og alder. Og saa snart börnene kand gjöre forskjæl imellem det onde og det gode, bör lydighed indprentes dem, da dem ikke maae lides at gjöre noget imod det, dem bliver befalet. Men om de ikke adlyder gode ord, da straffes de med riiset dog saaleedes med maade, at börnene kand faae baade frygt og kjærlighed for sine forældre.

28° Saa snart börnene blive eldre, bör de efterhaanden, om de ere friske, strængere holdes til flittighed og arbeyde, at de ikke opfödes til örkeslöshed og dovenskab. Da börnene heller hverken maae sulte eller fryse formedelst nögenhed, naar forældrene ere i stand til nogenleedes at klæde og föde dem, hvis ikke, bör reppstjorene assistere dem dertil. Sognepræsten og reppstjorene bör med foreenede kræfter passe paa börnenes tilbörlige opdragelse og sætte de forældrer til rette, som forsömme det. Adlyde forældrene dem ikke, bör det angives for sysselmanden, som straffe saadane forældre ligesom for ladhed efter den 23. post eller med anden vilkaarlig straff efter omstændighederne.

29° Bliver et barn, naar det opvoxer, opsetlig imod sine forældre og andre, saa forældrenes formaninger og refselser hjemme i huset ikke har hjulpet til forbedring, da skal faderen i sognepræstens og reppstjorenes nærværelse alvorlig piske det med riis, og de alle samtlig tillig gudelig formane det til lydighed og gode sæder. Skeer da forbedring, saa er det got, hvis ikke, skal det paa samme maade piskes igjen 2 gange efter hinanden. Og maae forældrene aldeeles ikke i saa fald see igjennem fingre med sine börn, medmindre de selv vil undgjelde derfor. I alt dette bör ogsaa iagttages forældrenes opförsel imod börnene, om de ikke paa nogen maade med slet medhandling har givet dem anleedning eller aarsag til saadan opsetsighed. Vil saadane unge mennisker endda ikke forbedre dem, indtil de ere blevne 20 aar eller eldre, da skal de paa pröve settes til at arbeyde i det islandske tugthus i ½, 1 à 2 aar efter omstændighederne. Dersom de da, naar de kommer ud igjen, fremture i forrige

haardhnakkenhed, skal de sættes derhen igjen paa noch saa lang tid. Vil de endda ikke gjöre got, skal de som landfordervere piskes til kagen og paa livstid hendömmes til Kiöbenhavns sclaverie, men qvindfolket til tugthuset.

30° Sognepræsten og reppstjorene bör i særdeelished passe paa, at de fattiges börn og de, som opfödes af reppens almisse, lære i tide at læse i bog, tillige med Lutheri catechismus og saadan lang eller kort forklaring derover, som börnenes næmme og omstændigheder tillader, og præsten anseer vel gjörligt for dem at lære og forstaae. Der bör ogsaa undervises og holdes til nyttigt arbeyde, troeskab og flittighed paa samme maade som de andre börn, samt udstaae lige straf, om de blive traadsige og lade, som næstforegaaende poster ommælde. Hvad de icke lære i ungdommen, veed de ikke, naar de ældes, og kand endnu mindre da siden lære sine börn eller andre det, de aldrig havde lært eller viste selv.

31° Den ansees for en duelig tjenestekarl, som om ugen kand opslaae 4 saadan örevölle, der har det maal, som den 4de post omformælder, og desuden forstaaer og er i stand til at forrette alt, hvis hörer til almindelig landarbeyde, og dertil er duelig til skibspaaroen, enten paa store eller mindre baader. Hvilket hand alt udretter med flid og troeskab imod sin hoesbond og gjör god rigtighed for alt, hvis hannem er betroet, og hand har under hænder, saavel af hans fiskeloed, hoveder, kuler, sonnemaver,[1] tran med videre som for hanss medfart af alt, hvis hannem af hans hoesbond er leveret. Saadan tjenestekarl skal have i sin udreedning til söen, skindklæder og andre söeklæder til haand og til foed, sængeklæder og andet, som tjenestekarlen nödvendig behöver til hoesbondens tjeneste efter verstædets[2] beskaffenhed og almindelig sædvane. Hand skal have ½ pd. smör til hver dag, hand opholder sig i udværet,[3] men fiskefang af söen, naar der fiskes, ellers i dets mangel 10 pd. haard fisk til hver uge. Naar tjenestekarlen er hjemme og faaer melkemad toe gange om dagen, da faaer hand 10 pd. smör til 6 uger og 10 pd. fisk til 14 dage.

32° Saadan tjenestekarl skal faae i lön om aaret 80 al. eller 4 slettedaler i gyldige levende eller döde landöre.[4] Hand skal og have 8 alen

[1] Hlut við aflaskipti, fiskhausum, hnakkakúlum, sundmögum. / *Andel af fiskefangst, fiskehoveder, torskenakker, svømmeblærer.*

[2] Fiskerleje. Islandsk *verstöð*.

[3] Útver. Verstöð fjarri heimili útróðrarmanna. / *Fiskerleje langt fra sømændenes hjem.*

[4] Landaurar. Gjaldgengar vörur á föstu verði sem ákveðið var af yfirvöldum. / *Naturalier tilladt som betalingsmidler efter en takst bestemt af myndighederne. Islandsk* landaurar.

vadmel, som er skickelig vundet og valket. Item 2 par nye hoeser og 1 par vanter. Hus, sængeklæder og skoe skal hoesbonden ogsaa skaffe ham, samt holde hans klæder reene og lappe dem, naar behövis.

33° Dersom tjenestekarlen er bedre arbeydere, end som den 31. post foreskriver, eller og hand er saadan smed, som kand gjöre alle slags reedskaber til boets behov, da faaer hand 1 hndr. eller 4 rixd. croner i lön og 12 alen vadmel. Er hand endnu meere færdig i et eller andet handverk, og derefter andet i sit arbeyde, da kommer det paa accord imellem hoesbönden og ham, hvad lön hand skal have. Men kost og opvartning faaer hand ligesom de andre efter foranförte. Saadane tjenestekarle skal hoesbonden desuden tillade hagegange[1] for ½ qvilde, 1 hest eller hoppe, hvilket af disse 3 ting de helst begerer og behöver. Men om dette behöver foeder til vinteren, da bör hoesbonden for billig betaling hjelpe paa tjenestekarlen derudi. Er tjenestekarlen ikke saa god arbeyder som den, der faaer 80 al. i lön, da faaer hand mindre, ligesom hand ansees at fortjene til.

34° Det skal holdes for at være en duelig tjenistepige, som har lært og kand gjöre ald almindelig qvindearbeyde. Hun skal om sommerdagen rage det höe, som 2de middelmaadige arbeydere opslaae paa nogenleedes pent og slet tun. Dette skal hun forrette imellem, at qvæget bliver malket morgen og aften, saa længe tunslaaen vedvarer. Men hvad hun kand i saadan arbeyde udrette paa engene faaer at komme an paa omstændighederne, enten vejen er lang, enget vaat eller tört og andet saadant. Om vinteren skal hun arbeyde 6 pd. uld i 6 virke dage[2] til got gjeldvadmel,[3] imellem at qvæget bliver malket, og skal have lys, naar hun vil.

Desuden skal hun holde 1 à 2 af tjenestekarlenes klæder reene om behövis, og lappe dem med videre. Hun skal og heele aaret igjennem være færdig til at udrette alt, hvis til husets tjeneste behövis, og hun af sine hoesbönder bliver tilbörlig anbefalet at forrette. Saadan tjenestepiges aarlig lön skal være 6 al. vadmel, 6 al. strie,[4] 1½ al. 10 fiske lerret og dertil i gyldige landöre 20 al. eller 1 slettedaler. I lige maade skal hun faae 2 par hoeser og 1 par vanter. Dersom hun desuden kand veverie til gavns, faaer hun 10 al. eller 2 mk. danske meere end de andre. Gjör hun

[1] Græsningsret. Islandsk *hagaganga*.
[2] Hverdag. Islandsk *virkur dagur*.
[3] Vadmel, som kan bruges som betaling. Islandsk *gjaldavoð*.
[4] Groft lærred eller sækkelærred. Islandsk *strigi*.

mandfolkearbeyde med höeslet, roen paa söen og deslige, da bör saadan efter billighed forröge hændes lön. I kost bekommer en tjenestepige, naar hun faaer melkemad toe gange om dagen, 10 pd. smör til 8 uger og 10 pd. fisk til 4 uger.

35° Den almindelige tjenestefolkes skildage[1] eller flöttetid fra en hoesbond til den anden, skal herefter ligesom hidindtil være den 14. May aarlig. Og ihvorvel det kand hende sig, at en tjenestekarl eller -pige gaae seenere eller för i nogens tjeneste end som til den bestemte tid, saa skal dog, naar de vil qvittere den hoesbonds tjeneste igjen, det visse fastsatte termin være deres flöttetid til den anden hoesbond, som de da vil gaae i tjeneste til.

36° I mangel af almindelig föde af fisk og smör skal tjenestefolkene være fornöyede med ald anden forsvarlig föde i stæden, som hoesbondene kand anskaffe. Kan de ikke formedelst fattigdom anskaffe föde noch til sig selv og sine folk, da bör tjenestefolkene lade sig nöje med det, hoesbönderne efter deres evne kand give dem, saafremt de nogenleedes kand leve derved. Men dersom hoesbonden har evne og ikke skaffer forsvarlig föde til sine folk, men sulter dem, da skal hand betale dobbelt det, tjenestefolkene brister i deres föde, hvilket sysselmanden efter rigtig forhör og undersögning skal forskaffe dem.

37° Tjenestefolkene maae ikke sælge noget bort til andre af deres mad eller udvægt,[2] uden de först tilbyder det sin hoesbond at kjöbe under verdiets fortabelse. Men til ingen maae de sælge saaleedes, at de selv siden sulter og lider des aarsage nogen mangel. Til den ende er alle og enhver forbudet at kjöbe nogen mad eller klæder af en andens tjenestefolk uden hoesbondens samtykke, medmindre de vil være betænkt paa at böde ligesaa meget af verdie til hoesbonden, som kand opdages, at det har tilforhandlet sig af de andre, og desuden ansees som de der colluderer med andres tjenestefolk.

38° Naar en hoesbond ikke vil holde een eller flere af sine tjenestefolk lenger end til den næste skildag, da bör hand dem det tilkjendegive ikke seenere end til den 25de Novembr. Tjenestefolkene ere ogsaa pligtig til samme tid opsige sin hoesbond deres tjeneste til næstkommende flöttetid. Bliver dette forsömt paa nogen af siderne, da bör hoesbonden, om

[1] Vinnuhjúaskildagi, 14. maí. Sá dagur sem vinnuhjú máttu skipta um vist. / *Skiftedag. Den 14. maj, den dag, hvor tjenestefolk måtte skifte til en ny plads.*

[2] Útvigt. Matarforði sem hefur verið veginn út (skammtaður) til ákveðins tíma. / *Madforråd, som er vejet ud (rationeret) til at række til en bestemt tid.*

paastaaes, holde sin tyende næstkommende aar i tjeneste, og tjenestekarlen eller pigen tjene hoesbonden paa samme vilkaar i det næstefterfölgende aar uden med saa skjæl, der kunde komme andre lovlige og bevislige forfald og omstændigheder imellem. Vil hoesbonden ikke antage tjenestefolkets opsigelse, da bör de angive det for reppstjorene, en eller fleere, som give hoesbonden det tilkjende, og da gjelder det for fyldest.

39° Ingen fader eller moder maae uden lovlig aarsage og yderste nödvendighed tage sit barn bort af nogens tjeneste midt om aaret eller förend til den fastsatte tjenestefolkes flöttetid. Ellers bör sognepræsten og reppstjorene skjönne paa de foregivne aarsager, og naar de ikke eragtes gyldige, bör forældrene erstatte den skade, hoesbonden derover kunde foraarsages. Forældrene maae heller ikke uden gyldig aarsage imodstaae, at deres börn, som ere kommen til aar og alder, fæster sig i tjeneste hos andre skikkelige folk, allerhelst naar det af reppstjorene eragtes, at forældrene selv ikke behöver deres tjeneste. Ligeleedes bör de forældre, som have mange börn, udlaane saa mange af dem, som de kand miste, til dem som behöve tjenestefolk i reppen med sysselmandens og reppstjorenes raad paa saadane conditioner, som formældes om tjenestefolk.

40° Hoesbönderne bör baade i ord og gjerninger foregaae sine tjenestefolk med gode exempler, give dem og gjelde i rette tid, hvad de bör have, og deres accord lyder paa. De maae ikke overfalde dem med nogen liderlige, allermindst ærrörige skjeldsord, ikke heller piske eller slaae dem til lyde[1] eller skade paa deres heelbreed. Skeer det, da straffes og böde hoesbönderne derfor efter loven, ligesom det var skeet imod fremmede.

41° De maae ingen af sine tjenestefolk i utide af deres tjeneste udstöde, medmindre de har strax beviser ved haanden, at de har opfört sig med trodselig ladhed eller i andre maader grovelig forseet dem imod deres hoesbönder. Og giver det reppstjorene tilkjende, som strax gjöre anstalt til at bringe saadane til sysselmanden under ret og dom til rettelse eller tugthussarbeyde efter omstændighederne. Udstöder hoesbönderne sine tjenestefolk uden skjellig[2] aarsag i utide af deres tjeneste, da skal de böde til den forurettede tjenere 10 lod sölv og erstatte ham ald den skade, hand derved beviser sig at lide efter omstændighederne og sysselmandens kjendelse.

[1] Lydighed. Islandsk *hlýðni*.
[2] Gildrar. / *Gyldig*.

42° Tjenestefolkene bör ære og adlyde deres hoesbönder i alt, hvis de dem tilbörlig befale, med ald troeskab og flittighed i deres arbeyde uden ald selvraadighed eller forsömmelse. Forsömme de at efterkomme hoesbondens befalinger eller deres, som paa deres vegne har at befale, eller ikke udrette dem, som det sig bör, da skal de derfor tilrettesættes. Og hvis skade ved deres forsömmelse, skjödeslöshed eller forseelser foraarsages, er de pligtige at erstatte, hvilket trækkes af deres lön. Bevises desuden, at de vise sig trodsige eller i andre maader i ord eller gjerninger halstarrige imod deres hoesbönder, saa bör de strax udjages af tjenesten under lov og dom til straf paa kroppen eller tugthussarbeyde ifölge den næstforegaaende post.

43° Begiver nogen sig uden aarsage af sin tjeneste eller ikke vil gaae i den tjeneste, hand en gang har fæstet sig til, da skal hand svare hoesbonden til ald den skade, hand derover beviser sig at lide, og desuden halvparten af den lön, som ham var accordered om aaret. Men den, som antager en andens tjener uden pasbord,[1] hand skal betale til hoesbonden 10 lod sölv og dog ikke beholde tjeneren, medmindre det kand gotgjöres, at hoesbonden har forurettet tjeneren og uden aarsage af partiskhed nægtet ham hans afsked, da præstens og reppstjorenes attest i saa fald bör gjelde for fyldest.

44° Indfalder eller fornemmes ond forligelse eller forargeligt levnet imellem ægtefolk eller andre, da bör sognepræsten först i eenrom see til at forlige dem. Hjelper det ikke, formaner hand dem et eller begge, som hand anseer at have skylden i sine medhjelperes overværelse til forbedring. Vil det end ikke hjelpe, andrager hand saadan for sysselmanden, som strax inqvirerer i sagen og dömmer den skyldige til den straff, som loven i saadan fald foreskriver.

45° Udi alle saadane forommældte hussager maae bruges aftens varsel, og gjelde da alle ærlige vidner med og imod parterne, undtagen forældre og börn, som ikke kand ansees for gyldige vidner hverken med eller imod hinanden. Dog maae disse examineres og höres til oplysning, naar sagens omstændigheder saadant kand udkræve, især om den ansees at være af stor betydenhed, og andre fuldstændige vidner ikke haves.

[1] Passa. Vottorð eða meðmæli frá fyrri húsbónda. / *Pas. Attest eller anbefaling fra tidligere husbond.*

III° OM BRULLUPER, LIIGBEGENGELSE OG ANDRE GILDER ETC.

46° Ingen brulluper, liigbegengelser eller andre offentlige gestebude maae holdes om sön- og helligdagene, men de bör opsettes til en anden sognedag i ugen, efter som vedkommende forgotbefinde. Sognepræsten og hans medhjelpere, om de ere tilstæde, en eller flere, bör passe paa, at en god orden og skick handthæves ved alle saadane gilder. Begaaes noget utilbörligt eller forargeligt af nogen i ord eller gjerninger, enten af druckenskab eller ondskab, da bör de samme, som saaleedes uanstændig opförer dem, af sognepræsten og de andre nærværende advares at holde sig i stille. Dersom de opröriske ikke ved förste eller anden advarsel adlyde saadane formaninger, skal de udstödes af samqvemmet og böde til fattige i sognet en billig kjendelse 1 à 2 lod sölv, efter deres formue og sagens omstændigheder, foruden andre böder, som de efter loven bör svare til den forurettede.

47° Fattige almuefolk maae ikke öde deres fattigdom til bekostninger paa deres brylluper og deres venners liigbegengelser eller andre gilder. Til hvilken ende herved forbydes, at en, som er fattig, indbyder til saadane gilder uden alleene brullupsvidnerne og liigmændene, der dog ikke maae tracteres med fleere end toe ordinair retter mad efter landets maade. Men til saadanes trolovelse maae ingen tractamenter skee. De af almuestanden, som har bedre raad og evne, maae ikke invitere fleere dertil end som 10 stk. fremmede folk, uden deres vidner og venner, og ikke tractere med fleere end 3 retter mad. De, som ere endnu rigere, kand, om de vil, invitere 20 stk. fremmede og dog ikke tractere med fleere end 3 retter. Personer af stand og midler kand indrette deres tracteringer og gestebuder, ligesom de selv forgotbefinder, dog med ald den orden og anstændighed, som vedbör.

48° Den forfængelige sædvane, som paa sine stæder er gængs her i landet ved ligbegængelser, at naar liiget bliver baaret ud af kirken til graven, vendes det 3de gange omkring for kirkedören og bæres siden omkring kirken til graven, skal herefter være aldeeles forbuden, men liiget bör bæres den korteste vej fra kirken til graven. Den skik bör ogsaa være afskaffet, at den afdödes slægtninger, efter præsten, kaster jord paa liiget, hvilket ingen maae gjöre uden sognepræsten alleene eller en anden præst, som synger over liiget. Men graven bör af ligmændene strax tildækkes, efter at præsten har kastet jord derpaa. Naar liiget er begravet, bör alle i den samme orden gaae til kirken igjen fra graven, som de gik til den, hvorved den uorden, at slægtningene falde paa knær og bede over gra-

ven, som somme stæder har været brugeligt ibland almuen, bör være ophævet. Naar ægtefolk sammenvies i kirken, da skal de staae for præsten i koeret, medens vielsen varer, men naar vielsen er til ende, skal brudefolkene strax geleedes[1] bort, hver til sit sæde i kirken, hvor de forblive, indtil prækenen er til ende.

49° Ligesom ingen gilde eller gestebude maae holdes paa sön- og helligedage, saa maae heller ingen stevninger eller arrester i de dage for nogen forkyndes eller noget andet forrettes, som hörer til processer eller trætter. Skeer noget saadant, da bliver det anseet af ingen valeur, og den der saaleedes misbruger helligdagene imod loven, betaler helligbröde.

50° Ingen maae tillades uden nödvendighed nogenstæds at rejse om sön- og helligdagene, förend ald gudstjeneste er forbi. Forseer sig nogen herimod, böde 4 mk. danske i helligbröde, som reppets reppstjorer indkræver og deele til lige deele imellom sig selv og de fattige i reppen. Dog er herved ikke forbudet, at alle de, som ere paa deres rejser, enten til lands eller vands, maae, naar vind og vejr tillader, fortsette deres rejser paa helligedage, efter at de har læst eller hört gudsord paa det stæd, hvor de sig opholt natten förend sön- eller helligdagen begynder. Dog om de gjester nær ved en kirke, eller deres vej falder forbi en kirke, hvor prediken holdes, skal de være pligtige der at höre gudsord og ikke rejse længer, förend prediken er ude. Forseer nogen sig der imod, bör enhver af dem med helligbröde afstraffes.

51° Befindes nogen i eller ved kirken för, under eller efter prediken paa sön- og helligedage at være drukken eller beskjenket, eller paa andre sognedager, naar og imens nogen gudstjeneste forrettes, da straffes den samme med helligbröde. Gjör hand andre desuden nogen overlast, enten i ord eller gjerninger, da tiltales hand paa dobelte böder til den forurettede efter lovens tilhold med de paa sagen anvendte omkostninger. Men i mangel af betaling settes hand i gabestokken eller paa vand og bröd paa nogen tid efter övrighedens kjendelse.

52° Herved igjentages og bekræftes alt, hvis loven og de hid til landet indgivne kongelige forordninger angaaende alle de her foranförte casus, og deraf dependerende, allernaadigst anordne og anbefale, for saavidt det ikke er herved ophævet, föröget eller forandret, og med at see alt saadant, eftersom anbefalet er, bliver nöje efterkommet, bör vedkommende övrighed at have ald tilbörlig indseende.

[1] Leitt, fylgt burt. / *Gelejdes, følges.*

Magnús Ólafsson varalögmaður leggur fram álitsgerð um viðreisn landsins 18.6.1771. Lit. Ll. N° 1.

Vicelovmand Magnús Ólafsson fremlægger et forslag om landets genrejsning 18.6.1771. Lit. Ll. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/5–15.
Innskráð/*indskrevet* 3.8.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 18. Bréf til lögmannanna Sveins Sölvasonar og Björns Markússonar og varalögmannanna Jóns Ólafssonar og Magnúsar Ólafssonar 27.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 18. Brev til lovmændene Sveinn Sölvason og Björn Markússon og vicelovmændene Jón Ólafsson og Magnús Ólafsson 27.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. Ll. N° 1.

Höyedle og velbyrdige!
Veledle og höyvise!
Veledle og höyfornemme!
Hans kongel. May^ts^ allernaadigst tilforordnede Landcommissarii paa Island!
Höystærede herrer!

At jeg nu först besvarer De höyrespective herres missive af 27de Julii a. p. skeer af den aarsag, at jeg her fra denne kant af landet ikke har, siden jeg i fjor effterhöst kom herhid, vist eller kundet faae nogen viss lejlighed, hvorved jeg sikkert kunde tilsende dem mit besvarelse. Saasom jeg ikke selv ved en expresser[1] formaaede paa egen bekostning at skicke det directe til dem, saa lang vej sunder[2] paa landet, langt mindre turdte jeg overlade det den blotte uvisshed, da man af daglig erfahrenhed veed, at deslige bortsendte enkelte breve, skjönt med en recommendations paa-

[1] Sendiboða. / *Sendebud*.
[2] Suður. / *Syd*.

tegning til skickelige folks befordring, tit og mange gange enten blive reent borte, eller og da ikke förend bageffter indhændes deres rette eyere. Haaber altsaa De gunstige herrer ikke misbilliger denne min lange udeblivelse, önskende derhos, at hvad der kunde findes af nogen nytte i dette mit enfoldige besvarelse paa de höybetroede herrers höyrespective skrivelse, maatte hos Deres dybe indsigt og vel grundede tænkemaade finde en forönskelig bifald.

Det er noget merkeligt og efftertanke værdt, hvordan alle de fremmfarne höystprisverdige danske Konger af det Oldenborgiske huus alle eenstemmigen, baade for og effter reformationen, har vildet pynte paa Issland og reyse det igjen paa dets faldne födder. Jo fleere forandringer, flid og bekostninger de have anvendt derpaa, jo elendigere og slettere ere vores omstændigheder blevne. Ja, det er gaaet til med os som et af tærende sygdom laborerende menniske, der ellers er af et muntert temperament, det finder hos sig baade lyst og fyrighed til at udrette de thing, som deres svage kræffter ellers kunde være forvoxne. Jo fleere kræffter de anvende derpaa, jo meere udmatte de dem og forsvække legemet, indtil det bliver afmægtig og ganske ugeskicket[1] til sligs og deslige gerningers videre istandsættelse.

Skal nu dette saa meget svæckede menniske forhjælpes til at naae sitt öyemid, saa maa man först vide, hvad det fattes, lære at kjende dets svaghed og oplede saavel de indvortes som udvortes aarsager dertil. Saaleedes meener jeg, det bör tilgaae med vort fæderneland. Da de moralske og politiske ere de skadeligste og farligste for staten, saa bör de först ryddes af vejen og det saa meget meer og förend de physiske, som de förste forspilde og forvilde menniskens edelste deel, sjælen, dens villje og fornufftige tænkekrafft. Og det, som er det allerfarligste, kand de gjöre menniskene saa blinde og föleslöse, at de hverken seer eller formærker det mindste til sin elendighed og fordervede naturell, langt mindre aarsagerne dertil. At dette har her stæd og er saaleedes tilgaaet med os, kand ingen nægte. Vii meiner ald forbedring med vores fæderneland bör först begyndes paa dets udvortes stats omdannelse med at omskabe de ting, som ved vores saa langvarlige uvyrksomhed nu ere fordervede og næsten i bund og grund ödelagte. Fleste af os glemme at stycke först haanden i vor egen barm,[2] og betænke hvad stor en fordervelse, der maa vere in-

[1] Gagnslaus. / *Uegnet*.

[2] Líta í eigin barm. / *Gribe i egen barm*.

denfor, naar mand seer, hun kommer der udfra igjen ganske forspilt af en smittsom syge.

Vil vi beflitte os paa at undersöge beder og efftergrænske dette, skal vii komme i erfahrenhed om, at de egentlig aarsager og nærmeste begyndelse til vor forverring og undergang ere hos os selv og ligger i vor udartede natur, en forderved og forkjert tænkemaade, som vii saa langvarlig, en alder efter anden have samled paa, forhjælpede dertil af de udvortes politiske og physiske aarsager. Hvilke jeg icke agter her fornödent alle at beskrive, saasom vii ikke fattes dem, der have gjort sig al umage for at opregne og vise, hvilke og hvad for slags de ere, som have forvoldet og daglig forvolde landets saa meget slette og fordervede tilstand.

Vor höylærde landsmand professor Erichsen[1] har af en patriotisk nydkjærhed for par aar siden taget sig for at samle dem alle paa eet stæd, i en afhandling om Islands opkomst[2] og lagt samme ved offentlig tryck publico for öyne. Desuden veed jeg, de andre kongel. betjentere her i landet, saavel gejstlige som verslige, hver efter sit indsigt og tænkemaade, have lagt sit dertil og ikke ladet De höyrespective herrer samme sandfærdige og velgrundede underretninger angaaende landets nærværende tilstand, samt ald den oplysning der kunde væntes at behöve paa hver især af de udi Deres höyrespective skrivelse til mig mentionered poster. Saasom de, der sidde i virkelige bestillinger, have langt bedre leylighed til at kjende landets nærværende og nödtrængende tilstand end jeg (som ingen besynderlig lejlighed kand faae til at erkynde mig derom eller vedbörlig udforske samme), og kan de med des större visshed sige hvad helst, der kunde tjene til landets forfaldne stats forbedring og opkomst igjen.

Vil derfore allermest lade mig nöye efter min skyldighed at meddeele De höyrespective herrer mine tanker derom, hvilke af de moralske og politiske holder for at være de egentligste aarsager, der vyrkelig forhindre, at de fleste, om ikke alle, af de saa meget ypperlige forsöger med Island ere til dato blevne uvirksomme og frugteslöse. Jeg har des aarsage med flid holt mig fra alle particulaire projecter, som angaar landets udvortes tilstand, og lade sig let med glimrende forslage sætte paa pappiret, saasom langvarlig erfahrenhed har lært os, at deres iværksættelse, om

[1] Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *juridisk professor, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret* 1771–1787.

[2] [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768.

de enda aldrig vare saa gode og nyttige, bliver enten alt for kostbar, eller og, naar de mangler vilje, indsigt og kræffter, skadelige for publicum, saa længe landets indvortes tilstand og beskaffenhed ikke alt i forveyen er dannet og beqvæmt gjort til at modtage og udföre saa vigtige ting, landet og kongen til nytte.

Een af disse fornemste aarsager til dets saa meget forværrede tilstand er overhovet at sige en reent forfalden politic i landet. Denne er en medvyrkende aarsag til de fleste andre, saavel moraliske som physiske aarsager, formedelst hvilke landets udvortes og indvortes handel og vandel er bleven fordervet og omstöbt, alle dets beboere til större skade end nytte. Dette kand man med billighed tilskrive saavel en beklagelig mangel af en almindelig politieordning som overalt lovens slette handhævelse. At dette er en sandhed, nægter vel ingen. Hvis nogen skulde nægte det, meener jeg, det kand gotgjöres. Vel have de fremmfarne höystsalige danske konger indgivet i landet tid effter anden adskyllige meget nyttige anordninger, som sigte til at rætte og forbedre visse i svang gaaende skadelige uordener denne sag angaaende. Men saasom fleste af disse have især angaaet specielle og enkelte ting, saa have de aldrig faaet krafft af nogen almindelige lov. En medvyrkende aarsag hertil formeenes at være övrighedens effterladenhed i at effterleve og exseqvere samme.

Ja, jeg kan ikke uden ergelse betænke, og en slags bluferdighed fortelle, at jeg haver baade selv seet og tillige hört andre fortelle, at börn og tjenistefolk haver sin imellem med spot og haandlige miner viset et offentligt foragt for den kongel. allernaadigste anordning af 3. Junii 1746[1] om huustugten i Island, naar den bliver af prækestolen oplæst. Og der forekommer enten gudelige formaninger til foreldre og huusfedre at straffe deres börn og tiende,[2] eller den truer med noget, der sigter til at indskrænke og hemme deres selvraadighed, som pengemulct, gabestoch og anden corporlig straff, saasom den aldrig er efterlevet. Og gabestochen er paa fleste stæder, hvor den ellers blev nedsat, enten borttaget igjen, eller den staar endnu, meer til spectacell end skreckbillede, og somme stæds gaaer det flæste folk ud af kyrken, naar og medens dislige forordninger blive oplæste.

Ligeleedes ere og fleste, om ikke alle, de anstalter, vore gamle forfædre og formænd haver gjort til at vedligeholde en god (sund) skick og

[1] *Lovsamling for Island* II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).
[2] Vinnuhjú. / *Tyende*.

orden i huusstanden og deres huusholdning, til deels forglemmte og komne af brug, deels enten forsvæckede eller reent afskaffede ved de af vore landsmænd selv, til deels udvyrkede, deels selvgjorte ordres og befalinger.

Saaleedes savne vii en höystfornöden opsyn over almugens og den gemeene mands huusholdning ved reppstjorernes alt for meget indskrænkede og afskaffede myndighed saavel i henseende til deres forrettninger, de som forstandere havde over de fattiges væsen, som deres opsyn, de som politiebetjentere handhævede, angaaende almugens levemaade med at rette, paatale, straffe, og afværge al uorden deri. Og at disses forrettninger ere blevne samlede og foreenede med sysselmændenes embede, formeener jeg, baade dem og almuen til skade, eller mindre fordeel, saasom de sidste ikke kan, formedelst sysselernes vidtlöfftighed, faae sagerne vel og beqvæmmelig afgjordte som hine, der altid vare til stæde i hver sogn.

Besynderlig savne vii herudi laugmændenes opsyn og kjendelser, som de des aarsage paa deres aarlige omreyser i sit lauvdömme over underdömmerens forhold og embædsforrettninger afsagde, og ikke mindst den opsigt og myndighed, de umiddelbar havde over handelen. Ja, man kunde ansee dem baade som fornemste övrigheder i alle til jurisdictionen henhörende sager og tillige som oberinspecteurer for politievæsenet og handelen i landet.

Heraf flyder umiddelbar en anden moralsk aarsag, som effter min skjönsomhed virkelig er en af de fornemste, der dagligen forderver og forværrer landets tilstand. Ja, truer os med undergang om ikke total ödelæggelse. Jeg meener nu reent forfalden börnetugt og huusdisciplin, saasom den föder af sig mangfoldige vitia seculi[1] og staten skadelige udyder. Jeg anseer den som een kylde, hvorfra allevegne igjen udvelle utallige strömme, der til sidst oversvömmer alle i dens circumference liggende egne. Jeg tör forsickre, saa længe denne kylde ej bliver stoppet, vil ald forsögning med landets forbedring og derpaa anvendt flid og bekostninger, saavel hereffter som hidindtil er skeet, aflöbe frugteslöse og til slutningen blive til værre end intet.

Dette har den höylærde laugmand Poul Vidalin[2] i sin tid fölet med en slags emfindtlighed, naar hand saaleedes udlader sig derom:

[1] Lesti aldarinnar. / *Tidens laster*.

[2] Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

> Man hörer af forældre og huussbönder, i stæden for befalinger, næsten intet andet en bönner. Meget faa vinde noget med at befale, og de fleste tör ikke. Börn og tiende erkjænde ikke forældres og huusbönders myndighed og gjöre intet, uden hvad de selv ville eller skulde bede om. Disse bedende huussfædre holdes enda for at være de forsynligste huusholdere. Hine derimod, som ville forsöge at bruge om ikke ald deres myndighed dog noget större alvorlighed end de förste, udraabes overalt for strænge, haarde, utaalelige, ja ufornufftige, som de, der icke vide at vinde börn og tiende med godhed men opirre gemytterne og afskrecke dem fra deres tjeniste. Denne mangel af föyelighed hos huusbönderne paaföre dem offte et fölgeligt tab i deres velfærd, de derved lucke dören for dem, som sædvanligen agtes for de beste tjenistefolk. Dem nemmlig, som ere dygtige til arbejde og ikke overbeviste om nogen misgjerning, endskjönt i övrigt ulydige, selvraadige og gjenstridige. Og maae derimod tage til takke med det sletteste, som baade ere uduelige, utroe og tillige bekjendte for adskillige udyder og for dets skyld udsatte af skickelige huuse. Herpaa gjör han den rimelige fornuffts slutning. Siden der var i den tid en fast utroelig mængde af disse saa vanartige tiende, vil denne slette huustugt blive til en almindelig skade hos effterkommerne, da det ej var at vænte, at de, som havde bortdrevet deres unge aar i saadan en selvraadighed, kunde blive brave folk, naar de bleve deres egne.[1]

Denne hans meget ypperlige fornufft sluttning har holdt stick og demonstreres nu dagligen med eftertryck i hvert eet huus hos os, saasom den nu ikke alleeneste er bleven almindelige og har taget overhaand baade hos höye og lave (da den tilforn var meer speciell og havde kun stæd bland den fattige almue), men er siden tillige i mange tilfælde meget forværret, saa hvad de fattige dengang hos sine börn og tiende udvyrke med bönner, kan rige huusfædre nu (skjönt de ere övrighedspersoner) hverken ved gode ord eller penge formaae hos deres tjenistefolk. De tör ikke ovenikjöbet lade sig mærke med nogen besynderlig misfornöyelse derover, langt mindre gjöre sig videre alvor deraf (saasom man nu om stunder ikke ved af tvangsmiddeler at sige) i frygt for, at tjenistekallen (eller pigen) skulde saaleedes blive stödt for hovedet, at den fick i sinde at opsige tjenisten.

Denne tiendenes selvraadighed föder af sig mange skadelige uordener i huusstanden. Huusbönderne maae selv gemeinligen gjöre alt det sletteste og sværeste arbejd, der forefalde i en huusholdning. Er arbejded af

[1] [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 53–54.

den beskaffenhed, at derved slides meer klæde end ved siddendes arbejd, eller naar tjeneren sidder stille, saa paastaaer hand, at huusbönderne bör skaffe dem à parte klæder dertil. Des aarsage tör samme huusbönder ikke engang tale til sit tjenistefolk derom, langt mindre besvære det dermed, naar de ellers mærker hos tjeneren, de mindste disputer eller uvillighed.

Der findes og de tjenere, som svare deres huusbönder, de aldrig har agtet dem at gjöre endog de nödvendigste huusgjerninger. Tjenerne selv have formedelst svig og dofenskab forsömmet, hvilket huusbonden maa tage til tacke med og være fornöyet selv at kunde opfylde hines pligter. Hvad mange forsömme ikke deres huusbönders gavn og beste for sit eget arbejds og ulovlige fordeels skyld. Nogle med at bruge adskillige udveye til at profitere, som fiskelinier om vertiden,[1] hvorpaa de kand fange fleere fiske, end de selv importerer huusbonden. De tilkjöbe sig faar af andre, som de deels opföde hjemme af deres huusbönders höe og græsgang deels hos andre bönder for liden eller ingen betaling. Og saasom de formeenes at være berettigede dertil, tör ingen huusbond forbyde sine tiende sligt.

Ved söekanten tilstaaes dem adskillige slags sorter fiske, som kaldes *kjördrættir*[2] de veide[3] selv, trække op af söen, saavel som helleflyndrer visse parter eller lemmer deraf, naar de blive syndrede.[4] Nu har dette givet dem anleedning til at disputere med sine huusbönder paa somme stæder om adskillige andre selvtagne rettigheder. For ex. somme stæds prætenderer de at eje alt helligtfiske eller helleflyndrer, alle smaa hajer etc., for hvilken de ingen regnskab vil gjöre deres huusbönder, skjöndt de fiske en store mængde deraf. Ovenikjöbet vil de, saa længe vertiiden staar paa, intet bestille for deres huusbönder, i al den tiid de ligge stille paa landet, og de ikke kan roe ud paa söen at fiske, som kand udgjöre ¾ af tiiden. Saasom de da paastaaer at have fuldkommen ret og frelse[5] til at arbejde, hvad de vil for sig selv eller andre, saa længe de ikke forsömme det arbejd, de alleene synes at være huusbönderne pligtige om, som er fiskeriet.

[1] Fangst- eller fiskesæson. Islandsk *vertíð*.

[2] Kjördráttur. Fiskur sem sá á sem dregur en kemur ekki til hlutaskipta. / *Egentlig "vilkårfangst". Fisk, som tilfalder den, der trækker fiskelinen ind, men som ikke indregnes blandt andelene af fangsten.*

[3] Fisker. Islandsk *veiða*.

[4] Skornir í sundur. / *Sønderdelte*.

[5] Frihed. Islandsk *frelsi*.

Visse stæder paa landjorden gaar det ligeleedes til. Der paastaaer smalen[1] (eller de der vogte faarene) det selvsamme. Det meste af foraaret og heele sommeren igjennem vil de intet andet arbejd gjöre for huusbonden. Al den tiid arbejde de for sig selv, tilegne sig og alle de smaae lambskind, der kand falde om foraaret af de spædelamme, tillige med ald den uld, en finder ude paa marken, og faarene tabe (om det er aldrig saa meget), naar de om foraaret fælde ulden. Skjöndt disse rettigheder kunde i og for sig selv ikke eragtes af saa stor værdig, saa kand de dog blive heel skadelige, saavidt de give tjenerne den beenste anleedning til utroeskab, undersleb og egennyttighed til videre at berige dem af huusbondens fattige midler. Allerhelst da de kunde föde af sig og give anleedning til fleere disslige prætentioner af samme surdey, der tillige med hine kunde blive almindelige, hvis det ikke ved fornufftige anstalter blev i tiide forebygget.

Denne saa meget i svang gaaende selvraadighed foraarsager hos tiendene adskillige udyder, og skadelige vitia,[2] eftersom hver især er af naturen dertil meere eller mindre genegen. Saaleedes findes der neppe hos een iblandt 100de den agtpaagivelse og aarvaagenhed til at vide og ramme deres huusbönders gavn og beste som i forrige tiider, og man da gemeenlig kunde ved alle lejligheder spore hos tjenistefolket. Men i dets stæd har nu een overhaandtagende skjödeslöshed indtrycket sig og fæstet i gemytterne meget dybe rödder, som hos de mindre af naturen vanartige folk mange gange gjælde, endog mod deres vilje, for svig og utroeskab. Dofenskab og ladhed, tage ikke mindre overhaand nu om stunder hos tjenistefolk, og saasom disse toe egenskaber ere en fjænde af ald flid og stræbsomhed, især af alt besværligt arbejde, föde de af sig stor uvyrksomhed og ukyndighed huusholdningen angaaende. Deraf flyder umiddelbar, at arbejdsfolkene ere blevne saa ubehendige og ugeskickede til fleste haandgjerninger, at vii nu behöve undertiiden 3 à 4re tjenere til at gjöre eet af de i forrige tiider saakaldede middelmaadig mans dagsværker, hvilket icke lidet hjælper til at foröge folkemangelens skadelige vyrkninger i landet.

Man maae ikke tænke, at ald skylden til dette er hos tjenistefolken alleene. Thi slette huusfædre giver dem selv tidt og ofte anleedning til slig utroeskab og undersleb med at indeholde for dem deres aarlige lönn

[1] Hyrden. Islandsk *smali*.
[2] Lesti, ódyggðir. / *Laster*.

og hvad andet, de ved tiltrædelsen af tjenisten haver sig til accorderet. Saa tjenistekalden i slige tilfælde bliver meer driftig og holder sig meer berettiget til, paa oven anförte, baade at sidde overhörig hussbondens befalinger saavel som opbære rigeligen, hvad huussbonden haver ham aftrecket. Man hörer derfore sjælden nogen af parterne offentligen at klage over hinanden, saasom den eene holder den andens svær i skeiderne.[1] Den taabelige bonde indseer hverken eller föler den skade, hand eller publicum tilföyes herved, og tjenerne, som herved egentlig profitere, finde desuden sin regning derved at fremtuure saaleedes angerlöse i den kjære selvraadighed.

Saasom nu fleste af disse komme til at blive i sin tiid huusfædre, og man overhovet savner den nödvændige opsigt over huusstanden, saa danne da disse slette huusfædre börn effter deres egen skickelse, havende sin egen opdragelse til mynster. Og saasom de fleste icke legge tilstræckelig vind paa at indprente hos börnene i deres spæde aar en sand gudsfrugt og gode sæder, saa og at holde deres galskab og feeler i tömme, blive de baade ulydige og næsvise, og lære strax at foragte sine foreldres raad og paamindelse. I deres 10 og 11te aar begynde de först at venne dem til smaae handgjerninger. Siden bestille de saa meget og lidet, som de selv ville, skjönt forældrene selv gaae og slebe halvdöde, maae hine have alle sine commoditeter. Saaleedes lader de dem da bortdrife deres beste ungdomsaar i selvraadighed uden at holde dem til arbejde og stræbsomhed. Og i stæden for at forældrene bör commandere dem, commanderes de af börnene, saa de til sidst forkue deres forældre.

Nogle af disse, hvis forældre have nogen formue, pleye gjærne at faae sig hos sine forældre en særskilt eyendom, hvorved de sætte forældrenes sager til side. Alleeneste bekymrede om at foröge disse sine egne midler, indtil de kand paa sin egen haand sidde hen og betale sysselmanden inderstetold.[2] Og saasom de synes for gode til at tjene andre, saa vil de være löse, hvoraf nu om stunder gives en utroelig mængde. Disse lösemænd[3] anseer jeg ikke alleeneste for unyttige folk, men meget skadelige lemmer for staten. Saasom de paa mange maader kue og udsue bondestanden og den gemeene mand baade med at före en fordervelig handel,

[1] Sverði í slíðrunum. / *Sværd i skederne.*

[2] Húsmannstollur. Skattur sem bændur greiddu fyrir hvern húsmann sem þeir héldu. / *Husmandstold. Skat, som bønder betalte for hver husmand, de havde.*

[3] Løsarbejdere. Islandsk *lausamenn.*

landprang[1] af unyttige kramvahre, tobak og brændeviin, og foröge med sin lediggang hos böndene mangel af nödvændige tjenistekalle. At de siden selv des höyere kand opskrue sin egen tjenistelön hos bonden, medens de afslaae og bjærge hans höe, som hand til den ende maa leje om sommertimen.

Nogle tilforhandle sig baader ved söekanten, som de selv före om vertiiden. Dertil locke de til sig det beste folk, hvormed de ogsaa gjör bonden nyt indgreb og tilföye en stoer nachdeel i hans egne baaders udreedning. Om vinteren, og ald den tiid höeslætten og fiskeriet ikke staar paa, bortdrive de fleste tiiden bort i örkeslöshed og lediggang. Hvor faarepesten ikke grasserer, haver de hos bönderne sine faar paa græsgang, med de vilkaar at disse lösemænderne svare efter eethvert malkefaar 20 fiske i leje, for ulden og den melk, lammene levne om aaret. Dog maae bonden ovenikjöbet holde de gjelde faar[2] omsons, saasom græsgangen koster ikke meget, og bonden derved intet hadzarderer. Siden slagte de af denne deres paa forrige maade opdreven faareavling saa mange, de kand om effterhösten for at laane og udsælge kjöd om vinteren, samt dermed betale disse samme bönder, der intet andet bestille heele vinteren igjennem end forarbejde lösemandens uld til pulströmper.[3] Og maa de fleste bönder des aarsage tilkjöbe sig ald den vadmel, de selv behöve til klæder for sig, kune og baurn.

Saaleedes tjene da disse gode lösemænd til at understötte böndernes uvyrksomhed, forderver deres huusholdning og holde dem bestandig i usælhed,[4] armoed og ödselhed. Icke at tale om hvad disse lösemænd först og sidst selv ere unyttige i henseende til landhusholdningen og jordyrkningens bedre drifft, saavel som folkeformeerelsen i landet. Saasom de hendriver deres beste alder, förend de giffte dem i magelighed, og have aldrig lært at tjene publicum med andet nyttigere end land- og forprang, blive de fleste heel slette huusfædre.

Saasom forfalden huusdisciplin, og deraf dependerende huusfædrenes forloerne myndighed over sine tjeniste tiende, gjör de förste vanartige, saa foraarsager det og, tillige med mangel af fornufftig politiqve, hos huusfædrene selv en besynderlig forkjært nedtryckelse i tænkemaaden,

1 Óleyfileg verslun með vörur utan verslunarstaðanna. / *Ulovlig handel med varer på landet uden for handelspladserne.*

2 Golde får, som giver ikke mælk. Islandsk *geldfé*.

3 Púlssokkar. Sokkar úr grófu ullargarni. / *Pulstrømper. Strømper af groft uldgarn.*

4 Vesaldóm. / *Usselhed, dvs. elendighed.*

som igjen nedsiunker dem i föleslöshed og afmagt. Jeg behöver icke at anföre til bevis herpaa mange exempler, forsickret om De höyrespective herrers dybe indsigt og skarpsindige dömmekrafft allereede have mærket dets vyrkninger i den gemeene mands elendige tilstand og fordervede huusholdningsmaade. Vil derfor alleeneste anföre de, som kunde eragtes for at være meer specielle og maaske mindre kundbare.

Jeg haver uformærkt paa adskillige stæder lagt mærke til, at bönderne regne det for een stoer uheld at avle mange börn, især naar de alle leve, skjönt de voxe alle og vel trives. Ja, jeg har seet en bitterlig græde over det, hans kune födde ham, förste gang hand avlede med hende börn, tvillinger, som vare 2 velskabte drengebörn. Da dog kunen befandt sig vel, og de desuden begge vare unge og friske folk. Jeg har og seet nogle spille op og neer af glæde, naar de have mistet deres börn. Mödrene selv hörer mand undertid önske sine börn döden, særdeeles naar de blive syge, saasom de vare best komne og bevarte hos vor Herre. Hvilket dog ikke egentligen er den nærmeste aarsag til deres önske, men bör langt heller tilskrives en forderved tænkemaade og deraf foraarsaget miströst. Man hörer deres naboer eenstemmigen congratulere dem, der miste sine börn i deres unge aar. Og det var at önske, at denne saa skadelige tænkemaade i henseende til folkeformeerelsen i landet ikke og begyndte at indsniege sig hos de fornemmere, som man med billighed kand vænte at være beder tænkende end bonden. Vist nock at den höylærde Poul Widalin[1] ikke har i sin tiid mærket det mindste til dette, ellers havde han ikke anfört alle de pligter, bönderne skylde sit fæderneland, at være forglemmte undtagen den eene at avle börn.

Eet andet bevis paa böndernes fordervede tænkemaade er dette: Naar vor Herre giver dem sin velsignelse, enten det er til söes eller lands, saa skjötter meget faa om at anlægge hos sig noget tilstræckeligt forraad til den effterkommende tiid. Naar de formeene sig at have faaet saa meget, de efter deris sædvanlige maade kand vel komme ud med, ere de da i stand til at holde op og ansee det for unyttig gerrighed at avle meer, end de kand magelig afsætte og fortære selv. Og skjönt de nogle gange tilforn have i middelmaadig haarde aaringer lidt baade hunger og törst, glemme de det strax igjen og blive aldrig klogere.

[1] Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

Ja, det er dem nock, naar de veed, at andre velhavende bönder, der pleye at være meer forsynlige huusholdere, endelig faae lov til at hjælpe paa sagen, förend de med kune og börn skal crepere, saasom det da inte bliver holdt for nogen skamm, at deslige friske og före bönder gaae saaleedes tiggende for hver mans dör. Men den, der ikke strax vil aabne dem sine forraadshuuse, skjöndt hand selv kand staae fare for, formedelst disse omstrefftende prackere, at lide nöd for sig og sit huus, bliver anseet for ubarmhjærtig tyrann, der ikke vil tage deel i sin næstes og medborgeres trang og nödlidenhed. Og kand da disse skickelige bönder med tiden bringes til betlerstaven og paa samme tanker med hine til slutningen, siden de seer, at flid og stræbsommelighed hverken bliver anseet, kan ikke heller nytte dem noget, saasom de faae ej lov til at beholde til egen selvfornödenhed, langt mindre indhöste mindste frugter af det, de sveede og trælle for.

Der gives atter andre bönder, hvoraf de fleste boe ved söekanten, der icke forsömme ved alle givne lejligheder fiskeriet, men alt hvad de kand miste fra deres huus, gjör de strax i penger. Ja, förend de skulde beholde noget skickeligt forraad deraf, selge de for got kjöb, saasom de lige med hine ansee det for uforstand at beholde meer deraf, end de paa det knappeste sædvantligen pleye at behöve til sit huusfornödenhed om vinteren. Deraf kommer det, at handelshuusene maae saa tidt aabnes om vinteren, naar nöden trænger, og skibene ere borte eller sildig ankomme.

Ved landvæsenet og höeavlingen gaar det somme stæder hos nogle ikke beder til. Saasnart bonden formeener sig at have faaet foeder nock til sine kjör vinteren over, og desuden noget à parte forraad, til de saakaldede höstlamme, hand deels eyer selv, deels haver at fodre for andre, kjære faae af dem sig efter at samle noget meere forraad af höe til sine övrige creaturer, som heste og gamle faar (saasom de gemeenlig pleye at staae sin egen hazard og forsörge sig selv vinteren over). Langt mindre være bekymrede for at samle sig noget til næstpaafölgende aar. Og skjönt de des aarsage mange gange miste deres creaturer, naar haarde vintere indfalde, og de derimod seer, at andre deres naboer, som beder er forsynede, beholde alt sit, bliver de dog de selv samme næste sommer uden at tage sig fremdeeles beder i agt.

Endnu eet bevis paa huusböndernes fordervede tænkemaade og overhaandtagende föleslöshed viser deres forhold imod sine tjenere. For exempel: Alt hvad tjenerner forderve, tabe eller ödelægge for sine huus-

bönder, enten det er verktöy eller hvad andet, hvorved huusbonden tilföyes skade paa hans midler, gavn og beste, og det skeer formedelst tiendenes svig, utroeskab eller skjödeslöshed, saa bliver der sjælden eller aldrig omtalt af huusbönderne. Men hvad tjenerne forsömmer i sine nödvændige affairer eller udrettninger, endog hand dertil haver huusbondens tilladelse, det förer huusbonden til regnskab og aftræcker det tjenerens lön, saasom tjeneren, med at bede om forlov, hafde alt i forvegen samtycket deri og underkasted sig slig medfart, hvilken huusböndernes omgang er i begge tilfælde tvertimod lovens meening og derom gjorte ypperlig foranstaltninger.

Til sluttning vil jeg anföre endnu et bevis paa den skadelige uorden i huusstanden, hvis fölger ere meget farlige, saasom derved ikke alleeneste ingen forskel gjöres imellem dyd og udyd, men tvertimod gjör mand de groveste udyder til dyder og betager en medborger ald tillid og troværdighed til anden. Jeg meener den ærelöse omgang med tjenistefolks skudsmaal og attester. Naar een tjenere, skjönt vanartige, utroe og lastefuld, der heele tiden igennem have foragtet sine huusbönder og forsömt deres gavn og beste, skal qvittere sin tjeneste, faaer hand lige fuldt det oprigtigste skudsmaal. Hvorefter hand passerer allevegne, hvor hand er ubekjendt for en dydig og honett person og kand i saa maade tit og ofte fortræckes en troe, from og lydig tjenere, saasom den eenes attest ikke befindes at være bedre end den andens.

Jeg kjædes ved at optælle fleire dislige exempler og havde visselig tiet, hvis ikke sagens nödvændighed anbefalede mig at tale den upartiske sandhed. Det er nock, naar De höyrespective herrer faaer denne vor staten saa meget angelegen sag at vide, paa det en saa betydelig overhængende fare og ulycke, den nu trues med, kunde ved deres fornufftige og upartiske foranstaltninger i tiide forebygges og afvendes.

Jeg haver forud viset de naturlige aarsager til denne saa reent forfaldne huussdisciplin og börnetugt i landet, samt dens vyrkninger hos huusfædre, börn og tjenistefolk betreffende deres indbyrdes forhold imod hinanden. Burte derfore og med rette vise denz skadelige vyrkninger i huusholdningen, og hvorleedes den er bleven forværret, omkjært[1] og foranderlig fra forrige tiiderz bruge. I lige maade desuden vise, hvorleedes andre physiske og politiske medvyrkende aarsager til landets slette

[1] Gerbreytt. / *Omkert, dvs. vendt op og ned på.*

tilstand deels nedstamme og udspire, deels ere foranledigede og underholte af og formedelst disse.

Vii bör da endelig först kaste vore öyne tilbage paa vore gamle forfædre, hvorfra vii nedstammer, og nöyagtig betrakte deres tænkemaade og bedriffter, naar vii nöye sammenligner dem med vore, skal vii lett kunde skjöne den store ulighed og difference, der er imellem. Samt indsee, hvorleedes vort skick og tænkemaade er tiid efter anden bleven foranderlig fra deres. Naar vii siden betrackte med agtsomhed alle deraf flydende naturlige fölger med deres indflydelse igjen i vore statsforfattninger og almyndelige huusholdning, da vil vii ufejlbarlig först lære at kjende de egentlige naturlige aarsager til vor degeneration og deraf flydende alle andre skadelige vyrkninger og daglige forverring. Vii maae da holde dem imod hine og med upartisk öyne beskue dem begge, saa skal de sidstes hesslige skickelse lade sig til syne med alle sine lyder[1] og fejle, som da endelig maae foraarsage hos os slette og afskyelige tanker. Men hine igjen opvække nye lyst og vilje ved en nye stræbsomhed at forvinde igjen, hvad vii have tabt ved den saa langvarlige og höyst skadelige uvyrksomhed.

Det gjöres icke nödigt at sammenligne de gamle islandske bönders magt og formue med vores, saasom de da levede under et andet regeringsform i republicens tiid,[2] naar de fleste vare proprietarier og viste derfor af færre skatter og paalægger at sige. Synes derfore meer tjenligt at vise forskjelen imellem vores og deres velmagt, forstand og vyrksomhed i huusholdnings- og huusstandssager.

Hvad det sidste betreffer, saa har de gamle huusfædres myndighed over sine tjenere (ikke at nefne træller) været ulige stoer og höymodig imod vores. Det kand man af historierne allevegne let slutte, saasom tjenerne da i den tiid tit maatte undgjællde med livet undertiiden for den mindste ulydighed, som ingenlunde fortjente navn af obstinage.[3] Da efterkom de strax uden modsigelser ders huusbönders og madmödres befalinger, skjöndt de aldrig var saa besværlige, stoer hadzard underkastede og afskyelig for tjeneren at bestille og forrette. I deres huusbön-

[1] Lesti. / *Mangler*.

[2] Vísar til þjóðveldistímans 930–1262. / *Henviser til fristatstiden i islandsk historie 930–1262*.

[3] Þrjósku. / *Genstridighed*.

ders fraværelse vare de baade villige og alart[1] ved alle givne lejligheder at paapasse og beobagte deres gavn og beste, og synes saasom de da have været deri meget meer yfrige end ellers. Ja, man finder vide i vore fædernelands historier langt fleere og större pröver paa oprigtig troeskab og nydkjærhed hos de gamle træller (hvor dog ingen sand oprigtighed kunde med bilighed væntes at have stæd), end nu om stunder findes hos tjenistefolk i almindelighed, saasom og svig og utroeskab, som nu agtes af ingen besynderlig betydenhed, holdtes den tiid af alle for en skammerlig nedrighed.

Deres indrettning i huusholdningssagerne var da langt ordentligere og meer forsigtig end nu. Da inddeelte de deres huusgjerninge effter enhver især besynderlige beskaffenhed, under visse særskildte forrettninger mellem deres folk, eftersom de forud saae, een eller anden at være mest beqvæmm og helst geskicket til hver een gjerning især, paa det de des beder kunde lære at forstaae og omgaae sit arbejde, indtil det afgick saa let for dem, som handværke nu om stunder hos professionsmænd. Naar nu hver een i sin gjerning havde naaet den rette færdighed, og deres huusbönder nöye viste, hvor meget en middelmaadig hurtig, dog erfahren, arbejdskarl kunde magelig afkaste paa een dag, det blev hver eens sædvanlig pligtarbejde og kaldtes dagsværk. Hvorefter da bleve regulairte og fastsatte deres dagslön, naar de arbejdte dagevise, ligeleedes efter proportion, naar de lejede bonden deres arbejd om ugen. Og endeligen hvad saadan en dugtig kall[2] skulde faae til lön og kostgjeld, naar hand lejede sin tjeniste til bonden eet heelt aar.

Til den ende inddeelte de og sine indhegnede græsmarker og engebund i store og smaa afdeelinger, som efter deres ulige störrelse, og derefter uge- og dageviis, kaldtes med adskillige navne, paa det epterkommerne deraf skulde vide, hvad meget stycke land, en dugtig arbejdskarl skulde opslaae, rögte eller gjöde hver dag, sommer og efterhöst. Dermed underholte de tjenernes vyrksomhed, og forebyggede tillige huusböndernes og böndernes skade.

De regulairte og, hvad megen gjödning saadan eet velryktet stycke land behövede, og hvor meget foeder det gaf af sig igjen i goede og middelmaadige aaringer. Ligeleedes ordinairte de og fastsatte alle andre nödvændige huusgjerninger ude og inde, saavel for fruentimmer som mandfolk, hvorefter deres lön og kostgjæld blev fastsat og determineret, paa

[1] Árvökulir. / *Årvågne*.
[2] Karl, þ.e. vinnumaður. / *Karl, dvs. tjenestekarl*.

det huusbönder og tjenere viste, hvad de med rette havde at fordre hos hinanden.

Dette findes styckevis optegnet i de saakaldede Buelaug,[1] som flæste stæder ere uddragne hist og her af de gamle lovböger og nu ere med den forfaldne huusdisciplin reent af brug, saasom tjenestefolk nu om stunder hverken vil eller kan efterleve samme. Undtagen meget faae, der endnu kand siges nogenleedes at kunde opslaae de saakaldede dagslætter, eller 1n öresvöll,[2] hvorfore og navnen paa vallemaalet[3] endnu mange stæder ere i brug, skjönt meget faae kjære dem efter at vide deres efter loven rette og egentlige störrelse. Desuden vare de gamle saa accurate i deres huusholdning, at de fastsatte tiiden, naar tjenistefolk burdte opstaae og legge dem, morgen og aften, vinter og sommer, dog var tiden forskellig i henseende til hver eens ulige forrettninger.

Efter hver gaards störrelse udregnede de og störrelsen af deres indhegnede og rögtede græsmarker omkring huusene, saa deres vallemaal svarede ongeferlig paa fleste stæder til jordenes dyrhed efter dens hundredetal. Saa og fastsate hvad mange arbejdsfolk, der behövedes til at opslaae dens tuun og enge, samt hvad mange kjör, faar og heste, der aarligen kunde foedres, og siden overhovet hvad mange mennisker deraf kunde underholdes.

Til desto beder at conservere en fornufftig huusholdningsmaade, samt holde deres og böndernes gaarde ved hævd og magt, indhægnede de stærkt, icke alleeneste tuunene men endog sin engebund, hvorved de paa visse stæder havde de prægtigste græsmarke. Til den ende blev der ogso ordinairet de saakaldede afretter[4] oppe paa fjældene til at spare hjemmegaardens markeder og græsgang, hvorhen de om sommeren drev deres qvæg. Og paa det de ikke heller skulde efter hver eens tycke blive ilde medhandlede og til sidst ruinerte, blev der nöye bestemt, hvonær om foraaret og hvad meget antal af stuude, svin, heste og faar hver bonde maatte med frelse sætte, dog efter advenant deri, samt hvornær

[1] Búalög. Safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði. / *Búalög. Samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug.* Sjá*se*: *Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi.* Hrappsey 1775.

[2] Eyrisvöllur. Skák af túni eða engi sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar. / *Eyrisvöllur. Gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark eller eng, som anses for et dagsværk at slå, 30 × 30 favne. Islandsk* eyrisvöllur.

[3] Vallarmál. Mál yfir stærð ræktarlands. / *Mål for markens størrelse. Islandsk* vallarmál.

[4] Overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

det skulde om efterhöstet hentes derfra igjen. Og endeligen havde hver gaard sine sætterboele[1] frem til dale og ope til fjælds, hvorhen de bestandig hver aar holdte deres saakaldede boesmale,[2] eller malkeqvæg om sommeren, hvoraf de havde i huusholdningen mangfoldigt gavn, baade i henseende til en större nytte af sine creaturer, saavel som græsmarkens og beedelandets[3] forbedring og conservation paa hjemmegaardene vinter og sommer.

Der bleve og tilsatte i eethvert herred visse mænd, der bestandig burdte have opsyn med og passe paa bonden, at hand icke skulde efter egen tycke gjöre og lade herudi, hvad han selv vilde. Saasom böndene maatte hver efterhöst gjöre disse mænd regning for sit sommerarbejd og da fremvise hvad meget forraad, de havde af höe, og hvorleedes de vare af andre ting forsynede til vinterfoder og provision for sit huus og creaturer, af hvilke de icke fick lov til at beholde fleere, end de vel kunde foedre heele vinteren over. Langt mindre tage andres qvæg paa foeder, naar de ikke havde overflödigt til sit eget.

Paa denne maade fick vore forfædre ved fornufftige anstalter conserveret langt ud paa alderne landmandens velmagt og formue, saasom de gamle fædernelands historier desuden tydelig vise, at sveetemandens[4] heele huusholdning har alleene beroet paa flittig stræbsomhed med at rögte og vedligeholde deres gaarde og creaturer. Besynderlig have de lagt dem efter at formeere og trive hornqvæget, saa en rig proprietarius, der eyede mange stoerboer,[5] holdte paa somme af disse 100de kjör og derover. Men de gjörte mindre væsen af faaravlingen, saasom hornqvæget var i henseende til deres huusholdning, meget tjenligere. Det gav den beste, ja fast ulig, gjödning til deres rögtede og indhegnede græsmarker, var ikke heller saa skadeligt for jordmonnen som hester og fæe. Det giver og den sundeste og beste melk i henseende til smör og kjærne. Derhos var det meget lettere paa foeder end andet qvæg, siden deres stutterier kostede dem snart intet, de gick halv vilde i skovene vinter og sommer, indtil de vare 7, 8 à 9 aar gamle. Deres kjöd var baade kraftigere og dröyere end lammekjöd, skindene holdtes for de nyttigste og beste vahrer.

[1] Selstöður. / *Sætersteder*.
[2] Husdyr, malkende køer og får. Islandsk *búsmali*.
[3] Græsgangens. Islandsk *beitarlandsins*.
[4] Landboerens. Islandsk *sveitamannsins*.
[5] Store ejendomme. Islandsk *stórbú*.

Dislige öxer[1] foedrede paa stald den sidste vinter, det höyeste toe, bleve de beste staldöxer. De vare og meget tjenligere end hester til at spænde for plov og slæder etc. Fæet derimoed er meer skadeligt for jordmonnen. Det söger efter det spæde græs, som det afklipper tæt ved roeden, saa det hverken kand komme til at fælde fröe, icke heller skjule jorden mod stærke stormvinde, den skarpe vinterkulde og soelens heede om sommeren. Detz gjödning er og intet at regne imod hornqvægets. Derfore havde de icke fleere faar, end de behövede til klæder og fornöden brug, og de magelig kunde tage paa foeder om vinteren, som ikke var meer end det halve efter proportion imod hornqvæget. Og saasom de saaleedes holdte alle deres creaturer paa foeder heele vinteren over, saa var de middelmaadige bönders höeavling i proportion til det mangfoldige qvæg dobbelt at regne imod det, vores itzige tiiders best formuende bönder pleye at lade sig nöye med.

Saasom nu deres heele næringsmidler og udveye bestoede og beroede paa qvægavlingen, saa blev den bonde icke agtet for forsigtig huusfader, der ikke fleste tiider havde dobbelt portion höe til hver een af sine creaturer, han havde at foedre fra midt i Octobris til Majimaanets udgang. Og förend de udi ald den tiid kunde foedre dem paa gammelt höe eller forrige vinters levninger, holdte de dem selv ikke vel forsynede eller i stand til at redde baade sig og andre, hvis höeavlingen skulde det næstpaafölgende sommer misgelinge for dem, eller og anden uformoedentlig skade enten ville treffe dem selv eller een anden af deres medborgere. Denne deres forsigtighed gjorte, at de da alle tiider vare i stand til at begaae dem i den dyre tiid og haarde aaringer, der somme tiider indfaldte eet efter andet i rad uden at give eet got imellem.

Nu i vore tiider gaaer det tvertimod. Den gemeene mand lægger nu mest vind paa fæeavlingen, saasom det koster efter vore tiiders kummerlige huusholdningsmaade meget mindre underholdning. Ja fast ingen paa de fleste stæder og giver os derhos overflödig uld baade til klæder og forhandling. Men saasom de have reent forglemt og veed snart intet af een fornufftig landhuusholdningsmaade, icke heller kjende den rette jorddyrkningsdrift og nytte, saa indseer de icke heller i den henseende hornqvægetz stoere fornödenhed. De anseer det for större skade end fordeel at underholde meere deraf, end de til yderste nöd behöver, hvorfore de og vanrögte samme. Men i dets stæd samle de een utroelig mængde af smaaeqvæget tillige med et meget större antal heste, end man tilforn

[1] Uxar. / *Okser*.

nogen sinde vidste af at sige. Uagtet de ere baade sommer og vinter jordmonnen de skadeligste creaturer, dog særdeeles for böndenes engebund og udmarker, blandt de andre, der holdes til melkning om sommeren. Saa mand nu af foranförte raisonz bestandig maae höre, at een eeneste haard vinter, ja eet par maanets tiid deraf, og det enda efter beste höeavlings sommer, er i stand til at skille heele herreder af med det meste af deres qvæg. Da somme bönder miste det heele, somme det halve og derover, saa der nu neppe findes een iblandt de allerbeste, som udi förste tilfælde haver overflödigt foeder til sine egne, langt mindre til at miste og forhjælpe andre sine nödtrængende medborgeres creaturer.

Hvad deres gaarde betreffer i henseende til byggninger, da bleve de anderleedes besatte endnu. Mand kand tydelig see af historierne, at der have paa ordinaire bondegaarder været i forrige tiider större og langt stærkere bygte huuse, end der nu forefindes paa de saakaldede best opförte hovetbolle.[1] Dette tör jeg med desto större visshed sige, som der i denne dag endnu haves levninger deraf fra 10de seculo, der tillige befindes at være saa trygge, at de kand staae endnu mange aar til. Da der tvertimod de best opförte huuse nu om stunder gemeenligen pleye at staae 20–30, mest 40 aar, og ganske faae meget derover. Ikke at tale om de i henseende til störrelsen meget ere indskrænkede. NB. Man kan let formode, at den kummerlige byggningsmaade hos den gemeene mand ikke lidet contribuerer til adskyllige sygdomme, saasom huusene, allerhelst siddestuerne,[2] hvor heele familien af begge kjön holder sig vinteren over, ere lave. Deri sidde alle folkene ope paa et lofft, hvoraf foraarsages saa stoere en qvalme, at een fremmet, som ikke er vandt dertil, holder neppe ud een timers tiid derinde, siden lyserögen,[3] andedrætt og sveede damper (hvoriblandt mange ere scorbutiske[4] og fleste brystsyge) menges sammen og give en forfulet lufft.

Naar nu baade frugtsommelige qvinder, spædebörn og andre folk af svag constitution[5] trække denne inficerede lufft til sig, er det icke at undre,

[1] Höfuðból, stórt býli. Til að jörð gæti talist höfuðból varð hún að vera metin til 60 hundraða eða meira. / *Hovedgård, stor gård. For at en gård kunne regnes som en hovedgård, skulle den være sat til 60 hundreder eller mere. Islandsk* höfuðból.

[2] Baðstofurnar. Þær voru svefn-, vinnu- og dvalarstaður heimilisins. / *Badstuerne, som var det almindelige fællesrum, hvor hele husholdet sov, arbejdede og opholdt sig.*

[3] Reykurinn frá lýsislömpunum. / *Røgen fra tranlamperne.*

[4] Með skyrbjúg. / *Skørbutiske, med skørbug.*

[5] Eðlisfar. / *Beskaffenhed.*

at saa mange mennisker strax i deres ungdomsaar blive brystsyge og spytte blod, naar de röre dem stærkt, helst naar de skal gaae op af en steel vey eller noget höyt stæd. At tobakssmögen, som nu bliver geingse, kan i slige tilfælde böde her paa lufftens forraadnelse, er vel tækkeligt[1] indfald for de handlende og holder maaskee neutralitet med sandheden. Men vilde bonden kjöbe tömmer for de varer, hand betaler sit toback med, kunde hand have baade sundere og beqvæmmere værelser og uden skade undvære tobach saa længe, og indtil hand selv kunde plante det i sin have.

At de gamle bönder have höstet ulige stoere frygter[2] af deres saa forsigtig indrettede huusholdningsmaade i henseende til deres saa meget meere velstands overflödighed end vores, spore vii allevegne i historierne. Vii have sandfærdige exempler paa, at een ordinair bonde da var i stand til at modtage og underholde midt om vinteren eller og foraaret foruden sit eget folk, goderne,[3] sine övrigheder eller andre deres gode venner, og det standmæssig med 120 mænd, og tillige med fodre alle deres heste heele uger igjennem. Ligeleedes finder man, at en ordinair bonde paa Liaskogum i Dahlesyssel[4] modtog og tracterte 2de goder om vinteren sidlig, naar de rejste forbie med deres heele fölgeskab bestaaende af 360 mand, baade naar de rejste frem og tilbage igjen, 1 natt hver gang.

Deris folkerige brilluper, begravelser og saakaldede heimbod (invitationer), som alle tiider bleve holdt paa det prægtigste (foruden mangfoldige andre gangbare exempler), tjener os til klarlige beviser paa deres velstand og overflödige forraadsmidler. At sammenligne det med vores tiiders bönder gjöres vel icke nödigt, saasom vore rigeste landshöfdinger blive nock lovlig undskylt at gjöre dem det efter.

Desuden kunde her anföres og tjene til et uryggeligt bevis den forrige, saa meget imod vores itzige tiiders, ulige större folkemengde i landet, da os vise mangfoldige stæder i historierne, at de mægtigste övrighedspersoner havde til opvartere 20 til 30 unge mænd, derforuden ligesaa mange arbejdskarle, træller uberegnede. Men siden trællestanden efterhaanden ophörede, naar den christelige religion havde fæstet rödder, underholdte

[1] Sem er hægt að fallast á. / *Noget, som vinder bifald.*

[2] Ávinning. / *Frugter.*

[3] Goðana eða goðorðsmennina sem fóru með æðsta vald í landinu á þjóðveldistímanum. / *Goderne eller høvdingene, som havde den øverste magt i Island i fristatstiden i middelalderen. Islandsk* goðar.

[4] Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal.

de fleere arbejdsfolk, og strax som en bonde enten havde uvenner, dem hand frygtede for, eller hand fick lyst til at svinge sig noget op over den gemeene mand, havde han hos sig aldrig færre end 24 til 30 karle, hvilket, naar deslige bleve af fjenden overfaldte, incidenter hist og her fortælles i historierne, dog allermest i *Sturlunge sage*. Der seer man, at landshövdingerne dagligen underholdt hjemme paa sin gaard 40 til 60 karle til forsvar imod fjendens anlöb.

Anno 1097 naar tienden blev först stifftet og ordinairet paa Island, da var her i landet 38 hndr. bönder (hvert hundret beregnet til 120 gjör 4.560), som da betalte skat til deres övrighed. Naar eenhver af dem havde 20 mænnisker i sit huus af begge kjön, unge og gamle (skjönt historierne vise, at mange af dem have underholdt toedobbelt saa mange), saa opkommer det tal 91.200. Her foruden alle lösemænd, huusfolk,[1] saakaldede kotunger eller hjalejemænd,[2] alde fattige bönder, som icke kunde betale skatten, alle gejstlige præster, degne, munker, nönner, akolluti[3] etc. Dette slags folks heele tal har formoedentlig udgjort icke mindre end halft, eller maaskee heelt det förste, saa i det allermindste tör jeg sige, at den tiid har folketallet belöbet sig til 136.800 mænnisker.

Dette bliver nock troeværdigere, naar mand sammenregner alle lavbyler eller gaarde udi det heele Island, thi da kand man see, at deres tal langt overgaaer de 38 hndr. skattbönders antal, som da vare alle beboede og mangfoldige hjalejer derforeuden, hvis folk og huusmænd vare dobbelt saa mange, som det bonden holdte paa hjemmegaarden, som icke urimelig sluttes af hjalejernes mængde, naar der laae 3, 4 à 5 hjalejer under hver gaard og mange stæder fleere. At bisperne kunde af deres svende og kotunger bringe paa beenene over 1.200 friske mandfolk, viiste sig kort for reformationen, da de 2de catholske bisper Jon Aresen og Augmund Poulsen[4] vilde med magten soutinere deres overmaade stoere ambition imod hinanden.

[1] Húsfólk. Fólk (karlar og konur) sem leigði húsnæði hjá bændum á sveitabæjum en var út af fyrir sig. Húsfólk hafði oft einhver jarðarafnot og stundum ákveðna vinnuskyldu en taldist ekki vinnuhjú bændanna. / *Husfolk. Folk (mænd og kvinder), der lejede sig ind på en gård, men som udgjorde et eget hushold. De blev ikke regnet for bondens tjenestefolk.*

[2] Kotungar eða hjáleigumenn. / *Bolsmænd eller afbyggere.*

[3] Meðhjálpari við ákveðnar kirkjulegar athafnir innan kaþólsku kirkjunnar. / *Medhjælper ved visse kirkelige ceremonier, som havde en præstegrad under katolicismen.*

[4] Jón Arason (1484–1550), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1524–1550; Ögmundur Pálsson (?–1541), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1521–1540.

Det antal, som de commissarier archivsecretair Arnas Magnusson og laugmand Widalin[1] gjorte i landet aarene 1704 og 1706, viser nock folkemængden den tiid. Derefter borttoge börnekopperne 1707 ohngefehr 18.000 til 20.000 mænnisker af begge kjön. Hvis der da vare i landet 90.000 sjæle og de 18.000, der siden döde i kopperne, tages derfra, bliver tilbage 72.000.

Hvad folketallet er for nærværende tiid i landet, derom veed biskopperne at give den beste underrettning af de til den ende, effter de höylovlige Cammercollegii foranstaltning, indrettede og tilsendte tabeller, hvorudi burdte anföres antalet af de folk, der findes i eenhver kyrkesogn. Videre oplysning om den gamle folkemængde i Island er formodentlig at finde udi domkirkenes stifftkyster,[2] fornemmelig paa Skalholt,[3] hvor endnu ufejlbarlig maae existere nogle documenter fra de catholske bispers tiid om den saakaldede Romaskatt.[4] Angaaende den er mig forekommet et brev, biskop Stephen[5] har tilskrevet provstene i Skalholtsstifft, hvorved hand strængeligen krævede og indkaldede denne skatt af alle de mænd, qvinder, lösemænd og inderster[6] af begge kjön, der befandtes i hans stift og betalte lysetold,[7] saavel som af börn og fattige. Og skulde til den ende hver præst i sine sogner tilkjendegive ham paa det nöyeste folketallet in scripto[8] bekræftet med deres beeidigede[9] atte-

1 Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727. Allsherjarmanntal var tekið á Íslandi 1703 sem var eitt af verkefnum jarðabókarnefndar sem Árni og Páll áttu sæti í. Á Íslandi töldust þá vera 50.358 manns. Manntalið var sent til Kaupmannahafnar sama ár en lá óhreyft þar til 1777. Svo virðist sem enginn hafi þekkt til niðurstöðu þess allan þann tíma. / *Der blev lavet en folketælling i Island i 1703, som var en af opgaverne for jordbogskommissionen, som Árni og Páll havde sæde i. Befolkningen i Island talte på det tidspunkt 50.358. Folketællingen blev samme år sendt til København, men lå urørt til 1777. Det lader til, at ingen kendte til resultatet fra den al den tid.*

2 Stiftskistur. Kistur sem skjöl og peningar stiftisins voru geymd í. / *Stiftskister. Kister, hvor stiftets dokumenter og pengemidler gemmes.*

3 Skálholt, Biskupstungur, Árn.

4 Rómaskattur. Gjald til páfans í Róm. / *Såkaldte Peterspenge, en afgift til pavestolen.*

5 Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1491–1518.

6 Húsmenn. / *Husmænd.*

7 Ljóstollur. Sérstakur skattur, lagður á alla þá sem höfðu grasnyt, ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og til að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, lagt på alle bønder, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød. Islandsk* ljóstollur.

8 Skriflega. / *På skrift.*

9 Staðfest með eiði. / *Bekræftet med ed.*

ster, hvilke provsterne havde hos hver en af præsterne at indhændte og overlevere ham til landemoedet i Middal[1] samme aar. Brevet var dateret Skálholte dominica reminisce Anno domini mdxcvij.[2] En udskrivt deraf kand faaes hos min svoger provst Haldorsen paa Södlögsdal,[3] saasom jeg haver lest det blandt hans courieuse samlinger.[4]

Af Arne Magnussens jordebog,[5] naar mand efterseer alle de ödegaarder, hjaleyer, og törreboeder,[6] som til den tiid vare deels beboede deels vacante, og nu alle ere reent ödelagdte, kand man rigtig slutte, at folkemangelen i landet haver tiid efter anden anseelig tiltaget. Icke at tale om de mangfoldige bevisligheder, mand kunde herpaa anföre af fædernelandets troeværdige historier. Men saasom denne materie har trækket mig alt for langt fra mit öyemed, kan de icke samles paa dette stæd, men jeg maa komme til evnet igjen.

Saa længe vore forfædre icke forandrede, men vedligeholdte denne her foranskrevne landhuusholdningsmaade, det er: Alleene lagde dem efter og anvændte med samlede kræfter ald syn styrke paa gaardenes conservation, græsmarkenes rögt og creaturernes vedbörlige underholdning, blev deres velstand og formue ogsaa uforandert. Men saasnart de forandrede huusholdningen, inddeelte og anvendte derpaa 2de særskilte og ulige næringsmidlers udveje, mistede den sin besynderlige drift og styrke, saasom de da til den ende maatte tillige deele deres folk for at iværksette og drive den sidste, som var fiskeriet. Hvilket næsten indtil det 14de seculum alleeneste var drevet og handhævet af den, der boede ved söekysterne, samt andre ledige karle, der ingen boepel havde og icke vare i tjeniste hos nogen af oplandsbönderne.[7] Jo meere styrke og fleere

[1] Prófastastefna Skálholtsbiskupsdæmis. / *Synode for Skálholts stift*; Miðdalur, Grímsneshreppur, Árn.

[2] Annan sunnudag í föstu 1597. Rétt ártal er 1497. / *Anden søndag i fasten 1597. Det rette årstal er 1497. Íslenzkt fornbréfasafn* VII, s. 334–335 (Um Rómaskatt, 19.2.1497).

[3] Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / *provst*, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.

[4] Sjá/*se*: *Íslenzkt fornbréfasafn* VII, s. 334.

[5] Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er skrá um jarðeignir, verðgildi þeirra og ástand sem gerð var árin 1702–1714. / *Árni Magnússons og Páll Vídalins jordbog er en fortegnelse over jordbesiddelser, deres værdi og tilstand, som blev udarbejdet i årene 1702–1714. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943.

[6] Þurrabúðir, búðir við sjávarsíðuna sem hafa ekki grasnyt fyrir skepnur. Búðirnar eru því „þurrar“, þ.e. án mjólkur. / *Afbyggersteder ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Stedet er derfor "tørt", dvs. uden mælk. Islandsk* þurrabúðir.

[7] Bændur upp til sveita sem aðallega lifa af búfjárrækt, gagnstætt við þá sem búa við

folk landmanden anvændte paa fiskeriet, jo meer blev landhuusholdningen forsömt og svækket.

Fölgene bleve da disse: Gaardene vanrögtedes, höe- og qvægavlingen aftog og udartedes, besynderlig hornqvægets, men faarene i dets stæd tog til igjen, saasom deres fodring kostede dem mindre folk, og de kunde næsten forsörge sig selv. Kort sagt: Da begyndte först efterhaanden alle ting at bleve forkjærte og omvendte. De rige proprietarier loed bygge mange fiskebaade, som de med sine underhavende bönder og kotunger loed gaa om vertiiderne paa fiskerie. De paalagdte baade dem og andre at betale sin landgjælde[1] i fisk, siden den var i förstningen saa meget profitabel og blev overmaade got betalt af de tyske, som da handlede her fra Hansestæderne, og da tillige af alle kræffter dertil opmuntrede den gemeene mand og sögte at indplante hos landsfolket de tanker, at fiskeriet vyrkeligen var landets fornemst styrke.

Til den ende passede de og flittig paa at forsyne dem med icke alleeneste alle nödvændige ting, og hvad de saae, indbyggerne at være mest begjærlige for, men ogsaa unödvændige ting som adskillige vine og brændevin, der i förstningen fortryllede deres sanser og bragte dem paa en, meer end tilforn, uordentlig levemaade og yppighed. De rige proprietarier tilforhandlede sig stoere summer penger og kjöbte derfore jordegods i stoer mængde af bönderne, som da allereede begyndte at tabe. Hvorved en mængde folk drog bort fra landsbygden, bönder og tjenistefolk, og sate dem neder i fiskepladserne ved de saakaldede törreboeder, som de til den ende opbyggede, paa det de med desto större eftertryck kunde drive og beobagte fiskeriet. Indtagne af inbilte fordeele, meer glimrende end sande, som immer foraarsagede og opvæckede hos fleere en utydig lyst og begjærlighed til denne forunderlige huusholdningsmaade, hvorved den gamle saaleedes pu à pu[2] blev til sidst reent forkjært, men opkom igjen en vanskabt og forderved.

Ved denne landhuusholdningens undergang tiltog strax og begyndte folkemangelen i landet, men blev icke kendelig ved söekysterne, saasom folket immer sögte derhen, hvor det levte i selvraadighed uden at tænke paa noget andet, der kunde være landet tjenligere og staten meer nyttigt

---

sjávarsíðuna. / *De bønder, der primært lever af husdyravl, i modsætning til de, der lever ved kysten.*

[1] Landskuldir. / *Landgilde.*

[2] Peu à peu, þ.e. smám saman. / *Peu à peu, dvs. pø om pø eller lidt efter lidt.*

end fiskeriet, indtil deres vilkaar, ved adskillige forandringer i handelen, begyndte ligeleedes at forværres. Saasom ald fornufftig politiqve i landet og deraf hængende huusdisciplin blev ved huusstandens og huusholdningens forandring mærkelig svæcket. Ja, lige med den sidste næsten ophævet, som dog var det eeneste og fornemste middel til at hemme og forekomme landet videre fordervelse. Da fölede mand og strax langt större vyrkninger af de haarde aaringer end nogensinde tilforn, hvortil de stoere sotter[1] og smittsomme sygdommer icke lidet forhjælpede.

Saasnart compagnierne eller de forpagtende handelssocietæter blev stifftede, vognede mand först, saasom de gjorte sit til at ruinere söekysterne tillige med det heele ved meer end tilforn at indskrænke næringsmidlerne og derved betage alle udveje til folkeformeerelsen igjen. Siden har denne landet efter mine tanker höyst skadelige huusholdningsmaade vedvart og varer endnu saaleedes, at alle og eenhver fra den eldste til den yngste, som have kræffter og heelbreed dertil, i de sysseler og paa de stæder, som ligge til söekanten, hvor fiskeriet falder, emplojeres dertil.

Fra de herreder, som ligge höyere op i landet og længere bort, kommer de flæste vindemænd,[2] eller arbejdskarle, som de formuende bönder synes, de vel kand miste, ud til söekysterne strax om efterhöstet for at fiske vinteren over, og det til i Julymaanet næste sommer derefter. Jeg setter da, de faaer 5 hndr. stk. torsk, som kand beregnes til 10 à 11 rdl., desuden for tran og sundemaver[3] 60 f. Naar karlen er fra Nordlandet og roer under Jökkelen,[4] eller sönder paa landet, koster hand hans huusbond med föden, og hvad andet hand kand behöve, med hesteleyer, transport, ugelön, som en forsynlig huusfader i en vel indrettet huusholdning billig kand regnes, in alles 31 rd. Naar der nu fratræckes 11 rd., bliver tilbage 20 rd., som huusbonden kommer til at tabe reent ud paa hver en karl uberegnet den skade, som slige fiskevahrer gemeenligen pleye at tage ved transporten paa desslige lange rejser, ligeleedes hester med deres reedskaber, flytningstöy og telter m.v.

Naar nu foraarsvertiiden er for haanden, blive paa fleste stæder hverken formuende, fattige, bönder eller tjenestekarle hjemme paa gaarden. Disse söge fleste fiskeriet midt om vinteren. De miste da tit og offte nogle af deres heste, saasom rejsene over fjeldene imellem Norder-, Vester- og

[1] Farsóttir. / *Epidemiske sygdomme*.
[2] Tjenestekarle. Islandsk *vinnumenn*.
[3] Sundmagar. / *Svømmeblærer*.
[4] Svæðið umhverfis / *Området omkring* Snæfellsjökull, Snæf.

Sudlandet ere om vinterdage meget hadzarderlige. Mangen en af desse fattige efterlader da og overgiver sit huus med sine kune og börn i yderste nöd og elendighed, saasom de maae nödes til at tage med sig til proviant paa rejsen det ringe forraad af levnetsmidler, da de vare eyere af. Og fleste af de fattigste maae tage hos lösemændene eller de best formuende bönder for provision paa credit og skylde paa den uvisse fisk, de væntelig kunde avle om vertiiden, som undertiiden neppe tilstrækker, nar de kommer med den hjemm igjen. Men kune og börn skal, imedens de ere borte, leve af den liden melk, kjörene yde morgen og afften, som mange gang ikke er tilstræckelig, saasom de fattes den tilstræckelige fodring, som de eeneste nyder til yderste nöd, at de icke skal reent crepere. De övrige creaturer staaer sin egen hadzard, skjönt de til den tiid af aaret vyrkelig behöve i mange henseender den beste rögt og oppassning. Hvorfor og bonden da pleyer at miste de allerfleste, og de, der gaae baade sult og hunger igjennem, blive fleste til liden eller ingen nytte om sommeren, saa 20 vel rögtede og foedrede faar ere bedre end dobbelt saa mange af disse.

Icke at optelle alle de fornödne huusgerninger samt andre til deres gaarders conservation höystnödvændige ting, der blive forsömte ved dette arbejde, som aldrig kan forvindes igjen. Og bliver da desuden alle disse paa fiskeriet anvendte omkostninger og deraf flydende skade, naar indtægt og udgift sammenregnes efter proportion, den samme som de förstes. Hvilke summer, der saaleedes udgives for intet, vilde udgjöre en anseelig capital, som kune anvendes til enten landhuusholdningens forbedring eller og fiskeriets bedre istandsættelse. Icke at tale om den i henseende til græsgang og foedring skadelige mængde hester, der nu nödvændig maae til transport underholdes, da kunde afskaffes, og i deres stæd atter anskaffes andet qvæg, besynderlig stude og kjör, som langt nyttigere saavel til handelen som landhuusholdningens höystnödvændige forbedring.

Heraf kan tydelig sees, at denne underlige huusholdningsmaade og bekostelige næringsudvey er saavel for landets indbyggere som handelen til meget större skade og nachdeel end en sand opbyggelse, thi landvæsenet er, som jeg för har viset, af den aarsag reent forfaldet. Indbyggernes liv og heele velferd, tillige med handelens, hænger alleene af det uvisse fiskerie, saa at naar det slaaer feel, er det intet andet raad, end at Compagniet[1] maae for större pengesummer laane endog til uvederhæfftige

[1] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

folk (hvorved armoed og uvyrksomhed underholdes) i det bedragelige haab, at fiskeriet kunde en gang betale det igjen.

Af dette korte begræb formeener jeg, De höyrespective hhhr. kand nogenleedes see aarsagerne (jeg holder for at være de egenligste) til landets nuværende slette tilstand i sit rette sammenhæng. Synes derfore mest naturlig, og tillige beinste[1] vej til landets forbedring at hjælpe den reent forfaldne landhuusholdning paa födderne igjen. Jo længere man töver med sligt, jo meere vil dets daglige forværring tage stærkere overhaand, indtil den bliver umuelig til sidst, i det mindste har vii aarsager nock at frygte derfor. Skal hun da komme til sin forrige styrke igjen, saa haver landmanden dertil alle sine folk nödig, og det uden ophör alle tiider af aaret. At dette kan med tiiden iværksættes, lader sig nock tænke, men vil maaske blive heel vanskelligt at udföre, saasom det kjære fiskerie, som af alle og enhver skatteres saa overmaade fordeelagtigt og reent umisteligt, vil i förstningen umiddelbar komme til at lide derunder, medmindre der bleve föyede de anstalter, at det kunde drives med samme, om icke större, fordeele af langt færre folk.

Dertil behöves ingen nye projecter. Maaden dertil have saa mange fornuftige mænde for længe siden lagt os for öyne. Alleeneste vil jeg sette, at i stæden for 6 af vore baader, hvoraf hver een icke kand bringe til landet meer end 200 stk. torske à gangen, föres nu af 6 til 8 mænd. De kand i par tiimes tiid, naar fisken frembyder sig, ganske blive belæssede. Heele vertiiden fiske de 3.500, alle samtligen 21.000. Disse smaabaader kand hverken holde söen, icke heller indtage meer end den halve last, saasnart hun kuuler retskaffens.[2] Kunde een velindrettet skuude, eller liden fiskerhuckert, der baade havde fiskegarn og lodlinier og magelig kunde föres af 6 mand, indbringe ligesaa meget, om icke meer om aaret. Kunde da spares ved hver een 30 mænd. Jeg holder da for et uforbigengeligt middel, at söekysterne, besynderligen de stæder hvor fiskeriet best kand handhæves, atter igjen paa ny maatte blive besatte med saa mange familier fra Sundmöer i Norge[3] eller andre stæder, hvor fiskeriet drives retskaffens, mand kunde faae persvaderte[4] til at tage herover for at lære folkene her i landet den rette omgangsmaade dermed.

[1] Mest direkte. Islandsk *beinasti*.
[2] Så snart det blæser noget. Islandsk *kular*.
[3] Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge*.
[4] Telja á. / *Overtalt*.

Disse fremmede familiers vilkaar og conditioner maatte da ved ombyttelsen anseelig forbedres med visse friheder, samt eftergivelse af alle slags skatter og paalægger i förstningen nogle aar, og dertil forundes til frie beboelse eet got stycke land, som deres kuner, börn og tjenistepiger, der icke kand bruges til fiskeriet, kunde rögte og behandle paa norsk maade og maneer, hvortil alle de bönder og proprietarier, som boe ved söekanten og have stoere, skjöndt ille rögtede, landstræckninger, med billighed burdte contribuere.

Alle lösemænd, inderster og friske lösgængere af begge kjön, som icke vil tage tjeniste hos landmanden, skulde da uden ald pardon[1] skickes derhen til at före fiskeskuuderne under de norskes commando og med det samme opbygge igjen og beboe törreboederne, som nu ere fleste ödelagte og forfalde effterhaanden. Især maatte mand af alle kræffter stræbe at anlægge planen saaleedes, at disse fremmede familier fant sin regning ved at nationaligeres[2] her i landet og aldrig tænke paa ombyttelse igjen, paa det de med des större iver og eftertryck drev fiskeriet af alle krævter. Kunde mand faae tillige nogle capitalister overtalte til at tage herover til at understötte dette (som næppe var at tænke, saa længe Compagniet driver her et næsten uindskrænket monopolium), kunde mand med billighed vænte endnu större nytte af huckerternes brug og anvendelse for heele landet.

Saaleedes kunde da landhuusholdningen efterhaanden adskilles og til sidst reent blive separeret fra fiskeriets drift, den gamle huusholdningsmaade igen oplives og ved fornufftige anstalter ligeleedes forbedres. Begge deelene blive handhævede paa den gamle maade i republiqvens tiid og noget derefter, som strax i förstningen neppe lader sig tænke, saasom ald pludselig og hastig forandring kan ansees at være skadelig, da den meer forstyrrer end opmuntrer gemytterne og gjör ellers muelige ting til ganske inpracticable.

Men saasom jeg anseer landhuusholdningens forbedring aldeeles uforbiegeingeligt middel til landets opkomst igjen, og hvis det icke skal herefter, som hidindtil er skeet, totaliter ruineres, maae strax endelig skee nogen forandring. Der maatte da först nöye determineres hvem, der maatte tillades at bruge sit folk fra oplandet[3] til fiskeriet, paa det hand

[1] Afsökunar. / *Undskyldning.*

[2] Samlagast þjóðinni. / *Optages i nationen.*

[3] Úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins, fjarri sjó. / *Fra landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten.*

kunde vedbörlig faat rögtet sine græsmarker og forbedret dem til creaturernes bedre pleje og underholdning.

Tuunene maatte hand da först med gjerder overalt indhægne, ligesom i forrige tiider blev gjort, saasom de nu ligge aabne for og opblæste af skarpe stormvinde, sandflugt, creaturernes frie overgang etc. Tuerne, som först opblæses, ere vanskellige at rögte, og gjör höeslætten baade besværlig og langsom, burdte oprydes og nedbankes. Ligeledes de med moss, som qvæle græsets fremvext, forgroede stæder omveltes, sumpige myrer og mosser med dybe gröbter og vandleedninger gjennemgraves, engbundene indhægnes, gaardens byggninger forbedres, gjödningen samles og beder forarbejdes og beqvæmmere anvendes paa tuune og engebund. Hvilket alt lader sig beqvæmmeligst gjöre den tiid af aaret, de ellers pleje at anvende paa fiskeriet, og formedelst det er saa lenge bliven forsömt og reent af bruge. Om vinteren kunde de, naar veyrliget det tilladte, samle sig steen til at opföre af om foraaret deres huuse og nödvendige gjerder, som da mageligst lader sig velte eller træcke paa dertil indrettede steder uden jordmonnens og græsroedens skade.

Endelig maatte og de kongel. forordninger, som anbefale kaalhavenes anlæggelse, blive da almindelig efterlevede og iværksatte beder end hidindtil. Og paa det intet blev forsömt af alt dette, maatte nöye determineres, hvad hver een huusbond efter sine evne og condition, under vilkaarlig straffböder, burdte hver aar iværksætte. Hvorfore hand og aarligen burdte gjöre regnskab for til de til den ende anbefalede opsynsmænd, som igjen angav hver een huusbond bedriffter og forhold herudinden paa det nöyeste for vedkommende övrigheder, som icke mindre burdte holde vaaget öye med, at saa höystnyttige og magtpaaliggende ting icke som forher bleve af foragt og dovenskab forsömte.

Skulde dette med eftertryck iverksættes, saa behöver bonden dertil nödvendig baade fleere og meer dugelige arbejdsfolk. Folkemangelen vil da blive een af de vigtigste unskyldninger til hinder for dette nyttige verk, men dertil svares: Mand maae först lære at krybe, siden venne sig til at gaae, og saaleedes vil det og gaae her til. Saasnart mand fick at see den gamle forbedring fremspiire igjen, vilde tillige folkemængden udspringe. Imidlertiid synes icke af veyen at faa nogle famillier fra fremmede stæder, hvor landhuusholdningen florerer under samme vilkaar, og för er anmeldt, til at flytte her ind i landet, hvoraf bonden kunde have usigelig nytte.

Til at böde paa det sidste, nemmlig arbejdsfolkenes uduelighed, maatte huusdisciplinen og börnetugten nödvendig ret omstöbes, og den for-

bandede selvraadighed med alt undertvinges og afskaffes. De verk, en dugtig arbejdskarl burdte hver dag svare sin huusbond, maatte da nöye bestemmes, hvoreffter deres kostgjæld og lön burdte ligeleedes fastsættes, alt, hvis tjenistefolkene forsömte med efterladen- og gálöshed[1] eller forspilte med huusbondens arbejde, og hand des aarsage selv maatte lide for og tage skade ved, burdte af deres lön, saa længe de tilstrække, igjen erlægges. For resten maatte de undgjælde paa kroppen.

De burdte da og læres til at respectere sine huusbönder og tillige med agtpaagivenhed lystre deres commando. Huusbönderne ligeleedes til at beobagte sine pligter imod dem, saavel med at paastaae sine rettigheder, som betale sit folk og anskaffe dem, hvad de med rette burdte have, samt have ald tilbörligt opsigt over dem og sit huus, for hvilke de burdte, tillige med sin huusadministration, aarligen staae til ansvar, de forsömmelige tiltales under straff af sine övrigheder. Og maatte mand da til den ende ikke mindre have opsigt med övrighederne selv, baade gejstlige og verslige, at de intet forsömmede derudi. Og saasom de bör gaae for bonden med gode og oprigtige exemplair, hvortil og de have den beste raad og leyligheder, samt flittig passe paa, at hans kongel. May^ts^ allernaadigste lov og forordninger, samt dermed intenderede faderlige beskjærmende vilje til landets beste, allerunderdanigst bliver efterkommet, saa bör de og fremfor hine meget höyere straffes, hvis heri skulde findes hos dem nogen slags skjödeslös eller modvillig efterladenhed, paa det bonden hverken skulde faae mindste anledning til at klage, hvis hand som lovens modvillig overtrædere skulde blive straffed, icke heller at forskylde samme.

Naar nu bonden saaleedes bliver lært og vant til at indhægne, rögte og forbedre dens gaarde, maae afgröden nödvændig foröges, qvægavlingen forbedres, folkemængden tiltage, og endeligen derved aabnes mangfoldige andre næringsudveje, saasom landet er af naturen begavet med utallige andre fordeele, som da vare nock til at gjöre sit folk og indbyggerne lyckeligt, saa at landmanden da kunde leve uden fiskeriet hjælp. Ligeleedes vilde fiskeriet uden landmandens assistance rett komme til at florere, naar de ved söekanten alleeneste lagde vind paa at drive det retskaffens uden forsömmelse alle de beste aarets tiider, naar fisken frembyder sig, og det nu bliver ved landmandens nödvændige ophold næsten ganske forsömt.

[1] Uagtsomhed. Islandsk *gáleysi*.

Ligeleedes blev da den forkjærte anstalt icke meer til hinder for fiskeriets drift, at bonden eller landmanden, som hverken er född eller opdragen ved söevæsenet, skal först, naar hand er bleven gammel, emplojeres til samme. Saasom han da baade er ubevant og ilde skicket, kand icke heller nogensinde væntes af hannem den behændige færdighed. En anden besidder, der fra sine spæde aar af er vant og opdraget ved fiskeriet, hvilket meer tjener til at forderve end opbygge deelene. Men i dets stæd kunde stifftes igjen et nyt commercium eller indbyrdes handel mellem oplandet og söekysterne, saa landboen kunde yde til söefolket baade smör og söjder,[1] ulden og uldengods, skindevahrer, syre og deslige landproducter, men de ved söekanten kunde forsyne dem med alle slags fiskevahrer. Og det med stoer fordeel, hvis de selv kunde transportere dem til söes, runten om landet, til visse oplagsstæder, hvor forhandlingen udi eethvert syssel om efterhösten beqvæmmelig kunde skee, hvorved den eene opbyggede og souitinairte[2] den anden.

Jeg vil icke tale om, hvad disse 2de nye huusholdningsmaader i Island, og deraf flydende næringsmidlers udveye, vilde atter igjen paa utallige maader aabnes og udvides ved en friehandel. Det behöver ingen forklaring. Andre meget meer oplyste og erfahrne mænd i handel og vandel have vist det tydelig nock. Ogsaa som jeg endnu ikke kand indsee den maade, hvorved landet, især kongen, kunde under nærværende omstændigheder vinde saa stoere og anseelige pengesummer, der af andre nu strax proponeres ved friehandel. Vil jeg for det förste efterlade de, som have dybere indsigt i commercesager en jeg, om at dömme, saasom jeg hverken vil med mindre fordeelagtige projecter betage kongen den stoere fordeel, andre tör love hands kongel. Majst ved handelens frihed. Langt mindre mit fæderneland den forjettede velstand, det ellers maatte undvære, hvis min, i henseende til hans Mayts mindre fordeelagtige proposition til friehandel, skulde give anleedning til, at landet icke fick, naar dette Compagnie ophörer, den saa meget af alle forönskede kjære friehandel.

De vanskelligheder og storre nachdeele, der befrygtes af landets indbyggere paa visse kanter, nemmlig hvor faarepesten har ödelagt alt smaaqvæget, og fiskeriet icke til nogen besynderlig fordeel for de handlende drives, maatte ufejlbarlig tole at underkastes, ved en friehandel,

[1] Beder eller kastrerede væddere. Islandsk *sauðir*.
[2] Styrkti. / *Understøttede*.

vilde een deel formindskes, og om ikke reent forebygges, da dog blive mindre befrygtelige. Hvis denne her foran af mig underdanigst proponerde maade til *landhuusholdningens*, *huusdisciplinens*, *börnetugtens* og *fiskeriets* forbedring skulde finde biefald, og strax det snarteste skee kunde, blive med eftertryck iverksat, hvortil jeg formeener, en ny politieordning indrettning og stand var höystnödvendig, ja fast uforbiegengeligt middel her i landet. Udkastet dertil maatte da til den ende af de fornufftigste og best tænkende landets övrigheder, gejstlige som verslige uden forskel, efter beste skjönsomhed strax blive forfattet.

Hvad den islandske rettergangspleye samt judicialforrettningers meer hurtige og ordentligere drift anbelanger, saa har jeg i henseende til odelsretten her i landet mærket, at os fattes et fuldstændigt og beder indrettet jus odalicum.[1] Vel befaler forordningen af 29de Novembr. 1622,[2] at mand lovbyder næste frænder, naar han vil sælge sin odelsjord. Og en anden af 10de Decembr. 1646[3] siger, at den, der vil sælge sit jordegotz, skal 3de gange til herretsthing og een gang til landsthinget, sine næste venner, som hannem udi 1te og 2den led ere beslegtede og iche længer hen, samme tilbiude. Men saasom her gjöres ingen forskjel paa odelsgotz og andre jorder, hvorved jus retractus simplex confunderes med jure odalico,[4] saa har det givet nogle lovkyndige her i landet anleedning til at nægte her alle odalsrettigheder og antage alleeneste jus retractus.[5] Da dog jordegotzets opbydelse til næste frænder synes alleeneste være anbefalet i odelssager til familiernes conservation, og at ald kjöbegotz skulde have de samme friheder, synes meer tjene til at destruere end conservere familier og give desuden adskillige aarsager til mange trætter og slemme disputer.

Det capitel, som höystbemelte forordning af 29de Nov. 1622 siger at være bortkommet af lovbogen[6] og befaler at sætte til igjen, deciderer

1 Óðalsréttur. / *Odelsret*.

2 *Lovsamling for Island* I, s. 209–211 (Forordning om Lougbud, Trættekjöb, Rettens Spilde og Gaardfælde, 29.11.1622).

3 *Lovsamling for Island* I, s. 233–234 (Forordning om Jordegodses Opbydelse og Afhændelse paa Island, 10.12.1646).

4 En með því er einföldum forkaupsrétti ruglað saman við óðalsrétt. / *Men dermed er en simpel forkøbsret forvekslet med odelsret*.

5 Forkaupsrétti. / *Forkøbsret*.

6 Þennan svonefnda óðalsbálk er ekki að finna í Jónsbók en er prentaður hjá Magnúsi Ketilssyni í / *Denne såkaldte odelsbalk findes ikke i Jónsbók, men er trykt hos Magnús Ketilsson i*: *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 331–341.

icke i denne sag, er icke heller tilforladeligt. Nu dömmes heraf fleste i odelssager mest efter Christians 5te Norske lov,[1] skjöndt den icke kand i alle tilfælde fölges, siden de differere saa meget fra höystbemelte forordninger og derpaa budet odalscapitel som den gamle landets praxis. Heraf flydende confuse ideer om odaler have foraarsaget utallige trætter, og at mange, helst af höyere stand, have sat alle deres midler til, förend de have kundet naae sin rette eyendom, naar de trættes derom med hinanden. Heraf kommer det, at en prætenderer at have fuld odelsrettighed til den jord, hans broder haver tilkjöbt sig og beholdt i 20 aar, naar samme bliver bortsolgt af hans arvinger, saa ham tildömmes samme til indlösning, skjönt han ifölge de rette principia odalica[2] ingen odelsrettighed haver, siden hans fader aldrig var eyere af samme jord. Skulde det blive uryggeligt odelsgotz, som kjöberen haver havt 20 aar i eye, saa haver pengemangels lysning hvert 10de aar icke rett meget at sige.

Den gamle norske Gulethings lov[3] giver os de beste og udförligste ideer og mest distincte notiones[4] om de rette principia odelica, fra hvilke vore (saavel som de norskes) odelsrettigheder nedstamme, saasom sammes odalsbalk her i landet er uforandret bleven practiceret, indtil forbemeldte forordninger bleve udgivne af höystsalig ihuekommelse Friderich den 4de.[5] Fleere paradoxa i den islandske rett og rettergangsmaade kunde her anföres som for exempel: at alle gamle vanföre folk skal uden forskjel dömmes til den repp, hvor det er födt og i sine umyndige aar opdragne, skjönt de have ald den övrige tiid arbejdet og slidt andenstæds. Saa og at lavmændene skal i oberretten dömmes af deres underdömmere endog fra ære og bestilling, hvis sagen galt samme. Hvilket jeg, som kand ansees for interesseret i sagen, efterlader De höyrespective herrers uintereserede omdömme til höyere betænkning.

Hvorvidt det var gavnligt for landet, at kongen solgte her sit jordegotz, er vanskelligt at sige. Skulde de kjöbe, der havde best formue dertil, vilde heele landets jordegotz falde til nogle faae proprietairer, som strax

[1] *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

[2] Grundvöllur óðalsréttar. / *Odelsrettens grundvold.*

[3] Gulaþingslög. Forn lög sem giltu fyrir Gulaþing í Noregi. / *Ældre lov, som gjaldt for Gulating i Norge.* Sjá/se: *Norges gamle love indtil 1387.* Bind 1. Christiania 1846, s. 1–118.

[4] Greinilegustu hugmyndir. / *Præcise begreber.*

[5] Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730.

vilde voxe andre over hovedet. Og böndernes vilkaar vilde ufejlbarlig derved forværres, og de ved slettere conditioner udarmes, siden den fattige gjör slett bytte, naar han faaer en proprietair i stæden for kongen til huusbonde. At den fattige kunde faae kjöbt det stycke jord, hand selv beboer, er uden tvivl got, men den vey, hvorved hand kand komme til saa mange penger, er icke saa let at finde. Muelig kand bonden opmuntres til stræbsomhed, naar hans lycke staaer for dören, men der skal mange aar til at fortjene saa meget. Jeg setter: Hans jord er 20 hndr. i dyrhed, giver i landgjelde 4 rd. aarlig uden qvilder, koster altsaa efter pengenes rente 100 rd. Det förste aar betaler hand af capitalen 12½ rd. og i rente for resten 3½ rd., altsaa det aar 16 rd. Næste aar ligesaa meget af capitalen og 3 rd. i rente, er 15½ rd. og saa fremdeeles efter proportion meere eller mindre. Saa kommer hand da först efter 8te aar til at være fuldkommen eyermand af gaarden.

Skulde dette iværksættes, kunde mand icke urimelig formode, at bondens vilkaar vilde anseelig forbedres. Dog maatte mand have tilstræckelig opsyn med disse proprietarier, at de icke efter egen tycke enten fordervede eller vanrögtede desse sine tilkjöbte gaarder for formegen profits skyld. Og det under den straff, at gaarden i saa maade hjemmfaldte til kongen igjen, men burdte tilholdes at forbedre den sig og sine efterkommere til des större gavn og beste i fremtiiden. Dette agter jeg fornödent, saasom erfahrenhed lerer, at slette proprietarier ere de skadeligste membra corporis civilis,[1] siden de nu om stunder kan efter sin egen tycke gjöre og lade, hvad dem selv behager, ruinere huuse, skov og engebund og deres underhavende bönder med, naar disse icke ere dem voxne nock.

Hvad den post i Deres respective skrivelse angaaer, om nogen forandring maatte være fornöden i den allernaadigst resolverede landdeeling i 2de amter, er min underdanigste eragtning denne. Landet kan icke paa nogen fordeelagtigere maade deeles, end af hans kongel. May^{t} allereede er gjort.

1° Kan jeg ingen tjenligere udvey see til at sætte passagen atter i stand imellem Öster- og Norderfjerdingene end denne, at Österfjerdings indbyggerne maatte uomgængelig addressere sig til amtmanden, naar han havde sin bolig nordenlands. Disse Österfjerdingens indvaanere maae ellers, naar de skal til kongens gaard Bessestæd,[2] eller andenstæds hen

[1] Borgarar samfélagsins. / *Samfundets borgere.*
[2] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

paa Synderlandet, nödvændig först til Nordlandet og derfra igjen over fjældene til Synderlandet. Siden passagen derhen er for de stoere elvers og öde sanders skyld, der aarligen blive alt meer og meer hazarderlige, næsten upracticable. Var derfore en önskelig fordeel for dem, der boe paa Österlandet, derved at minagere[1] den halve umage og bekostninger, især naar de ej havde nödigt at reyse længer vester effter end til Tingöe- eller Öefiordssysseler.[2]

2° Er overfarten fra Nordlandet, jeg meener den saakaldede Spreingesand,[3] lige over fjældene til Sudlandet næsten kommen af brug, skjönt ved den vey intet meer er at hazardere nu end i forrige tiider. Denne gamle, hart at umystelige fjældevey, kom da uomgængelige i forrige drift, baade ved correspondence imellem stifftamtmanden og amtmanden samt andre deraf flydende commoditeter.

3° I henseende til Vesterlandet var det ingen fordeel, at dets indvaanere sögte til amtmanden norder paa landet, thi reysene derhen er meget besværligere for dem end til kongens gaard Bessestæd formedelst de mange svære fjældveye, som til Synderlandet er intet at regne og af ingen betydenhed imoed de förste. Veyene mellem Nord- og Vesterlandet ere og endnu alle i almindelig brug, saa reysene derhen vilde slet intet contribuere til veyenes forbedring.

4° Oplives ved denne kongel. allernaadigste amtsdeeling det gamle commercium igjen mellem indbyggerne i landet, særdeeles de östlige, som nu ellers ere næsten reent udeluckte fra ald omgængelse og handel med andre landets indvaanere, og hvis de icke havde at adressere dem i justitz-, politie- og oeconomie-, samt andre publiqvesager til Nordlandet.

5° Var det visselig meget tjenligere i justitzsager, at begge amtmænd havde med begge laugmænd at bestille, end at hver af dem skulde have sin laugmand for sig, hvorved hvert amt for sig vil de forestille en særskildt stat.

6° At deele fjærdingene anderleedes end mand har gjort fra eldgamle tiider vilde foraarsage megen confusion i mange ting og give anleedning til adskillige nye disputer. For ex.: Naar nogen for grove forseelser skulde efter loven dömmes af fjerdingen, hvorleedes laugmandstoldene[4] skulde

[1] Spara. / *Spare*.

[2] Þingeyjarsýslu eða Eyjafjarðarsýslu. / *Þingeyjarsyssel eller Eyjafjarðarsyssel*.

[3] Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

[4] Lögmannstollur. Sérstakur skattur sem rann til lögmanna til að bæta launakjör þeirra. / *Lovmandstold. Afgift, som gik til lovmændene for at forbedre deres lønforhold*.

hæves, hvornær man burdte da have sin fuldmægtig over jordegotz, om hospitaler etc. og mange andre sager, som vor islandske lov og praxis bestemmer til fjerdingsdeeler.

7° At omstöbe og unyttig gjöre den kongel. foranstaltning, der sigter til landets större nytte og forbedring, samt annihilere[1] en til den ende udgiven allernaadigste forordning som ubeqvæm, og det förend mand kommer i viss erfaring om dens contraire vyrkninger, samt i dens stæd udvyrke andre tværtimoed, som tillige gjöre unödvændige ophævelser og confusion i loven, holder jeg icke for raadligt. Allerhelst skulde publiqum for privat interesse tilsidesættes. Een af de toe Tingöe- eller og Öefiordssysseler blive da de beqvæmste og fordeelagtigste for landsfolket. I den förste kjender jeg ingen gaard, som til amtmandens residence er rett tjenlig. Saa holder jeg for, at Mödrevalleklöster[2] i den anden er icke ubelejligt stæd, saavel for indbyggerne som og i henseende til adskillige andre commoditæter. Det besiddes nærværende tiid af en höybedaget forpagter, har smucke verelser, saa der behöves desto mindre tilskud af hans Maj^ts^ casse til at opföre nye byggninger og har tillige med engebund og græsgang i overflödighed.

At hitte paa det project, at her i landet skulde blive 2de oberretter, er noget, som jeg troer, ingen forstandig patriot holder for antageligt. Thi foruden at de selv samme ulejligheder hæfte derved, som för ere anförte ved at deele fjerdingerne anderleedes end tilforn og vilde blive i henseende til den gemeene mand langt meer almindelige, saa vilde det og adskille en folkemanglende nation i 2de særskilte partier. Hvilket alle tiider har vist og nu icke mindre vilde vise sine skadelige fölger. Desuden vilde det og blive heel vanskjelligt at faae assessorer. Thi have amtmændene været nödsagede til at tage uerfahrne lavrættesmænd[3] og uattesterede studentere, ja folk som ingen dommereid[4] have aflagt, til at sidde og betjene retten i mangel af assessorer. Naar alle kongel. betjentere og begge laugmændene være samlede under een oberrett, hvad meget meer vanskilligt vilde det da blive at faae assessorer, og fleere uordener forefalde, skulde der blive toe af een? Da vilde maaskee lauvmændenes dömme til sidst blive underkjendte af reppstyrene. Det var derfor icke utjenligere, at mand vilde undersöge, om den nytte viser sig af den eene oberrett i

[1] Gera að engu. / *Tilintetgøre*.
[2] Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj.
[3] Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn*.
[4] Dómaraeið. / *Ed som dommer*.

landet, som vore höysalige fremmfarne Konger af det Oldenborgiske huus have intenderet og havt for öyne ved dens paabydelse her i landet.

Desse mine einfoldige upartiske tanker, samt övrige sentement,[1] om mit kjære fædernelands ælendige og ulycksalige tilstand insinuerer jeg paa det ærbödigste De gunstige herres rettsyndige betænkning og dybe indsigt. Forblivende med al höyagtelse.

Södlögsdal præstegaard,[2]
d. 18de Junii 1771.

De höyrespective herrers
ærbödigste tjener
M. Olafsen[3]

[1] Álit, skoðun. / *Betragtninger*.
[2] Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð.
[3] Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800.

Landfógeti
Landfoged

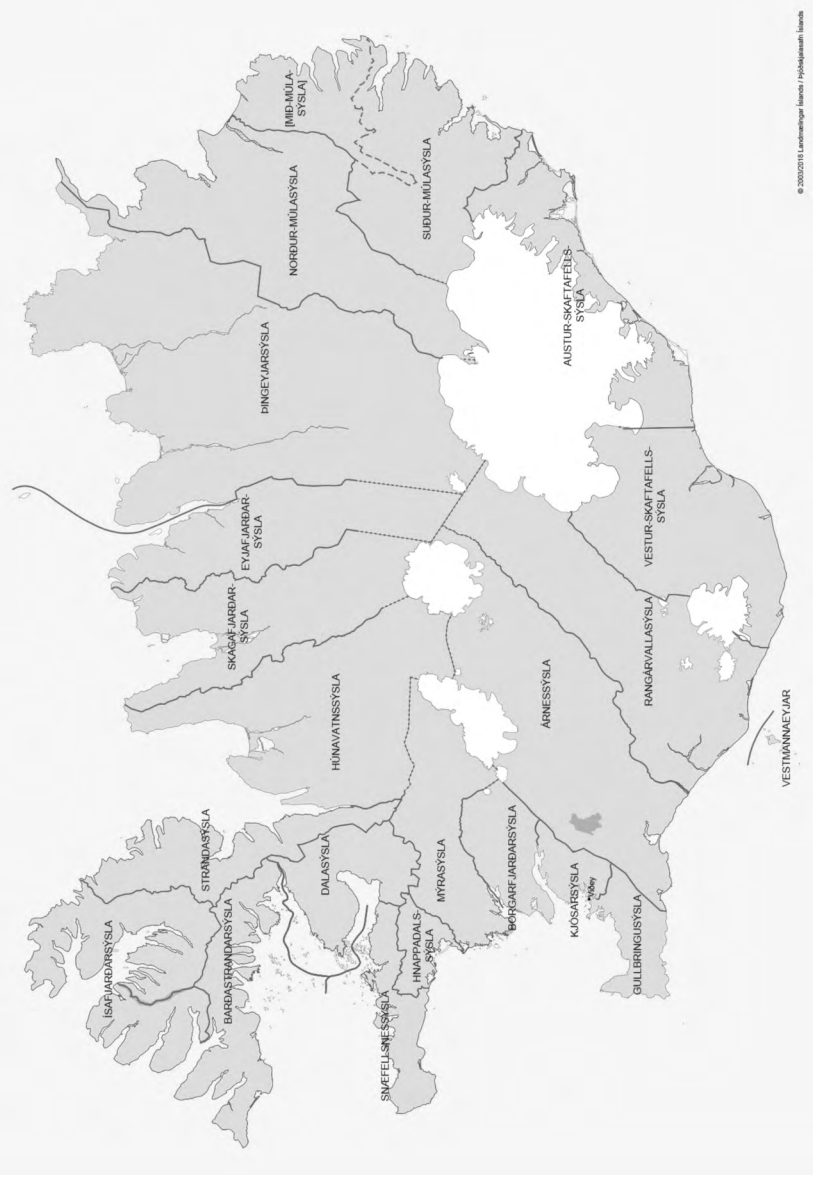

Skúli Magnússon landfógeti skrifaði um Innréttingarnar í Reykjavík og konungsjarðir á Íslandi í greinargerðum sínum fyrir Landsnefndina. Hann bjó í Viðey á Kollafirði. / *Landfoged Skúli Magnússon skrev om Indretningerne i Reykjavik og krongods i Island i sine redegørelser til Landkommissionen. Han boede på Viðey i Kollafjörður.*
Kortagerð · *kort*: Benedikt Jónsson og Egill Baldursson.

Greinargerð um jarðeignir konungs á Íslandi árið 1770 eftir Skúla Magnússon landfógeta [án dags. 1770/1771]. Lit. N.

Redegørelse om kongens jorder i Island år 1770 af landfoged Skúli Magnússon [uden dato 1770/1771]. Lit. N.

ÞÍ. Rtk. D3/1–28.
Innskráð/*indskrevet* 18.1.1771.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 13. Bréf til Skúla Magnússonar landfógeta 17.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 13. Brev til landfoged Skúli Magnússon 17.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ.* Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift:* Lit. N.

SPECIFICATION OVER HANS KONGELIG MAJ[TS] JORDEGODS UDI ISLAND AAR 1770 OPSADT OG UDREGNET I HENSEENDE TIL LANDCOMMISSIONEN KONGELIG ALLERNAADIGST MEDDEELTE INSTRUCTIONS 8DE POST[1] VED S. MAGNUSSEN[2]

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
1.	Skredekloster[3]			
	Aarlig afgifft	59 rd. 32		
	Fæste[4] 195 rd.	6 - 48		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
	Gjör		106	80
2.	Kirkebajkloster[5]			
	Aarlig afgifft	80 rd. –		
	Fæste 103 rd.	3 - 42		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
	Gjör		124	42
	Aar 1770 proponeret, men endnu ej approberet			
	Afgifften	136 - –		
	Fæste ut supra	3 - 42		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
	Gjör	180 - 42		

1 *Lovsamling for Island* III, s. 671–672 (Instruction for den islandske Landcommission, 22.5.1770).

2 Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

3 Skriðuklaustursumboð. Umboðinu tilheyrðu 25 jarðir í Múlasýslum. / *Skriðuklausturs ombud. Ombuddet havde 25 gårde i Múlasysler. ÞÍ.* Rtk. E/33. Jarðabók Skúla Magnússonar yfir konungsjarðir 1760–1769.

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
137	32	à 2 mk., 6 rd. 46 $^{34}/_{103}$ sk.	2.670	80
191	62½	à 2 mk., 5 rd. 39 $^{15.957}/_{36.797}$ sk.	3.110	90
		Den heele proponerede integt 284 rd. 32 sk. gjör à 2 mk., 5 rd. 27 $^{579}/_{853}$ sk., 4.510 rd. 90		

[4] Eingreiðsla frá nýjum umboðsmanni. / *Fæstepenge. Penge, der gives ved indgåelse af lejekontrakt.*

[5] Kirkjubæjarklaustursumboð, 32 jarðir í Vestur-Skaftafellssýslu. / *Kirkjubæjarklausturs ombud, 32 gårde i Vestur-Skaftafellssyssel.*

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
3.	Tychebajekloster[1]			
	Aarlig afgifft	80 rd. –		
	Fæste 144 rd.	4 - 77		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
	Præsten paa Holmesel[2]	3 - 64		
		Gjör	129	45
	Aar 1770 proponeret, men endnu ej approberet			
	Afgifften	200 - –		
	Fæste ut supra	4 - 77		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
	Præsten paa Holmesel	8 - –		
	Gjör	253 - 77		
4.	Tingörekloster[3]			
	Aarlig afgifft	167 - 27		
	Fæste 205 rd.	6 - 80		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
		Gjör	215	11
5.	Reinestadkloster[4]			
	Aarlig afgifft	95 rd. –		
	Fæste 40 rd.	1 - 32		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Præstens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
		Gjör	137	32

[1] Þykkvabæjarklaustursumboð, 48 jarðir í Vestur-Skaftafellssýslu. / *Þykkvabæjarklausturs ombud, 48 gårde i Vestur-Skaftafellssyssel.*
[2] Hólmasel, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
236	29½	à 2 mk., 4re rd. 54 $^{1.434}/_{4.537}$	3.236	69
		Den heele proponerede integt 399 rd. 64 sk. gjör à 2 mk., 5 rd. 28 $^{33}/_{1.199}$ sk., 6.345 rd. 5 sk.		
403	64	à 2 mk., 4 rd. 42 $^{389}/_{1.211}$ sk.	5.377	83
239	75	à 2 mk., 4 rd. 74 $^{13.494}/_{69.057}$	3.433	32

[3] Þingeyraklaustursumboð, 67 jarðir, flestar í Húnavatnssýslu. / *Þingeyraklausturs ombud, 67 gårde, de fleste i Húnavatnssyssel.*

[4] Reynistaðarklaustursumboð, 43 jarðir, flestar í Skagafjarðarsýslu og nokkrar í Húna-

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
6.	Mödrevallekloster[1]			
	Aarlig afgifft	148 - 16		
	Fæste 148 - 16	4 - 90½		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Prestens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
		Gjör	194	10½
7.	Munketveraaekloster[2]			
	Aarlig afgifft	153 - –		
	Fæste 141 rd.	4 - 67½		
	Landtingskriverlön	1 - –		
	Prestens salarium	20 - –		
	Dægnens dito	20 - –		
		Gjör	198	67½
8.	Papöe[3]			
	Aarlig afgifft	8 rd. –		
	Fæste 310 rd.	10 - 32		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	18	80
9.	Östfiordsjorder[4]			
	Aarlig afgifft	5 rd. –		
	Fæste 26 rd. 48 sk.	– - 85		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	6	37

vatnssýslu. / *Reynistaðarklausturs ombud, 43 gårde, de fleste i Skagafjarðarsyssel og nogle i Húnavatnssyssel.*

[1] Möðruvallaklaustursumboð, 57 jarðir, flestar í Eyjafjarðarsýslu og Þingeyjarsýslu. / *Möðruvallaklausturs ombud, 57 gårde, de fleste i Eyjafjarðarsyssel og Þingeyjarsyssel.*

[2] Munkaþverárklaustursumboð, 56 jarðir, flestar í Eyjafjarðarsýslu og nokkrar í Þingeyjarsýslu. / *Munkaþverárklausturs ombud, 56 gårde, de fleste i Eyjafjarðarsyssel og nogle i Þingeyjarsyssel.*

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
318	80	à 2 mk., 5 rd. 7 $^{94}/_{1.913}$ sk.	4.852	70½
305	32	à 2 mk., 5 rd. 40 $^{1.135}/_{1.832}$ sk.	4.967	55½
12	64	à 2 mk., 12 rd. 37 $^{9}/_{19}$ sk.	470	80
11	64	à 2 mk., 4 rd. 53 $^{6}/_{7}$ sk.	159	61

[3] Papeyjarumboð. Umboðinu tilheyrðu þrjár jarðir auk eyjarinnar sjálfrar / *Papeys ombud. Ombudet havde tre gårde foruden selve øen*: Vestdalur og Hánefsstaðir, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. og Þernunes, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.

[4] Austfjarðajarðir. Tvær jarðir / *Østfjords jorder. To gårde*: Hestgerði og Uppsalir, Borgarhafnarhreppur, A-Skaft.

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
10.	Skaftefellssysselsjorder[1]			
	Aarlig afgifft	3 rd. –		
	Fæste 7 rd. 16 sk.	– - 23		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	3	71
11.	Kirkebajklostersjorder[2]			
	Aarlig afgifft	13 rd. –		
	Fæste 36 rd. 16 sk.	1 - 20		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	14	68
12.	Flögujorder[3]			
	Aarlig afgifft	20 rd. –		
	Fæste 40 rd.	– - 13		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	20	61
	Aar 1770 proponeret, men endnu ej approberet			
	Afgifften	28 rd. –		
	Fæste ut supra	– - 13		
	Landtingskriverlön	– - 48		
	Gjör	28 - 61		
13.	Skoger- og Merkeregn[4]			
	Aarlig afgifft	10 rd. –		
	Fæste 62 rd.	2 - 7 sk.		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	12	55

[1] Skaftafellssýslujarðir. Tvær jarðir / *Skaftafellssyssels jorder. To gårde*: Gvendarnes, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. og Smyrlabjörg, Borgarhafnarhreppur, A-Skaft. Aðrar þrjár jarðir í A-Skaft. sem áður tilheyrðu umboðinu höfðu verið lagðar til fátækra presta. / *Tre andre gårde i A-Skaft., som før tilhørte ombuddet, var blevet udlagt til forsørgelse af fattige præster.*

[2] Kirkjubæjarklaustursjarðir. Tvær jarðir / *Kirkjubæjarklausturs jorder. To gårde*: Hörgsdalur og Geirland, Kleifahreppur, V-Skaft. sem áður tilheyrðu Kirkjubæjarklausturs-

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
6	80	à 2 mk., 4 rd. 53 $^{33}/_{44}$ sk.	93	47
25	80	à 2 mk., 4 rd. 71 $^{15}/_{31}$ sk.	367	68
25	80	à 2 mk., 6 rd. 63 $^{1}/_{31}$ sk.	515	85
		Den heele proponerede integt 45 rd. gjör à 2 mk., 5 rd. 29 $^{2}/_{27}$ sk., 715 - 85 sk.		
13	64	à 2 mk., 7rd. 63 $^{40}/_{41}$ sk.	314	31

umboði en voru teknar undan því og leigðar sérstaklega / *som tidligere tilhørte Kirkjubæjarklausturs ombud, men var taget fra det og udlejet særskilt.*

[3] Flögujarðir. Átta jarðir í Skaftártungu sem áður tilheyrðu Þykkvabæjarklaustursumboði. *Flagas jorder. Otte gårde i Skaftártunga, som tidligere tilhørte Þykkvabæjarklausturs ombud.*

[4] Skóga- og Merkureignir, fjórar jarðir í Rangárvallasýslu. / *Skógars- og Mörks jorder. Fire gårde i Rangárvallasyssel.*

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
14.	Grimsnæsjorder[1]			
	Aarlig afgifft	13 rd. –		
	Fæste 18 rd.	– - 58		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	14	10
15.	Arne- og Kiosesysselsjorder[2]			
	Aarlig afgifft	18 rd. –		
	Fæste 76 rd.	2 - 51½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	21	3½
16.	Klostertunge, Lundöe, Borgefiords- og Middalspart[3]			
	Aarlig afgifft	4 rd.16 sk.		
	Fæste 1 rd. 16 sk.	– - 4		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	4	68
17.	Borgefiordsjorder[4]			
	Aarlig afgifft	31 rd. –		
	Fæste 103 rd.	3 - 42		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	34	90
18.	Höykatunge[5]			
	Aarlig afgifft	2 rd. –		
	Fæste 64 rd.	– - 2½		
		Gjör	2	2½

[1] Grímsnesjarðir, þrjár jarðir í Árnessýslu. / *Grimsness jorder. Tre gårde i Árnessyssel.*

[2] Árnes- og Kjósarsýslujarðir. Sex jarðir sem eru þrátt fyrir nafnið allar í Kjósarsýslu. / *Árnes- og Kjósarsyssels jorder. Seks gårde, som trods navnet alle er i Kjósarsyssel.*

[3] Klausturtunga, óbyggt skógarpláss / *ubebygget skovområde*, Borg.; Lundey, óbyggð eyja í Kollafirði / *ubeboet ø i Kollafjörður*, Kjós.; Borgarfjarðar- og Miðdalspartur /

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
21	32	à 2 mk., 5 rd. 48 $^{29}/_{32}$ sk.	352	58
36	64	à 2 mk., 4 rd. 74 $^{43}/_{44}$ sk.	525	87½
7	3	à 2 mk., 5 rd. 55 $^{19}/_{27}$ sk.	117	68
63	32	à 2 mk., 4 rd. 57 $^{6}/_{19}$ sk.	873	42
4	–	à 2 mk., 4 rd. 21 $^{5}/_{24}$ sk.	50	62½

Borgarfjörður og Miðdalurs jorder: Miðdalur, Kjósarhreppur, Kjós., Seleyri, eyðipláss (ekki eyðijörð) / *ødeområde (ikke en ødegård)*, Borg., Ferjubakki, Borgarhreppur, Mýr.

4 Borgarfjarðarjarðir, 10 jarðir í Mýrasýslu. / *Borgarfjörðurs jorder, 10 gårde i Mýrasyssel.*

5 Hálf jörðin / *Halvdel af gården*: Haukatunga, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp.

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
19.	Skogestrandsjorder og Kidöe[1]			
	Aarlig afgifft	29 rd. –		
	Fæste 77 rd.	2 - 54½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	32	6½
20.	Bardestrands- og Alftefiordsjorder[2]			
	Aarlig afgifft	16 rd. –		
	Fæste 3 rd. 32 sk.	– - 10½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	16	58½
21.	Iisefiordsjorder[3]			
	Aarlig afgifft	25 rd. –		
	Fæste ligesom afgifft gjör for 1 aar . .	– - 80 sk.		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	26	32
22.	Strandesysselsjorder[4]			
	Aarlig afgifft	48 rd. 64		
	Fæste 10 rd. courant	– - 28		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	49	44
23.	Hunevandsjorder[5]			
	Aarlig afgifft	58 rd. 48		
	Fæste 135 rd.	4 - 48		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	63	48

[1] Skógarstrandarjarðir, átta jarðir í Snæfellsnessýslu / *Skógarströnds jorder, otte gårde i Snæfellsnessyssel*; Kiðey, Skarðsstrandarhreppur, Dal.

[2] Barðastrandarsýslu- og Álftafjarðarjarðir, 12 jarðir í Ísafjarðarsýslu og tvær jarðir í Barðastrandarsýslu. / *Barðastrandarsyssel og Álftafjörðurs jorder, 12 gårde i Ísafjarðarsyssel og to gårde i Barðastrandarsyssel.*

[3] Ísafjarðarjarðir, níu jarðir í Ísafjarðarsýslu. / *Ísafjörðurs jorder, ni gårde i Ísafjarðarsyssel.*

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
52	32	à 2 mk., 5 rd. 10 $^{65}/_{314}$ sk.	810	66½
34	64	à 2 mk., 3 rd. 95 $^{61}/_{208}$ sk.	415	22½
55	32	à 2 mk., 3 rd. 92 $^{60}/_{83}$ sk.	658	32
51	–	à 2 mk., 8 rd. 7 $^{125}/_{153}$ sk.	1.236	44
108	–	à 2 mk., 4 rd. 86 $^{30}/_{81}$ sk.	1.587	48

[4] Strandasýslujarðir, 21 jörð í Strandasýslu. / *Strandasyssels jorder, 21 gårde i Strandasyssel.*

[5] Húnavatnsjarðir, 16 jarðir í Húnavatnssýslu. Einnig nefndar Miðfjarðarjarðir. / *Húnavatns jorder, 16 gårde i Húnavatnssyssel. Også kaldet Miðfjörðurs jorder.*

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
24.	Vatnsdalsjorder[1]			
	Aarlig afgifft	43 - –		
	Fæste 76 rd.	2 - 51½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	46	3½
25.	Brennehoel[2]			
	Aarlig afgifft	– - 16 sk.		
	Fæste 22 sk. courant	– - 1		
		Gjör	–	17
26.	Kiernöe[3]			
	Aarlig afgifft	4 rd. 48		
	Fæste ligesom afgifften	– - 14½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	5	14½
27.	Öefiordsjorder[4]			
	Afgifften	20 rd. 48		
	Fæste 40 rd. 32 sk.	1 - 35½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	22	35½
28.	Öefiordssysselsjorder[5]			
	Aarlig afgifft	22 rd. 48		
	Fæste 84 rd. 14⅔ sk.	2 - 77½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	25	77½
29.	Öefiordsjorder[6]			
	Aarlig afgifft	6 - 64		
	Fæste 28 rd.	– - 89½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	8	9½

[1] Vatnsdalsjarðir, 11 jarðir í Húnavatnssýslu. / *Vatnsdalurs jorder, 11 gårde i Húnavatnssyssel.*
[2] Brennihóll, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj.
[3] Kjarni, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.
[4] Eyjafjarðarjarðir, fimm jarðir í Eyjafjarðarsýslu. / *Eyjafjörðurs jorder, fem gårde i Eyjafjarðarsyssel.*

Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
85	–	à 2 mk., 4 rd. 49 $^{29}/_{102}$ sk.	1.150	87½
–	64	à 2 mk., 2 rd. 20½ sk.	4	41
9	64	à 2 mk., 4 rd. 42 $^{17}/_{58}$ sk.	128	74½
26	64	à 2 mk., 6 rd. 95 $^{3}/_{32}$ sk.	559	23½
43	32	à 2 mk., 4 rd. 92 $^{23}/_{52}$ sk.	645	17½
17	–	à 2 mk., 3 rd. 93 $^{13}/_{102}$ sk.	202	45½

[5] Eyjafjarðarsýslujarðir, sex jarðir í Eyjafjarðarsýslu. / *Eyjafjarðarsyssels jorder, seks gårde i Eyjafjarðarsyssel.*

[6] Eyjafjarðarjarðir, fjórar jarðir í Eyjafjarðarsýslu. / *Eyjafjörðurs jorder, fire gårde i Eyjafjarðarsyssel.*

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
30.	Nordersysselsjorder[1]			
	Aarlig afgifft	16 - –		
	Fæste 56 rd. 80 sk.	1 - 86		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	18	38
31.	Flatöe for norden[2]			
	Aarlig afgifft	8 rd. –		
	Fæste 44 rd. 16 sk.	1 - 45½		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	9	93½
32.	Fieldvey i Nordersyssel[3]			
	Aarlig afgifft	3 rd. 48		
	Fæste 10 rd. 48 sk.	– - 34		
		Gjör	3	82
33.	Reikedalsjorder[4]			
	Aarlig afgifft	20 rd. –		
	Fæste 70 rd. 48 sk.	2 - 34		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	20	82
34.	Breche i Nordersyssel[5]			
	Aarlig afgifft	1 rd. croner		
	eller 8te al. vadmel			
		Er	–	90
		Lateris	1.609	30

[1] Norðursýslu- eða Þingeyjarsýslujarðir, fimm jarðir í Þingeyjarsýslu. / *Norðursyssels eller Þingeyjarsyssels jorder, fem gårde i Þingeyjarsyssel.*
[2] Flatey á Skjálfanda, Hálshreppur, Þing.
[3] Ytra-Fjall (Fjallvegur), Helgastaðahreppur, Þing.

	Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
	Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
	30	32	à 2 mk., 5 rd. 5 $^{15}/_{91}$ sk.	459	86
	10	–	à 2 mk., 8 rd. 29 $^{11}/_{12}$ sk.	249	33½
	3	48	à 2 mk., 9 rd. 16 $^{20}/_{21}$ sk.	96	34
	37	64	à 2 mk., 4 rd. 58 $^{104}/_{113}$ sk.	521	34
	–	90	à 2 mk., 8 rd. 32 sk.	23	42
	2.627	93½	Lateris	40.232	78

[4] Reykjadalsjarðir, sex jarðir í Þingeyjarsýslu. / *Reykjadalurs jorder, seks gårde i Þingeyjarsyssel.*

[5] Fjórði partur úr jörðinni / *Fjerdedel af gården*: Ytri-Brekkur, Sauðanesþingsókn, Þing.

			Cassaintegt	
			Rd.	Sk.
35.	Arnerstapens ombud[1]			
	Afgifft 500 vetter fisk à			
	1½ croner er specie	703 rd. 12		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	703	60
36.	Kiosesysselsjorder[2]			
	Afgifft 16 vetter fisk à			
	1½ croner er specie	22 rd. 48		
	Fæste 46 rd. 16 sk.	1 - 52		
	Landtingskriverlön	– - 48		
		Gjör	24	52
37.	Guldbringesyssel og Mosfelssveit[3]			
		Croner		
	Fiskelandskyld	604 rd. 66		
	Fridelandskyld[4]	143 - 68½		
	Qvildeleyer i fisk	163 - 73½		
	Dito i smör og penge	153 - 17½		
	Manslaan[5]	137 - 85½		
	Amtmand og landfoged tillagdte riisheste[6]	10 - 43		
	Dito dagslaatter[7]	15 - 75		
	Dagslaatter til hospitalet[8]	16 - 21½		
	Er croner	1.245 66½		
	Gjör specie		1.167	80½
		Summa	3.505	30½

[1] Arnarstapaumboð, 100 jarðir í Snæfellsnessýslu og Hnappadalssýslu. / *Arnarstapis ombud, 100 gårde i Snæfellsnessyssel og Hnappadalssyssel.*

[2] Kjósarsýslujarðir, fjórar jarðir í Kjósarsýslu. / *Kjósarsyssels jorder, fire gårde i Kjósarsyssel.*

[3] Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit, 125 jarðir í Gull. og Kjós. Að stofni til jarðir sem teknar voru undan Viðeyjarklaustri við siðaskiptin á 16. öld. / *Gullbringusyssels jorder og Mosfellssveit, 125 gårde i Gull. og Kjós. Oprindeligt gårde, der blev taget fra Viðey Kloster ved reformationen i 1500-tallet.*

	Den heele integt		à 4re pro cento rente 10 alen eller 2 mk. koster	Gjör capital specie	
	Rd.	Sk.		Rd.	Sk.
	634	–	à 2 mk., 9 rd. 23 $^{271}/_{317}$ sk.	17.590	60
	23	64	à 2 mk., 8 rd. 61 $^{41}/_{71}$ sk.	613	52
	834	20	à 2 mk., 11 rd. 63 $^{19.001}/_{20.021}$ sk.	29.195	92½
	4.119	81	Summa	87.632	90½

[4] Greiðsla landskuldar í fríðu, borga með lifandi búfé. / *Betegnelse for at betale landskylden i levende kreaturer. Islandsk* fríður peningur.
[5] Mannslán var vinnukvöð. / *Hoveri på båd. Islandsk* mannslán.
[6] Hríshestur (hestburður af hrísi) var vinnukvöð. / *Rishest (et hestelæs ris) var hoveri.*
[7] Dagsláttur var vinnukvöð, eitt dagsverk um slátt. / *Dagsslæt var hoveri. Et dagsværk om høslæt.*
[8] Gufuneshospítal, Mosfellshreppur, Kjós.

Herudinden er tilfört alt det jordegods, som hans kongel. Majst som egendomsgods tilhörer i Island. Undtagen de faae jorde, som fölge med sysselerne, under deres forpagtning, de til De Nye Inretninger[1] og landphysicum, til præsten paa Sandfeld, Skaptefield og Hængegodset,[2] samt Bessestæd og Vidöe,[3] hvilket allt jordebogen specificerer, og hvoraf sees:

a) Jordegodsets navne i visse 37^{ve} classer, epter som det for nærværende tid bortforpagtes eller administreres.

b) Den aarlige afgifft til hans kongl. Maj^{ts} cassa.

c) Fæsten, som deraf er svaret, hvilken man har maaet notere for de sidstafvigte 30^{ve} aar, og saa deele den udkommende summa med 30^{ve} til et aar, epter som een deel af jordegodset i ligesaa lang tid haver beholt de selv samme forpagtere og ey svaret fæste. Hvor nu saaleedes ingen feste er betalt, der beregnes den for 30^{ve} aar lige med et aars afgifft.

d) Hvad som til andre af jordegodsets forpagtere aarlig er svaret, saasom til landtingskriverne, presterne og dægnene, som alt under eet udföres i den 1te rubriqve under navn af cassaintegt. Thi saasnart jordegodset er solgt, synes dene udgifft ey at kan bortfalde, men som forflöttes til hans kongl. Maj^{ts} cassa. I den anden rubriqve anföres den heele ubesskorne integt af jordegodset (hvor man har tillagt afgifften af klosternes hjemmegaard, og i saa fald overgaaer jordebogens summer). Der er den, som skal tilföre det solgtes capital i den 3^{je} rubriqve à 4re pro cento rente, at opveye imod den heele reveneur, som jordegodset giver til cassen, landthingskriver, preste og dægne, risheste og dagslaatter iberegnet. Til dette arbejde og udregning er jeg foranleediget af mine egene tvilsmaal.

[1] Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

[2] Sandfell, Hofshreppur, A-Skaft.; Skaftafell, Hofshreppur, A-Skaft.; Hengigóssið. Partur úr jörðinni Hofi í Öræfum, nefnt svo af því að konungur eignaðist hann eftir að eigandinn hafði fyrirfarið sér (hengt sig) 1646. Síðar fylgdi eyðijörðin Breiðamörk einnig með. / *Hængegodset. Del af jorden Hof i Öræfi, kaldet således, fordi kongen overtog den, efter at ejeren havde taget livet af sig (hængt sig) i 1646. Siden slået sammen med ødegården Breiðamörk.*

[3] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

1te

Udi Island for nærværende tid er enten faae eller slet ingen, som kan kjöbe til heele eller til halve een heel classe af jordegodset, og nogle faae de allermindste. Det salg kommer ey helder overeens med Landcommissionens instructions 8de post,[1] at bönderne kunde selv kjöbe deres beboende jorder. Fölgelig bör man vide og hafe een fast grund, hvoreffter jordegodset kan accorderes. Den er ved denne specification udregnet i 10 alen, eller 2 mk. vis, som er let at udregne, hvor afgifften staaer paa mindre end 2 mk. eller 10 al.

2et

Den islanske handelsmangel og omstændighed forvolder, at snart alle auctioner gjöres til licitationer. Det er, de forringe tingenes værdie til det yderste og forhöye der slet intet, thi der hvor intet kan profiteres ved en capital, der have hverken penge eller renter nogen stæd. Fölgelig er en vis taxt paa jordegodset nödvendig, under hvilken det ej maae ved auction tilslaaes.

3je

Af specificationen sees jordegodsets indeeling i 34 classer, alt til pag. 20ve,[2] og deres afgiffters ulighed, som i gamle dage vel haver kommet paa accord. Nu spörges for förste, om eenhver classis skal blive ved den her udregnede pris effter hans afgifft? Eller og for andet alle regnes i et og være underkastet lige taxt, som epter pag. 18 og 19 gjör cassaintegt 1.609 rd. 30 sk.?[3] Den heele integt 2.627 rd. 93½ sk. Fölgelig den udkommende capital à 4re pro cento 40.232 rd. 78 sk., naar hver 10 alens eller 2 marks afgifft sælges for 5 rd. (9 $^{455.181}/_{504.571}$)[4] 10 sk. Alt meent og beregnet in specie?[5] Jeg frafalder det förste og synes best at fölge det andet.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 671–672 (Instruction for den islandske Landcommission, 22.5.1770).

[2] Hér / *Her* s. 282.

[3] Hér / *Her* s. 280–281.

[4] Mjög nákvæmur brotareikningur, u.þ.b. 10 sk. eins og segir á eftir sviga. / *Meget nøje brøkregning, omtrent 10 sk., som der står efter parentesen.*

[5] Á 18. öld voru þrjár tegundir myntar í gangi (með mismiklu silfri): ríkisdalur í kúrantmynt jafngilti 96 skildingum, ríkisdalur í krónumynt jafngilti 102 skildingum og ríkisdalur í spesíumynt jafngilti 108 skildingum. / *I det 18. århundrede var der tre møntformer i omløb (med forskelligt indhold af sølv): Rigsdaler kurant, som svarede til 96 skillinger; rigsdaler i kronemønt svarende til 102 skillinger; speciedaler som svarede til 108 skillinger.*

4de

De paafölgende övrige 3je classer, som er Arnestapens ombud,[1] Kiosesysselsjorder og Guldbringesyssel med Mosfelssveit, hvis meste afgifft sker med fisk in natura, 1 vett à 1½ rd. croner eller 67½ fisk, som med 27½ fisk overgaaer landtaxten og giver fordeel af ½ rd. croner paa hver rd. croner, som er 22½ fisk. Derfore og i henseende til samme gjör dette jordegods meget dyrere end ordentlig skeer i landet og kan ikke sælges skadelös for den kongelig cassa, medmindre den kjöbende tillades at betale capitalen med fisk, 1 vett à 1½ rd. croner. Saa og have frihed i handelen, at den aarlige afgifft af hans kjöbte jord fremdeeles som för gjelder hver vett 67½ fisk, ifölge nærværende octroyes 24de post.[2]

Alligevel kommer Guldbringesyssel med Mosfelssveit allerdyrest at staae, som foruden forbemelte omstændigheder med Arnestapens og Kiosesysselsjorder foraarsages deraf, at her er ingen ombuds- eller administrationslön godgjorte. Altsaa maae dette jordegodses heele integt opveyes ved kjöbesummen. Uansett det er i almindelighed det allersletteste af heele jordegodset og fremfor andet gods i landet mest underkastet jord- og söebrud med oversvömmelse, samt flyvesand, saavel fra landsiden som strandkanten.

Imillertid haver dette Guldbringesyssels og Mosfelssveit jordegods ligesom uforbigængelig samlet en inexigibel restans,[3] som aldrig kan inkomme, belöbende fra 1718 til 1749 aars udgang, som er 31 aar, croner . . . . . 5.142 rd. 4 sk.
og fra 1750 aars begyndelse til 1770 aars udgang, som er 21 aar, ... 1.000 rd. -
Tilsammen 6.142 rd. 4 sk.
Er 52 aar, som gjör dene restans for et aar: 118 rd. 11 sk. croner.

Kiosesysselsjorder ere ellers foruden ombudslönene af samme beskaffenhed som Mosfelssveit.

[1] Umboð. Jarðeignir sem komust í konungseign um og eftir siðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. Hér er átt við Arnarstapaumboð. / *Ombud. Jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Her henvises til Arnarstapis ombud. Islandsk* umboð.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 479–480 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[3] Óafturkræfar skuldir. / *Uinddrivelig restance.*

Udregnig over disse 3de classer vil falde saaleedess	Croner			
	Cassaintegt		Capital à 4re pro cento	
	Rd.	Sk.	Rd.	Sk.
Arnestapens ombud	750	86		
Dens heele integt effter landtaxten, manslaan og deslige iberegnet, er 837 rd. 43 sk. à 2 mk. 5 rd. 32 sk. eller 1 rd. afgifft à 16 rd. gjör 13.399 rd. 16 sk. med fisk afbetalt			20.098	72
Kiosesysselsjorder	24	86		
Heele integten effter landtaxten er 31 rd. 53 sk. 2 mk. à 4re 36 12/13 sk. eller 1 rd. afgifft à 13 rd. 14 10/13 sk. gjör 415 rd. 3 sk. med fisk betalt			622	52
Guldbringesyssel og Mosfelssveit	1.245	66½		
Naar kongelig allernaadigst maate tillades at forbemelte restans maate liqvideres, da gjör den			2.952	63
Den heele integt effter landtaxten er 889 rd. 79 sk., deraf 2 mk. à 6 rd. 68 1/18 sk. eller 1 rd. à 20 rd. 12 ⅙ sk., gjör 17.908 rd. 84 sk. med fisk betalt			26.863	30
Summa	2.021	46½	50.537	25

Til denne pris kan Guldbringesyssel og Mosfelssveit umuelig sælges og i almindelighed snart ikke höyere end 1 rd. à 12 rd., alt i henseende til dessens forbemelte slette omstændigheder. Og vilde man forslaae, at de manqverende 7.231 rd. croner eller 6.779 rd. 6 sk. specie skulde tillægges og reparteres[1] paa de foregaaende 34re classer, da maatte befrygtes, at intet kunde sælges.

5te

Her vil möde den omtvistede materie angaaende de ved faareqvægsygen bortdöde inventariiqvilder,[2] hvis sareelse meget forringer kjöbesummen. Og maae endelig enten in natura, naar faareqvægsygen vilde ophöre,

[1] Jafna niður. / *Fordeles.*

[2] Innstæðukvíldi eða leigukúgildi. / *Inventarkvilde eller lejekogilde.*

eller med kjör, hvor slikt kan passe sig, eller med forhöyelse i landskylden og qvildets afskaffelse, dog dessens værdie erstattes, eller og endelig med reede penge kjöberen godtgjöres.

Spörsmaalet, hvo her bör erstatte berörte qvilder, er endnu ikke til fulds afgjort. Det ongefærlige antal kan erfares af de vedkommende skadelidte forpagters herved fölgende ansögninger.[1] Desuden er sysselman Arnesens,[2] hvis Arnestapens ombud angaaer, og han ved sidste skrivelse angiver at være 200de qvilder.[3]

Thingöreklosters bortfalde qvilder og deres erstatning henhörer til tugthuset.[4] Guldbringe og Mosfeltssveit i saa maade bortkomne qvilder ere af den kongelig cassa uden forkortning stk. 4 rd. specie igjen restituerede. At jeg om de övrige qvilder hertil föyer min meening er ikkuns in propositio.[5]

Bönderne eller jordegodsets beboere ere i landsloven virkelig frietagne for at erstatte desse qvilder. Desuden ere de snart alle, som ey beboe fiskerjorder, ruinerede og styrtede i den yderste fattigdom, föde- og klædemangel, hvorudover forpagterne ey nær kan erholde hos dem den vedbörlige landskyld, fiskerjorderne undtagen. Langt mindre qvildeleyerne og hos mange slet intet, hverken leyer eller landskyld. Ligesom bönderne ere for disse qvilders restitution frie, saa og ligeleedes forpagterne, hvoraf nogle alt eens ere bleven forarmede og snart ödelagdte.

Her kan, naar der skal gaaes fuldkommen anote til verks, undtages og svares: Forpagterne bör ey ansees videre frie end for den deel af indkomsten, som udbetales under navn af afgifft. For den andeel af qvildeleyerne, som de til ombudslön nyder, bör de selv svare og ligesaadann med de manglede qvildeleyer, siden qvilderne bortdöde.

[1] Fylgiskjöl nr. 1–8 hér að aftan / *Bilag nr. 1–8 nedenfor her*, s. 290–301.

[2] Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysselmand i Snæfellsnessyssel* 1754–1777.

[3] Sjá/*se*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*, s. 180–203 (Jón Árnason sýslumaður sækir um eftirgjöf af skuldum vegna dauðra kúgilda Arnarstapaumboðs 20.9.1771. 2. B. J. Ref. pr. 72. N° 63. / *Sysselmand Jón Árnason søger om eftergivelse af gæld på grund af døde kogilder i Arnarstapis ombud 2. B. J. Ref. pr. 72. N° 63*).

[4] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. Fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík. Fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771*.

[5] Er aðeins sem tillaga. / *Er kun apropos*.

6te

Ifölge den her foregaaende 2den post er min meening, at sysselmændene, effter een almindelig publication hver udi deres anfortroede syssel, accordere jordegodset til liebhaberne. Dog ikke under den anbefalede taxt. Derpaa udstæde de proclamam[1] over det heele syssel, hvor jordegodset ligger, til auctions holdelse over den accorderede jord paa næstholdende landting, da jorden ved landfogeden vorder tilslagen den, som accorden har ingaaet eller en anden höystbydende.

Afbetalingen inhenter sysselmanden og uden ophold insender den til landfogeden, som omstændelig refererer accorden og auctionen til det höylovlige Cammercollegium til forventende kongelig allernaadigste skjöde paa ustemplet pappiir. Skulde nogen forlange, at den halve capital af kjöbesummen maatte være staaende som til laans imod gangbar rente, og den heele jord under pant, da maatte sligt kongelig allernaadigst tillades.

7de

De nuværende ombudsholdere vedblive, intil jordegodset er til fulde bortsolgt, og nyde afgang i afgifften epter rata, som godset kan sælges, men vilde de ey vedblive, da administreres jordegodset paa aflæggende regning af sysselmanden.

Nu burdte dog endelig de saa mangfoldige, saaledes angives, til Island henbragte contanter komme for lyset, mens jeg frygter intet meere, end ad vedkommende beboere og lysthavende maae benytte sig af odelsrettens frihed at lyse pengemangel.

[1] Opinber tilkynning. / *Offentlig bekendtgørelse.*

Fylgiskjöl með lit. N. N° 1–8. Skýrslur um dauð leigukúgildi vegna fjárpestarinnar á jörðum konungs.

Bilag til lit. N. N° 1–8. Meddelelse om dødt lejekogilde på grund af fårepesten på kongens jordejendomme.

UNDERRETNING OM DE VED FAAREQVÆGSYGEN UDI ISLAND PAA HANS KONGELIG MAJTS JORDEGODS BORTDÖDE INVENTARII ELLER LEYEQVILDER

N° 1. PRO MEMORIA

Hvor stoer een skade den her i Island aar 1761 ind- og opkomme faareqvægssyge haver forvoldet, er vel til deels afbevist ved de til amtmanden aar epter andet indkomne effterretninger og tingsvidner fra sysselmændene udi Rangevalle-, Arnes-, Kiose-, Borgefiords-, Myre-, Nappedals-, Snæfieldsnes- og Dalesysseler, saa og fra laugsagneren udi Guldbringesyssel,[1] at der befindes mange af indbyggerne, som tilforns ere eyere af 100 og fleere stk. faar, have nu ikke een eeneste tilbage. Hvorunder, foruden böndernes tab, have lidt alle jordegodseyere, at de dem tilhörende og ved jordegodset ordentlig fölgende malkefaar ere forliste og uddöde. Og det er skeet ved saadan et tilfælde, som boendens allerstörste flittighed og bekostning umuelig kunde afværge. Og tillige med ær-malkefaar,[2] jordeqvilderne og alt hans eget og övrige söydeqvæg[3] bortdödt, hvoreffter og udi saadant fald den islanske lov frietager bonden for ansvar og besetningen. Det er, qvilderne bör af jordeeyerne erstattes, medmindre han vil tabe de sædvanlige smörleyer.[4]

[1] Rangárvallasýsla, Árnessýsla, Kjósarsýsla, Borgarfjarðarsýsla, Mýrasýsla, Hnappadalssýsla, Snæfellsnessýsla, Dalasýsla, Gullbringusýsla. / *Rangárvallasyssel, Árnessyssel, Kjósarsyssel, Borgarfjarðarsyssel, Mýrasyssel, Hnappadalssyssel, Snæfellsnessyssel, Dalasyssel, Gullbringusyssel.*

[2] Malkefår. Islandsk *ær*.

[3] Får. Islandsk *sauðfé*.

[4] Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. Stundum aðeins

Paa hans kongel. Majts jordegods udi Guldbringe- og Kiosesysseler ere paa ovenmelte maade uddöde og heel ödelagt 23½ malkefaarqvilder, som allerunderdanigst formeenes, at bonden effter forbemelte ej bör tilsvare. Mens for at præcavere[1] den anden paafölgende skade med smörleyernes tab, haver jeg straxen udbetalt for hver saaleedes uddödt malkefaarqvilde, som er 6 stk. faar 4 rd. specie, eller som offtes indkjöbt een koe for 4 rd. dito, og sadt dem til bonden i stæden for malkefaarene, som vare den hazard underkastede straxen paa nye af samme syge at omkomme. Bemelte saaleedes af mig udbetalte penge belöbe til undertegnede datum den summa 94 rd. specie, som underdanigst ansöges, at udi mit for indværende aar allerunderdanigst aflæggende Islands jordebogs regnskab maae til udgifft beregne imod fremlæggende vedbörlige bevisere, og ansöges her paa höyedle amtmand hr. Gislesens[2] gode og behagelige erclæring og attestation.

Vidöe,[3] S. Magnusen
den 5te Septembr. 1765.

Vel ere Guldbringe- og een deel af Kiosesysselsjorders bönder underkastede större tingsel end andre, i det at de ikke, ifölge forordningen af 1705 15de May,[4] nyder aaboet[5] paa deres gaarders medfölgende qvilder, i ordinaire og sædvanlige tilfælde, som islandske lovene ommelder kjöbebalchen 16. cap.[6] Men i slige extraordinaire tilfælde, som memorialen ommælder, gjör man sig forvisset om allernaadigste bönhörelse paa deres vegne, naar sagen tydelig forestilles, thi alle og eenhver jordeyere i landet gjör sine bönder derfor got effter omstændighederne.

Leyraae,[7] Magnus Gislesen
d. 12te Septembr. 1765.

---

nefnt leigur. / *Smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør. Nogle gange omtalt kun som leje.*

1 Afstýra. / *Afværge.*

2 Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

3 Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

4 *Lovsamling for Island* I, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

5 Uppbót. / *Erstatning.*

6 Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

7 Leirá, Leirársveit, Borg.

N° 2. Specification

Over de leyeqvilderes[1] ongefærlige antal, som paa hans kongelig Maj^ts^ jordegods udi Island ved den der grasserende faareqvægsyge ere bortdöde og ödelagdte til undertegnede datum, og hvad afgang samme udi integten aarlig medförer.

	Qvilder	Afgang specie	
Paa Guldbringesyssels og Mosfeltssveit jordegods	32	26 rd.	64 sk.
Kiosesysselsjorder, forpagter landphysicus Biarne Pouelsen	8	6 -	64
Arne- og Kiosesysselsjorder, forpagter Thorbiorn Biarnesen	12	10 -	
Borgefiordsjorder, forpagter muurmester Thorgrim Thorlaksen	25	20 -	80
Hunevandsjorder, forpagter Einer Magnusen	48	40 -	
Vatnsdalsjorder, forpagter Brinolv Jonsen	30	25 -	
Thingörekloster, forpagter sysselmand Biarne Haldorsen	215	179 -	16
Reinstadsklosterjorder, forpagter frue bispeenke Thore Biornsdatter[2]	93	77 -	48
	463	385 -	80

Her foruden er Arnestappens qvilder

Vidöe, S. Magnusen
d. 27de Septembr. 1766.

N° 3.

Stormægtigste allernaadigste arvekonge og herre!

Vi Eders kongel. May^ts^ ringe betjentere og forpagtere til Eders May^ts^ jordegods udi Hunevandssyssel[3] udi Island, nemmelig Tingörekloster,

[1] Kvíldi eða leigukúgildi. / *Kvilde eller lejekogilde.*

[2] Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779; Þorbjörn Bjarnason (1713–1792), bóndi / *bonde*, Skildinganes, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Þorgrímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múrarameistari / *bonde og murermester*, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Einar Magnússon (ca. 1720–1772), bóndi / *bonde*, Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún.; Brynjólfur Jónsson (ca. 1720–1787), bóndi / *bonde*, Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal.; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag.

[3] Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

Hunevandsjorder og Vatnsdalsjorder, er höyligen foraarsaget at beklage og allerunderdanigst at underrette den stoere skade, som falden er paa samme gods, at den nu i landet overgaaende faarepest, som har næstforgangen vinter og foraar dræbt og ruineret saa nær alle de leyeqvilder, som Eder Maj^{t} tilhörer paa samme gods, hvori dog den beste deel af indkomsterne bestaaer.

Vel har samme pest paa fleere stæder i landet grasseret, men ingenstæds gjort saa stoer skade som her, formedelst at ildsprydende bjærg Hecla[1] samme tid brændte saa hefftig som aldrig tilforne og overdækkede det heele syssel med flyvesand, som hjalp meget og concurrede med faarepesten at ödelægge qvæget. Skaden, som herved er skeet, forklarer medfölgende tingsvidner over hver gods især.

Saasom nu ingen forpagter kand ved tiltrædelsen præsummere saadant tilfælde, som aldrig tilforn er skeet i landet, og skaden paa capital og inkomster meget större, end vor ringe formue kand tilstrække. Vi har alleene nydet een deel af inkomsten for indcasseringen, og bönderne vil være excuserede at restituere qvilderne, samt betale leyer deraf i dette uvæntelige tilfælde. Men smörleyer, som deraf pleyer at gives, udgjör den fornemste og beste deel af indkomsten, og vi ikke i vore forpagtningstid har nydet saa meget overskud og fordeel ved godset, som saadan stoer summa renderer til.[2]

Nedfalder vi for Eders kongl. Maj^{ts} fodskammel med vor allerunderdanigste bönn og ansögning, at Eders Maj^{t} allernaadigst maatte behage at befrie os fra ald ansvar for de paa saadan usædvanlig og uoptænkelig maade affaldne qvilder, da vi ikkun ere ringe deel af deres effecter har nydet, som mældt er, for incasseringen, og det meste deraf er udbetalt til den kongelige cassa, hvordan som Eders Maj^{t} allernaadigst behager at disponere om qvildernes restitution, som er umistelig ved godset. Ydermeere, eptersom dette gjör een stor tab i indkomsten, maatte Eders Majestet allernaadigst behage at eptergive os den halve afgifft af vore bemelte forpagtninger, indtil qvilderne kan blive i behörig stand restituerede.

Vi sucker og beder, at den almægtige Gud vil saadan kongelig stoere naad rigeligen igjen belömme med timelig og ævig velsignelse over Eders kongelig Maj^{t} og det gandske kongelig arvehus. Og effter vor pligt skyldighed forbliver indtil döde.

[1] Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.
[2] Upphæð nemur. / *Beløber sig til.*

Eders kongel. Maj^{ts} vor allernaadigste arveherre og konges allerunderdanigste troe pligtskyldeste ringe tjenere.

Thingörecloster[1] i Island, d. 2^{en} Septembr. 1766.

Biarne Haldorsen, forpagter til Thingörekloster

Einer Magnusen, forpagter til Hunevandsjorder

Brinolv Jonsen, forpagter til Vatnsdalsjorder[2]

N° 4

Anno 1766 d. 1te Septembr. var af mig Arngrimer Jonssen,[3] som af hans velbyrdighed hr. amtman Magnus Gislesen constitueret dommer, paa derom gjorte ansögning af hr. sysselmand sr. Biarne Haldorsen sætte herretsting paa Svendstad[4] og epter velbemelte sysselmands begjæring, gjort nöye inqvisition i een siddende rett om kongelig Maj^{ts} qvilder, som fölge med Thingörecloster og næst forgangen vinter og foraar, er af den her i landet grasserende usædvanlige faarepest döde og forliste. Hvor imod ingen raad eller remedier har kundet optænkes, ikke heller nogen nytte til föde eller noget andet af det döde qvæg erlanges.

Vare altsaa af retten closteret tilhörende leylændinger paa det nöyeste overhörte, hvor mange af closterets qvilder er döde, og hvor mange endnu er i behold. Og befindes derom, som fölgende specification mælder, hvori anföres i den förste columna de, som tilforns have fölget og bör at fölge med closterjordene. I den anden, de som endnu ere. I den triedje de, som ved faarepesten ere bortdöde, tillige med enhver closterjordesnavn.

1 Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

2 Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Einar Magnússon (ca. 1720–1772), bóndi / *bonde*, Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún.; Brynjólfur Jónsson (ca. 1720–1787), bóndi / *bonde*, Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal.

3 Arngrímur Jónsson (ca. 1725–1792), lögréttumaður og lögsagnari sýslumanns í Húnavatnssýslu / *lovrettemand og sysselmandens i Húnavatnssyssel fuldmægtig* 1765–1773.

4 Sveinsstaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún.

	Qvilder		
	som var med jorden	som er i behold	som ere forliiste
Akur	5	1	4
Arbache	5	4	1
Asbiarnestader	6	2	4
Bessastader	4	1	3
Bergstader	6	2	4
Biarnastader	1½	-	1½
Bödvarsholar	6	2	4
Brecha	4	1	3
Breidabolstadur	5	2	3
Brusastader	5	2	3
Enniskot	2½	1	1½
Flaga	5	2	3
Gilstader	5	2	3
Gnistader	4	1	3
Gröf	3	1	2
Hafner	4	4	-
Hage	6	1	5
Helgavatn	4	1	3
Hiallaland	4	1	3
Hnúkur	5	1	4
Holabak	5	1	4
Holar	3	1	2
Holar a Schaga	3½	1	2½
Holt	6	1	5
Hrisar	4	-	4
Hrisachot	2	-	2
Hvammur	6	4	2
Hvammkot	2	-	2
Hvamkot a Skaga	2	2	-
Hunstader	4	2	2½
Hurdarbak	6	1	5
Hæll	4	1	3
Illugastader	6	1	5
Kaldrane	1½	-	1½
Katardalur	2	-	2

	Qvilder		
	som var med jorden	som er i behold	som ere forliiste
Kornsaa	6	2	4
Kringla	5	-	5
Kurfur	2	-	2
Midhop	4	1	3
Midhus	3½	1	2½
Nialstader	6	4	2
Orrastader	4	1	3
Osar	4	1	3
Ranholar	2	-	2
Reiker	6	2	4
Saudadalsaa	6	1	5
Saaudanes	6	1	5
Saurbær	5	1	4
Skinnastader	4	-	4
Solvabache	1½	-	1½
Steinnes	6	2	4
Sveinstader	6	2	4
Svidningur	1½	1½	-
Suluveller	5	1	4
Tiörn	4	2½	1½
Vachurstader	3	-	3
Valdalækur	5½	2	3½
Vik	3	-	3
Umsvaler	1½	-	1½
Þveraa	3	-	3
Ægesyda	6	2	4
Hjemme paa closteret	50	20	30
Brechekot[1]	3	-	3
Summa	310	95	215

[1] Akur, Torfalækjarhreppur; Árbakki, Vindhælishreppur; Ásbjarnarstaðir, Vatnsneshreppur; Bessastaðir, Miðfjarðarhreppur; Bergsstaðir, Vatnsneshreppur; Bjarnastaðir, Sveinsstaðahreppur; Böðvarshólar, Þverárhreppur; Brekka, Sveinsstaðahreppur; Breiðabólstaður, Sveinsstaðahreppur; Brúsastaðir, Áshreppur; Enniskot, Þorkelshólshreppur; Flaga, Áshreppur; Gilsstaðir, Áshreppur; Gnýsstaðir, Vatnsneshreppur; Gröf, Þorkelshólshreppur; Hafnir, Vindhælishreppur; Hagi, Sveinsstaðahreppur; Helgavatn, Sveins-

Belöber altsaa den summa af de ved faarepesten forliste qvilder, som bemelte deraf beregnes ethvert for 4re specie og skatter aarlig til kongen og forpagteren 4 mk. specie. Altsaa belöber sig den aarlig skade paa inkomsten 143½ rdlr. specie. Dette bekræfftes med mit og udnævnte tingvidners undetegnede navne. Actum ut supra.

Arngrimur Jonson

Olafur Eggertson	Helge Arnason
Thomas Thomason	Thorleifur Thorgrimson
Magnus Thorgrimson	Arngrimur Olafson
Jon Gudbrandson	Þordur Biarnason[1]

N° 5.

Anno 1766 d. 1te Septembr. paa Sveinstad[2] herretsting var af mig Biarne Haldorsen kongelige Mayts sysselmand i Hunevandssyssel, effter mr. Brinolver Jonsens ved fuldmægtig mr. Einer Magnusen gjorte begjæring, nöye inqvirered for retten om den skade, som paafalden er kongl. Mayts jordegods kaldet Vatnsdalsjorder, fölgende qvilder, og befandtes derom, som fölger.

---

staðahreppur; Hjallaland, Sveinsstaðahreppur; Hnjúkur, Sveinsstaðahreppur; Hólabak, Sveinsstaðahreppur; Hólar (Vatnsdalshólar), Sveinsstaðahreppur; Hólar á Skaga (Höfðahólar), Vindhælishreppur; Holt, Torfalækjarhreppur; Hrísar, Þorkelshólshreppur; Hrísakot, Þverárhreppur; Hvammur, Áshreppur; Hvammkot, Áshreppur; Hvammkot á Skaga, Vindhælishreppur; Húnsstaðir, Torfalækjarhreppur; Hurðarbak, Torfalækjarhreppur; Hæll, Torfalækjarhreppur; Illugastaðir, Vatnsneshreppur; Kaldrani, Vindhælishreppur; Katadalur, Þverárhreppur; Kornsá, Áshreppur; Kringla, Torfalækjarhreppur; Kurfur, Vindhælishreppur; Miðhóp, Þorkelshólshreppur; Miðhús, Sveinsstaðahreppur; Njálsstaðir, Vindhælishreppur; Orrastaðir, Torfalækjarhreppur; Ósar, Þverárhreppur; Ranhólar, Sveinsstaðahreppur; Reykir, Staðarhreppur; Sauðadalsá, Vatnsneshreppur; Sauðanes, Torfalækjarhreppur; Saurbær, Þverárhreppur; Skinnastaðir, Torfalækjarhreppur; Sölvabakki, Engihlíðarhreppur; Steinnes, Sveinsstaðahreppur; Sveinsstaðir, Sveinsstaðahreppur; Sviðningur, Vindhælishreppur; Súluvellir, Þverárhreppur; Tjörn, Vindhælishreppur; Vakursstaðir, Vindhælishreppur; Valdalækur, Þverárhreppur; Vík (Hindisvík), Þverárhreppur; Umsvalir (Uppsalir), Sveinsstaðahreppur; Þverá, Miðfjarðarhreppur; Ægissíða, Þverárhreppur; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur; Brekkukot, Sveinsstaðahreppur, Hún.

[1] Ólafur Eggertsson, Helgi Árnason, Tómas Tómasson, Þorleifur Þorgrímsson, Magnús Þorgrímsson, Arngrímur Ólafsson, Jón Guðbrandsson, Þórður Bjarnason.

[2] Sveinsstaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún.

	Qvilder		
	som var tilforne	nu i behold	döde
Bache	3	1	2
Ejolfstader	3	-	3
Forsæludalur	4	1	3
Saurbær	4	2	2
Aas	4	1	3
Litlaborg	4	1	3
Refstenstader	5	2	3
Titlingastader	4	1	3
Hvole	4	1	3
Krossanes	4	1	3
Þveraa[1]	3	1	2
Summa	42	12	30

Er altsaa forliiste 30 kvilder, som gjör til aarlig inkomst 20 rd. Dette bekræfftes med min og udnævnede tingsvidners underskrivt. Actum ut supra.

Biarne Haldorson

Olafur Eggertson
Thomas Thomasson
Magnus Þorgrimson
Jon Gudbrandsson

Helge Arnason
Þorleifur Þorgrimsson
Arngrimur Olafsson
Þordur Biarnason

N° 6.

Anno 1766 d. 1te Septembr. paa Svenstad herretsting var af mig Biarne Haldorsen kongl. Majts sysselmand i Hunevandssyssel epter mr. Einer Magnussens, forpagter til kongelig Majts jordegods, som kaldes Hunevandsjorder, hans indstændig begæring nöye inqvireret for retten om den skade, som bemelte jordegodsets qvilder har paafaldet, og fandtes den, som fölger.

[1] Bakki, Eyjólfsstaðir, Forsæludalur, Saurbær, Ás, Áshreppur; Litlaborg, Þverárhreppur; Refsteinsstaðir, Tittlingastaðir, Þorkelshólshreppur; Hvoll, Krossanes, Þverá (Ytri-Þverá), Þverárhreppur, Hún.

	Qvilder		
	som var med jorden	nu i behold	bort-döde
Reiker	3	-	3
Saurum	3	-	3
Bergstodum	4	1	3
Torfustodum	4	-	4
Svertingstodum	4	1	3
Mýrum	4	1	3
Tannstodum	4	1	3
Mula	3	1	2
Róu	4	2	2
Hreidarstader	1	-	1
Hlyd	4½	1	3½
Grof	5	-	5
Sydste-Hvammur	4	1	3
Kollufoss	5½	1	4½
Gauksmýre	2	-	2
Biarge[1]	5	2	3
Summa	60	12	48

Beregnes altsaa at have været med dette jordegods 60 qvielder, hver af 12 effter blive, og 48 ere döde af faarepesten, hvilke sidste skattede aarlig til kongen eller forpagteren 31 rd. specie. Og saa meget belöber sig nu aarlig skaden paa inkomsten. Dette bekræfftes med mit og undertegnede tingsvidners navne. Actum ut supra.

Biarne Haldorsen

Olafur Eggertsson
Thomas Thomasson
Magnus Þorgrimsson
Jon Þorleifssen[2]

Helge Arason
Þorleifur Þorgrimsson
Arngrimur Olafsson
Þordur Biarnason[3]

[1] Reykir, Saurar, Bergsstaðir, Neðri-Torfustaðir, Svertingsstaðir, Mýrar, Miðfjarðarhreppur; Tannstaðir, Staðarhreppur; Múli, Vatnsneshreppur; Rófa (Uppsalir), Hreiðarsstaðir, Miðfjarðarhreppur; Hlíð, Gröf, Syðsti-Hvammur, Vatnsneshreppur; Kollufoss, Miðfjarðarhreppur; Gauksmýri, Vatnsneshreppur; Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún.

[2] Jón Þorleifsson, villa fyrir / *fejl for* Jón Guðbrandsson, sbr. að ofan / *jf. ovenfor*.

[3] Röð nafna óregluleg í frumriti. Hér sett í tvo dálka. / *Opstillingen af navne er uregelmæssig i originalen. Her er de opstillet i to spalter.*

N° 7.

Stormægtigste allernaadigste arvekonge og herre!

Som den her udi landet grasserende skadelige faareqvægsyge haver borttaget og ödelagt 93 stk. af de med det mig udi forpagtning allernaadigst accorderede Deres kongelig Maj^ts^ jordegods Reinestadkloster,[1] hvilke qvilder gjör værdie af 372 rd., og deres tab haver formindsket integten aarlig omtrent med 77 rd. Og jeg, som hensidder med mange uforsörgede börn, umuelig kan bekoste og tilveyebringe berörte qvilder eller præstere den aarlig stipulerede afgifft 95 rd., foruden andre closterets udgiffter til prest, dægn, landtingskriver og tugthus. Efftersom alleene er tilovers 10 rd. af heele integten, naar bönderne ellers kunde præstere landskylderne, hvilket ingenlunde til halve deels er skeet indeværende aar og langt mindre i nogle paafölgende kand forvæntes, thi det, de haver forhen havt til landskyldens afbetaling, som var faar eller uldengods, er nu forloret. Saa ansöger jeg allerunderdanigst, at Deres kongelig Maj^st^ allernaadigst vilde lade foranstalte de forlorne qvilder igjen tilveyebragte og allermildest forunde mig moderation udi afgifften, som effter det paakomne tab kunde være proportioneret.

Jeg forbliver med ald devotion[2] etc.
Thore Biörnsdatter

N° 8te.

Stormægtigste allernaadigste arvekonge og herre!

Den udi Island overgaaende faareqvægsyge og deraf flydende besværligheder nödtrænge os undertegnede, Deres kongelige May^ts^ fattige undersaattere, som have udi forpagtning Deres kongl. Maj^ts^ saakaldede ombudsjorder, til at anholde allerunderdanigst om Deres kongelige Majestæts allernaadigste hjelp om restitutionen af de med jordegodset forhen fölgte. Mens nu ved bemelte qvægsyge ödelagdte qvilder, hvis antal er paa Kiosesysselsjorder 8te, paa Arne- og Kiosesysselsjorder 12 og paa Borgefiords jorder 25. Tilsammen 45 qvilder, hvilke hverken bönderne, som berörte jorder beboe og have tabt alle deres faar, eller vi formaae af egene kræffter at erstatte. Og desuden da bönderne umuelig kand til-

[1] Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag.
[2] Undirgefni. / *Underdanighed.*

veyebringe de aarlige smörleyer af desse jorder, saa formaae vi ey helder at betale den sædvanlige fulde afgifft, paa hvilken vi allerunderdanigst ansöge om allernaadigste eptergivelse af den halve part, intil jordegodset og qvilderne igjen kand komme til sin forrige tilstand. Vi forblive til vores död.

Stormægtigste allernaadigste arvekonges og herres allerunderdanigste arveundersaatter og tjenere.

Reikevig,[1]
d. 19de Septembr. 1766.

Biarne Pouelsen
Thorbiorn Biarnesen
Thorgim Thorlaksen

Greinargerð um Innréttingarnar samin af Skúla Magnússyni landfógeta 30.3.1771. Lit. TT.

Redegørelse om De Nye Indretninger forfattet af landfoged Skúli Magnússon 30.3.1771. Lit. TT.

ÞÍ. Rtk. D3/3–5.
Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 23.4.1771; Annað afrit af þessari greinargerð er varðveitt í handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns: Lbs. 116 fol. (s. 86–116), en án fylgiskjalanna. Afrit af reikningum 1752–1759: Lbs. 81 fol. / *En anden afskrift af denne redegørelse er bevaret i håndskriftafdelingen i Islands National- og Universitetsbibliotek: Lbs. 116 fol. (s. 86–116), men uden bilagene. Kopi af regnskab 1752–1759: Lbs. 81 fol.*

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 28. Bréf til Skúla Magnússonar landfógeta 7.12.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 28. Brev til landfoged Skúli Magnússon 7.12.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ.* Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. TT.

[1] Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

UNDERRETNING OM DE SAAKALDEDE ISLANDSKE NYE INRETNINGER AAR 1771

INLEDNING

Alle underretninger, effterretninger ere i sig selv ey andet end een slags historie. De fleste og beste historieskrivere have villet være frie fra at skrive meget eller noget ret fuldkommen i deres egne og de persohners levetiid, som historien angaaer, for ey at blotte vedkommende for andre eller udsætte sig selv for de förstes uvilje, som kunde forvolde ueenighed, endogsaa forfölgelse.

Denne sandhed henhörer dog mest til de effterretninger, som ved trycken aabenbares og lægges alle for öynene til at tjene det heele almindelige i efftertiiden. Denne underretning er af en noget anden beskaffenhed. Den skeer efter den kongelig allernaadigst anordnede islandsche Landcommissions anmodning af 7de sidstleden Decembr. ifölge den meddeelte instructions 11te post,[1] effter dens allernaadigste formælding at undersöge de paa Syderlandet anlagte Nye Inretninger[2] og siden overveye, hvorvidt de kan eragtes nyttige videre at udbreedes og fremholdes til Iislands almindelige beste.

Herom kand icke fuldstændig dömmes uden at vide Indretningernes sandfærdige skjebne fra förste til sidste. Thi her skal paaskjönnes om deres vedligeholdelse kan bestrides med deres egen fortjeniste, fölgelig bör lægges for dagen de forhindringer, som have forvoldet Indretningernes slette udkomme alt til nærværende tid.

Dette kan icke skee, medmindre de vedkommende persohner nævnes, som have hafft at forrette og bestille med Inretningerne, men de navngives icke til bebreidelse af nogen forseelse. Hvorfore de i mindste maade skulde svare eller undgjelde, alleene til den ende, at det fremfarne, om derudi kunde ansees en fejltagelse, maatte for efftertiiden forebygges, hvortil alt dette hensigter og ey til nogens skade eller fortræd. Dog maae herfra undtages Det Almindelige Handelscompagnie[3] for saavidt dens

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 674 (Instruction for den islandske Landcommission, 22.5.1770).

[2] Innréttingarnar í Reykjavík. Hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. / *De Nye Indretninger i Reykjavík. Interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsveje.*

[3] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

behandling af Inretningerne angaaer, som kan ansees for en publiqve sag, der staaer under forfölgning blandt vedkommende.

Imidlertiid skal intet herved underrettes, som icke er sandhed og kand med authentiqve beviser godtgjöres, hvoraf en deel, som helst tjene til oplysning, udcopierede medfölge, hvoraf omstændighederne og den da herskende tænkemaade bedre kan dömmes, end af een andens gjörende fortelning. Da man i övrigt har anvendet ald fliid paa den mueligste korthed, i henseende til sagens egen vidtlöfftighed, og udeladt en stoer deel saavel af stridigheder som stridsskriffter.

FÖRSTE AFDEELING

OM INRETNINGERNES BEGYNDELSE OG ANLÆG

§ 1te

Efftersom de tiders conjuncturer forvoldede, at intet udkom af professor Arnas Magnæi og laugman Pouel Widalins[1] commission i Island, saa fortjener den berömte biskop over Sellandsstifft hr. Ludwig Harboe[2] her det förste plads. Han kom aar 1741 til Island, som generalkirkevisitator, opholt sig trej vintere paa Holum og een paa Skalholt,[3] rejste over heele Island, visiterede hver sognekirke og meenighed i Holum stifft, og holdte i hvert syssel eller provstie forsamlinger med de gejstlige i Skalholtsstifft og rejste igjen til Kiöbenhavn fra Island aar 1745. De effterretninger, som han til Kiöbenhavn hjemkommen, gav om landet vare ey overeensstemmende med skippernes og de fahrende kjöbmænders. De medförte en grundigere oplysning og tilveyebragte meere efftertanke om Iisland hos regjeringen.

Imidlertiid bleve nogle spörsmaale indsendte fra det danske Cancellie Island angaaende, især til sysselmændene, hvorpaa de fleeste svarede, dog nogle heel seendrægtig. Deriblandt sysselmanden i Skagefiordssyssel, Skule Magnussen,[4] ey förend aar 1749, som amtman Pingel[5] le-

[1] Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727. Nefndin var starfandi á árunum / *Kommissionen arbejdede i perioden* 1702–1714.

[2] Ludvig Harboe (1709–1783), Sjálandsbiskup / *biskop over Sjællands stift*.

[3] Biskupsstólarnir / *Bispestolene*: Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.; Skálholt, Biskupstungur, Árn.

[4] Skúli Magnússon (1711–1794), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel* 1737–1749, landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

[5] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752.

verede til Cancelliet. Samme aar blev bemelte sysselmand landfoged, opholdt sig aar 1750 paa Bessestæd[1] og der opsadte forslag til et interessentskab og plan til fiskeriets forbedring ved huckerter med videre, som adskillige igjennemsaae, og nogle gav deres remarqver over samme.

Aar 1751 udkom til ham ligesaa uformoedende geheimeraad og obersecreter græv Holsteins[2] under n° 2 herhosfölgende missive.[3] Samme aar erholdte daværende laugman siden amtman Gislesen[4] fra hans kongelig Mayestett 200 rd. og desuden en tysk mester ved navn Adam Ritter[5] til at anlægge et smalvæverie eller töyfabriqve, som Leyraae[6] blev nedsadt. Man blev da eenig om at indtræde udi det interessentskab, som landfogden havde foreslaget, men han indvendede, at intet saadan kunde uden kongelig benaading og myndighed iværksættes. Det vilde foruden andre vanskeligheder möde et krafftig modstand af Compagniet, og at være med slig inretning underkastet landtaxt og octroy var at arbeyde imod ald sandselig fornufft.

Vel havde for denne tiid været fremmed, dog heel ukunstig[7] vævstoel paa Schalholt, som biskop Arnesen[8] omtrent aar 1722 indförte. Een ligesaadan indrettet vævstoel fick landfogden fra Skalholt, da han var oeconomus ved Holum bispestoel aar 1742, der henfört og sadt i arbejde. Ligesaa een anden paa hans gaard Ökrum,[9] ved hvilcken han frembragdte, foruden det grove taxtevadmel,[10] meleret og sort vadmel fra 12 til 20 f. alen. Den 3je vævstoel inrettede og nedsadte han hos sysselmand Biarne Haldorsen paa Tingörekloster.[11] Sin forbemelte egen forærte han aar 1750, da hand forloed Skagefiordsyssel, laugman Sölvesen,[12] men

1 Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.
2 Johan Ludvig Holstein (1694–1763), lénsgreifi og leyndarráð / *lensgreve og gehejmeråd*.
3 Rétt er / *Korrekt er*: n° 1. Sjá/*se*: s. 336.
4 Magnús Gíslason (1704–1766), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1732–1757, amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
5 Adam H. Ritter, þýskur taugerðarmeistari / *tysk tøjmagermester*.
6 Leirá, Leirársveit, Borg.
7 Einfaldur. / *Enkel*.
8 Jón Árnason (1665–1743), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1722–1743.
9 Akrar, Akrahreppur, Skag.
10 Gjaldgengt vaðmál skv. verslunartaxtanum. / *Vadmel tilladt som betalingsmiddel ifølge handelstaksten*.
11 Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
12 Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

den er dog alligevel ey siden vedrört og maae uforbrugt ligge paa samme stæd.

Aar 1749 udkom til Island assesor Horrebow[1] med en paziser, qvadrant og nogle mathematiske instrumenter. Han opholdt sig paa Bessestæd og der opsadte et lidet astronomisk observatorium, men blev aar 1751 tilbagekaldet, efftersom amtmand Pingel ey kunde lide ham. Han udgav siden de bekjendte *Tilforladelige efterretninger om Iisland*, trykte aar 1752.[2]

§ 2.

Formedelst adskillige omstændigheder landfogedembedet angaaende foraarssagedes landfogden bemelte aar 1751 at paatage sig en rejse til Kiöbenhavn, da han blev tillige tiltroet af dem, som havde sammentrædet i bemelte interessentskab, at sörge for dessens beste og istandsættelse og dertil leveret saavel et pro memoria, som plan til interessentskabets convention. Noget efter hans ankomst til Kiöbenhavn erholdte han den sub n° 3 herhosfölgende Cammercollegii ordre af 9de Novembr. Derpaa indgav han sit forslag og ansögning den 20de November 1751 og erholdte herhosfölgende svar paa samme, n° 4, tillige med kongelig allernaadigste confirmation paa interessentskabets convention n° 5.

Landfogeden havde medfört fra Island en deel uld saaleedes sorteret, som han formeente tjenligt til valkningen. Deraf blev et stykke klæde og eet dito kirsey[3] ved Kiöbenhavns fabriquer istandsadt som en pröve, hvad der kunde forarbejdes af den islandske uld ret behandlet. Derpaa blev han anmoedet at anvende alle kræffter paa klædemanufacturets istandsættelse, hvortil den unge Danenberg,[4] som den beste, omendskjöndt vel kostbahr, blev udsendt.

Om bönderfamilier til agerdyrknings indförsel havde vel nogele skrevet og ansögt, men mest sysselmand Biarne Haldorsen. Disse familier komme efter Cammercollegii foranstaltning fra Jylland til Kiöbenhavn og bleve derfra overförte med handelsskibene og huckerterne. Men de nordske fra Mos[5] med det til Indretningernes tömmer og landfogedhuu-

[1] Niels Horrebow (1712–1760), dómari í hæstarétti / *assessor i Højesteret*.

[2] Niels Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island med et nyt Landkort og 2 Aars Meteorologiske Observationer*. København 1752.

[3] Kersa, gróft, þéttofið ullarefni. / *Kersej, groft, tætvævet uldtøj*.

[4] Johan Christian Dannenberg, þýskur klæðagerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tysk vævemester og fabrikmester*.

[5] Moss, Noregi. / *Moss, Norge*.

sets bygningsmaterialier befragtede skib. De 2de huckerter bleve nye inkjöbte og til fiskeriet paa beste maade udreedte, hvormed ogsaa fölgte 2de bödkere med behövende materialier.[1]

I anleedning af den sand- og brudsteenspröve, som landfogden hafde medfört, som og i henseende til den ved Holum domkirke endnu staaende omtrent 500de aars gamle kirkemur, blev resolveret at opföre landfogedhuuset paa Widöe[2] for det förste som til en pröve af den der forefindende sand- og brudsteen, hvortil 2de muursvende bleve overförte. Og for Indretningernes regning udkom en tömmermand, som tillige var möllerbyggere. Saa og en jernsmed, een snedkersven var forud i landet, ligesaa een feldtbereedersven, dog uden stampemölle[3] og andre behövende anstalter. Videre bleve under Videnskabernes societetz direction til Iisland udsendte Eggert Olavsen og Biarne Poulsen[4] for at erkyndige sig om landets natur og beskaffenhed.

§ 3je

Da nu ingen bygninger, som Inretningerne kunde hjelpes med, vare i Reykeviig,[5] saa blev paa samme arbejdet i dette fölgende aar 1752, hvis mueligt, og Danenberg med hans folck blev nedsat paa Bessestæd, efftersom amtman Pingel blev hjemkaldet, og Gislesen udi hans stæd constitueret, som og tilliige skulde have inspection med Inretningerne. Til stampemöllen, som var tilhuggen i Lyngbye,[6] blev pladsen udseet i Elleraaen[7] og der opfördt. Den af landfogden antagne bogholder, David Scheving, blev gjordt til sysselmand i Bardestrandssyssel,[8] dog imod den förstes villje, hvorfore han selv maatte paatage sig det arbejde. Til direc-

[1] Húkkorturnar Friðriksgjöf og Friðriksósk sem keyptar voru 1752 og nefndar svo til heiðurs Friðriki V. / *Hukkerterne Frederiks Gave og Frederiks Ønske, som blev købt i 1752 og navngivet således efter kong Frederik V.*

[2] Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[3] Þófaramylla. Vatnsmylla sem knýr bullur (d. stampe) sem ganga upp og niður. Voru m.a. notaðar til að þæfa ull og elta skinn. / *Stampemølle. Vandmølle, der driver en række stampere, som hæver sig og slippes. Anvendes bl.a. til stampning af tøj og huder.*

[4] Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1767–1768; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

[5] Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[6] Lyngby, Danmark.

[7] Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

[8] Davíð Hansson Scheving (ca. 1732–1815), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1753–1781.

teurer bleve antagne landfogden, sysselmændene Biarne Haldorsen, Thorsten Magnussen og Bryniolv Sivertsen.[1]

De indkomne bönder til jorddyrkningen bleve deelte udi sysselerne effter hosfölgende n° 6. Aaret var meget haart, og dytiid begyndte at yttre sig i landet paa adskillige stæder. Fiskeriet var meget ringe, og huckerternes fangst ey af nogen betydenhed i henseende til omkostningerne.

De i behold værende penge kunde ey forslaae til paafölgende aars udgiffter. Modstanden fra Compagniets side yttrede sig i adskillige tilfælde. Af alt dette toge amtmand Gislesen og sysselsman Bryniolv den faste resolution, at landfogden skulde paa nye rejse til Kiöbenhavn, saavel i Inretningernes som det heele lands erende. Hvortil han omsider, dog meget nödig, maatte beqvemme sig, da hannem ligesom svævede for öynene en stor paafölgende vidtlöfftighed, vanskelighed, foruden indenlands mindre drifft ved Inretningerne, omendskjönt sysselmand Briniolv paatoeg sig hans forretninger.

§ 4de

Berörte rejse faldt landfogden besværlig. Huckerten, som han var med, tilnödtes, effter at have i et stormende snæfog tabt seiglene, samt natthus[2] med compasser, at bjerge sig ind imellem skjærene bag Strömöe udi Færöerne i halv andet eetmaal.[3] Hvor den videre forliste det eene anker og tov og blev siden fordreven under Land von Stat,[4] tilnödt at söge flovere[5] havn paa Sundmör[6] og der holdte vinterleye, hvorfra landfogden rejste over land til Christiania og derfra igjennem Sverrig til Kiöbenhavn.

Han blev ellers var[7] paa Sundmör indbyggernes torskegarnsfiskerie og der indkjöbte 2 stk. torskegarn, som siden fölgte med huckerten til

1 Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1743–1785; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771.

2 Nátthús eða áttavitakassi, upplýstur að næturlagi. / *Lille firkantet kasse, som indeholder kompasset og oplyses om natten.*

3 Sólarhringur. / *Døgn.*

4 Sennilega Stad (Stadlandet), Sogn og Firðafylki, Noregi. / *Sandsynligvis Stad* (*Stadlandet*), *Sogn og Fjordane, Norge.*

5 Þar sem vindinn lægir eða er lygnara. / *Aftager i styrke, et mere vindstille sted.*

6 Sunnmæri, Noregi. / *Sunnmøre, Norge.*

7 Veitti athygli. / *Opmærksom.*

Island, hvor de bleve efftergjordte og med fordeel forbrugte indtil nærværende tid i Haufnefiorden.[1]

I dette aar skjænkede hans kongelig Mayestett paa nye penge til Inretningernes fremgang med videre effter allernaadigste hosfölgende resolution af 20de Marty n° 7. Hans kongelig Mayestetts benaadinger til en deel betjentere i henseende til dyrtiden i landet er under n° 8. Omendskjöndt her kom ey meget ud til hjelp for de ruinerede Vapnefiords[2] bönder, efftersom de dyre aar ogsaa overgick de fleste andre sysseler i landet.

Det til Inretningernes providering befragtede skib intog, foruden andet, tömmer paa Mos i Norge, alt det til en jagt behövende fyrre kromtömmer,[3] hvorved fölgte en islænder ved navn Krag, som under admiral Sums tilladelse havde naaet saa megen kundskab paa Nye og Gammel Holm,[4] som til dens bygning behövedes.

Ved den aar 1726 udi Nordersyssel[5] paa Island opkomne jordbrand blev vel forödt en deel af svovelbjergene og derhos en anseelig deel tilbage. Af en hændelse i selskab med capitaine og stykgetmester Holtzman[6] fick landfogden effterretning, at alt hvis, der behöves til at raffinere svovelet, forefandtes inde i Island, hvoreffter han udi smaat havde gjort pröve med nuværende landphysicus Pouelsen[7] og opnaaet dette af Holtzman hemmelig holdte videnskab. Thi ved omkostningerne af den raae svoveljords transport fra Island til Kiöbenhavn, foruden ingrediencernes kostbarhed og dyre arbejderslön, undergick den af Holtzmans fader anlagte svovelraffinaderie i Kiöbenhavn. I denne henseende blev antagen og kom til landet en af profession stykk- og klockestöber ved navn Hurtigfeld,[8] som tillige tilforns havde tjent ved Holtzmans fra Holland införte svovelraffinering.

1 Hafnarfjörður, Gull.

2 Vopnafjörður, N-Múl.

3 Sveigt timbur úr furu til skipasmíða. / *Krumt tømmer af fyr, der anvendes til skibsbyggeri.*

4 Krákur Eyjólfsson (ca. 1715–?), skipasmiður / *skibsbygger*; Ulrik Frederik Suhm (1686–1758), aðmíráll / *admiral*; Nýi-Hólmur og Gamli-Hólmur (Brimarhólmur), Kaupmannahöfn. / *Nyholm og Gammelholm (Bremerholm), København.*

5 Þingeyjarsýsla. / *Pingeyjarsyssel.*

6 Friderich Holtzmann, kafteinn og málmsteypumeistari / *kaptajn og kanonstøbemester.*

7 Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

8 Lars Olsen Hurtigfeld, klukkusteypumaður og starfsmaður við brennisteinshreinsunina í Krýsuvík / *klokkestøber og ansat ved svovlværket i Krýsuvík* 1752–1757.

§ 5te

Udi Iisland toge de haarde aar og dyre tid endnu meere overhand, og fiskeriet mislingede, saavel for indbyggerne som huckerterne. Thi bleve landets ansögninger om meere kornvares tilförsel igjentagne. Nogle af de fremmede, indkomne bönder gave god forhaabning om kornvexten.

Farveriet til fabriqven blev effter Dannenbergs af directionen samtyckede paastand opbygt og indrettet heel kostbart ved Helleraaen[1] hos stampemöllen. Dog tvertimod landfogdens meening og villje, som ey kunde samtycke i den invending, at vandet i Reikeviig var icke godt nock til farveriet. Videre herom i paafölgende § 12te.

I Krisevig[2] blev anleg gjordt, og huse opbygte til svovelraffineringen tet under det fjeld, hvor svovelet opdamper, men bleve siden forflötede hjem til gaarden formedelst bedre lejlighed af vand og brændssel. Een oeconomus[3] til fabriqven blev antagen, og bygningerne forögede.

§ 6te

Formedelst Compagniets nægtelse at forsyne landet i den gang indfaldne saa dyre aaringer, som og i henseende til den modstand, det udövede imod De Nye Inretninger, bleve med Cammercollegii forevidende tingsvidner tagne i landet over handelen udi Compagniets fahrende kjöbmænders overværelse, med hvilcke landfogden var tilstæde i Kiöbenhavn med den eene huckert. Den anden overvintrede i Friderichstad i Norge[4] for derfra at indföre tömmer næstpaafölgende foraar 1754.

Hans kongelig Mayestetts resolution af 26de Februarii angaaende Inretningerne er herhosfölgende sub n° 9. Vel hafde landfogeden aaret tilforns gjort forespörgsel, hvor han skulde vænte sine omkostningers erstatning, hvilket blev for saavidt remitteret[5] til interessenterne, som hosfölgende Cammercollegii rescript n° 10 udviser. Hvortil interessenterne ey viste sig uvillige, men han vilde heldere holde sig til hans kongelig Mayestett og derpaa erholdte den allernaadigste resolution, som n° 11ve udviser. Handelssagen blev udsadt effter n° 12.

1 Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.
2 Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.
3 Gunnar Klemensson (ca. 1720–?), ráðsmaður við Innréttingarnar / *forvalter ved De Nye Indretninger* 1753–1766. Smiður við Innréttingarnar eftir það. / *Derefter tømrer ved Indretningerne.*
4 Fredrikstad, Norge.
5 Áframsent. / *Givet videre.*

Studiosus Olav Stephensen[1] blev antagen til bogholder ved Indretningerne. Dette aar, saavel som næstpaafölgende, var endnu det haardeste, som i denne tid havde Island overgaaet. Alligevel blev opfört et fabriqvehuus i Reikevig med 2de flöyer. Landfogedhuuset paa Widöe, hvis bygning efter forbemelte § 2en blev begyndt aar 1752, var nu, hvis murarbejdet angick, færdigt, og mursvendene rejste igjen bort fra landet. Den paa Leyraae ved Ritter oprettede smalfabriqve[2] blev forflöttet til Reikeviig.

§ 7de

Aar 1755 var endnu meget haardt, og mange inbyggere döde af hunger og elændighed. Landet blev dog icke derfore meere forsynet af Compagniet med kornvahre og icke nær effter dets reqvisitioner. Fra en höy haand i Kiöbenhavn erholdte landfogden den erindring, at som Compagniet var inkommet med en mængde beskyldninger imod landet og Inretningerne, saa maatte han endelig næstfölgende vinter være tilstæde i Kiöbenhavn. Dannenberg fick tilladelse at rejse til Kiöbenhavn paa löffte næste aar at komme tilbage.

§ 8de

Aar 1756 var det allerhaardeste i Island, mest formedelst den grönlandske drivis, som forvoldede, at Norderlandsskibene ey kunde indlöbe i havnene förend sidst i Augustimaaned, hvis aarssage Haabsoes- og Skagestrandsskibe[3] ved samme tiid duede op og sadte korsen til Norge, hvor de overvintrede. Med de förste afgaaende skibe fra landet blev refereret dessens slette tilstand, og at Compagniet ey effter saa mange reqvisitioner havde forsynet det anderleedes end sædvanligt. Hvis aarssage hans kongelige Mayestett strax loed affærdige 2de skibe ladte med mehl til landet, hvoraf det eene udlosede i Haufnefiorden, det andet kom alt til Fugleskiær,[4] hvor det formedelst uerfahrenhed vendte tilbage, overvintrede i Norge og kom aaret efter strax i Aprilmaanet ind udi Island tilbage.

1 Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður og stiftamtmaður, bókhaldari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *amtmand og stiftamtmand, bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavik* 1754–1759.

2 Tauvefsmiðja. / *Tøjmagerfabrik*.

3 Skip einokunarverslunarinnar sem sigldu til / *Monopolhandelens skibe, der sejlede til* Hofsós, Skag. og Skagaströnd, Hún.

4 Geirfuglasker, sker suðvestur af Reykjanesi / *Geirfuglasker, skær sydvest fra Reykjanes*, Gull.

Aaret forhen havde Compagniet indgivet en deduction[1] over Islandhandelen og De Nye Inretninger af 7de April, hvorpaa Cammercollegium havde svaret den 23de Decembr. 1755. Alligevel blev samme overladt til landfogdens besvarelse, som han ingav under 14de Febr. 1756, hvilcket alt for vidtlöfftigheds skyld her ey kan tilföres. Ligefuldt blev Compagniet ved sin meening, hvorudover hands kongelig Mayestett anordnede en commission imellem Island med Inretningerne og Compagniet, effter hosfölgende n° 13, hvilcke commissarier landfogden skulde gaae til haande efter n° 14.

Inretningernes bogholder hr. Stephensen blev vicelaugman for norden og vesten paa Island. Dog med landfogdens forevidende, som formeente, at han med desto bedre efftertryk kunde tjene Inretningerne, og blev samme aar antagen til deres meddirecteur.

Mester Danenberg holdte icke hans löffte at retournere til landet, overloed dog der til den karl Claus Witfos,[2] som udi hans fraværelse havde forestaaet Dannenbergs fabriqve paa Friderichsberg.[3] Desuden blev antagen smalfabriqvemester Mitlender,[4] som tillige forstoed sig paa en deel af linvæveriet. Mester Ritter rejste igjen til Kiöbenhavn. Effter hosfölgende n° 15 kom Friderich Wilhelm Hastfer til landet for her at anlegge et skiæfferie og blev dertil udvist jorden Watne.[5]

Vel havde landfogden saavel Cammercollegii som commissionens tilladelse at rejse fra Kiöbenhavn, men ingen forholdsordre om han skulde komme tilbage for at oppebie[6] sagens udfald. Hvilcken ham blev lovet med det seeneste skib til landet, men fick den icke, hvorfor han rejste fra Reikeviig den 7de October med huckerten, som formedelst vedvarende sydöstvind blev fordreven vesterhen og den 30te tilnödt at söge Patrixfiord[7] i Westfiordene, hvor den opholt sig i 2 dage og naaede Sognedal i Norge den 11te November, noget upasselig af samme söerejse, hvorfra han rejste over land til Kiöbenhavn. I Kleven ved Mandal traff

1 Ályktun. / *Fremstilling*.
2 Claus Witt Fors (Witfors), vefsmiðjustjóri / *fabrikmester*.
3 Frederiksberg, Danmark.
4 Johann Mitlender, taugerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tøjmagermester og fabrikmester*.
5 Kynbótabú F.W. Hastfers (1722–1768) baróns / *Schæfergård. Baron F.W. Hastfers (1722–1768) fåreavlsgård*; Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.
6 Bíða eftir. / *Afvente*.
7 Patreksfjörður, Barð.

ham det effter forbemelte tilbagevendte der liggende Hofsaashavnsskib, hvor kjöbmand Pens[1] leverte ham först berörte forholdsordre.

§ 9de

Vel havde commissionen alt indgivet dens eragtning i sagen imellem landet og Compagniet. Men aar 1757 komme dog alligevel adskillige poster nærmeere at ventileres udi Cammercollegie ved correspondence med Compagniet og landfogden, förend den blev hans kongelig Mayestett forstillet. Saa den endelige resolution faldt icke förend den 16de May, som med professor Erichsens recension[2] af laugmans Widalins skrifft *Deo Regi Patriæ* er trykt udgiven.[3]

Compagniets participantere vare en stund ueenige eller tvilraadige, hvad de vilde gjöre, og indkomme icke med deres endelige svar förend af 12te Augusty, at de vilde forlade den islandske og findmarske handel til 1758 aars udgang. Saa landet havde endnu icke i dette aar nogen fuld vished om sagens udfald, hvorudover interessenterne i De Nye Inretninger med fleere anholdte, at landfogeden maatte endelig næstpaafölgende vinter opholde sig i Kiöbenhavn og for alting see derhen, at Inretningerne kunde komme med udi handelen, dog icke for ringere capital end 30.000 rdlr. Desuden blev udfærdiget den under n° 16 herhosfölgende forretning af 12te Septembr. geleidet med amtman Gislesens skrivelse til landfogeden under n° 17, hvis udfald i Kiöbenhavn det paafölgende aar 1758 kan sees af n° 18.

Landfogden blev ellers anmodet med retourskibene at komme tilbage formedelst handelssagens endnu vedvarende uvished. Han opholdt sig den gang ickuns 12 dage i Island og blev fra Inretningernes directeurer medgivet hosfölgende under n° 19. Da han kom til Kiöbenhavn var Skibsteds[4] forvæntende compagnie forslag undergaaet, mest formedelst de 2de havners Holmens og Hussewigs[5] skyld, som ingenlunde vilde und-

1 Sören Pen, kaupmaður á Hofsósi / *købmand på Hofsós*, Skag.

2 Endurritun og endurútgáfa. / *Omskrivning og genudgivelse*.

3 [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768, s. [401–406]; *Lovsamling for Island* III, s. 277–283 (Kongelig Resolution ang. Compagniets Fratrædelse af den islandske Handel, 16.5.1757).

4 Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København*.

5 Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.

være, helder alt paa den strængeste monopoliske maade behandle. Islandshandel blev endnu een gang i Octobr. maaned opbuden, da der fandtes liebhabere til en deel havne, dog for ringe afgifft, og paa de sletteste blev intet bud gjort.

Aar 1757 rejste studiosi Eggert Olafsen og Biarne Pouelsen tilbage til Kiöbenhavn, effter at de siden aar 1752 effter foregaaende § 2^{en} her havde opholdt dem og aarlig gjordt vidtlöfftige rejser over een eller anden part af landet, hvilcken deres forretning forventes ved trykken publiceret.[1]

§ 10^{de}

Aar 1759, den 9de Januarii udkom den herhos under n° 20 fölgende kongelig resolution om Islands besegling, som blev udfört og iverksadt. Dog blev ingen af de omsögte havners handel Indretningerne tilstædet, af foregivende at de vilde og kunde trække handelsfordeele til sig fra de andre havne. Allene skulde de nyde credit ved handelen. Ligeleedes udkom den under n° 21 hosfölgende kongelig resolution om tugthuusets indrettelse.[2]

Med den dette aar udövede handelsmaade var den större part af indbyggerne vel fornöyet, og mange fornufftige vilde give sig stunder og see længere hen til udfaldet, eftersom alle og enhver blev tilladt selvraadighed at levere til handelen saa meget og saa lidet af madvahrer, som han selv behagede. Mangfoldige have siden tilstaaet, saavel mundtlig som skrifftlig, at landet, som af de dyre aaringer og handelen var saa meget udmattet, kom sig meere herved, end nogen vilde tænke eller troe. Ja, dette aars Islands ringe besegling, og for saavidt frivillige handel, lagde grundvold til de mange og rige skibsladninger, som inden 3^{je} aars tid paafölgte.

Derimod befandtes mange heel misfornöyede og udsendte til Cammercollegium adskillige klager over mangel og paakomne besværligheder, hvorudi dog slet intet var af betydenhed. Thi alle og eenhver blev godtgjort den bekostning, de gjordte med vahrenes længere transporter, og intet fattedes dem, saa nær som: 1te Nogle ugers conservation af de

[1] Ferðabók þeirra kom út 1772 á vegum Danska vísindafélagsins. / *Deres rejsebeskrivelser blev udgivet i 1772 af Videnskabernes Selskab*. Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn*. Sorø 1772.

[2] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. Fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík. Fængsel oprettet i 1759 og taget*

fahrende folck paa havnene. 2^{et} Skonrogenbröd,[1] da de dog ellers havde rigelig födevare efter Islands maade og 3^{je} Brendevin.

Men som der imillertid infalt forandring i Cammercollegio, saa bleve berörte klager foreenede med de det aar hjemmeblevne Islandsfarers ansögninger uden videre prövelse og henstand antagne. Og handelen i det næstpaafölgende aar sadt paa den selv samme foed, som den havde været udi Compagniets tid, undtagen at de farendes vilkaar bleve mildere behandlede, og aaret var til lands og vands meget bedre.

Kjöbmand Pahl[2] blev gjort til inspecteur ved Inretningerne med hosfölgende instruction n° 22, og ved Cammercollegii hosfölgende ordre n° 23 bleve directeurerne for Inretningerne tilholdte med retourskibet at indsende et generalregnskab over Inretningernes heele indtegt og udgifft. Da nu dette regnskabs vidtlöfftighed med alle dertil behörige beviser og bilager udkrævede langt meere tid end skibenes korte forblivende i landet, saa den kunde umuelig det samme aar udsendes, saa toge De Nye Inretningers fjender, som og nogle af de i dette aar hjemmeblevne kjöbmænder anleedning, ey allene at foregive, at directeurerne aldrig kunde fremkomme med sligt et regnskab, men endogsaa beskylde for uforsvarlig behandlig af de allernaadigst skjænkede penge, slet opförssel og uduelig forhold ved Indretningerne i Reykeviig.

Effter at kjöbmand Pahls besigtelse over Inretningerne var forrettet, og vicelaugmand Stephensen[3] hafde frasagt sig bogholderembedet til paafölgende Junymaaneds udgang, paatoeg landfogeden sig strax directionen i Reikevig saavel som bogholderiet fra 1760 aars begyndelse.

§ 11te

Aar 1760 blev det anbefalede generalregnskab færdigt og er dateret 24de May. Biarne Pouelsen, som forhen er ommeldet, blev landphysicus paa

---

i brug vinteren 1770–1771. Lovsamling for Island III, s. 346–348 (Kongelig Resolution ang. Delinquent-Omkostninger samt Tugthusets Oprettelse, 20.3.1759).

1 Skonrok. Sérstök tegund af skipsbrauði. / *Skonrog. En form for skibsbrød.*

2 Marcus Pahl (Pal), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767.

3 Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður og stiftamtmaður, bókhaldari hjá Innréttingunum í Reykjavík 1754–1759, varalögmaður norðan og vestan 1756–1764 / *amtmand og stiftamtmand, bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavik 1754–1759 / vicelovmand for nord og vest 1756–1764.*

Island. Om den forbemelte forandring i handelen er hosfölgende Cammercollegii ordre sub 24re.

Den förste begyndelse gjort med amtmanshuset af grundmur paa Bessestæd, vicelaugmand Olesen[1] bevilget lön til den islandske lovs revision, udkom den kongelig resolution om de nye giftes befrielse fra skatt, hosfölgende under n° 25re.

I anledning af forbemelte 10de § gjordte angivelser om Inretningerne udkom studiosus Rön og smalvævermester Otto[2] effter hosfölgende Cammercollegii ordre under n° 26. De gjordte en taxationsforretning over Inretningerne, som er af 5te July 1760.[3] Vicelaugman Stephensen tog sig disse beskyldninger nær, vilde dog ingenlunde rejse til Kiöbenhavn, medmindre landfogden fölgte med, som da omsider loed sig dertil persvadere.[4]

§ 12te

Aar 1761 blev forbemelte regnskab i Cammercollegio effterseet og overlagt, hvorleedes Inretningerne fremdeeles skulde drives. Vicelaugmandens meening var, at sligt skulde skee for kongens regning ligesom handelen, hvilcket landfogeden vel bifaldte, men icke det forslag, at landet skulde betale til Inretningerne allernaadigst skjænkede penge. Her blev da effter anmoedning opsadt een plan, hvoreffter Inretningerne for kongelig regning kunde forvaltes. Men sidst i April blev landfogeden inkaldet udi Cammercollegium og anbefalet fremdeeles at forvalte Inretningerne, paa den beste og opbyggeligste maade for landet og vedkommende, hvortil han skulde erholde en naadig assistence.

Tiden var nu alt for knap for skibenes afsegling at faae det nödvendige foranstaltet med meere, som ved alle disse omsvöb var ligesom tilsidesadt, hvorfore det blev sluttet, at landfogeden maatte komme tilbage med retourskibene. Han antog endnu eengang en farver ved navn Mathias Westen,[5] som til Island ankommen paastoed vandet i Reikevig at

[1] Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1767–1778.

[2] Poul Rön, stúdent og úttektarmaður / *student og vurderingsmand*; Johann Christian Otto, taugerðarmeistari og úttektarmaður / *tøjmagermester og vurderingsmand*.

[3] *PÍ*. Rtk. H/7–1 (Ljósrit. Úttekt 5.7.1760).

[4] Fallast á. / *Overtale*.

[5] Matthias Westen, litari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *farver ved De Nye Indretninger i Reykjavík*.

være fuldkommen godt til al slags farverie. Hvorudover det blev forflöttet tilllige med klæderammen[1] fra Elleraaen til Reikeviig, hvor hand strax frembragte en deel velfarvede vahrer. Indtil den tid havde været 4re farvere effter hinanden, Danenberg selv iberegnet, ved fabriqven uden at kunde frembringe noget retskaffens, hvilcket saa meget meere forögede de i Kiöbenhavn paagaaende udgiffter.

Formedelst mangel af svoveljord i Krisevig resolverede landfogeden med sysselman Briniolv efter foregaaende besigtelse at anlægge et andet svovelverk i Husevig[2] med 1.960 rd., som i dette aar inkomme af asseurancen for den forliste huckert Friderichs Gave, som dens halve værdie, efftersom der fandtes icke endnu lejlighed til at udvide fiskeriet, men maatte opsættes indtil större frihed ved handelen kunde erholdes.

Udkomne til landet de 2de mursvende Georg Berger og Thorgrim Thorlaksen[3] til at opföre amtmanshuset paa Bessestæd og landphysici paa Ness.[4] Hastfers skrifft om det islandske skæfferie blev paa islandsk oversadt og for kongelig regning til trykken befordret.[5]

§ 13de

Aar 1762 blev en deel af de fra forrige tiid udi Kiöbenhavnes klædemagazin henliggende, og ved den iislandske handel ubrugelige, klædevahrer ved auction bortsolgte med Cammercollegii tilladelse under n° 27.

Nogle af dem, som vare misfornöyede med fabriqvens pris paa det spundne garn, forhandlede samme til kjöbmændene, hvorom udkom

[1] Grindur sem ofnir ullardúkar voru hengdir upp í til þurrkunar. / *Ramme, hvori klæde udspændes til tørring*.

[2] Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771; Húsavík, Húsavíkurhreppur, Þing.

[3] Georg Berger, múrarasveinn / *murersvend*; Þorgrímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múrarameistari / *bonde og murermester*, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[4] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull. Embættisbústaður amtmanns og stiftamtmanns frá 1770. Nýtt steinhús var reist þar 1761–1766. / *Embedsbolig for amtmanden og stiftamtmanden fra 1770. Der blev bygget et nyt stenhus på stedet i 1761–1766*; Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. Aðsetur landlæknis. Nýtt steinhús var sömuleiðis reist þar 1761–1765. / *Embedsbolig for landfysikus. Et nyt stenhus blev også bygget der i 1761–1765*.

[5] Friederich Wilhelm Hastfer, *Hugleidingar og aalit um stiptan, løgun og medhøndlan eins veltilbwins schæfferies edur gagnligrar sauda tyngunar og fiaar afla aa Iisslandi*. Kaupmannahöfn 1761.

hosfölgende Cammercollegii ordre under n° 28 og 29ie. Der udkom ellers en trykt forklaring over den fordeel, som inbyggerne tage ved garnspinderiet til fabriqven og effter dens pris imod det til handelen forarbejdende uldengods, ligesaa om hör- og blaargarnsspinden og væverie. Foruden klædeleverancen til adskillige havne i landet, som landfogden sig paatoeg, blev ogsaa leverancen af reebslagerarbejdet Inretningerne tilstaaet effter n° 30. Ligesaa blev accorderet forskud til den raae svoveljords indkjöb i Husewig efter n° 31.

Kjöbmand Johannes Haagen[1] beskickes til at være fiskerieinspecteur i Iisland ved hosfölgende n° 32. Ligeleedes handelsuld paa Westmanöe[2] overladt til Inretningerne effter n° 33, og det til tugthusbygningen behövende kalck tillades at indkjöbe i Norge ved n° 34. Saa og blev begyndelsen gjort til fjerdingschyrurges[3] og jordemoders antagelse ved n° 35. For icke at betage kjöbman Pahl det af ham beboede Inretningers hus, blev et nyt huus opbygt i Reykeviig til bogholderværelse, klædekammer, halle[4] og overskjærerie.

§ 14de

Ingen hafde forestillet sig andet, end at den islandske handel, ifölge foranförte kongelig resolution under n° 20, og handelsconditionerne blev for kongelig regning forvaltet af Cammercollegio i de berammede 6 aar, som var til 1764 aars udgang, hvorfore man ey kunde inden den tid, eller 1762 aars udgang, indkomme med nogen forestilling om Inretningerne. Alligevel fick man i dette aar 1763 den effterretning med handelsskibene til landet, at den islandske handel var ved kongelig resolution overdragen til Det Almindelige Handelscompagnie, og at octroyen alt var færdig, som blev af hans kongelig Majestett samme aar den 15de Augustj[5] underskreven, förend nogen effterretning kunde haves fra Island.

Her indlöb da strax skrivelse fra Compagniets direction, at Inretningernes interessentere vilde være tiltænkte at accordere med dem om In-

1 Johannes Haagen, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet.*

2 Vestmannaeyjar.

3 Fjórðungslækna. / *Fjerdingskirurgers.*

4 Matsalur. / *Spisesal.*

5 *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

retningernes indtagelse i Compagniet. Saa surt det eble var, saa maatte man dog smage det. Mange af interessenterne gave landfogden fuldmagt paa deres vegne at rejse til Kiöbenhavn for at contrahere[1] med Compagniet. Nogle udstædede ogsaa fuldmagt til amtman Gislesen,[2] som samme aar ligleedes rejste til Kiöbenhavn. Og paa Altinget blev sluttet imellem dem en plan, hvoreffter man skulde, hvis mueligt, rette sig.

Inretningerne bleve ved rettens middel med hvis dem tilhörte, beskrevne og wurderede. Effter Compagnie directionens forlangende ingav landfogeden herhosfölgende beregning under n° 36, over hvis Inretningernes integt og udgifft kunde belöbe, naar de bleve vedbörlig behandlede.

§ 15de

Vinteren blev fordreven med adskillige conferencer. Den paa Altinget bemelte forfattede plan, at Compagniet skulde holde Inretningerne som 30.000 rd. capital paa rente, kunde umuelig trænge igjennem. Landfogeden paastoed vel den samme capital med den gevinst, som falde kunde lige med Compagniet, og desuden 8.000 rd. for Indretningernes fratrædelse til deres gjelds fuldkomne afbetaling med den erindring, som allermest burdte betænkes, at Inretningerne vare ey kongelig allernaadigst stifftede til at trække store renter og gevinst, men til landets information og veyleedning til at opnaae sligt ved tid og lejlighed. Men her mödte vigtige omstændigheder som:

1te Octroyens 41de post melder slet intet om de til Inretningerne behövende fremmede vahrers transport og anskaffelse til landet. Fölgelig maatte sligt udkræve fragter og omkostninger.

2et Det Almindelige Handelscompagnie, hvordan endog deres omstændigheder vare, var ved tiltrædelsen af den islandsche handel bragt udi saadan anseelse, at den, som ey vilde være eenig med dem, kunde icke vænte nogen credit eller handthævelse i Kiöbenhavn.

3e Den berömmelige amtman Gislesen, vedbörlig kied af mangfoldige disputer med uendelig arbejde inden- og udenlands om Inretningerne, indsaae, at her var ey meere ved at gjöre, forestillede at sameening[3] med samlede kræffter vilde udvirke meere end store capitaler. Han kunde og

[1] Gera samning. / *Indgå overenskomst med.*
[2] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
[3] Félag. / *Fællesskab.*

burdte ey andet end slaae sin tillid og fortroelighed til Compagniet. Geheimeraad Thott[1] svarede, det er best: Jeg bliver af med mine actier i Handelscompagniet og sælger dem som först. Landfogeden svarer: Island skal nu interessere,[2] det faaer aldrig bedre medinteressentere end kongen og Eders höyexellence, det vil vel have lige udfald med alle actierne. Geheimeraad græv Moltke[3] en sandkaldet[4] patron af de islandske inretninger svarer, at intet er billigere, end at Inretningerne ere i sameening med Handelscompagniet og assistere det. De ere begge kongens inretninger. Landfogden svarer: Man befygter, at et Islands Compagnie paa gammel grund inrettet vil forhindre de spæde Inretningers videre tilvext.

4de Til slutning formældede geheimraad stifftamtman græv Rantzau,[5] at det var hans kongelig Mayestetts allernaadigste vilje, forkyndet ved geheimeraad græv Moltke, at landfogeden skulde contrahere med Compagniet og ey videre sætte sig derimod. Her udkom da associationscontracten[6] af 2. April 1764 herhosfölgende under n° 37. De derhos af directionen paa troe og love tilsagte löffter, saasom om meere tilskud, ifald noget skulde fattes til Inretningernes gjelds afbetaling med videre, ere ligesaadan efterkomne som contracten selv.

Landfogeden blev ellers antagen af Compagniet som directeur ved Inretningerne tillige med kjöbmand Pahl. Den förste antagne bogholder Andreas Findt blev gjordt til anden bogholder og Jacob Holm[7] til den förste. Amtmandens huus paa Bessestæd og landphysici paa Nes bleve for saavidt færdige aar 1765 og tugthuusbygningen 1768.

Den förste afhandling af denne underretning om Inretningernes begyndelse og anlæg maae her vedbörlig standsse, thi deres övrige tid under Handelscompagniet er ey andet end viderværdighed,[8] aftagelse og undergang.

1 Otto Thott (1703–1785), greifi, yfirmaður kommerskollegísins 1735 og leyndarráð 1758 / *greve, deputeret i Kommercekollegiet 1735 og gehejmeråd 1758*.

2 Afla hlutafjár fyrir Innréttingarnar. / *Skaffe aktiekapital til Indretningerne*.

3 Adam Gottlob Moltke (1710–1792), greifi og leyndarráð / *greve og gehejmeråd*.

4 Rigtig. Islandsk *sannkallaður*.

5 Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

6 Samningurinn um sameininguna. / *Kontrakten om sammenlægningen*.

7 Andreas Findt, aðstoðarbókari hjá Innréttingunum / *underbogholder ved De Nye Indretninger*; Jörgen Jacobsen Holm, bókhaldari hjá Innréttingunum / *bogholder ved De Nye Indretninger*.

8 Fjandskapur, óvild. / *Fjendtlighed, uvilje*.

ANDEN AFDEELING

HVAD DER HAVER FORHINDRET INRETNINGERNES FORÖNSKEDE FREMGANG

§ 16de

Iislands indbyggeres adspreedte omstændighed, med alt for liden samdrægtighed samt uerfahrenhed til at forbedre deres slette vilkaar, fortjener vel her det förste plads, men dog icke det krafftigste.

Aar 1752, da de kongelige privilegier for Indretningerne udkomme, var landfogedens forslag at tilskrive ey alleene alle sysselmændene, men endog provstierne, at de vilde udi deres sysseler tilsee at faae saa mange interessentere som mueligt, hvilcke breve han havde færdige. Men de bleve ey af directeurerne underskrevne, ey helder bortsendte, og interessenternes tal voxede icke efter den tiid, videre en han selv ved lejlighed kunde foröge det. Og da han aar 1763, naar Inretningerne skulde til Handelscompagniet, ey kunde erholde afbetaling for hans laante og forstragte penge, gjordte han dem til actier, hvilket er aarssagen, at han haver de fleeste actier af interessenterne.

Indbyggerne fick den tilforladelige effterretning fra Compagniet og de fahrende folck, at ligesom disse Inretninger vare begyndte tvertimod octroyen, saa kunde de umuelig begaae sig og maatte med förste lejlighed kuldkastes. Een deel fæstede troe til denne forsikring, andre balancerede og vilde oppebie udfaldet. De fleste, som havde noget at gjöre med, vilde ey hazardere paa et usickert udfald og fattede aldrig dette rette begreeb om den sag, de vel havde hört nævne iblandt andre nationer, men selv forstoed den icke. Med ett ord: Ukyndighed understöttet af de handlende var deres allerstörste forhindring.

Directeurene selv vare icke frie fra denne fristelse. De sagde dem nu fra directionen, og nu antog de den igjen. Dem syntes, arbejdet for besværligt og ventede ey at faae nogen kjendelse for de medgaaende omkostninger.

§ 17de

Denne inbyggernes liden mod til Inretningernes understöttelse blev endnu meere formindsket ved den indfaldne dyrtid i landet. Eenhver havde nock udi sin deel, hvorleedes han best kunde slaae sig igjennem, og tænckte ey paa videre. De saae dog og erfahrede, at Inretningerne

manglede icke saa meget. De fick deres provision fra Kiöbenhavn, ligeledes fiskevahrer fra Vestfiordene, hvor dyrtiden ey havde overhand, med huckerterne eller og jagten tilfört. Vel formindskedes ulden i landet, dog var den altid saa megen tilovers, som fabriqven behövede, ifald anstalterne havde været dereffter fortdrevne.

De ved fabriqven indfaldne sygdomme gjorde stor forhindring, hvor af ogsaa mange anlærte folck bortdöde, som siden ved Guds forsyn og landphysici arbejde bleve dempede.

Den ueenighed, som opkom om prisen paa det spundne garn til fabriqven (see foregaaende § 13de), men mest vedkommendes effterladenhed, forvoldede, at garnspinderiet blev icke almindligt, men forblev hos nogle faa, Skagefiordsyssel undtagen, som tilbragte det meste og beste.

§ 18de

Nogle af indbyggerne omgickes eller opfördte sig icke saaleedes imod de inkomne fremmede folck, at disse kunde fatte fuld fortroelig kjærlighed til hine, bleve derfor kaalsindige og underrettede icke i deres professioner saa vel, som de kunde. Nogle af de fremmede forstoede ey helder til fulde det, de hafde paataget sig, hvilchet alt meget langsom maatte rettes og forbedres, og imedens mange penge udgives, som ellers havde været sparede.

Den indvending, at ey bleve fuldstændige bogholderregninger förend effter 1759 aarlig aflagte, er ved foregaaende § 10de med generalregnskabet til fulde besvaret. Men det, at man lagdte sig saa meget effter den islandske husholdningsmaade, med kyr, ær[1] og baadefiskerie, at klædemanufacturet ey fick sit fulde live förend efter 1760, var meere hinderligt.

Svovelet blev icke fuldkommen godt og kunde importere, förend landfogeden var self med i arbejdet, og effter mange i 6 dage igjentange forsög fick det prövmessigt og af lige beskaffenhed med det hollandske.

§ 19.

Det, som de dyre aar mest forhindrede, var agerdyrkningens införssel. Men her stödte ogsaa andet til, saasom: Förste, de fremmede bönder bleve til deres egene herrer, skjötted icke om det svære arbejde og fandt bedre smag i den rigelige provision, Inretningerne maatte forskaffe til

[1] Malkefår. Islandsk *ær*.

sysselmændene, hvor de ophold sig. Nogle af dem sadte aldrig ploven til jorden, og nogle vidste icke at omgaaes den, hvoriblant de norske.

For det 2^{et} erholdte de fremmede bönder ey den fuldkomne assistence med indhægning, og selv gad de icke gjordt den, saa deres korn blev af creaturene opædt. Udi nogle sysseler fick de og icke lejlighed eller tilladelse at opholde sig. De bleve tröstede af de handlende paa selv samme maade som indbyggerne, at alt deres foretagende var lapperie og blev til intet. Imod denne ulejlighed, at kornet icke blev maaent[1] paa agerne, vidste mand dengang slet ingen hjelp, hvorved det heele verk blev mest forladt. Saa meget kan man ifölge af dette med vished sige, at bygg, havre, hör og hamp kan meget vel voxe i landet, men det maae först baade indhægnes og udgraves, og med tör huse behandles effter veyrligets beskaffendhed.

Til hauvedyrkningen med kaal og deslige contribuerede bemelte bönder meget lidt, sligt haver været paa nogle faa stæder i landet til visse siden aar 1700. Amtmand Pingels have paa Bessestæd var bedre end alle, som her endnu ere fremviste, landfoged Dreses[2] ligeleedes, men aldrig udfört til det almindelige brug.

§ 20^{de}

Det bör tilstaaes at være en slags fejl ved De Nye Inretninger, at bygningerne bleve saa adspredt anlagdte. Landfogedhuuset, saasom det förste opbygte, burdte været opfört i Reikewig, ligesaa amtmandens og landphysici med apothecet. De gode herrer havde ligefuldt kundet benytte til deres underholdnings understöttelse, de til embederne henlagdte jorder, hvor bygningerne nu staae, og de indtil videre maae vedblive. Adspreedelsen, conversations og opbyggelig correspondence mangel er icke en ringe ulejlighed til at forhindre Islands bedre velgaaende.

Ligesaa er det en stoer fejl, som icke saa let er at undskylde, at spinderiet her til lands ey er bleven meere almindeligt, og vævstoelene effter fabriqvens model meere en paa toe stæder indförte. Den af Ritter oplærte islænder,[3] som længe havde opholdt sig i Kiöbenhavn, kom igjen til lan-

[1] Þroskað. / *Modnet*.

[2] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Christian Drese, landfógeti / *landfoged* 1739–1749.

[3] Adam H. Ritter, þýskur taugerðarmeistari / *tysk tøjmagermester*; Jón Sveinsson (?–?), vefari, taugerðarmeistari / *væver, tøjmagermester*.

det, vilde have nedsat sig hos sine venner i Öefiördssyssel,[1] hvor qvægsygen ey endnu havde gjort nogen skade paa ulden, men forblev der ey meere end 3ej aar og maatte med uforrettet sag igjen gaae tilbage.

Een iblandt saa mange uomgjængelige inretninger, i det land som mangler skov, er steenhusbygningen. Men hvorleedes er den bleven understöttet til almindelig brug, og hvor vidt er den udstragt? Udi de daarlige huuse, inbyggerne maae drages med, kan de ey inrette meget nytt. De samle selv paa sygdomme, dens ellers saa ringe boehave opraadner, og deres mundprovision[2] bederves.

§ 21de

Saavel dette som det övrige, som her er paa inbyggernes side udsadt og criticeret, hænger af de udi foregaaende 15de § ommelte aarssager. Dog allermest af handelens inretning og de handlendes forhold. Det er hovetkilden, hvorfra alle De Nye Inretningers forhindringer, om icke directe saa dog indirecte, have deres udspring, tilvext og underholdning. Thi det er icke ret at tilskrive indbyggerne en uovervindelig vankundighed og uvilje til deres nærings forbedring. Men saadan en vankundighed og uvilje, som lade sig dreye og vedligholde effter de handlendes velbehag, hvoraf deres forestilte velgaaende dependerer, som de umuelig hverken bör eller kan afbryde, ald den stund de have ey noget andet middel, som de sickert med alle deres kræffter kan holde sig til.

Effter at etatzraad Pingel havde som amtman opholdt sig en stund i landet, udgav han circulairebreve til alle betjenterne, at de vilde paa Altinget sammentræde og med ham overlægge, hvad der kunde tjene til Islands forbedring og inbyggernes velgaaende, da han og havde besværget sig over handelen i Cammercollegie. Men da mand kom i forsamlingen, bad han, at betjenterne vilde opholde med sligt. Compagniet havde ey tilskicket ham den forskreevne provision til hans underholdning, hvorfore han ey kunde videre indlade sig udi slig een sag. Han maae have seet længere ind udi sagen end landfogden, velvidende at den behandling, ham er vederfaren, kan ey være for ham eller hans börn opbyggelige effter den almindelige tænkemaade. Men personalia have her ey stæd, og ickuns dens almindelige sags sandfærdige sammenhæng.

[1] Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*
[2] Matarbirgðir. / *Spiselige forråd.*

§ 22de

Ligesaa snart den höystbemelte kongelig resolution og Inretningernes convention under forbemelte n° 4 og 5 var udkommen, ytrede det daværende saakaldede Hörkræmmer Compagnie[1] deres uvilje. Deres fornemste paastand var, at Islands besegling var ved octroyen overladt til Compagniet alleene og slet ingen anden. Man svarede hertil, at ligesom fremmede nationers skibe havde tilladelse at fiske under Island, ligesaa og med större billighed landets egene inbyggere. Compagniet svarede derpaa, at saa burdte de ligesom fremmede holde sig paa havet og ey komme landet nærmeere end 4re miil. Islænderne maatte ey helder med slige skibe gaae fra landet, hverken til Dannemark, Norge eller andre fremmede lande. Man svarede hertil, at islænderne vilde ey helder extendere deres navigation bort fra landet, naar Compagniet vilde forsyne Inretningerne med de behövende fremmede vahrer, samt udföre og afhandle deres exportanda paa en for dem opbyggelig maade.

Compagniet tog bladet fra munden, at ligesom Inretningerne vare imod octroyen, vilde fra fremmede og hos inbyggerne kjöbe det behövende og afhandle det producerende, saa havde de slet intet med dem at bestille. Hverken at forsyne dem, ey helder at afhandle deres producter, de burdte endelig frafaldes og afskaffes, eller ogsaa octrojen ophöre.

Cammercollegium lagde sig herimellem. Stifftamtman græv Rantzau holdte sammenkomster af directeurerne med landfogeden, men alt forgjæves. Deres endelige svar var, at Compagniet behövede icke og skjöttede icke om Indrettningernes producerende vahrer. De i Island forhandlende klædevahrer toge de fra Kiöbenhavns klædemanufacturer, og slet ingen anden end de maatte sælge klædevahrer i Island. De skjöttede icke om meere salt torsk eller klipfisk, end de aarlig erholdte fra deres octroyerede islandske og findmarske handel. Den var ingen andenstæds afsættelig end i Kiöbenhavn. Formedelst dens mængde maatte de lade priisen falde, og skulde de nu paabyrdes end flere fra Inretningerne, da var det til at bederve og forstyrre handelen.

Endskjöndt man nu forelagde directionen i Compagniet, at den octroy, de saa fast paastoede, var icke holden af dem selv, og landet under deres behandling saa slet forsynet, som iblant saa meget andet sees af n° 38ve. At hans kongelig Mayestett var ligesom tvungen til allernaadigst at foranstalte andre hjelpemidler til landets paafölgende conservation,

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

saa blev dog sagen i det samme tilstand med Cammercollegii anmodning under n° 39, at ey nogen billig klagemaal paa nogen af siderne skulde foraarsages. Og omkostnings besværlighederne faldte alle paa Inretningerne, som sees af n° 40 og 41re, og alting maatte ankomme paa Cammercollegii foranstaltning, hvis ordre dog icke bleve effterkomen, hvoriblandt den om hör og hamps tilförsel i handelen n° 42.

§ 23de

Aaret næst efter eller 1753 blev denne krig om Inretningernes producters forhandling paa nye ligesom fordoblet, hvorom maatte indhentes kongelig allernaadigste resolution n° 43. Compagniets directeurer inkaldede landfogeden for en gjesteret i Kiöbenhavn for at anhöre Inretningernes skibsfolcks vidnesbyrd om hans forhold, og om De Nye Inretninger vare til Islands fordeel eller hinder. Fick dog icke overbeviset, at hand havde medbragt eller behandlet andre vahrer end det, som tilladt var, og at medinteressenterne havde understaaet sig at forsyne huckerterne med provision af indenlands kjöd og fisk. Hvilcket de formeente at være en fuldkommen forbrydelse imod octroyen, foruden at landfogeden havde ogsaa understaaet sig derover til landet at före en distilleer eller brendevinspande med videre.

Da nu angivelserne vare saa mange og adskillige fra Compagniets side, erholdte landfogeden hosfölgende Cammercollegii rescript under n° 44, at interessenterne derover skulde fornemmes, naar videre maatte indlöbe, hvilcket og strax skeede efter n° 45.

Om de raae skind til feldbereederiet kunde man ey helder blive eenige, thi Compagniet vilde icke overlade dem uden med Kiöbenhavns pris efter hosfölgende n° 46, og transporten fra nærmeste havn Örebak[1] til stampemöllen vilde falde saavel kostbar som besværlig. Hvorudover feltbereederiet ey helder kom til nogen kræffter at subsistere af.

Intet kunde man nu faae overfört til landet til Inretningernes underholdning af det behövende, hvilcket hans kongelig Mayestett blef forestillet, hvorom udkom allernaadigste hosfölgende resolution n° 47. Med det fra Inretningerne udbragte maatte man opvarte Compagniet og ey noget afhandle, förend deres behagelige svar var erholdet, som n° 48 udviser, hvilcket tilföyede forhindring og tab i vahrenes pris.

Alting blev opskruvedt og disputeret indtil sædekorn og fröe, hvoraf

[1] Eyrarbakkahöfn / *Eyrarbakki havn*, Árn.

fragts erlæggelse blev paastaaet effter n° 49 og 50. Og da man paa saadan maade erholte sligt, var det effter adskilliges foregivende udueligt, saa deraf opvoxede ey andet end kiv og pengespilde. De dyre aar havde effter forbemelte formindsket ulden i landet, og Inrettningerne kunde ey faae den ved handelen forandret end fisk og tran effter n° 51. Men fisk og tran maatte de dog ey tilkjöbe sig hos indbyggerne til uldens afbetaling, saa dette var en grund fornufftig nægtelse.

Herhos maatte Inretningerne tage deel i aarssagen til fiskeriets aftagelse efter n° 52. Da dog aldrig forhen hafde været fleere fiskebaade end den gang til söes udreedede fra de til Inretningerne henlagte jorder. Huckerternes fart blev nu paa nye beængstet,[1] og Compagniet tilbyder effter n° 53 at holdet et skib i fahrten til Indretningernes tjeniste for samme fragt, som huckerternes omkostninger kunde belöbe, paa det de kunde ligesaadan forsyne dem som de övrige indbyggere, som den tiid effter forbemelte i hundredetal af hunger bortdöde.

Nu maae man forsikre, at den med huckertern udbragdte torsk var fisket 3, 4 à 5 miile ude paa havet ifölge n° 54. Hvilcken omgangsmaade i fiskeriet under Island er dog effter adskilliges meening meget skadelig for handelen og indbyggerne, naar det ellers kan haves under vallen[2] eller inde i fjordene, og dog icke slippe lös fra denne invending, förend ved kongelig resolution, som er under n° 55. Alt dette blev endnu videre ventileret effter n° 56. Da landfogeden afbeviste, at smaae torsk kunde ligesaa gjerne falde paa havet som ind i fjordene, at god klipfisk kunde virkes, omendskjöndt fisken havde ligget længe hensaltet, uimodsigelig til Kiöbenhavns gadning,[3] af hvilcken sort den var, som han dengang havde medbragt, men ogsaa paa den terraneuske maade,[4] hvorom han havde erholdet undrretning fra hr. Eeg, foged i Romsdalen i Norge, og at det var den allerkorteste vey til Inretningernes timelige modgangs ophævelse at overlade dem til Compagniets providering.

Vel havde hans kongelig Majestett resolveret og Compagniets direction skrifftlig indgaaet at bruge Inretningernes klædevahrer til den islandske handel. Alligevel foranstalter directionen fra den odensöiske

[1] Settar í háska. / *Bragt i fare.*

[2] Á grynningum uppi undir landi. / *Havgrunden nær kysten.*

[3] Jafningi, þ.e. af sömu gæðum. / *Ganning, ligemand, dvs. af tilsvarende kvalitet.*

[4] Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.*

fabriqve i Fyen for selv samme priis saa anseelig en mængde klæde, at ey meere kunde nogle aar udi Island afhandles, hvorudover de islandske vahrer maatte uafhandlede henligge.

Det er kjædsommeligt videre at recitere alle dette Compagnies listigheder til Inretningernes hinder og undergang, hvoraf dog ingen var krafftigere eller haver meere udrettet end den at gjöre mange af indbyggerne koldsindige og at trække dem paa sin side, som her i foregaaende 16de § er anmærket.

§ 24de

I de 5 aar fra 1759 aars begyndelse til 1763 aars udgang, som handelen blev fört for kongelig reigning, gick det Indrettningerne bedre, men de vare dog icke frie for diverse anfægtninger.[1] Thi ligesom den forrige tænkemaade om Islands og handelens forbedring i henseende til Islands opkomst blev den stund ligesom tilsidesadt, saa og Inretningerne tillige, saa de kunde umuelig komme til videre kræffter med forbemelt, allermest formedelst handelens tvungne væsen, saavel inden- som udenlands.

Syderlandet, saasom Skaptefiels-, Rangarvalle-, Arnes- og Borgefiordsysseler,[2] havde vel samlet en deel qvæg i stæden for det i de dyre aar borte blevne, dog ey saa meget som forhen. Og i disse aar opkom den bekjendte faareqvægsyge i bemelte districter, saa ulden maatte med större bekostninger afhendtes fra længere bortliggende stæder i landet.

§ 25de

Vilde man slutte og afgjöre tingene, ligesom de tales almindelige, da kunde her sættes forud, at det ey haver været himmelen behageligt, at den islandsche handel kom under Det Almindelige Handelscompagnie,[3] ey helder at De Nye Inretninger bleve dermed associirede. Thi strax det selv samme aar 1764 lige som fordobledes qvægsygen i Iisland, som inden toe aar, eller 1765 aars udgang, tillige med det bekjendte ildsprydende bjerg Hekla,[4] som da havde hvilet stille over 80ve aar, ödelagdte saa nær alt faareqvæget udi Syder-, Vester- og een deel af Nordlandet, tilsammen 13en sysseler eller 16 handelshavne. Og den part af klædemanufacturet

1 Raunir. / *Prøvelser*.

2 Vestur-Skaftafellssýsla, Rangárvallasýsla, Árnessýsla, Borgarfjarðarsýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel, Rangárvallasyssel, Árnessyssel, Borgarfjarðarsyssel*.

3 Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

4 Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.

med 10 vævstoele, kaldet smalfabriqve, og mangfoldig anden reedskab, uld, garn og vare afbrendte den 27de Marty bemelte aar 1764, fra hvis aars begyndelse Inretningerne med Compagniet vare associerede. Fölgelig det paakomne tab, Compagniets forlis og icke Inretningernes alleene.

Det allerförste, Det Almindelige Handelscompagnie foretoeg med Inretningerne, var ey at foröge fiskehuckerternes antal, ey helder at forbedre feltbereederiet, reebslageriet eller noget andet, undtagen af nye at opbygge de afbrendte huse og nogle vævstoele. Men det var at constituere 2de bogholdere med anseelig lön. Hvoraf förste Jacob Holm,[1] som havde fortrinet, ey allene indeholdte regningerne, men endog tillige forvirrede dem og til slutning aflagdte slet ingen, hvorved arbejdet og fabriqvens övrige forretninger dog icke kunde forhindres, saa længe landfogeden havde overhanden.

Directeurene, effter at de havde af de i contractens förste post accorderede 5.000 rd. indeholdet 2.000 rd., fordre af interessenterne et tilskud af 5.000 rd., hvortil hr. etatzraad Pingel og sal. amtman Gislesen[2] give deres tilstaaelse, dog uden dertil at have den allerringeste fuldmagt eller tilladelse af nogen Inretningernes medinteressent, ja uden deres vidende og samtycke.

§ 26de

Aar 1766 tog uldmangelen overhand i landet, ligesaa ved fabriqven i henseende til paafölgende aars brug. Hvorudover directeurene ifölge deres hosfölgende instructions 14. og 16de post under n° 57 resolverede at affærdige Inretningernes jagt til Kiöbenhavn, som med effterstaaende fisk var tilladt, for at söge om assistence af uld til fabriqven.

Imidlertiid indlöbe Compagniets directions ordre til landfogeden og kjöbman Pahl[3] med handelsskibene, at de skulde lade jagten ophugge, som n° 58 udviser, hvilcken saasnart den var arriveret til Kiöbenhavn og udlosset, blev ved auction bortsolgt til Skotland og dens medfarende

[1] Jörgen Jacobsen Holm, bókhaldari hjá Innréttingunum / *bogholder ved De Nye Indretninger*.

[2] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752; Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[3] Marcus Pahl (Pal), kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767.

folck bortviste af tjenisten uden at give det ringeste svar til Inretningernes directeurer i Reikevig.

Indtimberet til denne saakaldede jagt var efter forbemelte fra Mos i Norge, og beklædningen inden- som udenbords med dækket skaaren af pommerske bjelker. Den var bygt af model effter de paa Holmen[1] havende transportbaade og aar 1763 med hovedreparation ligesom ombygt. Den havde hafft 4re skippere effter hverandre og gjort fleere rejser syder, vester og nord paa Island med noget andet fartöy. Altid lyckelig, efftersom handelsfolck havde god kundskab om fjorde, vige, havne, lands- og fjeldestrækning. Men alt sligt blev med eet ophævet, da dog Skotland ey trængede til islandske fartöyer.

Her indkom tillige paa nye igjentagen fordring af det forbemelte 5.000 rd. tilskud under Inretningernes forbrydelse til Compagniet med videre, hvoraf landfogden kunde slutte, at freden var opsagt. Han forhaabede at kunde raade nogen boed herpaa ved sin nærværelse i Kiöbenhavn og paa den allerföyeligste maade forestillede directionen, at interessenterne vare ey pligtige og havde icke kræffter til at gjöre det prætenderede nye tilskud. De vare vel tilfreds med de 500 rd. actier effter contracten og med det udbytte, lycken derpaa kunde give, og vilde icke have dem forhöyede til 600 rd., hvilcket de ey helder havde indgaaet.

Ligesaa forestillede han, at manufacturet maatte icke formedelst uldmangelen, som foraarssagedes af qvægsygen, undertryckes, ald den stund Compagniet ey, formedelst qvægsygen, frasagde sig den islandske handel. Han omgjordte bogholder Holms regninger, som uden hans vidende, tilladelse og attestation vare fra Island bortsendte, og forestillede klarligen, hvorudi fejl var begaaet, saavel som i Compagniets egene bogholderregninger, som gjordte Inretningerne skyldige til handelen med 48.700 rd. 13 sk. Da dog handelen havde profitered ved Inretningerne til den tid 3.591 rd. 92 sk., men ingen forestilling, hverken bön eller forbön, kunde hjelpe. Directionens dom er hosfölgende under n° 59, og Cammercollegii mellemhandling under n° 60, fick ey andet svar, end at directionen havde alt for i veyen herom sluttet og kunde det ey tilbagekalde. Den fra Island i handelen udförte uld, 70 skippd., blev solgt ved auction, krigsraad Gudmandsen[2] oversendt til landet for at inskrænke

[1] Hólmur við Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[2] Arv Gudmundsen (1717–[1779]), krigsráð, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *krigsråd, købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1767–1772.

Inretningerne, og landfogeden, som een for alle, stævnet for commissionsret at möde og lide dom for det prætenderede 5.000 rd. tilskud.

Dette strid, saavel som adskillige Compagniets participanteres misfornöyelse og udsættelser paa directionen, gav anleedning til Cammercollegii anmodning, at landfogeden vilde opsætte en plan til friehandel i Island,[1] hvilcken han under 24de April indleverede til hans höygrævelige excellence von Reventlovd[2] tillige med skrivelse, som erindrede, at udi planen vare ey tilförte meere end hovedpostene og behövede meget nærmere at forklares og overlægges.

§ 27de

Velbemelte krigsraad Gudmansen havde icke aar 1767 længe ophold sig i Island, förend hand i Compagniets directions navn udsadte og bortdrev fra klædefabriqven 30ve persohner. Alle, saa nær som toe, duelige og vel tillærte arbejdere. De övrige 39ve fick tilladelse at blive, saa længe noget for dem var at arbejde. Reebslagerarbejdet blev ligeleedes ophævet, og arbejderne bortviste. Kjöbmand Pahl rejste til Kiöbenhavn, og den forrige underbogholder Findt[3] blev ad interim[4] sadt i hans stæd.

Commissionsdommen udkom aar 1768, hvis hovedslutning er under n° 61. Hvorved observeres, at de islandsche interessentere vare gandske og aldeles uvidende om de dem af Compagniet tilegnede actiebreve og havde slet intet actiebrev annammet eller accepteret andet end den forbemelte associationscontract. Denne sag paa Islands vegne blev fört ved hr. cammeradvokat Bang,[5] og bemelte commissionsdom med Cammercollegii vidende til höyesterett indstævnet, hvor samme dom aaret effter den 14de Martj blev ved magt kjendt.

[1] Verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 sem Landsnefndin fékk afhentar í upphafi starfsins. Þær verða prentaðar í 5. bindi þessarar útgáfu. *ÞÍ.* Rtk. D3/1–1. Verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 ásamt minnisblaði um sama 3.3.1770. Lit. A. N° 1 / *Landfoged Skúli Magnússons forslag til handelen fra 1767, som Landkommissionen fik overdraget i begyndelsen af dens virke. De bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* ÞÍ. *Rtk. D3/1–1. Landfoged Skúli Magnússons forslag om handel fra 1767 samt pro memoria om samme 3.3.1770. Lit. A. N° 1.*

[2] Christian Ditlev Frederik Reventlow (1748–1827), greifi / *greve.*

[3] Andreas Findt, aðstoðarbókari hjá Innréttingunum / *underbogholder ved De Nye Indretninger.*

[4] Tímabundið. / *Midlertidigt.*

[5] Ole Lundt Bang (1731–1789), justitsráð og lögmaður / *justitsråd og kammeradvokat.*

Ved denne tid yttrede sig paa nye adskillige klager over landets slette providering og uduelige tilförte vahrer. Mange, som have kjendt den islandske handel siden ante 1733, paastaae og afbevise, at den aldrig haver været saa slet og saa faae nödsynsvahrer[1] som under dette Handelscompagnie. Hvorudover Cammercollegium foranstaltede besigtelse i Kiöbenhavn over de samme, som i bemelte aar 1768 forefandt saa slet et mehl i handelen, hvis lige ey tilforns havde opstaaet. Dette mehl blev befunden endnu verre, effter at det kom til landet, saa en deel blev i havet udkast, hvorover hans kongelig May^st^ haver allernaadigst anordnet en commission i Kiöbenhavn, som Compagniet med adskilligt foregivende söger at opholde, saa udfaldet eller dommen er endnu icke bekjendt.[2]

Compagniet gav skylden paa landfogeden, at han havde forvoldet saavel den kiöbenhavnske besigtelse, som aar 1770 igjen blev indeholdt, som og commissionen over melet, dog uden ald anden bevis end deres egen beskyldning. Og derfore udsadte ham fra Inretningernes direction med foregivende, at sligt skeede formedelst hans kiöbenhavnske rejser, som hindrede ham fra fabriqvens opvartning. Hvor dog intet er at opvarte saa nær som 3 à 5 vævstoele, som formedelst mangel af de fleste nödvendige ting ofte staae stille, og naar de arbejde, kan de dog icke frembringe gode og prövmessige handelsvahre. Ey agtende, at den slette behandling, ja forfölgelse, som Compagniets direction haver paakastet Indretningerne, er heele aarsagen til landfogedens saa stoer möye og mange rejser med anseelige omkostninger.

§ 28^de^

Udi Compagniets generalforsamling den 24de January 1770 blev besluttet, at De Islandske Indretninger skal alt, hvis mueligt, inskrænckes, og tröster directionen sig at forsvare det, da ophæves de gandske og aldeeles, hvilcken dom landfogden ey vilde underskrive.

Effter ergangen executionsdom skreed Compagniet til fuldbyrdelse af höystbemelte höyesteretsdom ved auction paa Kiöbenhavns börs den 20de April 1770 at bortsælge de actiebreve, som de havde selv ophittet og under processen, men aldrig för villet paabyrde Inretningernes interessentere. Og da de havde solgt for mange, eller 25^ve^ for 5.044 rd., tage

[1] Nauðsynjavörur. / *Nødvendige varer*.

[2] *Lovsamling for Island* IV, s. 6 (Kongelig Resolution ang. Grundlæggelse af Meelbödernes Fond, 13.4.1773).

de först tilbage 3e actier pr. 606 rd. og tilbyde landfogeden 13 rd., efftersom de ey skjöttede om meere end 4.425 rd. effter deres beregning af 30te Maj 1770. Men han vilde ey tage imod det, som directionen havde slig en adkomst til, da han effter höyesteretsdom ellers var berettiget til den heele udkommende summa.

Compagniet havde ey efterkommet octrojens 18de post[1] med de utaxerede vahrers pris i landet, hvorfor landfogeden med nogle fleere erholdte confiscation af de samme. Udi den sag haver Compagniet paa den eene og Island paa den anden siide erholdet kongelig allernaadigst beskickede commissarier, men derpaa ere endnu icke stevninger udtagne. Intet kan med dette Compagnie udrettes uden med processer, og det ere de vaaben, som de almindelig selv bruge, vel vidende at islænderne ey kand formedelst pengemangel holde slig en krig ud med dem.

For at udgaae vidtlöfftigere recension[2] af alle disse fortrædeligheder fölge herved landfogedens 2de allerunderdanigste memorialer til hans kongelig Mayestett. Den ene under n° 62 angaaende landets og Indrettningernes nærværende tilstand og behandling under Compagniet og den anden under n° 63 angaaende de sager, som Indretningerne isæhr og mest magtpaaliggende have imod Compagniet, og man dog icke kan faae paadömte, uden hvis det dog er ude med Indrettningerne, medmindre hans kongelig Mayestett paa anden maade allernaadigst behager at fornöye Island for den skade og omkostninger, Compagniet haver det tilföyet.

§ 29de

Hvad nu, disse saa meget omtvistede og saa meget lidende Inretninger have udrettet til deres vedmagtholdelse, kan erfahres af hosfölgende n° 64.

Som da er saalees:

Indrettningernes hovedsumma er				175.194 rd. 83½ sk.
Hans kongelig Mayestett allernaadigst hertil skjænket	61.097 rd.	42 sk.		
Interessenterne indsadt	6.640	– 60		
Indretningerne ere bortskyldige	1.276	– 57		
			69.014	– 62
Fölgelig have Indretningerne selv fortjent				106.108 – 21½ sk.

Hvad mon de icke uforhindrede havde kundet udrette?

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 476 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[2] Upptalning. / *Opregning*.

TREDJE AFDEELING

OM INRETNINGERNES NÖDVENDIGHED TIL IISLANDS FORBEDRING

§ 30te

Herom er saa meget talt og skrevet, at dets vidtlöfftighed tillader icke samme her at recencere. Derfor vil man afgjöre denne afhandling i korthed med eet eeneste beviis.

Island ligger langt borte fra andre polerede lande, bruger sit eget sprog og særskildte levemaade, er begavet med herligheder til lands og vands, som kan meget anseelig foröge inbyggernes antal, forbedre deres tilstand og formeere deres formue. Men hertil mangler det den fornödne underretning og oplysning, hvilken det ey kan opnaae, medmindre det besidder inde i landet lejlighed til at lære alle de videnskaber, professioner og haandverker, som ere til landets forbedring tjenlige eller ogsaa uomgjængelige. Hvortil endelig maae for det förste, og indtil videre, haves et vist stæd i landet, hvor alt sligt kan læres og derfra udbreede sig til saa mange andre stæder, som flittighed og muelighed vil tillade.

Til dette förste (mand vil kalde det) plantestæd er Reikeviig vel og beqvemt udseet. Den ligger ligesom i landets centro, nær ved den höyeste indenlands övrigheds residence, nær ved Altinget, midten i det beste landets fiskerie fra öster til vester, midt imellem de beste og folckerigeste sysseler, haver een goed og vidtlöfftig havn samt adskillige vinterhavne i nærværelsen, foruden behövende törve til brændsel og overflödig haard sandsteen til bygninger.

Da nu dette afbevisende argument ey kan imodsiges med andet end det saa slet overlagte paastand, at Island er fuldkommen godt beboet, endnu bedre og fuldkomnere dyrket til lands og vands, dets nærværende uddöende indbyggere behöve ey og begribe ey at tage imod bedre velgaaende, for effterkommerne er mand ey pligtig at sörge, hans kongelig Mayestett kan ey helder faae fleere reveneurer af landet. Island kand den korte tid, det haver tilbage, fremdeeles som hidindtil leve af nogle kiöbenhavnske familiers velbehag, dog udi en stædse varende kiv og trætte med de samme. Saa vil mand overlade den forbemelte afbevisnings styrke til andre bedre og fornufftigere kjendere, dog sætte hertil den:

BESLUTNING

§ 31.

Det er uimodsigelig klart, og her med saa mange kongelig allernaadigste resolutioner og höylovlig Cammercollegii ordre afbevist, at det, som i de förste 12 aar fra 1752 til 1764 forhindrede og siden i de fölgende 7 aar haver forrebygget Inretningernes og Islands opkomst, er octrojen, effter hvilcken alle resolutioner, ordre og foranstaltninger, tillige med inbyggernes tænkemaade, have maattet ligesom vende og dreye sig og derfor ey kundet opnaae den intenderende virkning.

§ 32.

Iislands omstændigheder kan umuelig forbedres til indbyggernes bedre velgaaende og hans kongelig Mayestets tjeneste med andet end en fuldkommen handelsfrihed, at maae ubehindret indkjöbe de behövende og afhandlede udgaaende vahrer, der, og hvor helst landet, til sin fordeel best veed og kan.

§ 33.

At begynde med reformationer i landbruget, fiskeriet med meget meere, som er saa höyvendigt, förend nærværende octroy er ophævet, og frihed forkyndet, er for det förste umueligt og for det andet skadeligt. Thi inbyggerne og fleere vedkommende kjædes derved og udmattes, og de derpaa anvendende penge vorde omsonst udgivne og bör spares, indtil frihedens forkyndelse. Men hvo kan dog forsikre: 1te At alt det saa meget, som nu behandles om Islands bedre velgaaende, om 13en aars tiid vorder i fersk minde eller saa nöye iagttaget? Og hvo vil vænte, 2et at nærværende Almindelig Handelscompagnie kan oprette deres faldne sager ved Island og tilliige med forbedre Island? Det förste er vel gjörligt, men det andet ingenlunde. Een taalelig skilsmisse er for begge parter den förste forhaabning til bedre velgaaende.

§ 34.

Octroyens ophævelse sætter först den behövende moed i indbyggerne til at foreene den med andre og at angribe deres handel af alle kræffter paa den dem forelæggende frie maade. Og de ville endnu meer anvende

kræffterne til at forbedre deres landbrug og fiskerie paa det, de kan have vahrer til at handle med og selv höste fordeele deraf.

§ 35.

Indretningerne, som uomgjængelige til landets forbedring, bör uden alt henstand og procederende vidtlöfftighed fra Compagniet tilbageleveres udi den tilstand, som de vare ved 1763 aars udgang, og alt det bröstfældige, enten det er anlærte folck, reedskaber, verktöy, bygninger, fartöyer eller paa sagen anvendte omkostninger, med vedbörlig renter skadeslös afbetales og godtgjöres. Og hvis Compagniet fremdeeles eller videre handelen vedbliver, da aftræde til Inretningerne de 2de havnes Holmens og Huusevigs[1] handel, som de ved deres tiltrædelse eller denne octroyes begyndelse ligesom fratoeg dem, saa vilde man see en anden leeg med fiskeriet.

§ 36.

Hörspinde og -væverie skulde, imedens ulden i landet ey igjen tiltager, være iblandt andet Inretningernes hensigt at indföre, at sligt udi landet kunde blive almindeligt. Ligesaa betjene sig af fremmed uld til indbyggernes klæder, samt dens frie inkjöb og afhandling, som de best vidste og kunde.

I Reikevig burdte og endelig informeres i söemandsvidenskabet og saa stoere fahrtöyers bygning, som kunde gaa landet rundt og söge fiskeriet paa havet tillige med meget andet, som kunde tjene til indbyggernes opbyggelse og undervisning. Hvilcket indbyggerne skulde tilholdes der at lære paa det, at samme ogsaa, jo för jo heldere, paa andre stæder i landet kunde indföres, hvorfore ogsaa fleere interessentere til det almindelige beste udi Inretningerne skulde indtræde.

Widöe,[2] S. Magnussen
den 30te Marty 1771.

* * *

[1] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.

[2] Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

N° 1.

GEHEIMERAAD OG OBERSECRETER GRÆV HOLSTEINS[1] MISSIVE TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 26DE MAY 1751

Da det af Deres ved hr. amtmand Pingel[2] indleverede beskrivelse over Skagefiordssyssel[3] iblant andet er fornummet, at det islandske havs ypperlige producter ey af de indenlandske benyttes med saadan fordeel, som vel skee kunde, og det formedelst adskillige aarsager hvorom en egen tractat kunde skrives. Saa i henseende man vel med tiiden kunde blive betænkt paa, foruden andre ting, at see især fiskeriet omkring Iisland sadt i bedre stand, end det er nu, endog landets egne indvaanere til fordeel og opkomst, i stæden for at fremmede udenlandske nationer nu om stunder gaae af med profiten og ligesom ikkun overlader os deres levninger, har jeg i anledning af ovenanförte deres patriotiske reflexion herved tjenstligen ville anmode herr. landfogden, at de som en fornuftig og retsindig mand ville saasnart, som gjörligt være kand, communicere mig deres gode og udförlige tancker, hvorleedes fiskeriet omkring Island, bedre herefter end til datum skeet er, kunde benyttes, og hvad anstalt og indretning, de formeene dertil, baade her som og i Island, self kunde gjöres for at forebygge, at udenlandske nationer ej skal trekke den störste profit til sig. Jeg forbliver i dets ervartning etc, etc.

P.S. Ovenmelte hr. landfogdens betænkning maatte indrettes som en allerunderdanigst pro memoria eller relation, at den hans kongelig Mayestett allerunderdanigst kand foreviises.

Num. 3.[4]

CAMMERCOLLEGII ORDRE TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 9DE NOVEMBER 1751

Vi have anmodet amtmand Pingel at indberette tilstanden udi Island og der at overlegge med de kongelige betjente paa Altinget, hvorleedes een og anden ting saavel i henseende til negocen som fiskeriets bedre behandling og indvaanernes beste kunde være at forestille til remedur[5] for fremtiiden.

[1] Johan Ludvig Holstein (1694–1763), lénsgreifi og leyndarráð / *lensgreve og gehejmeråd*.
[2] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752.
[3] Skagafjarðarsýsla. / *Skagafjarðarsyssel*.
[4] Númer 2 hefur fallið niður hjá skrifara. / *Nr. 2 er udeladt af skriveren.*
[5] Umbóta. / *Forbedring*.

Men da vi icke endnu have erholdet videre effterretning end om den slette tilstand, hvorudi den nordre deel af Island skal være, og vi til den ende have tilskrevet Compagniet[1] at meddeele os effterretning, om de nu nödlidende havne ere saaleedes forsynede med meel, at indvaanerne til neste aar, naar videre tilförsel skeer, kunde erholde, hvad de til subsistence behöver. Saa skulle vi anmode hr. landfoged, siden hand nu er kommen her til staden, at ville meddeele os effterretning om, hvorleedes Compagniet forsyner landet med fornöden kornvahre, og dernest saasnart mueligt er, indsende os, hvad hand, ligesom hand udi hands skrivelse af 1te Augusty sidstleden melder ved ankomsten at ville indkomme med, maatte have at forestille til Islands beste. Saavel i henseende til fiskeriet, hvorleedes samme kunde sættes udi bedre stand, som og i henseende til hvorledes landet kunde hjelpes, og alle deslige udi dette aar indberettede slette omstændigheder, at indbyggerne ej ved saadanne ulöckelige hændelser skulde gandske ruineres, kunde forekommes. Og endelig hvorleedes negocen paa Island kunde til Compagniets og indvaanernes beste befordres. Ligesom vi og, nu alle skiibene fra Island ere retournerede, forvendte, at hans regnskab for nestafvigte aar tillige med examinationsforretningerne over de udestaaende restancer og hvad videre deraf, samt de ham tillagde ordres dependerer, snarest mueligt bliver indsendt, paa det samme her i Cammeret kunde blive foretaget og til rigtighed befordret. Vi forblive etc.

Num. 4.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 11TE JANUARJ 1752

Det af ham allerunderdanigst indleverede forslag, over endeel poster til Islands forbedring og indvaanernes opkomst samt landets nuværende tilstand, er hans kongelig Mayestett herfra bleven forestillet, og hvoreffter det haver behaget höystbemelte hans Majtt derpaa under 4de hujus allernaadigst at resolvere saaleedes:[2]

Vi approbere icke alleene allernaadigst det af landfoged Skule Magnusen paa egne og vore i Island værende betjentes, saavel som andre

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 104–107 (Kongelig Resolution ang. Understöttelse for Fabrik-Anlæg i Island, 4.1.1752); s. 111–113 (Rentek.-Skriv. til Landf., ang. Fabrik-Anlæget i Island, 11.1.1752).

af dette lands indbyggeres vegne, om at indföre ager- og anden jorddyrkning der i landet, samt fleere nyttige fabriqver at indrette, saavel som fiskeriet at forbedre og et nyt fiskerie paa den hollandske maade, item hvalfiskefangst at anlægge med videre til landets almindelige beste udi 1, 2, 3 og 4de post gjorde forslag. Ligesom og den af landfogeden paa dette interessentskabs vegne dess angaaende fremlagde convention, dog for saavit interessenternes betjente udi 8de post foreskrives, at decisionen udi deres regnskaber maa icke appelleres videre end til interessenternes generale forsamling med vilkaar, at hver gang saadan betjent antages, det da hannem forud vorder bekjendtgjort, af os allernaadigst er confirmeret saa og derhos allernaadigst bevilget, at interessenternes udi dette verk tilhörende capitaler, actier og effecter maa, saa længe samme derunder sorterer, være frie for ald arrest[1] og hefftelse være sig enten for gjeld eller nogen slags forbrydelse, undtagen for crimini læsæ Majestatis,[2] saa og for gjeld til dette interessentskabs cassa. Men vi ville endog, af særdeeles naade og höykongelig omhue for vore der boende kjære og troe undersaatters velfert og opkomst, allernaadigst skjenke til hjelp til bemelte verkes befordring og fremgang, foruden de os udi Guldbringesyssel[3] tilhörende jorder Reykeviig, Effersöe og Hvalöre,[4] saa længe de hertil bruges, i stæden for de omsögte 6.000 rd., den summa tii tuusinde rigsdaler courant, som landfogeden paa interesenternes vegne kand anvises, imod at bemelte summa dertil vorder anvendt. Til hvilcken ende, og paa det hermed, saa snart mueligt er, kand gjöres begyndelse, icke alleene indkjöbes de til det nye fiskerie behövende fahrtöyer, item redskaber og materialier, saavel dertil som til fabriqverne, samt hvad til den övrige indretning udfordres. Men interessenterne maae endog lade sig være angelegen, hvortil de og bliver forbunden, saasnart skee kand, at lade indbyggerne i almindelighed lære at dyrke jorden, samt ved beqvemme baade og redskaber at söge og benytte sig af fiskeriet, bedre end hidindtil er skeet. Saa og tillige behörigen at nedsalte fisk og kjöd med videre, og især salpeterkaagerie, som til deres beste og landets opkomst henhörer.

Hvad dernest angaaer den omsögte frihed saavel at udföre og andenstæds at forhandle de ved det nye indrettede fiskerie paa havet og ved garn samt ved flynder-, sild- og hvalfiskefangst. Item ved fabriqverne til-

[1] Kyrrsetning á eigum. / *Beslaglæggelse af gods.*
[2] Móðgun við konung, drottinssvik. / *Majestætsfornærmelse, højforræderi.*
[3] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*
[4] Reykjavík, Örfirisey, Seltjarnarneshreppur; Hvaleyri, Álftaneshreppur, Gull.

veyebringende vahre, som og at före igjen til landet, hvis dertil behöves, da lade vi det vel, undtagen hvad materialier og reedskaber, som nu for den förste gang til indretningen for den af os allernaadigst dertil skjenkede summa vorder anskaffet, og hvormed ingen handel drives, hvilcke, som noget hvorpaa Det Octroyerede Islandsche Compagnie[1] icke kand have gjort sig regning, frie og ubehindret med de til fiskeriet her indkjöbende fahrtöyer til landet kand föres, for det övrige ved den bemelte Compagnie paa handelen baade til og fra landet allernaadigst forunte octroy forblive. Dog, som formedelst bemelte indretning hereffter kand ventes baade fleere og bedre vahre fra Island, end Compagniet hidindtil derfra haver bekommet. Og Compagniet, i henseende til den fordeel, som af den herpaa anvendende bekostning dennem tilliige vil tilflyde, billigen bör give bemelte interessentere for de anförte vahre saadan betaling, hvormed de kand være tjent, og som behöves til at holde merket til deres felleds beste ved lige.

Saa ville vi allernaadigst, at baade paa bemelte ved denne indretning tilvejebringende vahre, hvilcke til Compagniet bliver at levere (undtagen salpeter, som vi os allernaadigst, imod en derpaa sættende billig priis, forbeholde), saavel som paa hvis hereffter til fabriqverne og fiskeriet behöves og med Compagniets skibe til landet sendes, skal sættes saadan taxt, som paa begge sider kand ansees taalelig og billig.[2] Hvorom vores Rentecammer med Compagniet og andre vedkommende haver at correspondere og dereffter samme til vores nermeere allernaadigste resolution allerunderdanigst at forestille.

I det övrige bevilge vi allernaadigst i henseende til de i Island forlangte 15 familier bönderfolk, at af vores Ryttergods i Jylland[3] maae af det anförte antal den halve deel, som dertil kunde være at formaae, sig derhen begive. Og ifald en eller anden af dem sig icke der i landet bestandig ville nedsætte, maae dog de, som derudi 8te à 10 aar forblive, dereffter ved tilbagekomsten være fri for udskrivning.[4] Og for saavit den anden halve

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 119 (Kongelig Resolution ang. Prisen paa Fiskevare for det islandske Interessentskab, 11.4.1752).

[3] Konungseignir sem lagðar voru um 1670 til reksturs riddaraliðssveitum ríkisins og skiptust um 1720 í 12 umdæmi, þar af þrjú á Jótlandi. / *Krongods, som fra ca. 1670 var indrettet til underhold for det nationale rytteri, og som ca. 1720 inddeltes i 12 godsdistrikter, heraf tre i Jylland.*

[4] Herþjónustu. / *Udskrivning til militærtjeneste.*

deel fra Norge icke dertil godvilligen kunde være at erholde, maae til samme antal at complettere, de, som effter loven pagina 971 art. 13[1] dömmes til fiskelejerne nordenfjelds eller bergverkerne og icke befindes at være genegen til nogen anden grov last eller uskikkelig levnet, men ere duelige og beqvemme til agerdyrkning, i dets stæd derhen sendes. Og endeligen tillade vi allernaadigst, at de til vores cassa i Island svarende pengeafgiffter maae hereffter ligesaavel udi courant som croner imodtages, imod at paa hver rigsdaler, som betales udi courant, erlægges den fastsatte cronlage,[2] sex skilling.

Hvilcken höystbemelte allernaadigste resolution herved til allerunderdanigst efterretning communiceres. Og som de til dette værks befordring allernaadigst skjenkede 10.000 rdlr. hannem paa interessenternes vegne af Det Kongelig Zahlcammer[3] skal blive assigneret.[4] Saa paatvifles icke, at hand jo udi betimmelig tiid gjör fornöden anstalt, at de behövende fahrtöyer og redskaber med videre vorder anskaffede, og udi dette foraar til Island udsendte, for dermed saa snart mueligt at gjöre begyndelse. Og ligesom med dessen indkjöb, og hvis videre til værkets befordring behöves, avanceres, vil samme til os indberettes samt ellers i henseende til dets fremgang, og hvad fordeele deraf baade for interessenterne og almuen erholdes, dessuden hver aar omstændelig relation os vil tilsendes, for samme hands kongelig Mayestett videre at blive refereret.

Imidlertid have vi nærværende dato tilskrevet hr. geheimeraad og vicestadtholder Benzen,[5] saavel som de deputerede ved Rytterdestricternes sessioner, at lade sig være angelegen, om de til agerdyrkningen forlangte og bevilgede 15ten familier bönderfolck, nemlig syv norske og aate jydske, ere at formaae paa de anförte vilkaar til Island at ville udgaae, hvorom ham nermere effterretning kand forvendte.

Hvad ellers de vahre angaar, som ved de oprettede fabriqver kand tilveyebringes og til Compagniet skal leveres, eller interessenterne med Compagniets skiibe maatte blive tilförte, hvorpaa een taalelig og billig taxt skal sættes, da ville hand over det slags vahre, som formeenes, at

1 *Kong Christian den Femtes Norske Lov.*

2 Álag ef greitt er með kúrantdal. / *Tillæg, hvis der betales med kurantdaler.*

3 Skrifstofa sem sá um útborganir úr ríkissjóði. / *Kontor, der varetog udbetalinger af statskassen.*

4 Úthlutað. / *Anvist.*

5 Bentzon, leyndarráð / *gehejmeråd.*

fabriqverne kand give af sig, og de igjen behöve at tilföres, een special forklaring tiillige med eenhver sorts hostegnede priis forfatte og til nermere forventende resolution os tilsende. Og belangende myndtsorterne, som allernaadigst er tilladt udi de kongelig skatter og afgiffter at maa imodtages baade udi courant og croner, da have vi under dags dato tilskrevet præses[1] og directeurerne for Det Islandsche Compagnie at tilmelde os, om de derimod noget have at erindre, at slig mynt til landet henföres og udi deres handel med indbyggerne ligeleedes bliver brugte, hvorom hand vores nermere svar kand forvendte. Udi övrigt, og saavit de til fabriqverne og fiskeriet allernaadigst henlagde 3de jorder i Guldbringesyssel, Reykevig, Effersöe og Hvalöre angaar, da kand den deraf hidindtil svarede landskyld imod jordebogens fulde indtegt udi hans afleggende regnskab til afgang[2] beregnes, dog at derved fremlegges beviis, at jorderne til berörte værk virkelig bruges. Vi forblive etc.

Num. 5.

Vi Friderich den femte[3] af Guds naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmersken, greve udi Oldenborg og Delmenhorst.

Gjöre alle vitterligt, at som vores landfoged udi vort land Iisland, Skule Magnusen, paa egne og andre vore betjente, saavel som indbyggere der i landet deres vegne, hos os haver gjort allerunderdanigst ansögning om vores allernaadigste confirmation paa effterskrevne convention lydende ord fra ord, som fölger:[4]

CONVENTION FOR DET UDI ISLAND, TIL SAMME LANDS PRODUCTERS BEDRE FORARBEJDELSE, OPRETTEDE INTERESSENTSKAB

1.

I dette interessentskab maae som virkelige interessenter antages alle og enhver af landets indbyggere, enten den er af civil, gejstlig eller bondestand, samt de fremmede, som staae i interessentskabets virkelige tjeneste ved nogen slags fabriqve eller ved fiskeriet.

1 Formanni. / *Formand*.

2 Frádráttar. / *Fradrag*.

3 Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766.

4 *Lovsamling for Island* III, s. 107–110 (Kongelig Confirmation paa det islandske Interessentskabs Convention, 4.1.1752).

2.

Ingen maae interessere ringere end for een halv actie, som beregnes paa 25 rd., og een heel for 50 rd., da enhver interessent kan have saa mange actier, som hand best veed og kand.

3.

Eenhver interessent skal, effter at ham af directeurerne er ansadt een viss tiid, erlægge det ved generalforsamlingen fastsatte indskud. Og skeer betalingen da ikke inden forelagde tiid, saa falder den actie, som saaleedes udebliver med indskuddet, til det gandske interessentskab og caduceres.[1]

4.

Paa hver aars Althing skal holdes en generalforsamling af alle interessenter, som der skal være obligerede, selv eller ved fuldmægtig, som er interessent, at möde, og der foretages samt, effter fleeste stemmer, som regnes effter nærværende interessenters tal og ey effter interessenternes actier, hvor mange de endog maatte have, sluttes, hvis til interessentskabets og landets beste henhörer og forefalde kand.

5.

Af ermelte generalforsamling antages 5 directeurer, som skulle over fabriqverne og fiskeriet have ald direction og omsorg for dessens beste og forfremmelse, slutte conventioner, indfordre penge af medinteressenterne, antage folk, som lære haandverkerne tilsee, at materialier, samt kost og andre nödvendigheder vorder indkjöbt og anskaffet.

6.

Naar noget af særdeeles vigtighed, som ikke taaler ophold, ved directionen forefalder og directeurerne ikke ere eenige, saa afgjöres det ved plurima vota[2] af directeurerne. Men skulle og ingen periculum in mora være for haanden,[3] da udsættes det og afgjöres ved generalforsamlingen.

7.

Kunde og een eller anden af interessenterne noget have at proponere til interessentskabets beste, da corresponderer den derom med een af direc-

[1] Gengur til baka. / *Erklæres hjemfalden.*

[2] Meirihluta atkvæða. / *Stemmeflertal.*

[3] Engin hætta er fyrir hendi af bið málsins. Frasinn „periculum in mora“ er lagalegt hugtak sem stuðst er við þegar talin eru vera skilyrði fyrir hendi sem styðja við beiðnir um brýnar aðgerðir. / *Ingen fare er umiddelbart foreliggende på grund af ventetiden. Udtrykket "periculum in mora" er et juridisk begreb, som anvendes, når der menes at være forhold, der underbygger en anmodning om uopsættelige indgreb.*

teurerne, som de andre meddirecteurer det samme communicerer for at blive til videre nytte observeret.

8.

Paa et og samme stæd, nemlig Reykevig og Effersöe, som ere beqvemme havne, skal fabriqverne og det nye fiskerie anlægges, paa det, baade i henseende til opsigten derover som og til de over samme fabriqver aflæggende regnskaber, betjenternes gage kand menageres. Og skal af interessentskabet holdes en bogholder, som holder protocoller og regnskaber over inventarium, saavel som ald indtægt og udgifft, samt i directeurernes absence paaseer det meeste mueligt, at enhver i interessentskabets tjeniste effterkommer sin pligt og skyldighed.

Ermelte protocoller og regnskaber skal aarligen i generalforsamlingen fremviises, og saa udnævnes revisores, til hvilcke regnskaberne henleveres for at vorde revideret, hvoreffter de udsadte antegnelser af directeurerne og 2de af interessentskabet dertil udnævnte interessenter bliver decideret. Med hvilcken decision vedkommende betjente maae være fornöyet og kand ey videre end til generalforsamlingen og det heele interessentskabs dijudicator[1] appellere.

9.

Skal interessentskabet herforuden have en comissionaire i Kiöbenhavn, som efter den hannem givende fuldmagt og correspondence fra directeurerne, besörger interessentskabets beste ved handelen.

10.

Skulle nogen interessent for manglende indskud paa sine actie eller paa anden maade til compagniet blive skyldig, og hand samme ey vil eller kand betale, saa falder hans actie til compagniet. Dog ikkun i det sidste tilfælde saaleedes, at hannem gotgjöres, hvad actien er meere værd, end gjelden belöber sig til, da i den förste tilfælde actien ifölge ovenmelte 3je articul caduceres i mangel af skeede indskud.

11.

Maae icke i næstpaafölgende 10 aar tages större gevinst end 5 pro centum af den indsatte capital, da det övrige, som vindes kunde, skal anvendes til fabriqvernes og fiskeriets forbedring, og saa snart som gjörligt paa andre fordeelagtige stæder i landet anlægges.

[1] Úrskurður. / *Bedømmelse.*

12.

Paatager interessentskabet sig at underholde ey alleene den nu allereede overförte uldenfabriqve,[1] men og at indrette og indföre endnu alle de övrige der i landet behövende fabriqver til at forarbejde alle landets raae materialier, ligeleedes see at tilgoedegjöre svovel, victril, allun, salpeter og deslige.

13.

Vil interessentskabet begynde et fiskerie paa havet, saavel som at fiske med garn, og til den ende anskaffe for det förste fra Kiöbenhavn 2de huckerter med fornöden mandskab og udi söen med de fremmede[2] fiske, og med samme leylighed see at lære indbyggerne til at omgaaes med segl og roer,[3] til hvilcken ende der skal tilliige antages een reebslager, en bödker og en skibsbygger, som skal bygge större baade for indbyggerne og lære dem disse professioner.

14.

Skal interessentskabet drage ald muelig omsorg for jord-, ager- og skovdyrkningen i landet, saavel i henseende til de til landet udförende bönderfolck som til indbyggerne, at de udi samme professioner oplæres.

15.

Bör interessentskabet i almindelighed paasee og iagttage den gemeene mands beste, og at enhver erholder paa fabriqverne de vahre, som forlanges, for billigste priis. Ligesom og at fabriqverne tilhandle sig igjen af samme deres behövende vahre uden nogens skade, saa at paa begge sidder erholdes billig fordeel. Derimod maae interessentskabet see saavidt mueligt at spare de reede penge udi cassa og derfore ved de virkede vahres ombytte anskaffe sig de fornödne sager, paa det ey udi landet maatte blive pengemangel.

16.

Dersom interessentskabet skulle ved generalforsamlingen finde et eller andet til dette societets beste og opkomst at resolvere, og som ikke herudi er meldet, saa skal samme (i saavit det ikke er imod landets almindelige opkomst og de kongelig anordringer), ligesom disse udi denne convention indeholte poster, af vedkommende stricte efterleves.

[1] Leirárvefsmiðja / *Tøjmagerfabrikken på* Leirá 1751–1754.

[2] Vísar til Hollendinga sem stunduðu miklar fiskveiðar við Íslandsstrendur á þessum tíma. / *Henviser til hollændere, som drev omfattende fiskeri ved Islands kyster i denne periode.*

[3] Stýri. / *Ror.*

Saa ville vi samme, som foreskrevet staar, udi alle sine ord, puncter og clausuler allernaadigst have confirmeret og stadfæst, ligesom vi det og hermed allernaadigst confirmerer og stadfæster. Dog forsaavit interessentskabets betjente udi den 8de post foreskrives, at decisionen udi deres regnskaber maae ikke appelleres videre end til interessenternes generale forsamling, med vilkaar at hver gang nogen saadan betjent antages, det da hannem forud vorder bekjendtgjort.

I övrigt bevilge vi allernaadigst, at alle udi fabriqverne og fiskeriet staaende, og det samtlige interessentskab tilhörende capitaler, actier og effecter, af hvad navn nevnes kand, maae saa længe samme derunder sorterer, være fri for ald arrest og hæfftelse, være sig enten for gjeld eller nogen anden forbrydelse, undtagen udi crimini læsæ Majestatis,[1] saa og for gjeld til interessentskabets cassa. Hvoreffter de vedkommende sig allerunderdanigst have at rette.

Givet paa vort slot Christiansborg udi vores kongelig residentzstad Kiöbenhafn den 4de January Anno 1752.

Under vores kongelig haand og seigl

Friderich R.

Num. 6.

Specification over de 14 familier jydsk og norske bönderfolck, udi hvilcke sysseler de i afvigte aar 1752 bleve nedsadte, samt over deres kongelig Mayestetts jordegods udi hvert syssel i Iisland.

Sysselerne	Deres kongelig Mayestets jordegods	Bönderfamilierne
Muhlesyssel[2]	Skredeclostersgods	
Skaftefieldssyssel[3]	Östfiördsjorder Skaftefieldssysselsjorder Kirkebayclostergods Kirkebayclostersjorder Flögejorder Tychebayclostersgods	

[1] Móðgun við konung, drottinssvik. / *Majestætsfornærmelse, højforræderi.*

[2] Múlasýslur: Skriðuklaustursumboð. / *Múlasysler: Skriðuklausturs ombud.*

[3] Skaftafellssýslur: Austfjarðajarðir, Skaftafellssýslujarðir, Kirkjubæjarklaustursumboð, Kirkjubæjarklaustursjarðir, Flögujarðir, Þykkvabæjarklaustursumboð. / *Skaftafellssysler: Østfjords jorder, Skaftafellssyssels jorder, Kirkjubæjarklausturs ombud, Kirkjubæjarklausturs jorder, Flagas jorder, Þykkvabæjarklausturs ombud.*

Rangervallesyssel[1]	Schoger- og Merkeregn ere ikkun 2de slette jorder, mens sysselet et med de beste til agerdyrkning.	1 hos sysselmand Thorsten Magnussen
Arnessyssel[2]	Grimsnesjorder	1 hos sysselmand Bryniolver Sivertsen
Guldbringesyssel[3]	Widöesclostergods, som ikke er forpagtet, men af landfogden gjöres reigning for.	1 paa Widöe 1 paa Reichevig, ved fabriqven 1 hos bonden Wigfus Arnesen à Næs
Kiosesyssel[4]	Arne- og Kiosesysselsjorder Kiosesysselsjorder	1 hos bonden Thorvarder Einersen à Brauterholt
Borgefiordssyssel[5]	Borgefiordsjorder	1 hos bonden Odder Erichsen 1 hos sysselmand Arnor Jonssen
Myhresyssel[6]	Ditto jorder	1 hos sysselmand Thorgrimer Sigurdsen
Hnappedalssyssel[7]	Arnestappens ombud	

1 Rangárvallasýsla: Skóga- og Merkureignir. / *Rangárvallasyssel: Skógars og Mörks gods*; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1743–1785.

2 Árnessýsla: Grímsnesjarðir. / *Árnessyssel: Grímsnes jorder*; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771.

3 Gullbringusýsla: Viðeyjarklausturseignir. / *Gullbringusyssel: Viðeyjarklausturs gods*; Viðey á Kollafirði, Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Vigfús Árnason (ca. 1710–?), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull.

4 Kjósarsýsla: Árnes- og Kjósarsýslujarðir, Kjósarsýslujarðir. / *Kjósarsyssel: Árnes- og Kjósarsyssels jorder, Kjósarsyssels jorder*; Þorvarður Einarsson (1691–1769), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós.

5 Borgarfjarðarsýsla: Borgarfjarðarjarðir. / *Borgarfjarðarsyssel: Borgarfjörðurs jorder*; Oddur Eiríksson (ca. 1707–ca. 1785), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Innrihólmur, Akraneshreppur, Borg.; Arnór Jónsson (1701–1785), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1741–1756.

6 Mýrasýsla: Borgarfjarðarjarðir. / *Mýrasyssel: Borgarfjörðurs jorder*; Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel* 1740–1776.

7 Hnappadalssýsla: Arnarstapaumboð. / *Hnappadalssyssel: Arnarstapis ombud*.

Snæfieldsnæssyssel[1]	Arnestappens ombud	1 hos sysselmand Gudmunder Sigurdson
Dalesyssel[2]	Skogestrandsjorder	1 hos sysselmand Sigurder Vigfusen
Bardestrandssyssel[3]	Bardestrands- og Alftefiordsjorder	
Iissefiordssyssel[4]	Iissefiordsjorder	
Strandesyssel[5]	Strandesysselsjorder	
Hunnevandssyssel[6]	Hunevandsjorder Tingöreclostergods Vatnsdalsjorder	2 hos sysselmand Biarne Haldorsen
Skagefiordssyssel[7]	Reinestadclostergods	
Öefiördssyssel[8]	Kiernöe Öefiördsjorder Mödrevelleclostergods Öefiordssysselsjorder Munketveraaeclostergods Öefiördsjorder	1 hos laugmand Sven Sölveson

1 Snæfellsnessýsla: Arnarstapaumboð. / *Snæfellsnessyssel: Arnarstapis ombud*; Guðmundur Sigurðsson (1700–1753), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysselmand i Snæfellsnessyssel* 1734–1753.

2 Dalasýsla: Skógarstrandarjarðir. / *Dalasyssel: Skógarströnds jorder*; Sigurður Vigfússon (1691–1752), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1745–1752.

3 Barðastrandarsýsla: Barðastrandarsýslu- og Álftafjarðarjarðir. / *Barðastrandarsyssel: Barðastrandarsyssels og Álftafjörðurs jorder*.

4 Ísafjarðarsýsla: Ísafjarðarjarðir. / *Ísafjarðarsyssel: Ísafjörðurs jorder*.

5 Strandasýsla: Strandasýslujarðir. / *Strandasyssel: Strandasyssels jorder*.

6 Húnavatnssýsla: Húnavatnsjarðir, Þingeyraklaustursumboð, Vatnsdalsjarðir. / *Húnavatnssyssel: Húnavatns jorder, Þingeyraklausturs ombud, Vatnsdalurs jorder*; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773.

7 Skagafjarðarsýsla: Reynistaðarklaustursumboð. / Skagafjarðarsyssel: *Reynistaðarklausturs ombud*.

8 Eyjafjarðarsýsla: Kjarni, Hrafnagilshreppur, Eyjafj., Eyjafjarðarjarðir, Möðruvallaklaustursumboð, Eyjafjarðarsýslujarðir, Munkaþverárklaustursumboð, Eyjafjarðarjarðir. / *Eyjafjarðarsyssel: Kjarni, Hrafnagilshreppur, Eyjafj., Eyjafjörðurs jorder, Möðruvallaklausturs ombud, Eyjafjarðarsyssels jorder, Munkaþverárklausturs ombud, Eyjafjörðurs jorder*; Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

Nordersyssel[1]	Nordersysselsjorder Fieldwey Reikedalsjorder Flatöe	

Num. 7.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 24DE MARTY 1753

Hands allerunderdanigste suppliqve angaaende de udi Island anlagde nye fabriqver og andre indretninger, hvorleedes samme allerede ere begyndte og videre til landets forbedring og indvaanernes opkomst kunde være at iværkstille med videre, er hands kongelig Mayestett allerunderdanigst bleven refereret, og hvorefter höystbemelte hans May^{t} under 20de hujus allernaadigst haver behaget at resolvere saaleedes:[2]

Effter foranförte omstendigheder ville vi: 1) Af særdeeles naade og höykongelig omhue for vore paa Island boende kjære og troe undersaatters velfærd og opkomst at befordre, samt til deres fremdeeles opmuntring, som udi indbemelte indretninger, effter den af os under 4de January 1752 allernaadigst confirmerede convention,[3] som interessenter allereede have taget eller hereffter ville tage deel, allernaadigst dertil, saavel som til de didsendte jydske og norske bönderfolckes etablisement og underholding, endnu skjenke, icke alleene de dette interessentskab effter vores allernaadigste resolution af 8de May samme aar[4] forstrakte 4.000 rd., men endog derforuden tolf tuusinde rigsdaler, som af zahlcassen anviises. Dog at deraf intet bruges til nogen strömpevæverfabriqve og icke heller anvendes saa meget paa den der indrettede klædefabriqve (hvilken for det förste icke maae extenderes videre, end til hvad i landet kand benyttes), som meget meere til andet saadant nyttig brug, der kand være ind-

[1] Þingeyjarsýsla: Norðursýslu- eða Þingeyjarsýslujarðir, Ytra-Fjall, Helgastaðahreppur, Þing., Reykjadalsjarðir, Flatey á Skjálfanda, Hálshreppur, Þing. / *Þingeyjarsyssel: Norðursyssels eller Þingeyjarsyssels jorder, Ytra-Fjall, Helgastaðahreppur, Þing., Reykjadalurs jorder, Flatey á Skjálfanda, Hálshreppur, Þing.*

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 156–159 (Kongelig Resolution ang. Yderligere Forskud til de islandske Indretninger, Indförelse af Courant-Mynt, 20.3.1753).

[3] Sjá fylgiskjal nr. 5 hér að framan / *Se bilag nr. 5 her ovenfor*, s. 341–345.

[4] *Lovsamling for Island* III, s. 125 (Kongelig Resolution ang. Forskud til de islandske Indretninger, 8.5.1752).

byggerne i almindelighed til underviisning og opkomst, saavel med fiskeriet bedre end hidindtil skeet er, at söge, som deres uldene vahre, især ved spinden og væven, paa lettere og bedre maade end tilforn at forfærdige med videre, som til landets almindelige beste henhörer.

Og haver interessentskabet saavel for bemelte 16.000 [rd.], som de udi sidstafvigte aar allernaadigst dertil forærte 15.000 rd., behörig af amtmanden attesteret regning til vores Rentecammer at indsende saaleedes indrettet, at deraf kand erfahres hvorleedes samme til det destinerede og hver brug for sig er bleven anvendt.

2) Til at didföre de til disse Indretninger fornödene, og for hvis vi allernaadigst have skjenket indkjöbende materialier og vare, som Det Islandske Compagnie[1] haver declareret icke at ville eller kunde ved egne skibe transportere, maae den herværende landfoged self, paa egne og medinteressenters vegne, udi indeværende aar befragte et skib, og hvad vahre i dette aar ved det nye fiskerie tilveyebringes kand, siden ingen accordt derom med Compagniet endnu er troffen med samme skib eller een af interessentskabets fiskehukkerter, ligesom de det tjenlig befinde, her til staden föres, og Det Islandske Compagnie, paa den ved vores allernaadigste resolution af 8de May sidstafvigte aar befalede maade, tilbydes. Dog, at under confiscation og anden vilkaarlig straf, intet andet compagniets handel til fornærmelse, enten til eller fra landet föres, samt at imod detslige og anden underslæb tager saadan præcaution, som af vores Rentecammer allerunderdanigst er forestilt og i saa maade fornöden eragtes. Og er det ellers, hvad de paa fabriqverne i landet til indvaanernes brug forarbeydende klædevahre angaaer, vel, at Det Islandske Compagnie effter tilbud lader samme ved deres skibe, paa interessenternes egen regning og risico, hidbringe, og naar de paa det almindelige magazin kjendes dögtige, da deraf modtager, hvad som udi deres handel behöves, for lige priis, som de her gjelder. Hvorhos dog ved vahrenes stempling og i anden maade ligeleedes tages ald muelig præcaution imod underslæb.

3) Skal vores courantmynt der i landet herefter være gangbar, saaleedes at 1 rd. 12 sk. courant gjelder imod 1 rd. udi species, og 1 rd. 6 sk. courant imod 1 rd. udi croner, til hvilcken ende Compagniet samme mynt indtil halve skillinger inclusive til landet haver at overföre. Og som den da, i stæden for species, med bemelte fastsatte lage[2] der udgives. Saa

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.
[2] Álag. / *Tillæg*.

bliver og Compagniet eller deres handelsbetjente, ligesaavel som alle andre udi landet, pligtige samme mynt paa lige maade at modtage.

4) Maae interessenterne, med hjelp af forbemelte dem allernaadigst skjenkede summa, indrette der i landet et svovelraffinaderie. Og naar de dermed ere komne i gang, kand de sig med nærmeere forslag om privilegium derpaa allerunderdanigst melde. Og imidlertid, efter den indleverte pröve af raffineret svovel, med de deputerede udi land- og söeetatens general-commissariater corresponderes, om hvad deraf til vores tjeneste og til hvad priis kunde være af modtage.

5) Ligeleedes maae bemelte interessentskab være berettiget at nyde og til rette gjöre alle der i landet befindende metaller og mineralia som victriol, porcelinsjord og andet, saavel som agater, uden at Det Islandske Compagnie eller andre ved dets udförsel eller i anden maade derudi gjöre dem indpass. Dog hvor detslige befindes paa een eller andens særdeeles ejendom, maae dets udgravning eller andet der foretagende arbejde skee med grundejernes minde, og saasnart noget saadant verk optages, haver interessenterne det med sine omstendigheder at indberette og derpaa nærmere allernaadigste privilegium allerunderdanigst at söge.

Og 6) kand de til landet bragte forbemelte bönderfolck, hvor samme udi syslerne beqvemmeligst ere at nedsætte, anviises af vores jordegods, hver familie for sig, saadan een jord, som af landfogden ved lit. F, er bragt i forslag, og nyde de udi de förste 10 aar afslag paa samme jorders afgiffter for den ½ eller de ⅔ deele, effter hver jords beskaffenhed. Men naar bemelte 10 aar ere forlöbne, bliver disse jorder af rettens middel og udmelte mænd at eftersee dets forbedring at beskrive og derhos at paaskjönne, om og hvorvit den deraf gaaende sædvanlige afgifft kunde for den fölgende tiid være at forhöye. Saa maae og de beboere, som paa disse jorder nu befindes, med andre stæder forsynes.

I det övrige er det vel, at vores Rentecammer tilskriver Det Islandske Compagnie, at samme ifölge af octroyen forsyner landet med, hvad der behöves af stoert og krumtömmer til jægter, baade og vogne samt hör og hamp, saavel som corresponderer med de deputerede udi Generaloceonomie og Commercecollegio, om og hvorvidt rasker, sajetter og andre detslige grove vahre fra de islandske fabriqver, samt i tiiden spundet uldengarn, her kunde være at modtage, og dereffter landfogden herom effterretning meddeeles.

Hvilcken höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til allerunderdanigst efterretning communiceres. Og som de til disse Nye Indretningers videre fremgang nu atter allernaadigst skjenkede 12.000 rd. hannem og interessentere af Det Kongelig Zahlcammer skal blive assigneret, saa vil ey alleene for disse og de i saa maade forhen udbetalte 19.000 rd. den allernaadigst anbefalede regning forfattes og til os indsendes, men endog ald optænkelig fliid anvendes, at den til værkets befordring allernaadigst skjenkede summa icke til andet brug, end allernaadigst anbefalet er, vorder anvendt, og at landets og indbyggernes almindelige beste derved bliver iagttaget.

Ellers er den hannem paa egne og medinteressenters vegne allernaadigst givne tilladelse udi dette aar at befragte et skib og dermed til Island at udföre de til Indretningernes fornödenhed indkjöbende materialier og vahre, samt dermed eller een af interessentskabets hukkerter fra landet igjen her til staden at udsende de ved det nye fiskerie tilveyebringende vahre (paa det ald underslæb derved kand forekommes) allernaadigst bleven bevilget med saadanne vilkaar: At under confiscation og anden vilkaarlig straf icke andet til landet maae bringes, end hvad til bemelte Indretninger udfordres. Og hvorover een rigtig specification, förend vahrene vorder udskibet, til Rentecammeret skal insendes, samt at til den ende og desto nöyere at paaagte og beviise, at intet compagniets handel til fornermelse derunder forelöber foruden den af toldbetjenterne foretagende inqvisition, icke alleene Compagniet at være uformeent[1] paa deres vegne at udnevne een eller nogle persohner, som baade ved skibets ladning, hvor samme skeer, saavel som ved lossningen i landet kunde være tilstæde og samme opagte. Dog uden ophold derved at foraarsage, men endog amtmanden at beordre 2de uvillige og paalidelige mænd i landet, som saasnart skibet ankommer. Samme haver at forsegle, losningen stedsse at bivaane og de udlossende vahre specificere, samt deres forretning derover inden tinge endelig afhjemle,[2] hvilcken forretning af amtmanden behörig attesteret ligeleedes til Cammeret skal indsendes.

I lige maade skal og samme tilsiun og forretning, som med de henförende vahre er foreskreven, iagttages og forfattes, saavit de her til staden igjen, som meldt, fra landet udsendende vahre angaar, hvilcket Compagniet bliver at tilbyde.

[1] Óhindrað. / *Uhindret*.
[2] Staðfesta. / *Bekræfte*.

Hvad de ved fabriqverne forarbejdende klædevahre angaar, da have vi tilskrevet directeurerne for Det Islandske Compagnie, samme ved deres fahrende kjöbmand paa Holmens havn[1] at lade imodtage og her til staden transportere, for derefter udi det almindelige magazin videre til stempling at blive indleveret. Hvorfore hr. landfoged og interessenter til os indberetter, hvor meget af hver sort bliver udsendt, tillige med een forseiglet pröve deraf, samt dets længde og breede.

Og belangende de jorder, som de til Island overbragte bönderfolck ere tilladte at maae nyde, da naar samme dennem ere blevne anviiste, vil derover, samt hvad det i saa maade udi afgifften bevilgede aftag aarlig belöber, een designation forfattes og af amtmanden attesteret til os indsendes.

Udi övrigt have vi, saavel om hvad svovel der til hands Majestetts tjeniste behöves, som hvorvit rasker, sajetter og andre grove vahre tillige med spunden uld her kand være at imodtage, de herrer deputerede udi Generaloeconomie og Commercecollegio, samt land- og söeetatens generalcommissariater tilskrevet, og naar derfra effterretning indkommer, skal hannem sligt blive communiceret. Vi forblive etc.

Num. 8.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 21DE APRIL 1753

Effter sysselmændene Peder Thorstensens og Joen Bendixsens[2] gjorde ansögninger at nyde nogen moderation udi den af sysselerne svarende afgifft, i henseende til indbyggernes slette tilstand ved deres creatures affald[3] med videre, og laugmand Magnus Gislesens[4] derover, saavel som hvorleedes de beboere, som have forladt deres gaarder igjen kunde være at forhjelpe, indkomne betænkning og forestilling, haver hands kongelig Mayestett under 16de April sidstleden allernaadigst behaget at resolvere, saaleedes:[5]

[1] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

[2] Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasyssel* 1751–1786; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

[3] Fjárfelli. / *Fåredød*.

[4] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[5] *Lovsamling for Island* III, s. 167–168 (Kongelig Resolution ang. Understöttelse for nödlidende Egne i Island, 16.4.1753).

Effter foranförte omstendigheder approbere vi allernaadigst: 1) At sysselmændene Peder Thorstensen og Jon Bendixsen maae efftergives, saasom: den förste, de af den norderste part af Muhlesyssel[1] gaaende 20 rd. afgifft udi 3de aar, og den anden af de 32 rdlr. afgifft, som svares af Nordersyssel,[2] den halve deel udi 2de aar, der for dem begge gjör i alt 92 rdlr. Og 2) at til hjelp til de udi bemelte norderste part af Muhlesyssel i den haarde vinter af beboerne forladte 24 gaarders istandsættelse, saa at samme beboere sig der igjen kunde nedsætte, saavel som for at befrie landet for disse omlöbende fattiges betlerie, maae effter den constituerede amtmands forslag paalegges indvaanerne udi andre sysseler, som ingen merkelig skade have taget, udi 2de aar at svare aarligen, nemlig: Eenhver, som tiender 5 hundrede = 1 skilling, 10 hundrede = 2 skilling, 15 hundrede = 3 skilling og 20 hundrede = 4 skilling, samt de, som besidde större formue, i proportion af denne taxt, dog at, for hvis saaleedes indkommer og hvorleedes samme til det destinerede brug vorder anvendt, behörig regnskab til vores Rentecammer aflægges. Saa og at overalt i landet föyes den anstalt, at indbyggerne effterdags for overlöb af betlere fra fremmede sysseler vorder foreskaanet.

Thi bliver höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved formeldet, hvoreffter hand saavit den förste post angaar, om hvis sysselmændene udi deres afgiffter allernaadigst er efftergivet, dessen belöb imod jordebogens fulde indtegt udi hands afleggende regnskaber til afgang kand beregne, som i anleedning af vores under 15de April 1752[3] ergangne skrivelse fra A° 1752 kand tage sin begyndelse, dog at sysselmændenes egenhændige attester aarlig fremlegges, at af dennem herfore ey noget er bleven fordret eller betalt.

Og belangende de penge, som udi de övrige sysseler skal indsamles til de udi Muhlesyssel forarmede beboeres istandsættelse, da ville hand ved amtmandens assistence besörge, at samme af eenhver sysselmand for sit district bliver indsamlet. Og naar det erfahres, hvad summa i saa maade indkommer, med amtmanden paa det nöyeste overlegge, hvorleedes det best og tjenligst eragtes, at pengene igjen til ommelte beboeres og gaarders istandsættelse, effter eenhvers omstendigheder, kunde di-

[1] Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasyssel*.
[2] Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.
[3] *Lovsamling for Island* III, s. 119–121 (Rentekammer-Skrivelse til Landfoged Skuli Magnusson, ang. Prindsesse-Styr af Island, 15.4.1752).

stribueres og anvendes, hvorom hr. landfoged sig dog udi alt med amtmandens attester forsiuner.

Endelig ville hr. landfoged den allernaadigst anbefalede reigning, som for berörte indsamlende penge skal aflegges, saasnart dermed er kommen til endskab,[1] saa special forfatte og med rigtige tingsvidner og beviiser belegge, som udi alt af amtmanden om dessen rigtighed vil attesteres, at baade om det indkomne, og hvorleedes det igjen er bleven anvendt, ald fornöden oplysning og rigtighed kand erholdes, da slig regning dereffter til os vil indsendes. Vi forblive etc.

Num. 9.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 9DE MARTY 1754

Hans allerunderdanigst gjorde ansögning af 29de December 1753 om videre hjelp til de udi Island anlagde Nye Indretningers understöttelse, tillige med de övrige allerunderdanigst foreslagne poster, er hands kongelig Mayestett allerunderdanigst bleven forestillet, og hvoreffter höystbemelte hans Mayt under 26. February sidstleden allernaadigst haver behaget at resolvere saaleedes:[2]

Effter foranförte omstændigheder ville vi: 1) Af fremdeeles höykongelig naade og omhue for vore paa Island værende kjere og troe undersaatters beste og opkomst, som af de der begyndte og videre anleggende Nye Indretninger forvendtes, endnu til hjelp til samme Indretningers istandsættelse skjenke, dog een gang for alle, *ti tuusinde* rigsdaler, med vilkaar, at samme anvendes paa den ved vores allernaadigste resolution af 20de Martj 1753, dens 1te post,[3] udi lige tilfælde foreskrevne maade, samt at derfor, ligesaavel som de forhen allernaadigst dertil forærte 31.000 rdlr., behörig af amtmanden attesteret reigning til vores Rentecammer aflegges. Og kand da disse 10.000 rdlr. den herværende landfoged Schule Magnussen paa egne og medinteressenters vegne anvises.

2) Tillade vi allernaadigst, at bemelte interessenter maae med deres fiskehukkerter lade före til landet, hvad forbemelte af os allernaadigst skjenkede summa til de anförte Indrettninger kjöbes, saasom: Med den,

[1] Endir, þ.e. reikningskilum er lokið. / *Endelighed, dvs. regnskabet er afsluttet.*

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 185–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754); s. 191–193 (Rentekammer-Skrivelse til Directeurerne for de islandske Indretninger, ang. Anlæggene i Island, 30.3.1754).

[3] Sjá fylgiskjal nr. 7 hér að framan / *Se bilag nr. 7 her ovenfor*, s. 348–349.

som ligger i Norge, hvad tömmer samme kand rumme, og med den her i staden beliggende, hvis ellers dertil behöves, dog at under confiscation og anden vilkaarlig straf intet andet Det Octroyerede Islandsche Compagnies[1] handel til fornermelse til landet bringes. Og til præcaution imod saadan underslæb föyes af vores Rentecammer ligesaadan anstalt, som ved ovenmeldte vores allernaadigste forige resolutions 2den post i saa maade befalet er, og efter omstendighederne fornöden maatte eragtes.

3) Belangende sædekornet, som ansöges at Det Iislandske Compagnie maatte tilholdes saavel udi indeværende som de nestpaafölgende tvende aar til visse havne at udföre, da beroer det dermed paa den nermere effterretning, som hr. landfoged desangaaende, baade i henseende til de unævnte havne og qvantiteten af det behövende, endnu maae indgive, hvilcken hand saasnart mueligt forfattes og til Cammeret indsender, at derom videre anstalt kand blive föyet.

4) Angaaende den ansögte comfirmation paa de udi interessentskabets generalforsamling overveyende poster til jord- og agerdyrkningens befordring i landet, at eenhver, som beboer 10 hndr. jord, inden 1756 aars udgang skulle have indhegnet, plöyet og med korn[2] besaaet et stökke jord af 45 allen i qvadrat samt een kaalhauge ¾ mindre, og de, som beboe större jorde, at gjöre denne indretning större, under et aars landskylds forbrydelse. Item at alle og eenhver under straf effter loven skulle fra den 9 til 21de sommeruge have deres boeqvæg ved sætter[3] og deres gjeldtqvæg[4] udi afret,[5] saavel som at gjöde jorderne med söetang og icke at bruge mög til brændsel. Da i henseende at denne post behöver nermere oplysning, og sligt udi den foreslagne tiid icke heller siunes vel gjörlig, er det hands kongelig Mayestetts allernaadigste villje, at amtmanden herfra skal tilskrives for landets indbyggere til deres efterretning og effterlevelse at bekjendtgjöre:[6] 1) At holde sig loven stricte effterretlig med at have deres qvæg om sommerne paa sætter og udi afret til græsningers conservation paa de ved gaardene værende enge, som bruges til höeslet.

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

[2] Leiðrétt. Í frumriti stendur jord. / *Rettelse. I det originale dokument står jord.*

[3] Búfénað (mjólkandi ær og kýr) í seli. / *Husdyr (malkende køer og får) ved sæter.*

[4] Voksne får, der ikke giver mælk, iberegnet gildinger, væddere, får uden lam. Islandsk *geldfé*.

[5] Overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

[6] *Alþingisbækur Íslands* XIV, s. 149–151 (Missive frá hr. amtmanninum til sýslumanna, 19.7.1754).

2) At de beflitte sig paa at gjöde deres jorder med söetang og entholde sig fra at brænde mög, men derimod bruge samme til gaardenes forbedring, item, saavit mueligt er, at anskaffe sig vogne og slæder for dermed deres arbeyde at lette. Og 3) at hvor det eragtes at være best beqvem og gjörligt, maatte eenhver, som besidde de foreslagne jorder, lade sig med yderste fliid være angelegen deraf at indhegne, plöye og besaae saadan et stykke jord, som anfört er, item kaalhauger anlægge. Dog at interessentskabet lod eenhver derudi, ved de didsendte bönderfolck eller andre, underviise. Og hvis da nogen, som hafde bekommet saadan underviisning, motvilligen effterlod samme til deres eget og landets beste hensigtende værk at fuldföre, maatte de vente derfor med vedbörlig straff at blive anseet.

5) Hvad angaaer det ansögte tugthuuses indrettelse for de paa landet omlöbende unge og friske betlere, og at dertil hands Mayestets tilhörende Tingörekloster[1] maatte skjenkes, da er det allerhöyestbemelte hands Mayestetts allernaadigste villje, at det indtil videre skal udsættes. Og at interessenterne fra Cammeret skal tilskrives nermere at indberette, hvorleedes de eragte, at bemelte tugthuus, være sig saavel i henseende til bygningen som betjente og lemmer med videre, var at indrette, saavel som ohngeferlig beregning hvad til den förste indretning og dets vedligeholdelse for et aar udfordres. Item hvad de formeene, at samme aarligen ved spinderie eller andet arbeyde ville indbringe, tillige med deres forklaring, hvorfra udgiffterne var at erholde uden derved for meget at angribe de midler, som ere destinerede til andre begyndte og til landets almindelige beste hensigtende indretninger, da denne post dereffter nermere blev at foretage.

Og 6) i henseende til den for interessenterne begjerte tilladelse til saltkaagning af havvand, da haver hand den derom reqvirerende nermeere effterretning og undersögning at indhendte og til Cammeret indsende, da denne post dereffter, ifölge höystbemelte allernaadigste resolution, videre bliver at forestille.

Hvilcket hannem saaleedes til allerunderdanigst efterretning communiceres, ligesom amtmanden og hr. landfogeds interessenter effter höystbemelte allernaadigste resolutions 2den, 4de og 5te poster det videre fornödne aparte blive tilmeldede. Og som de til Indretningernes fremgang nu paa ny allernaadigst skjenkede 10.000 rdlr. hannem paa egne og medinteressenters vegne af Det Kongelig Zahlcammer skal blive assigneret.

[1] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

Hvoreffter hand haver at besörge, at den allernaadigst anbefalede regning, som derfore, tillige med de forhen i lige tilfælde udbetalte 31.000 rdlr., skal aflegges med retour skiibene, af amtmanden attesteret, til os bliver indsendt. Saa haver hand og effter vores forige erindring nöye at iagttage, at den til dette værks befordring, hvoraf landets og indbyggernes almindelige beste og opkomst forvendtes, allernaadigst skjenkede anseelige summa icke til andet brug, end allernaadigst er anbefalet, vorder anvendt.

Ligesom hand udi övrigt, förend noget af de til indretningerne for ommelte summa anskaffende vahre vorder indskibet (hvorom videre til vores skrivelse i lige tilfælde af 24de Marty 1753 refereres), een rigtig specification derover til os haver at indsende. Og ellers, saavit forestaaende 3de og 6te poster betreffer, den behövende nermere effterretning og undersögning os tilstille. Vi forblive etc.

Num. 10.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 24DE MAY 1753

Udi skrivelse af 19de hujus forespörger hand sig, om den ham af hands medinteressenter udi De Nye Indretninger tilsagde lön og afbetaling for haffte umage og bekostninger med de trende her til staden gjorde reyser udi regningen, som for de til dette værk allernaadigst skjenkede penge skal aflegges, maae anföres. Da ifald de övrige udi Indretningerne værende interessentere ey noget derimod finde at erindre, bliver det herved tilladt, hvis hannem i saa maade tilstaaes udi ommelte regning at anföre. Vi forblive etc.

Num. 11.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 18DE MAY 1754

Som hands kongelig Mayestett under 13de May sidstleeden, effter hands allerunderdanigst gjorde ansögning, allernaadigst haver behaget at resolvere, saaleedes:[1]

Vi ville allernaadigst skjenke landfoged Skule Magnussen de omsögte 2.400 rd. for hands omkostninger paa de fra Island herhid gjorde 3de reyser, med hvad deraf dependerer. Hvorimod hand til De Nye Indretninger der i landet igjen erstatter de forhen indeholdte 2.000 rd., ligesom

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 200 (Kongelig Resolution ang. Reise-Omkostninger for Landfoged Skuli Magnusson, 13.5.1754).

og hand, saavel som hands medinteressenter udi bemelte Indrettninger, for den dertil af os allernaadigst forærte fulde summa 41.000 rd., efter forrige allernaadigste resolutioner, behörig regning aflægger uden derudi noget for deslige omkostninger at korte eller til udgifft at beregne.

Saa bliver höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til efterretning communiceret, hvoreffter hr. landfoged bemelte hannem allernaadigst skjenkede 2.400 rd. skal blive assigneret. Da vi ellers saavit den for de til Indretningerne udi Iisland allernaadigst skjenkede summa 41.000 rd. afleggende regning os til vores forige derom ergangne skrivelser referere. Vi forblive etc.

Num. 12.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 18DE MAY 1754

Effter at hands kongelig May^tt herfra allerunderdanigst er bleven refereret de poster, hvorudi Det Islandsche Compagnies handel med landets indbyggere, effter de herudi Cammeret indleverede tingsvidner, er bleven paaanket, haver det behaget hands kongelig Mayestett under 13de May sidstleden derom allernaadigst at resolvere saaleedes:

> Som vi allernaadigst helst seer, at denne sag udi mindelighed afgjöres, saa kand samme til den ende og for det förste, indtil skiibene udi indeværende aar fra landet igjen hid kommer, udsættes.

Hvilcken höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til efterretning formeldes. Vi forblive etc.

Num. 13.

Befaling til viceadmiral Fontenay, etatzraaderne Friderick Holmsted og Herman Lengerken Klocker, samt etatzraad og generalprocureur Henrich Stampe.[1]

Fridericus qvintus pp.[2]

[1] Fontenay, varaaðmíráll / *viceadmiral*; Frederik Holmsted (1683–1758), borgarstjóri, iðnfrömuður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *borgmester, industrileder, direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Herman Lengerken Kløcker (1706–1765), stórkaupmaður / *grosserer*; Henrik Stampe (1713–1789), lögfræðingur, ríkislögmaður / *jurist, generalprokurør*.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 232–234 (Ordre til fire Commissarier, at forhandle Sagen mellem det islandske Compagnie og Interessenter, 30.3.1756).

Vor synderlig bevaagenhed tilforn. Effter at os allerunderdanigst er bleven refereret, saavel hvorleedes Det Octroyerede Islandsche Compagnie, ved adskillige til vores Rentecammer tiid efter anden indkomne skrivelser og deductioner, have anseet de udi Island begynte Nye Indretninger, samt hvad af dets interessenter derved er foretaget, at skal udi visse maader være Compagniet til fornermelse, foruden hvad ved Indretningerne i sig self erindres, som hvorleedes een deel af landets betjente derimod kunde klage over Compagniet, at samme skal icke, saaledes som det effter octroyen eragtes forsvarligt, have forsynet landet eller visse districter med dygtige og fornödne vahrer, hvorudover indbyggerne skulle have lidt skade og mangel med videre, som den eene part imod den anden andrager, have vi allernaadigst forgotbefunden, at samme udi een commission skal foretages, og dereffter fölgende poster overveyes og paaskjönnes, saasom:

1) Om den angaaende De Nye Indretninger i Iisland, for de derudi værende interessenter den 4de January 1752 allernaadigst confirmerede convention,[1] kand udi nogen, og da hvad maade, eragtes at være Det Octroyerede Islandsche Compagnie til skade, saavel som om bemelte interessenter have, i henseende til disse Indretninger og hvad deraf dependerer, foretaget noget Compagniet til fornermelse og i sidste fald, hvad billig erstatning samme derfor kunde tilkomme.

2) Om Compagniet haver forsvarligen og betimmeligen forsynet landet efter den dem allernaadigst meddeelte octroyes tilhold eller derimod maatte have handlet, og i saa fald hvorleedes samme derfore kunde være at ansee.

3) Hvorledes I eragte, at vores allernaadigste hensigt til Islands opkomst og det almindelige beste, kunde ved forbemelte Nye Indretninger best være at opnaae, samt hvad ellers til tvistigheder imellem Compagniet og interessenterne udi disse indretninger efterdags at forekomme var tjenlig at fastsette, saaledes at de nyttige indretninger paa den eene side kand conserveres og nyde fremgang, og Compagniet paa den anden side icke derved skulle fornermes.

Og 4) hvorledes interessenternes fiskehuckerter, naar samme icke som hidindtil til cabillau-fiskerie[2] var at anvende, effterdags enten til hvalfiske- og robbefangst[3] eller paa anden maade til almindelig beste for landet og De Nye Indretninger var at bruge.

[1] Sjá fylgiskjal nr. 5 hér að framan / *Se bilag nr. 5 her ovenfor*, s. 341–345.
[2] Stórþorskveiðar. / *Fiskeri efter stortorsk*.
[3] Selveiðar. / *Sælfangst*.

Thi er hermed vores allernaadigste villje og befaling, at I som commissarier denne sag udi een samlet commission haver at foretage og med alle sine omstændigheder at overveye. Til hvilcken ende Eder fra vores Rentecammer bliver tilstillet, hvad fra begge parter derom er indkommen, med hvis dertil henhörer. Ligesom og Eder paa forlangende derfra meddeeles, hvad videre effterretning I herudinden maatte behöve. Og dersom I finde fornöden udi een eller anden post nogen nermeere oplysning fra parterne, være sig enten Det Islandsche Compagnie eller den herværende landfoged Schule Magnusen paa interessenterne udi De Nye Indretninger deres vegne at indhente, skal de være forbundene, paa Eders reqvisition, dermed at gaae Eder uden ophold til haande.

Naar da sagen, hvilcken jo för jo heller maae til ende bringes, er med sine omstændigheder af Eder paa det nöyeste overveyet, haver I om foranförte poster, effter befindende og beste skjönnende, Eders allerunderdanigste relation og betænkning, saasnart mueligt er, til vores Rentecammer at indsende, hvorfra samme os allerunderdanigst bliver at referere til vores allernaadigste nermere resolution.

Dermed skeer vor villje, befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort slott Christiansborg udi vores kongelig residentzstad Kiöbenhavn den 30te Marty 1756.

Under vor kongelig haand og seigl

Friderick R.

Num. 14.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 6TE APRIL 1756

Hands kongelig Mayestett haver under 30te Marty sidstleeden[1] allernaadigst befalet, at viceadmiral Fontenay, etatzraaderne Holmsted, Klöcher og Stampe skal, som commissarier, overveye, saavel hvad af Det Octroyerede Islandsche Compagnie angaaende De Nye Indretninger i landet, imod de de derudi værende interessenters forhold er andraget, som hvad derimod af betjenterne i landet om Compagniets handel imod octroyen er indberettet med videre, og derom deres allerunderdanigste relation og betænkning til nermeere resolution indsende.

Og da tillige allernaadigst er befahlet, at om nogen oplysning fra parterne, være sig enten Det Islandsche Compagnie eller hr. landfoged paa

[1] Sjá fylgiskjal nr. 13 hér að framan / *Se bilag nr. 13 her ovenfor*, s. 358–360.

interessenterne udi De Nye Indretninger deres vegne, findes fornöden at indhende, de da skal være forbunden paa commissariernes reqvisition dermed uden ophold at gaae dem til haande. Saa ville vi höystbemelte hands Mayestetts allernaadigste befaling hr. landfoged herved communicere. Vi forblive etc.

Num. 15.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 3DJE JUNY 1756

Hands kongelig Mayestett haver ved resolution af 26de April sidstleeden[1] allernaadigst bevilget, at Friderich Wilhelm Hastfer maae begive sig til Island for der at anlægge det foreslagne schæfferie[2] til uldens forbedring. Og at han derved, og for landets indbyggere derudi at underviise, maae forundes i 3 aar aarlig for sig self 200 rd., samt paa den persohn, hand til brug ved schæfferiet med sig tager, 100 rdlr. Og da bemelte Hastfer i aar til landet udgaar for indretningerne at anlegge, til hvilcken ende den constituerede amtmand, laugmand Gislesen,[3] og under 30te April nestafvigte iblandt andet er bleven tilskrevet at see hannem med een af hans Mayestetts jorder forsiunet, hvorom nermeere ordre kand forventes.

Saa ville hr. landfoged den bemelte Hastfer for sig og karl allernaadigst bevilgede lön, som fra berörte 26de April tager sin begyndelse, udi 3de aar aarlig med 300 rd. udi tvende terminer paa forlangende udbetale og lige summa udi hands afleggende regnskaber efter denne vores ordre og behörig qvittering til udgifft beregne. Dog bliver ved lönnens udbetaling for dette, som det förste aar at iagttage, at ey viidere deraf godtgjöres end 130 rd. i henseende, at deraf skal indeholdes:

1) 100 rd., som indtil videre til forsikring bliver bestaaende for den under den kongelig fodgarde staaende karl, navnlig Jonas Ahling,[4] som hand effter erholdte tilladelse med sig til landet tager. Og hand sig haver forpligtet igjen ved skibenes hjemkomst til regimentet at overlevere, eller i mangel deraf, samme summa til cautionisten at være forfalden.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 236–237 (Kongelig Resolution ang. Schæfferies Anlæg i Island, 26.4.1756).

[2] Kynbótabú F.W. Hastfers (1722–1768), baróns á Elliðavatni. / *Baron F.W. Hastfers (1722–1768) fåreavlsgård på Elliðavatn.*

[3] Magnús Gíslason (1704–1766), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1732–1757, amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[4] Jonas Ahling, konunglegur lífvörður / *kongelig livvagt.*

2) Ligeledes som hannem efter vores crediter paa Zahlcammeret af bemelte lön er avanceret 20 rd.

Og 3) som effter hands forlangende til hands hustrue her bliver betalt 50 rd. Vi forblive etc.

Num. 16.

PRO MEMORIA ANGAAENDE DEN ISLANDSKE HANDEL

Ingen fornuftig, som kjender Iislands tilstand og det, som naturens alviise skaber haver samme land tillagdt, vil alleene tilskrive Gud dessens stoere ælendighed, mens een stoer andeel af skylden vil hænge paa landets egene indbyggere. Som ikke alleene formedelst fattigdom og uerfahrenhed forsömme at betjene sig af naturens gaver til deres egen bedre velgaaende, mens endogsaa for lang tid siden have tilstaaet fremmede at sætte landet udi de fahrlige omstændigheder, at ifald de handlende, naar haarde aar indfalde, ere sparsomme med kornvahres tilförsel, mens dog frække med kjöd- og fiskevahres udförsel af landet, da maae indbyggerne af hunger omkomme. Med faae ord: Indbyggerne forsömme deres eget og leve udi den iderligste fattigdom paa andres behag og döe udi den deraf flydende hunger og ælendighed effter andres lejligheder. Ney! Sagen kand ikke alleene falde paa Gud, men til deels paa vores forfædre og os selv.

Vi islandske berömme os ifölge af historierne af stoere, noble, rige og stridbare forfædre. Gid! Vi kunde sige, at de i stæden for krigiske havde været oeconomiske, thi da hafde deres effterkommeres omstændigheder ikke kundet bleven saa slette. Gid! Deres effterkommere havde forhen i tiiden lært at kjende vores forfædres fejl og lagdt vind paa at forebygge dem ved at multiplicere vores lands producter, selv at forarbejde dem til kjöbmandsvahrer og selv at afhandle dem til andre nationer.

At vore forfædre have med retfærdige, allermest indbyrdes krige og blodsudgydelse fortörnet den allerhöyeste og bedervet deres afkoms tilstand, derom ere vi af historierne overbeviiste. Og tillige med om Guds straf af den paafölgdte ödeleggende pest, som forvoldende at landets kornafling blev reent forglemt, den heele landoeconomie svækket, samt egen handel og söefart tilsiidesadt.

Af handverker eller fabriquer have ikke islænderne udi de ældre tiider meere at roese dem end som andre nordlige nationer udi Europa, da det

dog er een afgjordt sag, som alle ville tilstaae, at det er med landhusholdningens (derunder forstaaes ogsaa fiskeriet), haandværkers og handelens foreenede kræffter, som et land vedbörlig bör dyrkes, om det ellers skal kunde föde sine indbyggere.

Med handelens og söefartens undergang, som ophævede ald omgjængelse og opbyggelig lærdom af andre nationer, styrtedes indbyggerne udi en alt for grov uerfahrenhed at forarbejde deres lands producter til afsættelige kjöbmandsvahrer, og tillige med fattigdom, at kunde bekoste vahrenes vedbörlige forarbejdelse og afsættelse.

Disse 2de hovedposter, nemlig indbyggernes uerfahrenhed og deres fattigdom, have de fahrende handlende sögt med ald fliid at conserve, ligesom de störste grundvoldssteene, hvorpaa deres fahrende handels nödvændighed er bygt, vel viidende, at om indbyggerne selv bleve anlærdte og fik kræffter til at forarbejde deres lands producter til kjöbmandsvahrer og self kunde afsætte dem til andre nationer, da vilde deres handelssystema forandres, og de fahrende handlendes nödvændighed ophöre. De have dog spendt buen, hvis fattigdomen angaaer, for hardt. Saa den kand siges at være sönderbrudt, og Island udblödt til det allerydderste, hvilcket tillige gjör handelen og dem self stoer afgang udi de indfaldne dyre aaringer. Mens sligt agtes icke paa deres siide, de finde vel udveye og forvænte at vinde det igjen i de tilstundende goede aaringer, som de have tabt i de dyrere, uanseet at saavel landet som handelen tager af, og det saa mærkværdig, hvis formue og velstand paa landets siide angaar, at ingen, som sligt kjender, vil nægte, at Island aftager til den ½ deel udi hver ½ seculo. Og vil da den til slutning tilbage blivende ½ deel blive omsider meget ringe.

De fahrende handlende tilspurgte: Hvoraf islændernes elændighed foraarsages? Svare overlydt og uden betænkning: *Af iislændernes egen ladhed*. Udi dette deres svar ligger större sandhed, end mand gjerne önskede, naar det betragtes udi henseende til indbyggernes afmagt og kræffteslöshed og udi henseende til kjöbmændenes aarvaagne fliid og stræbsomhed. Thi först drive kjöbmændene ald handelen og drage alle dens fordeele til sig, deres egene folck og principaler. Dernæst forrette de paa islændernes vegne een meget anseelig deel af landets övrige forretninger, nemlig: male mehlet, bage brödet, brugge ölet, brænde brændevinen, spinde tobacken, smedde den förste deel af ald jern- og metallarbejde, spinde og væve lærretet, slaae deres utilstrækkelige fiskelinier, forfærdige alle klædevahrer, indtil indeværende aar, endogsaa af Islands

uld, slagte deres qvæg, salte deres kjöd, salte deres fisk, smælte deres tælge, bereede deres skind, reense deres dun og smör, med videre. Uden at tale om de övrige Islands særlige producter til lands og vands, som saavel af indbyggerne som de handlende forsömmes og intet agtes.

Mens naar bemelte svar betragtes i den meening, som de handlende selv forstaae det, nemlig at islænderne giide for ladheds skyld hverken fisket eller slaaet græsset af jorden, begge deele paa deres viis og dess aarsage liide nöd og crepere af hunger, da befindes samme svar at være urigtig. Thi omendskjönt herudinden kunde findes bröst iblant almuen i Island hos een eller anden, ligesom i alle andre lande i værden, saa forhindrer dog allermest fattigdom og ælendighed alle islandske fra at arbejde og före arbejdet til deres nytte, saa vel som behövedes og skee kunde. Og ere de nu til slutning bleven lade, da kand mand med ald sandhed sige, at fattigdom og ælendighed haver gjordt dem lade, afmægtige og örkeslöse. Icke at tale om saa mange andre ulejligheder, som flyde af hungersnöd og den alt for tunge almindelige fattigdom, hvorleedes sligt foruden ödelæggelser ogsaa förebygger indvaanernes formering og afkoms forplantelse, hvoreffter landet ogsaa udi een lang tiid haver manglet indbyggere til sin nærings fortsættelse. Og endelig formedelst at de ere for faae, og de faae saa meget indskrænkede, kand de icke blive fleere og ey heller benytte sig af landets herlige producter til deres formeerelse og bedre velgaaende.

Dette Islands ælendige tilstand og forud öyensynlige undergang haver hans kongelig Mayestet allernaadigst ladet sig referere, og til at raade boed derpaa allermildest stiftet det nye interessentskab og de saakaldede Nye Indretninger til at anlære indbyggerne at forarbejde landets raae producter og til at multiplicere de samme til afsættelige kjöbmandsvahrer, hvorved indbyggernes næringstilstand kunde forbedres, og deres tal foröges.

Det er uimodsigelig sandt, at Island er fra alders tiid de höylovligste fremfarne danske og norske konger allerunderdanigst takskyldigt for adskillige og mange velgjerninger. Landet kand ikke heller straffes for nogen frafalds fejl udi de saa nær 500de aar, det haver ligget under den danske og norske crone.

Mens hvor stoer een tak er icke mit kjære fæderneland skyldig til sin livgiver og restaurator Kong Friderich den femte for saa mange og stoere velgjerninger, hans kongelig Mayestet allernaadigst haver udövet imod det? Island vil jo betænke, hvor höyt det, foruden sin ellers allerunder-

danigste troe pligtskyldighed, er forbunden af alle kræffter at skikke sig efter hans kongelig Mayestets allernaadigste villje til sin souveraine livgivers tjeniste og sin egen frelse. Island vil jo overlægge og betænke, hvorleedes det med efftertryk kand indprente sine spedebörne en inderlig taksigelse og hjertens erkjendtlighed for den kongelige gavmildhed til De Nye Indretninger, den höykongelig assistance af födevahrer, da Island manglede bröd, og de som burdte föde det, havde forladt det, foruden saa mange eftergivelser og gaver saavel til gejstlige som værdslige og de ved ilden beskadigede bönder, som alt af den allerbeste monarch i værden Island er vederfahren. Hvorleedes det kand overtyde effterkommerne, hvor höjt de ere slig een Konge og de kongelig arvesuccessores med liv og blod forbundne, og hvor inderlig og uafladelig vi med vore börn, og de med os, bör anraabe den æviige Gud om hans kongelig May^{ts} og det gandske kongelig huuses ævigvarende gloire og höykongelig velgaaende.

Island glemmer vel ikke heller at bede Gud om ald velsignelse til hans kongelig Mayestets höye ministrer og det höylovlige Rentecammercollegium, som haver forestillet hans kongelig May^{tt} dessens slette tilstand og med sin höyt formaaende forestilling naadigst intercederet[1] for landet. Jeg er forvisset om Islands taknemmelige hjertelaug til Gud, til hans kongelig Mayestet og de höye ministrer, for alle slige höykongelig stoere og mangfoldige velgjærninger. Mens hvor vil dog ikke den allernaadigste resolution af 16de sidstleeden Maj[2] om handelen glæde alle retsindede Islands patrioter, hvorved hans kongelige Mayestet befriier Island længere at være under Compagniets[3] besværlige aag og giver det een af landets indfödde börn til amtmand! Slig en höykongelig og naadig rætviished haver en lang og fuldkommen udseende til Islands opkomst og bedre velgaaende.

Hvad tancker een eller anden haver gjort sig, endogsaa Compagniet self, om de nye interessentere, at de hafde lyst at naae til handelen, kand staae derhen. Den udövede forfölgelse Compagniet haver paakastet dem ere noksom bekjendt. Mens det er tilforladelig viist, at ingen uden Compagniet selv kunde have vundet sligt i sinde, förend Compagniets tiid

[1] Beðið fyrir. / *Gået i forbøn for*.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 277–283 (Kongelig Resolution ang. Compagniets Fratrædelse af den islandske Handel, 16.5.1757).

[3] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

var exspireret. Havde Compagniet ikke self indvæltet sig i trætte med interessenterne og sögt at faae dem enten afskaffede eller og et herredömme over dem, ligesom de hafde over det heele övrige land, saa havde jo interessentskabet være langt uden for dem og intet forhindret dem, som de have foregivet, mens ej kundet sligt beviise. Hvilchet den höystbemelte kongelige resolution udviiser, og tilliige, at Compagniet taber ikke handelen for De Nye Indretningernes skyld, men for octroyens misholdelse og landets saa höyt manglende providerings skyld.

De disputer og fortrædelige correspondencer, som uophörlig have continueret om handelen siiden A° 1743, dog allermest udi sidstleden 8te aars tid, ere alt for viidtlöfftige her at recensere,[1] omendskjöndt mand af de samme kunde til deels lære at kjende den islandske handel, hvorudi hendes fejl og force bestaaer.

Jeg haver ellers underdanigst den ære, af naadig anmoedning, at opsætte mine ringe tanker om den islandske handel, hvorleedes den kunde ophjelpes og istandsættes. Mens da min meening er, at den islandske handel umuelig kand drives til hans kongelig Mayestetts tjeneste og landets conservation, medmindre landet selv driver handelen eller i det ringeste interesserer udi handelen, saa vil alt mit arbeyde herudinden blive forgjeves, uden saa er, at mine höystærede og kjære landsmænder, som sagen paagjelder, vilde herudi concurrere[2] med mig. Og med grundig overlæg herpaa tegne deres meening om fölgende propositioner, saaleedes at alt sligt til det höylovlige Cammercollegium kunde insinueres og siden derfra, alt efter Deres excellences og höye herrers gotbefindende, hans kongelig Mayestet forestilles.

I saa maade vil jeg da for det förste nævne de ulejligheder udi handelen, som have tilföyet Island skade. Og for det andet hvorleedes slige ulejligheder fremdeeles kunde forebygges, med viidere deraf dependerende, om handelens fremdeeles gjörende indretning effter den grundregel: *Hvad, som er landets skade, det er ogsaa handelens skade, og hvad, som er handelens skade, er tillige med landets skade*.

1te

Saavel landet som handelen haver taget een stoer skade ved de mangfoldige havners beseigling i landet, der paa nogle stæder ligge tæt hos hin-

[1] Telja upp. / *Opregne*.
[2] Taka þátt í. / *Medvirke*.

anden. Og omendskjöndt almuen formeener, at den ved saa mange havners besegling skeer nogen lættelse, saa skeer hannem dog derimod derved meget större tab, udsuen og forhindring.

Udi de tiider in Anno 1702, da den sidste og endnu brugelige landtaxt[1] blev allernaadigst udstædet, formeentes det at være til landets tjeneste, at effterliggere[2] bleve afskaffede formedelst den misbrug, de begik ved at udprange tobak, brændevin og unödvændige vahrer. Mens een nyttig og opbyggelig ting maae ikke altid afskaffes formedelst dens misbrug. Siiden den tiid haver fiskeriet uimodsigelig taget af, og tobaks- og brændeviinsbrug taget til og i det ringeste icke af.

Her tilægges kjöbmændenes korte forblivende paa havnene, hvor handelen maae endelig drives udi allerstörste hast, ligesom slig een vigtig gjærning var et feldtslag. Og hvad som bonden tabte ¼ klocketime i kramboeden, det maae hand savne det heele aar, og hvad hand savner af nödvendige ting til hans landafling og fiskerie, det savnes siden dobbelt i bondens formue og 4re dobbelt udi handelens fordeele.

Her tilstöder den ulejlighed, at kjöbmændene kalde almuen til handelen, naar dem behager, uansett at sligt skeer som oftes paa de fleste slagterhavne udi indbyggernes beste höeskabstiid, hvorved de udi deres landavling forhindres og tage een anseelig skade. Udi den korte tiid, som kjöbmændene forblive paa havnene, er det nu gandske umuelig sag for övrigheden at forrette den vedbörlige inspection med handelen eller udi mindelighed at bringe nogen af parterne til föyelighed, og ved process kand meget mindre udrettes. Thi naar kjöbmanden kand lucke sin kramboed og seigle bort med skibet, da er hans embede vel forrettet, omendskjönt hand som een fremmed paa havnen ikke haver kjendt den ⅓ part af destrictets indbyggere, langt mindre indbyggernes omstendigheder og anliggende til deres næringsfortsættelse. Og lige fuldt paastaaer hand at have forsynet alle og eenhver til fornödenhed, da dog de fleste, om icke alle, klage over ham. Og det er een aabenbahre sandhed, at hand veed icke self, hvad hand siger, efftersom hand icke veed, hvad udi hans destrict kand passere de övrige 8 à 10 maaneder af aaret, som hand icke er udi landet.

[1] *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

[2] Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn eftir að skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

Herhos tilstaar jeg, at in A° 1702, da der snart vare ligesaa mange interessentskaber til Iisland som handelshavner i landet, og eenhver interessent maatte derfore holde een effterliggere paa hver havn, paa det at den eene ikke skulde præjudicere[1] den anden, da var slig een mængde effterliggere skadelig og kunde icke hemmes uden med alle deres afskaffelse. Heraf kand erfahres og beviises det, som forhen er meldet, at alle de nu brugelige handelshavners beseigling i landet er skadelig.

Ved landtaxtens allernaadigste udstædelse in Anno 1702 var indbyggernes meening, at landet skeedte tjeneste og fordeel derved, at rugmehlet blev lættet i priisen. Hvilket jeg ikke heller understaaer mig at nægte, men ikkun sige dette, at saavel landet som handelen havde skeet större tjeniste, om mehlet hafde været sadt dyrere. Dog 3de slags, af rug, byg og havre, eenhver sort til sin priis, og at indbyggerne hafde faaet deraf til fornödernhed. Samt at indbyggernes fisk og kjöd derimod havde været ansadt til noget höyere priis. Thi saa hafde ikke alle misligheder ved handelen været rætfærdiggjordte ved den saakaldede ringe priis paa mehlet, og fisk og kjöd hafde ikke været saa saare begjærlig at udföres fra landet, hvis stærke udförsel haver udkrævet desto meere mehls tilförsel, omendskjöndt sligt ikke er efterkommet, og altsaa foraarsaget dyrtiid i landet, ja givet lejlighed til ved knap tilförsel og stærk udförsel at forhindre indbyggernes tilvæxt og deres afkoms forplantelse, da det dog uimodsigelig er folkerighed, som gjör et land lyksaligt og dets handel florerende.

Den islandsche handel er een iblandt de facileste og fordeelagtigste handeler i Europa efter sin proportion, mens er udi visse maader gjordt til den difficileste og fölgelig for dessens interessenter og landet meget unödvændig kostbahr og mindre fordeelagtig. Een af disse kostbarheder er, at ald den kornvahre, som föres til landet, mahles i Kiöbenhavn, pakkes i Kiöbenhavn og emballeres som stykkgoeds udi skibene, hvilcket optager ⅔ deel meere rom, end som naar kornet blev styrtet i lesten. Den indvænding, som gjöres herimod, at kornet kunde bedærves ved een lang rejse, er af ingen betydenhed. Thi ligesom det korn, der föres aarlig fra Östersöen, som Königsberg, Dantzig, Lybech, etc. til Trundhiem i Norge 250 miil, og fra Kiöbenhavn til Færöe 200 miil, styrtet udi skibene og conserveres dog ubedærvet, ligesaa fuldt kand sligt skee fra Kiöbenhavn til Island 300 miil. Og det umalede korn vil blive endogsaa bedre end det, som indbrænder i tönderne.

[1] Skaða. / *Skade.*

Pröven er ellers gjordt med at transportere rugen saaleedes til fabriqven ved De Nye Indretninger og befunden at være bedre end som det udi Kiöbenhavn malede og pakkede mehl. Dobbelt saa kostbart er at bage det bröd udi Kiöbenhavn, som indbyggerne udi Island skal æde, thi foruden mahlerslön, emballering og fragtrom skal bageren ogsaa have sin udkomme. Mens den störste kostbarhed og ubödelig tab, saavel for landet som for dem, der have indsadt deres penge udi handelen, foraarsages af de mange fahrende kjöbmænder og deres underhavende folck, som kokke, bödkere, afhændingsmænder, arbejdskarle, halvkarle og kramboeddrænge, hvis antal er regleret efter proportion af districternes vidlöftighed fra 6 til 12 persohner paa hver havn. Disse fahrende folck og betjentere skal endelig have deres lön og udkomme, hvor den endogsaa kommer fra, og det desto meere som de udi deres handtæring og forrige friheder meere indskrænkes, hvilket erfahrenheden udi dette Compagnies tiid noksom har beviiset.

Til denne kostbarhed lægges endnu den andeel af skibsfragterne, som skibene maae opholde sig i landet over de ordentlige losse- og liggedage, imedens de fahrende kjöbmænder drive handelen. Disse bemelte omkostninger kand med grund specificeres saaleedes:

Udi landet besegles nu om stunder 24re havne af 23 kjöbmænder med 19 skibe.

		Courant
Bemelte 23 kjöbmænders og medfahrende folckes visse lön og underholdning anslaaes til hver kjöbmand og hans folck à 800 rdlr. Er		Rdlr. 18.400 rd.
Jeg understaaer mig at forsikkre, at handelssportlerne ere ligesaa meget som de her beregnede lön og underholdning, anföres dog ikkun ½ve parten deraf for at udgaae alle imodsigelser med 400 rd. Er	9.200	
Gjör folkelön og underholdning		27.600
19 skibe i fragt og douceur —	1.600 rdlr.	30.400
Udi proportion af landets indvaaneres antal, naar de supponeres at være 80.000, burdte korntilförselen i det ringeste være 20.000 tönder kornvahre. Mens landet haver endnu aldrig sligt erholdet, og ikke een gang 15.000 tönder, som jeg dog vil saaleedes beregne, og hver tönde deraf, saavidt fustagiemahler- og bagerlön angaaer à ½ rd.		7.500
	Summa	65.500

Denne beregning, og hvorleedes een deel af slige omkostninger kunde spares, forklares herefter pag. 136 og 137.[1]

Ikke alleene for liden tömmertilförsel, mens endogsaa for slet og til duelige baades bygning utjenlig tömmer, haver forhindret saavel qvægavlingen udi landet som fiskeriet. Og naar det koldskjöre[2] og slette jern tilföres, da tilföyer alt sligt landet og handelen stoer skade.

Uduelige, utilstrækkelige og alt for faae remedier til at fiske med, saavel udi havet og fjordene som udi de indenlands ferske söer, tillige med indbyggernes uerfahrenhed i söefart og navigation, haver bedervet baade landet og handelen. Landmanden haver ikke heller faaet den vedbörlige haandrekning til landdyrkningens og qvægaflingens fortsættelse, og begge deele derfore bleven forsömte.

De handlendes forhold udi goede fiske aaringer med at vrage og gjöre udkast af een stoer deel af indbyggernes fangede fisk og dog hverken anföre eller assistere den fattige indbygger, enten til at virke den bedre eller ogsaa conservere dem, mens lade den ligge tilbage til forraadnelse, haver været skadeligt saavel for landet som for handelen. Mon slige gjærninger ikke ogsaa kunde have fortjent det paafölgte straf af de dyre og fiskelöse aaringer?

Derom haver været disputeret, enten forpagtningen, som de handlende have svaret for landets handel og beseigling og derimod været frii for told og consumtion[3] af alle, saavel ind- som udgaaende vahrer, eller ogsaa een indenrigstold var bedre for landet og handelen, og hvilcket af begge deele var for hans kongelige Mayestets interesse meere fordeelagtigt? Sagen er endnu uafgjordt, omendskjöndt de fleste ere af den meening med mig, at told og consumtion er meget bedre og tjenligere, saavel for hans kongelig Mayestets höje interesse som for de övrige vedkommende. Imidertiid have de handlende fra gamle tiider afbrugt forpagtningens blotte navn icke alleene til at rætfærdiggjöre ald deres handel, mens endogsaa til at udpresse hos indbyggerne deres beste vahrer imod uduelige og skadelige vahrer. Fölgelig haver forpagtningen, i det ringeste forpagtningens misbrug, været skadelig for landet.

Det formeenes ogsaa, at forpagtningen under separathandel[4] ante

[1] Hér / *Her* s. 374.

[2] Kaldór. Óhreint járn sem vill brotna þegar það er hamrað kalt. / *Koldskør. Urent jern, som vil gå i stykker, når der hamres på det, når det er koldt.*

[3] Gjöld á innlendar vörur. / *Afgift på indenlandske varer.*

[4] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra

Annum 1733 blev dreven noget höjt og var hinderlig for handelen. Det ville ellers være een alt for kostbahr, om icke ugjörlig sag, at indföre toldvæsenet udi Island, ald den stund de mange havners handlende beseigling continuerer.

Jeg gaaer forbie her at tale om de mangfoldige disputer, som have indlöbet ved handelen, og som siges at kand være meere particulaire, saasom om maal og vægt paa alle slags vahrer, fiskegilding,[1] de utaxerede varers afhandling, adskillige mindre nödvændige vahrers bonite, med meget viidere. Hvorom saa meget er bleven skrevet og ventileret, at alt sligt udi det höjlovlige Rentecammercollegio noksom er bekjendt og ved een forefaldende forandring i handelen lættelig kunde remederes[2] og forebygges.

Derimod maae her anföres, som jeg i förstningen haver sigtet til, det allerstörste og skadeligste fejl ved handelen, som nu til slutning haver styrtet saavel landet som handlen. Nemlig, at landet ikke haver interesseret med udi handelen og ikke eengang haft saa meget godt af sin egen fordeelagtige handel, som det behövede til sit kummerlige livsophold. Det er udmattet af den yderste fattigdom, og mange mennisker af hunger omkomne. Det er bleven holdt udi blindhed og icke maattet beraade sine egene producter til kjöbmandsvahrer, paa det at de ikke skulde faae nogen smag udi handelens fordeele.

Til slutning haver det hidssige sidste Compagnie[3] ved adskillige behandlinger, saavel med indbyggerne som de fahrende, opirret gemytterne, saa at den kjærlighed og venskab, som forhen haver forsödet denne sure sag, er nu ophævet. Og hvor vil da nogen af parterne vænte sig Guds velsignelse og velstand, saa længe de leve udi uenighed.

Forbemelte ulejligheder formeenes ikke at kunde fremdeeles forebygges til fælleds beste, medmindre at landets indbyggere indtages med udi handelen for saa stoer een andeel at interessere, som de best viide og kunde tilveyebringe. Og naar saa skeede, kunde der med sameenede kræffter forrettes og avangeres vigtige ting til landets og handelens beste, og de forbemelte ulejligheder afsværges paa fölgende maade.

kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

1 Gilding á fiskinum, þ.e. mat á hvort fiskurinn telst gildur fiskur í verslun. / *Værdimål for fisken, dvs. det mål, som en fisk skal have for at anses for en gyldig fisk i handelen.*

2 Ráða bót á. / *Afhjælpes.*

3 Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

2et

Udi Island burdte ikkun 5 hovedhavne besegles, og alle de övrige nu brugelige handelshavne afskaffes, undtagen nogle faae at bruges som udhavne til lade- og lossestæder af korn, fisk, tömmer og andre tunge vahrer, mens beregningen og ald den övrige handel drives paa hovedhavnene. Disse hovedhavne udnævnes at kunde være:

1. Udi Sydfierdingen Holmen, som er Reykeviig, hvorunder sorterer: 1) Westmanöe, som aarlig besegles, og den derværende effterligger forretter handelen aaret igjennem og aflegger regnskab til Reikewig. 2) Örebach og 3) Kieblevig bruges som udhavner til at losse og lade efter forbemelte, mens Örebachs slagterie tages udi Reikewig. 4) Grindevig, 5) Boesand og 6) Haufnefiord, som gandske afskaffes, mens dog tilladt at lade og losse, naar sligt kunde være fornödent.[1]

2det Udi Westfierdingen Grönnefiord, hvorunder sorterer: 1) Stappen som udhavn til at losse og lade. 2) Olufswig, 3) Stichelsholm, 4) Budenstad, som afskaffes, dog tilladt at losse og lade i fornödne tilfelde.[2]

3i Udi Westfierdingen Dyrefiord, hvorunder sorterer: Patrixfiord, Bildedahl og Iissefiord, som efter forefaldende lejligheder bruges til losse- og ladeplatzer.[3]

4de Udi Nordfierdingen Öefiord, hvorunder sorterer: Huussevig, Hofsaas, Skagestrand og Reikefiord, efter forbemelte at lade og losse, samt tage slagterie udi fornödne tilfælde.[4]

5te Udi Östfierdingen Rödefiord, hvorunder sorterer: Wopnefiord og Berrefiord efter forbemelte.[5]

Alle fahrender kjöbmænder, underkjöbmænder og kjöbmandsfolck maatte afskaffes. Og derimod af de samme indsættes, som stædse forblive udi landet, 5 oberkjöbmænder. Een paa hver hovedhavn med saa mange handelsbetjenter, som nödvændig eragtes til handelens fortsæt-

[1] Sunnlendingafjórðungur / *Sunnlendingafjerding*; Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Vestmannaeyjar; Eyrarbakki, Árn.; Keflavík, Gull.; Grindavík, Gull.; Básendar, Gull.; Hafnarfjörður, Gull.

[2] Vestfirðingafjórðungur / *Vestfirðingafjerding*; Grundarfjörður, Snæf.; Arnarstapi, Snæf.; Ólafsvík, Snæf.; Stykkishólmur, Snæf.; Búðir, Snæf.

[3] Vestfirðingafjórðungur / *Vestfirðingafjerding*; Dýrafjörður, Ísafj.; Patreksfjörður, Barð.; Bíldudalur, Barð.; Ísafjörður, Ísafj.

[4] Norðlendingafjórðungur / *Norðlendingafjerding*; Eyjafjörður (Akureyri), Eyjafj.; Húsavík, Þing.; Hofsós, Skag.; Skagaströnd, Hún.; Reykjarfjörður, Strand.

[5] Austfirðingafjórðungur / *Østerfjerdingen*; Reyðarfjörður, S-Múl.; Vopnafjörður, N-Múl.; Berufjörður, S-Múl.

telse, enten de ere indfödde eller danske, saavel paa hovedhavnen, hvor handelen staaer aaben og forrettes det heele aar igjennem, som paa udhavnene, hvor tunge vahrer, kornvahrer, fisk og tömmer imodtages og udleveres paa visse aarets tiider og efter forefaldende lejligheder, ved den som dertil da vorder udnævnet og skikket fra hovedhavnen.

Paa bemelte 5 hovedhavne bör altiid være eet godt oplag og forraad som et magazin af korn, fisk og födevahrer, tillige med andet, som nödvændig behöves til landets avling og fiskeriets fortsættelse, og det saa rigelig af saa beqvemme og saa goede vahrer, at ingen mangel eller mindste hungersnöd kand faae overhaand i landet. Mens alle og eenhver erholde, uden ald veigring,[1] imod betaling aarlig, enten sligt er penge eller vahrer, naar og hvis de begjære og behöve til deres livsophold, fiskeriet og landavlingen.

Bemelte oberkjöbmænder assistere og forfremme alt hvis mueligt er, fiskeriet, fiskevirkningen og landavlingen, staae til ansvar effter landslov og rett, for hvis de self eller deres underhavende betjente, efter deres ordre, forrette, levere de fra landet udgaaende vahrer vel og forsvarlig emballerede til skipperne, foreskrive de til landest providering og handelen behövende vahrer og aflægge vedbörlig regnskab, alt efter den instrux som dennem dertil vorder meddeelt.

Laugmændene kunde ogsaa foruden og tillige med sysselmændene have inspection med handelen, eenhver udi sit anbetroede laugdömme.

Kornet, som rug, byg og havre, bör overföres til landet umahlet, som styrtegoeds,[2] og vandqværner[3] indrettes i landet til dessens formahling, hvortil og eenhver kand bruge haandqværner.

Priisen paa kornet skulde være lige med Dannemarks næstforegaaende aars capitelskjöb,[4] som udi landet aarlig maatte publiceres. Og enhver staae friit fore at udvælge rug, byg eller hauvre, som hannem blef tilmaalt med den danske kornmaaletönde. Derimod maatte fisk, tran og kjöd forhöyes saaleedes i priisen, at sligt galt imod 10 aars mellemste capitelskjöb af kornet.

Ved eenhver af bemelte 5 hovedhavne maa endelig etableres ikke alleene bödkere, mens endogsaa alle övrige haandværkere, saavidt mueligt,

[1] Veigrunar, undanfærslu. / *Vægring, her modsætte sig at yde noget.*

[2] Varningur sem fer beint í lestarrýmið en ekki í tunnur. / *Varer, som fyldes direkte i lastrummet og ikke i tønder.*

[3] Vatnsmyllur. / *Vandmøller.*

[4] Taxta. / *Takst.*

som behöves til at forarbejde og fabriquere de til landet bringende raae vahrer, samt fiske- og landreedskaber. Saa og ligeleedes gjöre til rette de fra landet udgaaende vahrer, og slige professioner udi landet læres og indföres, da hverken uld eller raae skind maae udföres, mens til fabriqverne efter landtaxten overlades.

Ved slig een handelsindretning blev landet meget bedre end tilforns forsynet og med foreenede kræfter assisteret, og oppassede de 2de handelens hovedkilder *fiskeriet* og *qvægavlingen*, samt sparet til slig een höystnyttig brug, og til at faae indretningen bekostet og udi stand sadt, een deel af de forgaaende pag. 128[1] specificerede 65.500 rd., eftersom de der benævnede udgiffter vilde fremdeeles komme saaleedes at staae, dog alting beregnet til det höyeste.

De 5 kjöbmænder, med övrige til handelen nödvendig udi landet forbrugende folck, deres lön og underholdning, ongefær 1.500 rdlr., dog meere og mindre efter de 5 hovedhavners proportion. Er	7.500 rd.
Til indenlands transporter at bekoste, hvorved indbyggerne faciliteres og igjen godtgjöres det, som de har længere vey til handelshavnen end tilforns, gjöres facit til hver hovedhavn ongefær 1.000 rd., meere eller mindre efter proportion	5.000 -
12 skibe til at overföre de 15 à 20.000 tönder styrtet korn, tillige med noget tömmer, jern, hör, hamp, vin til kirkerne og andre nödvændigste sager à 1.600 rd.	19.200 -
Mahlerlön, som skulde godtgjöres i landet, imod at fustagien frafalder. Er af 15.000 tönder à tönden 24 sk. . .	3.750 -
Gjör	35.450 rd. -

Bliver da paa denne maade sparet, som dog vel udi förstningen vilde igjen medgaae til indretningens istandsættelse, 30.050 rd.

Omendskjöndt bemelte 12 skibe, eller ogsaa fleere og mindre fartöyer, som dog kunde romme det samme qvantitet, formeenes paa ovenmeldte maade at være sufficante til overförselen af bemelte kornvahrer, med viidere landets störste nödvændigheder, ligesaa fuldt som nu om stunder skeer. Saa forvæntes dog, at vor Herre igjen velsigner landet med fiskerie og slagterie saaledes, at til exporterne fra landet behöves meere

[1] Hér / *Her* s. 369.

end een gang saa mange skibe, hvis fragter i saa maade ere som fundne udi henseende, at Islands exporter ere altiid fragten værde. Saaleedes kom mand og fragtfrie til tömmer og andre, saavel til huuse- som baadebygnings materialier, tillige med vin, hamp og salt, som da udi slige skibe til landet bleve udförte, endogsaa fra förste haand, saavel som meget andet fleere af de til landet behövende vahrer, som paa de 5 havne kunde oplægges og ikke som tilforn reparteres[1] fra licitationerne udi Kiöbenhavn imellem 24 havne i landet, til landets og handelens store skade.

Omendskjöndt at nu denne handelsindretning befindes at være fordeelagtig imod den forrige, saa vil dog dens fordeele udi de förste 4 à 5 aar medgaae til dens istandsættelse. Mest med bygningsomkostninger til huuse og pakhuuse, som og til nogle stoere transportbaade imellem havnerne, som der imellem bleve brugte til fiskerie. Desuden er landet og handelen udi bund og grund for nærværende tiid ruineret, saa at qvægaflingen og slagteriet umueligen kand inden 5 aars tiid komme udi forrige tilstand, som det var ante Anno 1750.

Altsaa vil mand allerunderdanigst forvænte, at hans kongelig Mayestet allernaadigst vilde uden afgifft overlade handelen udi næste 5 aar til dem, som foruden landets vedbörlige providering tillige förte forbemelte indretninger udi stand til landets og handelens deraf fremdeles flydende velstand. Mens efter den tiid, eller bemelte 5 aar, formeenes at toldvæsenet i stæden for forpagtningsafgifften vil være det tjenligste og opbyggeligste, og da ved de 5 handelens hovedhavner læt at indföre.

3je

Vil her spörges, hvorleedes det er gjörligt, at Islands indbyggere kand blive medinteressentere udi handelen nu paa den tiid, da deres omstændigheder ere de sletteste og fattigste, som da nogen tiid have været fra Islands förste begyndelse. Og det er noksom bekjendt, at de hverken have vahrer eller reede penge til at sætte derudi, som kunde være noget tilstræckeligt eller saaleedes, at de kunde ongefæhr med den halve handelsfond balancere imod nogle erfahrne Kiöbenhavns negotiantere,[2] som tillige med dem vilde sætte penge udi handelen til at faae den igjen istandsadt og forbedret efter forbemelte plan, hvortil behöver een capital af hen imod 3 tönder guld.

[1] Skiptast. / *Fordeles*.
[2] Kaupmenn. / *Købmænd, grosserere*.

Sligt formeenes dog at være gjörligt paa saadan maade:

1) At alle proprietarier udi Island vilde effter rigtig og til tinge attesteret specification sætte alt deres jordegods, som jeg formeener, ifölge af de ihændehavende jordeboger endnu at belöbe, efter den deraf aarlig gaaende reveneur, hen imod 200.000 rdlr. til underpant og forsikkring imod at laane af Kiöbenhavns banco. Eller om sligt ikke kunde erholdes, da hos hans kongelige Mayestet, een summa af 150.000 rdlr. paa næstkommende 5 aar igjen at restituere med gangbar rente, som aarlig skulde blive betalt til visse terminer. Samt desuden, til desto meere sikkerhed, holde conto i bancen, saa snart deres reede penge overgik een til det daglig brug ordineret summa. Ligeleedes lade det af capitalen, som stooer hazarde er underkast, forsikkre, paa det at hovedcapitalen dog aldrig kunde blive usikker eller ved ulykkelig tilfælde undergaae.

2) Alt hvis, som udi de 5 aar blev vundet, efter advenant af slig laant capital ved handelen, efter at alle udgifter, renter og omkostninger ere fradragne, det samme maatte saasnart som mueligt erstattes og paa den laante capital afskrives. Hvorimod eenhver af proprietarierne blev eyere af saa meget af den vundne og udi handelen roullerende[1] capital, som svarede til det jordegoeds, som hand udi förstningen hafde stillet til underpant.

3) Intet jordegods maatte hertil forbruges, som forhen er sadt til underpant og forsikkring, enten til hans kongelig Mayestet for afgiffter eller afgifters restans, eller for nogen publique penge eller afgifft til skoler, kirker og hospitaler eller til Det Islandsche Compagnie[2] eller nogen anden udenlands persohn. Men som sligt jordegods var inde udi landet, imellem indbyggerne pandtsadt for privat gjeld, hindres ikke, naar det skeer med den panthavendes villje og viidende. Ey heller at selges og afhandles imellem indbyggerne ligesom för, efter at den, der efter bemelte 5 aars termin haver jordegodset under haand og eye, vinder og taber af den udi handelen staaende capital efter proportion med sine sameyere.

4) Desuden maatte det ikke være nogen af landets indvaanere formeent, som hafde enten contantpenge eller vahrer tilovers, samme at sætte udi handelen og derfore effter advenant at blive interessent. Jeg forvænter ikke mange instancer i denne post, thi for det förste vil slet ingen bære det ringeste tvivl om hans kongelig Mayestets allernaadigste villje til Islands frelse og opkomst. Og derfor allernaadigst henleve udi

[1] Sem er í umferð. / *Værende i omløb*.

[2] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

een fuld forhaabning om allernaadigste assistance, hvis capitalens laan enten af bancen eller hans kongelige Mayestets cassa paa forskrevne conditioner angaaer. For det andet vil slet ingen, som kjender landet og handelen, indbilde sig det allerringeste tab. Mens vel een anseelig fordeel, naar handelen ellers efter forbemelte plan blev anlagt og fornuftig dirigeret, og dernæst vil nok findes brave og velhavende mænd udi Kiöbenhavn, som paa slig een maade, som forbemelt, vilde for den övrige deel interessentere udi handelen.

4de

Derimod vil det blive meere vanskeligt for mig at proponere, hvorleedes handelen udi de bemelte 5 aar skulde være indrettet, eftersom derudi ere adskillige meeninger. Deres meening, som holde for at friefart og friehandel var den opbyggeligste, holder jeg for at være den beste, mens for nærværende tiid gandske og aldeeles ugjörlig formedelst adskillige omstændigheder, saasom landets fattigdom og uerfahrenhed, mens allermest formedelst de mange havners beseglings skyld. Og förend det er kommet i stand med de forhen bemelte 5 hovedhavner, er det forgjeves at tænke paa nogen friehandel udi Island. Ja viidere, alt saa længe landet self ikke nogenleedes er i stand til saavel at handle som fahre, kand slig een handel ikke være det tjenlig.

Dessuden ere der 2de meeninger om den islandsche handels systema, som forhen have været i brug, mens have dog begge efter den fremfahrne erfarenheds vidnesbyrd adskillige vanskeligheder, som maatte tages i agt. Den förste er compagniehandel, den anden er separathandel. Icke alleene formedelst de disputer, som ere indfaldne imellem landet og Compagniet med hvis, som deraf flyder, tilstaaer jeg mig at være meget bange for een compagniehandel, mens meget meere formedelst den almindelige regel, at alle monopolier, mest indenrigske, ere skadelige, og jo större de ere, jo meere skadelige. Compagnier og monopolier ere vel tjenlige til at begynde een handel og eet stoert værk med, mens extenders slige compagnier viidere, da ruinere de som offtes det, de have sadt i stand og sig selv med, hvorom det islandske monopolium er et levende vidne. Jeg siger monopolium, thi saavel separat- som compagniehandelen haver været det self samme monopolium, mens differeret udi nogle faae omstendigheder. Under begge handeler haver landet været gandske betaget at handle med nogen anden, udi hvad tilfælde det endog maatte være, end med de octroyerede. Og begge have handlet efter den ene og den samme

uforanderlige taxt, samt udelukt alle landets börn fra handelen. Derimod vare separathandlerne noget meere i tömme, og som tilnödte at kjæppes om at forsyne deres districter paa beste maade effter taxten og vedtægten, paa det indbyggerne ikke skulde gaae over til den anden havn. Tilstædede og deres fahrende folck een liden handel for dem self, som icke var ubehagelig, dog ikke fordeelagtig, for indbyggerne, og sögte altiid at conservere goed forstaaelse med landets börn. Compagniet haver skaaret alt dette over een kam, eftersom de kunde gjöre og indrette handelen lige paa alle havne og bruge een snart uindskrænket myndighed. Dog sögte det forrige Compagnie, som kjendte landets og handelens force, altiid at holde goede miner med landets indbyggere.

Begge handeler have været lige derudi at udsue landet efter forefaldende lejligheder og omstændighed af haarde og goede aaringer og ikkun differeret derudi, at separathandelen haver gjordt det paa een fiin og compagniet paa een grov maade. Compagniet var ikke stifftet for landets skyld, eller efter dets ansögning, mens effter de separathandlendes egen forlangende, landet uafviidende, til at forebygge indbyrdes disputer imellem de handlende self og til at oprette de inden- og udenrigs faldne priiser paa de fra Island udgaaende vahrer, hvis aarsage nogle interessentere iblandt dem vare ruinerede. Udi denne post naaede forrige Compagnie een goed deel af det, som de sigtede til, dog ikke fuldkommen, i henseende til de hamborgske priiser paa pladtfisken,[1] mens hisige[2] Compagnie haver spendt priisene, mest de indenrigske, endnu höyere. Og til at have desto meere frie hænder herudi, og at den eene handel ikke skuldet præjudicere den anden, blev til den ligeleedes in A° 1746 overdragne den findmarske handel, hvorved Compagniet hidindtil haver fundet sin reigning.

Heraf proponerer jeg saaleedes, at udi de förste 5 aar, naar ellers den forhen andfördte plan med landets indbyggere at interessere udi handelen og de 5 havners besegling bliver iagttaget. Allerhelst om findmarskens handel derudi kunde blive combineret, da vil handelen lættere kunde sættes i stand og bedre conservere sine priise under een samlet end som een separat direction, samt tilveyebringe eet meere proportioneret udfald udi henseende til de nord- og östlandske havner, som ere mest ruinerede, og slet ingen paa förste 5 aar kand finde sin reigning og udkomme med at besegle og forsvarlig forsyne. Mens hvis omstændighederne ikke vare deslige, holder jeg for, at separathandelen var meer

[1] Flött skreið. / *Flækket tørfisk*.

[2] Núverandi (d. itzige). / *Itzige, dvs. nuværende*.

opbyggelig, og önsker allerhelst, at eenhver af de bemelte 5 havne drev sin handel selv uden at være forbunden til de andre, viidere end som lejlighed og forefaldende godtbefindende kunde udkræve.

Jeg haver sagt lættere sættes i stand. Derved forstaaer jeg den dirigerende handelens administration i Kiöbenhavn, som naar islænderne skulde være medinteressentere udi handelen, tilliige maatte bestaae af nogle islændere, som endelig maatte af handelen forskaffes deres underholdning. Og jo fleere disse directeurer vare, jo kostbarere vilde alting blive, da dog menage ved slige bekostninger vil foröge kræffterne til indretningens istandsættelse.

Naar de handlende, omendskjöndt de nu vare udi 5 classer afdeelte, vilde oprette et contour eller magazin paa alles samtlige bekostning for alle de ved handelen udbringende vahrer, derfra at forhandle til een priis, hvorunder ingen skulde tilnödes at sælge deres vahrer, saa blive priisene conserverede udenlands og kunde aarlig indenrigs regleres med övrighedens godtbefindende samtykke. Og paa slig een maade blev nödvændigheden til et absolut compagnie ophævet, og handelen ulige beder conserveret.

5te

Vil her vel spörges, hvorleedes ved denne handel skulde forholdes med De Nye Indretninger og interessentskab, om sligt udi handelen skulde være medinteresseret eller aparte for sig selv?

Dette spörsmaal at besvare vil jeg overdrage til mine höystærede og kjære medinteressentere og directeurer. Dog ikke fordölge min meening, som er, at hvis det udi een vis henseende var mueligt, som det ogsaa er, at interessentskabet kunde være udenfore den ommelte almindelige landets handel, men dog tilladt at handle med sine egene vahrer, producter og providering udi allerunderdanigst fölge af de dem meddeelte allernaadigste privilegier og resolutioner, saa holder jeg sligt at være meere opbyggeligt. Mens skulde mine höystærede og kjære medinteressentere være af anden meening, da udbedes, at de vilde proponere paa hvilcken maade, condition, og for hvad stoer een capital De Nye Indretninger udi slig een almindelig landets handel kunde indtages, som tillige med deres vel overlagdte goede sentiment[1] over disse af mig gjordte propositioner maatte her paategnet mig tilbageleveres.

[1] Álit. / *Mening*.

Min oprigtige hjertens önske og attraae er Iislands conservation og velgaaende til Guds ære og hans kongelige Mayestets tjeneste.

Widöe, S. Magnusen (L. S.)
den 9de July 1757.

Efftersom hands velbyrdighed hr. amtmand Magnus Gislesen[1] haver ved en skrivelse under 17de hujus til samtlig kongelig Mayestetts betjentere behaget at anbefale en session for at deliberere[2] om handelens opkomst til landets og indbyggernes beste, da efftersom det vil være de fleeste af os ikke alleene ubelejligt, men og gandske umueligt at opholde os længere her paa stæden ved landstinget, hvor der i nærværende dyrtid til livsophold er ingen viidere provision at bekomme, hvis aarsage saavel höybemelte hr. amtmanden som andre fornemste mænd finde for godt at opsætte denne höyvigtige sags overlæggelse til en anden tiid og stæd. Nemlig paa Reikevig[3] udi September maanet, förstkommende, da der skal holdes en conference af visse dertil udnævnte vores kjære landsmænd og medbrödre, nemlig: Hr. landfoged Skule Magnussen, sysselmændene sr. Biarne Haldorsen, sr. Thorsten Magnusson, sr. Bryniolver Sivertson, sr. Jon Arneson og sr. Jon Eggertsen.[4] Have vi undertegnede givet de samme vores uindskrænkede fuldmagt paa vore vegne den gandske sag at overlægge og derudi noget vist for heele landet at beslutte. Hvilcket vi tillige med den selv forpligte os til at indgaae og efterleve ligesaa fuldt, som det samme af os i egne personer var indgaaet, samt med egne hænder underskrevet og med egne signeter bekræftet.

Til hvilcken vigtige sags overlæggelse og istandsættelse vi övrige önske dennem af vore hjerter megen naade og velsignelse af den höyeste Gud. Hands allerhöyeste navn til ære, Kongen til en önskelig fornöyelse, og landet med dets indbyggere til een almindelig lykke, floer og velstand.

1 Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
2 Leggja á ráðin. / *Rådslå.*
3 Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.
4 Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í / *sysselmand i* Hún. 1728–1773; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í / *sysselmand i* Rang. 1743–1785; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í / *sysselmand i* Árn. 1746–1771; Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í / *sysselmand i* Snæf. 1754–1777; Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í / *sysselmand i* Borg. 1757–1784.

Til ydermeere bekræftelse skrive vi vore navne med hostryckte sædvanlige signeter. Ved Öxeraae,[1] den 19de July 1757.

S. Sölvesen (L. S.)	B. Marcuson (L. S.)	
Th. Jonsson (L. S.)	J. Bendixson (L. S.)	M. Ketilson (L. S.)
Th. Sigurdsson (L. S.)	Petur Thorstensson (L. S.)	D. Scheving (L. S.)
Lyder Gudmundsson (L. S.)	Haldor Jacobsen (L. S.)	S. Sivertsen (L. S.)[2]

Ifölge hans velbyrdighed hr. amtmand Magnus Gislesens skrivelse de dato 19de July til samtlige kongelig tilstædeværende betjenter paa sidstholdte Öxeraae landsting at overlegge, i anleedning af hr. landfogeds Skule Magnussens til hannem overleverede pro memoria (hvilcken af amtmanden tilliige med skrivelsen betjenterne blev tilstillet), hvorleedes de formeente, den islandske handel, ifald Compagniet sig den frasagde i anleedning af hands kongelig Mayestetts allernaadigste resolution af 16de May[3] indeværende aar, kunde til hans kongelig Mayestetts höye tjeniste og landest indbyggeres beste efterdags drives og paa foede sættes.

Vare vi underteignede paa Widöe fra 4de Septembr. til undertegnede dato forsamlede paa egne veigne og effter de fraværendes fuldmagt, med hvilke vii sagen qvo ad essentialia[4] paa landstinget overlagde, förend nu nöyere, om denne landet höyest paagjeldende sag at conferere og deliberere og vores allerunderdanigste betænkende herom i pennen forfatte paa fölgende maade.

[1] Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.

[2] Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782; Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791; Þórarinn Jónsson (1719–1767), sýslumaður í / *sysselmand i* Eyjafj. 1747–1767; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í / *sysselmand i* Þing. 1734–1776; Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í / *sysselmand i* Dal. 1754–1803; Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í / *sysselmand i* Mýr. 1740–1776; Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í / *sysselmand i* N-Múl. 1751–1786; Davíð Hansson Scheving (ca. 1732–1815), sýslumaður í / *sysselmand i* Barð. 1753–1781; Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í / *sysselmand i* V-Skaft. 1755–1802; Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í / *sysselmand i* Strand. 1758–1790; Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver* 1743–1780.

[3] *Lovsamling for Island* III, s. 277–283 (Kongelig Resolution ang. Compagniets Fratrædelse af den islandske Handel, 16.5.1757).

[4] Hvað aðalatriðin varðar. / *Hvad hovedtrækkene angår.*

Ingenting har været suurere og smerteligere for landets indbyggere end at see deres profitable exporter af landet alleene komme dennem til fordeel, som have drevet saa tvungen, som bekjendt, handel med dennem. Intet haver de heller önsket end at opleve den tiid, at de selv kunde exportere dennem til landets fordeel. Men ald haab derom har deres ælenighed og fattigdom, som de mest tilskriver handelen, betaget dennem. Og paa det ingen skulde indbilde sig, at vii eller de, som nu lever af landets indbyggere, af hvad til itzige Compagnie skriver dette saa tydelig, saa henviises eenhver til de projecter, som för og i vor tiid ere forfattede af afgangne assessor Arnas Magnussen,[1] og siden een fremmed mand afgangne laugmand Hans Becher,[2] hvilche fornufftig (som vii formeene) have overlagdt, at landet aldrig kunde komme paa foede eller fra sin usle tilstand befriies, förend handelen kom paa den foed, at indbyggerne kunde self tilliige tage dehl i den fordehl, som den allerhöyeste vilde derved forleene.

Og som landets indbyggere ikke til ævig tiid kand fuldtakke himmelens og jordens hærskere, den midt i deres största nöd og ælendighed haver ligesom fra himmelen skjænket dennem sin nu regerende dyrebahre og allernaadigste konge, der i saa utallige maader haver beviiset dennem uskatterlige, ja meer end faderlige, velgjærninger. Saa sætter de nu, nest Gud, ald deres haab til ham, som höyest elsket landets fader, at redde dem af deres langvarlige nöd, som allerunderdanigst formeenes at ikke bedre paa andre maade end forbemelte kunde skee, nemlig at indbyggerne maatte gjöres dehlagtige i handelen.

Vel siunes dette een umuelig sag formedelst landets fattigdom. Men ligesom den allerhöyeste kand udrette alle ting effter sin guddommelige villje og velbehag, saa ere landets indbyggere bestyrckede i deres allerunderdanigste troehjertige tillid til hans kongelig Mayestet af hans saa uskatterlige tiid efter tiid beviiste kongelig naade, kongelige velgjærninger, kongelige gavmildhed. Og hvad alt bemelte overgaaer, at hans kongelig Mayestet har ligesom aabent sit kongelige ömme hjerte til allernaadigste bönhörelse om deres sukke og allerunderdanigst ansö-

[1] Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*.

[2] [Hans Becker], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Islands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736*. København 1798; Lbs.-Hbs. JS 83 I fol. Forslag til Islands opkomst; DRA. Komm. 1735-71. Nr. 37. Project Protocol A, 1736-40. Nr. 35. Hans Becker, Forslag til Islands opkomst, 1737. Hans Becker (?–1746), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1737–1746.

gende at befries fra handelens tunge aag, for hvilcket de har været spendt, under hvilket de har maatt see deres kjære medbrödre og landsmænd i tusindetal nedknæle til dödsens grav.

Alt dette giver os allerunderdanigste frie og fuldkommen moed at haabe det allerbeste til höyest bemelte hans kongelig Mayestet, og at hans höye viisdom og höykongelig naade finder selv raad og udveye til det, som vores vanvittighed ikke kand begriibe end sider allerunderdanigst saa fuldkommelig forestille, som det sig burdte, og vii önskede.

Vii have nöye og nöye over- og igjennemlæst hr. landfoged Skule Magnussens herved hæftede pro memoria og finder intet, som vii ikke formeene til handelens og landets beste kunde hensigte, naar det bliver taget paa den foed, at landets egne indbyggere og börn blive oplærdte og underholdte ved handelen, i proportion af den anpart hans kongelige Mayestet vil dennem allernaadigst forunde, at handelens betjenter og havnernes tal bliver formindsket. Og at de fremmede handlende forunder indbyggerne at være deres betjentere i landet, da een kjærne af landets beste og dydigste indbyggere vilde sig dertil anbyde.

Hvor fordeelagtigt vilde det ikke være, at den eene rækkede den anden haanden? Hvad vilde ikke eenighed og kjærlighed imellem de fremmede handlende og inbyggerne udrette? Ja, langt höyere end den hidindtil svævende spliid og ueenighed har kundet forverre, i dens stæd de handlende hidindtil have alleene paaseet sin egen fordehl, vilde de da befordre fællets beste? Hvad velsignelse kunde da icke monarchen vænte sig af handelen, istæden fra hidindtil foraarsagede idelige klager over den?

Vii finder dette alleene at erindres ved landfogdens pro memoria, at vii begjærer ikke at have med den findmarske handel og önsker, at De Nye Indretninger maae blive combinerede med handelen. At de maatte ved den vorde souteneret, paa det alt, hvis kunde opvække splid eller uenighed i landet, maatte gandske udröddes. Og at indbyggerne maatte forarbejde alle deres raae materier med fred og roe for de handlende, nyttige haandværker i landet indföres, paa det hans kongelig Mayestet maatte glæde sig af Islands, ikke alleene restauration i sit ældgamle blomstrende tilstand, men og slig forbedring, som snart ingen for hans kongelig Mayestetts höyviise og höypriiselige regjerings tiid havde kundet vænte sig, ja icke indbilde.

Vii önskede og at kunde benytte os af fremmede raae materier, som kornvahrenes mahling til meel og bröd, efter da i landet findes paa utal-

lige stæder beste lejligheder til vandmölles bygning, baade paa dansk og norsk maade. Og mand alleene behöver anförere til dens opbyggelse, men kand self forskaffe haandlangere, thi indbyggernes armoed bestaaer allermest udi mangel af fortjeneste.

Vii har paa sine og mange stæder i landet den beste sandsteen i mængde, og mueligt landet og har kalcksteene, om her vare kjændere af dennem, hvilcke begge deele kunde meget spare bygningsmaterialier tilförsel og stoere skibsfragter.

Mens hvorleedes kand vii nu före os alt dette til nytte? Alleene ved vores allernaadigste konges hjelp og forskud! Der er ingen andre udveye for os. Vii sætter ald vor tilliid til Gud og hands kongelig Mayestett. Hvad skal vii i landets navn igjen give hans kongelig Mayestet til allerunderdanigste forsikkring for den stoere capital, vii til handelens begyndelse og fortsættelse behöve?

Vii ere hans Mayestetts arve og egne undersaatter. Vii opoffre os til hannem med liv og blod vores godses rörendes og urörendes,[1] vores genant[2] af handelens og de af hannem self allernaadigst stifftede Nye Indrettningers exporter.

Vii ere forsikkrede, at handelen med os, og vii tilliige med handelen, kommer herved paa önskelig foed, og at hans kongelig Mayestet ved denne vores allerunderdanigste forestilling vil i sin tiid trække langt större fordeel af handelen, enten ved told eller forpagtning, ligesom det allernaadigst behager hans kongelig Mayestett at tilsige, end hidindtil. Thi i stæden for nuværende nogle tusinde forarmede landets indbyggere vil hans kongelig Maystett herved erhværve sig formuende undersaatter.

Og det, som allermest vil glæde hans kongelig Mayestetts landfaderlige hjerte, er at landets indbyggere ved een stændig handel aar ud og ind baade af uden- og indenlandsvahrer kand aldrig geraade i hungersnöd. Efterdi de fem hovedhandelstæde kand ansees for landets magazin, hvor indbyggerne ligesaavel kunde bekomme deres inden- og udenlandske födevahre, hvilcket og vil menagere kornvahrens tilförsel.

Denne vores allerunderdanigste forestilling vilde landfoged sr. Skule Magnussen paa landets veigne underdanigst insinuere det höylovlige Cammercollegio, som underdanigst ansöges det paa bevægeligste maade

[1] Lausafé og fasteignir. / *Løsøre og fast ejendom.*
[2] Ágóði. / *Overskud.*

og efter Deres exellence og höye herrers sædvanlige naadige omsorrig for landets beste at insinuere.

Widöe, den 12te September 1757.

O. Stephensen (L. S.) Thorsteen Magnusen (L. S.)
Bryniolf Sivertsen (L. S.) Jon Arneson (L. S.)
Jon Eggertson (L. S.)[1]

Num. 17.

AMTMAN GISLESENS SKRIVELSE TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 6. OCTOBR. 1757

Herved tilstilles hr. landfoged: 1° Hans mig paa landztinget overleverede pro memoria angaaende den iislandske handel. 2° Samtlige paa landstinget tilstædeværende kongelig betjenteres om samme. Og 3i de af dem udnævnte sysselmænds eragtning om meerbemelte handels, til hans Mayts höye interesse i sin tiid og landets beste proponerede indretning, hvilcken de sluttelig have begjært, hr. landfoged vilde det höylovlige Cammercollegie forestille.

Mine tanker herom har jeg forhen mundtlig tilkjendegivet og vedbliver den haandgribelige satz,[2] at hvor icke kand haves fortjeniste, der er vis armoed, som paaförer et land utallige viderværdigheder. Jeg kand neppe give den iislandske handel navn af handel i henseende til islænderne. De maae give bort deres fordeelagtigste vahrer, for hvis de fremmede vil unde dem, een deel for den priis som hans Mayestett har foreskrevet, een deel for den priis som kjöbmændene self har behaget at paasætte deres utaxerede vahrer. Profiten og fordeelen har været paa de handlendes, men tabet paa islændernes siide.

De har som schlaver arbejdet for föden, og dog icke som sclaver kundet bekomme den. Mand hörer dog icke, at slaver dör af hunger, men at

[1] Ólafur Stefánsson (1731–1812), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1756–1764, amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1793, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í / *sysselmand i* Rang. 1743–1785; Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í / *sysselmand i* Árn. 1746–1771; Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í / *sysselmand i* Snæf. 1754–1777; Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í / *sysselmand i* Borg. 1757–1784.

[2] Álit. / *Mening*.

islænderne ere döde i tusindetal deraf, det er nu icke bleven nytt. Ja, hvis hans kongelig Maystett og höye ministrer icke havde saa got som tvunget Det Islandske Compagnie[1] til at foröge tilförselen af födevahre, saa tvifler jeg icke, at den halve part af indbyggerne havde nu alt været af hunger omkommen.

Hvorleedes kand mand indbirle[2] sig, at Gud velsignelse kand naae til slig handel? Det er stridigt imod alle fornufftige slutninger. Kort sagt: Islænderne har altiid hafft deel i tabet, men aldrig profiten. De fordeelagtigste vahrer, Gud har givet dem ved deres arbejd, har de maatt afstaae til de handlende. Ja, paa sine tiider icke kundet blevet af med dem. Er det da at forundre, at de ere bleven deraf kjæde, dovne og uduelige? Men hvorleedes dette kand forbedres, har hr. landfoged vel udfört i hans pro memoria. Hvem kand andet end give det biefald, saafremt iislændernes total undergang skal forebygges? Thi derved kand gjöres haab om manges fortjeneste ved arbejde, som nu intet kand haves, men som unyttige maae födes, om lyst til at arbejde, naar de kunde gjöres deelagtige i handelens fordeele. Og endelig om undervisning, naar fremmede sig her nedsætte, udi alle slags nyttige foretagende, som hidindtil har manqveret, og de handlende har givet pröver af at ville betage islænderne. Thi hvorleedes har de icke sadt sig imod De Nye Indretninger, som dog icke har kundet have hensigt til deres skade.

Det synes, som de har villet betage islænderne ald fremmed undervisning til deres usle stands forbedring. De har self icke villet antage deres forarbeydede producter, og de har dog misundet dem at afsætte dem hos andre. Ja, det forunderligste, de har ikke indseet deres egen fordeel i det at hjelpe islænderne til fortjeneste og deres egen gjelds betaling, ikke agtet at naar de var ruinerede, var og deres egen at befrygte. Hjelper dog ikke een herre af godser og eyendommer udenlands sine bönder, paa det de kand være i stand til at betale jordskyld og afgiffter, holde godset icke alleene i stand, men og forbedre det. Hvad hjelp nyder islænderne herimod af de handlende til at oprejse sine forfaldne sager, tömmer til fiskebaadene bekommes ikke dueligt, fiskelinerne gjöres korte og uduelige, og hvad til levnetsmidler henhörer, forkortes, afknappes, ja nægtes dennem, saa de ikke kand være i stand at ernære dem og betale deres gjeld.

Hvis de icke paa de aarsens tiider, de handlende ere udi landet, har

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.
[2] Ímynda sér. / *Indbilde*.

paa reede hænder, hvad de kand indkjöbe deres levnetsmidler for, maae de savne dem et heelt aar igjennem. Intet krafftigere remedium kand derimod opfindes, end om handelen blev dreven heele aaret ingjennem. Derved kunde forebygges dyrtiid og hungersnöd, derved kunde lyst til fortjeneste erholdes. Det land som ikkun har tvungen handel, kand icke andet end være ulykkeligt.

Hr. landfoged veed selv, hvad velsignelse Gud haver givet af fiskerie dette sommer. Men hvor liden nytte har nu indbyggerne deraf? Det kand ikke törres til deres vinterprovision, det kand ikke föres op i landet uden stoer skade, og det kand icke afsættes, thi skibene ere længe siiden borte. Compagniet havde visselig faaet af denne fangst alleene her i Guldbringesyssel[1] 1.000 tönder salt torsk, hvis nogen hafde været til at modtage dem. Nu fornemmer mand, at fiskerne begynder at blive kjæde af at fiske, siiden fangsten forraadner. Og saaleedes gaaer det med de övrige indbyggernes sager. Kunde de afsætte, hvis de avler og forarbejder efterhaanden, vilde de opmuntres til stændig arbejde og flittighed og lockes til at fortjene meere til fællets nytte for dem og de handlende.

Hvilcken jammer er det icke, at de kongelig intrader herunder tager störste og ubödelig skade? Det bönderne kand præstere bliver icke imodtaget, thi det kand icke virkes af dem, som det burdte? Hvor ere icke Guldbringesyssels restancer i disse aaringer bleven forhöyede? Hvor ere icke hans Mayestetts godsers forpagtere forarmede? Hvilcket alt kunde forebygges ved stændig handel, og allerhelst om indbyggerne self maatte blive deelagtige i handelens fordeel, og de self oplæres og opmuntres til at fortage det, som til dens beste kunde henhöre.

Bliv derfore ved hr. landfoged at forestille hans pro memoria paa de stæder, hvor hans Mayestets undersaatters beste iagttages. Islænderne ere saavel hans Majestetts arveundersaatter som de övrige hans arvelands landsindvaanere. Han haver viist sin faderlige kjærlighed til dem fremfor alle hans forfædre. Hand haver begyndt at oprejse deres faldne sager. Han slaaer icke haanden af dem.

Det er Gud og hans Mayestett, som vi maae sætte vor tilliid til, hvad de begge vil gaaer for sig. Guds behagelige villje er hans villje, og Gud vil styrke ham til at udföre sin villje. Hans höye ministre foretager intet andet end at fuldföre begge deres villje. Er da Gud og Kongen med os, hvem kand da være imod os?

[1] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

I det sikkre haab beder jeg indstændig, at hr. landfoged vil effterkomme indbyggernes fuldmagt at forestille alt, hvis han formeener til kongens ære og landets beste at kunde henhöre. Gud, fra hvem alt det goede kommer, styrke ham med sin kraft at have faste og ubevægelige tilliid til ham og oplyse ham at optænke og udföre det, som til hans guddommelige ære og kongens gafn og udödelige gloires udbredelse over heele værden hensigter, saa bliver landets sande velfærd hans öyemeed. Jeg forbliver etc.

Num. 18.

LANDFOGED MAGNUSSEN TIL HR. VICELAUGMAND STEPHENSEN OG SYSSELMÆNDENE THORSTEN MAGNUSSEN, BRYNIOLVER SIVERTSEN, JON ARNESON OG JON EGGERTSEN AF 28DE JUNY 1758

Som hr. vicelaugmand og herrer sysselmænder have den 12te Septembr. sidstleden betroet mig at insinuere paa vedkommende höye stæder det, som om den iislandske handel, ifölge hr. amtmandens foranstaltning og den af mig indgivne plan, af dem var ventileret og til landets og handelens conservation befunden at være det beste og fordeelagtigste, saa befindes jeg forbunden at indberette til dem, hvorleedes med samme erende er tilgaaet, hvilcket da herved kortelig skeer, mens derhos fuldkommen oprigtig.

Den 12te Augusti 1757 fandt Det Iislandske Compagnie for godt at efterleve den kongelige resolution og at sige dem reent fra den islandske og findmarske handel til 1758 aars udgang. Faae dage efter at jeg var arriveret til Kiöbenhavn sidst i Octobr. maanet, leverede jeg originalerne, af hvis som i ovenmeldte materie var ventileret, til geheimeraad Thott og een udcopieret gjenpart deraf til græv Moltke.[1]

Midt udi November fremlagdte geheimeraaden de samme udi Cammercollegio, hvor sagen da af herrerne enhver isæhr for det förste blev igjennemgaaet og först i December til relation foretaget. Mens for en vis herres uomgjængelige forfalds skyld forhindret til sidst i Januario. Imidlertiid kunde jeg let merke, at projectet vilde af de fleste (ja alle, undtagen

[1] Otto Thott (1703–1785), greifi, yfirmaður kommerskollegísins 1735 og leyndarráð 1758 / *greve, deputeret i Kommercekollegiet 1735 og gehejmeråd 1758*; Adam Gottlob Moltke (1710–1792), greifi og leyndarráð / *greve og gehejmeråd*.

Islands fjender) blive approberet og blev endogsaa til hove i visse maade appuieret.[1] Mens at sætte det i stand udi disse paakomne vanskelige tiider var adskillige indvendinger underkastet.

Jeg erholdte den naade nogle gange at tale med geheimeraad Thott derom. Mens han sadte sagen altiid ud, tilloed mig icke heller at conferere med andre, hvortil jeg dog dengang kunde finde apparance,[2] indtil den 3je Januarj da han udi en naadig heel efftermiddags samtale gav mig sin meening tilkjende. Nemlig, at han var fornöyet med projectet og meente, det at være den gjennemste vey til landets og handelens conservation, mens det kunde icke sættes saa hastig i stand. Det var nu for det förste best at begynde med separathandel udi tilstundende 5 à 6 aar og imidlertiid lave sig paa at sætte projecten udi verk.

Jeg svarer, separathandel gaaer icke an, formedelst: 1te Compagniet eller den part af Compagniet, som have deres levebröd ved handelen, saasom directeurer, bogholder, pakhusskrivere, factorer, kjöbmænder etc., spiller under dække og forhindrer alle af deres selskab fra alt separatbud, for at nöde Cammeret til at lade dem beholde landet, uanseet de övrige höye herrer og andre private interessentere ville gjerne være ud af denne handel.

2et De faae endnu overblevne interessentere fra forrige Compagnie eller og fra separathandel ere snart alle hengivne til et compagnie, alleene for at kunde holde vahrene udi priis, og i övrigt vilde de umuelig indgaae det korte termin paa 6 aar. Hvoraf de 3 förste vilde aflöbe om icke med skade, saa dog uden fordeel, hvilcket icke kand være effter Kiöbenhavns groshandleres sind, som pukke paa[3] det gamle privilegium af vedtegten, at den iislandske handel endelig og alleene skal tilhöre Kiöbenhavn.

Mens jeg maatte predikke, hvad jeg vilde, det blev derved, og fikk endelig det svar, conjuncturerne ere icke deslige, mens om 5 aars tiid vil de blive bedre, og da vil projectet sættes i værk. Kunde der icke imidlertiid et og andet forbedres udi taxten? Jeg svarer, sligt vil blive en vanskelig sag og skulde derudi röres, da vil det sætte en endnu större pinde for, at mand icke fick handelen bortforpagtet. Og det er den sag, som offtes er dreven ved begge parters confererende consens,[4] eller commis-

[1] Stutt við. / *Appuyeret, dvs. støttet.*
[2] Horfur á. / *Udsigt til.*
[3] Vísa ákveðið til. / *Henvise til på en insisterende måde.*
[4] Samþykki. / *Samtykke.*

sion, og skulde skee, efter at mand var forvisset om de contraherende parter.[1]

Geheimeraaden svarer: Jeg meener, et og andet kunde forandres, saa og saaledes giv mig sine tanker skrifftlig derom, med hvis videre han formeener at være til taxtens forbedring og indbyggernes beste, dog at paasee de handlendes conservation, som billigt er. Hvilket jeg da maatte love at gjöre mit beste, endskjöndt sligt arbejde var mig snart forvoxet og endelig vilde löbe frugteslöst af.

Först i February, da sagen kom til at refereres i Collegio, indleverede jeg det, som effter geheimeraadens befalning havde opsadt om taxtens forbedring, hvilcket mesten bestoed udi dens forklaring og om vægt og maal, samt forhold med handelen i sig self, som vidtlöfftig blev ventileret og forgodtbefundet, mens vanskeligt at fuldföre, saa længe den anden contraherende part var endnu uvis.

Og da jeg merkede, at forestillingen vilde stemme overeens med geheimeraadens tale, indgav jeg en nye memorial om De Nye Indretninger, at til deres subsistence maatte overlades Holmens havns[2] handel og beseigling og det ligefuldt, endskjöndt Huusewiig[3] dertil skulde være combineret. Og hvis sligt icke kunde erholdes, da vilde interessenterne være befriede fra videre at arbejde med De Nye Indretningers opkomst som en ugjörlig sag imod saa mange fjender og umueligheder.

Sidst i Februario gick sagen til forestilling. Mens den kom dog icke igjen förend in April, da conditionerne, der skulde være som den tilkommende octroy paa næste 6 aar, som er til 1764 aars udgang, kongelig confirmerede medfölgte. Auctionen over Islands og Findmarkens handel, de 2de havne Holmen og Husevig undtagen, blev foretagen udi Cammercollegio den 10de May, saavel under et compagnie som separat. Mens der fremkom af saa mange tilhörere slet ingen, som gjordte det allerringeste bud, saa at mand var ligesaa nær efter saa meget forgjeves arbejde.

Tilforns havde jeg erholdet Collegii anmoedning at indkomme med mine tancker, hvorleedes handelen paa Holmen og Husevig for de næstkommende 2 aar for hans kongelig Mayestets reigning, og til Indretningernes bedre velgaaende, som beqvemmest kunde istandsættes. Mens den 10de May forstyrrede concepterne, saa at jeg haver icke sligt project

[1] Samningsaðilar. / *De parter, der indgår en kontrakt*.
[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.
[3] Húsavík, Þing.

endnu indleveret. Dog meere ved en anden indfalden omstændighed, at naar auctionen löb saaleedes, som forbemelt af, blev jeg strax i Collegio tilspurdt om det Compagnie, jeg havde skrevet om in A° 1754. Hvorpaa jeg svarede, at endskjöndt landets og handelens tilstand var siiden bemelte tiid saa höyligen forverret, saa var dog manden her, som sligt vilde forsöge at bringe til veye, nemlig Skibstæd.[1] Hvilcken strax blev forekaldet og svarede: Ikke paa disse, mens paa andre conditioner. Collegium svarer: Giv os da de conditioner at see, som han forlanger.

Dereffter opsadte Skibstæd hans conditioner, som jeg fick at see, mens vare endnu icke den 9de Juny, indkomne. Deres fornemste indhold er:

1. Den heele handel paa Island og Findmarken, intet undtagen, overlades udi næstkommende 10 aar og siiden fremdeeles, saa længe interessenterne vil vedblive, dog uden ald forpagtningsafgifft i de förste 5 aar, mens siiden for 8.000 rdl. aarlig afgifft. Eenhver af landets indbyggere, som vil og kand, maae interessere udi dette Compagnie.

2. Compagniet vil paatage sig at sætte De Nye Indretninger udi fuldkommen stand og foröge fiskehuckerternes antal (mens paa hvad maade eller hvor höyt De Nye Indretninger skulde antages, nævnes icke).

3. De farende skulde frietages fra alle endelige angivelser, og de tiltrædende icke obligerede til at holde de fragaaendes sluttede handelscontracter.

4. Ingen af indbyggerne, endogsaa udi et haardt aar, skal laanes videre end som til et fastsadt qvantum.

5. Compagniet maatte holde effterliggere og drive handel udi landet efter behag.

6. I övrigt skulde landtaxten og nærværende octroy udi alt uforandret vedblive.

Paa disse conditioner hafde Skibstæd [i] alt samlet ongefæhr 40 accier og interessentere, naar der i pintze helligdage tiltrædede nogle af vores Hörkræmmer Compagnie direction med tillæg af nye conditioner, fornemlig at De Nye Indretninger maatte cessere,[2] samt nuværende amtmand og landfoged sættes fra deres embede. Hvilcket Skibstæd reent

[1] Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København.*

[2] Hætta. / *Ophøre.*

afsloeg og ophörede en stund med conferencen. Begyndte den dog igjen, effter at disse vare afspissede. Dog maatte han referere historien, ligesom den var skeet, til Collegium for at excusere opholden. Ellers kunde mand nock merke den leeg,[1] at det var ikke deres hensigt at indkomme med deres conditioner, förend landfogden var bort. Hvorudover jeg ogsaa forandrede mit desein[2] at fahre med skipper Mörck, mens bie effter Örebaks skibet,[3] endskjöndt alt sligt var forgjeves.

Imidlertiid blev jeg paa en uges tiid lidt upasselig, som jeg i förstningen meente at være de saa hæfftig grasserende mislinger, mens erfarede siiden, at aarsagen var af anden slags. Saa jeg kom mig nogenleedes igjen og fick den 1te Juny naade af goed audience hos geheimeraaden, samt fleere herrer, om Skibstæds forbemeldte conditioner. Mens som de vare icke indgivne, kunde der intet endelig svar erholdes, videre end hvad mand kunde gjette sig til, at de vilde icke uden störste nöd accepteres, da jeg icke heldere glemte at afmale dem med rette farve effter min længe forud gjordte spaadom, at Islands sidste vilde sligt et compagnie blive meget verre end det förste.

Landets skjebne var saavel at begræde som forundre. Udi de goede aaringer opskruves alle conditioner til at udsue det, og i de haarde aar holdes ingen condition, ordre eller octroy til at hjelpe og forsyne det. Her maatte nermere overlegges alle muelige udveye. Ja, endogsaa det yderste forsöges, förend landet paa slig en bedrövet maade fremdeeles skulde octroyeres, nu effen i den tiid da hans kongel. Mayestett og höye ministrer havde kastet et naadigt öye paa det og endelig vilde formilde dessens elændighed og langvarige oppression.[4] I det mindste maatte her haves om landets nærværende tilstand, förend noget endeligt blev resolveret.

Det vilde meget ankomme med landets providering paa fiskeriet og de nærværende dyre aaringers forbedring. Mens overalt vilde jeg aldrig troe, at den kongelige resolution blev ved slige conjuncturer til landets skade og undergang tilsiidesadt. In summa: Jeg kunde ikke tale saa meget herom, at jo hans exellence anhörte det i naade med svar. Vi faaer at give os lidt stunder.

1 Leikbragð. / *Leg, dvs. intrige.*

2 Áform. / *Forsæt.*

3 Skip einokunarverslunarinnar sem sigldi til / *Monopolhandelens skib, der sejlede til* Eyrarbakki, Árn.

4 Kúgun. / *Undertrykkelse.*

Den 3^je^ Juny gjordte jeg min opvartning hos geheimeraaden igjen, men hans indfaldne upasselighed, som continuerede til den 10de, forhindrede samme. Bemelte 3^je^ Juny maatte jeg dog under udi mislingene. Mens ved Guds naadige forsyn bleve de mig meget mildere end nogle af mine landsmænder, dog af yngre alder end jeg, som i de samme dage döde tillige med mange andre i Kiöbenhavn. Den 11te kom geheimeraaden först til Collegio igjen og sagde til de övrige herrer, at landfogden var syg og maatte blive her. Mens imidlertiid havde jeg hafft bud hos vores renteskriver og fick sr. Thausen hjem til mig, at vi med vores sager gjordte os klare. Havde jeg ellers vidst disse geheimeraadens ord, saa kandskee det havde forandret mit sind. Mens jeg fick dem icke at viide förend om afftenen klocken 9, at jeg paa liv og död havde givet mig til Kiöbenhavns toldboed og paa veyen gjordte min opvartning og talede med justitz[raad] Heltzen,[1] der var den eenste af herrene, som jeg tog afskeed med. Han er uforandret sandkaldet Islands ven og patron. Justitzraaden bifaldt min meening, at hvis det kunde löbe af uden sygdommens forværrelse, da var det bedre at rejse en blive. Gud være lovet! Siiden de förste aatte dage her paa skibet er jeg kommen til min forrige heelbred igjen.

Jeg har forbiegaaet, at mand havde öye paa Altonaerne eller Flensborgerne[2] at vilde efter de confirmerde conditioner antage handelen. Dog mest paa de sidste, mens sligt var alt endnu uvist, og Kiöbenhavns borgere forhindre sligt udi alt, hvis dem mueligt er. Derimod haver erfahrenheden overtydet, at det vil blive dem vanskeligt at gaae tvertimod den kongelige resolution og Cammercollegium. Alligevel verserer sagen imidlertiid in dubio og udfaldet usikkert.

Jeg er ellers nogenledes forvisset, at der fældes ingen fuldkommen resolution imod den forrige, förend effterretninger indkomme om landets nærværende tilstand. Mens at give fra mig igjen nogen forsikring for sligt eller om udfaldet udi slige omstændigheder er ogsaa gandske usikkert.

Jeg haver ellers villet referere dette saa udförlig til hr. vicelaugmand og herrer sysselmænder udi henseende, at de vilde overlægge og forfatte,

[1] Sennilega / *Sandsynligvis*: Michael Heltzen (1712–1770), justitsráð, norskur námuverkfræðingur / *justitsråd, norsk mineingeniør*.

[2] Kaupmenn frá Altóna og Flensborg, Slésvík-Holtsetalandi. / *Købmænd fra Altona og Flensborg, Slesvig-Holsten*.

hvis de udi nærværende omstendigheder kunde for godt betænke til landets beste at foretage. Hvorom viidere til hr. amtmand Gislesen,[1] som dette tillige insinueres. Jeg forbliver etc.

Num. 19.

PRO MEMORIA

Som vii ingen udveye seer, at De Nye Indrettninger udi landet kand til landets beste fortkomme, medmindre interesserne udi samme ligeleedes havde part i den iislandske handel, især paa Holmens havn,[2] hvor hans Maystett allernaadigst har lagt den förste grundsteen til landets opkomst og forbedring. Thi hverken bekommes födevahre i landet for penger, mindre uld eller noget andet, som af landmanden skal indkjöbes, men alleene for vahre, den vii formedelst Compagniets[3] bekjendte vrangvillighed icke har understaaet os til dato at til- eller forhandle. Og altsaa maatt lade mange höyvigtige thing standse til Indretningernes störste skade og nackdehl, hvorfore sligt efterdags at forebygge vii ingen andre udveye see end allerunderdanigst at anholde om hans kongelig May^{tt} allernaadigste bevilling og tilladelse at maatte bekomme Holmens [havn] som handelstædhavn til udreedning. Og i den henseende givet landfogeden sr. Skule Magnusen fuldmagt paa interssentskabets vegne, derom allerunderdanigste ansögning at gjöre.

Men som i landet ingen tilstreckelig capital af reede penger er at erholde, saa ansöge hand allerunderdanigst om hans kongelig Mayestets allernaadigste hjelp og assistence af pengers forskud dertil imod aarlige renter rigtig erleggelse ved handelsskibenes hjemkomst og aarlig betaling paa capitalen, saa meget som ved hver aars handel profiteres. Til dend ende hans kongelig Mayestett skal ved handelsskibenes löckelig arrivement aarlig tilbydes landets hjembragte vahre og producter, förend de til nogen anden afhandles. Og til ydermeere forsickring for capitalens og paalöbende renters rigtige betaling og dend kongelig cassis skadeslös holdelse, samt havnens goede og upaaklagelig providering, giver vii til underpandt og forsickring alle interessentskabets effecter, som staar udi

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.
[3] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

De Nye Indretninger. Være sig hvad navn de nævnes, saavel som aarlige deraf udgaaende producter, klædevahre, zeugmagerarbejde, svovel, fiskerie og andet med alle interessentskabets udi Indretningerne staaende accier. Og skulle endda videre caution allernaadigst prætenderes, vil vii af yderste formue derpaa betænkt være og i allerunderdanigste forhaabning, at hans kongelig Mayestett i naade anseer denne vores höyst magtpaaliggende allerunderdanigste ansögning.

Saa giver hr. landfogeden pro memoria til handelen i landet at drive ickun duelig underkjöbmand, bödker og ved handelen bevandt dreng moed billigste lön at antage, som alle her i landet maae forblive, efftersom vii af landets indbyggere de övrige til handelen udfordrende folck og betjentere vil anskaffe. Saa antager og hr. landfogeden en oprigtig mand til factor for handelen, der besörger udredningen og indkjöber vahrene, da derved nöye maatte observeres, at til havnen indföres oprigtig og uformenget[1] vahre. Især maae baadetömmer særdeeles got udföres og meget bedre end hidindtil. Til havnen befragtes ikkun maadelig skib og det mest i henseende til hans Mayestetts falker, saasom interessentskabets hukkerter kunde i henseende til havnens forsiuning give een goed lettelse udi skibsbefragtningerne for samme havn.

I det övrige som hr. landfogeden, som bekjendt ærlig patriot, er betroet saa höyvigtig sag, saa paatvifles ikke, at hand indretter sine messures[2] og foretagende udi alt til landets sande beste, og skal hannem med de sidliger afgaaende skibe videre herom vorde tilskrevet.

Actum Reykeviig, den 3je Augustj 1758.

Olaf Stephensen

Thorsten Magnussen
Biarne Haldorsen[3]

1 Ómengaðar. / *Ublandede*.

2 Ráðagerðir. / *Planer, anstalter*.

3 Ólafur Stefánsson (1731–1812), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord og vest* 1756–1764, amtmaður / *amtmand* 1766–1783, 1787–1793, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806; Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í / *sysselmand i* Rang. 1743–1785; Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í / *sysselmand i* Hún. 1728–1773.

Num. 20.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 17DE MARTY 1759

I henseende at handelen paa Island for Det Islandske Compagnie, effter forhen ergangne allernaadigste resolution, ved nestafvigte aars udgang exspirerede, og icke nogen med antagelig vilkaar til bemelte lands forpagtning, ved eller uden auction, sig have indfundet. Saa er samme tillige med landets nu i værende slette tilstand, samt de fra hr. landfoged og kjöbmanden Pahl[1] indkomne forslage, at alleene visse havne skulle besegles, og fölgelig mindre vahre til og fra landet föres end forhen med videre, allerunderdanigst bleven forestillet. Og hvorpaa hans kongelig Mayestett under 9de January 1759, allernaadigst haver behaget iblandt andet at resolvere:[2]

> At Island, indtil samme med bedre og antagelige vilkaar kand blive at bortforpagte, maae for kongelig regning besegles paa de dertil approberede og til den holdte auction bekjendtgjorte conditioner, og effter de som meldt fra hannem og kjöbmand Pahl, indkomne forslage. Samt at oberkrigscommissaire Hansen[3] tilliige förer inspectionen over denne handel og indkjöber og anskaffer de dertil behövende vahre. Item besörger skibenes befragtning og de af retourladningerne, som icke her i staden forblive, andensteds forhandlede.

Og, som efter disse saaleedes approberede forslage og de siden gjorde foranstaltninger, alleene visse havne for dette aar blive beseglede, saa at til Syderlandet er bleven befragtet 2de skiibe foruden interessenternes huckerter. Til de 5 vesterhavne i Snefieldsnæssyssel alleene et skib og desuden et aparte skib, som fra Norge til Kiebleviig og Stappens havne[4] aflegger een tömmerlandning. Samt til de övrige 4re vestre havne i Bardestrand- og Isefiordssyssel[5] ligeleedes et skib. Til de 3de östre havne et

[1] Marcus Pahl, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 341–344 (Kongelig Resolution ang. Handelens Overtagelse for kongelig Regning, 9.1.1759).

[3] Stephen Hansen (1701–1770), forstöðumaður konungsverslunarinnar fyrri / *direktør for den kongelige handel* 1759–1760.

[4] Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*; Keflavíkurhöfn / *Keflavík havn*, Gull.; Arnarstapahöfn / *Arnarstapi havn*, Snæf.

[5] Barðastrandarsýsla. / *Barðastrandarsyssel*; Ísafjarðarsýsla. / *Ísafjarðarsyssel*.

skib, de nordre havne et skib og til Westmanöe havn[1] et skib. Saa bliver med foranförte skiibe herfra til landet til de beqvemmeste havne udi hver district udfört saa mange af de nödvendigste, især til fiskeriet behövende vahre, som er eragtet fornöden og dertil er bleven reqvireret, og hvilcket effter forslagene er ansett at blive tilstreckelig og til indbyggernes desto meere soulagement.[2] Samt at de icke skulle have aarsag til klage, bliver de fahrende kjöbmænd ved de dem givende instructioner befalede ved ankomsten til landet ey alleene straxen at lade indbyggerne paa de havne, der saaledes blive ubeseglede, advare at indfinde sig paa de neste hosliggende havne med deres vahre og igjen der at afhendte, hvis de maatte behöve, saa at de icke enten skulle miste tilförsel eller blive forlegen med at afhændige deres vahre. Men endog naar almuen paa de havne, der icke besegles og derfore maae söge til neste havne, maatte have længere vey at transportere deres vahre, end de ellers tilforn sædvanlig have hafft, da at gotgjöre dem, hvad de for saadan veyens længere distance, effter billighed kunde tilkomme, hvorved ald vanskelighed venter at vorde forekommet.

Thi ville vi hannem samme herved communicere, ligesom og et trykt exemplar af de, som meldt, allernaadigst approberede conditioner, hvoreffter handelen i det övrige skal föres, herhos fölger til effterretning i een og anden tilfælde. Hr. landfoged ville derefter samme for vedkommende tilkjendegive, og saavit ham vedkommer, assistere de kongelig kjöbmand til handelens befordring, landets og indbyggernes velfærd, paa det alle ting uden klage kunde afgaae. Og den kongelig cassa, som til landets opkomst nu med saa anseelige udgiffter bebyrdes, for skades tagelse kunde befries. Og forventes i det övrige, at der bliver iagttaget, at ey nogen handel med fremmede, der ellers pleye at söge under landet foretages, samt om nogen derudi betrædes, de da effter ommelte conditioner anholdes, og sag imod dennem anlegges, som dereffter til os maatte indberettes. Vi forblive.

[1] Vestmannaeyjahöfn / *Vestmannaeyjar havn*.
[2] Léttis. / *Lettelse*.

Num. 21.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 27DE MARTY 1759[1]

Udi anledning af de indkomne ansögninger om gotgjörelse for de delinqventers underholdning og varetægt, som dömmes fra livet, og over hvilcke dommene ey maae exeqveres, förend kongelig resolution derover erholdes, samt det udi Island ansögte tugthuuses indrettelse, haver hands kongelig Mayestett under 20de Marty sidstleeden allernaadigst behaget at resolvere:[2]

1) At de paa Island fra livet dömte delinqventers underholdning og varetægt, som icke af deres boeslod kand erstattes, maae, for hver fra laugtingsdommens dato og indtil kongelig allernaadigste resolution derpaa bliver der bekjendtgjort, gotgjöres vedkommende sysselmænd, effter billighed og nermere derom indhendtende effterretning, naar befindes, at de icke selv have været aarsag til disse sagers langdrag, hvis belöb betales til sidstafvigte aars udgang af hands Mayestetts cassa og for den fölgende tiid paa hereffter anförte maade.

Og 2) at til et tugthuuses indrettelse der paa landet maae fra indeværende aars begyndelse og indtil videre ey alleene henlegges afgiffterne af sagefaldet,[3] belöbende 131 rd. species, men endog oppebærges af alt der befindende jordegods, være sig saavel hands Mayestetts eget samt det gejstligheden og andre beneficerede som proprietaire- og selvejergods, effter den deraf gaaende landskyld, som ejerne eller de, der oppebærger denne rettighed, og icke leylendingerne betale, aarligen af hver 30 alen eller 48 fiskes landskyld 2 skilling og for hver qvilde 1⅓ skilling courant. Dog at af begge deele, baade sagefaldet og paalægget, betales sysselmændene, hvad dennem for delinqventers underholding og varetægt effter 1te post kand tilkomme fra dette aars begyndelse, og indtil tugthuuset bliver indrettet og kommer udi den stand, at saadanne forbrydere der kand indtages og behörigen forvares, da det övrige bliver at samle indtil erholdes saadant fond, som til denne indretning eragtes fornöden, saaledes som det derom til stifftamtmanden ergangne allernaadigste rescript videre indeholder.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 350–352 (Rentekammer-Skrivelse til Landfoged Skuli Magnusson, ang. Tugthus-Contributionen, 27.3.1759).

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 346–348 (Kongelig Resolution ang. Delinquent-Omkostninger samt Tugthusets Oprettelse, 20.3.1759).

[3] Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

Og som effter höystbemelte allernaadigste til stifftamtmanden hr. grev Rantzau[1] ergangne rescript[2] af hannem med amtmanden i Island skal overveyes, hvad til indretningen og vedligeholdelsen med videre kunde udfordres, og derom nermere forslag til allernaadigste resolution indsendes, saa er tilliige derved allernaadigst befalet, at det sysselmændene i saa maade kand tilkomme for indeværende aars begyndelse, og indtil tugthuuset er kommen i den stand, at ommeldte forbrydere derudi kand indtages og bevares, maae efter billighed og nermere til Rentecammeret derom meddeelende efterretning betales.

Thi bliver höystbemelte hans kongelig Mayestetts allernaadigste villje hannem herved communiceret, og hvoreffter de 131 rd. species, som hidtil for sagefaldet er bleven betalt, og nu til ommelte brug er henlagt fra dette aars begyndelse og indtil videre, udi hands afleggende regnskab imod indtegten igjen til afgang kand beregnes. Dog at amtmandens attest fremlegges, at pengene til foranförte brug udi den dertil indrettede cassa rigtig er bleven leveret.

I henseende til ommeldte allernaadigste paabuds oppebörsel, pengenes bevaring og rigtighed derover at holde vil for det förste effterfölgende anordning iagttages, saasom:

1) At alle jordegodeseyere aarlig paa mandtalstingene[3] til det stæds sysselmand, hvor de ere boende eller deres gods beliggende, under sin haand og seigl levere een specification paa det gods, hand er eyere af, hvor höy landskyld af hver gaard betales, og hvor mange qvilder derved befindes, som inden retten examineres, og dereffter det paabudne uden restance at betale. Men hvis i saa maade af hands Mayestetts forbeholdne landskyld bliver at erlegge, udbetales af hr. landfoged, og udi jordebogsregnskabet effter beviis til afgang beregnes. Og om nogen ved deres angivelse befindes at begaae noget underslæb, böder hand derfore een gang saa meget, som ellers af det fordölgede burde været betalt.

[1] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 348–350 (Reskript til Stiftbefalingsmand Rantzau, ang. Oprettelse af Tugthus i Island, 20.3.1759).

[3] Manntalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mandtalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret på et bestemt tingsted i hver rep.*

2) At sysselmændene for den gandske indkomst aarlig paa landstinget til hr. landfoged aflegger rigtig regnskab, tillige med pengene, udi amtmandens og begge laugmændenes overværelse. Og deres reigninger der paa stædet af dennem at examineres, afgjöres og attesteres, samt hannem til belæg ved det forfattende generale regnskab leveres, samt at capitalen for hver syssel anföres udi 2de dertil indrettede protocoller, hvoraf den eene forbliver hos amtmanden og den anden under hands bevaring.

3) Af de saaleedes indkommende penge, tillige med sagefaldet, udbetales til sysselmændene, hvad enhver kunde tilkomme, effter at derom först fra Cammeret resolution er erholdet. Dog at dennem imidlertiid paa forskuddet til saadan underholdning noget kunde avanceres. Men det, som deraf fra delinqventers underholding maatte overskyde, nedlegges udi een dertil indrettet cassa under amtmandens og begge laugmændenes forsegling, som derefter af dennem hver aar efftertælles og forbliver under hr. landfogeds bevaring og ansvar.

Og 4) over den gandske indtegt og udgifft forfatter hand aarlig et special regnskab, som af amtmanden attesteres, baade i henseende til dets rigtighed og at beholdingen virkelig er udi cassen, og dereffter til Rentecammeret indsendes. Vi forblive.

Num. 22.

Hvorefter kjöbmanden Marcus Pahl[1] udi den ham ved kongelig allernaadigste resolution af 3je Aprilis 1759 overdragne inspection ved de udi Island anlagde fabriqver og Nye Indretninger sig indtil videre haver at rette og forholde, saasom:

1te post

Som hand ved höystbemelte kongelig allernaadigste resolution er antaget at forblive udi Island at drive handelen aaret igjennem og tillige at have opsigt med de der anlagde Nye Indretninger, imod det derfore bevilgede tillæg. Saa haver hand udi alt, hvis des angaaende, enten hverved eller videre tillæggende ordres befales og anbetroes, sig saaleedes at forholde, som hans kongelig Mayestetts höye tjeneste udfordrer, og hand det agter at til- og forsvare.

[1] Marcus Pahl, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767.

2den post

Ved ankomsten til landet reqvirerer hand af amtmanden til hans kongelig Mayts tjeniste at blive udmeldet fiire mest kyndige mænd, som dog ikke maae være iblandt dem, der interessere udi Indrettningerne. Hvilcke tilliige med hannem paa belejlig tiid, og naar det icke til hinder udi handelen, foretager een nöye besigtelse over alle de anlagde fabriqver og indretninger, udi hvad stand de hver for sig befindes, hvorvit de til sit destinered brug efter derved allernaadigst intenderede öyemeed ere bragt til fuldkommenhed, eller hvad derved endnu maatte mangle. Samt hvorleedes de til beste nötte og med minste bekostning var at iværksætte. Ligeleedes eftersees alle de derved anskaffede inventarier saavel som raae materialier og i forraad havende forarbeydede vahre. Og dereffter skriftlig forfatter een omstændelig forretning, saaleedes at ved enhver indretning tillige special anföres, hvad bygninger der ere opsatte, hvor mange værkstæder og arbeydere derved befindes eller endnu kunde behöves. Samt hvad arbeyde derfra produceres, item beholdning og inventarier, og hvor vidt de udi arbeydet have tiltaget. Hvilcken forretning af dennem samtlig underskrevne til Rentecammeret indsendes.

3de post

Da hands kongelig Mayestett, for at see Island og dets indbyggere i almindelighed forbedret og forhjulpen udi dets opkomst ved desto bedre at före sig landets producter til nötte, allernaadigst tiid efter anden dertil anseelige capitaler haver skjencket, for deraf fabriqverne og övrige indretninger at anlegge, og ellers at indbyggerne kunde oplæres:

1) Ved jorddyrkningen at forbedre enge og græsgange til korn, sæd og fleere creatures opfödning.

2) Ved fahrten paa doggerie[1] og saadanne baades indrettelse, der före segl, at söge fiskeriet paa lettere og bedre maade end forhen.

Og 3) ved fabriqverne at sortere og spinde ulden, samt forarbeyde deres uldengods bedre og paa lettere maade end tilforn, hvorudi indbyggerne og skulle oplæres.

Saa haver hand nöye at erkyndige sig, hvor vidt disse poster er bleven iagttaget, ej alleene ved fabriqverne i sig selv, men endog hos landets övrige indbyggere, samt med hvad succes det til det almindelige beste er bleven iværksadt.

[1] Veiðar á rúmsjó á duggum (þilskipum). / *Havfiskeri fra dæksbåde.*

4de post

Ved den ham allernaadigst anbetroede opsiun ved fabriqverne iagttager hand i almindelighed:

1) At uldspinderiet overalt introduceres, og at det uldengarn, som leveres til fabriqverne, erholdes forsvarlig og tillige for saadan betaling, at ved dets forarbeydelse nogen fordeel kand haves. Ligeleedes at de övrige behövende vahre for taalelige priiser obtineres. At indbyggerne uden skade eller videre tilskud kunde soutineres.

2) At klædefabriqven ikke extenderes videre end til hvad, som i landet behöves og dertil kand afsættes, men at derimod af rasker og sajetter forarbejdes saa meget, som de kand afstæd komme, siden disse sorter her med större avantage kand forhandles.

3) At ved Indretningerne stedse holdes saa mange duelige og goede arbeydere, som behöves, og at ligesom de effter capacite forarbeydet billigen bör belönnes, de ikke heller tilstaaes saadan lön, som kunde agtes utaalelig eller til skade for anlegget.

4) Ligeleedes at ald oprigtighed bruges baade ved de indkjöbende, forarbeydende og udsendende eller selgende vahre med alt, hvad dertil henhörer. Samt at ald egennöttighed tilsidesættes, og at icke noget forelöber, som udi indretningernes fuldkomne drifft og istandsættelse skulle gjöre hinder, paa det landets agtende beste og indbyggernes opkomst kand blive befordret.

5te post

Ifald ellers til fabriqverne maatte behöves nogen hjelp af handelens vahre, saasom udkastfiisk,[1] smör eller andet, tillades at interessentskabet dermed maae assisteres, naar deraf noget forraad maatte haves, imod at de igjen afbetale samme med de vahre, som fabriqverne producere og udi handelen forbruges.

6te post

Om alt forestaande indsender hand sin relation til Rentecammeret saa omstændelig og tilforladelig, at deraf om eenhver post isæhr den fornödne effterretning kand haves. Ligesom hand og, saa længe hand der i landet det udi denne forretning forbliver, hver aar indsender sin speciale

[1] Fiskur sem er of lélegur til að selja í verslunina. / *Fisk, der er for dårlige til at blive handlet.*

forklaring, hvorleedes hver anlægg for sig enten til- eller aftager, samt aarsagen dertil, og hvorleedes det paa beste maade kand ophjelpes og forbedres.

7de post

Og da hand, som meldt, forbliver i Island og altsaa om det af bemeldte Indretninger dependerende kand tilbringe sig den fornödne kundskab, saa haver hand hver aar, foruden hvad interessenterne maatte eragte at begjere, til Cammeret at indsende een specification over alle de vahre og materialier, som til Indretningerne effter deres drifft og derved underholdende folcks antal kunde behöves, og hvorleedes de best og billigst kunde anskaffes, til fornöden efterretning i een eller anden tilfælde.

8de post

Saa haver hand og ald indseende, at de penge, som allernaadigst maatte være forskudt og destinerede til Indretningernes drifft og bestandighed, ey alleene icke til andet end til dets sande brug og nötte anvendes, men endog at de til saadan reel brug destineres, som kand være til Indretningernes bestyrkelse og dets almindelige beste. Hvilcket hand med directeurerne maatte overlægge og derom ligeleedes til Cammeret sin relation indsende.

9de post

Udi övrigt og om noget i een eller anden tilfælde skulle möde, kand hand sig til amtmanden addressere, som herfra under 9de April sidstleden er bleven tilskrevet, at være ham derudi til hans Mayestetts tjeniste assisterlig.

Rentecammeret, den 18de April 1759.

Num. 23.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE ISLANDSKE INDRETNINGER AF 20DE APRIL 1759

Deres forfattede regning over de næstafvigte aar 1758 til De Nye Indretninger udi Island allernaadigst forskudte 8.000 rdl., hvorleedes samme dertil ere anvendte, have vi erholdet. Og de bemelte regnings rigtighed af amtmand Magnus Gislesen er attesteret, hvoreffter hand derved ey

noget haver hafft at erindre. Saa er det saaleedes vel, at regningen for berörte summa er bleven aflagt. Imidlertiid, og da hands kongelig Mayestett allernaadigst haver befalet, at kjöbmand Marcus Pahl[1] skal forblive udi Island og dermed bemelte Nye Indretninger og anlæg at have opsigt effter den ham herfra tillagde instruction, hvorved hand iblandt andet er befalet over alle Indretningerne een siunsforretning at foretage. Saa have de, som directeurer, udi navn af samtlige interessenter ved retourskibet at tilsende os een generalregning over alle de ved Indretningerne fra anlæggets begyndelse, og indtil de derover, som meldt, beordrede siunsforretninger ere tagne, haffte indtegter og udgifter, saaleedes indrettet, at deraf for hver aar især paa den eene side ved indtægten anföres: 1) De dertil allernaadigst skjænkede og forskudte penge. 2) Det derudi af interessenterne gjorde indskud. Og 3) hvad fordeel og indkomst ved Indretningerne have været. Og derimod paa den anden side ved udgifften at beregnes omkostningerne paa de opsatte bygninger for indkjöbte materialier og arbejdslön samt andre udbetalte lönninger med videre. Og endelig hvad beholdning ved regningens slutning af raae og forarbeydede vahre eller contanter maatte befindes. Hvilcken beregning, af amtmanden for rigtig attesteret, saa accurat vil forfattes, at deraf alle ting for hver aar kand erfahres, som saaleedes til behörig iagttagelse formeldes. Vi forblive.

Num. 24.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 19DE MARTY 1760

Hvad forandring der for dette aar er skeet udi de islandsche havnes besegling ved et tilstrekkelig antal befragtede skibe, samt kjöbmænd og folck, det have vii hannem ved interessentskabets huckert under 16de Februarii sidstleden tilmeldet. Og som vi under dags dato have tilskrevet samtlig sysselmændene om adskillige poster, som til deels efter kongelig allernaadigste resolution er befalet, og ellers effter omstændighederne eragtet nödvendige til handelens befordring og indbyggernes opkomst at blive foranstaltede, hvilcket alt videre af indsluttede copie kand erfahres. Saa ville hr. landfoged ey alleene nöye paasee, at ommelte poster,

[1] Marcus Pahl, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767.

saavidt Guldbringesyssel[1] angaar, i alt vorder efterkommet, men endog at det derom fornödne bliver foranstaltet og iagttaget, at den kongelig cassa, som i aar med saa betydelige omkostninger forsiuner landet med alle fornödne vahre, ey derved noget tab skulle tilföyes. Vi forblive.

COPIE AF CAMMERCOLLEGII SKRIVELSE DEN 19DE MARTY 1760 TIL SAMTLIG SYSSELMÆNDENE UDI ISLAND[2]

Som hands kongelig Mayestett i anleedning af de over handelen paa Island A° 1759 indkomne relationer og videre gjorde forslag allernaadigst haver resolveret, at dette aar til de islandsche havnes besegling for höystbemelte hands Mayestetts regning skal indsendes saadan et antal skibe med kjöbmænd og folck, som indbyggerne deres behövende vahre tilskrekkelig kand tilföre og igjen i handelen imodtage hvis vahre, de kunde have at indlevere, hvoreffter og derom den fornödne anstalt er bleven föyet. Saa bliver Eder samme herved formeldet med erindring, at I de fahrende kjöbmænd beviiser ald assistence udi hvis, Eder vedkommer eller maatte blive begjært, at den kongelig cassa ved denne handel, som nu med saa anseelig bekostning föres, ey noget tab skulle tilföyes. Ellers bliver handelen udi alt efter de forhen bekjendtgjordte conditioner dreven, undtagen saavit efterfölgende poster vedkommer, som herved saaleedes til videre iagttagelse formeldes, nemlig:

1) Effter kongelig allernaadigste resolution af 5te Februari 1760[3] haver hands Mayestett allernaadigst bevilget, at til opmuntring for landets indbyggere saavel i at söge fiskeriet som ræve at skyde maae gotgjöres udi præmier, nemlig: For hver fiskerbaad, som der bygges af nye og udreedes til fiskerie, effter den störrelse og godhed, 4, 6 à 8 rdlr., og hver som udi handelen leverer et degger ræveskind, 1 rd. Hvilcke præmier hoffagent Ryberg[4] under 9de Febr. sidstleeden er bleven tilskrevet at foranstalte ved de til handelen antagne kjöbmænd til vedkommede udbetalt.

[1] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 386–389 (Rentekammer-Skrivelse til Sysselmændene i Island, ang. Foranstaltninger ved Handelen 19.3.1760).

[3] *Lovsamling for Island* III, s. 383–384 (Kongelig Resolution ang. nogle Foranstaltninger ved den islandske Handel, 5.2.1760).

[4] Niels Ryberg (1725–1804), stórkaupmaður og forstöðumaður konungsverslunarinnar fyrri / *grosserer og direktør for den kongelige handel* 1760–1764.

2) Ifölge höystbemelte allernaadigste resolution have vi foranstaltet, ey alleene at dette aar vorder forfærdiget og som modeller til Island udsendt nogle baade effter dansk og norsk bygningsmaade, hvilke til brug ved fiskeriet kand være tjenligere og bedre, end de hidindtil der havende. Samt at de til saadanne baades bygning i landet behövende materialier ligeleedes blive anskaffede og oversendt, saavel som at een eller toe baadbyggere til landet udgaar, som udi denne bygningsmaade indbyggerne kand give underviisning.

3) Til fiskeriets befordring, og paa det indbyggerne desto bedre kunde viide at omgaaes med fiskens virkning, er effter allerhöystbemelte allernaadigste resolution bleven foranstaltet, at paa hver fiskerhavn een arbeydskarl udi 1 à 2 aar bliver effterliggende for at lære indbyggerne at virke klipfisk med videre paa den ved handelen brugende maade.

4) Befries kjöbmændene for special at forklare, hvorudi den til landet overbringede ladning bestaar, hvorimod det, i henseende til vahrenes besigtelse i landet og det deraf ved handelens slutning i handelshuusene effterstaaende gods, forholdes effter de publicerede conditioners 16 og 18de post.[1]

5) Som det er befunden, at kjöbmandsboderne i Island paa adskillige stæder, kort tiid effter at skibene vare fra landet afseglede, ere blevne aabnede, og deraf een deel vahre til een og anden udleveret, da saadant dog icke uden i yderste fornödenhed maae foretages, siden indbyggerne, imedens kjöbmændene ere nærværende i landet, bör see sig med det behövende forsiunet. Saa haver I paa det allernöyeste herover at holde, og at ey nogen aabning foretages, uden i de tilfælde som handelsconditionernes 18. post tillader, som i alt stricte vil effterleves.

6) Haver ey alleene, ifölge forordningen af 10de April 1702[2] og forbemelte handelsconditioner, udi alt at assistere kjöbmændene til restancernes inddrivelse. At den kongelig cassa derfore vedbörlig fornöyelse kand erholde, men endog alvorlig tilholde indbyggerne at være arbeydsom og flittige baade i henseende til fiskeriet og deres övrige arbeyde. At de derved kunde befordre deres egen velfærdt og fölgelig erhverve sig

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 329–332 (Conditioner for den islandske Handels Forpagtning, 21.10.1758).

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

det, hvorfore de igjen kunde erholde det, som til nödsiun behöves, uden at paadrage sig restancer.

7) Paa det kjöbmændene om alle ting kand have fornöden underretning og dereffter lade eenhver bekomme, hvad de til livsophold behöve, haver I tillige med saa mange mænd, som kjöbmanden eragter beqvem, at indfinde Eder hos kjöbmanden, naar hand det begjerer, for under Eders hænder udi dertil indrettede rubriqver skrifftlig at give fuldstendig oplysning om effterfölgende poster under handelsdistrictet, saasom:

a) Alle udreedningsstæders navne, hvorfra og for hvem dette aar er bleven fisket.
b) Mændenes navne, som baaderne der ved stædet eye eller have.
c) Hvor mange baade hver mand tilhörer.
d) Hvor mange aarer og hvor mange mand paa hver baad fahre.
e) Hvad for folck derpaa have roet.
f) Skibs- eller baadehlöttens[1] deeling.
g) Hvor mange fisk eenhver i værtiiden pr. lod er tilfalden.
h) Vaartiidens fiskning.
i) Torsk, haukaller[2] og alle andre diverse sorter tran. Om hvilcket alt de i forveyen nöye maae have erkyndiget sig.

Og 8) i henseende at toetommevanterne[3] icke ere afsætlige, og den mængde, som deraf er bleven udsendt forderver priisen paa det övrige uldengods, haver I straxen nöye at befale indbyggerne udi det Eder anbetroede syssel og derover nöye at holde, at de icke forarbeyde fleere toetommervanter end halvdeelen imod hvis, forhen er leveret, men derimod at anvende ulden til hoeser, spunden garn eller vadmel, som bedre er afsætlige.

Hvilcke foranförte poster paa det nöyeste vil foranstaltes bekjendtgjordt og ellers, saavit Eder selv deraf vedkommer, vedbörlig iagttages til hans kongelig Mayestetts tjeneste, samt landets og indbyggernes opkomst og beste.

[1] Andel af fiskefangst. Islandsk *hlutur*.
[2] Hajer. Islandsk *hákarlar*.
[3] Tvíþumla vettlingar, svo að hægt sé að snúa þeim við. Einkum hafðir til sjós. / *Vanter med to tommelfingre, så de kan vendes. Anvendes ofte i forbindelse med fiskeri.*

Num. 25.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSEN AF 18DE APRIL 1760

Hans kongelig Mayestett haver ved resolution af 8de Aprilis sidstleeden[1] allernaadigst bevilget, at sysselmand Hans Wium[2] af særdeles naade maae eftergives halvdeel af Muhlesyssels mid- og syderparts[3] afgifft udi 3de aar, som er aarlig 24½ rdlr. og tilsammen 73½ rdlr. species, imod at hand med yderste fliid lader sig være angelegen, at de der ödeblevne jorder, saasnart mueligt er, igjen med beboere vorde forsiunede. Og da höystbemelte hans kongelig Majestett i anleedning af indkomne forklaring om de i landet værende mangel paa folck, samt fattigdom imellem tjenestefolck, tillige allernaadigst haver behaget at resolvere saaledes:

> At de ugiffte fattige bönder og tjenistefolck, som effter deres alder og duelighed ere beqvemme til ægteskab, maae udi de 3 förste aar, at regne fra den tiid hver udi ægteskab indtræder, være frie for at svare tiende og skatt, hvis belöb, efter attesterede tingsvidner, ey alleene gotgjöres de pagtende udi afgifterne, hvor saadanne rettigheder ere under forpagtning, men endog hvor samme for vores regning oppebærges, udi regningerne til afgang passere. Dog at saadan friehed ey strækker sig viidere end til de stæder, som have mangel paa folck, ey heller længer continuerer, end saadant, effter övrighedens eragtning, maatte være höystfornödent til folckeformeerelsen der paa landet at befordre.

Saa bliver höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved communiceret. Hvoreffter hand, saavit den sysselmanden Hans Wium bevilgede moderation i sysselafgiften angaar, samme ville gotgjöre, og belöbet imod jordebogens fulde indtægt udi hans afleggende regnskab til udgifft beregne. Dog at tillige beviis for gotgjörelsen fremlegges, og belangende frieheden for skat og tiende for de fattige bönder og tjenestefolck, som udi ægteskab indtræde, da naar derom effter foranförte allernaadigste befaling, rigtige og af amtmanden attesterede tingsvidner indsendes, kand det belöb vekommende, saavidt det henhörer under nogen forpagtning, gotgjöres, og effter derfore fremleggende beviis udi regnskabet til

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 392–393 (Kongelig Resolution ang. Foranstaltninger til Folkemængdens Forögelse, 8.4.1760).

[2] Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasyssel* 1740–1752, 1756–1778.

[3] Múlasýsla, miðhluti / *Múlasyssel, mellemste del*; Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasyssel*.

afgang beregnes, og det övrige, som henhörer under Guldbringesyssels intrader, der for kongelig regning oppebærges. Ligeleedes imod indtægten og behörige attestere beviiser til udgifft anföres. Vi forblive.

Num. 26.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE NYE INDRETNINGER AF 16DE APRIL 1760

Da dette aar, effter kongelig allernaadigste befaling, herfra til Island udgaar tvende persohner for at underssöge de der anlagde fabriqver og indretninger, tilliige med de befindende og virkede vahre, saavel som den derved brugte oeconomie, og hvorleedes de, uden videre forskud, var at istandsette med viidere, effter den dem derom meddeelte instructions formeld, saa ville vi dennem samme herved formelde, og hvoreffter de til kongelig tjeniste, bemelte tvende persohner have at foreviise alt, hvis de, Indretningerne vedkommende effter instructionen, finde fornöden at begjære, samt udi alle ting uregerlig at give fuldstendig oplysning og forklaring og ellers at producere, hvad regninger og documenter i saa maade kunde udfordres, paa det dereffter videre kunde blive overveyet, hvorleedes disse Indretninger, som melt for eftertiiden, kunde være at conservere og til fuldkommenhed istandsette. Vi forblive.

Num. 27.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 20DE FEBRUARI 1762

Betreffende de udi hands skrivelse under 15de January sidstleeden ommelte her i det kongelige magazin beliggende klædevahre, interessentskabet udi de i Island anlagde Nye Indretninger tilhörende, som effter derover af den kongelig kjöbmand ved bemelte magazin Nicolai Ketels[1] forfattede og til os indleverede designation, ey til den islandsche og findmarchsche handel skal være at anbringe. Hvorfore indstilles, om ikke samme vahre ved offentlig auction maatte bortselges, at belöbet derfore udi den kongelig cassa kunde blive erlagt til afdrag paa interessentskabets af hands Mayt oppebaarne forskud. Da som vi imod den saaleedes proponerede auction ey noget have at erindre, er directeurerne for det

[1] Nicolai Ketels (1699–1770), kaupmaður / *købmand*.

kongelig fabriqve magazin under dags dato herfra tilskrevet at beordre bemelte kjöbmand Ketels ommelte auction at bievaane for saavel at paasee, vahrene til höyste priis mueligt udbragt som og kjöbesummen hos vedkommende kjöbere at indcassere og udi den kongelig cassa til afdrag paa interessentskabets forskud at erlegge. Hvilcket hannem herved til gjensvar og efterretning formeldes. Vi forblive.

Num. 28.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 20DE FEBRUARI 1762

Da sysselmanden Joen Bendixsen[1] til os under 2den September a. p. har indberettet, at den fahrende kjöbmand paa Huusevigs havn, Andreas Rees,[2] skal have nægtet udi handelen at antage spunden garn effter den taxt, som brugelig været haver, nemlig 2 fiske for een haspe.[3] Og hoffagent Ryberg[4] udi sin herom under 29de passato meddeelte erklæring melder, at bemelte kjöbmand afvigte aar af sysselmanden Joen Bendixsen, ifölge Cammercollegii ordre af 19de April 1760, som tilholder, at uldengarn skal forarbejdes i stæden for 2 tommevanter, skal have imodtaget 575 hasper spunden garn og betalt samme med 2 fiske pr. haspe, endskjöndt derpaa ey nogen taxt er fastsat. Saa siden bemeldte Ryberg derhos andrager, at det er til tab, spunden garn udi handelen til berörte priis at antage, men derhos formeener, at samme ved fabriqven udi Island til dens opkomst kunde behöves. Og sysselmændene beordres af indbyggerne at imodtage, hvad spunden garn af dem forfærdiges, for samme til fabriquen at see transporteret, ville hand tilmelde os, om det spundene garn, som indbyggerne kand tilveyebringe, saaleedes til brug ved fabriqven af sysselmændene kunde foranstaltes imodtaget og did transporteret, imod at interessentskabet udi De Nye Indretninger i landet derfore fornöyede vedkommende. Vi forblive.

[1] Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776.

[2] Andreas Rees (ca. 1723–1775), kaupmaður / *købmand*, Húsavík, Þing.

[3] Garnhespu, garn undið á hesputré. / *En mængde garn, der er vundet op på en garnvinde*.

[4] Niels Ryberg (1725–1804), stórkaupmaður og forstöðumaður konungsverslunarinnar fyrri / *grosserer og direktør for den kongelige handel* 1760–1764.

Num. 29.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 24DE APRIL 1762

Belangende det af indbyggerne udi Island forarbeydede spunden garn, som ey udi handelen til fordeel efter den taxt, derpaa forhen har været brugelig, nemlig 2 fiske for een haspe, er at imodtage, da kand samme, paa de af ham udi skrivelse dat. 25de Febr. sidstleeden proponerede vilkaar, overlades interessentskabet udi De Nye Indretninger at forbruges ved den af dem der anlagde klædefabriqve. Nemlig: At interessentskabet ey alleene ved sysselmændene med contant straxen fornöyer vedkommende for slig af dem leverende spunden garn samt erstaatter de paa transporten til fabriqven medgaaende omkostninger, men endog ufortövet besörger de tilbudne pröver og modeller udi alle districter omleveret, paa det almuen dereffter kunde love at spinde garnet bedre efter uldens bonite til sit brug og da nyde höyere betaling efter dets værdie. Og have vi under dags dato tilskrevet amtmanden ved samtlig sysselmændene herom den fornödne anstalt at föye, som hannem herved til efterretning og gjensvar paa berörte skrivelse formeldes. Vi forblive.

Num. 30.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 20DE MARTY 1762

Da vi ey noget derimod have at erindre, at leverancen af det til syderhavnene paa Island, nemlig: Örebach, Grindeviig, Boesand, Kieblevig, Haufnefiord og Holmen tillige med Haabsaas og Skagestrands[1] havne paa Nordlandet, for nestkommende aar 1763 behövende rebslagerarbeyde af fiskeliiner, angeltömme,[2] netgarn og skindbindsel[3] overlades interessentskabet i de udi Island anlagde Nye Indretninger at forferdiges ved det af dem i Reikeviig[4] anlagde rebslagerie for samme priis, som de her i staden ved licitationen til de övrige havne vorder accorderet. Saa bliver sligt hannem herved til efterretning og gjensvar paa hans herom

[1] Eyrarbakki, Árn.; Grindavík, Gull.; Básendar, Gull.; Keflavík, Gull.; Hafnarfjörður, Gull.; Hólmur (Reykjavík), Gull.; Hofsós, Skag.; Skagaströnd, Hún.

[2] Öngultaumur. / *Fiskesnøre*.

[3] Reipi úr skinni. / *Reb af skind*.

[4] Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.

under 13de hujus indgivne ansögning formeldet, ligesom vi under dags dato have tilskrevet hoffagent Ryberg at meddeele ham underretning, hvor stort antal af eenhver berörte sorter omtrent kand behöves. Vi forblive.

Num. 31.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 27DE MARTY 1762

Effter hands under 13de Marty sidstleeden indgivne ansögning og derved fulgte pro memoria dateret 19de Februarii nestforhen, have vi dags dato tilskrevet hoffagent Ryberg at tillegge den paa Huusewiigs havn[1] fahrende kjöbmand saadan ordre: At hand til bönderne, som for interessentskabet udi de i Island anlagde Nye Indretninger transporterer den raae svovelertz,[2] udbetaler dem den for saadan forrettende transport tilkommende betaling, effter forstanderne ved svovelraffinaderiet, hands derpaa udstædede assignationssedler udi vahre indtil den summa 500 rdlr., imod at lige summa af det her til staden udsendede raffineret svovel den kongelig cassa refunderes. Og da til bemelte havn, foruden den dertil destinerede provision, endnu effter meldende nogle fleere vahre kunde behöves at udsendes, have vi tillige tilskrevet bemelte Ryberg med hannem og den paa havnen fahrende kjöbmand at overlegge de i saa maade fornöden eragtende vahre, og samme dereffter at udsende. Ligesom vi og have tilmeldet hannem at beordre den fahrende kjöbmand med bemelte havns skib her til staden at udföre det i aar fra raffinaderiet forvendtende raffineret svovel, ifald dertil gives leylighed, effter at de i handelen indlöbne retourvahre ere indtagne. Vi forblive.

Num. 32.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 11TE MAY 1762

Da det allernaadigst har behaget hands kongelig Maytt under 3de hujus[3] at beskikke kjöbmanden paa Budenstad og Stappens havne, Johan Haa-

[1] Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.
[2] Óhreinsaður brennisteinn beint úr námunum. / *Urenset svovl, direkte fra minen.*
[3] *Lovsamling for Island* III, s. 445–447 (Kongelig Resolution ang. Ansættelse af en Inspecteur ved Fiskeriet i Island, 3.5.1762).

gen,[1] til inspecteur ved fiskeriet udi Island, samt derom iblandt andet at anordne:

1) At oplandsfolckene[2] forbydes at kjöbe eller tilbytte sig fisk og tran hos söestædernes beboere, men anbefahles i dets stæd selv at fiske og forskaffe sig (nest den allerhöyestes velsignelse), i det ringeste hvad de selv deraf behöve.

2) At sysselmændene, tilliigemed repstjorerne og nogle af de beste bönder udi ethvert syssel, ey alleene straxen ved skibenes ankomst til landet dette indeværende aar, men endog hereffter om foraaret, saa snart værtiiden er forbie, nöye undersöger fiskeriets beskaffenhed. Og med störste accuratesse paa mandtalstingene under deres hænder antegne samme udi de herfra til den ende dennem fra inspecteuren tilsendende og af hannem rubriqvevis indrettende trykte tabeller. Saaleedes at de dem endeligen kunde bekræfte, hvilke tabeller de dette aar, saa snart skee kand og forinden skibenes afgang, men for fölgende tiid ved skibenes ankomst til havnen, med den derudi reqvirerte oplysning til kjöbmændene overleverer, for derefter samme ved hjemkomsten hertil inspecteuren at aflevere.

3) At sysselmændene straxen ved skibenes ankomst dette aar erkyndige sig, om söestædernes beboere med de behövende folck til anstundende 1763 aars værtiid ere forsynede. Og i mangel deraf, da paa förstkommende landsting tilkjendegive de manglende, saavel til indbyggernes som hands Mayestetts inventariibaade[3] for amtmanden, som foranstalter, at af andre beqvemme sysseler bliver afgivne de fornödne mænd til baadenes besætning under straf for hver, som icke möder, at böde til vedkommende sysselmand 48 fiske og ligesaa meget til sognets fattige. Dog paa det oplandsfolckene ikke skulle have aarsag at undskylde sig formedelst veyenes besværlighed, med vanskelige elve, vandfald eller iis, som nogle faa stæder skal være de rejsende hinderlig, og

[1] Búðahöfn / *Búðir havn*, Snæf.; Arnarstapahöfn / *Arnarstapi havn*, Snæf.; Johannes Haagen, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet*.

[2] Fólk upp til sveita sem aðallega lifir af búfjárrækt, gagnstætt við það sem býr við sjávarsíðuna. / *Det folk, der primært lever af husdyravl, i modsætning til det, der lever ved kysten.*

[3] Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. Hafðir á jörðum í eigu konungs og leiguliðarnir á þeim og hjáleigubændur þeirra voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertíðina. Var það nefnt mannslán. / *Inventarbåde. Både som tilhører kongens fiskeri. Tilknyttet nogle af kongens jorder, og fæsterne på dem og deres afbyggere var forpligtet til at ro på dem i fangstsæsonen. Det blev kaldt mannslán (hoveri på båd).*

derved fremdeeles undslaae sig fra fiskeriet. Maatte deslige hindringer af sysselmændene omstendelig indberettes tillige med deres tanker, hvorleedes samme beqvemmeligst kunde foranstaltes forebygget.

Saa bliver höystbemelte hands Mayestetts allernaadigste villje hannem herved til behörig efterlevelse og bekjendtgjörelse for indbyggerne udi det hannem tilliige som sysselmand anbetroede Guldbringesyssel[1] communiceret. Vi forblive.

Num. 33.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 13DE MAY 1762

Effter den af ham paa interessentskabets vegne udi de i Island anlagde Nye Indretninger gjorde ansögning om at blive overladt til brug ved fabriqven imod contant betaling effter landtaxten de paa Westmanöe havn[2] 1760 effterliggende 139 föringer uld, samt af hvis dette aar i handelen maatte indlöbe 269 föringer, i alt 408 föringer eller 12¾ skippd., have vi under dags dato tilskrevet hoffagent Ryberg ved den paa havnen fahrende kjöbmand at foranstalte, at samme til brug ved fabriqven, som meldt, imod contant betaling effter landtaxten interessentskabet bliver leveret. Vi forblive.

Num. 34.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 31TE MAY 1762

Af hands skrivelse under 17. hujus have vi erfahret, hvorleedes af hannem med een kjöbmand udi Moss, nemlig Just Gude,[3] er sluttet accordt angaaende den til tugthuusbygningen behövende kalck at leveres udi Sleben ved Christiania[4] for ringere priis, end samme her kand erholdes. Og da tillige sejladsen for interessentskabets huckert, som samme er befragtet at overföre, derved forkortes, have vi ey noget imod ommeldte af hannem sluttede accordt at erindre. Men hukkerten kand uden ophold ommelte kalck der afhendte og til landet overföre, da vi ved den kongelig bygnings commission have foranstaltet, den til ommelte brug her bestilte kalk hos vedkommende igjen afsagt. Imidlertiid maatte skipperen, som förer huk-

[1] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*
[2] Vestmannaeyjahöfn. / *Vestmannaeyjar havn.*
[3] Just Herman Gude (1728–1799), kaupmaður í Moss í Noregi / *købmand i Moss, Norge.*
[4] Sleben var umhleðsluhöfn skammt frá Osló. / *Sleben var en omlastningshavn nær Oslo.*

kerteren, tilholdes ufortövet ved ankomsten til Norge at besörge de hannem her til Rentecammeret, saavel som hoffagent Ryberg medgivende breve, paa nermeste postcontoir til nedsendelse leveret og oppebie vores ordre, forinden hand reysen igjen til landet fortsetter. Vi forblive.

Num. 35.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 15DE MAY 1762

Under 10de hujus har det allernaadigst behaget hans kongelig Mayestett iblandt andet at resolvere:[1]

1. At de af landphysico Poulsen, ifölge hans instructions 4de post,[2] til undervisning udi anatomien, chirurgien og botaniqven med videre antagne 4re persohner nyde, saalænge de hos hannem saadan underviisning behöve, aarlig af hands Mayestetts cassa hver 10 rd. til hjelp til klæders og bögers anskaffelse, samt en discipels almisse af hver bispestoel og degnekostpenge af Skreedeclosterssogn,[3] imod at ingen degn der holdes. Saa og eleemosynarii kost[4] eller almisse af Schalholtsbispestoel,[5] som til bemelte landphysico for hans umage og deres underholdning betales.

Og 2° at den til landet oversendte jordemoder forundes fra dette aars begyndelse 60 rdlr. aarlig, saalænge hun der forbliver, hvorimod hun betjener de fattige gratis, samt holder sig, hvis hende af landphysico udi hendes metie befales, efterretlig.

Thi bliver höystbemelte allernaadigste resolutions indhold hannem herved communiceret, for dereffter de af landphysico Poulsen til undervisning antagende 4 persohner eenhver de dem aarlig bevilgede 10 rd. fra denne resolutions dato af at regne, samt jordemoderen de hende tillagde 60 rd. fra dette indeværende 1762 aars begyndelse, at udbetale imod behörig qvittering med bemelte landphysicus Poulsens paategnede attest, at de til samme at oppebærge ere berettigede og have efterkommet, hvis dem ved höyestbemelte allernaadigste resolution er paalagdt, som dereffter ved udgifften udi hans regnskab fremlægges. Vi forblive.

1 *Lovsamling for Island* III, s. 448–449 (Kongelig Resolution ang. Medicinalvæsenet, 10.5.1762).

2 Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779. *Lovsamling for Island* III, s. 410–412 (Instruction for Bjarni Pálsson som Landphysicus paa Island, 19.5.1760).

3 Skriðuklausturssókn / *Skriðuklaustur sogn*, N-Múl.

4 Skólaölmusa, fæðispeningar skólanemenda. / *Skolealmisse, studerendes kostpenge*.

5 Skálholtsstóll / *Skálholt bispestol*, Árn.

Num. 36.

ONGEFÆRLIG BEREIGNING HVAD DE NYE INDRETNINGER I ISLAND UDI DEN TILSTAND, SOM DE TIL 1763 AARS UDGANG BEFINDES, KAND GIVE AF SIG UDI GOEDE KJÖBMANDSVAHRE TIL INDTEGT. OG DE DERTIL PAAGAAENDE OMKOSTNINGER TIL UDGIFT, NAAR DE MED DET BEHÖVENDE FOURNERES OG UNDERSTÖTTES.

INTEGT		
Af klædefabriqven	Rdlr.	Sk.
20 stk. er 520 alen pakklæde à 1 rd. 6 sk. . . . 552 rd. -		
40 - 1.040 - pykklæde à - 68 sk. . . . 736 -		
400 - 13.200 - tviffel à - 46 sk. . . . 6.325 -		
50 - 2.750 - kiersey à - 30 sk. . . . 859 -		
50 - 2.000 - rask à - 28 sk. . . . 583 - 32		
Summa klædevahrene til den iislandske, findmarske og grönlandske handel destinerede	9.055	32
350 stk. er 1.950 alen kiersey à - 28 sk. . . 5.614 rd. 56 sk.		
50 stk. - 2.000 - rask à - 28 sk. . . . 583 - 32		
Klædevahrer til Norge og Kiöbenhavn destinerede	6.197	88
15 skippd. udkast uld, som igjen afhandles à 11 rd. 24 sk. . .	165	72

UDGIFT			
Til klædefabriqvens folkelön og underholding		Rdlr.	Sk.
2 directeurer, den eene 100 rd., den anden 200 rd.		300	-
Een bogholder		300	-
Een oeconomus eller den som handteerer folkenes provision, fisk, smör, etc.		100	-
2de svende, som forstaae uldgarnspindenvæven med videre, til klæderne ere færdige		140	-
Een farver, lön 120 rd. og douceur 20 rd.		140	-
2 farverdrenge eller lærlinger		100	-
Een overskjærer		70	-
4 overskjærerdrenge	à 40 rd.	160	-
15ten væfvere	à 40 -	600	-
16 vævbalbine- og spoledrenge	à 20 -	320	-
25 brekkere og kradsere	à 20 -	500	
40 spindere	à 20 -	800	-
2 uldsorterer	à 40 -	80	-
4re ditto, som tillige ere kjembere	à 25 -	100	-
Valker, lön paa modstaaende vahrer		113	32
2.000de föringer uldspillerlön	à 6 sk.	125	-
For syre og skoeskind		100	-
Fremmede vahrer og materialier til klædefabriqven			
Farvevahrer, som indigo, krap, vinsteen, alun, blaaehvede etc. pr.	1.100 rd.		
30 favner brende ... à 5 rd.	150 -		
Adskilligt som karder, kradser, væverör, sæbe og deslige	150 -	1.400	-

INTEGT	Rdlr.	Sk.
Gjör integt af klædefabriqven	15.419	...
Af Husewigs svovelverk[1] 1.000de centener raffineret svovel à 3 rd. ..... 3.000 rd. -		
Af Krisewigs svovelverk[2] 48 centener raffineret svovel à 3 rd. ..... 144 -	3.144	...

[1] Brennisteinsvinnslan á / *Svovlværket i* Húsavík, Þing.
[2] Brennisteinsvinnslan í / *Svovlværket i* Krýsuvík, Gull.

UDGIFT			Rdlr.	Sk.
Dito indenlands				
109 skippd. 12 fo. eller 3.500 föringer uld med omkostninger à ½ rd.		1.750 -		
Tilkjöbt garn og spinderlön .... pr.		500 -		
Törve til brende ..... pr.		150 -		
Adskilligt, som lys, tran, sundemaver,[3] med videre og vedhængende smaae udgiffter		200 -	2.600	-
Til farverhuusets opsættelse og de övrige fabriqvehuuses vedligeholdelse			300	-
Gjör klædefabriqvens udgift			8.348	32
Til Husewigs svovelverk				
Raae svoveljords indkjöb pr.	562 rd. 48 sk.			
Folkelön	389 -			
Undergifft til Husewig, Thestereike og Reikelid[4]	30 -			
Tran pr.	200 -			
Svovelformer	21 -			
Til husene, samt overskud	97 - 48			
Summa Husewigs svovelverk	1.300 rd. -			
Til Husewigs svovelverk udgiffter og omkostninger in alles	101 - 64		1.401	64
I behold til videre udgiffter			250	-

[3] Sundmagar. / *Svømmeblærer*.

[4] Húsavík, Húsavíkurhreppur, Þing.; Þeistareykir, Helgastaðahreppur, Þing.; Reykjahlíð, Skútustaðahreppur, Þing.

INTEGT	Rdlr.	Sk.
Af jorderne Reikewig, Effersöe og Aarthun[1] . . . 50 rd. -		
10 vindemænders[2] arbejde, det forhen		
til udgifft beregnede törve . . . . . 150 -		
Deres fisker hlöt i vertiden tillige		
af baadene beregnet . . . . . 120 -	320	. . .
Af feltberederiet beregnes ey noget til integt for denne gang formedelst omstændighederne i landet. Det kand ellers ret behandlet blive fordeelagtigt for handelen og opbyggeligt for landet.		
Af reebslagerarbeyde, som fiskeliner, garn, stjorefæire,[3]		
traadser[4] med videre ... pr.	882	. . .
Man vil ey beregne her meere til integt eller gevinst for nærværende tiid, men bör endelig holdes ved lige, indtil indbyggerne self lære at lave tilstrækkelige fiskeriefangstes reedskaber, som er et af de krafftige midler til handelens og landets bedre velgaaende.		
SUMMA INTEGT	19.765	. . .

[1] Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Ártún, Mosfellshreppur, Kjós.
[2] Tjenestekarle. Islandsk *vinnumenn*.
[3] Stjórafæri, þ.e. akkerisfesti. / *Ankertov*.
[4] Tóg, sverir kaðlar. / *Trosser, sværere tovværk*.

UDGIFT	Rdlr.	Sk.
Til 10 vindemænders underholdning à 25 rd. 250 rd. -		
Hestenes foder og vedligeholdelse . . . . . 70 -	320	-
Til det lidet skiæfferie,[5] som Indretningerne tilhörer, beregnes til videre hverken indtegt eller udgift, indtil man faaer viide udfaldet af nærværende omstændigheder. Thi skaden eller gevinsten kand ey blive af nogen besynderlig betydenhed.		
Til feltberederiet anföres ey helder noget til udgifft.		
Til rebslagerarbejde		
30 skippd. hamp . . . à 23 rd. . . . . 690 rd. -		
6 arbejderes lön tilsammen . . . . . 192 -	882	-
Bliver da tilovers som vundet er	8.563	-
SUMMA UDGIFT	19.765	-

[5] Sauðfjárbú Innréttinganna að Elliðakoti (Helliskoti) í Mosfellssveit sem var stofnað 1758 til að styrkja ullaröflun fyrir verksmiðjurnar í Reykjavík. Rekstrargrundvöllur búsins eyðilagðist í kjölfar fjárkláðans sem barst til landsins sumarið 1761. / *Indretningernes fåreavlsgård ved Elliðakot (Helliskoti) i Mosfellssveit, som blev stiftet 1758 for at styrke uldproduktionen til fabrikkerne i Reykjavik. Driftsgrundlaget for gården blev ødelagt i kølvandet på fårepesten, som kom til landet sommeren 1761.*

Udi forestaaende beregning er ey nevnet hverken huckerten eller jagten, derimod sees at det vundne belöber til . . . . . 8.563 rd.

Huckerten og jagten ere jo destinerede alleene til fiskeriet, men det er aldrig bleven retskaffens sögt med dem endnu, og deres fiskerie forvandlet til coffardiefart. Lad nu tabes ved dem aar 1764, som dog er for meget . . . . . 563 -

Bliver da tilbage til uddeeling for interessenterne, samt directeurers lön, som intet have i samfelde[1] 11ve aar nydt eller oppebaaret . . . . . 8.000 rd.

Den instance at beregne klæderne efter den fremfahrne tydske priis for meere end 20 aar siiden kand ey bifaldes, thi priisen er fastsadt ved den Compagniet allernaadigst meddeelte octroy[2] og udgjör effter forestaaende 9.055 rd. Hvad som nu derudi er profiteret, er fabriqvens fordeel.

Paa selv samme vahrer profiterer Compagniet ved forhandlingen, naar ½ deelen beregnes effter fiske- og halvdeelen effter prjonlesregning[3] 1.753 rd., som er handelens fordeel.

Kiöbenhavn, den 24de December 1763.

S. Magnussen

Num. 37.

CONTRACT OG ACCORD IMELLEM DET ALMINDELIGE HANDELSCOMPAGNIE OG INTERESSENTSKABET I DE NYE INDRETNINGER UDI IISLAND

1te post

Fabriqverne og De Nye Indretninger, tillige med de det islandske interessentskab allernaadigst givne privilegier, associeres med Handelscom-

[1] Samfelld. / *Samfulde*.

[2] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774. *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[3] Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. Prjónlesreikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum. / *Fiskeregning. En regning, hvor værdien af handelsvarer sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet. Prjonlæsregning eller strikvareregning. En regning, hvor værdien på handelsvarer sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter.*

pagniet udi ligesaadan en tiid, som Islands beseigling er til Handelscompagniet overdragne ved kongelig allernaadigst octroye af 15. Augusty 1763,[1] og beregnes for 50, siger halvtredsindstive, actier i Handelscompagniet til fulde fournerede med 500 rdlr. pr. actie.

Desuden betaler Handelscompagniet af interessentskabets gjeld 5.000 rd., siger fem tusinde rigsdaler courant, og assisterer, at dessens her i staden eller i Island beliggende vahre paa beste maade kan anvendes til dens övrige gjelds afbetaling.

2den

Indretningerne overleveres indeværende aar til den, som Compagniet til imodtagelsen ordinerer ved skibenes ankomst paa havnerne udi Island, og om der skulle noget mangle af det i sidstleeden aars forretninger over Reykevig og Huusevig[2] anförte inventarium, da gotgjöres Compagniet samme efter den ansatte wurdering. Men hukkerten med sit inventarium leveres nu straxen her i staden.

3die

Handelscompagniet vedmagtholder ej alleene fabriqverne og De Nye Indretninger udi Island, men endogsaa foröger og forbedrer dem til fælles fordeel, alt ifölge interessentskabets allernaadigst confirmerede convention, som fremdeeles holdes efterrettelig. Til hvilcken ende der skal være udi Reykevig, foruden bogholderen, en residerende kjöbmand og en anden habil mand boende paa Syderlandet i Island, som directeurer for hvis Indretningerne angaar, hvilcke dog af Handelscompagniet beskikkes, og i alt af samme dependerer, til hvem de og aflegger vedbörlig reede og rigtighed.

4de

Islands egne börn bruges ved De Nye Indretninger, saavidt mueligt skee kan, og forundes ligeleedes at nyde deres levebröd ved handelen, hvortil Compagniet forhjelper dem ved forefaldende lejligheder.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.

5te

Den uddeeling eller rente, som kunde falde af Indretningernes actier lige med andre interessentere udi Handelscompagniet, betales det neste aar, efter at de ere faldne udi Reykevig i Island, med contant penge.

6te post

Effter de 20ve aars forlöb, som octroyen overdrager den islandske handel til Det Almindelige Handelscompagnie, staar det Compagniet og interessentskabet frit for paa nye at contrahere,[1] eftersom omstændighederne da vorder forefundne. Og skulle Indretningerne ej til den tiid befindes udi ligesaa god tilstand, som de nu leveres, da gotgjöres derfor vedbörlig. Ligesom og om de skulle være i bedre stand interessenterne, da gotgjörer Compagniet det.

Denne contract er saaleedes af os som Handelscompagniets præces[2] og directeurer og hr. amtmand Magnus Gislesen og hr. landfoged Skule Magnusen paa det islandske interessentskabs vegne indgaaet.

Kiöbenhavn, den 2den April 1764.

Alefeld	O. Blach
J.v. Hemmer	P. Borre
M. Schibsted	C. Ittrech
Magnus Gislesen	Sk. Magnussen[3]

[1] Semja um. / *Indgå kontrakt.*

[2] Forstöðumenn. / *Formænd.*

[3] Röð nafna óregluleg í frumriti. Hér sett í tvo dálka. / *Navnene står spredt i originalen. Her er de opstillet i to spalter.* Ahlefeld, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Oluf Blach (1694–1767), stórkaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *grosserer, direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Joost von Hemert (1696–1775), kaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *købmand, direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Peter Borre (1716–1789), stórkaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *grosserer, direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins, fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer, direktør for Det Almindelige Handelskompagni, repræsentant for Indretningerne i København*; C. Yttrech, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *direktør for Det Almindelige Handelskompagni*; Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

Num. 38.

CAMMERCOLLEGII SKRIVELSE TIL DIRECTEURERNE FOR DET ISLANDSKE COMPAGNIE AF 9DE NOVEMBER 1751

Da det af de allereede i aar fra Island indkomne relationer erfahres, at landet paa den nordre deel udi slet tilstand befindes, og at een deel mennisker formedelst mangel paa levnetsmidler af hunger ere bortdöde. Saa ville Eders excellence og Compagniets directeurer behage at tilmelde os, hvorleedes udreedningen herfra i aar er bleven besörget. Og om samme har været saa tilstræckelig, at deraf, effter at handelen var til ende, udi pakhuusene i landet saadan forraad er bleven efterliggende, at indvaanerne deraf, indtil skiibene nestkommende aar til landet igjen kand forventes, udi deres trang kand forblive assisterede, paa det dennem i dessens mangel icke större ulejlighed skulle tilslaaes.

Directeurernes for Det Islandske Compagnie til Cammeret indkomne skrivelse den 20de Novbr.

Paa Eders excellencer og höytærede herrers skrivelse af 9. hujus meldes tjenstskyldigst samt underdanig udi gjensvar, at udredningen herfra til Island i aar saaleedes er bleven besörget, at i dette Compagniets tiid saadan mængde af meel og bröd herfra er bleven udfört, hvorpaa ventelig de forrige aars angivelser mod de for indeværende aar ogsaa vil beviise sandheden.

Om ellers det udi pakhuusene i landet, efter at handelen var til ende, effterliggende forraad er eller kunde blive saa tilstræckelig, at indvaanerne deraf, indtil skiibene nestkommende aar til landet igjen kand forvendtes, udi deres trang kand blive assisterede. Derpaa kunde vi icke give nærmere svar end at communicere, hvor meget paa de 4re norderhavne af fölgende vahre er udi behold, som er: 84 tönder ruugmeel, 26 tönder skonruggen,[1] 20 tönder skiibsbröd, 7 tönder erter, 11 tönder byggryn og 5½ tönde boghvedegryn. Da vi udi övrigt i henseende til havnernes providering og indvaanernes nærings sögelse tjenstlig og underdanig referere os til vores skrivelse af 21. April h. a.

[1] Skonrok. Sérstök tegund af skipsbrauði. / *Skonrog. En form for skibsbrød.*

Num. 39.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 12TE MAY 1752

I henseende til de ham forhen communicerede kongelig allernaadigste resolutioner angaaende De Nye Indretninger, saavel med fiskeriet som fabriqverne i Island med videre, ville hand, tillige med laugmand Gislesen,[1] som vi herom aparte have tilskrevet, have nöye indseende. Ey alleene at bemeldte Nye Indretninger med det fornödne bliver understöttet, at hands Mayestetts allernaadigste intention derved kunde opnaaes til landets og indbyggernes almindelige opkomst og forbedring, men endog at Det Octroyerede Islandsche Compagnie bliver ved den dem allernaadigst meddeelte octroye tillige handhævede, saa at ey nogen billig klagemaal paa nogen af siderne skulle foraarsages. Og ellers ved skibenes afgang fra landet give os nöyagtig beretning, hvorleedes med enhver post især af ovenmelte Nye Indretninger er avanceret. Vi forblive.

Num. 40.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 27DE APRIL 1752

Belangende det til det udi Island indrettende nye fiskerie og fabriqvers huuse og bygninger behövende tömmer, samt jern, tjære og beeg, som udi den os ved skrivelse af 28de Marty sidstleden tilsendte specification er anfört. Da haver directeurerne for Det Islandsche Compagnie effter vores til dennem ergangne skrivelse under 29de Martii nestafvigt tilmeldet os, at siden dette reqvirerte qvantum icke udi de til Islands besegling allereede befragtede skiibe kand indtages, medmindre een deel af de for landet höystfornödne nödsiunsvahre[2] skulle blive tilbage, have Compagniet for denne gang tilladt, at hand fragter et aparte skib, som de udi bemelte specification ommelte tömmervahre, jern, tjære og beeg til Island kand overföre, naar dennem gives forsikring, at icke andre taxtavahre til landet bliver udfört. Samt at icke heller noget med samme skib fra landet bliver tilbage fört, som kunde handle imod den kongelig allernaadigste octroyes bydende. Thi bliver hannem samme herved communiceret, hvoreffter hand, saavel om materialiernes indkjöb som det til overförselen behövende skibsbefragtning, den videre fornödne anstalt kand föye. Vi forblive.

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.
[2] Nauðsynjavöru. / *Nødvendige varer*.

Num. 41

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 10DE MAY 1752

I henseende til de fiskevahre, som hand formeener ved det udi Island indrettende nye fiskerie for det förste at kunde tilvejebringes, og de derpaa ansatte priiser, for hvilcke hand haver forlanget, at Det Islandsche Compagnie samme skulle betale. Da som vi derom med directeurerne for bemelte Compagnie have corresponderet, og de sig icke til bemelte priiser have villet erklære, er samme hands kongelig Mayestett allerunderdanigst bleven forstillet, og hvorpaa höystbemeldte hands Mayestett under 8de hujus allernaadigst haver behaget at resolvere saaleedes:[1]

> Efter foranförte omstændigheder tillade vi allernaadigst landfogden og hands medinteressenter udi Island at maa udi indeværende aar, enten med deres egne hukkerter eller det til landet med bygningsmaterialier til fabriqverne befragtede skib, derfra lade udföre hvad vahre, saavel af det nye fiskerie maatte virkes, som ved fabriqverne kunde falde. Dog at disse vahre bringes til Kiöbenhafn og ved ankomsten Det Octroyerede Islandske Compagnie for een derpaa, med fragt og omkostninger iberegnet, sættende billig priis atter tilbydes. Og hvis Compagniet da icke samme derfor imodtager, ville vi allernaadigst dereffter nærmeere resolvere, hvorleedes interessentskabet i Island, ved deres her antagende commissionair, kand være at tillade vahrene paa anden maade at forhandle.

Thi bliver höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til efterretning communiceret. Vi forblive.

Num. 42.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 22DE APRIL 1752

Saavel efter de fra ham, som een deel af de kongelig betjentere udi Island, indkomne relationer om landets tilstand med videre, er directeurerne for Det Islandsche Compagnie bleven tilskrevet ey alleene at besörge udreedningen for indeværende aar saa tilstreckelig, at indvaanerne kand erholde, hvis de til deres undsætning og fiskeriets fortsættelse behöve, saa at de icke skulle lide mangel for livsophold, men endog at imodtage alt det uldengods, som indbyggerne dennem tilbyde, og effter taxten findes

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 124–125 (Kongelig Resolution ang. Prisen paa Varer fra det islandske Interessentskab, 8.5.1752).

conditioneret,[1] hvilcket vi og formoede at blive effterkommet. Og da vi udi anledning af hands allerunderdanigst indsendte forklaring om landets tilstand og de proponerede Nye Indretninger ligeleedes have tilskrevet directeurerne for bemelte Islandsche Compagnie udi deres handel at bruge hör og hamp til fiskeriet, som ey tilforn er bleven udsendt, hvortil de sig og have erklæret, naar dennem tilkjendegives, paa hvilke havne det maatte blive forlanget. Saa ville hand sig derom til Compagniet addressere og for dennem bekjendtgjöre, til hvilcke districter berörte sorter af hör og hamp behöves, for dereffter med skiibene udi indeværende aar til landet at blive udsendt. Vi forblive.

Num. 43.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 27DE MARTII 1753

Effter at vi allerunderdanigst havde forestillet hands kongelig Mayestett angaaende de fra interessenterne udi De Islandske Indretninger med den eene af deres hukkerter her til staden ankomne kjöd- og fiskevahre, hvad saavel fra directeurerne for Det Islandske Compagnie som hr. landfoged er bleven indberettet og ellers derom passeret, haver det behaget höystbemelte hands Mayestett allernaadigst at resolvere, saasom:

Angaaende kjödvahrene, at ihvorvel det icke haver været landfoged Schule Magnusen og medinteressenter udi De Islandske Indrettninger tilladt indbemelte kjödvahre fra landet at före, saa dog siden det er ingen i landet formeent at lade slagte qvæg. Dette slagterie er og icke foretaget for dermed at drive handel, men af nödvendighed for at faae de til feldbereederiet behövende skind, og berörte kjödvahre ere tilbudne Det Islandske Compagnie for saadan priis, som det kjöbes i landet med paagaaende omkostninger, men directeurerne dog icke haver villet erklæret sig til samme at modtage. Saa tillade vi allernaadigst, at disse vahre maae paa anden maade, og uden at lade dem meere end andre islandske vahre paa stadens vragerboed[2] vrage, her forhandles. Dog erindres bemelte in-

[1] Unnið úr samkvæmt viðmiðum. / *Bearbejdet til ønsket standard.*

[2] Vörugeymsla þar sem vörur eru skoðaðar og metnar og þeim vörum kastað til hliðar sem dæmast ósöluhæfar. / *Magasinbygning, hvor varerne vurderes, og de dårlige bortsorteres og afvises.*

teressenter efterdags at entholde sig fra saadanne vahre, som er uden for det bevilgede, fra landet at före, hvorimod vi allernaadigst icke paatvile, at Compagniet overlader berörte interessenter de i landet til det ommeldte feldbereederie hereffter behövende raae skind imod billig betaling.

Og betreffende fiskevahrene, at omendskjöndt samme allereede nogle gange er tilbuden Compagniet uden at erholde deres positive svar om dets modtagelse, endog effter at een deel deraf var bleven effterseet og Compagniet forud bekjendtgjort, at de samme besigtelse kunde lade bivaane. Saa ville vi dog allernaadigst, at disse vahre (undtagen 10 tönder, som landfogden til egen forhandling overlades) endnu bemeldte Compagnie skal tilbydes, men med vilkaar, at de straxen og uden mindste ophold erklærer sig, hvad enten de samme, eller hvad deraf effter saadanne vahres beskaffendhed ufordærvet befindes, for den af landfogden derpaa satte priis ville modtage eller icke. Og bliver det da i förste fald, naar de det ville modtage, dem uformeent saa mange fustagier, som de fornöden eragter. Dog paa stædet, hvor de nu befindes, saa og uden nogen ophold eller udgifft for landfogden eller hands interessenter, at lade eftersee. Men i sidste fald, naar de sig dertil icke erklærer, tillades det ligeleedes landfogden meerbemelte vahre, eller hvad Compagniet icke imodtager, paa anden maade, og uden at före det til vragerboeden, at forhandle.

Hvilcken höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til efterretning communiceres. Vi forblive.

Num. 44.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 1TE MAY 1753

Paa hands skrivelse af 30te April sidstleden formeldes til gjensvar, at naar Compagniet[1] skulle indkomme med nogen klage over hannem og medinteressentere udi Island, skal hand og medinteressenter derover vorde fornemmet, da det altsaa vil ankomme paa de beviisligheder, som paa begge siider haves eller fremlegges. Vi forblive.

[1] Hörmangarafélagið / *Hørkræmmerlaget* 1743–1758.

Num. 45.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE ISLANDSCHE INDRETNINGER AF 24DE MAY 1753

Directeurerne for Det Islandske Compagnie haver ved skrivelse af 7de May sidstleeden til os indsendt det passerede gjesterets tingsvidne angaaende de med interessentskabets hukkerter nestafvigte aar til Island udförte vahre med videre. Hvorved formeenes, at interessenterne udi De Nye Indretninger have handlet imod Compagniets octroye og de ombemelte Indretninger ergangne allernaadigste resolutioner. Og da tingsvidnet, saavel som bemelte directeurernes skrivelse, iblant andet des angaaende indbefatter efterfölgende tvende poster, som dennem herved saaleedes communiceres:

1. At udi aaret 1752 med huckerten er til Island bleven udfört adskillige vahre, som icke forud blev Compagniet bekjendtgjordt. Hvorfore det formoedes, at deriblant maae have været handelsvahre, men især at udi Helsingöer[1] er bleven indkjöbt syv kister hollandsk præstobak,[2] som skal have indeholdt omtrent 7 à 800 pd., da dog det er forbudden saadan tobak at didföre. Saa og at brendeviin og andre sorter her er bleven indskibet, samt at udi hr. landfogeds huus er seet een brendeviinspande. Item at islænderne er bleven tilholdt at gjemme deres torsk og nedsalte den for ved huckertens afseigling den at levere, ligesom og saadan tilhandlet torsk med huckerten er hidbragt. Hvoreffter Compagniet befrygter, at meget meere, som icke er bleven bragt i erfahring, til deres fornermelse kand være forlöben.

2. I henseende at der forehaves dessein[3] udi Island at faae bygget baade med dek paa sex læsters drægtighed, som kunde före hver 200 til 250 tönder gods, for at bruge samme til det indrettende nye fiskerie, anförer Compagniet, at naar samme tillades, ville deraf flyde fornermelse. Icke alleene for Compagniet, saa længe Det Nye Interessentskab icke forbindes[4] at levere deres fangende fisk effter landtaxten til kjöbmændene i landet, men endog for landets indbyggere. Da disse sidste matte

[1] Helsingjaeyri, Danmörk. / *Helsingør, Danmark.*

[2] Óskorið munntóbak, pressað í blokkir. / *Tobak i pressede blokke. Blev brugt som skråtobak.*

[3] Áform. / *Hensigt.*

[4] Skuldbindast. / *Forpligtes.*

savne til deres fiskerie og andet brug de folck, som paa saadanne fahrtöyer af interessentskabet som övrighedspersohner hensættes, og hvormed ville fiskes i fjorderne og nærmere landet end 4re miile, og saaleedes lide mangel paa fornödne folck til deres eget fiskeries sögelse paa söen.

Saa ville de, paa egne og övrige interessenters vegne, os herom deres udförlig erklæring med retourskiibene dette aar tilsende. Vi forblive.

Num. 46.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 1TE MAY 1753

Udi anleedning af hands til os indkomne skrivelse af 25de April sidstleden have vi tilskrevet directeurerne for Det Islandsche Compagnie angaaende de til hands og interessenters garverie og feldbereederie forlangte raae skind af det udi landet slagtende qvæg. Og som os derpaa fra Compagniet er bleven tilmeldet, at de berörte skind vil lade levere for den af hr. landfoged udi hands indsendte regning anförte priis pr. 2 stk. 44 sk. courant, som af indlagde copie af Compagniets skrivelse videre kand erfahres. Saa bliver hannem samme til efterretning og til den ende formeldet, at hand förend hands afreyse, denne post med Compagniet videre afhandler. Vi forblive.

Copie af hr. præses og directeurer for Det Islandske Compagnie deres til Rentecammeret indkomne skrivelse dat. den 28de April 1753

Angaaende de raae faareskind, som landfogden Schule Magnussen af os har begjert til sit og interessenternes feldberederie og garverie udi Island af det ved handelen i landet slagtende qvæg at maatte erholde, har vi tenkt forinden hans afreyse at give ham gjensvar. Men som nu Deres excellencer og höystærede herrer ved skrivelse af 26de hujus derom til os gjör erindring, saa har vi ikke skullet undlade at gjenmelde, at vi saadanne raae faareskind ved handelen i landet hannem og interessentere til bemeldte brug vil overlade med ligedan betaling, som bemelte landfoged udi regning ved det med hans hukkert sidste reyse hidkomne kjöd selv anförer, nemlig pr. bundt eller pr. 2 stk. 44 sk. udi courant.

Da eller vi maae give den kjöbmand, der sliige skind udi Island skulle levere, derom ordre, saa behövede vi og at viide, paa hvilcken havn meerbemelte skind forlanges, samt hvor stort parthien skulle være, hvilcket altsaa vi forvente os nærmere vorder tilkjendegivet.

Num. 47.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 5TE MAY 1753

Hands kongelig Mayestett haver i henseende til de vahre, som hand haver ansögt med hands og medinteressenters fiskehukkert, samt et andet befragtet skib at maatte sende til Island, saavel til fabriqverne og andre nye indretninger i landet som til hands egen huusholdning under 30te April sidstleden, allernaadigst behaget at resolvere saaleedes:[1]

> Effter forbemelte omstendigheder tillade vi allernaadigst for denne gang, at de til fabriqverne, fiskehuckerterne og andre indretninger i Island, samt de derved brugende folck, behövende ved lit. A specificerede vahre, maae ligesaavel som materialierne og reedskaberne, samt det anförte til landfogdens egen huusfornödenhed, af ham anskaffes og med hands og medinteressenters hukkert, saavel som det befragtede skib, til landet sendes, saa at den fornödne anstalt derom kand föyes. Dog at effter landfogdens declaration, intet af disse vahre bruges til nogen handel i landet, hvorfore og derimod tages ald muelig præcaution.

Hvilcken höystbemeldte allernaadigste resolution vi hannem herved effterretning ville communicere. Vi forblive.

Num. 48.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 23DE NOVEMBR. 1753

I henseende til de med interessentskabets hukkert udi Island dette aar fiskede og her til staden ankomne fiskevahre, som Det Islandske Compagnie har været tilbuden, haver hands kongelig Mayestett allernaadigst behaget effter omstendighederne at resolvere:[2]

> At som Det Islandsche Compagnie erklærer sig, at kand icke modtage disse fiskevahre til de derfore anförte priiser, og samme vahre ere af saa liden qvantité, maae det hr. landfoged for denne gang være tilladt, paa egne og medinteressenters vegne, bemelte vahre paa anden maade her at forhandle.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 169 (Kongelig Resolution ang. Tilladelse for det islandske Interessentskab at före nogle Varer til Island, 30.4.1753).

[2] *Lovsamling for Island* III, s. 175 (Kongelig Resolution ang. Forhandling af islandske Fiskevare, 27.11.1753).

Thi bliver höystbemelte allernaadigste resolution hannem herved til effterretning communiceret. Vi forblive.

Num. 49.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 19DE MARTII 1754

Effter at vi i anledning af hands skrivelse af 12te Marty sidstleden havde anmodet præses og directeurerne for Det Islandsche Compagnie, at lade det begjerte sædekorn og fröe indkjöbe og til de angivne havne i Island udföre, have Compagniet udi skrivelse af 16de hujus tilmeldet os, at som de befrygte, at de icke med samme af saa goed og rette art, som behövedes, skulle blive forsiunet, eragtede de sikkere, at hr. landfoged selv indkjöbte slig sædekorn og fröe og samme udi forseglede sække til deres fahrende kjöbmænd leverede, som det til de bestemte stæder og persohner skulle overföre og paa beste maader conservere, alleene imod een billig fragts erleggelse til Compagniet. Hvilcket hr. landfoged saaleedes til effterretning formeldes, hvoreffter hand self kunde lade besörge, at ommeldte sædekorn og fröe bliver anskaffet og, som för er meldt, i aar til landet udfört. Vi forblive.

Num. 50.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 15DE APRIL 1755

Den constituerede amtmand, laugmand Magnus Gislesen,[1] haver udi skrivelse af 1te October 1754 begjerdt, at til eenhver havn udi Island maatte udi indeværende aar blive udsendt got grönkaalfröe for 3 mk., og samme til stædets sysselmand at leveres. Og da vi dereffter have tilskrevet præses og directeurerne for Det Islandsche Compagnie, at bemelte fröe i aar til havnen bliver udsendt, saa haver hand ved skibets ankomst til havnen udi det hannem anbetroede district bemelte fröe at imodtage og straxen som bestillingsgods til den fahrende kjöbmand at betale. Vi forblive.

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1732–1757, amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

Num. 51.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE ISLANDSKE INDRETNINGER AF 29DE APRIL 1755

Udi indkomne allerunderdanigste suppliqve af 14de Augusty 1754 haver de ansögt forbud paa ulds udförsel fra Island udi 10 aar, i henseende at ikke den behövende uld til de anlagde fabriqvers istandsettelse i landet kand erholdes. Men da Cammeret i dessen anledning have anmodet præses og directeurerne for Det Islandsche Compagnie, ifald interessenterne udi De Nye Indretninger maatte hereffter behöve noget af den ved de fahrende kjöbmænd indkjöbende uld, da at foranstalte, at interessentskabet paa billig maade föyes, og hvoreffter Compagniet udi indkomne skrivelse af 3de Martii sidstleeden have meldet, at de til fabriqvernes conservation ere villige paa billig maade dereffter at föye sig saaleedes, at interessenterne kand overlades noget af Compagniets indkjöbte uld for indkjöbspriisen, endskjönt derpaa ved derfore udleverede vahre kunde tabes, naar interessenterne ved annammelsen[1] derfore give til betaling god platfisk[2] eller tran effter taxten. Saa bliver dennem samme til efterretning formeldet, ligesom Compagniet og er bleven tilskreven dess angaaende den fornödne anstalt at föye. Vi forblive.

Num. 52.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE ISLANDSCHE INDRETNINGER AF 13DE MAY 1755

Da præses og directeuerne for Det Islandske Compagnie have begjert, at interessenterne i Island maatte paa de dem ved kongelig allernaadigste resolution af 4de Januarii 1752[3] forundte 3de jorder Reichevig, Effersöe og Hvalöre[4] hereffter lade ligesaa mange fiskerbaade, som forhen været haver eller hereffter maatte begjeres, have plads for derfra at fare til söes paa fiskerie. Saa haver de samme saavit mueligt at efterkomme, ligesom vi og skulle formoede, at de ikke afholde nogen af indbyggerne fra fiskerie, som dertil have kræffter og ere vante, at des angaaende ikke noget klagemaal skulle foraarsages. Vi forblive.

[1] Móttökuna. / *Modtagelsen*.
[2] Flött skreið. / *Flækket tørfisk*.
[3] Sjá fylgiskjal nr. 4 hér að framan / *Se bilag nr. 4 ovenfor*, s. 338.
[4] Reykjavík, Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Hvaleyri, Álftaneshreppur, Gull.

Num. 53.

CAMMERCOLLEGIUM TIL DIRECTEURERNE FOR DE ISLANDSKE INDRETNINGER AF 3JE JUNY 1755

Præses og directeurerne for Det Islandsche Compagnie have udi skrivelse af 28de passato begjert, at udi farten med interessenternes hukkerter maatte skee forandring, saaleedes at den dermed under Island fangende fisk maatte blive leveret til deres fahrende kjöbmænd i landet, da de ere villige samme effter taxten at imodtage, samt at slig fisk til törfisk maatte virkes, og ikke saltes, siden paa den sidste sort, hverken inden- eller udenrigs haves debit.

Og som Compagniet, til at forekomme[1] hukkerternes viidere fart, ey alleene erbyde sig at fragte et aparte skib af saadan drægtighed, som til landet kand overföre de til fabriqverne og övrige indretninger behövende vahre, og igjen derfra udföre de derved virkende eller forarbeydende vahre, imod lige fragt som interessenternes hukkerter nu koster samme at transportere, men endog at imodtage alle de ved fabriqverne forarbeydende vahre imod billig betaling, naar dennem blev tilmeldet, hvorudi vahrene bestaar, og til hvad priiser de kunde selges. Saa ville de ved de förste i aar afgaaende skibe tilsende os een rigtig beregning over, hvad huckerterne, hvis drægtighed tillige anföres, hver reyse have kostet udi folkelön og alle andre omkostninger, tillige med een special optegnelse over alle de fra fabriqverne producerende vahre, og for hvad priiser samme i landet kand leveres, item pröve af hver sort især, og ellers herom deres erklæring os tilsende. Vi forblive.

Num. 54.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 9DE DECEMBR. 1755

Som præses og directeurerne for Det Islandske Compagnie udi skrivelse af 29de November sidstleeden tilmelde os, at de med interessenternes hukkerter ankomne $82^{12}/_{2}$ td. torsk og 4 td. langer, ikke for de derpaa satte priiser kand imodtages, og derfore heller maae tillade dets forhandling i andre maader. Saa bliver hannem herved tilladt, selv eller ved interessenternes commissionair, berörte torsk og langer, effter den for-

[1] Hindra. / *Forhindre.*

sikring hand derom haver givet, at samme ikke under landet, men 3, 4 à 5 miile ude paa havet er bleven fisket til andre, som de paa beste maade kand afsættes at forhandle. Men med klipfisken, kliplangerne og trannen vil det endnu for det förste beroe, indtil vi des angaaende fra Compagniet, som derom herfra paa nye er bleven tilskrevet, endelig svar erholder, hvorom hannem da nermere underretning skal blive meddeelt. Vi forblive.

Num. 55.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 29DE DECEMBER 1755

Angaaende den med det islandsche interessentskabs huckerter dette aar her til staden udsendte klipfisk, langer, torsk og tran, som Det Islandsche Compagnie har været tilbudet, da haver hands kongelig Mayestett, effter vores allerunderdanigste gjorde forestilling, derom allernaadigst behaget at resolvere saaleedes:[1]

> Som Det Islandsche Compagnie har icke for disse, interessentskabet udi De Nye Indretninger i landet tilhörende og dem tilbudne fiskevahre, endnu erklæret sig at betale saadan priis, som effter omstændighederne og vores allaernaadigste resolution af 4de January 1752[2] kand være antagelig, og bemelte vahre er ickun af liden betydenhed, saa paa det samme vahre icke længere til fordervelse skulle henligge, tillade vi allernaadigst, at ligesaavel de 20 skippd. klipfisk og kliplanger tillige med 1¾ tönde tran som de 90 tönder indsaltede torsk og langer maae paa bemelte interessenteres vegne til andre her forhandles.

Hvilcken höystbemelte allernaadigste resolution herved til effterretning formeldes. Vi forblive.

Num. 56.

CAMMERCOLLEGIUM TIL LANDFOGED MAGNUSSEN AF 27DE MARTII 1756

Udi anleedning af hvis med directeurerne for Det Islandske Compagnie er bleven corresponderet angaaende de hr. landfoged og interessenter

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 227 (Kongelig Resolution ang. det islandske Interessentskabs Handel med Fiskevarer, 30.12.1755).

[2] Sjá fylgiskjal nr. 4 hér að framan / *Se bilag nr. 4 ovenfor*, s. 337–341.

udi De Nye Indretninger i Island tilhörende tvende hukkerters afskaffelse, have bemelte directeurer udi indkomne skrivelser af 6te og 13de Marty sidstleeden iblandt andet meldet:

1) At den her til staden udsendt klipfisk foregives at være fanget ude paa havet, og at hukkerterne holde sig 1, 2 à 3 maaneder i söen paa fiskerie. Men naar denne slags fisk forsvarlig skal virkes, melde Compagniet, at den ikke kand eller bör ligge længere i salt end 3 dage, förend den allereede skal presses og legges paa klipperne for at törres. Og dereffter spörges, naar interessenterne have virket slig fisk, som nödvendig maae skee paa landet.

2) At iblandt den her ankomne saltet fisk er befunden een del smaae torsk som titlinger,[1] hvilcke, saavit bekjendt er, ikke falde i rumsöe,[2] men vel i fjordene, og derfore begjere forklaring, hvor samme fisk er bleven fanget.

Og 3) imod at hukkerternes fart blev afskaffet, erbyder Compagniet sig med deres skiibe uden allermindste fragt at overbringe interessenterne alle de til deres fabriqvers brug og drifft behövende materialier, bygningsmaterialier undtagen, hvilcke imod allerringeste fragt mueligt er skal blive overfört. Samt den for fabriquerne behövende provision, saavit angaar de fabriqueurer mestere, svenne og folck, som ere förte herfra og ikke ere vante til den islandske föde, men ikke interessenterne selv eller de islændere, som enten bruges til arbeyde eller spinderie. Ligeleedes uden nogen fordeel at före, da interessenterne baade saadan provision og materialierne kunde lade indkjöbe ved Compagniet, eller hvem de eragte. De ved fabriqverne forarbeydende klæde- og andre uldenevahre tilbyde Compagniet sig paa lige maade uden fragt at hidföre og paa magazinet levere. Men naar svovel eller andre sorter udföres, som optage meget rum i skiibene, da derfore een billig fragt at betales.

Thi ville hr. landfoged allerforderligst[3] meddeele hands erklæring, hvad beskaffenhed det med forestaaende 1te og 2den post haver, og ellers om imod den 3de post i henseende til de for fabriqverne behövende materialiers og provisions overförsel efter Compagniets gjorde tilbud noget er at erindre. Vi forblive.

[1] Þyrsklingar eða smáþorskur. / *Lille torsk*.
[2] Åbent hav. Islandsk *rúmsjór*.
[3] Eins fljótt og unnt er. / *Allersnarest*.

Num. 57.

UDSKRIFT AF DET ALMINDELIGE HANDELSCOMPAGNIES INSTRUCTION TIL LANDFOGED SKULE MAGNUSSEN, KJÖBMAND MARCUS PAHL OG BOGHOLDER JÖRGEN JACOBSEN HOLM,[1] DATERET 7DE MAY 1764

14de post

Skulle, som man dog ey vil formode, nogensinde blive mangel paa uld, saa at vævstolene ikke kunde holdes i gang, vil sligt til os indberettes, for derefter at föye de fornödne anstalter.

16de post

Saa vil og jagten föres i brug paa beste og sparsommeligste maade, især til fiskerie paa de beqvemme tider, som og ellers til at transportere det nödvændige til og fra fabriqven.

Num. 58.

UDSKRIFT AF DET ALMINDELIGE HANDELSCOMPAGNIES DIRECTIONS SKRIVELSE TIL LANDFOGED MAGNUSSEN, KJÖBMAND PAHL OG BOGHOLDER HOLM, DATERET 10DE MAY 1766

Siden vi har erfahret, at jagten Islands Haffruen[2] er i meget slet stand, ere vi heldere for, at alle fornödne transporter hereffter gjöres til lands, hvilcket er det sickerste. Altsaa kand skipper og folck dimitteres,[3] ankertove, segl, ald andet reedskab og inventarium tages fra den, og enten der emplojeres, ifald det kan skee til nytte, eller og her hjemsendes.

Skraaget kan da enten sælges, saa godt som mueligt, ifald liebhabere dertil kan faaes, eller og ophugges, og de gode materialier til fornöden brug der employeres, og det ubrugelige forbruges til brendsel. Vi forblive.

[1] Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794; Marcus Pahl, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767; Jörgen Jacobsen Holm, bókhaldari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavík*.

[2] Hafmeyjan íslenska, 12–13 stórlesta jakt smíðuð í Örfirisey á vegum Innréttinganna 1753–1756. / *Den islandske Havfrue, 12–13 læster jagt bygget i Örfirisey på vegne af Indretningerne 1753–1756*.

[3] Sendast burt. / *Sendes væk*.

Num. 59.

UDSKRIFT AF DET ALMINDELIGE HANDELSCOMPAGNIES DIRECTIONS SKRIVELSE TIL LANDFOGED MAGNUSEN, DATERET 27DE MARTY 1767

I övrigt skulle vi icke undlade at berette, at vi i dag have besluttet, at fabriqven i Reicheviig[1] i henseende til den i Island graasserende faaresyge, som desverre endnu continuerer, saaledes bör inskrenkes:

> At ey fleere arbejdere derved holdes end nödvendig behöves for at forarbejde hvis uld, der effter nærværende omstændigheder kan indhandles, og at de övrige arbejdere afskeediges, og oeconomien aldeeles ophæves, saa at alle derhen hörende creaturer bortsælges. Men de ved fabriqverne tilbageblivende arbejdere lönnes effter billigste accordt i reede penge, baade for spinde- og væverlön, samt alt andet faldende arbejde. Hvorimod de hos kjöbmanden paa Holmens havn[2] imod billig betaling skal erholde smör og fisk uden derpaa at give nogen fordeel til Compagniet.

Hvorom han saavel som bogholderen og kjöbmanden i sin tiid, med hvad videre til Compagniets beste i den henseende eragtes fornöden at beordre, ved skibets afgang til Holmens havn nærmere skal blive instrueret. Vi forblive.

Num. 60.

COPIE AF RENTECAMMERETS SKRIVELSE TIL PRÆSES OG DIRECTEURERNE VED HANDELSCOMPAGNIET, DATTERET 18DE APRIL ANNO 1767

Af hosfölgende pro memoria fra landfogden udi Island Schule Magnussen og derved henhörende documenter fra n° 1 til 6 inclusive, angaaende den udi Island oprettede fabriqve, vilde Eders excellence og directeurerne erfahre hands forlangende. Hvorudi vii os, i henseende af Handelscompagniet er medinteressentere udi fabriqven, ey videre kan indlade uden alleeniste anmoede, at Eders excellence og directeurerne derudinden vilde foretage og lade overholde, at det kunde blive efterkommet, som octroyen og den med interessenterne udi landet indgaaende contract tilholder. Og som Eders excellence og directeurerne self befandt, der kunde

[1] Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.
[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

befordre indbyggernes velfærdt udi landet og samtlig interessenterne udi fabriqven deres egen fordeel, saaleedes at hensigten med den udi Island oprettede fabriqve, nemlig landets beste og næringsveyen for de fattige at forfremme, og der er bleven understöttet med tredsindstiuge og et tusinde tree hundrede rixdaler af den kongelig cassa er bleven udbetalt og ved kongelig allernaadigste resolution dertil skjænket, kunde være at opnaae.

Num. 61.

ANNO 1768, DEN 20DE APRILIS BLEV COMMISSIONEN HOLDEN, DA FÖLGENDE DOM BLEV AFSSAGT

Thi kjendes for rett.

Det af landfogden Schule Magnussen her for commissionen anlagte contrasögsmaal afvises, og parterne forbeholdes deres rett til hver andre paa lovlig maade at udföre. Hvormed hr. etatzraad Pingel[1] og hr. landfoged Skule Magnussen bör een for begge og begge for een, paa det islandske interessentskabs vegne, imod regress,[2] som de best veed vil og kan, inden 6 uger effter denne doms lovlige forkyndelse, betale det for 50de actier resterende inskud af 100 rd. pr. actie med 5.000 rd. tilliige med rente 5 pro centum respective fra hver termin, til hvilcken ethvert inskud successive burde have været erlagt. Dog bör derudi afgaae den til 11te Juny 1765 fastsadte uddeeling af 18 rd. pr. actie, tillige med hvad, der til paafölgende 11te Decembr. i samme aar til udbytte af handelen kan være falden.

Men i mangel af saadan betaling bör directeurerne for Det Almindelige Handelscompagnie være berettiget til ved offtentlig auction at bortsælge de udeblivende deres actiebreve imod at udbetale vedkommende den deraf udkommende summa.

Num. 62.

STORMÆGTIGSTE ALLERNAADIGSTE ARVEKONGE OG HERRE

Iislands i höy grad beklagelige tilstand i nærværende tiid er aleene det, der kand give mig allerunderdanigst frimodighed til at nedlægge paa

[1] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752.

[2] Endurkröfu. / *Erstatningskrav*.

sammes vegne denne allerunderdanigste forestiling for deres Mayestetts throne.

Dette land haver, som tilforn i dette seculo saa især i næstafvigte dyre tiider, udstaaet et næsten ubeskriveligt tab paa allehaande maader. Men alt dette tab er dog nu til sidst blevet meer end fordoblet ved den almindelige pest og död iblandt faarene, som nu i 8te samfælde aar er tiid effter anden gaaet igjennem heele 13 sysseler og haver med det samme berövet de allerede tilforn udarmede indbyggere meer end en tredjedeel af den liden rest, som de den tiid havde tilbage til livets ophold.

Virkningerne heraf ere blevne en ligesaa almindelig som anseelig forringelse i indbyggernes formue, i folkemængden self, samt de vahrer som de have at handle med. Med et ord at sige, en almindelig aftagelse i deres antal og kræffter til at drive jordbruget, fædrifften og fiskeriet og til at kunde tilkjöbe sig de adskillige reedskaber og andre slags fornödenheder, som behöves til begge deele. En gaard bliver öde effter en anden, een familie effter en anden bringes til undergang eller til bettelstaven, eller og sættes ud af stand til ald retskaften næringvey! Deres Mayestets jordebogs intrader og ald anden herlighed af landet forringes, ja bortsmælter derved aarlig, ligesom og ald handel forfalder i bund og grund.

Alle disse elændigheder föröges endnu meget meer ved handelens forpagtning, saavidt samme paa alle optænkelige maader bindes indbyggernes hænder og betager dem leylighed til at kunde före sig de endnu tilbageværende fattige eyendeele og producter saaleedes til nytte, som det kunde behöves i denne deres trang. Og foruden alt andet kommer endnu dette til, at det mehl, som i forrige aar blev overfört til Island, er befundet til store deel at være fordervet og ubrugbart til spisning for mennisker. Som og at de af Deres kongelig Mayestets höystsalig hr. fader med anseelige bekostninger stiftede Nye Indretninger mishandles af de handlende og med det samme öyensynlig ödelægges.

Saaleedes er der intet andet at forrestille sig, ifald fiskeriet skulde noget mislinge, endnu almindelig og bedrövelig hungersnöd. Og om end den höyestes naade skulde spare landet fra saa stoer en ulycke, saa sees dog allerunderdanigst indtil middel til fuldkommen oprejsning i de kommende tider, saasnart forbemelte höykongelige Indrettninger og den ved dem i landet stiftede kundskab og lejlighed til fortjeneste blive saaleedes ödelagdte.

Handelens forpagtning, saa lidet fordeelagtig, ja, om jeg allerunderdanigst torde sige, saa skadelig, som den er for deres Mayestett höje in-

teresse, er allene den store aarsag, som gjör, at de allerunderdanigst ommældte mislige tilfælde af haarde aaringer, qvægdöd og deslige falde Island saa overmaade tunge. Og dette viser sig ogsaa især i henseende til de sidste allernaadigst anordnede extra paabude. Thi ved det at denne handel betager indbyggerne ald leylighed til at kunde vinde nogen fortjeniste ved det lidet, de have at sælge, saa gjör den det ogsaa umueligt for dem at vinde og forhverfve[1] de penge, som de skulde svare, uden selv at lide den yderste nöd.

Saaleedes staaer Deres Mayestets höye interesse, saavidt Island angaaer i nærværende tiid, ligesaa vel som landets egen velfærd den allerstörste fahre, hvis icke Deres Mayestet beviser den naade at foranstalte noget middel til redning. Jeg understaaer mig og allerunderdanigst at nedlægge paa landets vegne denne allerunderdanigste begjæring for thronen, saasom jeg paa fuldkomneste maade fortröster mig til, at intet ligger Deres kongelig Mayestet höyere paa hjertet end saa betydelig en provinces og saa mange tusinde undersaatters redning, conservation og opkomst.

Maaden, hvorpaa en saa vigtig sag kunde sættes i verk, kommer alleene an paa Deres Mayestets allernaadigste godtbefindende. Dog skulde jeg allerunderdanigst troe, at fölgende poster kunde paa nogen maade bane vey dertil:

1te At der for det förste allernaadigste maatte fastsættes, at der skulde föres til landet og gjöres oplag af saa stort et qvantum af kornvare, at indbyggerne derved kunde forsikres for at lide nöd i nærværende mangel af qvæget, om det kunde hænde, at fiskeriet tillige slog fejl.

2et At handels slagteriet i landet maatte indtil videre ophöre, eller i mindste inskrænkes, saaleedes at de sysseler og böygder, som mest have lidt ved qvægsygen, kunde forsynes, og faarene der igjen opelskes.

3je At det forpagtende Handelscompagnie, saasom det alleene trækker ald fordeelen af de vahrer, som landet producerer, maatte paa landets vegne forbindes[2] til at svare, effter rigtig af vedkommende betjentere forfattede regninger, de allernaadigst paabudne extraskatter, saavel for gejstlig som verdslig stand.

Og for det 4de, om dette skulde finde alt for megen vanskelighed, eller Compagniet ikke hertil vilde beqvemme sig, om det da icke aller-

[1] Afla. / *Erhverve.*

[2] Skuldbindast. / *Forpligtes.*

naadigst maatte behage Deres kongelig Mayestet aldeeles at ophæve den islandske handelsforpagtning og allernaadigst give handelen frie paa nogen saadan maade, som kunde blive mest fordeelagtig og sicker for Deres kongelig Mayestets cassa og landets indbyggere. Ald Deres Mayestets interesse af landet, ald landets velfærd beroer eene paa fordeelen af dets producter, og fordeelen af disse beroer eene og aleene paa frie afsætning. Denne kand umuelig haves under nærværende eller nogen forpagtet octroyeret handel. Og derfor formeenes allerunderdanigst, at handelens friegivelse og deraf flydende forbedringer vel kunde blive, om icke det eeneste, dog et af de störste midler til at ophjelpe landet. Ey allene uden Deres Mayestets udgifft og tab, men endog til Deres Mayestets og rigets betydelige fordeel.

Det er Deres Mayestets höylovlige hr. faders allernaadigste befalning, som haver forbundet mig til i sidstafvigte atten aar, tid efter anden, allerunderdanigst at forestille een deel af de ting, som höre til Islands conservation og forbedring. Det er höyst samme hans Mayestets gavmildhed imod mig, som haver hjulpet til at bestride en deel af de 14 rejser til Dannemark og alle slags derved forbundne omkostninger, som denne forretning haver paalagt mig.

Men da min nu tiltagende alderdom og aftagende formue allerhelst i landets nærværende kummerlige tilstand tillade mig icke at haabe, at der kand være lang tiid eller fornödne kræfter tilbage for mig, saa haver jeg saa meget meer allerunderdanigst troet mig forbunden ved min allerunderdanigste taknemmeligheds pligt og ved den kundskab, som jeg haver om landets sande beskaffenhed, allerunderdanigst at nedlægge ovenstaaende forestilling for thronen. Indtil döden i allerdybeste underdanighed forblivende.

Kiöbenhavn,
den 22de Marty 1769.

Num. 63.

STORMÆGTIGSTE ALLERNAADIGSTE ARVEKONGE OG HERRE

Under een proces, som Det Almindelige Handelscompagnie eller dets directeurer paa Compagniets vegne i aaret 1767 anlagde imod en deel samme Compagniets interessentere, hvorunder de og inddrog de samtlige interessentere af De Islandske Nye Indretninger, angaaende et tilskud

som directeurne havde forlanget, enhver interessent skulde gjöre til deres havende actier i samme Compagnie, haver jeg paa samtlige interessenterne i De Islandsche Nye Indretninger deres vegne, efter et allernaadigst udvirket contracommissiorium af dato 13de July 1767, fornered dette interessentskabs contraprætention[1] imod Handelscompagniet og dets directeurer paa grund af en imellem bemelte directeurer og det islandske interessentskab den 4de April 1764 oprettet contract.[2]

Men som samme de interessenteres contraprætentioner ved höyesterets allernaadigste dom af 14de Martj 1769 ere bleven afviste, som ting der icke flöd af det ifölge hovedcommissario anlagde sögsmaal, og disse islandske interessentere uomgjængelig behöver at faae sat under qvæstion Handelscompagniets behandling imod dem og deres Nye Indretninger, samt de prætentioner som interessentskabet i den og fleere anleedninger formeener sig at have mod bemelte Handelscompagnie og dets directeurer.

Samme heller icke kand skee paa anden maade end ved en allernaadigst commission, til hvilcken commission at behandle ingen beqvemmere kand være end de af Deres kongel. Mayjestet allernaadigst anordnede Landcommissarier, raadmand Holt og laugmand Fjeldstæd,[3] der paa stædet i Island kand tage alle ting i öyesyn, og saaleedes baade af tingene selv og af de for dem fremleggende documenter kand faae ald fornöden oplysning om de iislandske interessenteres ret. Saa skulde jeg paa samtlig de islandske interessentere udi de saakaldede Nye Inretninger deres vegne allerunderdanigst bede, at Deres kongelig Mayestet allernaadigst vilde befale fornevnte 2de commissarier, under en af dem der udi landet holdende lovlig commission, at paakjende disse de interessenteres prætentioner til Det Almindelige Handelscompagnie og dets directeurer og derunder i særdeeleshed disse poster:

1° Da Handelscompagniet ey haver efterkommet den imellem de islandske interessenterne og Compagniet oprettede contract af 2den April 1764, men efterladt at betale interessentskabet de i samme belovede

[1] Gagnkrafa. / *Modkrav*.

[2] Rétt er 2. apríl 1764. / *Den rette dato er 2. april 1764*. Sjá fylgiskjal nr. 37 hér að framan / *Se bilag nr. 37 ovenfor*, s. 422–424.

[3] Andreas Holt (1729–1784), kansellíráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kancelliråd, formand for Landkommissionen*; Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen*.

5.000 rd., hvorpaa de alleene har betalt 3.000 rd., om da icke Handelscompagniet og dets directeurer bör udbetale interessentskabet de resterende 2.000 rd. med lovlig rente.

2° Da Compagniet ey efter contracten af 2de April 1764 haver villet fournere den islandske fabriqve med uld, men ved skrivelse af 27de Marty 1767[1] communiceret mig deres tagne resolution med at bortvise arbeyderne fra fabriqven, hvorved de fleste paa livstid vare engagerede, ophævet oeconomien, bortsolgt de didhen hörende creature og saaleedes gandske ödelagdt den fabrique, som de efter contracten burdte vedligeholde, forbedre og i uskad stand tilbagelevere interessentskabet ved Handelscompagniets octroyes udgang. Hvorleedes bemelte Handelscompagnie da for saadane deres omgang og behandling bör være at ansee, og hvad reparation og skadeslös erstatning interessentskabet og de fra fabriquen for afskeedigede folck derfor bör have.

3° Da Handelscompagniets directeurer haver aldeeles ophævet reebslagerprofessioner paa landet, som en af landets nærings- og handelsveye, hvorleedes de da for denne deres behandling kand være at ansee.

4° Om directeurne icke bör betale præsten ved Reykevig[2] og De Nye Indretninger hans lön efter en med ham indgaaet contract, den de til denne tiid have indeholdt, og hvorleedes de bör ansees, fordi de icke have villet istandsætte Reykeviigs kirke,[3] som er uadskillelig fra Indretningerne.

5° Hvad reparation og erstatning directeurne bör give, fordi de haver ophævet de fornemste hovetposter i De Iislandske Nye Indretninger, nemlig fiskeriet paa 4 miile fra landet, samt bruge det ene interessentskabets i denne henseende anskaffede fartöy til coffardiefahrer og bortsolgt det andet ved offentlig auction.

6° Da directeurerne ved contracten og deres skrivelse af 13de May 1765 haver forbundet dem til at betale de iislandske interessentere deres svovel med 3 rd. pr. centner, dog siden ved auction deraf bortsolgt et anseeligt qvantum ringere indtil denne pris, hvoraf opstaaer et tab for interessenterne af 308 rd. 82 sk., om da icke directeurerne skal betale dem dette tab igjen med rente.

[1] Sjá fylgiskjal nr. 59 hér að framan / *Se bilag nr. 59 ovenfor*, s. 439.

[2] Árni Þórarinsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[3] Reykjavíkurkirkja, Seltjarnarneshreppur, Gull. Innréttingarnar tóku að sér forsjá Reykjavíkurkirkju 1753. / *Indretningerne påtog sig at have tilsyn med Reykjavík kirke i 1753.*

7° Om icke Handelscompagniet bör have den af 2den April 1764 indgaaende convention aldeeles forbrudt, og om de icke bör være pligtige under en vist anseelig mulct og inden en viss kort tid at sætte De Iislandske Indretninger i samme stand, som de vare den 1te Januarii 1764, og samme til interessenterne levere. Og i mangel deraf, hvad de for samme bör betale interessentskabet.

8° Da de iislandske interessentere endnu, foruden disse her specificerede poster, haver adskillige andre prætentioner paa directeurerne, at det da allernaadigst maatte befales commissarierne at tage under paadömme alle de prætentioner og deraf flydende paastand, som interessentskabet ifölge contracten og videre indgaaende forpligte maatte finde fornöden under processen at fremföre. Samt om ikke directeurerne og Compagniet bör betale de islandske interessentere processens omkostninger.

9° At Commissarierne maae være berettigede under commissionen at afhöre de fornödne vidner, og disse være pligtige uden hensigt til deres forum der at möde.

Og endelig 10° at da commissionen nödvendig bliver at holde i Island, og man i det fald kunde vente adskillige exceptioner i henseende til varselstider, Deres kongelig Mayestett da allernaadigst vilde befale, at naar den udtagende commissions stevning for directeurerne her bliver forkyndt ½ aar for commissionen i Iisland skal holdes, samme da maatte ansees for lovlig varsel. Og naar deres ved Indretningerne i Iisland holdende fuldmægtig, siden paa lovlig maade blive forkyndt forelæggelserne og vidnestævninger, samme da maatte ansees ligesaa fuldt, som om de for directeurerne her vare forkyndte. Da det ellers vil blive en umuelighed nogen sinde at faae ende paa denne sag, naar alle stævninger og forelæggelser her for directeurerne skulde forkyndes. Jeg forbliver.

Kiöbenhavn,
den 26de April 1770.

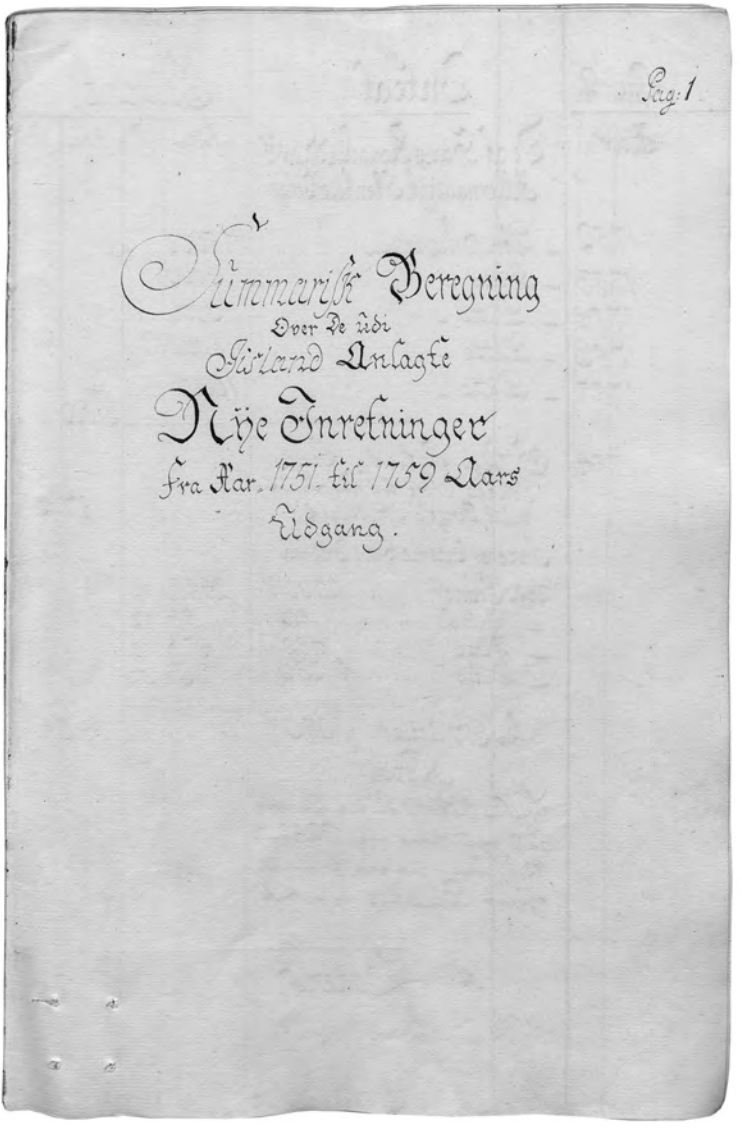
Pag. 1

Summarisk Beregning
Over De udi
Island Anlagte
Nye Indretninger
Fra Aar 1751 til 1759 Aars
Udgang.

Greinargerð Skúla Magnússonar landfógeta um Innréttingarnar endar á blaðsíðu 270 í frumriti. Þar aftan við taka við afrit af reikningum fyrirtækisins frá 1751–1770. Hér má sjá forsíðu fyrsta reikningsins 1751–1759. / *Landfoged Skúli Magnússons redegørelse om Indretningerne slutter på side 270 i originalen. Dernæst følger afskrifter af foretagendets regnskab fra 1751–1770. Her ses forsiden til det første regnskab 1751–1759.*

SUMMARISK BEREGNING OVER DE UDI IISLAND ANLAGTE NYE INRETNINGER FRA AAR 1751 TIL 1759 AARS UDGANG

	Integt		Courant			
Aar			Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	De af hans kongelig May[tt] allernaadigst skenkede penge					
1752	- Den summa		15.000			
1753	- Ditto		16.000			
1754	- Ditto		10.000			
1756	- Ditto		10.000			
1757	- Ditto		10.000		61.000	
1754	Ifölge höylovlig Cammercollegii ordre fra hr. amtmand Pingel[1] imodtaget		. . . . .	. . .	97	42
	Interessenterne have indsat					
	Udi croner	2.300 rd.	2.443	72		
	- Ditto	50 -	53	12		
	- Ditto	450 -	478	12		
	- Ditto	250 -	265	50		
	Er 61[ve] actier	3.050 rd.			3.240	50
	Nota Disse actiers antal bör være 62[ve] og udföres med 3.293 rd. 72 sk., som her paa fölgende hovetballance er rettet.[2]					

[1] Johan Christian Pingel (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752.

	Udgift	Courant			
Aar		Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.

[2] Sjá hér að aftan / *Se her nedenfor*, s. 480.

Aar		Integt		Courant	
		Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Af huckerterne og fiskeriet				
	Det 1te aar ...	2.000	–		
	2det aar ...	1.757	4		
	3je aar ...	2.578	30		
	4de aar ...	2.635	92		
	5te aar ...	2.766	26		
	6te aar ...	3.551	64		
	7de aar ...	2.587	10		
	8de aar ...	4.879	29	22.755	63
	Af klædefabriqven				
	Det 1te aar ...	.....	...		
	2det aar ...	863	92		
	3je aar ...	1.940	10		
	4de aar ...	2.688	70		
	5te aar ...	2.291	74		
	6te aar ...	2.350	72		
	7de aar ...	1.733	22		
	8de aar ...	1.469	70	13.338	26
	Af töyfabriqven				
	Det 1te, 2det og 3je aar ...	751	95		
	Det 4de aar ...	678	94		
	5te aar ...	919	16		
	6te aar ...	1.426	80		
	7de aar ...	1.240	22		
	8de aar ...	1.190	43		
	9de aar ...	1.474	85	7.682	51
	Af svovelværket				
	Det 1te aar ...	.....	...		
	2det aar ...	.....	...		
	3je aar ...	178	48		
	4de aar ...	577	76		
	5te aar ...	479	88		
	6te aar ...	478	93		
	7de aar ...	1.527	77	3.242	94

Aar	Udgift	Courant Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Huckerternes indkjöb	. . . . .	. . .	6.948	82
	Deres udregning: Det 1te aar ...	6.934	51		
	2det aar ...	4.130	75		
	3je aar ...	4.784	76		
	4de aar ...	4.817	59		
	5te aar ...	5.840	82		
	6te aar ...	5.500	65		
	7de aar ...	6.187	36		
	8de aar ...	2.810	84	41.007	48
	Til klædefabriqven				
	Det 1te aar ...	4.166	51		
	2det aar ...	3.915	87		
	3je aar ...	3.539	88		
	4de aar ...	5.028	12		
	5te aar ...	4.342	41		
	6te aar ...	3.638	89		
	7de aar ...	2.385	19		
	8de aar ...	1.135	58	28.152	61
	Til töyfabriqven				
	Det 1te, 2det og 3je aar ...	2.058	66		
	4de aar ...	1.327	68		
	5te aar ...	1.535	16		
	6te aar ...	2.386	12		
	7de aar ...	1.798	85		
	8de aar ...	1.744	46		
	9de aar ...	522	41	11.373	46
	Til svovelværket				
	Det 1te aar ...	361	57		
	2det aar ...	584	84		
	3je aar ...	526	79		
	4de aar ...	593	77		
	5ite aar ...	667	26		
	6te aar ...	565	88		
	7de aar ...	263	16	3.479	43

	Integt	Courant			
Aar		Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Af bönderne og sædevæsenet falder indtet til indtegt at beregne	.....	...		
	Af huusebygningen falder ey heller noget til indtegt at beregne	.....	...		
	Af jernsmedsarbejde, som tilsammen til huuse- og baadebygningen, samt instrumenter og vedligeholdelse er medgaaet, falder ey til indtegt at beregne, undtagen det 8de aar	.....	...	14	46
	Af baadebygningen falder ey heller til indtegt herefter, som samme under huckerterne er beregnet	.....	...	.....	...

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Til bönderne og sædeväsenet					
		Det 1te aar …	1.818	78		
		2det aar …	1.518	75		
		3je aar …	825	26		
		4de aar …	604	48		
		5te aar …	283	32		
		6te aar …	361	33		
		7de aar …	87	82	5.499	86
	Til huusebygningerne					
		Det 1te aar …	988	54		
		2det aar …	1.619	13		
		3je aar …	1.015	64		
		4de aar …	2.007	79		
		5te aar …	913	33		
		6te aar …	747	64		
		8de aar …	319	64	7.612	11
	Til jernsmedsarbejde					
		Det 1te aar …	278	14		
		2det aar …	210	80		
		3je aar …	224	40		
		4de aar …	169	46		
		5te aar …	237	64		
		6te aar …	112	39		
		7de aar …	201	66		
		8de aar …	128	75	1.562	40
	Til baadebygningen					
		Det 1te aar …	237	11		
		2det aar …	483	31		
		3je aar …	166	32		
		4de aar …	187	89		
		5te aar …	129	37		
		6te aar …	96	24	1.336	32

Aar	Integt	Courant			
		Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Af reebslagerarbejde				
	Det 1te aar ...	373	32		
	2det aar ...	383	42		
	3je aar ...	572	–		
	4de aar ...	586	60		
	5te aar ...	379	48		
	6te aar ...	236	22		
	7de aar ...	574	56		
	8de aar ...	453	81	3.559	53
	Af feldbereederiet				
	Det 1te aar ...	.....	...		
	2det aar ...	593	48		
	3je aar ...	210	48		
	4de aar ...	159	16		
	5te aar ...	88	48		
	6te og 7de aar ...	238	–	1.289	64
	Af diverse indtægt				
	Det 1te aar ...	...	...		
	2det aar ...	602	2		
	3je aar ...	18	78		
	4de aar ...	3	28		
	5te aar ...	13	60		
	6te aar ...	10	60		
	7de aar ...	14	40		
	8de aar ...	462	18	1.134	94
	Af huusholdningen	.....	...	12	79
	Interessentskabets gjeld	.....	...	16.268	47
	Summa			133.637	37

Den her foran skrevne summarisk beregning er ligelydende med den, som af De Nye Indretningers directeurer den 24de May 1760 over og til-

Aar	Udgift	Courant Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
	Til reebslagerarbejde				
	Det 1te aar ...	410	18		
	2det aar ...	280	16		
	3je aar ...	510	–		
	4de aar ...	457	57		
	5te aar ...	310	38		
	6te aar ...	176	–		
	7de aar ...	522	–		
	8de aar ...	391	–	3.057	36
	Til feldbereederiet				
	Det 1te aar ...	381	86		
	2det aar ...	233	16		
	3je aar ...	66	24		
	4de aar ...	153	64		
	5te aar ...	10	72		
	6te og 7de aar ...	110	16	955	86
	Til diverse udgifter				
	Det 1te aar ...	1.093	–		
	2det aar ...	1.582	90		
	3je aar ...	816	32		
	4de aar ...	782	6		
	5te aar ...	908	90		
	6te aar ...	957	80		
	7de aar ...	1.091	60		
	8de aar ...	729	48	7.962	22
	Interessentskabets beholdning	.....	...	14.689	23
	Summa			133.637	37

lige med generalregnskabet er forfattet og til Det höylovlige Cammercollegium samme aar indsendt.

SUMMARISK UDSKRIFT AF DE ISLANSKE NYE INRETNINGERS BOGHOLDER REGNINGER FRA 1760 AARS BEGYNDELSE TIL 1770 AARS UDGANG

INTEGT		Courant Rdlr.	Sk.
Beholdning fra aar 1759			
Af de 2de huckerters fragt og dertil henhörende	7.116 rd. 83 sk.		
- Fiskeriet	1.235 - 30	8.352	17
- Raffineret svovel		2.248	1
- Klædevahrer inden- og udenlands		6.494	92
- Uld og uldengarn, samt hör		630	67
- Af skind, bark og kalk til			
feldtbereederiet		246	-
udledsket kalck		2	48
- Victualier, som fisk, smör, gryn, rug, bröd, etc.		329	21
Effter foregaaende pag. blev denne beholdning beregnet 14.689 rd. 23 sk.,[1] men ved nærmere beregning og vahrenes forhandling er den befunden, som er lateris		18.303	54

[1] Sjá hér að framan / *Se her ovenfor*, s. 455.

Udgift	Courant	
	Rdlr.	Sk.
Paa den imodstaaende beholdning hæftende omkostninger		
Til fartöyernes vedligholdelse, samt		
skippere og söefolckes lön	3.232	32
Svovelets beholdning	32	9
Klædevahrene appretering[2] og farverlön	318	27
Ditto	20	-
Paa de af hans kongelig Mayestett laante 14.000 rd.		
betalt	9.630	1
Af de imodstaaende klædevahrer i		
behold uforhandlet	3.438	57
Ligesaa for	39	53
Dito uldgarn og victualier	598	35¼
Til skindbereedningen medgaaet	7	59
Af ditto i behold	223	64
Uledsket kalck i behold	2	48
Hr. Skibstæds[3] restans	473	3

[2] Eftirmeðhöndlun. / *Efterbehandling*.

[3] Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København*.

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1760	Af huckerterne og fiskeriet			
	Huckertens fragt til Findmarken og Glykstad,[1] samt Kiöbenhavn	1.221 rd. 66		
	Af jagten og fiskeriet	257 - 68	1.479	38
	Af klæde- og töymanufacturet			
	Klædevahrer	pr. 3.359 rd. 52		
	Den imodstaaende beholdning af claver, stiffter, sæbe og bomolie	13 - 8	3.372	60
	Af Krisevigs svovelwerk[2]		240	
	Af reebslagerarbejde intet, efftersom hampen til fabriqven ey blef indfört		...	...
	Af feldbereederiet formedelst mangel af skind intet		...	...
	Af tömmer-, huse-, baade- og jernsmeedsarbejde		1	84
	Af Hellerskott eller det der forhen anlagdte skiæfferie[3]		17	1½
	Af huusholdningen	149 rd. 28 sk.		
	Samt jorderne Reichevig, Effersöe og Aarthun[4]	42 - 36	191	64

[1] Finnmörk, Noregi. / *Finnmark, Norge*; Glückstadt, Þýskalandi / *Tyskland*.
[2] Brennisteinsvinnslan í / *Svovlværket i* Krýsuvík, Gull.

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1760	Til huckerterne og fiskeriet			
	Den imodstaaende fragt i behold . . .	1.221 rd. 66 sk.		
	Asseurancepræmie	56 -		
	Jagten og fiskeriet	327 - 16	1.604	82
	Til klæde- og töymanufacturet			
	Folkelön og materialier	2.945 rd. 88½		
	Beholdning af hörlærret	23 - 75¾		
	Ditto claver, stiffter og sæbe	13 - 8		
	Ditto klædevahrer	3.133 - 1½		
	Ditto af victualier og deslige	568 - 39	6.684	20¾
	Til svovelverket	189 rd. 42 sk.		
	Beholdning	240 -	429	42
	Til reebslageriet, arbejdernes lön		55	10½
	Til feltbereederiet, arbejdernes lön paa den forrige beholdning		97	50¼
	Til huse og baades vedligholdelse		175	13½
	Til Hellerskott eller skiæfferiets underholdning		59	30¾
	Til Reichevigs huusholdning med en deel transporter og tilkjöbt arbejde		155	21¼

[3] Fjárbú Innréttinganna að Elliðakoti (Helliskoti) í Mosfellssveit, Kjós. / *Indretningernes fåreavlsgård ved Elliðakot (Helliskoti) i Mosfellssveit, Kjós.*

[4] Reykjavík, Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Ártún, Mosfellshreppur, Kjós.

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1760	Diverse			
	2de nye indsadte actier	106 - 24		
	Ved credit af handelen	709 - 94		
	Adskilligt pr.	16 - 24		
	Landfoged Magnusen forskudt	4.164 - 22	4.996	68
	Af restans fra forrige aar indkommet		46	25
	Inretningernes bortskyldig gjeld til 1759 aars udgang blev angivet efter her foregaaende pag. 16.268 rd. 47 sk. Men siden overbeviist og befundet for det förste at være	21.885 rd. 69¼		
	Derpaa er betalt efter imodstaaende	13.902 - 41¼		
	Bliver da tilbage		7.983	28
	Inretningerne tilkommer hos andre udestaaende restans		237	55½
	Summa integt		36.869	94½

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
	Diverse			
	En commissionaires lön i Kiöbenhavn	200 rd.		
	Ditto bogholder	200 -		
	Ditto oeconomi	30 -		
	Den jydske bonde i Hunnevandssyssel[1]	10 -		
	Kiöbenhavns accise af udbragte fisk og klædevahrer	9 - 36		
	Asseurance paa samme vahrer	101 -		
	Brevporto og arbejdspenge	4 - 14		
	Samt viidere	147 - 1¼	701	51¼
	Paa forrige aars lön og bortskyldig gjeld afbetalt		669	68¼
	Paa bemelte bortskyldig gjeld	21.885 rd. 69¼		
	Betalt efter forestaaende	13.902 - 41½		
	Den da frakommende gjeld er		7.983	28
	Den her imodstaaende udestaaende restans		237	55½
	Summa udgift		36.869	94½

[1] Húnavatnssýsla. / *Húnavatnssyssel.*

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1761	Af huckerterne og fiskeriet			
	Friderichs Önskes[1] fragt fra næstforegaaende aar	1.221 rd. 66 sk.		
	Dito for dens 1te rejse fra Kiöbenhavn til Bessestæd[2] med kalk	1.000 -		
	Af jagten og baadeudgjörsel	108 - 59½	2.330	29½
	Af klæde- og töymanufacturet			
	1759 aars beholdning	3.438 - 57		
	1760 – ditto	3.133 - 1½		
	1761 – produceret	5.005 - .		
	Gjör	11.576 rd. 58½		
	Heraf er forhandlet pr.	4.428 - 61		
	Og i behold	7.676 - 56		
	Beholdning fra forrige aar af klæde, uld, garn, victualier og hör	1.316 - 1	13.421	22
	Af svovelverkene			
	Krisewigs forrige beholdning	240 -		
	Dette aar produceret	137 - 52		
	Huusewigs,[3] som i dette aar först begynte at anlegges	0 - 0	377	52

[1] Friðriksósk, húkkorta sem Innréttingarnar keyptu árið 1752. / *Frederiks Ønske, en hukkert, som Indretningerne købte i 1752.*

[2] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1761	Til huckerten og fiskeriet			
	De paa huckerten forrige og dette aar medgaaende omkostninger	2.067 rd. 36 sk.		
	Paa jagten og fiskeriet	562 - 94½	2.630	34½
	Til klæde- og töymanufacturet			
	Aprateringslön med deslige i Kiöbenhavn	735 rd. 67		
	Inventarier og materialier dito	455 - 81¾		
	Diverse og tilkjöbt arbejde	208 - 83		
	Uld og garn indkjöbt for	1.178 - 84¾		
	Fabriqvefolckenes lön, kost og underholdning	1.822 - 50¼		
	Ildebrand[4] med viidere	163 - 61½		
	Beholdning af klædevahrer	7.676 - 56		
	Ditto af uldgarn og provision	1.221 - 65½	13.463	70
	Til svovelverkene			
	Kriseviigs bekostninger	159 rd. 65 sk.		
	Beholdning	377 - 52		
	Huusewigs, til anlæggelsen udgivet . . .	213 - 92	751	17

[3] Brennisteinsvinnslan á / *Svovlværket i* Húsavík, Þing.
[4] Eldiviður. / *Brændsel.*

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1761	Af reebslagerarbejde		59	91
	Af tömmer-, huuse-, baadearbejde		...	...
	Jernsmeeds ditto		9	15
	Af skiæfferiet paa Hellerskott		68	48¾
	Af jorderne Reikewiig, Effersöe og Artun samt huusholdningen		250	26½
	Af Reichewigs kirke[1]		...	...
	Diverse			
	Asseurancecapitalen af den forliste huckert Friderichs Gave[2]	1.960 rd. -		
	Ved handelen paa Holmens havn,[3] og til Reikevigs kirke	1.388 - 56¾		
	Nye Interessentere indsat 6 actier	318 - 72		
	For noget bortsolgt verktöy og fordeel paa bispestolens ombude	129 - 15	3.796	47¾
	Fra aar 1759 tilkommer interessentskabet hos andre		237	55½
	Inretningernes bortskyldige gjeld til 1761 aars udgang		12.977	65¼
		Summa integt	33.528	69¼

[1] Reykjavíkurkirkja, Seltjarnarneshreppur, Gull. Innréttingarnar tóku að sér forsjá Reykjavíkurkirkju 1753. / *Indretningerne påtog sig at have ansvar for Reykjavík kirke i 1753.*

[2] Friðriksgjöf, önnur húkkortan sem Innréttingarnar keyptu árið 1752. Hún fórst í hafi á leiðinni frá Bergen til Íslands 1760. / *Frederiks Gave, den ene hukkert, som Indretningerne købte i 1752. Den forliste på vej fra Bergen til Island i 1760.*

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
	Til reebslagerarbejde	44 - 48		
	Beholdningen	6 - 9	50	57
	Til huusebygning og vedligholdelse		192	47¼
	Til skiæfferiet		94	91¼
	Til huusholdningen		107	8
	Til Reikewigs kirke opbygt nyt koer		117	67¾
	Diverse			
	Et söeretsforhör i Kiöbenhavn	3 rd. -		
	For 3de fabriqvefolck i Kiöbenhavn, samt farver Westen[4]	78 - 49		
	Renter af laante penge	261 - 72		
	For tömmermand Möllers[5] barn	4 - 48		
	Commissionaire hr. Skibsteds[6] lön	300 -		
	Viidere adskilligt	87 - 58		
	Landfogdens, bogholder og directeurs lön	300 -	1.035	35
	Paa interessentskabets bortskyldige gjeld ante 1760		480	63
	Paa folkelön og andet behövende til næstkommende aar udlagt		1.389	33¾
	Den udestaaende restans		237	55½
	Den imodstaaende bortskyldige gjeld		12.977	65¼
	Summa udgift		33.528	69¼

3 Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

4 Matthias Westen, litari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *farver ved De Nye Indretninger i Reykjavík*.

5 Möller, trésmiður hjá Innréttingunum í Reykjavík / *tømmermand ved De Nye Indretninger i Reykjavík*.

6 Michael Skibsted (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København*.

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1762	Af huckerterne og fiskeriet			
	Huckertens udestaaende fragt for dens anden rejse fra aar 1761	1.004 rd. -		
	Ditto 1762 for dens 1te rejse	800 -		
	Dito for den 2den med videre	841 -		
	Af jagten og fiskerie	301 - 1 7/10	2.946	1 7/10
	Af klæde- og töymanufacturen			
	1761 aars beholdning	7.676 rd. 56 sk.		
	1762 – produceret	5.146 - .		
	Tilsammen	12.822 rd. 56 sk.		
	Heraf er forhandlet pr.	5.451 rd. 75¾		
	Og i behold	7.792 - 33		
	Beholdning fra aar 1761 af uldgarn og provision	1.309 - 65½	14.553	78¼
	Af svovelverkene			
	Krisewigs forrige aars beholdning . .	377 rd. 58 sk.		
	Dette aar produceret	384 -		
	Huusewigs – ditto	246 -	1.007	58
	Af reebslagerarbejde tillige med beholdning		1.035	85
	Af feldbereederie for 1760 aars regning		98	80
	Af tömmer-, huse-, baade- og jernsmeedarbejde		–	–
	Af skiæfferiet paa Hellerskott		55	46
	Af jorderne Reikewig, Effersöe og Artun, samt huusholdningen		325	10¼
	Af Reikevigs kirke		47	17¼

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1762	Til huckerten og fiskeriet			
	Huckertens udreedning og folkelön . .	1.257 rd. 16 sk.		
	Dito jagtens	434 - 67¾		
	Fragten for huckertens anden rejse, udestaaende	800 -		
	Ligesaa klipfiskens betaling	167 - 19¼	2.659	7
	Til klæde- og töymanufacturet			
	Udgiffter i Kiöbenhavn, de derfra behövende vahrer og een nye klædepresse	1.655 rd. 64		
	Uldgarn, folckelön og provision, med videre indenlands	4.227 - 82		
	Beholdning af klædevahrer	8.013 - 93½		
	Dito af uldgarn og provision	1.927 - 38¼	15.824	85¾
	Til svovelverkene			
	Krisewigs bekostninger	188 rd. 87		
	Beholdning	420 -		
	Huusewigs bekostninger	1.145 - 80		
	Beholdning	246 -	2.000	71
	Til reebslagerarbejde	837 rd. 40 sk.		
	Beholdning	841 - 1	1.678	41
	Til feltbereederiet er her ey udgifft anfört		–	–
	Til huusebygning og vedligeholdelse		596	73½
	Til skiæfferiet		64	95½
	Til huusholdningen		177	60¾
	Til Reikewigs kirke		14	68

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1762	Diverse			
	Af handelen paa Holmens havn	1.199 rd. 88 sk.		
	Ditto paa Hussewig	500 -		
	Hamp fra Stapens havn[1]	273 - 8		
	Hr. Skibsteds credit	2.091 - 32		
	For antegnelse i 1760 aars reigning .	42 - 86½		
	Af bispestolens ombuder fordeel ...	21 - 83¼		
	Bortsolgte klarer og kradser	2 -	4.131	9¾
	Fra 1761 aars regnskab som forskud		1.389	33¾
	Den udestaaende restans		237	55½
	Inretningernes paakommende bortskyldige gjeld belöber		16.034	69½
	Til goede paa regningen		983	59½
		Summa integt	42.846	28¼

[1] Arnarstapahöfn / *Arnarstapi havn*, Snæf.

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1762	Diverse			
	Commissionaire hr. Skibsteds lön . . .	200 rd.		
	Landfogdens dito	300 -		
	Hunnevandsyssels jydske bondes transport til Kiöbenhavn	25 - 50		
	Adskilligt for	395 - 42	920	92
	Paa gjelden ante 1760 betalt	1.464 rd. 92 sk.		
	og den siden indfaldne	800 -	2.264	92
	Interessentskabet haver til goede hos andre		608	42¼
	Den her imodstaaende gjeld		16.034	69½
		Summa udgift	42.846	28¼

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1763	Af huckerterne og fiskeriet			
	Siden 1762 i behold værende fragt, lodspenge tillagdte	806 rd. 72 sk.		
	Fra samme aar skipper Kierulf[1] forskudte	167 - 71		
	For lidte söeskade	407 - 33		
	Fragt dette aar	533 - 12		
	Forrige aars beholdning af fisk	226 - 64		
	Af jagten og fiskerie	587 - 21	2.728	81
	Af klæde- og töymanufacturet			
	1762 aars beholdning	8.013 rd. 93½ sk.		
	1763 – produceret	7.471 - 45¾ .		
	Tilsammen	15.485 - 43¼		
	Heraf er forhandlet pr.	7.073 rd. 31¼		
	Og i behold	10.021 - 49		
	Beholdning fra aar 1762 af uldgarn og provision	1.927 - 38¼	19.022	22½
	Af svovelverkene			
	Krisewigs dette aar produceret	141 rd. 72 sk.		
	Forrige aars beholdning	450 - 72		
	Husewigs dette aar produceret	2.688 - 51⅗		
	Forrige aaringers bekostninger	1.359 - 76		
	Ditto beholdninger	245 - 67⅕	4.886	51

[1] Kierulf, skipstjóri hjá Innréttingunum í Reykjavík / *skipper ved De Nye Indretninger i Reykjavík*.

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1763	Til huckerten og fiskerie			
	Beregningen for huckerten	2.435 rd. 62 sk.		
	Af fragten i behold	236 - 70		
	Til jagten	596 - 62¼		
	Beholdning af klipfisk	445 - 91	3.714	93¼
	Til klæde- og töymanufacturet			
	Fremmede vahrer og Kiöbenhavn arbejdslön med deslige	1.592 rd. 69		
	Ditto indenlands med folkelön, uld, garn og videre	5.191 - 16		
	Beholdning af klædevahrer	10.039 - 35½		
	Ditto af uldgarn og provision	3.287 - 14¾	20.110	39¼
	Til svovelverkene			
	Krisewigs bekostninger	100 rd. 39 sk.		
	Beholdning	177 - 72		
	Husewigs bekostninger de forrige og dette aar	2.275 - 11½		
	Beholdning	2.934 - 23	5.487	49½

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1763	Af reebslagerarbejde		1.001	14
	Af tömmer-, huse- og baadebygning		–	–
	Af jernsmedsarbejde		20	8
	Af skiæfferiet		37	61½
	Af jorderne Reickewiig, Effersöe og Aartun, samt husholdningen		269	74½
	Af Reickewigs kirke		5	78
	Diverse			
	10 pommerske sper som beholdning	50 rd.		
	Bortsolgt verktöy	1 - 22		
	Af Husewigs handel	500		
	- Holmens dito	17 - 59		
	Indsadt i interessentskabet 55 actier à 50 rd. croner	2.921 - 84		
	Af bispestolens ombuders	38 - 41	3.529	14
	Fra forestaaende pag. til goede hos andre for aar 1762		608	42¼
	Inretningernes imodstaaende bortskyldig gjeld		14.430	70
	Kommer til goede		3.931	58
		SUMMA INTEGT	50.471	94¾

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
	Til reebslagerarbejde	818 rd. 71¾		
	Beholdning	74 - 51	893	26¾
	Til huse og baades samt inventariers vedligholdelse		204	50
	Til skiæfferiet		53	10
	Til huusholdningen med videre transporter		317	53
	Til Reichewigs kirke afskrevet paa dens gjeld		5	78
	Diverse			
	Hr. Skibsteds lön	300 rd.		
	Bogholder ditto	300 -		
	Interesse af ½ actie	25 -		
	Bogholder regnskabernes revisionslön for aarene 1760–61 og 62	150 -		
	Reichewigs besigtelsesforretning	79 - 48		
	Huusevigs svovelverks forretning	6 -		
	Renter af laante penge	400 - 89		
	Og fleere atskilligt	105 - 5	1.366	46
	Inretningerne have til goede hos fabriqvefolckene og adskillige andre		800	
	Paa Inretningernes gjeld betalt		3.087	59
	Da deres övrige bortskyldig gjeld bliver		14.430	70
	SUMMA UDGIFT		50.471	94¾

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
1764	Af huckerten og fiskeriet			
til 1te	Beholdning af fragt fra næstfore-			
July	gaaende aar	236 rd. 70 sk.		
	Ditto af fiskevahrer	445 - 91		
	Af fiskerie	180 - 66	863	35
	Af klæde- og töymanufacturet			
	1763 aars beholdning	10.039 rd. 35½		
	1764 – produceret	3.484 -		
	Tilsammen	13.523 - 35		
	Heraf er forhandlet pr.	6.648 rd. 61¼		
	Ved ildebranden forödt	666 -		
	Og i behold	5.114 - 40		
	Forrige aars beholdning af uldgarn			
	og provision	3.287 - 14¾		
	Og end tillæg til samme	641 - 1	16.357	21
	Af svovelverkene			
	Krisewigs	0 - 0		
	Beholdningen var	177 rd. - 72		
	Husewigs produceret	1.341 -		
	Forrige aars beholdning	2.631 - 56	4.150	32
	Af reebslagerarbejde med forrige beholdning		794	17¼
	Af tömmer-, huuse- og baadebygning		–	–
	Af jernsmedsarbejde		4	80
	Af skiæfferiet		5	71¼
	Af Reikewig, Effersöe og Aartun . . .	41 rd. 42 sk.		
	Arbejde ved brendetörven	45 -	86	42
	Af Reikewiigs kirke		5	78

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
1764	Til huckerten og fiskeriet			
til 1te	Fra foregaaende aar huckertens			
July	omkostninger	409 rd. 28 sk.		
	Jagten og fiskeriet	119 - 60		
	Beholdning	55 -	583	88
	Til klæde- og töymanufacturet			
	Omkostninger og udgiffter i			
	Kiöbenhavn	94 rd. 50 sk.		
	Folkelön og videre indenlands			
	medgaaet	2.063 - 24½		
	De ved ildskaden fortærede vahrer,			
	samt vadmel og tran	687 - 9		
	Beholdning af klædevahrer og			
	udkast uld	5.254 - 49	8.099	36½
	Til svovelverkene			
	Krisewigs Kiöbenhavns			
	omkostning	1 rd. 16 sk.		
	Husewigs udgifft	219 - 56¾		
	Beholdning	3.471 -	3.691	72¾
	Til reebslagerarbejde			
	Arbejdernes kost og lön	78 rd. 93 sk.		
	Ved den ulykke ildebrand forödt	86 - 43	165	40
	Til huusebygnings og baades vedligeholdelse		59	74½
	Til skiæfferiet		30	–
	Til huusholdningen, qvildes aaboed og brendetörven . .		154	58¾
	Til afskrevet paa kirkens gjeld		5	78

Aar	Integt		Courant Rdlr.	Sk.
	Diverse			
	Af handelen paa Holmens hafn	85 rd. 54¾		
	Hr. Skibsteds credit	195 - 3		
	Eet par brekker og klarere	1 - 16		
	14 stk. *Tiro Juris*[1]	7 - 32		
	Handelscompagniet bör svare efter contracten	5.000 -		
	Forhen betalte actierenter og paa indskud manglende	85 - 39		
	Af bispestolens ombudder	1 - 31	5.375	79¾
	Fra forestaaende pag. til goede hos fabriqvefolckene og andre 1763		800	
	Til goede paa regningen		192	80¼
	Inretningernes beholdning til 1764 aars udgang		10.878	16
	SUMMA INTEGT		39.514	72½

[1] Sveinn Sölvason, *Tyro Juris edur Barn i Logum sem gefur einfalda undervisun um þa Islendsku lagavitsku og nu brukanlegan Rettargangs mata, med samburde fornra og nyrra Rettarbota og Forordninga*. Kaupmannahöfn 1754.

Aar	Udgift		Courant Rdlr.	Sk.
	Diverse			
	Commissionaire hr. Skibsteds lön	200 rd. -		
	Den halve bogholderlön	150 -		
	Renter af interessenternes actier	2.024 - 6		
	Ditto af laante penge	341 - 59		
	Til interessentskabets directeurer som lön ante 1760	600 -		
	Tvende husmændshuuse	70 -		
	Og videre adskilligt	139 - 86¼	3.525	55¼
	Endnu udestaaende af den gamle og Reikewigs kirke restans	97 rd. 63 sk.		
	Ligesaa hos Handelscompagniet af det i contracten stipulerede	2.000 -	2.097	63
	Betalt paa gjelden ante 1760	2.596 rd. 15¾ sk.		
	og siden den tiid	7.626 - 50	10.222	65¾
	Inretningernes gjelds aflignings summa		10.878	16
		SUMMA UDGIFT	39.514	72½

	Integt	Courant	
Fra aar		Rdlr.	Sk.
1764			
til	Inretningernes beholdning til 1764 aars		
1770	udgang efter forestaaende pag. 10.878 rd. 16 sk.		
	De vahrer ere saaleedes bortsolgte:		
	Fiskevahrer anslagne til 55 rd. . . . . pr.	96	50
	Klædevahrer ditto – 5.254 - 49 sk. . . . . pr.	4.563	50¼
	Svovel – ditto – 3.471 . . . . . pr.	3.130	62
	Tabet herpaa er . . . . . 989 rd. 78¾ sk.		
	Efter decisionen over antegnelserne	1.439	73
	Det gamle Compagniets gjeld for balancens skyld . . .	661	10
	Paa indenlands restans betalt	23	66
	Inretningerne have endnu til goede		
	Indenlands restans	73	93
	Og hos Handelscompagniet	2.000	
	Pr. balance	1.276	56
	SUMMA INTEGT	13.265	76¼

De her foranskrevne extracter ere af de ved mig[1] aflagdte bogholderregninger for Indretningerne ere rigtig udskrevne, og summerne med dem ligelydende.

[1] Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

	Udgift	Courant	
Fra aar		Rdlr.	Sk.
1764			
til	Paa de uafhandlede vahrer		
1770	Anvendte omkostninger	175	1
	Paa Inretningernes bortskyldige gjeld betalt	9.632	83¼
	For landfogdens arbejde ved vahrenes afsætning og denne regning	131	5
	Af den 1764 aars beregnede gjeld til hans kongelig Majestett resterer . . . . . 1.614 rd. 83 sk. Og den paa nye tillagdte forliste huckertes fragt siden aar 1759 . . . . . 1.712 -	3.326	83
	SUMMA UDGIFT	13.265	76¼

HOVETBALANCE OVER DE ISLANDSKE NYE INRETNINGERS VIRKELIGE INTEGT OG UDGIFT

Udi de tvende her foranskrevne terminer, nemlig det 1te fra aar 1751 til 1759 aars udgang.
Det 2det fra 1760 aars begyndelse til 1te July 1764, samt continuation af de da i behold værende vahrers forhandling indtil 1770 aars udgang.

HOVETBALANCE

INTEGT				
	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Hans kongelig Mayestet allernaadigst skjenket				
I det 1te termin	–	–	61.097	42
Interessenterne insadt				
I det 1te termin – 62 actier à 50 rd. croner	3.293	72		
– 2et termin – 63 ditto	3.346	84	6.640	60
Af huckerterne og fiskeriet				
1te termin beregner . . . . . 22.755 rd. 63				
Fragaaer huckerternes fragtes beholdning . . . . . 3.000 -				
Tilbage	19.755	63		
2et termin tillægges for huckerternes fragt aar 1759	8.352	17		
Den övrige belöber	7.350	–		
Er	35.457	80		
Fragaaer den i Cammercollegio efter seenere decision indeholdte fragt af den forliste huckert	1.712			
Tilbage	–	–	33.745	80

HOVETBALANCE

Udgift				
	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Til huckerterne og fiskeriet				
Huckerternes förste indkjöb	6.948	82		
1te termins bekostninger 41.007 rd. 48 sk.				
Tillægges som for aar				
1759 resterede . . . . . 3.232 - 32				
Gjör	44.239	80		
2et termin	8.266	58½	59.455	28½

HOVETBALANCE

INTEGT			Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Af klæde- og töymanufacturet						
Det 1te termin anförer	21.020 rd.	77 sk.				
Fragaaer den uforhandlede beholdning	6.494	- 92				
Tilbage			14.525	81		
2et termin af berörte 1759 aars beholdning, samt videre			31.582	37	46.108	22
Af svovelverkene						
1te termin anföres	3.242 rd.	94 sk.				
Fragaaer den uforhandlede beholdning	2.248	- 1				
Tilbage			994	93		
2et termin bemelte 1759 aars beholdning og videre			6.636	57	7.631	54
Af bönderne og sædewesenet						
Falder ey noget til integt at beregne			–	–	–	–
I 1te termin						
Af huusebygning			–	–		
– jernsmedsarbejde			14	46		
– baadebygning			–	–		
2et termin tilsammen			35	91	50	41
Af reebslagerarbejde						
1te termin			3.559	53		
2et ditto			1.975	59¼	5.535	16¼

HOVETBALANCE

Udgift		Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Til klæde- og töymanufacturet					
1te termins bekostninger 39.526 rd. 11 sk.					
Tillægges som for aar					
1759 resterede	358 - 27	39.884	38		
2et termin		23.495	76¾	63.380	18¾
Til svovelverkene					
1te termins bekostninger 3.479 rd. 43 sk.					
Tillægges, som for aar					
1759 resterede	32 - 9	3.511	52		
2et termin		3.134	29¼	6.645	81¼
Til bönderne og sædevesenet					
1te termin		–	–	5.499	86
2et ditto er sligt under diverse udgifft.					
1te termin					
Til husebygning	7.612 rd. 11 sk.				
– jernsmedsarbejde	1.562 - 40				
– baadebygning	1.336 - 32	10.510	83		
2et termin tilsammen		1.228	66¾	11.739	53¾
Til reebslagerarbejde					
1te termin		3.057	33		
2et dito		1.922	18¼	4.979	51¼

HOVETBALANCE

INTEGT	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Af feltbereederiet				
1te termin	1.289	64		
2et dito	111	16	1.400	80
Af skiæfferiet				
1te termin	–	–		
2et dito	–	–	184	37
Af huusholdningen				
1te termin	12	79		
2et ditto	1.123	25¼	1.136	8¼
Diverse				
1te termin	1.134	94		
2et dito	7.178	72	8.313	70
Den udestaaende restans	–	–	2.073	93
Pr. balance	–	–	1.276	56
SUMMARUM			175.194	83½

Alt, hvis nu er udeladt, ligger paa Widöe.[1]
L. S.

[1] Í landfógetabústaðnum í / *I landfogedboligen i* Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull.

HOVETBALANCE

Udgift	Rdlr.	Sk.	Rdlr.	Sk.
Til feltbereederiet				
1te termin	955	86		
2et dito	105	13¼	1.061	3¼
Til skiæfferiet				
1te termin	–	–		
2et ditto	–	–	302	35½
Til huusholdningen				
1te termin er ey noget i den summariske beregning anført				
2et termin	–	–	912	9¾
Diverse				
1te termin	7.962	22		
2et ditto	7.855	93½	15.818	19½
Restans af den beregnede integt	–	–	2.073	93
Inretningernes gjeld til den kongelig cassa	–	–	3.326	83
SUMMARUM			175.194	83½

Widöe, S. Magnussen
den 7de Marty 1771.

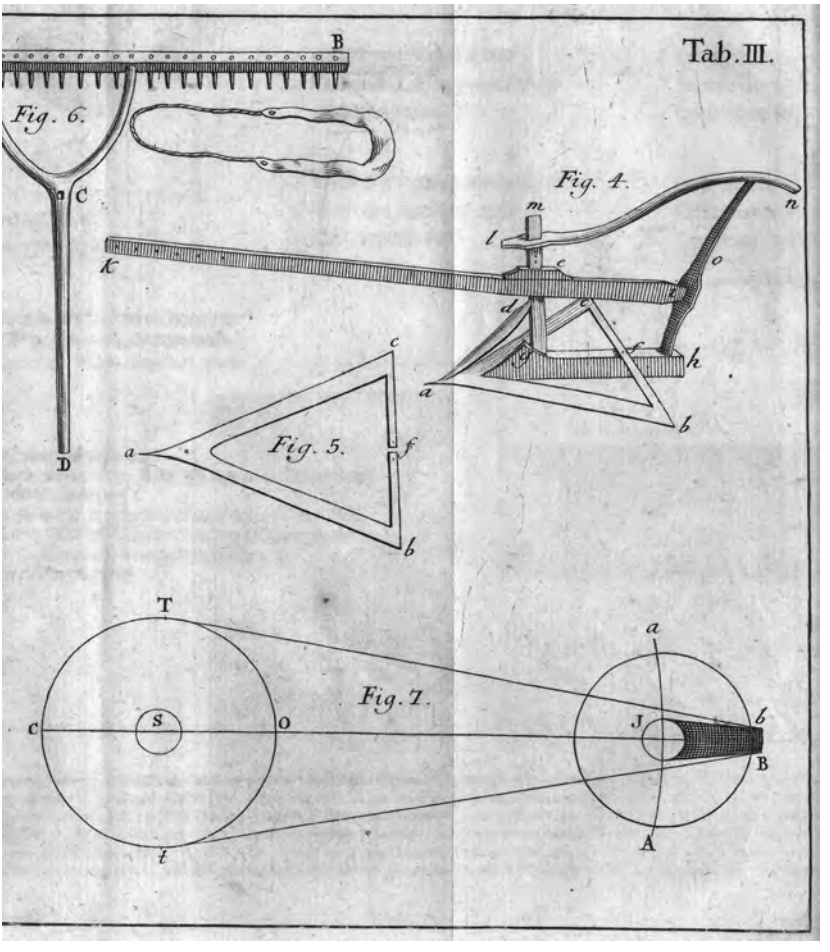

Ólafur Stefánsson amtmaður leggur til í einni af greinargerðum sínum fyrir Landsnefndina að teknir verði í notkun hér á landi sams konar plógar og konunglega sænska vísindaakademían hafði mælt með. Sjá nánar umfjöllun Ólafs á s. 548. / *Amtmand Ólafur Stefánsson foreslår i en af sine redegørelser til Landkommissionen, at man i Island begynder at bruge samme slags plove, som Det Kongelige Svenske Videnskabsakademi har anbefalet. Se nærmere Ólafur Stefánssons behandling, s. 548.*

Myndin er úr · *Billedet stammer fra*: *Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Aprilis, Majus ock Junius*, vol. V, 1744.

Amtmaður á Íslandi
Amtmand på Island

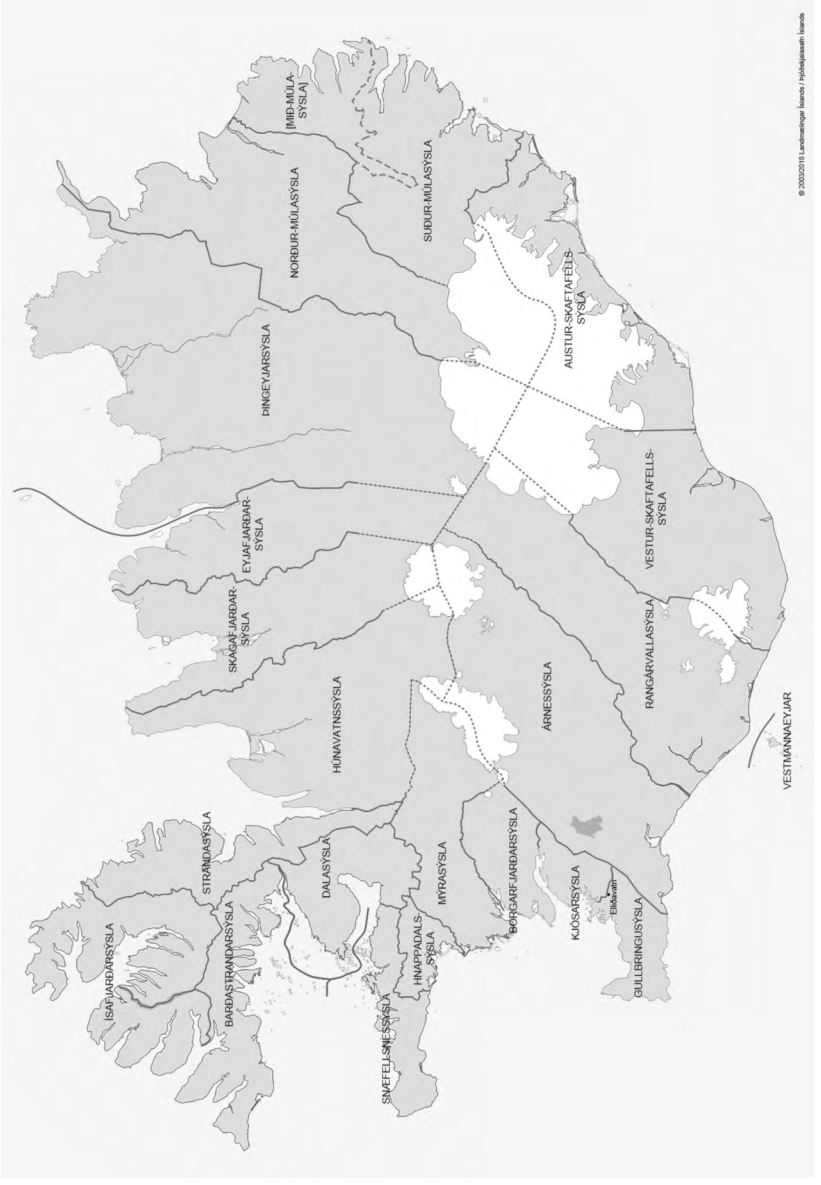

Ísland var eitt amt þar til 15. maí 1770 að því var skipt í tvö ömt. Margir af íslensku embættismönnunum fjölluðu um skiptinguna í bréfum sínum til Landsnefndarinnar samkvæmt beiðni hennar. / *Island var ét amt indtil 15. maj 1770, da det blev opdelt i to amter. Mange af de islandske embedsmænd behandlede denne opdeling i deres breve til Landkommissionen i overensstemmelse med dens anmodning.*

Kortagerð · *kort*: Benedikt Jónsson og Egill Baldursson.

Ólafur Stefánsson amtmaður skrifar um róðrarskyldu hjáleigumanna 7.2.1771. Lit. Q.

Amtmand Ólafur Stefánsson skriver om afbyggernes hoveri på båd 7.2.1771. Lit. Q.

ÞÍ. Rtk. D3/1–34.
Innskráð/*indskrevet* 10.2.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 266–269.

Áritun/*påskrift*: Indkomet 10. Febr. 1771; Lit. Q.

PRO MEMORIA

ANGAAENDE DEN QVÆSTION: OM DET VAR TJENLIGRE FOR PUBLICUM, AT HJALEYEMÆNDENE ROEDE PAA EEGEN ELLER JORDDROTTENS OG OPSIDDERNES PAA HJEMMEGAARDEN, DERES BAADER?

Hvortil svares:

1° Ej alleene praxis i nogle 100 aar, hvorimoed aldrig er bleven gjort nogen moedsigelse, billiger det sidste, men og hovedsmand Poul Stigsens dom afsagt paa Bessestæd 1564 og den saakaldede Bessestæds samtykt eller skibedom af 1694[1] tilholder hjaleye- og huusmændene at roe paa jorddrottens eller hjemmegaards opsidderens baader eller og betale mandslaanet[2] med 40 f.

2° Authorizerer den kongel. resolution af 6te Martii 1754[3] samme.

3° Ligeleedes de for begge bispestoelene allernaadigst confirmerede

[1] Rétt ártal er / *Det korrekte årstal er* 1685. *Lovsamling for Island* I, s. 82–84 (Dom om Skibsleie o. s. v., Bessastad 13.5.1564); s. 428–437 (Anordning om Adskilligt Politivæsenet m. v. vedkommende (Bessastaðapóstar), 2.4.1685); Poul Stigsen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1560–1566; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

[2] Hoveri på båd. Islandsk *mannslán*.

[3] Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet*.

separationsacter af 29de Maji 1767,[1] hvortil planen er lagt effter kongel. allernaadigste befaling af 2de biskopper, 2de amtmænd, 2de laugmænd, 2de stifftprovster, 1 landfoget og sysselmand, som alle have anseet mandslaanene fornödne. Og skulle jeg troe, at de have indseet denne sag beder end sysselmand Runolvsen,[2] som alleene, og ingen anden af heele landets övrighed, har moveret[3] denne qvæstion. Man setter ellers alle præjudicia til side og gaaer til sagens undersögning i og for sig selv, og da befindes skulde mandslaanene afskaffes.

4° At begge bispestoeler vilde derved tage anseelig skade, thi naar biskopen paa Schalholt skal fragaae hen imoed 500 rd., som han har hafft af Grindevigs fiskerie, kunde han ey holde latinskoelen. Ligeleedes hin paa Hoelum ey faae nogen fisk fra Fliotum og Höfdestrand,[4] og desuden vilde inventariibaadene[5] opraadne og blive bispegaarderne til ingen nytte. Mandslaanerne og andre saakaldede kvader[6] eller hoverie paa Schalholt belöbe ohngefær til 250 rd., men for Hoelum har jeg ey specificationen ved haanden. De ere og destinerede til qvildernes vedligeholdelse, som endelig maatte uddöe, hvis denne found skulle vorde borttagen. Og ingen kunde være i stand til forsvarlig at forestaae oeconomien, naar indtægterne blev saaleedes formindskede.

5° Vilde ey nogen forpagter faaes til Stappeombud,[7] hvis ombudsholderen, som aarlig skal svare 500 vetter platfisk[8] til hans kongl. Maj^t^,

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 568–579 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767); s. 579–591 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Holum Bispestol, 29.5.1767). Málið snýst um aðskilnað alls fjárhalds eigna biskupsstólanna og skólanna annars vegar og biskupsembættanna hins vegar. / *Sagen handler om adskillelse af forvaltningen af bispesædernes og skolernes besiddelser på den ene side og biskopembedernes på den anden.*

[2] Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel* 1754–1780.

[3] Hreyft við. / *Fremført, debatteret.*

[4] Skálholt, Biskupstungur, Árn.; Grindavík, Gull.; Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.; Fljót, Skag.; Höfðaströnd, Skag.

[5] Innstæðubátar. Bátar í eigu biskupsstólanna. Bátarnir voru hafðir á einhverjum af jörðunum í eigu biskupsstólanna og leiguliðarnir á þeim og hjáleigubændur þeirra voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertíðina. Var það nefnt mannslán. / *Inventarbåde. Både som tilhører biskoppernes fiskeri. Bådene var tilknyttet nogle af bispestolenes jorder, og fæsterne på dem og deres afbyggere var forpligtet til at ro på dem i fangstsæsonen. Det blev kaldt* mannslán *(hoveri på båd).*

[6] Hoveri. Islandsk *kvaðir.*

[7] Arnarstapaumboð. / *Arnarstapis ombud*, Snæf. og Hnapp.

[8] Flött skreið. / *Flækket tørfisk.*

eller i mangel deraf 1½ rd. croner for vetten, maatte ey betjene sig af ombudets bönder til baade udreedningen, men samme kom til at henstaae uforpagtet, hans Maj^ts^ cassa til störste afbrek[1] og skade.

6° Vilde heraf fölge hans Maj^ts^ og andre jorders ödelæggelse, thi naar hjemmebonden, som har 7, 8, 10 à 12 hjaleyemænd, maatte ey bruge dem til sine baaders udreedning, var vel ingen saa taabelig at sætte sig i ansvar:

a) For hjemmegaardens og alle hjaleyernes aarlige afgifft, som skal svares i goed kjöbmandsfisk eller med 1½ rd. for vetten, som han umuelig kunde bringe til veye af 1 baads loed. Fleere kunde han ey have, naar alle hjaleyemændene blev ham fratagne.

b) For tiendens, gjeftoldens, laugmandstoldens[2] og andre udgiffters svarelse, som hjemmebonden söges for.

c) For hjemmegaardens og hjaleyernes med huuse og qvilder, deres vedligeholdelse. Saa haarde vilkaar vilde ingen fornufftig mand indgaae.

7° Vilde præster og fattige embedsmænd, som ikkun have fra 10 til 30 rd. at leve af, blive ruinerede, om deres underhavende bönder eller hjaleyemænd skulle ey roe paa deres baader, som derved kom til at staae paa land. Sysselmanden vilde vel ikke, at hans omstændigheder blev gjorte snævrere, end de ere. Og det samme vil alle betjenterne sige, hver for sig, som langt heller have hjelp nödig, end de kunde taale at miste noget.

8° Alle veed, at de beste bönder, som ere i stand til at rögte og oppasse hjemmegaardene med tilhörende hjaleyer, antages dertil af jordeyerne. Og disse antage hjaleyemændene igjen, som enten ere meget arme eller dovne, ja, udskudet af landfolket. Disse staaer under hines opsigt, som tilholde dem at roe paa söen, passe paa deres huuse og hjemmemark med videre. Tages de fra bonden, svækkes ey alleene hans kræffter og kand blive ligesaa fattig som de, men de ere og dereffter selvraadige i deres dovenskab. Thi naar baaden hörer dem til, kand de roe, naar de finder for got, da de derimoed maae daglig söge fiskeriet med hjemmebondens baad, som hjaleyemændene tör ey lade staae i land. Jeg veed ikke, hvor tjenligt det sysselmandens principium maatte ansees, at alle skal være lige rige i et land, eller at det sletteste folks interesse skal befordres fremfor de dueligste og beste bönders.

[1] Rýrnun. / *Forringelse.*

[2] Tíundarinnar, gjaftollsins, lögmannstollsins. / *Skattens, gavetoldens, lovmandstoldens.*

9° Vilde det ey alleene være til fiskeriets forhindring, om kræffterne toeges fra de beste folk i landet, som helst ere i stand til at söge samme. Men og en stoer skade for statum oeconomicum, om den störste deel af de baader, som bruges for nærværende tid til dets forsettelse, skulle ey udreedes til söes, men enten raadne op, eller eyerne nödes til at sælge dem for de halve penge til hjaleyemændene. Det siger sig selv, at dette vilde blive en fölge, thi vi har neppe folk nok til de baader, som nu haves i landet, hjaleye- og husmændene iberegnet.

10° Vilde foruden en deel ödejorder effter den 6te post ogsaa mange hjaleyer komme til at staae öde. Thi de hjemmebönder, som kunde faae lyst til at vedblive de allerbeste jorder, antoeg for fiskeriets skyld fleere tjenestefolk, lagde hjaleyerne til hjemmegaarden til dets underholdning, som derved, ligesom offte forhen er skeet, med tiden kom at staae öde, men hjaleyemanden med familie til at strejfe om i landet. Dette ville uden tvivl blive fölgerne af denne project. Men jeg overiiler mig. Alt dette er ufornöden at anföre, thi for det:

11te ere hjaleyemændene ey i stand at anskaffe sig eller udreede baader til fiskeriets fortsættelse, undtagen maaskee nogle faae i 4 à 5 tinglaug i heele Island. Det er 4 tinglauge i Guldbringe- og Kiosesyssel og 1 udi Borgerfiordssyssel,[1] hvor tomandefahrene ere i brug. Fiskeriet söges med seks-, otte- à tiæringer overalt omkring det heele land, som en hjaleyemand er ey i stand til at indkjöbe, udreede eller med söefolk at forsyne.

Vatne,[2] O. Stephensen[3]
d. 7de Februarii 1771.

[1] Gullbringusýsla; Kjósarsýsla; Borgarfjarðarsýsla. / *Gullbringusyssel*; *Kjósarsyssel*; *Borgarfjarðarsyssel*.

[2] Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[3] Ólafur Stefánsson (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1766–1770, amtmaður í Norður- og Austuramti / *amtmand i Nord- og Østamt* 1770–1783, amtmaður í Vestur- og Suðuramti / *amtmand i Vest- og Sydamt* 1787–1793, stiftamtmaður / *stiftamtmand* 1790–1806.

Ólafur Stefánsson amtmaður áréttar skoðanir sínar um róðrarskyldu hjáleigumanna 21.2.1771. Lit. Z. N° 1.

Amtmand Ólafur Stefánsson gentager sine betragtninger om afbyggernes hoveri på båd 21.2.1771. Lit. Z. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/2–8.
Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 23.2.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 269–270.

Áritun/*påskrift*: Jndkommet d. 23. Febr. 1771; Lit. Z. N° 1; Velædle, velbyrdige, hr. Andreas Holt, hr. Therkel Fieldsted og hr. Thomas Vindekilde, kongl. Maj^ts^ Landcommisarier paa Jsland a Arnerhoel; L. S.

Velædle, velbyrdige!
Höytærede hhhrrr. Landcommissarier!

Jeg glemte i min til Commissionen indgivne underretning angaaende mandslaanerne, eller hjaleye- og husmændenes roen paa huusböndernes baader, at anföre: At hans kongel. Maj^st^ har ladet kalde hjemmegaardenes bönder til sine baaders bemanding hver aar, saa længe de gik til söes. Men siden de ere blevne afskaffede, maae de betale det saakaldede mandslaan med 1 vett fisk til handelstæderne, som for Guldbringesyssel og Mosfeldsthinglaug[1] udgjör 107 vetter, hvorfor Compagniet[2] maae svare 160 rd. 48 sk. croner, eller 1½ rd. for hver vett, til den kongel. cassa. Derimoed har hans Maj^st^ tillagt bönderne hjaleyemændenes mandslaan, hvoraf de skal og vedligeholde hjaleyerne og staae i ansvar for deres aarlige afgiffter, hvorom har givet underretning til Commissionen forher.

Skulle hjemmegaardens bönder miste hjaleyemændenes mandslaan, kunde de ey taale at svare det til kongen og ikke heller sættes i stikken

[1] Gullbringusýsla og Mosfellsþingsókn, Kjós. / *Gullbringusyssel og Mosfellstingsogn, Kjós*.
[2] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

for hjaleyernes vedligeholdelse og afgiffternes svarelse. Og hvorfor skulle hjemmegaardens bönder svare mandslaan, men hjaleyemændene ikke? Det haver ingen rimelighed.

Saa meget, derfor, som jeg holder af sysselmand Rynolvsen[1] som en reedelig, brav mand, saa lidet kand hans project i denne post passe sig til landets nærværende forfatning, som han har dog visselig indgivet i en goed meening og effter beste vidende.

Forbliver med besönderlig höyagtning. Velædle og velbyrdige, höytærede hhhr. Landcommissariers tjenstskyldige tjener.

Vatne, O. Stephensen
d. 21. Febr. 1771.

Ólafur Stefánsson amtmaður skrifar um fólksfjölda á Íslandi á 18. öld. Afrit 11. greinar greinargerðar hans lit. JJ [án dags. 1771]. Lit. Z. N° 2.

Amtmand Ólafur Stefánsson skriver om folkemængden i Island i det 18. århundrede. — Kopi af paragraf 11 i hans redegørelse lit. JJ [uden dato 1771]. Lit. Z. N° 2.

ÞÍ. Rtk. D3/2–9.
Innskráð/*indskrevet* 26.2.1771; Þetta bréf er orðrétt afrit af 11. grein í greinargerð Ólafs Stefánssonar amtmanns lit. JJ sem fer hér á eftir og er uppskrift þess því sleppt hér. Bréfinu hefur Ólafur skilað til nefndarinnar 26. febrúar 1771 eða um mánuði á undan greinargerðinni sjálfri. Það hefur hann væntanlega gert samkvæmt sérstakri beiðni frá nefndarmönnum sem höfðu óskað þess við hann, í bréfi dags. 28. janúar 1771, að hann léti þeim í té sem fyrst hugmyndir sínar um ástæður fólksfækkunar í landinu. Fyrstu grein erindisbréfs nefndarinnar, um ástæður fólksfækkunar í landinu, tók nefndin síðan fyrir á fundi 1.–4. mars 1771. (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri 1700–1771. Lit. B.

[1] Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel* 1754–1780.

N° 33; D3/6–13. Fundargerða- og tillögubók Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771. Hvorttveggja verður prentað í 5. bindi þessarar útgáfu). / *Dette brev er en ordret afskrift af den 11. paragraf i amtmand Ólafur Stefánssons redegørelse lit. JJ, som følger herefter, og derfor er den udeladt her. Ólafur har afleveret brevene til kommissionen den 26. februar 1771 eller ca. en måned før selve redegørelsen. Det har han sandsynligvis gjort efter særlig opfordring fra kommissærerne, som i et brev af 28. januar 1771 havde bedt ham om så snart som muligt at lade dem vide hans tanker om årsagerne til befolkningsnedgangen i landet. Første artikel i kommissionens instruks, om årsager til befolkningsnedgangen i landet, behandlede kommissionen siden på et møde den 1.–4. marts 1771. (ÞÍ. Rtk. D3/1–12. Brevbog for Landkommissionen 1700–1771. Lit. B. N° 33; D3/6–13. Landkommissionens møde- og betænkningsprotokol 1770–1771. Begge bliver trykt i bind 5 i denne udgivelse).*

Áritun/*påskrift*: Jndkommet den 26. Febr. 1771; Lit. Z. N° 2.

EXTRACT AF AMTMAND STEPHENSENS GIVENDE UNDERRETNING TIL DEN KONGEL. LANDCOMMISSION I ISLAND

§ 11.

[Uppskrift ekki tekin með hér. Sjá greinargerð lit. JJ hér á eftir / *Afskriften er ikke medtaget her. Se redegørelse lit. JJ nedenfor* s. 508–512.]

Ólafur Stefánsson amtmaður ritar greinargerð þar sem hann ræðir ýmsar viðreisnarhugmyndir [án dags. 1771]. Lit. JJ.

Amtmand Ólafur Stefánssons redegørelse, hvor han behandler forskellige genrejsningsideer [uden dato. 1771]. Lit. JJ.

ÞÍ. Rtk. D3/2–21.
Innskráð/*indskrevet* 20.3.1771; Greinargerð þessi ásamt fylgiskjölum er áður prentuð í / *Denne redegørelse med bilag er tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 170–264.

Áritun/*påskrift*: Lit. JJ.

AMTMAND STEPHENSENS BETÆNKNINGER OM ISLAND INDGIVNE TIL DEN KONGEL. LANDCOMMISSION DEN 20DE MARTII ANNO 1771

Det bör ey alleene være min allerunderdanigste pligt, ifölge hans kongel. Maj^ts^ allernaadigste befaling af 15. Maji 1770,[1] at indgive til de til landet oversendte kongelige hhhrr. Landcommissarier nöye underretning om Islands beskaffenhed og tilstand, men og om alt, hvis jeg maatte formeene, at til dets forbedring og opkomst vilde tjene.

Man kunde med ald raison fordre af mig nöyere kundskab om begge deelene end mange af mine landsmænd, da jeg fremfor dem har havt leylighed ved amtet at erkyndige mig om samme. Jeg har og selv holdt for, at det var en uomgjængelig fornödenhed for en amtmand at være landet, dets love, oeconomie, politie, publiqve anstalter, fordeele og mangler nöye bekjendt. Ja, at ingen præjudicia burte derudi være ham til hinder.

Jeg tör ikke paastaae, at jeg er saa fuldkommen oplyst herom, som det sig burte, skjönt jeg har ald min tid beflittet mig paa en ubedragelig kundskab om landets forrige og nærværende tilstand, samt hvis til dets forbedring var tjenligt.

Det, jeg i fölgende blade vil andrage, forsikkrer jeg i forveyen, skal være effter beste vidende. Jeg kand ikke love, at det skal i alle maader komme overeens med de projecter, som ere gjorte af adskillige, der promittere[2] hans kongel. Maj^t^, landet og dets indbyggere noget stoert, og det skulde dog fortryde mig, om nogen af dem kunde have meent det beder end jeg.

De vittigste mænd i landet have holdet for, at kunde dets oeconomie og anstalter blive saaleedes forbedrede, at indbyggerne kunde nogenleedes ernære sig selv og ey være hans kongel. Maj^t^ til byrde, samt handelen vorde tagen paa den foed, at den kunde tilbringe hans kongel. Maj^t^ og landet större fordeel end den itzige, saa var det alt, hvad man kunde effter nærværende omstændigheder önske og vente. Höyere tanker gjör jeg mig heller ikke. Det vil sandelig blive vanskeligt at bringe det videre med Island. I det mindste maae effter mine tanker herpaa arbeydes i forveyen.

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770). Tilskipunin er prentuð í 1. bindi þessarar útgáfu / *Forordningen er trykt i bind 1 i denne udgivelse*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen*, s. 165–168.

[2] Lofa. / *Lover*.

Jeg har aldrig gjort mig höye tanker om landets formue og den almindelige velstand, som mange troer, her har været saa meget stoer i forrige tider. Jeg troer tvertimoed, at havde kvægsygen ey trykket landet i næstafvigte 10 aar, saa havde det neppe nogensinde været i bedre stand end nu. Man har sandelig gaaet for vidt i at andrage folkemængdens aftagelse, ödejordernes tiltagende antal og fiskeriets forsömmelse siden aar 1700.

Endelig har de, som have forfattet projecterne om Island, gjort sig alt for höye tanker om dets tilkommende opkomst og herlighed. Thi naar her er kommen skov af eeg, ask, piil og andre træer, kornvæxt, bergverker, saltkaagerier, 5 eller fleere kjöbstæder, militsfæstninger, alle slags professioner og haandverker, egen handel, skibsbyggerie, skibsfart, stoere fiskerier paa havet, laxe-, silde-, örrete-, hvalfiske- og robbefangst,[1] med vel indrettet landhusholdning, dobbelt saa stoer fædrifft og jordbrug som nu, med videre. Saa tilstaaer jeg, at Island er bleven et stoert land, som ikke har mangel paa nogen fornödne ting, men kand producere det, som heele kongeriger og de beste lande maae leede effter.

Jeg nægter ikke, at noget heraf kunde være at iverksætte, men en deel vil disværre bortfalde, formedelst de omstændigheder, som umueligt vil blive at forebygge. Jeg har ifölge af det anförte holdt for tjenligst at inddeele min underretning i 3 parter:

Den förste skulde handle *om landets og indbyggernes tilstand i forrige tiider*.

Den anden *om tilstanden fra aar 1700 til nærværende tiid*.

Den tredje *om de midler jeg formeener kunde tjene til landets forbedring*.

I forveyen maae jeg erindre, at skjönt mine tanker komme ikke overeens med mange af deres, som have skrevet om Island, kaster jeg dog ikke nogen ringeagtelse paa deres arbeyde. Tvertimoed, jeg agter nogle af deres propositioner meget goede og nyttige. Jeg vil gjærne antage en deel deraf, men ikke alle. Det kommer maaskee deraf, at jeg har ikke saa dyb indsigt som de. Jeg vil heller ikke troe mig alt for vel. Det eene, jeg paastaaer, er at jeg kjender mit fæderneland ligesaa got som de, der have skrevet om samme.

[1] Selveiðar. / *Sælfangst*.

I. PART

OM LANDETS OG INDBYGGERNES TILSTAND I FORRIGE TIIDER

§ 1.

Det kand ikke nægtes, at Island i de förste tider, da det blev fundet af den saakaldede Ravne-Floke og dereffter taget i besiddelse af den förste landnamsmand Ingolfur[1] aar 874 og fleere hans effterfölgere, har havt langt större skove og græsmarker end nu i vor tid (a).[2]

§ 2.

Man holder for, at de islandske skove har bestaaet alleene af birk og krat, og at Fnioskadals skoven[3] har været, ligesom den endnu er, den betydeligste paa heele landet.

Hvad Landnama saga mælder om Botns skov og Svarfdæla om Svarferdals skoven,[4] at deraf skulle været bleven byggede havföre skibe, kand ikke være rimeligt, undtagen med den limitation, at af disse skove kunde alleene været tagne nogle stk. birk til indholte,[5] men plankerne har endelig maat været skaarne af drivtimmer eller tilkjöbt timmer fra Norge. Islænderne have ogsaa brugt birke til at lægge taget paa deres huse med, ligesom paa sine stæder endnu er brugeligt. Man veed jo, at indbyggerne har maattet aarlig kjöbe timmer til deres huse- og baadebygning fra Norge, hvorpaa haves utallige exempler i vore islandske historier, som vilde blive for vidtlöfftigt at opregne (b).[6]

[1] Flóki Vilgerðarson (9.–10. öld/*århundrede*), norrænn landkönnuður / *norrøn opdagelsesrejsende*; Ingólfur Arnarson (9.–10. öld/*århundrede*), landnámsmaður frá Noregi / *landnamsmand fra Norge*.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Landnama saga, Schedæ Are Frodes, Kialnesinga saga, Laxdæla, Svarfdæla saga og fleere. [Vísar til íslenskra miðaldarita / *Henviser til gamle, islandske, lærde skrifter fra middelalderen*: *ÍF. Íslenzk fornrit*. 1. bindi, s. 30–397 (Landnámabók); s. 3–28 (Íslendingabók); 14. bindi, s. 1–44 (Kjalnesinga saga); 5. bindi, s. 1–248 (Laxdæla saga); 9. bindi, s. 127–208 (Svarfdæla saga).]

[3] Fnjóskadalsskógur, Þing.

[4] Botnsskógur, Kjós. og Borg.; Svarfaðardalsskógur, Eyjafj.

[5] Innviðir í skip. / *Indvendige stykker tømmer i et skib*.

[6] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Landnama saga, Christendoms saga, Laxdæla, Gluma, Nials saga, Gísla Surssonar saga pp. [*ÍF*. 1. bindi, s. 30–397 (Landnámabók); 15. bindi, s. 1–48 (Kristni saga); 5. bindi, s. 1–248 (Laxdæla saga); 9. bindi, s. 1–98 (Víga-Glúms saga); 12. bindi, s. 5–464 (Brennu-Njáls saga); 6. bindi, s. 3–118 (Gísla saga Súrssonar).]

Ole Paa maatte kjöbe timmer af græv Haagens skov i Norge[1] til sin gaards opbyggelse (c),[2] og hvo veed ikke, at alle kirker, de saakaldede hoffe,[3] og andre bygninger ere opförte af indfört og drivtimmer? (d).[4] Men hvorfor skulle indbyggerne kjöbe timmer og med stoere bekostninger og besværligheder före det hid, hvis det havde været at bekomme i landets egne skove? Deri kand jeg ey finde nogen rimelighed.

Et andet bevis herpaa er, at de træstykker, som findes i törvegraverne, ere alle af birk, men af gran, för,[5] piil eller eeg findes slet ingen, hverken i Botns skov, Svarferdals skoven eller nogenstæds i landet, som hidindtil er bleven bekjendt.

Endelig, for det tredje, mælder forfatteren af biskop Gudmund Aresens historie,[6] som kom til Hoelum aar 1203, at den tid voxede ingen skov paa landet, undtagen birk og krat (e).[7] Vor islandske lov gjör ey heller stoert af skovene aar 1280 (f).[8]

Forskjælen paa skovene nu imoed forntidens er, at de birke- og kratskove, som da havdes ere fleeste ödelagte, og de faae der ere tilbage ruinerede. Som ey er at undre, da de ere bestandig bleven brugte i en tid af næsten 900 aar, men man har ey været saa lykkelig at kunde faae nogen fremmede træer til at voxe her i deres stæd.

1 Ólafur Höskuldsson pá (10.–11. öld/*århundrede*), bóndi, sögupersóna í Laxdælu / *bonde, person i Laxdala saga*; Hákon Hlaðajarl (10. öld) í Þrændalögum, Noregi / *Håkon Ladejarl (10. århundrede) i Trøndelag, Norge*.

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Laxdæla saga, Vatnsdæla saga. [*ÍF*. 5. bindi, s. 1–248 (Laxdæla saga); 8. bindi, s. 1–131 (Vatnsdæla saga).]

3 Hof, helgistaður eða guðshús heiðinna manna. / *Hov, helligdom eller gudehus for førkristne mennesker*.

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (d) Landnama saga, Nicolaisen, *De commeatu veterum Islandorum*. [*ÍF*. 1. bindi, s. 30–397 (Landnámabók); Þorsteinn Nikulásson, *Dissertatio historico-oeconomica de commeatu veterum Islandorum præcipue navali hodie restituendo*. Havniæ 1762.]

5 Furu. / *Fyr*.

6 Guðmundur Arason (1160–1237), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1203–1237.

7 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (e) Biskop Gudmunders historie. Sysselmand Snorresen, *De agricultura Islandorum*. [*Biskupa sögur* II, s. 177–410 (Guðmundar saga Arasonar); III, s. 155–506 (Guðmundar saga Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson); Jón Snorrason, *Tractatus historico-physicus de agricultura Islandorum priscis temporibus cum successu usitata, postea exoleta & jam restauranda*. Havniæ 1757.]

8 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (f) Islands lovs landsleyebalkens 24. cap. [Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 174–175.]

§ 3.

Hvorleedes græsmarkene har været i forrige tider, og hvad forskjæl der er nu paa samme, samt hvor mange gaarde i landet ere siden bleven ruinerede og reent öde. Derom har hr. professor Erichsen[1] givet en fuldstændig underretning (g).[2] Han anförer og de rette aarsager til begges undergang og ödelæggelse, som umueligt har været at forebygge, nemlig: Elvebrud og oversvömmelser, fjældskreed, jordbrand og jordskjælv. Man kand endnu lægge flyvesand og söebrud til, og det saa meget meere som intet af alt dette har gjort landet saa stoer skade som det sidste, hvorom skal vorde given nærmere underretning paa sit stæd.

Den skarpe kuld og stormvinde har foraarsaget, at hvor man har havt goede græsmarker, endog i mine unge aar, er nu ey andet at see end steene, leer og grus. Heele jordskorpen er opblæst og bortreven. Det ere ingen betydelige fjældskreeder, som groe til igjen. Skeideraae-, Myrdals- og Breedemarkssand[3] gjör det ikke heller. Der ere mange ödegaarde og marke i Island, som vil blive gandske umueligt at optage eller forbedre. Og det jordegoeds, som söen har afbrudt og ikke er meere at see, som virkelig er det meste af det ödelagde, kand man ikke gjöre sig fremdeeles nogen tanke om. Dette viser, at landet har været, er og bliver saaden skade og uheld underkastet paa visse landstrækninger, som ey kand forebygges, hvorved det ruineres alt meer og meer. Fölgelig trænger landvæsenet til forbedring igjen, hvor den er gjörlig, som ey kand nægtes er mange stæder.

§ 4.

Jeg bör heller ey effterlade at anföre, at saavel Landnama saga som utallige landets historier og annaler eenstemmig tilstaar, at vinterens strænghed har i forrige tider været ligesaa stoer som nu, og landet ligeleedes offte omgivet med is. Saaleedes mistede Ravne-Floke alt sit kvæg den förste vinter, han var paa Vesterlandet, da drivisen tillige indsperrede en stoer fjord i nærværelsen af hans boepæl, hvorfor han kaldede landet Island og fjorden Isefiord (h).[4]

[1] Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *juridisk professor, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret* 1771–1787.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (g) Professor Erichsen, Om landets opkomst, § 11, pag. 23, 24, 25. [[Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*. Sorø 1768, s. 23–25.]

[3] Skeiðarársandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. og A-Skaft.; Mýrdalssandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft.; Breiðamerkursandur, sandauðn / *ødemark*, A-Skaft.

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (h) Landnama saga. [Ísafjarðardjúp, Ísafj.]

Jeg kand derfor ey troe det, som Landnama siger om Thores bortlöbne kvie (i), [1] at den havde uden ald skjötsel formeeret sig til 40 i tallet. Det er vinter og sommer gaaet ude med hendes smaae kalve i nogle aar, som neppe havde kundet tildraget sig i Danmark eller Norge, hvor vinterne falde dog meget bedre og lufften er mildere.

§ 5.

Vil man tage landets beliggenhed under betragtning, da er det naturligt, at vinteren maae være her som offtes strængere end i noget andet land, Grönland undtagen, thi det ligger i ishavet og besöges snart hver aar af drivisen. Skeer det ikke, er den dog aldrig langt borte, thi fra Langenæs[2] er ikke meer end 2 dages seylads til de saakaldede havbunde, som aldrig ere frii for is (k).[3]

Det er ellers bekjendt, at vinteren begynder her offte ved Michelsdagstider og continuerer indtil St. Hansdag.[4] Ja, det fryser undertiden i Julii- og Augustimaaned, saa det er ingen maaned i heele aaret, der er fri. Disse uleyligheder have de förste beboere af landet havt ligesom alle deres effterkommere. Jeg læser ikke af historierne, at de have beder kundet udstaae vinterens strænghed end vi, eller været i saa herlig og blomstrende tilstand, som efftertiden har troet. Men tvertimoed, da deres velstand afmales allerstörst, har een eeneste vinters strænghed, nemlig aar 975, det 101. effter landets förste beboelse, tvunget indbyggerne til at æde ræve, ravne og fleere saadan. Ja, yderligheden gik dem saa nær, at de greeb til nogle meget uanstændige midler, som jeg undseer mig for at anföre. Sandt noch, de vare den tid hedninger, som maae tjene til deres undskyldning.

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (i) Ibidem, pag. 15. [Hvamm-Þórir (9.–10. öld/*århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand*. *ÍF*. 1. bindi, s. 57–58 (Landnámabók).]

[2] Langanes, Þing. og N-Múl.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (k) Compendium af Hübners Geographie, Landnama saga, Mag. Thord Thorlacii Appendix ved Grönlands sögu. Denne sandhed maatte jeg erkjende 1751, da jeg gik ud sidst i Septembr. med Schagestrands skibet fra Nordlandet. Men effter 1 dags seylads fra Skagen i NNW fik vi strax dette ubehagelige syn at see og kunde ikke i heele 8 dage blive samme qvit. [Johann Hübner, *Vollständige Geographie*. Bind 1–3. Berlin 1745; Johann Hübner, *Fuldstændige Geographie, oversat og rettet efter det sidst udkomme Tydske Oplag*. Bind 1–3. København 1747–1751; *ÍF*. 1. bindi, s. 30–397 (Landnámabók); Arngrímur Jónsson, *Gronlandia. Edur Grænlandz Saga vr Islendskum Sagna Bookum og Annalum samanntekinn* […]. Skálholt 1688, s. 42–43. Hér er átt við skip einokunarverslunarinnar sem sigldi frá / *Her menes monopolhandelens skib, der sejlede fra* Skagaströnd, Hún.; Skagi, Hún. og Skag.]

[4] Mikjálsmessa: 29. september. Jónsmessa: 24. júní. / *Mikkelsdag: 29. september. Skt. Hansdag: 24. juni.*

Aar 1055 döde en stoer deel af indbyggerne af hunger. Dette aar var saa megen snee overalt paa landet, at folk maatte gaae til Altinget, da ingen kunde komme frem med hester. Aar 1118 indfaldt atter en meget haard dyrtiid og mandedöd, formedelst en deel skibbrudne folks forblivende i landet, som indbyggerne kunde umuelig taale at underholde (1).[1] Aar 1314 var det endnu slettere med indbyggerne. Da döde langt fleere af sult, end man har vidst at opregne, 300 lig blev förte til Selvogskirke og over 100 til Schalholt[2] og saa effter proportion til andre kirker (m).[3] Jeg forbigaaer her at anföre fleere saadanne sorgelige tildragelser, effter at landet var kommet under kongel. regjæring, som saa mange ere bekjendte. Dette viser, at forfædrenes velstand og anstalter have ey været saa fortræffelige, som mange har indbildet sig.

§ 6.

Med agerdyrkningen har her visselig været gjort forsög af landets förste beboere, og troeligt, at noget korn har ogsaa voxet paa et eller andet sted, især paa Sönderlandet (n).[4] Men derimoed kand med temmelig vished siges, at det har ey været af nogen betydenhed, da historierne mælde saa lidet derom, men tvertimoed sige, at kornvahre har aarlig været fört her ind af islænderne og de handlende paa landet. Det er troeligt, at indbyggerne havde ey forsömt agerdyrkningen meer end höeavling og fiskerierne i tidens længde, havde de fundet sin regning derved, eller den været til nogen fordeel.

I biskop Gudmunders historie siges, at aar 1201 har intet korn voxet nogenstæds paa landet, undtagen meget lidet af byg i Sönderlandsfjerdingen (o).[5] Og ingen kand sige, om det korn, som skulde have voxet her i forrige tider, har været andet end det vilde, som voxer hist og her endnu, nemlig sandhavren.[6] Vist er det, at 1262 har her enten ikke voxet

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (l) Appendix ved Landnama saga, Christendoms saga, Islandske Annaler.

[2] Selvogskirkja, Selvogur, Árn.; Skálholt, Biskupstungur, Árn.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (m) Arna biskops saga Helgasonar. Aarsagen var slet höeavling 1312 og en haard paafölgende vinter 1313. De fleeste, som blev begravne paa Schalholt og Selvog, var fattige folk, som toeg deres tilflugt til söen og bispestoelen. [*Islandske Annaler indtil 1578*, s. 203 (Skálholts-Annaler).]

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (n) Landnama saga, Nials saga, Snorresen, *De Agricultura*.

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (o) Biskop Gudmunders historie, anfört af Snorresen i hans *Agricultura*.

[6] Sandhafrar (melgresi). / *Marehalm* (Leymus arenarius).

meget korn eller og slet intet, da indbyggerne i den indgaaede landets overgivelses pagt betyngede sig 6 skibsladninger meel, som aarlig skulle sendes herover fra Norge (p).[1]

Det fölger og af fornödenhed, at agerdyrkningen har ey kundet været af nogen importance i landet, da den var af saa liden betydenhed i Dannemark, selv i det 11te hundrede aar, som baron Holberg bevidner (q).[2] Vore forfædre fortjene fölgelig ikke den stoere berömmelse, som dem tillægges, for denne anstalt i landet.

§ 7.

Ligesaa lidet kand de ansees for stoere folk i henseende til deres förte handel, hvilken de forsömte i höyeste grad, og det formedelst deres stoere lyst til krigsvæsenet, thi det blev anseet for liden ære og avantage at være en handelsmand (r).[3] Men at gaae ud paa söeröverie og en fjende under öynene ansaaes for noget stoert, samt et ubedrageligt bevis paa moed og mandshjerte, hvorfor de fleeste lagde dem effter krigsövelser, som offte aflöb til deres största skade og ödelæggelse, men forsömte handelen, der kunde have været dem og landet til stoer nytte.

Man finder derfor, at irlændere, nordmænd, öst- og vestmænd have hver aar handlet her og tillige nogle, dog gandske faae, islændere. En deel have vel medfört det fornödne til deres husholdning og huusebygning, men de fremmede kjöbmænd have meest gaaet af med handelsprofiten. Dette kand man tydelig erfare fast af hver en af de gamle islandske historier. Islænderne har og hverken hafft beqvæmme skibe til handelen eller været nogen duelige handelsmænd.

Den evropæiske handel var i de tider overalt meget slet, thi i Kong Canuti Magni[4] dage, som döde 1036, var liden eller ingen handel i disse riger (s).[5]

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (p) Overgivelsespagten trykt bag ved den islandske lov. [*Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 302–303 (Gamli sáttmáli 1302); *Lovsamling for Island* I, s. 11–12 (Den ældste Forenings Akt mellem Island og Norge, 1262); s. 23–24 (Fornyelse af Overeenskomsten med Norge, 1302).]

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (q) Danmarks riges historie, tom. 1., pag. 107. [Ludvig Holberg, *Dannemarks Riges Historie*. Bind 1. København 1732, s. 107.]

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (r) Kong Ole Tryggesens historie, cap. 6. [*ÍF*. 25. bindi, s. 123–362 (Óláfs saga Tryggvasonar).]

[4] Knútur ríki, konungur Englands 1016–1035, Danmerkur 1018–1035 og Noregs 1028–1035. / *Knud den Store, konge i England 1016–1035, i Danmark 1018–1035 og i Norge 1028–1035*.

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (s) Baron Holbergs Dannemarks riges historie, tom. 1., pag. 116.

Og man veed, at indtil Kong Christiani qvarti[1] tider har den ey været i nogen flor (t).[2] Hvor har det da kundet være mueligt, at islænderne havde kundet sætte den paa fordeelagtige födder for landet?

§ 8.

Skulde nogen ville paastaae, at landet har bestandig været meget fattig, og indbyggerne ey i stand til at oprette kjöbstæder, sætte handelen i fuldkommen flor, indföre i landet alle slags professioner og haandverker og andre nyttige videnskaber, saa troer jeg gandske vist, at saadan blev anseet for urimeligt. Eller rettere for mangel paa indsigt i fædernelandets historie af alle dem, der have gjort saa meget af forfædrenes forrige herlighed. Jeg er villig at tilstaae, at her ere komne rige folk fra Norge og andre stæder. Nogle faae have erhvervet midler ved handelen, andre ved fribytterie.[3] Det er altsaa de saakaldede stoere eller fornemme folk, som have havt noget til beste, som landet har dog til en stoer deel mistet, ved at mange af dem ere bleven gjorte landflygtige, som have bortfört midlerne igjen. Andre have sat dem i handelen, indkjöbt skibe og vahrer for alt, hvis de har været eyere af, men offte forlist begge deelene. Nogle have taget frivillig herfra til Grönland og andre lande med deres midler. Bekostninger paa processer og indbyrdes krige have dog ruineret de formuende meest af alle.

Men vil man betragte den almindelige eller almuens velstand, da er bleven bevist § 5, at aar 975 har blandt indbyggerne været den störste elendighed og fattigdom. Aar 1000, da den christelige religion var bleven introduceret i landet, befinder man, at tilstanden har været meget maadelig. Alle tilstaae eenstemmig, at reformationens indförsel har meget svækket de fornemste folkes formue. Det samme er og meget rigtig bleven observeret og anfört af hr. professor Erichsen (u).[4] Aarene 1055 og 1118 har tilstanden været ligesaa slet som aar 975, § 5. Landets overgivelsespagt 1262 medförer, hvor elendige indbyggerne da har været (x).[5]

[1] Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596.*

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (t) Ibidem, tom. 2. Hvor offte handles om denne stoere konges anstalter for handelens forbedring og opkomst. [Sbr. nmgr. / *jf. fodnote* nr. 5 s. 503.]

[3] Sjórán og hernaður víkinga. / *Sørøveri og vikingernes togter.*

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (u) Udi hans om landets opkomst gjorte udtog, § 17 og 18.

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (x) Trykt bag ved Kong Magni lov. [*Den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 302–303. Frumútgáfa/*originaludgave* 1578.]

Den islandske lov, Jonsbogen kaldet, indgiven til landet 1280, viser og tydelig landets fattigdom (y).[1] Aar 1314 er anfört under den allegerede §.[2]

Aar 1565 har Kong Friderich anden[3] efftergivet dette fattige lands indbyggere det jordegoeds, som for adskillige forbrydelser burte ellers tildömmes kongen (z).[4] 1630, da Kong Christian fjerde befalede indbyggerne at gjöre collect til de af tyrkerne fangne folks ransonnering[5] fra Algier (a),[6] og de, som troeligt aar 1632 vilde ret have grebet dem an for deres saa höyt fortrængte landsmænd og paarörende, blev fastsat at 1 f. eller 2 sk. skulle gives af hver mand i landet til de fangnes indlösning. Höyere udgifft, formeente övrigheden, det kunde ey taale i almindelighed, uansedt nödsfaldet var det allerstörste, og man kunde forud see, at dette paalæg vilde saa lidet som intet forslaae (b).[7]

Hvorledes de höystsahl. konger, Christian den fjerde, Friderich den tredje og Christian den femte[8] allernaadigst efftergav og modererede de udi aarene 1638, 1662 og 1697 paabudne contributioner, saasnart dem blev allerunderdanigst forestillet landets fattigdom, er meer end bekjendt. Jeg kjedes ved at opregne alle de beviser, som haves fra de förste tider af til de nærværende i hver 100 aar om den jammerlige tilstand, som her har alle tider været i almindelighed. De islandske gamle historier

1 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (y) Frammfairslubalkens 13. cap. [Framfærslubálkur Jónsbókar. / *Forsørgelsesbalk. Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 149.]

2 Nefndri málsgrein. / *Anførte paragraf*.

3 Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge 1559–1588*.

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (z) Den kongel. resolution er af 13. April 1565. [*Lovsamling for Island* I, s. 89–90 (Kongelig Stadfæstelse paa Store-Dommen, 13.4.1565).]

5 Greiðslu lausnargjalds fyrir það fólk sem tekið var til fanga í Tyrkjaráninu 1627. / *Løskøbelse, henviser til de folk, der blev taget som gidsler eller slaver af algierske pirater 1627*.

6 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Det kongel. rescript er af 4. Martii 1630. [*Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 357–358 (Holger Rosenkranz paa Island fick bref Fanger udi Turckiett anrørendis).]

7 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Landstingsacten 1632, n° 20. [*Alþingisbækur Íslands* V, s. 251–252.]

8 Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian IV., konge i Danmark og Norge* 1588–1648, krýndur / *kronet* 1596; Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670; Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge* 1670–1699.

medföre, at mange, endog giffte folk med deres börn, har i landets meest blomstrende tiider maat strippe omkring og betle deres bröd (c).[1]

§ 9.

Vel ere de udi næst foregaaende § anförte exempler tilstrækkelige til at kunde afbevise, det indbyggernes herlighed og velstand har ey været saa stoer i gamle dage, som man har indbildet sig. Men intet kand dog tjene til sikkrere bevis herpaa, foruden den klage som Önund Trefoed[2] förte, da han var kommen til Island (d),[3] end den stoere emigration, som aar 986 skeede fra sönder- og vesterdeelen af Island til Grönland, da indbyggerne ikke mindre end paa 25 skibe flöttede did (e).[4] Disse folk, skjönt de boede i de beste deele af landet og i de meest blomstrende tider, har dog maaet være meget misfornöyede med samme, thi ellers havde de viist ikke i saadan stoer mængde forladt landet og flöttet til et andet endnu slettere. Mange have og taget herfra til andre lande og aldrig kommet igjen. Ja, det ville langt fleere folk med allerstörste glæde tage herfra i denne tid, hvis det kunde vænte nogen emploi for sig eller underholdning andenstæds i hans Maj^ts^ riger og lande.

§ 10.

Förend jeg aldeles forlader mine gamle landsmænd, maae jeg til slutning undersöge, om folkemængden har ogsaa været saa stoer i forrige tider, som af nogle foregives.

Man finder ikke, at folket er nogensinde bleven talt undtagen i biskop Gissurs tid,[5] eller aar 1097, da han indförte tienden i landet (f).[6] Skatte-

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Sagan af Hörde og Holmverium, Vigaglums saga, Niáls saga og fleere. [*ÍF*. 13. bindi, s. 1–97 (Harðar saga Grímkelssonar eða Hólmverja saga); 9. bindi, s. 1–98 (Víga-Glúms saga); 12. bindi, s. 5–464 (Brennu-Njáls saga).]

[2] Önundur tréfótur Ófeigsson (9.–10. öld/*århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand*.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (d) Gretter Asmundsens saga. Önund Trefoed beklagede sig, at han havde forladt sine skjönne agre i Norge og var nu kommen til det kaalde og med snee bedækkede Island, hvilken Erich Snæra svarede, at mange havde mistet saa meget i Norge, at de kunde ey vente at faae den skade nogensinde oprettet. [*ÍF*. 7. bindi, s. 3–290 (Grettis saga).]

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (e) Schedæ Are Frodes, Grönlands saga. [*ÍF*. 1. bindi, s. 3–28 (Íslendingabók); 4. bindi, s. 239–269 (Grænlendinga saga).]

[5] Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118.

[6] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (f) Schedæ Are Frodes, Christendoms saga, Hungurvaka, Gissur biskops saga, Joen biskops saga. [*ÍF*. 1. bindi, s. 3–28 (Íslendingabók); 15. bindi, s. 1–48 (Kristni saga); 16. bindi, s. 1–43 (Hungurvaka); *Biskupa sögur* II, s. 1–77 (Jóns saga helga (eldri gerð)); s. 79–156 (Jóns saga helga (yngri gerð)).]

böndernes antal belöb sig da til 3.800. Herover er man kommen i dispute med dem, som tale for folkemængden, enten disse 3.800 skal beregnes til smaae hundrede af 5 sneese hvert eller stoere hundrede af 6 sneese.[1] Man finder ikke nogen raison, hvorfor at man skal udtyde det rommerske tal MDC, hvorunder folketallet er bleven anfört (g),[2] til 1.200, 600, 120, medmindre man vil absolute gaae fra dets rette bemærkelse.

Jeg gad vidst, skriver en ligesaa erfaren som lærd mand, hvorleedes man skulde bære sig at skrive 90 eller 110 udi rommersk tal, naar c skulde betyde 120. Jeg siger: Dersom xc skal betyde 90 og cx 110, saa maae c alleene og for sig selv betyde 100. Man veed, at aarstalet blev og skrevet med rommersk tal i de tider. Skulde man ogsaa udtyde det til stoere hundrede? Det kand ey nægtes, at islænderne have ligesaavel beregnet adskillige ting til smaae- som stoerhundrede, især aar- og folketalet. Da de bemærkede de stoere hundrede med *tolfræd hundrud*, men de smaae for *tiræd hundrud* (h),[3] det er de förste af 6 og de sidste af 5 sneese.

Videre forklarer Snorre Sturlesens Edda[4] *tihundrede tiræd* for *eet tusind mand*, hvoraf man erfarer tydelig, at landfolket har været talt til smaae- og ikke stoerehundrede. Denne discours afgjör ikke fuldkommen, hvor stoer folkemængden har været sidst i det 11te seculo, men giver dog saa meget tilkjende, at den har ey været större end i det 17de eller begyndelsen af det 18de.

Det er umueligt, at folkemængden har været saa overmaade stoer i gamle dage, naar man efftertænker, at indbyggerne ere af sult, stærke grasserende peste og sygdomme i tusindetal uddöde, som for exempel udi aarene 975, 1095, 1118, 1314, 1402, 1494. Jeg vil ikke gaae vore tider nærmere med disse bedrövelige aarstal, at jeg ikke taler om, hvor

[1] Tveir tugir, þ.e. tíræð hundruð sem jafngilda 100 eða tólfræð hundruð sem jafngilda 120. / *Mængde på 20 stk., dvs. små hundrede, som svarer til 100 eller store hundrede, som svarer til 120.*

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (g) I Landnama, skreven af Are Frode, og Christendoms saga, Sturlunga, hvorimoed Schedæ ey stride i mindste maade. [*ÍF*. 1. bindi, s. 30–397 (Landnámabók); 15. bindi, s. 1–48 (Kristni saga); *Sturlunga saga* I–II.]

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (h) Islands lovs landsleyebalkens 57. cap. taler om II hundrede favne *tolfræd* for ikke at confundere dem med II hundrede *tiræd*. [Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 196.]

[4] Snorri Sturluson (1179–1241), goðorðsmaður, sagnaritari og skáld / *islandsk høvding, forfatter og skjald*; Snorri Sturluson, *Ritsafn* I, s. 1–259 (Edda).

mangfoldige der ere af landfolket i de uroelige tider i krig og dueller omkomne.

Vel have de formuende i de tider maat holde mange folk i sin tjeneste for desto beder at kunde byde sine fjender spidsen og til sit eget forsvar. Men det er ikke noget bevis paa folkemængden. Bönderne holdt derimoed des færre tjenestefolk (i).[1]

Om denne post kand ellers disputeres pro & contra, og ingen veed at sige, hvem der har rettest. Hvad, jeg har i disse 10 § med beviser af historierne og effter andre ihændehavende documenter anfört, er for at give nogen underretning om landets forfatning og tilstand i forrige tider, som nogle have betragtet igjennem et forstörrelsesglas (k).[2] Jeg har tænkt, at de annotationer,[3] jeg har gjort derover, var ey ufornödne, hvilke, naar de maatte holdes imoed de lovsange, som af nogle ere bleven gjorte om de gamle islænderes herlighed og stoere oeconomiske bedriffter, kunde sandheden desto beder vorde effterkommet, som ikke var ufornöden for dem, som vil vide landets rette historie og saavel tilstandens som politiens og oeconomiens sande sammenhæng (1).[4]

2DEN PART

OM LANDETS OG INDBYGGERNES TILSTAND FRA AAR 1700 TIL NÆRVÆRENDE TIID

§ 11.

Ligesom den næstforegaaende § handler om folkemængden i forrige tider, saa skal og i denne vorde noget anfört om indbyggernes antal fra aar 1700 til nærværende tid.

1 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (i) Islands lovs tingfarebalkens 1. cap. taler om dem, som maae udnævnes for laugrettemænd, at de skal have forverksmand [forverksmaður/*forvalter*]. Frammfærslubalkens 12. cap. om *einvirkia*, det er dem, som ingen folk have i sin tjeneste. Og i de islandske historier tales om dem, som ingen folk havde i deres tjeneste, som langt heller tjener til bevis paa folkemangel end folkemængde i de tider. [*Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 81, 148].

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (k) Denne feyl findes hos fleere end os, at ansee forntidens bedriffter for langt större, end de virkelig har været, og beskyldes den for noget, gaaer man ogsaa derudi gjærne for vidt.

3 Athugasemdir. / *Anmærkninger*.

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (l) Ved en deel af de gamle islandske historier er at observere, at de ere fulde af urimeligheder, endog den trykte Landnama selv, som ingen nu om stunder kand troe. Det heeder ligesom hr. baron Holberg har sagt udi hans *Dannemarks riges historie*, tom. 1., p. 289, "at det kostede kun at fingere udi de tider, da alting blev troet."

Man paastaaer, at her har været over 100.000 mennisker i landet aar 1700, grundende saadan paa laugmand Bechers[1] overslag, som var landet lidet bekjendt og kom her först til betjening aar 1738. Han siger, at effter at smaakopperne havde udi aarene 1707 og 1708 borttaget en stoer deel af indbyggerne, som rigtigst angives for 16.000 (a),[2] havde landet endnu havt over 90.000 folk tilbage. Fölgelig vil 1707, effter denne giskning, have været 106.000 mennisker i Island.

Vil man nu conferere dette stoere tal med indbyggernes antal for nærværende tid, da befindes i heele landet ikkun lidet over 46.000 sjæle. Fölgelig vil 60.000 være uddöde siden aar 1700. Men intet er uantageligre end denne angivelse. Laugmand Becher, paa hvis duelighed og accuratesse vil ey gjöre her nogen udsættelse, skrev meer end 30 aar, effter at smaakopperne havde borttaget de mange mennisker, og kand fölgelig ey i saa vigtig en sag staae saavel til troende som stifftprovst Haldorsen,[3] som levede og skrev herom 1707. Hann bevidner (b),[4] at smaakopperne havde borttaget 16.000 mænd, hvilke 16.000 var effter de fornufftigste mænds nöyagtige udregning meer end ¼ deel af alle landets indbyggere. Saa deres antal for kopperne har i det höyeste været hen imoed 60.000, fölgelig de overblevne ikkun 44.000.

Denne sandhed bekræfftes endnu nærmere med fölgende argumenter:

1° Blev alle landets indbyggere talte udi laugmand Thorlev Kortsens[5] tid imellem 1670 og 1680 (c),[6] det er 20 aar forher. Da befandtes böndernes antal at være 7.000, men heele landfolkets effter nöyeste udregning noget over 50.000.

[1] [Hans Becker], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Islands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736*. København 1798, s. 6; Lbs.-Hbs. JS 83 I, fol. Forslag til Islands opkomst; DRA. Komm. 1735–71. Nr. 37. Project Protocol A, 1736–40. Nr. 35. Hans Becker, Forslag til Islands opkomst, 1737.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Effter den lærde og stoere antiqvarii stifftprovst hr. Haldorsens forfattede *Vita* over biskop Vidalin. [Jón Halldórsson, *Biskupasögur Jóns prófasts Haldórssonar í Hítardal* I, s. 348–383. Jón Vídalín (1666–1720), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1698–1720.]

[3] Jón Halldórsson (1665–1736), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 1701–1736.

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Ibidem, loco cit. [Sbr. nmgr. / *jf. fodnote* nr. 2.]

[5] Þorleifur Kortsson (?–1698), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1662–1679.

[6] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Laugmand Kortsen döde 1698.

2° Aar 1689 creperede mange af disse folk af hunger (d).[1]

3° Aaret derpaa, 1690, döde landfolket ligeledes af sult og mangel, men dog endnu fleere af den stoere sygdom, som overgik det heele land (e).[2] Ellers var bestandig i 16 aar, fra 1687 til 1702 inclusive, meget haarde tider i landet, som ey alleene forhindrede indbyggernes tiltagelse, men og borttoeg en deel af dem, især udi aarene 1697–98–99.

4° Aar 1697 kunde landet formedelst folkemangel umuelig taale at miste de 30 mand, som Kong Christian den femte udskrev til sin tjeneste, da övrigheden angav, at kongens og forpagternes inventariibaader[3] kunde ey, om de udgik, söge fiskeriet. Og ansögte derfor allerunderdanigst hans Maj^{t} vilde allernaadigst frigive disse 30 mand, som ogsaa skeede (f).[4]

Naar dette maatte vorde nöye iagttaget, er det maaskee for meget sagt af mig, at her har kundet være 60.000 mennisker i landet aar 1707, hvilket hr. Haldorsen ey heller paastaaer, men alleene, at 16.000 döde var meer en ¼ af indbyggerne. Naar nu kopperne har borttaget 16.000 sjæle, saa kand der ey have været fleere end 44.000 tilbage effter forbemeldte. Jeg veed ikke, hvor de övrige 46.000, som laugmand Becher lægger hertil, skulde være bleven af. I landet har de ikke været at finde, thi det bevises med laugmand Vidalins skriffter, at de faae jorder, som aar 1696 var beboede i landet, havde ey formedelst folkemangel kundet byxles effter aar 1707 og 1708 (g).[5] Og forbemelte stifftprovst Haldorsen tilstaaer samme i henseende til Schalholts domkirkes[6] jorder, som han siger deels har maat staae öde, deels bortleyes for den halve afgift (h).[7]

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (d) Altingsbogens 1689, n° 48. [*Alþingisbækur Íslands* VIII, s. 259–260.]

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (e) Altingsbogen 1690, n° 34. Horrebow, *Efterretninger*, pag. 13. Altingsbogen 1697, n° 14. [*Alþingisbækur Íslands* VIII, s. 294–295; Niels Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island*. København 1752, s. 13; *Alþingisbækur Íslands* IX, s. 18–19.]

[3] Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. / *Inventarbåde. Både, som tilhører kongens fiskeri.*

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (f) Altingsbogen 1697, n° 14. Den kongel. befaling er af 28. Martii 1696. [*Alþingisbækur Íslands* VIII, s. 294–295; *Lovsamling for Island* I, s. 525 (Reskript til Amtmand Chr. Müller, ang. Lösgængeres Bortsendelse, 28.3.1696).]

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (g) Laugmand Vidalin om ordet tiende. [*Stutt ágrip af lögmannsins Páls Vídalíns glóserunum yfir fornyrði lögbókar Íslendinga*. Kaupmannahöfn 1782, 5. hluti, s. 2–32 (Tíund, tíundargjöf).]

[6] Skálholtsdómkirkja / *Skálholt domkirke*, Biskupstungur, Árn.

[7] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (h) At hr. Haldorsen har fremfor andre havt leylighed at

Vil man nu spörge, hvorfor folketallet ikkun lidet overgaaer 46.000 for nærværende tid, og de 44.000, som smaakopperne effterloed, har ey kundet formeere sig til et höyere antal i en tid af 61 aar? Da svares: At indfaldende sygdomme og haarde aaringer have herudi som sædvanlig været til hinder (§ 10). Saaledes borttoeg smaakopperne toe gange i denne tid, nemlig 1742 og 1762, mange mennisker igjen. En meget stærk sygdom paa Vesterlandet 1761 og paa Nordlandet 1767 havde og samme virkning. 1757 og 1758 ere nogle tusinde af hunger creperede, vel 5 à 6.000, men langt fra ikke 12.000, som her fra landet urigtig er bleven angivet. 500 mand have til visse sat livet til ved fiskerierne, meest paa sönder- og vesterdeelen af landet, og vist noch i disse 61 aar ligesaa mange taget ud af landet. Havde disse extraordinaire tilfælde ey indlöbet, havde landet i denne dag sandelig været eyere af 60.000 indbyggere.

Jeg har ey kundet effterkomme, at her har nogensinde været meer end 60.000 mennisker höyest i Island. Större antal skal umuelig kunde gotgjöres. Jeg holder for, at Bechers ugrundede giskninger kand ey antages af nogen i saa betydelig en sag. Derimoed er den effterretning, som hr. stifftprovst Haldorsen har givet os, upaatvivlelig.

Aar 1751–2–3–4, da jeg opholdt mig som student i Kiöbenhavn, forsikkrede man hans kongel. Maj^{t} og Rentecammeret, at Island eyede 80.000 indbyggere. Det samme havde og Horrebow antaget for rigtig, som hans *Tilforladelige Efterretninger om Island*, udgivne 1752, medföre (i).[1] Men 7 aar dereffter (ɔ: siden 1754), nemlig 1761, blev folket talt i landet, da det befandtes at være circa 44.000.

Vil man nu sætte, at de haarde aaringer 1756, 1757 og 1758 have borttaget af forbemelte 80.000 hen imoed 6.000, som er det allerhöyeste, man kand gjöre det til, og er dog for meget sagt, saa kand dog ingen anden rigtighed skaffes for de manglende 30.000, end at de har alleene existeret i angivernes imagination. Saa uantagelige ere de underretninger, som ere bleven givne om folketallet i landet, alleene grundede paa giskninger, men ingen vished.

Man maae ellers tilstaae, at folkeformeerelsen i Island er ey mindre, men ligesaa stærk som i noget andet land. Det bevises allerbest med de

---

erkyndige sig om de dödes antal er gandske vist, da han corresponderede med saa mange paa heele landet. Og desuden var 1707 og 1708 tillige rector paa Schalholt, hvor listerne over de döde har indkommet. Han opregner og hver en præst ved navn, som döde i smaakopperne, 26 i tallet i Schalholts stifft.

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (i) Pag. 13.

födde og dödes lister, som jeg har alleene seet for 2 aar. Nemlig aarene 1764 og 1765 for Schalholt stifft, da det först bemelte aar ere 528 og det sidste 526 fleere födde end döde. Det er 1.054 i det eene stifft, og var dog formeerelsen effter proportion större udi Hoelum stifft (k),[1] saa man tör sikkert sætte 1.230 fleere födde end döde disse 2 aar i begge stiffterne.

Skulde folkeformeerelsen saaledes vedblive i en tid af 30 aar, eller fra 1770 til 1800, saa eyede landet 18.450 sjæle fleere, end det nu har. Ja, over 20.000, om dyrtid eller stærke grasserende sygdomme ey indfaldt, thi formeerelsen blev effterhaanden större, ligesom folkenes antal aarlig meer og meer tiltoeg.

§ 12.

Det vil være fornöden ligeleedes at give nogen underretning om ödejorderne i Island, hvoraf de fleeste ere affaldne for aar 1700 til största skade for landet.

Det er en meget velbekjendt sag, ved hvad leylighed en stoer deel af jordegoedset er kommen at staae öde. Nemlig, ved de indfaldne stærke sygdomme aar 1314, 1402 og 1494 (§9), som hart ad havde skilt landet ved alle dets indbyggere. Det er ligesaa bekjendt, at elvebrud, oversvömmelser, fjældskreed, jordbrand, jordskjælv, flyvesand og söebrud have tid effter anden gjort mange af ödejorderne aldeles ubeboelige og andre saa ubeqvæmme, at ingen vil antage dem (§ 3). Hver en söger gjærne at faae de beste gaarde til beboelse, hvorunder og fattige folks velfærd beroer.

Men at der er effter angivende stoert antal jorde lagt öde siden aar 1700, har jeg aldrig kundet indsee. Og derfor undret mig meget over det andragende, som er bleven gjort her fra landet aar 1757 (1)[2] af saadan indhold: "Island aftager til den halve deel i hver halve seculo, og vil da den til slutning overblivende halve deel blive omsider meget ringe." Jordegoedset i landet vilde effter denne satz have affaldet fra 1700 til 1750

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (k) Denne effterretning er tilforladelig, thi udregningen er gjort af sr. Hannes Finnsen, som har havt listerne over de födde og döde i hænderne. [Hannes Finnsson (1739–1796), stúdent, Skálholtsbiskup / *student, biskop i Skálholt* 1785–1796.]

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (l) Samme er falden mig i hænderne og har fleere mærkværdigt at indeholde. [Fylgiskjal með greinargerð Skúla Magnússonar um Innréttingarnar hér að ofan / *Bilag til Skúli Magnússons redegørelse om De Nye Indretninger her ovenfor*, lit. TT. Num. 16. (Pro memoria angaaende den islandske handel), s. 363.]

til halve parten, og den overblevne halve deel vil til aar 1800 aftage om halvparten igjen. Fölgelig i dette seculo ¾ deele af landet lægges öde, og ikkun ¼ deel blive tilbage.

Jordebogen af 1696, som blev forfattet effter kongel. allernaadigste befaling,[1] men samlet og sat i orden af laugmand Gottrup,[2] anförer ikkun 4.032 jorder den tid paa heele landet (m).[3] Hvoraf nogle stoed dog öde, som er at undre, da det var just i den tid, da folketallet effter næstforegaaende § skulde have været saa meget stoert. Men effter jordebogen af 1760 belöber jordernes antal sig til 4.264. Det er 232 jorder, fleere end der ere anförte 1696 (n).[4] Hosfölgende specification sub n° 1, extraheret af jordebogen 1760, viser tydelig, at de 129 jorder, som udi samme anföres, men ere ey at finde i jordebogen 1696, have ikke den tid været beboede, men er alle siden bleven optagne. Og meerbemelte jordebog af 1760 anförer effter professor Arne Magnusens jordebog,[5] som blev forfattet mellem 1702 og 1712, desuden 115 ödejorder. Hvorover herhos fölger en anden specification sub n° 2, hvilke ere nu alle ligeleedes optagne. Hvor kand man da sige, at der ere saa mange jorder satte öde siden aar 1700?

De 601 ödeboeliger, som anföres paa kongens goeds, ere meest tomme huuse,[6] som for exempel: 52 paa Vestmannöerne, og hjaleyer, som söen har afbrudt, som de 15 paa Stafnæs pp.[7]

1 *Lovsamling for Island* I, s. 252 (Reskript til Befalingsmand Henrik Bjelke, om Forfattelsen af en Jordebog, samt at hver Sysselmand skal boe inden sit Syssel, 21.5.1657). Lesin upp á Alþingi / *Oplæst på Altinget* 1658, 1668 og 1682. *Alþingisbækur Íslands* VI, s. 419; VII, s. 125, 587.

2 Lauritz Christensen Gottrup (1649–1721), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1695–1714.

3 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (m) Jordebogen af 1696 har jeg nöye confereret med jordebogen af 1760. [*ÞÍ*. Jarðabækur – sérsafn. A/3–1 (Jarðabók 1696 B); A/4–1 (Jarðabók 1696 A); Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.]

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (n) Af denne jordebog har jeg gjort adskillige extracter og har havt samme 2 aar under hænderne.

5 Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er skrá um jarðeignir, verðgildi þeirra og ástand sem gerð var árin 1702–1714. / *Árni Magnússons og Páll Vídalins jordebog er en fortegnelse over jordbesiddelser, deres værdi og tilstand, som blev udarbejdet i årene 1702–1714. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943.

6 Tómthús. Hús við sjávarsíðuna sem höfðu ekki grasnyt fyrir skepnur. / *Tomthus. Afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr.*

7 Vestmannaeyjar; Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

Af de af sysselmand Gudmund Runolvsen anförte 232 jorder og hjaleyer i Guldbringesyssel skal neppe kunde optages 20. Resten er afbrudt, og man veed ikke af andet end allene navnene at sige. Det er og at observere, at nogle jorder og hjaleyer ere forflöttede fra et stæd til andet og have ved den leylighed faaet andre navne. Ex. gr. den jord Skard udi Schaftefeldssyssel anföres öde, men i dens stæd ere dog opbygte 4 andre jorder, Kvyholt, Langholt, Stadarholt og Skardsholme (o).[1]

Nylig ere husene paa jorden Mausboeder i Guldbringesyssel forflöttede, og den siden kaldet Nesiar.[2] Ikke desmindre heeder det, at Mausboeder er öde. Herpaa har jeg langt fleere exempler, som for vidtlöfftig vil blive at anföre. Endelig findes og nogle navne paa ödejorder, som aldrig har været beboede, men ere brugte til sætterdrifft[3] og höesamlingspladser om sommeren. Andre til vinterbeed for faar, og nogle have været af og til beboede i forrige tider. I denne post er hr. laugmand Sölvesen[4] eenig med mig, hvis goede indsigt i antiqviteter og andre sager, ingen paatvivler.

Hans ord ere disse:

> Der siges vel, at mange böndegaarder og hjaleyer ere hist og her öde og ubeboede paa andre og fleere stæder, hvilket ingen kunde nægtes. Men er det vist, at de stedse udi forrige tider have været beboede? Mangen vil sige, at paa Bleiksmyredal inden Nordersyssel[5] har staaet en kirke og et heelt kirkesogn i gamle dage. Men jeg vil bevise af Munchetveraaeklosters og Ravnegilskirkes[6] documenter, at samme dal har i det ringeste fra seculi 14ti begyndelse aldrig været beboet uden til sommerdrifft af heste, stude og lambe. Og om nu findes paa andre stæder ödeboel, hjaleyer eller gjærder, saa er dermed ikke bevist, at de har været bestandig beboede, men ikkun af og til, eller maaskee aldrig, alleene brugte til at indsamle höe udi om hösten og huuse fæ udi om vinteren. Af saadan slags ere der 4 paa Munchetveraaeklostergaard, nemlig 2de Glumstade, Mariegerde og Dadegerde.[7] Det bevises

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (o) Bevises med jordebogen 1696. [Skarð, Kvíholt, Langholt, Staðarholt, Staðarhólmi, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.]

[2] Másbúðir, Nesjar, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

[3] Selstöður. Bithagi fjarri heimabæ þar sem búfé var látið ganga á sumrin. / *Sætersteder. En græsgang langt fra gården, hvor kreaturerne var på græs om sommeren.*

[4] Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

[5] Bleiksmýrardalur, Þingeyjarsýsla / *Pingeyjarsyssel*.

[6] Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.; Hrafnagilskirkja, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.

[7] Glúmsstaðir, Maríugerði, Daðagerði, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.

af den gamle Víga-Glúmur hans historie,[1] at han paa Glumstade havde sommersætter. De 2 andre kand aldrig have været beboede eller bygte til anden ende, end som tilforn er sagt, at indhöste höe eller skyle[2] fæ om vinterdag. Og ingen af disse nævnes, hverken udi de förste eller sidste bispernes maldageböger,[3] der dog andre tilliggende jorder ere specificerede. Ergo have disse aldrig været noget leyeboel. Men en ung person, som af de hhr. Commissarier, assessor Arne Magnusen og laugmand P. Vidalin, blev overdraget at forfatte jordebogen over Öefiordssyssel[4] (thi man maae troe, at de vare her ikke selv), har optegnet alle de navne, som han fik opspurgte, uden at examinere, om stæderne vare nogen tid beboede. Og ligesom dette er tilgaaet her, kand man læt tænke, det forholder sig ikke meget anderleedes paa hine stæder.

Saavidt laugmand Sölvesen.

Hr. Thord Thordersen, præst til Hvamme i Dahlesyssel,[5] som har gjort samling af adskillige fornufftige mænds skriffter, bevidner og, at den specification, som er bleven forfattet over jordegoedset, da assessor Arne Magnusen skulde indrette jordebogen over landet, har ey vaaren tilforladelig. Thi sysselmændene havde tilholdt bönderne at optegne alle de navne, som de havde hört nævnet paa jorder, hjaleyer og husmandspladser, som de havde flittig effterkommet, enten de havde nogensinde existeret eller aldrig, hvorved sætterdriffterne, höesamlingsstæderne og tomme huuse have ogsaa faaet navn af ödeboeliger, som læt er at gotgjöre.

Det kunde endnu maaskee tages i tvivlsmaal, om der var fleere jorder beboede 1760 end 1696, siden afgifften af jordegoedset skal være bleven forringet om 8.945 rd. i de 64 aar, som beregnes mellem disse aarstal. Jeg har examineret jordebogen af 1760 og befundet, jordegoedsafgifften effter den bedrage sig til 29.055 rd., men ikke 24.273. Fölgelig vil 4.782 rd. bortfalde af forbemelte 8.945 rd. difference. Og den rette forskjæl ikkun være 4.163 rd., om jordegoedsafgifften ogsaa er rigtig bleven beregnet 1696, som jeg har ey faaet stunder at undersöge.

1 *ÍF.* 9. bindi, s. 1–98 (Víga-Glúms saga).

2 Skýla. / *Give læ.*

3 Máldagabækur biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna. / *Biskoppernes jordebøger, registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder.*

4 Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

5 Þórður Þórðarson (1684–1739), prestur / *præst*, Hvammur, Hvammssveit, Dal. 1721–1739.

Men for at forskaffe rigtighed for, af hvad aarsag jordegoedsafgifften er mindre 1760 end 1696, da den burte dog været meere, naar fleere jorder skulde være beboede, da vil observeres:

1. At jorderne vare 1696 meget ubillig og alt for höyt leyede, som bevises af en kongel. forordning udgiven den 15de Maji 1705,[1] der forbyder at leye jordegoedset for höyt, tage leye effter uddödt qvæg med videre. Jordeyernes ubillighed gik sidst i det 17de seculo saavidt, at for exempel af 3de jorder, som kongen havde solgt til en vis mand i landet 1686, nemlig Hvitaaevalle, Heggstade og Burfeld,[2] hvoraf svaredes 17 rd. 32 sk. i aarlig afgifft (p),[3] betaltes 10 aar dereffter, eller 1696, da de vare blevne proprietairgoeds, 28 rd. 64 sk. (q).[4]

Udi Hoelum bispestoels goeds hjemmeombud var bleven sat 167 kvilder for mange (r),[5] som ifölge af denne kongel. forordning og effter amtmand Müllers[6] foranstaltning bleve igjen afskaffede. Og saaleedes gik det til fast overalt. Publicum havde visselig ey været tjent med, at hermed havde længer været continueret, allermindst i vore tider.

2. Ere en deel jorder formedelst paafalden skade bleven nedsatte i afgifften, især kongens goeds udi Guldbringesyssel (s).[7]

3. Er udi jordebogen af 1760 anfört meget mindre landskyld paa Tychebajklostergoeds og Flogejorder,[8] end den var 1696, thi Kötlugiau[9] havde da nylig ruineret samme. Men nu leyes dette goeds höyere, og fölgelig bliver forskjælen mellem jordebögerne af 1696 og 1760 saa meget mindre.

4. Ere nogle jorder af ny optagne siiden 1760. Og af andre svares meere afgifft end bemelte aar, saa det er troeligt, at affældningen er for nærværende tid ikke meget stoer.

1 *Lovsamling for Island* I, s. 623–624 (*Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island*, 15.5.1705).

2 Hvítárvellir, Heggsstaðir, Andakílshreppur, Borg.; Búrfell, Ásasveit, Borg.

3 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (p) Bevises med biskop Th. Thorlaksens *Vita*. [Jón Halldórsson, *Biskupasögur Jóns prófasts Haldórssonar í Hítardal* I, s. 309–347. Þórður Þorláksson (1637–1697), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1674–1697.]

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (q) Bevises med jordebogen af 1696.

5 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (r) Anfört af mig udi mine betænkninger om kvilder. [Afrit í/*kopi* i: Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3309, 4to. Bl. 59–72.]

6 Christian Müller (1638–1720), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1688–1718.

7 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (s) Den seeneste nedsættelse skeede 1755 af landfoget Skule Magnusen, sysselmand Runolvsen og tiltagne mænd.

8 Þykkvabæjarklaustursumboð. / *Þykkvabæjarklausturs ombud*; Flögujarðir. / *Flagas jorder*.

9 Katla, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft.

Slutningen af det anförte vil derfor blive: At der gives nogle ödejorder i Island, dog meest hjaleyer, som kunde optages igjen. De fleeste derimoed ere af söen saaleedes afbrudt eller ved anden paafalden skade ruinerede, at de ere enten ikke meer til eller at istandsætte. At denne ödelæggelse er skeet i det 14., 15. og 16de seculo, mindst i det 17de og 18de, undtagen for saavidt söebrudet angaaer, der gjör landet aarlig en stoer skade. At der ere siden aar 1700 mange jorder optagne, saavel de, som laae öde 1696 som hine, der blev öde, da kopperne gik 1707 og 1708, effter hosfölgende forhen allegerte specificationer. Og endelig nogle jorder og hjaleyer af ny optagne, som aldrig have været för beboede (t).[1]

Jeg formeener og, at siden det herved er bleven bevist, at nu ere langt fleere jorder beboede i landet end aar 1696, eller da professor Arne Magnusens jordebog blev forfattet, at den tid har ey været nær saa stoer folkemængde, som er bleven angiven, og rimeligst ikke större endnu, thi hvor skulde den ellers have opholdt sig, som bestyrker, hvad jeg har skreven derom i næstforegaaende §.

Jeg holder ligeleedes for, at det var baade meget gjörligre og tillige nyttigre at forbedre ruinerede jorder og optage adskillige ödepladser af ny i bygdelauget, end anvende stoere bekostninger paa de langt fraliggende egne til fjælds, som Langevatnsdal, Geitland, Hrafnkelsdalen, Mödredalen[2] og fleere stæder, som ey har været beboede i nogle 100 aar

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (t) Dette viser specificationen sub n° 1 confereret med jordebogen 1696. En anden specification paa Hoelum bispestoels jorder, som jeg har i hænder, dat. 1571, confereret med specificationen over samme goeds 1729, og endelig endnu en specification over oeconomie goedset af 1764, confereret med den sidste, beviser, at 3de jorder Hialtastadahvammur, Torfgardur og Thorstenstade ere optagne siden 1760. [Hjaltastaðahvammur, Akrahreppur, Skag.; Torfgarður, Seyluhreppur, Skag.; Þorsteinsstaðir, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj.]

Specificationen af 1571 anförer 305 jorder, som ligge under bispegaarden, hvoraf 43 var den tid öde. Specificationen af 1729 anförer ligesaa mange jorder, men ikkun 17 öde. Jordebogen af 1760 331 jorder, deraf 12 öde. Fölgelig eyede bispegaarden 1760 319 beboede jorder, dertil lagte endnu 3 jorder, som ere optagne siden 1760 effter forbemelte specification af 1764, tilsammen 321. Det er 16 jorder meere, end bispestoelen eyede 1571 og 1729. Saaleedes har og sysselmand Biarne Haldorsen opbygt 3 à 4 hjaleyer af ny ved Vydedalstunge, og fleere have gjort det samme. Jeg har næstafvigte aar ladet opbygge 3de ödehjaleyer paa mit goeds. [Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773; Víðidalstunga, Þorkelshólshreppur, Hún.]

[2] Langavatnsdalur, Mýr.; Geitland, Mýr.; Hrafnkelsdalur, N-Múl.; Möðrudalur, N-Múl.

og ere forladte formedelst deres ubeqvæmmelighed. De svagheder, som os ere nærmest, ere de farligste, og derfor saa meget meere magtpaaliggende at raade boed paa.

§ 13.

Ligesom udi næstforegaaende § er afbevist, at en deel ödejorder ere siiden aar 1700 til beboelse bleven optagne. Saa vil jeg her gotgjöre, at baadeudreedningen er i vore tider meget större, end den var aar 1700.

Jeg vil alleene anföre Guldbringesyssel til exempel, saasom her er det betydeligste fiskerie paa heele landet, og befindes da: At aar 1700 blev ikkun 25 baade udreedede i Grindevig,[1] hvorpaa roede 185 fremmet söefolk. Aar 1770 derimoed udreedte 51 baad med 419 uden districtet folk. Paa de saakaldede Sydernæs og Saltenæs[2] er baade- og folketalet ongefær det samme begge aar. Men paa Stranden og Kialernæs ⅓ deel meere og paa Altenæs[3] over 100 baade fleere nu end aar 1700. Saa at i dette syssel gaar over 200 baade meer til söes, og söefolket er over 500 fleere 1770 end aar 1700. Herfor har jeg beviser i hænderne og deres tilstaaelse, som endnu leve og veed at give tilforladelig underretning herom.

Naar nu fleere jorder ere beboede, fleere baade med större antal folk söge fiskeriet end ved dette seculi begyndelse, mon det ikke kunde tjene til et nyt uryggeligt bevis, at da have neppe kundet være fleere indbyggere i landet end nu?

Jeg veed ikke, hvad et större antal skulle have forrettet, naar det hverken har sögt fiskerie eller optaget ödejorderne. Vil de, som ere af andre tanker, herom indvende, at i det 16de hundrede aar og mellem 1710 og 1720, ja, indtil 1740, er meere fisk udfört af landet end nu i disse tider, som ufejlbar maatte komme deraf, at fleere folk havde fordum sögt fiskeriet end nu, og fölgelig indbyggernes antal været större tilforn, da svares: At dette forholder sig anderleedes. Indbyggerne have vist aldrig sögt fiskeriet beder eller med fleere folk end nu, men fiskelötterne have i forrige tider været langt större. Saaleedes har provst hr. Gisle Biarnesen paa Melum,[4] en meget mærkværdig mand, fortalt mig, at i hans ungdom havde 1 mand faaet paa loed 10 til 13 hndr. og derover, nu 2, 3 à 4 hndr., saa 3 à 4 karle indbringe ey meer i disse end 1 i de tider.

[1] Grindavík, Gull.
[2] Suðurnes, Gull.; Seltjarnarnes, Gull.
[3] Vatnsleysuströnd, Gull.; Kjalarnes, Kjós.; Álftanes, Gull.
[4] Gísli Bjarnason (1686–1771), prófastur / *provst*, Melar, Melasveit, Borg. 1754–1767.

Jeg veed ellers ikke, om det kand bevises, at nogensinde er bleven udförte over 10.000 skippd. fisk af compagnierne eller i separathandelen[1] fra Island. Men jeg er viss paa, at afvigte aar ere indleverte i handelen og udförte over 10.000 skippd. herfra. Thi fra Sönderlandet alleene, Vestmannöerne iberegnet, er vist udfört og effterstaaende hen imoed 6.000 skippd., og fra Vesterlandet, skulle jeg troe, var næsten udbragt ligesaa meget.

Jeg har talt med folk, som kand erindre, at 2 à 3 skibe have kommet til Holmen[2] og gaaet med fuld fiskeladning derfra igjen. At indbyggerne havde ladet baadene 3 à 4 gange om dagen tæt under landet overalt. At fast ingen vilde eye fisken eller betale til halv værdie, og at kongens fisk havde maat ved offentlig auction paa landstinget opbydes og til höystbydende med stoer afslag i prisen bortsælges (u).[3] Dog kunde ikke landfogden blive af med halve deelen deraf, thi kjöbmændene gjorde meer end ⅔ af den fisk, som indbyggerne indleverte i handelen, til udskud, hvortil de var nödte, da de havde hverken skibe eller huus, som kunde indrömme den mængde, som blev fört til handelstæderne.

Det er ikke læt at udfinde den fornemste aarsag, hvorfor fiskeriet har ey indslaaet i saadan abondance[4] i en 20 à 30 aars tid som forhen. Nogle meene, at fisken söger ikke saa stærk til landet som tilforn. Andre, at de mange franske og hollandske fiskehukkerter, som i 100de tal ligge under landet, have trokket den fra samme ud paa deres fiskebanker ved det, at de kaste der fiskeindvoldene, hovederne og det meeste af helleflönderne over bord, som fisken siden söger og holder sig ved. Endelig holde nogle for, at saavel de mange fremmede fiskere som det stoere antal af indbyggernes baade, som aar effter andet söge fiskeriet, forhindre alt for meget fiskens formeerelse, og med professor Erichsen (x),[5] at fiskeriet kand nu ey effter mange 100de aars drifft falde hver aar saa overflödig nær ved landet som i de förste tider, da den havde nydt saa langvarig roelighed.

[1] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (u) Altingsbogen 1734, n° 27. [*Alþingisbækur Íslands* XII, s. 177.]

[4] Magni. / *Rigelighed.*

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (x) Hans *Udtog om Islands opkomst*, p. 27. [[Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 27.]

Jeg holder for, at de har alle ret, dog, at fiskens ulige sögning til landet er den fornemste aarsag til fiskeriets mislingelse. Saaleedes finder man, at aar 1406 har været et overhaands fiskerie, ey mindre end 10 hndr. paa loed (y).[1] 1603 og 1609 derimoed fiskelöse aaringer, som foraarsagede stoer hungersnöd og folkedöd (z).[2] Fra 1650 og indtil 1690 offtes extra goede fiskeaaringer. Fra 1690 til 1702 saa slette fiskeaaringer igjen, at mange af indbyggerne döde af sult (a).[3] Siden har man hafft, som alle er bekjendt, af og til meget goede og ligeleedes heel slette, ja hart ad fiskelöse aaringer, som 1756–7 og 8.

Hvis angaaer det gjorte forslag om fiskerie med hukkerter og norske baader med halvparten mindre mandskab end de islandske pleyer at udreedes, da kand ikke imoedsiges, at hukkertfiskeriet paa havet er meget nyttigt, naar det slaaer ind. Thi alle veed, at de islandske baade kand umuelig komme did, og med norske baader kand man langt beder seyle end de islandske. Saa at dersom islænderne vidste saavel at benytte sig af samme som nordmanden, var det vist en stoer fordeel og lættelse i arbeydet.

Herover maae jeg dog gjöre den annotation:

1° At saa længe landet har ey selv fiskerhukkerter og erfarne söefolk, kand det ey være nogen fordeel, men langt heller skade at fragte skibe og lönne fremmede folk til fiskeriets fortsættelse paa havet. Ja, det er ikke en afgjort sag, om profiten blev enda nogen, medmindre det maatte ogsaa afsætte fangsten paa de meest fordeelagtige stæder. Hvorledes, det gik til med det islandske interessentskabs[4] hukkerter fra 1752 til 1759 aars udgang, er meer end bekjendt. Tabet var utaaleligt, i 8 aar 18.251 rd. 81 sk.

Skipperne forsikkrede, at de franske og hollandske havde mange gaaet hjem med 2 à 3 læster, andre med 4 à 5 og de, som havde gjort den beste fangst, 7 à 8 læster. Det er sandt, at disse aaringer var fiskeriet meget maadeligt. Jeg har derfor forundret mig over den effterretning, som hr. professor Erichsen er given fra landet, at en af interessentskabets

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (y) Hola Annal. [*Islandske Annaler indtil* 1578, s. 369 (Gottskalks Annaler).]

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (z) Vatnsfiardar Annal. [*Annálar 1400–1800* III, s. 52–53 (Vatnsfjarðarannáll elzti).]

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Hvorom ere forhen allegerede Altingsbögerne. [Sjá nmgr. / *Se fodnote* nr. 2 s. 510.]

[4] Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík*.

hukkerter skulde 1755 have fisket 1.200 stk. havtorsk i 3 timer med 5 kroge eller haandliiner (b),[1] som til klipfisk virkede (c)[2] havde udgjort hen imoed 210 rd. Havde 5 mand trokket 500 havtorsk i 3 timer, det havde kundet været troeligre. Hukkerten havde af det heele mandskab kundet lades i 4 à 5 dage, hvor dette stærke fiskerie indfaldt. Men disværre! De fortjente begge tillige med alle interessenternes baade det heele sommer igjennem ikkun 635 rd. 92 sk., salt, tönder, bödker arbeyde, bekostninger paa klipfiskvirkningen, fiskeliiner, folkelön og fragten iberegnet. Saa heele hukkertfiskeriet har dette aar ey overgaaet 3.000 stk. torsk.

Man kand ey andet end falde paa de tanker, at skipperne have ey gjort deres flid ved fiskeriets sögning, siden fangsten var saa liden. At en islandsk toemandefar har i forrige tider, endog næstafvigte aar, fisket ligesaa meget, hvis udreedning, folklönnene iberegnet, ey kand koste over 10 rd., men man gav skipperne med 2de islandske styremænd, studentere, som havde lært styrmandskonsten, der skulde tillige med dem have opsigt med fiskeriet.

De hollandske skippere eye mange part i deres fiskehukkerter og ere sine egne herrer, behöve altsaa ikke at betale fragt eller skipperlön, erholde og de höyeste prise for deres fisk. Ingen under derfor, at de kand fremfor andre, som ikke have denne fordeel, fortjene noget ved fiskeriet.

2° Ved mandskabet paa de islandske baade er at observere, at det gjöres fornöden af ligesaa stærk et antal, som for nærværende tid er fast overalt brugeligt, skjönt nogle ere af den formeening, at det halve antal folk, som bruges til enhver baad, kunde være noch.

Sagen bestaaer derudi: α) At her gaar stærke brænninger, som baadene maae offte gaae igjennem, hvor man kand umuelig bruge seyl, thi indgangen til landet mellem skjærene, hvor disse brænninger gaar, er saa snæver, at aarebladene röre offte skjærene paa begge sider. Coursen er ulige, nu *nord*, nu *syd*, *öst* eller *vest*, maaske eet par hundrede aareslag, som maae trækkes af alle kræffter af saa mange folk, som baadens störrelse udfordrer. Dermed er det enda ey klart. Landningen er offte ligesaa farlig som at gaae mellem skjærene, og hvor mange sætte ey livet til i den? Saa nyttigt og fornöden derfor som det er at bruge seyl udenfor skjærene og brænningerne, saa unyttigt er det og kand slet ikke lade sig

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Hr. professor Erichsen, *Om landets opkomst*, p. 150.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Interessenterne loed dette aar som ellers fleere virke en deel af hukkertfiskeriet til klipfisk.

gjöre i disse omstændigheder. Her ere ey heller nogen öer, som man kunde söge i dette nödsfald, men landet maae absolument söges igjennem brænningerne, hvortil seks-, otte- à tiæringer ere de tjenligste.

β) Naar baaden er lykkelig kommen til landet, maae den strax sættes höyt op, maaske 40 à 60 favne, om den lander med ebbe eller lægt[1] vand, hvortil udfordres ligesaa mange folk, som nu roe paa disse baade. Ellers slaaer söen dem strax i stykker, da her ere ey havne eller saadan leylighed, at de kunde ligge ved en drægg,[2] ligesom i Norge eller andre stæder. Det vil derfor effter mine tanker blive meget vanskeligt og fast ligesaa ugjörligt paa de fleeste stæder at udreede de islandske baader med mindre mandskab, end i almindelighed er brugeligt, som hint er höystfornödent, at indbyggerne maatte lære navigationen, at styre en baad og före seyl.

Overalt: Naar 8 mand kand fiske ligesaa meget paa een baad, som om de vare paa toe baade, som saa offte er bleven forsögt, seer jeg ikke nogen fordeel ved at hensætte dem paa 2 baade, som vilde være dobbel bekostning. Fiskeriet slaaer ugjærne saa stærk ind, at baadene blive ladte af det heele mandskab, som de nu har. Langt mindre kunde det skee af det halve.

§ 14.

Laxe- og örretefangsten er ikke nær saa stoer i Island, som er bleven angivet. Thi fra Ölvesaae ved Örebach og heelt til Langenæs[3] paa Nordlandet er aldrig bleven seet eller fanget een eeniste lax. Laxefiskeriet har og aldeeles aftaget i mange elver, som alleene beholde navnet tilbage. I andre, som har været laxerige, kand fanges en og anden lax, men ikke af nogen betydenhed. Saaleedes har der været det beste laxefiskerie udi Blande og Hunaoes i Hunevandssyssel.[4] Tingörekloster[5] har faaet 5 à 600 stoere lax i forrige tider og derover, nu 14 à 15 stk. og somme tider slet intet. I Hvitaaen gaaer ey heller nær saa megen lax som tilforne. Saa det betydeligste laxefiskerie er udi Helleraaen i Guldbringesyssel.[6] Dog kand det ey importere forpagteren, naar afgifften aftrækkes, nogen 10 rd. om aaret.

[1] Lágt. / *Lavt*.
[2] Dreki, lítið fjögurra arma akkeri. / *Dræg, mindre anker med fire arme*.
[3] Ölfusá, á / *elv*, Árn.; Eyrarbakki, Árn.; Langanes, Þing. og N-Múl.
[4] Blanda, á / *elv*, Hún.; Húnaós, á / *elv*, Hún.
[5] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
[6] Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.; Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós.

Aarsagen, hvorfor laxen gaaer ey op i elvene som i forrige tider, formeenes være den: At söen har kastet saa megen sand op i elvemundingerne, at hvor et havfört skib har för kundet seyle ind og ud, kand nu neppe en liden toemandefar slippe igjennem. Hvor saadan grund er ved indgangen, gaaer gjærne brænningen, som laxen skyer. Og man troer, at det er formedelst brænningen, som gaaer saa stærk mellem Örebach og Langenæs, at laxen ey söger de ellers mange stoere ferske vande, som falde i denne næsten halve deel af landet.

At her kunde bruges laxegarn og sættes i söen, ligesom i Norge effter hr. Ströms forskrifft (d),[1] kand ey være noget imoed. Jeg havde i sinde at forsöge det fra Bessestæd ved Hröinsholtslajk,[2] hvor jeg formeener er goed leylighed til saadan, og om det bliver mig mueligt, vil jeg gjöre pröve herpaa tilstundende sommer. I Tingvalle- og Myvandene[3] falder meget goed örretefangst. Vel og nogen i Arnarvandene[4] og fleere stæder, som ikke söges med den vedbörlige drifft. Denne fangst har ey heller nogen afsættelse i handelen til opmuntring for indbyggerne.

Af sildefangsten veed man ikke at sige i Island, undtagen i Öefiordssyssel, hvor den löber ind paa fjorden, dog ikke altid. Man finder og den saakaldede havsild undertiden i torskens mave, som fiskes paa andre stæder, men gandske sjelden.

§ 15.

Det tilstaaes og, at landvæsenet og jordens dyrkelse er langt fra ikke i den drifft, som det sig burte, som ey er at undre, da andre lande, hvor anstalterne ere saa ypperlige, klage over samme (e).[5] Island fattes fremfor

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (d) *Söndmörs Beskrivelse* 1. part, IX. cap., p. 442 og 443. [Hans Strøm, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge*. 1. part. Sorø 1762, s. 442–443.]

[2] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Hraunsholtslækur, lækur / *bæk*, Gull.

[3] Þingvallavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn.; Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing.

[4] Arnarvatn stóra, stöðuvatn / *indsø*, Hún.; Arnarvatn litla, stöðuvatn / *indsø*, Mýr.

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (e) Om Frankerige heeder det: At mange dets marker, som kunde bære korn eller underholde creaturer, ligge öde, og at de dyrkede grunde give ikke nær saa meget af sig, som de effter deres goede art kunde give. John Nickoll, *Om Frankerigs og Engellands Fordeele og Mangler*, pag. 15. [John Nickolls, *Anmærkninger over Frankriges og Engellands Fordeele og Mangeler i henseende til Handelen og andre Kilder til Landes Magt og Styrke*. Oversat af Rasmus Finne Cortin. København 1756, s. 15.]

Om Sverrig: At dersom det var effter proportion af Uppland cultiveret, saa var riget 5 gange rigere paa folk, end det nu er. *Svenska Vetenskaps Academiens Handlinger*, vol. 4., for Jul., Aug., Sept. 1743, pag. 229.

dem folk, formue og anstalter til at kunde dyrke jorden, som det burte. Men det, som allermeest har herudi været til hinder siden dette 100 aars begyndelse, er mandskabets stærke fiskeries sögning, som aar effter andet tiltager, meest siden 1755. Compagnierne har immer klaget over fiskeriernes forsömmelse for Rentecammeret, men uden aarsag, alleene for at kunde faae som meest udfört af fisk og tran, hvorpaa de har kundet vinde noget anseeligt. Om landvæsenet har de aldrig kjært sig det ringeste. Ja, compagnierne har ved at accordere indbyggerne præmier for höyeste loed i ethvert district for leverance af havkalletran og for stoere baaders bygning, lokket dem fra landet til söen, og indbyggerne har selv synst, at de kunde fortjene meere ved fiskeriet end landvæsenet, som ikke har faaet nær saa stoer opmuntring.

Ydermeere: Compagnierne har udvirket saa mange Cammercollegii ordres til fiskeriets befordring i min laugmand- og amtmandsbetjeningstid, som visselig ere alle meget goede og ypperlige (f),[1] at man kand deraf tydelig see, at de (compagnierne) har anseet for hovedsagen at befordre fiskerierne. Der er og udgiven en kongel. anordning angaaende indbyggernes fiskerie (g),[2] og nu til sidst har itzige Compagnie[3] faaet 5.000 rd. af kongens cassa til dets befordring.

Jeg holder for, at landvæsenet behöver langt större understöttelse, og

---

Om Dannemark: At jordegoedset kunde indbringe eyerne dobbelt saa meget som nu, om jorden blev ret dyrket. *Oeconomisk Journal* for Majimaaned 1758, pag. 415.

Om Norge: At der findes temmelig deel ödegoeds. *Söndmörs Beskrivelse*, 1. part, VI. cap., p. 331.

1 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (f) Rentecammerets ordre angaaende fiskeriet og dets befordring siden 1755, ere: Af 4. Maji 1756, 26. Apr. 1757, 16. Febr., 19. Mart. og 19. April 1760, 25. Martii og 30. April 1761, 11te og 25de Maji 1762. 2de skrivelser under 31. Maji 1763, 28. Januarii og 5te Maji 1764. [*Lovsamling for Island* III, s. 238–239 (Rentekammer-Skrivelse til constit. Amtmand, Laugmand Magnus Gislason, ang. Control med Fiskeriet, 4.5.1756); s. 386–389 (Rentekammer-Skrivelse til Sysselmændene i Island, ang. Foranstaltninger ved Handelen, 19.3.1760); s. 439–440 (Rentekammer-Skrivelse til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskerie og Have-Anlæg m. v., 30.4.1761); s. 449–450 (Rentekammer-Skrivelse til Amtmand Magnus Gislason, ang. Præmier for Baadebygning, 25.5.1762); s. 461–463 (Rentekammer-Skrivelse til Amtmand Magnus Gislason, ang. den indenlandske Handel i Island m. v., 31.5.1763). Hinar hafa ekki fundist. / *De andre er ikke fundet*.

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (g) Den kongelige forordning er af 28de Februarii 1758. [*Lovsamling for Island* III, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).]

3 Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

anseer den sag ey være af mindre betydenhed for indbyggerne end fiskeriets sögning. Ja, for et endnu större og sikkrere næringsmiddel, som ey bör forsömmes for hins skyld. Fiskeriet skulde söges af alle kræffter om værtiden, men om foraaret ikkun af dem, som boe ved söekanten. Landfolket derimoed burte lægge vind paa landvæsenet og jordens dyrkelse.

§ 16.

Jeg er ikke af eens tanker med dem, som sige, at her har ey været gjort noget tilstrækkeligt forsög med kornvæxten, beskyldende det fremmede bönderfolk for at have været dovet og effterladent i agerdyrkningen, som vel kand siges om nogle faae personer, men langt fra ikke om alle de familier, som indkom til landet.

Jeg kjendte 5 af bönderne, som her var paa Sönderlandet, alle meget stræbsomme, som gjorde deres yderste flid for agerdyrkningen. Nogle af dem havde lyst til at blive her, især en nordmand ved navn Anders, en meget duelig mand, som var mange aar paa Leeraae under sal. amtmand Gislesens opsigt.[1] Og en anden paa Rechevig ved navn Sören, som begge gjorde dem ald umage for agerdyrkningen, og manglede der ikke, naar jeg skal roese mig selv, at bemældte Sören blev tilholden at beobagte samme, hvortil han havde selv en utrættet lyst. De hauger-, ager- og broelægningsarbeyde, som er at see paa Rechevig, er altsammen hans, som viser, at han var ikke doven. Jeg kand ey andet end holde med hvad, som er ret, og derfor vil ey med sysselmand Snorresen[2] give det uskyldige fremmede folk skylden, at her har ey voxet korn (h).[3] Kand det voxe i landet, som ey vil nægte, har de haarde aaringer, som indfaldt den tid, forsöget blev gjort af de fremmede bönder, havt skyld og de ikke.

Det vil ellers være meget at befrygte, at skjönt her kunde voxe byg eller andet korn i goede aaringer, at det gandske vist vilde mislinge i de haarde, ligesom i Nordlandene (i).[4] I Söndmörs fogderie[5] maae aarlig

[1] Leirá, Leirársveit, Borg.; Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[2] Jón Snorrason (1724–1771), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel* 1757–1771.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (h) Snorresen, *De Agricultura*, sect. 3, § 5, pag. 61. [Jón Snorrason, *Tractatus historico-physicus de agricultura Islandorum priscis temporibus cum successu usitata*, s. 61.]

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (i) Hübners *Greographies* II. Deel, pag. 177–207. [Johann Hübner, *Fuldstændige Geographie, oversat og rettet efter det sidst udkomme Tydske Oplag*. Bind 2, 177–207.]

[5] Nordlandene, Norge; Sunnmøre, Norge.

kjöbes en stoer deel korn i 13 kirkesogne. Aar 1760 fra 40 til 50.000 rd., som effter hr. Ströms *Beskrivelse* kunde dog ey kaldes et uaar. Jeg troer neppe, at det kunde gaae os beder (k).[1]

Hvad, som helst er at befrygte vilde forhindre kornvæxten i Island, er:

1° Den stærke kuld, som her falder gemeenlig om foraaret og langt ud paa sommeren, saa man har exempler, at sidst i Junio har qvæget omkommet under sneen, som 1519 (1),[2] og sidst i Julio har den aar 1564 naaet op til bugen af de störste heste (m).[3] Lige hændelser haves og i vore tider, thi laugmand Marcusen[4] har fortalt mig, at effter St. Hansdag,[5] da han holdt herretsting i Fliotum,[6] havde han ey kundet see den allermindste plet reen jord, men den havde været gandske bedækket med is og snee overalt. Afvigte aar kunde man ey först i Julio komme den gjenneste[7] vey til landstinget for is, som laae i veyen. Det hænder offte, at vi har frost og snee i Juliimaaned, endog her paa Sönderlandet. Aar 1756 og 1757 blev man begge deelene var paa[8] landstinget. Og 1763 maatte sysselmand Eggertsen[9] og jeg reyse den 10de Julii i frost og sneefog derop. Effter Horrebows gjorte meteorologiske observationer har nattefrosten indfaldet paa Bessestæd, der staaer tæt ved söen og i den sönderste deel af landet, 1749 den 9de Septembr. og 1750 den 10de ejusdem (n).[10]

1 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (k) *Söndmörs Beskrivelse* 1. part, VI. cap., p. 334.

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (l) Vatnsfiardar Annal. [*Annálar 1400–1800* III, s. 37 (Vatnsfjarðarannáll elzti).]

3 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (m) Hola Annal. [*Islandske Annaler indtil 1578*, s. 376 (Gottskalks Annaler).]

4 Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791; sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel* 1749–1757.

5 Jónsmessa: 24. júní. / *Skt. Hansdag: 24. juni.*

6 Fljót, Skag.

7 Skemmsta. / *Den hurtigste.*

8 Veitti athygli. / *Opmærksom på.*

9 Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1757–1784.

10 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (n) Disse meteorologiske observationer findes bag ved hans *Tilforladelige Efterretninger om Island*, conf. *Oeconomiske Magazin*, 7. deel. N° 15, p. 277 et seqv. [Niels Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island*, s. 391–478; *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*. Bind 7, s. 177 og áfram / og så videre.]

2° Den taage, som gjærne falder fra drivisen, som enten besöger landet eller ligger dog aldrig langt derfra (§ 5), hvormed altid fölger kuld og nordlige vinde, ligesom hr. Ström har observeret.

3° Det offte indfaldende alt for milde veyr om vinteren, som saa offte oplöser baade is og snee, hvorved ager og eng mister meget af sin krafft og blive alt for meget udlagede (o).[1]

4° Hindres kornet fra at blive moedent af den stærke indfaldende regn om sommeren, især udi Augusti og Septembr. maaned, da de stærke stormvinde, som fölge samme, gemeenligen brække kornstængerne tvert over og slaaer dem ned til grunden. Hvilket maae og være aarsagen, hvorfor det vilde korn bliver aldrig moedent udi Schaftefeldssyssel,[2] men maae tages raat ind og törres med stoer möye over en brændende ild. Disse uleyligheder have mödt de fremmede bönder og alle dem, der har gjort forsög med agerdyrkningen, som aarlig er skeet paa et eller andet stæd siden 1750, udi en tiid af 20 aar, men dog aldrig villet lykkes. Undtagen hvad 2 eller 3 ganger i ald den tid har kundet produceres en haandfuld byg af en hauge, hvoraf Hastfer[3] producerede en liden pröve paa Bessestæd, effter at han havde törret den inde paa kakelovnen.

Skjönt det maatte ifölge af ovenanförte, synes tydeligt, at kornavlingen i Island vil ikke blive noget hovednæringsmiddel for landet, maae samme dog ey foragtes eller forkastes. Men de ere ald ære og tak værdige, som endnu vil gjöre dermed forsög, hvilket ansees meget patriotisk og fortjener derfor ald understöttelse. Til den ende vil og et selskab af 24 personer[4] af landets börn gjöre 5 aars collect af 5 rd. pro persona aarlig til agerdyrkningens ubedragelige og endnu nærmere forsög. Vil selskabet saa, skal det være mig kjært, at pröven blev gjort paa min gaard, Reikholum,[5] hvor man vil sige, at korn har aarlig voxet i forrige tider. Vist er det, at man formeener, denne gaard frembyder hertil den beste leylighed, som skal findes paa heele landet.

§ 17.

Af drivtimmer have indbyggerne goed nytte til huuse- og baadebygning paa de stæder, hvor det falder. Men at udreede havföre skibe for at af-

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (o) Conf. *Söndmörs Beskrivelse*, 1. part, VI. cap., p. 330.

[2] Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*.

[3] Friederich Wilhelm Hastfer (1722–1768), barón / *baron*.

[4] Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777. / *Det Islandske Agerdyrkningsselskab 1770–1777*.

[5] Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.

hente det, ligesom interessenterne gjorde, vil være til stoer skade og ingen fordeel. Thi först maatte interessentskabet[1] bekoste en skibstimmermand med handlanger og heste, lang vey fra Sönderlandet til Isefiords- og Strandesyssel.[2] Timmeret indkjöbes af eyerne, og til sidst en hukkert udreedes og afsendes for at afhente samme, som derved forsömte den beste tid af fiskeriet. Hvilken bekostning i alt har visselig kostet hen imoed 1.000 rd., men timmeret, som den siden bragte med, var meget daarligt, ikke 50 rd. værd, der duede til intet andet end brænde, undtagen nogle faae stk., som kunde have været brugte til knæer og indholte[3] ved skibs- og baadebygning.

§ 18.

Jeg veed ikke, at der er gjort nogensinde det allerringeste forsög med hvalfiskefangsten af bemelte interessentskab, undtagen der ere kjöbte nogle harpuner og hvalfiskeliiner, som bestandig have lagt paa Rechevig.[4] Hukkerterne have ikke engang faaet en hvalfanger chalouppe med, men at ville tage stoere hvalfiske med skibsbaaden og alle uerfarne folk, saa nær som een eeneste matros eller styrmand, havde villet været omsonst.

Aar 1769 laae her 4 hvalfanger skibe fra Nye England over 8 uger under landet, men fik ikke een eeneste fisk. De havde ellers faaet 4 hvalfiske under Spitsbergen og Grönland, foregav, at her under landet var ikke saadan fiske, som hvalfangere i almindelighed sögte effter. De, som her var, forekom dem alt for smaae, skye og af anden art. Om de derudi have havt ret, lader jeg usagt. Noch er det, at det er meget rart, at nogen hvalfangerskibe ligge her under landet. Fiskehukkerterne derimoed i mængde. De hvalfiske, som indbyggerne have harpuneret, have været de saakaldede reiderkalve,[5] men ugjærne större, undtagen naar den grönlandske drivis har hart ad drevet fiskene paa land, da en eller anden kand have givet dem en harpun i livet.

§ 19.

Ingen af alle de mangler, som Island har, er dog at regne eller ansee imoed skovmangelen. Den har sat fast alle nyttige forfatninger, saavel i de förste som seenere tider, til side, kjöbstæders oprettelse, havföre ski-

[1] Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík*.
[2] Ísafjarðarsýsla. / *Ísafjarðarsyssel*; Strandasýsla. / *Strandasyssel*.
[3] Hnéleista (styrktarspýtur í horn) og innviði skips. / *Vinkeltformede stivere og indvendige stykker tømmer*.
[4] Reykjavík, Gull.
[5] Reyðarkálfar. Hvalkálfar af ætt reyðarhvala. / *Finhvalskalve. Kalve af familien finhvaler*.

bes bygning og med disse tillige landets egen handel. Den har foraarsaget, at fiskeriet har ikke kundet vedbörlig söges med hukkerter eller tjenlige baader, til hvilkes bygning landet har manglet tjenligt timmer.

Deraf kommer og, at vore islandske huuse ere saa daarlige, at ikke kirkerne engang ere andstændig bygte. Langt mindre haves fornödne vaaningshuuse eller for smaaeqvæget og andre creaturer, hvorunder qvægavlingen har og maat lide. Denne mangel staaer ey til at afhjelpe, siden her vil ey voxe fremmede træer, hvorpaa offte er gjort forgjæves forsög paa Bessestæd, Vidöe, Rechevig, Leeraae, Vatne og fleere stæder. Paa Næs[1] skal der endnu nogle faae stk. være levende, men om de kand komme til nogen væxt, veed man endnu ikke.

Man kand ey gotgjöre, at her har nogensinde voxet uden birk og krat (§ 2), og om landet kunde enda blive saa lykkeligt at faae fremmede træer til at voxe her, som var at önske, vilde det dog neppe kunde nytte effterkommerne förend om 100 aar eller meere. Man burte dog ey trættes ved at continuere med forsöget, skjönt dermed har ey villet lykkes hidindtil.

Jeg troer sikkert, at foruden det, at her falde gemeenlig haardere aar end i andre lande, den grönlandske drivis undertiden indspærrer landet og nægter det tilförsel af fornödne vahrer, her voxer ey korn med fleere uleyligheder. Har dog skovmangelen været til den største hinder for fremmede formuende folk at flötte hid. Thi det har vidst, at det maatte savne beqvæmme huse og værelser, som ey er af liden betydenhed, samt at alle nyttige indretninger vilde formedelst skovmangel blive meget vanskelige at iværksætte. Timmer til huuse-, skibe- og baadebygning og transport af fast alle fornödne materialier koster her meget meere end nogen andenstæds i rigerne.

§ 20.

Ertzer eller mineralier troer jeg ikke ere nogensinde bleven fundne eller kand findes i Island. Jeg har tilholdet sysselmændene overalt nöye at undersöge den sag.

De 2de observatores, som reyste over heele landet, vicelaugmand Eggert Olsen og landphysicus Biarne Poulsen,[2] fandt heller ingen. Om lig-

[1] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.; Viðey á Kollafirði, Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Leirá, Leirársveit, Borg.; Elliðavatn, bær / *gård*, Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. Allir þessir bæir tengjast Innréttingunum. / *Alle disse gårde er tilknyttet Indretningerne.*

[2] Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1767–1768; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.

num fossile[1] har præst hr. Snorre Biörnsen[2] givet den beste underretning, som haves. Af prövemæssig steenkul veed man ey heller at sige. Det er troeligt, at her ere ey malmbjerge i landet, thi de have ey den anseende eller criteria, som rette malmbjerge bör have (p).[3] Og de kunde vel ikke nytte stoert, om de og var her, siden landet eyer ingen skove og ikke heller steenkul til brændsel.

§ 21.

Hans kongel. Maj^{t} jordegoeds i Island vil jeg ikke heller gaae med stilltienhed forbi, men give derom saadan underretning:

Det udgjör noget meer end ⅕ deel af landet, leyes eller byxles ifölge jordebogen af 1760[4] for 6.309 rd. 69 sk. Deraf betale alle kloster- og ombudsholdere, saavel som opsidderne paa heele kongens goeds i Guldbringesyssel, til hans Maj^{t} aarlig 3.414 rd. 27 sk. Det er lidet over halvparten af afgiffterne. Overskudet er forpagterne allernaadigst accorderet.

Skulde nu dette jordegoeds sælges hans Maj^{t} skadeslös og paa samme maade som proprietairgoedset, nemlig den jord, som giver af sig 5 rd. i aarlige reveneurer for 100 rd., saa vilde kongens goeds, som giver af sig 6.309 rd., komme til at koste 126.180 rd. Jeg anseer, indbyggerne, effter den kundskab jeg har om deres midler og formue, neppe i stand til at indfrie 1⁄10 deel deraf. Af 20 sysselmænd i Island anförer landfogden 14 udi en til mig indgiven specification af 19de Decembr. 1768, som alle staae i restantz til de publiqve casser. Effter deres egen angivelser paa deres indkomster pro Anno 1769 ere der ikkun 6, som har 100 rd. og derover at leve af. De gejstlige staae dem endnu slettere. Jeg troer, der findes nu neppe een, som har 100 rd. at leve af, biskopperne undtagen. Hvorledes tilstanden ellers er i almindelighed, skal vorde nærmere anfört i næstfölgende §.

Heele jordegoedsets sælgelse vilde og gjöre mærkelig afgang udi de kongel. intrader, saa der blev ikkun tilbage sysselernes afgiffter, 1.288 rd. 9 sk. af heele landet, og hans Maj^{t} maatte aarlig lade före penge her-

[1] Surtarbrandur. / *Brunkul.*

[2] Snorri Björnsson (1710–1803), prestur / *præst*, Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr.; [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 362–371 (Tillæg Lit. A. Udtog af hr. Snorre Biörnssens Brev til amtmand Gislesen, 28.3.1760).

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (p) Anförte i Poul Juls *Goede Bonde*, cap. 16, p. 109. [Povel Juel, *En god Bonde, hans Avl og Biæring*. 2. udg. København 1755, s. 109.]

[4] *ÞÍ*. Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

ind for at lönne betjenterne med. Endelig vilde der 7 klosterholdere og 31 forpagtere miste deres levebröd ved jordegoedsets sælgelse, som vel kunde ey være saa meget betænkeligt, naar publicum nöd fordeelen af dets indkjöb, som, jeg seer, ikke kand lade sig gjöre formedelst indbyggernes uformuenhed effter forbemældte. Tilstanden er vist ikke saa goed nu, som den var 1683, da rigsadmiral Bielkes[1] arvinger vilde have solgt det jordegoeds, som han effterloed. Der var meget lidet at ansee moed kongens, men kunde ikke faae det afsat, skjönt de loed det ved offentlig auction opbyde paa landstinget (q).[2] Det maatte derfor sælges stykkevis og effterhaanden, arvingerne til liden fordeel.

Skulde ellers noget af kongens goeds vorde solgt i landet, var det tjenligst, det blev hans Maj^{ts} goeds udi Guldbringesyssel og Mosfeldstinglaug,[3] siden det er den störste skade underkastet af aarlig söebrud, og der falde större restantzer end nogen andenstæds i landet, som immer tilvoxe, hans Maj^{t} til stoer skade. Saaleedes have indbyggerne i bemelte syssel og tinglaug paadraget sig vidtlöfftig gjeld til kongen:

I landfoget Loxstorphs betjeningstid	385 rd.	91½	sk.
Landfoget Dreses, meest for hans uagtsomhed . . .	1.004 –	18	–
Constituteret landfoget Gudne Sivertsens	17 –	59½	–
Landfoget Schule Magnusens[4]	1.099 –	8	–
Tilsammen	2.506 rd.	81	sk.

I henseende til indbyggerne var det og tjenligt, at dette jordegoeds blev solgt, da de slap derved at svare deres afgiffter udi fisk eller i mangel deraf at betale 1 vett med 1½ rd. croner. De slap og udaf vidtlöfftige restantzer i fremtiden. Endelig vilde de gjöre dem endnu större umage for goedsets conservation, naar de eyede det selv, end nu skeer, hvortil en præmie af 10 rd., som jeg har lovet at udbetale til den, som herudi vilde

[1] Henrik Bjelke (1615–1683), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1649–1683.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (q) Altingsbogen 1683, n° 27. [*Alþingisbækur Íslands* VII, s. 627 (nr. 33).]

[3] Gullbringusýsla og Mosfellsþingsókn, Kjós. / *Gullbringusyssel og Mosfellstingsogn, Kjós*.

[4] Christian Luxdorph (?–1751), landfógeti / *landfoged* 1727–1739; Christian Drese, landfógeti / *landfoged* 1739–1749; Guðni Sigurðsson (1714–1780), sýslumaður í / *sysselmand i* Gull. 1737–1749 og Kjós. 1750–1752, settur landfógeti / *konstitueret landfoged* 1749; Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

vise den störste flid, har ey kundet formaae dem. Men at sælge det forpagtede goeds borte anseer jeg ikke for nogen fordeel for kongens cassa.

Jeg tör dog langt fra ikke forsikkre, at indbyggerne enten kand eller vill kjöbe Guldbringesyssels jordegoeds. Det kommer vist noch til at koste fleere penge, end de i en hast kand tilveyebringe. Er og desuden saa slet, at det vil ey finde mange liebhabere. Hans Maj^ts^ naade i at vilde unde indbyggerne sit jordegoeds for betaling er saa stoer, at den kand ey nochsom allerunderdanigst takkes eller berömmes af landets börn.

§ 22.

For at kunde give en nogenleedes tilstrækkelig underretning om landets nærværende tilstand og indbyggernes næringsmidler, saa har jeg ey skullet effterlade at anföre:

At af Island, som anföres 120 mil i længden og 50 à 60 mil i breeden (r),[1] er ikkun beboet ¼ deel. De ¾ deele bestaae af stoere vidtlöfftige heeder, jökler, fjældstrækninger, fjældskred, de saakaldede rönne[2] og opblæste unyttige marke. Horrebow formeener, at der er ikkun 1/10 deel af landet beboet (s),[3] som er for meget sagt.

Heele landfolkets antal bedrager sig til	46.201
Deraf mandfolk	21.129
Fruentimmere	25.072
Vanföre og gebreklige	2.358
Fattige, som nyde almisse	3.081

I landet befindes effter jordebogen af 1760:

Jorder	4.264
Hvoraf ere beboede	4.104
Ödejorder anförte	160
Desuden en deel ödehjaleyer.	

Af bemelte ödejorder ere i næstafvigte 10 aar nogle bleven optagne, andre kunde endnu optages, og endelig er en deel enten af söen reent afbrudte eller saaledes ved anden paafalden skade ödelagde, at de staae ey

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (r) Horrebow, *Tilforladelige Efterretninger om Island*, § 1, pag. 3.

[2] Lavafelt. Islandsk *hraun*.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (s) Ejusdem, *Efterretninger om Island*, § 4, pag. 13. [Sbr. nmgr. 1 hér að ofan. / *Jf. fodnote* nr. 1 her ovenfor.].

til nogen forbedring eller optagelse igjen. Af dette jordegoeds tilhörer hans kongel. Maj[t] noget over ⅕ deel, selveyerne hen imoed ⅘ deele, og resten bestaaer af bispestoelenes, det beneficerede og fattiges goeds.

Landet er deelt i	18 sysseler
og har	20 sysselmænd
Sysselerne igjen i	159 tinglauge
Begge bispedömmerne i	189 præstekalde
Hvorudi findes	326 kirker

Handelen lader opseyle 24 havne paa landet (t),[1] og sysselmændene have angivet desuden nogle andre, som ey alleene kunde opseyles, men og tjene for vinterhavne (u).[2] Hvilken angivelse kand ey være tilforladelig, thi her i landet ere ey saa erfarne söefolk, som veed nöye at undersöge havnenes eller grundens beskaffenhed, og overalt ere mange af dem exponerte og ligge aaben for den grönlandske drivis.

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (t) Havnene, som Compagniet lader opseyle, ere fölgende: Vapnefiord, Rödefiord, Berefiord, Vestmannöe, Örebaeh, Grindevig, Boesand, Kieblevig, Havnefiord, Holmen, Stichesholm, Grönnefiord, Olufsvig, Stappen, Budenstad, Patrixfiord, Bildal, Isefiord, Dyrefiord, Rechefiord, Schagestrand, Hofsoes, Öefiord og Husevig. [Vopnafjörður, N-Múl.; Reyðarfjörður, Berufjörður, S-Múl.; Vestmannaeyjar; Eyrarbakki, Árn.; Grindavík, Básendar, Keflavík, Hafnarfjörður, Hólmur (Reykjavík), Gull.; Stykkishólmur, Grundarfjörður, Ólafsvík, Arnarstapi, Búðir, Snæf.; Patreksfjörður, Bíldudalur, Barð.; Ísafjörður, Dýrafjörður, Ísafj.; Reykjarfjörður, Strand.; Skagaströnd, Hún.; Hofsós, Skag.; Eyjafjörður, Eyjafj.; Húsavík, Þing.]

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (u) De af sysselmændene anförte havne ere: Udi Muhlesyssel: Bude- eller Gautevig, Nordfiord, Fascrudsfiord. I Schaftefeldssyssel: Hornefiorden. I Kiose- og Guldbringesyssel: Kollafiord, Hvalfiordsöre, og for smaa fartöyer: Hvalöreoes, Bessestædstiörn, Grafervog, Torshavn, en viig ved Niarvig og Hopet i Grindevig. I Borgerfiordssyssel: Hvitaaeoes. I Myresyssel: Strömfiorden. I Bardestrandssyssel: Talknefiord og Flatöe. I Isefiordssyssel: Hestörefiord. I Strandesyssel: Bordöre, Selievig og Kuvig. I Öefiordssyssel: Siglefiord. I Tingöesyssel: Röderhavn. Af alle ovenanförte havne er Dybevog i Berefiorden, Havnefiord, Strömfiorden, Öefiord, Siglufiorden og Röderhavn de allerbeste. [S-Múl.: Búðavík, Gautavík, Norðfjörður, Fáskrúðsfjörður. A-Skaft.: Hornafjörður. Kjós. og Gull.: Kollafjörður, Hvalfjarðareyri í Hvalfirði, Hvaleyrarós í Hafnarfirði, Bessastaðatjörn (sjávarlón/*lagune*), Grafarvogur, Þórshöfn á Reykjanesi, Njarðvík, Hópið (sjávarlón/*lagune*), Grindavík. Borg.: Hvítárós / *Hvítá flodmunding*. Mýr.: Straumfjörður. Barð.: Tálknafjörður, Flatey á Breiðafirði. Ísafj.: Hesteyrarfjörður. Strand.: Borðeyri, Skeljavík, Kúvíkur. Eyjafj.: Siglufjörður. Þing.: Raufarhöfn. — Djúpivogur i Berufjörður, S-Múl.; Hafnarfjörður, Gull.; Straumfjörður, Mýr.; Eyjafjörður, Siglufjörður, Eyjafj.; Raufarhöfn, Þing.]

Fiskerbaadenes antal i heele landet er 1.869 bestaaende af:

Tolværinge	2
Tiæringe	20
Aatæringe	386
Sexæringe	310
Femmandefar	223
Firemandefar	278
Tremandefar	41
Toemandefar	604
Eenmandsfar	5

Paa disse fiskerbaade roe og söge fiskeriet:

Mandfolk	9.652

Om foraaret roe nogen fruentimmer og paa fiskerie fra Vesterlandsfjerdingen.

Creaturernes antal til 1769 aars udgang:

Faar	165.887 stk.
Geeder	755 –
Kjör, stude og kalve	30.096 –
Heste, hopper og föll	32.689 –

För qvægsygen, som indkom i landet 1761, fölgelig har været her i 10 aar, var faarenes antal effter sysselmændenes til mig indgivne specificationer 4 dobbelt imoed det nuværende og overblevne, som ikkun bedrager sig ongefær 120.000. Herover har jeg forfattet saadan oeconomisk udregning, at indbyggernes underholdning i goede aaringer, og förend qvægsygen indkom, har bestaaet i fölgende:

1.869 fiskerbaade og 9.652 mands loeder har kundet indbringe om aaret 8 rd. pr. loed	92.168 rd.
21.000 kjör, 4 rd. hver om aaret	84.000 –
Stude og kjör leverte i handelen og til slagterie i landet	16.000 –
300.000 malkefaar give om aaret 48 sk. fordel hver	150.000 –
Af 200.000 stk. beder slagtes og overlades halvparten i handelen à 64 sk. stk., meer og mindre effter deres alder	66.666 – 64 sk.

Uldengoeds og raae uld for	26.000	–	
755 geeder à 48 sk.	377	–	48 –
Æderdun og ræveskind	1.500	–	
Selhunde- og havkalstran	1.800	–	
Laxe-, örrete- og fuglefangst, æg, söl og fjældegræs,[1] circa	1.200	–	
Tilsammen	439.712 rd.	16 sk.	

Dette er det allerhöyeste, landet giver af sig i goede aaringer, og er der dog neppe nogensinde bleven befunden 21.000 stk. kjör og 300.000 malkefaar paa engang. Thi siden kvægsygen borttoeg den störste deel af faarene, er en heel deel kjör tillagde. Hesterne kand ey anföres i denne regning, siden de alleene bruges til reyser og transporter, samt for at befordre adskillige husholdningssager.

Heraf kand erfares:

1° At naar ovenmelte 439.712 rd. deeles med indbyggernes antal 46.201, udkommer der 9 rd. 49 sk. pro persona til enhvers underholdning. Deraf skal og svares jordernes afgiffter, skatte, tiende, gjevtolde, tjenestefolkes lön, bekostninger til huse- og skibebygninger. Ligeleedes paa fiskeriet og alt, hvis man maae indkjöbe i handelen.

2° At landhusholdningen indbringer næsten 4 gange saa meget som fiskeriet, og fölgelig er det störste næringsmiddel, som landet haver, som derfor burte og meest af alle opmuntres og befordres.

3° At faareavlingen er den fordeelagtigste af alt, hvis nævnes kand i heele landhusholdningen, thi den indbringer ey alleene de fleeste penger, men forskaffer og landfolket overflödigt arbeyde, fornödne klæder, skind til söeklæder, hvorved fiskeriet fortsættes og kand vedligeholde betydelige uldenfabriqver i landet.

4° At ved det, at ¾ deele af faarene ere uddöde, ere og ¾ deele af den fordeel, som de gav af sig, bortfalden, uldengoedsets forarbeydelse iberegnet, nemlig: Af 242.666 rd., som begge importerede om aaret 182.000 rd., den störste skade landet er nogensinde paafalden. Altsaa vil være höyst magtpaaliggende med alle optænkelige raad og anstalter at afværge samme, om den goede Gud vil give der lykke til.

5° At ved den stoere afgang, som landet er skeet ved faarenes död, er

[1] Söl. / *Søl* (*spiselig rødalge*) (Palmaria palmata); Fjallagrös. / *Islandsk mos* (Cetraria islandica).

der saa meget mindre tilbage til indbyggernes underholdning, de saa meget mindre i stand til at svare deres skatter til regjæringen eller bestride andre nödvendige udgiffter. Kand derfor umuelig paatage sig enten handelen paa landet eller indföre bekostelige indretninger.

6° At siden landets velfærd beroer meest paa qvægavlingen og fiskeriet, saa er det og har alle tider været en fölge, at naar enten af deelene, og især qvægavlingen, har mislinget i nogle aar effter hinanden, saa er derved ey alleene bortsmeltet indbyggernes formue, men og de selv i tusindetal. Herpaa haves saa mange bedrövelige exempler fra landets förste beboelse til nærværende tid, gjærne nogle ganger i hvert seculo, at aarstallene blev alt for vidtlöfftige at opregne.

§ 23.

Over det af landfoget Schule Magnusen under 20de April 1767[1] allerunderdanigst gjorte forslag om en frihandels indrettelse udi Island, maae jeg ey heller undlade at give min betænkning, siden handelens indretning er en af de vigtigste poster, som angaar landet.

Forestillingen maae visselig være velmeenet, skjönt jeg formeener, at den vil hverken befordre hans Majts eller landets interesse og effter dets nærværende omstændigheder umuelig være at iverksætte. Angaaende den projecterede tolds belöb af ind- og udgaaende vahrer til og fra landet, der skulde bedrage sig til 29.546 rd. 89½ sk., da vil den gjöres meget uviss, naar fiskelöse aaringer eller qvægets död indfalder. For nærværende tid udgaaer vel ikke 1.000 td. kjöd fra landet af de 5.000, som skulde give 2.031 rd. 24 sk. told af sig. Faareskind, uld og uldengoeds, hvoraf tolden beregnes 2.791 rd. 70 sk., udföres nu heller ikke til ⅕ deel.

Skulde og svares 5.620 rd. i told af dansk og fransk brændeviin, da blev landet tilstrækkelig forsynet dermed. Jeg seer heller ikke, hvorledes hans kongel. Majt kand loves 1.333 rd. 32 sk. i told af klæder og kierseyer, naar fabriqverne skulde være udi nogen drifft i landet, eller 1.400 rd. told af vinen, i henseende til den liden tilförsel landet pleyer at faae og behöver deraf, vel ikke over 50 à 60 oxehoveder af de 1.000 projecterede.

[1] Verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 sem Landsnefndin fékk afhentar í upphafi starfsins. Þær verða prentaðar í 5. bindi þessarar útgáfu. *ÞÍ*. Rtk. D3/1–1. Verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 ásamt minnisblaði um sama 3.3.1770. Lit. A. N° 1. / *Landfoged Skúli Magnússons forslag til handelen fra 1767, som Landkommissionen fik overdraget i begyndelsen af dens virke. De bliver trykt i det 5. bind af denne publikation.* ÞÍ. *Rtk. D3/1–1. Landfoged Skúli Magnússons forslag om handel fra 1767 samt pro memoria om samme 3.3.1770. Lit. A. N° 1.*

I henseende til landet da vil frihandelen, saa længe indbyggerne ere ey selv i stand til at före den, være den utjenligste og gandske vist ey hensigte til dets fordeel, hvorfor der ere indkomne til mig fra de fornufftigste mænd i landet skrifftlige begæringer, jeg vilde forestille dens fölger, hvorom hosföyede plan sub n° 3,[1] mig tilsendt af en af forbemelte goede mænd, giver nogen idée.

Skal jeg give mine betænkninger over den lagte plan til frihandelen, da seer jeg ikke:

1° At naar 10 grosshandlere skal antages for at före handelen i landet, og de skal sætte deres boepæl her samt svare hans Maj^t told af alle ind- og udgaaende vahre, at saadan handelsindretning kand kaldes fri, men langt heller et monopolium eller separathandel. En frihandel kand ikke være bunden til nogle visse personer, men den maae staae aaben for alle og enhver, enten i rigerne eller og udenrigsfolk tillige.

2° Disse 10 grosshandlere vilde gandske vist udelukke andre fra handelen og i det mindste opkjöbe de allerbeste vahrer i landet, saa de fik ey lyst at besöge det eller handle her.

3° Den höye told vilde foraarsage höye priser paa de vahrer, som landfolket skulde indkjöbe, thi grosshandlerne vidste uden tvivl at lade landet betale tolden, men toeg den ikke af sin egen lomme. Jeg gjör mig vel ufornöden speculationer herover, thi jeg troer neppe, at 10 stoere grosshandlere toeg herover eller satte sine midler i en handel, som er saa stoere besværligheder underkastet som den islandske. Det er sandt noch, at den er fordeelagtig i goede aaringer, men den er og höyst skadelig for de handlende i haarde aaringer og har ruineret dem. Jeg kand erindre, at fra Holmens havn,[2] som er dog en af de goede havne i landet, hvis udreedning i eet aar koster hen imod 12.000 rd., har ikkun udgaaet 60 skippd. fisk og nogle faae pakker uldengoeds. At fra Hofsoes,[3] den beste slagterhavn, udgik et aar over 800 td. kjöd og tælle effter proportion, men aaret derpaa ikkun 60 td. Havnene ere og nogle saa farlige, at de handlende forlise paa samme, baade skibe og goeds, som Örebach, Boesand, Schagestrand og Huusevig,[4] derfor en enkelt persohn eller handelsmand er alt for betydelig skade.

[1] Fylgiskjal með / *bilag til* lit. JJ. N° 3, [án dags. / *uden dato*], s. 569–577.
[2] Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.
[3] Hofsóshöfn / *Hofsós havn*, Skag.
[4] Eyrarbakkahöfn / *Eyrarbakki havn*, Árn.; Básendahöfn / *Básendar havn*, Gull.; Skagastrandarhöfn / *Skagaströnd havn*, Hún.; Húsavíkurhöfn / *Húsavík havn*, Þing.

Skulde ellers enhver maatte handle paa landet, da var:

4° At befrygte at ingen vilde opseyle eller forsyne de havne i landet, som ey kunde tilveyebringe enten fisk, kjöd eller andre fordeelagtige vahrer, som offte og mange gange hænder i haarde aaringer. En frihandelsmand söger fortjeneste, hvor han kand, og opseyler de beste havne, hvor han forventer nogen fordeel, men skyer de slette, hvorved indbyggerne miste ald tilförsel og maae altsaa mangle de meest fornödne ting. Indfaldt der nogle haarde aaringer over det heele land, saa exporterne bleve overalt meget ringe, stoed det heele land i största fare, og ingen skjöttede om at opseyle det. Saaledes gik det til aar 1324, da biskop Laurentii[1] skib var det eeneste, som kom til Island. Aar 1326 kom her slet intet skib (x).[2] Aar 1567 eet eeneste i Hofsoes (y).[3] Udi aarene 1660 og 1661 kom heller intet skib til landet. Hvad uleylighed saadan foraarsagede indbyggerne, slutter man vel og gjöres ikke fornöden paa dette stæd at anföre.

5° Blev tilförselen ey saa tjenlig, som omstændighederne udfordrede. For ex.: Nogle handelsmænd kunde forsömme eller ey have leylighed at indföre timmer, jern, vin, lodliner og kornvahre, som enhver havn maae forsynes med og umuelig kand undværes.

6° Vilde de goede frihandelsmænd, naar de var ey fornöyede med indbyggerne, ligesom i forrige tider, gjöres alt for dristige og ubillige moed de fattige islændere. De exempler, som derpaa haves, ere bedrövelige at anföre, som hovedsmand og ridder Biörn Thorlevsens aar 1467 (z),[4] hovedsmand Thyges 1524 (a)[5] eller hovedsmand Eggert Hannesens

[1] Lárentíus Kálfsson (1267–1331), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1324–1331.

[2] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (x) Hola Annal. [*Islandske Annaler indtil 1578*, s. 346 (Gottskalks Annaler).]

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (y) Vatnsfiardar Annal. [*Annálar 1400–1800* III, s. 47 (Vatnsfjarðarannáll elzti).]

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (z) Derom har stifftprovst hr. Jon Haldorsen skrevet i hovedsmændenes historier. [Jón Halldórsson, „Hirðstjóra annáll Jóns prófasts Halldórssonar, með formála og athugasemdum eptir Guðmund Þorláksson.“ *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju*. 2. bindi. Kaupmannahöfn 1886, s. 593–784. Björn Þorleifsson (ca. 1408–1467), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1459–1467.]

[5] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Kand læses i Vatnsfiardar Annal. [*Annálar 1400–1800* III, s. 38 (Vatnsfjarðarannáll elzti). Týli Pétursson (?–1523), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1517–1520.]

1579 (b),[1] at jeg ey taler om, hvorleedes den gemeene mand blev medhandlet. Man kand ikke i disse tider supponere saa barbarisk omgang af christne og polerede nationer. Men saa meget veed man, at naar indbyggerne blev forurettede af frihandlerne, var det umueligt at söge deres ret i Engelland, Frankerig, Tyskland, Holland og andre langt fra liggende stæder. Det har været fast umueligt for en fattig at faae ret over compagnierne eller separathandlerne, thi skjönt den har kundet erholdes i landet, have de dog ladet appellere ret fra ret indtil Kongens höyesteret. Og endnu vanskeligre vilde det blive at faae nogen ret over disse udenrigs handelsmænd, thi de kom her ikke meer, naar de havde begaaet nogen stoer uret, eller og paa en anden kant af landet, hvor vedkommende kunde umuelig söge dem.

7° Vilde disse frihandlere ey unde fattige nogen credit, som offte gjöres fornöden, især i haarde aaringer. Men de, som kunde skaffe dem fordeelagtige vahrer i landet, blev alleene de, som de farende vilde handle med.

8° Blev der ey heller nogen effterstaaende madvahre paa havnerne i nödsfald at gribe til.

9° Indfaldt der krig i Evropa, saa kunde den islandske handel lættelig blive forsömt af frihandlerne fra de lande, som i krigen var implicerede. Og hvem vilde vel convoyere saadanne skibe fra adskillige stæder, eller i saadan tilfælde forsikkre indbyggerne om fornöden tilförsel. Uleyligheederne vilde blive langt fleere af en fremmed frihandel, men disse dog de betydeligste.

Jeg veed veel, at compagniehandel eller monopolia ere i andre lande anseete for skadelige. Fölgelig kand de ey heller være fordeelagtige for Island. Var indbyggerne selv i stand at före sin egen handel, saa var det det allertjenligste for landet. Men siden de ere ey saa lykkelige, men fremmede maae handle her, tör jeg sikkert sige, at frihandel fra adskillige stæder i Evropa er effter forbemældte meget utjenlig for samme.

Jeg vil paa et andet stæd udelade mig nærmere med de tanker, jeg gjör mig om handelens indretning. Vil alleene ey forbigaae at mælde til slutning, at landfogden, som har lagt planen til den islandske saakaldede frihandel aar 1767, har 10 aar forher, nemlig 1757, udi et andet indgivet

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Findes anført i hr. Thord Thordersens *Samlinger*. [Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet*. Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1551–1553].

forslag om landets handel været af andre tanker og anseet den for ugjörlig. Hans ord ere disse:

> Jeg holder for, at frihandelen er for nærværende tid gandske og aldeeles ugjörlig formedelst adskillige omstændigheder, saasom landets fattigdom og uerfarenhed, men allermeest for de mange havners beseylings skyld. Og förend det er kommet i stand med de forhen benævnte 5 hovedhavne (c),[1] er det forgjæves at tænke paa nogen frihandel i Island.

Ja, videre:

> Altsaa længe landet selv ikke nogenleedes er i stand til saavel at handle som fare, kand slig en handel ikke være det tjenlig.[2]

Hvorudi jeg giver landfogden ret.

3JE PART

OM DE MIDLER, SOM FORMEENES VILDE VÆRE TJENLIGE TIL LANDETS FORBEDRING

§ 24.

Det allerförste, som vil være fornöden for et land, er at det er forsynet med goede love, nöye indrettede effter dets omstændigheder og tilstand.

Da nu hans kongel. Majt bær allernaadigst omhyggelighed herfor i henseende til Island ved den nye lovs revision[3] i landet, saa er overflödigt og ufornöden at anföre videre derom, undtagen: At naar en bog effter anden blev færdig af loven, den maatte da tillige med annotationsprotocollen[4] indleveres til hr. stifftamtmanden og amtmanden, som derover

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Ovenmældte 5 havne var Holmen, Grönnefiord, Dyrefiord, Öefiord og Rödefiord. [Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Grundarfjarðarhöfn / *Grundarfjörður havn*, Snæf.; Dýrafjarðarhöfn / *Dýrafjörður havn*, Ísafj.; Akureyrarhöfn / *Akureyri havn*, Eyjafj.; Reyðarfjarðarhöfn / *Reyðarfjörður havn*, S-Múl.]

[2] Fylgiskjal með greinargerð Skúla Magnússonar um Innréttingarnar hér að framan / *Bilag til Skúli Magnússons redegørelse om De Nye Indretninger her ovenfor*, lit. TT. Num. 16. (Pro memoria angaaende den islandske handel), s. 377.

[3] Umrædd drög að nýrri lögbók fyrir Ísland eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovbog for Island er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ.* Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

[4] Gerðabók með athugasemdum. / *Bemærkningsprotokollen.*

kunde gjöre de sidste remarqver, som maatte ansees fornödne, förend heele lovbogen blev indleveret i Cancelliet, da dem er begge bleven allernaadigst anbefalet at have med lovens forfatning nöye inspection, og saa betydelig materie gaaer aldrig for mange fornufftige mænds hænder igjennem.

§ 25.

En vel indrettet politieanordning, som landet har aldrig havt, var og höystfornöden, der indholdt fornödne regler i huusstanden, som forældres pligt moed deres börn og börnenes igjen moed forældrene, husbönders ret over deres tyende og tyendernes lydighed moed husbönderne, samt hvad lön og underholdning de skulle nyde og opbære. Fornufftige forholdsregler med fattige og deres underholdning, med lade og dovne samt vedbörlig straf for dem, som paa anden maade var ey at rette. Med betlere og lösgjængere, som ere landet til stoer skade og udarmelse, med fyldehalse, som sviire, svære, bande, ere idelig i klammerie og dermed udtære sin heelsee, formue og kræffter, og endelig med dem, som ere overdaadige i andre tilfælde, hvad enten det er föde, klæder eller deslige med videre, som en goed politieanordning kunde indholde.

§ 26.

Som der er den allerstörste confusion i kirkestoelene[1] eller de gamle saakaldede maldageböger,[2] da den eene strider imoed den anden, hvorover mange processer reyse sig mellem vedkommende, som paastaa hver for sig sin ret effter bemelte böger, siden de have fast alle erholdet kongel. confirmation. Saa var det ret uomgjængeligt, at herover blev anstillet en nöyagtig revision, og een eeneste maldagebog effter de beste gamle maldageböger, gyldige documenter, hævder og lovlige adkomster forfattet for det heele land, som siden maatte erholde kongelig confirmation, og hvoreffter alle tvistigheder om kirkernes og det beneficerede goeds kunde vorde afgjorte. Alle andre maldageböger burte da udtages af stifftkisterne og være fremdeeles uefferrettelige. Dette vilde medföre stoer nytte og forebygge mangfoldige processer og andre uleyligheder.

§ 27.

Ligesaa nyttigt som det er, at det beneficerede goeds maatte vorde forsynet med forbemelte confirmerede maldagebog, ligesaa fornöden var

[1] Kirkjubók, þ.e. reikningar og eignaskrár kirkju. / *Kirkestol, dvs. kirkens regnskaber og ejendomsregistre.*

[2] Máldagabækur biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna. / *Biskoppernes jordebøger, registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder.*

det og, at selveyergoedset maatte faae de original documenter eller maldager igjen, som assessor Arne Magnusen[1] förte her fra landet til Kiöbenhavn 1712, hvorved eyendommene ere bleven gjorte uvisse til ikke liden skade for vedkommende (a).[2]

Der siges vel, at en deel af disse documenter, som assessor Arne Magnusen og laugmand Vidalin[3] lovede at levere tilbage igjen, ere opbrændte i den ulykkelige Kiöbenhavns ildebrand 1728.[4] Nogle ere dog tilbage og formeenes at ligge paa Rundetaarn. Landet blev den nuværende kongel. Commission uendelig forbunden, naar det maatte formedelst dens goede forestilling faae disse meget magtpaaliggende documenter, som hin skilte det ved igjen, eller i det mindste en vidimeret[5] udskrifft af samme.

§ 28.

Næst goede love i et land maae sædelæren være den fornemste. Den sætter skik paa de unge og opvoxende og gjör dem til behagelige og i tiden nyttige mennisker for staten. Landet maae beklage, at educationen er her ey nær saa goed hos de fleeste, som den burte være. Derfor har jeg anseet fornöden, at moralen maatte med ald fliid vorde traderet[6] i latinskoelerne, og disciplerne tilholdte at vise lydig- og ydmighed moed deres superieurer. At de maatte ey alleene lære at kjende vitia og virtutes,[7] men at vise dem i ald deres opförsel flittige effterfölgere af de sidste, paa det de kunde siden oplære deres börn i samme og selv foregaae andre underhavende med goede exempler. Rectores scholarum maatte derfor forelægges at lade denne meget magtpaaliggende post være en af de fornemste öyemærker i den publiqve information, og inspectores over institutionen være nöye paaseende, at sligt blev vedbörlig effterkommet.

1 Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*.

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (a) Hvor alvorlig disse documenter bleve fordrede af Commissarierne, kand erfares af Altingsbogen 1703, n° 19. [*Alþingisbækur Íslands* IX, s. 234–235.]

3 Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

4 Jón Ólafsson úr Grunnavík (1705–1779), skrifari Árna Magnússonar ritaði merka samtímalýsingu á brunanum í Kaupmannahöfn 1728. / *Jón Ólafsson fra Grunnavík (1705–1779), Árni Magnússons skriver, forfattede en bemærkelsesværdig øjenvidneberetning om branden i København 1728*. Jón Ólafsson úr Grunnavík, *Relatio af Kaupinhafnarbrunanum sem skeði í október 1728. Dagbók 1725–1731 og fleiri skrif*. Reykjavík 2005.

5 Staðfest. / *Attesteret*.

6 Gert að siðvenju, kennt. / *Overlevere, lære*.

7 Lesti og dyggðir. / *Laster og dyder*.

§ 29.

Det var og fornöden, at vocalmusiqven og regnekonsten blev traderet i skoelerne. Den förste, som er næsten forfalden, er tjenlig for at sætte skik paa sangen i kirkerne. Den sidste i alle tilfælde, især skulde landet nogensinde blive saa lykkeligt at faae sin egen handel. Det er ikke mueligt, at indbyggerne kunde være i stand til at före den, om de ogsaa havde penge noch, saa længe de forstaaer intet i regningen og har ikke indsigt i handelssager. Det er beklageligt, at landet eyer ikke engang en islandsk regnebog, som var dog meget fornöden. Det er ikke heller saa vel, at jeg kjender dem i landet, som ere goede for at skrive eller udgive en vel indrettet arithmetisk bog.

§ 30.

Ligeleedes at de studentere, som foruden theologien eller jura tillige lagde sig effter mathematiske, physiske, oeconomiske videnskaber ved Kiöbenhavns Academie, fik löffter at promoveres til embeder fremfor andre, som visselig vilde opmuntre dem til disse videnskabers bedre dyrkelse, end hidindtil skeet er, og saadan komme landet for eftertiden til goed nytte.

§ 31.

Hvad jeg under 7de Augusti 1769 har underdanigst andraget for Det höylovlige Rentekammer Collegium i henseende til den alt for stoere tilförsel af brændeviin til landet, samt hvad skade og uleylighed samme foraarsagede, med hosföyet betænkning, hvorledes samme var at indskrænke, udviser hosfölgende copie sub n° 4. Det vil blive landets ruin, skal brændeviinen i saadan overflödighed længer indströmme paa alle havne. Hvad kand vel födes andet af sviiren og drukkenskab end laster og udarmelse? Som alle bör af yderste kræffter afværge.

Der ere 2de veye til at forekomme den alt for stoere brændevinsdrik i Island. Enten at indskrænke tilförselen effter det af mig gjorte forslag, eller paa hvad anden maade man finder for got, eller og at sætte höyere priis paa brændevinen, maaske 14 à 16 sk. paa 1 pott. Jeg skulle troe, at alle fornufftige toeg sig vare at ruinere sig for dets indkjöb. Dog maatte handelen ey opbære meere herfor end effter kongens taxt, men aflægge rigtighed for forhöyelsen, som skulde ey udgaae fra landet, men anvendes til publici nytte.

Jeg har formeent, at indskrænkelse i tilförselen var det tjenligste og medförte mindst bryderie og omstændigheder. Sandt noch, at publicum havde da ey heller noget at vente for forhöyelsen, som visselig vilde ud-

gjöre goede penge og tjene til en eller anden nyttig indretning i landet, som börneskoeler, postvæsen og deslige.

Jeg er saa öm for denne sag, thi jeg veed selv, hvad det overflödige brændeviin skader höyligen, saavel en deel gejstlige og verslige embedsmænd, som ellers kunde være meget opbyggelige, og en stoer deel af den meenige mand med, og anseer derfor næsten fremfor alle andre ting uomgjængelig fornöden at forebygge brændevinens misbrug og de deraf fölgende betydelige uleyligheder fremdeeles.

§ 32.

At ödejorder og hjaleyer maatte vorde optagne, hjemmemarkene eller tunene forbedrede, udmarker og eng vel rögtede, sætterdriffterne i almindelighed benyttede, kaalhauger overalt anlagte, den unge og opvoxende skov freedet og opelsket, torske-, laxe-, örrete- og flöndergarn, samt lodder og lagvade[1] overalt brugte, hvor det kunde være til nogen fordeel, veyene forbedrede og med creaturernes vinterfoeder brugt fornöden forsigtighed, hensigter alt til indbyggernes fordeel og nytte.

Jeg har ey alleene udeladt mig med de tanker, jeg har gjort mig derom udi skrivelse af 24de Julii 1770[2] til samtlig sysselmændene, men og tilholdet dem at vigilere[3] for alle disse posters iverksættelse i deres anfortroede sysseler. Og da jeg har ikke för indgivet mine tanker derom til Commissionen, vil jeg lade denne min underretning hosfölge en udskrifft af forbemelte skrivelse af saadan indhold:

> 1° Da ödejorders og hjaleyers antal alt meer og meer tiltager (b),[4] landet og dets indbyggere nu og i fremtiden til allerstörste skade, som den foregivne folkemangel langt fra ikke foraarsager, men kommer deraf: 1° At mange, som giffte sig, især ved söekanten, antage tomme huuse, men skyer ödejorderne, hvorpaa tjener til bevis, at udi 2de repper inden Guldbringesyssel, nemlig Alte- og Saltenæs,[5] skal befindes over 80 familier, som boe i tomme

[1] Lagvaður eða hákarlavaður, þ.e. lína með tveimur önglum sem látin var liggja í sjó milli þess sem vitjað var um. / *Hajsnøre, dvs. en line med to kroge, som blev liggende i havet mellem de tidspunkter, hvor den blev tilset.*

[2] *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 210–215 (Bréf Ólafs Stefánssonar amtmanns til allra sýslumanna, 24.7.1770).

[3] Vera árvökulir. / *Være årvågne.*

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (b) Meest för aaret 1700 effter § 12, omendskjönt det og kand siges siden 1760 i henseende til de af Hekle og Kötlugiau, samt söen ruinerede jorder, hvoraf de fleeste ere dog optagne igjen. [Hekla og Kötlugjá, eldfjöll / *vulkaner*, Rang. og V-Skaft.]

[5] Álftaneshreppur / *Álftanesrep*, Gull.; Seltjarnarneshreppur / *Seltjarnarnesrep*, Gull.

huuse. Men udi samme syssel angives dog over 200 ödegaarde og hjaleyer, hvoraf en deel kunde optages til beboelse igjen. 2° At paa mange gaarde befindes 2, 3, 4, ja fleere opsiddere, som ey var for stoer for een eeneste duelig mand. Thi vilde sysselmændene lade sig være angelegen at faae det beste tomthuusfolk eller boesiddende mænd, hvor alt for mange ere paa en gaard, overtalt at nedsætte sig paa meerbemelte ödejorder og hjaleyer for at rögte og istandsætte dem, da det ansees for meget billigt, at de, som optoeg saadanne gaarde til beboelse, nöd dem fri og uden ald svarende afgifft de 5 förste aar, imoed at de forrettede jordarbeydet for intet, hvori sognets bönder burte dog gaae dem til haande, men eyerne af ödejorderne saavel som beneficiati og bispegaardene maatte anskaffe timmer til huusebygningen. Det maae falde enhver fornufftig strax i öynene, at det er den allerstörste skade for landet, at ligesaa mange skjönne tuune, som der ere ödegaarde (den beste og nyttigste höebund), skal ligge udyrket og i en ævig forglemmelse.

2° Saa fornöden som ödejordernes beboelse er, saa uomgjængelig er og tuunes forbedring paa de beboede jorder, som lader sig læt gjöre ved deres udvidelse, indhægning, tuers afskjærelse og tunenes jævning, steeners bortförelse, hvor det lader sig gjöre, men bedækning med jord, hvor de ere for stoere, flöttestiers (*færeqvija*)[1] indrettelse, samt faarenes drifft om afftenen paa tuunets adskillige deele, for at ligge paa samme natten over (*fiárbælingar*),[2] som alt meget contribuerer til tunenes rögt. Det ansees og for meget tjenligt til tunenes forbedring at foröge gjödningen effter Poul Juls givne læreregler.[3] Ved söekanten er og tangen den allerbeste gjödning, saa og indvoldene af fisken. Fiskehoveders udbreedelse paa visse stæder af tuunet er ey heller at foragte. Det tjener og til gjödningens forögelse at lade kjör og heste (dog kjörene især) ligge inden et opsat gjærde nogle timer af natten eller til soelens opgang om sommeren fra medio Junii til medium Septembr., hvilken omgang snart heller feeder end gjör creaturerne affældige, og har jeg med goed fordeel selv forsögt alle foranförte poster.

3° Udmarkens eller engenes rögt er ogsaa og bör være enhver meget angelegen, som best kand skee ved indhægninger paa tjenlige stæder, gröffter til vandets afleedelse, hvor det er for meget eller myrerne[4] ere sumpige, men tilleedelse, hvor engbunden er for tör og behöver at sættes under vand, samt det effter vinterkulden uddöde græss (*sinunnar*)[5] afbrændelse.

[1] En indhegning, der kan flyttes rundt. Islandsk *færikvíar*.

[2] Fjárbælingar: Fé látið liggja í túninu nokkrar nætur seinni hluta sumars. Þurfti þá ekki að bera á þann hluta túnsins. / *Indelukke til får. Fårene holdes på tunet i nogle nætter i den sidste del af sommeren. Så behøver man ikke at gøde den del af tunet.*

[3] Povel Juel, *En god Bonde, hans Avl og Biæring*.

[4] Moserne. Islandsk *mýrarnar*.

[5] Vissent græs. Islandsk *sina*.

4° Ere sætterdriffterne for en landmand meget nödvendige og medföre mangfoldig nytte:

a) Benyttelse af fjældene, hvorpaa ere de beste beedemarker for creaturerne.

b) Blive de langt feedere der end som paa engbunden eller gaardenes udmarker.

c) Vorder og fordeelen af creaturerne langt större, thi de give paa fjældene baade feedere og meere melk af sig.

d) Giver engbunden meget bedre græsning, og höeavlingen bliver fölgelig större naar creaturerne holdes derfra eller op ved fjældene.

e) Blive og gaardenes udmarker meget nyttigre til vinterbeed, naar de freedes om sommeren.

Disse sætterdriffter ere ellers paabudne ved kongel. allernaadigste resolution af 26. Febr. 1754,[1] og derfor burte saa meget meere lægges vind paa.

5° Det ansees for meget got og tjenligt, at sandhavren[2] fra vesterdeelen af Schaftefeldssyssel[3] blev saaet paa adskillige stæder i landet, især hvor jorden er sandig, hvorved haves den fordeel, at dette vilde korn kom til en almindelig nytte i husholdningen. Stangen hakket var tjenlig til vinterfoeder for kjör og stude, kunde og bindes og bruges til tag paa huusene. Sandhavren kunde og ligesom klöver- og höefröe give goed höebund, hvor den var slet, og hindre flyvesand.

6° Da kaalhaugernes stoere nytte i landets oeconomie er nu overalt bleven meget vel bekjendt, saa have sysselmændene alvorlig at tilholde bönderne uden forevænding[4] eller forhaling at anlægge samme til almindelig nytte og holde dem herudinden effterretlig den kongel. allernaadigste befaling af 26. Febr. 1754, saavel som höylovlig Rentecammercollegii resolution af 20de Martii 1762.[5] Jeg skulde ellers formeene, naar præsterne vilde være de förste, som anlagde hauger til kaal og andre madurter, at bönderne i deres anbetroede sogne blev da saa meget villigre dertil, allerhelst om de, tillige med sysselmændene, havde med denne nyttige indretning alvorlig indseende.

7° Den unge, opvoxende birke- og kratskov maae sysselmændene have et vaagende öye med, at den ey vorder opreven eller forhuggen, men den

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 180–186 (Kongelig Resolution ang. Tilskud til de islandske Indretninger, 26.2.1754); *Alþingisbækur Íslands* XIV, s. 149–151 (Missive frá Magnúsi Gíslasyni amtmanni til sýslumanna, 19.7.1754).

[2] Sandhafrar (melgresi). / *Marehalm* (Leymus arenarius).

[3] Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel*.

[4] Afsökunar. / *Undskyldning*.

[5] *Lovsamling for Island* III, s. 443–444 (Rentekammer-Skrivelse til Amtmand Magnus Gislason, ang. Have-Anlæg i Island, 20.3.1762).

maae langt heller freedes og opelskes til almindelig nytte, hvorimoed den skov, som ey staaer i vext eller allereede maatte være uddöd, kunde bruges til brændsel og kullsviden.

8° Da i sysselmændenes angivelser anföres adskillige ferske vande, elver og bækker, især paa fjældene, som skal kunde give en fordeelagtig fangst af örreter og foreller, hvoraf den gemeene mand skal dog ey vedbörlig benytte sig, saa var höystfornöden sysselmændene saae denne mangel afhjulpen, og derfor alvorlig tilholdt bönderne uden forsömmelse at lægge sig effter dette slags fiskerie, naar andre vigtigre og vel uomgjængelige forretninger ey forhindre dem derfra, da ingen af de næringsmidler, som kand haves, maae nogensinde forsömmes, men alle tider med mueligste flid fortsættes.

9° Som torskegarns brug paa Sönderlandet og flöndergarns paa Österlandet förer stoer nytte med sig, saa kunde de og bruges med fordeel paa fleere stæder. Thi vilde sysselmændene overalt, hvor torske- eller flöndergarns brug kunde være at iværksætte, föye derfor den fornödne foranstaltning til det almindelige beste, ligeleedes for lodders og de saakaldede lagvaders indrettelse, da forordningen af 28de Februarii 1758[1] tillader fiskere at bruge alle de reedskaber, som kand tjene til fiskeriets og havkallefangstens fortsættelse.

10° Som veyenes rydning og forbedring, baade i bygdelauget og paa fjældene, hvor det er gjörligt, meget contribuerer til negotiens og næringsmidlernes desto lættere og hastigre drifft, samt correspondance og communicationens mellem stæderne bedre befordring, saa vilde sysselmændene holde sig effterrettelig afg. amtmand Gislesens[2] derom föyede foranstaltning, som findes indfört i Altingsbogen aar 1760.[3]

11° Man giver afvigte haarde vinter og foraar vel ey ubillig skyld i den stoere ödelæggelse, som er skeet paa faar og heste, samt en deel kjör fast over det heele land. Men at skaden havde ey kundet været mindre, naar man havde brugt forsigtighed og ladet creaturernes antal svare til höeavlingen næstafvigte effterhöst og enten slagtet eller solgt nogle faar og kjör i tide for vinteren, saa der havde desto beder kundet conserveres det til husholdningen fornödne antal, er noget som jeg ikke kand troe, eller af en goed husholder tör nægtes. Derfor anseer jeg for nödvændigt at anmoede de hhhr. sysselmænd at tilholde reppstjorerne i hvert tinglaug om effterhösten at besöge bönderne i sognet for at formane dem især, som ere bekjendte for

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 291–295 (Reskript til Amtmand Magnus Gislason, ang. Fiskeriets Drift i Island, 28.2.1758).

[2] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[3] *Alþingisbækur Íslands* XIV, s. 394 (Missive frá Magnúsi Gíslasyni amtmanni til lögmanna og sýslumanna, 16.7.1760).

slette huusholdere, at forholde sig med deres creaturers ansættelse paa foeder om effterhösten effter fornufftigheds regler, som alle tider maae proportioneres effter höeavlingen, paa det de skal ey formedelst uforstand og alt for ringe indsigt om deres egen velfærd ruinere dem selv eller komme til totaliter at miste det til deres livsvedligeholdelse uomgjængelig fornödne antal qvæg. Det ansees for alt for uforsigtig at betroe vinteren, i haab om at den hver aar skulde falde mild og goed, sin heele velfærd, da goede husholdere maae aarlig være betænkte paa at kunde imoedtage en stræng vinter, og de, som saaledes bære dem ad, miste ugjærne noget betydeligt af deres creaturer. At reppstjorerne bör have her med nöye indseende, derom kand confereres forordningen af 3. Junii 1746, dens 32. art.[1]

§ 33.

Skal jeg give mine nærmere betænkninger over nogle poster i foregaaende §, da formeener jeg:

1° At ödejordernes optagelse kunde neppe skee uden præmiers udbetaling, hvortil fæsterne af de goede jorder, naar det var paa kongens goeds, kunde employeres. De beregnes ey hans Maj^{t} nogensinde til indtægt. Det samme kunde beneficiati gjöre og de, som havde kongens goeds i forpagtning. Men selveyerne fandt vel sin regning ved at udbetale en liden præmie for en ödejords eller hjaleyes optagelse, hvoraf de kunde, effter at den var bleven nogenleedes istandsat, vente at trække aarlig afgifft. Hvad jeg i henseende til kongens goeds udi Guldbringesyssel under 20de April 1769 har tilskrevet landfogden og sysselmand Gudmund Runolvsen,[2] vilde Commissionen behage at erfare af hosfölgende n° 5.[3]

2° Tuunenes eller hjemme- og udmarkenes forbedring kunde skee ved at saae klöverfröe, hvor man vilde forbedre græsningen, og til tuers afskjærelse tjene saadan en plov, som er bleven approberet og antagen i de *Svenske videnskabers acter* (c).[4]

[1] *Lovsamling for Island* II, s. 617–618 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

[2] Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel* 1754–1780.

[3] Fylgiskjal með / *bilag til* lit. JJ. N° 5, 20,4.1769, s. 580–583.

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (c) Volume 5, pag. 122, tab. 3, fig. 4. [*Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Aprilis, Majus ock Junius*, vol. V, 1744, s. 122. (Sjá/*Se* s. 486)] Engbunden kand og meget forbedres effter det *Oeconomiske Magazin* forskrifft, 1. bind, pag. 56; 2. b., p. 59; 3. b., p. 129; 5. b., p. 132; 6. b., p. 377; 7. b., p. 359. [*Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*. Bind 1–7.]

3° I henseende til veyene da var det meget nyttigt, at den gamle landevey mellem Sönderlandet til den överste bygd i Fliotsdalsherret i Muhlesyssel blev optagen. Hvilken reyse kand gjöres mellem Rangaaevallesyssel[1] i samme landsfjerding i 2 à 3 dage, men fra landstinget i 5 à 6, da de, som skal reyse norden om landet, kand ey gjöre reysen mindre end i 1 maaneds tid. Jeg har talt med dem, som have hentet bortlöbne faar fra Muhlesyssel til Rangaaevallesyssel i 2 dage. Reysen maae gjöres over isbjerget, men ikke omkring samme. Kiölveyen og Vatnehialle fares endnu. Sprengesanden kand og fares, men Vonarskard og Bardargata ikke lættelig.[2] Disse fjældveye kand ikke fares om vinteren, undtagen Kiölveyen, dog med temmelig hazard. Paa Tvidægren,[3] som ligger vesten for den og skal dog være bedre, döde 13 mand paa en gang aar 1588 (d),[4] og har folk siden tabt ald moed at fare over disse fjælde om vinteren.

Det vilde være meget nyttigt, om hvert syssel opbyggede sællehuuse[5] tæt ved og paa adskillige heeder, som de reysende maae fare over om vinteren. I mangel af samme have mange mistet livet, endog nogle i denne vinter, som er ret beklageligt.

Men at forbedre veyene over vidtlöfftige fjælde, som enten ere belagte med is, eller hvor stoere strækninger falde af saakaldet rönn,[6] anseer jeg ugjörligt. Ey heller i bygdelauget, hvor sidstbemelte forhindring staaer i veyen. I almindelighed komme de, som ere veyen velbekjendte, skikkelig frem. Dog behöve nogle stæder reparation, som for ex. hvor der ere sumpige myrer, hvilken uleylighed kunde afhjelpes med tjenlige gröffter, demninger og broer, men hvor stoere steene ligge reysende i veyen, kunde de enten afveltes eller med krut opsprænges.

4° Ved torskegarnsbrug vilde være at observere, at de blev ey satte alt for mange i de smale fjorde eller bugter, hvorved alle skeer i almin-

1 Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl.; Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*.

2 Kjalvegur, Árn. og Hún.; Vatnahjalli, Eyjafj.; Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*; Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálendi Íslands / *bjergpas midt i Islands højland*; Bárðargata, leið yfir miðhálendi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Landnámu / *vej over Islands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnamsbogen*.

3 Tvídægra, Mýr. og Hún.

4 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (d) Vatnsfiardar Annal. [*Annálar 1400–1800* III, s. 49 (Vatnsfjarðarannáll elzti).]

5 Fjeldhytter. Islandsk *sæluhús*.

6 Lava. Islandsk *hraun*.

delighed stoer hinder. Dog præjudiceres de fattige meest, som enten ere ikke eyere af torskegarn eller boer inderst ved enden af fjorde og bugterne, hvortil torsken kand ey faae leylighed at komme, da garnene sættes for ham af dem, som boe beleyligre og ved indgangen til fjorde og bugterne.

Det er og bleven forsögt, at hvor mængde af torskegarn bruges, faaes ingen krogfisk, som hr. Ström har og observeret og anfört, at det gik ligedan til paa Söndmör, Hitteröen og i Nordlandene i Norge (e).[1] Saaledes kunde de ting, som i og for sig selv ere meget goede, som torskegarnsbrug, ved uorden og misbrug blive unyttige og maaske skadelige. Det er bleven forsögt, at torskegarn kand bruges med fordeel paa Havnefiord, Örebach eller Thorlakshavn, Kieblevig, Salte- og Kialernæs.[2] Följelig kand de og bruges fleere stæder og behöves derfor ikke at sættes alt for mange paa et stæd, men forsömme andre ligesaa beleylige.

§ 34.

Siden indeværende aar forventes 20 fremmede folk fra Söndmör i Norge for at anlære indbyggerne bedre seylads samt fiskeriets sögning med garn og andre reedskaber, end hidindtil er bleven brugt, saa gjöres ey fornöden at mælde noget derom. Det, jeg alleene vilde have önsket, er: At de tillige maatte anlære indbyggerne svömme- og skielöberkonsten, om de ellers forstoed den. Men har de ikke lagt sig effter samme, kunde eet par mænd indsendes fra Norge for at undervise indbyggerne i begge deelene, som vilde före goed nytte med sig.

§ 35.

Det var ey alleene nödvendigt, at uldenfabriqverne maatte udbreedes i landet effter kongel. allernaadigste intention og befaling og faae afsættelse i handelen, men og andre nyttige indretninger indföres, som feldbereederie, garverie, handskemagerie, eller at bereede skind til peltzer, hattemagerprofessionen og reebslageriet. Her kunde og gjærne leve 1 à 2 parruqve- og skoemagere. Ingen er her i heele landet, som veed skikkelig at indbinde böger.

[1] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (e) *Söndmörs Beskrivelse*, 1. part, IX. cap. § 3, p. 449 og § 10, p. 478. [Hans Strøm, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge*. 1. part, s. 449 og 478.]

[2] Hafnarfjörður, Gull.; Eyrarbakki, Árn.; Þorlákshöfn, Árn.; Keflavík, Gull.; Seltjarnarnes, Gull.; Kjalarnes, Kjós.

Om hukkertfiskeriet tör jeg intet projectere, da derved er tagen saa stoer skade, som udi 13. § er bleven anfört. Det er bedröveligt, hvorledes det haver tilgaaet med De Nye Indretninger. Derved er ey alleene tabt de af landfoget Schule Magnusen[1]

anförte:	36.398 rd. 82 sk. (f),[2]
Men tillige diverse udgiffter til samtlig Indretningernes fortsættelse, som findes anfört udi generalregnskabet aflagt aar 1760	6.827 – 24 –
Saa tabet bedrager sig in alles til	43.226 rd. 10 sk.

Jeg, som var bleven kjed af at see paa Indretningernes stoere forliis, begyndte aar 1766 med en vævstoel for egen regning og antoeg dertil en duelig væver, som forarbeyder kierseyer, floneller, sarge, macheyer og rask,[3] hvorved jeg har siden fundet min regning. Önskede at fleere mine landsmænd vilde gjöre mig det effter.

§ 36.

Udi skrivelse af 5te Septembr. 1769 har jeg underdanigst andraget for det höylovlige Kammercollegium, hvor nyttigt det vilde være for landet, om det eyede nogen flinter,[4] ey alleene til sin defension for at afværge adskillig overlast, som skeer af fremmede nationer, som islænderne maae disværre offte föle. Hvorover sysselmanden udi Isefiordssyssel, Erland Olsen, og kjöbmændene Aystrup og Jespersen[5] have klaget for mig. Men og at bönderkarlene, naar de havde flinter, vilde lægge sig effter at skyde selhunde og fugle, som her falder i mængde, men gaae fri og tjene indbyggerne til ingen nytte. De kunde og skyde rævene, som gjör stoer skade, da ræveskindene og indbragte indbyggerne goed fordeel.

1 Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.

2 Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (f) Udi tillægget til hr. professor Erichsens *Udtog om Islands opkomst*. Sub lit. c. [[Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 386–394 (Tillæg Lit. C. Nogle efterretninger om De Islandske Nye Indretningers balance).]

3 Heiti á mismunandi efnistegundum í vefnaði. / *Betegnelse for forskellige vævede stoffer*.

4 Byssur. / *Bøsser*.

5 Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsyssel* 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772; Hermann Aystrup, kaupmaður á Ísafirði / *købmand på Ísafjörður*; Dines Jespersen (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bíldudal / *købmand på Patreksfjörður og Bíldudalur*.

Flinterne, troer jeg, kunde conserveres her ligesom i andre lande. Det kand ey andet end ansees for nyttigt, at Island eyede nogle skydegevæhr. Morgenstjernerne holder jeg med hr. stifftamtmanden kunde og være meget goede til defension. Jeg vilde derfor önske, at landet var eyere af begge deelene. Copie af min skrivelse herom til Rentecammeret fölger sub n° 6.[1]

§ 37.

Saltsyderie, formeener jeg, kunde haves paa adskillige stæder til indbyggernes eget brug, især paa Reikholum udi Bardestrandssyssel.[2] Men om der kunde indrettes noget retskaffens eller fordeelagtig saltkaagerie, lader jeg usagt, da jeg har aldrig seet stædet.

§ 38.

Udi den 21. § har jeg vist, hvor stoer skade landet har taget ved qvægsygen, nemlig tabt ¾ deele af alle faarene, som beregnes have været for kvægsygen 500.000 stk., og med det samme 182.000 rd. fordeel, som de havde kundet give af sig, hvis qvægsygen havde ikke indkommet i landet. Det vilde derfor være höyst magtpaaliggende ey alleene at forebygge dens videre fremgang, mens og aldeeles udrödde den, som jeg seer ey mueligt, medmindre alle de inficerede faar maatte vorde ödelagte,[3] hvilke ere landet for nærværende tid snarere til skade end nogen fordeel.

Dog formeener jeg, at ödelæggelsen burte ey skee paa en gang udi alle de sysseler, hvor faarene ere inficerede, men effterhaanden udi 1 à 2 sysseler ad gangen fra enhver kant. Saaledes kunde der vorde ödelagte faarene udi Skagefiordssyssel eller Skagefiords- og Hunevandssyssel[4] tillige, enten indeværende aar eller 1772, hvilket vilde hindre qvægsygen at gaae videre nordeffter. Ligeleedes udi Rangaaevallesyssel eller Rangaaevalle- og Arnæssyssel[5] tillige samme aar, hvorved kvægsygen forhindredes at gaae videre östereffter. Naar disse sysseler havde saaledes været befriede fra syge faar 1 à 1½ aar, de gamle faarehuuse nedbrudte, og andre igjen opbygte paa de stæder, hvor hine havde ey staaet för, kunde Skagefiords- og Hunevandssysseler forsynes med friske faar fra Öefiords- og Tingöesyssel,[6] men Rangaaevalle- og Arnæssyssel med faar

[1] Fylgiskjal með / *bilag til* lit. JJ. N° 6, 5.9.1769, s. 584–586.
[2] Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.
[3] Eyðilagt, þ.e. slátrað. / *Hermed menes, at fårene skal slagtes.*
[4] Skagafjarðarsýsla og Húnavatnssýsla. / *Skagafjarðarsyssel og Húnavatnssyssel.*
[5] Rangárvallasýsla og Árnessýsla. / *Rangárvallasyssel og Árnessyssel.*
[6] Eyjafjarðarsýsla og Þingeyjarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel og Þingeyjarsyssel.*

fra Skaftefeldssyssel.[1] Og da burte straxen executionen[2] gaae videre for sig paa samme maade, som er bleven mældt, saaledes at der blev alle tider et syssel ledigt mellem de syge og sunde faar, paa det nye uleyligheder skulde ey indlöbe formedelst deres beblandelse. Men alle tider være saadan distance imellem dem, bestaaende af fjælde, heeder, vandfalde og vidtlöfftige landstrækninger, at de kunde umuelig komme sammen. Ved denne omgang kunde kvægsygen, naar den goede Gud vilde give der lykke til, blive udryddet over det heele land i en tid af 4 à 5 aar.

Det forstaaer sig selv, at de sysseler, som blev skilte ved faarene, maatte assisteres med uld til klæder af handelen for de aar, som executionen skeede. Compagniet[3] kunde indkjöbe samme, deels udi Muhlesyssel,[4] deels fra Færöe eller uldmagazinerne, og lade indföre igjen paa havnene, som dog maatte ey sælges dyrere end 10 pd. à 10 f. Noget kunde indbyggerne og selv indkjöbe fra de uinficerede stæder i landet.

Skulde Compagniet ansee dette for alt for stoer bekostning, saa maatte det dog betænke: At tabet paa uldens ringere pris her, end den kunde kjöbes for paa Færöe eller i Kiöbenhavn, vilde rigelig erstattes om nogle faae aar ved slagteriets udförsel fra landet, som Compagniet maae nu savne til sin langt större skade. Men vilde Compagniet ey, imoed forhaabning, finde sig i denne billighed, saa gjör man sig allerunderdanigst forvisset om hans Maj^te^ naade og stoere omhyggelighed for sine fattige undersaatter i Island ved allernaadigst at see dem hjulpen paa en eller anden maade til uld til fornödne klæder.

Jeg synes, det var ikke ubilligt, at de, som endnu eye uinficerede faar og ved denne anstalt kunde befries fra deres tab, gav 10 stk. af 100 eller 1 faar af 10 til de fattigste i de nærmeste sysseler, som for at redde dem og komme selv i nogen stand igjen, havde ödelagt deres. Ödelæggelsen skulde gaae for sig i Septembr. maaned, da faarene ere friske, feede og i stand til at leveres i handelen og med fordeel at slagtes til eget brug i husholdningen. Saa blev tabet fast intet, men med de inficerede faars værdie kunde indkjöbes friske faar igjen om 1 à 1½ aar effter forbemældte.

§ 39.

Jeg har alle tider været af de tanker, at det var meget nyttigt, om her var nogle magaziner eller oplagsstæder i landet, hvorfra man kunde faae ind-

[1] Vestur-Skaftafellssýsla. / *Vestur-Skaftafellssyssel.*
[2] Niðurskurðurinn. / *Slagtningen.*
[3] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.
[4] Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasyssel og Suður-Múlasyssel.*

kjöbt födevahre i de haarde aaringer til hjelp og undsætning for de meest trængende af indbyggerne, som i saadan tilfælde har offte creperet i 1.000de tal. Men maaden at udfinde, hvor mange saadanne magaziner skulde være, hvor situerede, paa hvis regning bekostes, med huusebygning og betjenteres lön, der skulde staae for udleverancen af födevahrene, tage imoed betaling igjen og aflægge rigtighed for samme. Alt dette har været meget vanskeligt for mig at udfinde. Men förend jeg skal forlade denne vigtige sag, maae jeg give mine tanker derom tilkjende:

1° Holder jeg for, at magazinerne burte være 5 i talet.

2° De maatte være: 1 i Norderlandsfjerdingen og staae paa Hofsoes; 1 i Österlandsfjerdingen og staae paa Rödefiord; 1 i Sönderlandsfjerdingen og staae paa Holmen og 2 i Vesterlandsfjerdingen og staae det eene paa Isefiord, hvortil de saakaldede Vestfiorde kunde söge, og det andet paa Stappen for de övrige indbyggere af denne fjerding, Myresyssel undtagen, som skulde söge til Holmen.[1]

3° Paa ethvert af disse magaziner maatte hver nyaar være at finde madvahre for 1.000 rd. i det mindste.

4° Af disse smaae magaziner maatte, naar haarde aar var i landet, alleene udleveres og sælges madvahre til de allermeest trængende for betaling, men ikke til andre. Naar aarene derimoed faldt saaleedes, at man havde ey nödig at befrygte folkedöd eller hungersnöd, kunde vahrene sælges til enhver lysthavende eller leveres ind i handelen for at fornyes igjen, thi madvahre kand ikke gjemmes ubedervede over 2 à 3 aar.

5° Magazinerne projecteres heller paa havnerne end andre stæder i landet:

α) Fordi at tilförselen af ald kornvahre skeer directe did fra Kiöbenhavn, og til magazinerne paa Syd- og Vesterlandet kand tillige föres madfisk og leveres i handelen. Transporten af madvahrene er da sparet, og behöver ingen ny bekostning eller udgifft.

β) Ere paa disse havne tjenlige huuse for at gjemme madvahrene udi, saa bekostninger paa proviant eller magazins husers opbyggelse ere tillige sparede.

γ) Siden Compagniet holder 5 effterliggere[2] eller kjöbmænd i landet,

[1] Hofsós, Skag.; Reyðarfjörður, S-Múl.; Hólmur við Reykjavík, Gull.; Ísafjörður, Ísafj.; Arnarstapi, Snæf.

[2] Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn þegar skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

saa kunde disse residere paa 5 forbemelte stæder, eller og ligesaa mange underkjöbmænd, som var det samme, der skulle staae for udleverancen af vahrene, indcassere betalingen og paasee, at det anförte qvantum proviant var ved hver nyaar paa reede hænder, hvilket stædets sysselmand skulde og til hver nye ar undersöge. Kjöbmændene före handelen paa forbemelte havne, og om de handlede med meerbemældte 1.000 rd. tillige, som skulle være uden for den ordinaire districtets provision, kunde de ey paastaae derfor à parte lön, naar dem blev paalagt sligt af reederne, deres principaler. Altsaa kunde en ny betjents lön ved hvert magazin ogsaa vorde sparet.

6° Af næstforegaaende post er læt at see mine tanker, at jeg vil Compagniet skal forskaffe den madvahre, som disse smaae magaziner eller oplagsstæder burte aarlig være forsynede med. Jeg formeener, det er Compagniets eller handelens pligt, at forsyne landet forsvarlig og til fornödenhed, ifölge octroyens af 15. Augusti 1763, dens 22de og 23de art., samt taxten af 1702.[1] Det kand ey heller være nogen skade for handelen at unde indbyggerne födevahre for betaling, thi af disse magaziner skulde intet udlaan skee til indbyggerne, ligesom af andre handelsvahrer, men promte betales eller og gives pant og forsikkring for betalingen. Ja, om indbyggerne skulde betale dem noget höyere end effter taxten, eller give 10 pro cento i henseende til de bekostninger, der kunde medgaae til vahrenes conservation, der skulde bestaae af meel, gryn, erter, bröd, fisk og smör, var det langt taaleligre end sulte ihjel og i sig selv ey heller ubilligt.

Herimoed kunde vel indvændes, at indförsel af 5.000 rd. madvahre meer end sædvanlig, eller uden for den ordinaire handelsprovision, vilde före handelen i nye bekostninger. Hvortil svares:

a) At af forbemelte 5.000 rd. kunde henimoed 2.000 rd. bestaae af indenlands födevahre, men de övrige 3.000 rd. af kornvahre, der udgjorte henimoed 1.500 td. Det meeste af kornvahren kunde bestaae af rug, som toeg da ey stoert rom bort i 5 skibe.

b) Den extraordinaire tilförsel behövedes ikke at gjöres i goede aaringer, thi magazinsprovisionen kunde leveres ind i handelen til afhandling, og handelen spare hver aar ligesaa meget af den ordinaire tilförsel, som skulde leveres til magazinerne igjen, saa der skeede ikkun ombytte

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 477–479 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763); *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

af vahrene mellem handelen og magazinerne, alleene for at conservere dem og lade dem aldrig blive for gamle eller af ælde bedervede.

c) I haarde aaringer derimoed er det handelens pligt at före fleere madvahrer til landet end ordinair, thi det bör forsynes dermed til fornödenhed, men naar indbyggerne maae sulte ihjel, kand det ey siges, at de ere forsvarlig eller til fornödenhed bleven forsynede.

d) Om landet var ogsaa selv i stand med egen kræffter at oprette saadanne smaae magaziner, saa maatte dog handelen ikke desmindre indföre madvahrerne og sælge dem til magazins forvalterne effter taxten.

e) Naar handelen nöd 10 pro cento af forbemelte 5.000 rd., saa udgjorde det 500 rd. aarlig til de udgiffters bestridelse, som ved magazinerne maatte udfordres.

f) Ansees det ligesaavel hensigte til handelens som landets fordeel, at indbyggerne blev i haarde aaringer conserverede og holdt ved livet, thi naar en deel af dem skulde uddöe, kunde fiskerierne ey vedbörlig söges, creaturerne ey tillægges eller vedbörlig rögtes, og de vahrer, som skulde leveres i handelen, ey forarbeydes, hvorved de handlende toeg ey liden skade.

Jeg tilstaaer, at 5.000 rd. oplag i madvahrer var ey tilstrækkelig i haarde aaringer, dog kunde samme redde mange menniskes liv. Naar de bestoed af 10.000 rd. værdie eller 2.000 rd. paa hvert magazin, saa kunde det være noch til indbyggernes undsætning. Da nöd og de handlende 1.000 rd. for de 10 pro cento, og da kunde de taale at holde en à parte betjent for 100 rd. lön ved hvert magazin. Magazinerne kunde da ogsaa have forraad paa uld eller hör for at forskaffe dem arbeyde, som intet har at forrette, og saaleedes i den henseende medkomme landet til nytte.

Skulde dette ey faae bifald hos de handlende, vilde jeg önske, at tugthussindretningen[1] maatte vorde ophævet, og dets aarlige indtægt, 800 rd. i 7 aar, der udgjör 5.600 rd., vorde samlet og anvendt til disse magaziners oprettelse, som var landet tjenligre end holde ved tugthuset fra 10 til 20 stk. af landfolkets allerliderligste udskud, tyve og canailles,[2] som hidindtil har skeet til dets stoere skade, men ingen fordeel. Blev tugthussindtægterne samlede i 13 aar, udgjorde det en capital af 10.400 rd., som henlagte til magazinerne var tilstrækkelig noch, næsten i alle til-

[1] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík.*
[2] Ruslalýður. / *Kanalje, dvs. pak eller pøbel.*

fælde, til indbyggernes redning og understöttelse i de indfaldende haarde aaringer, og da kunde tugthuset tjene til et hovedmagazin i landet. Ja, tugthusstolden, samt sagefaldet[1] og afgifften af Tingörekloster,[2] som nu svares alt til tugthuset, kunde da og effter forbemelte 13 aars tid aldeeles ophöre, og magazinerne være i stand til selv at vedligeholde denne effter min formeening for landet nyttige indretning.

§ 40.

Den vanskeligste knud at löse har alle tider været og vil blive at kunde sige, hvorledes handelen skulde indrettes til fordeel for Island. Jeg kand ikke love, at det kand skee af mig, vil alleene herved tilkjendegive mine tanker derom.

Compagniehandel har vel ingen medhold nogenstæds. Over den har og alle tider været klaget af indbyggerne. Jeg tör derfor ey heller recommendere den fremdeeles, naar den itzige ophörer. Fremmedes frihandel er bleven demonstreret § 23. Den vilde blive endnu slettere, usikkrere og farligre. Indbyggernes egen handel vilde være den allerbeste og nyttigste, ligesom den ansees at være for alle lande, men det er at beklage, at de fattes hertil formue og videnskab.

Udi den 7. § er bleven vist, at landet har aldrig hafft den, uden til en meget liden deel, men meest overladt samme til fremmede. Udi den 21. §, hvor fattige betjenterne og andre af indbyggerne ere. Udi den 22. §, hvad næringsmidler landet har. Og udi den 23de § grundet paa de toe næstforegaaende, hvorledes det er aldeeles ugjörligt, at de kand paatage dem landets handel. Heele landet var ikke i stand til at soutinere De Nye Indretninger, sögte immer om hjelp dertil af kongens cassa, til hvilken interessenterne endnu staae i gjeld for 6.668 rd. 62 sk. for allernaadigst gjorte forskud til deres vedligeholdelse. Det var formedelst indbyggernes uformuenhed, at Indretningerne maatte associeres med Handelscompagniet. Og det var for samme aarsag, at de kunde ey svare de 5.000 rd., som Compagniet reqvirerede til de islandske acciers fournering, men maatte taale at de blev solgte, 1 accie à 500 rd. for 203 à 204 rd., saa ingen fornufftig mand vil siden eye den tilbagestaaende liden rest. Hvor skulde de fattige indbyggere da være i stand til at tilveyebringe en capital af 300.000 rd., som den islandske handel udfordrer som indskud eller

[1] Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

[2] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

kand begyndes med, naar den skal drives forsvarlig eller i det mindste med 250.000 rd.?

Ved tiltrædelsen af Kong Christiani qvinti[1] regjæring aar 1670 vilde hans Maj^t^ allernaadigst have forundt Island sin egen handel, hvorfor hans Maj^st^ sendte samme aar en kongel. commissarium hr. admiral Jens Rodsteen[2] herind for at overlægge denne sag med indbyggerne, men de undskyldte dem for deres fattigdoms skyld at kunde tage imoed dette kongens naadige tilbud (g),[3] som hensigtede til landets störste fordeel. Det var dem og umueligt med tomme hænder.

Her have været saa mange brave, stoere og duelige hovedsmænd af de 74, som Island har havt fra 1247 til 1683, hvoraf alle de fremmede have offte besögt, men de indfödde opholdt dem i landet. Af de indfödde have mange været ophöyede af kongerne til de störste værdigheder (h).[4]

[1] Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge* 1670–1699.

[2] Jens Rodsten, danskur aðmíráll / *dansk admiral*.

[3] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (g) Stifftprovst hr. Haldorsen i admiral Bielkes historie. [Jón Halldórsson, „Hirðstjóra annáll Jóns prófasts Halldórssonar“, s. 745–754.]

[4] Í neðanmálsgrein / *I fodnote*: (h) Som ridder Ravn Oddsen, ridder Grim Thorstensen, hr. Ivar Biarnesen, hr. Arne Olafsen tillige biskop paa Schalholt, hr. Einar Thorlevsen, ridder Torfe Aresen, ridder Biörn Thorlevsen kaldet den rige, hr. Vigfus Erlandsen, hr. Hannes Eggertsen, ridder Eggert Hannesen og fleere, som alle vare islændere. De fornemste fremmede vare: Hr. Otte Stigsen, hr. Poul Hvitfeld, hr. Knud Steensen, hr. Poul Stigsen og ridder og admiral hr. Hendrich Bielke, alle meget fornufftige mænd og landet bevaagne. [Hrafn Oddsson (ca. 1226–1289), goðorðsmaður og hirðstjóri / *islandsk høvding og statholder* 1270–1289; Grímur Þorsteinsson (?–ca. 1350), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1343–1346; Ívar Bjarnason, sennilega villa fyrir / *sandsynligvis fejl for* Ívar Vigfússon Hólm (?–1371), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1354–1357; Árni Ólafsson (ca. 1380?–ca. 1425), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1413–1425, hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1415–1419?; Einar Þorleifsson (?–1452), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1446–1450; Torfi Arason (ca. 1405–1459), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1450–1457; Björn Þorleifsson (ca. 1408–1467), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1459–1467; Vigfús Erlendsson (?–1521), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1513–1520, hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1507–1509, 1520–1521; Hannes Eggertsson (?–ca. 1533/34), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1515–1517, 1521–1524; Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1551–1553; Otte Stigsen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1542–1547 og 1551; Poul Huitfeldt (ca. 1520–1592), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1553–1554; Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1554–1560; Poul Stigsen (?–1566), hirðstjóri / *kongens befalingsmand* 1560–1566; Henrik Bjelke (1615–1683), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand* 1649–1683.]

Man kand ikke med raison supponere, at de have ikke indseet dets mangler, men langt heller kand gotgjöres, at de har villet hjelpe det frem som goede patrioter og tillige landets höyeste övrighed. Ikke desmindre har de dog aldrig kundet forskaffe det sin egen handel, som de havde dog gandske vist gjort, havde de anseet indbyggerne være i stand til at antage den, men uformuenhed har immer staaet i veyen, som læt er at gotgjöre af historierne, og jeg formeener mig nogenledes have vist i disse blade. Vil alleene lægge det til, at udi et vist project om landets egen handel af 1757[1] har man ey kundet udfinde andre udveye til nogen penger, hvormed samme kunde vorde begyndt, end at laane 150.000 rd. i Kiöbenhavns Banqve imoed at sætte alt proprietairgoedset i Island til underpant, hvortil indbyggerne havde ey lyst, og banqven havde ey heller været tjent dermed eller gjort udlaan paa saadan.

Siden compagniehandelen effter forbemældte kand ey recommenderes, fremmedes frihandel endnu mindre, og indbyggerne ere ingenlunde i stand til at paatage dem handelen selv, som er meget at beklage, saa staaer der ikkun separathandelen tilbage at tale om. Denne har været anseet for den beste af alle for Island. Den kunde og vorde saaledes indrettet, at hverken hans Maj^{t} eller landet toeg nogen skade derved. Skal jeg udelade mig med de tanker, jeg har gjort mig derom, da vilde fölgende være at observere:

1° Burte en fiskerhavn og en slagterhavn bortforpagtes under eet til separathandlerne, ligesom forhen har været brugeligt. Men da fiskerhavnene ere fleere end slagterhavnene, saa maatte Havnefiord og Kieblevig[2] være herfra exciperede, hvorom vil give min nærmere betænkning, förend jeg aldeeles forlader denne materie.

Det vilde da blive 22 havne, som blev bortforpagtede for viss aarlig afgifft til den kongel. cassa, der uden ald tvivl vilde langt overgaae, hvis Compagniet nu svarer for landet, og haves hensigt ved combinationen af en fisker- og slagterhavn, til alle havnenes aarlige opseyling, samt at ved en fiskerhavn kunde vindes, hvad som tabtes paa en slagterhavn i indfaldende haarde aaringer, eller naar faarene skulde uddöe, eller og vindes ved en slagterhavn i goede aaringer til lands, naar fiskeriet skulde mislinge.

[1] Fylgiskjal með greinargerð Skúla Magnússonar um Innréttingarnar hér að ofan / *Bilag til Skúli Magnússons redegørelse om De Nye Indretninger her ovenfor*, lit. TT. Num. 16. (Pro memoria angaaende den islandske handel), s. 362–385.

[2] Hafnarfjarðarhöfn / *Hafnarfjörður havn*, Gull.; Keflavíkurhöfn / *Keflavík havn*, Gull.

2° Forpagtningstiden skulde aldrig accorderes længer end udi 6 aar ad gangen, hvoraf formeenes vilde fölge den nytte:

α) At de handlende vilde beflitte dem paa at handle billig og forsyne landet forsvarlig, da de i saa fald kunde forvente fremfor andre at vorde accorderet handelen igjen ved landets opbydelse til ny forpagtning.

β) Skulde landet derimoed ey være tjent med de pagtendes handel, kunde det vente des snarere at blive den qvit, naar forpagtningsterminen var kort, men ikke bunden til mange aar.

γ) Vilde det være fordeel for kongens cassa, at forpagtningsterminen var kort i indfaldende goede aaringer, thi da vilde afgiffterne stige, og fölgelig fleere penge til regjæringen indkomme. Derimoed i haarde aaringer var det billigt, at landet blev ey opsat til höy afgifft, hvorunder indbyggerne vilde meest lide. Thi de forpagtende vilde, naar de havde liden fordeel af handelen, men skulde ikke desto mindre svare höy afgifft af samme, udperse[1] alt, hvad de kunde af indbyggerne for at conservere dem selv, hvorved saavel hans Maj^{t} som landet vilde siden tage stoer skade.

3° Til denne separathandel maatte saavel de norske som danske vorde antagen, thi de förste vilde före til landet noch saa goede vahrer som de sidste, timmer, jern, liiner etc.

4° De 2de separerede havne, Havnefiord og Kieblevig, vilde hans Maj^{t} allernaadigst accordere indbyggerne selv til egen handel samt at maatte afsætte vahrene, hvor de fandt for got, moed aarlig afgifft. Man tör ikke udbede, at landet maatte nyde dem fri i den förste termin eller 6 aar. Jeg anseer ikke indbyggerne i stand til at paatage sig fleere havners forsyning paa en gang. Disse havne ere fremfor andre derfor proponerede til islændernes egen handel:

a) At de ere hinanden nærliggende.

b) Blandt de allermindste havne i heele landet, bestaaende af 2½ tinglaug, 5 smaae kirkesogne, hvorunder ligge i alt 60 böndergaarde.

c) Begge havne pleye at opseyles med eet skib.

d) Havnefiorden er en sikker, goed havn.

e) Udfordre disse havne ey nogen stærk provision.

f) Plager fiskeriet, som ligger under samme, neppe nogensinde at slaae feyl, saa der er ald formoedning til, at indbyggerne kunde heller vinde end tabe noget derved.

[1] Pína út úr. / *Udpresse*.

Den forberörte 6 aars termin er og proponeret i den henseende, at skulde indbyggerne vinde noget ved handelen paa Havnefiord og Kieblevig, saa de fik nogen kræffter, de kunde da gaae videre og gjöre tillige med andre bud paa nogen fleere havne i landet. Og dette er den eeneste moyen,[1] som jeg kand udfinde, der kunde bane indbyggerne vey til fri eller egen handel i landet med tiden, hvilken alleene ansees tjenlig for samme, men aldrig fremmedes frihandel. Jeg nægter heller ikke, at compagniehandelen kunde vorde indrettet taalelig for landet.

Hvor vilde det ikke opmuntre indbyggerne, om de kunde strax faae handelen paa disse 2de havne, om de endog skulde effter avenant svare af den 7.000 rd. afgifft, som erlægges til den kongel. cassa for heele landet cirka 600 rd. aarlig, thi Compagniet maatte endelig faa afslag for saa meget. Jeg for min deel vilde vist ikke spare at indsætte alt, hvad jeg kunde i samme. Ja, ikke holde mine börn for goede at lægge dem effter handelssager, naar jeg saae andre vilde derved opmuntres, og det kunde komme landet og dem til nogen nytte. Men kand dette ey gaae an i Compagniets tid, saa formoeder man dog allerunderdanigst, at saadan blev allernaadigst accorderet til 1783 aars udgang, da octroyhandelen ophörer.

Der er vel ingen, som ikke indseer, hvor nyttigt det vilde blive for landet, om det kunde selv bruge sin egen handel, og hvor ufordeelagtigt at den skal föres af andre, hvoraf fölger, at fremmede forrette en stoer deel af det arbeyde, som indbyggerne kunde selv gjöre, som salte deres kjöd, torsk, smör, lade bereede deres skind, smeelte deres tælle, reense deres duun, virke deres klipfisk etc.

I henseende til de vahrer, som föres til landet, da lade de male meelet for os, brygge, bage, brænde brændevinen, spinde, væve og bleege lærreder for os, slaae fiskeliner, spinde tobak, forfærdige adskilligt bödker- og jernarbeyde, samt isenkram med videre, som indbyggerne kunde alt meget vel forrette selv. Hvor höystfornöden vilde det derfor ikke være at see det hjulpen til sin egen handel og alle disse saavel som fleere vigtige forretninger, som formeener lader sig best gjöre peu à peu[2] effter forbemældte? Men stoere reformationer paa engang, som kunde koste hans Majt betydelige pengeudgiffter, tör jeg ikke paa uvist udfald projectere. Jeg har alle tider villet holde mig ved den sikkre vey og derfor ey heller

[1] Ráð. / *Middel.*
[2] Smám saman. / *Lidt efter lidt.*

gaaet videre i foregaaende §§, end den kundskab, jeg har om landet, indbyggernes formue, anstalter og andre omstændigheder, har villet tillade mig.

Gid det maatte gaae enhver af indbyggerne og det heele land, saavel som jeg af hjertet vil altid önske!

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 1. Skýrsla um jarðir í eyði 1696 en í byggð 1760.

Bilag til lit. JJ. — N° 1. Meddelelse om ødejorder 1696, men som var bebyggede 1760.

Áritun/*påskrift*: N° 1. Tilhörende Lit. JJ.

Specification over de jorder, som 1696 var öde og ej befindes i jordebogen under samme aarstal, men efter landfoget Schule Magnusens jordebog, forfattet aar 1760, ere bebygte.[1]

KONGENS GOEDS

Klostersel		Flögusel	
Holmasel		Keblavyk	
Hnausar		Itra-Laugaland ½	
Enneskot		Fiardarhorn[2]	9
Sponsgerde			

BÖNDERGOEDS

Asknes		Tóarsel	
Skiöldolfstad		Gieldingur	

[1] *ÞÍ*. Jarðabækur – sérsafn. A/3–1 (Jarðabók 1696 B); A/4–1 (Jarðabók 1696 A); Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

[2] Klaustursel, Jökuldalshreppur, N-Múl.; Hólmasel, Hnausar, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.; Enniskot, Þorkelshólshreppur, Hún.; Spónsgerði, Hvammshreppur, Eyjafj.; Flögusel, Skriðuhreppur, Eyjafj.; Keflavík, Grýtubakkahreppur, Þing.; Ytra-Laugaland, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.; Fjarðarhorn, Helgafellssveit, Snæf.

Titlingur . . . . . .
Torgeirstad . . . . . .
Breidahlyd . . . . . .
Steig . . . . . .
Raudhals . . . . . .
Tiarner . . . . . .
Ulfstad efre . . . . . .
Stadarkot . . . . . .
Merkehvoll . . . . . .
Kornbreckur . . . . . .
Ossgröf . . . . . .
Forsæte . . . . . .
Hatun . . . . . .
Hlydargerde . . . . . .
Akurgerde . . . . . .
Sel . . . . . .
Kambsholl . . . . . .
Kalastadakot . . . . . .
Grafardalur . . . . . .
Bachakot . . . . . .
Baruchstader . . . . . .
Budarhöfde . . . . . .
Klettur . . . . . .
Brechukot . . . . . .
Kambsland . . . . . .
Bachakot . . . . . .
Raudbiarnastader . . . . . .
Karastader . . . . . .
Lambastader . . . . . .
Högnastader . . . . . .
Aurnolfsdalur . . . . . .
Lækiarkot . . . . . .
Hrysdalur . . . . . .
Dagverdara . . . . . .
Malarrif . . . . . .
Alfvastader . . . . . .
Selialand . . . . . .
Skridukot . . . . . .
Kross . . . . . .
Skinntúfa . . . . . .
Brechuvöll . . . . . .
Fotur . . . . . .
Hrisnes . . . . . .
Hladseyre . . . . . .
Grænholt . . . . . .
Hella . . . . . .
Lækiarós . . . . . .
Kambsnes . . . . . .
Upsaler . . . . . .
Asbiarnarnes . . . . . .
Grund . . . . . .
Torfalækur . . . . . .
Skottastader . . . . . .
Kalfadalur . . . . . .
Vesturaa . . . . . .
Sneis . . . . . .
Kambholl . . . . . .
Dæler . . . . . .
Ölduhriggur . . . . . .
Vindheimar . . . . . .
Krákugerde . . . . . .
Hraun . . . . . .
Hraunbrecka . . . . . .
Torgersbreeka . . . . . .
Myrakot . . . . . .
Audnar . . . . . .
Krossastader . . . . . .
Titlingur . . . . . .
Skrida . . . . . .
Saurbruargerde . . . . .
Veisuholl . . . . . .
Vyderkier[1] 76

[1] Asknes, Mjóafjarðarhreppur, S-Múl.; Skjöldólfsstaðir, Tóarsel, Geldingur, Breiðdalshreppur, S-Múl.; Tittlingur, Beruneshreppur, S-Múl.; Þorgeirsstaðir, Lón, Nes og Mýrar,

BENEFICERET GOEDS

Eigilstad	Malarrif	
Selstad	Kalastade	
Kolstad	Torustade	
Gestader	Selialand	
Kambar	Biarghuus	
Flokastad	Litledalur	
Dagverdarnes	Tunguhals	
Hrunakrokur	Hunstader	
Ketilsveller	Hringver	
Vatnskot	Gliufrárkot	
Skógarkot	Isholl	
Rönsholt	Tveraae	
Hæginde	Brecha	
Desey	Tindrastader[1]	28

A-Skaft.; Breiðahlíð, Steig, Rauðháls, Dyrhólahreppur, V-Skaft.; Tjarnir, Eyjafjallasveit, Rang.; Úlfsstaðir efri, Austur-Landeyjahreppur, Rang.; Staðarkot, Rangárvellir, Rang.; Merkihvoll, Landmannahreppur, Rang.; Kornbrekkur, Rangárvellir, Rang.; Ósgröf, Landmannahreppur, Rang.; Forsæti, Villingaholtshreppur, Árn.; Hátún, Hlíðargerði, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Akurgerði, Álftaneshreppur, Gull.; Sel, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Kambshóll, Kalastaðakot, Strandarhreppur, Borg.; Grafardalur, Bakkakot, Skorradalshreppur, Borg.; Bárustaðir (Bárukstaðir), Búðarhöfði (Vallnakot), Andakílshreppur, Borg.; Klettur (Fljótsbakki), Brekkukot, Reykholtsþingsókn, Borg.; Kambsland, Strandarhreppur, Borg.; Bakkakot, Melasveit, Borg.; Rauðabjarnarstaðir (Eskiholtskot), Kárastaðir, Borgarhreppur, Mýr.; Lambastaðir, Álftaneshreppur, Mýr.; Högnastaðir, Örnólfsdalur, Lækjarkot, Þverárhlíðarhreppur, Mýr.; Hrísdalur, Miklaholtshreppur, Hnapp.; Dagverðará, Malarrif, Breiðuvíkurhreppur, Snæf.; Álfatraðir, Seljaland, Hörðadalshreppur, Dal.; Skriðukot, Kross, Skinnþúfa, Haukadalshreppur, Dal.; Brekkuvöllur, Fótur, Hrísnes, Barðastrandarhreppur, Barð.; Hlaðseyri, Rauðasandshreppur, Barð.; Grænhóll, Hella, Barðastrandarhreppur, Barð.; Lækjarós, Mýrahreppur, Ísafj.; Kambsnes, Uppsalir, Súðavíkurhreppur, Ísafj.; Ásbjarnarnes, Þverárhreppur, Hún.; Grundarkot, Sveinsstaðahreppur, Hún.; Torfalækur, Torfalækjarhreppur, Hún.; Skottastaðir, Kálfadalur, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún.; Vesturá, Sneis, Engihlíðarhreppur, Hún.; Kambhóll, Dælir, Þorkelshólshreppur, Hún.; Ölduhryggur, Vindheimar, Lýtingsstaðahreppur, Skag.; Krákugerði, Akrahreppur, Skag.; Hraun, Hraunbrekka (Hornbrekka?), Þorgeirsbrekka, Mýrarkot, Höfðastrandarhreppur, Skag.; Auðnir, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj.; Krossastaðir, Tittlingur, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj.; Skriða, Saurbæjarhreppur, Eyjafj.; Saurbrúargerði, Grýtubakkahreppur, Þing.; Veisuhóll (Veisusel), Hálshreppur, Þing.; Víðiker, Ljósavatnshreppur, Þing.

[1] Egilsstaðir, Fljótsdalshreppur, N-Múl.; Selsstaðir, Kolsstaðir, Seyðisfjarðarhreppur,

SCHALHOLT BISPESTOELS GOEDS

Utverk	Gröf	
Midbæle	Fellskot	
Framnes	Östere Turaae	
Osabache	Riftun	
Skridufell	Klafastadagrund[1]	10

HOELUM BISPESTOELS GOEDS

Bachakot	Langhuus	
Litlahlyd	Smidsgerde[2]	4

FATTIGES GOEDS

Fossgerde	Bachavöll[3]	2
	Summa	129

N-Múl.; Gestsstaðir, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl.; Kambar, Breiðdalshreppur, S-Múl.; Flókastaðir, Fljótshlíð, Rang.; Dagverðarnes, Rangárvellir, Rang.; Hrunakrókur, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Ketilvellir, Grímsneshreppur, Árn.; Vatnskot, Skógarkot, Þingvallahreppur, Árn.; Hraunsholt, Álftaneshreppur, Gull.; Hægindi, Reykholtsþingsókn, Borg.; Desey, Norðurárdalshreppur, Mýr.; Malarrif, Breiðuvíkurhreppur, Snæf.; Karlsstaðir, Auðkúluhreppur, Ísafj.; Þórustaðir, Mosvallahreppur, Ísafj.; Seljaland, Skutulsfjarðarhreppur, Ísafj.; Bjarghús, Þverárhreppur, Hún.; Litlidalur, Svínavatnshreppur, Hún.; Tunguháls, Lýtingsstaðahreppur, Skag.; Húnstaðir, Fljótahreppur, Skag.; Hringver, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj.; Gljúfurárkot, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj.; Íshóll, Ljósavatnshreppur, Þing.; Þverá, Brekka, Tindrastaðir, Grýtubakkahreppur, Þing.

[1] Útverk, Miðbæli, Framnes, Ósabakki, Skeiðasveit, Árn.; Skriðufell, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Gröf, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Fellskot, Biskupstungur, Árn.; Eystri-Þurá, Riftún, Ölfushreppur, Árn.; Klafastaðagrund, Skilmannahreppur, Borg.

[2] Bakkakot, Litlahlíð, Lýtingsstaðahreppur, Skag.; Langhús, Viðvíkurhreppur, Skag.; Smiðsgerði, Hólahreppur, Skag.

[3] Fossgerði, Vallnahreppur, S-Múl.; Bakkavöllur, Hvolhreppur, Rang.

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 2. Skýrsla um jarðir í eyði í Jarðabók Árna og Páls en í byggð 1760.

Bilag til lit. JJ. — N° 2. Meddelelse om ødejorder i Árni og Páls jordebog, men som var bebyggede 1760.

Áritun/*påskrift*: N° 2.

Specification over de jorder, som anföres öde i assessor Arne Magnusens jordebog, men effter jordebogen af 1760 beboede.[1]

KONGENS GOEDS

Ipishóll	Flautafell	
Brókarlækur	Hattardalur	
Kieblavik	Hattardal större	
Hardbakur	Midvik efre[2]	9
Raufarhöfn		

BÖNDER GOEDS

Backe	Skialdabuder
Kieraugastad	Refstader
Tufa	Asgardur
Kot	Itre Hraundalur
Tradarhollt	Kropstader
Brunastader	Dvergasteinn

[1] Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er skrá um jarðeignir, verðgildi þeirra og ástand sem gerð var árin 1702–1714. / *Árni Magnússons og Páll Vídalíns jordebog er et register over jordejendom, deres værdi og tilstand, som blev udarbejdet i årene 1702–1714. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943; *ÞÍ*. Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

[2] Ípishóll, Seyluhreppur, Skag.; Brókarlækur, Skefilsstaðahreppur, Skag.; Keflavík, Grýtubakkahreppur, Þing.; Harðbakur, Raufarhöfn, Presthólahreppur, Þing.; Flautafell, Svalbarðshreppur, Þing.; Hattardalur, Meiri-Hattardalur, Súðavíkurhreppur, Ísafj.; Efri-Miðvík, Aðalvíkursveit, Ísafj.

Efstedalur . . . . . .
Eirikstader . . . . . .
Hörgshlid . . . . . .
Lonseyre . . . . . .
Unadsdalur . . . . . .
Furufiordur . . . . . .
Ofeigsfiördur . . . . . .
Heidalsá . . . . . .
Tunga . . . . . .
Fiósar . . . . . .
Blöndubacke . . . . . .
Skúfur . . . . . .
Kialarland . . . . . .
Lúsabacke . . . . . .
Kálfshamar . . . . . .
Hvammur . . . . . .
Hrafnagil . . . . . .
lllugastader . . . . . .
Brennegerde . . . . . .
Sidste Mór . . . . . .
Hóll . . . . . .
Kráksveller . . . . . .
Gil . . . . . .
Kirkiuhóll . . . . . .
Gloppa . . . . . .
Sílastader . . . . . .
Kotá . . . . . .
Hólar . . . . . .
Eyre . . . . . .
Bárdartiörn . . . . . .
Steindyr . . . . . .
Skier . . . . . .
Sidrehóll . . . . . .
Hólkot . . . . . .
Neslönd . . . . . .
Sidre og Itre Sandhólar
Vestaraland . . . . . .
Biarnastader . . . . . .
Smiörholl . . . . . .
Klifshage[1] 52

[1] Bakki, Austur-Landeyjahreppur, Rang.; Kýraugastaðir, Landmannahreppur, Rang.; Þúfa, Vestur-Landeyjahreppur, Rang.; Kot, Rangárvellir, Rang.; Traðarholt, Stokkseyrarhreppur, Árn.; Brúnastaðir, Hraungerðishreppur, Árn.; Skjaldabúðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.; Refsstaðir, Ásasveit, Borg.; Ásgarður, Andakílshreppur, Borg.; Ytri-Hraundalur, Hraunhreppur, Mýr.; Kroppstaðir, Hólshreppur, Ísafj.; Dvergasteinn, Súðavíkurhreppur, Ísafj.; Efstidalur, Eiríksstaðir, Ögursveit, Ísafj.; Hörgshlíð, Vatnsfjarðarsveit, Ísafj.; Lónseyri, Unaðsdalur, Snæfjallaströnd, Ísafj.; Furufjörður, Grunnavíkursveit, Ísafj.; Ófeigsfjörður, Trékyllisvíkurhreppur, Strand.; Heydalsá, Tröllatunguhreppur, Strand.; Tunga, Bitruhreppur, Strand.; Fjósar, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún.; Blöndubakki, Engihlíðarhreppur, Hún.; Skúfur, Kjalarland, Lúsabakki (Litlibakki), Kálfshamar, Vindhælishreppur, Hún.; Hvammur, Engihlíðarhreppur, Hún.; Hrafnagil, Illugastaðir, Skefilsstaðahreppur, Skag.; Brennigerði, Sauðárhreppur, Skag.; Syðsti-Mór, Vestari-Hóll, Krakavellir, Gil, Fljótahreppur, Skag.; Kirkjuhóll, Seyluhreppur, Skag.; Gloppa, Skriðuhreppur, Eyjafj.; Sílastaðir, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj.; Kotá, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.; Hólá, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj.; Eyri, Bárðartjörn, Steindyr, Þernusker, Grýtubakkahreppur, Þing.; Syðri-Hóll, Hálshreppur, Þing.; Hólkot, Helgastaðahreppur, Þing.; Neslönd, Skútustaðahreppur, Þing.; Syðri-Sandhólar, Ytri-Sandhólar, Húsavíkurhreppur, Þing.; Vestara-Land, Bjarnastaðir, Smjörhóll, Klifshagi, Skinnastaðahreppur, Þing.

BENEFICERET GOEDS

Svinhage	Gafl	
Horn	Svangrund	
Kollsá	Atlastader	
Leyra	Haldorstader	
Kiós	Kappastader	
Hrafnfiardareyre	Kverhóll	
Kviar	Kadalstader	
Fagrabreeka	Tindrastader	
Tunga	Breidavík	
Þorgrimstader	Þorvaldstader[1]	20

SKALHOLT BISPESTOELS GOEDS

Vorsabæ	Giábacke[2]	2

HOELUM BISPESTOELS GOEDS

Tinnarsel	Hreppisá
Skuggabiörg	Lón
Breckukot	Þángskále
Utanverdunes	Nedranes
Teigur	Lámule
Hraun	Brókarlækur
Klón	Selá
Geirmundarhólar	Kuskierpe
Skuggabiörg	Núpur
Foss	Bláland
Sidreá	Bergstader

[1] Svínhagi, Rangárvallahreppur, Rang.; Horn, Aðalvíkursveit, Ísafj.; Kollsá, Leira, Kjós, Hrafnfjarðareyri, Kvíar, Grunnavíkursveit, Ísafj.; Fagrabrekka, Hrútafjarðarhreppur, Strand.; Tunga, Þverárhreppur, Hún.; Þorgrímsstaðir, Vatnsneshreppur, Hún.; Gafl, Svínavatnshreppur, Hún.; Svangrund, Engihlíðarhreppur, Hún.; Atlastaðir, Skefilsstaðahreppur, Skag.; Halldórsstaðir, Seyluhreppur, Skag.; Kappastaðir, Sléttuhlíðarhreppur, Skag.; Hverhóll, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj.; Kaðalsstaðir, Tindrastaðir, Grýtubakkahreppur, Þing.; Breiðavík, Þorvaldsstaðir, Húsavíkurhreppur, Þing.

[2] Vorsabær, Austur-Landeyjahreppur, Rang.; Gjábakki, Þingvallahreppur, Árn.

Hafsveller		Gnípa	
Klúkur		Brettingstader	
Midhús		Hræringstader	
Grimsnes		Underveggur	
Jökulsá		Krossavik[1]	32
		Summa	115

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 3. Athugasemdir varðandi frjálsa verslun á Íslandi [án dags.].

Bilag til lit. JJ. — N° 3. Bemærkninger vedrørende frihandel på Island [uden dato].

Athugasemdir Ólafs Stefánssonar amtmanns við verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 sem Landsnefndin fékk afhentar í upphafi starfsins (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–1. Verslunartillögur Skúla Magnússonar landfógeta frá 1767 ásamt minnisblaði um sama 3.3.1770. Lit. A. N° 1). Verslunartillögurnar verða prentaðar í 5. bindi þessarar útgáfu. Athugasemdir Ólafs, sem hann ritar á íslensku, ólíkt öðru efni sem hann sendi Landsnefndinni, eru nánast samhljóða athugasemdum Bjarna Halldórssonar sýslumanns í Húnavatnssýslu um sama efni en tillögur Bjarna eru hins vegar ritaðar á dönsku og eru heldur ítarlegri. Hér fyrir aftan er því í stað danskrar þýðingar notaður texti Bjarna Halldórssonar úr 3. bindi þessarar útgáfu en getið um styttingar neðanmáls og viðbætur hafðar innan hornklofa. Sjá: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*, s. 425–430 (Fylgiskjal með lit. P. N° 1. – Til athugunar varðandi

[1] Tinnársel, Skuggabjörg, Brekkukot, Akrahreppur, Skag.; Utanverðunes, Rípurhreppur, Skag.; Teigur, Höfðastrandarhreppur, Skag.; Hraun, Klón, Geirmundarhólar, Sléttuhlíðarhreppur, Skag.; Skuggabjörg, Höfðastrandarhreppur, Skag.; Foss, Fljótahreppur, Skag.; Syðriá, Hreppisá (Hreppsendaá), Lón, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj.; Þangskáli, Neðranes, Lágmúli, Brókarlækur, Selá, Skefilsstaðahreppur, Skag.; Kúskerpi, Engihlíðarhreppur, Hún.; Núpur, Bláland, Bergsstaðir, Hafsvellir, Vindhælishreppur, Hún.; Klúkur, Hrafnagilshreppur, Eyjafj.; Miðhús, Grímsnes, Grýtubakkahreppur, Þing.; Jökulsá, Hálshreppur, Þing.; Nípá, Ljósavatnshreppur, Þing.; Brettingsstaðir, Helgastaðahreppur, Þing.; Hæringsstaðir, Undirveggur, Kelduneshreppur, Þing.; Krossavík, Svalbarðshreppur, Þing.

verslun á Íslandi. / *Bilag til lit. P. N° 1. — Til overvejelse vedrørende handel på Island*). / *Dette er amtmand Ólafur Stefánssons bemærkninger til landfoged Skúli Magnússons forslag om handelen fra 1767, som Landkommissionen fik overdraget i begyndelsen af dens virke (*ÞÍ. *Rtk. D3/1–1. Landfoged Skúli Magnússons forslag om handel fra 1767 samt pro memoria om samme 3.3.1770. Lit. A. N° 1). Den bliver trykt i bind 5 i denne publikation. Ólafur Stefánssons bemærkninger, som han i modsætning til andre tekster skriver på islandsk, er næsten enslydende med sysselmand i Húnavatnssyssel, Bjarni Halldórssons bemærkninger om samme emne, men hans bemærkninger er skrevet på dansk og er lidt mere udførlige. Her nedenfor er derfor i stedet for en dansk oversættelse anvendt Bjarni Halldórssons tekst fra bind 3 i denne udgave, idet forkortelser nævnes i fodnoter, og tilføjelser anføres i skarp parentes. Se: Landsnefndin fyrri 1770–1771* III. *Bréf frá embættismönnum. Den islandske Landkommission 1770–1771* III. *Breve fra lavere embedsmænd*, s. 425–430 (Fylgiskjal með lit. P. N° 1. — Til athugunar varðandi verslun á Íslandi. / *Bilag til lit. P. N° 1. — Til overvejelse vedrørende handel på Island*).

Áritun/*påskrift*: N° 3.

VIÐ ÞAÐ NÝJA PLAN UM FRÍHÖNDLUN Í ÍSLANDI
VILL EFTIRFYLGJANDI AÐGÆTAST:

Art. 1te

a) Þeir 10 grósshandlarar sem skyldu hafa alla höndlan í landinu mættu vera vel við peninga, svo sem þeir þó ei kynnu að setja þar í alla sína aleigu, heldur mættu hafa góts þar fyrir utan til að subsistera[1] af ef þessi höndlan kynni slá feil sem vel er mögulegt.

b) Að þeir hafi höndlan á öllum þeim fornu höfnum sýnist nauðsynlegt fyrir landið, þar fólkið getur ei lengra sótt vel sína nauðsyn. Þurfa þeir þá að hafa þar útlenska beþéntara mótlíka marga og verið hafa sem hafa vit á að conservera og gjöra til rétta þá dönsku og íslensku vöru. Verða þeir þá mótlíka margir og áður, svo ei sparast þar við mikið af kostnaðinum, nema kaupmanns og undirkaupmanns titill og máski nokkuð af þeirra launum. En enginn sem þar til er dugtugur mun láta sig accordera að forstanda og standa í öllu andsvari um handelen fyrir slétt arbeydskarlslaun.

c) Að þeir séu frí fyrir sköttum og öllum útgiftum til kóngsins fyrir utan tollinn er mikið billegt, ef þeir skaffa til kóngsins í toll og afgift af

[1] Draga fram lífið.

landinu 29.546 rdl. í staðinn fyrir 7.000 rdl. á ári, hvör mismunur vildi koma upp á þá og landsfólkið að betala og líklegt þá síðari það mesta eður allt því allir kaupmenn hafa vit á að hækka verð á sinni vöru fyrir tollinum. Þegar nú ábatinn sem grósshöndlararnir skulu hafa fyrir sjálfa sig sem skyldi hlaupa tvöfalt eða máski fjórfalt við það gjörir það eina anseelega summu.[1]

d) Síðan þetta heitir fríhandel er auðskilið að taxtinn skal afskaffast og hvör innlendur og útlendur selja svo dýrt sem hann vill sína vöru. Þó skal allt landsfólkið taka alla sína nauðsyn hjá þessum 10 handelsmönnum. Mættu þeir þá halda vöruna svo dýra sem þeir vilja. Ex. gr.: 1 krókakerfi fyrir 16 fiska, 1 brýni 8 fiska, 1 saumnál 4 fiska etc. Þetta þurfum vér endilega að hafa. Yrði klagað yfir þessu mundu þeir snöggt svara að tollurinn yrði að hafa sinn gang.[2] Skyldi taxtinn við blífa þá kann enginn að kalla það fríhandel og mundu þó sýslumanna myndugheit og forsjón verða allt of léttvæg að commandera yfir soddan fólki.

e) Síðan þeir skulu residera hér vetur og sumar mundu þeir kaupa upp allan fisk á veturinn jafnsnart sem fengist fyrir kramvöru, svo þeir seljandi hefðu ekkert um sumarið að kaupa sér með þungavöru sem þeim er nauðsynlegust. Sveitafólk fengi engvan fisk keyptan á vorin sér til viðurlífis. Mættu svo þar fyrir krepera, helst þeir sem öngva hluti eiga. Að ég ei tali um skólana eða annars staðar sem margt fólk er og mikils þarf til að afla. Þeir gæti og heimtað með valdi sauðfé af bændum svo það næði aldrei margt að vera.

f) Að innbyggjararnir forreyna sína krafta með þessum grósshöndlurum og setja í handelen með þeim kann ei að ske, svo sem enginn þeirra hefur efni til þess. Og ef einhvör tæki nærri sér að setja þar í 20 til 100 rdlr., þá er þó bogholderiet hjá hinum og kunna að gjöra þeim þann reikning sem þeir vilja.

Art. 2.

Að íslenskir gæfi sig í þénustu udi handelens forretninger væri gott ef það lukkaðist. Þó sjá menn að það hefur aldrei skeð. Ég vil ei lasta þeirra indolem eða educationem.[3] Þó vita menn að þeir hafa alist upp í bændakotum svo gott sem fyrir utan allt commando, hafa aldrei heyrt höndlan nefnda. Til með vita menn að fólk verður stirðlyndara af inclementia

[1] Hér vantar eina setningu miðað við greinargerð Bjarna Halldórssonar.
[2] Hér vantar nokkrar málsgreinar miðað við greinargerð Bjarna Halldórssonar.
[3] Hæfileika eða lærdóm.

soli et coeli,[1] ekki síst þar Neptúnus ólmast med tridentem[2] allt í kring. Mundu þeir kannski fá snöggt afskeid af þénustunni. Þar fyrir utan er allt of fátt fólk í landinu svo jarðir fást varla byggðar, bændur varla haldið búi sínu, má þar af ekkert missast. En væri hér svo margt fólk að eitt par hundrað mættu missast til kaupmannaþénustu yrðu víst nokkrir af þeim að mönnum en mundu hlaupa í önnur lönd strax sem þeir hefðu ábatast nokkuð.

Art. 3de

Veit ég að þeir sem eru í skuldum munu finna góðan smekk í að þeirra restancer (sem sumir af þeim hafa ónauðsynlega safnað) caducerest[3] einn tíma eftir annan og þykjast þá með respecte við þá skyldir. Samt má hið annað landsfólkið líða tort og last þar fyrir svo sem allir eiga óskilið mál.

Art. 5te

Ærið hart þykir mér að hvör sem kemur um borð á einu skipi, hvað erindi sem hann hefur annað en að lossa skipið og gjörir þó öngvan kaupskap, skuli tapa sinni búslóð og ganga í slaveríið sína lífstíð.

Art. 9de

Að stiftamtmaðurinn þurfi endilega að residera hér í landi vegna þessarar fríhöndlunar skil ég ei og sýnist amtmaður kunni eins vel í því og öðru að gjöra hans vices.[4] Enn síður skil ég hvar fyrir skulu útheimtast þar til 2 amtmenn, þar sá eini amtmaður gæti gjarnan haft sinn fullmektugan í Norðurlandi, ef á því sýndist meiri nauðsyn þar en í öðrum landsfjórðungum.

Malarapeningar[5] verða endilega að gefast, annaðhvört utanlands eða innan, og kasta fram verði á mélinu. Hér eru ólélegheit mikil að mala vegna distance á bæjunum. Kann kornið snöggt verða deigt í fuktugum húsum og malast ekki. Er betra að kaupa það dýrara malað. Mjöl og brauð þarf endilega tunnur. Ómögulegt er að flytja það hvört um sig (þó kornið sé ómalað) í sekkjum svo langan veg sem flestir eiga hér til kaupstaðanna.[6] Hvað sparast kann af kaupmanna og þess faranda fólks launum er áður sagt art. 1ta b).

1 Af ómildi jarðvegs og loftslags.
2 Neptúnus (hafið) ólmast með þrífork sinn.
3 Felldar niður.
4 Koma fram sem staðgengill hans.
5 Greiðsla fyrir að mala kornið.
6 Hér vantar tvær málsgreinar miðað við greinargerð Bjarna Halldórssonar.

Yfir allt vildu þessara grósshöndlara myndugheit verða of stór yfir landinu, svo þeir kynnu gjöra hvað þeir vildu og ei kunna að dempast nema með vopnaðri hendi, en ei fyrir stiftamtmanns eða amtmanns ordres þó þeir vildu landsfólkinu fylgja. En processa glamur mundu þeir ei óttast heldur protrahera til hæstaréttar og steypa í ýmislegt form, hvað ekki er bændum þénanlegt. Mætti einn bóndi verða dauður áður hann ynni þar sigur á þeim, allt svo þola allan órétt þegjandi.

Breviter:[1] Ég held þetta plan og project vera ypparlega fríhöndlan í tilliti til grósshöndlaranna en skaðlega og hina ströngustu compagnieshöndlan[2] í tilliti til landsfólksins. En í Öst- og Westindien væri það ágætt, þar sem menn skulu höndla við heiðingja, hvörja Evropæi vilja ei vel þekkja fyrir sína náunga. Þar hjá búa þeir í góðum löndum, hafa ei þörf fyrir framandi handel, geta farið landveg til margra landa, leitað sér margslags úrræða. Þar í mót eru menn í þessu landi skipalausir, svo gott sem í areste, kunna aldrei framandi menn eður skip að sjá né leitað sér nokkurs tækifæris, þó líf liggi við, heldur hafa það sem á þá er lagt og mega vel syngja þá gömlu pólitísku reglu: Það land er ætíð vesælt sem er fjarri sínum eigin herra og altíð skal stjórnast af fullmektugum.

Það væri fríhöndlun ef hvört skip, sem vildi í kóngsins löndum og ríkjum, mætti sigla í 10 [ár] fyrir utan allan toll og álögur, höndla við hvörn sem þeir vildu, meiri háttar og minni, fyrir utan allan taxta, taka vöru sem hingað flyttist tollfrí hvar sem þeir vildu í ríkinu. Þá hið fyrsta mætti sjá hvörninn fríhöndlan passaði hér og hvað mikill tollur til kóngsins kynni gjaldast þar eftir. Þessi höndlunarmáti væri landinu gagnlegur ef það væri í velstandi. En hvað í þessari tíð væri kann ég ei að segja þar allt sauðfé er dautt niður, svo að ef fiskiríið slær feil sýnist verða mundi lítill ábati þeirra skipa sem hingað sigldu. Að kongl. May^ts^ hafi ábata af landinu í þessu tilstandi er og svo ómögulegt.

Sú höndlunaraðferð væri hér hentugust sem menn kunna að vænta transgressioner[3] á báðar síður, en ekki hin sem gefur því eina parthie margslags tækifæri til pretta en því öðru parthie ekkert. Skyldi hér fríhandel verða, sú sem strax var nefnd, í slíku tilstandi sem nú er, mundu engin skip eða mjög fá ómaka sig á sláturhafnir[4] og að vísu engin koma

[1] Í stuttu máli.

[2] Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags.

[3] Ágangs.

[4] Sláturhafnir, þ.e. hafnir þar sem aðallega var verslað með landbúnaðarafurðir.

í Norðurland og kannski engin til landsins ef þeir óttuðust fiskleysi. Að þessu yfirveguðu held ég landinu þénanlegasta separathöndlan[1] frá Kaupinhavn svo sem var til forna.[2]

* * *

[Oversættelse 1771/2019]

VED DET NYE PLAN OM FRIHANDELEN I IISLAND
VILL FÖLGENDE OBSERVERS

Art. 1.

a) De tie grosshandlere, som skall have ald handelen i landet, maa være vel bemidlede, saa sande dog ej kand sætte der i ald deres capital, men maa have goeds deruden at subsistere[3] af, i fald handelen kand slaa feyl, som er vel muueligt.

b) At de bruger handel paa alle de gamle havner er nödvendigt for landet, da folk kand ej længer söge vahrene, behöve de da udlandske betjentere omtrent saa mange, som de har havt, som forstaae at conservere og gjöre tilrætte den danske og islandske vahre. Blive da ligesaa mange som tilforn, saa der ved spares ej meget af bekostningen, uden kjöbmands og underkjöbmands character og maaske lidet af deres lönn. Men ingen, som dertil er dugtig, lader sig vel accordere at forestaae og staa i ald ansvar ved handelen imoed slæt arbejdskarlslönn.

c) At de skall være frii for alle skatter og udgifter til kongen, tolden allene undtagen, er meget billigt, naar de skaffer til kongen i told og afgift af landet 29.546 rd. i stæden for 7.000 aarlig, hvilken forskjæl vill komme paa dem og landzfolket at betale og formoedentlig de sidste det meste eller aldt, saasom alle kjöbmænd have lærdt at forhöye sine vahrer i priisen for tolden. Naar nu prouffiten, som grosshandlerne skall have for dem selv, renderer[4] til daabelt eller [tredaabelt] og legges dertil, gjör det en anseelig summa.[5]

d) Siden dette heeder friihandel er forstaaeligt, at taxten skale afskaffes, og hver indlændisk og udlændisk sælge sin vahre, saa dyrt hand vill.

[1] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna.
[2] Niðurlag hér aðeins breytt og styttra en hjá Bjarna Halldórssyni.
[3] Opretholde livet, leve af.
[4] Beløber sig til.
[5] Her mangler en sætning i forhold til Bjarni Halldórssons redegørelse.

Dog skall alt landzfolket tage alt det, de behöver, hoes disse 10 grosshandlere. Kunde de da holde vahrene saa dyre, som de vilde. F. ex. 1 ring hægter à 16 fiske, 1 stk. bryne 8 f., 1 syenaal 4 f., etc. Dette behöve vii endelig at have. Ville mand klage over dette, var læt at svare, at tolden maatte have sin gang.[1] Skulde taxten vedblive, kan ingen kalde det friihandel, ville dog sysselmændenes myndighed og conduite blive alt for ringe at commandere over saadan folk.

e) Siden de skall residere her vinter og sommer, skulle de vel kjöbe op om vinteren ald den fisk, som fanges for kramvahre, saa de fölgende havde intet i behold til sommeren at kjöbe med tunge vahre, som er den mest nödvendig. De, som boede op i landet, fik ingen fisk i foraaret at leve af, maatte saa derfor crepere, heldst de som ingen fiskelötter havde ved söen. At jeg ej taler om skolene eller andre stæder, hvar mange folk er, og meget behöves af victualier. [De kunne også med magt opkræve får fra bønderne, så der aldrig nåede at blive mange.] f) At indbyggerne foreene sine kræfter med grosshandleren og sætter i handelen kand ej at skee, saasom ingen af dem har midler dertil. Og om nogen ville gjöre sit yderste og sætte deri 20 til 100 rd., da er dog bogholderiet hoes de andre og kunde gjöer dem saadan reigning, som de behagede.

Art. 2.

Det var got at islenderne gav sig i tjeniste ved handelens forrætninger, om det lockedes.[2] Dog seer mand, at det har aldrig skeet. Jeg vil ej laste deres indolem eller educationem.[3] Dog er det vitterligt, at de er opfödt ved bondevæsen, saa got som uden ald commando, har aldrig hört handel nævnet. Tilmed veed mand, at folk bliver meer stivsindet af inclementia soli et coeli,[4] aller helst hvor Neptunus spiller med tridentem[5] alt omkring. Skulle de kanskee snart faa afskeed af tjenisten. Derforuden er alt for stoer mangel af folk i landet, saa gaarderne faar man knap besætte, bönderne kan neppe holde sit boe, maa deraf intet mistes. Men var her saa mange folk, at et par hundrede kunde mistes til kjöbmandztjeniste, blev vist nogle af dem exercerede,[6] hvilke, saa snart de havde proufittered noget, ville strax löbe bort og nedsætte dem i andre lande.

[1] Her mangler nogle afsnit i forhold til Bjarni Halldórssons redegørelse.
[2] Lykkedes.
[3] Talent eller uddannelse.
[4] Ringe jord og barskt vejrlig.
[5] Neptun spiller med sin trefork.
[6] Opøvede.

Art. 3.

Veed jeg, at de, som staae i gjæld, skal finde goed smag i, at deres restantzer (som nogle have udenfor nöden contrahered) blive caducered[1] een tiid efter anden, og meene sig der ved skilte med respect paa den maade. Samt maa det andet landzfolk lide tort og læst uskyldige derfor, saasom slige feyl tilegnes oft heele nationen.

Art. 5.

Meget stræng lov synes mig, at hvem, som kommer om bord paa et skib i andet erende end at losse skibet og gjör ingen handel, skall have tabt sin boesloed[2] og gaa i slavery sin livstiid.

Art. 9.

At stifamtmand behöver endelig at residere her i landet formedelst denne friihandel, forstaaer jeg ikke og synes, amtmanden kand ligesaavel i dette som andet gjöre handz vices. Langt mindre seer jeg, at dertil behöves tvænde amtmænd, da den ene kand gjerne have sin fuldmægtig i Nordlandet, om dertil skulle være meere fornöden end i andre landsfjerdinger.

Malerpænger[3] maa endelig gives, enten uden- eller indenlandz, og forhöye priisen paa meelet. Her ere stoer uleylighed at male formedelst distance imellem böndergaarderne. Kornet kand snart blive fugtigt i fugtige huuse og derefter ej kunde males eller törres, er bedre at kjöbe det dyrere malet. [Til mel og brød skal der bestemt bruges tønder.] Umueligt er at flötte kornet enten malet eller umalet i sækker eller poeser fra kjöbstæden til og fra möllen og alt for kostbart.[4] Hvad spares kand af kjöbmændz og de farende folkes lönn, er sagt til före art. 1ta, litt. b.

Overalt ville disse grosshandleres myndighed blive alt for stoer over landet, saa de kunde gjöre, hvad de vilde, og ej kunde dempes uden med væpned hand, men ej ved stiftamtmændz eller amtmænds ordres, endskjönt de kunde ville favere[5] landzfolket. Ligesaa lidet skulle de frygte for processer, men trække til höyersteræt og stöbe i atskillig form, hvilket icke er bænderne tjenligt. Maatte en bonde blive död, fören hand faaer der revenche over dem, altsaa taale ald uræt stilltiiendes.

1 Annulleret.
2 Formue. Islandsk *búslóð*.
3 Betaling for at få malet kornet.
4 Her mangler to afsnit i forhold til Bjarni Halldórssons redegørelse.
5 Begunstige.

Breviter:[1] Jeg holder dette plan og project at være ypperlig friihandel i henseende til grosshandlerne, men det skadligste og strængeste compagnieshandel[2] i henseende til landzfolket. Men i Öst- og Westindien var det kosteligt, hvor mand skal handle med hedninger, hvilke Evropæi ikke vill kjende for deres næste. Derhos boer de i gode lande, behöver ej fremmed handel, kand fare landvey til mange nationer, sögte mange slags hjelp og soulagement.[3] Derimod er folk i dette land uden skibe og fartöyer, saa got som i arrest, kand aldrig fremmed mand eller skib at see eller söge nogen occasion til hjelp i livsfahre. Men blive ved det, som dem er paalagt, og synge den gamle politiske regel: Det land er elendigt, som er langt fra sin egen herre og skal altyd administreres af fuldmægtige.

Det var friihandel, om islænderne var tilladt at flötte ud af landet deres vahrer og kjöbslage med hvem, di vilde inden kongens riiger og lande toldfrii i 10 aar, og tage i societet med dem hvem, di vil de af riigets indbyggere (men at interessere med grosshandlere, som skulle have overhand, er dem utaaleligt). Naar dette havde varet i 10 aar, kunde mand först see, hvorledes friihandelen passede her, og hvor megen told derefter kunde gives til kongen. Denne handelsmaade var gavnlig for landet, om det var i velstand. Men hvad i denne tiid kand være, tör jeg ej at sige, da ald faareqvæg er dödt, saa at om fiskeriet skulle og slaa feyl, synes de hidreysende skiibe at have liden fordeel. At kongel. Maj^{ts} kand have proufit af landet i denne tilstand er og umuueligt.

[Den metode ville være mest gavnlig her, at man kunne regne med overgreb i begge retninger, og ikke den, der giver den ene part mange muligheder for at snyde og den anden part ingen.] Om den strax bemelte friihandel blev stiftet i den tilstand, som nu er, ville maaskee ingen skiibe eller meget faa umage sig paa slægterhavner[4] og visselig ingen besöge Nordlandet. Kandskee ingen komer til landet, om de frygtede for mangel af fiskerye. [I betragtning af ovenstående, mener jeg, at separathandel fra København vil være det mest gavnlige for landet, sådan som det var tilfældet i gamle dage.][5]

1 Kort sagt.
2 Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.
3 Supplement som en lettelse.
4 Slagtehavne, dvs. de havne, hvor der primært handles med landbrugsprodukter.
5 Slutningen er her lidt anderledes og kortere end hos Bjarni Halldórsson.

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 4. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til rentukammers um innflutning á brennivíni og ofneyslu þess 7.8.1769.

Bilag til lit. JJ. — N° 4. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson til Rentekammeret om indførsel af brændevin og overforbrug af det 7.8.1769.

Þetta er afrit af sama bréfi og lit. A. N° 6, eitt bréfanna sem Landsnefndin fékk afhent í upphafi starfsins. Það bréf er hins vegar stílað til stiftamtmanns. Bréf lit. A verða prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Dette er en afskrift af samme brev som lit. A. N° 6, et af de breve, som Landkommissionen fik overdraget i begyndelsen af dens virke. Det brev er imidlertid stilet til stiftamtmanden. Breve lit. A bliver trykt i bind 5 i denne publikation.*

Áritun/*påskrift*: N° 4.

Copie af amtmand Stephensens skrivelse til det höylovlige Rentecammercollegium. dat. 7de Aug. 1769.

Blandt andet, som trykker og ruinerer Island, er den entsetzlich[1] mængde brændevin, som aarlig indsendes af Compagniet til landet, hvilket foraarsager ey alleene unödvændig pengespilde, mens og at indbyggerne vennes derved til drunkenskab og deraf fölgende örkeslöshed og andre usömmeligheder og maae siden derfor höre ilde hos dem, som selv indsende og indföre denne pest i landet.

Udi Guldbringesyssel[2] alleene, som er ikkun af 5 miles störrelse, indföres aarlig hen imod 200 td. brændevin og saaleedes effter proportion til de andre havne. Compagniet formeener at kunde vinde noget ved saadan et anselig qvantums afsættelse. Men det taber og profiterer slet intet derved, thi de fattige indbyggere sættes derover i vidtlöfftige restantzer,

[1] Hræðilega. / *Forfærdelig.*
[2] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

som de kand siden aldrig betale. Det er ret bedröveligt, at naar landet trykkes allermest med landplager og stoer fattigdom, saa indbyggerne see ey, hvorleedes de kand holde livet og faae noget til klæde og föde, da indströmmer brændevin paa alle havne, ligesom det var et middel og recept derimod, da det dog befordrer fattigdom og udarmelse og ansees af mig for skadeligre end snart nogen landeplage. Ja, det er ret ynkværdig, at i stæden for andre lande afskaffe og indskrænke brændevinsdrik og dets misbrug, da beflitter handelen sig paa at indföre det i overflödighed til det fattige og fortrængte Island.

Aldrig troer jeg dog, nogen skal kunde gotgjöre, at brændevin er absolute fornöden her i landet. Thi det har ey förend i det 16de seculo vidst deraf at sige, og da levet meget bedre end siden. Det er gudsfortörnelse, ueenighed, klammerie og processer, pengespilde, indbyggernes nærings forsömmelse og tusinde andre fortrædeligheder, som brændevinen föder af sig i Island saavel som paa fleere stæder. Den höyfornufftige og brave mand, sal. biskop mag. Joen Arnesen,[1] gjorde sig ald umage for at faae denne gifft holdt fra landet i sin tid, men hans landsmænd daarede[2] ham og satte sig med hænder og födder derimod, saavel som daværende Islands reedere. Og siden have indbyggerne ubehindrede faaet en uindskrænket tilförsel af samme, mens da octroyens 6te og 25de post[3] forbyde at före meere brændevin til Island end nödvændigheden udkræver, som da vil blive ganske lidet, saa er det, at jeg herved ville have gjort saadan underdanig forslag, at ingen, være sig hvem det end maatte være, rig eller fattig, maatte i handelen overlades meere brændevin end svarer til 1/20 deel af hvis, hand indsætter i handelen, saaleedes at den, som indleverer vahrer:

pr.	20 rd.	maae faa indkjöbt brændevin for	1 rd.
af	40 rd.	for	2 rd.
–	60 rd.	. . . . .	3 –
–	80 rd.	. . . . .	4 –
–	100 rd.	. . . . .	5 –
–	200 rd.	. . . . .	10 –

Hvorover ingen maatte gaae, ihvor höy regning han end maatte gjöre. Det synes alt noch at ödelægge 1/20 deel af sin heele handel i det kjære

[1] Jón Árnason (1665–1743), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1722–1743.

[2] Hæddust að. / *Gjorde nar af.*

[3] *Lovsamling for Island* III, s. 469, 480–481 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

brændevin. Det ansees ey heller for ubilligt, at en bondekarl, som agtede at giffte sig, maatte, naar han kunde derpaa fremvise sin sognepræsts attest, i saadan tilfælde faae indkjöbt fra 10 til 20 potter brændevin höyest. Ved saadan omgang seer jeg ikke, at Compagniet kunde være i ringeste maade fornærmet. Thi tilförselen af brændevin vilde enda blive temmelig stoer, men uddeelingen billigre og beder proportioneret end hidindtil, thi en bonde har gjærne kundet tilforhandle sig en heel tönde brændevin og derover aarlig, som ikke har dog indleveret nogen 100 rd. værdie i handelen. Afg. biskop Arnesen vilde have afskaffet brændevinen og dens misbrug paa engang, og derfor fik saa stoer modsigelse, at brændevinen blev dereffter indfört i större abondance[1] end nogensinde forher.

De islandske gemytter taale beder lemfældig[2] omgang og at afvennes en ting peu à peu[3] end nægtes og udeluckes med et fra de ting, hvortil de have lyst, og dem har været tilstaaet i mange aar. Derfor har jeg tænkt, at nogen indskrænkelse i tilförselen og bedre orden med brændevinens uddeeling, var det förste og fornemmeligste, der maatte iagttages, som underdanigst indstilles til den foranstaltning, Deres excellence og höye herrer naadigst finder for got at föye herudinden til landets og det almindelige beste. Jeg forbliver pp.

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 5. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til Jóns Skúlasonar aðstoðarlandfógeta og Guðmundar Runólfssonar sýslumanns 20.4.1769.

Bilag til lit. JJ. — N° 5. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson til assisterende landfoged Jón Skúlason og sysselmand Guðmundur Runólfsson 20.4.1769.

Áritun/*påskrift*: N° 5.

[1] Magni. / *Overflod.*
[2] Varfærinn. / *Forsigtig.*
[3] Smám saman. / *Lidt efter lidt.*

Copie af amtmand Stephensens skrivelse til adjungeret landfoget Jon Schulesen og sysselmand Gudmund Runolvsen,[1] dateret 20de April 1769.

Da min allernaadigst anbetroede embedspligt, min attraae og inderlige önske er at kunde saavidt mueligt komme i veyen for ald den skade, hans kongel. Majt maatte i en og anden maade tage eller tilföyes, saa kand det ey andet end gjöre mig meget ont, naar jeg til dens afværgelse kand ey udfinde raad eller möyens. Hr. landfoget og sysselmanden er vel vitterligt, at der effter begjæring er gjort en lovformlig besigtelse over den skade, 8 af hans Majts jorder i Guldbringesyssel[2] er paakommen af söebrud den 21de Febr. afvigte, og 1 gaard desuden af fjældskreed udi Mosfellstinglaug,[3] hvorfor begjæres afslag i jordernes afgiffter af opsidderne. Dem er og nöye bekjendt, hvorleedes en deel af kongens jorder bleve i dette samme syssel nedsatte i afgifften 1755, som alt hensigter til hans Majts stoere skade og nachdeel, siden jorderne bestandig forblive ved denne taxation, og ere ey hidindtil, hvor det endda synes gjörligt, bleven istandsatte, som dog i den kongl. resolution af 6te Martii 1754[4] er allernaadigst intenderet og anbefalet. Skal det saaleedes gaae til, seer jeg ey andet, end det heele kongel. jordegoeds udi Guldbringesyssel effterhaanden vorder nædsat i afgifften og hans Majt omsider til ingen nytte, hvilket af yderste kræffter at faae afværget, har jeg eragtet fornöden at anmoede og forholde hr. landfoget og sysselmanden:

1° Paa indeværende aars mandtalstinge[5] overalt nöye at inqvirere, om bönderne paa de i afgifften nædsatte jorder have vist nogen flid i at forbedre og istandsætte deres leyegaarder, og hvis saa er, hvori forbedringen da maatte bestaae? Eller om de lader reparationen (som höyligen befrygtes) henstaae for at kunde nyde fremdeeles den dem alleene ad in-

[1] Jón Skúlason (1736–1789), aðstoðarlandfógeti / *assisterende landfoged* 1763–1786; Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel* 1754–1780.

[2] Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel.*

[3] Mosfellsþingsókn / *Mosfellstingsogn*, Kjós.

[4] Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet.*

[5] Manntalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mandtalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret under ledelse af sysselmanden på et bestemt tingsted i hver rep.*

terim,[1] og imedens reparationen gik for sig, allernaadigst forundte lættelse?

2° De, som have været effterladne og ey vist nogen fliid i at forbedre sin beboede gaard, vilde hr. landfoget alvorlig formane at vise herudinden vedbörlig vindskibelighed, saavel til gaardenes som deres egen beste, forelegge dem et vist pensum at absolvere[2] til en vis tid og advare dem, at hvis saadan blev af dem forsömt eller effterladt, kunde de vænte at vorde udviste fra deres leyegaarder som dovne, uduelige og skadelige opsiddere.

3° Den af bönderne derimoed, som viser effterdags den beste fliid i at forbedre sin leyegaard, loves til fardag[3] 1770 10 rd. doceur af mig eller arvinger, hvilket kand tjene til en opmuntring for alle kongens bönder i almindelighed. Thi den af dem, som af hr. landfoget og sysselmanden med tiltagne mænd, da ansees at have gjort sig den meste umage at faae de nedsatte gaarder istandsat, saa deraf kand fremdeeles svares den fulde afgifft til den kongl. cassa, skal visselig nyde forbemelte 10 rd. Hvorfor enhver af bönderne gjör vel, om han stræber at faae denne præmie i sin lod, da alle dog desuden ere pligtige effter lov og kongl. anordninger at forbedre de af dem engang fæstede gaarder.

4° Vilde de samtlige nöye undersöge, om disse jorder: Vörum, Lambestad, Bieskiær, Mausboeder, Hvalöre[4] og fleere andre, som ere affældede i afgifften, ikke ere allereede blevne saaleedes forbedrede, at de kand foedre fleere kjöer, end udi forretningen af 1755 er fastsat, og fölgelig af dem svares den fulde eller næsten fulde afgifft til hans Maj^{t}. Og ellers vilde hr. landfoget og sysselmanden lade sig informere om, hvor mange kjöer i middelmaadig aar er bleven foedrede siden aar 1764 paa enhver af de nedsatte kongens jorder, paa hvilke herhos fölger en rigtig specification.

5° Da af jorden Kirkeboel[5] svares aarlig til hjemmeboenden 29½ vett, mandslaanene iberegnet, og hjemmegaarden desuden beboes af ham frie, men til hans kongl. Maj^{t} svares ikkun 10 vetter landskyld og leye effter 4 kvilder. Det er ikkun den halve afgifft moed, hvis indtil 1737 har været

[1] Tímabundið. / *Midlertidigt*.
[2] Ákveðið verkefni að leysa. / *Løse en bestemt opgave*.
[3] Skiftedage. Islandsk *fardagar*.
[4] Varir, Lambastaðir, Bæjarsker, Másbúðir, Rosmhvalaneshreppur; Hvaleyri, Álftaneshreppur, Gull.
[5] Kirkjuból, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

ydet af denne gaard, som ganske strider imoed den kongl. resolution af 6te Martii 1754, saa vilde hr. landfoget og sysselmanden undersöge, om ikke denne gaard er fremdeeles for höyere afgifft at bortfæste, enten til opsidderen eller en anden vederhæfftig person.

6° Som det er venteligt, at hans Majts inventariibaader[1] kunde enten vorde bortsolgte, bortforpagtede eller til andre med andre conditioner overdragne, hvorved opsidderen paa Stafnæs[2] lættes meget den byrde, som paa hannem har hæfftet med baadernes oppassning, fiskegaardenes og kongsboeders reparation og vedligeholdelse, hvorfor hannem har og været forundt moderation i jordens aarlige afgifft. Saa vilde de med tiltagne mænd nöye overlægge, hvor meget Stafnæs, naar baaderne bleve afskaffede, kunde i aarlig afgifft billigen taxeres for. Da det er meget ubilligt, at bonden skal boe fri og lade sig betale 24 vetter af hjaleyemændene, mandslaanene iberegnet, men ikkun selv svare 10 vetter og for de 2de kvilder til hans Majt.

Og som ved foranskrevne poster allerunderdanigst intenderes hans kongl. Majts skades afværgelse, uden at fornærme bönderne i nogen maade, saa gjör jeg mig forvisset, at hr. landfoget og sysselmanden lader sig være angelegen at udföre dette til nogen nytte for den kongel. cassa. Thi omendskjönt indeværende aars fiskerie er meget maadelig, saa bör mand ey dereffter dömme om böndernes vilkaar og evne fremdeeles. Thi vor Herre har saa offte givet og kand endnu give til fiskeriet bedre lykke. Det er middelmaadige græs- og fiskeaaringer, man bör forestille sig, men hverken de beste eller sletteste. Ey heller bör det være böndernes, langt mindre vores tanker, at den engang gjorte nedsættelse skal staae uryggelig til hans kongl. Majts stoere skade, men enhver gaard bör leyes effter billighed og dens nu forefindende beskaffenhed. Og de ruinerede jorder, med böndernes enten adskilte eller foreenede kræffter, naar fornödenheden det udfordrer, saavidt mueligt repareres og istandsættes, da i fiskelöse aaringer eller anden jorderne paakommende stoer skade, hans Majt heller kunde allerunderdanigst söges om allernaadigste moderation i afgiffternes svarelse, end gaarderne, enten aarene ere gode eller slette, skal bestandig forblive i en alt for stoer decadence,[3] hvorved landets velgaaende i almindelighed meget svekkes. Jeg forbliver pp.

[1] Innstæðubátar. Bátar í eigu konungsútgerðarinnar. / *Inventarbåde. Både som tilhører kongens fiskeri.*

[2] Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

[3] Niðurníðsla. / *Forfald.*

Fylgiskjal með lit. JJ. — N° 6. Afrit af bréfi Ólafs Stefánssonar amtmanns til rentukammers um siglingu erlendra skipa við Ísland 5.9.1769.

Bilag til lit. JJ. — N° 6. Afskrift af brev fra amtmand Ólafur Stefánsson til Rentekammeret om fremmede skibes sejlads ved Island 5.9.1769.

Þetta er afrit af sama bréfi og lit. A. N° 7, eitt bréfanna sem Landsnefndin fékk afhent í upphafi starfsins. Þau bréf verða prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Dette er en afskrift af samme brev som lit. A. N° 7, et af de breve, som Landkommissionen fik overdraget i begyndelsen af dens virke. Disse breve bliver trykt i bind 5 i denne publikation.*

Áritun/*påskrift*: N° 6.

Copie af amtmand Stephensens skrivelse til det höylovl. Rentecammercollegium, dat. 5te Septembr. 1769.

For Deres excellence og höye herrer finder jeg fornöden underdanigst at andrage, at den 21de og 22de Julii kom her ind paa Havnefiords- og Holmens havne[1] 4 hukkerter fra Nye-England, sterk bemandede, som paa det allernöyeste inqvirerede om grunden og dybets beskaffenhed ved at sætte en deel chalopper[2] ud og lodde allevegne. Hvilken omgang saavel de danske folk paa begge havne, som landets egne indfödde havde meget suspect. Disse 4 hukkerter gik og ind paa Kieblevigs havn,[3] men gav ingen anden raison for deres indgaaende paa alle disse 3 havne, end at de manglede vand, som de kunde have taget paa Kieblevig, der var den förste havn, de besögte og derfor ey havt nödig at söge her længst ind i Holmens og Havnefiords bugter.

[1] Hafnarfjarðarhöfn / *Hafnarfjörður havn*, Gull.; Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.

[2] Chalup. Meðalstór skipsbátur á herskipi. / *Chalup. Båd af mellemstørrelse på et orlogsskib.*

[3] Keflavíkurhöfn / *Keflavík havn*, Gull.

Det er utroeligt, hvad alteration[1] denne besögelse foraarsagede hos almuen. Mange toeg flugten med koener og börn udi Kieblevigs district, men hen imoed 200 mennesker forsamledes paa stædet for at gjöre moedstand, ifald de fremmede havde villet yttre nogen fjendtlighed. Men de var med tomme hænder, undtagen at de samlede nogle steene i hob ved strandbreeden, som var de kugler, de agtede at fægte og forsvare dem med. Men et par canonskud fra de fremmedes skibe havde kundet confundere[2] og jage denne forsamling paa flugten, som intet havde at forsvare sig med. Det er bedröveligt, at et eeniste arméeret fartöy, 100 mand sterk, kand indtage heele Island og skille indbyggerne baade ved liv og frihed. Dette indsaae den höystsal. konge, Kong Friderich den 2den,[3] som skjænkede 10 stk. flinter og 8 spyd til hvert syssel i landet aar 1579, hvormed hans Mayst vilde allernaadigst have opmuntret indbyggerne at tillægge dem selv nogen gevær for dermed desto beder at kunde forsvare sig og dette hans Majts fattige og værgelöse land.

Det er bedröveligt og tillige betænkeligt, at Island er fremfor alle andre lande og provincer, endog Færöerne, saa ælendigt, at det har ikke den mindste anstalt til sit forsvar. Om her i landet blev uddeelte 1.000 stk. flinter til unge bönderkarle ved söekanten, især i nærværelse af havnerne, var ikke for meget. Handelen, som har anseeligt goeds aarlig effterstaaende i landet, synes ey ubillig burte bekoste det halve antal, men de skattbönder og betjente, som tiendede 10 hndr. og derover, anskaffe hver en flint, som ongefær ville udgjöre den anden halve deel. Thi allerunderdanigst at ansöge, at hans Majst ville allernaadigst skjænke landet nogle gevær, var maaske ikke begjærligt.

Flinterne vilde og före landet stoer nytte med sig, thi bönderkarlene lagde sig strax effter at skyde selhunde og fugle, som her falde i mængde, men gaae fri og tjene indbyggerne til ingen nytte. De kunde og skyde revene, som gjör stoer skade, da reveskindene og indbragte dem goed fordeel.

I landet ere duelige folk til mange foretagender, men fattes kræffter og anstalter at kunde benytte sig af landets producter. Dersom det engang kunde vorde saa lykkeligt at faae denne og andre mangler oprettede, maatte der föyes fornöden anstalt for flinternes conservation og

[1] Skelfing. / *Forskrækkelse.*

[2] Komið fáti á. / *Ringe i forvirring.*

[3] Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588.

anskaffelse af de formuende i landet effterhaanden, og handelen ligeledes tilholdes aarlig at indföre paa havnerne krut og bly for betaling.

Om disse englændere agte at besöge os anden gang, som nogle formeene, lader jeg usagt, men Deres excellence og höye herrer vilde af hosfölgende 2de kjöbmænds, som boe paa Vesterlandet, deres skrivelser[1] og besværinger for mig, naadigst erfare, hvorleedes fremmede nationer, og især dunkerkerne, före sig op sammestæds. Samt hvad skade og uleylighed de foraarsage indbyggerne, som maae tie og enda takke, at de kand beholde livet, hustruer og börn, saa det var höystfornöden, at indbyggerne havde noget at forsvare dem med moed ald saadan og anden endnu större befrygtende overlast, som underdanigst indstilles til Deres excellences og höye herrers naadige betænkning og höye indsigt om landets og indbyggernes velfærd. Jeg forbliver pp.

Ólafur Stefánsson amtmaður fjallar um frjálsa verslun 25.3.1771. Lit. LL.

Amtmand Ólafur Stefánsson drøfter frihandel 25.3.1771. Lit. LL.

ÞÍ. Rtk. D3/2–23.
Innskráð/*indskrevet* 6.4.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 270–275. Þetta er viðbót við grein 40 í fyrri greinargerð Ólafs Stefánssonar, lit. JJ hér að framan. / *Dette er en tilføjelse til artikel 40 i ovenstående redegørelse fra Ólafur Stefánsson, lit. JJ ovenfor.*

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 6te Aprilis 1771; Lit. LL.

Pro memoria henhörende til den 40. § i amtmand Stephensens indgivne betænkninger om Island til den kongelige Landcommission.

[1] Þessi tvö bréf fékk Landsnefndin afhent í upphafi starfsins og eru þau auðkennd lit. A. N° 3 og 4. Þau verða prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Disse to breve fik Landkommissionen overleveret i starten af sit virke, og de er mærket lit. A N° 3 og 4. De bliver trykt i bind 5 af denne udgivelse.*

Udi ovenmældte § har jeg ey givet saa tilstrækkelig raison for, som det sig burte, hvorfor separathandelen[1] er bleven af mig recommenderet fremfor compagniehandelen.[2]

I forveyen maae jeg mælde, ligesom allereede er skeet udi den 23. §, at fremmedes frihandel kand umuelig gaae an paa Island. Jeg har anfört exempler til bevis, at ingen har villet opseyle landet i slette aaringer. Man kand lægge til, at fra 1697 til 1701 gik mange skibe tomme hjem fra landet og andre med meget lidet. Ligeledes gik det til 1756–57–58. I saadan tilfælde havde ingen frihandelsmand kommet her, og fölgelig ingen handel været paa landet. De pagtende derimoed maae endelig forsyne det i de slette aaringer. Jeg tör forsikkre, at en frihandel forsyner ey landet forsvarlig i saadan tilfælde, og at den fölgelig vilde vorde snart ophævet, om den ogsaa blev til et forsög allernaadigst bevilget. Dette fattige lands opseyling og indbyggernes forsyning maae ey sættes effter nogle derom gjorte projecter paa et *maaskee*, det er: Et uviss udfald om landet blev opseylet eller ikke. Hvo ville vel opseyle Skagestrand, Hofsoes, Öreback[3] og fleere havne nu? Jeg formeener slet ingen.

Derfor maatte med enhver saadan havn combineres 2de goede havne, som kunde oprette, hvad som tabtes ved samme, naar handelen skulle staae under seperat, men ey compagnie forpagtning, som har formeent være langt fordeelagtigre. Og ikke alleene jeg, men de fornufftigste mænd, som Island eyer og har havt, blandt hvilke landcommissarii assessor Arne Magnusen og laugmand Vidalin.[4] Ja, den förste magede det saaledes, at paa landet förtes seperat-, men aldrig compagniehandel i hans tid. Sahl. Kong Friderich den fjerde,[5] höylovligst ihukommelse, vilde og aldrig tillade compagniehandelen, og den eeneste gang han bevilgede den, ophævede samme strax igjen. Sysselmand Biarne Haldor-

[1] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

[2] Félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags. / *Kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni.*

[3] Skagastrandarhöfn / *Skagaströnd havn*, Hún.; Hofsóshöfn / *Hofsós havn*, Skag.; Eyrarbakkahöfn / *Eyrarbakki havn*, Árn.

[4] Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

[5] Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730.

sen,[1] en af vore fornufftigste og erfarneste mænd, har projecteret separathandelen i det til Commissionen indsendte plan sub n° 3.[2] Laugmand Sven Sölvesen[3] har under 28. Septembr. 1770 skrevet mig saaleedes derom:

> Jeg er meget imoed planen til frihandelen. Önskede Deres velbyrdighed vilde komme i veyen for samme, paa det vi skal ey falde i endnu slettere omstændigheder. Separathandelen har alle tider været den allerbeste og tjenligste for landet, og saa længe assessor Arne Magnusen levede, blev den ved, men effter hans afgang blev compagniehandelen igjen indfört i landet.

Professor Erichsen[4] siger i notis over hans *Udtog om Islands opkomst*, pag. 82, "at alle de kyndige mænd, som landet har havt, har været af samme tanker." Det samme maae jeg og tilstaae. Selv siger han supra:

> At indbyggernes ufrihed og tvang har alle tider været meget större under compagnierne end under de særskilte forpagtninger, saasom et compagnie har ikkun een interesse, hvilken det kand haandhæve saa meget stærkere med samlede kræffter. Enkelte forpagteres interesse derimoed var stridig, ligesom deres kræffter vare særskilte.[5]

Og formeener jeg, dette er en sandhed, som ey kand tages i tvivlsmaal. Alle disse fornufftige, goede mænds eragtning maae jeg underskrive. Heele almuen, som ey har glemt separathandelen, som sidst ophörte 1733 og derfor er udi fersk minde, gjör det og.

For at komme til det förste igjen, nemlig at give mine tanker tilkjende om separathandelens prærogativa[6] fremfor compagniehandelen, da maae jeg anföre:

1° Exempla som vise, at over alle compagnier har alle tider været förte uophörlige klager af indbyggerne fra 1547 til 1690 og atter fra

[1] Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773.

[2] Sjá/*se*: Fylgiskjal með / *bilag til* lit. JJ. N° 3, s. 569–577.

[3] Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782.

[4] Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *juridisk professor, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret* 1771–1787.

[5] Adskilte, sbr./*jf.*: [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 82.

[6] Kosti. / *Fortrin*.

1733 til nærværende tider. Derimoed har jeg ey fundet een eeniste betydelig klage over separathandelen mellem 1690 og 1733, som er et uimoedsigeligt bevis paa, at den har været langt fordeelagtigre for landet og indbyggerne meget beder fornöyede dermed.

2° Afgifften til kongen for landets handel var saare liden i compagniernes tid, aldrig over 1.000 rd. fra aar 1547 til 1662, men saasnart separathandelen begyndte 1690, steeg afgifften til 13.670. Fra 1706 til 1724 svarede de særskilte forpagtere 20.190 rd. og fra 1724 til 1733 fra 20 til 23.000 rd. Saadan afgifft have de seenere compagnier aldrig betalt af landet. Fölgelig maae separathandelen ogsaa være langt fordeelagtigre for regjæringen.

3° Have compagnierne forsynet landet med meget slette vahrer, de særskilte med langt bedre, hvilke haves endnu i landet, som klæder, kierseyer, rasker, lerreder og deslige. Tömmer, jern og lodliiner vare og meget bedre i separathandelen. Hvor indbyggerne beklagede den, og hvor meget de savnede denne handel, da compagniehandelen igjen begyndte, er endnu udi fersk minde. Jeg kand erindre, hvor misfornöyede indbyggerne var herover i mine unge aar, og endnu höres det samme hos mange.

4° Naar et compagnie forsömmer at forsyne landet forsvarlig, lide alle indbyggerne derunder, men naar en eller anden separathandelsmand gjör det (man kand ikke supponere alle paa engang), da ikkun nogle. Det maatte ellers være indbyggerne uformeent i saadan tilfælde at söge andre beder forsynede havne.

5° Et compagnie kand ikke saa let afskaffes, skjönt paa dets förte handel kunde være meget at udsætte, som en særskilt handelsmand, for begge kand ellers sættes den samme straf, naar de forsömme at forsyne de dennem i forpagtning forundte havne med 400 rd. for hver effter octroyens af 15. Aug. 1763, 23. post.[1] Den straf kunde beder exseqveres for een havn end 24, og compagniet er langt beder i stand til at maintinere sit monopolium moed landet end een eeneste separathandelsmand.

6° Have forpagtningsterminerne udi compagniernes handelstid gjærne været extenderede til 20 aar og offte siden prolongerede,[2] som er en meget lang tid, naar handelen föres ey forsvarlig, og hvorpaa com-

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 478–479 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[2] Framlengdir. / *Forlænget.*

pagnierne have altid stolet. Derimoed finder jeg, den særskilte handel aldrig have været accorderet meer end paa 5 à 6 aar ad gangen. Den förste fra 1690 til 1695, den sidste fra 1730 aars begyndelse til 1735 aars udgang. Jeg har derfor i min forestilling blevet ved denne termin, som finder har havt meget goede fölger.

7° Kand landet slet ikke tænke paa nogen egen handel eller deel i handelen, saa længe den er betroet til et compagnie, men naar der var separathandel, kand indbyggerne, saavel som alle andre kongens undersaatter, faae (efftersom kræffterne vilde tillade) en eller anden havn til forpagtning. Man har associeret sig med itzige Compagnie,[1] men ikke faaet 1 sk. af handelens fordeeler. Tvertimoed, for at skille indbyggerne ved deres indsatte accier, har Compagniet paalagt dem at fornye capitalen med 5.000 rd., som de vidste indbyggerne kunde ey tilveyebringe, og i mangel af saadan solgt en stoer deel af deres accier til ⅗ deel mindre, end de koste, det er 500 rd. for 200 rd.

Ingen veed beder, hvor skoen trykker, end den som bær den. Saa maae og indbyggerne endelig meget vel kunde vide, hvor tjenlig compagniehandelen er for landet. Octroyer, Cammerets ordre og anstalter har ikke kundet forebygge den uorden og misbrug, som i ethvert compagnies tid ere indlöbne. Det er at befrygte, det vil gaae ligeleedes til i fremtiden. Jeg veed ikke, at man kand stöde sig over noget i separathandelens tid undtagen den haarde straf, som dicteredes dem, der brugte utilladelig handel med luurendreyere. Dette kand ikke gjöre separathandelen til utaalelig. Skylden var hos indbyggerne, som overtraad kongens lov, hvilken determinerede straffen, men den dependerede ikke af handelen. Straffen kunde i vore tider ligesaavel være den samme, om handelen var separat som under et compagnie. Taxten af 1702 og octroyens 31. art.[2] anföre den.

Jeg skulle ellers formeene, at alle vil eenstemmig tilstaae, at en vel indrettet separathandel er langt bedre end compagniehandelen, og siden landet kand ey före handelen selv, men maae staae under forpagtning, at den förste er det meget tjenligre end den sidste. Af hvilke uforgribelige tanker jeg har hört de fornufftigste og kyndigste mænd i landet alle tider

[1] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702); III, s. 482–483 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

være. Men det maa synes, at det er ufornöden, at jeg har skrevet saa vidtlöfftig om denne delicate og for landet vigtige post. Jeg tilstaaer, at saadan kunde beder skee af dem, som leve om 13 aar, da forpagtningstiden er först forlöben. Man maae og slutte, at handelens forfatning vil visselig blive indrettet effter landets og indbyggernes da forefindende omstændigheder. Men siden hans Maj^t^ er saa naadig moed landet, at han vil allernaadigst, at der maatte vorde lagt plan til landets egen frihandel i sin tid, saa bör enhver udelade sig med de tanker, de gjör dem, hvorledes saadan var at iverksætte, som jeg formeener, kunde best skee ved at begynde med indbyggernes handel paa 1 à 2 smaae havne og saa effterhaanden gaae videre.

Skal det blive til noget med indbyggerne, maae de begynde med smaat, men at de skal angribe dem over deres formue og kræffter effter nogles gjorte propositioner, kand ikke være raadeligt. Saadan vilde hensigte til landets skade og alle nyttige foretagenders störste forhindring. Derimoed at proponere separathandelen, som har været brugt bestandig i 43 aar, eller fra 1690 til 1733, kand vel ikke ansees for urimeligt eller noget nyt project. Den har visselig været den beste, som landet har havt siden dets overgivelse. De kyndige mænds, som jeg har anfört, deres tilstaaelse derom er langt paalideligre end de mange ukyndiges af mine landsmænd, som ere ganske fremmede i den islandske handelshistorie.

Vatne,[1] O. Stephensen
d. 25de Martii 1771.

Ólafur Stefánsson amtmaður segir álit sitt á skiptingu landsins í tvö ömt 17.4.1771. Lit. RR.

Amtmand Ólafur Stefánsson udtrykker sin mening om opdeling af landet i to amter 17.4.1771. Lit. RR.

ÞÍ. Rtk. D3/3–3.

[1] Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.

Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 17.4.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 265–266, 276–287; Bréfið hér, dags. 17.4.1771, lá áður með greinargerð lit. JJ og var haft svo í útgáfunni 1958. Það hefur hins vegar augljóslega átt að fylgja greinargerð lit. RR samkvæmt efni þess og dagsetningu. Ólafur gerir í bréfinu hins vegar eina athugasemd vegna greinargerðar lit. JJ og kann það að hafa orsakað misskilninginn. / *Dette brev, dateret 17.4.1771, lå tidligere sammen med redegørelse lit. JJ og blev angivet således i udgivelsen fra 1958. Det har imidlertid øjensynligt skullet medfølge redegørelse lit. RR i overensstemmelse med emnet og datoen. I brevet skriver Ólafur imidlertid en kommentar vedrørende redegørelse lit. JJ, og det kan have forårsaget misforståelsen.*

Áritun/*påskrift*: Jndkom d. 17. April 1771; L. S.; Velædle og velbyrdige, hr. Andreas Holt, hr. Therkel Fieldsted og hr. Thomas Vindekilde, kongl. Maj^ts^ Landcommissarier paa Jsland, a Arnerhoel; Lit. RR.

Velædle, velbyrdige!
Höytærede hhhr. Landcommissarier!

Udi skrivelse til Commissionen af 20de passato havde jeg den ære at mælde, at jeg agtede at indsende mine betænkninger over indholden af den 9de post i dennem meddeelte allernaadigste instruction, som hosfölger og ere effter beste vidende af mig bleven forfattede.

Jeg har ey heller skullet undlade at give nærmere forklaring over hvis, jeg udi mine forhen indgivne betænkninger om Island har anfört udi den 22de § i henseende til ödejordernes antal, som mueligen kunde ansees for en fejltagelse, siden der findes fleere ödejorder mentionerede i jordebogen af 1760, end der er bleven anfört af mig. Men naar det maatte observeres, at jeg har ikkun gjort calculation over de jorder, som af landfogden[1] ere bleven anförte under nommere, hvilke og ere de betydeligste, eller for nærværende tid meest bekjendte for at være eller have været beboede, da bedrager[2] jordenes antal sig i alt til 4.264, hvoraf 4.104 ere beboede og 160 öde. Langt fleere navne paa ödejorder findes der i jordebogen, som ey ere af mig bleven beregnede, ikke heller ödehjaleyerne.[3] Saa hvad jeg herom har skreven, gjör ikke allermindste indsigelse moed de observationes eller anmærkninger, som Commissionen maatte have

[1] Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794.
[2] Nemur. / *Beløber*.
[3] Eyðihjáleigur. / *Øde afbyggersteder*.

gjort om ödejordernes antal overhoved. Min udregning har ikke gaaet videre end til det nommererede goeds effter forbemældte.

Jeg forbliver med störste höyagtning.
Velædle og velbyrdige, höytærede hhhr. Landcommissariers tjenstskyldigste tjener.

Vatne, O. Stephensen
d. 17. April 1771.

Pro memoria angaaende Islands deeling under 2de amter, indgiven til den kongelige Landcommission af amtmand Stephensen den 17de April 1771.

1.

Maatte observeres, hvorleedes de gamle mænd have afdeelt landet, effter at Grim geitscor[1] havde reyst over samme aar 930, nemlig i 18 sysseler, 2de laugdömme og 1 amt. Laugtinget, som skulle være eet eeniste, skulde aarlig holdes ved Öxeraae[2] eller i Sönderlandsfjerdingen, midpuncten mellem Öster-, Nord- og Vesterlandsfjerdingerne, paa det at alle landets indbyggere skulde kunde magelig söge det. Og hovedsmanden skulde boe paa Bessestæd,[3] som er 5 mile derfra, paa det at han kunde og ligesaa læt söges fra alle landets kanter. Ingen inddeeling var i den tid anseet tjenligre, og ingen haver siden, mig vitterlig, gjort herimoed nogen moedsigelse, men alle have været og ere her i landet af den samme tanke som forfædrene.

2.

Af amternes deeling vil og fölge laugtingets og oberrettens deeling i 2de laugtinge og ligesaa mange oberretter, hvortil udfordres nyt laugtingshuus og en laugtingskriver, samt nye oberretts assessores. Men skal laugtinget være eet, og oberretten ligeleedes een, da obtineres ey den fornemste nytte, der kunde være af deelingen, nemlig betjenternes og parternes lættelse ved de lange reyser til laugtinget og oberretten.

3.

I forrige tider har en hovedsmand, eller saakaldet lehnsherre, betjent de 3 embeder, som stifftamtmanden, amtmanden og landfogden nu er al-

[1] Grímur geitskör / *Grímur gedeskæg* (9.–10. öld/*århundrede*).
[2] Öxarárþing / *Alting ved Öxará*, Þingvellir, Árn.
[3] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

lernaadigst anbetroet, fra 1247 til aar 1683. Men dereffter er dette embede gjort til 3de ovenmældte betjeninger, da det synes, at 3 kunde meget magelig forrette det nu, som een har gjort i saa mange 100de aar, uden at tillægge endnu den fjerde kongel. betjent eller ny amtmand, som vilde være for hans Majts cassa alt for stoer udgifft, da nytten af 2 amtmænd kand ey indsees större end af 1 for hans Majt eller landet.

4.

Det er bekjendt, at hans kongel. Majts jordebogs indkomster af heele landet belöbe ikkun til 4.702 rd. 27 sk. Meget mindre end af et lidet fogderie i Norge. Det formeenes, at 1 amtmand kunde have vedbörlig opsigt med deres inddrivelse og gjöre derudi den samme tjeneste som 2de amtmænd. Justitzaffairerne ere de fornemste, og naar een stifftamtmand kand bestride dem, saa kunde jo een amtmand og meget vel forrette amtmandsbetjeningen. Hidindtil har han maaet forrette begge deelene, for saavidt stifftmandens affairer inde i landet angaaer.

5.

Ved een stifftamtmands, 2de amtmænders og een landfogets lönning, samt huusebygninger for dem, vilde der medgaae næsten den heele kongel. indtægt af landet, og saa var deraf intet tilovers at lönne de andre betjentere med, men dertil maatte indföres penger fra Kiöbenhavn.

6.

Vilde en amtmand udi vest-, nord- eller österdeelen af landet fast intet have at bestille, thi de fleeste forretninger for en amtmand forefalde paa Sönderlandet, ved landfogdens regnskabers revision, opsigt med kongens jordegoeds, intraderne af heele landet, som svares til landfogden, der alle tider boer i Sönderfjerdingen, og amtmanden i en af de andre deele, kunde altsaa ikke have nogen opsigt dermed. Udi sönderdeelen holdes og laugtinget og oberretten, som amtmanden der havde at bestille med. Den anden kunde altsaa fast intet have at forrette til hans Majts eller den almindelige nytte, men at opbære aarlig lön for intet af kongens cassa, foruden den bekostelige huusebygning, som ville udfordres for den nye amtmand, var noget betænkeligt.

7.

Vilde være en stoer bekostning for den kongel. cassa at lade opbygge et nyt huus for amtmanden paa Norderlandet. Det nye amtmandshus paa Bessestæd har kostet hen imoed 5.000 rd. Det gamle, som var opbygget af bindingsverk og breder, har kostet ligesaa meget eller meere. Thi reparationen alleene for aarene 1751–52–og–53 kostede, ifölge höylovlig

Kammercollegii skrivelse af 18de Junii 1766, 1.945 rd. 74 sk. Var dog formedelst kuld og trækvind ubeboeligt. I Norderlands eller i de andre fjerdinger vilde koste endnu meere at bygge huuse end paa Sönderlandet, hvortil leyligheden frembydes langt beleyligre.

8.

Vilde en klosterholder, som skulde opstaae fra amtmanden, visselig begære aarlig gotgjörelse for klostergaardens mistelse, og altsaa derved endnu foröges udgifterne for den kongel. cassa.

9.

Vil der möde endnu en ikke den mindste vanskelighed ved amtets papiirers deeling, da alle kongel. forordninger, Cammercollegii ordre og skrivelser, saavel som stifftamtmændenes samt alle amtsprotocoller og mangfoldige andre documenter, gamle og nye, maatte være under den eene amtmands hænder, thi saadan kand umuelig deeles eller af mange skrivere i mange aar udcopieres. Fölgelig kunde den amtmand, som ingen saadanne magtpaaliggende documenter havde, sidde med tomme hænderne og kunde umuelig forrette sit embede eller give de fornödne underretninger og resolutioner fra amtet. Dette med meere haver nöye indseet den meget fornufftige afg. amtmand Gislesen,[1] hvis underretning herom eller skrivelse til det höylovlige Cammercollegium eller og afg. stifftamtmand græv Rantzau[2] i April- eller Majimaaned 1764 maae være at finde paa det islandske contoir udi Rentecammeret, og ellers fölger her hos in copiæ.[3]

10.

For indbyggerne kand det ey være nogen fordeel, at amtmanden residerer paa Norderlandet,[4] thi naar heele landet skal söge oberrettstævninger og collationer[5] til Bessestæd, alle betjenterne söge landstinget ved Öxeraae, alle parter möde sammestæds, og oberretten holdes der, ja, amtmanden selv fra Nordlandet aarlig reyse derhen, saa nytter intet, at amtmanden residerer for norden. Disse poster ere de betydeligste i heele landet, som man bekoster reyser og gjör sig helst umage for. Tvertimoed, hvad enten vester- eller österdeelen skal være combineret med norder-

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[2] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

[3] Sjá fylgiskjal hér fyrir aftan / *Se bilag her nedenfor,* s. 601–602.

[4] *Men stifftamtmanden paa Sönderlandet* útstrikað / *overstreget.*

[5] Veitingarbréf fyrir prestaköllum. / *Kollatser, dvs. embedsbreve for præstekald.*

deelen, og en mand fra en af disse deele har ærende baade til stifftamtmanden og amtmanden, som offte kand hænde, og har tildraget sig nogle ganger indeværende vinter, maatte saadan en mand söge stifftamtmanden i den eene landsfjerding og amtmanden i den anden, som vilde blive for vedkommende dobbel besvær og bekostning. Det ansees derfor langt tjenligre, at de boede begge toe i sönderdeelen, saa længe og naar helst hans Maj^{t} behager at lade her residere en stifftamtmand, hvortil de andre 3 deele have lige langt at söge effter den l^{te} postes medför.

11.

Det har alle tider været anseet for höyst skadeligt, at de höyeste övrighedspersoner har maat være meget adspredte. Allermindst burte det være amtmanden fra stifftamtmanden, naar den sidstbemældte er i landet, thi den förste maae rette sig effter de ordre og anstalter, som den sidste vil have gjort, og den sidste maae i adskillige tilfælde, som en fremmet, lade sig underrette, samt fordre fornödne erklæringer af den förste.

12.

Skulde og enten en stifftamtmand eller amtmand ved döden afgaae, saa kunde den længst levende, naar de boede hinanden nær, meget lættere paatage sig den andens vices, samt tage de til stifftamtet eller amtet henhörende pappiirer og documenter under fornöden forvaring, indtil hans kongel. Maj^{t} behagede at beskikke en anden i den afdödes stæd igjen. Overalt indseer jeg ikke, hvad nytte den lange vey mellem stifftamtmanden og amtmanden vil medföre. Langt heller, at deraf vilde flyde uleylighed for dem begge og for andre med.

13.

Men skulde landet, uanseet alle disse omstændigheder og andre uleyligheder, hereffter bestandig være deelt under 2de amter, som dog er endnu ey allernaadigst fastsat i den kongel. forordning af 15de Maji 1770,[1] men deelingen ansees langt heller være gjort for det förste, eller saa længe vores nuværende hr. stifftamtmand[2] forbliver i landet, da vil blive uomgjængelig fornöden at observere, at österdeelen kand umuelig fölge med

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 654–658 (Forordning ang. den islandske Landcommission, Amts-Inddelingen m.v., 15.5.1770). Tilskipunin er prentuð í 1. bindi þessarar útgáfu / *Forordningen er trykt i bind 1 i denne udgivelse*: *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen*, s. 165–168.

[2] Lauritz Andreas Thodal (ca. 1718–1808), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1770–1785.

norderdeelen eller vesterdeelen med sönderdeelen. Thi österdeelen har meget besværligre og kand ikke söge til norddeelen, undtagen om det skulde være om sommerdage den nordeste eller ⅓ deel af Muhlesyssel,[1] men alle reyse sönden om landet og fölgelig maatte reyse amtmanden paa Sönderlandet forbi, dersom de skulde söge amtmanden for norden, som var dem dobbel besværing. Mellem Öster- og Sönderlandet er den største commerce, og den eene landsfjerding söger den anden. Disse fjerdinger ere og combinerede under et laugdömme af de gamle mænd, der gjorde deelingen saaleedes, som de ansaae for tjenligst og hensigte til det almindelige beste. Derimoed have de lagt Norderfjerdingen til Vesterfjerdingen, da de grændser sammen, og mellem dem er ligesaadan commerce og communication som öster- og sönderdeelen.

Saa skulde landet endelig deeles for efftertiden under 2de amter, maatte det være effter laugdömmene, og amtmanden maatte boe paa Tingörekloster,[2] som jeg troer dog ikke, at betjenterne i Island eller almuen vil begære. Men alle kand ligesaa læt söge til 1 amtmand, som boer midt i landet, som 2 undtagen den fjerding alleene, hvorudi den anden skulde være residerende. Og skulde det imoed forhaabning ansees fornöden, kunde amtmanden med 100 rd. tillæg i lön holde en fuldmægtig paa Nordlandet, som var mindre bekostning for hans Majt end lönne 2 amtmænd og bekoste 2de kostbare huusebygninger.

Dette har jeg skreven effter beste vidende, saa uinteresseret og uden ringeste hensigt til min fordeel, som jeg for den höyeste, hans kongel. Majt og min samvittighed tör bevidne. Og til ydermeere visshed derom, samt for at bevare oprigtighed og sandhed, vil jeg heller ey fortie de uleyligheder, som vil fölge af amtsdeelingerne for mig:

1° Er jeg af en svag constitution, incommoderet[3] af hidsig feber, som gjærne hver effterhöst og somme tider om foraaret stærk angriber mig. I næstafvigte 4 aar har jeg maat holde ved sængen udi 3–4 à 5 ugers tid hver aar, men formedelst den goede Guds behagelige villje og landphysici[4] flid samt idelige medicamenters brug og aareladen er jeg hver gang bleven restitueret og kommen til heelsen igjen. Jeg har og i en tid af samfelde 9 aar været incommoderet af malo ischiadico,[5] saa jeg befinder mig

[1] Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasyssel*.
[2] Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
[3] Þjáður. / *Besværet*.
[4] Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779.
[5] Mjaðmagigt. / *Iskiassmerter*.

alle tider ilde effter 2 à 3 milers ridt og er ikke i stand til at gjöre lange reyser fra Nord- til Syderlandet som en amtmand, der skal boe paa det förstbemelte stæd maae aarlig være betænkt paa. Skulde jeg nu vorde forflöttet til Nordlandet, kunde jeg ey vente mig nogen hjelp fremdeeles af landphysico og fölgelig staae, hver gang feberen angreb mig, endnu större fare for mit liv. Kunde ey heller söge landstinget formedelst min anden upasselighed, som var ubeleyligt for publicum.

2° Har jeg 5 spædebörn, hvoraf de 2 yngste ere 1½ aar og ¼ deel aar gamle, som jeg seer ey mueligt at flötte over de vidtlöfftige fjelde, der ere imellem Nord- og Syderlandet. Der kunde vel siges, at de blev ældere til den tid, forflöttelsen skulde skee, som er rigtig noch, men der kunde og siges, at til den tid kunde jeg blive endnu rigere af börn og fölgelig vilde blive saa meget vanskeligre at flötte dem, som de blev fleere.

3° Er det meeste af mit lidet jordegoeds beliggende her paa Sönderlandet, noget udi Vesterlandsfjerdingen, som behöver aarlig opsigt. Skulde jeg nu forflöttes til Nord- eller Österlandsfjerdingen, kand jeg ey have nogen opsyn med bönderne paa goedset, og paa den maade vilde det snart blive ruineret til min, hustrues og börns störste skade.

4° Er gandske umueligt at flötte meubler eller boeskab over de lange, vidtlöfftige fjelde, der ere mellem Syd- og Nordlandet, som dragkister, chatholte, bord, stoele, glas og steentöy, uhrkasse, adskillige kar, stoere kister og andet saadan, som ligesaa lidet kand sælges her, som indkjöbes der igjen. Ja, saadan er umueligt at flötte, uden paa et havfört skib, som vilde koste meer at befragte, end meublerne var siden værd. Alt mit beste boeskab vilde altsaa blive til intet, og jeg savne det til min ubödelig skade.

5° Skulde jeg kort effter, at jeg var kommen til en af forbemelte landsfjerdinger, ved döden afgaae, som jeg maae gjöre mig fastere tanker om end en höy alder, siden jeg föler nogle advarseler derom hos mig selv, saa maatte jo min koene og börn rykke op og flötte til Syderlandet igjen til deres jordegoeds, thi andet havde de ey at leve af eller holde sig til, som vilde være for dem meget kostbart og heel vanskeligt.

6° Maatte tages i betænkning, at jeg flöttede aar 1766 fra Leeraae til Bessestæd[1] med meer end 200 rd. bekostning, foruden hvis der blev spoleret, da og en deel af mit goeds og boeskab blev effterstaaende, som jeg fik ey plads for i det eene for amtmanden opbygte huus paa kongsgaar-

[1] Leirá, Leirársveit, Borg.; Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

den, hvilket og des aarsage er alt opbrændt paa Leeraae aar 1769. Næstafvigte aar maatte jeg med ligesaa stoere omkostninger, husebygning iberegnet, gandske husvild oprykke fra Bessestæd og flötte til den Compagniet overladte skiæffergaard Vatne,[1] hvor jeg, hustrue og börn har maat udstaae meere ont, end jeg vil ommælde paa dette stæd. Ja, vor heelsen er bleven meget svækket af kuld, trækvind og fugtighed, hvortil adskillige mangler have contribueret, da vi hverken have havt törve til brænde, kundet lade brygge öl eller bage bröd med videre.

Indeværende aar maae jeg atter flötte herfra med nye transportsbekostninger til en böndergaard paa Altenæs,[2] om jeg og kand faae den indrömmet ifölge hans Maj^ts^ expresse tilladelse udi allernaadigste rescript til mig af 15de Maji 1770,[3] da bönderne ere uvillige at opstaae, uanseet jeg har vigileret[4] for boepæle for dem igjen inden sognet. Og jeg har været öm for ikke at lade dem opsige, förend jeg havde anskaffet saadan en plads for dem, allerhelst da jeg vidste, de var umuelig selv i stand dertil.

Denne gaard, som er ruineret, maae jeg lade gjöre 2 à 300 rd. bekostninger paa, förend jeg kand komme derind. Skulde jeg nu fjerde gang oprykke derfra igjen og flötte til en af de haardeste deele i landet, 50 mile bort eller længere, hvor fast intet fiskerie er, kvæget er uddödt, drivisen indspærrer havnene og forvolder, at man undertiden kand ey faae tilförsel af fornödne vahrer, men forlade mit jordegoeds, oprettede vævstoel med huusebygning, samt fiskerie og fiskevirkning, som jeg har gjort stoere bekostninger paa og havt större underholdning af end mine embedslön, af hvilke jeg havde umuelig kundet leve, saa veed jeg ikke, hvad der kand ruinere en mand, koene og börn om ikke dette. Og hvad allarm vilde der vel ikke blive, naar en kongl. Maj^ts^ klosterholder skulde bortvises, og jeg indtage hans boepæl igjen?

Jeg er derfor af den allerunderdanigste faste forhaabning, at naar hans Maj^t^ var alle disse omstændigheder bekjendte, var aldrig eller blev hans Maj^ts^ allernaadigste villje, at jeg skulde sættes i saadanne omstændigheder effter 15 aars publiqve, og jeg drister mig at sige, troe tjeniste, 8 aar som laugmand og 7 som amtmand. Det höylovlige Cammercollegii, som bestandig har baaren stoer naade for mig, ikke heller, allerhelst

[1] Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.

[2] Sviðholt, Álftaneshreppur, Gull.

[3] *Lovsamling for Island* III, s. 664–665 (Reskript til Amtmand O. Stephensen, ang. Landets Deling i to Amter, 15.5.1770).

[4] Verið vökull fyrir að útvega þeim. / *Været opmærksom på, dvs. her skaffet.*

da hans Maj^{ts} höye eller landets interesse ved min forflöttelse kunde ey beder befordres, end om mig hereffter, som hidindtil, blev allernaadigst betroet at forrette amtmandsembedet for det heele land, hvortil hans kongel. Maj^{t} saavel som hans höystsalige herr. fader höylovligst ihukommelse ved allernaadigste bestallinger af 14. Maji 1764 og 23. Junii 1767 have allernaadigst beskikket mig.[1]

Det vilde være hr. stifftamtmanden til nogen lættelse og tjene til hans endnu nöyere kundskab om landet, om jeg som indföd amtmand indberettede til ham og indgav erklæringer om alt det fornödne i landet, ligesom hidindtil har alle tider været brugeligt siden den förste stifftamtmand og amtmands beskikkelse. Det vilde ikke i det allermindste indskrænke hans myndighed, han var ligesaa fuldt landets höyeste övrighed og havde ligesaavel direction som inspectionen over det heele land.

Men skulde hans Maj^{t} ey finde allernaadigst for got at gjöre nogen forandring herudinden, saa længe hr. stifftamtmanden forbliver i landet, hvilket jeg ey heller allerunderdanigst begærer, anderleedes end hr. stifftamtmanden behager selv at forestille og maatte ansee for billigt eller tjenligt, saa formoeder jeg dog allerunderdanigst, at mit forhen havte amtmandsembede i de fjerdinger, som hr. stifftamtmanden nu betjener, blev mig betroet, naar de aar var forbi, som landet skal nyde hans höye nærværelse, og forsikkrer mig selv, at hans Maj^{t} tillader mig, effter tagne forhen anförte omstændigheder i allernaadigste consideration, at maatte have min boepæl her paa Sönderlandet, hvorom agter at gjöre allerunderdanigste ansögning, da det maatte synes fast umueligt for mig og ey kunde skee uden ved at resicere min heelsen og ruinere mine ringe midler, at jeg flöttede til Nord- eller Österlandsfjerdingen.

Jeg veed ellers ingen, der har indgivet project til Rentecammeret om landets deeling under 2de amter, undtagen landfoget Schule Magnusen som bekjendt i hans frihandelsplan, hvorved han har havt sine visse hensigter, og en viss mand her i landet, veed man, saae gjærne, der kunde gives leylighed for een eller fleere amtmænd endnu, i forhaabning vallet[2] kunde mueligen træffe paa ham selv.

[1] Ólafur Stefánsson varð aðstoðarmaður Magnúsar Gíslasonar amtmanns 14. maí 1764 og tók við amtmannsembætti við lát hans 10. nóvember 1766. Fékk veitingarbréf 23. júní 1767. / *Ólafur Stefánsson blev amtmand Magnús Gíslasons medhjælp den 14. maj 1764 og overtog amtmandsembedet ved hans død den 10. november 1766. Han fik embedsbrev den 23. juni 1767.*

[2] Valið. / *Valget.*

Fylgiskjal með lit. RR: Afrit af bréfi Magnúsar Gíslasonar amtmanns frá 1764 um skiptingu landsins í tvö ömt.

Bilag til lit. RR: Afskrift af amtmand Magnús Gíslasons brev fra 1764 om opdeling af landet i to amter.

Udskrifft af afg. amtmand Gislesens skrivelse enten til det höylovlige Cammercollegium eller afg. hr. geheimeraad og stifftamtmand Rantzau aar 1764.[1]

At det ikke hensigter til Islands gavn at sætte 2de amtmænd, den eene for norden og vesten og den anden for synden og östen, erfares deraf:

1° At landets indbyggere derved ikke skeer nogen lættelse i henseende til deres reyser, som de til amtmanden maae gjöre, thi uanseet at amtmanden for norden og vesten boede paa det beleyligste stæd for sit amts indbyggere, saa havde de dog næsten alle lige lang vey til ham som nu til nærværende amtmand, undtagen fra 1 eller 2 sysseler.

2° Vilde derved ophöre den almindelige correspondence paa landstinget, hvor alle landets indbyggere samles fra alle kanter engang om aaret, thi paa amtets fordeeling maatte og nödvændig fölge laugtingets forflöttelse, nyt laugtingshuss opbyggelse, ny landtingskriver og andre laugrettemænds[2] udnævnelse.

3° Oberretten holdes engang om aaret og besiddes af de beste og fornufftigste landets indvaanere, som möde ved det aars landsting, hvor laugmændene ere tilstæde. Skulde nu amtet fordeeles, saa vilde det halve antal af assessores mangle, laugmanden, som ikke indfandt sig ved det nu ordinaire laugting, men ved det nye, skee stoer bekostning ved slig forandring, naar han for oberretten blev indstævnet.

4° Der findes ikke eet eeneste beleyligt stæd i henseende til bygninger,

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766; Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

[2] Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn*.

hvor den anden amtmand kunde residere. Den kongl. cassa vilde tage deel i stoere omkostninger at lade den fra ny opbygge, thi koster den paa Bessested[1] over 4 til 5.000 rd., vil den anden koste meget meere, thi til ingen stæd i landet falder mindre bekostelig bygningsmaterialiers overförsel end til Bessested, som hans kongl. Maj^{t} haver overladt mig til beboelse.

5° Overalt vilde ved slig fordeeling falde baade disputer og adskillige uleyligheder, som hensigter meere til landets skade end forbedring, den kongel. cassa foraarsages ny amtmands gages udbetaling. For nærværende tid er den 400 rd., hvorved en, som ikke har egne midler at gribe til, ikke kand udkomme. Var da ikke bedre at gjöre den eene pr. hundrede rixdalers tillæg end salarere 2, begge med 800 rd., hvoraf ingen af dem, dersom de har nogen familie og husholdning, kand udkomme. Og hvor besværligt vilde ikke falde for den nye amtmand at faae beleyligt stæd til beboelse? I norder- og vesterlaugdömmet findes det ikke, undtagen paa eet eeneste stæd i Snæfeldsnæssyssel,[2] som igjen var indbyggerne ubeqvem.

Rigtigt udskrivet testerer
O. Stephensen

[1] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.
[2] Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel.*

Biskuparnir á Hólum og í Skálholti

Biskopperne på Hólar og i Skálholt

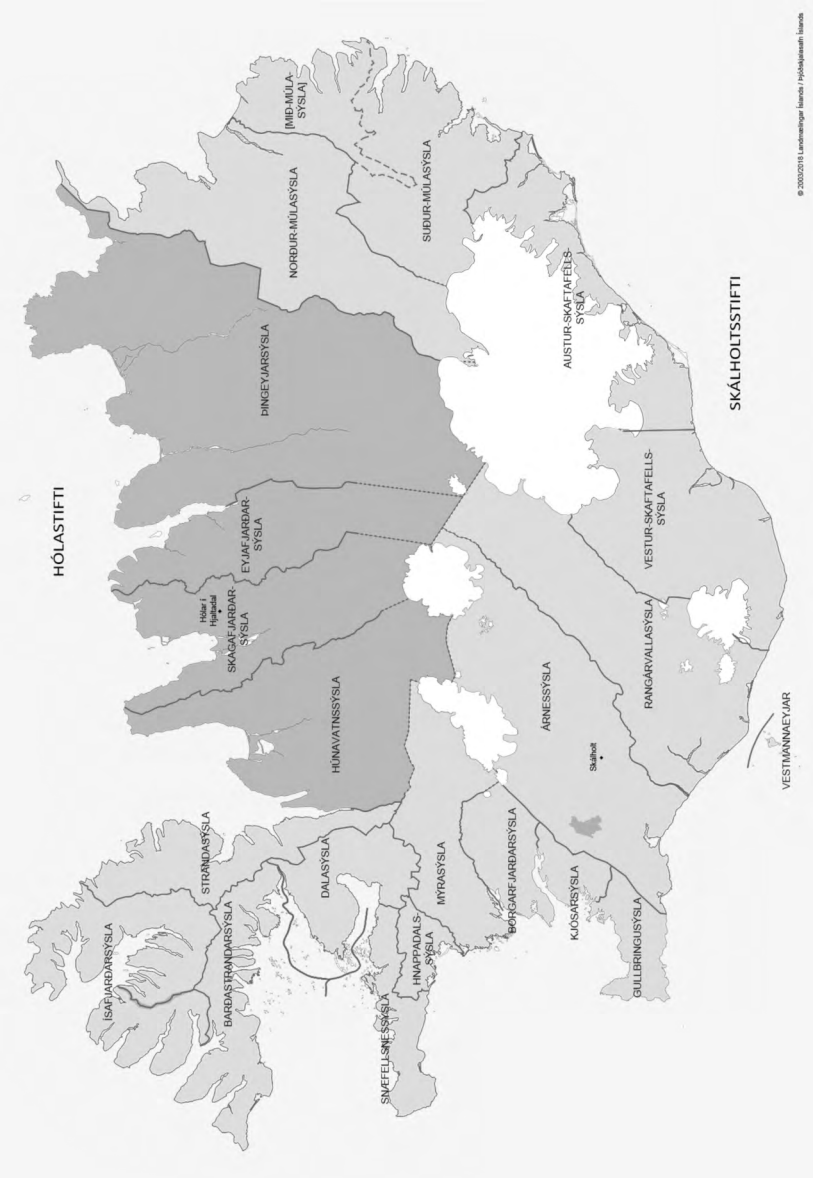

Ísland skiptist í tvö biskupsdæmi allt frá 1106, Hólastifti og Skálholtsstifti. Hólastifti er skyggt á kortinu. Báðir biskuparnir rituðu ítarlegar greinargerðir fyrir Landsnefndina. / *Island var opdelt i to bispedømmer helt fra 1106, Hólar stift og Skálholt stift. Hólar stift er mørkegrå på kortet. Begge biskopper skrev grundige redegørelser til Landkommissionen.*
Kortagerð · *kort*: Benedikt Jónsson og Egill Baldursson.

Manntalstafla yfir Hólastifti 1769 frá Gísla Magnússyni biskupi 17.8.1770. Lit. D. [N° 2].

Mandtalstabel over Hólar stift 1769 fra biskop Gísli Magnússon 17.8.1770. Lit. D. [N° 2].

ÞÍ. Rtk. D3/1–15.
Innskráð/*indskrevet* 6.9.1770; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 120; Þetta er prentað eyðublað sem hefur verið fyllt út. Sjá einnig lit. Aa. N° 3. / *Dette er et fortrykt skema, som er blevet udfyldt. Se også lit. Aa. N° 3.*

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 10. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 10.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 10. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 10.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. D.

TABELL

Over saavel mand- som qvindekjönnet udi enhver sogn eller præstegjeld med dertilhörende annexer under Holum bispestoel paa Island, saaleedes som dets tal efter hvers alder befantes at være den 15de Augusti 1769, nemlig:

Hver böigds navn i sognet og annexet	1. Rubrique paa 8 aar og derunder		2. Rubrique fra 8 til 16 aar inclusive		3. Rubrique fra 16 til 24 aar inclusive		4. Rubrique fra 24 til 32 aar inclusive		5. Rubrique fra 32 til 40 aar inclusive		6. Rubrique fra 40 til 48 aar inclusive		7. Rubrique paa 48 aar og derover	
	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer
Summa	1.312	1.419	733	774	748	931	634	687	647	871	584	646	805	1.194

Recapitulatio	Mand-folk	Fruen-timmer
1 Rubrique	1.312	1.419
2 –	733	774
3 –	748	931
4 –	634	687
5 –	647	871
6 –	584	646
7 –	805	1.194
Summa	5.463	6.522

									Mand-folk	Fruen-timmer
Af det modstaaende fulde tall, 5.463 mandfolk og 6.522 fruentimmer, henhörer til efterskrevne nummere, nemlig:										
1. Justitz og andre kongl. betjente, kloster- og ombudsholdere samt detslige med hustruer, börn og tjenestefolk									93	112
2. Gejstligheden samt kirke- og skolebetjente saa og studentere, med hustruer, börn og tjenestefolk									293	359
3. Alle andre indbyggere med hustruer, börn og tjenestefolk									4.270	4.940
4. Alle ugifte persohner	af	2den	Rubrique	145	Mandfolk	177	Fruentimmer			
	–	3	–	176	–	216	–			
	–	4	–	122	–	172	–			
	–	5	–	115	–	143	–			
	–	6	–	90	–	136	–			
	–	7	–	93	–	192	–	tilsammen	741	1.036
Og 5. Hospitalslemmer samt andre vanföre, gebreklige og afsindige persohner									247	435

Saaledes rigtig at være extraheret effter fra præsteskabet udi Holum stifft indkomne tabeller vidner undertegnet.

Holum bispegaard,[1] Gisle Magnussen[2]
d. 17. Aug. 1770.

[1] Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag.
[2] Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779.

Skýringar með manntalstöflunni frá Gísla Magnússyni biskupi 22.4.1771. Lit. Aa. N° 3.

Forklaringer til mandtalstabellen fra biskop Gísli Magnússon 22.4.1771. Lit. Aa. N° 3.

ÞÍ. Rtk. D3/4–12.
Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 16.5.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 121–122.

Svör við bréfum nefndarinnar: Lit. B. N° 29. Bréf til Gísla Magnússonar biskups 24.12.1770; Lit. B. N° 34. Bréf til Gísla Magnússonar biskups 8.2.1771. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelser af kommissionens breve: Lit. B. N° 29. Brev til biskop Gísli Magnússon 24.12. 1770; Lit. B. N° 34. Brev til biskop Gísli Magnússon 8.2.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkom den 16de Maii 1771; Velædle, velbyrdig, herr. oberlandcommissarius herr. Andreas Holt, Velædle herr. Thorkild Fiældstæd og herr. Thomas Vindekilde, allernaadigst tilskikkede commissarii i Jsland à Arnerhoel; L. S.; Lit. Aa. N° 3.

Velædle, velbyrdige herr. oberlandcommissarius!
Velædle, höystærede hrr. commissarii!

Det har behaget Dem, höystærede hrr. Commissarii, under 24de Dec. at forlange af mig en forklaring over den af mig til Dem forhen insinuerede generaltabell over folkets antal udi Holum stifft, og har jeg den ære herpaa tjenstærbödigst at repliqvere saaleedes:

1° Generaltabellen er accurate forfærdiget effter de fra præsterne indkomne specielle tabeller.

2do Folkenes antal er vel upaatvivleligen rigtig af præsterne anfört, men udi recapitulationen urigtig. Nemlig, de fleeste have kun opregnet ad n° 4 saadane personer, som vare inderster,[1] lösemænd[2] og unge folk,

[1] Húsmenn. / *Husmænd*.
[2] Lausamenn. / *Løsarbejdere*.

som enten ere nedsatte i repperne hos fleere bönder eller have ikke noget vist opholdsstæd. Og aarsagen til denne fejltagelse, have en deel tilstaaet være deraf kommen, at som udi næste n°, nemlig den 3., indbefattes alle indbyggere med hustruer, börn og tjenistefolk, saa meente de, at samme personer ikke burdte i n° 4 itereres.[1] Og det er aarsagen, hvorfore 541 mindre udkomme udi general antallet, end naar man adderer de under adskilte nummere specificerede folk.

3° Saasom originaltabellerne ere med handelskibene forrige effteraar oversendte til Kiöbenhavn, saa kand jeg umuelig denne gang give Dem rigtig antal over folket udi hvert herret især. Vel har jeg havt saadan i concept, men kand det umuelig finde. Var jeg ellers engang saa lykkelig at træffe det ibland mine papiirer, skal samme underrettning til behagelig tjeniste.

Videre behager dem, mine höystærede herrer, udi skrivelse af 8de Febr. sidstleeden, at begjære hos mig en udskrifft af de lister paa föddes og dödes tal, som i seeniste 10 aar af provsterne udi Holum stifft maatte være angivet. Hvilket saasnart jeg faaer krævter at igjennemgaae mine papiirer (thi for nærværende tillader det ikke min svage helbred, da jeg snart hver anden dag har maat holde ved sængen siden Martii begyndelse), vil ufortövet expederes.

Imidlertid beder jeg og ærbödigst formoeder denne sinkelse ikke maatte ilde optages, saasom jeg og med skyldigste höyagtning forbliver

Velædle, velbyrdige herr. oberlandcommissarius. Velædle, höystærede commissarii. Deres ærbödigste tjener.

Hoelum, den 22den Apr. 1771.

Gisle Magnussson

[1] Endurtakast. / *Gentages*.

Skrá yfir fædda og dána í Hólastifti 1760–1769 ásamt nýrri manntalstöflu 1769 frá Gísla Magnússyni biskupi 8.7.1771. Lit. Pp. N° 1.

Fortegnelse over fødte og døde i Hólar stift 1760–1769 samt ny mandtalstabel fra biskop Gísli Magnússon 8.7.1771. Lit. Pp. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/5–26.
Innsigli/*segl*; Innskráð/*indskrevet* 15.7.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 122–125; Síðari taflan er prentað eyðublað sem hefur verið fyllt út. / *Den nedenstående tabel er et fortrykt skema, som er blevet udfyldt.*

Svör við bréfum nefndarinnar: Lit. B. N° 29. Bréf til Gísla Magnússonar biskups 24.12.1770; Lit. B. N° 34. Bréf til Gísla Magnússonar biskups 8.2.1771; Lit. B. N° 45. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 13.5.1771. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelser af kommissionens breve: Lit. B. N° 29. Brev til biskop Gísli Magnússon 24.12.1770; Lit. B. N° 34. Brev til biskop Gísli Magnússon 8.2.1771; Lit. B. N° 45. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 13.5.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkommen d. 15. Julij 1771; Til Velædle, velbyrdig hr. oberlandcommissair hr. Andreas Holt, Velædle, höyvise laugmand hr. Thorkild Fieldstæd, Velædle, höyagtbare hr. Thomas Windekilde, tilforordnede udi den allernaadigst anbefalede Landcommission i Jsland, L. S.; Lit. Pp. N° 1.

Velædle, velbyrduge hr. oberlandcommissarius!
Velædle, höyvise, höyagtbare, höystærede hhr. commissarii!

I anleedning af Deres velbyrdigheds og höystærede herrers gunstige skrivelse af 24. Dec. a. p., samt andet af 8. Febr., indsluttes her 2de generaltabeller. Den förste om folkets antal udi Hoolum stifft indeelt effter dets alder i visse rubriqver for enhver syssel. Og den anden over födde og döde af begge kjön her i stifftet for næste decennium.[1] Hvad uægte börn

[1] Áratug. / *Årti*.

angaaer, da befindes ikke af indkomne underrettninger fra præsterne kjönnet. Ikke heller kand jeg sige for hver aar, hvor mange uægte börn födte ere, men allene effter sidst fra præsteskabet indlöbne berettninger, at udi mig anbetroet stifft ere fra 1760 til 1769 inclusive födte: I Vadlesyssel 91, i Tingöesyssel 54, Hunevandssyssel 98 og Hegrenæssyssel[1] 148. Hvilket udgjör 391 sjæle.

Videre har jeg ifölge Deres höystærede missive af 13de Maji, som jeg havde den ære at annamme den 20de Junji sidstleden, dagen effter tilskrevet provsterne og tilholdt dem, samt underhavende præsteskab, med skibenes retour i effteraaret at meddeele pröver af, hvad mineralier, samt smukke steen- og jordarter, som kunde findes i deres meenigheder. Og til videre effterrettning har communiceret vedkommende copier af sidstmelte Deres höystærede skrivelse.

Jeg har den ære at henleve med skyldigste höyagtelse.

Deres velbyrdigheds og samtligen. Velædle, höyvise og höyagtbare hhr. commissariers tjenstærbödigste tjener.

Hoolum, den 8de Julji 1771. Gisle Magnussen

GENERALTABELL OVER FÖDDE OG DÖDE UDI HOLUM STIFFT UDI NÆSTAFVIGTE 10 AAR

	Födde		Döde		Fleere födde end döde	
	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer
Udi:						
Thingoesyssel	542	586	379	338	163	248
Vadlesyssel	612	598	391	391	221	207
Hegrenæssyssel	541	560	419	359	122	201
Hunevandsyssel	457	423	295	283	162	140
Summa	2.152	2.167	1.484	1.371	668	796

Saaledes rigtig extraheret af mig fra gejstligheden i Holum stifft insendte beretninger, testerer

Holum, d. 8de Julii 1771. Gisle Magnussson

[1] Eyjafjarðarsýsla; Þingeyjarsýsla; Húnavatnssýsla; Skagafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel*; *Þingeyjarsyssel*; *Húnavatnssyssel*; *Skagafjarðarsyssel*.

TABELL

Over saavel mand- som qvindekjönnet udi 59 sogner eller præstegjeld med dertilhörende 35 annexer under Holum bispestoel paa Island, saaleedes som dets tal efter hvers alder befantes at være den 15de Augusti 1769, nemlig:

Hver böigds navn i sognet og annexet	1. Rubrique paa 8 aar og derunder		2. Rubrique fra 8 til 16 aar inclusive		3. Rubrique fra 16 til 24 aar inclusive		4. Rubrique fra 24 til 32 aar inclusive		5. Rubrique fra 32 til 40 aar inclusive		6. Rubrique fra 40 til 48 aar inclusive		7. Rubrique paa 48 aar og derover		
	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Summa
Vadlesyssel	349	372	222	221	190	248	201	220	156	220	156	167	237	312	3.271
Hunevandsyssel	297	300	155	166	172	199	113	115	171	205	140	148	153	296	2.631[1]
Tingöesyssel	341	371	173	205	195	244	163	167	159	211	129	162	198	292	3.010
Skagefiordssyssel	325	376	183	182	191	240	157	185	161	235	159	169	217	294	3.074
Summa	1.312	1.419	733	774	748	931	634	687	647	871	584	646	805	1.194	11.986

Recapitulatio	Mand-folk	Fruen-timmer
1 Rubrique		
2 –		
3 –		
4 –		
5 –		
6 –		
7 –		
Summa		

Af det modstaaende fulde tall, 5.463 mandfolk og 6.521 fruentimmer, henhörer til efterskrevne nummere, nemlig:

1. Justitz og andre kongl. betjente, kloster- og ombudsholdere samt detslige med hustruer, börn og tjenestefolk . . . . . .
2. Gejstligheden samt kirke- og skolebetjente saa og studentere, med hustruer, börn og tjenestefolk . . . . . .
3. Alle andre indbyggere med hustruer, börn og tjenestefolk . . . . . .

	af	2den Rubrique	Mandfolk	Fruentimmer	
	–	3	–	–	–	
4. Alle	–	4	–	–	–	
ugifte	–	5	–	–	–	
persohner	–	6	–	–	–	
	–	7	–	–	–	tilsammen

Og 5. Hospitalslemmer samt andre vanföre, gebreklige og afsindige persohner . . . . . .

Mand folk	Fruen-timmer

In fidem[2] G. Magnussen

[1] Rangt lagt saman, rétt er 2.630. / *Forkert sammenlagt, det rigtige tal er 2.630.*

[2] Til staðfestingar. / *Til stadfæstelse.*

Gísli Magnússon biskup ritar greinargerð þar sem hann ræðir ýmsar úrbótatillögur 25.6.1771. Lit. Yy.

Biskop Gísli Magnússons beretning, hvori han drøfter forskellige forslag til forbedringer 25.6.1771. Lit. Yy.

ÞÍ. Rtk. D3/6–9.
Innskráð/*indskrevet* 19.7.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 125–167.

Svör við bréfum nefndarinnar: Lit. B. N° 10. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 10.7.1770; Lit. B. N° 14. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 17.7.1770. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelser af kommissionens breve: Lit. B. N° 10. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 10.7.1770; Lit. B. N° 14. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 17.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkommet paa Altinget d. 19. Julii 1771; Fra biskop Gisle Magnussen paa Holum; Lit. Yy.

Velædle, velbyrdige hr. oberlandcommissarius!
Velædle, höystærede hhrr. landcommissarii!

I anleedning af Deres höystærede herrer gunstige missiver til mig af dato 10de og 17de Julji 1770 har jeg opsat mine ringe, dog velmeente, tanker sigtende til dette fattige lands opkomst, hvilke herved paa det ærbödigste insinueres Deres samtligen höyfornufftig og patriotisk overlæg. Af mit concept behager dem höystærede at see:

At i den 1. art. tales noget om smagens og indsigtets forbedring som en grundstötte for alt det övrige.

I den 2. art. anföres, noget som jeg uforgribelig meener burte iagttages i henseende til en forbedrende politique. Den störste deel grunder sig

dog kun paa de gamle love og siden udkomne forordninger, men satzerne har jeg ved arbitrair[1] mulcter villet indskjerpe: Synes mulcterne for höye, kand de gjærne modereres. Men de maa dog være noget emfindtlige for at holde enhver inden sine skranker. Kong Haagen Magnusen har udi en af sine retteböder[2] villet handhæve reppstjorernes myndighed, men som samme begynder at gaae af moeden, saa syntes mig, sammes indskjerpelse effter tingenes omstændigheder höystnödvændig.

Hvad jeg i den 3. og 4. artikel har proponeret, har De mine herrer udi bemelte höystærede missiver givet mig besynderlig anleedning til, og er det særdeeles roesværdigt, ligesom det og maae være Gud meget behageligt, at de anvende dem anbetroet vigtige pund til gudstjeneres og gudshuuses fordeel. De indseer, höystærede, hvad indflydelse religionen og den gejstlige stand har i en velindrettet stat til indbyggernes endog den timelige lyksalighed, til regentens ære og sikkerhed, til sædernes, til kundskabernes forbedring. De betrængte præsters og kirkers sag taler best for sig selv hos saa indsigtsfulde, brave mænd.

I den 5te art. tales noget om tiender og tiendemaaden, som jeg agter den beqvemmeste. Og som den samme er den ældste, saa bliver den, haaber jeg, faae grundige modsigelser underkastet. Vel kunde jeg med endog anseelige lærde mænd paastaae, at kun den tiendedeel af frugtbringende capitals fordeel burde ydes til tiende. Men den tiendemaade synes alt for besværlig for dette fattige land, thi saa skulle f. e. hvert tiende lam, hver tiende kalv, hver tiende fisk, tiende æg etc., henregnes til tiende. Hvilket almuen bliver utaaleligt.

Den 6te art. handler om handelen og andet fleere til den private oeconomie. Hvad her foredrages art. 1 & 2, anseer jeg et af det allerfornödenste, jeg har proponeret. Alleene jeg seer forud, at Handelscompagniet[3] vil ikke maaske finde sin regning herved. Var Island allene skabt for med egen ruin at feede nogle rige borgere i Danmark, som ansee indvaanernes uvidenhed om sit eget beste for den rigeste kilde til deres velmagt, skulde jeg reent have udeladt disse §§. Men som det er hans Maj^{ts}

[1] Byggt á mati. / *Skønsmæssige*.

[2] Ændring af lovbog, udgivet af konge. Islandsk *réttarbót*. Sennilega / *Sandsynligvis*: *Íslenzkt fornbréfasafn* II, s. 342–345 (Réttarbót Hákonar konungs háleggs um að Kristinréttr hinn forni skuli gilda, … og um ýmsar breytingar á Jónsbók, 23.6.1305); Hákon 5. Magnússon háleggur, Noregskonungur / *Håkon 5. Magnusson, konge i Norge* 1299–1319.

[3] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

allernaadigste villje, landet kunde dog engang drive sin egen handel og benytte sig af de fordeele, det af naturens overherre ere begavet med, saa har jeg ikke taget i tvivl at aabenbare mine tanker mod den alt for gængse overdaadighed. Thi allene ved störste sparsommelighed, fliid og tingenes rette anvendelse er det, som sparer landet nogen varagtig[1] fordel og opkomst, som tilbereeder det at kunde engang paa egen haand komme noget i vejret og svare de billigste, som og pligtskyldigste, renter af kongernes landfaderlige velgjærninger mod det. Den 8de, 9de og 10de §§ i samme art. anföres kun til höyere efftertanke, da jeg af mangel paa tid og subsidier ikke har kundet deri anbragte ting effter önske overveje.

I den 7de art. fremföres kun lidt og almindeligt, da medicinen ikke har været min profession. Det var ellers at önske, at en saa ædel og nyttig videnskab blev almindeligere hos os, ligesom og det physiske og især det botaniske studium, ikke for at prale med, men til virkelig og almindelig fordeel.

Er nu noget sundt af alt dette, jeg proponerer, haaber jeg, det kommer ikke for sidle. Men det, som ikke kand bestaae med landets gavn og her imod min villje kunde forefindes, kommer alt for betids. Det förste maatte tjene mig til undskyldning, at ikke för har kundet besvare Deres höystærede skrivelse. Det sidste beder jeg Dem, höystærede herrer, ikke at tilskrive nogen ond hensigt eller partiskhed, som hos mig i denne project ikke har stæd, men allene en indskrænket indsigt, som ikke har havt lejlighed at betragte tingene paa alle muelige kanter og nöyagtig nok afpasse de enkeltes tings vidt udstrakte sammenhæng og forhold til det heele.

Den grundgoede Gud, hvis urandsagelige domme have fra ævig tid skabningernes mueligste fuldkommenhed bestemt, og hvis naade og langmoedighed vi have at takke alt got. O! at denne menniskenes elskere maatte före dem, höystærede herrer, ved sit raad og velsigne alle Deres patriotiske absigter til sin hellige navns ære til vor allernaadigste konges glede og til dette mit höystbetrængte fædernelands lyksalighed!

Jeg forbliver med skyldigste höyagtning.

Velædle, velbyrdig hr. oberlandcommissarii. Velædle, höystærede hr. commissarii. Deres samtligen ærbödigste tjener.

Holum, Gisle Magnussen
d. 25de Junii 1771.

[1] Varanlegan. / *Varig*.

INDLEEDNING

Naar jeg betragter dette lands nærværende omstændigheder, forekommer mig det som et menniske, der i sin ungdom var ganske frisk og sund, i sin mandige alder formedelst overdreven moed og saadane sindslidelser, der vare stridige mod vedvarende og tiltagende lyksalighed, maatte give sig under en læges, men langt fra værendes, hjelp, og endelig i sin gamle alder effter nogle gange igjentagne forsöger, som moed de farligste symtomata have kuns lidet hjulpet, alleniste fra den höyeste haand og hans salvede vente nogen slags lindring og saadan faderlige gjörende anstalter, som forhindre i en vis tid og grad den ödelæggelse, som for alle legemlige jordiske ting paa en gang ere tilfælles.

Dette lands ungdom vil jeg regne fra dets förste beboelse til omtrent 1100, fra hvilken tid og indtil 1260 det blev plaget af indbyrdes uroeligheder, saa det maatte give sig under Norges crone. Og det var i den henseende stoer lykke for landet, at uroelighederne bleve dempede. Men derimod bleve tit og offte oversendte slige opsynsmænd, saavel gejstlige som verslige, som havde indsigt nock til formeent egen, men ikke just til landets beste. Landets börn komme til roelighed, men deres tapperhed i krig, lyst og erfarenhed i og til söevæsenet og kjöbmandsskab blev ulige mindre. Dog var landet anseeligt nok, indtil de stoere landplager, som grasserede overalt Anno 1400, 1450 og siden.[1] Fast heele landet blev öde for indbyggere. Den gamle vittighed, stræbsomhed, den bekjendte nöyagtighed udi effter de tiders maade her floeerende videnskaber, agerdyrkning og andet, som deels vedligeholder, deels ziirer[2] en stat, bleve fast paa en gang ukjendelige. Langt mindre udövede eller excolerede[3] af de faa effterlevende. Dog tiltoeg med tiden folkets mængde, men oversvömmelser lagde heele herreder öde, skadelige ildsprudde og et uaar effter andet berövede indvaanerne deres godz. Ja, livet undertiden.

Ingen tænkte, saavit jeg i almindelighed erindrer, paa statens virkelige tarv. Og de, som endog med deres medborgeres skade, vare noget bemidlede, bleve alt for tit offer for den ret, indbildske fogeder tillagde cronen, og overtroiske tilhængere af den pavelige stoel tilskreve religionen. Hvad under, at landet var i en meget maadelig tilstand alt til reformationens tider.

[1] Rétt er svartidauði 1402–1404 og plágan síðari 1494–1495. / *Det rigtige er pesten 1402–1404 og den sidste epidemi 1494–1495.*

[2] Prýðir. / *Pryder.*

[3] Rannsakað. / *Studerede.*

Men uagtet den stoere velgjærning samme er vederfaret ved evangelii klare lys, som circa 1540 her til landz bleve i kirken antændt, og Gud være ævig ære endnu brænder, seer jeg dog ikke, at landet selv, i henseende til dets politiske opkomst, formue eller næringsmidler, har noget tiltaget. Men det, som er tvertimod: Ni closter[1] med tilhörende anseelige gods og gaarde, foruden andet ströegods af, i henseende til landets fattige tilstand, stoer betydenhed bleve seculariserede,[2] og deres afgiffter faldt til cronen. De evangeliske biskopper blev tilholdt at underholde skolerne af det mensale,[3] deres formænd havde dem effterladt og tit og offte ved rigtig kjöb og sal forhvervet.

Men landets udgiffter bleve endnu merkelig forögede, og dets kræffter af en anden aarsag i höyeste maade svækkede. Man maatte kuns behage at see hen til et monopolium og de mange forbudde moed upriviligerede personer og nationer. At indvaanerne fra Bergen have havt privilegium at handle her paa landet fra 1320 eller og för, at de hanseatiske kjöbmænd have siden villet anmasse sig samme handel, at visse engelsmænd have post 1412 havt privilegia at drive her handel, samt andre engelske have sögt nu at fornærme Bergens kjöbmænd, nu at forraske[4] indbyggernes eyendomme, kand sees af Hvitfeld[5] og fleere documenter. Dog den bergenske handel har rimeligviis vedvaret til Kong Hanses[6] död. Siden have hamborgere, lybske og danske med exclusive privilegier drevet her deres handel, saa jeg kand regne, at Island har saa got som staaet under et monopolium omtrent 450 aar. Lang tid noch at svække et eller i sig selv svagt statslegeme, som paa kortere tid maatte være ganske udtæret, hvis ikke den almægtige goedhed havde rigelig forsynet det med nödvændigste næringsmidler. Men herudi allene bestaae ikke landets nærværende svagheder.

1 Viðeyjarklaustur, Seltjarnarneshreppur, Gull.; Helgafellsklaustur, Helgafellssveit, Snæf.; Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.; Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag.; Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj.; Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj.; Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl.; Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft.; Þykkvabæjarklaustur, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.

2 Tekið til veraldlegrar notkunar. / *Verdsliggjort, dvs. overgik til verdslig brug.*

3 Mensalgods, þ.e. jarðir lagðar til framfærslu presta. / *Mensalgods, dvs. gods, som er henlagt til visse præsters underhold.*

4 Tæla. / *Besnære.*

5 Poul Huitfeldt (ca. 1520–1592), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1553–1554.

6 Hans, konungur Danmerkur 1481–1513, Noregs 1483–1513 og Svíþjóðar 1497–1501. / *Hans, konge i Danmark 1481–1513, i Norge 1483–1513 og i Sverige 1497–1501.*

Vi have saavel i Graagaasen som Jonsbogen[1] fortræffelige regler den private husholdning angaaende. Vi have og de samme udi atskillige nye forordninger, og jeg er vis paa, at hvis samme havde blevet allerunderdanigst effterlevet, saa stoed nu vore sager paa bedre foed. Det er for længst siden, desværre, kommet af moden, vist noch paa de fleeste stæder i landet, at indhægne gaardenes hjemme- og udmarker samt almindinger,[2] at opsætte gjærde eller grænseskjel mellem nærliggende gaarde, at tælle qvæg i afrætter,[3] vedligeholde sætter[4] og underholde der qvæget om sommeren, see ödegaarde med opsiddere besatte, spare skovene, rödde alfare veje, leede vand over marker og forbedre dem med videre. At jeg ikke taler om kornavling, saltbrænderier og jerns bereedelse, som i gamle dage var i brug, og man veed nu slet ikke at omgaaes med. Formedelst allereede opregnede physiske og politiske aarsager, formedelst alt for liden aarvaagenhed at handhæve lovene, forordningerne og gamle vedtagne skikke er det, at mange gaarde ligge öde og staae neppe til forbedring. Marker og enge ere blevne ufrugtbare, næringsmidlerne og folkemængden immer aftagende og den höystbeklagelige sædvane indfört, at endog fattigste bönder og tjenistefolk lader sig for meget indtage af overdaadigheds- og yppighedzkram.

Jeg har altsaa i det foregaaende med mueligste korthed berört en deel aarsager til landets nærværende fattigdom og elendigheder, og i det följende vil tage mig den frihed at yttre mine tanker, som kunde sigte i et eller andet til landets fordeel effter dets nuværende forfatning.

ARTIC. 1.

For at formaae endog de ringeste blandt almuen at söge sin egen, sine medborgeres og effterkommeres mueligste lyksalighed anseer jeg som det sikkerste middel en fuldkommen overbevisning om sine pligter og en læt, tydelig og tilstrækkelig undervisning om midlerne og deres an-

[1] Grágás. Lagasafn frá þjóðveldistímanum; Jónsbók. Lögbók Íslendinga. / *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid*; *Den gamle lovbog Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga.*

[2] Almenningar. Sameiginlegt beitarland eða afréttur. / *Alminding. Fælles område til græsning.*

[3] Telja fé í afrétt. Ákveða leyfðan fjölda búfjár frá hverjum bæ í sameiginlegan afrétt. / *Tælle kreaturer på græsgang. Beslutte tilladte mængde husdyr fra hver gård på fælles græsningsareal.*

[4] Sel. Bithagi fjarri heimabæ þar sem búfé var látið ganga á sumrin. / *Sæter. En græsgang langt fra gården, hvor kreaturerne var på græs om sommeren.*

vendelse til og paa samme. I den henseende tænker jeg ikke var af vejen af de habileste mænd blev skreven en oeconomisk catechismus, som effter en forbereedelse om de borgerlige pligter, især saadane som angaae börnenes nyttige, saavel moralske som physiske opdragelse, indeholt först almindelige grundregler i den private oeconomie og siden de besynderlige i henseende til oeconomiens atskillige deele, som forbedringer:

a) I atskillige manufacturer, som her til lands ere brugelige eller uden stoer bekostning og hazard kunde oprettes.

b) I atskillig fiskefangst og dens behandling.

c) I haugedyrkning etc.

Hvortil kunde föyes en extract af saadane oeconomiske, fremmede tractater, som kunde give folk anleedning at forsöge de ting, som deri afhandles. Denne catechismus maatte i forvejen nöye efftersees og af erfarneste folk criticeres. Siden i trykken paa publiqve bekostning til almindelig nytte gratis uddeeles i det mindste 2 exemplaria i hver sogn og fleere i de större. Og burte saavel præsterne som og deres medhjelpere og reppstjorerne ikke allene med got exempel foregaae andre at forsöge og effter muelighed iverksætte de ting, bogen indeholt, men og indskjerpe de afhandlede sandheder og opmuntre andre til stræbsomhed. Den af præsterne, som sig herudinden distinqverer, burte med et præmium honoreres. Ligesom og enhver burte af publico med nogen belönning aflægges, som kunde udfinde noget nyt til sine borgeres virkelige fordeel. Hvilket effter nöye undersögning burte offentlig bekjendtgjöres.

Det var endog i henseende til denne articel ikke af vejen, at her blev oprettet et oeconomie collegium, som kunde undersöge alle forslage og forsög, som höre til landets og oeconomiens forbedring.

Overalt: Smagens og tænkemaadens forbedring anseer jeg i dette fald som en grundstötte til dette lands velfærd. Saasom tvertimod, at ukyndighed og forudfattede meeninger hindre offt den lyksalighed, som den runde naturens haand frembyder publicum og enhver borger i særdeleshed.

ARTIC. 2.

Saasom goed politie og orden er en staats grundstötte, saa holder jeg for, at mangel deraf contribuerer der allermeste til et lands ruin. Altsaa maa der være tilsynsmænd, der bör vaage over ikke allene den publiqve, men den saa fast sammenknyttede private oeconomie, der kand ansees fast som sjelen i det menniskelige selskab. Vi have amtmænd, vi have laug-

mænd, vi have sysselmænd, som have noch med i deres vitlöfftige districter at beobagte justitzsager. Og faae deres umage betalt, ikke for meget i henseende til landets nærværende forfatning, men rundelig, ifald levemaaden, landets tilstand, handelen med meere var i samme stand som for 3 à 400 aar siden, da mand dog ikke levede som calmukker[1] eller vilde folk.

Men her ere andre övrighedzpersoner i landet. Jeg meener reppstjorerne, som jeg anseer blant de nyttigste lemmer af staten, naar de gjöre deres embede, som det sig bör. De have ingen lön, og deres sigende er meget indskrænket og partiske folkes omdömme underkastet. Men de bör vaage over de fattiges og almuens velfærd. De udgjöre altsaa en virkelig stand her til lands, som bör handthæves, understöttes, salareres. Men hvorfra? Uden af den höyeste övrighed og publicum. Jeg vil altsaa i næstfölgende §§ gjöre forsög at proponere nogle satzer, som ere sammenföyede med reppstjorernes fordeel og publici beste.

§ 1.

Saasom det er reppstjorernes embede ikke allene at have opsigt med de fattiges tiender og sportler, men og paasee enhver böigdelaugs virkelige beste, saa bör de ikke allene ansees for hæderlige mænd og have rang og sæde med laugrettesmænd[2] effter anciennitet, men:

1° Burte udvælges af de beste, troværdigste, væderhæfftigste mænd i reppen.

2° Naar en ved döden eller tilstrækkelige aarsager maa qvittere sit embede, burdte alle boesiddende mænd i samme rep paa mandtalstingene[3] votere paa en eller fleere personer, som dertil agtes mest bekvæmme. Vota siden overvejes af sysselmanden og præsten eller præsterne, som tjene i samme rep, og per plurima[4] den bekvæmmeste udvælges. Kand sysselmanden med præsterne ikke komme overeens, naar vota ere paria,[5] tilkommer provsten at tillegge sit votum, som har i den fald overvægten.

[1] Menn af ákveðnum þjóðflokki hirðingja í Mið-Asíu. / *Centralasiatisk folk tilhørende de mongolske folkeslag.*

[2] Lovrettemænd. Islandsk *lögréttumenn.*

[3] Manntalsþing. Lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. / *Mandtalsting. Et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret under ledelse af sysselmanden på et bestemt tingsted i hver rep.*

[4] Með meirihluta. / *Ved stemmeflertal.*

[5] Atkvæði eru jöfn. / *Der er stemmelighed.*

Derpaa indkalder sysselmanden den udnævnte person for sig, udgiver ham gratis en skrifftlig instruction, som tydelig og omstændelig indeholder alle hans pligter, hvorpaa den udnævnte person aflægger sin eed at holde sig samme effterrettlig i nærværende sognepræstes, medhjelperes og 3 reppstjorers overværelse, og holder da hans sognepræst en kort formaning til ham og bön til Gud, som vil hjelpe ham og leedsage udi hans embedsforrettning. Uden lovlige aarsager maa ingen verslig person, som udvælges til reppstjore og ikke har at tage vare paa nogen kongel. bestalling, sætte sig mod denne vocation eller uden skieleligste aarsager[1] frasöge sig samme embede under 10 rd. straf til de fattigste börn i herredet, og har vedkommende laugmand med tvende tiltagne sysselmænd derpaa at skjönne.

§ 2.

Ingen omstrippende tigger bör lides, og er det reppstjorerne paalagt at hemme saadan onde. Ere disse vanföre, da nedsættes de i deres egne repper. Kand de arbeede, da sættes saadane ned hos skikkelige folk, som holder dem til arbeede. Vil ikke saadan en för og frisk omlöber tjene for kost og billig lön, betaler hand til reppstjorerne i det böigdelav, hvor han opholder sig og blev anvist tjeneste, 1 rd. eller straffes paa kroppen. Bortjager nogen husbond sine tjenistefolk uden skiellig aarsag, betale til reppstjorerne 1 à 2 rd., effter som han har formue.

§ 3.

Er nogen saakaldet lösemand,[2] der ikke ejer effter loven 10 hndr. landsviis[3] tiendecapital, ansees som lösgænger og betaler til reppstjorerne, hvor han egentlig opholder sig, 4 rd. og anviises tjeniste hos nogen boesiddende. Ligeleedes de tjenistefolk, som enten selv eller ved reppstjorernes tilsigende ere fæstede, om de uden skiellig aarsag opsige tjenisten eller löbe bort, betale til reppstjorerne 1 rd., om det er en mandsperson, og 3 mk., om det er et fruentimmer.

§ 4.

Ingen lösgænger maa være tilladt at giffte sig paa betlerie. Hvilken præst, som understaaer sig at give saadane personer sammen udi hellig egteskab, betale 4 rd., hvoraf den halve deel tilhörer de fattigste præsteenker effter biskopens billig sigelse. Halvparten henfalder til reppstjorerne. Der

[1] Án gildra ástæðna. / *Uden gyldig grund*.
[2] Løsarbejder. Islandsk *lausamaður*.
[3] Eftir landaurareikningi. / *Efter landøreregning. Islandsk* á landsvísu.

maatte og ingen lættelig gifftes, hvis fælles ejendomme i det mindste ikke belöber sig til 5 hndr. landsviis eller 20 rd. croner Og hvis der haves nogen tvivl om, at de personer, som vil ægte hinanden, ere ejere af saa meget, bör reppstjorerne vurdere deres gods og bekomme for sin havde umage 2 mk. croner.

§ 5.

Udi effteraaret, engang for Mikkelsdag,[1] bör reppstjorerne besöge enhver gaard udi deres böigdelav, forfatte nöyagtig fortegnelse over bondens levende creaturer, kjör, faar, stude, heste, hopper, föl, kalve og andet saadan. Siden grandgiveligen efftersee det foder og dets beskaffenhed, som enhver opsidder agter at föde med sine creaturer. Dernæst ansætter de saa mange creaturer af hver slags paa höet effter dets beskaffenhed, og hver bonde pligtig at have saadan reppstjorernes ansættelse sig effterrettlig. I vidrig fald, naar ingen partiskhed kand herudinden reppstjorerne overbevises, betaler bonden, naar hand overskrider det fastsatte antal, til reppstjorerne 4 mk. for hver koe, halv saa meget for hver hest og föl og 1 mk. 8 sk. for hver faar. Disse fortegnelser over bondens levende creaturer med deres alder fremlegge reppstjorerne paa ethvert mandtalsting aarlig, saa deraf kand skjönnes, om enhver bonde har rigtig angivet sin tiende. Og hvis nogen da befindes have gjort noget undersleb, skal samme ved rettens middel betale 4 rd. specie, hvoraf ⅓ deel henfalder til kongen, ⅓ deel til reppstjorerne og ⅓ til fattige börns underholdning. Og skal saadane mulcter uden videre proces ved rettens middel uden ophold udlægges af den skyldiges boe. See reppstjorerne igjennem finger med nogen, hvem det og være kand, hvorom sysselmændene bör under 4 rd. straf hver gang have nöyeste inspection, betale reppstjorerne til fattige börns underholdning 2 rd. Og som dette sigter egentlig til böndernes og creaturernes mueligste conservation, saa bör reppstjorerne i denne casu ikke allene at foregaae bönderne med got exempel, men og indrette ansætningene effter enhver gaards beskaffenhed og i synderlig anvende deres opmærksomhed paa inventariekvildernes höystnödvændige conservation.

§ 6.

Hvor vejenes forbedring eller og rydning er nödvændig, sammentræde de nærmeste reppstjorer og overlægge med hinanden, hvorleedes samme

[1] Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september.*

kand bekvemmeligst sættes i verk. Opsætte siden deres forslag til sysselmanden og annotere, hvor mange arbeedsfolk og bekostninger omtrent udfordres. Og bör begge deele lignes paa de nærmeste opsiddere, og sysselmanden gjöre i saa fald fornödne anstalter, da reppstjorerne, som af sysselmanden udnævnes som anförere og tilsynsmænd under 2 rd. mulct til sysselmanden, om de findes moedvillige, bör drive paa denne sag og gotgjöres dem 1 mk. om dagen pro persona, enten de ere en eller fleere.

§ 7.

Effter loven og paa sine stæder vedtagen skik bör reppstjorerne have flittig inspection over, at ikke for meget qvæg drives til afrætter[1] om sommeren, og om afrætten ikke kand imoedtage alt det qvæg, som bönderne have og ere til samme afræt berettigede, bör reppstjorerne fastsatte, hvor mange faar eller creaturer fra hver en gaard kand drives til samme afræt. Hvilket bör skee effter ligning af gaardenes dyrhed og hjemmemarkenes omstændigheder. Thi naar en bonde uden gaardens og sin egen skade kand underholde alle eller en deel af sine creaturer hjemme paa gaarden eller gaardens hjemme- og udmarker, bör hand ikke fortrænge sin næste, som hjemme fattes saadane græsgange, men en deel er dog til afrætten berettiget. Overbevises nogen at drive sine creaturer til saadane afrætter, bör hand ikke allene betale landnam[2] og effter loven indlöse sine creaturer, men og betale for hver stud l rd., for hver hest l rd., hoppe og föl l rd. 2 mk., faar 2 mk., kalv 3 mk. Og falde saadane böder halvparten til reppstjorerne, halvparten deeles mellem kongen og de opsiddere, som ved saadan ulovlig omgang bleve fornærmede. Löbe creaturerne til en uberettiget afræt uden husbondens villje og vidende, da saasom enhver opsidder bör nöye forvare sine creature, at de ikke gjöre andre forfang[3] eller skade, bör hand betale halvparten af forbemelte mulcter, og bör de, effter at sagen er gjort anhængig for retten og bevist, uden videre proces af den skyldiges boe udleveres.

§ 8.

Reppstjorerne bör have nöyagtig inspection over, at bönderne indhægne deres tun og marker, saa meget mueligt er, fastsætte hvor meget en bonde er aarlig forbunden i et aar af gjærder at opsætte, og saaledes

[1] Overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.

[2] Landnám. Skaðabætur til eiganda eignar sem er nýtt á óréttmætan hátt. / *Landnam. Erstatning til ejerne af ejendom, som er udnyttet på uretmæssig måde.*

[3] Tjón. / *Afbræk*.

overlægge denne vigtige post, at fornödne gjærder paa hver gaard blive istandsatte i en tid af 10 aar i det höyeste. Forsömmer nogen at iverksætte sit aarlige pensum, og tilstrækkelige aarsager, saasom sygdom, ikke have forhindret ham, lade reppstjorerne paa bondens egen regning opföre gjærdene, og den skyldige betaler til reppstjorerne effter sysselmandens billig sigelse. Gaardenes eyere bör i besynderlighed drive paa dette nyttige værk, som angiver for sysselmanden, naar noget bliver forsömt af deres lejlændinger. Men om de selv beboe sin egen gaarde og findes forsömmelige, burte de dobbelt straf være underkastede.

§ 9.

Hvor sel[1] eller sætter tilhöre en gaard, bör opsidderen bruge samme, eller og om samme er nedlagt, som paa mange stæder skeet er, da igjen optage, naar det kand muelig skee. Især om opsidderen har saa mange creaturer, at det er at befrygte, de gjöre skade paa hjemmemarkerne eller fortræd naboernes angrænsende marker. Sidder opsidderne, det maa være, hvem det vil, denne post overhörige, betale de i det ringeste 2 rd. eller og meer effter sysselmandens eragtning. Og falder halvparten af disse mulcter til reppstjorerne, men halvparten deeles mellem kongen og til fattigste, men flittige og fromme opsiddere i samme rep effter sognepræstens og reppstjorernes billig sigende.

§ 10.

Reppstjorerne bör være præsternes medhjelpere, naar samme kand bekvemmelig skee og præsten har intet imod deres personelle egenskaber at indvænde. Saasom til reppstjorer bör allene udvælges fornufftige, reedelige og gudfrygtige mænd, samt saadane, om mueligt er, som formedelst deres andre udvortes omstændigheder ere i nogen anseelse hos de övrige reppens indvaanere.

Naar en medhjelper skal udvælges, skal först haves henseende til reppstjorerne, om de ikke tilforn ere medhjelpere. Men hvis de ikke kan haves, da proponerer sognepræsten alle tyder for provsten den person, som hand agter meest bekvæm bland sognets indbyggere til at forestaae samme embede. Og bör provsten, som vel underrettet om sine herrets indbyggere og deres character, effter beste skjönsomhed enten approbere præstens forslag eller proponere en bekvæmmere. Kand ikke provsten eller præsten komme overeens i denne sag, refereres casus med alle dens omstændigheder til biskopen, som derudi gjör en endelig decision.

[1] Sæter. Islandsk *sel*.

ART. 3.

So som præsterne i almindelighed kan ansees de bekvæmmeste reedskaber, ikke alleniste effter deres embedz umiddelbar medför, at befordre deres anbetroede sognefolkes aandelige og ævige velfærd, men og til deels den legemlige, effterdi det ere præsterne, som selv uomgjængelig maae vide oeconomien. Det ere præsterne, som bör gjöre sig ære af at hjelpe sin næste og udöve de sande christendommens pligter og med got exempel foregaae andre derudi. Det ere præsterne, som effter loven bör beobagte de fattiges trang, og at börnene rigtig anföres til de pligter, de ere Gud og sine medborgere skyldige. Det er præsterne, som bör af alle krævter handhæve lovmæssig hustugt og forhindre al forargelse, splid og uorden blandt meenighedernes lemmer. Det ere præsterne som lærde personer, der rimeligst ere i stand at imodtage goede raad, anvende samme til sin og andres nytte, selv udföre og indskjerpe sine underhavende. Det ere præsterne, som have lejlighed ikke allene nöye at undersöge sine sogners politiske og physiske beskaffenhed, men og med raad og daad gaae sine sognefolk til haande, naar nogen begynder med nyttige anlæg. Og endelig ere det præsterne, som meer end i en henseende kand og bör erhverve sig tilbörlig anseelse og fortroelighed hos sine sognefolk. Altsaa bör den gejstlige stand paa mueligste maader til indbyggernes sande velfærd sættes i den stand, at de endog i det legemlige kand være sine medborgere til nytte og ikke have nödig at trygle sig frem hos bönderne og være i ulige slettere tilstand end disse, som dog, disvær, mange ere, hvorved modet falder hos nogle. Embedetz myndighed tillige med personen selv bliver hos den gemeene mand, der alt for offte lader sig forblinde af udvortes omstændigheder, alt for ringe agtet.

I fölgende §§ vil jeg forsöge at viise mueligheden til de gejstliges taaleligere vilkaar, end de nu i almindelighed have. Dog ikke gaae videre, end landets nærværende forfatning synes kunde taale.

§ 1.

Præsterne bör overalt nyde sine tiender af saavel cronens og andre beneficerede som af proprietariernes gaarde over heele landet. Undtagen af bispestoelene selv og closterne effter höystsalig Christian III. naadigste anordning af …[1] Men som samme skik paa de fleeste stæder observeres

[1] Eyða í frumriti fyrir dagsetningu. / *Tom plads i originalen i stedet for datoen*. *Lovsamling for Island* I, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige

ikke, saa var det höystnödvændigt, hans kongel. Maj^ts allernaadigst villje indsætte præsterne i disse dem forhen givne rettigheder, som dem ere ved urigtige forestillinger fragaaen, hvorved mange höystfattige præstekalde kunde have skjön fordeel.

§ 2.

Maatte fastsættes, hvad præsterne bör nyde for deres extraforrettninger og det i forhold af sognefolkets formue. De som tiende 4re hundrede landsviis og derforinden maatte betale til deres sognepræst for trolovelse 12 sk., for copulation 1 mk., for barnedaab 5 sk., for kirkeindledelse[1] 8 sk. De, som tiende 5 hndr. til 10 hndr., betale for trolovelse 1 mk., for copulation 1 mk. 8 sk., for börnedaab 8 sk., kirkeindleedelse 12 sk. De som tiende 10 hndr. til 20 hndr. betale for trolovelse 2 mk., for copulation 3 mk., for börnedaab 1 mk., kirkeindleedelse 1 mk. 8 sk. Og i samme forhold betales fra 20 hndr. til 30 hndr., fra 30 hndr. til 40 hndr. og so videre til 60 hndr.

For at kaste jord paa, i stæden for 24 sk. specie, som præsterne uden forskjel have nydt hos dem, det have kundet præstere, kunde de hereffter i proportion af de afdödes formue bekomme noget vist. De fattige, som ingen tiende ere i stand at yde, betjene præsterne for intet. Af deres efterladenskab, hvis tiendecapital er inden 5 hndr., betales præsterne for at kaste jord paa den afdöde 18 sk., for dem som have ejet 5 hndr. til 10 hndr. 36 sk. eller 2 mk. specie og saa fort til 60 hndr. Her indberegnes kone og börn, saa længe de ere i fællig. Saa for exempel: Naar en kone döer, hvis mand tiender 20 hndr., betales præsten 4 mk. specie eller 72 sk. courant, og ligesaa meget naar et af deres börn döer. Begjæres ligprædiken, betales i det ringeste 1 crone, foruden det præsten bör have effter foranförte for at kaste jord paa, og har hand da intet videre at prætendere og selv skaffe sig skyts til den kirke, hvor liget skal begraves.

Alt dette foranförte ere vedkommende pligtige at yde til præsten i penge eller og dygtige kjöbmandsvahrer inden 14 dage i det höyeste,

---

Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555); Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537. / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537.*

[1] Kirkjuinnleiðsla. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / *Indføring af kvinder i kirke. Kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive renset foran Gud.*

effter at præsten har forrettet et af disse extraværker. Forsömmer nogen saadan eller af modvillighed ikke vil svare til præsten, det hand bör yde, bör samme af præsten under 2 rd. mulct til fattige præsteenker angives for sysselmanden, som igjen inden 1 maaneds forlöb under 4 rd. straf, som henfalder halvparten til de reppstjorer, som ere i den rep, hvor liget begraves, og halvparten til justitzcassen. Bör af den skyldiges boe uden videre proces at udlægge til præsten det, ham tilkommer, samt omkostningerne til executionen, som burte nöye fastsættes.

Videre er herved at agte, at det er ikke allene tiend af lösöre, som her tages i consideration for at fastsætte en vedkommendes tiendecapital, men og jorder som dem kunde tilhöre. Thi det var ubilligt, at en som haver en capital i jordegods paa 100 rd. og derover, men har ingen lösöre, som hand yder tiende af, skulle befries fra at yde til gudzordstjenere noget for deres extraværk. Saa bliver f. e. en, som tiender 4 hndr. lösöre og eyer en gaard, som til tiende er ansat for 16 hndr., anseet eyer af 20 hndr. tiendecapital og saa videre. Gjör nogen underslæb i sin tiendecapitals (enten den bestaaer i faste eller löse öre eller begge deele) anmældning, straffes hand effter art. 2 § 5.

§ 3.

Præsterne nyde som forhen deres höetolde og dagsarbeede.[1] Dog saaleedes, at höetolden betales med 18 sk. courant og dagsarbeede med 18 sk. courant, naar præsten ikke vil in natura bekomme saadan af bönderne, hvilket er og bedre for at undkomme trætter, underslæb og andre vitlöfftigheder.

§ 4.

Naar en præstegaard behöver nogen synderlig forbedring, enten i henseende til huse eller marker, og præsten umuelig kand sætte saadan i stand af egen formue, saasom naar der falde fjeldskreder paa præsteboeligens hjemme- eller udmarker, som bruges til höeslet, naar vandleedinger ere nödvændige, eller og naar præstegaardens huse af ildsvaade, skreder, jordskjelv eller saadane uforbigjængelige aarsager ruineres, da bör provsten med tiltagne 2de kyndige og uinteresserede mænd, gjöre en synsforrettning derover og nöye overlægge, hvorleedes skaden kand paa lætteste maade mederes.[2] Siden er sognefolket, saavel der hörer til ho-

[1] Heytollur og dagsverk um slátt voru kvaðir. / *Høtold og et dagsværk til høslæt var hoveri.*

[2] Ráða bót á (d. remederes). / *Remederes, dvs. rådes bod på.*

vedkirken som annexen eller annexerne, pligtige med samlede krævter effter enhvers formue, effter den indrettning og reglement af provsten og de tiltagne synsmænd forfattes, inden en vis fastsat tid fuldkommeligen at restituere. Dog saaleedes at sognefolket ikke bebyrdes med indkjöb af materialier, men allene skaffe handtlangere og befordre paa egen bekostning transporten. I hvilken sag og under arbeedet reppstjorerne bör gaae præsten til haande og see til, at provstens reglement bliver af enhver nöye iagttaget.

Forsömmer nogen at gjöre sin bestemte fliid, forsömmer arbeedet eller transporten eller bruger noget underslæb eller opsætsighed, bör hand betale 2 lod sölv for hver dag, hand forsömmer, og derforuden ald den skade, som ved hans underslæb, forsömmelse eller obsætsighed kand foraarsages effter vedkommende reppstjorers sigelse, som sysselmanden bör uden videre proces af den skyldige at indrive. Böderne tilfalde halvparten til sysselmanden og halvparten til præstegaardens beste. Især er hver stæds sysselmand pligtig under 4 rd. mulct til justitzcassen med raad og daad at gaae den skadelidende præst til haande, at hvad af provsten er herudi fastsat, maae inden af ham forelagde tid blive effterkommet. Provsten har og at paaskjönne, om præsten er i stand at skaffe kost til arbeedsfolkene, og hvorvidt da de fattigste, og som ikke kunde före sin kost med sig, bör i særdeleshed considereres. Er det provsten selv, som behöver sognefolkets assistence eller kand ansees for interesseret, bör biskoppen udnævne en anden fornufftig præst, der paatager sig provstens vices,[1] og bliver hans forrettning og reglement af samme valeur som provstens, naar denne var uinteresseret.

§ 5.

Alle saakaldede lösemænd og inderester yde til præsten ligesom andre boesiddende (§ 3) deres höetold og dagsarbeede for hver 18 sk. courant in natura eller fisketal.

§ 6.

Og som de gejstlige ere overalt alt for ringe salarerede, saa deres indtægt undertiden ikke belöber sig til 16 rd., og altsaa have ikke saa meget som en ordinair arbeedskarl, langt mindre saadane indkomster, hvorved de paa en anstændig maade kand underholde sig og egen familie, altsaa maatte hans Maj^{t} allernaadigst finde for got at befrie dem fra extraordinaire

[1] Hlutverk. / *Opgaver*.

paalæg, saasom at svare tugthustold, baadeskat, gjævtold[1] med andet, som de fra arildstid have været befriede for.

§ 7.

Det kunde endnu være præsterne til nogen lættelse, især dem som ikke ere nærved söekanten, at de matte præfereres andre at lade deres arbeedskarle roe hos en skikkelig formand i værtiden, som endelig maatte være pligtig at antage saadan en karl fra præsten til fiskeri paa sin baad, naar hand blev 2 maaneder, förend fiskeriet begynder, derom varskuet. Hvis nogen formand sætter sig herimod, naar præstens arbeedskarl er dygtig, betaler formanden til præsten ligesaa meget, som præsten herved afgaaer. Nemlig: Den heele vertidslöt,[2] som karlen kunde have faaet paa skibet, om hand havde været antagen. Herforuden bekommer enhver præst, som boer paa de stæder, hvor fiskefangsten falder, af alle og enhver, som opholder sig i værtiden udi hans sogn, enten de have der egentlig hjemme eller ere fra fremmede stæder i landet ankomne, 1 fisk af hver hundrede, som formanden er pligtig at lade virke og gjöre tilrette, samt erlægge til præsten og af underhavende fiskeres genant[3] strax at udtage, for hvilken umage formanden tilhörer, tranen. Hvor der falder havkalds-, hvalfiske- eller selhundefangst, bekommer sognepræsten 1 pro cent. Saa naar der fanges en hvalfisk, som har 100 vætter spek og kjöd, bekommer præsten 1 wætt, alt effter proportion. Hvor der er söefuglefangst, bekommer præsten ligeleedes 1 fugl af hver hundred, som formanden er pligtig at gjöre reede for og hver gang forud at udtage af beholden fangst.

§ 8.

Naar nogen vil giffte sig, og forlanger ingen solenne[4] trolovelse, maatte skee, men at brillopet maatte paa engang gaae for sig, har hand at skaffe sig dygtige forlovere og siden angive sig for biskoppen, der maatte have magt til at udstæde til den sögende et compilationsbrev[5] og paalægge ham at svare en taalelig kjændelse, som deeles mellem de fattigste præster og præsteenker og udlægges, förend ægtevielsen skeer til de personer,

[1] Tukthústollur, bátaskattur, gjaftollur. / *Tugthustold, bådeskat, gavetold.*
[2] Andel af fiskefangsten i fiskesæsonen. Islandsk *vertíðarhlutur*.
[3] Ágóði. / *Overskud.*
[4] Lögformlega. / *Lovformelig.*
[5] Hjónavígslubréf, leyfisbréf til giftingar án þess að lýst hafi verið með hjónaefnum. / *Kopulationsbrev, bevilling til at indgå ægteskab, uden der er blevet lyst for parret.*

som biskoppen udnævner at nyde saadane kjændelser. Hvorhos ingen prest maa lade sig overtale at give saadan en i hellig ægteskab, förend fremlegges biskoppens tilladelse og qviteringer fra dem, som effter hans sigende blive deelagtiggjorde i saadane sportler. Forseer nogen præst sig herimod, betale i det ringeste 2 rd. croner til fattige præsteenker, og den, som formaaede præsten hertil, dobbelt saa meget, som ham af biskoppen blev i förstningen dicteret. Hvilket uden videre proces bör af vedkommendes midler uden forhaling af sysselmanden udvurderes og udtages.

§ 9.

De, som begaae lejermaal og vil befries fra at sidde paa vand og bröd i 8te dage, maatte hans Majt allernaadigst behage saaleedes derudi at dispensere i henseende til landets og præsternes fattighed, at saadan en, som vil befries fra corporlig straf, maatte betale 1 à 2 rd. effter stifftamtmandens sigende til biskoppen, som derfor gjör aarlig regning i consistorio[1] og uddeeler disse penge til de mest trængende præster. Hvis nogen ikke inden 1 maaneds forlöb erlægger til biskoppen den af stifftamtmanden i saa fald dicterede kjændelse, betaler hand dobbelt, og har stædets sysselmand, hvor delinqventen sig opholder, det allerförste skee kand, udtage pengene af den skyldiges boe og levere samme til biskoppen.

§ 10.

Behöver en præst tjenistefolk, og det hannem ikke overbevises, at hand uforsvarlig medhandler sine tjenere, er og i stand at forskaffe samme tilbörlig lön og kost, melder hand saadan betids, nemlig inden ultimum Januarii, for sysselmanden og reppstjorerne, som bör drage fælles omsorg for, at præsten bliver med duelige arbeedsfolk forsynet. Forsömmer sysselmanden sin pligt herudinden, betaler hand 4 rd. til den fornærmede præst og 2 rd. til justitzcassen. Men vil nogen ikke godvillig give sig i tjeniste hos præsten og kand ikke fremvise skiellige aarsager til sin veigring, betaler, om hand er mandsperson, 4 rd., og om det er et fruentimmer, 2 rd. til præsten eller straffes paa kroppen.

Naar provsterne for at skaffe fattige ret og have af den skyldige intet vederlag for havt umage at vænte, som tit og offte skeer ved skilsmisse-

[1] Konsistorialréttur. Dómur sem starfaði á Alþingi fyrir hvort biskupsdæmi með yfirréttarstöðu í geistlegum málum. / *Konsistorialret. Domstol, som var i funktion på Altilget for hvert bispedømme. Den havde samme status som en overret i gejstlige sager.*

domme, betales dem for deres umage effter billig regning af justitzcassen. Thi det synes billigt ad de, ligesom andre underdommere, kunde faae sin betaling for deres umage, som dem foraarsages, saavel for ægteskabs som andre gejstlige sagers afgjörelse, især da provsterne have tit og offte et meget ringe præstekald.

ART. 4.

Saasom her forefindes mange kirker saare fattige og kand ikke opbygges uden præstens ruin eller proprietariorum störste skade, sognefolkene ere og neppe at formaae at gjöre udlæg til kirkernes istandsættelse, og mange meenigheder ere dertil uformuende, saa proponeres effterfölgende, som sigter til denne mangels erstattning.

§ 1.

Kirkerne bör nyde ubeskaarne deres tiender, ikke allene af löseöre, men og effter höystbemelte Christian III. befaling,[1] tiender saavel af cronens som andet beneficeret jordegods, undtagen præsternes mensalia,[2] og udlægges disse tiender af bönderne i sognet, ligesom sædvanligt er af proprietariers gaarde.

§ 2.

Har en eller fleere kirker anseeligt forskud indestaaende hos sin curator,[3] og han ikke behöver samme, bör saadan en bemidlet kirke eller og fleere gjöre noget vist forskud til den fattige kirkes istandsættelse effter biskoppens derom gjörende billig ligning[4] og tilsigende. Hvilket forskud af den rige kirkes curator bör uvægerlig og inden en vis tid erlægges, og ham siden til afdrag udi portionsregningen[5] gotgjöres. Viser curator nogen modvillighed herudinden, bör vedkommende sysselmand under 4 rd. straf til den fattige kirke ved rettens midler udlægge samme af den skyldiges boe.

§ 3.

Bönderne i sognet ere pligtige paa egen bekostning at opsætte vægge af törv omkring kirken og kirkegaarden vedlige at holde. Item besörge ma-

[1] *Lovsamling for Island* I, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555).

[2] Jarðir lagðar til framfærslu prests. / *Mensalgods. Gods, som er henlagt til præstekaldets underhold.*

[3] Kirkjuhaldara. / *Kirkeværge.*

[4] Niðurjöfnun. / *Ligelig fordeling.*

[5] Rekstrarreikningi kirkjunnar. / *Kirkens driftregnskab.*

terialiers transport. Er kirken noget formuende, betales dem deres kost, 6 sk. om dagen og videre ikke. Men er kirken fattig og behöver assistence fra bemidlede kirker til sin istandsættelse, forrette bönderne saavel kirkevæggenes og kirkegaardenes istandsættelse som og besörge transporten omsonst og uden betaling. Forsömmer nogen sit arbeede, effter at ham er det engang anvist og kand ej bevise sine forfald, betaler hand 2 lod sölv, for hver dag hand forsömmer, som anvendez til kirkens beste. Men förend nogen bygning eller reparation, hvortil bönderne ere pligtige at række hænder, foretages, bör af provsten og vedkommende kirkes curator tillige med 2 reppstjorer nöye overlægges dend bekvæmmeste tid til saadan pligtarbeede og da skrifftligen fastsættes tiden, og hvad enhver bör præstere.

§ 4.

Er en kirke fattig i henseende til hendes tiender og andre sportler, saasom er lystold[1] (der overalt bör svares af hver verslig person, som er boesiddendes i sognet og har at underholde börn eller tyende, enten samme person er gifft eller ugifft, til 18 sk. courant, og hver husemand, lösemænd og inderester af begge kjön, som ingen gaard eller gaardspart ordentlig af ejeren have taget til bygsel, halvt saa meget, nemlig 9 sk. courant), samt kirkegaardspenge, som svares effter loven for et voxet menniske 3 mk. specie og et barn, til det er 7 aar, halvt saa meget.

Men naar kirken tilhörer effter de authorizerede maldageböger[2] noget jordegods, som allene har stæd hos proprietariorum kirker (thi hvor gaarde tillegges kirkerne paa de saakaldte beneficier,[3] der henhöre deres reueneurs[4] til præsternes mensalia), da er proprietarius pligtig, saasom han ingen regning plejer at aflægge for saadane kirker tilhörende gaarders indtægter, at opbygge kirken og selv gjöre forskudet paa vis regning. Bönderne allene kand tilholdes at opsætte kirkens vægge og besörge kirkegaardens indhegning, men nyde kost eller kostpenge af pro-

[1] Ljóstollur. Sérstakur skattur, ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og til að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød.*

[2] Máldagabækur biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna. / *Biskoppernes jordebøger, registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder.*

[3] Beneficium. Kirkjustaður sem biskup hafði forræði yfir og veitti presti að léni var kallaður beneficium eða kirkjulén. / *Beneficium. En kirke, som biskoppen havde råderet over og gav præsten som len, blev kaldt beneficium eller kirkelen.*

[4] Tekjum. / *Indtægt.*

prietario, medens de troelig forrette arbeedet. Hvilket udlæg proprietario kommer til afdrag udi portionsregningen.

Men har kirken saa lidet jordegods, at proprietarius ikke vil underkaste sig de udgiffter, som ere hæfftede ved kirkens bygning, kand samme gods under stifftamtmandens og biskoppens opsigt auctioneres, og indkommende pænge anvendes kirken til beste. Imidlertid bör bemidlede kirkers curatores stille biskoppen eller og provsten nöyagtig caution for de penge, kirken har til gode, naar de i det ringeste overgaa 50 rd., og svare renter deraf eller og levere pengene fra sig til stifftamtmanden og biskopen, som bör drage omsorg for, at pængene blive satte paa rente mod tilstrækkelig forsikkring.

§ 5.

Naar biskoppen udi sine visitatzer forelægger en curator nogen vis tid, inden hvilken hand bör af ny opbygge kirken eller samme reparere, og sidder samme bispens befaling et halvt aar overhörig, bör han for hvert halvt aar dereffter, indtil hand troelig har effterkommet sin pligt, naar hand ingen lovmæssig forfald kand bevise, betale til kirken 4 rd. croner. Og hvis saadan en curator fremturer i saadan opsætsighed, mælder biskoppen det for stifftamtmanden, som strax gjör den anstalt, at biskoppens sigende bliver nöye effterlevet paa curatoris regning, som bör selv svare af sine egne midler til al den skade, kirken tager ved hans forsömmelse, fra den tid af ham blev af biskoppen kirkens reparation paalagt, samt betale til dend af stifftamtmanden og biskoppen beskikkende vederhæfftig og dygtig person, som forestaaer kirkens reparation eller bygning, den umage og omsorg hand i dette fald haver for kirkens anbefalede istandsættelse.

Naar biskoppen altsaa eller provsten anbefale nogen reparation, bör kirken, om den skal repareres eller opbygges eller og dens ornamenta og utensilia,[1] naar de behöve forbedring, paa det allernöyeste beskrives, hvoraf skjönnes kand, hvor megen skade kirken eller dens ornamenta og utensilia have taget ved curatoris effterladenhed at istandsætte det nödvændige. Og saasnart provsten udi sine aarlige visitationer forefinder nogen saadan bröstfældighed, bör ham omstændigelig samme tilkjendegive biskoppen, som derpaa udstæder de fornödne ordres til curator.

[1] Skrautgripir kirkju og áhöld. / *Kirkeinventar og bohave.*

ART. 5.

Blandt alle de tiendemaader synes den best passe sig paa landets nærværende forfatning, som i republiqvens tid[1] af biskop Gisser Isleifssen[2] og fornufftigste mænd blev fastsat og antagen sidst i det elleve aarhundrede. Men som de lærdeste mænd tviste og have tvistet om, hvorleedes biskop Gizeri statutum[3] bör forstaaes, nemlig om allene bör ydes tiender af frugtbringende gods eller og af det, som ingen fordeel giver af sig, saa var höystfornöden en autentiqve[4] resolution kom herover.

§ 1.

Effterfölgende tiendemaade synes ellers at kunde passere, saasom den og paa sine stæder er introduceret og synes med bemelte statutum og billighed mest harmonere:

a) Hvert kvilde, enten det bestaaer af kjör eller lamfaar, ansees som 1 hndr. landsviis eller 4 rd. specie, og bör være i forsvarlig stand som andre lejeqvilder.

b) Hver tam hest fra 5 til 10 aar ansees for 1 hndr.

c) Tam hoppe af samme alder med 1 föl for 1 hndr.

d) 6 unge og friske lamfaar fra 2 til 4 aar gamle ansættes med lammene 1 hndr.

e) 9 lamfaar, som enten ere 1 aar gammel eller 5 aar og derover, for 1 hndr.

f) Andre faar, som ikke have lam, ansættes saaledes effter loven, kjöbebalkens VI. cap.,[5] at 3 hundrede landsviis reduceres til 1 hndr. tiendecapital.

g) Stude, kalve, utamme heste, hoppe og föl taxeres effter loven og reduceres 3 hndr. effter praxis til 1 hndr. tiendecapital, ligesom alle löseöre, der ikke ere frugtbringende.

h) Til tiende ansættes ikke de gejstliges böger. Ikke heller gang- og sængeklæder eller boeskab, som decimator[6] snart hver dag bruger og maa ikke undvære.

[1] Vísar til þjóðveldistímans 930–1262. / *Henviser til fristatstiden i islandsk historie 930–1262.*

[2] Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118.

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096).

[4] Áreiðanleg. / *Autentisk, dvs. pålidelig.*

[5] Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 212–214.

[6] Tíundargreiðandi. / *Tiendeyder.*

Derimod ansættes til tiende:

i) Al slags guld og sölv, skjönt ikke sat paa rente, gang- og sængeklæder, som bruges kun nogle gange og allene for staats skyld. Og in summa alt det en har, foruden det som allereede er exciperet, skjönt det giver ingen fordeel, bör saaledes tiendes, at 3 hndr. reduceres til 1 hndr., eller at saadane ting, som vurderes til 12 rd., ansættes til tiende kun 1 hndr. eller 4 rd. Og at saadane sager, som ingen fordeel give af sig, bör til tiende taxeres, kand sees saavel af bemelte Gissers statutum som Christendoms saga, cap. XII., sub finem.[1]

k) Skibe og fiskegarn synes ikke billig kunde tiendes effter deres valuta, men fordeel. Thi et skib kand vurderes for 50 rd. og dog ikke indbringer sin eyermand saa meget som en liden baad, der kun koster 3 à 4 rd. Min meening er altsaa, at 1/10 deel af eyerens fordeel svares i tiende, og samme tiende deeles imellem kongen, kirken, præsten og de fattige, ligesom sædvanligt, naar skifftetiend[2] er. Enhver formand, under saligheds eed om forlanges, bör præsten og reppstjorerne tilkjendegive den fordeel, skibenes og garnenes eyere tilkommer, som til tiendetagerne uvægerlig bör svare det, dem tilkommer og ikke trække fra tienden de udgiffter, hand eller ejeren anvende paa skibet eller nogen dets udreedning.

§ 2.

Hans Maj^t^ maatte allernaadigst finde for got ved ny rescript at indskjerpe, hvad den saakaldte gamle Christenrett Thorlaci et Ketilli episcoporum[3] (som baade er den ældste, og siden af kongerne i Norge og sidst af Christian II.,[4] der confirmerer Kong Haagens retterböder,[5] stad-

[1] Í lok kaflans. / *I slutningen af kapitlet. ÍF.* 15. bindi, s. 40–41 (Kristni saga. XV. kap.).

[2] Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende henviser til det islandske begreb* skiptitíund. *Det var en betegnelse for tiende af ejendele, der var 5 hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele; til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

[3] Biskupa. / *Biskopper. Lovsamling for Island* I, s. 9–10 (Kristinréttur Þorláks ok Ketils, 1123); Þorlákur Runólfsson (1086–1133), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1118–1133; Ketill Þorsteinsson (1075–1145), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1122–1145.

[4] Kristján II., konungur Danmerkur og Noregs 1513–1523, Svíþjóðar 1520–1521 / *Christian II., konge i Danmark og Norge 1513–1523, i Sverige 1520–1521.*

[5] Ændring af lovbog, udgivet af konge. Islandsk *réttarbót. Íslenzkt fornbréfasafn* II, s. 342–345 (Réttarbót Hákonar konungs háleggs um að Kristinréttr hinn forni skuli gilda, … og um ýmsar breytingar á Jónsbók, 23.6.1305); Hákon 5. Magnússon háleggur, Noregskonungur / *Håkon 5. Magnusson, konge i Norge 1299–1319.*

fæstet) i denne sag foreskriver. Nemlig, iblandt andet at decimatores bör paa tiendetagernes forlangende ved eed bekrævte og opregne deres midler, som de bör yde tiend af. De skal inden en vis tid yde sin tiende og i vidrig fald betale 3 mærker, som i det ringeste ere 4 rd. specie i henseende til sagefaldsböder,[1] men effter pængernes nuværende valuta til anden gjælds afbetaling 4⅘ rd.

§ 3.

Ingen gaard bör til tiend nedsættes, saa længe den ordinaire landgilde kand hæves, eller gaardens marker ikke tilfalder saadan extraordinair skade af fjeldskreder eller elvebrud, som ikke staaer i menniskelig magt at afværge eller reparere. Naar en gaard skal paa ny taxeres og i henseende til tienderne degradere, bör alle tiendetagere betids af dommeren eller ejeren varskues, og maa ingen gaards nedsætning validere, medmindre alle tiendetagerne ere tilstæde. Og som bevisligt er, at en deel gaarde ere saaledes nedsatte i faveur af gaards ejerne og opsidderne, men tiendetagerne til störste skade, saa bör alle saadane gaardernes nedsættelser, som skeede ere for 20 aar siden, være aldeeles kraffteslöse. Hvorfore det vil være höystnödvændigt, at af stifftamtmanden udnævnes en commission af 3 personer i det ringeste, hvortil de, som meene sig ved jordernes nedsættelse fornærmede, kand sig anmælde, og commissionen da for sig indkalder alle vedkommende, gjennemseer nedsætningsforrettingerne og gjöre endelig dom i sagen, som prima instantia[2] kand indstævnes for landets oberret, om nogen af parterne finder sig dertil beföyet.[3]

§ 4.

Og paa det paa al muelig maade kunde forebygges saavel al underslæb som modvillighed hos dem, som bör svare tienderne, hvilket höystnödvændigt er at forebygge, saasom tienderne svares allene til pia corpora,[4] saa proponeres:

a) At tienderne svares allene i pænge eller dygtig fisketal, undtagen tiender til fattige, som kand svares i fisk, smör, tælle og pænge eller saa-

[1] Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

[2] Fyrsta dómstig. / *Første retsinstans.*

[3] Heimilt. / *Berettiget.*

[4] Bókstaflega góðgerðastofnana, hér stofnana sem þjóna almannahag. / *Bokstavligt milde stiftelser, her almennyttige instanser.*

dane landöre,[1] reppstjorerne paa de fattiges vegne vil antage og effter disses omstændigheder seer dem tjenlige. Dog observeres altid land- og handelstaxten og maa ikke pængene forhöyes, men forblive ved den en gang i handelen fastsatte priis, som for exempel 1 rd. specie gjelder altid 48 f., 1 crone 30 f. og saa videre.

b) Bör enhver tiendetager skrifftligen qvittere decimatores, og tillades det slet ingen kjöbmand det allerringeste at sælge til eller antage vahrer af landets indvaanere, som bör yde nogen tiende, medmindre de fremvise ham tiendetagernes skrifftlig qvittering, som kjöbmanden med sit navn samt aar og dag til ydermeere bekrævtelse paategner. Forseer nogen kjöbmand sig herimod, betaler hand förste gang 25 rd. courant, anden gang 50 rd. og saa videre dobbelt op, so offt hand forefindez at gjöre herimod. Hvilke mulctpænge leveres til sysselmanden, herretsprovsten og sognepræsten, som bör have opsyn med, at halvparten af disse mulctpænge anvendes til fattige börns underholdning, men halvparten falder til angiveren. Vil kjöbmanden ikke udlægge godvillig disse pænge, effter at sagen ham er overbevist, gjör sysselmanden udi 6 dannemænds overværelse uden videre proces exsecution. Og naar hand nödes til at udlægge disse pænge af Compagniet tilhörende gods, skriver hand derom til Compagniet, som har sin regres[2] til den skyldiges effecter.

c) Tiendetagerne ere ellers pligtige uden vederlag at udstæde saadane qviteringer. Og om de vegrer sig derfor, bör de svare til den forurettede ald den skade, som herved tilföyes og herforuden 2 lod sölv, hvoraf halvparten tilfalder kongen og den halve part til fattige i den rep, hvor forseelsen skeer.

d) Tiendetagerne, naar der hæves tiender af jordegods, have alle tider at holde sig til opsidderne, men disse siden igjen til deres principaler, jordegodsejerne eller deres ombudsmænd, som sin imellem kand indgaae billig contract, om nemlig tienderne bör, som paa fleeste stæder er brugelig, indberegnes med landgilden eller ikke.

ART. 6.

Det er ikke rigdom, ikke overflödighed, der gjör en stat lykkelig, men rigdommens rette brug og dens fornufftig anvendelse. Ef[3] hvert land er

[1] Landaurar. Gjaldgengar vörur á föstu verði sem ákveðið var af yfirvöldum. / *Naturalier tilladt som betalingsmidler efter en takst bestemt af myndighederne. Islandsk* landaurar.

[2] Endurkröfu. / *Erstatningskrav*.

[3] Hvis. Islandsk *ef*.

af den alvidende forsyn af de nödvændigste ting, og som til indbyggernes tarvelig underholdning udfordres, saa rigelig forsynet, at mand ikke har nödig at klage over, og alle de klagemaal, som föres over fattigdom og elendighed, er fast allene grundede paa forudfattede meeninger, som hovmod, overdaadighed, ladhed, uvidenhed, uforsigtighed og andre saadane sindets svagheder legge for dagen. Til bevis kunde blandt andet anföres de stater, hvis indbyggere midt i störste overflödighed klage over mangel, i störste vellyster ere af ærgelse færdige at tage livet af sig, og formidable for andre nationer ere hjemme af skræk for tilkommende ulykker, som fölge en udydig og overdreven levemaade, færdige at daane hen. Saadan en glimrende skjebne vil jeg afbede for mit fæderneland! Men derimod tilbede samme, at dets indvaanere ville sætte den rette priis paa alt det gode, Herren har begavet det med, og anvende samme som midler, der sigte til det maal, hvortil deres bestræbelser og idrætter ere af naturens overherre bestemte! For at erholde dette synes tjene forbedringer i den private husholdning, hvorhen foruden det foranförte jeg vil henregne:

§ 1.

At der maatte sættes visse skranker for overdaadigheds- og yppighedskram. Overmoed kuldkastede republiqven. Overdaadighed i henseende til dette forarmede land har saa paa alt for mange stæder taget overhaand, at den kand ansees som en hovedaarsag til landets ruin. Jeg er af de tanke, at ⅔ deel af indbyggerne eller derover bruge tobak, ¼ deel tilforhandler sig brendevin, og ⅓ indkjöber atskilligt hos fremmede af saadane galanterier,[1] som gjærne kunde undværes og ere af ingen synderlig nytte. Alt dette eller og störste deelen af disse ting kunde undværes, og de medgaaende udgiffter til fremmede spares og anvendes til noget bedre.

En arbeedskarl, for exempel, som for 30 aar siden loed sig nöye med 2 rd. 4 mk. i lön og ved sparsommelighed og forsigtig anvending kunde have i forraad goed tilstöd,[2] naar hand vil reise boe og giffte sig. Saadan en arbeedskarl i disse tider lader sig neppe nöye med 4 rd. 4 mk., og en tjenistepige halv saa meget, og ere dog fattigere end de förste, dem selv og landet i almindelighed til störste skade. Hvilket ikke er at undre over, da en arbeedskarl eller tjenistepige i almindelighed tilsætter meer end halvdeelen, ja undertiden sine heele lön, for at faae tobak, brendevin,

[1] Munaðarvörum. / *Luksusvarer*.
[2] Sparnað. / *Opsparing*.

fine lerreder, halssilker, snorer og andet lapperie. Og naar saadan er bleven en mode hos de underhavende, saa maa de andre danse med.

For altsaa nogenledes at hemme saadan landfordervelig ödselhed maatte ved kongel. allernaadigste befaling enhver paa det alvorligste være forbudet, saa længe landet staaer under et monopolium, at til forhandle sig hos Compagniets kjöbmænd meer aarlig, end svarer 1/20 deel af enhvers tiendecapital af lösöre. Ligeleedes de, som have visse embedslön eller intrader af jordegods, tillades ingenlunde at tilforhandle sig af saadan unödvændig kram hos kjöbmændene, meer end svare kand 1/12 deel af deres visse intrader. For at forebygge saavit mueligt al underslæb i saa höyt magtpaaliggende sag synes effterfölgende at kunde tjene:

a) Til enhver kjöbmand indgiver stædets övrighed, sysselmanden, under haand og seil, rigtig specification aarlig over indbyggernes i samme syssel deres tiendehöyde og indtægter, ligesom de paa mandtalstingene tillige med enhvers navn, bopæl og sogn, hvor han opholder sig, tilkjendegives og omsættes, hvoreffter kjöbmanden bör sig rette i unödvændige tings handel og saadane vahrers udlevering. Til saadane unödvændige vahrer bör henregnes al slags tobak og brendevin, möd, öll, al slags trykte, farvede og ufarvede cattuner, sirtzer, stoffer, al slags silke, flöyel, damask, calemanqve, alle slags baand og galoner, fine lærreder, som ikke mentioneres i taxten, thee, caffe, sukker syrupper, porceliner, spejle, snustobaksdoser, piber, kort og dukketöy.

b) Paa ethvert mandtalsting tilkjendegives sysselmanden af enhver, som gjör nogen tiend, i hvilken kjöbstæd hand agter at gjöre sin hoveduddtægt samme aar, paa det sysselmanden kand indsende sin forommelte specification paa behörige stæder. Kommer nogen i en kjöbstæd, eller rettere handelsstæd, og findes ikke hans navn antegnet paa kjöbmanden tilsent specification, maa kjöbmanden ikke udlevere saadan en det ringeste af forommelte unödvændige vahrer, skjönt den anden frembyder betaling. Thi ved specificationen allene, og der anförte tiende og indkomsters höyde, kand en legitimere sig til unyttige vahrers indkjöb.

c) Overbevises nogen af landets indbyggere at drive saadan handel med underkjöbmanden, skipperne, styremændene, matroserne eller andre af Compagniets folk, blive vahrene confisqverede, og den kjöbende betaler dobbelt, som vahrene kostede, til fattige börns underholdning i districtet, som stædets sysselmand bör indkræve og gjöre regning for mod 1/3 for umagen. Er det en underkjöbmand eller skipherre, som lader forföre sig til saadan forbuden handel, betaler hand förste gang 15

rd., anden gang 30 rd. og saa dobbelt op. Men er det styrmand, betaler hand förste gang 10 rd., anden gang 20 rd. og saa i proportion videre. Forsee sig herudinden bödkere, kokke, assistentere, matroser eller andre af Compagniets folk, betaler enhver af disse förste gang 6 rd., anden gang 12 rd., tredje gang 18 rd. og saa fort hen. Men hvis nogen overkjöbmand, som bör være ansvarlig for sine drenge, kand overbevises at udlægge til nogen, det maa være, hvem det vil, meer af unödvændige vahrer i henseende til de kjöbendes tiendecapital og indtrader, end som forhen er fastsat og anordnet, betaler hand förste gang 25 rd., anden gang 50 rd. og saa videre i proportion, saa offte hand overbevises saadane ulovlig omgang, det aar hand handler. Af disse mulcter oppebærer angiveren ⅓ deel, sysselmanden ⅓, og reppstjorerne i samme district ⅓ deel.

d) Naar nogen angiver saadan for sysselmanden, og han samme vil med eed bekrævte, bör sysselmanden ufortövet begive sig til handelstædet, og om behov gjöres, holde en ordentlig inqvisition og exseqvere mulcterne inden 3de soelemærker[1] og af saadane forrettinger meddeele vedkommende amtmand rigtig extract, paa det amtmanden kunde undersöge sysselmandens opförsel og lade ham tiltale, om hand kand ansees nachlessig[2] eller partisk. Angiveren, skjönt hand ikke kand anskaffe vidner til sin udsigendes bekrævtelse, bör være angerlös, naar hand sin angivelse vil med salighedz eed bekrævte.

e) Overbevises nogen at ville dölge eller fortie saadan ulovlig handel, betaler hand förste gang 8 rd., anden gang 16 rd. og saa videre, hvoraf halvparten tilfalder kongen og den andre halvpart reppstjorerne i sysselen. Har hand ikke formue, straffes paa kroppen eller sidde paa vand og bröd i 8 dage, alt effter omstændigheder.

f) Befindes sysselmanden enten partisk eller nachlessig i at undersöge saadane angivelser og effter sagens rette omstændigheder i at skaffe enhver ret, bör hand förste gang betale 20 rd., halvparten til justitzcassen og halvparten til fattige præsteenker, effter biskoppens dem imellem gjörende ligning. Forseer hand sig herudinden anden gang, tiltales ham ved af amtmanden gjörende foranstaltning paa hans embede.

g) De saakaldte lösekjöb, som kand give anleedning til megen underslæb, bör ganske og aldeeles være afskaffede. Men kjöbmanden pligtig

[1] Sólarhringa. / *Døgn.*
[2] Hirðulaus. / *Forsømmelig.*

under 100 rd. straf, halvparten til hans Maj[t] og halvparten til en oeconomie casse (hvorom siden), naar hand gjör kjöb med indbyggerne, strax indföre i sin kjöbmandsbog, som ham af directeurerne i Handelscompagniet, gjennemdragen,[1] forseglet og med deres navn foran, leveres alt, hvis hand bekommer hos indbyggerne, og disse igjen leverer til ham af vahrer med rigtig tal, maal og vægt. Og maa ingen kjöbmand de saakaldede klatboger bruge eller nogen fordægtig omgang med indbyggerne, hvorom sysselmanden bör have nöyeste opsigt og paa sit embede tiltales, om hannem det kand overbevises at colludere[2] med kjöbmanden imod denne befalings formæld.

h) Kjöbmændene tage med sig rigtig copie af bemelte specification, paa det Compagniet kunde sig nogenleedes dereffter at rette i unödvændige vahrers indkjöb, som det agter næste aar effter at indsende til landet, paa det saadan unödvændige vahrer ikke det til skade i nogen betydelig qvantitet skulle i landet blive effterliggende og der skade være underkastede.

§ 2.

Ingen unödvændige vahrer maa kjöbmanden laane nogen til et andet aar, og brændevin tillades ingen at kjöbe meer end for ⅕ deel af det, ham ellers tillades i næste § at anvænde i unödvændige tings indkjöb. Det tillades og ingen, i hvor rig hand kunde være, og uagtet hvor stoere indtægter hand har, at tilforhandle sig meer end 1 td. brændevin og 2 anker vin, da alt saadan brug af deslige drikkevare tjener til undersaatternes tiltagende fattigdom og ruin. Da det tvertimod er en ære for landets börn, det meste mueligt er, at betjene sig af landetz producter og venne sig til den nöysomhed, som for nærværende og effterkommende tid sparer noget til egen og publici beste.

§ 3.

Saa længe faarepesten vedvarer, og indbyggerne lide mangel paa skind og uld, er det ikke nogen af Compagniets kjöbmænd tilladt, saa længe nogen liebhaber mælder sig, at bortföre fra landet skind eller uld. Men kjöbmanden bör overlade saadane vahrer under 10 rd. straf (halvparten til angiveren og halvparten til stædets sysselmand, som bör uden ophold

[1] Gegnumdregin bók. Gat sett í gegnum öll blöð bókarinnar og þráður dreginn í svo að ekki væri hægt að skipta út blöðum. / *Gennemtrukken bog. En bog med en snor trukket gennem siderne, så de ikke kan udskiftes.*

[2] Hylma yfir. / *Lave aftale under hånden.*

skaffe den nödlidende ret) til indvaanerne for billig betaling. Nemlig, 10 pd. uld for 2 mk. specie og et skind med ulden, de beste slags, for 1 mk. specie. De middelmaadige for 6 f. eller 12 sk. specie og de ringeste, nemlig af lamfaar og 1 aar gamle söyder, for 5 f. eller 10 sk. For beste studeskind à stk. 1 rd. specie og for de ringere, ligesom de best kand foreenes om, eller og som de af 2de uvedkommende personer vurderes.

§ 4.

Og som fiskeriet er en af de störste landets herligheder, og paa mange stæder ypperlige havne og viger til dets etablissement, saa maatte Compagniet effter kongel. allernaadigste anordning see samme, uden forhaling,[1] paa norsk maade indrettet paa alle kanter af landet, og indbyggerne læres saavel compassets brug som sejladsen og andet fiskefangsten og tilbereedningen vedkommende. Men som det er at frygte, at disse Compagniets indrætninger ikke blive bestandige, men og sigtende meer til Compagniets interesse end indbyggernes virkelige fordeel, saa ville det ikke være af vejen, at hans Majt ved præmier og friheder fik en 20 familier eller fleere af norske fiskere overtalte at rejse herover. Og der bleve siden gjorte anstalter, at saadane familier blev anvist en bekvem boepæl hist og her over heele landet, hvor fiskeriet kunde til fordeel drives. Samt at disse norske familier, som maatte have nogle midler og især være kjendte for drivende og stræbsomme, bleve saa medhandlede, at de ikke fik lyst at rejse her fra igjen, men de og deres effterkommere forblive i landet. Her falde desuden mange skjönne elve og ferske söer, som vrimle af skjön lax og örreder. Det var derfor höystnyttig, om indbyggerne, meer end hidindtil er skeet, vidste at fange samme paa fordeelagtigere maade og deraf, som ikke udfordres til husholdningen, virke og behandle til kjöbmandsgods.

§ 5.

Compagniets kjöbmænd bör være vel forsynede med salt og tönder og være pligtige [at] tage imod al den fersk fisk, indbyggerne vil overlade til dem, saaledes at de betale for saa megen fisk, som effter at hovedet, indvoldene og leveren ere fratagne, kand nedsaltes i en ordinair tönde, 4 mk. eller 30 fiske. I lige forhold betales lax og örreder, naar de ere friske, men for god spegelax betales à pd. 3 f.

[1] Án tafar. / *Uden forsinkelse.*

§ 6.

Naar fisk eller tran leveres til kjöbmændene paa de saakaldte slagterhavne, bör disse vahrer ligesaa rigtig effter taxtens medför betales til indbyggerne, som det skeer paa fiskehavne. Vægrer nogen kjöbmand sig herfor, bör den skadelidende mælde sligt for sysselmanden, som strax gjör anstalt, at den forurettede vederfares ret, og betaler kjöbmanden i mulct 5 rd. til sysselmanden og 5 rd. til den fornærmede, som strax exseqveres.

Da paa sine stæder i Island indlöber paa fjordene en heel hober sild, saa maatte indbyggerne faae undervisning om dens fordeelagtigste behandling, og hvorleedes tran af samme kand kaages. Indbyggerne maatte og være velforsynede med tönder og salt fra Compagniet, at samme sild kunde nedsaltes til kjöbmandzgods og siden i handelen leveres, hver tönde sild, naar salt og fastage[1] fragaae, for 1 rd. 2 mk. specie. Der maatte og sættes vis taxt paa fersk lax, örreder og foreller, og formeener jeg, at 1 pd. fersk lax kunde af Compagniet betales med 2 sk. courant og 1 pd. örreder og foreller med 1½ sk. courant. Og for at encouragere indbyggerne med lax-, örreder-, foreller- og sildefangst maatte som præmium af Compagniet betales til enhver, som indlægger i handelen 6 td. sild, 6 mk. courant, 100 pd. lax, l rd. courant, 100 pd. öreder eller foreller, 3 mk. courant, hvorved Compagniet synes være vel holdet. Compagniet maatte og være pligtig at imodtage selhundeskind, hver 10 pd. à 30 fiske. Og naar af en indlegges 100 pd., da til doceur og opmuntring at give l rd. At disse handelens greene maatte iagttages, anseer jeg for höystnödvændigt.

§ 7.

Men saasom uddeelingen af salt, tönder og victualia ere fast paa alle aarets tider nödvændige, og Compagniets magaziner her i landet maatte derfor være meget velforsynede, saa eragtes nödvændigt, at Compagniet tilsetter en boesiddende og indföd vederhæfftig mand, som det salarerer, eller en af sine folk, som forbinder sig stedse at forblive her i landet, hvilken uddeeler blandt indbyggerne nödvændige vahrer, efftersom i taxten er fastsat, og observeres derved fölgende:

a) Saadan en Compagniets fuldmægtig maa ikke understaae sig at selge eller lade andre selge det allerringeste af unödvændige vahrer. Ikke heller uvederhæfftige paa credit noget betroe, medmindre samme har sin

[1] Lítil tunna. / *Fustage, lille tønde.*

husbonds caution og kand fremvise sine qviteringer fra præsten, fra reppstjorerne, kirkernes curatores og sysselmanden, at intet er hos ham indestaaende af det, hand bör til dem at betale, medmindre vedkommende skrifftlig vil afstaae deres ret og vil i den fald cavere[1] for den skade, pia corpora,[2] som de have under hender, kunde ved saadan omgang lide.

b) Overbevises nogen af Handelscompagniets fuldmægtige eller folk her i landet at handle herimod directe eller indirecte, under hvad skin det være kand, forfares dermed i henseende til kjöbende og selgende mulcter, og deres indrivelse samt vedkommende sysselmandz forhold med videre effter denne art. § 1, lit. c, d, e, f.

§ 8.

Saasom tugthuset paa Arnerhoel[3] ere allerede sat i stand, og dets lemmer bör ikke være publicum længer til last og byrde, end skeet er, da de selv kand fortjene sit bröd, naar de blive rigtig anförte, bör det, som overgaaer de visse og nödvændige udgiffter, henlegges i en oeconomiecasse. Hvoraf kunde udreedes nödvændige udgiffter til præmier og succurs[4] til nye og nyttige foretagender i husholdningen. Og bör denne casse være under stifftamtmandens forvaring, og pængene aarlig tælles af amtmanden og laugmændene, som ikke allene bör specificere, hvad der er i behold, men og annotere hvad cassen bör have, effter den specification over udgiffterne dem af amtmanden meddeeles, som bör före regningen. Laugmændenes forrettning tillige med amtmandens aflagde regnskab bör af stifftamtmanden approberes eller improberes, og en udförlig relation til Cammercollegium om cassens tilstand og omstændigheder aarlig oversendes.

§ 9.

Til oeconomiecassens videre etablissement henlegges i fremtiden, da landfogedens betjening lovlig leedig vorder, landfogeden hidtil lagde lön. Efftersom amtmændene kand lættelig, hver for sin amt, gjöre reede for afgiffterne, samt Vidöecloster med underliggende gaarde[5] kand ligesom

[1] Ganga í ábyrgð. / *Kautionere*.

[2] Bókstaflega góðgerðastofnana, hér stofnana sem þjóna almannahag. / *Bokstavligt milde stiftelser, her almennyttige instanser*.

[3] Tukthúsið á Arnarhóli í Reykjavík. / *Tugthuset på Arnarhóll i Reykjavík*.

[4] Styrki. / *Økonomiske støtte*.

[5] Viðeyjarklaustursjarðir, þ.e. Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit, 125 jarðir í Gull.

andre closter i landet forpagtes eller og af sysselmanden i Guldbringesyssel administreres, men da nyder hand for sin umage de tractamentspænge, landfogeden have været tillagde.

§ 10.

Naar nogen udlæg skeer af cassen, bör visse af stifftamtmanden deputerede personer eller et oeconomiecollegium, bestaaende af de kyndigste persohner udi landhusholdningen, undersöge nöye, hvortil saadan udlæg skal bruges. Om det, som understöttes skal, er nyttig og practicable, og om ved udlæg af cassen kand visselig forventes almindelige fordeele med videre. Denne deres eragtning indleverer de til stifftamtmanden, begge bisperne, om de kand være til stæde, som tillige med amtmanden og begge laugmændene overlægger commissionens betænkning og per plurima[1] anordner, hvor stort et udlæg af oeconomiecassen udreedes bör.

§ 11.

Og som jordbruget overalt staaer paa de svageste födder, da markene ligge paa mange stæder öde formedelst mangel af gjödning og indhægninger, opblæse og blive uduelige, hjemmemarkerne paa de fleeste stæder i landet med tuer bedervede og med mosse groede, hvilket alt geraader næringsstanden til fast ubödelig skade, altsaa proponeres fölgende:

a) Foruden det, som mældt er om indhægninger maatte, opsidderne tilholdes at rödde bort tuerne i deres hjemmemarker, og aarlig fastsættes af reppstjorerne, hvor stoer deel af tunet eller hjemmemarken bör opryddes hvert aar, alt effter det som foreskrives om gjærdene, art. 2 § 8. Men hvorledes tuerne kand paa lætteste maade oppryddes, stædet igjen besaaes, med videre her henhörende, maatte ved trykkte placater bekjendtgjöres og omsændes til alle sogner i landet.

b) Ligeledes bör bönderne beflitte dem paa vandleedninger og see til samme ikke staaer paa hjemme- eller udmarkene, hvor höet afslaaes, vinteren over eller ved dets stagnering foraarsager mosse. Ligeleedes maatte indbyggerne anvises ved trykkte smaa afhandlinger den beste maade at oprödde mosserne og gjöde markene, hvorover reppstjorerne bör have flittig indsigt. Forsömme bönderne det, reppstjorerne i böigdelavet per plurima fastsætte og en opsidder anbefale, betaler opsidderen, naar hand

og Kjós. Að stofni til jarðir sem teknar voru undan Viðeyjarklaustri við siðaskipti. / *Viðey Klosters gårde, dvs. Gullbringusyssels jorder og Mosfellssveit, 125 gårde i Gull. og Kjós. Oprindeligt gårde, der blev taget fra Viðey Kloster ved reformationen.*

[1] Sem meirihluti. / *Med stemmeflertal.*

ikke kand bevise umueligheden eller ikke fremföres lovlig undskyldninger, 2 rd. til reppstjorerne, som uden videre proces udlægges af den skyldiges boe af sysselmanden ved rettens midler.

§ 12.

Til næringsmidlernes udvidelse i et land bidrager ikke ringe flittig haugedyrkning. Samme er af hans Maj^t^ allernaadigst anbefalet og af övrigheden urgeret.[1] Men forudfattede meeninger og ukyndighed have foraarsaget, at samme indrætning endnu ikke er bleven almindelig. Hans Maj^t^ maatte altsaa finde for got endnu paa ny at anbefale haugedyrkningen, samt tilholde præster, sysselmænd, reppstjore og andre embedspersoner, som have nogen jordbrug, at foregaae andre med got exempel og tilholde bönderne under en determineret mulct, ikke allene at opsætte kaalhauge og rygte dem, men og formaae sine tjenistefolk og især ungdommen at spiise kaal og andre haugeurter. Men i forvejen burte en afhandling trykkes, som meget omstændelig viiser, hvorledes man bör omgaaes haugen og urterne samt disses nytte til livets underholdning og medicina domestica.[2]

§ 13.

Af oeconomiens casse maatte i förstningen indkjöbes atskillige haugefröe og bekostes de trykkte afhandlinger, som henhöre til oeconomien og gratis derpaa burte uddeles overalt landet, saaledes at 2, 3, 4 exemplaria kunde komme til hver sogn effter deres störrelse og af præsten til sognefolket udlaanes. Men disse smaa afhandlinger forblive alle tider blandt enhver kirkes papiirer og forevises blant kirkens böger [af] biskopen og provsten, naar de visiterer.

§ 14.

Og som paa god grund troes, og af erfarenhed synes bevisligt, at folkets antal af- og tiltager i forhold af næringsmidlernes meere eller mindre forraad, altsaa kand jeg ikke foreslaae vissere midler til folkeformerelsen her til lands, end at næringsmidlerne maatte, saavit mueligt er, etableres.

Vel kunde proponeres, at landet blev besat med fremmede colonier. Men saa længe det ikke kand skee, uden at landets börn blive derved undertrykte, eller og saa længe ikke ere föyede saadane anstalter, som

[1] Lagt fast að. / *Søgt fremmet.*
[2] Heimagerð lyf. / *Husholdningsmedikamenter.*

ere overeensstemmende med de fremmedes tænke- og levemaade, saa finder ikke det forslag min approbation. Thi posito[1] nogle fremmede familier sætte sig her neder og fant sig misförnöyede med at forblive her, fölgelig iilede herfra igjen, ville det blive liden nytte for landet. Allene at nogle normænd, som ere vante til et kold clima og kyndige udi söefarten. Ja, ligeleedes nogle, som forstoede sig paa ager- og haugedyrkning, men kunde derforuden af egne midler skikkelige nære sig her til lands, især professionister eller haandværksfolk, bleve overtalte at forblive her. Det er det höyeste, som jeg i denne post tör forestille.

ART. 7.

At foreslaae noget, som kunde henhöre til forbedring udi medicinen, eller hvorledes sygdomme curative aut præservative[2] kunde afhjelpes, finder jeg mig ikke i stand. Jeg er ellers af den uforgribelige meening, at det vil være meget nyttig for publicum, hvis en erfaren medicus beskriver:

1. De meest gængse sygdomme, saa en leegmand kunde vide, hvad ham skader.
2. Anföres mod enhver svaghed indenlandske legemidler ex triplici naturæ regno.[3]
3. Viises maaden, hvorledes medicamenterne bör tillaves og bruges.
4. Forskrives nogle diætetiske regler.

Alt dette burte være meget grundig, kort og dog fatteligt saasom alt andet, der skal forbedre de eenfoldiges indsigt.

[1] Þó svo að. / *Forudsat*.

[2] Læknandi eða fyrirbyggjandi. / *Lægende eller forebyggende*.

[3] Úr þremur ríkjum náttúrunnar, þ.e. steinaríkinu, dýraríkinu og plönturíkinu. / *Fra naturens tre riger, dvs. mineralriget, dyreriget og planteriget* (regnum lapideum, animale et vegetabile).

Manntalstafla yfir Skálholtsstifti 1769 frá Finni Jónssyni biskupi [án dags. 1770]. Lit. D. [N° 1].

Mandtalstabel over Skálholt stift 1769 fra biskop Finnur Jónsson [uden dato. 1770]. Lit. D. [N° 1].

ÞÍ. Rtk. D3/1–14.
Innskráð/*indskrevet* 24.7.1770; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 44–45.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 10. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 10.7.1770. Bréfabókin verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 10. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 10.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Lit. D.

GENERAL TABELL

Over saavel mand- som qvindekjönnet udi Skalholt stifft paa Island, saaleedes som dets tall effter hvers alder befandtes at være den 15. Augusti 1769. Nemlig:

Sysselets navn	1. Rubrique paa 8 aar og derunder		2. Rubrique fra 8 til 16 aar inclusive		3. Rubrique fra 16 til 24 aar inclusive		4. Rubrique fra 24 til 32 aar inclusive		5. Rubrique fra 32 til 40 aar inclusive		6. Rubrique fra 40 til 48 aar inclusive		7. Rubrique paa 48 aar og derover	
	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer	Mand-folk	Fruen-timmer
Mulesyssel	365	395	211	191	192	284	178	240	187	246	163	183	260	375
Skaftefieldsyssel	257	287	156	174	183	172	159	221	126	200	115	160	191	306
Rangaaevallesyssel ..	416	450	249	244	283	295	249	324	248	356	219	257	336	523
Arnessyssel	506	545	269	291	281	349	253	349	273	382	197	263	364	506
Guldbringesyssel ...	313	364	199	172	216	224	217	225	209	247	184	230	314	356
Borgefiordsyssel	174	159	103	83	90	100	81	84	116	164	87	106	125	224
Myresyssel	201	214	116	122	146	137	108	102	101	139	81	116	122	213
Snæfieldnessyssel ...	422	347	179	197	210	229	162	213	227	216	179	216	239	358
Dalesyssel	165	178	111	103	135	134	86	107	91	123	82	96	116	177
Bardestrandsyssel ...	251	266	131	126	150	167	104	148	140	144	113	125	189	234
Iisefiordsyssel	327	343	213	212	198	234	201	225	187	210	164	186	273	365
Strandesyssel	117	104	60	63	51	68	53	55	50	68	45	68	56	96
Summa	3.514	3.652	1.997	1.978	2.135	2.393	1.851	2.293	1.955	2.495	1.629	2.006	2.585	3.733

RECAPITULATIO

		Mand-folk	Fruen-timmer
1	Rubrique	3.514	3.652
2	–	1.997	1.978
3	–	2.135	2.393
4	–	1.851	2.293
5	–	1.955	2.495
6	–	1.629	2.006
7	–	2.585	3.733
Summa		15.666	18.550

Af det modstaaende fulde tall, 15.666 mandfolk og 18.550 fruentimmer, henhörer til efterskrevne nummere. Nemlig:

	Mand-folk	Fruen-timmer
1) Justitz og andre kongl. betjente, kloster- og ombudsholdere samt detslige med hustruer, börn og tjenestefolk	327	440
2) Gejstligheden samt kirke- og skolebetjente saa og studentere, med hustruer, börn og tjenestefolk	879	1.032
3) Alle andre indbyggere med hustruer, börn og tjenestefolk	14.460	17.078
4) Alle ugifte persohner af 2den Rubrique 1.995 Mandfolk 1.977 Fruentimmer		
– 3 – 1.974 – 2.179 –		
– 4 – 1.182 – 1.411 –		
– 5 – 675 – 1.089 –		
– 6 – 375 – 820 –		
– 7 – 778 – 1.937 – tilsammen	6.979	9.413
Og 5. Hospitalslemmer samt andre vanföre, gebreklige og afsindige persohner	673	1.003

Saaleedes er ret extraheret af de indkomne specielle tabeller,
testerer Finnur Jonsson[1]

[1] Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

Finnur Jónsson biskup ritar greinargerð um hnignandi hag kirkju og kennimanna 20.11.1770. Lit. G. N° 1.

Biskop Finnur Jónssons beretning om kirkens og præsternes forværrede tilstand 20.11.1770. Lit. G. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/1–18.
Innskráð/*indskrevet* 26.11.1770; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 46–73.

Svör við bréfum nefndarinnar: Lit. B. N° 10. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 10.7.1770; Lit. B. N° 14. Bréf til Finns Jónssonar og Gísla Magnússonar biskupa 17.7.1770. Bréfabókin verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelser af kommissionens breve: Lit. B. N° 10. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 10.7.1770; Lit. B. N° 14. Brev til biskopperne Finnur Jónsson og Gísli Magnússon 17.7.1770. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndlöbet d. 26. Novemb. 1770; Lit. G. N° 1.

Velædle og velbyrdige!
Ædle og höyfornemme!
Höystærede hr. hr. hr. Landcommissarii!

Den retskaffne tænkemaade og det dybe indsigt, som Deres höystærede skrivelse til mig af 10de og 16de Julii[1] indværende aar giver tilkjende, at velædle hr. hr. hr. Landcommissarii har i clericiets[2] usele tilstand her i landet, glæder mig saa besynderligen, som det giver got haab og saa nær som forsikring om, at det vil i sin tiid geraade præsteskabet til det beste.

Hvorfor og ifölge af Deres höytærede anmodning hverken vil eller kand udstaae mig for at give saa nöyagtig underretning om det gejstlige

[1] Rétt dagsetning er 17. júlí. / *Den rette dato er 17. juli.*
[2] Prestastéttarinnar. / *Gejstlighedens.*

oeconomiske tilstand, saavel som allerunderdanigste forslag paa de midler, hvorved det med mindste byrder paa det almindelige noget kunde forbedres. Hvad den gejstlige oeconomie angaar, saa kand den deeles og beskrives effter sine objectis.

I°

Præsterne med deres præstekald og indkomst, hvilkes tilstand er saaleedes: Præstekaldene her i landet deeles i 4 classes: α) De beste. β) Beste middelmaadige. γ) Ringere middelmaadige. δ) De ringeste.

α) De beste eller de, som Anno 1736, da landet var end udi temmelig god tilstand, importerede 100 rd. og derover. Disse er kuns 4 udi Skalholt stifft, og er alle belastede med adskillige pensioner og udgiffter. Nemlig ⅛ til præsteenken, naar den er i kaldet. 4 rd. til 6 rd. til pastores emeritos. 1 studiosi aarlig underholdning 20 rd. Pension til tugthuset 2 sk. af hver rixd. Tilsammen 38 rd.

Og saasom kvægsygen har gjordt stoer skaar i alle de indkomster, som haves af jordegotz, hvorudi desses fornemste deel bestaar, saa kand mand endnu sikkerligen fraregne ¼. Bliver saa tilbage af 100 rd. henved 44 rd. Ja, jeg er viss paa, at af Bredebolstædspræstekald,[1] som 1736 var anfört for 182 rd. og er det beste her i stifftet, har præsten nu ikke over 80 rd. Og de andre langt mindre, saasom intet af dem haver været anfört for meer end 120 rd.

β) De bedre middelmaadige kalde er de, hvis indkomst Anno 1736 var fra 100 til 50 rd. Disse ere i talet 15. Deres aarlige udgiffter ere i grunden de samme som de bestes, undtagen at de underholder ingen studiosum og de andre udgiffter 1 advenant mindre. Og kand mand gjöre den gisning, at de, som da var anfördte for 80 rd., gjör nu knapt 60 rd., og de paa 50 nu ikke 40 rd.

γ) De ringere middelmaadige kaldes de, hvis indkomst 1736 var fra 50 til 30 rd. Deres tal er 19, og udgiffterne selv samme, dog effter indkomsternes proportion.

δ) De allerringeste, hvilkes indkomst da var fra 30 til 5 rd., i talet 88. Deres udgiffter er og 2 sk. af hver rd. til tugthuset.

Iblandt dem er meget faae, som nu indrenter 20 rd., af hvilke indkomster præstegaarden samt deres kvilder og inventarium bör vedligeholdes, og andre udgiffter bestrides. Men resten alleeneste er præstens

[1] Breiðabólstaðarprestakall / *Breiðabólstaðarpræstekald*, Rang.

med kone og börn og familie, deres mundportion[1] og levebröd, som er saare liden og mange stæds intet andet end deres boejord. Hvorfor de og deres maae enten slæbe og arbeede dag og nat ligesom eller og meer end en bonde, har neppe eller sjælden deres mave fuld, maae gaae i slidne og gamle vadmalskjole, og got om de har den. Saa at mange middelmaadige bönder kand leve langt beder og mageliger end saadan præst.

Een deel af dem kand ikke om vinterdagen underholde en hest og maae gaae til fods, naar de i sognet eller udi annexkirken skal forrette embedet. Herfor maae og deres embede, om ikke aldeeles forsömmes, dog ingenlunde saa forrettes, som ellers kunde skee, om de havde tiid og lejlighed til at studere og böger til at læse. Hvorfor, som vænteligt er af saadan vilkaar, her er hos mange ikke andet at finde end stor armod, uanstændigt opförseel og siden spott og foragt (effter værdens tænkemaade).

Lægger mand hertil particulaire tilfælde og modgang, som een eller anden kand geraade udi, saa bliver deres vilkaar disto slettere, som dens vigtighed er större. Saaleedes er deres almindelige tilstand. Og saa let som det er at beskrive den, saa vanskilligt er at sige, hvordan det kand forbedres med minste byrde paa det almindelige. Men skal det forbedres, saa maa midlerne til den forbedring komme fra det almindelige. Hvilket effter mine tanker ikke udkræver saa stort nyt paalæg, som de ved tidens længde og nationens forandrede tænkemaade indkomne misbrugs afskaffelse. Som bestaaer:

1. Udi tiendens ydelse. Vii har tvende slags gods, som bör gives tiende af: a) Jordegods og b) alle slags löse öre, være sig kvæg, penge, boeskab eller hvad andet, som udi tiendestatuten[2] er ikke expresse[3] undtaget. Og bör effter den af hver v hndr. eller 20 rd. verdie betales til præsten 3 fiske eller 6 sk.

Denne maade at betale tienden har uforandret vedvaret fra Anno 1116 indtil dette seculi begyndelse, eller og til 1720, meer end 500 aar. Saa ingen tænkte paa andet end betale effter den gamle jordegods taxt og vurdering. Men siden have först de rige proprietarii og effter deres exempel andre jordejere, een effter anden, ladet nedsette og formindske denne landtaxt, saavidt tienden angaar, saa mange betale nu langt mindre end tilforn.

[1] Framfærslueyrir. / *Portion levnedsmidler eller tilsvarende pengebeløb.*
[2] *Lovsamling for Island* I, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096).
[3] Berum orðum. / *Udtrykkeligt.*

Dette har de fleste gjordt saa got som hemmeligen uden at give tiendetageren lovlig kalld og varsel, da dog sagen sigter til deres skade og indkomsters formindskelse, hvorfor de maae lade det derved blive, saasom de ikke har viist, at det var saa skeet, förend forretningen har udstaaet sin (saakaldede) fatalia[1] og maae ikke for höyere ret indstevnes.

Men saa stor som denne abusus er, saa er dog den, som har indsneget sig i tiendeydelsen af löse öre, endnu betydeligere. Effter statuten bör hvert stk. qvæg, som bliver vurderet 1 hndr., ogsaa tiendes som 1 hndr. Men nu har mand fundet paa den maade at lægge 2 af saadan for 1 hndr., og kandske endnu meer, foregivende at deres malkekvæg gjör ikke saa meget gavn, at de kaldes leigufær.[2] Men at saadan er kröffteslös indvending, har author til den korte afhandling *Umm leigukúgillde*[3] udförligen beviist.

I gamle dage burdte og alle löse öre tiendes effter deres værdie, og bönderne maatte under deres eed paa tinget opregne alt, hvad de ejede. Men nu maae de tiende saa meget og lidet, som de vil, hvorved præsten og kirken lider særdeeles skade, men de fattige ikke saa meget. Thi hreppstjorerne veed gjerne, hvad meget en bonde bör tiende og deraf yde, og naar de fattige faaer saa meget, saa er de tilfreds og kjære sig intet om tienden. Ligeleedes sysselmændene, naar de faae deres skat, gjaftoll etc., saa er dem lige got, hvad tienden er, det er at siige, enten præst og kirke faae meget eller lidet.

Jeg vil meene, at her i stifftet ere faae herreder, hvor der ikke skeer stort undersleb udi tiendevæsenet, hvilket om blev afskaffet, og alting sett i det gamle og rette lav, saa vilde præsternes condition noget forbedres.

At den fremmede tiendemaade skulde her indleedes, har offter end een gang været i gjerde,[4] men særdeeles Anno 1281, da Kong Erichs legat, Lodin Leppur, bragte det paa tapetet, men fik saadan svar af daværende kongens lensmand, Rafn Oddsson, at Lodin strax frafaldt sin proposition.[5] Denne Rafn, som var een islænder, indsaae ikke alleeneste

[1] Kærufrest. / *Appelfrist*.

[2] Afgiftsegnet. Islandsk *leigufær*.

[3] Om lejekogilde. Islandsk *um leigukúgildi*. Sennilega / *Sandsynligvis*: Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3310, 4to; JS 157 8vo.

[4] Í bígerð. / *Under forberedelse*.

[5] Eiríkur Magnússon prestahatari, konungur Noregs / *Erik Præstehader, konge i Norge* 1280–1299; Loðinn leppur (?–1288), norskur hirðmaður og sendimaður konungs / *norsk lensmand og kongens gesandt*; Hrafn Oddsson (ca. 1226–1289), goðorðsmaður og hirðstjóri / *islandsk høvding og statholder* 1270–1289.

meget vel, hvad vanskilligt det var at gjöre saadan forandring i saa slibrige tider, som da var. Men hovedaarsagen, hvorfor hand modstod denne forandring, var vel, at hand saae forud, at biskoperne, som da tog ¼ af alle tiender, samt kirker og præster vilde mest profitere derved. Hvilket var imod Rafns villje, thi hand var gejstlighelden ikke bevaagen.

Siden var meget disputeret om den sag udi de sessioner og conferencer, som blev holdne om en ny lovs indrettelse 1721–22 og nu sidst for 3–4 aar, da de sidste conferencer blev holdne om samme materie.[1] Og saasom de, som var for den gamle islandske tiendemethode, havde overvegten, saa blev det derved.

Jeg, som ikke vil have ord for at være nogen projectmacher og end mindre at have foraarsaget almuen nogen ny byrde, lader og blive derved. Men siiger alleeneste, *at den gamle og rette maade at give tiende* bör fornyes og nöye iagttages. Den gamle og rette tiendemaade har en ubekjendt auctor udi en kort afhandling Om tiende sögt at forklare.

Men saasom det ikke er formoedentligt, at saa almindelig og indgroven vane letteligen kand afskaffes, medmindre dertil blive brugte alvorlige midler, saa vilde det være nödvændigt, at den gamle lov om tiendemaaden, som findes udi den saakaldede Christenrett,[2] ved een kongel. anordning allernaadigst blev fornyet, og sysselmændene tillige med reppstjorerne alvorligen befalet samme at handhæve under det straff at være selv ansvarlig for skaden og böderne, om de derudi seer igjennem fingre med nogen.

2. Om det udi andre lande brugelige offer[3] paa de 3 store aarlige höytider nogen tid har været udi loven paabuden og almindelig sædvane her i landet, kand jeg ikke siige. Men saa meget er vist, at udi de catolske tider, alt til reformationen, plejede folk at annamme corpus domini[4] paa paaskedag og da altid, eller naar de skrifftede, at give præsten noget. Men med reformationen kom det förste af brug, men det andet blev ved paa sine stæder en tid lang. Dog ikke som lovlig og paabuden udgifft,

[1] Umrædd drög að nýrri lögbók fyrir Ísland eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovbog for Island er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ.* Stiftamt. III. 217–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 9–10 (Kristinréttur Þorláks ok Ketils, 1123); *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid.* 1. del, s. 3–37; 3. del, s. 2–36.

[3] Offur. Gjafir til presta á stórhátíðum. / *Ofring. Gaver til præsterne ved store højtider.*

[4] Líkami Krists, þ.e. altarissakramenti. / *Kristi Legeme, dvs. nadver.*

men saasom frivillig gave, saa at den her og der, særdeeles udi söeplatsene, vedvarede alt til 1700 eller og noget længer og kaldtes *skriptartollur*. Men nu troer jeg, det er ingenstæds i brug.

Offret have de gode biskoper og andre dem adjungerede fornemme mænd (som udi forrige seculo effter höylovlig Christiani 5ti befaling gjorde et udkast til en fuldkommen islandsk kirkelov) holdet for mueligt og nödvændigt, da de udi deres conceptis 12. cap., 6. art. saaleedes skrive:

> Einninn ber þeim offur á þremur stórhátíðum ársins: jólum, páskum og hvítasunnu, af öllum þeim sem það heilaga sakramentum meðdeilist og NB. nokkra formegun hafa etc. Og art. 7da. Þeir sem forsóma að offra presti á þeim þremur stórhátíðum, sem í fyrirfarandi art. er umgetið, byrjar að gefa honum í staðinn einu sinni á ári um Jónsmessuleytið á sumar fimm fiska virði að minnsta kosti. Hactenus illi.[1]

Som mig synes meget vel betenkt.

3. Om præsterne burdte ydes noget for deres saakaldede extraarbeede, saasom troelovelse, brudevielse, börnedaab, confirmation, barselskvinders kirkegang[2] og attester, har nu om stunder iblandt os været tvistighedsmaterie. At alt saadan udi kirkelovene, nemlig Christiani 3ti og Christiani 4ti kirkeordinantzer, Christiani 5ti Norske lov og Christiani 6ti anordninger om confirmationen,[3] saavel som nogle islandske constitutioner paabydes, kand ingen nægte.

Endskjönt een deel præster nu og da klagede over böndernes uvillighed i denne post, saa kunde de dog ikke erholde noget, saa længe sal.

[1] De skal ligeledes have offer på årets tre store højtider: jul, påske og pinse af alle dem, som modtager det hellige sakramente og NB. har nogen evne til det etc. Og 7de art.: De, som forsømmer at give præsten offer på de tre store højtider, som omtales i ovenstående artikel, der er det passende i stedet at give ham én gang om året ved St. Hans, mindst værdien af fem fiske. Hactenus illi. [Tilvitnun lýkur. / *Citat slut.*] Sbr. / *jf.*: *Kong Christian den Femtes Norske Lov*. Anden bog., cap. 12, art. 6. og 7.

[2] Kirkjuinnleiðsla kvenna. Kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði. / *Indføring af kvinder i kirke. Kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive renset foran Gud.*

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 43–54 (En Ordinants, hvorledes Kirketjenesten skal holdes, 2.9.1537); s. 150–170 (Kirkeordinants for Norge, 2.7.1607); *Kong Christian den Femtes Norske Lov*; *Lovsamling for Island* II, s. 227–242 (Forordning angaaende den tilvoxende Ungdoms Confirmation og Bekræftelse udi deres Daabes Naade, 13.1.1736).

amtmand Gislesen[1] var tilstæde. Thi hand og nogle verdzlige betjentere var kandske af den meening, at præsterne maatte lade sig nöye med lidet pp.

Men Anno 1764, da bemelte amtmand var i Kiöbenhavn, indkom en memorial fore landemödet fra een præst, hvorudi hand forespurte sig om bönderne ikke effter loven burdte betale saadan. Og om de burdte betale, da hvad meget for hvert i særdeeleshed? Hvorpaa hand fik saaleedes svar:

> α) Hvað fylgdinni viðvíkur, þá eiga prestarnir að hesta sig sjálfir, þá þeir vitja sjúkra. En frífylgdar eiga þeir á meðan að njóta fram og til baka, þar sem því verður mögulega viðkomið.
>
> β) Fyrir extraembættisverk eiga prestarnir að uppbera, nemlig: Fyrir barnaskírn 8 sk. Fyrir trúlofun og copulation til samans 3 mk. Kirkjuinnleiðslu 8 sk. Fyrir sakramentisseðil til einnrar persónu 2 sk. En þar sem hann er fyrir heilt hús eður familien útgefinn 4 sk. Sjómenn betali sem verið hefur. Allt þetta greiðist prestinum af þeim sem efnugir eru og nokkra tíund gjöra en þeim fátækari beþénar presturinn fyrir ekkert. Með því það og kostar prestinn stærsta ómak og umhyggju að præparere ungdóminn til confirmation, þá áminnast allir að gæta skyldu sinnar í því að láta slíkt ei ólaunað vera.[2]

Saasnart hr. amtmand Gislesen var kommen tilbage og fik at viide, hvad herudi havde været gjordt, var hand og nogle verdzlige derved saa höyligen ufornöyet, at mand inden kort tid saa nogle flyvende blade, hvorudi dette landemödets responsum[3] meget haardt dömmes. Saa den anden part meente sig foraarsaget at opsætte noget forsvar der imod, af hvilket slags jeg har seet 3, men har nu ikke ved haanden uden et, hvorudi sagen

[1] Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

[2] Oversættelse 2018: α) Hvad angår følge, så skal præsterne sørge for heste til sig selv, når de besøger syge. Men de skal have frit følge frem og tilbage, hvor man på nogen måde kan sørge for det. β) For ekstra embedsgerninger skal præsterne have ydelse, nemlig: For barnedåb 8 skilling. For trolovelse og vielse i alt 3 mark. Indføring af kvinder i kirke 8 skilling. For sakramenteseddel til én person 2 skilling. Og hvor den udstedes for en hel husstand eller familie 4 skilling. Sømænd betaler som hidtil. Alt dette betales til præsten af dem, som er velhavende og betaler en eller anden form for tiende, men de fattige betjener præsten gratis. Eftersom det også koster præsten det største besvær og omhu at forberede ungdommen til konfirmation, da skal man påminde alle om at opfylde deres pligt og lade noget sådant ikke være ulønnet. *Lovsamling for Island* III, s. 516 (Synodale ang. Præsters Syge-Besög og Accidentser, Juli 1764).

[3] Álitsgerð prófastastefnunnar. / *Synodens betænkning*.

nogenleedes dilucideres[1] og bevises af loven, at samme udgiffter bör ydes. Og at sammes halstarrig nægtelse imod sit eget beder viidende er en særdeeles vrangvillighed, hvilket bevises med een deel höylærde mænds skriffter etc. etc.

Hvorved den dispute faldt i sövn og har saaleedes blundet indtil nu i aar, da den igjen vaagnede op udi Rangaaewallesyssel,[2] hvorfor de provster, som var tilstæde paa Althinget, opsadte en allerunderdanigste suppliqve til hans kongel. Maj^st^ tilbedende sig og sine medbrödre allemaadigste resolution, hvorpaa jeg skrev min allerunderdanigste erklæring.

4. Da hans kongel. Maj^st^ Christianus tertius Anno 1542 afskaffede messer, wigilier,[3] processioner og andet saadan, hvoraf præsterne i de catholske tider havde store indkomster, befalede hand, at dem skulde gives derfor noget vederlag af kirkernes indkomster, hvorom kongens ord er saalydende:

> Vi Christian med Guds naade pp.
>
> Da paa det, at sognepræste, gudsordz personer og tjenere, som skulle prædike og lære den fattige, simpel og uforstandige almuge Gudz hellige ord og deres sjels salighed, mue ligevel have og fange deres nödtörftige opholdninge, og der med tiden ikke skal blive bröst for sognepræster for den ophold skyld, da skal vor lensmand der paa landet med os elskelig hr. Gitzer Einersen,[4] vor superintendent udi Skarald (bör være Skalholt) stigt,[5] have fuldmagt og befaling at forfare samme sognepræsters rente og opholdning, og hvilke sognepræst da findes, som ikke have rente nok og kunde nödtörftig holde sig af, da skulle de tage saa megen rente af kirkernes part af tiender, hvor kirkerne ere saa bygde, at de det ikke selv behov have, og legge samme kirkens part til sognepræsternes underholdninge. Diszlige ville vi, at bönderne og almuen der overalt Skarholt (Skalholt) stigt, skulle herepter som tilforn give deres sognepræster deres höetolde[6] og jordfærd, epter som de af gammel tid gjort have. etc. etc.[7]

1 Upplýsist. / *Oplyses*.
2 Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*.
3 Bænahald og næturmessa á undan stórhátíð. / *Kirkebøn og gudstjeneste natten før en kirkelig festdag*.
4 Gissur Einarsson (ca. 1512–1548), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1542–1548.
5 Skálholtsstifti. / *Skálholt stift*.
6 Heytollur. Vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nemur. / *Høtold. Vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager*.
7 *Lovsamling for Island* I, s. 57–58 (Anordning om Præsternes Underholdning i Skalholts Stift, 19.11.1542).

Men dette tillæg have præsterne aldrig faaet, hvortil den fornemste aarsag var, at biskopen maatte ikke i reformationstiden stöde de rige og mægtige proprietarios for hovedet med at tage fra dem deres kirkeindkomster og give dem til de forhadte lutterske præster, thi saa havde de udi proprietarierne hafft de mægtigste fjender og religionens modstandere. Saa mand i förstningen forhalede her med, men med tidens længde glemte mand det aldeeles. Og naar een eller anden brugte det paa banen, vilde ingen höre noget derom. Men rescriptet blev anseet som een urældet og gammel lov, som ikke burdte reflecteres paa.

Vil nogen siige, at præsterne herfor har faaet halvparten af kirkekvilder smörlejer,[1] da svares: Nej. Det er ikke vederlag for indkomster, som messer og wigilier forskaffede dem. Men for det, som de i gamle dage havde af kirkerne for deres præsteskyld i hjemmegaarden, eller om de ikke havde præsteskylden, da 4, 3, 2 merker aarligen. Fattes dem saa endnu dette tillæg, hvorimod proprietarierne opbærger alle landskylder og gjör slet ingen regning for dem, tvertimod loven og kongel. befalinger.

5. Saasom præsteskabet har og taget stor skade paa deres indkomster ved afskaffede kirker og deres til verdzlig brug anvendte ejendomme, saa er det ikke af veje at mælde her noget derom. Sagen er meget gammel. Thi mand finder, at henved Annum 1555 har hans kongel. Mayst Christian 3^{tius} befalet sin lensmand over Island, Knud Steenson,[2] tillige med begge biskoperne, begge laugmændene og andre fornemme mænd iblandt andet, som da behövede forbedring og forandring, at tractere om unödvændige kirkers og capellers afskaffelse. Hvilke og virkeligen foretoeg sagen samme aar paa Bessestæd,[3] hvorfor deres eragtninger kaldes Bessastadasamþyckt. Hvor de gode mænd angaaende denne post saaleedes udlader sig:

> Í fyrstu grein þar kongl. Mayst áhrærir um þær hálfkirkjur og bænahús eður um þær aðrar kirkjur, sem ei eru nauðsynlegar til sóknarkirkna, þá skyldu með öllu aftakast. Því höfum vér fyrrgreindir menn um þann sama articula eftir kongel. May^{ts} boði og skipan, samþykkir orðið að fyrrsagðar kirkjur eða sönghús skyldu með öllu afleggjast, utan þar sem nauðsyn krefur að standa skuli. En þeirra kúgildi og kvikfé leggist hálfpart til prestanna upp-

[1] Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. / *Smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør.*

[2] Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560.

[3] Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull.

> heldis og hospítalanna, … svo framt sem kongl. May^st^ vill það svo hafa og staðfesta. En annan helming af fyrrgreindra hálfkirkna og sönghúsa kúgildum og lausafé skyldu eignarmenn jarðanna eignast og alla þá fasteignarparta og ítök með rekum og skógum, sem þeir og þeirra forfeður hafa þar til lagt, eftir því sem virðuglegur herra Magnús kóngur[1] (góðrar minningar) hefur í sínum bréfum og réttarbætum boðið og bífalað að fornu hér í landi. En inventarium og messuklæði fyrrsagðra kirkna og sönghúsa skulu biskuparnir með kennimannsins ráði og annrra góðra manna skikkan til þeirra sóknarkirkna, sem mest er þörf á, í því héraði eður annars staðar.[2]

Med denne post siunes hans kongel. Maj^st^ at have været fornöyet, saavidt capellernes afskaffelse angaar, men ingenlunde dermed at præsterne derfor skulde miste deres salarium, hvorfor hand aaret 1556, d. 16de Aprilis, udgaf saaliidende resolution paa denne post:

> Thi saa længe kongel. Maj^st^ kommer videre udi forfaring om landens lejlighed, vill kongel. May^st^, at udi alle samme capeller paa Island skal derepter ingen predichen eller gudstjeniste holdes, og skal superintendentes det forbyde præsterne oc have derhos flittig indseende, at det saa ved magt holdes, oc hvis rente oc fordeell, som sognepræsterne dertil haffve haft af fornævnte capeller, skulle de derepter mue beholde, alligevel at de samme capeller iche besöges.[3]

[1] Magnús Eiríksson smek, konungur Svíþjóðar 1319–1364 og Noregs 1319–1374. / *Magnus Eriksson Smek, konge i Sverige 1319–1364 og i Norge 1319–1374*.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 71–73 (Forslag til Anordning om adskillige Punkter i den geistlige Administration, Tiendens Erlæggelse m. v. i Island, 1.7.1555). Dönsk þýðing / *Dansk oversættelse*: *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 1. Deel, s. 371–372: Først angaaende det, som Eders kongel. Majst berører om de halvkirker og bønnehus eller om de andre kirker, som ikke ere nødvendige sognekirker, da burde de aldeeles afskaffes. Thi ere vi forbemælte mænd blevne eenige om den samme artikel ifølge Eders kongel. Majsts naades brev, befalning og anordning saaledes: at forbemælte kirker og sanghus skal aldeeles aflægges, undtagen de, som nødvendige eragtes at skulle staae. Men deres qvilder og løsegods skulde halvparten lægges til præsternes underholdning og hospitalerne … om Eders kongel. Majst vil det saa have og stadfeste. Men den anden halvepart af forbemælte halvkirkers og sanghuses qvilder og løsegods skulde blive jordenes ejermænds ejendom, saa og alle de faste godsparter og rettigheder til forstrand og skove, som de eller deres forfædre have dem tillagt, efter som den værdige herre Magnus konge til Norge, gode hukommelse, har tilforne udi sine breve og rettebøder her i landet befalet og anordnet. Men forbemælte kirkers og sanghuses inventaria og messeklæder skulle biskoperne med lænsmandens og andre gode mænds raad lægge til de sognekirker, som udi samme herret eller andensteds mest trænge.

[3] *Lovsamling for Island* I, s. 73–74 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand paa Island, 16.4.1556).

Men det var saa langt fra, at denne hans kongel. Maj^sts^ allernaadigste villje blev hörsomst effterlevet, at proprietarierne holdt sig alleeneste Bessestæds convention effterretlig, i det at afskaffe capellerne. Men af det kongel. rescript, som befalede at betale præsterne deres salarium, vilde de intet viide. Og 42 aar dereffter var det saa gaaet af glemme, at de fornemste mænd udi landet, hvoriblandt var begge biskoperne og begge laugmændene, sagde offentligen, at de ikke veed nogen kongel. confirmation paa Bessestæds samþyckt til landet være indkommen, hvorfor de da udi en dom eller constitution, som de paa Altinget Anno 1598[1] forfattede, dömte og statuerede, at alle capeller og kirker skulde ved hævd og magt holdes, og præsterne skulde være pligtige til udi dem at forrette gudstjenisten paa sognedage, hvorimod dem burdte betales deres sædvanlige billige salarium, som udi dommen specificeres. Hvilket til en tid blev effterlevet, men siden blev forsömt, og Bessestæds samþyckt alleeneste holden for lovgyldig i denne post.

Vilde mand nöye undersöge og udföre denne sag, saa kunde mand herom skrive en vidtlöfftig afhandling, hvilket tiid og lejlighed nu ikke tillader. Men saa meget maae jeg siige, at siden Anno 1570 og til vore tiider er henved 80 kirker og capeller her i Skalholt stifft afbrudte eller forfaldne, og præsternes indkomster derved tvertimod forbemelte rescript meget formindskede, saasom de slet intet vederlag har faaet for de indkomster, som de tilforn havde af disse kirker.

I saadan tilstand har sagen været indtil udi min formands, sal. biskop Gislesens[2] tiid, da mand faldt paa den meening, at her var endnu nogle unödvændige kirker og capeller, som kunde afskaffes. Aarsagen dertil veed jeg ikke. Men det förste, jeg har fundet derom, er et general kirkeinspections collegiiskrivelse til den sal. mand af dato 1749 og saa fremdeeles til 1752. Siden, effter at jeg kom til stifftet, vedvarede correspondencen om samme sag udi mange aar, dog mest derom til hvem disse kirkers ejendomme burdte henfalde. Thi vii begge, hans höyærværdighed hr. biskop Magnussen[3] og jeg, var af samme meening, at præsterne burdte intet miste af deres salario, endskjöndt kirkerne blev afskaffede, hvilket vii grundede:

α) Paa forbemelde hans kongel. Maj^ts^ Christiani 3^ti^ rescript.

[1] *Alþingisbækur Íslands* III, s. 143–146 (Hálfkirknadómur 1598).
[2] Ólafur Gíslason (1691–1753), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1747–1753.
[3] Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779.

β) Paa præsternes trang og fattigdom.

γ) Den billighed, at saasom sognefolkets tal og præsternes arbeede var det samme, saa siuntes det vedbörligt, at de beholdt det, som de fortjente, og hans kongel. Maj^st^ havde dem een gang tilladt. Særdeeles saasom proprietarierne intet tabte, men langt meer vandt herved, idet at de nu ikke alleeneste befryedes fra at staae i ansvar for kirken og dens ejendomme, men og blev selv ejermænd til det samme.

Men saasom hr. amtmand Gislesen var af den meening, at præsterne, som ikke længer besögte disse kirker, naar de een gang blev afskaffede, kunde med ingen billighed prætendere noget af den og maatte derfor lade sig nöye med halvparten af deres malkekvæg. Saa blev sagen opsadt aar fra aar indtil 1765, da den allernaadigste resolution faldt (ret effter amtmandens villje og den forestilling, som hand havde gjordt, da hand var i Kiöbenhavn 1764) saalydende som fölger:

> Og ville vii derhos allernaadigst, at med disse kirkers inventarier, kvilder og andet skal forholdes saaleedes:
>
> 1° At halvparten af capellernes kvilder og alles messeklæder, ornamenter og instrumenter skal henfalde til nærmeste fattige præst og kirke epter din sigende. Men klokkerne skal sælges paa auction for deraf at samle en liden capital til hjelp for de fattigste kald i stiptet.
>
> 2° At den anden halve part af kvilderne og ald ejendom skal tilfalde vedkommende proprietarier og ejermænd. Derepter du dig etc.[1]

Hvorved de fattige mænd ikke alleeneste mistede den liden indkomst, som de havde af disse kirker, men og fik den byrde at staae udi ansvar for halvparten af qvilderne. Men derimod vandt proprietarierne saa meget at:

α) Hjemfaldt dem præsternes salarium.

β) Ligeleedes halvparten af qvilderne og ald anden ejendom.

γ) Blev de befriede for ald kirkens og qvildernes ansvar.

Og δ) kand nu i stæden for de qvilder, som præsterne maatte imodtage, indsette deres egne qvilder og træche fuld leje af dem.

Vilde nu velædle hr.hr.hr. Commissarii lade sig behage at forestille hans kongel. Maj^st^ denne sag og med deres krafftige intercession[2] tilvejebringe de fattige præster den ret, som dem ifölge de 2de Christiani 3^ti^

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 525–526 (Reskript til Biskoppen over Skalholt Stift, Finnur Jonsson, ang. nogle Annexkirkers og Capellers Afskaffelse, 17.5.1765).

[2] Milligöngu. / *Mellemkomst*.

(gloriosae memoriae)[1] rescripter af datis 1542, samt 1556 tilkommer, og dem er formedelst een særdeeles forestilling fravændt, saa skede dem og deres effterkommere een stor velgjerning, som de uophörligen vilde takke og ihukomme.

6. Vilde hans kongel. Mayst allernaadigst lade sig behage at befrie præsterne fra at udgive længer den paabudne skat til tugthuset, saa var dem det noget lettelse og tugthuset til liden skade. Særdeeles saasom samme i mange menniskers tanker er landet til ingen nytte, men saavel kongens cassa som landet til byrde, og har nu derforuden indkomster nok til at subsistere ved.

7. Ligeleedes var det præsteskabet et anseeligt soulagement,[2] om hans kongel. Majst allernaadigst vilde skaane det for de nye paalæg, skat, gjaftoll og andre saadan udgiffter, som de fremfarne konger har ikke alleeneste skaanet dem for og allernaadigst forsikret, at de aldrig skulde dem paalægges, men lovet, at de skulde beholde de friheder og privilegier, som de havde udi biskoppernes tid. Saasom de höylovlige Konger Christianus 3^{tius} og Christianus 4^{tus} udi deres kirkeordinantzer udtrykeligen love og Christian 3^{tius} derforuden i et à parte til Island indsendt rescript af dato 1542. Om hvilken ældgammel frihed mand har seet een piece[3] grundet paa disse kongel. löffter og andre umoedsigelige alderdommens levninger.

Vilde velædle höystærede hr. hr. hr. Landcommissarii lade sig behage at forestille hans kongel. Majst denne præsternes uselhed og derhos de hjelpemidler, som jeg nu har forslaget, af hvilken aldeeles ingen hverken er nogen ny byrde for almuen, men alleeneste med tiden indsnegne misbrug, som med rette bör afskaffes og aldrig burdte findes hos et vel moraliseret folk. Ikke heller noget af dem til hans kongel. May^{ts} cassa fornærmelse eller intraderz formindskning.

Og vilde hans kongel. Majst formedelst deres höyfornufftige forestilling og krafftige intercession allernaadigst bevilge dette, saa vilde det (endskjöndt det siunes lidet) dog være de saa overmaade fattige og nödlidende præster til nogen hjelp og soulagement udi deres uselhed. Thi andre midler, som enten sigter til udgiffter af kongens cassa eller almuen til byrde, understaar jeg mig ikke at foreslaae.

[1] Háloflegrar minningar. / *Højlovlig ihukommelse.*
[2] Léttir. / *Lindring.*
[3] Lítill bæklingur. / *Lille, trykt skrift.*

II°

Det andet, som hörer til den gejstlige oeconomie, er angaaende kirkerne og deres tilstand. De er fire slags: α) Domkirken. β) Kongens kirker. γ) Præsternes eller beneficii kirker.[1] Og δ) proprietarii kirker.

α) Hvad domkirken[2] angaar, da er hun gammelt hus, som unegteligen behöver reparation, som kand skee enten med at fortömmres[3] overalt, hvilken omkostning vil komme paa 3 til 400 rd. Eller og at nedrives og opbygges paa ny, og da vil det löbe til 2.000 rd. i det ringeste. Thi saa meget har dens sidste byggning kostet, og var da paa tömmeret langt bedre pris end nu. Men skulde den bygges af steen, saa vilde omkostningen formoedentlig blive langt större, saasom transporten af kalk og bjelke over saa lang og slett vej fra Örebaks handelsstæd[4] hidtil koster snart saa meget eller meer end materialierne. Ellers er her ikke langt fra et kosteligt og til saadan bygning meget bekvæmt steenbrud, men saa stor omkostning kand kirkens cassa ikke taale, saasom den nu ikke indeholder meer end 850 rd. Hvorfor det siunes vel det beste raad at reparere den med fortömring overalt, thi saa kand den endnu staae mange aar. Hvorom jeg gjerne maatte höre velædle hr.hr.hr. Commissariers höyfornufftige betænkende.

β) Kongens kirker kaldes in genere alle de kirker, som staae paa kongens egentlige grund og gaarde, hvoraf closterkirkerne eller de, som staae paa closterne og deres gaarde, staae under closterholdernes opsigt og ansvar og maae af dem effter fornödenhed repareres og vedligeholdes. Saa at publicum aldrig har noget contribueret til deres conservation, undtagen een gang til Ingialdsholskirke og een gang til Westmanöekirke,[5] begge gange formedelst vedkommendes underretning. Men siden hans kongel. Majst kom i erfaring om sagens rette sammenhæng, har forpacterne af Stappens ombud og Westmannöerne[6] maatt dem reparere og vedligeholde. Men in specie[7] kaldes nu de, som staae paa kongens jorder

[1] Beneficium. Kirkjustaður sem biskup hafði forræði yfir og veitti presti að léni var kallaður beneficium eða kirkjulén. / *Beneficium. En kirke, som biskoppen havde råderet over og gav præsten som len, blev kaldt beneficium eller kirkelen.*

[2] Skálholtsdómkirkja, Biskupstungur, Árn.

[3] Skipta um timburklæðningu. / *Reparere ved at indsætte ny træbeklædning.*

[4] Eyrarbakki, verslunarstaður / *handelssted*, Árn.

[5] Ingjaldshólskirkja, Neshreppur, Snæf.; Landakirkja í Vestmannaeyjum.

[6] Arnarstapaumboð. / *Arnarstapis ombud*; Vestmannaeyjar.

[7] Sérstaklega. / *Særskilt.*

udi Guldbringesyssel, kongens kirker, af hvilke Bessestædskirke[1] er den fornemste. Om hvilken nu intet er at erindre, uden at andre kirker i stifftet har maatt 2 gange oppbygge Bessestædskirke. Först Anno 1619 og siden Anno 1727, da den een gang derimellem af landfogeterne Klein og Heidemann,[2] nemlig choret af den förste og fremkirken af den sidste, havde været opbygget. Og nu for faae aar siden er Hvalsneskirke[3] ligeleedes af de andre kirker opbygget.

Om contributionen til Bessestædskirke have een deel proprietarii moveret[4] den qvæstion, at efftersom Bessestædskirke ejer ⅓ af grunden, og amtmanden opbærges dens afgifft saavel som af de ⅔, som kongen specialissime tilhörer, hvilken kongen hannem til boepæl har forleent, om da ikke amtmanden af den grundens deel, som kirken tilhörer, tillige med andre forleningsmænd, som kongens kirker under hænde have, bör contribuere noget til Bessestæd kirkes bygning. De vil siige, at kongen har forleent hannem gaardens ⅔ deele uden afgifft, men af ⅓ deel var det ikke ubilligt, at han gav nogen recognition[5] til kirken. Hvilket, saasom det er en gandske ny og mig uvedkommende instance, saa lader jeg den staae ved sit værd uden at reflectere noget paa den.

γ) De tredje slags kaldes gejstlighedens eller beneficii kirker, thi de staae paa præstegaardenes grunde, hvilke hans kongel. Maj^st^ har forleent præstene. Deres omstændigheder ere ulige, thi een deel af dem tilhörer ej alleeneste hjemmegaarden, men og mange andre mindre gaarder og adskillige herligheder. Andre har noget, dog mindre, jordegods, og de tredje lidet eller intet meer end hjemmegaarden. Ald den afgifft og reveneur, som falder af disse kirkejorder, hjemfalder præsten, hvorimod han bör holde kirken med ald hendes ejendom ved hævd og magt og betale de contributioner, som deraf skal udgives.

Og saasom hand er ikke forbunden at gjöre nogen regning for bemelte indkomst, saa kaldes desslige kirker og vedfastede[6] præstegaarder beneficia og afgifften mensalia sacerdotis.[7] Saasom nu intet af dette jor-

1 Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Bessastaðakirkja, Álftaneshreppur, Gull.

2 Jóhann Klein, fógeti / *foged*, 1660–1662, 1665–1683; Christoffer Heedemann (ca. 1623–1703), landfógeti / *landfoged* 1683–1693.

3 Hvalsneskirkja, Rosmhvalaneshreppur, Gull.

4 Fært í tal. / *Bragt på bane*.

5 Leigugjald, sem viðurkenning á eignarrétti. / *Lejeafgift, som indrømmelse af ejendomsret*.

6 Tilheyrandi kirkjunni. / *Tilhørende kirken*.

7 Framfærsla eða laun prests. / *Underhold eller løn til præsten*.

degotses reveneur föres kirken til indkomst, saa har de til deres vedligeholdelse, ligesaavel som alle andre kirker, deres særdeeles indkomst, som kaldes kirkens portion, det er tiende, lysetolde[1] og begrævelsespenge, for hvilke indkomster bör af præstene gjöres reede og regnskab. Strækker de til kirkens vedligeholdelse og anden nödvændig udgifft, saa er det got for præsten, thi han bliver da fri for at tillægge dem noget. Og ifald indkomsten overgaar udgifften, saa bliver det kirken til gode sadt udi præstens forvaring. Men strækker den ikke til at betale kirkens udgifft, saa maae præsten det af den anden indkomst, som ellers var hans og kaldes mensalia sacerdotis, tillægge, paa det at kirken med tilhörende altid kand være i tilbörlig stand.

δ) De fjerde slags er proprietarii kirker. Deres tilstand er saaleedes, at de staae paa proprietariernes gaarde og grund, af hvilken de dog eje ½, ⅓, ¼ eller og saa meget, som kirkestolen[2] dem tilegner. Og mange af dem eje derforuden andre gaarder og adskillige herligheder tillige med malkekvæg og andet inventarium. Af malkekvæget opbærger præsten den halve leje i stædet for den gamle præsteskyld og andet saadan. Men den anden halve deel hjemfalder proprietario for det ansvar og byrde, som hand har af bemelte kvæg, idet hand bör holde det ved hævd og magt.

Disse kirker har og den saakaldede portion, for hvilken proprietarius gjör ligedan regnskab som præsterne. Men for kirkejordenes landskylder har proprietarii aldrig gjort nogen regnskab, endskjöndt det er dennem udi den allernaadigste anordning af dato 19de Maji 1747[3] om kirkebogenes indrettelse, saavel som udi den Norske lovs libr. 2, cap. 21, art. 14de og biskopernes instruction, art. 15.,[4] alvorligen tilsagt og befalet. Hvortil deres fornemste grund er den ældgamle hævd, at de og deres formænd lang tid, det ringeste siden reformationen, aldrig har gjort regnskab for disse landskylder, og saasom præsterne gjör det ikke, saa vil de

[1] Ljóstollur. Sérstakur skattur, ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og til að útvega vín og brauð. / *Lysetold. Afgift, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød.*

[2] Kirkjubók, þ.e. reikningar og eignaskrár kirkju. / *Kirkestol, dvs. kirkens regnskaber og ejendomsregistre.*

[3] *Lovsamling for Island* II, s. 693–694 (Reskript til Stiftbefalingsmand Henrik Ocksen og Biskoppen i Skalholt Oluf Gislesen, ang. Indretning af gjennemdragne Kirkeböger, 19.5.1747).

[4] *Kong Christian den Femtes Norske Lov*; *Lovsamling for Island* II, s. 652–653 (Instruction for Superintendenterne i Island, 1.7.1746).

og derfor være befriede. Men ingen af disse argumenter kand holde stick, thi de landskylder, som præsterne opbære af kirkejorderne, er deres mensalia og salarium, som kongen har tillagdt dem. Og denne hævd er med forbemelte anordninger ophævet. Men saasom det er alt for hart for kirken, at den skal slet intet gavn have af sine jorders landskylder, saa siunes det og at være noget hart for proprietarierne, at de paa deres egen regning og omkostning skal incassere disse landskylder, siden anvende dem udi penge, kirken til nytte, og staae i ansvar for dem uden at faae noget for deres umage.

Hvorfore min uforgribelige meening er, at saasom de allerunderdanigst bör at lyde hans kongel. Maj^ts^ allernaadigste befaling i det at indföre landskylderne kirkerne til indkomst, saa burdte dem i kirkens udgifft accorderes noget (kandske ½ eller der omtrent) for deres umage. I det ringeste burdte mand have allerunderdanigst tilbedet sig hans kongel. Maj^ts^ allernaadigste resolution i denne sag. Hvilket endnu staar dennem aabet for, thi her er intet periculum in mora,[1] thi mand veed af kirkestolene, hvad mange garder eenhver kirke tilhörer. Det er og lett at faae opspörgt, hvad höy landskyld hvert aar af hver gaard betales. Mand veed og, hvad mange aar er, siden denne allernaadigste anordning blev udgiven. Hvilket alt, naar det sammenlægges, viser klarligen, hvad meget de i saadan maade skylder til kirken. Det vanskilligste er at fastsætte, hvad meget de skal have for deres umage. Og paa det, at hans kongel. Maj^ts^ allernaadigste villje kunde i denne post allerunderdanigst blive allerhörsomst effterlevet, og at de gode hr. hr. proprietarii kunde skee, hvad ret og billigt eragtes, saa henstilles til velædle hr. hr. hr. Commissariernes gotbefindende, om sagen skal herved beraae, eller ogsaa de vil behage samme for hans kongel. Maj^st^ allerunderdanigst at andrage.

III°

Den tredje slags oeconomie, som sorterer under gejstlig inspection, angaar: α) Bispegaarden med tilhörende og β) skolevæsenet.

Hvad α) bispestolen[2] angaar, da er bygningen og huusene nu alle i forsvarlig og brugbar stand. Ligeleedes og det ved separationsacten af

[1] Engin hætta á ferðum þótt málið frestaðist. Þetta er lagalegt hugtak sem stuðst er við þegar talin eru vera skilyrði fyrir hendi sem styðja við beiðnir um brýnar aðgerðir. / *Ingen fare foreliggende på grund af ventetiden. Dette er et juridisk begreb, som anvendes, når der menes at være forhold, der underbygger en anmodning om uopsættelige indgreb.*

[2] Skálholtsstóll / *Skálholt bispestol*, Árn.

hans kongel. May^st sub 29de Maii 1767[1] fastsadte inventarium, undtagen qvylderne, hvilke qvægsygen haver ödelagt, at ved den sidste aflevering 1764 kunde af 784 qvylder, som da burdte fölge med oeconomiens jordegodz,[2] af den fratrædende oeconomo[3] til successorem overleveres, kunde alleeneste 579 4/5 afhændes, saa der fattedes 204 2/5 qvylder. Hvilkes leje eller reveneur gjör aarligen 136 rd. 20 sk., men i næstafvigte 7 aar 953 rd. 50 sk. og derforuden paafaldende aarlig rente, som udi 7 aar gjör in alles over 1.000 rd. Hvilket manqvement jeg meer end een gang har andraget ikke alleeneste for amtmændene her i landet, og intet efterretligt svar kundet erholde, men og for sal. stifftamtmand, deres excellence hr. geheimeraad Rantzau,[4] som gav det svar, at hand ikke vilde indlade sig i den sag. Tvende gange har jeg og herom forespörgt mig hos generalkirkeinspectionscollegio, som förste gang henvisede mig til commissionen, men saasom her var da ingen commission, saa var svaret saa got som intet. Hvorfor jeg igjen toeg min forespörsel og fik det svar, at jeg kunde holde mig til min formand. Hvilket var slet intet bedre for mig, saasom separationscommissionen havde udgivet den eragtning, at det var billigt, forrige oeconomus befryedes fra at svare til de paa gotset af qvægsigen döde qvylde, hvoraf det vilde ufejlbarligen fölge, at om jeg havde paafördt forrige oeconomo processer, saa havde jeg strax været anseet for temere litigans.[5]

For de udi qvægsygen döde 98 og saa mange igjen indsadte kvylder blev forrige oeconomo betalt med 392 rd., hvoraf 260 rd. var indkomne for det unödvændige inventarium, som Anno 1757 blev udleveret til at selges ved offentlig auction. Men hvordan dermed er viidere tilgaaet, er mig uvitterligt uden det alleeneste, at paa godsets værdie fattes endnu 146 rd. 3 mk. Men hvor de er nu, kand jeg ikke siige. Jeg har ogsaa siden 1764 alleeneste her i Arnessyssel[6] indsadt 106 qvylder paa oeconomie-

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 568–579 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767).

[2] Sá hluti jarðagóssins sem heyrir undir ráðsmann biskupsstólsins og skólans en ekki beint undir biskupsembættið eftir aðskilnaðinn (separations-acten). / *Den del af jordegodset, som hører under bispestolens og skolens forvalter, men ikke direkte under bispeembedet efter adskillelsen (separations-acten).*

[3] Ráðsmaður. / *Forvalter.*

[4] Otto Manderup von Rantzau (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768.

[5] Sá sem rekur tilhæfulaust mál. / *Den, som fører grundløs sag.*

[6] Árnessýsla. / *Árnessyssel.*

gotzet i stæden for saa mange udi qvægsygen döde qvylder. Men kandske over 200 qvylder paa heele bispestolens gots fra pestens begyndelse indtil denne tid, som jeg med authentiqve documenter kand beviise, om behov gjöres, og der för endnu ingen betaling faaet. Min uforgribelige meening er, at hvad som var ret og billigt for min formand i denne sag, det maatte og være ret for mig, saa at mig ligeleedes tilkommer betaling derfor.

Men β) hvad skolens oeconomie (det er rectorum og disciplernes), pleje og underholdning angaar, da haver den (uanseet der fattedes paa den dertil destinerede capital) været som tilforn ret effter det allernaadigste reglement og separationsact, eller og naar een eller anden udi reglementet specificeret mad ikke har været at bekomme, saa har de faaet anden lige god der for. Ligeleedes har og rectores faaet deres salarium, som med deres qvitteringer kand bevises. I saadan tilstand har oeconomien været næstafvigte 7 aar, saa jeg har ikke alleeneste aarligen maatt af mit eget tillegge 136 rd. 20 sk., men og indsette forbemelte 106 kvylder for de, som ere döde af qvægsygen. Hvoraf följende spörsmaal kand gjöres:

α) Kand dette gaae længe saaleedes til?

β) Er den omkostning, som reglementet foreskriver om spiisningen, tidens længde etc. aldeeles nödvændig?

γ) Er den saa nyttig, at den kand knapt eller ikke anderleedes være?

δ) Mon heraf vil flyde nogle særdeeles sviter eller consecancer?[1]

ε) Hvordan kand de forebygges og oeconomien indrettes uden skade, saavel for lærdomen som for landet eller det gemeene væsen?

Disse spörsmaals besvarelse vil jeg gjerne overlade til een anden, som har bedre indsigt end jeg. Saavel i det almindelige oeconomiske væsen som i særdeeleshed udi skolens oeconomie og de sviter, som deraf vil flyde, men derhos er saa stor elskere af begge velstand som jeg. Hvorhos jeg kand forsikre, at sagen er af saadan vigtighed, som nogen ting kand være og derfor vel værd at tage til nöyeste undersögning.

IV°

Den fjerde slags oeconomie, som er under biskopens inspection er hospitalsvæsenet.

Her i stifftet er 3 hospitaler, eet udi hver landsfjerding. Nemlig: Udi Vesterfjerdingen Hallbiarnareire, som forsörger nu om stunder aarligen

[1] Eftirköst eða afleiðingar. / *Eftervirkninger eller konsekvenser*.

5 à 6 spedelske personer, i stæden for der tilforne har optest været 3 à 4. Udi Synderfjerdingen er Kaldadarnes, som nu ogsaa ligeleedes aarligen underholder 5 hospitalslemmer, i stæden for der var tilforne 3 à 4. I landetz österdeel er Hörgslandshospital.[1] Der er sjælden meer end 1 à 2 a gangen, og i forrige tider har der mange gange ingen været. Hvortil aarsagen maae være, at denne sygdom enten ikke er saa almindelig paa Österlandet som her paa Synder- og Vesterlandet, eller og at indbyggerne udi Mulesyssel ikke vil gjöre sig den umage at flötte deres syge saa lang vej, thi de, som har været indtagne paa hospitalet, er fra Skaftefieldsyssel.[2] Hvoraf sig reeser det spörsmaal, om indbyggerne udi Mulesyssel maatte föyes i den begjæring at efftergive dem deres aarlige hospitalshluter[3] og det, som hospitalet udi deres syssel, saavel for ægteskabs bevillinger som andet desslige, kand tilfalde deres syge til nogen underholdnings hjelp. Hidindtil har mand ikke understaaet sig at gjöre saadan, saasom det siunes at modstride den kongel. anordning om hospitalerne af dato 27de Maii 1746.[4] Har jeg saa intet andet denne gang at mælde om hospitalerne uden at indberette, at med deres oeconomie forholdes, saavidt mueligen skee kand, effter forbemelte allernaadigste anordning.

V°

Colophonis loco[5] maae jeg tillægge som anhæng af den almindelige oeconomie den fry skytz, som biskoperne bör nyde paa deres wisitationer. Mand har derom saavel gamle som nye love og constitutioner. Thi udi den Anno 1275 overalt lovtagne Christenrettes cap. 3. befales under 6 öres mulct, at biskopen skal af hvert sogn skaffes 12 hester til nærmeste kirke. Ordene liude saaleedes:

> En þá er biskup fer í sýslu sína börn að ferma eður kirkjur að vígja eður aðra þjónustu mönnum að veita, hvort sem hann fer langt eða skammt, þá eru allir skyldir, þeir sem til eigu og kvaddir verða, að fá honum reiðskjóta

[1] Hallbjarnareyrarhospítal, Eyrarsveit, Snæf.; Kaldaðarnesshospítal, Sandvíkurhreppur, Árn.; Hörgslandshospítal, Kleifahreppur, V-Skaft.

[2] Múlasýslur. / *Múlasysler*; Skaftafellssýslur. / *Skaftafellssysler*.

[3] Hospítalshlutur. Sérstakt gjald lagt á þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. / *Hospitalsandel. Henviser til den del, der betales til hospitalet i afgift af fiskeriet for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske.*

[4] *Lovsamling for Island* II, s. 581–588 (Anordning om Hospitalerne paa Island, 27.5.1746).

[5] Niðurlag, lokaorð. / *Konklusion, afslutning.*

> tólf ef hann þarf svo. En sá sem fellir þennan skjót er sekur vj aurum við biskup. En sá sem biskupi veitir skal krefja láta reiðskjóta með tvo votta.[1]

Og den Anno 1747 biskoperne allernaadigst meddelte instruction taler derom saaleedes, art. 12:

> Enhver biskop nyder for sin wisitation udi hvert herret fry skytz og tæring, med de ham fornödne folk paa reesen. Hvortil syselmanden udi det herret, hvor biskopen skal visitere betids, naar det ham er bekjendtgjort, gjör de fornödne anstalter.[2]

Endskjöndt denne lov er meget god, saa er den dog ikke saa tidelig, at mand jo ikke har fundet indvændinger og exceptioner, biskoperne til fortræd og hinder. For exempel:

1° Biskopen kand ikke reese hjemmen fra förend effter Althinget sidst i Julio. Vil han visitere Mulesyssel, saa maae han endeligen tage sin tour over Kialveg til Skagefiörd og saa langs effter Holum stifft,[3] indtil han kand opnaae den yderste deel af Mulesyssel, thi ellers kand han ikke naae hjem, förend vinteren indfinder sig. Her möder hannem strax den instance: Almuen bör skytze ham fra een kirke til anden i det herret, som han visiterer, men ikke over Holum stifft eller uden for herredet.

2° Vil han nu tage anden tour til Mulesyssel over Skaftefieldssyssel, saa maae han höre, at efftersom han vil visitere Mulesyssel, saa bör dens indbyggere skytze ham, men vii ikke. Og endskjöndt hand kand siige, at han vil visitere Skaftefieldsyssel paa retourreesen, saa heeder det: "Ja, naar han kommer til at visitere hos os, saa vil vii skytze ham, men för ikke." Ligeleedes er det med de udi Rangaaewallesyssel, naar han vil reese der over til Skaftefieldsyssel.

3° Vil biskopen visitere paa Westfiorder, udi Bardestrandz-, Iise-

[1] Kristinréttur Árna Þorlákssonar lögtekinn 1275. Prentaður í: *Járnsíða og Kristinréttur Árna Þorlákssonar*. Útg. Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon, Már Jónsson, Reykjavík 2005, s. 149. / Oversættelse 2018: Men når en biskop rejser i sine sysler for at konfirmere børn, indvie kirker eller yde folk andre tjenester, hvad enten han rejser langt eller kort, så er alle pligtige, de som ejer og bliver tilsagt, at give ham tolv rideheste, hvis han har brug for dem. Men de, som undlader denne befordring, straffes med seks øre til biskoppen. Men den, som yder til biskoppen, skal kræve ridehestene tilbage med to vidners bekræftelse.

[2] *Lovsamling for Island* II, s. 652 (Instruction for Superintendenterne i Island, 1.7.1746 (sendt til Biskopperne i Island 14.4.1747)).

[3] Norður-Múlasýsla. / *Norður-Múlasyssel*; Kjalvegur, Árn. og Hún.; Skagafjörður, Skag.; Hólastifti. / *Hólar stift*.

fiordz- og Strandesysseler, saa maae han reese over Arnes-, Borgefiordz-, Myre- og Dalesysseler, om hvilket indbyggerne siige alt det samme, som de udi Rangewalle- og Skaftefieldsysseler.[1]

4° Er nu biskopen i stand til at gjöre det og virkeligen gjör det, at skytze sig selv, saa han reeser paa egen omkostning til de langt fraliggende sysseler, da er hans heste saa udmattede, naar han kommer derhen, at de maae hviile ud og samle kræffter, om de skal tjene igjen tilbage reesen. Saa han maae dog bruge fri skytz til at visitere herredet. Hvilket ham bliver vel ikke aldeeles nægtet. Men det gaae α) ikke af uden knurren og murren, men og β) saa seenfærdigen, at hann maae forsömme og bie een heel dag eller kandske længer, indtil det kommer. γ) Siden er det saa slett, at mand kand ikke eller neppe bruge det, hvorved ikke alleeneste spildes tiden, men og foraarsager mangfoldig skade og ulejligheder. Og δ) dog maae han paa det sidste give en temmelig doceur og drickepenge til at skille sig vel af med saadan folk. Hvilket altsammen mig er paa adskillige stæder vederfaret.

Og saasom ingen kand negte, at saadan behöver forandring og forbedring, saa har jeg og andraget det og ikke alleeneste sögt om forbedring derpaa, men og foreslaget maaden og midlerne dertil. Men saasom een deel af fornemme mænd har saa i dette som andre ting altid været mig imod, saa har de ogsaa kommet i vejen, at det ikke skulde faae fremgang. Hvorfor sagen er endnu i saadan stand og vil være, saa længe den ikke bliver den höyeste övrighed sandfærdeligen og uden alt partiskhed forestillet.

Men maaden og midlerne ere disse:

1° At saasom bönderne, særdeeles [i] de mellemliggende sysseler, over hvilke touren falder frem og tilbage kandske 2–3 aar paa hinanden, skyder paa,[2] at de i deres höebjeringstid ikke uden stor skade kand forlade saa nödvændig gjerning eller og tage deres heste fra eget arbeede til saadan brug. Saa var det best at foregive[3] dem saadan, hvorimod de fattige, som tiender noget og dog ikke er udi skifftetyende,[4] skulde aarligen give

[1] Barðastrandarsýsla, Ísafjarðarsýsla, Strandasýsla, Árnessýsla, Borgarfjarðarsýsla, Mýrasýsla, Dalasýsla, Rangárvallasýsla, Skaftafellssýslur. / *Barðastrandarsyssel, Ísafjarðarsyssel, Strandasyssel, Árnessyssel, Borgarfjarðarsyssel, Mýrasyssel, Dalasyssel, Rangárvallasyssel, Skaftafellssysler.*

[2] Bera fyrir sig. / *Påberåber sig.*

[3] Láta eftir. / *Eftergive.*

[4] Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende*

1 sk. og de andre 2 sk. courant. Jeg siiger forsettligvis: α) De fattige, thi biskopens wisitatz skeer ligesaavel for dem som for de bemidlede, og de fattige maae ligesaavel skytze, om de kand gjöre noget, som de riige. β) Siiger jeg lidet, thi saasom biskopens wisitatz udi Skalholt stifft bör indfalde hvert femte aar, saa er det da 5 sk. danske, som saadan een bör dertil contribuere udi 5 aar. Da fri skytzen koster langt meer, som jeg skal siden demonstrere.

2° Opbörselen af disse contributioner kunde saaleedes skee: Ifölge Cammercollegii skrivelse af dato 1762, d. 15de Maji,[1] er landphysico af Skalholt bispestol tillagdte 1 discipels kostpenge, 18 rd., og eleemosinarii[2] underholdning, 24 rd., tilsammen 42 rd. Disse penge opbærer landphysicus deels selv, deels ved de saakaldede fjerdingschyrurgos.[3] Samme kunde hereffter allernaadigst tillægges biskoppen som een liden erstattning for hans wisitationsomkostning, hvorimod han skal lade sig, saavidt reesen frem og tilbage angaar, nöye. Endskjöndt de gjör lidet imod det, som hannem var tilforne tillagt, og hand beholdt, indtil separationsacten blev forfattet, da hand blev skildt derved, nemlig tienderne af Mule-, Skaftefields-, Arnes- og Iisefiördzsysseler, som udgjöre endnu hen ved 105 rd., hvilke nu er deels tillagde oeconomien, deels biskopen som hans salarium eller mundportion.[4] Derimod, nemlig for de forbemelte 42 rd., kunde landphysico og fjerdingschyrurgis tillægges optbemelte contribution, som virkeligen vil blive langt meere end 42 rd. Thi effter mandtalets tabeller er her nu i stifftet 8.912 par ægtepersoner, af hvilke, naar halvparten giver 1 sk. og den anden halve deel 2 sk., saa bliver summen 133 rd. 24 sk.

3° Saasom nu denne summa langt overgaar det, som landphysicus mistede, eller 42 rd., thi her er end tilovers 91 rd. 24 sk., saa bör sysselmændene, hvilke maatte paalægges at incassere dette, at beholde ⅓ deel

---

henviser til det islandske begreb skiptitíund. *Det var en betegnelse for tiende af ejendele, der var 5 hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele; til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

1 *Lovsamling for Island* III, s. 447–449 (Kongelig Resolution ang. Medicinalvæsenet, 10.5.1762 (communiceret … ved Rentek. Skrivelser 15.5.1762)).

2 Djákni (kristindómsfræðari) sem hafa átti á klaustrum og auðugustu lénskirkjum eftir siðaskipti. / *Diakon (kristendomslærer), som skulle være på klostrene og de rigeste lenskirker efter reformationen.*

3 Fjórðungslæknum. / *Fjerdingskirurger.*

4 Framfærslueyrir. / *Portion levnedsmidler eller tilsvarende pengebeløb.*

deraf for sin umage, men resten kunde tillægges enten jordemöderne eller anvendes til andet gudeligt brug.

4° Ifölge af dette skal biskopen selv skaffe sig og sine folk paa frem- og tilbagereesen skytz og underholdning, uden at gravere[1] almuen noget, men alleeneste hvor hand kommer, skal den være pligtig at forskaffe hannem uden ophold alle nödvændige ting for billig betaling under det straff, som loven mælder, hvorom de bör af sysselmændene advares. Paa denne maade kand ald den dispute og klage over fry skytzen aldeeles ophæves, almuen til stor lettelse. Og er dette ikke, som nogle kandske vil paastaae, noget nyt paalægg (conf. forbemelte love), men ældgammel skick, som ved denne foranstaltning kand forandres til langt mindre og ordentligere contribution, indtil fry skytzens omkostning behövedes, hvilket medfölgende exempler kand öyesiunligen demonstreres.

Posito[2] at i et sogn er ikkun 10 bönder, 5 af hver slags, saa bliver deres contribution udi heele 5 aar 75 sk. Nu kommer biskopen hvert 5te aar, og om de skal skytze og underholde hannem og hans folk effter fornefnte love, saa bliver omkostningen ulige stor. Thi först skal de underholde ham og hans folk 1 dag i det ringeste, som ikke kand andföres for mindre end 4 mk. croner eller 68 sk. Siden skal de skytze hannem og hans folk, og kand 12 heste da ikke koste mindre end 12 al., som gjör 51 sk.,[3] og 2 fölgemænd à 18 sk. hver, men med deres heste 43 sk., som gjör in alles 161 sk. Ligesaa meget koster hans retourreese, saa omkostningen bliver in alles 212 sk. Er der nu 20 bönder i sognet, halvparten af hvert slag, saa bliver fry skytzen 222 sk.[4] for frem- og tilbagereesen, men 5 aar contribution 150 sk.[5] Og om biskopen formedelst uvejr eller anden lovlig aarsag maae opholde sig længer paa et stæd eller og et aar effter andet reese gjennem samme syssler, da bliver omkostningen paa fry skytzen disto större. Og hvordan som bladet vendes, bliver det lettelse for almuen at contribuere aarligen noget lidet, og biskoper derimod bekoster siin reese.

Og saasom denne forandring er alle vedkommende til forbedring, saa vil det geraade publico til nytte, om höystærede hr.hr.hr. Commissarii

[1] Íþyngja. / *Belaste.*

[2] Gerum ráð fyrir. / *Forudsæt.*

[3] Hér hefur á nokkrum stöðum verið skrifað ofan í tölurnar. / *Her er nogle steder skrevet oven i tallene.*

[4] *374 sk.* útstrikað, *222 sk.* skrifað ofan línu. / 374 sk. *overstreget,* 222 sk. *skrevet over linjen.*

[5] *Men … 150 sk.* ritað á spássíu / *skrevet i marginen.*

vilde hans kongel. Maj^st^ sagen allernaadigst forestille og med sin krafftige recommendation paa behörige stæder, höystsammes allernaadigste resolution tilvejebringe. Da nu dette, som jeg har skrevet og alleeneste angaar den almindelige gejstlige oeconomie, som jeg bör nogen inspection over have, er imod mit förste forsætt vaaxet saa meget under haanden, at jeg maae frygte for, at mand vil kjædes ved at læse det, hvorfor manum de tabula hac vice.[1]

Jeg forbliver med særdeeles höyagtelse, velædle og ædle hr.hr.hr. Commissariers tjenstbereedvillige tjener.

Skalholt bispegaard,[2] den 20de Novembr. 1770.

Finnur Jonsson[3]

Greinargerð þar sem Finnur Jónsson biskup svarar öllum greinum erindisbréfs Landsnefndarinnar [án dags. 1770]. Lit. G. N° 2.

Redegørelse hvori biskop Finnur Jónsson besvarer alle artikler i Landkommissionens instruks [uden dato. 1770]. Lit. G. N° 2.

ÞÍ. Rtk. D3/1–19.
Innskráð/*indskrevet* 26.11.1770; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 73–106; Víða í frumritinu hefur verið merkt við stakar málsgreinar með rauðu striki á spássíu. Þessir staðir eru ekki auðkenndir í uppskriftinni. Þá er aðeins um að útstrikanir og lagfæringar séu skrifaðar yfir línu eða á spássíu í frumriti og er það ekki heldur auðkennt í uppskriftinni. / *Mange steder i det originale dokument er der ved enkelte artikler mærket med en rød streg i marginen. Det er ikke nævnt i denne transskribtion. Det drejer sig også om overstregninger og rettelser skrevet over linjen eller i marginen i det originale dokument, som heller ikke er nævnt i det følgende.*

Áritun/*påskrift*: Jndlöbet den 26. Novembris 1770; Lit. G. N° 2.

[1] Læt staðar numið hér að þessu sinni. / *Lad os holde inde her for denne gang.*
[2] Skálholt, Biskupstungur, Árn.
[3] Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

ANMÆRKNINGER OVER HR. HR. HR. LANDCOMMISSARIERNES INSTRUCTION[1]

Ad I^um^

α) Folketalet fra dette seculi begyndelse etc.

Dette er en sag, som saavel, men dog i ulige hensigter, kand nægtes som bejaes. Vel nægter jeg iche, at det kand saa være paa visse stæder, ex. gr. udi Strandesyssel[2] og kandske nogle fleere, hvor gaarde findes, som tilforn have været beboede, men nu ere ödelagde. Men at en af folkets natur eller physiske og udi politiske aarsager grundet formindskelse er almindelig og overalt landet, kand jeg ikke troe. Og saa meget er vist, at Anno 1761 var folketalet udi Skalholt stifft 32.845, men 1769 fantes her 34.216. Saa uanseet smaaekopperne borttog her i stifftet Anno 1762–63 een anseelig mængde af unge mennisker, saa havde dog mandskabet udi 9 aars tiid formeeret sig om 1.371. Og skulde det saaleedes have tiltaget hver 9 aars tiid, saa faldt sagen af sig selv, thi i saadan fald vilde mandtalet have vaaxet siden 1709 (eller siden den saakaldede *store bólu*)[3] meer end om 11.960.

Men hertil behöves ingen gisning, thi naar mand confererer aarets 1769 folketal med det, som commissarierne professor Magnusson og laugmand Widalin[4] udi dette seculi begyndelse 1703 foranstaltede, saa leedes sandheden for liuset.

β) Saasom nu ved disse tvende folketals sammenligninger vænteligen vil findes merkelig formindskelse, saa ere og aarsagerne skinbarlige. Nemlig:

Först den saakaldede *stórabóla*, som her grasserede 1707–8 og borttog udi heele landet over 16.000 mennisker, men her i Schalholt stifft hen ved 12.000. Siden gjorde de smaa kopper, som 1742 og atter 1763 grasserede, ogsaa temmelig skaar udi folketalet. Hvortil mand ogsaa med

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 665–677 (Instruction for den islandske Landcommission, 22.5.1770). Sjá einnig / *Se også*: Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, „Landsnefndin fyrri og verkefni hennar." / „Landkommissionen 1770–1771 og dens arbejde." *Landsnefndin fyrri 1770–1771* I. *Bréf frá almenningi. Den islandske Landkommission 1770–1771* I. *Breve fra almuen*. Ritstj./*Red*. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016, s. 82–85; 101–105.

[2] Strandasýsla. / *Strandasyssel*.

[3] Stórabóla / *Store koppesyge* 1707–1709.

[4] Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

störste ret kand legge den store dyrtiid, som Annis 1755–56–57 borttog mange mennisker. Havde ikke disse umodstaalige tilfælde i dette stifft alleeneste borttaget in alles (effter gisning) hen ved 16.000 mands, saa tvivler jeg aldeeles, om det kunde beviises, at folketalet var nu meget mindre end ved seculi begyndelse, thi da havde mand disse 16.000 mennisker (eller deres afkommer) i behold og conseqventer nu alleeneste her i Skalholt stifft hen ved 50.000 i stædet for 34.216 mennisker. Hvilken mængde landet kand af egen kræffter aldeeles ikke forsörge.

γ) At forslaae midler mod saadan epidemiske sygdomme, som kopperne ere, vil blive (særdeles her i Iisland) fast umueligt. Thi inoculation[1] eller saadan vil knapt gaae her an, hvorom hr. landphysici meening vel maatte höres. Men imod dyrtid, som mesten part plejer at foraarsages af haarde vintre, samt höebjæringens og fiskeriets mislingelse, kand intet andet raad eller middel optænches end korn- eller mehlmagaziners oprettelse, hvilket seent eller aldrig kand komme i stand udi saa fattigt land, som dette er.

δ) At[2] store gaarders deelelse i smaa parter kand hjelpe til folkets formeerelse (her i Iisland), er noget, som jeg ikke forstaaer, undtagen alleeneste de, som ligge ved söekanten, hvor folk lever mest af fiskeriet. Men til de (saakaldede) sveite[3] holder jeg det paa fleste stæder skadeligt. Thi:

a) Jo mindre jordemoen en har, jo mindre formue.

b) Fleste höfudbol[4] eller store gaarde ere længe siden deelte udi hjemmegaarden og de saa mange (saakaldede) kot[5] eller smaae boeliger, som gaardens leylighed kand taale.

c) Har mand lært af mange exempler og erfarenhed, at saasnart fiskeriet slaaer fejl, een haard vinter paakommer, eller og höebjæringen mislinger, saa er og fleste af disse smaae kotemænd aldeeles faldne. Og ifald proprietarius eller hjemmegaardsbonden er ikke i stand til at hjelpe dem, saa gaae de og deres heele familie ud paa betlerie, hvormed de forarmer og udsuer andre, som ellers havde kundet holdes ved lige.

ε) Det samme vilde jeg sagt have om husmænds nedsettelse paa store gaarders grund, til at arbejde for gaardens beboere til at spare hans folkehold. Thi naar disse husmænd ikke arbejder for sig selv, saa kand de ikke

[1] Bólusetning. / *Vaccination*.
[2] Á spássíu / *I marginen*: Store gaarders deeling.
[3] Landbrugsområde. Islandsk *sveitir*.
[4] Hovedgårde. Islandsk *höfuðból*.
[5] Småbrug. Islandsk *kot*.

heller forsörge sig og sin familie, hvorfor det vil komme paa husbonden og falde hannem langt kostbarere end at underholde ordinaire tjenistefolk.

ζ) Hvad[1] heele byggelaug og de gaarde, som tilforn have været beboede, men nu er ödelagde, angaaer, er en anden sag. Thi det maatte vel være gjörligt at besette een deel af saadan pladser med folk, men dog med större bekostning end nytte.

For exempel: Geitland og Langavatnsdal[2] kjender jeg meget vel. Udi Geitland kunde kandske 1 koe og vel 100 smaaekvæg forsörges, hvoraf 3 til 4 mennisker kunde i höyeste underholdes. Men nu er smaakvæget borte. Til hvad nytte vilde det da være at opbygge een heel gaard, som ikke kand underholde meer end een koe, som ikke kand forsörge 2 mennisker meer end ½ aar? Udi Langevatnsdal har alt til Annum 1403 været heelt byggelaug eller heelt kirkesogn, som havde sin egen præst. Endskjöndt der er god græsgang om sommerdagen og noget fiskerie udi Langevatn,[3] saa falder der dog meget haarde vintre, som indfinder sig tidlig om hösten og vedvarer langt ud paa sommeren. Saa jeg er nær den meening, at platzets beboelse, endskjönt det blev sadt i stand, vilde ikke blive langvarig, og altsaa ikke værdt at gjöre omkostning derpaa.

Men saavidt Reikiefiord, Kios[4] og andre saadan gaarde udi Strandesyssel angaar, er jeg af langt anden meening. Thi jeg holder fore, at de ikke alleeneste med liden omkostning kand sættes i stand, men er ogsaa af sin natur og egenskaber saadan, som mand, om ikke vel og mageligen, dog nogenleedes kand beboe.

η) Hvad mand skulde opmuntre folk med, enten de ere unge eller gamle, som vilde nedsette sig og boe paa saadan gaarde, veed jeg intet at udnævne, som hverken er kongens cassa udgifft eller den fattige almue til byrde, uden om det var, at dette folk maatte være 10 à 12 aar eller og længer, om de beboer samme gaard, fri for landskyld og alle almindelige udgiffter, nemlig skat, tiende, laugmands- og gjaftold etc. etc.

θ) Posito, at alt dette, nemlig gaardens deeling, huusmænds nedsættelse og ödeplatz opbyggelse, blev iverksadt og havde saadan fremgang, at inden 9 à 10 aar var folkemængden voxen om 3 à 4.000 eller meer, hvor skulde de da finde föde? Icke i landet, som nu neppe og ikke uden i gode aaringer kand forsörge de faae indbyggere, det nu har.

[1] Á spássíu / *I marginen*: Ubebygte gaarde og strækninger.
[2] Geitland, Mýr.; Langavatnsdalur, Mýr.
[3] Langavatn, stöðuvatn / *indsø*, Mýr.
[4] Reykjarfjörður, Kjós, Trékyllisvíkurhreppur, Strand.

Enten maatte her da indrettes temmelig rige magaziner og levnetsmidler, saavel som klæder af dem gratis til alle fattige uddeeles. Thi siden smaakvæget, som tilforne var landets fornemste stötte og saa got som found og forraadscammer, nu er paa fleste stæder uddödt, og det, som er tilbage, indtaget af sygdom og af meget liden betydenhed. Saa har saadan mennisker intet at betale med.

Eller og mand maae see ikke alleeneste disse mennisker, men og mange andre, som af goedhjertighed vilde hjelpe dem saa længe, ja kandskee længer end de kunde, udi flocketal crepere og döe af hunger, af hvilke exempler vii for 14–15 aar havde alt for meget. Altsaa er det (effter mine uforgribelige tanker) ikke for nærværende tiid folkemangel, som Iisland mest skader, men noget andet. Hvorom mand paa andre stæder vil gives aarsag at ytre sine tanker.

Til slutning paa denne art. maae jeg indföre 2de exempler. Et af den gamle og andet af det nyere historie, som kand om ikke fuldkommeligen beviise den satz, dog i det minste gjöre den sandsynelig, at folkemængden har aldrig været meget större udi Iisland, end den nu er. Og naar den har været större, saa har landet ikke kundet forsörge den mængde i paakommende haarde tiider, men een deel have maatt döe af hunger.

Ium Exemplum. Circa Annum 1100 fandtes udi Skalholt stifft 3.100 saa formuende bönder, at de burdte betale tingfararkjöb,[1] det er som gaf tiende af 5 hndr. eller ejede 20 rd. verdie. Hvortil mand bör lægge de fattige bönder, som ikke ejede saa meget, hvilke i de tiider, da landet i sig selv, saavidt græsgang og producterne angaar, var langt bedre end nu, folket meget stræbsommere, og tienden langt nöyere, saa det siunes ret overflödigt, naar mand lader de fattige bönder udgjöre ¼, og böndernes tal in alles blive omtrent 3.870. Siden maae mand gjöre gisning paa, at hver een familie har bestaaet af 10 mennisker. Og da bliver hovetsummen 38.700. Og om vii er saa runde at efftergive, at hvert C udi originalen bör regnes paa den gamle maade for 120, saa bliver summen dog aldrig over 40.000. Og vejer saa ingenlunde op imod det tal, vii nu kunde naturligvis have, havde ikke de tilfældige aarsager, nemlig kopperne og dyrtiiden, berövet os saa mange mennisker.

Men kunde nu Island, da det var udi sin beste flor og velstand og havde foruden den ypperlige græsgang ogsaa temmelig agerdirkning,

[1] Skattur, notaður til að greiða laun lögréttumanna á Alþingi. / *Skat, anvendt til at betale løn til lovrettemændene på Altinget. Islandsk* þingfararkaup.

altid forsörge sine indbyggere? Nej, langt fra. Thi saasnart 1 eller 2 haarde aar indfaldt, döde folk i hobetal af sult og födemangel. Saa at circa Annum 1000, længe förend folkemængden var bleven saa stor, havde mand alt resolveret at dræbe alle gamle og vanföre mennisker, paa det at de unge og friske kunde holdes ved livet. Og en anden gang, circa Annum 1050, da mandtalet endnu ikke var saa stort, indfaldte en dyrtiid, hvoraf saa mange mennisker maatte crepere, at Kong Harald den hardraade[1] ynkedes derover og sendte iislænderne 4 skibe med mehl belastede.

Det andet og niere exemplum indfaldt imod enden af forrige seculo (da mandtalet var her blevet temmelig stort). Anno 1696 og fölgende aar indtil 1699 indfaldt meget haarde vintre og lidet fiskerie, som aarsagede saa stor dyrtiid, at mange hundrede, ja kandske nogle tusinde, mennisker döde af sult og uselhed. Om den sidste dyrtiid, som udi aarene 1755–56–57 indfaldt, saasom det jammerlige tilstand, landets börn da i svævede, er folk endnu i frisk ihukommelse, vil jeg nu intet tale og endnu mindre indföre mange andre exempler, som ere ved haanden. Og har jeg skrevet dette alleeneste til at aabenbare mit begreb og tanker om sagen, men aldeeles ikke til at modsige eller dadle nogen ting.

Ad II^{um}

Hvad[2] sygdome og lægekonsten angaaer, er jeg ikke i stand til at dömme om, hvorfor jeg gaaer det forbie ret stilltyende. Men jordemodersvæsenet holder jeg for den nödvændigste ting, som endeligen bör i nöyeste agt tages og indrettes paa den maade, som landets leylighed kand taale, og detsens indbyggere kand være mest til nytte. Hvorved disse 3 poster er særdeeles at beobagte:

1° Jordemodernes personalia og grundig undervisning.

2° Landets vidtlöfftighed.

Og 3°, detsens fattigdom.

Hvad det förste angaaer, da bör dertil ikke antages uden gudfrygtige, skjönsamme og ærlige personer. Men enten de ere giffte eller ugiffte, meener jeg, vil komme paa et ud. Af disse maae nu i förstningen endeligen for det allermindste være een i konsten vel forfaren kone udi hvert af de mindre herreder, med 3 à 4 i de vidtlöfftigste. De skal af landphy-

[1] Haraldur Sigurðsson harðráði, Noregskonungur / *Harald III. Hårderåde, konge i Norge* 1046–1066.

[2] Á spássíu / *I marginen*: Medicinal-væsenet.

sico eller de saakaldede fjerdingschyrurgis underviises. Og ifald de har nöyagtig kundskab om sagen, naar de angiver sig for landphysico eller chyrurgis, fremvise attester fra deres opholdsstæds övrighed og siden nöyagtig examineres, og om de findes dugtige til embedet i eed tages. Og siden bör dem et embeds- eller bestallingsbrev under examinatoris haand og signet, uden mindste betaling for noget af dette og aldeeles gratis meddeeles. Udi bemelte bestallingsbrev bör indföres, hvad vidt deres district skal strække sig, tillige med andet som derudi kunde eragtes nödvændigt at mentioneres. Naar disse saaleedes informerede og til embedet habiliterede kommer hjem, kand de udvelge 1 à 2 fruentimmer af hvert sogn udi deres district, som de meener, til denne forretning at være bekvemme og dennem ved lejlighed informere, det beste de kand. Og naar de nogenleedes er underviste, dennem til landphysicum eller næste chyrurgum fremsende, som med dem forhandler, ligesom tilforne sagt er.

2° Med dette og paa foreskreven maade maatte med sagen fortfares,[1] indtil mand har forsiunet hvert sogn med saa mange jordemödre, som hvert et kirkesogn behöver, og maae i de vidtlöfftigste endeligen være fleere end een. Og naar et sogn engang er med jordemödre tilstrækkeligen forsiunet, maae aldeeles ingen anden end de, som lovligen dertil ere kaldede, sig med samme embede forfatte uden alleeneste i uforbigengelige nödvændigheder. Men skulde det hende sig, at nogen af beraad hu ikke vilde, eller og af skjödeslöshed forsömte ad kalde og afhendte jordemoderen, da skal hand betale hende ligesaa fuldt, som hun havde været tilstæde og i egen person forrettet sit embede. Jeg har tilforn sagt, at det i förstningen vilde komme paa et ud, enten disse personer var giffte koner eller og gamle jomfruer. Aarsagen dertil er, at jeg frygter for, at fornemme og fornufftige koner vil paatage sig længe reeser til examinatorem til at lade sig informere og examinere og derved at forsömme sit hus og hjemels opsigt ½ eller ¼ aar. Men ledige personer lader sig langt heller til saadan bekvemme. Men med tiden, naar alting har jevnet sig, kand mand ogsaa endre dette, thi i förstningen, medens mand vil etablere een ting, hjelper ikke at være alt for nöyagtig eller regelmæssig, særdeeles i adiaphoris,[2] thi det er at kvæle fosteret i födselet.

3° Angaaende landets fattigdom, da maa mand icke til denne höystnödvændige sags istandsættelse gjöre facit paa hans kongel. Maj^{ts} cassa

[1] Halda áfram. / *Fortsætte.*
[2] Álitamálum. / *Skønssag.*

i nogen maade. Men vilde hans kongel. Majst til detsens etablissement og jordemodernes aarlige lön af særdeeles naade skjenke et vist qvantum, da var det virkeligen givet iche alleeneste til nödvændigt, men og ret gudeligt brug. Og saasom indretningen skeder for landets börn, saa bör de og hertil contribuere. Nemlig, alle de, saavel fattige som rige, som indgaae ægteskab, maatte give noget, i det allerminste de allerfattigste 1 mk. courant og saa fremdeeles effter midlernes tilstand. Ligeleedes hver een kone, som kommer udi barselsæng, ingen undtagen, hverken gifft eller ugifft, uden alleeneste boesiddende hussarme, som har mange börn. Dem bör een jordemoder tjene gratis.[1]

Ad III^{um}

a) At[2] fiskevyrkningen kunde forbedres var een stor lyche og profit for indbyggerne. Men hvordan det kand med taalelig omkostning istandsættes, maae een handelsmand eller og en vel erfaren fiskere spörges til raads.

b) At nogen stæds bruges fleere folk til een fiskebaad, end hans störrelse udkræver, tvivler jeg aldeeles. Skulde det nogenstæds saa tilgaae, da er det en stor forseelse, som modstrider fiskernes interesse.

c) Jeg skulde heller troe, at paa fleste stæder, hvor fiskerie falder, mangler meget opter folk end fiskebaader, uden om det kandskee en gang i 10 à 12 aar af den aarsag, at naar det et aar fisker beder paa et stæd end andet, söger gjerne fleere folk didhen det næste aar, og kand saa ingen stædse værende regel eller præcaution imod saadan fastsættes. Thi at bygge og vedligeholde en baad paa et saa ugrundet fundament vil vel ingen sig paatage.

d) Jeg tencher, at paa alle havner udi Arnes-, Guldbringe-, Snæfieeldnes-, Bardestrands- og Isefiördssysseler[3] kand fisken, eller i det ringeste een deel af den, bereedes paa terrenevsk maade,[4] hvilket, om det blev iverksadt, vilde geraade saavel indbyggerne som de handlende til nytte. Thi den klage, som indbyggerne förer over kjöbmandsfolkene, at de

[1] Á spássíu / *I marginen*: Conf. mitt svar paa hhhrrr. Commissariers skrivelse § V.

[2] Á spássíu / *I marginen*: Fiskevirkning.

[3] Árnessýsla, Gullbringusýsla, Snæfellsnessýsla, Barðastrandarsýsla, Ísafjarðarsýsla. / *Árnessyssel, Gullbringusyssel, Snæfellsnessyssel, Barðastrandarsyssel, Ísafjarðarsyssel.*

[4] Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.*

tager for meget af blödfisk[1] til een wætt, kand saaleedes lettelig afhjelpes, at mand först vejer en blödfisk og siiden igen, naar den er bleven vel haard, og kand saa derpaa grundes et reglement, hvad megen blödfisk effter vegten skal gjelde imod en föring eller en wætt platfisk.[2]

e) Hvorleedes,[3] mand i mandskabsmangel til fiskeriet ved fiskestæderne kunde erholde samme paa bekvemmeste maade fra oplandet[4] eller Nord- og Östlandet, er et spörsmaal, som intet vist svar kand gives til. Thi maaden at forskaffe folket maae i saadan tilfælde være grundet paa og indrettet effter aarsager til folkets udeblivelse. Men herved er ikke stor fare, thi folk kommer gjerne til fiskestæderne, om det kand komme, om ikke saa mange til et stæd, som der behöves, da fleere til et andet (vide supra (c)). Hvilken uorden ikke kand afskaffes uden med en anordning, at hver en fra op-, Nord- og Östlandene skulde være pligtig altid at begive sig til samme fiskestæd. Men saadan vilde uden tvil af mange optages for alt stor og ubillig tvang.

f) At fiskegarn paa som fleste stæder bleve indrettede, vil utvileligen være nytteligt, men hvor det kand skee og hvor ikke, maae erfarne fiskere omspörges.

g) Om profitabel sildefangst heromkring Vester- og Sönderlandet har jeg aldrig hört noget tydeligt. Men flindrer fanges her i mængde, naar de komme til landet. Hvordan den fangst kunde forbedres, maae fiskererne best viide.

h) At[5] Ölvesaae udi Arneessyssel, Hwytaae udi Borgefiord[6] og desslige store floeder kunde med stængsler forsiunes, nægter ingen. Ikke heller, at nærboerne, som havde deel udi saadan fiskerie, kunde derved have meere profit, end de nu har, men derved vilde alle de andre, som boe ovenfor, kandske 10 à 12 myle op i landet, kandske 40 eller 50 bönder, miste den deel dem til kommer og det gavn, de aarligen deraf haver, at de fanger laxen ved deres gaarde. Det var meget got, om saadan stengsler kunde saa indrettes, og saadan et reglement derover forfattes, at ingen dermed fornermedes.

1 Fersk fisk. Islandsk *blautfiskur*.
2 Flött skreið. / *Flækket tørfisk*.
3 Á spássíu / *I marginen*: Fiskeriets sögning.
4 Úr uppsveitum, byggðum sem liggja inn til landsins, fjarri sjó. / *Fra landbrugsområderne, der ligger inde i landet væk fra kysten*.
5 Á spássíu / *I marginen*: Laxefangst.
6 Ölfusá, á / *elv*, Árn.; Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr.

Kong Christian den 4de (höylovlig ihukommelse) udgaf Anno 1648, dag 24de Januarii, en hollander ved navn Johan Mumm privilegium[1] til at bruge saadan laxefangst udi Hvitaae i Borgefiord. Men saasom mange af indbyggerne toeg derved stor skade, hvilket de udi en allerunderdanigst memorial forestillede Kong Fridericho 3io[2], som samme aar succederede sin fader udi regjeringen, saa blev og strax samme privilegium ophævet. Og er endnu visseligen at frygte, det vilde ligeleedes tilgaae, medmindre mand brugte en særdeeles forsigtighed, at indretningen geraadede ingen til nachdeel. Hvilket neppe kand væntes. Derimod vilde det ufejlbarligen være alle vedkommende til fordeel, om hvem for sig blev undervist, hvordan hand kunde paa et eller andet stæd bekvæmmeligst effter situatione loci[3] hannem tilhörende laxefangst uden andres fornermelse indrette.

i) At beskrive alle fiskerige elver og vande i Iisland vil blive et stort og vanskjelligt arbejde, som ikke lader sig gjöre, uden mand tager dem selv i öyesiun og nöye undersöger deres grundsituation og andet saadan, hvilket dog kunde gjöre stor nytte.

k) Det[4] er meget vel rimeligt, at de fartöyer, som her overvintrede og lagde heden fra til at opsöge det gamle Grönland om foraaret, naar heele Nordlandet er bedekket med den grönlandske is, kand vorde saa lochelige at træffe det saa længe forgives sögte land. Thi jeg indbilder mig, at jo meere af saadan is paa engang kommer til Island, jo mindre er hand samme gang ved Grönland. Saa dette er just den eene lejlighed, som gives til at finde det gamle land. Faren bestaaer derudi at blive omringet af iisen, naar hand losner herfra og vender tilbage. Men saasom hvalfangerne, som gaae til Spitzbergen, underkaster sig den samme og mestendeels udvilker sig locheligen af den, saa maae og hertil bruges dristige, men tillige forsigtige og erfarne söemænd.

[1] *Alþingisbækur Íslands* VI, s. 233; *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 472–474 (Frihed for Morten Thanke, Hans Ransen, Marcus Raadebandt oc Johan Momm paa tive aars Tid at fange Lax udi Hvitaa, 24.1.1648). Jóhann Markússon Mum (ca. 1570–?), hollenskur fálkafangari / *hollandsk falkefanger*.

[2] Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670.

[3] Staðháttum. / *Lokale forhold*.

[4] Á spássíu / *I marginen*: Grönlands opsögning.

Ad IV^um^

α) Er[1] en sag, som saperer altius,[2] end at jeg kunde derom noget sige, særdeeles i henseende til den indflydelse, som den islandske handel har paa andre hans kongel. May^ts^ stater. Men saavidt Island in specie[3] angaaer, da har mand ikke saa stort over handelen at klage, saa lenge Compagniet nöye effterlever octroyen[4] og tilförer os vigtige vahrer. Vii vilde sandelige savne Compagniet, som er forbundet til hvert aar at opseigle hver en havn. Ligeleedes og i haarde aaringer at laane os, naar vii ikke kand betale, og derforuden at selge os en tönde got rugmehl for 2 wætter fisk eller 10 mk. pp. Vii vilde, siger jeg, sandeligen savne det, naar der under frihandelen intet skib kom paa nogle havner i mange aar. Vil vii see tilbage paa krigstiden fra 1709 til 1720, da intet skib kom paa adskillige havner i mange aar. Lader os læse udi vores aarböger den væklage,[5] som da blev fört over saadan tilstand og see, om vii heller vil udvelge den condition eller beholde denne. Ligeleedes naar vii under frihandelen skal give 3–4 vætter fisk eller 3–4 rd. for en tönde mehl, og den fattige slet intet borges.[6] Hvad vilde mand da ikke sige? Visseligen, at Compagniets tid var en gyldene tid. Hovedsagen beroer derpaa, at Compagniet tilholdes at effterleve sine pligter. Maatte jeg sige min eenfoldige meening, da er den saaleedes, at separathandel,[7] ligesom den var fra seculi begyndelse indtil 1733 (dog med nödvændig forandring eller exceptioner i nogle smaae poster effter landets lejlighed), var vel den beste og bekvemmeste. Ikke alleeneste for landets indvaanere, men dermed ophævedes og den frygt, at handelen havde ikke den samme indflydelse paa andre hans kongel. May^ts^ stater. Og endskjöndt denne forandring skulde strax eller inden 1784 istandsættes, saa siunes det kunde skee uden Compagniets fornermelse, paa den maade, at nærværende Compagniets interessenter deelede havnene mellom sig etc. etc.

1 Á spássíu / *I marginen*: Handelen.
2 Er ofar skilningi. / *Er over forstand.*
3 Sérstaklega. / *Særskilt.*
4 *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).
5 Kveinstafi. / *Jammerklage.*
6 Lánað. / *Lånt.*
7 Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

β) Dependerer af foregaaende (α) og er dermed besvaret.

γ) Havne[1] til at drive sædvanlig sommerdagshandel paa, ere de ved de bekjente handelsstæder de beste. Men til vinterleje vil jeg meene, at i Muhlesyssel, at Diupewogur eller Berefiordshavn, skal være den eeneste eller og ingen.[2] Udi Skaftefiældssyssel aldeeles ingen. Ligeleedes og udi Rangaaewalle- og Arnessysseler, undtagen om det kunde være for smaae fartöyer paa Herdysarwyk, hvorom dog kand intet vist siges.[3] Udi Gulbringesyssel kand jeg ingen dertil nevne uden den bekjendte Havnefiord.[4] Udi Borgefiordssyssel ingen, thi udi Hwitaaesmunde er strömmen for sterk, og stor fare for driveis.[5] Udi Myhresyssel er Strömfiord.[6] Udi Snæfieldnessyssel er Kumbrawogur den beste.[7] Udi Grundefiord og ved Stickesholm ere temmelig gode havne for handelsskibene om sommerdagen, men om de ere bekvemme til vinterleje, kand jeg ikke sige.[8] Udi Bardestrands-, Isefiords- og Strandesysseler kand jeg ingen vinterhavn nævne, og udi heele Holum stifft er jeg aldeeles fremmed og af saadan leyligheder ingen bekjendere.[9]

Ad V^um^

Om her i landet findes gode og dugtige kvernsteene, kand jeg ikke sige. Mand faaer derom at efftersee de hr. hr. observatorum, sal. vicelaugmand Olafsens og landphysici Paulsens *Historie Naturæ Islandiæ*.[10] Paa adskillige stæder har mand haandkverner, som bruges til at male malt,

1 Á spássíu / *I marginen*: Havne.

2 Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasyssel*; Djúpivogur, S-Múl.; Berufjarðarhöfn / *Berufjörður havn*, S-Múl.

3 Skaftafellssýslur, Rangárvallasýsla, Árnessýsla. / *Skaftafellssysler, Rangárvallasyssel, Árnessyssel*; Herdísarvík, Árn.

4 Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Hafnarfjörður, Gull.

5 Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel*; Hvítárós / *Hvítá flodmunding*, Borg. og Mýr.

6 Mýrasýsla. / *Mýrasyssel*; Straumfjörður, Mýr.

7 Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*; Kumbaravogur, Snæf.

8 Grundarfjörður, Snæf.; Stykkishólmur, Snæf.

9 Barðastrandarsýsla, Ísafjarðarsýsla, Strandasýsla, Hólastifti. / *Barðastrandarsyssel, Ísafjarðarsyssel, Strandasyssel, Hólar stift*.

10 Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1767–1768; Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779. Ferðabók þeirra kom út 1772 á vegum Danska vísindafélagsins. / *Deres rejsebeskrivelser blev udgivet i 1772 af Videnskabernes Selskab*. Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn*. Sorø 1772.

bestaaende af det hos os meget almindelige hraungriot eller fine hraunhellum.[1] Hvilke i mangel af bedre, med temmelig nytte kand dertil bruges.

Ad VI[m]

Derom kand jeg intet andet eller noget beder grundet sige, end som findes udi studiosi H. Finnsens sendebrev til hr. pastor Thorarenson.[2] Det er og troeligt, at i den piece, som studiosus Olavson[3] haver om samme materie ladet udgaae, skulde findes noget, som tjener til sagens forfremmelse. Men saasom jeg ikke endnu har seet samme, saa kand jeg derom intet sige.

Men[4] hvad (a) engenes (eingjanna) indhegning angaaer, da er den paa mange eller fleste stæder formedelst deres vidtlöfftighed umuelig. Hvorimod alle tuun burdte ikke alleeneste indhegnes, men ogsaa alle tuer bortrödes, og hver en bonde eller boesiddende under vist straff tilsiges, hvad stort platz hand skal saaleedes aarligen istandsætte.

b) Ligeleedes bör det skee med gjödning og vandning.

c) Det samme er og at sige om kaal- og urtehauger, thi det er aldeeles unegteligt, at saadan indretninger er for alle meget nyttige. Ja, der burdte ingen husmænd findes, som ikke havde en kaalhauge. Og paa det alt dette uvejerligen[5] maatte effterkommes, burdte de forsömmelige vist straf forelegges. Saa burdte og ikke alleeneste alle jordejere og proprietarii have nöyagtig inspection herover, men og sysselmændene paalegges derpaa at drive og tilholde hreppstjorene, hver i sit district, at gjöre aarlig inqvisition, og hos den forsömmelige, uden nogen persons anseelse,

[1] Lavasten eller lavablokke. Islandsk *hraungrjót* eller *hraunhellur*.

[2] Hannes Finnsson (1739–1796), stúdent, Skálholtsbiskup / *student, biskop i Skálholt* 1785–1796; Árni Þórarinsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar 1784–1787*; Hans Finnsen, *Breve om agerdyrkningens muelighed i Island fra Hans Finnsen. Det første af 23. October 1769 til A. Thorarensen.* Oversat af islandsk. København 1772. Íslensk þýðing, stytt / *Islandsk oversættelse, forkortet*: Hannes Finnsson, „Um mögulegleika akuryrkju á Íslandi ritað af Hannesi byskupi Finnssyni í brjefi til síra Árna Þórarinssonar prests í Seltjarnarnesþingum, dag. 23. oktbr. 1769.“ *Ísafold* 1880, 7. árg., 26.–27. tbl., s. 101–108; 29. tbl., s. 113–116; 32. tbl., s. 125–128.

[3] Ólafur Ólafsson Olavius (1741–1788), stúdent og ferðabókarhöfundur / *student og forfatter*; Ólafur Ólafsson, *Islendsk Urtagardsbok søfnud og samannteken bændum og alþydu a Islande til reynslu og nota*. Kaupmannahöfn 1770.

[4] Á spássíu / *I marginen*: Jordbruget.

[5] Óhjákvæmilega. / *Uvægerlig*.

mulcten at udtage, af hvilken halvparten maatte tilhöre böygdens fattige, men halvdeel hreppstjorerne, som ifald de forsömmede sit embede, burdte betale ligesaa meget. Og til den ende, at dette kunde disto bedre fremgang have, og for vist vides, hos hvem forseelse kunde findes, da maatte sysselmændene deele hver en böigd eller hrepp i visse parter eller qvarterer og anvise siden hver en reppstjore den part, hand skal have indseende med.

d) Potatoers etc. avling er ogsaa umistelig, dersom jordarten den tillader, og burdte under samme vilkaar som forrige indrettes og fortsettes.

Om (e) og (f) vil jeg og sige det samme.

g) Om settedriffter taler vores islandske lov udi landslejebalkens 42.–43. cap.,[1] som paa nogle stæder effterleves, men paa nogle kand det nu ikke skee. Men hvor det kand skee og ikke effterleves, der bör vedkommende holdes til at effterkomme deres pligt.

Ad VII.

Hornkvæget[2] er paa fleste stæder i Skalholt stifft saa meget, som gaardene kand taale. Men skulde der findes et eller andet stæd, som det var ikke, saa bör den fejl rettes. Thi hornkvægets vedligeholdelse og formeering er nu fast det eeneste middel, som oplandsbonden lever af. Men hvad faaresygen angaar, da saa lett som det var i förstningen, da den begynde aldeeles at udrödde den, saa vanskilligt vil det nu være at hemme eller standse den, saa den sig ikke viidere udbreder, men fast umueligt aldeeles at udrödde.

Det eeneste middel til at hemme deres videre udbredelse paa österkanten er, at saasom den ikke er kommen længere end til Jökulsaa paa Solheimesand,[3] saa vilde den höye övrighed aldeeles forbyde, at noget smaakvæg, være sig af samme syge inficeret eller ikke, maae under noget skin eller prætext föres eller komme over bemelte Jökulsaae. Og om det skeder, maatte det strax enten föres tilbage eller og slagtes, förend det kommer til nogen sund og uinficeret hjord. Thi et faar kand være hemmeligen og indvortes sygt, endskjöndt sygdomen kand strax ikke sees, og saaleedes inden kort tiid at inficere og forderve mange andre. Selv

[1] Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 186.

[2] Á spássíu / *I marginen*: Hornqvægets antall.

[3] Jökulsá á Sólheimasandi, jökulá / *elv*, V-Skaft. og Rang.

samme middel burte og bruges paa vester- og norderkanten, at under straf blev forbudt, at noget sundt eller usundt kvæg maatte föres over den elve eller det fjæld, som kand tjene til grendskjel mellom de inficerede og sunde herreder. Ja, til at forekomme sammenkomsten maatte naboerne af begge fjældets syder ingenlunde drive deres kvæg derhen, endskjöndt der kunde være god græsgang, afrett eller alminding.[1]

Kand sygdommens viidere udbredelse ikke paa den maade forebygges, saa vil formoedentligen andre midler lidet hjelpe. Men til at udrödde den aldeeles er intet middel hos os uden at ödelegge aldeeles og paa een gang alt det inficerede kvæg. Thi at opbrænde paa de stæder, hvor denne sygdom er eller har været, alle faarehuser er en ting, som slet intet duer til sygdommens ophævelse og udrödning, saa længe der er et eeneste kvæg iblandt hjorden, som engang har været af bemelte syge indtagen. Thi mand har forsögt at bruge nybygte huse eller de som inficeret kvæg aldrig har indkommet i, og ikke andet kundet see, end hjorden var sund og frisk, da den blev derudi indstaldet. Men med tiiden har mand seet heele hjorden i en hast aldeeles overfalden. Aarsagen er, at sygdomen ligger i blodet eller skjuler sig til en tiid indvortes, endskjöndt den ikke sees udvortes. Ja, mand har erfaret, at en hjord har 2–3 aar været aldeeles frisk, men er siden jammerligen overfalden og ödelagt. Ligeleedes, at en sund hjord, som engang tilforne har været inficeret, men siden aldeeles restitueret, har födt inficerede lamme. Aarsagen er den samme, at sygdomen boer i creaturet, men skjuler sig en tiid lang og bryder siden ud, naar mand minst vænter.

De lægemidler, som den bekjendte baron Hastfer[2] herimod ordinerede, kunde ikke hjelpe. Det var at ynske, mand havde her i Island saadan faarelæge og lægemidler som de franske, hvilke udi en kort tiid skal have læget heele hjorder, om det er sandt, som forrige aars aviisere udi anhanget til n° 67 derom mælde. Men det er forgives at tale om eller tænke paa saadan. At ödelægge paa een gang alle de udi 13 sysseler inficerede hjorder synes skadeligt. Men successive[3] at gjöre det hjelper intet, thi fra fremmede sysseler ankommende friske inficeres strax af naboekvæget. Og endnu mindre kand mand tænke paa at indkjöbe friske faar fra de districter, hvor sygdommen endnu ikke er kommen. Thi her

[1] Afréttur eða almenningar, sameiginlegt beitarland. / *Overdrev eller alminding, fælles område til græsning.*

[2] Friederich Wilhelm Hastfer (1722–1768), barón / *baron.*

[3] Smám saman. / *Efterhånden.*

ere nu alleeneste 4 sysseler tilbage, og de har nu ganske lidet i behold, thi næstafvigte haarde vinter ödelagde den störste part af deres smaakvæg.

Havde mand i förstningen, da denne skadelige sygdom udbröd, villet bekvemme sig til at bruge saadan middel (hvorom jeg da med mund og pen raabte og skrev, saa got jeg kunde, men fik ikke uden spott og udleen til betaling), saa havde vii visseligen ikke geraadet i saadan trængsel, som vii nu finde os udi. Det beste raad for nærværende tiid synes være at ödelegge effterhaanden det, som sygdomen (særdeeles den slemme art af den) udbryder paa, men det andet holdes vedlige, saa længe skee kand. Thi endskjöndt disse creaturers underholdning falder meget kostbar i slette höeskabsaare og paa de stæder, hvor liden höebjering falder, saa er dog noget bedre end intet.

Ad IIX.

Ved denne articel har jeg slet intet at remarqvere. Nam superat nostrum captum.[1] Dog kand mand kaste öye paa det, som om gaardenes deeling er noteret ad § I^m.

Men[2] skulde det komme, at de kongens jorder, som ere beliggende paa Sudernesene eller udi Guldbringesyssel og tilforne er tagen fra Skalholt domkirke imod vederlag af Hejnes- og Biarnenesombuder,[3] af aarsag eller under den prætext at de var kongens foget nærliggende, saa hand kunde mageliger indhendte deres afgiffter end de andres, som var saa langt fraliggende. Skulde det da ikke være mueligt, at hans May^st vilde nu bytte igjen og give domkirken nogle af disse jorder, men selge Biarnaness- og Heynessombuder? Kjöberen kom dette paa et ud, men domkirken var det til nytte, saasom disse ligge meget nærmere. Vilde hr. hr. hr. Commissarierne proponere saadan bytte, gjorde de biskoppen og bispestolens oeconomie stor velvillighed.

Ad IX.

At[4] Island hereffter altid skal have en her i landet residerende stifftbefalingsmand, er en anstalt, som indbyggerne med störste fornöyelse hörer

[1] Ofar skilningi okkar. / *Over vor forstand.*

[2] Á spássíu / *I marginen*: Salg af det kongelige gods.

[3] Suðurnes, Gull.; Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Skálholtsdómkirkja, Biskupstungur, Árn.; Heynesumboð / *Heynes ombud*; Bjarnanesumboð / *Bjarnanes ombud.*

[4] Á spássíu / *I marginen*: Amternes deeling.

og allerunderdanigst bör og vil erkjende for hans kongel. May^{ts} landfaderlige omsorg. Ligeleedes maae og indbyggerne udi Holum stifft tache for den allernaadigste anstalt, at de kand have deres amtmand boende midt iblandt dem. Og jeg vil troe, at de fleste af dem ynskede, at hand nu strax var kommen eller med det förste vil komme til dem.

Men hvad 1) amternes inddeeling angaar, da er det meget ubelejligt for indbyggerne udi Skaftefieldssyssel, at de skal staae under den amtmand, som residerer udi Holum stifft, da den anden er dem 3 gang nærmere. Hvorimod det er meget belejligre for indbyggerne udi Muhlesyssel, at de maatte sortere under Norderamtet. Thi som mand derimod indvænder, at Mödrudalsöræfe er en vej, som ingen kand passere udenom höysommerdag, er af ingen verdie. Thi det er en jefn heede og ikke lengere imellem boligerne, nemlig fra Jökulsdal og Woknefiord til Modrudal,[1] end mand mageligen kand reese, sovel til fods som hest, om höyvinterdag naar got före falder. Hvorfor derimellem er, saavel vinter som ellers, jafnlig passage.[2]

Ligesaa lidet vejer den anden indvending, at en laugmand eller andre embedsmænd ikke kand staae under 2 amtmænd. Thi saadan, eller analogum qvid,[3] er meget geengs, saavel her i landet som paa andre stæder. Ex. gr.: Præsten til Strönd og Krisewig[4] staaer under 2 provster, thi det eene sogn er beliggende udi Guldbringesyssel og det andet udi Arnessyssel. Præsten til Husafell[5] ogsaa under 2 provster, thi 2de hans sogner ligge udi Borgefiords- og det 3^{die} udi Myhresyssel. Og hvad endnu er meere, i verdzlige sager staar hand selv under 2 sysselmænd. Ligeleedes ogsaa præsten til Hytardal.[6] Hans præstegaard ligger i Myresyssel, men heele sognet udi Hnappadalssyssel. Saa endskjöndt hand er provst udi Myhresyssel, saa maae hand dog som præst til Hytardal staae under provsten i Hnappadalssyssel. Præsten til Hytarnes[7] har 2de sogner udi Hnappadals- og andre 2de udi Myresyssel, og altsaa har 2 provster til övrighed. Og saaleedes er det paa fleere stæder. Mand finder og saadan

[1] Möðrudalsöræfi, N-Múl.; Jökuldalur, N-Múl.; Vopnafjörður, N-Múl.; Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl.

[2] Algeng eða venjuleg leið. / *Almindelig eller sædvanlig vej.*

[3] Eitthvað svipað. / *Noget lignende.*

[4] Strönd, Selvogur, Árn.; Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.

[5] Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr.

[6] Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.

[7] Hítarnes, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp.

hos fremmede vel polerede folk. Thi udi Ribe stifft i Julland[1] findes 9 à 10 saadan exempler. Udi Wiborgstifft[2] 4. Ja, mand finder og, at et herret udi gejstlige sager sorterer under det stifft, men i verdslige til et andet. Vide *Dannemarks Geistlige Stat*.[3]

Og saasom hans kongel. May^ts^ fornemste öyemeed med denne deeling er indbyggernes commoditet, saa bör de ogsaa höste den allernaadigste intenderede nytte deraf. Og i den henseende bör Muhlesyssel, i det ringeste den nordligste og mellemste deel, fölge Norderamtet. Den sidligste part paa denne side af fjeldet Öxe[4] maa det komme paa et ud under hvilket af amterne, det skal staae. Men heele Skaftefiældsyssel maae endeligen sortere under Synderamtet.

2) Udi Skaftefiældssyssel er 2 clostre, men intet af dem er bekvemt til at være amtmandens residence, hvorfor det maae endeligen udsöges i Holum stifft.

3) Hvilket af de 4 clostre udi Holum stifft hertil er det belejligste, og hvad forbedring det behöver, kand ingen beder dömme om end de hr. hr. hr. Landcommissarii, som nu alt har taget dem i öyesiun.

Ad X^um^

At[5] fremmede söerövere for kort tid siden have her gjordt landgang og indtrængt sig i indbyggernes boeliger, dem til ulejlighed, kand vel have skeet paa et eller andet langtfra liggende stæd, som vi her i oplandene intet have hört om. Men skulde hermed være meente de fremmede fiskehuckerter, som 1769 kom til Holmen og Sudurnesene[6] til at forsiune sig med vand etc. og da ubuden indgik udi et andet aabet hus, men gjorde slet ingen skade, da siunes sagen at have været udi angivelsen noget ytred.[7]

Det er ikke troeligt, at de som vil have frihandel og tilladelse for alle nationer at opsegle landet, skulde have den tænkemaade at holde dem alle for söerövere, som söger landet for een eller anden aarsag og ubuden

1 Ribe Stift i Jylland, Danmark
2 Viborg Stift, Danmark
3 Ludvig Holberg, *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat*. 2. udg. København 1749.
4 Öxi, S-Múl.
5 Á spássíu / *I marginen*: Fornödenhed af landværn.
6 Hólmshöfn við Reykjavík / *Hólmur havn ved Reykjavík*, Gull.; Suðurnes, Gull.
7 Yfirdrifin. / *Overdreven*.

indgaar i aabne huse. Matrozer og saadan fiskere, som aaret ud og ind omflakke paa vandet, er gjerne upolerte folk, og maae mand ikke strax holde dem for rövere og anlaste dem som fjender, endskjöndt de har intet at kjöbe eller selge, og mand ikke veed deres erende eller forstaar deres sprog. Hvilket jeg ingenlunde skriver til at undskylde dem aldeeles eller nægte sagens muelighed, thi mand veed, at dette har i forrige tider mange gange passeret. Og for 10 à 12 aars tiid gjorde de engelske frybyttere ikke liden skade paa indbyggernes eggvære[1] og öer udi Muhlesyssel.

At opregne alle de gamle exempler, som mand har herpaa, vilde blive saa langsomt som kjeedsommeligt. Men saasom een deel kand tjene til sagens opliusning, saa er det ikke aldeeles af vejen at beröre nogle af de betydeligste eller de, som har haft en særdeeles conseqvense. Hvoriblandt er det, som skeede Anno 1578, da en fra Flissingen udi Holland udreedet engellender ved navn William Smidtz[2] udplyndrede nogle kirker, 2 coffardieskibe, dræbte nogle mennisker, tog laugmand Eggert Hanneson[3] til fange og handlede med ham heele 4 uger meget haardt, indtil hans venner udlæste ham med stoer summa penge. Hvilken hans skade alleeneste blev skatteret for 8.000 mk. lybske. Vide Eggert Hansens andragende og Friderici 2di[4] til borgmesterne i Stade derpaa ergangne missive af dato Schaumborg 1579, 12. Decembr.[5]

Men saavidt Island angaar, havde denne begivenhed den effect, at kongen aaret dereffter skenkede og indsendte hver syssel udi Island 6 flinter og 8 spyde. Hvilket opmuntrede Eggertes svygersön, den berömmelige sysselmand, Magnus Jonsson,[6] til at forfatte den saakaldede Vopnadom,[7] hvilkens extract herhos skal blive fölgagtig sub lit. A.[8]

1 Eggver. / *Rugepladser*.

2 Vlissingen, Holland; William Smidt, enskur sæfari / *engelsk søfarer*.

3 Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1553–1556, lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1556–1568.

4 Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588.

5 *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 95–97 (Til Raadsherrerne udi Stade om de Flessinger som rövede hos Eggert Hanssen, 12.12.1579).

6 Magnús Jónsson prúði (ca. 1525–1591), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1580–1591.

7 Våbendom. Islandsk *vopnadómur*. *Alþingisbækur Íslands* I, s. 438–444 (Vopnadómur, 12.10.1581 að Tungu í Patreksfirði).

8 Þetta skjal fylgdi ekki með til Landsnefndarinnar. / *Dette dokument blev ikke vedlagt til Landkommissionen*.

Eet andet betydeligt exempel skeede udi Iisefiördssyssel Anno 1614, da folket af 2 spanske rövenskibe, som der strandede, begyndte at plyndre og dræbe indbyggerne, naar de vilde gjöre nogen modværn. Hvilket saa bevegede den moedige og tapper sysselmand Are Magnusson[1] (NB. Hand var fornævnte Magnuses sön og Eggertes dattersön), at hand forsamlede en hober bönder og anfaldt disse rövere, holdt med dem 2de haarde skermydsler og nedlagde af dem udi den eene 18 og den anden 13.[2] Hvoraf kand sees, at folk udi Isefiordssyssel endnu hverken var vaaben- eller moedlöse. Hvilket foraarsagede fölgende rescript sub lit. B.[3]

Det tredje skeede ved disse tiider paa Westmannöerne, da een engelsk söeröver ved navn Jon Gentilmand udplyndrede öerne og kirken, hvilken Kong Jacob 1te tilbörligen (effter Christiani 4ti begjæring) lod afstraffe og skickede kirken tilbage den klocke, som de havde den frataget.[4]

Den fjerde og allertydeligste skeede Anno 1627, da de fra Algeir og Tripoli indfaldt i Grundevig, Diupewog og Westmannöer,[5] som foruden at udplyndre kirkerne og folket, opbrændte kirken paa Westmannöerner, dræbte herved 40 mennisker og bortfördte vel 300 udi slaverie. Hvilket siunes at have foraarsaget den skantzes bygning, som er omkring kjöbmandshuusene sammestæds. Men dog fornemmeligen det, at hand blev besadt med stycker eller canoner, som der vedvarede indtil for faae aar, da forrige Compagnie ved detsens fratrædelse loed dem bortflötte. Men med hvad ret det skeede, er ikke mit at udforske, endskjöndt det er een sag, som verdt var at effterspörge.

Intet andet end frygt for de engelske rövere og capere var Anno 1667 aarsag til den skantzes opbyggelse og dens med jernstikker besettelse,

[1] Ari Magnússon (1571–1652), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1592–1598, í Ísafjarðarsýslu / *i Ísafjarðarsyssel* 1598–1652 og í Strandasýslu / *og i Strandasyssel* 1609–1652.

[2] Á spássíu / *I marginen*: Nogle siiger 48.

[3] Þetta skjal fylgir ekki með til Landsnefndarinnar. / *Dette dokument blev ikke vedlagt til Landkommissionen.*

[4] Vestmannaeyjar; Jón Gentlemann (?–1617), enskur sjóræningi / *engelsk sørøver*; Jakob VI. og I., konungur Skotlands sem Jakob VI. 1567–1625 og konungur Englands sem Jakob I. 1603–1625 / *konge af Skotland som Jakob VI. 1567–1625 og konge af England som Jakob I. 1603–1625*; Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596.*

[5] Alsír / *Algeriet*; Trípólí, Líbíu / *Tripoli, Libyen*; Grindavík, Gull.; Djúpivogur, S-Múl.; Vestmannaeyjar.

hvoraf endnu ere levninger udi Bessestædsnes.[1] Hvilken omkostning landets indbyggerne maatte dyrt nok betale. Disse ere de fornemste exempler paa fjendlige indfald i Island, som er skeede siden Annum 1550. Hvorom mand kand siige, at det, som saa offte var skeet, kand ske offtere.

Mand kand og heraf see, at vores forfædre har været betænkt paa og har haft mod til at værge sig og sit i fornödne tilfælde. Men i synderlighed er at lægge merke til den saakaldede Vopnadom, hvilken samme aar siiges at have været udi laugretten[2] paa Althinget confirmeret.[3] Skade at hannem blev ikke effterlevet og siden forandret eller forbedret, efftersom tidenes tilstand udkrævede. Det maae og regnes for skade, at mand nu ikke (saavidt jeg veed) har det brev, som Friderichus 2us indsendte i landet, tillige med föromtalte vaaben. Thi om samme var nu til, kunde mand deraf lære, hvordan hans Mayst vilde lade distribuere og bruge samme, saa og hvad viidere anstalter imod fjendtlige indfalde her skulde gjöres.

Ad XI.

De[4] anlagde fabriqver, meener mand, hverken være eller nogen tiid have været til gavn og nytte for landet. Mand siiger ikke, at de havde ikke kundet været det, men at det endnu ikke er skeet. Det er een almindelig meening, medmindre 2 à 3 mænd, som havde haand i directionen, saa længe hans Majst gav aarligen mange tusinder rixdaler til Indrettingens istandsettelse, eller og nogle faae fabriqvebetjentere, som da fik de beste lön, maae tages for heele landet. Hvilkens gisnings sandsynelighed viiser sig udtrycheligen udi deres exempler, som endskjöndt de fattige udi da overgaaende haarde aaringer udi hobetal döde af sult og uselhed. Men formuende folk kummerligen holdtes ved lige, saa kunde de dog tillægge sig stoere midler og derforuden gjöre andre anseelige omkostninger. Men saasnart hans Majst behagede at indeholde med saa stoere forskud til Indretningerne, saa begyndte de gode mænd at tage af, saa de (efftersom ordet gaar) lagde da ikke længer penge op, men maatte enten til at selge een deel af det erhervede eller og borge[5] penge af andre.

[1] Bessastaðanes á/*på* Álftanes, Gull.

[2] Lögréttu, dómstól og þinglýsingarstað á Alþingi. / *Lovretten, domstol og tinglysningssted på Altinget.*

[3] Þess er ekki getið í Alþingisbókinni. / *Dette er ikke nævnt i Altingsbogen.*

[4] Á spássíu / *I marginen*: Fabriken og de övrige nye indretninger. [Innréttingarnar í Reykjavík. / *De Nye Indretninger i Reykjavík.*]

[5] Taka lán. / *Her låne.*

(2) Udi det som landet er vederfaret. Under landets navn forestaaes her 2de slags indbyggere. For de förste de, som havde ladet sig overtale til at indsette penge i fabriqveværsenet. Disse har alleeneste faaet enkel rente af deres penge indtil Annum 1764. Men siden intet og staar nu kandske fare for at miste baade capital og renter, endskjönt nogle af dem er komne saa til agters, at de trænger til penge. Men de andre har aldrig hafft den mindste nytte deraf, got om de i visse henseender ikke har hafft deraf nogen skade. For nærværende tiid henfalder nytten og gavnet (om det ellers er noget) til Compagniet, men ikke til landet. Ja, end ikke til dem, som har accier udi interessentskabet.

Saaleedes har hermed hidindtil tilgaaet. Hvorhos ingen siiger, at det kunde ikke anderleedes være, eller at her kunde ikke bedre oeconomie holdes. Men saasom de höyvise hr. hr. directoribus har behaget at sette det paa denne foed, saa faaer det saa at være, nam facta infecta fieri neqveunt.[1] Og saasom landet for nærværende tiid har slet intet gavn af uldenfabriqven, saa seer det ud til, at det vil i fremtiiden have af den een anseelig skade, og den disto större som de bliver fleere.

Aarsagen dertil ligger i uldens mangel. Saasnart som faarekopperne indkom, begyndte uldens mangel at ytre sig. Men nu, da denne har saa længe vedvaret, saa er nu ingen uld for de fattige meer at faae. Thi det, som indbyggerne udi de endnu for kvægsiigen fraværende sysseler kand have tilovers, det opkjöber Compagniet og andre til deres fabriqver og sælger siden 1 al. klæde for saa meget, som 5 al. vadmaal tilforn kostede. Ved dette maae den fattige gaae nögen og ligge paa bere halm. Altsaa eragtes mange eller fleere fabriqver, in statu qvo landet nu er, aldeeles skadelige uden for de alleeneste, som derudi interesserer. Thi det er aldeeles ubilligt at opoffre mange menneskers velferd for den profit, som 1 à 2 rige mænd kand have af det, som kunde tjene mange til livsophold.

Saa længe landet var i flor og velstand og havde uld i saadan overflödighed, at mange skippund, ja, kandske heele skibsladninger kunde udföres, og dog var der tilbage saa meget, som indbyggerne behövede til egen brug, da var det een anden sag. Men nu, da det er bragt til saadan yderlighed, da er uldenfabriqverne saa skadelige, som de för eragtedes at være nyttige, og jo fleere de ere, jo skadeligere, særdeeles naar landets

[1] Af því að það sem er gert verður ekki aftur tekið. / *Fordi, det der er sket, kan ikke laves om igen.*

övrighedspersoner er fac totum[1] i sagen. Thi for hvem skal mand klage, om vahrene findes udöglige,[2] naar de selv ere ejere og levendeurer af dem? Ja, den eene publico tilhörende fabriqve kand i dette uldmangels henseende siiges at være for almuen meer skadelig end nyttig. Og for interessenterne, som har sadt deres fattige midler deri, var vel intet bedre, end at de kunde med det förste faae deres penge igjen med tilbörlig rente og renterente.

Dog paa det jeg intet skal dölge af mine tanker, kunde disse fabriqver i nærværende tilstand tolereres, om mand vilde sælge klædet med ringere pris. Ex. gr. 5 al. grovt klæde, naar det er lovligen forarbeedet og kand være saa varagtigt og goedt til at sliide som 10 al. vadmaal. Nu koste 10 al. vadmel i det ringeste 60 f., saa skulde og 5 al. klæde sælges for 60 f., det er 1 al. à 12 f., hvorved fabriqvemesteren faaer sin omkostning betalt og har saa meget til goede, som svarer renten af hans penge. Og om de endeligen vil have fabriqver, saa skulde de indrette vadmaals- og strömpervæverier, som kunde sælges til de fattige med saadan pris, at begge parterne skulde være skadeslöse. Med hvilken condition her maatte være saa mange fabriqver, som mand vilde indrette. Ja, jo fleere, jo bedre, thi da maatte den eene kappes med den anden at have de forsvarligste vahrer for at være disto beder forsikkret om deres afsettelse.

Men saasom dette kand synes at være at bygge turres in aere,[3] hvilket det dog i sandhed ikke er, saa vil jeg herom for denne gang intet andet siige, end at mange fabriqver ere for Island, i statu qvo det nu er, i fleere end et hensigt ikke alleeneste unödvændige, men og skadelige.[4] Herimod holder jeg for og troer fuldkommeligen, at reebslagerie og feldtbereederie ere for landet meget nyttige, dog særdeeles det sidste, effter landets nærværende tilstand. Thi endskjönt faareskind er ikke mangen for haanden, saa er dog öxe- og koehuder, saavel som kalfe- og hesteskind, endnu til. Og da folk har begynt at bruge dem til klædning aldeeles ubereedde, hvad vilde de ikke gjöre, om de fik de vel bereedde? Endskjöndt vadmaal formedelst uldens mangel forarbeedes nu paa fleste stæder gandske lidet, saa var det dog ikke af vejen, at bekvemere vævers reedskaber blev almindelige.

[1] Allt í öllu. / *Alt i alt.*
[2] Óhæfar. / *Uduelige.*
[3] Loftkastala. / *Luftkastel.*
[4] Á spássíu / *I marginen*: I samme henseende er og ald ulden og uldengotzes udförsel for landet skadelig, saa længe det er saadan tilstand, og burte forbydes.

Ad XII.

Om mineralier, steenkul etc. vil mand visseligen faae den beste og sikkerste underretning udi den saa længe væntede *Historie Naturæ Islandiæ*,[1] hvilken ogsaa formoedentlig nu er under pressen udi Soröe, efftersom min særdeeles gode ven, den höylærde hr. professor Erichsen, har mig forleden sommer tilskrevet. Saa det kand være mueligt, at mand faaer udi tilkommende sommer at see det skjönne verk revideret og istandsadt af de 2de höylærde professorer hr. Schiönning og hr. Erichsen,[2] under hvis hænder og revision den nu er.

Men om den surtarbrand,[3] som findes udi Adalvigs- og Budlungarwigsbjerge, har hr. pastor Snorre Biörnson udförligen skrevet udi et sendebrev til afg. hr. amtmand Gislesen,[4] som findes tryckt bagved hr. Erichsens *Islands opkomst*.[5] Hvortil jeg kand intet lægge uden det, at da jeg i min ungdom var paa Hitardals præstegaard[6] og mange gange, nu til hest, nu til fods, gjennemvandrede de mange bjærge og dale, som bemelte præstekald er omringet af, saa saae jeg engang udi et fjeldskred i det bjerg, som ligger mellem Thorarensdal og Hafradal,[7] paa den side, som vender til Thorarinsdal, mange saarte klumpe, som jeg i förstningen meente være et slags steene. Men da jeg observerede den nöyere, fandt jeg, at det var surterbrand, hvorfor jeg tog 2 af dem, som kunde veje omtrent 8 à 10 pd., hjem med mig til bevis og endnu nöyere undersögning. Og saasom bemelte fjeldskred fornyedes saa nær som hvert foraar, saa fandt jeg der alltid nogen nyligen opkastet surtarbrand, men nu meer,

1 Hún kom út 1772 á vegum Danska vísindafélagsins. / *Den blev udgivet i 1772 af Videnskabernes Selskab*. Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn*. Sorø 1772.

2 Gerhard Schøning (1722–1780), prófessor í sagnfræði / *professor i historie*; Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *juridisk professor, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret* 1771–1787.

3 Brunkul. Islandsk *surtarbrandur*.

4 Aðalvíkurfjöll (Ritur og Straumnesfjall), Ísafj.; Bolungarvíkurfjall (Deild), Ísafj.; Snorri Björnsson (1710–1803), prestur / *præst*, Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr.; Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

5 [Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ*, s. 362–371 (Tillæg Lit. A. Udtog af hr. Snorre Biörnssens Brev til amtmand Gislesen, 28.3.1760).

6 Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.

7 Þórarinsdalur, Mýr.; Hafradalur, Mýr.

nu mindre, efftersom skreden det foraar havde skaaret dybt eller og begynt höyt oppe. Hvilket har indprentet mig den tanche, at surtarbranden kand være til i mange bjerge, som mand ikke tænker at hand kand være.

At[1] saltvirkningen her haver været brugt i forrige tiider og alt indtil Annum 1400 er unægteligt, men med hvad stor profit kand jeg ikke siige. Om tingen i sig selv vidne de gamle historier og aarböger. Thi *Landnama* siiger, part 2, cap. 23, at een ved navn *Hallsten hafde saltgjörd i Svefneyumm*.[2] Og aarbögene, at saltsyderye opholdt fuldkommeligen ved den saakaldede sorte död, det er henved Annum 1400.

Udi forrige seculo indrettede laugmand Magnus Biörnsson (effter hans sons Gisle tilkyndelse) saltsyderye udi Nordersyssel, om hvilket forsætt Gisle Magnuson[3] sig i hans *Epistola ad Wormium*, som findes inter *Epist. Worm.* tom. 2, n° 806, saaleedes udlader:

> Salis excoqvendi e marinis aqvis commoditatem et occasionem satis commodam habemus, ut et aqvas satis salsas; qvod extra dubium est positum, qvamvis in præsenti oculatam fidem ejus facere non potuerim, propter illa, qvæ obstabant, negotia.[4]

Og Gisle selv gjorde saadan mange experimenter og viiste pröver deraf. Saasom nu söen og dens natur er den samme, saa er og sagen endnu muelig. Ja, effter mine tanker let at sætte i verk, hvor der enten er tang nok, som kand bruges til brænde og koster slet intet eller og törvskjæren[5] tett ved stranden. Ligeleedes og hvor der findes varme vande eller hverer[6] nærved stranden, saasom paa Reykholum[7] og kandske

[1] Á spássíu / *I marginen*: Saltvirkning.

[2] *Íslenzk fornrit*. 1. bindi (1986), s. 164 (Landnámabók). Hallsteinn (9.–10. öld/*århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand*; Svefneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð.

[3] Magnús Björnsson (ca. 1595–1662), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1639–1662; Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*; Gísli Magnússon (1621–1696), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1659–1696.

[4] Við höfum bæði hentugar aðstæður og nærtæka möguleika á að sjóða salt úr sjó svo og nægilegt saltvatn. Á því er enginn vafi þótt ég í bili geti ekki skoðað aðstæður með eigin augum sökum verkefna sem hafa gert mér örðugt fyrir. / *Vi har mange Steder en bekvem Lejlighed og ret nærliggende Mulighed for at syde Salt af Havvand, saavel som tilstrækkelig saltholdigt Vand; herom raader der ingen Tvivl, endskønt jeg i Øjeblikket ikke kan give Syn for Sagn paa Grund af de Forretninger, der stillede sig ivejen for mig.* – *Breve fra og til Ole Worm* III, s. 209.

[5] Mótekja. / *Tørveskæring*.

[6] Varme kilder. Islandsk *hverir*.

[7] Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð.

andre stæder. Med et ord at siige: Jeg er af den tanche, at her kunde med liden omkostning kaages ikke alleeneste saa meget salt, som landet behöver, men kandske og til udförsel.

Ad XIII.

Saa[1] nödvændig en sag som landevejens indretning er, saa vanskillig, ja fast umuelig, vil den blive her i landet overalt, saa at mand kand paa alle eller mange stæder kjöre med vogne, særdeeles over steele bjerge, hrön[2] og moratzer. Men paa siine eller nogle faae stæder kand det vel skee. Hvorifor det er een meget muelig ting at indrette vejene udi bygden, saa og over alle smaae heeder, at mand ikke alleeneste uden frygt og fare, men og uden nogen hinder, kunde reese fort. Hvilket sysselmandene burte foranstalte, og almuen uvejgerligen effterkomme under tilbörlig straff, om derved findes hos een af vedkommende nogen forsömmelse. Conf. landslejebalk 24de cap.[3]

Men hvad de gamle speciel veje angaaer, da vilde deres opdagelse ikke være unyttig. Kunde og med gandske liden omkostning iverksættes. Ex. gr.:

a) Bardargata og Vonarskard paa den maade: Sysselmanden udi Nordersyssel skulde udnevne 2 à 3 raske karle, som i det ringeste paa den nordlige side, midt ind paa fjeldene, skulde recognisere og gjöre forsög, om mand kunde komme derover. Og det samme skulde og sysselmanden udi Skaftefieldssyssel paa den syndre siide foretage.[4]

b) Det var og meget fordeelagtig ting, om den vej fra Rangaaewallesyssel til Muhlesyssel kunde optages, og jeg er fuldkommeligen af den tanke, at der har i gamle dage været en vej. Dette forsög burdte paa foreskreven maade at gjöres ved sysselmændenes udi Rangaaewalle-, Skaftefields- og Muhlesysseler foranstaltning.

[1] Á spássíu / *I marginen*: Landeveye.

[2] Lavamarker. Islandsk *hraun*.

[3] Landsleigubálkur Jónsbókar. Rétt er 44de cap. / *Landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Korrekt er 44de cap. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 186–187.

[4] Bárðargata, leið yfir miðhálendi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Landnámu / *vej over Islands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnamsbogen*; Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálendi Íslands / *bjergpas midt i Islands højland*; Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776; Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel* 1755–1802.

c) og d) behöver ingen ny opsögelse, thi den vej over Vatnahialla tages aarligen af indbyggerne udi Ejafiörd, naar de reeser her synder paa landet. Og bonden paa Tungufell, Erichur Haflidason, har 4 gange reest over Sprengesand.[1] Der fattes alleeneste anstalt til 2 færgebaader, af hvilke en burte være paa hver siide af Tiorsaae ved Soleyarhöfda,[2] paa det at enten mand kom norden eller synden fra, kunde baaden være til reede, og saa snart en reesende var kommen over, skulde hand ved hjelp af den anden baad före den eene tilbage, saa at altid var een baad paa hver side af elven.

e) Er formodentlig det samme (eller saa nær), som b) ommælder. Maaden til at sætte dette i stand er alt beskreven. Men midlerne dertil kand indbyggerne udi angrendzende herreder, nemlig Arnes-, Rangaaewalle-, Skaftefields-, Mule- og Nordersysseler anskaffe, saaleedes at de fattige bönder, som nogen tiende gjör, men dog ikke skifftetiend,[3] give hver en 2 sk. fra femhundred eller skiftetiend til 8 hndr. Saa og alle lösemænd[4] og tjenistefolk, som nogen tiend gjör eller nogle midler har, 4 sk. Fra 8 hndr. til 12 hndr. 6 sk., og saa fremdeeles 2 sk. meer af hver 4 hndr. Mand maae være forsikkret om, at baadernes, ja, endog 2 à 3 sæluhuses istandsettelse, ikke belöber meer end hermed kand betales.

2) Smaa fartöyers eller jagters anleggelse, som kunde drage 4 til 6 lester, vilde og paa mange stæder være tjenlige, ikke alleeneste til transporten af vahrer fra et stæd til andet, men og paa sine stæder til fiskeryes fortsættelse. Men saasom deres oprettelse vil udkræve temmelig omkostning, og meget faae eller saa got som ingen nu er mægtig af egen kræffter til deres istandsettelse, siunes og iche tjenligt, at mange skal eller kand udi et lidet fartöy have smaae deele. Saa vil ved deres indrettelse falde meere vanskillighed, og dog ikke mindre ved deres conservation og sikkerhed om vinterdagen og i stoere paakommende storme, saasom vinterhavne er her meget rare.

[1] Vatnahjalli, Eyjafj.; Eyjafjörður, Eyjafj.; Eiríkur Hafliðason (ca. 1716–1797), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Tungufell, Syðri-Reykjadalur (Lundarreykjadalur), Borg.; Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*.

[2] Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.; Sóleyjarhöfði, Rang.

[3] Skiptitíund. Tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. / *Skiftetiende henviser til det islandske begreb* skiptitíund. *Det var en betegnelse for tiende af ejendele, der var 5 hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele; til biskoppen, præsten, kirken og de fattige.*

[4] Løsarbejdere. Islandsk *lausamenn*.

Ad XIV.

Det[1] saakaldede lurendreyerie eller snigehandel, som Compagniet og detsens betjentere herudi landet gjör saa meget af, er mestendeels af ingen betydenhed. Thi hvad vil det siige, om en fremmed, som enten har siige om bord eller har folk udmatted af langsom og besværlig reese, bliver overladt 1 à 2 stk. faar eller saadan, alleeneste til vederkvægelse. Jeg havde saa nær som sagt, at det var ikke alleeneste uhöyfligt, men umenniskeligt og imod den almindelig kjærlighed, at nægte fremmede, fredsommelige folk saadan. Og hvad vil det siige, om en fiskebaad, som træffer en fremmed fiskere, tilhandler sig af hannem 1 handline, 1 stk. tobak for nogle uduelige vantre eller saadan, som Compagniets kjöbmænd ikke vil have? See herom Althingsbogen Anni 1769, n° 33.[2]

Mand siiger almindeligen, at ingenstæds drives meere snigehandel end i kjöbmandens egen huuse og i deres skibe. Ja, vel om de ikke selv udsetter nu deres eget folk, nu en islender, til at handle saaleedes med deres eget. Og om saadan exempler kunde findes, er det da ikke at sigte fluen, men svelge elephanten? Een anden sag er det, om det kunde nogen overbeviises at have for profits skyld selgt fisk, tran, uldengotz eller saadan til fremmede nationer. Thi det er det, som octroyen[3] saa strængeligen forbyder og tilbörligen bör straffes. For hvilket her paa Synderlandet er ikke saa stor fare som (kandske) paa de yderste kanter af landet, som meget besværligen kand forebygges.

Ad XV og XVI.

Saasom hr. hr. hr. Commissariernes egen undersögning og local beskuelse, hvor det kand ske eller behöves, er det beste og sikkerste middel til at kjende og paakjendte retteligen hver post iser. Saa er og enkelte indkommende relationer og sentementer[4] mange gange meget utilforladelige. Og dog er de voteringer, som ske i offentlige forsamlinger og sessioner, sjelden bedre. Thi, naar een fornemme person i saadan forsamlinger vil have sin meening per plurima vota[5] antagen, saa behöver den

[1] Á spássíu / *I marginen*: Snigehandel.

[2] *Alþingisbækur Íslands* XV, s. 161–162 (Dóms-slútning í ófríhöndlunar málunum úr Ísafjarðarsýslu, 18.7.1769).

[3] *Lovsamling for Island* III, s. 466–493 (Octroy paa Islands Beseiling i tyve Aar for det almindelige Handels-Compagnie, 15.8.1763).

[4] Skýrslur og álitsgerðir. / *Beretninger og anskuelser*.

[5] Með meirihluta atkvæða. / *Stemmeflertal*.

ikke andet end at overtale 2 à 3, som har noget anseelse, enten at samtykke den strax eller og sette sig ikke alvoren imod den. Har nu denne gode mand den gave, at hand kand före ordet hastigen, velhöyt, meget alvorligen, antager ingen grunde eller argumenter, som föres imod ham. Og er siden saa paastaaende og fast ved sin meening, at hand endeligen beholder det sidste ord, saa maae mand være viss paa, at den bliver af de fleste antagen som den beste, endskjönt den ingenlunde er det. Særdeeles naar sagen angaar alleeneste almindelige ting, for hvad skylld ingen eller meget faae vil lægge sig ud mod nogen. Saa at disse 2de ting eller maader til at opdage sandhed og derpaa erholde det beste resultat er hver for sig aldeeles utilstrekkelig, hvorfor mand faaer endeligen selv undersöge sagen paa det nöyeste.

Men allersikerste vej og maade til at erlange en tilforladelig visshed om en sags sande tilstand og beskaffenhed, som ikke kand tages i öyesiun, eller mand med undersögning ikke kand saa vel udforske som hand vilde, eller siunes behöve, var vel at tilskike hver een, hvis votum eller underretning mand vil have, de qvæstioner eller særdeeles poster, som hand skal give sin eragtning over og erklære paa og tilföre de raisoner, hvorpaa hand grunder sin meening. Nam qvod amicitia, pudor et timor qvandoq[ue] coram fari negant, id calamus proferre non veretur.[1]

Og naar mand har faaet mange af saadan skrifftlige eragtninger og sentementer i hænderne, saa vil jeg meene, det vil være let af deres collation,[2] ikke alleeneste at kjende tingene og deres tilstand, men og hver een persons tænkemaade, hvoraf mand kand strax see, hvad meget paa hans underretning er at reflectere. Vilde mand siden udi en forsamling endnu beder lade sagen ventilere, da skader det ikke. Dog saa, at mand sætter meere tillid til egen overbevisning end det resultat, som deraf udkommer, medmindre det i alle maader og ret öyesiunligen accorderer med publici beste. Thi, det er det, som her er om at gjöre.

[1] Þótt vinátta, skömm eða ótti fái menn jafnan til að þegja um eitthvað augliti til auglitis er ekki þar með sagt að þeir vilji ekki tjá sig um það í rituðu máli. / *Skønt venskab, skam eller frygt for det meste får folk til at tie om ting, når de er ansigt til ansigt, er dermed ikke sagt, at de ikke vil udtale sig om det på skrift.*

[2] Samanburði. / *Sammenstilling.*

Finnur Jónsson biskup skrifar um fólksfjölda, eyðibyggðir og fjallvegi [án dags. 1771]. Lit. MM.

Biskop Finnur Jónsson skriver om folkemængden, ødegårde og fjeldveje [uden dato. 1771]. Lit. MM.

ÞÍ. Rtk. D3/2–24.
Innskráð/*indskrevet* 7.4.1771; Áður prentað í / *Tidligere trykt i*: *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 106–117; Í öðrum kafla greinargerðarinnar er víða vitnað beint í gamla íslenska annála á íslensku. Dönsk þýðing þessara staða er á s. 713–716. / *I kapitel to i redegørelsen er mange steder citeret direkte fra gamle islandske annaler på islandsk. Den danske oversættelse er bagerst, s. 713–716.*

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 41. Bréf til Finns Jónssonar biskups 8.3.1771. Bréfabókin verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 41. Brev til biskop Finnur Jónsson 8.3.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Om folkemængden i Island; Jndkom den 7de April 1771; Fra biskop Finn Johnsen; Lit. MM.

I°

Det form eller methodus, som commissarierne professor Magnusson og laugmand Widalin[1] brugte til at opnaae mandtalet udi Island 1703, var saaleedes, at de ved et circulairebref fra Altinget 1702 befalede, at over alle menisker udi landet, som var levende förste paaskedag 1703, skulde forfattes et navneregister med deres stand, alder, formue og omstændigheder. Og skulde hver een regnes eller antegnes udi det sogn, hvor hand var til herberge natten forhen, saasom det var vænteligt, at hver een var da ved sit hjemel.

Hvad mantalssummen da belöb sig, har jeg ikke seet. Den findes utvileligen i den relation, som de om deres forretninger har indgivet til Can-

[1] Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

celliet eller det collegium, fra hvilket de hafde faaet deres instruction. Ellers hörte jeg af sal. Magnussens mund, at udi den saakaldede storubolu[1] döde her i landet noget over 16.000 mennisker, og det var henved eller lidet over ⅓ af alt folketalet. Hvoraf det flyder, at det vil have været henved 48.000 og altsaa ikke meer endnu. Dog kand jeg ikke sige dette aldeeles vist, saasom det er grundet paa bare ihukommelse.

II°

At jeg skal have skrevet ved instructionens 1ste post, at fleere exempler (foruden de jeg der har specificeret) kunde af historierne frembringes paa almindeligt folketal udi Island, maae enten være skriverfejl eller misforstaaelse, thi jeg erindrer ikke at have hört eller læst om fleere end de, derudi er mentionerede. Men om haarde tiider og mandfald (hvilke jeg og virkeligen har sigtet til) kand mange exempler forebringes. Ex. gr.:

Om sygdomme. Anno 1018 og 19 indfaldt meget haarde aaringer, saa at:

> Anno 1020 var þing fjölmennt. Þau misseri hafði svá mikill manndauði verið að Sæmundur prestur fróði sagði svá á þingi að ei mundi færri menn hafa andast af sótt en þá voru til þings komnir.[2]

Nu saasom i de tiider biskoper, (sysselmænd) godar[3] etc. plejede at have om sig paa Altinget 100, 80, 60, 50 mands og det aar, NB. *var þing fjölmennt*,[4] saa er troeligt, at da har været paa Altinget henved 2.000 mennisker eller meer, og ligesaa mange skulde have död det aar. Anno 1180 kaldedes *sóttarvetur*[5] af de mange menisker, som da döde. Anno 1275. "Mannfall hið mikla í Miðfirði. Dóu 400 manna úr sótt í 6 kirkjusóknum."[6]

1 Stórabóla / *Store koppesyge* 1707–1709.

2 Anno 1020 var der mange på tinget. De år var så mange døde, at præst Sæmundur Den Frode på tinget sagde, at der ikke ville være døde færre af sygdom, end der var mødt på tinge. *Íslenzk fornrit*. 15. bindi, s. 45 (Kristni saga). Sæmundur Sigfússon fróði (1056–1133), prestur / *præst*, Oddi, Rangárvellir, Rang.

3 Goðar eða goðorðsmenn sem fóru með æðsta vald í landinu á þjóðveldistímanum. / *Goder eller høvdinger, som havde den øverste magt i Island i fristatstiden i middelalderen. Islandsk* goðar.

4 Var der mange på tinget. Islandsk *var þing fjölmennt*.

5 Pestvinteren. Islandsk *sóttarvetur*.

6 Det store mandefald i Miðfjörður. 400 mand i 6 kirkesogne døde af sygdom. Rétt ártal er / *Korrekt årstal er* 1258, sbr./*jf*.: *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 257 (Lögmannsannáll).

Anno 1403, effter den saakaldede sortedöd, var alleeneste tilovers udi Holum stifft 6 præster, 3 degne og 1 munk. Og har de andre död i lig proportion, saa har neppe den 10de deel af det mantal, mand kand præsumere, at da har været i heele stifftet, förend pesten indkom, blevet tilbage. Om Skalholtsstifft skriver een author, som har levet paa de tiider:[1]

> Sjálfan staðinn (Skálholt)[2] aleyddi þá (nemlig 1402), svo ei varð eftir af lærðum og leikum nema biskupinn og 2 leikmenn.

Item om Kirkebajkloster:[3]

> Eyddi staðinn þrjá tíma (tre gange effter hinanden). Kom þar til kirkju hálfur átti tugur hins sjöunda hundraðs (675) dauðra manna, sem talið var, en síðan var ei reiknað.

Hvilket synes være noget utroeligt, ellers er det en temmeligen folkerig meenighed.

> Sama ár eyddi staðinn á Þykkvabæ[4] þrisvar að manntali svo ei var eftir nema 2 bræður og einn húskarl og bar hann mat fyrir þá og þá tilkomu.

> Anno 1403. Manndauðavetur hinn síðari. Eyddi þá staðinn í Skálholti 3 tíma að þjónustufólki.[5]

[Een[6] anden author skriver herom saaleedes:

> Anno 1402 stóð yfir á Íslandi og gekk sú mikla plága. Þó xv færi til grafar með einum komu ei heim nema fjórir.[7] Anno 1313 var svo mikill frostavetur að fætur frusu undan fé og hestum fullfeitum, og margur varð öreigi sem áður var fullríkur.[8] Anno 1315 var mikið hallæri um allt Ísland heil 7 ár. Anno 1331 vetur hinn harðasti og mesti fjárfellir. 1347 frostavetur svo mikill að fraus sjór kringum allt land. 1354 héldust snjóar fram til þings, varð

[1] Hér á eftir er víða vitnað í gamla íslenska annála. Dönsk þýðing þessara staða er á s. 713–716. / *Nedenfor citeres flere steder fra de gamle islandske annaler. Den danske oversættelse findes bagerst, s. 713–716.*

[2] Skálholt, Biskupstungur, Árn.

[3] Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft.

[4] Þykkvabæjarklaustur, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.

[5] *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 286–287 (Lögmannsannáll). Tilvitnanirnar eru ekki orðréttar / *Citaterne er ikke ordrette.*

[6] Á spássíu / *I marginen*: NB. [Texti innan hornklofa á við svolítið aftar. Sjá s. 707.]

[7] *Annálar 1400–1800* I, s. 49 (Skarðsárannáll).

[8] *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 488 (Oddverjaannáll).

hinn mesti fjárfellir. 1369 hallæri mikið. 1373–74–75 voru svo harðir vetur að enginn mundi þvílíka með mesta grasskorti og hafísum fram á sumar. Féllu þá fátækir menn svo að hundruðum sætti.][1]

Anno 1494 overgich Island een anden stoer landplage, hvoraf mangfoldige mennisker döde.

Það mannfall (siger annalisten, som levede hen imoed Anno 1600) stóð yfir til krossmessu um haustið og eyddi náliga allar sveitir. Í þeirri sótt var svo mikið mannfall að enginn mundi áður hafa heyrt þess getið, því margir bæir eyddust, og það voru flestir að ei urðu eftir nema 2 à 3, stundum börn 2 sem voru að sjúga mæðurnar dauðar. — N. N. sagði mér hann hefði átt heima í Ási hjá Hruna[2] og þar hefði engin sótt komið, ei heldur í Hamarsholt né að Kaldárhöfða né Efri-Þórustöðum í Grímsnesi.[3] — Á hvörjum degi sagði hann 3 eður 4 lík hefði flutt verið til kirkju í einu, og þó að færi 6 eður 7 til kirkju með þá framliðnu þá komu ei aftur nema 3 eða mest 4. Þeir dóu þá þeir tóku öðrum grafirnar og fóru þar svo í sjálfir. Konurnar sátu dauðar við keröldin í búrunum og undir kúnum með skjólurnar svo 3 eða 4 fóru í margar grafir. Féllu þá miklar eignir mörgum til handa og margur var sá er erfði alla sína ætt, fjórmenning og þar fyrir innan.
Önnur sótt var á dögum biskups Stephanar[4] Anno 1512. Í þeirri bólusótt féll margt fólk, bæði karlmenn og konur, þó meir karlmannafólk. Hún kom líka um þing og stóð yfir til krossmessu um haustið. Svo var sóttin mikil að konur fengust ei að mjalta pening. Gekk hann svo baulandi en sauðfé hljóp til fjalla.[5]

Om plagen, som gik 1494, skriver Biorn a Skardzaa[6] saaleedes:

Sótt og plága mikil um allt Ísland nema um Vestfjörðu frá Holti í Saurbæ.[7] Eyddust hreppar víða. Andaðist Ásgrímur ábóti[8] og allir kennimenn fyrir norðan, utan alls xx með biskupinum. Varð hvör einn prestur að hafa 7 kirkjur. Sú plága er sögð og mælt að komið hafi úr klæði í Hvalfirði. Kom

[1] *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 270, 275–276, 280 (Lögmannsannáll). Á spássíu / *I marginen*: NB.
[2] Ás, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.
[3] Hamarsholt, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Kaldárhöfði, Efri-Þórustaðir (sennilega Þóroddsstaðir), Grímsneshreppur, Árn.
[4] Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup 1491–1518.
[5] *Biskupaannálar Jóns Egilssonar*, s. 43–44.
[6] Björn Jónsson (1574–1655), bóndi og lögréttumaður, Skarðsá, Reynistaðarhreppur, Skag.
[7] Holt, Saurbæjarsveit, Dal.
[8] Ásgrímur Jónsson (?–1495) ábóti, Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.

> þá fátækt alþýðufólk af Vestfjörðum, giftir menn með konur og börn, því fólkið vissi þar auðn bæja fyrir norðan landið. Völdu þeir um jarðir sér til ábúðar og er svo frá þeim komið margt manna norðanlands.[1]

Fleere exempler paa bólu og sygdomme kand mand finde, ibland hvilke den saakaldede *stóra bóla*, som her grasserede 1707 og 8 er den fornemste. Ja, saa mange, at de kunde udgjöre eet temmelig stort volumen. Men hverken holder jeg det nödvændigt, og end mindre har jeg nu tiid og lejlighed dertil, men vil alleeneste erindre de störste mandfald, som mig i denne hast indfalder og er alleeneste af dyrtid foraarsagede.

Anno 1018 kom 35 skibe til Island, af hvilke 8 alleene retournerede det aar. Men de andre maatte her overvintre. *Af þeim mannfjölda varð hallæri mikið* siger author til Christendoms sögu, cap. 14.[2]

Hidhen hörer det, som fol. superiore[3] er imellem disse mærker NB. [ ] NB.[4] formedelst skriverfejl indfört, thi det hörer ikke til sygdomme, men til dyrtiider. Og endskjönt det ikke nævnes ved hvert aar, at mange menisker deraf er döde, saa bör det dog saaleedes forstaaes, thi ordet *hardende* bemerker saavel dyrtiid for mennisker som creaturer, og den förste plejer gjerne at fölge den sidste.

> Anno 1601. Vetur aftakalegur til harðinda um allt Ísland. Almennilegur peningafellir frá jólum og til Jónsmessu svo þá varð hið fyrsta sauðgróður. Lá ís langt fram á sumar. Grasleysi mikið. Tók frá fisk fyrir norðan. Þetta kölluðu margir kynjaár. Þá komu öngvir lögréttumenn til Alþingis úr Norðlendingafjórðungi sökum harðendaforfalla. Sýslumenn riðu norðan Holtavörðuheiði til þings.
>
> Anno 1603. Mannfall af fátæku fólki um allt Ísland af harðendum og sulti. Gekk og blóðsótt. Dó og mannfólkið af henni mörgum tugum niður í hvörri kirkjusókn. Eyddust bær.
>
> A° 1604. Á þessum 2 fyrirfarandi hörðu árum með því þriðja hörkuárinu, sem mest undirbjó, féllu í Hegranessþingi[5] viii hndr. manna. Það var bæði yfirferðarfólk og fátækir barnamenn sem inni lágu. Svo hafa menn reiknað að um allt Ísland hafi á þessum 3 árum fallið níu þúsund manna.

[1] *Annálar 1400–1800* I, s. 74–75 (Skarðsárannáll).

[2] "Af den mængde mennesker kom der megen hungersnød." *Íslenzk fornrit*. 15. bindi, s. 44 (Kristni saga).

[3] Á blaðsíðunni fyrir framan. / *På siden ovenfor*.

[4] Sjá að framan / *Se ovenfor*, s. 705 (dansk oversættelse s. 713).

[5] Skagafjarðarsýsla.

Anno 1633. Vetur aftakaharður um allt Ísland. Hrun og niðurfall peninga. Þegar á jólum dóu peningar sem voru færleikar. Gjörði spillingablota. Heyleysi alls staðar. Ekkert fólk komst að sjónum til vers fyrir ófærðum snjóanna. Fyrir suðaustan eigi vitjað kirkna fyrir ofhruni snjóanna. Ekki vatnað peningum nema eitt sinn í viku á sumum bæjum. Féarhúsin fennti með féonum og urðu ekki fundin. Fennti og hrönnum peninginn, hundrað hesta suður á Kjalarnesi. Item í Borgarfirði. Grassumar lítið. — Ís kom á þorra, lá allan vetur og fram allt nær að Jónsmessu. Enginn afli neins staðar á ísnum.
Anno 1634. Grassumar lítið, votviðrasamt. Skemmdust hey. Heyleysi, dó peningur. Féll fátækt fólk í hungri, var og líka úti.
Anno 1635. Féllu peningar fyrir sunnan og austan. Einninn og vestra af heyleysi. Talið xii hndr. kúa úr Borgarfirði og austur að Rangá dáið hefði. Item cliii færleikar undir Eyjafjöllum. Var og einninn hrun af nautum vestur um sveitir. Féll og enn þá fátækt fólk.[1]
Anno 1696. Byrjuðust þau stóru harðindi.
Anno 1697. Tók fólk til að flosna upp og deyja af harðendum. Helst í Austfjörðum og fyrir norðan.
Anno 1698. Dó fólk víða af hallæri.
Anno 1699. Var svo mikill frostavetur að riðið varð yfir hvörn fjörð fram á sumar. Margir urðu úti og marga kól til dauðs. Þá dó og margt fólk af hungri, helst við sjósíðuna.[2]
Anno 1700. Stórt hallæri um allt land svo margt fólk dó af hungri. Fundust hræ þeirra bæja á milli í selum og útihúsum þá uppleysti. Þó dó sérdeilis í Sunnlendinga- og Vestfirðingafjórðungum búðarfólk, sem sjóarbændur höfðu safnað að sér á fiskiárum til að fleyta bátum sínum, en gátu nú ei viðhaldið, og útörmuðust sveitirnar mest af fjölda þessa umferðarfólks því húsfyllir var á hvörri nóttu, þar sem nokkuð varð gefið, en sumir átu óæti og dóu af því. En rán og þjófnaður á þessum árum fram úr máta. NB. Þá gaf kongel. Majestæt fátækum 600 rd.[3]
Anno 1701. Sömu harðendi og sama tilstand.

NB. Naar det legges hertil, som jeg för har notered, saa har mand noget om dette.

III.

At stoere landstrækninger nu er ödelagte, som tilforne var beboede, andre end de som udi instructionen nævnes, holder jeg ganske vist, bland hvilke er:

[1] *Annálar 1400–1800* I, s. 187, 190–191, 238–240 (Skarðsárannáll).
[2] Óvíst er hvaðan tilvitnanir til áranna 1696 til 1699 eru teknar.
[3] *Annálar 1400–1800* II, s. 337–338 (Fitjaannáll).

1° Det saakaldede Litlahierad beliggende udi Skaftefieldssyssel österdeel, hvor nu er Breidamerkursandur ved grændserne af Öræferne. Det var et got herred, som havde fleere end en kirke og mange bondegaarde. Det blev totaliter ruinered af Öræfajokuls omgang Anno 1350,[1] saa der er nu ikke uden een liden gaard tilbage. Seer og ikke ud til at være beboeligt.

2° At Skeidararsandur har tilforne været et herret, ligeleedes ogsaa Mirdalssandur og fornemmeligen de saakaldede Lodinswikur, som ligger midt paa den sidste sand og har endnu skov og god græsgang, er meget vel troeligt.[2]

3° Udi Rangaaevallesyssel, op af Fliotshliden, veed mand, at Thorolfsfiæld, Kanastader under Einhyrning. Og paa hin siide af Markarfliot, Katanes, Steinfinnstader og kandske fleere udi den landstrækning, som nu er kaldet Thorsmork.[3]

4° Paa den anden siide Tiorsaa udi Landmannahrepp er og een mængde bondegaarder af Hekla ödelagde, hvoribland er den fornemme gaard Skard hid eystra, hvor Paul Jonson boede, förend hand Anno 1195 blev biskop, og hans sön effter hand og siden mange fornemme mænd.[4]

5° Tiorsaardalur, det er den landstrækning, som er paa denne side af den elve Tiorsaa, har og tilforne været beboet, men er nu af Hekles omgang aldeeles fordervet.[5]

6° Er og af Hekla ödelagt een temmelig deel af Hrune kirkes jorder, nemlig Hellirskogar, Alftaveller, Thorsteinstader, Mariuhris og Knose, hvilke, efftersom jeg har ladet mig fortelle, ikke kand igjen opbygges.[6]

[1] Rétt er eldgos / *Korrekt er vulkanudbrud* 1362. Litlahérað (Öræfasveit), A-Skaft.; Austur-Skaftafellssýsla. / *Austur-Skaftafellssyssel*; Breiðamerkursandur, sandauðn / *ødemark*, A-Skaft.; Öræfi, A-Skaft.; Öræfajökull, A-Skaft.

[2] Skeiðarársandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. og A-Skaft.; Mýrdalssandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft.; Loðinsvíkur, V-Skaft.

[3] Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*; Fljótshlíð, Rang.; Þórólfsfell, fjall / *fjeld*, Rang.; Kanastaðir, eyðibýli / *ødegård*, Rang.; Einhyrningur, fjall / *fjeld*, Rang.; Markarfljót, á / *elv*, Rang.; Katanes, óþekkt eyðibýli / *ukendt ødegård*, Rang.; Steinfinnsstaðir, eyðibýli / *ødegård*, Rang.; Þórsmörk, Rang.

[4] Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.; Landmannahreppur / *Landmannarep*, Rang.; Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.; Eystraskarð, eyðibýli / *ødegård*, Rangárvellir, Rang.; Páll Jónsson (1155–1211), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1195–1211.

[5] Þjórsárdalur, Árn.; Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang.; Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang.

[6] Hrunakirkja, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Hellisskógar, Álftavellir, Þorsteinsstaðir (Þorsteinshöfði?), Knosi, skógarítök / *skovrettigheder*, Gnúpverjaafréttur, Árn.; Maríuhrís, skógarítak í landi Tungufells / *ret til brug af skov på jorden Tungufell*, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.

7° Mand vil og sige, at Nordurardalur udi Myresyssel skal og tilforne have været beboet alt indtil Fornehvamm, saa at præstegaarden Hvam[1] skal da have været midt i sognet. Hvilket jeg holder sandsyneligt, men nu tviler jeg, at den landstrækning er beboelig. Dog vil jeg ikke fuldkommeligen negte det, thi jeg er der ikke velbekjent, saasom jeg ikkun een gang har reest der igjennem udi meget graae og slet vejer, saa jeg ikke kunde ret achte landets beskaffenhed.

8° Udi Strande- og Isefiordssysseler er og virkeligen nogle gaarde ödelagde, særdeeles udi Trekillersvikur- og Adalvikurhreppe, endskjönt jeg nu ikke kand navngive dem alle.[2]

Og udi Holum stifft er jeg saa got som fremmed, endskjönt jeg een gang har gjennemreest en stor deel af det. Men endskjönt jeg kand ikke nævne fleere saadan stoere landstrækninger, saa veed jeg dog adskillige enkelte gaarde, som nu er ödelagde, men tilforne have været beboede. Saasom ved mit födestæd, Hitardal. Derind i dalen er et kosteligt stæd, kaldet Holmur, hvor den berömte Biörn Hitdælakappe boede. Og endnu længre ind i dalen een anden gaard, kaldet Ginande.[3] Paa begge disse stæder seer mand endnu husenes grundsteene, tungaarde[4] og saadan.

At Thorarensdal og Thorsteenstunga[5] har ogsaa kundet være beboet, er ikke aldeeles utroeligt, endskjönt det ikke kand bevises. Udi Hnappedalssyssel kand jeg nævne Wigdisarstade, Ellingshola og Haffiardarei.[6] Udi Borgarfiordssyssel Reidarfell, Litlatunga, Sudda og Refstader,[7] af hvilke den sidste er alleeneste for faa aar siden ödelagt. Og endskjönt den er paa tingene opbuden til beboelse uden landskyld, saa vil dog ingen bekvemme sig dertil.

1 Norðurárdalur, Mýr.; Mýrasýsla. / *Mýrasyssel*; Fornihvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr.; Hvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr.

2 Strandasýsla. / *Strandasyssel*; Ísafjarðarsýsla. / *Ísafjarðarsyssel*; Trékyllisvíkurhreppur / *Trékyllisvíkurrep*, Strand.; Aðalvíkurhreppur / *Aðalvíkurrep*, Ísafj.

3 Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr.; Hólmur í Hítardal, Hraunhreppur, Mýr.; Björn Arngeirsson Hítdælakappi (10.–11. öld/*århundred*), bóndi og skáld / *bonde og skjald*; Gínandi, Kolbeinsstaðahreppur, Snæf.

4 Gærder omkring hjemmemarken. Islandsk *túngarður*.

5 Þórarinsdalur, Mýr.; Þorsteinstunga, Mýr.

6 Hnappadalssýsla. / *Hnappadalssyssel*; Vigdísarstaðir, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp.; Sennilega / *Sandsynligvis* Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp.; Haffjarðarey, Eyjahreppur, Hnapp.

7 Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel*; Reyðarfell, Litlatunga, Hvítársíðusveit, Mýr.; Sudda (Hallvarðsstaðir), Reykholtsþingsókn, Borg.; Refsstaðir, Ásasveit, Borg.

Her opved fjeldene skal være 2 saadan gaarder, kaldede Hvammar,[1] og midt paa Kialvejen er Hvinveriadalur og Hvaraveller.[2] Og fast at sige paa alle stæder findes saadan platzer, af hvilke fleste ere ubeboelige, særdeeles siden smaakvæget er borte, thi i förstningen vil det være umueligt at underholde saa mange kjör paa ödejorder, som en familie behöver til livsophold. Mand kan og neppe overtale andre til saadan foretagende end uduelige folk, hvilke aldrig trives og end mindre nogen tiid betaler omkostningen.

IV.

Hvad de i gamle dage brugelige, men nu ubekjendte og ubrugelige veje angaar, da kand jeg intet af nogen vigtighed lægge til det, som jeg forhen har derom skrivet. Jeg veed og ingen lejlighed eller aarsag til at anlægge saadan, uden fra Synderlandet til Mulesyssel. Kunde mand finde en gjenvej midt imellem fjeldene, enten af Sprengesand bag ved de saakaldede Sydu-, Öræfa- og Hornafiordsjoklar, men paa denne siide af Herdebreed og andre Norderjokler alt til Jokulsaa, saa vilde det være de reesende til stor nytte.[3]

Men min ukyndighed om fjældenes distance fra hinanden og terrainet imellom dem volder, at jeg kand intet grundeligt derom siige, hvorfor jeg vil og langt heller tye end skrive det, som er urigtigt. Denne vej kunde bekvemmeligst opdages af indbyggerne udi Rangarvallesyssel paa denne ende og fra Mulesyssel paa hinanden. Lige vel og af indbyggerne udi Skaftartungu og Öræfum, som boer ved siden af fjældene.[4]

Over Odadahraun udi Nordersyssel[5] har og tilforne været vej meget bekvem for dem, som reeste over Sprengesand og vilde til Mulesyssel. Den har nu ikke været brugt udi 130 aar. Ellers har jeg ladet mig siige, at een bonde ved navn Jon, som for nogle aar siden boede paa Mödru-

[1] Sennilega / *Sandsynligvis* Laugahvammar, Hrunamannaafréttur, Árn.

[2] Kjalvegur, Árn. og Hún.; Hvinverjadalur (Þjófadalir), Árn.; Hveravellir, Hún.

[3] Norður-Múlasýsla. / *Nordur-Múlasyssel*; Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland*; Síðujökull, V-Skaft.; Öræfajökull, A-Skaft.; Hornafjarðarjöklar, A-Skaft.; Herðubreið, fjall / *fjeld*, Þing.; Norðurjöklar; Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl.

[4] Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel*; Norður-Múlasýsla. / *Nordur-Múlasyssel*; Skaftártunga, V-Skaft.; Öræfi, A-Skaft.

[5] Ódáðahraun, hraunflæmi / *lavamark*, Þing.; Þingeyjarsýsla. / *Þingeyjarsyssel*.

dal,[1] men er flöttet til Nordersyssel, skal have opdaget den. Og var værdt at udforske, om det er sandt, thi jeg veed ikke andet, end hvad jeg har hört.

V.

Den begjærte tabell paa födde og döde udi Skalholtsstifft fölger her med, saa god som jeg har den, hvoraf sees:

a) At de 3 aar, nemlig 1762–63–64, da bólan gich her mest, har dog de födde overbalanceret.

Men (b) 1767 har en landfarsótt[2] gjort langt större skaar.

Fleere anmærkninger kunde her tillægges, men disse indlöber strax i öyene, og effter sandsynelighed er dog altid mandkjönnet meer og meer. Gud give, det havde ophold og livets næring. Og lægge dertil meer og meer.

Anno	Fæddir	Dauðir[3]
1760	1.035	810
1761	1.090	710
1762	995	965
1763	1.188	1.226
1764	1.297	857
1765	1.291	832
1766	1.288	1.188
1767	1.211	1.309
1768	1.160	823
1769	1.250	841
	11.805	9.561

Den reesende vil ingenlunde töve. Derfor maa dette gaa, ret som det flyde af penen. Jeg skal gjerne gjöre beder og meer, naar jeg har bedre lejlighed. Dette bepryder slet intet, uden at det er sandhed, saavit jeg kand siige.

* * *

[1] Jón, bóndi / *bonde*, Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl.
[2] Epidemi. Islandsk *landfarsótt*.
[3] Fødte; Døde. Islandsk *fæddir*; *dauðir*.

[Oversættelse 2018]

II°

[…]

Om Skalholtsstifft skriver een author, som har levet paa de tiider:

> Selve stedet (Skálholt)[1] blev fuldstændig lagt øde (nemlig 1402), så kun biskoppen og 2 lægmænd var tilbage af lærde og lægmænd.

Item om Kirkebajkloster:[2]

> Stedet blev lagt øde tre gange (tre gange efter hinanden). Der kom til kirken der halvottende tier af det syvende hundrede (675) døde, og derefter talte man ikke.

Hvilket synes være noget utroeligt, ellers er det en temmeligen folkerig meenighed.

> Samme år blev stedet Þykkvibær[3] tre gange lagt øde, så der kun var 2 brødre og én tjenestekarl tilbage, og han serverede mad for dem og de tilrejsende.

> Anno 1403. Den anden mandefaldsvinter. Stedet i Skálholt blev så lagt øde for tjenestefolk 3 gange.[4]

[Een[5] anden author skriver herom saaleedes:

> Anno 1402 hærgede og varede i Island den store plage. Hvis xv fulgte én til graven, kom der kun fire tilbage.[6] Anno 1313 var så megen frost om vinteren, at benene frøs væk under får og vel fede heste, og mange, som før var velhavende, mistede alt.[7] Anno 1315 var stort uår i hele Island i fulde 7 år. Anno 1331, den hårdeste vinter, hvor mange får døde. 1347 så megen frost om vinteren, at havet frøs til rundt om hele landet. 1354 var jorden dækket af sne indtil Altinget, en mængde kvæg døde. 1369 stort uår. 1373–74–75 var vintrene så hårde, at ingen kunne huske noget lignende, med den største mangel på græs og drivis til ud på sommeren. Fattige døde i hundredevis.][8]

1 Bispegården Skálholt, Biskupstungur, Árn.
2 Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft.
3 Þykkvabæjarklaustur, Leiðvallarhreppur, V-Skaft.
4 *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 286–287 (Lögmannsannáll). Citaterne er ikke ordrette.
5 I marginen: NB. [Teksten i den kantede parentes tilhører teksten nedenfor. Se s. 707.]
6 *Annálar 1400–1800* I, s. 49 (Skarðsárannáll).
7 *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 488 (Oddverjaannáll).
8 *Islandske Annaler indtil 1578*, s. 270, 275–276, 280 (Lögmannsannáll). I marginen: NB.

Anno 1494 overgich Island een anden stoer landplage, hvoraf mangfoldige mennisker döde.

> Det mandefald (siger annalisten, som levede hen imod Anno 1600) varede indtil korsmesse om efteråret og lagde alle herreder næsten øde. I den epidemi døde så mange mennesker, at ingen kunne huske at have hørt noget lignende før, for mange gårde blev lagt øde, og på de fleste var der kun 2–3 tilbage, undertiden 2 børn, som diede deres døde mødre. — N.N. fortalte mig, at han havde haft hjemme på Ás ved Hruni,[1] og der var der ikke kommet nogen pest, heller ikke på Hamarsholt eller Kaldárhöfði eller Efri-Þórustaðir i Grímsnes.[2] — Hver dag, sagde han, blev der bragt 3 eller 4 lig til kirken ad gangen, og selv om 6 eller 7 fulgte de afdøde til kirke, kom der kun 3 eller højst 4 tilbage. De døde, når de gravede gravene til andre, og kom så selv i dem. Kvinderne sad døde ved karrene i fadeburene og ved køerne med malkespandene, så der kom 3 eller 4 i mange grave. Der overgik så store ejendomme til mange, og der var mange, som arvede hele deres slægt, i op til fjerde led.
>
> Der kom en anden pest i biskop Stephans[3] dage i 1512. I den byldepest døde mange, både mænd og kvinder. Dog mest mænd. Den kom også omkring Altinget og varede indtil korsmesse om efteråret. Så voldsom var pesten, at man ikke kunne få kvinder til at malke køer og får. De gik så brølende rundt, og fårene løb op i fjeldet.[4]

Om plagen, som gik 1494, skriver Biorn a Skardzaa[5] saaleedes:

> Stor sygdom og pest over hele Island undtagen i Vestfjordene fra Holt i Saurbær.[6] Mange steder blev egnene lagt øde. Ásgrímur abbed[7] døde og alle præster på Nordlandet, bortset fra i alt xx med biskoppen. Hver eneste præst måtte have 7 kirker. Man siger, at den pest er kommet fra klæde i Hvalfjörður. Så kom der fattige almuefolk fra Vestfjordene, gifte mænd med koner og børn, for folk vidste, at der var mange ødegårde på Nordlandet. De udvalgte sig gårde til at slå sig ned på, og således stammer mange på Nordlandet fra dem.[8]
>
> […]

1 Ás, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.
2 Hamarsholt, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn.; Kaldárhöfði, Efri-Þórustaðir (sandsynligvis Þóroddsstaðir), Grímsneshreppur, Árn.
3 Stefán Jónsson (?–1518), biskop i Skálholt 1491–1518.
4 *Biskupaannálar Jóns Egilssonar*, s. 43–44.
5 Björn Jónsson (1574–1655), bonde og lovrettemand, Skarðsá, Reynistaðarhreppur, Skag.
6 Holt, Saurbæjarsveit, Dal.
7 Ásgrímur Jónsson (?–1495), abbed, Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún.
8 *Annálar 1400–1800* I, s. 74–75 (Skarðsárannáll).

Anno 1601. Vinteren stormfuld og gav uår over hele Island. Besætningerne faldt overalt fra jul til St. Hans, hvor der for første gang kom græsning for fårene. Der lå drivis langt ud på sommeren. Stor mangel på græs. Der kom ingen fisk i Nordlandet. Dette kaldte mange et uhyrligt år. Der kom ingen lovrettemænd til Altinget fra Nordlandets Fjerding på grund af forfald af uår. Sysselmændene red til tinget over Holtavörðuheiði.

Anno 1603. Mandefald af fattige over hele Island på grund af uår og sult. Der var også dysenteri. Folk døde også af den i snesevis i hvert kirkesogn. Gårde blev lagt øde.

A° 1604. I disse 2 foregående hårde år samt det tredje hårde år, som gjorde det største udslag, faldt i Hegranes Ting[1] viii hundrede mand. Det var både flakkere og fattige børnerige, som havde fået husly. Man har regnet ud, at der i hele Island på disse tre år er faldet ni tusind mand.

Anno 1633. Vinteren ualmindelig hård over hele Island. Besætninger faldt og segnede. Allerede til jul døde kvæg, hvilket var rideheste. Der kom ødelæggende tøvejr. Mangel på hø overalt. Ingen kom til søs på fiskeri, fordi man ikke kunne komme frem på grund af sneen. Sydøst i landet kom man ikke i kirke på grund af det store snefald. Kvæget fik kun vand en gang om ugen på nogle gårde. Staldene sneede inde med kvæget og kunne ikke findes. Kvæget gik også tabt udenfor i sneen i massevis, hundrede heste sydpå i Kjalarnes. Det samme i Borgarfjörður. Meget lidt græs om sommeren. — Der kom drivis i februar, lå hele vinteren, næsten helt til St. Hans. Ingen fangst nogen steder på isen.

Anno 1634. Meget lidt græs om sommeren, regnfuldt. Høet blev ødelagt. Mangel på hø, kvæget døde. Fattige døde af sult og frøs også ihjel.

Anno 1635. Kvæg døde sydpå og østpå. Også vestpå på grund af mangel på hø. Man mener, at xii hundrede køer er døde fra Borgarfjörður og østpå til Rangá. Ligeledes cliii rideheste under Eyjafjöll. Der døde også mange kvæg vestpå i landet. Endnu engang døde fattige.[2]

Anno 1696. Det store uår begyndte.

Anno 1697. Folk begyndte at gå fra gårdene og dø af hungersnød. Mest på Østfjordene og Nordlandet.

Anno 1698. Folk døde mange steder af hungersnød.

Anno 1699. Der var så megen isvinter, at man kunne ride over hver eneste fjord til ud på sommeren. Mange frøs ihjel, og mange døde af frostskade. Der døde også mange af sult, mest langs kysterne.[3]

Anno 1700. Stort uår over hele landet, så mange døde af sult. Ligene af dem blev fundet fra gård til gård i sætere og udhuse, da sneen forsvandt. Dog

[1] Skagafjarðarsyssel.

[2] *Annálar 1400–1800* I, s. 187, 190–191, 238–240 (Skarðsárannáll).

[3] Det vides ikke hvor citaterne om årene 1696 til 1699 kommer fra.

døde især folk i fiskeboder ved kysten på Sydlandet og Vestfjordene, som bønder havde samlet til sig i år med fiskeri til at ro deres både, men som de nu ikke kunne sørge for, og landdistrikterne blev mest forarmet af mængden af disse tilrejsende, for der var fuldt hus hver nat, hvor man kunne give noget, og nogle åd uspiselige ting og døde af det. Men røveri og tyveri var over al måde i disse år. NB. Så gav hans kongelige Majestæt 600 rd. til de fattige.[1]
Anno 1701. Samme hungersnød og samme tilstand.

[...]

Finnur Jónsson biskup skrifar um verslun, fiskveiðar, jarðeignir og fleira 20.4.1771. Lit. XX. N° 1.

Biskop Finnur Jónsson skriver om handel, fiskeri, jordejendom med mere 20.4.1771. Lit. XX. N° 1.

ÞÍ. Rtk. D3/3–8.
Innskráð/*indskrevet* 13.5.1771; Greinargerðin hér og bréfið sem henni fylgir lágu áður hvort á sínum staðnum í skjalasafninu en hafa nú verið sameinuð. Greinargerðin sjálf er óundirrituð og án litranúmers en af efni hennar má ráða að hún sé rituð af Finni Jónssyni Skálholtsbiskupi og hafi augljóslega átt að fylgja bréfi hans lit. XX. N° 1. Bréfið er áður prentað í *Landsnefndin 1770–1771* I. *Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna*. Reykjavík 1958, s. 117–118. Þar ranglega merkt lit. XX. N° 5. Sjá einnig s. 42 í útgáfunni 1958 en þar kemur fram að téð ritgerð Finns um verslunarsögu ásamt fleiru hafi ekki fundist. Greinargerð þessa má að mörgu leyti skoða sem viðbót Finns við fyrri greinargerð lit. G. N° 2. / *Denne redegørelse og brevet, som medfølger, lå tidligere hvert sit sted i arkivet, men er nu blevet forenet. Redegørelsen er uden underskrift og uden litranummer, men ud fra indholdet må sluttes, at den er skrevet af biskoppen i Skálholt, Finnur Jónsson, og tydeligvis har skullet vedlægges hans brev lit. XX N° 1. Brevet er tidligere trykt i* Landsnefndin 1770–1771 *I*. Bréf frá nefndinni og álitsgerðir embættismanna. *Reykjavik 1958, s. 117–118. Der er det fejlagtigt mærket lit. XX. N° 5. Se også s. 42 i publikationen 1958, hvor det fremgår, at*

[1] *Annálar 1400–1800* II, s. 337–338 (Fitjaannáll).

den nævnte afhandling af Finnur om handelshistorien m.m. ikke er fundet. Denne redegørelse må på mange måder ses som tilføjelse til Finnurs ovenstående redegørelse lit. G. N° 2.

Svar við bréfi nefndarinnar: Lit. B. N° 41. Bréf til Finns Jónssonar biskups 8.3.1771. Bréfabók Landsnefndarinnar verður prentuð í 5. bindi þessarar útgáfu. / *Besvarelse af kommissionens brev: Lit. B. N° 41. Brev til biskop Finnur Jónsson 8.3.1771. Landkommissionens brevbog bliver trykt i bind 5 i denne publikation.* (*ÞÍ*. Rtk. D3/1–12. Bréfabók Landsnefndarinnar fyrri / *Brevbog for Landkommissionen* 1770–1771).

Áritun/*påskrift*: Jndkom den 13de Maii 1771; Lit. XX. N° 1.

Velædle, velbyrdige!
Ædle og höyfornemme!
Höystærede hrrr. Landcommissarii!

Udi sidste höystærede skrivelse sub 8de Martii behagede Deres velbyrdigheder at give mig nogen anmoedning til at indsende de övrige anmærkninger, jeg kunde have eller vilde gjöre over deres instruction. Og om jeg ret minder, har jeg een gang tilforne erholdet anmoedning at give nogen underretning om handelen, saavel i de ældre som nærmere tiider. Saa gjerne som jeg nu vilde gjöre ald den tjeniste i denne ting, som mig er muelig, saa maae jeg tilstaae, at det er ikke uden saare lidet, jeg kand i saadan fald gjöre, men og at mig fattes oft tiid og leelighed dertil. Dog til at viise, at god villje manqverer ikke dertil, sendes hermed nogle betænkninger, saavel om den islandske handelshistorie som andre deres instruction vedkommende vigtige sager.

Og saasom een deel deraf er mig indfaldet, effter at een post eller art. var reenskreven, men tiiden tilloed ikke at omskrive det alt, saa er et og andet siden tillagt, men dog noteret, hvor tilgifftens rette stæd og hjemmel er. Hvilket jeg haaber og beder i beste meening vorder optaget, thi det er ikke skrevet i den meening at modsiige eller allarmere nogen. End mindre, at jeg dermed vil fastsette noget og siige, det eller det bör saa være, men alleeneste at aabne mine ringe tanker om de sager, som derudi anföres og kand aldsaa stilltiendes forkastes (uden at komme under andres censur), om de findes ubillige. Men kunde derudi findes noget antageligt og publico til nytte, saa er mig meget kjært ikke at have spildt den tiid til intet, som derpaa er anvendet.

Forblivende med særdeeles respect og höyagtelse.

Velædle og velbyrdige pp. Höystærede hrrr. Commissariers tjenstbereedvillige tjener.

Skalholt bispegaard,[1] Finnur Jonsson[2]
den 20de Aprilis 1771.

I. OM HANDELEN

Vilde mand skrive een afhandling om handelen udi Island, da kunde den meget bekvemmeligen deeles udi adskillige periodos eller tiidsalldre.

I° Fra Islands förste beboelse indtil indbyggerne gav sig under Noregs crone, som vedvarede hen ved 400 aar, udi hvilken tiidsalder her var een fuldkommen frihandel, saa at nu hentede indbyggerne selv vahren fra andre lande med deres egen skibe og betalte deraf ingen told, uden de sædvanlige landöre,[3] hvor de afsatte deres og indkjöbte fremmed vare. Vide *Olafs helga sögu*, cap. 54 etc.[4] Og naar de kom hjem igjen og lagde ikke ind i deres egen havn, maatte de give havnetold, og ligedan gik det til med fremmede, at de betalte intet uden denne havnetold. Men derimod maatte de ikke selv raade for, hvor dyrt de solgte deres varer, thi det tilkom den nærmeste landshöfding at gjöre. Vide inter alia[5] *Blundketils sögu*, item *Sturlunga* libr. 3, cap. 20.[6] Hvilket vedvarede indtil islænderne aldeeles overgav sig under Norges crone og kandske længer. Thi *ald österlandsk vare skal være epter 6 mænds vurdering*, siger loven, lib. 9, cap. 23 og libr. 2, cap. 3, *forbiudes at sætte höyere priis paa vahrene end tilbörligt er*.[7] Men heraf foraarsagedes mange gang mord, slagsmaal, röveryer og store begivenheder, som havde vidtlöfftige conseqvencer.

1 Skálholt, Biskupstungur, Árn.

2 Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785.

3 Landaurar. Skattur sem Íslendingar urðu að greiða Noregskonungi við komu sína til Noregs á þjóðveldisöld (930–1262). / *Landører. Skat, som islændingene skulle betale i fristatstiden (930–1262) til den norske konge ved ankomst til Norge.*

4 Vísar til íslenskra miðaldarita / *Henviser til gamle, islandske, lærde skrifter fra middelalderen*: *Íslenzk fornrit*. 27. bindi. Heimskringla II, s. 1–451 (Ólafs saga helga). Ólafur Haraldsson helgi, Noregskonungur / *Olav II. (Haraldsson) den Hellige, konge i Norge* 1015–1028.

5 Sjá meðal annars. / *Se blandt andet.*

6 *Íslenzk fornrit*. 3. bindi, s. 3–47 (Hænsa-Þóris saga); *Sturlunga saga* I–II.

7 Den gamle lovbog, Jónsbók. *Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 99 og 250.

II° Udi den anden tiidsalder fra 1200 til 1400 eller indtil rigene blev foreenede, havde de norske alleene, og iblandt dem Bergens indbyggere, den störste deel af den islanske handel, hvilket lett er at beviise. Og endskjönt islænderne havde endnu deres egen skibe, og diss imellem selv afhendtede vahrene, saa maatte de dog mestendeels indtage den i Norge, undertiden i Bergen eller Thrundhiem. Og om denne tiids handel handle alle de gamle forordninger eller gamle retteböder,[1] som vii endnu har om vahrens duelighed og handel med fremmede, af hvilke een deel ere indfördte i lovens (ɔ: Jonsbogens) text. Nogle trykt bag ved den, og nogle har mand in manuskript.[2]

III° Den tredje tiidsalder og periodus i den islandske handelshistorie er fra 1400 eller rigenes foreening, da regjæringen mestenpart blev forflöttet fra Norge til Danmark, og indtil 1547 eller rettere at siige til 1601. Siidst i den anden periodo begyndte den norske handel at svæckes, men den engelske at etableres udi Island, og saasom de engelske havde langt bedre vahre og solgte den med meget bedre priis end de norske, saa kom disse snart til kort, hvorfor de ogsaa snart gave sig fra den islandske handel og havde ont med at faa deres restantzer indkaldede. Hvorfor Arne Olafson,[3] som var biskop over Skalholt stifft, men vicarius[4] udi Holum stifft og udi erkebiskopens stæd general visitator udi Island, samt kongens lensmand over heele landet, maatte Anno 1414 paatage sig denne umage deres vegne. I förstningen var de engelske skickelige, men saa snart de tænkte, at de sad fast nok i sadelen, og deres handel var bleven etableret, begyndte de at blive jo meer og meer slemme og omgickes landsfolket meget ilde, som til sidstningen gik ud paa slagsmaal, mord og röverye, som noksom er bekjendt af historierne, hvoraf jeg vil alleeneste röre de fornemste exempler:

α) Skede 1433, da hen ved 80 engelske blev dræbte ved Mannskadehól udi Skagefiord. Men nogle faae undflyde og kom udi Holum domkirke,[5] som da havde jus asyli,[6] saavel som alle andre kirker. Og at de ikke have lidet saadan nederlag uskyldige, kand noksom sees af biskop

[1] Ændringer af lovbogen. Islandsk *réttarbætur*.

[2] Skammstafað í frumriti: M.S. / *I originalen forkortet: M.S.*

[3] Árni Ólafsson (ca. 1380?–ca. 1425), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1413–1425, staðgengill Hólabiskups / *stedfortræder i Hólar bispestoel* ?–1419, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1415–1419?

[4] Staðgengill. / *Stedfortræder*.

[5] Mannskaðahóll, Höfðastrandarhreppur, Skag.; Skagafjörður, Skag.; Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag.

[6] Griðaréttur, hér kirkjugrið. / *Asylret, her kirkeasyl*.

Jon Wilhialmsons forsvarsskrifft,[1] hvorudi hand lægger alle aarer om bord[2] at undskylde deres onde gjerninger.

β) Anno 1468 dræbte de Biorn Thorlefson,[3] ridder og kongens lensmand, tillige med 7 hans tjenere. Hvilken ugjerning foraarsagede 5 aars krig mellom Danmark og England.

γ) Een anden kongens lensmand ved navn Sven Thorlefson[4] med 11 hans fölgemænd, som skede A° 1512 α[5] 13, hvilket foraarsagede, at kongen maatte sende admiral Sören Nordbye[6] hid til landet til at reense strömmene og fordrive söerövere, særdeeles de engelske.

δ) Anno 1532 holdt udi Grindewig Johan Breede, een eenglender, et slag med kongens foget, Didrich von Bramstæd,[7] hvorudi Breede tillige med hans fölgere maatte blive paa valstædet.

ε) Hen ved Anno 1490 havde de engelske, som laae udi Hafnefiord, rövet nogle lester fisk og andet fra abbaten paa Widöe,[8] hvilket den mödige prælat ikke kunde taale. Gik dem imod med 60 mand, af hvilke dog 30 strax tog flugten, saa hand havde ikke uden 30 tilbage, med hvilke hand skal have nedlagt een stor mængde af de engelske, som in alles skal have været hen ved 300, og drevet de andre paa flugten, saa hand fik sin fisk tilbage og mistede alleeneste een mand i slaget.

Aarsagerne til disse slage var englendernes röverye og haardhed mod landsfolket og deres opsætzighed imod lensmændene, at de ikke vilde betale den dem paalagde told, hvilken dog effter een constitution, som blev gjordt Anno 1500, ikke var höyere end 1 fisk af 20 eller 6 af 120.[9]

1 *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, s. 477–479 (úr bréfabók Jóns biskups Vilhjálmssonar, 3.10.1431). Jón Vilhjálmsson Craxton (?–ca. 1440), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1426–1435, Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1435–1438.

2 Íslenskt orðatiltæki „leggja allar árar um borð“ sem þýðir að beita öllum ráðum. / *Islandsk talemåde "lægge alle årer om bord", som betyder at bruge alle kneb.*

3 Björn Þorleifsson (ca. 1408–1467), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1459–1467.

4 Sveinn Þorleifsson (?–1512/13), umboðsmaður Hans Rantzau hirðstjóra / *fuldmægtig for Hans Rantzau, kongens befalingsmand på Island* 1510–1512/13.

5 Upphaf. / *Begyndelse.*

6 Søren Andersen Norby (?–1530), sjóliðsforingi, hirðstjóri / *admiral, kongens befalingsmand på Island* 1514–1517.

7 Grindavík, Gull.; Jóhann breiði (John Breye), enskur sæfæri / *engelsk søfarer*; Diðrik van Bramstedt, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1529–1533.

8 Hafnarfjörður, Gull.; Viðeyjarklaustur, Seltjarnarneshreppur, Gull.

9 *Íslenzkt fornbréfasafn* VII, s. 495–498 (Alþingisdómur um sekkjagjöld enskra kaupmanna, verzlun o. fl., 1.7.1500).

Men blev Anno 1545 saaleedes fastsadt, at de engelske skulde af hvert fuldkommen skib betale 10 nobel[1] og af hver huckert 2 engelot,[2] og til lensmanden 1 td. salt og 1 högseter byr.[3]

Tillige med de engelske handlede her paa landet de tydske eller Hönsestædernes kjöbmænd, særdeeles fra Bremen, Hamborg og Lübech, hvorfor disse laae offt i haar[4] med de engelske. Men saasom den engelske vahre var den beste, saa havde de altid overvægten udi handelen. De tydske burdte give told til kongen effter constitutionen 20 gyldene og til leensmanden ligesom englænderne. Begge disse nationer havde om sommeren mangfoldige fiskere her under landet og om vinteren effterliggere,[5] som udprangede deres vahrer og udsuede indbyggerne, tvertimod leensmændenes villje og kongens befalinger. Thi mand har Kong Christiani 1ti af 1480, Christiani 2di af 1516 og Christiani 3ti af 1542 breve herom.[6] Men de gav sig intet derom, hvorfor deres handel blev aldeeles forbuden og afskaffet.

Derforuden havde de om vinteren mange fiskebaade, saa at deres fiskerye var paa nogle stæder ret anseeligt, hvormed de gjorde indbyggerne stor skade, idet de var bedre i stand at værve folk til deres baader, hvilke baader effter den dom, som blev ifölge kongens befaling fældet over dem paa Altinget 1545, alle blev confisqverede, og var deres tal alleeneste udi Guldbringesyssel eller paa Sudurnesene[7] 45. Og disse baader er den förste grund til de baader, som kongen siden har haft paa Sudurnesene indtil for 2 aar siden, da de alle blev saalte.[8]

I denne friihandelstiid finder mand ikke, at islænderne har selv haft skibe uden nogle af biskopperne, nemlig Arne Olafson A° 1414 og 1419,

1 Ensk gullmynt. / *Engelsk guldmønt.*

2 Ensk gullmynt með mynd af engli. Í notkun ca. 1465–1640. / *Engelsk guldmønt med billedet af en engel. Brugt ca. 1465–1640.*

3 Bjór. / *Øl. Íslenzkt fornbréfasafn* XI, s. 422–428 (Alþingisdómur … um verzlan útlendinga og vetrarlegu á Íslandi, gjöld þeirra og tolla, 30.6.1545).

4 „Fóru í hár saman“, deildu oft. / *“Fare i totterne på hinanden”, var i konflikt.*

5 Eftirlegumaður. Kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn þegar skip voru farin að hausti. / *Efterligger. En købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.*

6 *Lovsamling for Island* I, s. 37–38 (Retterbod angaaende Fremmedes Vinterleje og om Gjeld til Kirkerne i Island, 30.4.1480); *Íslenzkt fornbréfasafn* VIII, s. 599–600 (Bréf Kristjáns konungs II. um kaupskap og sekkjagjöld, 25.11.1516); XI, s. 180–182 (Konungsbréf um vetursetu útlendinga, 25.12.1542).

7 Gullbringusýsla. / *Gullbringusyssel*; Suðurnes, Gull.

8 Seldir. / *Solgt.*

biskop Stephan 1498, hvorpaa de begge havde kongel. privilegier saavel som biskop Oluf paa Holum 1483, og biskop Ögmunder tilstaar i et bref,[1] tilskrivet biskop Hoskuld udi Stafanger 1534,[2] at hand hafde forlyst 3 saadan skibe. Saaleedes var handelens tilstand fra Anno 1400 til 1547, hvoraf mand kand see:

a) At indbyggerne, særdeeles de riige, som kunde gjöre stor regning og kandske brugte det bekjendte 1 hndr. kjöb,[3] have været velholdne, baade formedelst vahrens dögtighed saavel som dens mængde. Men om de fattige, som skulde igjen fra dem faae, hvad de behövede, var lige vel tilfreds, det er et andet spörsmaal.

b) At de handlende nationer har jæfnligen ligget i klammerie enten med indbyggerne, med kongens lensmænd eller og mellom dem selv indbyrdes.

c) At kongen har faaet saare liden told.

d) At de handlende har udsuet og forarmet de fattige.

e) At indbyggerne selv har maattet forsiune sig med kongel. tilladelser at have et kaffardieskib. Hvortil dog kand svares, at dem har ikke været forbiudet at have skib og drive handel, men at deres privilegium har bestaaet i toldfrihed. Den anden part eller periodus af denne *frihandels tiidsallder* er fra 1547 til 1601. Thi ved det aar, 1547, möder mand een forpacktning til magistraten udi Kiöbenhavn, saavel som deres consul her i Island, hvilken caracter hans kongel. Majst giver ham udi et missive til Dade Gudmundson 1552.[4] Os *elskelige bafgemester* (andre skrive borgmester) og *raadmends tjener udi Kiöbenhavn*. Denne var Christian Skriver,[5] som tillige var lensmandens fuldmægtig og vicarius i hans fraværelse.

Men mon denne forpacktning have indbegrebet alle landets havne? Vel siunes det saa effter det brev, som de derpaa fik nytaarsdag 1547, hvor det heder:

[1] *Íslenzkt fornbréfasafn* IX, s. 690–691 (Bréf Ögmundar biskups til Höskulds biskups í Stafangri, 18.1.1534).

[2] Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1491–1518; Ólafur Rögnvaldsson (?–1495), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1458–1495; Ögmundur Pálsson (?–1541), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1521–1540; Hoskuld Hoskuldsson (ca. 1465–ca. 1537/38), biskup í Stafangri, Noregi / *biskop i Stavanger, Norge* 1513–1537.

[3] Hundraðskaup. Vörukaup í stórum skömmtum, kaup fyrir minnst 120 fiska í senn. / *Hundredskjöb. Varekøb i store mængder, handel for mindst 120 fiske på en gang.*

[4] *Íslenzkt fornbréfasafn* XII, s. 351–352 (Þakkarbréf konungs til Daða í Snóksdal, 12.3.1552). Daði Guðmundsson (?–1563), sýslumaður í Dalasýslu, Snæfellsnessýslu og Mýrasýslu / *sysselmand i Dalasyssel, Snæfellsnessyssel og Mýrasyssel* ca. 1535–1563.

[5] Kristján skrifari (?–1551), fógeti á Íslandi / *foged på Island* 1547–1551.

> Hans kongel. Maj^st^ haver undet borgmeester og raadmænd, samt hvilke borgere de vilde til sig tage, sit og Norges crones land Island at bruge med samme lands indkomst, told og rente, som skulde vare i 10 aar med een aarlig afgift af 1.000 mark lybsk pp.[1]

Men jeg tvivler paa, at dette kom nogen tiid i stand, og holder for, at dette bör ikke udstræckes længere end til nogle visse og kandske ganske faae havner og en kort tiid. Thi vist er det, at kongen loed sin leensmand opbære Öefiordssyssels[2] afgifft Anno 1550, da Are Jonsen kastede pengene i Lauritz Mules ansigt, saa at blodet flöd af hans næse. Hvorfor og hand tillige med hans broder, hr. Biorn Jonson, skrive samme aar til cantzeler Johan Friis, at Lauritz Mule[3] har samlet meget uretfærdigt gods og penge udi landet siden Lauritz Mule blev foget, thi denne Lasse Mule aflægger ingen regnskab for mange kongens ejendomme og gots, og den samme Lasse Mule tager der for juchimsdaler[4] paa sin ære og troe. pp.

Hvor kunde Lauritz Mule beskyldes for saadan, om compagniet brugte nu ald landets indkomst, told og rente? Det er urymeligt. Kongen, men ikke dette compagnie, befalede Paul Hvitfeld Anno 1552 at udsætte closterne paa den höyeste rente, hand kunde faae, at befale biskop Martein[5] at betale til kongen overskudet af bispestoelen etc. Kongen, men ikke compagniet, lovede 1553 at skicke 2 skibe med bygningstömmer til Island, thi effter octroyen var dette compagniets, men ikke kongens. Samme er og repeteret udi Knud Steensons instruxer 1555 og 56.[6] Hvem maae siige herom, hvad hand vil. Men saa meget er vist, at det er utroeligt, at denne forpacktning haver været almindelig eller længe, særdeeles fordi ingen af vores egne historicis veed det minste eller taler et eeneste ord derom.

1 *Íslenzkt fornbréfasafn* XI, s. 529–531 (Konungsveiting á Íslandi að léni til handa ráði Kaupmannahafnar, 4.1.1547).

2 Eyjafjarðarsýsla. / *Eyjafjarðarsyssel.*

3 Ari Jónsson (?–1550), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1529–1541; Lauritz Muhle, höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1547–1551; Björn Jónsson (?–1550), prestur / *præst*, Melstaður, Miðfjarðarhreppur, Hún.; Johan Friis (1494–1570), kanslari / *kongens kansler*.

4 Jóakimsdalur, mynt, tveggja lóða silfurpeningur. / *Joakimsdaler, mønt på to lod sølv*.

5 Poul Huitfeldt (ca. 1520–1592), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1553–1554; Marteinn Einarsson (?–1576), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1549–1556.

6 *Lovsamling for Island* I, s. 69–71 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand i Island, 20.3.1555); s. 73–75 (Instruction for Knud Stenssen, Lensmand paa Island, 16.4.1556). Knud Stensen, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560.

Men ikke disto mindre har dette været et præludium til et handelscompagnie her i landet. Der er og viist, at de tydske har handlet her indtil A° 1601. Thi udi aaret 1565, dag 14de Aug., fik Bartholomeus Tinnapel, borgemeester udi Lybech, privilegium at handle paa Dyrefiord,[1] og borgerne udi Stade fik Anno 1577 privilegium at handle paa Isefiord og Oldtefiord (bör vel være Öefiord).[2] Anno 1579 fik hr. biskop Gudbrandur forlov at have et coffordieskib og privilegium at handle paa Skagefiord,[3] hvilket ikke kunde ske, om her havde været compagnie. Og udi den suppliqve med hvilken laugmændene, sysselmænd og laugrettesmænd paa Altinget 1576 vilde sætte sig herimod, veed de intet af noget compagnie at siige, men alleeneste, at de obne havner, Hafnefiord, Rifet, Stapen og Wopnefiord,[4] var forpacktede til visse kjöbmænd, hvilket de afbeder saavel som det, at deres gjerrige og egennyttige landsmænd maatte erlange saadan frihed. Suppliqven er fuld af avind og grovhed, saa af den kand intet læres, uden at mand da veed af intet compagnie, og alleeneste fornevnte 4 havner var til visse kjöbmænd forpacktede.

Anno 1592 reeste Jon laugmand[5] til Kiöbenhavn og angav iblandt andet, at de tyske, som da havde adskillige havner udi forpacktning, förte udögtig vahre til landet med viidere og begjærte friihandel. Men fik det svar, at saadan kunde ikke tillades. Dette er det fornemste, som mig er vitterligt, om handelen fra Islands förste beboelse indtil 1600. Hvoraf mand kand slutte, at her har intet handelscompagnie været eller kundet sættes i stand förend Anno 1601.

IV° Nu kommer mand til de virkelige compagnier, som begynte Anno 1601. Hvorom jeg kand intet andet siige end det selv samme, som author til den betænkning har sagt, som findes indfördt i *Kiöbenhavns aller-*

[1] *Íslenzkt fornbréfasafn* XIV, s. 411–412 (Konungur veitir Bartholomeusi Thinappel, borgmeistara í Lýbiku, leyfi til siglingar á Dýrafjörð, 14.8.1565). Bartholomeus Tinnapel, kaupmaður og borgmeistari / *købmand og borgmester*; Lübeck, Þýskalandi / *Tyskland*; Dýrafjörður, Ísafj.

[2] *Kancelliets Brevbøger* VI, s. 151 (Til Johan Bucholt, 15.3.1577). Stade, Þýskalandi / *Tyskland*; Ísafjörður og Álftafjörður, Ísafj.; Eyjafjörður, Eyjafj.

[3] *Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve*. 2. Deel, s. 93–94 (Frihed for Biskop Gudbrand Thorlakssen at maae holde et eget Skib, som kand løbe til Norge, 18.4.1579); s. 97–99 (At hr. Gudbrand maa lade beseigle Skagefiord, 15.3.1580). Guðbrandur Þorláksson (1541?–1627), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1571–1627.

[4] Hafnarfjörður, Gull.; Rif, Snæf.; Arnarstapi, Snæf.; Vopnafjörður, N-Múl.

[5] Jón Jónsson (1536–1606), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1573–1606.

naadigst privilegerede Adresse Contoirs Effterretninger Anno 1763, n° 39, 43, 45, og jeg meener være tagne af Holbergs *Dannemarks og Norges Staat*,[1] som er temmeligen goede, saavidt historien angaar. Hvoraf herhos fölger copie, ifald mine herrer har den ikke ved haanden. Alleeneste vil jeg indföre:

a) Hvad een islandsk scribent, som levede paa de tiider, mælder om det förste handelscompagnie, som blev stifftet forbemelte aar 1601.

> Kom fyrst inn sú danska sigling, höfðu fengið af kóngi hafnirnar. Vurðu þá mikil og vond umskipti til kauphöndlunar þó passbréf þeirra væri öllu gott af kónginum gefið. Var það 14 ára passi, skyldi endast 1614. Skyldu 3 borgir hafa landið: Kaupenhafn, Helsingjaeyri og Málmey, og sigla upp á xx hafnir kringum landið, fleiri ef þurfa þætti og koma svo í hverja höfn sem passbréf þeirra enduðu, sem áður haft höfðu Hamborgarar, Bremskir og Lybsker etc. etc.
>
> Anno 1614. Upplesið passbréf danskra samt fyrir Íslandshöfnum um xi ár. Þóktust nú Íslendingar sakna þeirrar kauptíðar sem áður hafði hér á landi verið. Þessir sendimenn þeirra dönsku reiðara sem hingað komu margir hverjir hugsuðu ekki mikið um hvert þeirra góts gekk út eður eigi, höfðu það sumtíðis fram, stundum lögðu það eftir.
>
> Anno 1620. Kom út hingað aftur Jón Magnússon, Henrich Gíslason og Þorsteinn Magnússon en Daði deyði þar úti.[2] Þá kom út taxering eður niðurlag um kaupskap milli danskra og íslenskra. Höfðu þeir sem sigldu héðan öngvu getað til vegar komið. Héldu þó ekki kaupmenn margir þá taxering heldur keyptu eftir sínum vilja. Máttu skipmenn ekkert góts hafa, skipherrar eður stýrimenn. Kaupenhafnarborgarar höfðu þá einir Íslandshafnir en frá hinar borgirnar Helsingjaeyri og Málmey. Þá var og höfð varúð á að íslenskir hefði engan kaupskap við engelska menn. Sent skip af Danmörk að vita hvert ekki fyndist íslensk vara á fiskiduggum enskra manna. Það skip var við Ísland eftir veturnætur og könnuðu duggurnar, og fluttu fram í Danmörk, og þá sultarmuni er víxlað höfðu.[3]

[1] *Kiøbenhavns Kongelig alene priviligerede Adresse-Contoirs Efterretninger* 1763. 5. årgang. Nr. 39, 43 og 45; Ludvig Holberg, *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat*. 2. udg. København 1749.

[2] Jón Magnússon (1566–1641), sýslumaður í Dalasýslu 1594–1641; Henrik Gíslason (?–1638), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu 1606–1625, 1636–1638; Þorsteinn Magnússon (ca. 1570–1655), sýslumaður í Skaftafellssýslu 1636–1652; Daði Árnason (?–1619), lögsagnari.

[3] *Annálar 1400–1800* I, s. 188, 201–202, 214 (Skarðsárannáll). / Danska þýðingu er að finna hér að aftan / *En dansk oversættelse findes nedenfor*, s. 762–763.

b) At de tyske og engelske endnu handlede her paa landet eller i det ringeste havde her endnu deres packhuse og værelser, hvilke de undertiden besögte og vilde dem ingenlunde afbryde. Hvorfor hans kongel. Majst Anno 1608 befalede lensmanden Herluff Daa[1] det at lade gjöre og give tömmeret til fattige kirkers opbyggelse. Hvorimod de engelske gik saaleedes til verkz, at de med deres fiskehuckurter skickede aarligen nogle handelsmænd, af hvilke de strax udi foraaret sadte een deel udi land paa Östfiordene og een deel udi Berwik ved Snæfieldsjökul,[2] hvilke rejste omkring i landet, indtil huckorterne afhentede dem igjen, förend de reeste hjem. Hvilket ved et kongel. edict af 5ta Maii 1674 blev forbiudet.[3] Men aldeeles ophörte det ved den islandske octroye, som udgik 1682,[4] udi hvilken ald handel med fremmede nationer under Bremerholmsstraff blev forbuden.

c) Udi forbemelte *Adresse Contoirs Efterretninger* berettes, at tyrkerne udi aaret 1627 bemegtede sig et af Compagniets[5] handelsskibe, og at saa liden skade ikke kunde være aarsag til Compagniets ophævelse. Hvilket sidste har sin rigtighed. Men tyrkerne tog her ved landet 4 Compagniets skibe, et paa Berefiord, andet paa Westmannöerne, tredje udi Grindewig og 4de var Isefiordsskib, som de treffede uden for Grindewig.[6] Dertil rövede de alle vahrer, som de fandt paa disse stæder og opbrænte handelshusene paa Westmannöe tillige med kirken samme stæds. Og saasom mand da levede i stor frygt, at disslige tilfælde kunde offter skee, saa kunde dette meget vel være een medaarsag til Compagniets sveckelse.

d) Endskjöndt fra 1662 til 1682 handelen ikke var i nogen ret almindelig compagniets hænder, saa kunde dog de 4 hovedparticipanter med deres tilhængere ikke ansees for andet end een slags smaae compagnier eller et compagnie sammensadt af saa mange hovedparter, som varede til 1682.

V° Anno 1684 blev een ny taxt forfattet, og nye participanter antagne. Men jeg veed ikke, om det compagnie kom nogen tiid til fuld-

1 Herluf Daa (1565–1630), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1606–1619.
2 Beruvík, Snæf.; Snæfellsjökull, Snæf.
3 *Lovsamling for Island* I, s. 354–355 (Aabent Brev ang. Forbud mod Handel med Fremmede, 5.5.1674).
4 *Lovsamling for Island* I, s. 387–393 (Plakat om den islandske og færöeske Handels Forvaltning udi et Compagnie, 13.5.1682).
5 Elsta íslenska verslunarfélagið / *Det Islandske Kompagni* 1620–1662.
6 Berufjörður, S-Múl.; Vestmannaeyjar; Grindavík, Gull.; Ísafjörður, Ísafj.

kommenhed. Handelen var den meste part af denne tiid i visse folks hænder, af hvilke hver forsiunede ham i særdeeleshed tilslagen eller anvist havn eller handelstæd, saa den maatte med rette kaldes friihandel. Men ikke desto mindre har denne tiid formoedentlig været een af de haardeste for indbyggerne, thi aarene begynte da effterhaanden at blive jo haardere og haardere. Den nye taxt, som blev forfattet 1684,[1] var langt strængere end den forrige. Thi de 3 sysselmænd, som blev udsendte til at accordere med kjöbmændene om taxten, kunde intet udrette uden at indgaae og underskrive det, som landet var skadeligt, og maatte dog den fattige almue temmelig dirt betale deres reese effter een viss authors relation. Nemlig:

> Þá kom hingað í landið sá nýi taxti. Verð á dönsku vörunni sté upp og fyrirboðinn allur kaupskapur við framandi þjóðir og alla aðra en kaupmennina, lagt við búslóðarstraff og setjast í járn á Brimarhólmi. Þeir 3 sem sigldu vegna taxtans hið fyrra árið komu nú aftur. … Þessum borguð sín útreisa af öllu landinu, nefnilega 1 fiskur skyldi gjaldast af hverju tíundarvirtu hundraði af þeim sem voru í skiptitíund, en þeir sem minni tíund gjörðu áttu að gjalda 2 f. af 3 hndr. og 3 fiska af iiij hndr. Þeir lausamenn sem áttu x hndr. guldu 1 rd. en þeir sem stóra verslan höfðu hálfan annan ríxdal. Þeir sem lausir voru að hálfu hálfsléttan dal en sléttan dal þeir sem lausir voru en áttu þó ei x hndr. eður ekki máttu lausir vera að lögum. Og þar að auki áttu allir þessir lausamenn að gjalda 1 fisk af hverju tíundarhundraði og ómagalaust búðarfólk 2 fiska af hverju hundraði. Af hverju hundraði í rífbyggðri fastaeign átti að gjaldast hálfur fiskur en hálfu minna af þeim jörðum sem illa byggðust eður í fjarlægð voru.[2]

I denne tiid, eller circa 1700, var Island formedelst de forberörte aarsager ret paa kneerne, og handelen ret forfalden, hvorfor hans kongel. Maj^{t} Friderich den 4de[3] höysalig ihukommelse lod sig allernaadigst behage Anno 1701 at tillade, at een af laugmændene, som da var 3 her i landet, Sigurdur Biornsson og Lauritz Gottorp, begge virkelige, og Paul Widalin wicelaugmand,[4] maatte paa landets vegne reese til Kiöbenhavn til at fo-

[1] *Lovsamling for Island* I, s. 415–425 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 6.5.1684).

[2] *Annálar 1400–1800* II, s. 266 (Fitjaannáll). Tilvitnunin er ekki orðrétt. / Danska þýðingu er að finna hér að aftan / *En dansk oversættelse findes nedenfor*, s. 763.

[3] Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730.

[4] Sigurður Björnsson (1643–1723), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1677–1705; Lauritz Christensen Gottrup (1649–1721), lögmaður norðan og vestan /

restille allerunderdanigst landets tilstand. Saasom nu amtmand Müller[1] hafde myndighed til at udnævne den, som skulde paatage sig denne affaire, saa faldt valget paa hans meget gode ven og landsmand Lauritz Gottrup, hvilken hand strax tilskickede ordre at gjöre sig reesefærdig. Samme holdt Gottrup sig effterretlige og kom gandske reesefærdig til Altinget, hvorfra hand begynte sin rejse til Kiöbenhavn. Men da imod amtmandens villje, som imidlertiid havde faaet andre tanker, hvoraf deres venskab blev forvandlet til fjendskab. Men Gottrup kierte sig intet derom, og da hand kom til Kiöbenhavn, blev hand saa löckelig at udvirke en ny taxt,[2] som var langt mildere for islænderne end den forrige, hvortil kjöbmændene lod sig mest overtale og indleede af den aarsag, at hans kongel. Maj^st^ efftergav dem 6.000 rd. af havnetoldene udi næstfölgende 4 aar, som var til aaret 1706.

Og kand mand herom siige, at endskjönt dette er Gud allerförst og siden kongens mildhed at takke, saa har dog Island aldrig haft saa stort gave af nogen mands reese og forrettninger udi Kiöbenhavn, som af denne laugmand Gottrups negotiation og forretninger. Thi den taxt, hand dengang fik istandsadt, har sparet Island nogler tönder guld og holdt mange fattige ved livet. Det var og ham at takke, at det Bremerholms- og boeslodsstraff, som tilforn laae paa dem, som handlede med fremmede nationer, blev nu forvandled til 10 rd.

Samme var og den fornemste aarsag til den paafölgende commission, som Anno 1702 blev anordnet og anbefalet de kongel. commissarier professor Magnusson og laugmand Vidalin.[3] Forbemelte nye taxt blev effter kongel. Maj^ts^ befaling ikke alleeneste oplæst paa Altinget, men og strax dereffter paa dertil anordnede herretstinge og siden 3 söndage effter hinanden ved hver kirke.[4]

Men den ærlige Gottrup fik liden tack for hans umage, thi amtmand Muller forhalede aar fra aar med at fastsætte hans reesebekostningsbe-

---

lovmand for nord og vest 1695–1714; Páll Vídalín (1667–1727), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1697–1705, lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

1 Christian Müller (1638–1720), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1688–1718.

2 *Lovsamling for Island* I, s. 563–575 (Forordning om den islandske Taxt og Handel, 10.4.1702).

3 Árni Magnússon (1663–1730), prófessor / *professor*; Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727.

4 Á spássíu / *I marginen*: Hr. Gottrup har orded og æren for den nye taxt, men A. Ms gjorde det meste.

taling. Saa hand maatte derfor, saavel som formedelst andre hans sager, 1704 gjöre een anden reese til Kiöbenhavn, og da blev dette commissarierne anbefalet, som ligeleedes, nu for den, nu for anden aarsag, blev opsadt indtil dag 9de Junii Anno 1707, da den saaleedes udfaldt:

> Að yfirskoðuðum lögmannsins reisukostnaði niðursettu Commissario svo að af hverri hundraðs landskuld skyldi eignarmaðurinn gjalda 6 f. og svo minna eftir jöfnuði af hverju eignarkúgildi á leigustöðum hálfan fisk. Allir andlegrar stéttar menn sem héldu nokkurt jarðagóts sér til uppheldis eður launa skyldu gjalda þriðjung við jarðeigendur að reikna, nefnilega 2 fiskar af hverju þess háttar landskuldarhundraði og 1 fisk af hverjum 6 kúgildum.[1] Prestar þeir sem uppbera hálfar leigur eftir kirkjukúgildi á bændajörðum skyldu gjalda hálfan fisk af hverjum 6 kúgildum og 1 fisk af hverju hundraði sem þeir uppbera í prestkaup af bændakirkjum eður útkirkjum í öðru en kirknakúgildaleigum og svo minna eftir jöfnuði. Klaustra- eður kóngsjarðaumboðshaldarar skyldu gjalda 1 fisk af hverri hundraðs landskuld sem af kóngsjörðum gelst og 1 fisk af hverjum 12 þess háttar kúgildaleigum. Allir sem voru í skiptitíund skyldu gjalda hálfan fisk af hverju tíundarhundraði, 5 fiska af x hndr. og svo framvegis. En þeir minni tíund gjörðu skyldu fríir vera. Svo voru og frá þessu gjaldi skildar Vestmanneyjar og allar kóngsins jarðir í Gullbringu- og Kjósarsýslum sem fylgja kóngsgarðinum Bessastöðum með þeirra kúgildum, allar hospítals- og kristfjárjarðir með þeirra kúgildum og þær fátækum guðsþakkamönnum hafa til uppheldis lagðar verið. Sérhvað þetta átti á því sumri að gjaldast í gildri kaupmannsvöru. Umsjón þar til áttu sýslumenn að hafa og standa rigtugan reikningskap svo sem Commissariorum skikkunarbréf þar um hljóðar.[2]

Anno 1706 kom den islandske handel til ny forpacktning, og da vilde kjöbmændene a) ikke alleeneste beholde det 6.000 rdl. afslags privilegium, men og begære fleere. Hvilket da dem blev af Cammeret afslaget, proponerede de b) eet compagnie og c) taxtens forandring eller noget vederlag derfore. Men saasom professor A. Magnusson da var af hændelse i Kiöbenhavn,[3] saa fik hand med sine grundige forestillinger dette

[1] Á spássíu / *I marginen*: Vil mand ligne eller conferere denne constitution med tugthussfundatzen, findes snart i henseende til præsterne hvad ulig tenchemaade, hr. A. Ms. og den, som udkastede det sidste plan, hafe haft.

[2] *Annálar 1400–1800* II, s. 366 (Fitjaannáll). Danska þýðingu er að finna hér að aftan / *En dansk oversættelse findes nedenfor*, s. 763–764.

[3] Á spássíu / *I marginen*: Andre siger, hand reeste derfor til Kiöbenhavn det aar, at hand kunde modstaa compagniet og conferere den nye taxt.

tilintetgjort, saa de maatte blive ved separathandel[1] og samme taxt, og blev dem da udi 9 aar de islandske havner dag 15. Februarii til separathandel medfölgende afgift tilslagne.[2]

	Rd.		Rd.
Westmannaeyar	820	Eyrarbacke	1.000
Grindawyk	505	Bátsandar	1.205
Kieblawyk	1.570	Hafnarfiördur	1.005
Holmurenn	1.340	Buder	455
Arnarstape	1.370	Grundarfiordur og Kumbravogur	950
Stickesholmur	1.575	Bildudalur	675
Patrixfiördur	1.255	Isafiördur	1.405
Dyrafiördur	565	Hofsós	400
Skagaströnd	145	Husawyk	200
Akureyre	630	Reidarfiördur	1.105
Vopnafiördur	160	Rifid[3]	1.195
Berufiördur	660	Summa	20.190 rd.

Aldeeles paa samme maade gik det til 1715, at det var den brave mand og oprigtige patriot sal. hr. A. Magnuson at takke, at her end ikke blev oprettet compagnie. Men formedelst kriigens skyld fik kjöbmændene 2.310 rd. afslag i afgifften, som sees af fölgende liste.

Þann 16. og 23. Januarii voru Íslandshafnir af vissum reiðurum forpaktaðar upp á 6 ár sem eftirfylgir:[4]

[1] Umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna. / *Separathandel. Organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene.*

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 637–638 (Octroy for de samtlige islandske Havners Beseiling paa sex Aar, 13.4.1706).

[3] Vestmannaeyjar; Grindavík, Gull.; Keflavík, Gull.; Hólmur (Reykjavík), Gull.; Arnarstapi, Snæf.; Stykkishólmur, Snæf.; Patreksfjörður, Barð.; Dýrafjörður, Ísafj.; Skagaströnd, Hún.; Akureyri, Eyjafj.; Vopnafjörður, N-Múl.; Berufjörður, S-Múl.; Eyrarbakki, Árn.; Básendar, Gull.; Hafnarfjörður, Gull.; Búðir, Snæf.; Grundarfjörður, Snæf.; Kumbaravogur, Snæf.; Bíldudalur, Barð.; Ísafjörður, Ísafj.; Hofsós, Skag.; Húsavík, Þing.; Reyðarfjörður, S-Múl.; Rif, Snæf.

[4] "Den 16. og 23. januar blev de islandske havne forpagtet af visse redere i 6 år, som følger." *Lovsamling for Island* I, s. 701–702 (Octroy paa den islandske Handel i sex Aar, fra 1. Januar 1715 til Aarsdagen 1721, 6.6.1715).

	Rd.		Rd.
Westmannaeyar	825	Eyrarbacke	800
Grindawyk	400	Batsandar	1.405
Kieblawyk og Skagaströnd	1.505	Hafnarfiordur og Eyafiordur[1]	1.200
Holmur og Husawyk	2.205	Buder	645
Stapenn[2]	1.540	Rifid	1.675
Grundarfiordr og Kumbrawogur	700	Stickisholmur	405
Bildudalur	745	Patrixfiördur	700
Isafiördur	965	Dyrafiördur	400
Wopnafiördur	50	Hofsos	400
Berufiördur	805	Reidarfiordur	1.510
		Summa	18.880 rdl.

Ret ligedan gik det til 1721 og 1727. Og saa længe den brave mand levede, kunde kjöbmændene ikke trænge igjennem med det compagnie, som de gik frugtsommelig med. Men saasnart hand var död, saa fik de, hvad de vilde, særdeeles saasom de forne, meste ibland de gamle, forpaktere, som holdt med ham i denne sag, döde og udi aarene 1703 til 1733. Nemlig, commerceraad Biering, raadmand Lassen, Christian Fyen, effter hvilkes död Buurmester og Soelberg[3] sloge sig til det andet partie. Saa denne islandske compagnies tiidsalder, som vii nu leve, begynte 1. Januarii 1733. Hvorom eller og detsens forandringer jeg holder ikke umagen verdt viidere at skrive, saasom det er alle udi frysk ihugkommelse.

Af dette kand klarligen sees, at den islandske handel har fra begyndelsen af indtil denne tiid været adskillige forandringer underkastet. Nemlig:

1° *Frihandel*, dog meer og mindre indskrænket, i de förste tiidsaldre, som havde disse ulejligheder: Mange slagsmaal, mord og ueenighed mellom kjöbmændene og indbyggerne.

2° *Compagnieshandel*, som varede fra 1601 til 1684 eller 1690. Over den have vii end i dag levninger af mange klager og suppliqver. Ex. gr. sub Annis 1601–1602–1604–1631–1659–1661–1683. Saa mand seer deraf, at ufornöyelsen har været meget stor, dog særdeeles udi begyndelsen eller indtil 1631.

[1] Akureyri, Eyjafj.

[2] Arnarstapi, Snæf.

[3] Biering, Jens Christian Lassen, Christian Paulsen Fyhn, Nikolai Burmester, Hans Jörgen Solberg, kaupmenn / *købmænd*.

3° *Octroyeret separathandel* fra 1682 eller 1690 til 1733. Hvilken tiidsallder maatte i henseende til forrige compagniers tiider kaldes ætas aurea,[1] saasom da kappedes een kjöbmand med den anden, at forsiune sin havn og district det beste hand kunde, thi de, som det ikke gjorte, fik lidet eller intet, og de var just de samme, som saa meget attraaede, at et compagnie blev istandsadt. Hvilket Anno 1733 blev oprettet, og saasom de begivenheder, som det angaaende siden er nedfaldne, er alle velbekjendte og endnu udi frisk ihugkommelse, saa vil jeg mig ikke derved opholde. Ikke heller tale meget om nærværende Compagnies[2] handelsmaade, thi derover har jeg for min person intet besynderligt at klage. Jeg skriver og ikke heller dette for at klage eller angive og besværge mig over det, hvad andre vederfares, thi dertil har jeg ingen vocation[3] eller befaling. Men alleeneste effter höystærede hrrr. Commissariers begjæring at give dem underretning om et og andet almindeligt tilstand. Og kand de da, saavidt praxin med fiske- og prjónlesregning[4] paa de havner, som för har brugt söjderegning og bruger den endnu, med at give 12 pro cento, naar almuen betaler med fisk og tran, af hosfölgnede schema at see, hvordan dermed tilgaar. Sagen er ikke af storer importance, dog er det ret, som ret er, og det, der er foruden, er urett. Een fattig bonde lider og meer at miste 10 f., end jeg eller anden formuende at miste 2 hndr. fiska.

A og B legge ind til kjöbmanden udi fisk og tran hver for sig 5 hndr. 49 f. Begge tage den selv samme vahre. A udi fiskeregning ret efter taxten og octroyen, men B udi prjonlesregning med 12 pro cento saaleedes:

A) Fiskeregning	Hndr.	F.
2 td. meel	1	40
5 kuttinger gryn		25
4 kutt. fransk salt		12
4 al. klæde à 20 f.		80

B) Prjónlesregning med 12 pro cento		F.
2 td. meel	1 hndr.	56
5 kutt. gryn		36
4 kutt. fransk salt		16
4 al. klæde à 24 f.		96

[1] Gullaldir. / *Guldalder*.

[2] Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

[3] Köllun. / *Kald*.

[4] Fiskireikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. Prjónlesreikningur. Verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum. / *Fiskeregning. En regning, hvor værdien af handelsvarer sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet. Prjonlæsregning eller strikvareregning. En regning, hvor værdien på handelsvarer sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter. Også kaldet söjderegning.*

12 al. strige[1]	24	12 al. strige	36
4 lægtere à 3 f.	12	4 lægtere à 4 f.	16
2 tre à 12 f.	24	2 tre à 14 f.	28
4 breder[2] à 5 f.	20	4 breder à 6 f.	24
½ td. steenkul	20	½ td. steenkul	22½
1 hörgarnsskjörte	30	1 hörgarnsskjörte	35
5 föringer jern	50	5 fo. jern	60
2 lodlinier	20	2 lodlinier	24
12 potter brændvin	60	12 potter brændvin	72
4 al. Ultzer lærett[3]	22	4 al. ultzer lærett	26
Jerngryde 20 pd.	50	Jerngryde 20 pd.	60
1 vetter skrin	40	1 vetter skrin	45
Summa 5 hndr.	49	Summa 6 hndr.	46
A blefer intet skylldig men		B blefer med 12 pro cento skylldig	53½

Den vahre, som er lige dyr i fiske- og prjonlesregning, behöver ikke at anföres, ikke heller den, som betales med smör, uldengotz etc. Det retteste var vel, at bonden fik meel, bröd, gryn, jern, salt, loedlinier og det, hand behöver af hvad slags tömmer, hand begærer, for hans fisk og tran i fiskeregning, saa længe den tilstrækker. Og siden det andet for hans anden vahre i söjde- eller prjonlesregning.[4]

II. OM FISKERYET

Om denne höyst magtpaaliggende sag er jeg ikke i stand til at skrive noget vigtigt, thi jeg har aldrig boet ved söekanten eller haft med fiskerie at bestille, uden ret til min oeconomie paa den gamle og almindelige maade, hvilken jeg vil troe, at nu er i saa got stand paa fleste stæder, som da den var best. Hvor tilkommer det skjönne middel at fiske med garn, hvor det kand bruges, som jeg vilde önske at kunde ske allestæds. Men saasom der klages over af een deel fattige, at den af de riige og mægtige misbruges,

1 Groft lærred eller sækkelærred. Islandsk *strigi*.

2 Fjalir. / *Brædder*.

3 Ulsterléreft, kennt við héraðið Ulster á Írlandi. / *Ulster lærred, benævnt efter landsdelen Ulster i Irland*.

4 Á spássíu / *I marginen*: Vide infra lit. A. [Sjá hér að neðan / *Se her nedenfor* lit. A. Vísar til merkingar á spássíu í viðauka hér að aftan þar sem höfundur hefur bætt við viðbótarefnisgrein. / *Henviser til markering i marginen i appendikset nedenfor, hvor forfatteren har tilføjet et tillægsafsnit*. Sjá/*Se* s. 755.]

saa burte misbrugen saavel i denne post som andre fiskeryets maader afskaffes, men tingen selv ved een politie- og oeconomieanordning etableres.

Og paa det jeg skal siige, hvad jeg har hört folk, som boer ved söekanten og har ret til at bruge fiskebaader og fiskegarn, tale om eller saa got som besværge sig over. Da er det:

1° At een deel kongel. Maj^ts^ betjentere, som har riigdom, myndighed og jurisdiction over almuen og altsaa er i stand til at drage til sig saa mange folk, som de vil have, tillegge sig mange fiskebaader. Hvorved bonden, som skal have ald sin næring af fiskeriet og deraf betale deres landskyld, skat etc., kand faae eller ingen folk erholde til deres baade. Hvilken misbrug aldeeles burdte afskaffes, og ingen af disse tillades at have fleere baader, end hand behöver til hans husholdning og kand besette med hans eget folk og landsetter.[1] Thi disse saavel som andre bör lade sig nöye med deres lön og ordinaire salarium, men ikke paa saadan eller andre maader indlade sig i bondens avling og handtiering, thi deraf fölge fleere ulejligheder, end nu kand opregnes.

2° Af een deel kjöbmænd og Compagniets tjenere tillegger sig mange fiskebaader og fiskegarn, hvormed de ligeleedes indlöber udi almuens næring og gjör hannem afbræk. Særdeeles med at drage folket til sig og andet saadann. Hvorfor:

3° Det siunes tjenligt, at ingen af disse maae have eller lade bygge de saakaldede söebaader, samt bruge fiskbaade og garn paa anden grund end deres egen,[2] medmindre ejermanden og andre, som lever af fiskerie, enten ikke vil eller ikke kand bruge det selv, thi da kand det tillades, dog for sædvanlig betaling.

4° Saasom mare er liberum,[3] saa maae hver een, som vil i den rume viide söe, det er at siige uden fiskhelge, som loven omtaler udi rekabalk 6. cap.,[4] og anderstæds sette fiskegarn. Thi det siunes, som loven vil siige, at saa langt fra landet eller inden den er eller kand være een mands proprium.[5] Conf. hr. laugmand Sölvesens *Tyro Juris* libr. 2, cap 1,[6] som siunes være af samme meening.

[1] Á spássíu / *I marginen*: Thi saa meget maae ingen forbydes.

[2] Útstrikað / *overstreget*: uden hans lov.

[3] Hafið er frjálst. / *Havet er frit*.

[4] Rekabálkur Jónsbókar. / *Lovafsnit om ilanddrevet gods i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 204.

[5] Eign. / *Ejendom*.

[6] Sveinn Sölvason, *Tyro Juris edur Barn i Logum sem gefur einfalda undervisun um þa*

5° Hvor der gaae mange smale fjorder ind i landet, maae ikke de, som bor ud ved gabet eller beder ud med fjorden, betage dem, som boer for inden dem, deres næring med at sætte deres fiskegarn midt i fjorden eller det dyb, som fisken plejer at gaae ind til det ynderste.

6° De sveitemænd,[1] som roe paa böndenes baade, bör ligesaavel have deres hlut eller genant[2] af den fisk, som fanges i garnene, som den, der drages op med linier, dog med ejermandens skadeslöshed. Alt dette og kandske andet fleere burte fastsættes under tiltagne böder og straff.[3]

III. OM DET SAAKALDEDE MANSLÁN

Mannslán[4] er een herlighed, som fra arildstiid af har fölgt adskillige jorder. 1° Bispestolens. 2° Closternes, kongens og kirkernes. 3° Een deel bonde- eller propriætariijorder.

1° Hvad bispestoelens jorder angaaer, da kalder biskop Stephan udi een constitution, gjort Anno 1511,[5] det een gammel skik og dömmer da med sine domsmænd, af hvilke halvparten var præster, men den anden halve deel leeg- eller lavrettesmænd, at hver een bispestoelens bonde, som enten selv roer ud eller udsender sin mand til at fiske, skal roe paa bispestoelens baader förend andres. Dog med bondens skadeslöshed, saa længe bispestolen har fiskebaade udi det samme fiskevær,[6] som bonden ellerz roer til fiske. Men gjör hand det ikke, skal hand betale den skibleje, som det aar falder af den fiskebaad, og dertil domkirkens fulde rett.

Men nu i lang tiid, eller henved 200 aar, har dermed gaaet saaleedes til, at bonden siiger selv udi hvilket fiskevær, hand vil roe. Men siiger bonden, at hand ikke vil roe paa bispestoelens baade, saa betaler hand

---

Islendsku lagavitsku og nu brukanlegan Rettargangs mata, med samburde fornra og nyrra Rettarbota og Forordninga. Kaupmannahöfn 1754, s. 48–53.

1 Landboere. Islandsk *sveitamenn*.

2 Hlut í veiðinni eða ágóða. / *Andel af fiskefangsten eller overskud*.

3 Á spássíu / *I marginen*: Vide infra lit. B. [Vísar til merkingar á spássíu í viðauka hér að aftan þar sem höfundur hefur bætt við viðbótarefnisgrein. / *Henviser til markering i marginen i appendikset nedenfor, hvor forfatteren har tilføjet et tillægsafsnit*. Sjá/*Se* s. 755.]

4 Hoveri på båd. Islandsk *mannslán*.

5 *Íslenzkt fornbréfasafn* VIII, s. 362–363 (Dómur Stepháns biskups um skipsáróður landseta Skálholtsstaðar, 18.11.1511). Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1491–1518.

6 Fiskerleje. Islandsk *fiskiver*.

4 mk. ₩[1] og er saa fri dermed. Dette manlán er ikke paa de ringeste gaarde her i Arnesssyssel, men udi Heinessombud, som ligger udi Borgefiordssyssel,[2] er det paa fleste eller alle, men der betales ikke meer end 2 mk. croner.

Det er bispestoelen saa nyttigt, at det maae med rette siiges umisseligt, og hans heele oeconomie kand siiges at være falden, om det skulde fragaae. Thi fiskebaadene er oeconomiens den eene foed og den anden haand. Hvorfor det er og med een særdeeles articul fastsadt udi bispestoelens oeconomiinstrux, at hand maae ikke ladet hoveriet, hvoribland manslaanet er det fornemste, fragaae eller forsömmes. Hvorom saaleedes tales § 7:

> Hvad egt[3] og arbejde bönderne fra forrige tiider af haver været paalagt, saasom manslaan, hestelaan og dagsarbejde paaseer oeconomus, at de ikke gaae af vane. Men derimod maae han heller ikke bebyrde nogen af dem med nyt paalæg, saasom enhver bör nyde og give, hvis af arrilds tiid deraf haver gaaet.[4]

Og udi den allernaadigst confirmerede separationsact tales saaleedes derom:

> Foruden den visse afgift af forskrevne gaarde skal oeconomus opbærge de saakaldede kvader,[5] nemlig manslaan, hestlaan og dagsarbeede, hvorimod hannem intet gotgjöres for færgetold, transport af födevahrer, illdebrand eller andre gots, som til bispestoelen skal hjemföres, ikke heller for qvilldernes vedligeholdelse etc.[6]

Med et ord at siige, det er langt bedre og taaleligere for oeconomien at miste 20 al. eller 4 mk. af landskylden end dette manslaan.

2° Hvad closternes eller kongens jorder angaaer i særdeeleshed, som höre til chlosterne, da troer jeg, at manslaanene er af samme alder og

[1] Óvíst er fyrir hvað táknið hér stendur, kannski værdie (virði). / *Det er uvist, hvad tegnet står for, måske værdi.*

[2] Árnessýsla. / *Árnessyssel*; Heynesumboð. / *Heynes ombud*; Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel.*

[3] Flutningskvaðir. / *Ægt, befordringspligt.*

[4] *ÞÍ.* Kirkjustjórnarráð. KI/2–1. (Allerunderdanigste Project til Instruction for Oeconomum ved Skalholts Bispestoel, 28.7.1756).

[5] Hoveri. Islandsk *kvaðir.*

[6] *Lovsamling for Island* III, s. 572 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767).

beskaffenhed som domkirkens, saasom abbederne i gamle tiider gjör de gjerne det samme som biskopperne. Dog meener jeg, at specialissime kand lægges det mærke til Sudurness jorder eller de, som er fra domkirken tagne under kongen, at paa dem laae i forrige tiider intet manslaan, men bönderne beholdt det selv til at være i stand til at udmande deres baader om vertiiden, paa det de kunde desto beder betale deres landskylder. Og denne friihed har endnu bispestoelens bönder ved söekanten, nemlig udi Thorlakshavn, Herdisarwig, Krisewig og heele Grindewig,[1] at endskjönt de boer 2 à 3 paa een jord, og hver af dem haver 2, 3, 4 eller fleere husmænd og hjalejemænd,[2] af hvilke een deel kand være saa formuende som bönderne selv, saa betale slet ingen af dem noget manslaan. Hvorfor jeg meener, at det meget haarde manslaan udi Guldbringesyssel at betale 1½ rd. specie derfor, er af fogderne indsadt, og ikke ældre end siden 1560 eller og endnu yngre.

Aarsagen dertil meenes at være denne: I gamle tiider alt til 1660 eller længer havde lensmændene landet udi forpaktning og svarede kongen deraf saa mange penge og saa mange skibpd. fisk. Naar de nu ikke havde fisken til, maatte de betale hvert skippund med 6 rdl. specie, det er hver vætt 1½ rd. specie. Nu var manslaanet 1 vætt fiske, derfor paalagde de bönderne, naar de ikke havde fisk, at betale hver vætt med 1½ rd. specie. Og saasom dette hverken er effter landzloven og ikke heller, det jeg veed, af kongerne befalet, men alleeneste ulovlig vane og paalægg, saa siunes det ald for meget, særdeeles udi haarde tiider, og ikke ubilligen behöve moderation.

3° Angaaende proprietarii gotzer da er det viist, at paa det har i forrige tiider (uden alleeneste ved söekanten) og kandske ikke til næste 20 aar været noget manslaan. Men er effter mine tanker gandske nyt og ikke ældre, end siden de riige proprietarii begyndte at tillægge sig mange fiskebaader, uden saaleedes at bönderne, med samme vilkaar og doceur, skulde for og heller roe paa deres husbonds baader end fremmede, hvilket ikke er ubilligt. Thi een proprietarius er dog altid nærmere til at hjelpe og laane hans lejlending end de fremmede. Dog saaleedes at hand betaler dem skibsárodur,[3] enten af landskylden, naar de ellerz betale den

[1] Þorlákshöfn, Ölfushreppur, Árn.; Herdísarvík, Selvogshreppur, Árn.; Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull.; Grindavík, Grindavíkurhreppur, Gull.

[2] Afbyggere. Islandsk *hjáleigumenn*.

[3] Hoveri på båd. Islandsk *skipsáróður*.

gamle landskyld, eller og med det saakaldede skibstillæg, ligesom andre plejer at gjöre.

IV. OM JORDERS NEDSETTELSE ELLERS AFGIFTERS FORMYNDSKELSE

Grunden til det, hvad höy landskyld skulde betales af hver gaard eller boepæl, er i de ældgamle love og vedtagne sædvane. Nemlig, at der skulde gives 2 öre af hvert 1 hndr. og saa mange kvilder, eller rettere at siige saa mange enkelte hundreder udi adskilligt kvæg een sveitejord kunde forsörge, saa mange hundrede skulde den agtes værd. Ex. gr. N forsörger udi middelmaadige aaringer 7 hndr. udi hornkvæg, 7 hndr. udi smaakvæg og 6 hndr. udi heste (eller noget meer og mindre af hver slags), den skullde give 2 hndr. udi landskyld. Det eene kaldtes proprie landskyld og betales aarlig til ejermanden, det andet betales med tiender, som lejlendingen burdte udgive, thi den gamle Christenrett siiger: *Rétt er heimt tíund af þeim sem á jörðu býr*.[1] Men hand burte tage den af landskylden og ikke af sit eget, conf. Christiani 4ti rescript 21. Apr. 1619.[2] Effter landlejebalk 3. cap.[3] burdte jordejeren og legge tömmer til husene, men lejlendingen holde dem tette og rette og svare til, at tömmeret ikke af nogen forsömmelse fordervedes. Hvilket sjelden afgik uden trætte og disputer.

Siden, naar innstædu kvilderne[4] indkom, og bonden selv var saa riig, at hand ikke behövede dem og derfor vilde være af med dem, hvilket ikke kunde lade sig gjöre, saasom de holdtes for og var i visse maade nödvændige, saa meenes, at det eene hundred eller halvparten af den gamle landskyld er hannem for ald dette ansvar hjemfalden. Hvorimod jordejeren beholdt det 1 hndr. af landskylden og lejen effter 6 kvylder, som og gjör 1 hndr. Thi det kaldes da *lögleiga*, eller lovligen lejet jord, naar 20 hndr. jord gaf af sig saadan revenuer, nemlig 2 hndr., eet i landskyld og andet udi lejer.[5] Retlige effter grundloven, at 1 hndr. skulde

[1] "Enhver skal betale sin Tiende, enhver, som boer paa Jorden." *Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid*. 1. del, s. 14; 3. del, s. 13; *Lovsamling for Island* I, s. 12 (Kristinréttur Árna biskups, 1275).

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 181–182 (Aabent Brev ang. Jord-Tiendens Erlæggelse, 21.4.1619).

[3] Landsleigubálkur Jónsbókar. / *Landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 160–161.

[4] Lejekogilderne. Islandsk *innstæðukvíldin*.

[5] Leigur. Afgjald fyrir leigukúgildin. / *Lejer. Afgift for lejekogildene*.

aarlig give af sig 2 öre. Saa paa denne maade havde endnu jordejeren sine 2 hndr. af jorden og bonden 1 hndr. af landskylden tillige med alt det gavn, hand kunde have af kvilderne, hvormed begge var vel holdne. Dette er grunden, som kand appliceres saavel paa 5 hndr. jord, hvis *lögleiga* effter denne regel bör være 30 al. landskyld og 1½ kugylde, som paa 40 hndr., hvis lögleje da er 2 hndr. udi landskyld og 2 hndr. i leje effter 12 kvylder, og saa fremdeeles. Ved denne taxt har det staaet med jorders bygning fra arilds tiid indtil i vore dage, uden hvor een særdeeles ulegelig[1] skade paafaldt, da formyndskedes dermed landskylden, men ikke tienden, thi at nedsette tiender og publiqve afgiffter er först kommen i almindelig mod for 20 à 30 aar.

Da det een gang kom saavidt, at alle kongens jorder paa Sudernesene blev nedsatte om ⅓, ¼ og kandske meer, og med det samme foretog mand sig at nedsette alle bispestolens jorder, hvormed reveneuren formindskedes, hvorved var det NB., at landskylderne blev nedsatte paa publiqve jordegods, men ikke paa proprietarii jorder. Thi det var skadeligt for proprietarios, men tienderne blev paa een deel af deres gotz nedsatte, thi derved tog publicum alleeneste, men de ingen skade. Og saasom dette skede: α) Uden kongel. befaling. β) Alleeneste effter böndernes begjæring. γ) Af bönderne selv. Thi A vurderede i dag den gaard, som B besidder, og B i morgen hans gaard. Saa refererede een viss mand det allerunderdanigst til hans kongel. Majst, hvorpaa aaret dereffter indkom den allernaadigste resolution, at alle saadan nedsettelsesacter skulde amtmanden lade indstevne og paatale. Men der blev intet af, og kongsbrevet blev ikke eengang (at jeg troer) publiceret. Thi det siuntes alt for haanligt selv publice at annihilere[2] de sine egen forretninger, med hvilke mand havde indlagt stoer ære og inderst hos bönderne. Mand alleeneste under haanden lod dem viide, at de burte betale den gamle landskyld, hvor gaarder ikke havde taget nogen kjendelig eller ulægelig skade, eller ogsaa længe een anden fandtes, som vilde fæste den med samme conditioner. Og dermed var den sag klar, saavidt landskylden angaar, men med tienderne blev det derved.

Men det var dog skade, at kongsbrevet ikke blev publiceret. Thi een deel sysselmænd, som ikke veed af det at siige, kand gjöre endnu det samme, nemlig at nedsætte jorder effter deres eget tykke, naar de vil

[1] Ólæknandi, þ.e. óbætanlegur. / *Ulægelig, dvs. uoprettelig.*
[2] Gera að engu. / *Tilintetgøre.*

gjöre een tjeniste og den anden skade eller fortræd. De, som begjære saadan nedsettelser, er: a) Bönderne selv. b) Övrighedzpersoner, som intet jordegotz besidder, men have deres lön af kongens cassa og kandske selv beboer andres jorder. c) De riige mænd og stoere casserer, som meener ved saadan lejlighed at faae det nedsette godz med bedre priis, saa de tale alle for eget interesse.

Jeg er og har aldtiid været af den tanke, at saadan nedsettelser er for landet eller det almindelige meget skadelige. Hvortil jeg haver saadan grunde, hvilke jeg beder maatte tages i consideration og nöyere overvejelse:

1° De, som sidder offentlige i embeder og har deres indkomster af jordegotz, sættes ud af stand til at gjöre, hvad de bör, og geraader i foragt og fattigdom.

2° De, som lever af jordegotzes forpaktning, maae vænte den samme skjæbne.

3° Proprietariis og alle de andre betages lejlighed til at opdrage deres börn paa een anstændig maade, som de og fædernelandet kand i sin tiid have got af.

4° Kongens intrader formindskes, kirker ruineres, og de fattige maa crepere.

5° Saasom nu herved alle formuende folks kræffter svækkes, saa bortgaar og ald honette ambition[1] til at blive noget, thi mand seer forud, at her er ingen anseelig belönnig at vænte, efftersom intraderne er komme saa til agters, at alting vil komme udi een sövnsige, slentejan og dovenskab.

Thi 6° hvem vilde være saa blind og taabelig at sætte sine ringe midler paa eet barns forfremmelse og studeringer, naar hand seer forud, at hverken hand eller barnet har der meget got af og bliver aldrig i stand til at hjelpe sine fattige södskene, som derved har maattet tabe den liden arvedeel, de eller havde at vænte. Da var det bedre, at de var alle ligemænd i slet bondestand, som paa denne maade bliver det beste og sikkerste.

7° Eet fattig lands opkomst og velstand bestaar ikke derudi at formyndske de publiqve nödvændige skatter og udgiffter, men udi skickelig sparsommelighed, arbeedsomhed og fornufftig husholdning. Og det er just, som os fleste fattes.

8° Saa længe bonden lever i den forhaabning, at hans landskyld og udgifft skal blive jo mindre, jo meer hans beboende gaard forderves,

[1] Heiðarlegur metnaður. / *Ærlig ambition.*

endog ved hans egen forsömmelse, saa lægger hand aldrig vind paa at forbedre den, men kandske tvertimod. Og derfor var det:

9° Ikke ilde betænkt af commissarierne udi separationsverket, naar de anslog den 5te art. udi oeconomiinstrux, som liuder saaleedes:

> Dersom nogen gaard tager skade, som bonden med sine egne folk mellem höeslets, fisketiid og törvskjær[1] kand afværge og forbedre, maae oeconomus tilhalde ham samme i tiide at epterkomme. Og maae reppstjorerne, i den repp hvor gotzed ligger, tillige med sysselmænden og oeconomo have indseende med, at gotzed ikke for vanrögt skyld skal bederves og til sidst ödelegges.[2]

Hvilken art. var vel værdig at blive almindelig lov og under anseelig straff, om den forsömmes. Men den skade, bonden ikke kand forbedre, skal ejermanden pligtig at afværge, under ligesaa anseelig mult, just til det at holde gaarden ved hævd og magt, eller at landet ikke for forsömmelses skyld skal bederves, effterkommerne til störste skade.

10° Naar een læser dette, vil hand kandske siige, at author har ingen bondestands elsker været. Jo, hand er det dog i sit hjerte. Men hand elsker alleeneste elskværdige bönder, de som gjör, hvad de bör, og derfor vilde hand gjerne være i stand til at foreslaae nogle midler, hvorved den elskværdige bondestand kunde uden andres fornærmelse forbedres. Saasom:

a) Ald den forbedring, en bonde gjör paa sin gaard, skal komme ham, hans kone og börn til nytte, saa længe hand vil samme gaard beboe.

b) Altsaa maae ingen proprietarius eller usufructuarius[3] legge nogen byrde paa bonden, som nu ikke er eller var for 20 aar, förend dette begyndte, endskjöndt gaarden formedelst bondens fliid anseeligen forbedres.

c) End mindre forviise ham gaarden, medmindre hand selv er husvild, under hvad andet skin eller prætext, saa længe bonden præsterer præstanda.[4]

d) Skal hand aldeeles være som een selvejer, undtagen at hand betaler sin gamle landskyld og leyer udi rette tiid og tiltagne species.

[1] Mótekja. / *Tørveskæring.*

[2] *ÞÍ.* Kirkjustjórnarráð. KI/2–1. (Allerunderdanigste Project til Instruction for Oeconomum ved Skalholts Bispestoel, 28.7.1756).

[3] Rétthafi afnota af annars manns eign. / *Den, som har brugsretten på en andens ejendom.*

[4] Innir af hendi það sem honum ber. / *Yder, hvad han bør.*

e) Ligeleedes maae hand handle med qvylderne som sit eget, alleeneste hand udsvarer eller betaler dem, naar hand viiger fra gaarden.

f) Maae aldeeles ikke betinges med fodernöd,[1] manslaan eller noget saadan, som ikke har været fra arilds tiid, medmindre hand vil selv det paatage, og hannem er aldeeles skadeslös, saavel som andet saadan fleere, som nu falder for langsomt at udföre.

11° Er det min uforgribelig meening, at mand med at forbedre bondestanden ikke först bör gribe til fremmede sager, som bonden ikke forstaar og kandske har afskie for, men begynde af de ældgamle islanske nyttige ting, som er kommen i vanrögt, og bonden dog vel forstaar. Og saa det andet under haanden, saasom kaal- og urtehauge. Siden et lidet stycke at indhegne til agerdyrkning. Hvortil instrumenterne form og modeller maatte paa belejlig stæd nedsættes.[2]

V° OM KVYLDER

Strax effter gaardens og deres landskylder maae vel fölge kvylderne, som gaardenes ældgammelt inventarium. De goede höystærede hrrr. Commissarier har vel seet een liden afhandling, som een ubekjendt har skrevet om kvylder.[3] Hvor hand: 1) Distingverer[4] mellom *innstædu* eller inventariikvylder og andre lejekvylder. 2) Viises deres alder. 3) Aarsagen, hvorfor de ere indkomne. 4) Til hvad nytte og hvad meget de kand give conductori.[5] 5) Deres nödvændighed, og 6) hvem bör staae i ansvar for dem.

Jeg kand intet af vigtighed udsætte paa den afhandling uden det, at den sidste og vigtigste post er uafgjort. Og den er i sandhed saa kostbar og af saadan betydenhed, at jeg tviler, höystærede hrrr. Commissarier kand for nærværende og tilkommende tiid gjöre de fleste landets indbyggere större velgjörning end at tilvejebringe een kongel. resolution i

[1] Sennilega: Fóðrafénaður eða fóðurkvöð. / *Sandsynligvis: Vinterfodring af får, som var en form for hoveri.*

[2] Á spássíu / *I marginen*: Vide infra lit. C. qvod hic insere. [Sjá að neðan lit. C. það sem hér skal setja inn. / *Se nedenfor lit. C. Det, som her skal indsættes.* Vísar til merkingar á spássíu í viðauka hér að aftan þar sem höfundur hefur bætt við viðbótarefnisgrein. / *Henviser til markering i marginen i appendikset nedenfor, hvor forfatteren har tilføjet et tillægsafsnit.* Sjá/*Se* s. 756.]

[3] Sennilega / *Sandsynligvis*: Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3310, 4to; JS 157 8vo.

[4] Aðgreinir. / *Skelnes.*

[5] Landseta, leiguliða. / *Forpagter, lejer.*

den sag, saaleedes indrettet, at den nu og i tilkommende tiid kunde ikke alleeneste være taalelig, men og nyttig. Det var at ynske vores stoere politici og patrioter, som saa meget tale om Islands velstand og opkomst, vilde skjerpe deres pen til at skrive noget grundigt og nyttigt om saa vigtig een sag. Og maatte mig tillades at dyppe min pen i bleket med, da vilde jeg slet intet tale om kvægsiigens afværgelse eller ophævelse, thi jeg holder den umuelig, medmindre mand havde saadan doctores og kvæglægere, tillige med overflödighed af medicamenter, som der tales om i forrige aars aviiser, som længe nok vil fattes hos os. Og saasom saadan er ikke at vænte hos os, saa vil jeg alleeneste erindre:

I° De, som har lidet skade derved, som er mange slags mennisker.

α) Hans kongel. Maj^st^ paa hans jorder udi Guldbringesyssel, som ikke er til nogen forpacktede, og staar det til hans Maj^st^, enten hand selv tager den skade eller lader andre betale den.

β) Forpacktere og closterholdere. Af disse er plagen endnu ikke gaaen over andre end Stappeombud, Thingöre- og Reinestadschlostere[1] samt nogle smaae forpacktere. Og har mand hört, at sal. biskop Brinjolfssens enkes[2] arvinger maatte gaa fra arv og gjeld og kunde dog neppe udlevere Reenestedschlösters inventarium og qvylder. Og var det at ynske, at ingen af de andre havde samme skjæbne at vænte, om denne landplage skulde ogsaa komme til dem.

γ) Er proprietarii, som er tvende slags. 1° De, som intet publiqve eller kirkegots besidde. De har mist, hvad de havde, og meer kand de ikke miste af saadan slags. De staar og ikke til ansvar derfor, thi det ver deres eget. 2° De, som have kirker og kirkekvylder under hænder, hvoraf præsten opbærer halve lejer, men de beholde den anden halvpart og landskylderne, formedelst det ansvar de staaer i for kirkens inventarium. Det siiger sig selv, at naar kvylderne ere döde og kand umueligen igjen indsættes, saa kand de ikke betale præsten smör, men hand bör da have sit contingent af kirkejordenes landskylder, saa længe de tilstrækker.

δ) Ere biskoper og præster. De har först mistet, hvad de selv ejede, og siden deres beneficiorum inventarium, eller medfölgende kvylder, som de bör svare til. Og har mand af deres exempler, som siden er ved döden

[1] Arnarstapaumboð. / *Arnarstapis ombud*; Þingeyraklaustursumboð. / *Þingeyraklausturs ombud*; Reynistaðarklaustursumboð. / *Reynistaðarklausturs ombud*.

[2] Halldór Brynjólfsson (1692–1752), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1746–1752; Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag.

afgangne, lærdt, hvordan det vil tilgaae for de fleste. Nemlig, at deres enker og börn maae ved deres afgang gaae fra arv og gjeld og tage betlerstaven i haanden, og kand dog end ikke udsvare kvylderne.

II° Endskjönt derom har været disputeret, hvem der burte svare til denne skade, saasom landsloven ingenstæds og ikke kjöbebalk 15. og 16. cap.[1] taler om saadan kvylder, saa er dog fleste af den meening, at forordning af 15de Maii 1705[2] taler derom siigende: At ingen maae leje dödt kvæg, endskjönt den kort dereffter restringerer aaboeder[3] alleene til lejekjör. Om saadan kvylder paa bispestolens gods taler oeconomiinstrux art. 10de saleedes:

> Oeconomus bliver pligtig at give bönderne aabud paa bispestoelens ældgamle og uduelige kvilde kjör, men hand maae ikke tage dem hjem til sig, uden det skeer med begges samtycke, paa faar giver han ingen aabud.[4]

Og i den henseende fritog commissionen den fratrædende oeconomum[5] Anno 1764 at betale de af pesten döde kvylder. Hvilket betænkende dog blev allerunderdanigst indsadt til hans kongel. Majts allernaadigste resolution, hvilken endnu er i landet (saavidt mig er vitterligt) ikke indkommen.

Hvilket heller mand vil nu supponere enten de större usufructuarii, biskoper, præster og chlosterholder etc. etc. eller og de mindre, nemlig bönderne. Thi det de större ansees for i henseende til det heele, det er de mindre usufructuarii, nemlig bönderne. I henseende til den part deraf, som hver af dem under hænde haver, bör svare til skaden, da er det kort og med et ord sagt, at der er dem begge eller fleste aldeeles umueligt, og tilmed endskjönt de kunde gjöre det, saa er det til ingen nytte, thi kjör kand ikke fleere indsættes, end nu ere og det friiske smaakvæg, som kommer andenstæds fra, er alt dödt inden et aar eller kortere tiid.

III° Da det er nu saa umueligt, undtagen dem som er ejere af meget jordegots, som for efftertiiden unyttigt at oprette skaden med nye kvyl-

[1] Kaupabálkur Jónsbókar. / *Købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Jónsbók. Lögbók Íslendinga*, s. 218–219.

[2] *Lovsamling for Island* I, s. 623–624 (Forordning om adskillige Misbrugers Afskaffelse udi Island, 15.5.1705).

[3] Takmarkar uppbætur. / *Begrænser erstatninger*.

[4] *ÞÍ*. Kirkjustjórnarráð. KI/2–1. (Allerunderdanigste Project til Instruction for Oeconomum ved Skalholts Bispestoel, 28.7.1756).

[5] Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang., ráðsmaður Skálholtsstóls / *Skálholt bispestols forvalter* 1756–1764.

ders indsetning, saa er alleeneste tilbage at udfinde middelvej, hvordan de, som nu leve og selv er bleven deelagtige i den store skade, kand nogenleedes frelses fra total ruin og undergang, og hvordan effterkommerne kand blive conserverede fra samme uhelld. Hvortil (særdeeles det förste) jeg ikke kand udfinde (uden at fornærme nogen) andre midler end proponere följende:

a) Maatte der indsættes paa hver gaard saa mange lejekjör, som hand kand taale. Det er, at der maatte först udforskes og fastsættes, hvad mange kjör paa een gaard kand i middelmaadige aaringer forsörges. Den ⅓ deraf maatte være for inventariikvylder, og de ⅔ for bonden eller i det allerhöyeste halvparten for hver af dem.

b) Kand og proponeres at gjöre hver een bonde til selvejere (ut supra § IV. 10. d og e), paa den maade at ham skal een gang leveres saa mange inventariikjör, som gaarden kand forsörge, hvilke hand maae medhandle som sit eget, saa længe hand er vederhæfftig. Men betaler aarlig af gaarden saa meget smör eller og saa meget i penge, som smöret effter landstaxten koster, nemlig 2 f. for 1 pd. smör. Hvilket af dette mand vil udvelge, saa er det ikke eeneste for bonden taaleligt, men og i visse maader profitabelt. Thi ifald hand kand opyngle noget smaakvæg, da er det hans eget. Men beneficiarii eller de, som herved mister, faaer at have deres skade for hjemgjeld,[1] saasom derved er ikke mueligt at gjöre.

Men c) maatte de og alle usufructuarii derimod være frii for at svare til de udi kvægsiigen döde kvylder undtaget det, som de kand have for dem opbaaret. Thi endskjönt den almindelige landslov, saavel som deres bestallingsbreve, tilholder dem at holde dem ved hævd og magt, saa maae mand visseligen tænke og supponere, at saa gode regentere og saa store menniskeelskere, som vores allernaadigste konger have været, have aldrig tænkt paa saadan tilfælde, naar de udgav saadan lov, som alleeneste er given til at præcavere[2] den skade afvændelse, som mueligen kand afvændes, som og til at hemme ödselhed og skjödeslöshed i at præcavere kirkernes og andet publici gotzes undergang eller fravændelse, nam ultra posse, nemo obligatur.[3] Og umuelige ting befaler hverken Gud selv eller nogen retsindig konge. Det kand og beviises, at vores allernaadigste konger have udi saadan tilfælde allernaadigst efftergivet, og dermed frelset, een og anden person fra undergang. Ex. gr. Anno 1627, da

[1] Bera skaðann sjálfir. / *Selv bære tabet.*

[2] Fyrirbyggja. / *Forebygge.*

[3] Enginn er skuldbundinn umfram getu. / *Ingen er forpligtet over evne.*

tyrkerne rövede nogle kirker udi Mulesyssel,[1] blev præsterne given fri for at svare dertil. Ligeleedes 1644, da een fjeldskred aftog ald det hornkvæg, som præsten paa Reinewelle[2] ejede og deribland kirkens kvylder, blev hand ansett fri for at betale samme, saasom hand umueligen kunde afværge skaden.

Og nu i vore dage have de velsignede konger beteed[3] adskillige personer samme naade. Ex. gr. Anno 1727, da Öræfajökull aftog 4 af Sandfellskirke[4] kvylder, blev daværende præst, provst hr. Jon Thorlaksen,[5] af hans kongel. Majestet befriet for at svare til dem. Ligeleedes ogsaa hr. Thorlever Biornsen, præst til Einholt,[6] Anno 1742 befriet for at svare til de kirkekvylder, som formedelst jökulsvandenes oversvömelse og der paakommende haard vinter döde. Og saasom hans kongel. Majst har beteet enkelte personer, som har taget nogen skade af uafværgelige tilfælde paa kirke- eller inventariiqvylderne, den naade at befrie den fra at svare dertil, hvem vilde da tænke, at hans kongel. Majst ikke vilde i naade ansee een heel nations nöd og trængsel, naar hannem den ret og bevægeligen vorder forebragt af uinteresserede personer, som har myndighed og vocation til at gjöre det. Jeg lever udi den fulde forhaabning, at saadan bliver i naade hört og bönhört.

IV° Jeg sagde strax (III.b), at beneficiarii, være sig biskoper, præster, chlosterholdere, jorders forpacktere eller hvad navn, de kand have, som herved mistede, fik at have deres skade for hjemgjald, hvormed jeg ikke alleeneste meener de, som nu er, men og deres effterkommere, saasom jeg for min person ingen udvej kand finde til at hjelpe dem eller komme i vejen for, at forleeningerne ikke skal nedstige og blive ringere uden andres fornærmelse. Thi, jeg holder det for een afgjort sag:

α) At kvægsiigen ikke opholder, förend den inficerede generation er saa ödelagt, at der er ikke et lam, ikke een klöv tilbage.

β) At fleere kjör end nu er, kand ikke paa de fleste gaarde som leje-

[1] Suður-Múlasýsla. / *Suður-Múlasyssel*.

[2] Einar Illugason (1613–1689), prestur / *præst*, Reynivellir, Kjósarhreppur, Kjós. 1642–1685.

[3] Veitt. / *Ydet*.

[4] Öræfajökull, A-Skaft.; Sandfellskirkja, Hofshreppur, A-Skaft. Átt er við eldgosið í Öræfajökli 1727. / *Der er tale om vulkanudbrud i Öræfajökull 1727*.

[5] Jón Þorláksson (1700–1790), prestur / *præst*, Sandfell, Hofshreppur, A-Skaft. 1723–1732, prófastur / *provst*, Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl. 1738–1746.

[6] Þorleifur Björnsson (ca. 1705–1783), prestur / *præst*, Einholt, Lón, Nes og Mýrar, A-Skaft. 1732–1742.

kvylder nedsettes. Og hvad hjelp eller gavn kunde de da have deraf, at de fattige folk, som nu lever deres meget ringe klæder og usle boeskab, samt det lidet af hornkvæg og hester, de kunde sig effterlade, blev deres koner og börn frateget og dennem saasom kvylder eller i uddödes stæd leveret? Svar: Slet intet. Men langt meer byrde, ansvar og skade, og om ikke saa er, hvoraf kommer da alle vegne fra de mange klager og besværinger over ald for meget kvæg, som gaardene ikke kand forsörge og unyttigt inventarium? Derfor er det (effter mine ringe tænkemaade) saa ubarmhjertigt og umenniskeligt som ubesiunligt, og effterkommerne aldeeles unyttigt, at gaae disse arme mennisker, som nu leve saa haardt paa armen, at fratage dem, deres koner og börn alt, hvad de har (for den sag, som de ikke kunde afværge), alleeneste i den henseende at effterkommerne skal have got deraf, da mand kand see forud, at det skeer aldrig, men tvertimod at det er dem til byrde og större ansvar.

Skulde tiiden saaleedes forandres, at landet effter 30, 40, 50 aar kunde have igjen vundet denne skade, at denne landsplage var ikke alleeneste ophævet, men der var og overflödig eller nödvændig mængde af smaakvæg, saa maatte det da kaldes een stor lettelse for alle saadan usufructuarios, at de havde saa lidet inventarium at svare til. Thi det, de havde da samlet og lagt sig til, var deres eget. Og hvad det skaar i intraderne angaar, da saasom de nærværende maae ombære og taale det, saa og effterkommerne ligeleedes.[1] Nam ferenda sunt, qvæ mutari neqveunt.[2]

V° Paa det jeg skal indbefatte min meening udi faae ord, da er den saaleedes: Hans kongel. Maj^st^ vilde allernaadigst lade sig behage *at fastsætte, at saadan usufructuarii* (gejstlige og verdzlige, med hvad navn de kand kaldes, som have sin indkomst af skæfferie[3] og staar i ansvar derfor) *skal ikke svare til det af kvægsiigen döde smaakvæg videre, end de har solgt det, eller det var værdt, da mand saae forud, det ikke kunde leve*. Thi een fornufftig oeconomus burte slagte det, förend det blev til ingen nytte. Og saasom det er at frygte, at alle ikke kand gjöre rigtig regning herfor, saa var vel det beste at sætte noget viist, saasom ¼ eller i det höyeste ⅓ af det dödes værdie, som hver burdte betale og svare til.

[1] Á spássíu / *I marginen*: Vide infra lit. D. [Vísar til merkingar á spássíu í viðauka hér að aftan þar sem höfundur hefur bætt við viðbótarefnisgrein. / *Henviser til markering i marginen i appendikset nedenfor, hvor forfatteren har tilføjet et tillægsafsnit*. Sjá/*Se* s. 760.]

[2] Því afbera skal það sem ei má breyta. / *Hvad der ikke kan ændres, må bæres*.

[3] Sauðfjárrækt. / *Fåreavl*.

Hvorved ikke alleeneste blev ophævet den dispute imellem forpackterne og bönderne, men og begge sadt i sikkerhed for viidere tiltale og mange onde svyter,[1] som heraf vil i fremtiiden flyde, aldeeles afskaarne og forebyggede.[2]

VI° OM ADSKILLIGE MISBRUGS AFSKAFFELSE

I° Om dovne og udygtige til arbejde og i deres christendomssager vanvittige folkes indtrædelse udi ægteskab har hos os længe været disputeret. Hvad det sidste angaar, nemlig vanvittighed i christendomssagerne, da er det og har længe været som een afgjort sag, at saadan ikke maatte af præsterne udi ægteskab sammen vies. Forordning om ægteskab udgiven 1746[3] forbyder dem ogsaa ægteskab, hvilke ikke (i det minste een af dem) kand læse af bogen. Saa i denne passu eller puncto qvæstionis er nu intet dubium.[4] Men i den anden langt meere, da een deel paastaaer, at aldeeles ingen bör negtes ægteskab. Andre derimod siige, at de lade og dovne, som ikke vil arbejde, bliver aldrig i stand til at opdrage deres börn i gudsfrygt og gode sæder, og af de börn, som opdrages paa betlerie og omflakken, bliver sjælden andet end landstrygere og unyttige mennisker.

Sveiterne[5] eller den boesiddende fattige almue er ikke i stand til at opfostre saadan. Thi de fleste har nok at bestille i at opdrage deres egen samt andre fattige og faderlöse börn med viidere. Mand har om saadan adskillige Altings constitutioner og synodalia,[6] af hvilke den fornemste er det plan til een politie- og oeconomieanordning, som effter admiral og stifftbefalingsmand hr. Peder Rabens foranstaltning blev forfatted paa Altinget 1720,[7] men aldrig confirmeret. Hvilket jeg lader her med være fölgagtig, ifald hrrr. Commissarier har det ikke för seet.

1 Afleiðingar. / *Følger*.

2 Á spássíu / *I marginen*: Insere hic lit. E. [Bætist við hér / *Tilføjes her* lit. E. Sjá/*Se* s. 757.]

3 *Lovsamling for Island* II, s. 600–605 (Anordning om et og andet i Ægteskabs Sager og mod Lösagtighed m. v. paa Island, 3.6.1746).

4 Í þessu efni eða efnisatriðum er ekkert óljóst. / *I dette tilfælde eller spørgsmål er intet uklart*.

5 Repperne. Islandsk *sveitirnar*.

6 Prestastefnuályktanir. / *Kirkemødebeslutninger*.

7 Peter Raben (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727. *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglutilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

II° Om formynderskab, omagaframmfærsla.[1] Fattiges underholdning er effter den islandske lov tvende slags: α) Som hæffter paa formuende slegtninger. β) Sveitene eller repperne. Om det förste forefalder nu intet at siige. Men den anden er kommen udi misbrug, som har hafft og har endnu adskillige consecancer. Grunden er i framfærslubalk 9. cap.[2] *Men de ere der reppsmænd, som der ere opfostrede*. Dette forstaaer mand nu saaleedes, at endskjöndt een har tigget og er opdragen paa offentlig almisse i een repp, indtil hand er 16 eller 20 aar, men siden begiver sig bort og bliver enten husmand ved söekanten, saa længe hand duger til ad fiske, eller og hand tjener eller boer i anden repp, saa længe hand kand og betaler der baade skyld og skat, fremförer[3] reppens fattige og andet saadan. Da saa snart hand der ikke længer kand gjöre tjeniste, drives hand til den repp, hvor hand var opfostret, saa at samme repp maae först forsörge ham i ungdommen og siden i allderdommen, men har intet gavn af hans beste alder, hvilket siunes at være ubilligt, thi hvor mand har indlagt fortjeniste i sin beste alder, der burdte hand nyde ophold i sin nödtörftighed.

Af dette foraarsages dovne mennisker, som plejer, saa snart de kand roe og fiske, at give sig til söekanten og blive husmænd, hvor de gjör intet andet end roe ud, naar det er got vejer. Men saasnart fiskeryet slaaer fejl, eller og de gyder ikke længer opholdt sig der, kommer de med kone og börn til deres forrige repp og vil paa nyt nyde underholdning, hvilket er reppsbonden en stoer byrde. Og saasom det er utilbörligt, saa burdte det med politieanordning rettes, saa at hvor een har tjent eller boet sin beste tiid, der burdte hand nyde livsophold i sin svaghed og alderdom, medmindre hand har de slegtninger i den anden repp, som kand og bör forsörge hannem. Hvilket da ikke kommer ved reppen, men slegtingerne.

III° Om ladhed, dovenskab, lösgengerie og saadan taler forordningen om hustugt, dat. 1746,[4] og befaler, naar intet andet vil hjelpe, at de skal dömmes til tugthuset. Men hvad straff er det? Jeg kand i sandhed vidne og siige, at een gang kom til mig een ung för og friisk karl og bad mig ret i alvor at være sig behjelpelig til at komme i tugthuset. Thi der fik

[1] Fattigforsørgelse. Islandsk *ómagaframfærsla*.

[2] Framfærslubálkur Jónsbókar. / *Forsørgelsesbalk*. *Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók*. *Jónsbók*. *Lögbók Íslendinga*, s. 146.

[3] Forsørger. Islandsk *framfærir*.

[4] *Lovsamling for Island* II, s. 605–620 (Anordning om Hustugt paa Island, 3.6.1746).

hand bedre underholdning end hos fattig bonde og mestendeels intet at bestille. Og saasom mine herrer er tugthusvæsenet blevet velbekjendt, saa er ikke nödigt at gjöre noget forslag om detzens forbedring, som dog effter mine ringe tanker fuldkommenligen behöves.[1]

IV° Paa arbejd og flittighed hos de fleste sveitebönder er kandske ikke, saavidt höeslæt og saadan angaar, saa meget at udsætte. Ifölge hustugtsanordningen bör sysselmænd og reppstjore tillige med sognepræsten have indseende med folkets arbejdsomhed. Men hvad de herudi gjör, særdeeles de 2de förste, kand jeg ikke siige. Jeg vilde meene, at det ikke var skadeligt, at sysselmænd og hreppstjorer fik hver for sig instrux, hvorudi var specificeret, hvad hver for sig bör gjöre. Hand som politiemeester og de som oeconomie- og politiebetjentere, og at samme maatte offentligen dem og andre til effterretning ved trycken udgaae. Saa kandske de passede beder paa sit embede, og mand viste da ret, hvad mand maatte af dem kræve, og de hvad de bör gjöre. Og sandelig meener jeg, at dette er höynödvændigt og tillige af saadan verk, eller at opsætte saadan instrux, om det skal due noget, behöves got indsigt i det almindelige oeconomiske væsen. Hreppstjorerne burdte og med rette tillegges nogle sportler, enten af sagefald[2] eller andet saadan. Thi brödlös bestilling plejer gjerne at være baadelös.[3]

Og hvad flittighed, i særdeeleshed hvad uldenarbejd angaaer, da er det bedröveligt at viide og tænke, at stræbsomme folk har ingen uld til at forarbejde sig og andre til nytte. Hvorfor ungdommen, enddog imod mange forældres villje, intet arbejde lærer og vennes saa i den post til örkeslöshed og dovenskab. Hvorimod et got raad burdte (om det var mueligt) udfindes, thi dette er een sag af stoer conseqvence.

V° Om hustugt og disciplinen in genere, saavel hos fleste privatim som i de publiqve skoler, er ikke værdt at tale, thi den er saa got som forfalden. Og vilde nogen tale eller skrive derom, saa som sagen er, og deres vigtighed fortjener, saa fik hand lidet bifald og end mindre tak hos de fleste. Thi den skadelige selvraadighed, kjælenhed og effterladenhed har saa nær i alle stand faaet alt for stoer overhaand. Og saa længe disse og andre republiqvens og den almindelige politiqvens og oeconomiens feel ikke röddes af vejen, særdeeles hos dem som siden skal blive andres

[1] Á spássíu / *I marginen*: Vide infra lit. F. [Sjá/*Se* s. 755].

[2] Sakeyrir. Tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. / *Pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud.*

[3] Einskis nýtur. / *Unyttig.*

anförere og tugtmeestere, saa arbeeder mand fogjevis paa de andre. Thi de unge, som opdrages i saadan, kand umueligen blive i sin tiid til gode og nyttige borgere eller dugelige anförere paa dydens vej. Nam qvo semel est imbuta recens etc.[1] Saasom jeg har arbeedet mig trett at rette de feeler og gandske lidet vundet, saa kjædes jeg ogsaa ved at skrive derom.

VII°

Til slutning maae jeg undskylde mig og besvare den objection, jeg forudseer, at jeg kand faae og kandske har fortjent, nemlig at jeg skriver og proponerer adskillige ting, som ikke alleeneste er imod almindelig lov og landsvane, men og mod hans kongel. Maj^ts^ allernaadigste forordninger og rescripter. Hvortil svares:

1° Naar een ting skal reformeres, saa udkræve sagerne og tilstanden, at mand skal siige sandheden rett og ikke være forbunden ved lov og landsvane. Thi det er saa meget som at siige, vii vil ingen reformation have, som er tvertimod den höypriselige kongel. intention med denne Commissions anordning.

2° Lov og forordninger er tvende slags: a) Angaar moralia, gode sæder og andre saadan ting, som kand blive og staae ved det samme til ævig tiid. b) Angaae politica, oeconomica og cæremonialia[2] og andet saadan, hvis grund og aarsag ligger i republiqvens og tiidernes tilstand, hvoreffter de endeligen maae indrettes, om de skal være nyttige. Nu saasom grunden til den forandres mange gange, saa maae de og afskaffes, indsettes og laves effter tilstanden.

3° Alle kongel. Maj^ts^ anordninger ere gode og priiselige, men de passe sig derfor ikke alle til landets nærværende tilstand, som kand saavel have sin grund i foregaaende distinction,[3] som i andre aarsager, saasom: a) Andrageren var ikke vel kyndig i landets tilstand og indsaae ikke, hvad indflydelse hans sandhed havde i andre sager og de i den, endskjönt hand meente det hjertelig vel. b) Dette kand foraarsage, at den ting hand intenderede er god i sig selv, men den drager med sig adskillige ulejligheder, som hand ikke forudsaae, og maae derfor rettes. Nam non sunt

[1] Quo semel est imbuta recens, servabit odeorem / testa diu: Lengi mun leirkrukkan anga af leginum sem vætti hana nýja. / *Lerkrukken vil længe dufte af den væske, der fugtede den som ny*. Horatius, *Epistulae*, 1. bók, 2. bréf, línur 69–70.

[2] Siðvenjur. / *Sædvaner*.

[3] Greinarmunur. / *Skelnen*.

facienda bona, ut eveniant mala.[1] c) Kandske tiidene og tilstanden er nu langt fra det, de var, den tiid een lov blev udgiven, og saa er fölgen den samme. d) Kandske og (thi det er casus dabilis),[2] at een projectmacher har meer haft for öynene egen nyttighed eller og misundelse til een eller anden person end publici nytte og saaleedes sadt sig eller andre enkelte personer i publici stæd. Og naar de, som har saadan tænkemaader, har stort authoritet og anseelse, tillige med gaver til at overklæde det med sandheds skin, saa er det umueligt for den allerbeste regent og det allerskarpsigteste ministerium at indsee sagen anderleedes, end den forestilles. Og maae saa et heelt land eller stand undgjelde og lide derunder.

4° Hvad landsvanen angaaer, da er den deels god og lovlig, deels og skadelig eller unyttig, hvilket er i dette fald det samme. Saasom hin bör holdes ved magt, saa denne, og at afskaffes, thi det, som er unyttigt for et land, kand i visse henseender eragtes at være skadeligt.

5° Naar alt dette observeres, sees klarligen, at jeg aldeeles ikke skriver imod nogen kongel. lov eller god landsvande, men alleeneste imod de ting og abusus, som sig har indsneget. Og siiger eenfaldeligen og aabenhjertlig, hvordan jeg meener, de kand rettes publico til nytte. Jeg skriver alleeneste effter hrrr. Commissariers gode begjæring, hvad jeg meener. Men ikke: *Jeg siiger det, derfor er det saa og bör saa være*. Jeg aabner alleeneste mine tanker og indsetter dem til hrrr. Commissariers valg at forkaste deraf, hvad dem ikke anstaaer, og beholde det, som deraf kand være nyttigt, enten det kunde (i henseende til forskrevne maader) være lov og forordninger med eller mod. Hvilket jeg haaber at ikke vil unaadig optages, thi det er landets nytte og nærværende tilstand, som mand bör have for öyemed, og dereffter bör lovene indrettes.

Saa at i dette fald maae kandske een lov, som dog ellers er goed og nyttig i sig selv, afskaffes eller modereres, naar den ikke passer sig til det almindelige beste. Eller ogsaa er af den natur, at andre nyttige og gode love ikke kand have sin virkning formedelst den hinder, som dens indflydelse gjör i andre sager, dog særdeeles udi public og privat, oeconomie, politie og moralitet. Thi saa længe et land plages af saadan indvortes sygdomme, saa hjelper lidet at arbeede paa udvortes ting og nebensager,[3] som vel kand være goede og nyttige, men dog ikke at ligne med det andet,

[1] Það má ekki gera gott svo að það leiði til ills. / *Man må ikke gøre godt, således at det fører ondt med sig.*

[2] Að gefnu tilefni. / *I givet tilfælde.*

[3] Aukaatriði. / *Bisager.*

og slutter jeg saa denne gang udi den fulde forhaabning, at mig tilgives, endskjöndt jeg har hisset og her indladet mig noget eenfoldig og aabenhjertig, thi derom maae mand være forsikret, at jeg har gjordt det i god meening.

Fylgiskjal með lit. XX. N° 1: Viðauki við fyrri greinargerðir Finns Jónssonar biskups.

Bilag til lit. XX. N° 1: Tilføjelse til biskop Finnur Jónssons ovenstående redegørelser.

TILGIFT

1° TIL DE ANMÆRKNINGER OVER INSTRUXENS § 1

OM MANDTALET

Siden jeg skrev de forrige anmærkninger om denne post, haver jeg fundet udi mine papirer, at udi den saakaldede storubólu Anno 1707 döde 434 mennisker udi Myresyssel. Udi Borgefiördssyssel 494, og udi Snæfeldsnessyssel[1] 1.500, som gjör tilsammen 2.428. Skulde nu den gisning være rigtig, at ⅓ af alle mennisker i Island döde i den plage, saa vil udi disse 3 sysseler have været, förend den paakom, 7.284 mennisker. Men Anno 1769 var der 7.008 sjæle. Hvortil omlægges alle de, som udi de 3 boler 1707–43–63 er i disse sysseler döde, saa bliver talet meget större nu end da. Og om mand end vilde supponere, at udi den storebólu döde ichun ¼ af mandkjönet, saa vilde i disse 3 sissler, förend den paakom, hafe været 9.712. Legger mand derimod de 2.428, som da döde, til 7.008, som der var i live A° 1769, saa har mand 9.436, men overskudet 276 haver visseligen de 2 mindre boler 43 og 63 borttaget, dog serdeelis den förste, thi da döde langt fleere end i den sidste.[2]

[1] Mýrasýsla. / *Mýrasyssel*; Borgarfjarðarsýsla. / *Borgarfjarðarsyssel*; Snæfellsnessýsla. / *Snæfellsnessyssel*.

[2] *Supponere … sidste* skrifað á spássíu / *skrevet i marginen*.

2° Ad § 9. Om amptmændene

Anno 1358 var her 4 hirdstjórer[1] eller amtmænd, tillige Arne Thordarsen, Jon Guttormssen, Thorstein Ejolfsen, Andres Gislesen, og havde hver sin landsfjerding.[2]
1364 var de 2. Thorstein Ejolfson og Olafur Andresson.[3]
1366 ogsaa 2. Andres Gislason og Ormur Snorrason.[4]
1421 ogsaa 2. Hannes Palsson og Baltazar.[5]
1428 er Thorstein Olafson hirdstjore for norden og vesten, men (ut videt) Hannes Nysted for synden og östen.[6]
1483 er Thorleifer Biörnson hirdstjore for norden og vesten, men (ut videt) Didrich Pining for östen og synden.[7]
Anno 1512 kaldes Hannes Eggertson kongens leensmand for synden og vesten paa Island, altsaa maae een anden have været det i de andre fjerdinger.
1518 eller omtrent, Hannes Eggertson og Thyle Peturson.[8]

Af dette kand mand see, at nu havde den eene Norder- og Österfjer-

[1] Kongens befalingsmænd. Islandsk *hirðstjórar*.

[2] Árni Þórðarson (1315–1361), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst* 1358–1361; Jón Guttormsson skráveifa (?–1362), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1358–1361; Þorsteinn Eyjólfsson (?–1402), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1358–1361, sunnan og austan / *for syd og øst* 1364–1365, yfir öllu landinu / *på hele Island* 1387–1390; Andrés Gíslason (?–1375), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst* 1358–1361, 1366–1368.

[3] Ólafur Andrésson, villa fyrir / *fejl for*: Ólafur Pétursson (?–1410), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1364–1365.

[4] Ormur Snorrason (ca. 1320–ca. 1402), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1366–1368.

[5] Hannes Pálsson (?–?), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1423–1425?; Baltazar van Damme (?–?), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1423–1425?

[6] Þorsteinn Ólafsson (?–1431), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1427–1430; Hannes Nysted (?–?), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst* 1428–?

[7] Þorleifur Björnsson (?–1486), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest* 1481–1483, yfir öllu landinu / *på hele Island* 1483–1486?; Diderik Pinning (?–1491), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst* 1478–1483, yfir öllu landinu / *på hele Island* 1486?–1490.

[8] Hannes Eggertsson (?–ca. 1533/34), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1515–1517, 1521–1524; Týli Pétursson (?–1523), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1517–1520.

dingen, nu Norder- og Vesterfjerdingen, og hin da de andre. Saa herom har gaaet ulige til.

AD § 1. OM HANDELEN UDI DISSE BETÆNKNINGER

Skulde[1] mand angive nogen særdeeles forsömmelse udi handelen, saavidt dette böigdelav i særdeeleshed angaaer, saa er de bland andre Grindevigshavn.[2] Thi, de fleste bonde herfra fiske og handle der, forsiunes saa slet med folk, at der ikke er uden 1 kjöbmand, som alleene maae gjöre alt, hvorfor almuen mange gang lider stoer ophold og tager derved stor skade.

AD § 2. OM FISKERYET

Det[3] er og een forsömmelse af Compagniet,[4] at det ikke bruger terrenew fiskevirkningsmaade[5] udi Grindewig, saasom paa Jarngerdarstade, Thorkotlustad og Stad[6] avler offt megen fisk. Saa Compagniet kunde kandske faae der een goed skibsladning, naar fiskeryet slaae vel til, hvilket da kunde være almuen til nytte, som i saadan fald ikke havde nödigt at sörge for fiskevirkningen. Og vilde mand forebygge ald undersleb og urett i fisketagen, da kunde det ske paa den maade at veje först een blöd, fersk, flekket fisk og siden igjen, naar den er bleven vel haard, hvoraf mand strax kand slutte, hvad meget af blöd skal med rette gaae til een fo. eller 1 w. fisk. Og kand saa vegten og tvistighed indfalden over fiskegagen afgjöre sagen.

AD § 5UM

Om[7] tjenistefolk og lösgeingere er verdt at læse Christiani 4ti rescripter af 1619.[8] Endskjönt det eene i særdeeleshed synes ikke at være given til

1 Á spássíu / *I marginen*: Lit. A. [Vísar til merkingar á spássíu í greinargerðinni hér að framan. / *Henviser til markering i marginen i redegørelsen ovenfor*. Sjá/*Se* s. 733.]

2 Grindavíkurhöfn / *Grindavík havn*, Gull.

3 Á spássíu / *I marginen*: Lit. B. [Sjá/*Se* s. 735].

4 Almenna verslunarfélagið / *Det Almindelige Handelskompagni* 1764–1774.

5 Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar hér til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar. / *Terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland, og i dette tilfælde henvises der til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra*.

6 Járngerðarstaðir, Þórkötlustaðir og Staður, Grindavíkurhreppur, Gull.

7 Á spássíu / *I marginen*: Lit. F. [Sjá/*Se* s. 750].

8 *Lovsamling for Island* I, s. 182–183 (Forordning ang. Fæsteforholdene paa de kongelige Godser, 21.4.1619); s. 183 (Forordning om Lösgængere, 21.4.1619).

Island, saa er det dog meget nyttigt for os i mange poster og giver goed opliusning eller anleedning til at tænke paa een deel misbrugs afskaffelse. Særdeeles om det confereres med det betænkende, som blev conciperet[1] og proponeret 1720.[2] Hvilket concept, saasom jeg ikke har andet exemplar, maatte ved lejlighed tilbagesendes.

AD § IV. OM JORDERS NEDSETTELSE

Jeg[3] har sagt, at jeg altid har været imod saadan foretagende. Det er at forstaae, naar det skeer i fleng effter böndernes eller interesserede personers behag og siigende. Men derimod tilstaar jeg gjerne, at tingen er i sig selv nödvændig. Thi een deel jorders afgiffter er alt for höyt opfördte, hvorimod ogsaa een deel alt for lidet lejede. Thi der kand findes een goed bondegaard, som har 4–5 hjalejer,[4] hvilke indrente gaardens opsiddere langt meere end hans landskyld, saa hans hjalejemænd betaler alt, og hand slet intet. Hvorimod een anden liden og slet gaard har ingen hjaleje, og bonden bör dog betale meer end den anden. At saadan burdte rettes, kand ingen nægte, hvilket i henseende til kongens, chlosternes og kirkernes gaarde er heller een lignelse end nedsettelse, thi det, som falder paa den eene, stiger op paa den anden. Men forskjælen eller skaden, som de gejstlige herved lide, kunde nogenleedes erstattes med tienderne, om det blev paabudet, at af alle jorder maatte alle tiender betales, hvorom siden skal tales. Men skulde den lignelse eller nedsettelse iverksættes, saa burdte det gjöres af fornufftige og uinteresserede personer.

1° Af 4–5 fornufftigste bönder udi hver repp, som maatte udnevnes som taxerer og forudgjöre deres eed, at de vilde gjöre ret.

2° Saasom dette er een slags rettergang, saa maatte ejermanden eller usufructuarius være tilstæde.

3° Og da det angaaer saavel gejstlige som verdzlige, saa burdte udnefningen hertil ske af stædets provst og sysselmand tillige. Hvorom mand har gammel constitution, at ingen lov eller dom maae gaae over gejstlighedens eller kirkernes jorder uden i provstens eller hans vicarii[5] overværelse.

[1] Gert var uppkast að. / *Gjort udkast til.*

[2] *Alþingisbækur Íslands* X, s. 557–570 (Uppkast lögmanna og sýslumanna að lögreglutilskipun fyrir Ísland, 17.7.1720).

[3] Á spássíu / *I marginen*: Lit. C. [Sjá/*Se* s. 742].

[4] Afbyggersteder. Islandsk *hjáleigur*.

[5] Staðgengils. / *Stedforstræders*.

4° Burdte taxeringen skee effter de gamle grundregler, hvilke jeg har udi begyndelsen af denne articel anrört, endskjönt ikke fuldkommeligen udfördt. Jeg veed ikke rettere, end at mand har og udi conceptet til den nye lov effter een viss persons indstændige anmoedning indfört een articel, som ikke siunes ubillig og giver temmelig god opliusning, som lader saaleedes:

> Hver sú sveitajörð má byggjast með hundraðs landskuld og 6 kúgildum eður öðrum ij hndr. í afgjald er hún í meðalári forsorgar á heyi og útigangi. Til samans 20 kúgildi. Tvo parta af málnytju og geldpening en þriðjung af hrossum. Og þó hún forsorgi ei svo mikinn fríðan pening ef hún hefur þá önnur hlunnindi í þess stað, svo sem er lax- eður silungsveiði, skógur, fuglveiði, eggver, grasatekja, ferjutolla, afrétt eður hvað annað þess konar, svo það bæti upp grasbrestinn og þörfnun búsmalans, þá skerðist ei landskuld. Sama er og um sjóarjarðir sem ei hafa svo mikla grasnyt en þar í mót útver, eggver, selveiði, sölvafjöru, reka, hrokkelsatekju og annað þvílíkt að það skal að jöfnuði til landskuldarhæðar meta.[1]

§ VI. OM TYENDE

Jeg[2] havde saa nær gleemt denne vigtige articel, og derfor kommer den sidlig. Mand har seet een kort afhandling om denne,[3] til hvilken jeg mig desto heller refererer, saasom ingen af vores jurister og antiqvariis har fundet noget af vigtighed paa den at udsette. Hvorfor den og kand ansees som tilforladelig anmærkning over den ældgamle tyendeconstitution, som blev gjordt Anno 1096[4] og siden har vedvaret. Og saasom den fremmede tyende siunes formedelst adskillige aarsager ikke at være landet bekvæmmere, saa legges den ogsaa her til grund. Og forekommer da tvende ting at observere: a) Maaden. b) De ting, som tyende skal afgives, hvilke ogsaa er tvende slags: 1° Löseöre. 2° Jordegots.

Hvad det förste angaar, nemlig maaden, da kunde derom statueres saaleedes:[5]

[1] Danska þýðingu er að finna hér að aftan / *En dansk oversættelse findes nedenfor*, s. 764.

[2] Á spássíu / *I marginen*: Lit. E. [Sjá/*Se* s. 748].

[3] Sennilega / *Sandsynligvis*: *Stutt ágrip af lögmannsins Páls Vídalíns glóserunum yfir fornyrði lögbókar Íslendinga*. Kaupmannahöfn 1782, 5. hluti, s. 2–32 (Tíund, tíundargjöf).

[4] *Lovsamling for Island* I, s. 1–9 (Islands ældste Tiendelov, 1096).

[5] Danska þýðingu er að finna hér að aftan / *En dansk oversættelse findes nedenfor*, s. 765–767.

Hver sá sem á skuldalausa v aura eður tveggja ríxdala verð í ávaxtarpening, fríðum eður dauðum, gjaldi í tíund 1 fisk eður hálfa alin. Sá sem á 1 hndr. gjaldi 2 fiska eður 1 alin. Sá sem á 2 hndr. gjaldi 2 al. Af 3 hndr. gjaldist 3 al., af 4 hndr. 4 al., af 5 hndr. eður tíutíu aurum gjaldist 5 al. og svo framvegis hversu mikil sem tíund verður. Tíund af 4um hndr. og þar fyrir innan tilheyri öll fátækum mönnum í þeirri sveit en 5 al. tíund og þaðan af stærri skiptist í 4ra parta. Tilheyrir einn kóngi eður skólunum og biskupunum, þeir sem konungur hefur þeim sinn part eftirlátið. Annar tilheyrir kirkjum. Þriðji prestum og fjórði fátækum mönnum. Tíund af fastagótzi gjörist með sama slag og skiptist í 4ra staði hversu lítil sem eignin er.

a) Hvoraf tyenden skal betales. 1° Af löseöre saaleedes:

Allt kvikfé skal tíundast eftir því verðlagi í næstliðnu fardögum og má enginn mismunur gjörast á virðingu til tíundar og annarra skuldalúkningar. Skip hvert sem til sjóar gengur, hvert það er smærra eður stærra, fornt eður nýtt, skal tíundast fyrir 1 hndr. En ef fleiri svokallaðir dauðir hlutir gjörast af einu skipi en einn þá skal það fyrir svo mörg hundruð tíundast sem hlutirnir gjörist. Sela- og silungabátar sem net og nætur fylgja skulu og hvert um sig fyrir 1 hndr. tíundast. Peningur upp á rentu settur og búsgögn á leigu seld tíundast sem fríður peningur og svo allt annað sem menn taka fulla leigu eftir. Búsafleifar ef meiri eru en 30 al. til manns og allt annað sem menn setja peninga í og þurfa þó ei með til nauðsynlegrar brúkunar skal tíundast til þriðjunga miður en fríður peningur. Öll nauðsynleg rúmföt og ígangsklæði, svo og búshlutir eftir því sem hverju búi þarfnast, item bækur allar sem og einninn fríð og ófríð kirknanna inventaria, hverju nafni sem heita, skulu vera tíundarfrí. Sérhver hlutur skal tíundast eftir því sem skynsömum mönnum virðist verð hans verið hafa í næstu fardögum þó á öðrum tímum sé aðsjón og virðing gjörð. Tíund af skulda- og lausafé betalar sá sem rentuna tekur.

b) Hvert eignarkúgildi á leigustöðum skal tíundast fyrir eitt hundrað svo lengi það gefur af sér 20 álna leigu, þó ei sé það hundraðs virt, en það sem gefur 10 álna leigu tíundast fyrir 10 aura því fyrr skerðir verð en leigu og svo skal hvervetna um allt leigufé.

c) Þar skal tíund gjalda sem féð er nema hafi hann bú í öðrum sveitum eður héruðum því þeir skulu öllum lögskilum, hverju nafni sem heita, af því búi lúka sem það liggur hvert heldur það er ljóstollur, tíund eða annað þess háttar, og skal sérhvað gjalda í þeim eyrir og í þann tíma sem forn lög ákveða.

d) Á hreppstjórnarþingi skulu menn til tíundar sinnar segja og skulu allir skyldugir vera að framtelja fé sitt fyrir reppstjórum, en þeir skulu þar eftir tíund skipa hvað há skal vera með skynsömustu sveitarmanna ráði. Og ef nokkur af þeim sem tíund taka eiga efa það rétt sé framtalið eða í lagt þá skulu hreppstjórar tilfæra og þeir menn með þeim sem þeir tilnefna og virða féð. Finnist þá rangt framtalið þá sekist sá eftir gömlum lögum sem það gjörði um 3 merkur og eigi reppstjórar helming fjár þess en tíundatakarar helming og kostnað sinn þar að auk ef meira munar en 1 hndr. á hverju 5 hndr. En gjöri ei hreppstjórar það sem ber þá sekjast þeir jafnmiklu og má þeim til eiðs halda er framtaldi ef málspartar það vilja.

Alt andet i denne post kand gaae effter gammel lov og sædvane.
2° Om jordegotz kunde saaleedes statueres:

α) Allar jarðir, hverjum helst þær tilheyra, hvert heldur kirkjum, kóngi, klaustrum eða bændum, að undanteknum kóngsgarðinum, biskupastólunum, klaustrunum og prestagörðum, skulu tíundast fjórum tíundum og skal sá tíund gjalda sem á jörðu býr. En það skal skerða landskuld hans að svo miklu ef jörðin er ei svo rífbyggð að hún kunni þetta að þola auk venjulegrar landskuldar, og skal hver sú jörð sem byggist með hundraðs landskuld tíundast fyrir 20 hndr. og svo minna eður meira eftir tiltölu því á landskuldarhæð skal tíund byggja en ei á gömlu hundraða tali.[1]

β) Nú fær maður ei jörð sína byggða þá skal hann á vorþingi og við kirkjur allar í þeirri sveit sem jörðin liggur uppbjóða hana til ábýlis hverjum sem taka vill, jafnvel landskuldarlaust fyrir einsamalt tíundargjald fyrr en í eyði leggist. En ef hann gjörir ei svo þá betali sjálfur tíund alla og gjöri hann það ei þrjú ár eður lengur þá sé jörðin fallin til þeirra er tíundirnar taka áttu. En ef nágrannar, einn eður fleiri, brúka þá jörð til beitingar eður annarra nota, þótt enginn á henni búi, þá skal sá eður hver fyrir sig betala tíundirnar heilar eða hálfar eftir því sem tala rennur til og skynsamir menn sem til þekkja þeim á hendur segja með sýslumanns ráði og yfirsýnd. Vide supra ad § IV. 4.[2]

Skulde een ny constitution om tyende forfattes, saa maatte disse articler ikke glemmes, og for alting jorderne först vurderes, efftersom för er mældet. De samme, som för har taget tyenderne i hvert syssel, burdte og

[1] Á spássíu / *I marginen*: I saadan fald bör landskyllden betales med samme priis og verdie som tyenderne, nemlig 2 f. for 1 al., thi ellers kommer jordejeren til alt for stor kost.
[2] Sjá kafla 4 í greinargerðinni hér að framan, s. 738–742.

disse tillægges, saasom de formoedentlig tager skade ved jordernes nedsettelse, naar de skal grundes paa landskylden, men ikke paa det gamle hundreds tal.

AD ARTIC. V^M

V° Her[1] kunde mueligen möde den objection, at skaden kunde igjen paa den maade oprettes i henseende til effterkommerne at vedtage og introducere igjen den gamle grundlov, om hvilken jeg har talt § IV,[2] at opsette igjen 2 öre eller 12 al. landskyld paa hvert jordehundret og borttage alle kvyllder. Thi saadan var: α) Ikke unaturligt. β) Ikke ulovligt, saasom de nyere love, som forbyde at opsette höyere landskylder en tilforne eller af arildstid har været, er dermed ikke overtrædt, men langt meer retteligen fyldistgjordt. γ) Paa saadan maade havde hverken bonden at klage over haard medferd og ikke heller effterkommerne over, at beneficiernes reveneurer var i vor tiid, af nogen forsömmelse, saa meget kommen til agters.

Hvortil svares: At saadan invention er vel anseelig, men jeg tviler paa, at den kand blive antagelig. Formedelst adskillige aarsager, paa bondens siide det höyeste mand kunde tænke i saadan casu, er, at paa een deel jorder kand det meget vel gaae an, thi de giver opsidderen saa meget som een deel præstekalde, saa de havde slet intet at klage, endskjöndt saadan blev introduceret. Paa andre sines det nok, at bonden derfor gav noget meere landskyld, end nu om stunder har været, saasom halv kvyldes leje eller 10 al. for ethvert kvyldes manqvement. Men paa mange gaarder er landskylden saa stor, at den ikke kand forhöyes. Udi aaret 1764 proponerede jeg noget herom for afgangne hr. amptmand Gislesen, hvilke spörsmaal og hans resolutioner paa dem var saaleedes:

α) *Om det ikke er tilladelig at indsette paa gotzet saa mange koekvilder, som de kand taale, og af gamle tilforladelige jordeböger kand bevises at have tilforne været? pp.* (Svar). Derom er min meening: At hvis gaardene befindes nu i samme tilstand som forhen, da saa mange koeqvilder medfölgte, kand bonden ikke ansees graveret[3] med lige antals besættelse, især naar den ikke bestaaer meer end af ⅓ deel, som gaarden kand underholde af deslige qvæg.

[1] Á spássíu / *I marginen*: Lit. D. [Sjá/*Se* s. 747].

[2] Sjá kafla 4 í greinargerðinni hér að framan. / *Se kapitel 4 i redegørelsen ovenfor*. Sjá/*Se* s. 738–742.

[3] Íþyngt. / *Tynget*.

β) *Om det agtes billigt, at bönderne i stæden for de manqverende qvilder, som hand i saa fald befries for at underholde, giver noget höyere landskyld?* (Svar). Visseligen, thi naar det er afgjort sag, som ikke paatvifles, at förend lejeqvilderne bleve indsadte paa jordegotzet, betaltes af hver 1 hndr. i jord 12 al. ligesom af 1 kvilde, ja, gjeldfaar[1] hundrede, hvilket endnu paa sine stæder i Muhlesyssel[2] skal vedvare, men er siden reduceret til 6 al., saaleedes at af hver 10 hndr. jord ickun betales 60 al. og af 3 der medfölgende qvilder, med hvilke jordeyere eller forvalterne maae have fundet for got at understötte og tillige bebyrde bönderne de övrige 60 al., saa effter den sats betales nu ikke meere effter jord og qvilder tilsammen end effter jord uden qvilder i ældgamle tiider. Derfore ansees ingen ubillighed, at landskylderne forhöyes effter proportion, naar bonden befries fra sædvanlige qvilder. Skulde herom falde tvistighed, maatte gaardene besigtes og fastsettes, om ikke höyere afgifft end sædvanligt deraf burdte svares, thi ligesom visse gaarde nedsettes, saa er billigt, at een deel igjen til afgifft som forbedrede forhöyes.

δ) *Om for de pestdödes kvilders besatning igjen paa oeconomiens gods kand væntes betaling?* (Svar). Derom referer jeg mig til commissionsacten af 1764. I det övrige pp. Leyraae den 14de Febr. 1765. Magnus Gislesen.[3] Og er det at merke, at hand fandt intet ubilligt deri, og i særdeeleshed ved den sidste post, at hand refererer sig derom til commissionsacten 1764, nemlig at oeconomo bör gotgjöres for de qvilder, hand indsetter og ikke betale de andre viidere, end hand kand have for dem opbaaret.

Ifölge af dette har jeg, uanseet bönderne effter foranfördte oeconomi instruxes 10. art. burdte selv staae udi ansvar for qvildefaarene, saasom oeconomus ikke er pligtig til at give nogen aaboed paa dem, saanær som aarligen ladet tilbyde dem paa de beste jorder saa mange qvilder, som er i qvægsiigen hos dem afdöde. Og de, som beboe middelmaadige jorder, 1 qvilde for 2, eller og om de heller vilde betale udi landskylden 10 al. for at befries fra at tage imod qvildet, hvortil de har svaret ulige. Som mand kand see deraf, at siden qvægsiigen paakom, er paa alt bispestolens gods alleeneste udi Arnessyssel döde 205½ qvilder, som endnu ikke er indsadte og ikke kand indsettes, men overalt hen ved 300 qvilder, hvilkes

[1] Geldfé, fullorðið fé sem mjólkar ekki, þar með talið sauðir, hrútar og ær án lamba. / *Voksne får, der ikke giver mælk, iberegnet gildinger, væddere og får uden lam.*

[2] Múlasýsla. / *Múlasyssel.*

[3] Leirá, Leirársveit, Borg.; Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766.

leje belöber aarligen til 200 rd., hvorimod in alles betales forledet aar 2 hndr. 60 al. eller 10 rd. Og endskjönt bönderne har indgaaet og antaget saadan med velberaad hu, saa slaae dog een deel af dem gjerne strax tilbage og vil have det anderleedes. Og dette er ikke alleeneste paa bispestolens og publiqve gotzer, men ogsaa paa andre, thi det er bönderne kjærest, at de maatte befries for at betale noget, saa det afgaar aldrig uden disputer, indtil herom bliver per authoritatem supremi imperantis[1] noget fastsadt, som var paa begge sider taaleligt, hvortil jeg for min person ikke kand finde bedre middelvej, end den jeg allerrede har proponeret.

* * *

[Oversættelse 2018. Side 725 ovenfor]

a) Hvad een islandsk scribent, som levede paa de tiider, mælder om det förste handelscompagnie, som blev stifftet forbemelte aar 1601.

> For første gang kom den danske sejlads, som havde fået havnene af kongen. Der kom så voldsom og slem ændring af handelen, selv om deres pas trods alt var udstedt af kongen. Det var et pas for 14 år, skulle vare til 1614. Tre byer skulle have landet: København, Helsingør og Malmø, og de skulle sejle til xx havne rundt om i Island, flere hvis det ansås for nødvendigt, og anløbe også i hver havn, som deres pas opgav, som tidligere havde tilhørt købmænd fra Hamborg, Bremen og Lybæk osv. osv.
>
> Anno 1614. De danskes pas læst op for alle Islands havne i xi år. Nu syntes islændingene, at de savnede den tids handel, der havde været tidligere her i landet. Mange af disse udsendinge fra de danske redere, der kom hertil, tænkte ikke meget over, om deres gods blev solgt eller ej, beholdt det undertiden, efterlod det undertiden.
>
> Anno 1620. Jón Magnússon, Henrich Gíslason og Þorsteinn Magnússon vendte tilbage til Island, men Daði var død i Danmark.[2] Så modtog man takseringen eller aftalen af handelen mellem danske og islandske. De, der var sejlet herfra, havde ikke været i stand til at opnå noget. Alligevel overholdt mange købmænd ikke takseringen og købte efter eget behag. Skibsbesætnin-

[1] Með boði hins æðsta yfirvalds. / *Med befaling fra den øverste myndighed.*

[2] Jón Magnússon (1566–1641), sysselmand i Dalasyssel 1594–1641; Henrik Gíslason (?–1638), sysselmand i Borgarfjarðarsyssel 1606–1625, 1636–1638; Þorsteinn Magnússon (ca. 1570–1655), sysselmand i Skaftafellssyssel 1636–1652; Daði Árnason (?–1619), fuldmægtig.

gerne, kaptajnerne og styrmændene måtte ikke have eget gods med. Borgerne i København havde så de islandske havne alene, og fra de andre byer, Helsingør og Malmø, kom der ingen. Desuden passede man på, at der ikke i Island blev handlet med englændere. Der blev sendt et skib fra Danmark for at sikre, at der ikke fandtes islandske varer på de engelske fiskeskibe. Det skib lå ved Island indtil efter vinterens begyndelse og undersøgte kutterne, og flyttede videre til Danmark med de småting, man havde tiltusket sig.[1]

* * *

[Oversættelse 2018. Side 727 ovenfor]

[…] effter een viss authors relation. Nemlig:

Så kom den nye takst her til Island. Prisen på de danske varer steg, og al handel med fremmede folk og alle andre end købmændene blev forbudt. Det blev straffet med fortabelse af formue og at blive sat i jern i Bremerholmen. De tre, som var sejlet til Danmark sidste år på grund af taksten, kom nu tilbage. … Disse fik betalt for deres rejse fra hele landet, nemlig at der skulle betales 1 fisk for hvert hundrede i tiendevurdering af dem, der betalte skiftetiende, men de, som skulle betale mindre tiende, skulle betale 2 fiske af 3 hundreder og 3 fiske af iiij hundreder. Løsarbejdere, der ejede x hundreder, betalte 1 rixdal. Men de, som havde megen handel, en og halv rixdal. De, som var halvt løsarbejdere, skulle betale en halv slet daler, og de, som var løsarbejdere, men ikke ejede x hundreder eller ikke måtte være frie efter loven, en slet daler. Og desuden skulle alle disse løsarbejdere betale 1 fisk af hvert hundrede, som de skal betale tiende af, og folk i boder, som kunne klare sig selv, 2 fiske for hvert hundrede. Af hvert hundrede i en fast ejendom, som er let at leje ud, skulle betales en halv fisk og halvt så meget af de jorde, som dårligt kunne holde fæstere eller lå langt væk.[2]

* * *

[Oversættelse 2018. Side 729 ovenfor]

[…] indtil dag 9de Junii Anno 1707, da den saaleedes udfaldt:

Efter gennemgang af lovmandens rejseomkostninger afgjorde Commissario således, at ejeren af hvert hundrede i landskyld skulle betale 6 fiske, og så forholdsvis mindre en halv fisk af hvert ejerkogilde på lejet sted. Alle gejstlige, som havde en eller anden fast ejendom til at leve for eller som løn,

[1] *Annálar 1400–1800* I, s. 188, 201–202, 214 (Skarðsárannáll).
[2] *Annálar 1400–1800* II, s. 266 (Fitjaannáll). Citatet er ikke ordret.

skulle betale en tredjedel i forhold til jordejere, nemlig 2 fiske af hvert hundrede i landskyld af det og 1 fisk af hver 6 kogilder.[1] De præster, som fik halv leje af kirkekogilder på bønders jorde, skulle betale en halv fisk af hver 6 kogilder og 1 fisk af hvert hundrede, som de modtager i præsteløn for bondekirker eller annekskirker i anden form end leje af kirkekogilder, og så forholdsvis mindre. Forvaltere af klostre eller krongods skulle betale 1 fisk for hvert hundrede i landskyld, som betales af krongods, og 1 fisk af hver 12 sådanne leje af kogilder. Alle, som betalte skiftetiende, skulle betale en halv fisk af hvert hundrede i tiende, 5 fiske af x hundreder og så videre. Men de, der skulle betale mindre i tiende, skulle være fri. Så blev også fri for denne afgift Vestmannaøerne og alle kronens jorde i Gullbringu- og Kjósarsysler, som tilhører kronens gård Bessastaðir med deres kogilder, alle hospitals- og kristusgårde[2] med deres kogilder, og som er henlagt til de fattige forsørgelse. Alt dette skulle betales den sommer i gyldige købmandsvarer. Sysselmændene skulle føre tilsyn med det og aflevere ordentligt regnskab, således som det står i Commissariernes beskikkelsesbrev om det.[3]

* * *

[Oversættelse 2018. Side 757 ovenfor]

[…] og giver temmelig god opliusning, som lader saaleedes:

Enhver landbrugsjord må bebos med en landskyld på et hundrede og 6 kogilder eller ij hundrede yderligere i afgift, som den forsørger i hø og græsning i et middelår. I alt 20 kogilder. To tredjedele i malkende og goldt kvæg og en tredjedel i heste. Og selv om den ikke forsørger så meget levende kvæg, hvis den så har andre herligheder i stedet, som for eksempel laks- og ørredfiskeri, skov, fuglefangst, æggesamling, indsamling af fjeldgræs, færgetold, overdrev eller andet lignende, så det kompenserer for manglen på græs og behovet for kvæg og får, så bliver landskylden ikke mindre. Det samme gælder kystjorde, som ikke har så megen gavn af græs, men derimod fiskelejer, æggesamling, sælfangst, søl på stranden, drivtømmer, stenbiderfangst og andet lignende, som normalt skal vurderes til udligning af landskylden.

* * *

[1] I marginen: Vil mand ligne eller conferere denne constitution med tugthussfundatzen, findes snart i henseende til præsterne, hvad ulig tenchemaade hr. A. Ms. og den, som udkastede det sidste plan, hafe haft.

[2] Kristusgård: En gård givet til Kristus til understøttelse af de fattige. Disse gårde var under opsyn af reppen, og udbyttet gik til forsørgelse af de fattige. Islandsk *kristfjárjörð*.

[3] *Annálar 1400–1800* II, s. 366 (Fitjaannáll).

[Oversættelse 2018. Sider 757–759 ovenfor]

Hvad det förste angaar, nemlig maaden, da kunde derom statueres saaleedes:

Enhver, som ejer v øre gældfrit eller værdien af to rigsdaler i levende kreaturer eller fast ejendom til disposition, skal i tiende betale 1 fisk eller en halv alen. Den, som ejer 1 hundrede, skal betale 2 fiske eller 1 alen. Den, som ejer 2 hundreder, skal betale 2 alen. Af 3 hundreder betales 3 alen, af 4 hundreder 4 alen, af 5 hundreder eller hundrede ører betales 5 alen og så videre, uanset hvor stor tienden bliver. Tiende af 4 hundreder og mindre end det tilhører fuldstændig de fattige på den egn, men 5 alen tiende og mere opdeles i 4 dele. Én tilhører kongen eller skolerne og biskopperne, hvor kongen har overdraget dem sin del. Den anden tilhører kirkerne. Den tredje præsterne, og den fjerde de fattige. Tiende af fast ejendom beregnes på samme måde og opdeles i 4 dele, uanset hvor lille ejendommen er.

a) Hvoraf tyenden skal betales. 1° Af löseöre saaleedes:

Alt levende kvæg skal der betales tiende af efter prisen på sidste skiftedage, og der må ikke gøres afvigelse i vurderingen til tiende og andre slags gældsafregning. Et skib, hvor det sejler på havet, om det er større eller mindre, gammelt eller nyt, skal vurderes til tiende for 1 hundrede. Men hvis der laves flere døde andele på ét skib end én, da skal det vurderes til tiende for så mange hundreder, som andelene udgør. Sæl- og ørredbåde, som er udstyret med net, skal hver for sig opgøres til tiende for 1 hundrede. Penge sat til rente og bodele sat til leje skal opgøres til tiende som levende kreaturer og tilsvarende alt andet, som man modtager fuld leje for. Overskud af bedriften, hvis det er mere end 30 alen, og alt andet, som folk sætter penge i og dog ikke har nødvendig brug for, skal vurderes til tiende som en tredjedel mindre end levende kreaturer. Alt nødvendigt sengetøj og gangtøj og ligeledes bodele, som er nødvendige i enhver husholdning, ligeledes alle bøger og også levende kreaturer og fast kirkeinventar af enhver art skal der ikke betales tiende af. Enhver genstand skal vurderes til tiende efter, hvad den forekommer fornuftige folk at være værd sidste skiftedage, selv om syn og vurdering foretages på et andet tidspunkt. Tiende af gæld og løsøre betaler den, som modtager renten.

b) Ethvert ejerkogilde på lejesteder skal opgøres til tiende for ét hundrede, så længe som det i leje afgiver 20 alen, selv om det ikke vurderes til et hundrede, men det, som giver 10 alen i leje, skal vurderes til tiende for 10 ører, for værdien nedsættes før af pris end af lejen, og således skal lejet ejendom behandles overalt.

c) Tiende skal betales der, hvor værdien er, medmindre det hører hjemme på andre egne eller i andre herreder, for de skal yde alle lovlige afgifter af det bo, hvor det ligger, hvad enten det er lystold, tiende eller andet lignende, og alt sammen skal betales i den form og på det tidspunkt, som gammel lov fastsætter.

d) På høsttinget skal man opgive sin tiende, og alle skal være pligtige til at opgive deres ejendom for repstyrerne, og de skal opregne tiende derefter, hvor høj den skal være, efter samtykke fra de mest fornuftige indbyggere. Og hvis nogen af dem, som skal modtage tiende, betvivler, at det er korrekt opgivet eller pålagt, da skal repstyrerne angive det, og de sammen med dem, som de udpeger, og vurdere værdien. Hvis det så anses for forkert opgivet, da skal den, der gjorde det, efter gammel lov ikendes en bøde på 3 mark, og repstyrerne har halvdelen af det beløb og modtagerne af tiende halvdelen, og desuden deres omkostninger, hvis forskellen er mere end 1 hundrede af hver 5 hundreder. Men hvis repstyrerne ikke gør, hvad de skal, da skal de ikendes en bøde på lige så meget, og man kan kræve ed af dem, som opgav det, hvis sagens parter ønsker det.

Alt andet i denne post kand gaae effter gammel lov og sædvane.
2° Om jordegotz kunde saaleedes statueres:

α) Alle jorder, hvem de end tilhører, enten kirker, kronen, klostre eller bønder, bortset fra kongsgården, bispestolene, klostrene og præstegårdene, skal pålægges fire slags tiende, og den skal betale tiende, som dyrker jorden. Men det skal begrænse hans landskyld, i det omfang, hvis jorden ikke er bortfæstet på gyldig måde i forhold til jordvurderingen, at den kan bære det, foruden normal landskyld, og enhver jord, som bebos med et hundrede i landskyld, skal pålægges for 20 hundreder i tiende, og så forholdsvis mindre eller mere, for størrelsen af landskylden skal være grunden for tiende og ikke den gamle opgørelse i hundreder.[1]

β) Hvis en mand ikke kan bortfæste sin jord, da skal han på vårtinget og ved alle kirker på den egn, hvor jorden ligger, tilbyde den til fæste for enhver, som vil, selv uden at betale landskyld for enkelt tiende, hellere end at den lægges øde. Men hvis han ikke gør således, skal han selv betale al tiende, og hvis han ikke gør det i tre år eller mere, da skal jorden tilfalde dem, som skulle modtage tienderne. Men hvis en eller flere naboer bruger jorden til græsning eller anden brug, selv om ingen dyrker den, da skal den eller hver enkelt betale fuld tiende eller halv efter hvor mange, og fornuftige folk, som

[1] I marginen: I saadan fald bör landskyllden betales med samme priis og verdie som tyenderne nemlig 2 f. for 1 al., thi ellers kommer jordejeren til alt for stor kost.

kender forholdene, skal angive dem med råd og tilsyn fra sysselmande. Vide supra ad § IV. 4.[1]

* * *

Finnur Jónsson biskup skrifar um Skálholtsskóla [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 a.

Biskop Finnur Jónsson skriver om latinskolen i Skálholt [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 a.

ÞÍ. Rtk. D3/7–2.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771; Greinargerðin er óundirrituð en af skrá yfir innkomin bréf frá Landsnefndinni til rentukammers má sjá að höfundurinn er Finnur Jónsson biskup (*ÞÍ*. Rtk. D3/7–1. Skrá yfir innkomin bréf send til Det kongelige Norske Rentekammer 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699). / *Redegørelsen er uden underskrift, men i registeret over indkomne breve fra Landkommissionen til Rentekammeret fremgår, at forfatteren er biskop Finnur Jónsson* (ÞÍ. *Rtk. D3/7–1. Fortegnelse over breve indgået til Det Kongelige Norske Rentekammer den 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699*).

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. a; ad 2 B. J. Ref. N° 699.

OM SKOLEOECONOMIEN

Jeg har udi mit besvarelse af 20de Novembris a. p.[2] paa hhhr. Commissariernes höystærede skrivelser af 10de og 16de Julii Anni ejusdem gandske lösligen rört ved skoleoeconomien og alleeneste til slutning fremsadt disse qvæstionar etc. Med et alvorligt, men dog velmeent, önske, at een oprigtig patriot vilde gjöre sig umage for at solvere og svare paa dem, thi sagen er det sandeligen værd, saasom den er af stoere consecancer og har influence i mange andre vigtige ting, ja er i viss maade grunden til mange vigtige sager. Men saasom mig ikke er vitterligt, at nogen for-

[1] Se kapitel 4 i redegørelsen ovenfor, s. 738–742.
[2] Lit. G. N° 1 hér að ofan / *Lit. G. N° 1 her ovenfor*, s. 650–674.

nemme mand har skrevet noget om den materie, saa har jeg bragt mine ringe tanker derom til pappir, hvilke her med submitteres[1] velædle hr. hr. hr. Commissariernes omdomme. Grunden til dette er at finde udi forbemelte mit skrivelse, hvorfor jeg den her ikke vil repetere, men begynder her, qvasi ex abrupto,[2] og svarer til det 1ste spörsmaal.

1° KAND DETTE LÆNGE GAAE SAALEEDIS TIL?

Nej, det er formedelst adskillige aarsages aldeeles umueligt.

1° Formedelst den endnu saa hefftigen grasserende kvægpæst, som udi Arness- og Rangaaewallesysseler,[3] hvor det meste bispestoelens jordegotz ligger, har saa nær ödelagt alt smaaekvæg, at nu er knapt tilbage 10de deelen af det, som indbyggerne ejede, förend qvægpæsten paakom. Da betalte de deres landskylder mestendeele med smaaeqvæg, saa at bispestoelen kunde da paa een gang eje 700 til 900 faar. Men nu er her in alles 40 stk.

2° Formedelst paafaldende haarde aaringer, ex. gr. aaret 1770 indfaldt et af de beste fiskeryer, men fisken var meget mager, blev og formedelst continuerligt regnvejer maltet,[4] kaset[5] og fordervet, saa den stoere mængde af fisk, som Gud gav, blev ikke til meere nytte, end om den havde været halfpart mindre. Dog gjorde mængden det, at mand kunde vel komme ud med fisken. Men derimod foraarsagede det vaade, kaalde og graae vejer: a) En liden græsvæxt. b) At det lidet höe eller foeder, mand fik, blev gandske fordervet, og begge disse tilfælde foraarsagede: c) At mand maatte til effterhösten slagte stoer deel af koerne, og det, da blev for lidet slagtet, er nu dödt af foedermangel. Da mand kunde nu neppe bjærges dette eene aar, endskjöndt mand havde kjöd, fisk og smör nok. Men fantedes alleeneste melk, som gjör den største deel i den islandske husholdning (op til sveitene).[6] Hvordan vilde det have tilgaaet, om Gud nu havde sendt os 3–4 eller fleere fiskemangels aaringer paa saadan malkeqvægs aftagelse.

3° Da nu reglementet foreskriver kjödsuuper 2 gang om ugen for meer end 30 mennisker, kjöd til erter 2 gange, og pölser 2 gange, og

[1] Er lagt undir. / *Underkastes.*
[2] Eins og í miðjum klíðum. / *Sådan abrupt.*
[3] Árnessýsla. / *Árnessyssel*; Rangárvallasýsla. / *Rangárvallasyssel.*
[4] Maltur, þ.e. morkinn, byrjaður að rotna. / *Halvrådden, begyndt at rådne.*
[5] Hálfrotnaður. / *Halvrådne.*
[6] I landbrugsområderne. Islandsk *upp til sveitanna.*

dette skal continuere 35 à 36 uger, hvor skal det tages eller hendtes fra, naar smaaqvæget er aldeeles borte, og mand effter haarde aaringer ikke kand faae andet til at slagte end malkekjör og nogle mavre faae tygre,[1] thi andet qvæg har ikke landet da i sin eje.

4° Skjör[2] og melk skal der være til bordz 2de gange om ugen. Hvor skal det og i saadan aaringer hendtes fra?

5° Gryn, erter, mehl og bröd til hver af sine maaltider, som de bör bruges til, vil jeg lade være ved sit værd. Men hvorfor taler reglementet aldrig om kaal eller andre madurter, de maae aldeeles ikke bruges eller bæres paa disciplernes bord. De fleste vil og i sandhed ikke have dem, og saa længe det gaaer saaleedes til, saa blive de og aldrig almindelige her i landet.

6° Skulde nu hertil komme graadighed, kjælenhed og selvraadighed, saa mand aldrig er fornöyet med maden, meenende at være berettiget til at have altid noget paa den at udsette, ja aldeeles at refusere den, nu for den, nu for een anden aarsag, som mand kand opdigte, og udkræve derimod en anden, som maae være til, hvad det vil koste. Saa er det öyesiunligt, at saadan kand ikke blive taaleligt, langt mindre i tiidens længde mueligt, og dog allerminst gavnligt. Saa her maae endeligen tilkomme forandring eller i det ringeste nogen indskrænkelse.

II° er α) den spiisningsmaade og β) tiidens længde, som foreskrives, aldeeles nödvændig eller epter landetz tilstand?

Nej. α) Spiisningen er indrettet paa den maade og effter den viis, som landets tilstand kunde taale i beste aaringer, da höeskab og fiskerye var got eller ikke ringere end middelmaadigt, og kvæget endda var i blomstrende tilstand. Men siden qvæget er borte, og naar dertil komme haarde aaringer enten paa fisk, græsgang eller og meget haarde vintere, saa er ikke alleeneste aldeeles umueligt at holde reglementet, men og for landet skadeligt, som saavel kand sees af foregaaende § 1 som af fölgende IV.

β) Hvad tiidens længde angaar, da var den i förstningen determineret fra Michelsdag til Mariæ besögelsesdag, vide skoleanordningen art. 53.[3]

[1] Naut. / *Tyre*.

[2] Skyr. / *Skyr*.

[3] *Lovsamling for Island* II, s. 460–461 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743). Mikjálsmessa: 29. september. / *Mikkelsdag: 29. september*; Þingmaríumessa: 2. júlí. / *Maria besøgelsesdag: 2. juli*.

Men saasom denne tiid passede sig ingenlunde til landetz daværende tilstand, saa blev den Anno 1749 ved et kongel. rescript[1] forkortet og fastsadt, at den skulde alleeneste vare til fardage[2] eller pintzedag, det er ungeferlig til Maiimaanets udgang. Nu veed mand, 1° at skolen meget sjælden har (og det endda förend qvægsiigen indkom) kundet holdes saa længe, som til ydermeere sagens opliusning kand sees af fölgende liste:

Anno	1750 blev skolen dimitteret den	27de	Maii	Anno	1761 blev skolen dimitteret	29de	Maii
1751	.....	26de	–	1762	.....	25de	–
1752	.....	17de	–	1763	.....	19de	–
1753	.....	25de	–	1764	.....	19de	–
1754	.....	13de	–	1765	.....	15de	–
1755	.....	12te	–	1766	.....	18de	–
1756	.....	7de	–	1767	.....	16de	–
1757	.....	24de	Aprilis	1768	.....	10de	–
1758	.....	8de	Maii	1769	.....	30e	–
1759	.....	12te	–	1770	.....	5te	Junii
1760	.....	21de	–				

Hvoraf klarligen sees, at mand formedelst mangel af victualier og andre vigtige aarsager ikkun 2 à 3 gange har opnaaet Maii ende eller Junii indgang. Og 2° at endda i de gode, eller middelmaadige tiider, förend den skadelige qvægsiige indkom, kostede denne skoleunderholdning vedkommendes timelig velfærd. Vide infra qvæstion II. Hvoraf det vil flyde, at denne oeconomies kostbahre og lange skoletiid, er ikke alleeneste unödvændig, men og publico i nærværende landets tilstand skadelig, som siden ved qvæstion IV klarligen skal beviises. Og vil mand siige, at tiidens længde er til studeringernes forfremmelse aldeeles nödvændig, men dens afkortning derimod skadelig, da kand dertil svares, og det saar læges saaleedes:

Skoleanordningen art. 33 foreskrives een discipel 7 aars skolegang i det höyeste, og forordningen af 1749 setter hvert aars skoletiid fra Michelsdag til fardage eller pintzedag. Det er aarligen omtrent 35 til 36 uger, men udi 7 aar gjör de in alles 245 uger. Vilde mand nu falde paa den tanke at lade skoletiiden i henseende til landets tilstand aarligen ikke

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 8–10 (Reskript til Biskoppen over Skalholt Stift, Olaf Gislason, ang. Skoletiden og Skole-Stipendia, 25.4.1749).

[2] Skiftedage. Islandsk *fardagar*.

vare længere end fra 16ta Octobr. til 3. Maii eller 30 uger, men legge et aar til heele skolegangstiiden, saa at nu maatte een discipel forundes 8 aars skolegangs tiid (og i nödsfald 9 aar), saa har mand 240 uger, og dermed er den formeente skade opvunden, undtagen de 5 uger mand taber udi heele 8 aar. Og ikke alleeneste skaden vunden, men og mange ulejligheder forebyggede, som siden skal beder blive forklaret.

III° OM DEN NUVÆRENDE OECONOMIE ER SAA NÖDVENDIG, AT DEN KAND IKKE ANDERLEEDES VÆRE?

Denne qvæstion er her indsadt alleeneste deres vegne, som meener: a) At alt, hvad har nogen nytte, er aldeeles nödvændigt og umisseligt. b) Ikke overlegger eller indseer, hvad skade tingen fölger, og end mindre hvad meget skaden overbalancerer nytten. Og c) at alt, hvad de selv haver nogen nytte af, er og nyttigt for publicum, eller og at publici skade bör ikke tages i consideration mod deres egen nytte. Og fordi de aldrig observerer andet ved een ting end den nytte deraf haves, saa maae den være saa skadelig, som den vil. Thi den formeente nytte vil de ikke alleeneste have, men og have den paa den maade og ikke anden, endskjöndt den maade er i mange ting skadelig.

Vil mand nu give sig tiid til at overlegge dette og applicere siden resultatet paa nærværende qvæstion, saa bliver nytten af nærværende skole oeconomies indretning denne: α) Mand har meget vel trivende og före discipler. β) Lærde, eller som kand komme til det foreskrevne maal udi 6 à 7 aars tiid. Her har mand ald den nytte, som heraf flyder, thi andre findes ikke, om disse nu kand erholdes med mindre skade og omkostning, saavel for publicum som privat, eller særdeeles personer, saa er og denne oeconomies maade ikke aldeeles nyttig og endsiige nödvændig, hvilket best kand sees, om mand strax vender bladet og anseer paa den anden siide de svyter og consecancer, som heraf flyde, og det er den:

IV. QVÆSTION, SOM HER FOREKOMMER OG ER DA:

1° Den förste fölge heraf er, at saasom een discipel er ikke destineret[1] meer til kostpenge udi saa nær 36 uger end 16 rd., og kosten skal dog være saadan, som reglementet foreskriver. Saa er hver maaltid pro persona ikke meget meer end 2½ sk. eller lidet over 5 sk. om dagen. Hvor-

[1] Áætlað. / *Beregnet*.

med hverken de kand vel udkomme, om kosten regnes effter nuværende priis, og ikke heller oeconomus, thi mand kand med een rigtig oeconomisk regning demonstrere, at een discipels kost om saa lang tiid belöber sig over 20 rd., hvortil kand lægges dette, at udi separationsacten[1] determineres een discipel paa heel almisse 2 rd. croner for de 104 f., reglementet foreskriver til klæder, det er pro persona 14 f. Men in alles i henseende til föde og klæder belöber forskjælen for 23 personer over 100 rd. Saa en oeconomus kand ingenlunde subsistere, medmindre ham var andre herligheder tillagde, hvoraf den fornemste er maanslaanet og deraf flydende fiskerye, naar det slaar ind, men slaar det feel, saa er ham aldeeles umueligt at komme ud med sin regning.

2° Saa slet udfaldet vil blive for oeconomum og almisse disciplerne, saa utaaleligt vil det være for dem, som betaler deres heele kost, og derforuden didactrum til een af docentibus,[2] thi underholdningen med ald vedbörlig omkostning vil visseligen komme paa 20 rd., didactrum 4 rd. og ald anden omkostning med heste, klæder og andet saadan vel 6 til 8 rd. Saa een discipels heele medgifft vil aarligen belöbe over 30 rd., hvilket meget faae her i landet har kræffter til at udstaae, at bemidlede folk aldeeles ikke kand sette deres börn i skole, medmindre de derved vil ruineres etc. Og om ikke forældrene herved aldeeles ruineres, saa faaer dog dette barn i sin tiid at finde det, naar det skal saa meget imod sine södskine afregnes.

3° Vil disciplerne selv af saadan oeconomie og skoletiid höste meget mindre got, end mand kandske indbilder sig. a) I henseende til kosten endskjöndt hand ikke kand siiges at være saa meget lecker, naar mand anseer den for sig selv. Saa dog i henseende til landets tilstand og fattigdom, hvoraf det kommer, at naar disse karle komme hjem, saa maae de endeligen nyde det beste, som er i faderens eller formynderens boe. Og naar de gaae ud af skolen, saa klinker de og klage, at de kand ikke leve hjemme. Deres forældre er ikke i stand til at underholde dem, de maae endelig faae een condition, hvorved de kunde beder underholdes.

Kommer de til at være diaconi paa closterne eller saakaldede eleemosynarii[3] paa de beste præstekalde, saa hörer mand det samme, at de

[1] *Lovsamling for Island* III, s. 568–579 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767).

[2] Gjald til eins af kennurunum. / *Betaling til en af lærerne.*

[3] Djákni (kristindómsfræðari) sem hafa átti á klaustrum og auðugustu lénskirkjum eftir siðaskipti. / *Diakon (kristendomslærer), som skulle være på klostrene og de rigeste lenskirker efter reformationen.*

kand ikke leve ved den kost og condition, de var vant til andet bedre. Kongen har befalt at underholde dem, derfor bör de og have god underholdning. Arbeede kand eller vil de ikke, det er infra eorum dignitatem, de er jo membra seminarii eeclesiastici,[1] men ingen arbeedskarle. Jeg taler her vel om den stoere hob, men dog ikke om alle overhovet, thi der findes og ibland dem, som meget vel indseer sagen og er anderleedes sindede, om de kunde lade sig merke dermed. Til sidstningen naar de har faaet den alder, saa promoveres de til et præstekald, hvis indkomst kand være 14, 16, 20 rd. Af denne skal de leve, underholde kone og börn, holde deres præstegaard og tilhörende inventarium ved lige og endnu opföre sig som præster. Da faaer de först for alvor at erfare, ja ret at föle paa, hvad de udi skoletiiden var vante til. Og da tales mest om hunger, törst, kald og adskilligt utaaleligt jammer og kummer, da duer mand ikke til at grave eller arbeede og maae derfor nödvændigen sulte eller betle. Dette er virkeligen udfaldet eller frugten af den leckerhed og kjælenhed, som mand vennes til ved den lange og leckere skoletiid. Af hvilket vore forfedre viste meget mindre at siige eller fölede mindre af detz empfindtlighed, saasom de ikke var vandte til andet, og derfor enten omberede det med taalmodighed eller og overvandt det med stræbsomhed.

Jeg vil tilstaae, at disse kand være goede og flittige præster, endskjöndt jeg holder for, at een suulten og ufornöyed præst staaer meer i fare for at give meer effter i embedz nidkjærhed end den anden. Men hvad gavn de vænteligen vil gjöre staten i at opmuntre bönderne og gaae dem for med egen exempel udi retskaffen hustugt, ungdommens opdragelse, sparsomhed, flittighed, oprigtig handel og vandel og andet saadan, det vil jeg overlade til andres omdömme. Og det her er sagt om een deel præster, som ikke falder i bedre hænder eller nyder anden underviisning udi politicis og oeconomicis end de gemeenligen faaer i skolerne, og af de foranrörte principiis formoedentlig vil flyde, det troer jeg og kand i visse henseender at extenderes og appliceres til fleere.

4° Den fjerde svyte heraf er: a) Saa megen bispestolens skade og b) saa mange vedkommendes ruin, som dermed har havt at bestille. Hvad Holum bispestol[2] angaaer, kand jeg intet med visshed siige, dog tales al-

[1] Fyrir neðan þeirra virðingu, þeir eru nú einu sinni meðlimir prestaskólans. / *Under deres værdighed, de er jo medlemmer af præsteseminariet.*

[2] Hólastóll. / *Hólar bispestol.*

mindeligen, at biskop Brinjolfssons enke[1] og hendes börn skal have gaaet fra arv og gjeld, og bispestoelen dog ikke have faaet fyldest. Udi laugmand Marcussens[2] oeconomie forvaltnings tiid siiges og at have forgaaet een deel hester og qvæg. Hr. laugmand Solvesen og afg. sysselmand Thoraren Jonsen[3] blev meget glade, at de maatte sleppe derfra, og da var dog qvægsiigen endnu ikke i landet indkommen.

Men her paa Skalholt[4] har det ikke gaaet meget beder. Thi afgangne hr. biskop Gislesens frue[5] og börn maatte gaae fra arv og gjeld, hvorved een deel af hans creditores leed temmelig skade, og bispestoelen forliiste derved 560 rd. Hvilket skede, længe förend qvægsiigen indkom, og dereffter udi hr. landthingskriver Sivertsens[6] tiid tabte bispestoelen henved 200 qvylder udi qvægsiigen, hvilke endnu ikke er restituerede. At jeg intet skal tale om andet, som i de tiider passerede, men saa meget maae jeg siige, at den gode mand holdt det for stoer löcke at komme herfra med ære. Hvad stoer skade jeg har taget herved först i de haarde aaringer 1755–56–57 og siden ved qvægpesten, veed jeg selv ikke, men saa meget er viist, at i min tiid er udi qvægsiigen döde henved 300 kvylder, af hvilke jeg har indsadt igjen henved 150 og derfor ikke faaet 1 sk. til reparation, endsiige for det som jeg har savnet reveneuren af alle disse döde kvylder. Og skulde jeg da eller mine arvinger til sidstningen betale dem alle, saa er udfaldet öyesiunligt, nemlig betlerstaven. Hvorved dog skaden ingenlunde bliver oprettet, og den samme udgang eller endeligt vil det have for alle dem, som hermed har at bestille, saa længe tilstanden er den samme.

Jeg veed vel, at een deel got folk er her af anden meening. Ja, staaer kandske gandske ferdigt til at annamme oeconomien med hvad condi-

[1] Halldór Brynjólfsson (1692–1752), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1746–1752; Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag.

[2] Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791, ráðsmaður Hólastóls / *forvalter på Hólar bispestol* 1754–1756.

[3] Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782; Þórarinn Jónsson (1719–1767), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsyssel* 1747–1767, var kvaddur til að vera ráðsmaður Hólastóls 1753 en neitaði því / *blev tilsagt til at være forstander på Hólar bispestol i 1753, men nægtede*.

[4] Skálholt, Biskupstungur, Árn.

[5] Ólafur Gíslason (1691–1753), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1747–1753; Margrét Jakobsdóttir (1700–1756), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Skálholt, Biskupstungur, Árn.

[6] Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang., ráðsmaður Skálholtsstóls / *Skálholt bispestols forvalter* 1756–1764.

tion, de kunde faae den i hænderne, men jeg tör fuldkommeligen siige om de got folk, at de veed ikke, hvad de gjör. Det vil inden kort tiid ikke mindre fortryde dem end at have sadt deres penge i interessentskabet, og er dog dette een gang verre og farligre i adskillige henseender, hvilket her falder for vidtlöfftige at opregne.

Men vil nu sund fornufft sette alle fordommer til siide og bruge den rette skaalevægt, i hvilken reglementet og separationsacten maae være tungen eller gnomon,[1] men nytten, som af dem flyder og foran i den III. qvæstion er omtalet, legges i den eene skaal og det, som herudi qvæstion IV er anfört i den anden, saa er let at see, hvad forskjel her er. Thi den förste kand ingenlunde opveje imod den sidste, medmindre mand vil beholde alle fordomme og chimmeriske[2] indbildninger, som hidindtil alt for meget har indsneget sig i denne sag, og saa længe de finder stæd, saa er sund fornufft og erfarenhed til ingen nytte. Og endskjöndt dette kand være nok, saa vil jeg dog til overflödighed tillægge:

5° Een theologico politisk aarsag eller svyte, nemlig andre fattige maae og lide derved, nemlig: a) Bönder, som bör betale, maae nu ud med deres landskyld, lejer,[3] hoveriie, og hvad de bör betale, saa længe der er noget til i deres boe, som kand tjene til oeconomiens underholdning og fortsettelse, thi andet er ikke oecomonus pligtig at modtage, hand kand og meget neppe gjöre andet. Thi har hand ikke til reede det, hand bör have, faaer hand ikke alleeneste utakk, men og straff, thi hand bör rette sig effter loven og sin instruction, men ikke effter bondens klager og jammer.

b) Andre fattige i haarde tiider, som er færdig at crepere og maae kandske omsiider döe af hunger. Begge disse suucker og raaber i himmelen, naar de see andre eller disse skoleknaber leve i overflödighed, og de lider mangel paa livsophold. Men da er det spörsmaal, om Gud hörer og giver akt paa saadan? Er raabet eller suukket uretfærdigt, saa er det viist, at Gud hörer ikke syndige, men er det retfærdigt, saa maae mand frygte, at det med tiiden finder stæd. Men hos hvem? Ikke hos kongen eller summum imperantem,[4] som har befalet det, thi hand veed ikke rettere, end at loven er goed og passer meget vel til landets tilstand. Ikke

[1] Dómari. / *Dommer.*
[2] Ímyndaðra, skáldaðra. / *Kimærisk, opdigtet.*
[3] Leigur. Afgjald fyrir leigukúgildin. / *Lejer. Afgift for lejekogildene.*
[4] Æðstu yfirvöldum. / *Den øverste myndighed.*

heller hos een oeconomum qva oeconomum,[1] om hand ikke gaaer for vidt eller gjör meere, end hannem er befalet. Ikke heller saa megt hos dem, som det er givet eller tillagt, som hos den der er author og aarsag hertil, eller den som forsömmer at forestille sagen retteligen, om hand ellers kand gjöre det. Thi den som kand gjöre noget got og gjör det ikke, det er hannem synd. Nu er det aldeeles viist, at den förste author hertil gjorde det i den allerbeste meening og af et reedeligt hjerte. Hand saae, at tingen var kommen i störste misbrug og behövede reformation. Landets tilstand var og da anderleedes endnu og kunde taale meer. Conjuncturerne var og anderleedes, men den brave mand havde ikke de raadgivere, som indsaae sagen retteligen med viidere, som vidtlöfftigt er at opregne, hvorfor det hendte sig, som mange gange er sket, at reformationen i henseende til sagens slegtskab og indflydelse i andre ting blev alt for sterk, som jo meer ytrede sig, jo ældre den blev, og fleere forandringer indfaldt.

Da mand nu saae, at sagen behövede endnu nye reformation, blev Anno 1755 separationscommissionen anordnet, som havde temmelig libere ordres at gjöre herved, hvad som helst syntes best være, hvilket og i förstningen saae ud til at blive gavnligt. Saa den förste separationsact, som blev forfattet 1756, var den beste, endskjönt den ikke var saa fuldkommen, som den burdte. Men da mand skulde rette den feel, som sig havde i den indsneget, saa blev de altid jo fleere, jo meere mand arbeedede eller siuntes arbeede paa at rette dem. Hvorfor og denne commission varede indtil 1764, da mand endeligen effter höyeste befaling endnu foretog sig sagen, men ingenlunde paa den beste maade, thi saasom qvægsiigen var da i landet indkommen, og landetz tilstand altsaa höyligen forandret, saa burdte mand forandre planen og indrette separationen eller heele verket effter landets tilstand. Men dertil var umueligt at persvadere[2] een deel af commissarierne, som havde mest at siige, hvorom nu er ikke verdt fleere at erindre uden det, at saasom samme act aldeeles ikke passer sig til landets tilstand, saa kand den umueligen effterleves, som lex adægvata,[3] thi hand supponerer de ting, som aldrig var til. Sed ex nihilo fit nihil.[4] Og saasom nu först siunes nogen apparence til at faae

[1] Ekki heldur hjá fjárhaldsmanni í hlutverki ráðsmanns. / *Ikke heller hos en økonom i rollen som forvalter.*

[2] Telja á. / *Overtale.*

[3] Sem fullnægjandi lög. / *Som tilstrækkelig lov.*

[4] Ekkert verður til úr engu. / *Intet kommer ud af ingenting.*

de fejl rettede, som derudi findes, saa holder jeg ikke raadeligt at dölge dem, og det er det:

V^TE SPÖRSMAAL: HVORDAN KAND DISSE CONSECANEER ELLER ONDE SVYTER FOREBYGGES OG OECONOMIEN INDRETTES UDEN SKADE, SAAVEL FOR LANDET OG LÆRDOMMEN I HENSEENDE TIL LANDETZ NÆRVÆRENDE TILSTAND?

Svar: Med at gaae een middelvej imellem de forrige abusus, som sig havde indsneget, da reglementet og deraf flydende anordninger blev forfattede, og de misbrug, som siden er indkomne, saaleedes at mand altid har landetz saavel oeconomiske som politiske tilstand i sigte og söger dereffter at rette feelene og indrette tingen selv. Thi saasnart mand slepper dette hensigt, geraader alting i forvirrelse og chimmeriske opinioner. Og er da 1° at fastsette een saavel for landets tilstand som lærdommen tjenlig skolegangstiid.

Da skolene först Anno 1552 blev af Paul Hvitfeld[1] her i landet funderede, blev befalet at de skulde holdes continue aaret ud og aaret ind, men det blev strax forandret og tiiden effter landets leelighed indskrænket, saa den varede ikke længer end fra Michelsdag eller fra vinterens begyndelse, som ved de tiider var omtrent fra 9de til 15de Octobris, og til sommerens begyndelse, som da indfaldt imellem den 9de og 15de Aprilis. Under Christiani 4^ti^ regjæring[2] finder mand, at herom har været disputeret og biskopperne haardeligen anklagede, at de ikke holdt skolen aaret igjennem, men alleeneste fra festo Martini[3] til paaske etc. Men da hans Maj^st^ blev forestillet angivelsens urigtighed, og at landets tilstand ikke kunde taale længere skoletiid end vinteren alleene, saa loed denne stoere regent derved blive, eller som andre vil siige (og dog er uviist, thi det rescript er nu ikke til), satte skoeletiiden fra Mikelsdag eller vinterens begyndelse til Maii indgang. Og at denne aarets tiid har i forrige tiider været den rette skoleperiodus, kand noksom sees af biskop Svenonii egenhændige attest foran ved een skolebog, som liuder saaleedes: Wisitationis scholæ Schalholtinæ liber, qvo exercitia styli scholæ cathedralis

[1] Poul Huitfeldt (ca. 1520–1592), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1553–1554.

[2] Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596. / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596.*

[3] Marteinsmessa: 11. nóvember. / *Mortensdag: 11. november.*

utriqve, classiarii inscribant, ut specimen cujusqve ineunte et vertente scholastico qvovis Anno appareat atqve constet possitqve indidem censura ferri facto initio ab Anno 1642 inclinante ad festum Michaelis: et promovente negotium, Anno 1643 ad festum sanctæ crucis adulto; qvæ nobis est anni scholastici perjodus inspectore et visitatore scholæ Mag. Brinjolfo Svenonio episcopo Schalholtino. Rectore domino Biornone Snæbiornonio, collega domino Petro Gissurio.[1]

Har nu ikke Island i de tiider, da dette var paa tappet, været i stand til at udholde længere skoletiid aarligen end ungefer 30 uger, og det ret paa een gammeldags islandsk viis og maade uden at lide derved merkelig skade. Saa er det nu langt mindre i stand dertil, særdeeles paa den langt kostbarere maade, som nu er bleven brugelig. Og var nu tilladeligt, at proponere een middelvej imellem den abusum, da skoletiiden ikke varede længer end fra Mortensdag[2] til paske, og den tiid, som den nu skal vare fra Michelsdag til fardage, da maatte det være ligesaa, nemlig fra medio Octobri eller den 16de ejusdem til 3de Maii, eller ret fastsatte 30 uger. Men heele skolegangstiiden igjen forlænges om eet aar, ligesom jeg har sagt supra ad qvæstion II. Hvorved vindes:

1° At disciplerne er da noget længer hjemme hos deres forældre og kand vennes til erligt og dem udi sin tiid nyttigt arbejde og oeconomie. Thi foruden der er ikke stoert haab om, at af saadan karle bliver meget nyttigt at vænte, som de kand i fremtiden leve af, saasom de fattige præs-

[1] Þýðing/*oversættelse* 2018: Vísitasíubók Skálholtsskóla sem nemendur í báðum bekkjum dómkirkjuskólans skrifa í stílæfingar sínar í upphafi og við lok hvers skólaárs svo að til sé staðfest sýnishorn sem leggja megi til grundvallar námsmati; (bókin) er byrjuð á Mikjálsmessu (29. september) síðla árs 1642 og er lokið á krossmessu (3. maí) árið 1643 sem er lengd skólaársins hjá okkur. Tilsjónarmaður og visitator skólans er meistari Brynjólfur Sveinsson biskup í Skálholti, rektor er herra Björn Snæbjörnsson og heyrari Pétur Gissurarson. / *Visitatsbog for latinskolen i Skálholt, i hvilken elever i begge klasser i domkirkeskolen skriver deres stileøvelser i begyndelsen og slutningen af hvert skoleår, så der er et stadfæstet eksempel, som kan danne grundlag for elevevalueringer; (bogen) er påbegyndt ved Mikkelsmesse (29. september) sent på året 1642, og den er afsluttet ved Korsmesse (3. maj) i året 1643, hvilket er længden på skoleåret hos os. Tilsynsførende og skolens visitator er magister, biskop Brynjólfur Sveinsson i Skálholt, rektor er hr. Björn Snæbjörnsson og lærer Pétur Gissurarson.* Brynjólfur Sveinsson (1605–1675), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1639–1674; Björn Snæbjörnsson (ca. 1606–1679), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1636–1647; Pétur Gissurarson (1600–1690/91), heyrari við Skálholtsskóla / *lærer ved latinskolen i Skálholt* 1642–1646.

[2] Marteinsmessa: 11. nóvember. / *Mortensdag: 11. november.*

tekaldes indkomst forslaae gandske lidet til at underholde een familie, om dertil ikke kommer arbejd og oeconomie.

2° Er saadan skoleperiodus ikke alleeneste i samme henseende tjenligre for de bemidlede, som betale deres börns skolegang, men og i den, at herved formindskes deres aarlige omkostning, endskjöndt den derimod varer et aar længer. Ex. gr. een middelmaadig proprietarius, som har 30 rd. indkomst, maae lade dem alle gaae hvert aar til at koste hans sons skolegang og har saa ikke een haandskilling tilbage, men var skoletiiden noget kortere, sparer hand aarligen saa meget.

3° Vel siiger skoleanordningen, at disciplerne skal in feriis,[1] eller den tiid de er hjemme, vennes til skickelig arbeed og oeconomiske sager, dog uden at gjöre vidtlöfftige reeser og andet saadan, men og derhos udi samme tiid ligge over deres studeringer etc. etc. Vide ejusem art. 55–54–56.[2] Hvilket var meget got, om det kunde ske, men hvad vil eller kand heraf blive i henseende til landets tilstand? Gandske lidet eller slet intet af begge deelene. Thi een maanet gaaer til frem- og anden tilbagereeser, og saa er meste part af tiiden borte. Saa heele nytten bestaar udi een söd og behagelig indbildning om dobelt nytte, men intet realitet.

4° Ved denne tiids forkortelse er slet ingen skade for nogen af parterne befrygtelig, men derimod ophæves derved mange ulejligheder, om den blev indrettet effter landets tilstand.

II. Spiisningsmaadens (effter reglementet)[3] unödvændighed og umuelighed er viist og beviist ad qvæstion 1^{m}, hvortil kand legges dette, at förend disse unge mennisker settes i skolen, saa er de ikke vante til andet end almindelig islandsk diæt, nemlig fisk og smör, skjör og melk. Ja, paa Östfiörderne og Vestfiörderne, saavel som andrestæder hos fattige forældre og paarörende, endnu meget ringere, hvoraf det kommer, at en deel discipler vil aldeeles ikke spiise den udi reglementet ordinerede skolekost. Een ikke erter, anden ikke byggryn, tredje ikke sundemager,[4] fjerde ingen oxekjödsuuppe, og mange kand ikke taale lugten af kaal eller saadan urter o. s. fr. Men var det haakall, hval, steenbyt, raudmage,

[1] Í fríum sínum. / *I sin ferie*.

[2] *Lovsamling for Island* II, s. 461–463 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743).

[3] *Lovsamling for Island* II, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skalholt og Holum paa Island, 10.6.1746).

[4] Sundmaga. / *Svømmeblærer*.

fjallagrös[1] og saadan, som der er vante til, vil de langt heller, og saasom de nu ikke kand faae det, saa krefer de, hvad dem lyster etc.

Af dette tillige med det, som för er mældet, bliver det öyesiunligt, at forbemælte skolespiisningsreglement er ikke alleeneste unödvændigt, men og i mange maader skadeligt, saasom det ingenlunde passer til landets nærværende tilstand og bör derfor, om mand vil have publici nytte og opkomst for öynene, forandres, og et andet indrettes, som beder passer til tiidens og personernes tilstand. Og saasom den oeconomiske tilstand forandres (snart) hvert aar, saa er og umueligt udi saadan et land at fastsætte et stædste varende reglement. Det maae være nok sagt, naar det er alvorligen befalet, at disciplerne skal have *forsvarlig kost epter landets viis*. Nemlig, dagligen 2de retter til hver maaltiid, fisk og smör, og derforuden een byrett af melk og skjör, eller af flöyter,[2] bygg og meelgröd af vand med melk til, velling af mel eller boghvede, gryn, erter, kjöd, kjödsuuppe, pölser, stockfisk, klippfisk, hnakkekuuler,[3] sundemager, kaal- og haugeurter eller og hvad andet, som skikkelige og endda velhavende landets indbyggere almindeligen bruge til sit bord. Alt dette til skickelig nödtörfftighed, men ingen graadighed. Og skal det alt gaae vexelviis nu den eene mad, nu den anden, og skal ingen have rettighed til at kræve anden mad end den, som den dag bruges i almindelighed. Dog skal særdeeles iakttages, at maden er varm, naar vejeret er meget kaldt. Og at de, som virkeligen er siige, blev tilbörligen plejede, saavidt mueligen ske kand.

III. Hvad værelserne, saasom læsestuen, sængestuen og spiisestuen angaaer, kand meget vel blive ved reglementetz forskrifft. Ligeleedes ogsaa sængeklæderne. Men hvad de klæder angaaer, som disciplerne skal aarligen gives, siunes at kunde beder indrettes nemlig:

α) At de, som betaler deres halve skolegang, og effter skoleanordning 15de art. bör betale for halvparten af skoe, lius og pappir. Hereffter betales intet derfor, men derimod gives dem ingen gangklæder, saasom de selv er vel i stand til at skaffe sig klæder, efftersom de kand betale den halve kost.

β) De andre fattige discipler skal gives 1 par strömper, 1 par buxer, 1 tröje (eller overtröje af vadmaal) og 1 skjorte, eller og i stæden for alt

[1] Haj, hval, havkat, han-stenbider, islandsk mos (Cetraria islandica). Islandsk *hákarl*, *hvalur*, *steinbítur*, *rauðmagi*, *fjallagrös*.

[2] Flautir, þeytt nýmjólk. / *Fløjter, pisket mælk*.

[3] Torskenakker. Islandsk *hnakkakúlur*.

dette 2 rd. croner, hvormed de selv kand forskaffe sig klæderne, om de heller vil det.

IV. Om rectores siiger skoleanordningen, at de bör have den samme kost og spiise ved samme bord som disciplerne, hvilket reglementet saaleedes exprimerer,[1] at de bör have forsvarlig kost. Altsaa maae dem ingenlunde tillades at spiise andenstæds end i spiisestuen, saa længe skoletiiden varer eller kræve anden mad end den, som bæres for disciplerne, undtagen hver af dem 1 pott melk, de skal faae hver morgen og afften. Og i feriis skal de spiise med andre bispestoelens embidtsmænd og skikkelige folk, som tilstæde ere. Saa det skal være forsvarlig mad for dem, som er forsvarlig for at bæres for andre, og viidere maae de ikke kræve.

Udi skoleanordningen er og befalet, at dem skal betales deres salarium med specie rixdaler. Men udi separationsacten er det beregnet til croner, hvormed og de bör lade sig nöye, thi saasom der findes ingen embedsmand i heele Island, som har specie rixdaler i sin lön, hvad skulde det da være, som kunde recommendere disse rectores hertil fremfor alle andre. Jeg meener slet intet uden gammel praxis, som har vedvaret, siden alle penge betaledes og beregnedes til species, og saasom den praxis, saavidt andre angaaer, er afskaffet, saa bör og disse goede mænd være samme skjæbne underkastede. Særdeeles saasom kongen selv udi den confirmerede separationsact har tilstaaet, at dem skal beregnes pengene til croner.

Alt dette, som nu har jeg skrevet, er saa upartisk og alleeneste i henseende til landets og publici tilstand betenkt, at jeg undseer mig ikke ved at lade det komme for liuset og submittere det fornufftige og upartiske folks omdömme. Jeg er og ikke den eeneste, som er af den meening, thi jeg tör med god samvittighed viise til andre brave mænd, som udtrokelig har sagt og statueret saadan, ikke af nogen partiskhed, men alleeneste af elske til publicum, hvorom beviiset ligger udi det nye concept til lovens anden bog 18. cap.,[2] hvor alle fornemste landetz gejstlige og verdzlige embedsmænd herom paa samme maade har votered.

Sagen er og en af de allervigtigeste, som nogen tiid kand forekomme, saasom den saavel for nærværende som tilkommende tiid, ikke alleeneste

[1] Gefur til kynna. / *Giver udtryk for.*

[2] Umrædd drög að nýrri lögbók eru varðveitt í skjalasafni stiftamtmanns en voru aldrei fullgerð. / *Det omtalte udkast til en ny lovbog er bevaret i stiftamtmandens arkiv, men blev aldrig gjort færdigt. ÞÍ.* Stiftamt. III. 219–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar. Önnur bók. Um trúarbrögðin og geistlegheitin. / *Anden Bog. Om religionen og geistligheden.*

har influence næsten i alle andre politiske og oeconomiske sager, men legger dem fornemste grund til dem. Thi hvad vigtig sag eller ting kand være i een stat eller republiqve, som ikke skal siden forrettes af de personer, som her omhandles, eller gaae igjennem deres hövet og hænder, thi paa samme maade og effter samme principiis de opdrages udi og vennes til i sin ungdom, vil de fleste af dem have sagerne, naar de komme til deres mindige aar.

Og saasom det er alt for vidtlöfftigt at descendere her til specialia[1] og viise, hvad indflydelse skolevæsenet har udi hver een sag, endog de som primo intuitu[2] siunes slet intet komme derved, saa vil jeg ikke heller denne gang bemöye mig med at skrive og andre at læse det, uden alleeneste angaaende lejekvyldernes afskaffelse eller deres mængdes fastsættelse, saasom det var den sidste materie, jeg til hhhr. Commissarierne omskrev. Og kand da gandske vidt siiges saa meget, at nu i aar har skoletiiden varet fra 28de Septembris til 5te Junii, som gjör 35 uger, 5 dage, og disciplernes tal var 30, som har fortæret hen ved 344 fo. smör, saa her er gaaet til hver person om saa lang tiid 114½ pd. smör eller 11 fo. 3½ pd. At saa megen ödselhed udi smöret smager af graadighed, kand ikke nægtes, thi andre personer kand meget vel hjelpes med ¼ mindre, som lett er at demonstrere og beviise med een fuldkommen arbejdskarls föde, som har (útvigt) eller vejet fisk og smör og intet andet til föde aaret omkring. Hand skal effter gammel praxi have ½ pd. smör om dagen eller ¼ til maaltiid, som er ikke meget meer end 1 discipel haver til sit halve föde. Reducerer mand nu först discipelens smör i henseende til daglig qvantitet effter arbejdskarlens föde og siden til skoletiiden, om den blev kortet om 6 uger, saa bliver udfaldet dette, at hand faaer ungeferlig 6 fo. smör, og for det mand skal ikke holde dem for knapt, 7 fo. Altsaa kand i henseende til begge deele spares for 30 personer 124 fo. smörs, som gjör smörlejer[3] efter 62 kvylder.

Vil mand nu vende sig til bispestolens anden oeconomie, saa kand og derved een stoer deel af saadan spares eller afkortes. Men hvad meget kand jeg ikke for viist determinere, dog vil jeg siige saa meget, at naar mand först har lagt denne grund til skoleoeconomien, saa kand andre dens parter paa mange maader indskrænkes og reduceres. Saa at i stædet

[1] Einblína á tiltekin atriði. / *Fokusere på de specifikke problemer.*

[2] Við fyrstu sýn. / *Ved første øjekast.*

[3] Smjörleigur. Afgjald fyrir leigukúgildi sem venja var að greiða í smjöri. / *Smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør.*

for de udi separationsacten fastsadte 1.192¾ kvylder, kand heele oeconomien vel bestaae med 800 kvylder. Og saasom bispestolen fölge in alles 290 gaarde, af hvilke een deel kand meget lett tage imod 6, andre 4 og de mindre (af hvilket slags de fleste ere) 3, 2, 1 kvylder, hvor dog tilforn har været 5 à 6 qvilder, saa kand saa lidet aldeeles ikke regnes bonden til nogen særdeeles byrde.

KAND SAA DETTE TJENE TIL FÖLGENDE SATZER:

1° Skole eller bispestolens oeconomie kand meget vel uden nogen skade for publicum saavel i henseende til lærdom som andre ting, ja, i henseende til landets almindelige tilstand absolute bör eller maae forandres.

2° Den störste knude, som derved er at löse, og mand bör tage iagt, er mangel af smör. Nu kand det settes som afgjordt sag, at heele oeconomien kand meget vel bestaae med 1.600 fo. smör eller leje effter 800 kvylder.

3° Kand nu bispestolenes oeconomie, som er den allersvereste udi heele landet, taale saadan kvylders reduction paa underliggende gotz, saa meget meer andre paa deres godz, hvad titulo de end besidder det.

4° Hvert reduceret eller afskaffet kvylde skal betales med 3 rd. croner.

5° Dersom qvægsiigen har gjort saa stort skaar i qvildetalet, at gaardene ikke kand besettes med resten, eller og det som besidderne, være sig hvem det være vil, have kostet meere paa gotzetz nu tilbageblivende qvylder, og det fölgende byrder end kand svare det, som de har opbaaret for de döde qvylder eller ¼ deel af deres verdie (hvorfor endeligen bör gjöres regning, vide afhandlingen om kvylder § 6,[1] maatte biskoper, præster, closterholdere og forpacktere gotgjöres af stædets unödvændige inventarium, om det er noget, eller saa længe det tilstrækker, men hvor intet er, der faaer det gamle axioma at gjelde ex nihilo fit nihil.[2]

6° Den skade, som usufructuarii tage i deres intrader ved denne qvylders reduction, kand dem nogenleedes erstattes med at faae 30 indtil 20 f. i landskylden for hvert qvylde, som var til in natura, förend qvægsiigen indkom.

[1] Sennilega / *Sandsynligvis*: Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3310, 4to; JS 157 8vo.

[2] Frumreglan gildir, ekkert verður til úr engu. / *Grundreglen gælder, at intet kommer ud af ingenting.*

7° Den anden store knude paa denne vigtige traad om qvyldernes reduction er de fattige bönders stoere trang, særdeeles i haarde aaringer, til saadan med gaardene fastsadte fölgende inventarium. Hvilken jeg fuldkommeligen haaber, at ogsaa kand af hhhr. Commissariernes fornufft og retsindighed oplöses til alle vedkommendes, om ikke fuldkommen, fornöyelse, alligevel til at gaae een mellemvej til begge parters skaderlöshed, saavidt ske kand i nærværende landets tilstand. Thi det er den grund, hvorpaa mand bör bygge, men ikke det forrige, thi det er borte, og end mindre det tilkomende, thi det veed mand ikke hvordan vil blive. Jeg for min person kand nu ikke skrive meer om denne sag, har og ikke heller hereffter i sinde at gjöre det, saasom jeg har intet af vigtighed dertil at legge. Bliver noget af det anseet for nyttigt, er mig meget kjært. Sin minus[1] lader jeg det saa være og fornöyer mig ved at have sagt, hvad, *jeg meente være sandt og publico til nytte*.

8° Saasom her vorder, saavidt bispestolene angaaer, saavel reglementet som separationsacterne, saavidt disse poster, nemlig skolebetjenternes og disciplernes tractamenter, saavel som separationen angaar, aldeeles tilsiidesadte, eller i det ringeste maae de blunde og ligge som i dvale indtil (D.V.)[2] *landet kommer i saadan tilstand, som det var, da planerne til bemelte oeconomiske love först blev udkastet, nemlig Anno 1746 og 1756*.

Saa maae jeg frygte at vorde beskyldet for at have skrevet imod kongel. lov og anordninger, men jeg svarer nej dertil. Jeg skrever aldeeles ikke imod dem, og jeg beder og protesterer, at mine ord og intention ikke saaleedes optages. Men jeg skrever om fædernelandetz tilstand og nogle misbrug, som sig har indsneget og viiser, at endskjöndt bemelte love er i sig selv goede og kunde have sin nytte, da de var udgivne, saa er nu tiiderne og tilstanden saa forandrede, at saadan oeconomiske og politiske love endeligen maae dereffter forandres, saafremt publici, men ikke faa personers, formeente nytte skal söges og handhæves. Og med et ord at siige, saa refererer jeg mig til min apologie udi mit forrige skrivelse. Og saasom jeg udi nærværende afhandling har viist hvad indflydende, skoleoeconomien har alleeneste i kvildevæsenet, og hvordan den staar i vejen, at qvilderne ikke kand totaliter afskaffes. Ligeleedes ogsaa, hvordan de skadelige abusus, som skolereglementet og seperationsacten

[1] Ef ekki. / *Hvis ikke*.

[2] Sennilega / *Sandsynligvis*: Deo volente: Þar til Guði þóknast annað. / *Indtil Gud ønsker andet*.

have indfördt, kand og bör afskaffes uden at skade det allerminste dermed, enten lærdommen og progressum literarium eller publicum.

Saa resterer endnu og at viise, hvad nöyagtig forbindelse disciplina scholastica har med statu rei publicæ,[1] og hvad stoer skade publicum kand have af een i grund og bund fordervet disciplina scholastica. Thi saa længe saadan indvortes sygdomme, som med tiiden kand blive altera natura (nemlig skadelige disciplina og oeconomia scholastica),[2] ikke rettes, saa arbeeder mand forgives paa at læge de andre, men til at skrive derom gives denne gang hverken tiid eller lejlighed.

Jeg haaber alleeneste, at saasom dette er velmeent, saa vorder det og vel optaget.

Tillögur að nýrri reglugerð um Skálholtsskóla frá Finni Jónssyni biskupi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 n.

Forslag til nyt reglement for latinskolen i Skálholt fra biskop Finnur Jónsson [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 n.

ÞÍ. Rtk. D3/7–12.

Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771; Greinargerðin er óundirrituð en af skrá yfir innkomin bréf frá Landsnefndinni til rentukammers má sjá að höfundurinn er Finnur Jónsson biskup (*ÞÍ*. Rtk. D3/7–1. Skrá yfir innkomin bréf send til Det kongelige Norske Rentekammer 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699). / *Redegørelsen er uden underskrift, men i registeret over indkomne breve fra Landkommissionen til Rentekammeret fremgår, at forfatteren er biskop Finnur Jónsson (*ÞÍ. *Rtk. D3/7–1. Fortegnelse over breve indgået til Det Kongelige Norske Rentekammer den 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699).*

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. n; ad 2 B. J. Ref. N° 699; Lit. B.

[1] Skólaagans og ástands mála í samfélaginu. / *Skolediscipliner og sagens tilstand i samfundet.*

[2] Skólaagi og búshættir skólans. / *Skolediscipliner og levevis på skolen.*

Saasom nogle ere af den meening, at det, som ikke staaer udtrycheligen med lige de selv samme ord og bogstaver udi den allernaadigste anordning af dato 3de Maii 1743[1] om skolevæsenet udi Island, det heller ikke bör observeres. Og andre tvertimod af den, at alt hvad saavel i samme anordning som udi skolereglementet af dato 1746[2] forefindes, bör til punct og prik opfyldes, endskjöndt det nu er aldeeles umueligt formedelst den store forandring, som qvægsigen og andre tilfældige tinge siden Anno 1746, har udi heele landets oeconomie foraarsaget. Saa haver og med tiden indsnæget sig i skolevæsenet adskillige misbruge, som nödvændigen bör, men ikke kand rettes og afskaffes, medmindre hans kongel. Majst allernaadigst vilde lade sig behage at befale og stadfæste fölgende poster.

§ 1.

Begge rectores skal vinter og sommer, naar de sig hjemme paa bispestolen opholde, og de ikke af særdeeles sygdom eller vigtige aarsager forhindres, hver dag, morgen og afften, være tilstæde ved lovsang udi domkirken, hvorhen de bör forföye sig, saasnart dertil ringes.

§ 2.

Gudstjenisten paa sön- og helligedage, samt bededage, bör de endelig bivaane under 8 sk. mulct, hver gang de komme for sidlig, men det ansees for at være sidlig, om de ere ikke kommne i deres sæde, förend de sædvanlige bön begyndes, og 16 sk. om de aldeeles blive borte, medmindre de har lovlig forfald. Forsömmer de 2de helligedage i rad, straffes de som for helligbröde.

§ 3.

Saa længe skoletiden varer, og i vinterferierne skal deres discipler af hver classe fölge deres lærer udi god orden til og fra kirken, og maae de ikke give nogen frisk discipel lov at blive fra kirken, medmindre dertil er een særdeeles nödvændighed, under 8 sk. straff.

§ 4.

Saasom den allernaadigste anordning af 29de Maii 1744 10. art.[3] forbyder de fuldvoxne under helligbröds erleggelse og de unge under straf af

[1] *Lovsamling for Island* II, s. 435–470 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743).

[2] *Lovsamling for Island* II, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skalholt og Holum paa Island, 10.6.1746).

[3] *Lovsamling for Island* II, s. 512–513 (Forordning om Sabbathens og andre Hellige-Dages tilbörlige Helligholdelse paa Island, 29.5.1744).

deres forældre, uden lovlig aarsag og höynödvændig forfald, at begive sig af kirken meden gudstjenisten varer, saa maae een discipel ingenlunde af rectoribus gives lov dertil uden lovlig aarsag, men skeer det, da bör den rector, som forlov giver, betale helligbröde, og discipelen udstaae skolens disciplin.

§ 5.

Under gudstjenisten udi kirken skal disciplerne sidde og opföre sig med ærbar sagtmodighed uden ald uordentlig bevægelse, hvilken hænders og födders sammenbankelse samt ald anden letfærdig og uanstændig opförsel, men skeer noget saadan, saa bör det af rectore alvorligen straffes.

§ 6.

Domkirkepræsten skal ogsaa bivaane lovsang i kirken heele aaret igjennem, naar hand er tilstæde og ikke nödvændigen derfra hindres. Forsömmer hand det modtvilligen mulcteres, ligesom sagt var om rectores.

§ 7.

Ved hver maaltid udi spisestuen, saavel udi vinterferierne som ellers, saa længe skoletiden varer, skal begge rectores være tilstæde, og hver af dem komme did hen, hvorfor ved sin classe og ikke gaae bort, förend maaltiden er til ende. Men medens den varer, skal de alt det nöye iagttage, som den allernaadigste skoleanordning af 3de Maii 1743 udi 47. art. dennem saavel bordskicket og moralitetet som borddiscurserne og exercitia angaaende befatter. Forsömmes noget af dette uden lovlig forfald, da betale hver af dem for hver forsömmelse 8 sk.

§ 8.

Saa maae og ingen discipel, som ikke er sængeliggende eller af særdeeles svaghed og anden vigtige aarsag forhindret, nogensinde være fra maaltid. Og saasom de bör gaae til bords i god orden, og alle være komne, förend der læses til bords, saa maae ingen, uden hand har særdeeles forfald, tillades at gaae ud, förend maaltiden er til ende.

§ 9.

Over maaltid maae ingen unödvændig tale föres, langt mindre föres nogen utilbörlig snakk og larm eller knurren, enten over maden eller andet. Men skulde noget findes uforsvarligt, da bör rector dog med sagtmodighed derom advare dugsvenden,[1] som strax bör rette feelen. Men

[1] Borðsveininn, þann sem sér um borðhaldið. / *Tjeneren, den der varter op ved bordet.*

kand hand ikke eller ikke vil det gjöre, da bör det uden ophold gives oeconomo[1] tilkjende, som ufortövet skal raade boed derpaa, under 1 rd. mulct for hver gang det forsömmes, og feelen findes at være af betydenhed. Hvilken mulct rector ogsaa skal være underkastet, om hand nogensinde fremkommer med ufornödne eller urigtige besværinger, som strax beskeediges[2] af domkirkepræsten og de fornemste uinteresserede folk.

§ 10.

Saasom kvægsigen har udi heele Islands publiqve oeconomie foraarsaget stor forandring, saa bör og skoleoeconomien dereffter at forandres og indrettes saaleedes, at reglementet af dato 1745 d. 10de Junii[3] skal, saa længe landet og bispestolens intrader ikke kand komme i samme stand, som de var 1746, skal saavel bemelte reglement, som den saakaldede separationsact,[4] som begge er grundede paa landetz tilstand, som det var, da de blev forfattede,[5] være ophævet og tilsidesadt, saavidt tractamenterne angaaer. Men rectores og disciplerne skal lade sig nöye med saadan kost, som andet got folk derudi landet bruge. Nemlig, fisk og smör til hver maaltid, saa meget hver skikkelig person kand nöyes med. Og siiden een byrett af melk og skjör, ja, endog flöyter,[6] om de kand haves, gröd og velling af gryn eller mehl, kjödsuppe, erter, kaal, kjöd, pulser, kalund[7] eller kalundsuppe, samt anden smaaemad[8] udi slagtetiden, hnakkekuler, sundemager,[9] klippfisk, stockfisk, eller hvad af saadan kand være för haanden. Hvorved bör særdeeles iagttages: a) At maden er reen og vel virket. b) At den er varm, naar meget kaaldt vejer indfalder. Og c) ikke altid det samme, men at dermed skeer tilbörlig afvexling effter inspectorum fastsættelse, som aarlig bör skee i henseende til lejligheden og aaretz tilstand, og maae hverken disciplerne eller rector deres vegne begjære

1 Ráðsmanninum. / *Forvalteren.*

2 Staðfestist. / *Bekræftes.*

3 Rétt ártal er / *Det korrekte årstal er*: 1746. *Lovsamling for Island* II, s. 636–640 (Reglement for de tvende latinske Skoler udi Skalholt og Holum paa Island, 10.6.1746).

4 *Lovsamling for Island* III, s. 568–579 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Skalholt Bispestol, 29.5.1767); s. 579–591 (Kongelig Confirmation paa Separations-Acten for Holum Bispestol, 29.5.1767).

5 *Som den saakaldede … forfattede* skrifað á spássíu / *skrevet i marginen.*

6 Flautir, þeytt nýmjólk. / *Fløjter, pisket mælk.*

7 Innmatur. / *Kallun, indmad.*

8 Innmatur úr sauðfé og nautgripum. / *Indmad af får og kvæg.*

9 Torskenakker, svømmeblærer. Islandsk *hnakkakúlur*, *sundmagar*.

anden mad, saa længe de ikke formedelst kjendelig sygdom ere sængeliggende.

§ 11.

Befindes een eller anden discipel at være fremfor andre knurvoren og ufornöyet med kosten og anden forpflegning eller og at ophidse andre dertil, da bör hand, förste gang det befindes, alvorlig settes til rette og straffes af rectore. Men fremturer hand derudi, da at forvises skolen, og til den ende at mand kand viide ophavsmanden til deslige ting, skal rector altid drage til minde, hvem af disciplerne först fremkommer med eenhver besværing.

§ 12.

Saasom hans kongel. Majst til landetz beste og opkomst allernaadigst haver befalet indbyggerne at legge vind paa kaals og andre madurters opelskning og forplantelse, saa bör og disciplerne være fornöyede med saadan tractement i det ringeste to gange om ugen, saa længe det kand haves, og skal det være disciplerne, saavel som andre, forbudet at gaae i biskoppens eller oeconomi kaalhave eller urtegaard til at forderve eller oprikke planter under den straff, som loven formælder.

§ 13.

Til at forebygge alle unödvændige disputer, saavel om madens tillavelse som portionernes störrelse, bör oeconomiens inspectores fastsætte, hvor stor een portion skal være. Og hvad tillavelsen angaaer, da skal den være sund og renlig effter landets almindelige skik og lejlighed, saa at det, som dermed tilgaaer bland andre skikkelige folk, skal rectores og disciplerne antage for got og nydeligt.

§ 14.

Saasom den tilladelse, at rectores i steden for den udi reglementet forordnede kost skulde faae penge, have foraarsaget adskillig forsömmelse og uorden udi spiisestuen, saa maae saadan hereffter hverken begjæres eller tillades. Men rectores bör ifölge skoleanordningens art. 47, samt det allernaadigste rescript af 19de Martii 1751[1] være fornöyede med samme slags kost, som disciplerne er forskrevne, medmindre de til een tiid kand blive af en sygdom angreben eller og formedelst een særdeeles

[1] Hefur ekki fundist. / *Er ikke fundet*. Sjá/*Se*: *Lovsamling for Island* III, s. 8–10 (Reskript til Biskoppen over Skalholt Stift, Olaf Gislason, ang. Skoletiden og Skole-Stipendia, 25.4.1749).

aarsag, som af biskoppen bör paakjendes. Thi i saa fald bör oeconomus uden særdeeles betaling gaae dem til haande med anden tjenlig kost, der lige let kand faaes som den anden. Men vedvarer saadan upasselighed over een maaned og forvolder oeconomo nogen skade eller omkostning, da bör den betales, hvorover, om de ikke kunde i mindelighed förliges, da bör inspectores dem derom foreene.

§ 15.

Saasom nu ikke alleeneste bispestolens indkomster, men og de formuede folks, som skal betale deres heel eller halv skolegang, deres formue er ved kvægsigen saa meget forringede, at de ingenlunde strækker til den omkostning, som behöves den lange skoletiid fra Michelsdag til fardage,[1] eller hen ved 36 uger, saa maatte nu skoletiden hereffter være fra vinterens begyndelse eller medio Octobri til kaarsmisse eller Philippi- og Jacobidag.[2] Og alleeneste de fattigste discipler gives de nödvændigste klæder effter behöv indtil 2 rd. pro persona. Men de andre skaffe sig dem selv, hvorimod de betale intet for lius, skoe og papir. Men i stæden for denne aarlige skoletids forkortning maatte een discipel tillades 8 aars skolegang i stæden for de 7, som skoleanordningen fastsetter.

§ 16.

Saasom rectores ikke maae bebyrdes med fleere discipler, end den allernaadigste skoleanordning foreskriver, saa mae de ikke heller uden biskoppens og oeconomi tilladelse tage flere discipler til at informere hjemme paa bispegaarden, endskjöndt de selv eller andre dennem underholde. Det samme er og at siige om deres slegtninger og familie, at endskjöndt de ere giffte og har börn, eller og at de effter loven bör underholde deres fattige slegtninger, saa maae de ikke tage dem hjem paa bispegaarden og der indrette for dem bygninger og à parte husholdning. Thi endskjöndt den daværende biskop og oeconomo kand gotgjöres for den skade, de derved tager, saa lider dog gaardens grund og skove derved for efftertiden en alt for vigtig skade, allerhelst som bemelte gaard synes at staae i fare inden kort tiid at lide mangel paa ildebrand og törvskjæ-

[1] Mikjálsmessa: 29. september; Fardagar í byrjun júní. / *Mikkelsdag: 29. september*; *Skiftedage i begyndelsen af juni.*

[2] Krossmessa á vori: 3. maí; Tveggjapostulamessa (Filippusar og Jakobs Alfeussonar): 1. maí. / *Korsmesse om foråret: 3. maj*; *Philip-Jacobi Dag, som i Danmark kendes som Valborgsdag: 1. maj.*

ren.[1] Men skulde rectores ville have en egen husholdning, saa kand de indrette den paa de gaarde, som den eene effter skoleanordningen af 3de Maii 1743, art. 5 og det kongel. rescript af 19de Martii 1751 dertil blive anviste. Forseer sig nogen opsetzligvis herimod, da bör hand effter sagens beskaffenhed at straffes som vores mandaters overtrædere.

§ 17.

Rector skal have nöye opsigt med, at disciplerne ikke misbruge den frihed, dem i skoleanordningens 26. art. allernaadigst er given. Saa at de ikke uden nödvændige og vigtige bevislige aarsager kommer i nogen dem uvedkommende huse paa bispestolen eller lade sig finde i nogen af gangene eller omkring biskoppens eller oeconomi huse paa bispestolen, særdeeles i mörke eller om nattetiden, men rectores bör straffe dem, som befindes at gjöre derimod, hvilket ham af vedkommende strax skal tilkjendegives.

§ 18.

Rector maae ingenlunde taale, mindre tillade, at disciplerne, mange eller faae, gjöre eller opsette nogen mundtlig eller skrifftlig convention, forpligtelse eller conspiration til at gjöre eller ikke gjöre det eller det, og derudi staae alle som een mand. Meget mindre at de ældste og uroeligste ibland dem skal tvinge og med truseler overtale de andre til at indgaae og underskrive saadan ulovlige contracter. Bliver hand nogen saadan var, skal hand ufortövet paa den forsigtigste maade derom inqvirere og anvende ald muelig fliid til at faae sandheden optaget, ved hvilkens aabenbarelse hovedmanden, enten hand er een eller fleere, skal straffes med skolens forviisning og de andre effter sagens beskaffenhed. Forsömmer rector noget, som hand bör i saadan tilfælde gjöre, skal hand selv være den straf eller anseelig mulct underkastet, som inspectores over disciplinen hannem derfor dictere.

§ 19.

Den farlige uskik at antænde mod skoletidens ende een pyramide af brendbare materier, saavel som fleere lyses antændelse end som sædvanlig udi skolens værelser den förste juulenat, skal være aldeeles forbuden og afskaffet. Men om disciplerne lade sig hereffter finde i saadan foretagende, da bör hovedmændene straffes med skolens forviisning, men de andre ansees med mulct eller alvorlig skolens disciplin.

[1] Eldivið og mótekju. / *Brændsel og tørveskæring.*

§ 20.

Skeer nogen enten af skolens lemmer eller andre udenfor vold, eller der skeer herverk, eller nogen allarm eller overlast, som enten er beviisligt eller formodentligt, at en mængde discipler har hafft deel i den gjerning, da skal rector gjöre een nöye inqvisition for at aabenbare hovedmændene. Falder den frugteslös ud, da skal, om sagen er af den betydenhed, effter biskoppens foranstaltning lovmæssig inqvisition og judicial forretning af herredsprovsten anstilles. Og de discipler, som ellers ere komne til skjelsalder og for sin skikkelighed ere bekjendte, bruges for vidner til at opdage sandheden.

§ 21.

Skulde nogen misgjerning af betydenhed forefalde, som heele skolen enten bekjendte eller blev overbeviist, men dog ikke vilde udlegge gjerningsmændene, da skal dermed paa samme maade forholdes.

§ 22.

I alle misgjerninger, som effter skoleanordningen af 3de Maii 1743 eller andre hans kongel. Majts befalinger om skolevæsenet udi Island bör straffes med skolens forviisning, skal de disciple, som deri ere medviidere og medhjelpere, alle tider tillige ansees med en mulct til skolens bibliotheqve effter biskoppens sigende, og bör de ikke ansees for skolens lemmer, saalænge samme mulct ikke er betalt, eller caution der forstillet. Ligesom og de, som engang have forbrudt skolens privilegier, ikke dertil uden hans kongel. Majts allerhöyeste benaading kand restitueres.

§ 23.

Saasom rector bör i alle maader være disciplernes forsvar mod ald ulovlig overkast eller fornærmelse, som dem kunde vederfares, og tillige forsvare dem mod alle usandfærdige beskyldninger, saa bör hand aldeeles ikke forsvare eller undskylde deres forseelser, hvorved ungdomen snarere kand ophidses til uregjerlighed og at begaae lasterne, end som holdes derfra, og oplæres i gudfrygt og christelige dyder, hvilket dog er rectoris fornemste embedspligt. Men skulde rector befindes at forsvare nogen disciplernes lastværdig gjerning, da skal hand ansees som den, der havde dem selv begaaet.

§ 24.

Imedens vinterferierne vedvare, skulle rectores have den selv samme opsigt over de disciple, som bliver ved skolen, i ald det som angaaer mora-

liteten, ligesom i den tiid exercitia holdes, samt det som angaaer chorsang i kirken, baade morgen og afften, og under gudstjenisten i kirken.

§ 25.

Hvis nogen skolediscipel ikke vilde udstaae den af inspectoribus over disciplinen dicterede straf, da bör den samme strax forvises af skolen. Men skulde een stor deel af skolen lade sig finde i den opsætsighed, da skal biskoppen have magt til at forvise et vist antal af de opsætsige, men multere de övrige effter sagens forfindende beskaffenhed.

§ 26.

Rectores skal i alting viise biskoppen og skolens inspectores ald tilbörlig agt, ære og lydighed. Skulde nogen af dem viise sig stivsindig eller opsætig, eller i noget andet forsee sig herimod og viise sig anderleedes, end een retskaffen lærer og gejstlig person vel anstaaer, da skal biskoppen lade ham paa hans embede actionere,[1] og skolen igjen med een dygtig, flyttig og skikkelig lærer forsyne, indtil hans kongel. Majst allernaadigste confirmation for den tiltrædende kand erholdes.

§ 27.

Alle de böder, som af skolens lemmer erlegges, skal anvendes til skolens bibliotheqve og forvares i cassa under biskoppens og rectoris forseigling. Alle bibliotheqvetz indkomster og utgiffter skal af rectore rigtig indtegnes i een af biskopen authorizeret protocol, ligeleedes de böger og bibliotheqve inventarium, som skolen tilhörer. Og skal rector aarlig ved nyaars tiid for biskoppen aflegge rigtig regnskab for ald, hvis bibliotheqvet tilhörer, hvilket regnskab da i protocollen indskrives, og af biskoppen underskrives. Skulde der være nogen pengeforraad, da skal rector derfor indkjöbe de böger, som biskoppen og hand ansee for de tjenligste.

§ 28.

Saasom nuværende rector ved Skalholtskole[2] aldrig har aflagt nogen regning for de af hannem ifölge skoleanordningens af 3de Maii 1743, art. 69–70 til een skolebibliotheqvetz indretning opbaarne penge, saa bör de allernaadigst tilskikkede inspectores, det allerförste skee kand, samme af hannem kræve, hvilken, saasnart den indkommer, af dennem ved der-

[1] Sækja hann til saka. / *Rejse en sag mod ham.*

[2] Bjarni Jónsson (1725–1798), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1755–1781.

tilhörende authentiqve documenter skal confereres og uden ophold revideres, hvorpaa gjelden strax betales og i forbemelte cassa indlegges, men regningen udi protocollen indskrives. Veigrer rector sig herved, da bör effter stifftamtmandens foranstaltning ved dom og exsecution saa meget af hans midler og effecter udlegges, at skolen eller det publiqve væsen deraf kand være aldeeles skadeslös. Og maae i dette fald aldeeles ikke gjelde den undskyldning eller lövte, at hvad hand hidindtil har glemt, vil hand hereffter forbedre, men hand bör strax betale og nyde selv sin regress, om hand nogen have kand til andre vedkommende.

§ 29.

Alle de böder og mulcter, som formedelst kirkegangens forsömmelse kand tilfalde, skal af rectore tillige med pastore cathedrali[1] antegnes. Men paa det at ogsaa om de, som formedelst spiisestuens forsömmelse kand tilfalde, kunde haves rigtig underretning, da skal ikke alleeneste rector dem rigtig antegne, men briten[2] eller dugsvenden, som der tjener, under dobbelt saa stor straff, strax paa tiimen, som der skeer noget mulct- eller straffværdigt, give det oeconomo eller biskoppen tilkjende, paa det de derom strax kand tilbörligen inqvirere, og mulcten i sin tiid hos den skyldige exseqvere, som i veigrings fald den skyldige udi hans salarii betaling kand aftrækkes.

§ 30.

Skulde nogen af vedkommende gjöre enten herimod eller og i andre maader foraarsage, at andre rettens midler, end de, som den gejstlige jurisdiction kand tilvejebringe, skulde behöves, da bör sysselmanden strax og uden nogen veigring den af parterne, som hans asistence begjærer, til haande at gaae, enten det kunde være med vidners udnævnelse, tingvidnes forfattelser, lovlige besigtelser, eller hvad andet navn det have kunde, under den straff og tiltale som loven mælder om rettens benægtelse.

[1] Dómkirkjupresti. / *Domkirkens præst.*

[2] Brytinn. / *Tjeneren. Islandsk* bryti.

Finnur Jónsson biskup skrifar um ómynduga og mynduga skólasveina [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 o.

Biskop Finnur Jónsson skriver om umyndige og myndige skolediscipler [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 o.

ÞÍ. Rtk. D3/7–13.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771; Bréfið er óundirritað en af skrá yfir innkomin bréf frá Landsnefndinni til rentukammers má sjá að höfundurinn er Finnur Jónsson biskup. (*ÞÍ.* Rtk. D3/7–1. Skrá yfir innkomin bréf send til Det kongelige Norske Rentekammer 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699). / *Brevet er uden underskrift, men i registeret over indkomne breve fra Landkommissionen til Rentekammeret fremgår, at forfatteren er biskop Finnur Jónsson (*ÞÍ. *Rtk. D3/7–1. Fortegnelse over breve indgået til Det Kongelige Norske Rentekammer den 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699).*

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. o; ad 2 B. J. Ref. N° 699; Lit. C.

DET ER EEN VIGTIG QVÆSTION:

Om een discipel, som er kommen til de aar, at hand epter loven kand regnes myndig til at aflægge en med eed bekræfftet vidnesbyrd og desslige, eller om saadan een person just for den skyld, at han er discipel eller gaaer i skole, skal regnes umyndig og ikke maae stevnes til at aflægge eed og vidne om de ting, som han veed og ingen anden. Saa at een person, som bliver overfalden og lider vold eller anden uret i disciplernes paasyn og nærværelse, skal derfor miste sin ret, ad han har ingen andre vidner uden nogle 18 à 20 aar gamle skolediscipler, hvilke effter een deel af vore juristers meening, ere og bör ansees for umyndige, og derfor ikke maae stevnes for nogen ret?

Den grund, hvorpaa de bygge denne meening, er den 29de artic. udi den for skolene udi Island Anno 1743 den 3de Maii allernaadigst udgivne skoleanordning,[1] som declarerer alle de disciplernes obligationer og for-

[1] *Lovsamling for Island* II, s. 435–470 (Anordning om de latinske Skoler paa Island, 3.5.1743).

skrivelser[1] umyndige, som er uden rectoris videnskab og samtykke pp. Hvoraf de slutter:

1° At efftersom een discipel er umyndig til at udgive obligation paa nogle penge, saa maae han meget meer være det, eller ansees derfor i andre langt vigtigere ting.

2° Disciplerne er seminarium ecclesiasticum,[2] saa maae de ikke indvikles udi nogen verdslig handel.

3° Heele skoleanordningen förer det med sig, at een discipel, saa længe han gaaer i skole, saa staaer han under forældrenes eller rectoris opsigt, altsaa er han umyndig og maae ikke stevnes for nogen ret.

Derimod er andre af den meening, at endskjöndt en discipel er ikke myndig i pengesager, saa længe han gaaer i skole, saa er han derfor ikke i alle andre ting umyndig, hvilket de af adskillige grunde vil beviise, nemlig:

1° Af bemelte skoleanordnings 31. art., hvor en discipels attende aar sættes som et myndighedstermin til at liide effter loven, ifald hand har storligen syndet.

2° Af landsloven, som uden nogen exception af ungdommens stand eller andet siiger, at den skal vidne som veed, og sætter det 15de aar som myndighedstermin til at aflægge vitnesbyrd.

3° Af skoleanordningens adskillige articler, som befaler rectori at holde inqvisition, ex. gr. den 28de, 32., 34. art. Men hvortil nytter en inqvisition, naar alle nægter, og ingen vil siige noget. Eeden alleene er det, som da driver folk til at siige sandhed.

4° Af de höyst skadelige fölger, som heraf vil ufejlbarligen flyde, nemlig ret aabenbare tyverie, horerie, vold og adskillig ugudelighed, vil paa den maade gaae aldeeles ustraffet. Thi endskjöndt 10 à 12 discipler, alle imellem 15 til 24 aar, saae paa gjerningen, men vilde ikke udlægge manden, saa bliver det derved, saasom mand maae ej stævne dem til at bekræffte deres sagn med lovlig eed.

5° Er det fornemste argument, som tages af skoleanordningens 29de art. angaaende disciplernes obligationer, ikke meer gyldigt til at beviise deres umyndighed i andre sager, end academiets fundation af dato 1732 d. 31. Martii, dens 93. art.[3] er til at gjöre een studiosum umyndig i andre

[1] Skyldur og vitnisburði. / *Forpligtelser og vidnesbyrd*.

[2] Prestaskólinn. / *Præsteseminariet*.

[3] *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve*. III. Deel, s. 35–40 (Nye forbedret Fundation og Stiftelse for det kgl. Universitet i Khavn, 31.3.1732).

ting, endskjöndt han er det til at gjöre gjæld over 10 rd. uden hans privati præceptoris[1] samtykke. Eller loven, een hustrue, een son eller datter, endskjöndt de maae intet give bort uden mandens eller fadernes villje. Og en enke eller myndling til at sælge og afhænde deres godz uden curatoris videnskab. De ere i sandhed ikke umyndige til at aflægge vidnesbyrd og samme med eed at bekræffte, om behöv gjöres. Saasom sagen er af stor consecance, saa er det vel verdt, at Commissionen vilde lade sig befalde[2] deres kongel. Maj^ts^ samme allerunderdanigst at forestille og höystsammes allernaadigste resolution derpaa at begjære.

Finnur Jónsson biskup skrifar um kúgildi [án dags. 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 p.

Biskop Finnur Jónsson skriver om kogilde [uden dato 1771]. 2. B. J. Ref. N° 699 p.

ÞÍ. Rtk. D3/7–14.
Innskráð/*indskrevet* 24.12.1771; Bréfið er óundirritað en af skrá yfir innkomin bréf frá Landsnefndinni til rentukammers má sjá að höfundurinn er Finnur Jónsson biskup. (*ÞÍ*. Rtk. D3/7–1. Skrá yfir innkomin bréf send til Det kongelige Norske Rentekammer 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699). / *Brevet er uden underskrift, men i registeret over indkomne breve fra Landkommissionen til Rentekammeret fremgår, at forfatteren er biskop Finnur Jónsson (*ÞÍ*. Rtk. D3/7–1. Fortegnelse over breve indgået til Det Kongelige Norske Rentekammer den 23.12.1771. 2. B. J. Ref. N° 699).*

Áritun/*påskrift*: Pr. 24. Dec. 71. N. 5. Lit. p; ad 2 B. J. Ref. N° 699; Lit. D.

OM KVYLDENE

Kvylderne bör nöye distingveres udi inventariikvylder, som fölge det jordegotz, hvormed gejstlige og verdslig kongel. Maj^ts^ betjentere ere benaadede, og proprietariikvylder, som fölge deres ejendom jordegots. De fornemste poster, som ved de förste bör iagttages, er indfördte i mine

[1] Einkakennari. / *Privatlærer*.
[2] Þóknast. / *Behage*.

forrige afhandlinger om denne materie. Men ipsissime rombus rei[1] bestaaer i disse ting:

1° Ingen forleeningsmand eller forpakter, verdzlig eller gejstlig, kand eller er i stand at svare til de udi kvægsigen afdöde kvylder viidere, end hand for deres verd opbaaret haver, hvorfor hand endeligen maae der forskaanes.

2° Men for at forekomme ald tvistighed og dispute om de döende kvylders verd var best at sette noget vist, nemlig ¼ eller ⅕ eller ⅙ deel.

3° De kvylder, som forleeningsmændene have i stædet for de pestdöde indsadt, og den store skade de derved har taget, kand dem om ikke betales, dog nogenleedes gotgjöres med: a) De dödes verd, saavidt det til strækker. b) Med kirkernes og closternes ældgamle og aldeeles unyttige inventarium, som nu er til ingen nytte, og ingen vil derfor kjöbe, men skulde dog ellerz ved fratrædelsen af forleeningsmændene eller deres arvinger udleveres, og er saa alleeneste saavel nuværende som tilkommende beneficiatis til byrde og ansvar.

Og saasom alle disse 3 poster er i denne sag meget magtpaaliggende, saa er höynödvændigt, at alle nöye iagttages. Ved proprietariikvylder er alleeneste i agt at tage det, som jeg derom tilforn skrevet har, og om begge slags kvylder, om deres tal endnu skulde formindskes, da ejermænd og usufructuariis blev derfor nogenleedes gotgjordt med landskyldens billig formeerelse. Sagen er af den vigtighed, at den er verd hans kongel. Majst at foredrage. Men forestillingsmaad kommer an paa Commissionens gotbefindende, hvilken, at jo bliver den beste og til alle vedkommendes fornöyelse, tviles ikke om.

[1] Sjálfur kjarni málsins. / *Selve sagens kerne.*

Skrár

Register

Heimildir · *Kilder*

Óprentuð skjöl / *Utrykte kilder*:

ÞÍ. Þjóðskjalasafn Íslands / *Islands Nationalarkiv*

Skjalasafn rentukammers.

Rtk. D3/1–D3/8. Skjalasafn Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771.

Rtk. E/17–E/38. Jarðabók Skúla Magnússonar 1760–1769.

Rtk. H/7–1. Ljósrit. Úttekt á Innréttingunum 5.7.1760.

Skjalasafn stiftamtmanns.

Stiftamt. III. 199–202. Skjöl Landsnefndarinnar fyrri 1770–1771.

Stiftamt. III. 217–220. Lagaverk Jóns Ólafssonar.

Skjalasafn amtmanns.

Amt. II. 87. Listar yfir starfsmenn Innréttinganna 1767.

Kirkjustjórnarráð.

KI/2–1. Skjöl um aðskilnað fjárstjórnar biskupsstólanna á Hólum og Skálholti frá embætti biskupanna.

Jarðabækur – sérsafn.

A/3–1. Jarðabók 1696 B.

A/4–1. Jarðabók 1696 A.

Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn. Handritasafn. / *Islands National- og Universitetsbibliotek. Håndskriftafdeling*

JS 83 I, fol. Forslag til Islands opkomst, um 1746.

JS 157, 8vo. Ritgerðir um skatta og kúgildi, um 1770.

Lbs. 81, fol. Regnskaber for de nye indretninger i Island for årene 1752–1759 samt General-Regnskab for samme tidsrum, aflagt 1760.

Lbs. 116, fol. Málskjöl í máli Skúla Magnússonar landfógeta vegna Nýju innréttinganna gegn Hörmangarafélaginu.

DRA. Ríkisskjalasafn Danmerkur í Kaupmannahöfn / *Danmarks rigsarkiv, København*

Kommercekollegiet.

Komm. 1735–1771. Nr. 37. Project Protocol A, 1736–40. Nr. 35. Hans Becker, Forslag til Islands opkomst, 1737.

Konunglega bókasafnið í Kaupmannahöfn / *Det Kongelige Bibliotek i København*

Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3309, 4to. Bl. 59–72. Betænkninger om kvilder.

Kgl. Bibl. Gl. kgl. sml. 3310, 4to. Om Inventarii Qvilder udi Island.

Í einkaeign / *private eje*

Tómas V. Albertsson. Faktorsskrá. Skrá yfir kaupmenn, veitingamenn og umboðsmenn, þ.e. faktora er störfuðu á Íslandi frá um 1602 til aldamóta 1900. Handrit í vinnslu (2019).

Vef. Vefheimildir / *Net. Netsider*:

Gagnagrunnurinn Íslendingabók. https://islendingabok.is.

Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. http://holbergordbog.dk.

The Internet Classics Archive. http://classics.mit.edu/index.html.

ISLEX-orðabókin. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. http://islex.is.

Íslensk orðabók. Ritstj. Mörður Árnason, 4. útg. Reykjavík 2007. https://snara.is.

The Latin Library. http://www.thelatinlibrary.com.

Meyer, Ludvig, *Fremmed ordbog*. Ottende udgave. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. [København] 1970. http://meyersfremmedordbog.dk.

Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. http://ordnet.dk.

Prentuð rit / *Trykt materiale*:

Acta yfirréttarins á Íslandi fyrir árin 1749–1796. Leirárgarðar 1797–1804.

Alþingisbækur Íslands I–XV. Jón Þorkelsson, Einar Arnórsson, Einar Bjarnason og Gunnar Sveinsson sáu um útgáfu. Reykjavík 1912–1982. (Acta Comitiorum Generalium Islandiæ).

Annálar 1400–1800 I–VI. Hannes Þorsteinsson, Jón Jóhannesson o.fl. sáu um útgáfu. Reykjavík 1922–1987. (Annales Islandici Posteriorum Sæculorum).

Arngrímur Jónsson, *Crymogaea sive rerum Islandicarvm. Libri III*. Hamburg 1609. [2. udg. 1610, 3. udg. 1614].

Arngrímur Jónsson, *Crymogæa. Þættir úr sögu Íslands*. Jakob Benediktsson og Helgi Þorláksson önnuðust útg. Safn Sögufélags, þýdd rit síðari alda um Ísland og Íslendinga 2. Reykjavík 1985.

Arngrímur Jónsson, *Gronlandia. Edur Grænlandz Saga vr Islendskum Sagna Bookum og Annalum samanntekinn og a Latinskt maal Skrifud Af þeim Heidurliga & Halærda Manni, Syra Arngrime Jonssine. Enn a Norrænu utløgd af Einare Ejolfssine*. Skálholt 1688.

[Becker, Hans], *Beretning og Forslag om tienlige Midler til Islands Opkomst. Skrevne i Aaret 1736*. København 1798.

Biskupa sögur II–III. *Hólabiskupar*. Guðni Jónsson bjó til prentunar. Reykjavík 1948.

Björn Lárusson, *The old icelandic land registers*. Lund 1967.

Björn Þorsteinsson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson bjó til prentunar. Reykjavík 1991.

Breve fra og til Ole Worm III. 1644–1654. Oversat af H.D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen. København 1968.

Búalög eður verðlag fornt og nýtt á flestum þeim hlutum, sem seljast og kaupast á Íslandi,

með reglum um íslenskan búskap. Item Alþingissamþykkt um lausamenn, vinnumenn og lausgangara. Til fróðleiks og leiðarvísirs fyrir almúga. Útg. Magnús Ketilsson. Hrappsey 1775.

Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra Aar 1670 ere udkomne, tilligemed et nøiagtigt Udtog af de endnu gieldende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge, forsynet med et alphabetisk Register ved Jacob Henric Schou. I–IV. Deel. 1670–1765. Anden udgave. København 1795.

Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, befattende en Blanding af adskillige velsindede Patrioters indsendte smaae Skrifter, angaaende den muelige Forbedring i Ager- og Have-Dyrkning, Skov-Plantning, Mineral-Brug, Huus-Bygning, Fæe-Avling, Fiskerie, Fabrik-Væsen og deslige. Bind 1–8. København 1757–1764.

Dansk Biografisk Leksikon. Red. Svend Cedergreen Bech. 1–16. 3. udg. København 1979–1984.

De til Forsendelse med Posten allene privilegerede Kiøbenhavnske Maanedlige Stats-Tidender 1762–1808.

Eggert Ólafsson, *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelsens Reise igiennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Sælskab i Kiøbenhavn, og beskreven af forbemeldte Eggert Olafsen, med dertil hørende 51 kobberstøkker og et nyt forfærdiget kart over Island.* Sorø 1772.

Eggert Ólafsson, *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752–1757.* Bindi 1–2. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenskaði. Reykjavík 1981.

Einar Laxness, *Íslandssaga* I–III. *a–ö.* Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995.

Grágás. Islændernes lovbog i fristatens tid. Udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af Vilhjálmur Finsen. Del 1–4. København 1852–1870.

Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics. Ritstj. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. Reykjavík 1997.

Halldór Einarsson, *Om værdie-beregning paa landsviis og tiende-ydelsen i Island.* København 1833.

Hannes Finnsson, „Um mögulegleika akuryrkju á Íslandi ritað af Hannesi byskupi Finnssyni í brjefi til síra Árna Þórarinssonar prests í Seltjarnarnesþingum, dag. 23. oktbr. 1769.“ *Ísafold* 1880, 7. árg., 26.–27. tbl., s. 101–108; 29. tbl., s. 113–116; 32. tbl., s. 125–128.

Hannes Finnsson, *Breve om agerdyrkningens muelighed i Island fra Hans Finnsen. Det første af 23. October 1769 til A. Thorarensen.* Oversat af Islandsk. København 1772.

Hastfer, Friederich Wilhelm, *Hugleidingar og alit, um stiptan, løgun og medhøndlan eins veltilbwins Schæfferies, edur gagnligrar Sauda Tyngunar, og Fiarafla a Iisslandi.* Kaupmannahöfn 1761.

Holberg, Ludvig, *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat.* 2. udg. Forandret efter nærværende Tiids Tilstand, forøget med nogle nye Capitler. København 1749. [1. udg. 1729].

Holberg, Ludvig, *Dannemarks Riges Historie.* Bind 1–3. København 1732–1735.

Holberg, Ludvig, *Ludvig Holberg. Værker i tolv bind.* Bind 1–12. Udg. F.J. Billeskov Jansen. København 1969–1971.

Horrebow, Niels, *Tilforladelige Efterretninger om Island med et nyt Landkort og 2 Aars Meteorologiske Observationer*. København 1752.

Horrebow, Niels, *Frásagnir um Ísland*. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenzkaði. Reykjavík 1966.

Hrefna Róbertsdóttir, „Áætlun um allsherjarviðreisn Íslands 1751–52.“ *Landnám Ingólfs. Nýtt safn til sögu þess 5*. Reykjavík 1996, s. 29–88.

Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran. Innréttingarnar og verkþekking í ullarvefsmiðjum átjándu aldar*. Sagnfræðirannsóknir. Studia Historica 16. bindi. Ritstj. Gunnar Karlsson. Reykjavík 2001.

Hrefna Róbertsdóttir, *Wool and Society. Manufacturing Policy, Economic Thought and Local Production in 18th-century Iceland*. Centrum för Danmarksstudier 21. Göteborg-Stockholm 2008.

Hübner, Johann, *Fuldstændige Geographie, oversat og rettet efter det sidst udkomme Tydske Oplag*. Bind 1–3. København 1747–1751.

Hübner, Johann, *Vollständige Geographie*. Bind 1–3. Berlin 1745.

Islandske Annaler indtil 1578. Udg. Gustav Storm. Christiania 1888.

Íslenzk fornrit. 1.–25. bindi. Hið íslenzka fornritafélag. Reykjavík 1933–2006.

Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940 I–V. Tínt hefir saman Páll Eggert Ólason. Reykjavík 1948–1952.

Íslenzkt fornbréfasafn. Diplomatarium Islandicum II–XIV. Jón Þorkelsson og Páll Eggert Ólason sáu um útgáfu. Kaupmannahöfn og Reykjavík 1893–1949.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 1.–11. bindi. Kaupmannahöfn 1913–1943.

Jarðatal á Íslandi, með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835–1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu. Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847.

Járnsíða og Kristinréttur Árna Þorlákssonar. Útg. Haraldur Bernharðsson, Magnús Lyngdal Magnússon, Már Jónsson. Reykjavík 2005.

Jón J. Aðils, *Einokunarverzlun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík 1919.

[Jón Eiríksson], *Udtog af afgangne Lavmand Povel Vidalins Afhandling om Islands Opkomst under Titel Deo, Regi, Patriæ; samt nogle andres af samme Indhold anvendt paa nærværende Tider*. Sorø 1768.

Jón Halldórsson, *Biskupasögur Jóns prófasts Haldórssonar í Hítardal með viðbæti* I. *Skálholtsbiskupar 1540–1801*. Sögurit 2. Reykjavík 1903–1910.

Jón Halldórsson, „Hirðstjóra annáll Jóns prófasts Halldórssonar, með formála og athugasemdum eptir Guðmund Þorláksson.“ *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju*. 2. bindi. Kaupmannahöfn 1886, s. 593–784.

Jón Ólafsson úr Grunnavík, *Relatio af Kaupinhafnarbrunanum sem skeði í október 1728. Dagbók 1725–1731 og fleiri skrif*. Sigurgeir Steingrímsson gaf út. Reykjavík 2005.

Jón Snorrason, *Tractatus historico-physicus de agricultura Islandorum priscis temporibus cum successu usitata, postea exoleta & jam restauranda*. Havniæ 1757.

Jónas Jónsson, *Íslenzkir þjóðhættir*. Einar Ól. Sveinsson bjó undir prentun. Reykjavík 1934.

Jónsbók. Lögbók Íslendinga hver samþykkt var á Alþingi árið 1281 og endurnýjuð um miðja 14. öld en fyrst prentuð árið 1578. Már Jónsson tók saman. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 8. Ritstj. Davíð Ólafsson, Már Jónsson og Sigurður Gylfi Magnússon. Reykjavík 2004.

Juel, Povel, *En god Bonde, hans Avl og Biæring*. 2. udg. København 1755. [1. útg. 1722.]

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold VI. 1576–1579. I uddrag udgivne ved L. Laursen. København 1900.

Kiøbenhavns Kongelig alene priviligerede Adresse-Contoirs Efterretninger (*Adresseavisen*) 1759–1854.

Kong Christian den Femtes Norske Lov paa nye oplagt ved Casper Peter Rothe efter Kongl. allernaadigst meddelt Privilegium. [København] 1757.

Kongelige allernaadigste Forordninger og aabne Breve som til Island ere udgivne af De höjst-priselige Konger af den Oldenborgiske Stamme. Deel 1–3. Hrappsey og Kaupmannahöfn 1776–1787.

Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Julius, August ock September, vol. IV, 1743.

Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar, för månaderne Aprilis, Majus ock Junius, vol. V, 1744.

Kongs Christians þess Fimmta Norsku lög á Íslensku útlögð. Hrappsey 1779.

Landsnefndin 1770–1771 I–II. Bergsteinn Jónsson sá um útgáfu. Sögurit 29. Reykjavík 1958–1961.

Landsnefndin fyrri 1770–1771 I–III. *Den islandske Landkommission 1770–1771* I–III. Ritstj. Hrefna Róbertsdóttir og Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir. Reykjavík 2016–2018.

Linné, Carl von, *Flora Svecica exhibens plantas per regnum sveciae crescentes systematice cum differentiis specierum, synonymis autorum, nominibus incolarum, solo locorum, usu oeconomorum, officinalibus pharmacopaeorum*. 2. ed. Stockholm 1755.

Lovsamling for Island I–IV. 1096–1783. Samlet og udgivet af Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson. København 1853–1854.

Lúðvík Kristjánsson, *Íslenskir sjávarhættir* I–V. Reykjavík 1980–1986.

Lýður Björnsson, *Íslands hlutafélag. Rekstrarsaga Innréttinganna*. Ritstj. Ásgeir Ásgeirsson. Safn til iðnsögu Íslendinga XI. Reykjavík 1998.

Lögbok Islendinga, hueria saman hefur sett Magnus Noregs kongr, lofligrar minningar so sem hans verk og formale vottar. Yferlesin Epter þeim Riettustu og ellstu Løgbokum sem til hafa feingizt. Og prentud epter Bon og forlage heiðarligs mans Jons Jonssonar Løgmans. [Hólar] 1578.

Magnús Már Lárusson, „Íslenzkar mælieiningar.“ *Skírnir, tímarit hins íslenzka bókmenntafélags* 132. árg. Reykjavík 1958, s. 208–245.

Manntal á Íslandi árið 1703. Tekið að tilhlutun Árna Magnússonar og Páls Vídalín, ásamt manntali 1729 í þrem sýslum. Þorsteinn Þorsteinsson sá um útgáfu. Reykjavík 1924–1947.

Nickolls, John, *Anmærkninger over Frankriges og Engellands Fordeele og Mangeler i henseende til Handelen og andre Kilder til Landes Magt og Styrke*. Oversat af Rasmus Finne Cortin. København 1756.

Norges gamle love indtil 1387. Bind 1. *Norges love ældre end Kong Magnus Haakonssöns regjerings-tiltrædelse i 1263*. Udg. R. Keyser og P.A. Munch. Christiania 1846.

Oeconomisk Journal eller Maanedlige Samlinger af udvalte practiske Afhandlinger, til at forbedre Huusholdnings-Kunsten, Land-Væsenet, Manufacturer, Handelen og alt hvad under det Navn Oeconomie i allervidtløftigste Meening pleyer at befattes. Januarii Maaned 1758 og Maii Maaned 1758.

Ólafur Ólafsson [Olavius], *Islendsk Urtagardsbok søfnud og samannteken bændum og alþydu a Islande til reynslu og nota*. Kaupmannahöfn 1770.

Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjalasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011. [http://skjalasafn.is/rannsoknir]

Páll Vídalín og Jón Eiríksson, *Um viðreisn Íslands. Deo, regi, patriae. 1699, 1768*. Steindór Steindórsson frá Hlöðum þýddi. Reykjavík 1985. [Frumútgáfa/*originaludgave*, Sorø 1768.]

Prior, Richard E. og Joseph Wohlberg, *501 Latin Verbs: Fully Conjugated In All The Tenses*. New York 1995.

Sigfús Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík 1920–1924.

Skýringar yfir fornyrði lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast, samdar af Páli lögmanni Vídalín. [Þórður Sveinbjörnsson sá um útgáfu.] Reykjavík 1854.

Snorri Sturluson, *Ritsafn* I. *Snorra-Edda, Egils saga*. Ritstj. Helgi Bernódusson, Jónas Kristjánsson, Örnólfur Thorsson. Reykjavík 2002.

Strøm, Hans, *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge. Oplyst med Landkort og Kobberstykker*. 1.–2. part. Sorø 1762–1766.

Sturlunga saga I–II. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. Reykjavík 1946.

Stutt ágrip af lögmannsins Páls Vídalíns glóserunum yfir fornyrði lögbókar Íslendinga, samandregið og inngefið til þess Íslenzka lærdómslistafélags af Th. S. Liliendal. Kaupmannahöfn 1782.

Sveinn Níelsson, *Prestatal og prófasta á Íslandi*. 2. útg. með viðaukum og breytingum eftir dr. Hannes Þorsteinsson. Björn Magnússon sá um útgáfuna. Reykjavík 1950.

Sveinn Sölvason, *Tyro Juris edur Barn i Logum sem gefur einfalda undervisun um þa Islendsku lagavitsku og nu brukanlegan Rettargangs mata, med samburde fornra og nyrra Rettarbota og Forordninga*. Kaupmannahöfn 1754.

Traupman, John C., *The new college Latin & English dictionary*. 2. útg. New York o.fl. 1995.

Yfirrétturinn á Íslandi. Dómar og skjöl I. 1690–1710. Björk Ingimundardóttir og Gísli Baldur Róbertsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 2011.

Þorsteinn Nikulásson, *Dissertatio historico-oeconomica de commeatu veterum Islandorum præcipue navali hodie restituendo*. Havniæ 1762.

Skammstafanaskrá · *Register over forkortelser*

Skammstafanir og styttingar sem hafa verið látnar halda sér / *Forkortelser som bibeholdes:*

1^{mi}, 1mo / 1^{ti}, 1ta, 1^{t}, 1um / 1te = primi, primo / fyrsti, fyrsta, eitt, einum / første
2^{di}, 2do / 2^{ar}, $2^{að}$, 2^{ir}, 2^{ja}, 2^{ur}, 2um / 2de, 2^{den} = secundi, secundo / annar, annað, tveir, tveggja, tveimur, tveimum / tvende, anden
3^{tii}, 3^{tio} / 3^{ji}, $3^{ðja}$, 3^{ja}, 3^{ur} / 3de, 3^{ie} = tertii, tertio / þriðji, þriðja, þremur / tre, trende (sml. tvende), tredje
4^{ti}, 4to / $4^{ði}$, $4^{ða}$, 4^{ir}, 4^{r}, 4ra, 4um / 4de, 4re = qvarti, qvarto / fjórði, fjórða, fjórir, fjórar, fjögur, fjögurra, fjögra, fjórum / fjerde, fire
5^{ti}, 5to / 5^{ti}, 5ta / 5te = qvinti, qvinto / fimmti, fimmta / femte
ɟ = ½ / hálfur / halv

2. B. J. Ref. pr. = 2. Bureau Journal Referandorum pro / önnur skrifstofa, bréfadagbók tilvísun número / andet bureau, journal referencenummer
à = á, til / på, til
A° = Anno / ár / år
a. c. = anni currentis / líðandi árs / i det løbende år
afg. = afgangne / dáni, látni
a. h. = anni hujus / þessa árs, á þessu ári / dette år
al. = alin, álnir (lengdareining eða verðeining) / alen (længdemål eller værdienhed)
a. p. / a. pret. = anni praesentis, anni praecedentis, anni praeteriti / á þessu ári, á fyrra ári / i indeværende år, i forrige eller sidst forløbne år
Apr. = Aprilis / apríl / april
art. / artic. = articulum / artikel / grein
A-Skaft. = Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssyssel
Aug. = August / ágúst / august
Árn. = Árnessýsla / Árnessyssel
b. = bók (bók Norsku laga) eða bindi (í ritröð eða hefti tímarits) / bog (bog Norske lov) eller bind (hefte i tidsskrift)
Barð. = Barðastrandarsýsla / Barðastrandarsyssel
Borg. = Borgarfjarðarsýsla / Borgarfjarðarsyssel
cap. / capit. = capitel / kapitel / kapítuli
conf. = conform / konform / í samræmi við
d. = danska / dansk
d. = den / þann
d. / dags. = dagur; dagsetning / dag; datering
Dal. = Dalasýsla / Dalasyssel
dat. = datum / dateret / daterað, dagsett
db.nr. = bréfadagbókarnúmer / brevdagbogsnummer
Decembr. = Decembris / desember / december
Dev. = Deuteronomion / fimmta Mósebók / Femte Mosebog
D.V. = Deo volente / þar til Guði þóknast annað / indtil Gud ønsker andet (sennilega / sandsynligvis)
Es. = Esaja / spádómsbók Jesaja / Esajas Bog
etc. = et cetera / etcetera / og svo framvegis

ex. = exempel / eksempel / dæmi
ex. gr. = exempli gratia / til dæmis / for eksempel
Eyjafj. = Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsyssel
f. = fiskur, fiskar (verðeining) / fiske (værdienhed)
fd. = fad (rumfangsenhed) / fat (rúmmálseining)
f. e. = for eksempel / til dæmis
Febr. = Februarius / febrúar / februar
fj. / fjórð. / fjordr. = fjórðungur (þyngdareining) / fjerding (vægtenhed)
fo. = föring eller fjerding (vægtenhed) / fjórðungur (þyngdareining)
fol. = folio / fólíó, arkarbrot
Gull. = Gullbringusýsla / Gullbringusyssel
h. a. = hoc anno; hujus anni / þessa árs / dette år
her. / herr. = herra / herre
hhr. / hhhr. / hrr. = herrar / herrer
Hnapp. = Hnappadalssýsla / Hnappadalssyssel
hndr. = hundrað, hundruð (verðeining) / hundrede, hundreder (islandsk værdienhed)
hr. = herra / herre
Hún. = Húnavatnssýsla / Húnavatnssyssel
ÍF. = Íslenzk fornrit
Ísafj. = Ísafjarðarsýsla / Ísafjarðarsyssel
ísl. / isl. = íslenska / islandsk
Jan. = Januarius / janúar / januar
Jer. = Jeremias / spádómsbók Jeremía / Jeremias Bog
Jul. = Julius / júlí / juli
kgl. / kongel. / kongl. / konungl. / kóngl. = kongelig / konunglegur, kónglegur
Kjós. = Kjósarsýsla / Kjósarsyssel
kl. = klukkan / klokken
kutt. = kutting / kútur
lib. / libr. = liber / bók / bog
lit. = litra / stafliður, bókstafur (notað við skráningu á skjölum)
L. S. = loco sigilli / í staðinn fyrir innsigli í frumbréfi / i stedet for segl i original
(L. S.) = táknar að um eftirrit er að ræða þar sem vísað er til innsiglis sem hefur verið á frumbréfinu / betyder at dokumentet er en afskrift, hvor der henvises til et segl, der var i originalen
mag. / magst. = magister
Maiest / Majest / Majst / Maj^{t} / Maj^{te} / Maj^{tis} / Maj^{ts} / Maj^{tse} / Maj^{tts} / Mayts. / Mayst / May^{t} / May^{ts} = Majestæt, Majestæts, Majestatis / hátign, hátignar (á við konung)
mk. = mark (mynt / mønt)
mk. = mörk (rúmmálseining / rumfangsenhed)
mk. = mörk (þyngdareining / vægtenhed)
m.m. = með meiru / med mere
mr. / mons. / monsr. = monsieur, monsjör (hæderstitel / virðingartitill)
m.v. = med videre / og svo framvegis
Mýr. = Mýrasýsla / Mýrasyssel
N° / no. / nr. / num. = númer / nummer
NB = nota bene / athugið vel, vel að merkja / mærk vel, læg mærke til
N-Múl. = Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasyssel
not. = note, notere / nóta, nótera (athugasemd, merkja)
Novembr. = Novembris / nóvember / november
NV = nordvest / norðvestur
NÖ = nordøst / norðaustur
Octobr. = Octobris / október / oktober
og. s.frv. / o.s.frv. / og så fr. = og svo framvegis / og så fremdeles
osv. = og så videre / og svo framvegis
p. / pag. = pagina / blaðsíða / side
pd. = pund (þyngdareining / vægtenhed)
pp. = præter plura / með meiru / foruden andet, med mere
pr. = per / á, fyrir
præpos. = præpositus / prófastur / provst
ps. = psalme / sálmur / salme
P.S. = postscript / eftirskrift / efterskrift
qv. = qvartil, kvartil / viertel, lille tønde
R. = Rex / konungur / konge

Rang. = Rangárvallasýsla / Rangárvallasyssel
rd. / rdhrs. / rdl. / rdlr. / rdls. / rdr. / rixd. / rixdl. = rigs daler / ríkisdalur, ríkisdalir
rtk. = rentukammer / Rentekammer
s^{a} = summa / samtala
sal. = salige / sálugi, sæli
Sam. = Samúelsbók / Samuels Bog
sál. = sálugi, sæli / salige
sect. = section / sektion / grein
Septembr. = Septembris / september
seqq. / sqq. = sequentes / og áfram, og svo framvegis / det følgende, etcetera
sk. = skilling, skillinger / skildingur, skildingar
Skag. = Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsyssel
skt. / st. = sankte / sankt / sankti, blessaður
S-Múl. = Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasyssel
Snæf. = Snæfellsnessýsla / Snæfellsnessyssel
sr. = séra (ærestitel anvendt til præster)
sr. / seigr. = seigneur, signor (hæderstitel / virðingartitill)
stk. = stykki / stykke
SV = sydvest / suðvestur
SÖ = sydøst / suðaustur
t. / td. = tunna (rúmmálseining) / tønde (rumfangsenhed)
v. / w. = vætt (þyngdareining og verðeining) / vægte (islandsk vægtenhed og værdienhed)
vid. = vide / sjá / se
V-Skaft. = Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssyssel
Þing. = Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsyssel
ÞÍ = Þjóðskjalasafn Íslands / Islands Nationalarkiv
ɔ: = id est / það er / det er
§ = grein / paragraf

Skammstafanir og styttingar sem leyst hefur verið upp úr athugasemdalaust / *Forkortelser som er opløst uden bemærkninger:*

1mannafar/1mannefar = einsmannafar / enmannefar, enmandsbåd
2mannafar/2mannefar = tveggjamannafar / tomannefahr, tomandsbåd
2vetur = tvævetur / to år gammel
20aldri = tvítugsaldri / i tyveårsalderen
3mannafar/3mannefar = þriggjamannafar / tremannefar, tremandsbåd
3vetur = þrevetur / tre år gammel
4vetra = fjögurra vetra / fire år gammel
4, 5 og 6falt = fjór-, fimm- og sexfalt / fire-, fem- og seksfold
4^{ra}mannafar = fjögramannafar / firemannefar, firemandsbåd
5mannafar/5mannefar = fimmmannafar / femmannefar, femmandsbåd
6mannafar/6mannefar = sexmannafar / seksmannefar, seksmandsbåd
6tugur = sextugur (60 faðmar / 60 favne)
6æringur = sexæringur / seksåringer (om båd)
7bris = Septembris / september
8br. / 8bris = Octobris / október / oktober
8ræður = áttræður (80 faðmar / 80 favne)
8æringur = áttæringur / otteåringer (om båd)
9brs. = Novembris / nóvember / november
10æringur = tíæringur / tiåringer (om båd)
12æringur = tólfæringur / tolvåringer (om båd)
Acad. Handl. = *Svenska Vetenskaps Academiens Handlinger*

adj. = adjungeret / aðstoðarmaður / medhjælper
Adresse Cont. Tidende = *Adressecontoirs Tidende* (tímarit / tidsskrift)
Agric. Isl. / De Agricult. = *Agricultura Islandorum* (bókartitill / bogtitel)
alleg. = allegere / nefna / anføre
Alt.b. = Altingsbog / Alþingisbók
anmerkn. = anmerkning / anmærkning / athugasemd
anordn. = anordning / tilskipun
ass. = assessor / meðdómari
árl. = árlega / årlig
bem^{lte} / bem^{te} = bemelte / nefndur, téður
benef. = beneficium / kirkjulén / kirkelen
ben^{te} = benævnte / nefndur, téður
besk. = beskadige / skadda
bisp. = biskup / biskop
borgem. = borgemester / borgarstjóri
bps. = biskup / biskop
br.vin = brennivín / brændevin
BW = brennivín / brændevin
C. 3^{die} = Christian 3^{die}
C. 5^{ti} = Christian 5^{ti}
C. Coll. = Cammercollegium
Chr. / Christ. = Christian, konge / Kristján konungur
Christend. s. = Christendoms saga / Kristni saga
Christ. R. = Kristinréttur (en gammel islandsk lovbog)
Ch^{ti} = Christi (før/efter Kristi fødsel / fyrir/eftir Krists burð)
Comiss. = Commissarier / nefndarmaður / kommissarius
compend. = compendium / yfirlitsrit / oversigtsværk
cour. = courant, kurant (mønt) / kúrant (mynt)
cron. = croner, kroner (mønt) / krónur (mynt)
Dan. og Nor. Beskr. = Ludvig Holbergs *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729)
Dan. og N. Oec. Mag. = *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin* (1757–1764)
Dan. og N. Stat. = Ludvig Holbergs *Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Staat* (1729)
Dannem. rig. hist. = Ludvig Holbergs *Dannemarks Riges Historie* (1732–1735)
d. e. = det er / það er
dhh^{rer} = de herrer / þeir herrar
dito / dt. = ditto / sama (og að framan)
D. K. M. = Deres kongelige Majestæt / Yðar konungleg hátign
dmca = dominica / drottins / herrens
dni = domini, dominus / herra / herre
dno = dominor / herra / herre
ejusd. = ejusdem / sama (sama dag, sama mánaðar) / samme (samme dag, samme måned)
Engell. = Engelland
episcopor. = episcoporum / biskupar / biskopper
epist. = epistola / pistill
erm^{te} = ermelte / nefndur
exemp. = exemplum / eksempel / dæmi
f. = fyrir, fyrri / for, forrige
F. 2^{di} = Frederich 2^{di} / Frederik 2^{di}
facult. = facultatis / deild í háskóla / fakultet
farmannab. = farmannabálkur / farmannabalk (lovafsnit om sømænd i den gamle lovbog, Jónsbók)
f.b.g. = fjörbaugsgarður / landsforvisning
ff.b. = framfærslubálkur / framfærslubalk (lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók)
ff.b. 4. cap. = framfærslubálkur 4. cap. / framfærslubalk 4. cap.
forbem^{lte} / forbem^{te} = forbemelte / fyrrnefndur
forbl. = forblive / forblífa
ford. = fordel / hagur
forn^{te} = fornævnte / fyrrnefndur
forordn. = forordning / tilskipun
forp. = forpagter / umboðsmaður
fr. = franskur / fransk

fr. vin = fransk vin / franskt vín
framf.b. = framfærslubálkur / framfærslubalk (lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók)
Franker. = Frankerige
Frid. = Friderich / Fredrik / Friðrik
fruent. = fruentimmer / kvenfólk
Fr^{us} 4^{tus} = Friederichus 4^{tus}
fölgel. = fölgelig / þar af leiðandi
geistl. = geistlegur / gejstlig
gl. = gamall / gammel, gamle
glor. memor. = gloriosae memoriae / háloflegrar minningar / højlovlig ihukommelse
Gr.vík = Grindavík
h. = hellig / heilagur
h.dóm = herradóm / herredømme
hell. = hellig / heilagur
herleght. = herlegheit / herlighed
Herod. = Herodotus
hist. = historie / saga
Hist. Nat. = *Historie Naturæ Islandiæ* (1772) / (Ferðabók Eggerts og Bjarna / Eggert og Bjarnis Rejsebeskrivelser)
hjal. = hjáleiga / hjaleje, afbyggersted
h.nafni = heilaga nafni / hellige navn
Holb. Nat. og folkeret. kundskab = Holbergs *Naturens og folkerettens kundskab* (1715)
Hor. = Horatius
h.orð = heilaga orð / hellige ord
Horreb. = Horrebow
ht. = heilagt / hellig
höylovl. = höylovlig / højlovlig / háloflegur
ibid. = ibidem / á sama stað
impr. = imprimatur / leyfi til útgáfu
inclus. = inclusive / inklusive / innifalinn
inf. = infra / hér að neðan / her nedenfor
instr. = instruction / fyrirmæli / instruks
isl. = islandsk / íslenskur
Isl. = Island / Ísland
Isl. dissertat. = *Islandorum dissertatio* (bókartitill / bogtitel)
Isl. opk. = *Islands opkomst* (bókartitill / bogtitel)
it. = item / einnig
ísl. l. = íslensk lög / islandsk lov
j. = jörð / jord
Jonsb. = Jonsbog / Jónsbók
Jóns m^{o} tíma = Jónsmessutíma (tiden omkring Skt. Hansdag)
K. = Konge / konungur
kaupst. = kaupstaður / handelssted
kg. / kgs. = konge, konges / kóngur, kóngs
kglegt = konunglegt / kongelig
Kiöbenh. / K.h. / Khavn = Kiöbenhavn / Kaupmannahöfn
kjöbeb. = kjöbebalk, købebalk (lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók) / kaupabálkur
kl. = klaustur / kloster
K. M. = kongelige Majestæt / konungleg hátign
kongstegnsk. = kongstegnskyld (lovafsnit om skatter til kongen i den gamle lovbog, Jónsbók) / konungsþegnskylda
kúg. = kúgildi / kogilde, qvilde
landabr. / lb.b. = landabrigðabálkur / landabrigdabalk (lovafsnit om vindikation i den gamle lovbog, Jónsbók)
landlb. / landsleyeb. / L.L.B. = landsleigubálkur / landslejebalk (lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók)
landtingskriverl. = landtingskriverlön / laun landþingsskrifara
Linn. Flor. L. = Linné *Flora Lapponica* (1737)
l.m. = lögmaður / lovmand
L.pd. = lísipd. (þyngdareining) / lispd. (vægtenhed)
m. = maður / mand
med. ord. = medicus ordinarius / landlæknir / landfysikus
mhrrr. = mine herrer / herrar mínir
M.S. = manuskript / handrit
mögul. = mögulega / mulig
nefnil. / nl. = nefnilega / nemlig
neml. / nl. = nemlig / nefnilega
Nicol. = Nicolaius
N.L. / N.l. / N.laga = Norsku lög, Norsku laga / Norske lov

næstl. = næstliðinn / næstleden, sidst forløben
octr. = octrojen / einokunarskilmálinn
oecon. = oeconomisk / økonomisk / efnahagslegur
Oecon. Magaz. = *Oeconomiske Magazin*
Oeconom. Journal. = *Oeconomisk Journal*
o.fl. / o.s.fl. = og flere / og svo fleira
oftbem^{lte} / oftbem^{te} = oftbemelte / oftnefndur
og s. v. = og så videre / og svo framvegis
Ovid. = Ovidius
óviturl. = óviturlegt / uforstandig
pers. = personer / persónur
Pontopp. = Pontoppidan
pr. = par (af sokkum) / par (strømper)
pr. c^{to} = pro cento / prósent / procent
prof. / profess. = professor / prófessor
qvæst. = qvæstion / spurning / spørgsmål
rb. = reiðubúinn / redebon, parat
rekab. = rekabalk (lovafsnit om ilanddrevet gods i den gamle lovbog, Jónsbók) / rekabálkur
rescr. = rescript / reskript, kongebrev / opið bréf, konungsboð
s. = saga / saga, historie
samtl. = samtlige / allir
Sch.clostre = Schriduclostre / Skriðuklaustri
schol. = scholasticus / sem tilheyrir skóla / som hører til en skole
scil. = scilicet / það er að segja, nefnilega / nemlig
s. d. = se dette / sjá það
sidstl. = sidstleden, forrige / síðastliðinn
Skaftef.syss. = Skaftefellssyssel / Skaftafellssýsla
skill.öl = skillingsöl
skl.pd. = skálapd. (þyngdareining) / skålpd. (vægtenhed)
sk.pd. = skippd. (þyngdareining) / skippd. (vægtenhed)
sld^{r} = sléttur dalur / slettedaler
sm. = smør / smjör
spec. / sp. = specie (mønt) / spesía (mynt)
sp.licatiurnar = supplicatiurnar
Sturl. = Sturlunga (islandsk samtidssaga fra 12. og 13. århundrede)
syss. = syssel / sýsla
sysselm. = sysselmand / sýslumaður
Söndmörs Beskriv. = *Söndmörs Beskrivelse* (*Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* 1762–1766)
s.öst = sydöst / suðaustur
testr. = testere, bevidne / staðfesta, votta
Tilforladel. Efterretn. = *Tilforladelige Efterretninger* (bókartitill / bogtitel)
tit. = titulus (kortform for angivelse af fuldt navn og titel i kopier / stytting í stað ávarps í afritum)
tjenstl. = tjenstlig / þénustusamlega
t.sogn / t.s. = tingsogn / þingsókn
ult. = ultimo / í lok mánaðar
underdanigh. = underdanighed / undirgefni, auðsveipni
v. = von / frá / fra
velbyrdigh. = velbyrdighed / velbyrðugheit
ventel. = ventelig / væntanlegur
veturg. = veturgamall / vintergammel
volm. = volume / bindi / bind
Wilh. Frider. = Wilhelm Friderich
þén.skild. / þénusk. = þénustuskyldugur / tjenesteskyldig
þjófab. = þjófabálkur / tyvebalk (lovafsnit om tyveri i den gamle lovbog, Jónsbók)
æruverðugh^{t} = æruverðugheit / ærbødighed

Hugtök og orðskýringar

Hér fylgja orðskýringarlistar á íslensku og dönsku líkt og í fyrri bindum þar sem leitast er við að útskýra fyrir lesendum með einföldum hætti torskilin orð og gömul hugtök sem mikið eru notuð í bréfunum. Ólíkt fyrri bindum eru listarnir tveir nú alveg sambærilegir, þ.e. sömu orð og hugtök er að finna á þeim báðum. Það skýrist af því að nú er nánast allur megintexti bókarinnar á dönsku og því ekki þörf á að útskýra sérstaklega ákveðin orð fyrir íslenskum lesendum en önnur fyrir dönskum lesendum. Einnig hefur sú breyting verið gerð að ekki nærri öll orð koma fyrir í neðanmálsskýringu í fyrsta skipti eins og áður heldur er látið nægja að hafa þau á listunum hér. Að öðrum kosti hefði neðanmálið orðið of umfangsmikið. Til dæmis eru allar mælieiningar og verðeiningar, s.s. alin, fiskur, hundrað og vætt, ekki skýrðar í neðanmálsskýringum. Sama á við um ýmis algeng dönsk orð sem hafa áður verið notuð endurtekið í fyrri bindum. Þau eru ekki skýrð neðanmáls heldur látið nægja að tilgreina þau í orðalista. Ýmis hugtök sem tengjast samfélagsgerð 18. aldar og fjölmörg önnur orð sem ekki skiljast vel í dönsku samhengi í dag eru hins vegar útskýrð neðanmáls í fyrsta skipti sem þau koma fyrir í hverri greinargerð eins og áður. Þá eru margvísleg atriði eingöngu skýrð í neðanmálsgreinum í bréfunum sjálfum eins og áður.

Við samantekt skýringanna var einkum stuðst við eftirtalin rit: Björn Þorsteinsson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson bjó til prentunar. Reykjavík 1991; Einar Laxness, *Íslandssaga* I–III. *a–ö*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995; *Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics*. Ritstj. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon. Reykjavík 1997; *Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. *Vef*. http://holbergordbog.dk; ISLEX-orðabókin. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. *Vef*. http://islex.is; *Íslensk orðabók*. Ritstj. Mörður Árnason, 4. útg. Reykjavík 2007. *Vef*. https://snara.is; *Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950*. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. *Vef*. http://ordnet.dk; Sigfús Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík 1920–1924. Auk þess var stuðst við: Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran*. Reykjavík 2001 og *Wool and Society*. Göteborg og Stockholm 2008 og Lýður Björnsson, *Hlutafélag Íslands*. Reykjavík 1998, varðandi hugtök tengd handverki og Innréttingunum í Reykjavík; Jón J. Aðils, *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík 1919, varðandi ýmis heiti tengd versluninni; Lúðvík Kristjánsson, *Íslenskir sjávarhættir* I–V. Reykjavík 1980–1986, varðandi hugtök tengd sjávarútvegi og Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjalasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011, varðandi manntalsþing og störf sýslumanna.

Ritstjórar tóku saman orðskýringarlistana ásamt Christinu Folke Ax. Helgi Skúli Kjartansson, Björk Ingimundardóttir og Leon Jespersen lásu listana yfir og gáfu margar

gagnlegar ábendingar um það sem betur mátti fara. Áslaug Sverrisdóttir aðstoðaði við skýringar á hugtökum tengdum vefnaði og ullarvinnu. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálk Þór Jensson sáu um flestar latneskar orðskýringar og leystu úr torræðum hugtökum. Christina Folke Ax þýddi íslenskar skýringar yfir á dönsku.

abusus = misnotkun.
accie = hlutabréf.
accise = gjöld á innlendar vörur.
accordere/accord = semja um, veita, samrýmast / samkomulag, samningur.
actum ut supra = svo fram farið sem áður segir.
advenant / eftir advenant = hlutfallslega / í hlutfalli við.
afrett/afrætt = afréttur.
alin (al.) = lengdareining. Lengdareiningin alin (öln) samsvaraði upphaflega lengd framhandleggs frá olnboga og fram á fingurgóma. Á Íslandi á 17.–18. öld var venjulega miðað við svonefnda Hamborgaralin sem var 57,1 cm. Hún var einnig nefnd íslensk alin. Árið 1683 var dönsk alin fastsett 62,8 cm. Árið 1835 var samþykkt að danska alinin væri 62,7 cm og var hún einnig nefnd Sjálandsalin.
alin (al.) = verðeining. Verðeiningin alin jafngilti einni alin vaðmáls sem samsvaraði tveimur fiskum.
allegere = nefna, tilgreina.
andrage = tilgreina.
angel = öngull.
angelegen = áríðandi, þýðingarmikill.
anker = rúmmálseining, um 40 lítrar.
Anno die et loco ut supra = ár, dag og stað sem áður segir.
anstalt = ráðstöfun, aðgerð.
ante = fyrir, áður.
antiqvarius = fornfræðingur.
antiqvitet = fornfræði, vísar gjarnan til gamalla sagna og handrita.
aparte / à parte = sérstaklega, út af fyrir sig.
appellation = áfrýjun.
applicere = nota, hagnýta.
approbere = samþykkja.
arvebalk = erfðabálkur, erfðatal Jónsbókar.
avanceret = kominn langt, háþróaður.
badstue = baðstofa.
bátar → femmannefar, firemannefar, otteæring, seksæring, sexmannefahr, tiæring, tolværing, tomannefar, tremannefar.
beder = betra.
bederve/bedervelse = skemma, eyðileggja / skemmd, eyðilegging.
beneficiarius = lénsprestur. Prestur sem hefur kirkjulén (beneficium).
beneficium = kirkjulén. Kirkjustaður sem biskup hafði forræði yfir og veitti presti að léni. Prestar sem höfðu kirkjulén höfðu fullt forræði yfir viðkomandi kirkjustað og hirtu af honum allar tekjur, auk annarra jarða og ítaka sem fylgdu. Föst prestssetur voru einnig oft nefnd beneficium.
beobagte = annast, sjá um, gæta hagsmuna.
besigtelsismenn = vöruskoðunarmenn sem önnuðust árlega vöruskoðun á höfnum. Skoða átti vörubirgðir kaupmanna í hverri höfn um leið og skip komu að vori og setja niður eða lækka verð á þeim vörum sem ekki þóttu fullgildar. Danska *besigtelsemænd*.
besynderlig = einkum, aðallega.
bie = bíða.
billig/billighed = sanngjarn/sanngirni. → ubillig.
bivaane = vera viðstaddur.
blödfisk = blautfiskur, ferskur fiskur.
boende = bóndi.
boeslod/boesloed = búslóð, aleiga.
Búalög = safn gamalla reglna, einkum um verðlag, mælieiningar og hvers konar venjur í viðskiptum og landbúnaði.
búreisuskattur = sérstakur skattur lagður á alla sem reistu bú (stofnuðu nýtt bú eða heimili).

bygdelaug/bygdelav = byggðarlag.
bygselbref/byxelbrev = byggingarbréf.
bygsle/byxle jord = byggja einhverjum jörð eða jarðarpart, þ.e. leigja honum jörðina til ábúðar.
böygd/böigdelaug/böygdelav = byggð, byggðarlag.
casus = tilfelli.
centner = þyngdareining. Eitt centner samsvarar 100 skálapundum eða um 50 kg.
chirurgus = kírúrg. Handlæknir með verklega þjálfun en enga menntun í lyflæknisfræði. Þeir tóku próf hjá landlækni. → fjórðungslæknir.
commercium = verslun.
commoditet = þægindi, hagkvæmni.
compagnieshandel = félagsverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags líkt og á dögum Almenna verslunarfélagsins (1764–1774). Gagnstætt við umdæmaverslun (d. *separathandel*) þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna líkt og tíðkaðist á fyrri hluta 18. aldar. → separathandel.
Compagniet = Almenna verslunarfélagið 1764–1774. → handelscompagniet.
Compagniet = Det Islandske Compagnie, Det Octroyerede Islandske Compagnie = Hörmangarafélagið 1743–1758.
conditionere = vinna úr samkvæmt viðmiðum.
confundere = rugla saman, blanda saman.
consecancer = afleiðingar.
conservere/conservation = varðveita, halda við / verndun, varðveisla.
contribuere/contribution = leggja af mörkum, stuðla að, greiða framlag til / framlag, álögur.
convention = samkomulag, samningur, samþykkt.
courantdaler = mynteining. → ríkisdalur.
crepere = drepast.
cronedaler = mynteining. → ríkisdalur.
cronlage = álag ef greitt er með kúrantdal.
dagsláttur = vinnukvöð, dagsverk karlmanns um slátt. Einnig nefnt dagsverk. → kvaðir.
dagsverk → dagsláttur, kvaðir.
dannemand = dáindismaður, heiðursmaður.
datum ut supra = dagsetning sem áður segir.
deduction = ályktun.
degger = magneining. Einn tugur af skinnum, t.d. refaskinnum.
delinqvent = afbrotamaður sem hefur verið ákærður eða dæmdur.
delinqventsag = sakamál.
dependere = vera háður, vera komið undir einhverju.
disputere = ræða, rökræða.
disputer/dispyter = ágreiningur, heiftarleg skoðanaskipti.
disputerligt = vafasamt, umdeilanlegt.
dýratollur = sérstakur skattur notaður til að standa straum af kostnaði við eyðingu refa. Einnig nefndur refatollur.
eftirlegumaður = kaupmaður eða aðstoðarmaður hans sem var eftir í landinu yfir veturinn þegar skip voru farin að hausti.
eftirliggjari → eftirlegumaður.
ejusdem = sama (sama dag, sama mánaðar).
emploj/emplojere = atvinna, starf / nýta, fá vinnu við.
eragte/eragtning = álíta, gera ráð fyrir, álykta / skoðun, hugleiðing, álitsgerð.
erholde = fá úthlutað, taka á móti.
erlange = fá, hljóta.
estime/æstime = virðing.
exception/excipere = undantekning/undanskilja.
excuse/excusere = afsökun/afsaka.
exsecution = aftaka, aðför, refsing.
extradere/ekstrahere = draga út, afrita.
eyrisvöllur = skák af túni eða engi sem talið var eitt dagsverk að slá, 30 × 30 faðmar.
facil = léttur, þægilegur.
faðmur = lengdareining. Einn faðmur samsvarar þremur álnum.
fardagar = fjórir fyrstu dagarnir (fimmtudagur til sunnudags, vikan á sumrin byrj-

aði á fimmtudegi) í sjöundu viku sumars sem hefst á bilinu 31. maí til 6. júní. Þá áttu ábúendaskipti að fara fram.

fast = næstum.

fálkanaut = nautgripir sem slátrað var til fóðurs handa fálkum konungs á leiðinni til Kaupmannahafnar.

feldtbereederie = skinnaverkun, hvítsútun (álúnsútun).

femmannefar/femmannefahr = fimmmannafar.

firemannefar/firemandsfahr = fjögramannafar.

fiskever/fiskevær = fiskiver.

fiskihöfn = höfn þar sem aðallega er verslað með sjávarafurðir → sláturhöfn.

fiskireikningur = verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með sjávarafurðum, öfugt við prjónlesreikning þar sem verðlag miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum. → prjónlesreikningur.

fiskur (f.) = verðeining. Jafnvirði þurrkaðs fisks af tiltekinni stærð, um 1 kg. Tveir fiskar jafngiltu einni alin vaðmáls.

fjallagrös/grasaferð = fjallagrös (*Cetraria islandica*) voru mikið nýtt á Íslandi fyrr á öldum bæði til manneldis og lækninga. Farið var í sérstakar grasaferðir á heiðar upp á vorin þar sem fjallagrösum var safnað, oftast um miðjan júní og tók nokkra daga.

fjárpestin/fjárkláðinn/fjársýkin = sauðfjársjúkdómur (húðsjúkdómur af völdum fjárkláðamaurs) sem barst til Íslands 1761 með enskum kynbótahrútum á fjárbúið á Elliðavatni. Árið 1769 hafði fjárpestin breiðst út um allt Suðurland, Vesturland og vestanvert Norðurland og valdið miklum skaða en náði ekki til Austfjarða og Vestfjarða. Lækningatilraunir báru ekki árangur. Niðurskurður og fjárskipti hófust haustið 1772 í nokkrum áföngum, m.a. fyrir tilstuðlan Landsnefndarinnar, og var lokið 1779. Nú oft talað um fjárkláðann fyrri til aðgreiningar frá fjárkláðanum síðari 1855–1877.

fjórðungschirurgus/fjórðungslæknir = heiti á tveimur og síðar þremur læknum sem störfuðu hver í sínum landsfjórðungi. Fyrst skipaðir 1766 norðanlands og vestanlands og 1772 austanlands. Landlæknir starfaði einn á Suðurlandi til 1799. Fjórðungslæknar lærðu handlækninisfræði og tóku próf hjá landlækni. → chirurgus.

fjórðungur (fj.) = þyngdareining, tæp 5 kg. 1 fjórðungur = 20 merkur.

fjörufiskur = greiðsla fyrir þangfjöru til eldiviðar. Algengasta greiðslan var 20 fiskar eða hálf vætt.

forlag/forlagseyrir = viss eign sem var talin nægja til framfærslu um ákveðinn tíma sem leiddi til skyldu fólks að framfæra ættingja sína. Forlagseyririnn ákvarðaðist nánar eftir skyldleika og efnum.

formelde/formælde/formældning = segja til um, gefa upp / ákvörðun, tilkynning.

fournere/fournering = útvega, birgja upp / aðdrættir.

framfærslubalk/fremförslebalk = framfærslubálkur Jónsbókar.

frelse = frelsi.

fremfarne = framfarnir, liðnir, látnir.

fremmede baade → inntökuskip.

fri skyds → hestlán.

föring → fjórðungur.

förstningen = í fyrstu, í byrjun.

gagnvaður = hákarlavaður. → lagvaður.

gaver / have gaver = hafa gáfur.

gelinge = heppnast, ná árangri.

genere / in genere = almennt.

gjaftollur = skattur greiddur af lausafé (ekki fasteign) sem rann til sýslumanna.

goder = goðar eða goðorðsmenn, sem fóru með æðsta vald í landinu á þjóðveldistímanum.

græsmark = tún.

handelscompagniet = Almenna verslunarfélagið 1764–1774. → Compagniet.

hart at / hardt ad = hartnær, næstum.
haugedyrkning = garðrækt, matjurtarækt-un.
haukall/havkall/havkald/havkalv = hákarl.
hauset/hausæt/hausetter/hausætter = háseti/hásetar.
hestlán = skylda leiguliða (eða hjáleigubónda hjá honum) til að lána hest. → kvaðir.
hestur = gömul magneining af heyi sem jafngilti því sem einn hestur gat borið, venjulega um 80–100 kg.
heytollur = vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest eða fóður sem því nam. → lambseldi/lambsfóður.
hjáleiga = smábýli, leigt út frá annarri jörð.
hjáleigumaður = maður sem býr í hjáleigu.
hjemmemark = tún.
hlutir, dauðir = hlutir við aflaskipti umfram fjölda bátsverja sem venjulega gengu til bátseiganda og landeiganda fyrir leigu á bát, veiðarfærum og aðstöðu í landi og stundum til formanns í viðbót við hans reglulega hlut.
hlutur = hluti í sameiginlegum fiskafla.
hlöt → hlutur.
hoesboende/hosboende = húsbóndi.
hospítalshlutur = sérstakt gjald lagt á þá sem stunduðu sjóróðra til að standa straum af kostnaði við holdsveikraspítalana. Gjaldið nam einum hlut af hverju skipi, ákveðinn dag á ári.
hoveri → kvaðir.
hovetbolle → höfuðból.
hreppur = lægsta veraldlega stjórnsýslustigið. Í hverjum hreppi voru þrír til fimm hreppstjórar. Þeir voru útnefndir af sýslumanni og áttu að hafa eftirlit með framfærslumálum, landbúnaði og tíundargreiðslum með fleiru.
hríshestur = skylda leiguliða (eða hjáleigubónda hjá honum) til að færa hestburð af hrísi heim til landeiganda eða umsjónarmanns jarðar. → kvaðir.
hujus = þessa (þessa mánaðar).
hundrað (hndr.) = verðeining. Eitt hundrað samsvaraði 120 álnum eða einu kúgildi. Verðmæti jarða var metið í hundruðum.
húsaleiga = þjónustukaup. Eftirgjald sem utanaðkomandi sjómenn greiddu fyrir drykk, grauta, þjónustu, þvott og matseldun en ekki húsnæði því að fyrir það var ekki greitt. Ýmist nefnt húsaleiga, soðningarkaup eða þjónustukaup. Gjaldið var nokkuð mismunandi eftir landsvæðum, vanalega um 15–20 fiskar yfir vertíðina. Á Snæfellsnesi var auk þess venja að láta alla þorskhausa upp í þjónustukaupið en um það var mikið deilt á síðari hluta 18. aldar.
húsfólk → húsmaður.
húsmaður = maður (karl eða kona) sem leigði húsnæði hjá bónda á sveitabæ en var út af fyrir sig. Oft einn en stundum með fjölskyldu. Húsmenn höfðu oft einhver jarðarafnot og stundum ákveðna vinnuskyldu en töldust ekki vera vinnumenn bænda. Þessi staða var þannig nokkurs konar millistig milli bænda og vinnufólks.
húsmannstollur = skattur sem bændur greiddu fyrir hvern húsmann sem þeir héldu. Skatturinn nam tíu fiskum fyrir hvern húsmann sem tíundaði eitt hundrað eða meira.
hverer = hverir.
höetold → heytollur.
höfuðból = stórt býli. Til þess að jörð gæti talist höfuðból varð hún að vera metin til 60 hundraða eða meira. Höfuðból höfðu lagalega sérstöðu, t.d. um erfðir sem miðaði að því að þau héldust í ættum.
ildebrand = eldiviður.
immer = alltaf, aftur og aftur.
importere = færa, gefa í aðra hönd, skipta miklu máli.
inderste → húsmaður.
indrömme = rúma.
Innréttingarnar = hlutafélag stofnað 1751 til að efla atvinnuvegi landsins. Megin-

áhersla var lögð á ullarvinnslu, vefnað, skinnaverkun og færaspuna. Einnig reynt að koma á fót þilskipaútgerð og brennisteinsvinnslu. Innréttingarnar nutu töluverðs stuðnings danskra stjórnvalda.

innstæðubátar = bátar í eigu konungsútgerðarinnar. Bátarnir voru hafðir á jörðum í eigu konungs og leiguliðarnir á þeim og hjáleigubændur þeirra voru skyldaðir til að róa á þeim yfir vertíðina. Var það nefnt mannslán. Konungsútgerð var mest á Suðurnesjum og í Vestmannaeyjum. Danska *inventariibaade*. Sama fyrirkomulag var haft á útgerð biskupsstólanna.

innstæðukvíldi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar kvíldi, innstæða eða innstæðukvíldi. Einnig talað um leigukúgildi og stundum aðeins kúgildi. → leigukúgildi, kúgildi. Danska *inventariikvilder*.

inntökuskip = aðkomubátur. Bátar sem utanaðkomandi menn komu með til að róa á yfir vertíðina og leigðu þá uppsátur og aðstöðu hjá bændum við sjávarsíðuna.

inqvirere = rannsaka, grennslast fyrir um.

insinuere = afhenda, fá í hendur.

intrader = tekjur.

inventariibaade → innstæðubátar.

inventarkvilder/inventariiqvilder/inventarqvæg → innstæðukvíldi.

islandsk mos → fjallagrös.

itzige = núverandi.

ítak = réttur til ákveðinna nytja af jörð í eigu annars.

jökel/jökul = jökull.

kaupamaður = maður í tímabundinni vinnu við heyskap hjá öðrum á sumrin.

kaupavinna → kaupamaður.

kiersey/kirsey = kersa, þéttofin ullarvoð — vaðmál. Mikið þæfð, hvít eða lituð. Meðal vefnaðarvöru sem framleidd var í klæðavefsmiðju Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðariðn.

kirkjuinnleiðsla kvenna = kirkjuathöfn þar sem prestur leiddi konu í kirkju nokkrum vikum eftir barnsburð svo að hún gæti hreinsast fyrir Guði.

kirkjustóll = kirkjubók, þ.e. reikningar og eignaskrár kirkju.

kjære sig om = kæra sig um.

kjöbebalk = kaupabálkur Jónsbókar.

kjöbstad/kjöbsted = verslunarstaður.

klausturhaldari = umboðsmaður klaustureigna sem eftir siðaskipti voru lagðar undir konung. Einnig nefndur forpagtari.

klæði/klæðagerðariðn = önnur af tveimur framleiðslugreinum vefsmiðja Innréttinganna í Reykjavík (hin var taugerð). Klæðagerð snerist um framleiðslu á einskeftueða vaðmálsvoðum ofnum úr snúðlinu ullarbandi — loðbandi. Eftirmeðhöndlun voða var þæfing, ýfing, lóskurður, burstun og pressun. Klæði var einlitt, hvítt eða litað. Mismunandi gerðir af klæði mátti framleiða með mismunandi áherslu á ofangreinda liði eftirmeðhöndlunar. → taugerð/taugerðariðn.

kommercekollegiet = ein af stjórnarskrifstofum ríkisins í Kaupmannahöfn. Þrjú kommercekollegi voru starfandi á einveldistímanum, hið fyrsta 1668–1691, annað 1704–1708 og þriðja 1735–1816. Verkefni þess var að sinna ýmiss konar verslunar- og tollamálum, handverki og landsagamálum.

kotemænd/kotunger = kotungar, hjáleigumenn, tómthúsmenn og aðrir fátækir smábændur.

kristfjárjörð = jörð gefin Kristi til styrktar fátækum. Kristfjárjarðir voru í umsjá hreppa og rann ágóði af þeim til framfærslu fátækra.

krónudalur = mynteining. → ríkisdalur.

kúgildi = verðeining. Sem verðeining jafngilti kúgildið einu hundraði sem samsvaraði einni gallalausri kú eða sex ám, loðnum og lembdum í fardögum.

kúgildi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar kúgildi og þá oft talað um leigukúgildi, ásauðarkúgildi og

stundum kýrkúgildi. → leigukúgildi, innstæðukvíldi.

kúrantdalur = mynteining. → ríkisdalur.

kútur = rúmmálseining. 1 kútur = 8 pottar eða um 7,7 lítrar.

kvaðir = ákveðnar vinnuskyldur leiguliða í þágu landeigenda eða umsjónarmanna jarða voru kallaðar kvaðir. Þær voru hluti af leigugjaldi jarðanna en einnig lagðar á hjáleigur. Kvaðir gátu verið margvíslegar. → dagsláttur, dagsverk, hestlán, hríshestur, mannslán, skipsáróður.

kvartil = lítil tunna, samsvaraði 8 pottum.

kvint = þyngdareining. Eitt kvint samsvarar fimm grömmum.

kvíildi/kvíldi = annað heiti yfir kvígildi eða leigukúgildi. → leigukúgildi.

kvægsygen → fjárpestin.

lagvaður = hákarlavaður, þ.e. lína með tveimur önglum sem látin var liggja í sjó milli þess sem vitjað var um. Einnig nefndur gagnvaður. → gagnvaður, setusókn.

lambseldi/lambsfóður = vetrarfóðrun lambs fyrir sóknarprest. → heytollur.

landaurar = gjaldgengar vörur á föstu verði sem ákveðið var af yfirvöldum.

landprang = óleyfileg verslun með vörur utan verslunarstaðanna.

landsleigubalk/landsleje/landsleyebalk = landsleigubálkur Jónsbókar.

landstinget = landsþingið, Alþingi á Þingvöllum.

landsvísa / á landsvísu = eftir landaurareikningi, samkvæmt venju í landinu.

laugmandstold → lögmannstollur.

laugrettemænd → lögréttumenn.

lausamaður/lausamennska = lausamaður, lausakona eða lausafólk var undanþegið því að vera í ársvistum hjá bændum. Löglegir lausamenn áttu að greiða lausamennskutoll þar til lausamennska var bönnuð árið 1783.

lavrette → lögrétta.

legorðsmál = samfarir utan hjónabands, mál sem komu fyrir dómstóla, þegar þær leiddu til þungunar.

leigukúgildi = ær og kýr sem leigðar voru með jörðum voru kallaðar leigukúgildi. Stundum aðeins nefnt kúgildi eða kvíldi, innstæða eða innstæðukvíldi. → kúgildi, innstæðukvíldi.

leiguliði = sá sem leigir og býr á jörð í eigu annars.

leigur → smjörleigur.

lejeqvilde/leyeqvilde → leigukúgildi.

lejlending/lejlænding/leylænding → leiguliði.

lest = rúmmálseining. Ein lest af algengustu vörum eins og mjöli, baunum, smjöri, kjöti, fiski og öli samsvaraði 12 tunnum.

lest = þyngdareining. Ein lest af hörðum fiski eða skreið samsvaraði 15 skippundum eða um 2.400 kg. → skippund.

lides = líðast, þolast.

lísipund = þyngdareining. Eitt lísipund samsvaraði 8 kg.

ljóstollur = sérstakur skattur, lagður hvern tíundarskyldan mann, ætlaður til að standa straum af kostnaði við að lýsa upp kirkjur og til að útvega vín og brauð. Húsmenn og tómthúsmenn greiddu hálfan ljóstoll.

lögmannstollur = sérstakur skattur sem rann til lögmanna til að bæta launakjör þeirra. Hann nam tveimur fiskum af hverri jörð og lausafé yfir eitt hundrað. Lögboðinn 1688.

lögrétta = dómstóll og þinglýsingarstaður á Alþingi.

lögréttumenn = menn sem kallaðir voru á Alþingi til að starfa í Lögréttu (dómstól og þinglýsingarstað á Alþingi). Samkvæmt Jónsbók voru þeir upphaflega 36 að tölu en var fækkað í 16 árið 1732 og gegndu eftir það aðeins hlutverki þingvotta. Þeir fengu laun og nutu nokkurra fríðinda og virðingar.

lösemand → lausamaður.

lött/lödt → hlutur.
manneldi = skylda bænda að framfæra ómaga. Hver skattskyldur bóndi var skyldugur að vista ómaga hjá sér um tiltekinn tíma eftir efnahag og sjá honum fyrir fæði. Nefndist þessi skylda frá fornu fari manneldi.
mannslán = róðrarkvöð. Skylda leiguliða og hjáleigubænda að róa á bátum landeigenda og umsjónarmanna jarða á vertíð eða sinna flutningum. Róðrarkvaðir fylgdu oft konungsjörðum og jörðum biskupsstólsins í Skálholti. Stundum gátu landsetar losað sig undan kvöðinni með því að greiða 20 álnir (40 fiska). Einnig talað um skipsáróður. → kvaðir.
manntalsfiskur = gjald lagt á aðkomumenn sem komu í verstöðvar til útróðra og rann til sýslumanna sem þóknun fyrir aukna löggæslu á vertíð. Tíðkaðist aðallega á Snæfellsnesi og í Gullbringusýslu.
manntalsþing = lögboðið þing, sem hver skattskyldur bóndi var skyldugur að sækja árlega, haldið undir stjórn sýslumanna á ákveðnum þingstað í hverjum hreppi að vori. Á manntalsþingi fór m.a. fram álagning og innheimta skatta og tolla, birting konungsbréfa og ýmissa tilkynninga, skipan hreppstjóra og ýmis dómstörf.
manqvere/mankere = vanta, skorta.
manqvement = galli, vanræksla.
mark (mk.) = mynteining í Danmörku frá miðri 16. öld. 1 mark = 16 skildingar. 1 ríkisdalur = 6 mörk = 96 skildingar.
matgjafir → manneldi.
máldagabækur = máldagabækur biskupa, skrár yfir eignir og ítök kirkna.
málfaðmur = lengdareining. Einn málfaðmur samsvaraði þremur og hálfri alin.
meleret = litað (gjarnan í mörgum litum).
menage/menagere = sparnaður/spara.
mentionere = nefna, fjalla um.
míla, dönsk = rúmir 7,5 km.
mislige = varhugaverður, vafasamur.
misligheder = óheppileg athæfi.
mislinge = misheppnast.
moetörv = mór.
mulct/mulkt = sekt, múlkt.
mælieiningar og verðeiningar → alin (al.), anker, centner, degger, faðmur, fiskur (f.), fjórðungur (fj.), hestur, hundrað (hndr.), kúgildi, kútur, kvartil, kvint, lest, lísipund, málfaðmur, míla, mörk (mk.), pottur, skippund, tunna (t.), vætt (v. / w.), örtugur.
mörk (mk.) mæld = rúmmálseining, um 0,248 l.
mörk (mk.) vegin = þyngdareining, um 248 g. 20 merkur = 1 fjórðungur. → vætt.
nachdeel = óþægindi, ókostur.
negoce = verslun.
nestafvigte/næstafvigte = undangenginn, síðastliðinn.
nöd = naut.
nödsiunsvahrer/nödsynsvahrer = nauðsynjavörur.
Oberret → Yfirréttur.
objection = mótbárur, mótrök, mótmæli.
obtinere = fá, öðlast.
oeconomiegotzet/oeconomiens jordegodz = jarðeignir sem heyra undir ráðsmann biskupsstóls og skóla en ekki beint undir biskupsembætti eftir aðskilnað á fjárhaldi biskupstólanna og biskupsembættanna. → separationsacten.
oeconomus = ráðsmaður (einkum ráðsmaður biskupsstóls).
ombud/ombudsjorder → umboð/umboðsjarðir.
ombudsholder = umboðshaldari. → umboð/umboðsjarðir.
ongefer/ongefehr/ongefær = um það bil.
opland = uppsveitir. Byggð sem liggur inn til landsins, fjarri sjó.
oplandsbonde = bóndi upp til sveita sem aðallega lifir af búfjárrækt, gagnstætt við þann sem býr við sjávarsíðuna. → söebonde.
oppebörsel = innheimta, móttaka.

opsidder = ábúandi, leiguliði.
opslaa = slá gras.
ordinair = almennur, venjulegur.
otteæring = áttæringur.
pakklæde (pach) = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðavefsmiðju Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðariðn.
passato = síðastliðinn (mánuð).
pensionsjord = jörð sem lögð hefur verið til framfærslu sóknarprests.
polerede/polerte = siðaðir, háttvísir.
portionsregning = rekstrarreikningur kirkjunnar
pottur = rúmmálseining. 1 pottur = 0,966 lítrar.
prjónlesreikningur = verðlag kaupstaðarvöru sem miðast við að greitt sé með landbúnaðarafurðum, öfugt við fiskireikning þar sem verðlag miðast við að greitt sé með sjávarafurðum. → fiskireikningur.
projektmakari = algengt heiti yfir þá sem komu fram með viðreisnartillögur á 18. öld. Gjarnan notað um þá sem þóttu koma með óraunhæfar hugmyndir og stundum í niðrandi merkingu. Kommercekollegiið í Kaupmannahöfn auglýsti árið 1735 eftir tillögum til viðreisnar ríkinu.
proponere/proposition = leggja til, stinga upp á / tillaga, uppástunga.
proprietariijarðir = bændajarðir, jarðir í einkaeign.
proprietarius = jarðeigandi, eignamaður, eigandi leigujarða. Einnig kirkjubóndi, þ.e. eigandi kirkju sem ekki er lénskirkja (beneficium).
provision = birgðir, aðdrættir.
præcaution = ráðstöfun.
præferere = taka fram yfir, kjósa frekar.
præjudicere = ákveða fyrir fram, mismuna.
præses = formaður.
præsummere = gera ráð fyrir.
prætendere/prætention = krefja, heimta / krafa, tilkall.
public/publico = almenningur, opinber.
pulshoseregning → prjónlesreikningur.
púlssokkar = sokkar úr grófu ullargarni.
pykklæde (puck) = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðavefsmiðju Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðariðn.
qvader → kvaðir.
qvartel → kvartil.
qvilde → kvíldi, leigukúgildi.
qvint → kvint.
qvittere = segja upp.
qvægsygen → fjárpestin.
raison = ástæða, rök, skynsemi.
raisonere = álykta, færa rök fyrir.
rar = sjaldgæfur.
rask = fremur þunn voð með vaðmálsvend framleidd í taugerð Innréttinganna í Reykjavík. Uppistaða úr kambgarni en ívaf breytilegt þó oftast loðband. Af rask eru til margar gerðir. → taugerð/taugerðariðn.
regale = konungseign.
regres = endurkrafa.
rekabalk = rekaþáttur Jónsbókar.
rep → hreppur.
repliqvere = svara.
repstjore/repstyrer = hreppstjóri. → hreppur.
republiqvens tid / republicanske tider = vísar til þjóðveldistímans 930–1262.
reqvisita = skilyrði, krafa, forsenda.
restituere/restitution = bæta upp / uppbót.
retterbod = réttarbót. Lagaviðaukar eða lagabreytingar konungs.
reveneur = tekjur.
rigsort = gömul mynteining í Danmörku. Eitt rigsort jafngilti ¼ ríkisdal eða 24 skildingum.
ríkisdalur = gjaldmiðill í Danmörku frá miðri 16. öld til 1873. Á 18. öld voru þrjár tegundir myntar í gangi (með mismiklu silfri): ríkisdalur í kúrantmynt (kúrantdalur) jafngilti 96 skildingum, ríkisdalur í krónumynt (krónudalur) jafn-

gilti 102 skildingum og ríkisdalur í spesíumynt (spesíudalur) jafngilti 108 skildingum. Olli þetta oft og tíðum miklum glundroða í peningaviðskiptum.

sagefald → sakeyrir.

sagefaldsforpagter = umboðsmaður sakeyris, þ.e. sá sem hafði sakeyri konungs á leigu. → sakeyrir.

sajette = samheiti yfir fremur létt og þunnt tau framleitt í taugerð Innréttinganna í Reykjavík undir ýmsum sérheitum, þ. á m. var rask. → taugerð/taugerðariðn.

sakeyrir = tekjur konungs af sektum fyrir lögbrot. Á 18. öld var venja að sýslumenn tækju sakeyrinn á leigu um ákveðinn tíma en greiddu síðan konungi fast gjald fyrir.

salarere = borga, launa.

schæfferíið/schæfferiet = kynbótabú Friederich W. Hastfers, baróns á Elliðavatni, sem var stofnað 1756 með það að markmiði að bæta ull íslenska fjárstofnsins. Rekstur búsins lagðist af í kjölfar fjárkláðans sem barst til landsins með enskum kynbótahrútum sumarið 1761. Innréttingarnar ráku annað fjárbú að Elliðakoti (Helliskoti) í Mosfellssveit sem var stofnað 1758 til að styrkja ullaröflun fyrir verksmiðjurnar í Reykjavík. Rekstur þess lagðist einnig af í kjölfar fjárkláðans. Um tvö aðskilin og ótengd bú var að ræða.

seculum = öld.

seksæring = sexæringur.

sel/selstaða = bithagi og nokkrir húskofar fjarri heimabæ þar sem búfé var látið ganga á sumrin, oft upp til fjalla eða í útjaðri jarða. Ein eða fleiri vinnukonur dvöldu í selinu yfir sumarið og önnuðust mjaltir og vinnslu mjólkurafurða ásamt smaladreng. Var þetta gert til að hlífa heimahögum yfir sumartímann.

separathandel = umdæmaverslun. Verslunarfyrirkomulag þar sem hafnirnar voru leigðar út til einstakra kaupmanna líkt og tíðkaðist á fyrri hluta 18. aldar. Gagnstætt við félagsverslun (d. *kompagnihandel*) þar sem allar hafnir landsins voru leigðar út saman til eins félags líkt og á dögum Almenna verslunarfélagsins (1764–1774). → compagnieshandel.

separationsacten = fjallar um aðskilnað alls fjárhalds eigna biskupsstólanna og skólanna annars vegar og biskupsembættanna hins vegar. Nefnd sem fjalla átti um málið var stofnuð 1755. Aðskilnaðurinn var samþykktur á Alþingi 1764 og fékk staðfestingu konungs 1767.

setja á heyin = ákveða hvað ráðlegt sé að láta lifa af skepnum miðað við heybirgðir að hausti.

setusókn = hákarlafæri með einum öngli sem setið var við úti á sjó í svonefndum hákarlalegum sem tóku oft marga daga. Einnig nefnd hákarlasókn. → lagvaður.

sexmannefahr = sexmannafar.

siddestue = baðstofa.

sidle/sidlig = seint, síðla.

sigelse = ákvörðun, niðurstaða.

skattur og tollar → búreisuskattur, dýratollur, gjaftollur, heytollur, hospítalshlutur, húsmannstollur, lambseldi, ljóstollur, lögmannstollur, manneldi, manntalsfiskur, skiptitíund, tukthústollur.

skippund = 320 pund eða 160 kg. → lest.

skiptitíund = tíund af eign sem nam fimm hundruðum eða meira nefndist skiptitíund því að henni var skipt í fjóra staði: til biskupa, presta, kirkna og fátækra. Tíund af eign sem nam minna en fimm hundruðum rann óskipt til fátækra og var kölluð fátækratíund.

skjæl / med saa skjæl = með því skilyrði.

skjötte om = skeyta um.

sláturhöfn = höfn þar sem aðallega er verslað með landbúnaðarafurðir. → fiskihöfn.

smalfabriqve = tauvefsmiðja. → taugerð/taugerðariðn.

smjörleigur = afgjald fyrir leigukúgildi sem

venja var að greiða í smjöri. Stundum aðeins nefnt leigur.
soulagement = léttir, linun.
soumission = auðmýkt, undirgefni.
soutenere/soutinere = styrkja, halda uppi.
spesíudalur = mynteining. → ríkisdalur.
sportler = aukatekjur, sporslur.
staden / her til staden = Kaupmannahöfn.
stampemölle = þófaramylla. Vatnsknúin mylla búin nokkrum hnöllum sem gengu niður í trog fyllt með einhvers konar lút. Notuð í Innréttingunum í Reykjavík til að þæfa klæðavoðir og hugsanlega elta skinn.
stockfisk = skreið, þurrkaður fiskur.
storabole = stórabóla 1707–1709.
stóridómur = löggjöf um siðferðismál, samþykkt á Alþingi 1564.
ströegods = jarðeignir konungs aðrar en þær sem tilheyra klausturumboðunum og liggja dreifðar um landið. → umboð/umboðsjarðir.
subordination = hlýðni, undirgefni, vera lægra settur.
subsistere/subsistence = draga fram lífið/lífsviðurværi.
supponere = gera ráð fyrir.
supra = fyrir framan. → ut supra.
sur valde = sur valle, mysa.
surtarband/surterbrand = surtarbrandur.
sveit = byggð, hérað eða hreppur (sbr. að vera á sveit). Gjarnan notað um byggð sem liggur inn til landsins, gagnstætt við byggðarlög við sjávarsíðuna.
sveitebonde/sveitemand = vísar einkum til bænda upp til sveita sem aðallega lifa af búfjárrækt, gagnstætt við þá sem búa við sjávarsíðuna. → oplandsbonde, söebonde.
sviter/svyter = afleiðingar.
synodus generalis = almenn prestastefna.
söebonde = bóndi við sjávarsíðuna sem aðallega lifir á sjávarafla. → oplandsbonde.
söevand = sjór.
söjder = sauðir, sauðfé.
söl = söl, rauðþörungur sem var mikið nýttur til manneldis áður fyrr.
taugerð/taugerðariðn = önnur af tveimur framleiðslugreinum vefsmiðja Innréttinganna í Reykjavík (hin var klæðagerð). Taugerð snerist um framleiðslu voða þar sem uppistaða var ullargarn — kambgarn. Ívaf var kambgarn eða aðrar tegundir ullargarns, bómull eða lín. Tau gat verið munstrað eða mislitt með ýmsum hætti. Af taui eru til margar gerðir. → klæði/klæðagerðariðn.
terreneuvs maade / terrænevsk fisk = Terreneuve er eldra heiti á Nýfundnalandi og vísar til sams konar verkunaraðferðar á saltfiski og tíðkaðist þar.
testere = votta, staðfesta.
thingmandeleed → þingmannaleið.
Thorkillisjóður = styrktarsjóður Jóns Þorkelssonar (Thorchillius) (1697–1759), rektors í Skálholtsskóla, stofnaður 1759. Hann gaf allar eigur sínar eftir sinn dag til að efla guðrækni og barnakennslu í Gullbringusýslu.
tiende = tyende, vinnufólk.
tingfarebalk = þingfararbálkur Jónsbókar.
tinglaug/tinglav = þingsókn.
tivebalk/tyvebalk = þjófabálkur Jónsbókar.
tiæring/tyæring = tíæringur, teinæringur.
tíund = skattur. → skiptitíund.
tolværing = tólfæringur.
tomannefar/tomannefahr = tveggjamannafar.
tómthús = hús eða býli við sjávarsíðuna sem hefur ekki grasnyt fyrir skepnur. Húsið er því „tómt“, þ.e. án mjólkur. → þurrabúðir.
tómthúsmaður = maður sem býr við sjávarsíðuna og hefur ekki grasnyt fyrir skepnur. Hús hans er því „tómt“, þ.e. án mjólkur.
tractere = taka (mál) til umfjöllunar.
tremannefar = þriggjamannafar.
trætte = þræta, málaferli.

tukthúsið á Arnarhóli = fangelsi stofnað árið 1759 og tekið í notkun veturinn 1770–1771.

tukthústollur = sérstakur skattur lagður á allar fasteignir í landinu til að standa straum af kostnaði við byggingu nýs fangelsis á Íslandi. Tók gildi árið 1759.

tun = tún.

tunna (t.) = rúmmálseining. 1 tunna öls (lagartunna) = 136 pottar = 17 kútar eða 131 lítri. 1 tunna korns = 144 pottar eða 139 lítrar. 1 tunna kola = 176 pottar eða 170 lítrar. Grjón, rúgur, bygg, baunir, kjöt, fiskur, smjör, tólg og sápa voru mæld í öltunnum en salt í kolatunnum.

tviffel = ein af fleiri gerðum af klæði sem framleitt var í klæðagerð Innréttinganna í Reykjavík. → klæði/klæðagerðariðn.

tvistigheder = ágreiningur, deilur.

tycke/tyckes/tykkes = geðþótti / þykja, finnast.

töj/töjmageri → taugerð/taugerðariðn.

törreboed → þurrabúðir.

törveskjæren = mótekja.

ubillig/ubillighed = ósanngjarn/ósanngirni. → billig.

udkastfisk/udskudsfisk = fiskur sem er of lélegur til að selja til kaupmanna.

ugeskicket = óhentugur, óhæfur.

uinteresserede = óhlutdrægir, óvilhallir.

umboð/umboðsjarðir = jarðeignir sem komust í konungseign um og eftir siðaskipti en voru áður í eigu klaustra og hinna síðustu kaþólsku biskupa. Hvert umboð tók oft til margra jarða á ákveðnu landsvæði sem voru leigðar út saman til eins aðila. Umboðsjarðir voru veittar að léni gegn föstu afgjaldi en umboðsmaður innheimti síðan allar landskuldir og kúgildaleigur af þeim. Á 18. öld voru umboð veitt til lífstíðar. Samkvæmt jarðabókinni 1760 voru umboð konungsjarða 37 með 2–125 jarðir hvert. Jarðir í eigu biskupsstólanna skiptust í umboð með sama hætti.

undirgift = uppsátursgjald eða uppsátursshlutur. Leigugjald fyrir vör eða lendingarstað báta. Um miðja 18. öld var gjaldið venjulega 1 vætt fyrir fjögramannafar, 1½ vætt fyrir sexæring og 2 vættir fyrir áttæring. Stundum fylgdi verbúð með í leigunni og var gjaldið þá nokkuð hærra. Einnig talað um vertoll og stundum lóðagjald. Danska *undergift*.

uryggelig = óhagganlegur, afdráttarlaus. Danska *urokkelig*.

usufructuarii = rétthafi afnota af annars manns eign.

ut supra = sem áður segir.

uvillig = óvilhallur.

vaad = voð.

validere = gilda.

vedbörlig = tilhlýðilegur, hæfilegur, réttur.

veide = veiði.

veneration = virðing.

ventilere = ræða, rökræða.

vertid/vertiid/vertyd = vertíð. → værtid.

veturnætur = tveir síðustu sólarhringarnir fyrir fyrsta vetrardag (fyrsta laugardaginn 21.–27. október).

vices = verkefni, staðgengill.

vide = sjá.

vide infra = sjá að neðan.

vide supra = sjá að ofan.

vidrig / i vidrig fald = að öðrum kosti.

vidtlöftig/vitlöftig/viitlöfftig = yfirgripsmikill, margorður, víðáttumikill, víðtækur.

vidtlöftighed/vitlöftighed/vitlufftighed = umfang, ómak, erfiði, víðátta.

vinde = vinna.

vindekone = vinnukona.

vindemand/vinnemand = vinnumaður.

vindskibelighed = atorkusemi, vinnusemi, framtakssemi.

værstæder = verstöðvar.

værtid/værtiid/værtyd = vertíð. → vertid.

vætt (v./w.) = þyngdareining. 1 vætt = 8 fjórðungar = 160 merkur eða tæp 40 kg.

vætt (v./w.) = verðeining. 1 vætt = 2 fjórðungar smjörs = 20 álnir eða 40 fiskar.

Yfirréttur = æðsti dómstóll á Alþingi, stofnaður 1563, þriðja dómstig á eftir héraðsdómi sýslumanns og Lögréttu. Síðan mátti skjóta dómi Yfirréttar til Hæstaréttar í Danmörku. Yfirréttur starfaði til 1800.

Zahlkammer, Det Kongelige = skrifstofa sem sá um útborganir úr ríkissjóði.

þingmannaleið = dagleið ferðamanns að gömlu mati, um 37,5 km.

þurrabúðir = búðir við sjávarsíðuna sem höfðu ekki grasnyt fyrir skepnur. Búðirnar eru því „þurrar“, þ.e. án mjólkur. → tómthús.

örevölle/öresvöll → eyrisvöllur.

örkeslös = aðgerðarlaus.

örtugur = forn norræn vogareining. 1 mörk = 8 aurar = 24 örtugir.

aaboed = álag, uppbót.

Ord- og begrebsforklaringer

Her følger lister over ord- og begrebsforklaringer på islandsk og dansk som i de tidligere bind, hvor svært forståelige ord og gamle begreber, som ofte anvendes i brevene, forklares for læseren på en enkel måde. I modstæning til de tidligere bind er der for det meste overensstemmelse mellem de to lister, dvs. der er de samme ord og begreber i begge. Det skyldes, at næsten hele bogens hovedtekst er på dansk, og derfor er der ingen ord, som skal forklares særligt for henholdsvis islandske og danske læsere. Der er ligeledes en ændring, så ikke alle ord på listen forklares i fodnoterne første gang, de forekommer i brevene. I stedet optræder de kun i listerne for at undgå, at fodnoterne bliver for omfangesrige. Eksempelvis er alle måle- og værdienheder, som fiske, hundrede og vætt ikke at finde i fodnoterne. Det samme gælder forskellige almindelige danske ord, som har været anvendt gentagende gange i de tidligere bind. Heller ikke de er forklaret i fodnoterne. I stedet henvises til ordlisterne. Forskellige begreber, som er knyttet til samfundsforhold i det 18. århundrede, og mange andre ord, som er svære at forstå i en dansk sammenhæng i dag, er derimod forklaret i fodnoterne, første gang de forekommer. Som før er der mange forskellige forhold, som kun forklares i fodnoterne til brevene.

Ved ordforklaringer er der især hentet inspiration i følgende værker: Björn Þorsteinsson og Bergsteinn Jónsson, *Íslandssaga til okkar daga*. Helgi Skúli Kjartansson (red.) Reykjavík 1991; Einar Laxness, *Íslandssaga* I–III. *a–ö*. Alfræði Vöku-Helgafells. Reykjavík 1995; *Hagskinna. Sögulegar hagtölur um Ísland. Icelandic Historical Statistics*. Guðmundur Jónsson og Magnús S. Magnússon (red.) Reykjavík 1997; *Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*. Bind 1–4. Redigeret af Aage Hansen, fra 1957 sammen med Sv. Eegholm-Pedersen. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København og Oslo 1981–1988. *Net*. http://holbergordbog.dk; ISLEXordbogen. Árni Magnússon instituttet for islandske studier. *Net*. http://islex.dk; *Íslensk orðabók*. Mörður Árnason (red.), 4. útg. Reykjavík 2007. *Net*. https://snara.is; *Ordbog over det danske Sprog. Historisk Ordbog 1700–1950*. Bind 1–28. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1918–1956. *Net*. http://ordnet.dk; Sigfús Blöndal, *Islandsk-dansk ordbog*. Reykjavík 1920–1924. Endvidere støtter ordlisten sig til: Hrefna Róbertsdóttir, *Landsins forbetran*. Reykjavík 2001 og *Wool and Society*. Göteborg og Stockholm 2008 og Lýður Björnsson, *Hlutafélag Íslands*. Reykjavík 1998, vedrørende begreber, der knytter sig til håndværk og De Nye Indretningar i Reykjavík; Jón J. Aðils, *Einokunarverslun Dana á Íslandi 1602–1787*. Reykjavík 1919, vedrørende forskellige udtryk, der knytter sig til handelen; Lúðvík Kristjánsson, *Íslenskir sjávarhættir* I–V. Reykjavík 1980–1986, vedrørende udtryk, der knytter sig til fiskeri og til Ólafur Arnar Sveinsson, *Leiðarvísir fyrir dóma- og þingbækur í skjalasöfnum sýslumanna í Þjóðskjalasafni Íslands*. Rit Þjóðskjalasafns Íslands. Reykjavík 2011, vedrørende mandtalsting og sysselmandsembedet.

ORD- OG BEGREBSFORKLARINGER

Redaktørerne har sammen med Christina Folke Ax sammensat listerne over ordforklaringer. Helgi Skúli Kjartansson, Björk Ingimundardóttir og Leon Jespersen har gennemgået listerne og er kommet med mange nyttige forslag til forbedringer. Áslaug Sverrisdóttir har hjulpet med at klarlægge begreber vedrørende vævning og arbejdet med uld. Gunnar Örn Hannesson og Gottskálk Þór Jensson står for de fleste oversættelser af latin til islandsk og opklarede vanskeligt forståelige begreber. Christina Folke Ax har oversat de islandske begreber til dansk.

abusus = misbrug.
accie = aktie.
accise = afgift på indenlandske varer.
accordere/accord = indgå aftale om, bevilge, stemme overens / overenskomst, aftale.
actum ut supra = foregået som omtalt ovenfor.
advenant / efter advenant = forholdsvis / i forhold til.
afbyggersted = henviser til en jord, som er bortfæstet eller afbygget/udskilt fra den gårdenhed, som kaldes en *lögbýli*, der er grundenheden i afgiftsmæssig forstand. Afbyggerstedet betaler således forskellige former for afgifter til hovedjorden, men regnes stadig som en del af denne. Også kaldet hjaleje, hjaleye, hjauleye. Islandsk *hjáleiga*.
afrett/afrætt = overdrev, græsgang i fjeldet. Islandsk *afréttur*.
alen (al.) = længdemål. Længdemålet alen svarede oprindeligt til længden fra albuen til fingerspidsen. I det 17. og 18. århundrede blev der sædvanligvis regnet med den såkaldte hamborgske alen, som var 57,1 cm. Den blev også kaldet islandsk alen. I Danmark blev der ligeledes anvendt forskellige alenmål, selv om en dansk alen i 1683 blev fastsat til 62,8 cm. Først i 1835 blev det vedtaget, at en dansk alen var 62,7 cm, også kaldet en sjællandsk alen.
alen (al.) = værdienhed. Værdienheden alen svarer til en alen vadmel, som svarer til to fiske.
allegere = anføre, fremføre.
andrage = fremføre.
angel = fiskekrog. Islandsk *öngull*.
angelegen = magtpåliggende.
anker = rumfangsenhed, ca. 40 liter.
Anno die et loco ut supra = år, dag og sted som ovenfor.
anstalt = foranstaltning, forberedelse.
ante = foran, før.
antiqvarius = oldtidsforsker.
antiqvitet = oldtidskundskab, henviser til gamle, historiske skrifter.
aparte / à parte = særskilt.
appellation = anke, appel.
applicere = anvende.
approbere = godkende.
arvebalk = lovafsnit om arv i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *erfðabálkur*.
avanceret = kommet så vidt, højt udviklet.
badstue = badstuen var det rum i gården, hvor beboerne opholdt sig det meste af tiden. Det var her de sov, spiste og ofte arbejdede. På den måde svarer rummet til en stue i en dansk gård. Islandsk *baðstofa*.
beder = bedre.
bederve/bedervelse = fordærve, ødelægge / fordærv, ødelæggelse.
beneficiarius = lenspræst, præst som har kirkelen (beneficium).
beneficium = kirkelen. Det var en kirke, som biskoppen havde råderet over og gav præsten som len. Præsten havde derfor fuld råderet over stedet og fik alle indtægter, jorder og rettigheder. En fast præstegård blev også ofte kaldet beneficium.
beobagte = varetage.
besigtelsemænd = mænd, som hvert år besigtigede og vurderede varer i havnene.

Købmændenes last af varer skulle besigtiges i hver havn, når skibet ankom om foråret, og prisen på de varer, der blev vurderet til ikke at være fuldgyldige, skulle nedsættes.

besynderlig = især, særlig, væsentlig.

bie = vente.

billig/billighed = rimelig/rimelighed. → ubillig.

bivaane = overvære.

blödfisk = fersk fisk. Islandsk *blautfiskur*.

Boelov/Búalög = samling af gamle regler, især om prisniveau, måleenheder og alle slags sædvaner i handel og landbrug. Islandsk *Búalög*.

boende = bonde.

boerejseskat/borejseskat = en skat på at stifte hjem eller bo. Også kaldet burejseskatt. Islandsk *búreisuskattur*.

boeslod/boesloed = formue. Islandsk *búslóð*.

bygdelaug/bygdelav = bebyggelse, et beboet område. Islandsk *byggðarlag*.

bygselbref/byxelbrev = fæstebrev.

bygsle/byxle jord = fæste jord.

böygd/böigdelaug/böygdelav = bygd, bebyggelse, et beboet område. Islandsk *byggð/byggðarlag*.

både → femmannefar, firemannefar, otteæring, seksæring, sexmannefahr, tiæring, tolværing, tomannefar, tremannefar.

casus = tilfælde.

centner = vægtenhed. Et centner svarer til 100 skålpund eller ca. 50 kg.

chirurgus = kirurg. Læge med praktisk erfaring, men ingen medicinsk uddannelse. De tog eksamen hos landslægen. → fjerdingskirurger.

commercium = handel.

commoditet = bekvemmelighed.

compagniehandel = kompagnihandel. Organisering af handelen, hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni, som Det Almindelige Handelskompagni (1764–1774), i modsætning til separathandel, hvor havnene blev udlejet til enkeltstående købmænd, som det var almindeligt i første halvdel af det 18. århundrede. → separathandel.

Compagniet = Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774. → handelscompagniet.

Compagniet = Det Islandske Compagnie, Det Octroyerede Islandske Compagnie = Hørkræmmerlaget 1743–1758.

conditionere = bearbejde til den ønskede standard.

confundere = forveksle, sammenblande.

consecancer = konsekvenser.

conservere/conservation = bevare, vedligeholde / beskyttelse, bevaring.

contribuere/contribution = bidrage / pålæg, skatter.

convention = overenskomst, kontrakt, vedtægt.

courantdaler = møntenhed. → rigsdaler.

crepere = dø.

cronedaler = møntenhed. → rigsdaler.

cronlage = tillæg, hvis der betales med kurantdaler.

dagsslet/dagsslæt = hoveri, et dagsværk om høslæt. Der er også tale om dagsverk/dagsværk. → hoveri.

dagsverk/dagsværk → dagsslet/dagsslæt, hoveri.

dannemand = hædersmand.

datum ut supra = dato som ovenfor.

deduction = fremstilling.

degger = måleenhed for mængde. Antal af ti huder eller skind, fx ræveskind.

delinqvent = forbryder, som underkastes retsforfølgelse og straf.

delinqventsag = kriminalsag.

dependere = afhænge.

disputere = debattere.

disputer/dispyter = uenigheder, heftig meningsudveksling.

disputerligt = tvivlsomt, diskutabelt.

dyretold = særlig skat anvendt til at finansiere rævejagt. Også kaldet rævetold.

efterligger = en købmand eller hans assistent, der bliver i landet om vinteren, efter at skibene er afsejlet om efteråret.
ejusdem = samme (samme dag, samme måned).
emploj/emplojere = erhverv, arbejde / anvende, sysselsætte.
eragte/eragtning = anse, antage, konkludere / betragtning, betænkning.
erholde = få tildelt, modtage.
erlange = opnå.
estime/æstime = agtelse.
exception/excipere = undtagelse/undtage.
excuse/excusere = undskyldning/undskylde.
exsecution = eksekution, afstraffelse.
extradere = ekstrahere, uddrage, kopiere.
eyrisvöllur = gammel islandsk måleenhed. Et stykke af en hjemmemark eller eng, som anses for et dagsværk at slå, 30 × 30 favne. Islandsk *eyrisvöllur*.
facil = let, nem.
falkeqvæg/falkestud = kvæg, der anvendes som foder til de falke, der skal fragtes til kongen i København.
fardage → skiftedage.
fast = næsten.
favn = længdemål. En favn svarer til tre alen.
feldtbereederie = hvidgarveri.
femmannefar/femmannefahr = femmandsbåd. Islandsk *fimmmannafar*.
firemannefar/firemandsfahr = firemandsbåd. Islandsk *fjögramannafar*.
fiske (f.) = værdienhed. Svarer til en tørret fisk af en nærmere fastsat størrelse, ca. 1 kg. To fiske svarer til en alen vadmel. Udtrykket *fiske* (i flertal) anvendes for at tilkendegive, at der er tale om en værdienhed og ikke egentlige fisk, selv om det islandske ordet *fiskur* oprindeligt har haft denne betydning på samme måde, som alen henviste til en alen vadmel.
fiskehavn = havn, hvor der primært handles med produkter fra fiskeriet. → slagtehavn.
fiskeregning = en regning, hvor værdien af handelsvarer sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet, i modsætning til strikvareregning, hvor værdien sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter. → strikvareregning.
fiskever/fiskevær = fiskerleje. Islandsk *fiskiver*.
fjeldgræs/fjældgræs = islandsk mos (*Cetraria islandica*). Islandsk mos var meget anvendt i Island før i tiden til både menneskeføde og som lægemiddel. Folk tog på særlige græssamlingsture på højfjeldet om foråret, hvor mosset blev samlet. Det foregik oftest midt i juni og tog nogle dage. Islandsk *fjallagrös*.
fjerding (fj.) = vægtenhed, knapt 5 kg. 1 fjerding = 20 mark. Også kaldet föring (fo.).
fjerdingschirurgus/fjerdingskirurger = betegnelsen på to, og siden tre, læger, som arbejdede hver i sin landsfjerding. Først ordineret i 1766 i Nord- og Vestlandet og i 1772 i den østlige del af landet. Landslægen arbejdede udelukkende på Sydlandet indtil 1799. Fjerdingslægerne lærte kirurgi og tog eksamen hos landslægen. → chirurgus.
forlag/forlagsöre = en bestemt formue, som var tilstrækkelig til forsørgelse i en afgrænset periode, som medførte en forpligtelse til at forsørge sine slægtninge, og som blev fastsat nærmere i forhold til slægtskab og formue. Islandsk *forlagseyrir*.
formelde/formælde/formældning = angive / angivelse, bestemmelse, tilkendegivelse.
fournere/fournering = forstrække, forsyne / forsyning.
framfærslubalk/fremförslebalk = forsørgelsesbalk. Lovafsnit om forsørgelse i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *framfærslubálkur*.
frelse = frihed. Islandsk *frelsi*.
fremfarne = tidligere, afdøde.
fremmede baade = fiskerbåde, som ude fra

kommende folk kom med for at fiske i fangstsæsonen. De lejede så landingssted og hjælp fra bønderne ved havet. Islandsk *inntökuskip*.

fri skyds → hest, lån af

föring (fo.) → fjerding.

förstningen = begyndelsen.

faarepesten/faareqvægsygen/faaresygen = fårepesten. Sygdom hos får (hudsygdom forårsaget af fåreskabsmide), som kom til Island i 1761 med engelske avlsvæddere på fåreavlsgården på Elliðavatn. I 1769 var fårepesten udbredt over hele Sydlandet, Vestlandet og den vestlige del af Nordlandet og gjorde meget skade, men nåede ikke til Øst- og Vestfjordene. Forsøg på at helbrede sygdommen var forgæves. Slagtning og udskiftning af får startede om efteråret 1772 i etaper, bl.a. på opfordring fra Landkommissionen, og var afsluttet i 1779. I dag tales oftest om den første fåresyge til forskel fra den senere fåresyge 1855–1877.

gagnvad = hajsnøre. Islandsk *gagnvaður*. → lagvad.

gaver / have gaver = talent / have evne. Islandsk *hafa gáfur*.

gelinge = lykkes, opnå et godt resultat.

genere / in genere = i almindelighed.

gjeftold/gjevtold/gavetold = skat betalt af løsøre (indbo og ikke jordejendom), som blev betalt til sysselmændene.

goder = høvdinger, som havde den øverste magt i Island i fristatstiden i middelalderen. Islandsk *goðar*

græsmark → hjemmemark.

handelscompagniet = Det Almindelige Handelskompagni 1764–1774. → Compagniet.

hart at / hardt ad = næsten.

haugedyrkning = havedyrkning, havebrug.

haukall/havkall/havkald/havkalv = haj. Islandsk *hákarl*.

hauset/hausæt/hausetter/hausætter = sømand/sømænd. Islandsk *háseti/hásetar*.

hest = gammel islandsk måleenhed for den mængde hø, som svarer til det læs, en hest kunne bære, sædvanligvis ca. 80–100 kg.

hest, lån af = en fæsters (eller afbyggers) pligt til at udlåne hest. → hoveri.

hjaleje/hjaleye/hjauleye = afbyggersted. Islandsk *hjáleiga*. → afbyggersted.

hjalejemand/hjauleyemand = afbygger. Islandsk *hjáleigumaður*.

hjemmemark = indmark eller mark, der ligger hjemme ved gården. Betegner ofte en indhegnet og dyrket, gødet eng.

hlöt = andel af fiskefangst. Også kaldet lödt/lött. Islandsk *hlutur*.

hoesboende/hosboende = husbonde, dvs. bonden på hjemmegården, jordejer eller hans ombudsmand. Islandsk *húsbóndi*.

hospitalsandel = henviser til den del, der betales til hospitalet i afgift af fiskeriet for at finansiere hospitalernes udgifter til spedalske. Afgiften udgjorde en andel af hvert skibs fangst på en fastsat dag én gang hvert år.

hoveri = arbejdsforpligtelser. Særlige arbejdsforpligtelser, som fæsterne udførte for jordejeren eller jordernes opsynsmand, blev kaldt kvader eller hoveri. Det var en del af fæsteafgiften. Der kunne være mange former for hoveri. → dagsslæt, dagsværk, rishest, lån af hest, mandslaan (hoveri på båd).

hovetbolle = hovedgård, stor gård. For at en gård kunne regnes som en hovedgård, skulle den være sat til 60 hundreder eller mere. En hovedgård havde en juridisk særstilling, fx i arveforhold, som sigtede til at bevare jorden i slægten. Islandsk *höfuðból*.

hrepp = rep. Islandsk *hreppur*. → rep.

hreppstjore = repstyrer. Islandsk *hreppstjóri*. → rep.

hujus = denne (denne måned).

hundrede (hndr.) = islandsk værdienhed. Et hundrede svarer til 120 alen eller et ko-

gilde. Jordens værdi og bonitet blev målt i hundreder. → kogilde.

husfolk → husmand.

husleje = husholdningsleje. Afgift, som udefrakommende søfolk betalte for drikkevarer, grød, tjeneste, vask og madlavning, men ikke for husly, for det blev der ikke betalt for. Kaldes skiftevis husleje, madlavningsbetaling (*soðningarkaup*) eller tjenestebetaling (*þjónustukaup*). Afgiften vekslede efter landsdel, men var sædvanligvis 15–20 fiske for en fangstsæson. På Snæfellsnes var det desuden almindeligt at lægge alle torskehoveder oven i afgiften, men det var en meget omstridt skik i den sidste del af det 18. århundrede.

husmand = en person (mand eller kvinde), eventuelt med sin familie, der lejede sig ind på en gård, men som udgjorde et eget hushold. Disse husmænd havde ofte noget jord til rådighed og undertiden bestemte arbejdsforpligtelser, men de blev ikke regnet for bondens tjenestefolk. De var i stedet i en position mellem en bonde og tjenestefolk. Islandsk *húsmaður*.

husmandstold = skat, som bønder betalte for hver husmand, de havde tilknyttet. Skatten beløb sig til 10 fiske for hver husmand, som betalte tiende af et hundrede eller mere.

hverer = varme kilder. Islandsk *hverir*.

höetold/høtold = vinterfodring af lam for sognepræsten eller foder, som denne modtager. → lammefoder.

ildebrand = brændsel.

immer = altid, igen og igen.

importere = indbringe, være af betydning.

inderste = i Island anvendes betegnelsen husmand. → husmand.

indføring af kvinder i kirke = kirkeceremoni, hvor præsten førte en kvinde ind i kirken nogle uger efter en fødsel, så hun kunne blive renset foran Gud.

Indretninger, De Nye = interessentskab (andelsselskab) stiftet i 1751, som havde til formål at udvikle landets næringsliv. Hovedvægten lå på uldforarbejdning, vævning, garveri og rebslageri. Man forsøgte også at opstarte fiskeri fra dæksskibe og svovludvinding. Foretagendet fik betydelig støtte fra den danske konge.

indrömme = rumme.

inqvirere = efterforske, undersøge.

insinuere = indgive, overlevere.

intrader = indtægter.

inventariibaade = inventarbåde. Både som tilhører kongens fiskeri. Bådene var tilknyttet nogle af kongens jorder, og fæsterne på dem og deres afbyggere var forpligtet til at ro på dem i fangstsæsonen. Det blev kaldt *mannslán* (hoveri på båd). Det kongelige fiskeri fandtes mest på Suðurnes og i Vestmannaeyjar. Samme ordning fandtes også ved bispesædernes fiskeri.

inventarkvilder/inventariiqvilder/inventarqvæg = malkefår eller køer, som blev lejet sammen med jorderne, blev kaldt kvilde eller inventarqvilde. Også kaldet lejeqvilde, lejekogilde og kogilde. Islandsk *innstæðukvíldi*. → lejekogilde, kogilde.

islandsk mos → fjeldgræs.

itak = rettigheder til en bestemt udnyttelse af en jord, der ejes af en anden. Islandsk *ítak*.

itzige = nuværende.

jökel/jökul = gletsjer. Islandsk *jökull*.

kiersey/kirsey = kersej, groft, nopret og tætvævet uldent stof — vadmel. Valket, hvidt eller farvet. Et form for vævet stof, som blev fremstillet på klædefabrikken ved Indretningerne i Reykjavik. → klæde/klædevæveri.

kirkestol = dvs. kirkens regnskaber og ejendomsregistre.

kjære sig om = bekymre sig om. Islandsk *kæra sig um*.

kjöbebalk = købebalk. Lovafsnit om køb og salg i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *kaupabálkur*.

kjöbstad/kjöbsted = handelssted.

klosterholder = ombudsmand på klostrenes jorder, som blev lagt under kongen efter reformationen. Benævnes også forpagter.

klæde/klædeväveri = den ene af to produktionsgrene ved væverierne ved Indretningerne i Reykjavik (den anden var tøjväveri). Klædeväveri er fremstilling af toskaftet stof eller vadmelsstof vævet af let snoet uldtråd – grov, utvunden uldtråd. Stoffets efterbehandling var valkning, kradsning, overskæring, børstning og presning. Klæde var ensfarvet, hvidt eller farvet. Det var muligt at fremstille forskellige slags klæde gennem varierende vægt på ovennævnte former for efterbehandling. → tøj/tøjmageri.

kogilde = værdienhed. Som værdienhed svarer et kogilde til et hundrede, som svarer til en fejlfri ko eller seks malkefår med lam om foråret.

kogilde = malkefår og køer, som blev lejet med jorden, blev benævnt kogilde. Der tales også om lejekogilde, söjdekogilde (fårekogilde), og undertiden ko-kogilde. → lejekogilde, inventariiqvilder.

kommercekollegiet = et af rigets regeringskontorer i København. Der blev stiftet tre kommercekollegier under enevælden; det første 1668–1691, det andet 1704–1708 og det tredje 1735–1816. Dets opgave var at varetage forskellige sager vedr. handel og told, håndværk og politivæsen.

kotemænd/kotunger = bolsmænd, afbyggere og andre fattige bønder. Islandsk *kotungar*. → afbyggersted.

kristusgård = en gård givet til Kristus til understøttelse af de fattige. Disse gårde var under opsyn af reppen, og udbyttet gik til forsørgelse af de fattige. Islandsk *kristfjárjörð*.

kronedaler = møntenhed. → rigsdaler.

kurantdaler = møntenhed. → rigsdaler.

kutting = rumfangsenhed. 1 kutting = 8 potter eller ca. 7,7 liter.

kvilde → lejekogilde.

kvint = vægtenhed. Et kvint svarer til fem gram.

kvægsygen → faarepesten/faareqvægsygen/faaresygen.

købearbejde → købemand.

købemand = mand i tidsbegrænset arbejde for andre om sommeren ved høslæt. Islandsk *kaupamaður*.

lagvad = hajsnøre, dvs. en line med to kroge, som blev liggende i havet mellem de tidspunkter, hvor den blev tilset. Også kaldet gagnvad. Islandsk *lagvaður*. → gagnvad, sætusókn.

lammefoder = vinterfodring af lam for sognepræsten. Islandsk *lambseldi*. → höetold/høtold.

landprang = ulovlig handel med varer på landet uden for handelspladserne.

landsleigubalk/landsleyebalk = landslejebalk. Lovafsnit om landgilde i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *landsleigubálkur*.

landstinget = Altinget på Þingvellir.

landsvis = efter landøreregning, i overensstemmelse med sædvane i landet. Islandsk *á landsvísu*.

landöre = naturalier tilladt som betalingsmidler efter en takst bestemt af myndighederne. Islandsk *landaurar*.

laugmandstold → lovmandstold.

laugrettemænd → lovrettemænd.

lavrette → lovrette.

lejekogilde = malkefår eller køer, som blev lejet sammen med jorderne, blev kaldt lejekogilde. Også kaldet kogilde og kvilde/qvilde. → kogilde, inventariiqvilder.

lejeqvilde/leyeqvilde → lejekogilde.

lejermål = seksuelt samkvem uden for ægteskab, der kommer for en ret, især hvis det resulterede i en graviditet.

lejlending/lejlænding/leylænding = en, der bebor og driver en ejendom uden at eje den, en fæster. Islandsk *leiguliði*. → opsidder.

leyer/lejer → smörleyer.

lides = tåles, tillades. Islandsk *líðast*.

lispund = vægtenhed. Et lispund svarede til 8 kg.

lovmandstold = afgift, som tilfaldt lovmændene for at forbedre deres lønforhold. Udgjorde to fiske af hver gård og løsøre over et hundrede. Lovpligtig 1688. Islandsk *lögmannstollur*.

lovrette = domstol og tinglysningssted på Altinget. Islandsk *lögrétta*.

lovrettemænd = mænd, som blev indkaldt på Altinget til at sidde i Lovretten (domstol og tinglysningssted på Altinget). Ifølge Jónsbók var de oprindeligt 36, men i 1732 blev antallet reduceret til 16, og herefter havde de kun rollen som tingsvidner. De fik løn og nød nogle privilegier og æresbevisninger. Islandsk *lögréttumenn*.

lysetold = afgift, lagt på alle tiendepligtige mænd, til finansiering af omkostningerne ved at oplyse kirker samt til vin og brød. Husmænd og tomhusmænd betalte halv lysetold. Islandsk *ljóstollur*.

læst/lest = rumfangsenhed. 1 læst af de almindeligste varer som mel, ærter, smør, kød, fisk og øl svarede til 12 tønder.

læst/lest = vægtenhed. En læst tørret fisk svarer til 15 skippund eller ca. 2.400 kg. → skippund.

løsarbejder/lösemand = løsarbejdere var fritaget for at være i årstjeneste hos bønder. Lovlige løsarbejdere skulle betale løsarbejdertold, indtil det blev forbudt at være løsarbejder i 1783. Islandsk *lausamaður*.

lött/lödt = andel af fiskefangst. Også kaldet hlöt. Islandsk *hlutur*.

lötter, döde = døde andele. Det er andele ved delingen af fangsten, der er udover antallet af sømænd. De gik sædvanligvis til bådejeren og jordejeren for leje af båd, fangstredskaber og faciliteter på land og nogle gange til formanden som tillæg til hans sædvanlige andel.

madgaver → mannelde.

maldageböger = biskoppernes jordebøger, registre over kirkernes ejendele og brugsrettigheder.

mandslaan = hoveri på båd. Fæsteres og afbyggeres forpligtelse til at ro på jordejerens både i fiskesæsonen eller udføre transporter. Hoveri på båd fandtes ofte på krongodset og på jorderne under bispesædet i Skálholt. Nogle gange kunne fæstere slippe for hoveriet ved at betale 20 alen (40 fiske). Islandsk *mannslán*. → hoveri.

mandtalsfisk = afgift lagt på tilrejsende, der kom til fiskepladserne for at fiske, og som gik til sysselmændene som honorar for øget retshåndhævelse i fangstsæsonen. Forekommer først og fremmest på Snæfellsnes og i Gullbringusyssel. Islandsk *manntalsfiskur*.

mandtalsting = et ting, hvor alle skattepligtige bønder var forpligtet til at møde årligt. Det blev holdt om foråret under ledelse af sysselmanden på et bestemt tingsted i hver rep. På mandtalstinget foregik bl.a. skattepåligning og betaling af skat og told, kundgørelse af kongelige breve og andre forordninger, udnævnelse af repstyrere og forskellige retshandlinger. Islandsk *manntalsþing*.

mannelde = bøndernes forpligtelse til at underholde fattiglemmer. Hver skattepligtig bonde var forpligtet til at forsørge et fattiglem i husholdet i en afgrænset periode alt efter økonomisk formåen. Dette kaldtes fra gammel tid "manneldi" på islandsk.

manqvere/mankere = mangle.

manqvement = fejl, forsømmelse.

mark (mk.) = møntenhed i Danmark fra midten af det 16. århundrede. 1 mark = 16 skilling. 1 rigsdaler = 6 mark = 96 skilling.

mark (mk.) = rumfangsenhed, ca. 0,248 liter.

mark (mk.) = vægtenhed, ca. 248 gram. 20 mark = 1 fjerding. → vætt/vægte.
meleret = farvet, flerfarvet.
menage/menagere = sparsommelighed, besparelse / spare.
mentionere = nævne, behandle.
mil, dansk = ca. 7,5 km.
mislig = betænkelig, tvivlsom.
misligheder = uheldige forhold.
mislinge = mislykkes.
moetörv = tørv til brændsel. Islandsk *mór*.
mulct/mulkt = bøde.
maalefavn = gammelt islandsk længdemål. En målfavn svarede til 3½ alen.
måleenheder og værdienheder → alen (al.), anker, centner, degger, favn, fiske (f.), fjerding (fj.), hest, hundrede (hndr.), kogilde, kutting, kvint, lispund, læst/lest, mark (mk.), mile, maalefavn, pot, qvartel, skippund, tønde (td.), vætt (v. / w.), örtug.
nachdeel = ulempe.
negoce = handel.
nestafvigte/næstafvigte = foregående.
nöd = tyr. Islandsk *naut*.
nödsiunsvahrer/nödsynsvahrer = nødvendige varer. Islandsk *nauðsynjavörur*.
Oberret = den øverste domstol på Altinget, stiftet i 1563, den tredje retsinstans efter sysselmandens herredsret og Lovretten. Oberrettens domme kunne appelleres til Højesteret i Danmark. Oberretten arbejdede indtil 1800.
objection = indvending, modbevis, protest.
obtinere = opnå.
oeconomiegotzet/oeconomiens jordegodz = jordegods, som hører under bispestolens og skolens forvalter, men ikke direkte under bispeembedet efter adskillelsen af forvaltningen af bispestolene og bispeembederne. → separationsacten.
oeconomus = forvalter (især bispestolsforvalter).
ombud/ombudsjorder = jordejendom, som blev kongens ejendom omkring eller efter reformationen, men som før tilhørte klostre og de sidste katolske biskopper. Hvert ombud omfattede ofte mange jorder i et bestemt område, som blev lejet ud samlet til en enkelt part. Ombudsjorderne blev givet som len mod en fast afgift, og ombudsmanden modtog til gengæld al landgilde af jorderne og leje af kogilderne. I det 18. århundrede blev ombudsjorder givet på livstid. Ifølge jordebogen fra 1760 var der 37 ombud, som tilhørte kongen, med mellem 2–125 jorder. Jorder, der var ejet af bispesæderne, blev opdelt i ombud på samme måde. Islandsk *umboð*/*umboðsjarðir*.
ombudsholder = ombudsmand eller ombudsforpagter. Islandsk *umboðshaldari*. → ombud/ombudsjorder.
ongefer/ongefehr/ongefær = omtrent.
opland = de landbrugsområder, der ligger inde i landet væk fra kysten.
oplandsbonde = bonde, der primært lever af husdyravl, i modsætning til den, der lever ved kysten. → söebonde.
oppebörsel = indkassering, modtagelse.
opsidder = en, der bebor og driver en ejendom uden at eje den, en fæster. → lejlending.
opslaa = slå græs.
ordinair = almindeligt, sædvanligvis.
otteæring/otteåring = en båd med 8 årer. Islandsk *áttæringur*.
pakklæde (pach) = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædefabrik i Reykjavik. → klæde/klædeveæveri.
passato = forrige (måned).
pensionsjord = jord, som er udlagt til sognepræstens forsørgelse.
polerede/polerte = kultiverede, civiliserede.
portionsregning = kirkens driftregnskab.
pot = rumfangsenhed. 1 pot = 0,966 liter.
prjonlæsregning → strikvareregning.
projectmager = en betegnelse, som ofte blev anvendt om dem, der kom med genrejs-

ningsforslag i det 18. århundrede. Betegnelsen blev gerne anvendt om de folk, som, man mente, kom med urealistiske ideer, og nogle gange i en nedsættende betydning. Kommercekollegiet i København efterspurgte i 1735 forslag til genrejsning af riget.

proponere/proposition = foreslå/forslag.

proprietariijorder = proprietærjorder, jorder ejet af bønder.

proprietarius = proprietær, jordejer, ejer af fæstejorder. Også kirkebonde, dvs. ejer af en kirke, som ikke er en lenskirke (beneficium).

provision = forråd, forsyning.

præcaution = forholdsregel.

præferere = foretrække.

præjudicere = diskriminere.

præses = formand.

præsummere = antage, formode.

prætendere/prætention = kræve / fordring, krav.

public/publico = befolkningen, offentligheden.

pulströmper = strømper af groft uldgarn.

pulshoseregning → strikvareregning.

pykklæde (puck) = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædefabrik i Reykjavik. → klæde/klædeværeri.

qvader = hoveri. Islandsk *kvaðir*. → hoveri.

qvartel = en viertel eller lille tønde, svarer til 8 potter. Islandsk *kvartil*.

qvilde/qvyelde → lejekogilde.

qvint → kvint.

qvittere = forlade.

qvægsygen → fårepesten.

raison = ræson, årsag, argument.

raisonere = drage slutninger, tænke logisk og fornuftigt.

rar = sjælden.

rask = ganske tyndt stof med afkipperbinding fremstillet i tøjværeriet ved Indretningerne i Reykjavik. Rendingen er af kamgarn, men islætten varierer, men er dog oftest utvunden uldtråd. Der er mange slags rask. → tøj/tøjmageri.

regale = kongeligt privilegium.

regres = erstatningskrav.

rekabalk = lovafsnit om ilanddrevet gods i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *rekabálkur*.

rep = den mindste, verdslige, administrative enhed eller kommune. Den blev ledet af tre til fem repstyrere. Disse var udnævnt af sysselmanden til at holde opsyn med samarbejdet omkring landbruget, forsørgelsen af fattiglemmer, samt til at opgøre bøndernes tiendekapital. En fjerdedel af tienden gik til de fattige og blev administreret af reppen og ikke af kirken. Islandsk *hreppur*.

repliqvere = svare.

repstjore = repstyrer. Islandsk *hreppstjóri*. → rep.

republiqvens tid / republicanske tider = henviser til fristatstiden i Islands historie 930–1262.

reqvisita = kvalifikation som er nødvendig, betingelse, forudsætning.

restituere/restitution = erstatte, genoprette / genoprettelse.

retterbod = ændring af lovbog, udgivet af konge. Islandsk *réttarbót*.

reveneur = indtægt.

rigsdaler = betalingsmiddel i Danmark fra midten af det 16. århundrede til 1873. I det 18. århundrede var der tre møntformer i omløb (med forskelligt indhold af sølv): Rigsdaler kurant (kurantdaler), som svarede til 96 skillinger; rigsdaler i kronemønt (kronedaler) svarende til 102 skillinger; rigsdaler specie (speciedaler) svarede til 108 skillinger. Dette forårsagede ofte megen forvirring i handel med penge.

rigsort = gammel møntenhed i Danmark. En rigsort svarede til ¼ rigsdaler eller 24 skilling.

rishest = byrde til en pakhest. Hoveri eller

en afgift. Fæsteren (eller afbyggeren) var pligtig at transportere et hestelæs ris (kvas til brænde) hjem til jordejeren eller bonden på hjemmegården. → hoveri.

sagefald = pengebøde. Kongens indtægter fra bødestraf for lovbrud. I det 18. århundrede var det almindeligt, at sysselmænd forpagtede bødeindtægterne i en periode og til gengæld betalte kongen en fast afgift.

sagefaldsforpagter = den, der forpagtede kongelige indtægter fra straffesager.

sajette = samlebetegnelse for forholdsvist let og tyndt tøj fremstillet i tøjvæveriet ved Indretningerne i Reykjavik under forskellige navne, bl.a. rask. → tøj/tøjmageri.

salarere = lønne.

schæfferiet = schæfergård. Baron Friederich W. Hastfers fåreavlsgård på Elliðavatn, som blev oprettet i 1756 med det formål at forbedre ulden på de islandske får. Gårdens drift ophørte i kølvandet på fårepesten, som kom til landet med engelske avlsvæddere i sommeren 1761. Indretningerne drev en anden fåreavlsgård ved Elliðakot (Helliskot) i Mosfellssveit, som blev stiftet 1758 for at styrke uldproduktionen til fabrikkerne i Reykjavik. Driften af gården blev også nedlagt i kølvandet på fårepesten. Der var tale om to adskildte og uforbundne gårde.

seculum = århundrede.

seksæring/seksåring = en båd med 6 årer. Islandsk *sexæringur*.

separathandel = organisering af handelen, hvor havnene blev forpagtet individuelt af købmændene, som det foregik i første halvdel af det 18. århundrede i modsætning til kompagnihandel (compagniehandel), hvor alle landets havne blev udlejet samlet til ét kompagni eller handelsselskab, som f.eks. Det Almindelige Handelskompagni (1764–1774). → compagniehandel.

separationsacten = handler om adskillelse af forvaltningen af bispesædernes og skolernes besiddelser på den ene side og biskopembedernes på den anden. Et nævn, der skulle behandle sagen, blev stiftet i 1755. Seperationsakten blev vedtaget på Altinget i 1764 og stadfæstet af kongen i 1767.

sexmannefahr = seksmandsbåd. En båd til seks mænd. Islandsk *sexmannafar*.

siddestue → badstue.

sidle/sidlig = silde / sildig, sent. Islandsk *síðla*.

sigelse = afgørelse.

skat og afgifter → borejseskat, dyretold, gjeftold/gavetold, hospitalsandel, husmandstold, høtold, lammefoder, lovmandstold, lysetold, mandtalsfisk, mannelde, skiftetiende, tugthustold.

skiftedage = de første fire dage (torsdag til søndag, ugen begyndte om sommeren på en torsdag) i den syvende uge af sommeren, som begyndte i tidsrummet 31. maj til 6. juni. Her kunne fæstere skifte gård. Islandsk *fardagar*.

skiftetiende = henviser til det islandske begreb *skiptitíund*. Det var en betegnelse for tiende af ejendele, der var fem hundreder eller mere værd. Denne tiende blev delt i fire dele; til biskoppen, præsten, kirken og de fattige. Tiende af ejendele, som udgjorde mindre end fem hundrede, gik udelt til de fattige og blev kaldet fattigtiende.

skippund = 320 pund eller 160 kg. → læst.

skjæl / med saa skjæl = under den forudsætning. Islandsk *með því skilyrði*.

skjötte om = bryde sig om. Islandsk *skeyta um*.

slagtehavn = havn, hvor der primært handles med landbrugsprodukter. → fiskehavn.

smalfabriqve = tøjmagerfabrik. → tøj/tøjmageri.

smörleyer = smørleje. Afgift for lejekogilde, som det var sædvane at betale med smør. Nogle gange omtalt kun som leje.

soulagement = lettelse, lindring.
soumission = ydmyghed, underdanighed.
soutenere/soutinere = understøtte, vedligeholde.
speciedaler = møntenhed. → rigsdaler.
sportler = tilfældig ekstra indkomst.
staden / her til staden = København.
stampemölle = valkemølle. Vandmølle med stamper, der hæves og sænkes i et trug med lud. Anvendt ved Indretningerne i Reykjavik til at valke klædestof og sandsynligvis til stampning af huder.
stockfisk = tørret fisk.
storabole = store koppesyge 1707–1709.
store dom = lovgivning vedtaget på Altinget 1564 om sædelighedsforbrydelser.
strandfiske = betaling for en strand med tang til ildstedet. Normalt 20 fiske for en halv vægte. Islandsk *fjörufiskur*.
strikvareregning (prjonlæsregning) = en regning, hvor værdien på handelsvarer sættes ud fra, at der betales med landbrugsprodukter i modsætning til fiskeregning, hvor værdien sættes ud fra, at der betales med produkter fra fiskeriet. → fiskeregning.
ströegods = kongens jordegods, andet end det, der tilhører klosterombudene og ligger spredt rundt omkring i landet. → ombud/ombudsjorder.
subordination = lydighed, underkastelse, at underordne sig.
subsistere/subsistence = opretholde livet / underhold, levebrød.
supponere = antage.
supra = ovenfor. → ut supra.
sur valde = sur valle.
surtarbrand/surterbrand = brunkul. Islandsk *surtarbrandur*.
sveit = kan henvise til et beboet område, men kan også bruges i forbindelse med fattigforsorg, hvor reppen (sveiten) forsørger de fattige. Endelig bruges begrebet om de jorder, hvor man primært har husdyravl og derfor betaler sine afgifter i landbrugsprodukter og ikke i fisk. Fx sveitejord, sveitebonde, sveitefolk, sveitemand. Islandsk *sveit*.
sveitebonde/sveitemand = henviser til bønder, som primært har husdyravl og derfor betaler deres afgifter i landbrugsprodukter og ikke i fisk. Islandsk *sveitabóndi/sveitamaður*. → sveit, oplandsbonde, söebonde.
sviter/svyter = følger.
synodus generalis = generalsynode. En synode er et kirkeligt møde.
sæter/sæterboele = en græsgang med en eller flere hytter langt fra gården, hvor kreaturerne var på græs om sommeren, ofte til fjelds eller i udkanten af jorder. En eller flere tjenestepiger opholdt sig sammen med en hyrdedreng på sæteren sommeren over og tog sig af malkningen og forarbejdningen af mælken. Dette blev gjort for at skåne græsgangene ved gården om sommeren. Islandsk *sel/selstöður*.
sætte på høet = beslutte, hvor mange kreaturer, det er tilrådeligt at lade leve vinteren over sammenlignet med høstudbyttet om efteråret. Islandsk *setja á heyin*.
sætusókn = hajsnøre med en krog, som blev sat langt ude til havs, de såkaldte hajfisketure, som ofte tog flere dage. Islandsk *setusókn*. → lagvad.
söebonde = bonde ved kysten, som for størstedelen eller i høj grad lever af fiskeri. → oplandsbonde.
söevand = havvand.
söjder = får. Islandsk *sauðir*.
söl = søl, søtang (spiselig rødalge), der var meget anvendt i Island før i tiden til menneskeføde.
terreneuvs maade / terrænevsk fisk = terreneuve er et ældre udtryk for Newfoundland og henviser til fremstilling af klipfisk efter metoder hentet herfra.
testere = attestere, bevidne.
thingmandeleed → tingmandedagsrejse.
Thorkillifondet = rektor for latinskolen i

Skálholt Jón Þorkelssons (Thorchillius) (1697–1759) fond blev stiftet i 1759. Han testamenterede alle sine ejendele til at styrke religiøse formål og børneundervisning i Gullbringusyssel.

tiend = skat. → skiftetiend.

tingfarebalk = lovafsnit om forretningsorden og rettergang, især på Altinget, i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *þingfararbálkur*.

tinglaug/tinglav = tingsogn.

tingmandedagsrejse/tingmansled/tingmanneleid = dagsrejse i forhold til gamle mål. Svarer til ca. 37,5 km. Islandsk *þingmannaleið*.

tivebalk = tyvebalk. Lovafsnit om tyveri i den gamle lovbog, Jónsbók. Islandsk *þjófabálkur*.

tiæring/tiåring/tyæring = en båd med 10 årer. Islandsk *tíæringur/teinæringur*.

tiende = tyende.

tolværing/tolvåring = en båd med 12 årer. Islandsk *tólfæringur*.

tomannefar/tomannefahr = tomandsbåd. Islandsk *tveggjamannafar*.

tommehus/tomthus = afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Huset er derfor "tomt", dvs. uden mælk. Islandsk *tómthús*. → törreboed.

tomthusmand = en mand, som ikke har græsning til dyr, og derfor har et "tomt" hus uden mælk. Islandsk *tómthúsmaður*.

tractere = behandle (en sag).

tremannefar = tremandsbåd. Islandsk *þriggjamannafar*.

trætte = uoverensstemmelse, retssag.

tugthuset på Arnarhóll = fængsel oprettet i 1759 og taget i brug vinteren 1770–1771.

tugthustold = særlig skat lagt på al ejendom i landet for at finansiere udgifterne ved opførelse af et nyt fængsel i Island. Blev indført i 1759.

tun/tuun = hjemmemark, indmark eller mark der ligger tæt ved gården. Betegner ofte en indhegnet og dyrket gødet eng. Islandsk *tún*. → hjemmemark.

tviffel = en af flere slags klæde, der blev fremstillet på Indretningernes klædeværeri i Reykjavik. → klæde/klædeværeri.

tvistigheder = uenigheder.

tycke/tyckes/tykkes = forgodtbefindende, synes.

tøj/tøjmageri/tøjværeri = den ene af to produktionsgrene ved væverierne ved Indretningerne i Reykjavik (den anden var klædeværeri). Tøjværeri er fremstilling af stof, hvor rendingen var uldgarn — kamgarn. Islætten var kamgarn eller andre slags uldgarn, bomuld eller hør. Tøj kunne være mønstret eller farvet. Der er mange slags tøj → klæde/klædeværeri.

tønde (td.) = rumfangsenhed. 1 tønde øl = 136 potter = 17 kuttinger eller 131 liter. 1 tønde korn = 144 potter eller 139 liter. 1 tønde kul = 176 potter eller 170 liter. Gryn, rug, byg, bønner, kød, fisk, smør, tælle og sæbe blev målt i øltønder, men salt i kultønder.

törreboed = afbyggersted ved søsiden, som ikke har græsning til dyr. Stedet er derfor "tørt", dvs. uden mælk. Islandsk *þurrabúð*. → tommehus/tomthus.

törveskjæren = tørveskæring.

ubillig/ubillighed = urimelig/urimelighed. → billig.

udkastfisk/udskudsfisk = fisk, der er for dårlige til at blive handlet.

ugeskicket = uegnet.

uinteresserede = upartiske.

undergift = lejeafgift for landingssted for både. I midten af det 18. århundrede var afgiften sædvanligvis 1 vætt for en båd med fire årer, 1½ vætt for en båd med seks årer og 2 vætter for en båd med otte årer. Nogle gange fulgte der en fiskerbod med i lejen, og i så fald var afgiften noget højere. Blev også kaldet lejetold (*vertollur*) undertiden grundleye eller lodserlæggelse (*lóðagjald*).

uryggelig = urokkelig, uomstødelig.
usufructuarii = den, som har brugsretten på en andens ejendom.
ut supra = som ovenfor.
uvillig = uvildig.
validere = gælde.
vatn = sø. Islandsk *vatn*.
vedbörlig = ret, retmæssig, tilbørlig.
veide = fiske, fiskeri. Islandsk *veiða, veiði*.
veneration = højagtelse.
ventilere = drøfte.
vertid/vertiid/vertyd = fangst- eller fiskesæson. Islandsk *vertíð*. → værtid.
vett → vætt.
vices = opgaver, optræde som stedfortræder.
vide = se.
vide infra = se nedenfor.
vide supra = se ovenfor.
vidrig / i vidrig fald = i modsat fald.
vidtlöftig/vitlöftig/viitlöfftig = omfattende, omstændelig, udstrakt, vidtrækkende.
vidtlöftighed/vitlöftighed/vitlufftighed = omstændelighed, ulejlighed, besvær, udstrækning.
vinde = tjene, arbejde. Islandsk *vinna*.
vindekone = tjenestepige. Islandsk *vinnukona*.
vindemand/vinnemand = tjenestekarl. Islandsk *vinnumaður*.
vindskibelighed = driftighed, arbejdsomhed, foretagsomhed.
vinternætter = ifølge den islandske kalender to dage inden første vinterdag (første lørdag i tidsrummet mellem 21.–27. oktober).
værstæder = fiskelejer. Islandsk *verstöðvar*.
værtid/værtiid/værtyd = fangst- eller fiskesæson. Islandsk *vertíð*. → vertid.
vætt (v./w.) = islandsk vægtenhed, der ikke findes på dansk. 1 vætt = 8 fjerdinger = 160 mark eller knapt 40 kilo. Også kaldet vett og vægte.
vætt (v./w.) = islandsk værdienhed. 1 vætt = 2 fjerdinger smør = 20 alen eller 40 fiske.
vaad = vod.
Zahlkammer, Det Kongelige = kontor, der varetog udbetalinger af statskassen.
örevölle/öresvöll → eyrisvöllur.
örkeslös = uden beskæftigelse, unyttig.
örtug = gammel nordisk vægtenhed. 1 mark = 8 øre = 24 ørtuger.
aaboed = tillæg, erstatning.
aattering/aattæring → otteæring/otteåring.

Efnisorð

Skráin nær yfir megintexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna og greinarinnar um Landsnefndina en ekki yfir inngang. Skráin nær ekki yfir fyrirsagnir bréfa.

Við gerð skrárinnar var fremur reynt að horfa til þess hvert umfjöllunarefnið væri hverju sinni en til orðafars. Efnisorðin í skránni eru þannig óháð orðalagi textans sjálfs. Með þessu móti ætti skráin að nýtast betur við leit að einstökum efnisatriðum í bréfunum. Leitast var við að taka með öll algengustu hugtök sem koma fyrir og einnig tilskipanir, reglugerðir og lagabókstafi sem oft er vísað til. Töluvert er um að fleiri en eitt orð séu notuð um sama hugtak í textanum. Reynt var að sameina þau undir eitt og halda millivísunum í lágmarki. Sem dæmi má nefna orðið *leigukúgildi*. Undir það falla orð eins og *ásauðarkvúldi*, *innstæðukvúldi*, *kúgildaleigur*, *kvígildi* og *kvúldi*.

Skráin er tvískipt líkt og texti bókarinnar: annars vegar er hún á íslensku og hins vegar á dönsku. Orð og hugtök eru þau sömu í báðum skránum. Í íslensku skránni er vísað til samsvarandi dansks uppflettiorðs og það haft skáletrað. Í dönsku skránni er vísað til íslenska uppflettiorðsins og það sömuleiðis haft skáletrað.

afréttur 241, 355, 617, 622, 688, 757 > *overdrev*

Almenna verslunarfélagið 50, 92–93, 98, 164–165, 173, 251, 253, 256, 302, 317–320, 327–332, 334–335, 422–424, 438–440, 442–446, 477–478, 493, 524, 553–555, 557, 559, 561, 578, 580, 590, 613, 642–643, 684, 695, 701, 732, 755 > Compagníið > *Almindelige Handelskompagni*

Alþingi 39–40, 54, 119, 318, 323, 333, 336, 342, 502, 612, 657, 660, 670, 703–704, 707, 721, 724, 728, 748 > landsþingið > lögþingið > *Alting*

amtmaður, búseta 88, 111, 135–137, 182–183, 186, 188, 261, 594–600, 691 > *amtmand, bolig*

amtsskipting 39, 51, 87–88, 110, 135–138, 179–182, 186–189, 259–261, 488, 593–602, 689–691 > *amtsopdeling*

annexía 606, 611, 627, 652 > *annekskirke*

áburðarnotkun 50, 148, 254, 355–356, 545, 644, 686 > *gødskning*

áveitur 50, 545, 617, 644, 686 > *vanding*

barnadauði 236 > *børnedødelighed*

barnaskírn 625, 655–656 > *barnedåb*

barnaskóli 544 > *børneskole*

barnauppeldi 218–219, 236, 618 > *børneopdragelse*

bátar, fjöldi 518, 534 > *både, antal*

bátar, stærð 252 > *både, størrelse*

bátasmíði 50, 159, 405–406 > *bådebyggeri*

beneficium 102, 106, 179, 195–196, 541, 545, 548, 631, 663–664, 743, 745–746, 760, 798 > *beneficium*

Biskupasögur 192, 499, 502, 506 > *Biskoppernes sagaer*

biskupsembættið, aðskilnaður biskupsstóls og skóla 88, 111, 490, 666–667, 672, 736, 741, 772, 775–776, 781, 783–784, 788 > *biskopembedet, adskillelse af biskopstol og latinskole*

bólusótt 511, 675–676, 712, 753 > stóraböla > *koppeepidemi*
bólusetning 676 > *vaccination*
brennisteinn, brennisteinsnámur 344, 352, 395, 412, 437, 445, 478 > *svovl, svovlminer*
brennisteinsvinnsla 308, 321, 350, 412, 450–451, 456–457, 482–483 > *svovlværk*
Brennisteinsvinnslan á Húsavík 316–317, 418–419, 462–463, 466–467, 470–471, 473, 474–475 > *Svovlværket i Húsavík*
Brennisteinsvinnslan í Krýsuvík 164, 309, 316, 418, 458–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475 > *Svovlværket i Krýsuvík*
brennivín > tóbaks- og brennivínsokur
brúargerð 50, 160, 525, 549 > *brobygning*
brúðkaup, kostnaður 224, 245 > *bryllup, omkostninger til*
Búalög 241 > *Boelov (samling af gamle regler om sædvaner i Island)*
búferlaflutningar 215 > *flytning til en anden gård*
búfé, búfjárrækt 171, 242–243, 249, 251, 529, 534–536, 544, 547, 621, 687 > *husdyr, husdyrhold*
búnaðarnám 134, 153, 618 > *landbrugsuddannelse*
búreisuskattur 217 > *borejseskat*
byggingarbréf 216 > *fæstebrev*
byssur 551–552, 585, 692 > *bøsser*
bændafjölskyldur, erlendar 90, 163–164, 254, 305, 307, 321–322, 339–340, 345–348, 350, 352, 356, 452–453, 461, 469, 482–483, 525, 646 > *bondefamilier, fremmede*
bændur, þjóðfélagsstétt 34 > *bønder, samfundslag*
bænhús 658 > *bedehus*
börn, agaleysi 218, 229–231, 234 > *børn, ulydige*
Compagníið > Almenna verslunarfélagið > Hörmangarafélagið > *Compagniet*
dagsláttur 241, 282, 284 > kvaðir > *dagsslæt*
dagsverk 240, 626–627, 736 > kvaðir > *dagsværk*
Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin 47, 160, 526, 548 > *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*
Deo, regi, patriæ, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson 162, 228, 231, 312, 500, 504, 519, 521, 551, 588, 697 > Islands opkomst > *Deo, regi, patriæ, skrift af Páll Vídalín og Jón Eiríksson*
drykkjuskapur 224–225, 543, 578 > *drukkenskab*
dulsmál 121 > *dølgsmål*
dúntekja 364, 535 > *dunsamlen*
dýrtíð 308–309, 320–321, 368, 387, 380, 502, 512, 676, 678–679, 707 > *dyrtid*
dönskukunnátta 39 > *danskkundskab*
eftirlegumaður 168, 367–368, 372, 391, 406, 554, 642, 721 > *efterligger*
eftirliggjari > eftirlegumaður
eggjatekja 535 > *æggesamlen*
eimingartæki 325, 430 > *destillationsapparat*
einokunarskilmálinn 1742 324, 339, 350, 359, 391, 426 > *oktrojen 1742*
einokunarskilmálinn 1742, brot gegn 325, 366, 430 > *oktrojen 1742, brud mod*
einokunarskilmálinn 1763 173, 286, 317–318, 320, 332, 334, 422–424, 439, 445, 555, 579, 589–590, 684, 701 > *oktrojen 1763*
einveldi 34–38, 52, 58 > *enevælde*
eldgos 178, 293, 308, 327, 500, 512, 516, 709, 746 > *vulkanudbrud*
eldiviður 159, 333, 355–356, 419–420, 474–475, 530, 599, 790 > *brændsel*
eldsvoði 164, 192, 328, 475, 599 > *brand*
erfðatal Jónsbókar 102 > *arvebalk (lovafsnit om arv)*
erindisbréf Landsnefndarinnar 48–52, 54–57 > *instruks til Landkommissionen*
eyðibýli 50–51, 56, 146–147, 150, 209–210, 212, 248, 408, 441, 492, 497, 500, 512–515, 517–518, 532, 544–545, 548,

562–569, 592–593, 617, 677, 708–711 > *ødegårde*
fálki, fálkaveiðar 133, 395 > *falkefangst*
fátækramálefni, almennt 197–205, 212, 214–215, 230, 258 > *fattigvæsenet, i almindelighed*
ferjur 50, 160, 700 > *færger*
festipeningar 94, 105, 266–284 > *fæstepenge*
félagsverslun > verslun, compagnieshöndlan
fiskihöfn 406, 559, 642 > sláturhöfn > *fiskehavn*
fiskireikningur 217, 422, 732–733 > *fiskeregning*
fiskitíund 191–192 > *fisketiende*
fiskútflutningur 519, 524 > *fiskeeksport*
fiskveiðar, almennt 50, 157, 232, 407, 490–492, 518–520, 641, 733–735 > *fiskeri, i almindelighed*
fiskveiðar, umbætur 49, 155, 159, 248–253, 256–257, 334–339, 343, 349, 401, 524 > *fiskeri, forbedringer af*
fiskverkun, umbætur 98, 157, 159, 317, 370, 387, 406, 413, 437, 641, 681–682, 755 > saltfiskverkun > *fiskeforarbejdning, forbedringer*
fjallagrös 535, 780 > *islandsk mos*
fjallvegir 50, 125–127, 260, 549, 690, 699–700, 711–712 > *fjeldveje*
fjárpestin 50, 92, 98–99, 101, 103–105, 132–133, 165, 170–171, 173, 178, 235, 256, 287, 290–301, 323, 327, 329, 439, 441–442, 497, 534–535, 552–553, 640, 651, 667–668, 687–689, 695, 743–747, 761, 768, 770, 774, 776, 783, 786, 788, 790, 798 > *fårepesten*
fjárpestin, meðul gegn 688, 743 > *fårepesten, middel mod*
fjórðungslæknar 317, 672, 680 > *fjerdingskirurger*
flakk 34, 90, 117–119, 200, 213–215, 237, 253, 353, 356, 441, 541, 620, 748–749 > *betleri*
forðageymsla 152, 373, 384, 425, 553–557, 676, 678 > *magasin*
forðagæsla 216, 242, 547–548, 621 > *vinterforråd af hø, tilsyn med*
forlagseyrir 198–199, 204 > *forlagsøre*
forordning 15. maí 1770 > tilskipun 15. maí 1770
fólksekla 113, 153, 168, 248–249, 254, 408, 508, 510, 544, 678 > *befolkningsmangel*
fólksfjöldi 98, 146, 153, 187, 246–247, 506–512, 517, 532, 606–611, 617, 645, 648–649, 675–676, 678, 703–704, 712, 753 > *folketal*
fólksfækkun, orsakir 50, 151, 236, 250, 441, 494, 497, 511, 675–676, 704–708 > *folkereduktion, årsager til*
framfærslubálkur 197, 505, 508, 749 > *framfærslubalk*
Friðriksgjöf (skúta Innréttinganna) 163, 306, 316, 464 > *Frederiks Gave (De Nye Indretningers hukkert)*
Friðriksósk (skúta Innréttinganna) 163, 306, 462 > *Frederiks Ønske (De Nye Indretningers hukkert)*
frillulífi 175 > legorðsmál > *skørlevned*
fuglaveiði 535, 551, 585, 628 > *fuglefangst*
föðurland 45–46, 90, 106, 130, 134–135, 147, 152–153, 227, 236, 240, 242, 248, 256, 262, 364, 497, 504, 614, 637, 740, 784 > *fædreland*
gagnfræðaskóli 134 > *realskole*
gapastokkur 118, 216, 225, 229 > *gabestok*
garðahleðsla 33, 50, 147, 149, 241–242, 254, 322, 356, 545, 617, 622–623, 644, 686 > *indhegning*
garðrækt 33, 46–47, 50, 90, 99, 152–153, 166, 254, 322, 325–326, 355–356, 433, 525, 544, 546, 618, 645–646, 686–687, 742, 789 > *havedyrkning*
geirfugl 34 > *gejrfugl*
geitur 534–535 > *geder*
gjafafé Friðriks V. > Innréttingarnar, fjárstyrkur konungs > *Frederik V's pengegave*
gjafir til presta (offur) 654–655 > *donation til præster (ofre)*

gjaftollur 141, 195–196, 203, 217, 491, 535, 628, 653, 662, 677 > *gavetold*
grasafræðiþekking 44, 415, 614 > *botanisk kundskab*
Grágás 118–119, 617, 654, 738 > *Grågås*
Grænlandssiglingar 683 > *Grønland, sejlads til*
Grænlendingar 173 > *grønlændere*
hafís 156, 310, 500–501, 527–529, 533, 599, 685, 706 > *drivis*
Hafmeyjan (jagt Innréttinganna) 438 > *Havfruen (De Nye Indretningers jagt)*
Hafnarháskóli (academiet, universitætet) 92–93, 113, 543 > *Københavns Universitet*
hafnir (skipalægi um vetur) 50, 56, 156–157, 160, 333, 533, 685 > *havne*
hampur 322, 325, 350, 421, 428 > *hamp*
handverk 47, 112–113, 130, 153, 157, 161, 212, 220, 240, 333, 342, 363, 383, 497, 504, 550 > *håndværk*
handverksmenn 168, 212, 373, 646 > *håndværkere*
harðæri 309–310, 353, 510–511, 526, 676, 704–705, 707–708, 768, 774 > *uår*
hákarlaveiðar 158, 163–164, 232, 407, 524, 535, 547, 628 > *hajfangst*
hásetar, fjöldi á bát 521–522, 681 > *besætning, antal på båd*
helgidagabrot 202, 225, 786–787 > *helligdagsbrøde*
helgidagaveiðar 202 > *helligdagsfangst*
hestafjöldi 243, 251, 534 > *heste, antal*
hestlán 100, 109, 669–673, 736 > kvaðir > *hest, lån af*
heybirgðir 237, 242 > *høforråd*
heyskapur 167–168, 210–211, 214, 237, 243 > *høslæt*
heytollur 626–627, 657 > lambseldi > *høtold*
hirðstjórar 183–184, 186, 754 > *befalingsmænd, kongens*
hjáleigumenn 169, 211, 215–217, 489, 491–494, 583, 737, 756 > *afbyggere*
hjáleigur 150, 211–212, 215, 218, 248, 491–494, 513–515, 517, 532, 544–545, 592, 756 > *afbyggersted*
hjónavígslugjald 625, 628–629, 655–656 > *vielsestold*
hjúskaparmál 223, 748 > *ægteskabssager*
holdsveiki 206–208, 669 > *spedalskhed*
holdsveikraspítalar (hospítal) 181, 196, 205–208, 668–669 > *hospital*
hospítalshlutur 207, 669 > *hospitalsandel*
Hólaskóli 88, 111, 183, 188 > latínuskóli > *Hólar latinskole*
hórdómur 121 > *hor*
hreindýr 56, 160 > *rensdyr*
hreppstjórainstruks 620, 750 > *repstyrere, instruks*
hreppstjórar, almennt 548, 613 > *repstyrere, i almindelighed*
hreppstjórar, fjöldi 39, 201 > *repstyrere, antal*
hreppstjórar, laun 203, 619 > *repstyrere, løn*
hreppstjórn 39, 201–203, 230, 619–623, 750 > *repper, styrelse*
hríshestur 282, 284 > kvaðir > *rishest*
hungursneyð 151, 362, 364, 373, 384–387, 425, 441, 501–502, 507, 510–511, 520, 554, 678–679, 708 > *hungersnød*
húkkortur og jagtir > skútur
húsagatilskipunin 1746 > tilskipun um húsaga 1746
húsagi 229–231, 238, 250, 254–255, 257, 624, 750, 773 > *hustugt*
húsauppbót 738 > viðhald húsa > *hustillæg*
húsbyggingar 244, 529, 545 > *bygninger*
húsmannstollur 217, 234 > *husmandstold*
húsmenn, húsmennska 169, 209–212, 217, 246–247, 253, 477, 489, 493, 607, 627, 631, 676, 686, 737, 749 > *husmænd*
hvalveiðar 155, 158, 164, 338, 359, 497, 528, 628 > *hvalfangst*
hverir 160, 698 > laugar, heitar > *kilder, varme*
hæstiréttur 144–145, 165, 177, 444 > *højesteret*
höfuðból 149, 244, 676 > *hovedgård*

hör 317, 322, 325, 335, 350, 428, 556 > *hør*
Hörmangarafélagið 1743–1758 304, 307, 309–312, 314, 323–326, 337, 339–341, 349–351, 355, 358–360, 365–366, 369, 371, 376–378, 381–382, 386–389, 391, 394, 396, 425–437, 478 > *Hørkræmmerlaget 1743–1758*
Innréttingarnar, almennt 163–165, 264, 284, 302–335, 364, 369, 384, 386, 391, 400–404, 409–412, 441, 443–447, 528, 536, 550–551, 694–696 > *Indretninger, De Nye, i almindelighed*
— bókhald 314, 319, 321, 328, 343, 404 > *bogholderi*
— húsbyggingar 317, 322, 452–453, 464–467, 472–475, 482–483 > *bygninger*
— deilur við Hörmangarafélagið 309–311, 324–325, 359–361, 366, 426–432 > *konflikt med Hørkræmmerlaget*
— ferðakostnaður Skúla Magnússonar landfógeta 357–358, 443 > *landfoged Skúli Magnússons rejseomkostninger*
— fjárstyrkur konungs 97, 163, 308–309, 315, 332, 338, 340, 348, 351, 354, 356–357, 365, 403, 440, 448, 480, 557, 694 > *kongens økonomiske styrke*
— hlutabréf og hlutafé 163, 165, 319–320, 329–332, 338, 342–343, 345, 391, 395, 423–424, 440, 444, 448, 460, 464, 472–473, 476–477, 480, 557, 695 > *aktier og aktiekapital*
— laun starfsfólks 402 > *ansattes løn*
— sameining við Almenna verslunarfélagið 165, 317–320, 327–328, 330, 332, 422–424, 444–446, 557 > *aftale med Det Almindelige Handelskompagni*
— starfsreglur (convention for interessentskabet) 165, 305, 324, 338, 341–345, 348, 359, 423, 446 > *vedtægter*
— tekjur og gjöld 318, 416–422, 448–485 > *indtægt og udgift*
— tilgangur 318 > *formål*
— sérleyfi (privilegier) 320 > *privilegier*
— ullarkaup 317, 374, 414, 434 > *uldhandel*
— uppsagnir starfsfólks 330, 439, 445 > *opsigelse af ansatte*
— úttekt 315, 401, 409 > *status*
— vöruflutningar milli landa 164, 318, 351, 355, 426, 432, 435, 437–438 > *varetransport mellem lande*
— þátttaka í verslun 379, 383, 390, 394–395 > *deltagelse i handel*
innstæðubátar 413, 510, 583 > *inventarbåde*
Islands opkomst, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson > Deo, regi, patriæ > *Islands Opkomst, skrift af Páll Vídalín og Jón Eiríksson*
Íslendingabók (Ara froda Schedis) 498, 506–507 > *Íslendingabók (Ara froda Schedis)*
Íslendingasögur 127, 147, 498–499, 501–503, 505–506, 515, 718 > *sagaerne*
Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777 527 > *Islandske Agerdyrkningsselskab 1770–1777*
Íslenska verslunarfélagið 1620–1662 726 > *Islandske Kompagni 1620–1662*
íslenskt mál 56, 58, 333 > *islandsk sprog*
jarðaafgjald 178, 515–516, 581 > landskuld > *jordafgift*
jarðabókarnefndin 1702 43, 48, 247, 303, 513, 515, 542, 566, 703, 728 > *jordbogskommissionen 1702*
Jarðabókarsjóður 441, 594 > *Jordebogskassen*
jarðabætur 140, 148–149, 334 > *jordforbedringer*
jarðakaup 249 > *jordkøb*
jarðamat 241, 581 > *jorder, vurdering af*
jarðarfarir, kostnaður 224, 245 > *begravelser, omkostninger til*
jarðartíund 191–192, 194, 759 > *jordtiende*
jarðir, af sér gengnar 178 > *jorder, nedslidte*

jarðir, niðursettar 516, 581–583, 635, 738–742, 756–757 > *jorder, nedsat til ringere leje*
jarðir, skipting 676 > *jorder, opdeling af*
jarðrækt 134, 153, 235, 307, 338, 344, 355, 401, 497, 500, 523–525, 544–545, 644 > *jordbrug*
járn, lélegt 370 > *jern, dårligt*
járnsmíði 452–453, 458–459, 464, 466, 472, 474, 482–483, 617 > *smed*
Jónsbók 143, 151, 499, 504–505, 507–508, 617, 719 > *Jonsbog*
jurtir, villtar íslenskar 50, 56 > *planter, vilde islandske*
kaðlagerð 50, 164, 317, 328, 330, 411, 420–421, 445, 454–455, 458–459, 464–467, 472–475, 482–483, 550, 696 > *rebslageri*
kameralismi 34–35, 39–42, 46–51, 56–58 > *kameralisme*
kaupabálkur 102–103, 170, 291, 633, 744 > *købebalk*
kaupamenn, kaupavinna 211 > *købemænd, købearbejde*
Kaupmannahafnarbanki 376–377 > *København Bank*
Kaupmannahafnarháskóli > Hafnarháskóli
kaupmáli 175–176 > *ægtepagt*
kaupstaður 155, 157, 159, 333, 497, 504, 528 > verslunarstaður > *købstad*
kersa 305, 416, 536, 551 > *kersej*
kirkjuinnleiðsla kvenna 625, 655–656 > *indføring af kvinder i kirke*
kirkjulén > beneficium
Kirkjuordínantía Kristjáns IV. 655, 662 > *Kirkeordinants for Norge*
kirkjur, ástand 663 > *kirker, tilstand*
kirkjur, í bændaeign 631–632, 665 > *kirker, ejet af bønder*
kirkjur, tekjur 630–632, 664–666 > *kirker, indkomst*
kirkjusmíði og viðhald 630–632, 663–665 > *kirkebyggeri og vedligeholdelse*
kirkjutíund 630 > *kirketiende*
kírúrg (chirurg) 98, 100, 415, 680 > fjórðungslæknar > *kirurg*
klæðagerð Innréttinganna 305, 321, 327, 348, 402, 411, 416–419, 450–451, 456–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 482–483 > *klædefabrik, De Nye Indretningers*
klæðaleysi 288 > *klædemangel*
klæðavörur, uppboð 409–410 > *klædevarer, auktion*
klæði, klæðavörur 305, 316, 324, 326, 349, 352, 395, 416, 422, 437, 478, 696 > *klæde, klædevarer*
konungsjarðir, sala 50, 92–93, 131–134, 178–179, 258–259, 264, 266–289, 530–532, 689 > *krongodssalg*
konungsútgerð 413, 510, 583 > *fiskerivirksomhed, kongens*
korn, villt íslenskt 502, 527, 546 > *korn, vildt islandsk*
korninnflutningur 369, 442, 502–503 > *korn, indførsel af*
kornmölun 368–369, 373, 383, 561, 572, 685–686 > *kornmaling*
kornrækt 140, 147–148, 153, 161, 163–164, 166, 305, 309, 321–322, 325–326, 338, 340, 344, 355, 362, 401, 433, 452–453, 482–483, 497, 502–503, 525–527, 615, 646, 686, 742 > *korndyrkning*
kramvara, ónytsamleg 637–640 > *kramvare, unødvendig*
kúgildi, almennt > leigukúgildi > *kogilde, i almindelighed*
kvaðir 736 > dagsláttur, dagsverk, hestlán, hríshestur, mannslán, skipsáróður > *hoveri*
kvarnasteinar 373, 685 > *håndkværne*
lagaverk Jóns Ólafssonar varalögmanns 91, 177, 192, 315, 540, 654, 757, 781 > *lovkoncept, vicelovmand Jón Ólafssons*
lambseldi > heytollur > *lammefoder*
landamerki, landaþrætur 140, 148–149, 542, 617 > *markskel, jordstrid*
landaurar 116, 170, 219–220, 620, 636 > *landøre*
Landbúnaðarfélagið (Hið konunglega danska landbúnaðarfélag) 46 > *Landhusholdningsselskab, Det Kongelige Danske*

landhelgi 431, 445, 734 > *territorialfarvand*
Landnáma 498–502, 507–508, 698 > *Landnáma*
landprang 33, 235 > *landprangeri*
landsagatilskipun 1720 90, 167, 748, 756 > *politikonceptet af 1720*
landsagatilskipun, ný 57, 90, 108, 118, 209, 229, 257, 541 > *politiforordning, ny*
landsagi, almennt 42 > *politivæsenet, i almindelighed*
landskuld 116, 150, 171, 194–195, 249, 288, 300, 341, 399, 516, 582, 738–741, 743, 756, 760–761 > *landskyld*
landsleigubálkur 499, 507, 687, 699, 738 > *landslejebalk*
landsþingið 90, 117–118, 126, 195, 257, 380–381, 385, 400, 413, 519, 526, 531, 549, 595, 598, 601 > Alþingi > *landstinget*
landvarnir 50, 551–552, 585–586, 691–694 > *forsvar, landets*
landþingsskrifari, laun 179, 266–284 > *landstingsskriver, løn*
latínuskóli, almennt 114, 134, 152, 490, 542–543, 668, 767–794 > Hólaskóli, Skálholtsskóli > *latinskole, i almindelighed*
— bókasafn 793 > *bibliotek*
— fjárhagur 767–768, 771–772 > *økonomi*
— mataræði 768–769, 779–782, 788 > *kost*
— reglugerð, ný 786–794 > *reglement, nyt*
— reglugerð um skólahald 1746 183, 779, 786 > *reglement 1746*
— skólaárið, lengd 769–771, 777–779, 782, 790 > *skoleårets periode*
— ölmusa skóladrengja 114, 772 > *skoleelevers almisse*
laugar, heitar 152 > hverir > *kilder, varme*
launverslun 50–51, 701 > *smughandel*
lausamenn, lausamennska 33, 151, 167–169, 209–213, 215, 234–235, 246–247, 251, 253, 607, 620, 627, 631, 700, 727 > *løsarbejdere*
laxveiðar 49, 497, 522–523, 535, 641–642, 682–683 > *laksefangst*
legorðsmál 175, 629 > frillulífi > *lejermål*
leigukúgildi 55, 92, 101–106, 124, 169–171, 287–288, 290–301, 490, 516, 653, 667–668, 738–739, 742–747, 760–761, 782–783, 797–798 > *lejekogilde*
Leirárvefsmiðja 304, 310, 344 > *tøjmagerfabrikken på Leirá*
leti 213–216, 218–219, 222, 233, 235, 254–255, 363–364, 491, 637, 740, 748–750 > *dovenskab*
litun 50, 309, 315–316, 417 > *farvning*
líksöngseyrir 625 > *begravelse, betaling til præsten*
ljósmæður 50, 98–100, 317, 415, 673, 679–681 > *jordemødre*
ljóstollur 247, 631, 665, 758 > *lysetold*
lúðuveiðar 49, 158, 232, 338, 547 > *helleflynderfiskeri*
lyf 614, 645–646 > *medicin*
lýsi 93, 158, 250, 326, 413, 434, 436, 475, 524, 535, 628, 642 > *tran*
læknar, almennt 50 > fjórðungslæknar > kírúrg > *læger, i almindelighed*
lækningajurtir 44, 152 > *lægeplanter, lægeurter*
lækningar 152, 597, 646 > *helbredelse*
lög, endurskoðun 108 > *lov, revision af*
lögbók, ný 139, 540–541 > *lovbog, ny*
lögbækur og lagaákvæði > erfðatal, framfærslubálkur, Grágás, Jónsbók, kaupabálkur, landsleigubálkur, Norsku lög, rekabálkur, stóridómur, þingfararbálkur > *lovbøger og lovbestemmelser*
lögdæmi 86–87, 110–111, 139–140, 180–182, 593 > *lovmandsdistrikt*
lögmannstollur 260, 491, 677 > *lovmandstold*
lögmenn, afkoma 108–109 > *lovmænd, udbytte*
lögreglutilskipun 1720 > landsagatilskipun 1720
lögréttumenn, hlutverk 118, 128, 143–144,

177, 187, 601, 619 > *lovrettemænd, opgave*
lögþingið 89, 92, 111, 114–115, 118, 121–123, 127–128, 139–140, 144–145, 176–177, 183, 593–594, 601 > Alþingi > *laugtinget*
mannskaði 126, 502, 704, 706–707 > *menneskeliv, tab af*
mannslán 33, 55, 169, 216–217, 282, 287, 489–494, 582–583, 735–737, 742, 772 > kvaðir > *hoveri på båd*
manntalsþing 40, 51, 53–54, 58, 131, 149, 399, 413, 581, 619, 621, 638 > *manntalsting*
mataræði > latínuskóli, mataræði > *kost*
málmar > steinefni og málmar
mislingar 392–393 > *mæslinger*
mjöl, lélegt 331, 441 > *mel, dårligt*
mjöl, skortur 309–310, 337, 362 > *mel, mangel på*
mjöl, verðlag 368, 373 > *mel, pris på*
morgunstjarna 552 > *morgenstjerne*
mógröf, mótekja 499, 698, 741, 790–791 > *tørvegrav, tørveskæring*
nauðsynjavörur, skortur 331, 359 > *nødvendige varer, mangel på*
netaveiðar 49–50, 158, 166, 252, 307, 338, 344, 523, 544, 547, 549–550, 682, 733–735 > *netfangst*
Norsku lög 142–143, 174–176, 258, 340, 655, 665 > *Norske lov*
octrojen 1763 > einokunarskilmálinn 1763
offur > gjafir til presta
óðalsréttur 257–258, 289 > *odelsret*
óhóf 94, 100, 161, 541, 614, 617, 637 > *overdådighed*
ómagar, ómagaframfærsla 201, 749 > fátækramálefni, almennt > *fattiglemmer, fattigforsørgelse*
pakklæde (pach) 416 > *pakklæde (pach)*
peningar, skortur 332, 344 > *penge, mangel på*
peningar, verðgildi 116, 340–341, 349 > *penge, værdi*
plógur 486, 548 > *plov*
póstferðir 160, 544 > *postgang*
prestar, afkoma 624–630, 650–662 > *præster, udbytte*
prestar, extraverk 625–626, 655–656 > *præster, kirkelige handlinger*
prestar, lénsjarðir 196 > *præster, forleningsgårde*
prestastefna (synodo generali) 177, 183 > *synode*
prjónles > ull, ullarvörur > *strikvarer*
prjónlesreikningur 422, 732–733 > *strikvareregning*
projektmakari 497, 654, 752 > *projektmager*
pykklæde (puck) 416 > *pykklæde (puck)*
rannsóknarleiðangrar á 18. öld 35, 42–43, 45–46, 51, 57 > *forskningsekspeditioner i 1700-tallet*
rannsóknarleiðangur Eggerts og Bjarna 1752–1757 43, 306, 313, 529 > *forskningsekspedition 1752–1757, Eggert og Bjarnis*
rask 350, 352, 402, 416, 551 > *rask*
rasphús 213 > *rasphus*
rauðmagi 779–780 > grásleppa > *stenbider, han*
refaveiðar 405, 535, 551, 585 > *rævejagt*
refsingar 213, 229 > *straffe*
reikningur, stærðfræði 543 > *regning, matematik*
reisupassi 113 > *rejsepas*
rekabálkur 734 > *rekabalk*
rekaviður 498–499, 527–528, 757 > *drivtømmer*
réttarfar 91, 114–115, 121–125, 138–145, 174–177, 257–258, 260–261 > *retsvæsen*
sajette 350, 352, 402 > *sajette*
sakamenn, framfærsla 398 > *forbrydere, forsørgelse af*
sakeyrir 51, 96, 100, 133, 141–142, 398–400, 557, 635, 750 > *pengebøde (sagefald)*

saltfiskverkun 49, 166, 324, 326, 338, 387, 406, 430, 436–437, 467, 471, 521, 561, 641, 681, 755 > fiskverkun, umbætur > *klipfisk, tilvirkning af*
saltsuða 49, 159–160, 338, 356, 497, 552, 617, 689–699 > *saltsydning*
samgöngur 33, 179, 183, 690 > *kommunikation*
sauðfjárbú Hastfers baróns 97–98, 164, 166, 311, 316, 361, 599 > *schæfergård, Hastfer barons*
sauðfjárbú Innréttinganna 421, 458–459, 464–467, 472–475, 484–485 > *schæfergård, De Nye Indretningers*
sel, selstöður 50, 242, 355, 514–515, 544, 546, 617, 623, 687 > *sæter*
selveiðar 155, 359, 497, 535, 551, 585, 628, 642 > *sælfangst*
siglingakunnátta, siglingafræði 158, 344, 521–522, 550, 641 > *navigation*
siglingar stúdenta 113, 153 > *udenlandsrejser, studenter*
siglingar verkfærra manna 112, 153, 168 > *udenlandsrejser, arbejdsduelige mænd*
silki 638 > *silke*
síldveiðar 49, 158, 338, 497, 523, 642, 682 > *sildefangst*
sjálfsábúð bænda 44, 133–134, 285 > *bønders selveje*
sjókonur 221, 534 > *fiskere, kvinder*
sjóslys 511 > *forlis*
sjúkdómar 244–245, 321, 507, 510–512, 597 > *sygdomme*
skattar, almennt 96–97, 99–101, 117, 141–142, 151, 195–196, 239, 408 > *skatter, i almindelighed*
Skálholtsskóli 56, 777, 793 > latínuskóli > *Skálholt latinskole*
skinnaverkun 50, 164, 325, 328, 374, 420–421, 428–429, 431, 454–459, 466–467, 484–485, 550, 696 > *garverier*
skipasmíði 308, 329, 335, 344, 430, 452–453, 458–459, 464, 466, 472–475, 482–483, 497–498, 527–528 > *skibsbyggeri*
skipsáróður 216–217, 737 > mannslán > kvaðir
skíðaganga 550 > *langrend*
skjalahald embættismanna, skjalasafn 187, 194, 202, 208, 541–542, 595 > *arkiv, embedsmændenes, arkiv (stiftkiste)*
skógrækt 153, 344, 497, 529, 544, 546–547 > *skovplantning*
skógur, friðun 544, 546–547 > *skov, fredning*
skógur, skógarnytjar 323, 498–499, 528 > *skov, udnyttelse af skov*
skreið (platfisk) 378, 434–435, 490, 682 > *tørfisk, flækket (platfisk)*
skurðgröftur 33, 147, 149, 254, 545, 549 > *grøft*
skútur (jagtir) 252–253, 520, 529, 584 > *jagter*
skyrbjúgur 44, 244 > *skørbug*
sláturhöfn 367, 537, 559, 573, 642 > fiskihöfn > *slagtehavn*
sleðar, sleðasmíði 356 > *slæder, slædebyggeri*
smári 148, 546, 548 > *kløver*
smjörleigur 169–170, 192, 196, 290–291, 293, 301, 658, 782 > *smørleje*
sóknaskipan 33, 690 > *sogneinddeling*
spunagarn 316, 321, 402, 407, 410–411, 417, 419 > *spindegarn*
spunasmiðja 322 > *spinderi*
stefnur 122–123, 176, 225 > *stævninger*
steinefni og málmar 49, 350, 529–530, 610, 697 > *mineraler og malm*
steinhús 97, 128, 306, 310, 315–316, 319, 322–323, 414 > *stenhus*
steinkol 49, 159, 530, 697, 733 > *stenkul*
stjörnufræðirannsóknir 43, 305 > *astronomiske observationer*
Stokkhúsið í Kaupmannahöfn (sclaveriet) 213, 219 > *Stokhuset i København*
stórabóla 247, 509–511, 517, 675, 704, 707, 753 > bólusótt > *Store Koppesyge*
stóridómur 1564 121, 174–175, 505 > *Store Dom 1564*

strandmælingar 156 > *strandmålinger*
strandsiglingar 50, 329, 700 > *kystsejlads*
Sturlunga saga 101, 246, 507, 718 > *Sturlunga saga*
sundkennsla 550 > *svømmeundervisning*
surtarbrandur 49, 530, 697–698 > *brunkul*
svartidauði 362, 615, 698, 705 > *sorte død*
svín 160 > *svin*
sýslumannsembættið 39–40, 51, 141–143, 182, 188, 203–204, 533, 750 > *sysselmandsembedet*
sæluhús 50, 160, 549, 700 > *fjeldhytter*
söl 535, 757 > *søl, søtang*
tauvefsmiðja Innréttinganna 311, 328, 450–451, 458–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 482–483 > *tøjmagerfabrik, De Nye Indretningers*
tilskipanir, birting 53–54 > *forordninger, bekendtgørelse af*
tilskipanir, lestur á dönsku 33, 54, 139 > *forordninger, bekendtgjort på dansk*
tilskipun 15. maí 1770 39, 52–53, 135, 496, 596 > *forordning 15. maj 1770*
tilskipun um helgihald 1744 786 > *forordning om helligholdelse 1744*
tilskipun um hjúskaparmál 1746 748 > *forordning om ægteskabssager 1746*
tilskipun um húsaga 1746 167, 229, 548, 749–750 > *forordning om hustugt på Island 1746*
timbur, almennt 355, 426, 498–499, 545 > *tømmer, i almindelighed*
timbur, lélegt 370, 386, 395 > *tømmer, dårligt*
timbur, skortur 529 > *tømmer, mangel på*
tíund, af kúgildum 191, 194–195, 633, 758 > *tiende, af kogilder*
tíund, almennt 51, 97, 117, 141–142, 179, 190–194, 201–203, 246, 408, 491, 613, 621, 633–636, 652–654, 757–759 > *tiende, i almindelighed*
tíund, röng 653 > *tiende, forkert*
tóbaks- og brennivínsinnflutningur 430, 543, 578–580 > *tobak og brændevin, indførsel af*
tóbaks- og brennivínsokur 235, 367 > *tobak og brændevin, prangeri*
tóbaks- og brennivínsóhóf 249, 367, 543, 637, 640 > *tobak og brændevin, fråds med*
tóbaksnotkun 245 > *tobaksbrug*
tóbaksrækt 245 > *tobaksdyrkning*
tómthús, tómthúsmenn 513, 515, 544–545 > *tomthus, tomthusmænd*
trúlofunargjald 625, 628, 655–656 > *forlovelsestold*
tukthúsið á Arnarhóli 122, 182, 213–214, 218, 288, 313, 317, 319, 356, 398–399, 414, 556–557, 643, 749–750 > *tugthuset på Arnarhóll*
tukthústollur 128, 398, 556–557, 628, 662 > *tugthustold*
tungumál, íslenskt > íslenskt mál > *sprog, islandsk*
tviffel 416 > *tviffel*
Tyrkjaránið 1627 505, 693, 726, 745–746 > *Tyrkerranet 1627*
Tyro Juris, rit eftir Svein Sölvason lögmann 476, 734 > *Tyro Juris, skrift af lovmand Sveinn Sölvason*
ull, ullarvörur 220, 233, 235, 243, 300, 305, 317, 349, 374, 401, 407, 416, 427, 437, 439, 445, 535, 553, 556 > prjónles > *uld, uldvarer*
ullarskortur 164–165, 321, 326–329, 335, 438, 640, 695–696 > *uldmangel*
umboð, umboðsjarðir 93–95, 105, 124, 178–179, 195, 266–289, 490–491, 530–531 > *jordeforpagtning*
umdæmaverslun > verslun, separat höndlan
upplýsingin 34–35, 46 > *oplysningstiden*
útgerð embættismanna 734 > *fiskerivirksomhed, embedsmændenes*
útgerð Innréttinganna 163–164, 304, 306–307, 309, 321, 325–326, 328–329, 344, 349, 351, 354, 359, 391, 395, 414, 422, 427, 430–432, 434–438, 445, 450–451,

456–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 480–481, 520–521, 528, 551 > *fiskerivirksomhed, De Nye Indretningers*
útgerð konungs > konungsútgerð > *fiskerivirksomhed, kongens*
útgerð sveitabænda 248–253, 255, 525 > *fiskerivirksomhed, bøndernes*
vaðmál 220, 235, 304, 407, 475, 696 > *vadmel*
vagnar 356, 699 > *vogne*
vatnsmylla 160, 373, 384 > *vandmølle*
vefari 417 > *væver*
vefkona 220 > *væverske*
vefnaðarvörur > kersa, pakklæde (pach), pykklæde (puck), rask, sajette, tviffel
vefnaður 47, 50, 417 > *vævning*
vefsmiðja 348 > *væveri*
vefstóll 304, 322, 328, 331, 438, 551, 599 > *væv, vævestol*
vegabætur 50, 160, 260, 544, 547, 549, 621–622, 699 > *veje, udbedringer af*
veiðar > fuglaveiði, hákarlaveiðar, hvalveiðar, laxveiðar, lúðuveiðar, selveiðar, síldveiðar, veiði í ám og vötnum > *fangst*
veiðar útlendinga 157, 336, 344, 519–520 > *fiskeri, udenlandske nationers*
veiðarfæri 411 > *fangstredskab*
veiðarfæri, léleg 386 > *fangstredskab, dårligt*
veiði í ám og vötnum 49, 157–158, 370, 522–523, 535, 547, 641–642, 683 > *fangst i åer og søer*
verbúðir 158, 219, 735 > *fiskeboder*
verðlaunaveitingar 47, 51, 148, 155, 405, 524, 548, 582, 618, 641–643 > *præmier, uddeling af*
verksmiðjur og verkstæði 154, 305, 338, 340–341, 535, 550, 618, 695–696 > *fabrikker og manufakturer*
verslun, almennt 89–90 > *handel, i almindelighed*
verslun, compagnieshöndlan 171–172, 377–378, 539, 557, 559, 561, 573, 587–590, 725, 731 > *handel, kompagni*
verslun, eftirlit með 230, 373 > *handel, tilsyn med*
verslun, frjáls 51, 134, 155–157, 171, 173, 256, 330, 334, 377, 443, 536–540, 557, 559, 561, 570–573, 587–588, 591, 684, 691, 694, 718, 721–722, 724, 727, 731 > *handel, fri*
verslun, heilsárs 237, 387 > *handel, helårs*
verslun, konungs 313, 317, 327, 396–397 > *handel, kongelig*
verslun, kærur og málaferli 313–314 > *handel, anklager og proces*
verslun, separathöndlan 155, 171–173, 370, 377–378, 389, 537, 539, 559–560, 574, 587–591, 684, 730–731 > *handel, separat*
verslun, umbætur almennt 33, 154, 323, 327, 336–337, 363, 366, 369, 374–375, 404–405, 441–442, 496, 559–561, 755 > *handel, forbedringer i almindelighed*
verslun, þátttaka Íslendinga 371, 375–379, 382–383, 387, 497, 539, 557–561, 590, 614 > *handel, deltagelse af islændinge*
verslunarfélög > Almenna verslunarfélagið, Hörmangarafélagið, Íslenska verslunarfélagið
verslunarhafnir, fjöldi 366–369, 371–373, 375, 377–379, 383, 396–397, 533, 540, 559, 730–731 > *handelshavne, antal*
verslunarhús, opnun í neyð 406 > *handelshus, åbning i nødsfald*
verslunarsaga Íslands 172, 503–504, 616, 717–733 > *handelshistorie, Islands*
verslunarstaður 116, 384, 394, 493, 519, 638–639, 663, 685, 727 > kaupstaður > *handelssted*
verslunartaxtinn, tilskipun 1619 172 > *forordning om taxt og handel 1619*
verslunartaxtinn, tilskipun 1684 726–727 > *forordning om taxt og handel 1684*
verslunartaxtinn, tilskipun 1702 116, 367–368, 389–391, 406, 555, 590, 728 > *forordning om taxt og handel 1702*
verslunartillögur 1757 312, 362–386, 388, 539–540, 559 > *handelsforslag 1757*
verslunartillögur 1767 51, 536, 539, 569 > *handelsforslag 1767*

verslunartollar (vörutollar) 161, 370, 375, 384, 536–537 > *handelstold (varetold)*
vertíð 164, 167, 169, 180, 212, 232, 235, 251–252, 628 > *fiskesæson*
vettlingar, tvíþumla 407, 410 > *vanter, to tommelfingre*
veturseta kaupmanna > eftirlegumaður > *købmænds vinterophold*
viðhald húsa > húsauppbót > *vedligehold af huse*
vinnufólk, aðbúnaður 221–222 > *tyende, forhold*
vinnufólk, agaleysi 222–223, 229, 231–233, 238, 254–255 > *tyende, ulydigt*
vinnufólk, fjöldi 245–246, 508 > *tyende, antal*
vinnufólk, laun 169, 219–220, 238, 240, 255, 541, 637 > *tyende, løn*
vinnufólk, skortur 168, 209–210, 254 > *tyende, mangel på*
vinnukonur 220–221 > *tjenestepiger*
Vísindaakademían (Konunglega sænska vísindaakademían) 486 > *Videnskabesakademi, Det Kongelige Svenske*
Vísindafélagið (Konunglega danska vísindafélagið) 46, 306 > *Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Danske*
vísitasía 632, 669–670, 672 > *visitats*
vog og mælir 371, 390 > *mål og vægt*
vörur, ótaxtaðar 371, 385 > *varer, uden taxt*
vörur, verðlag á íslenskum 93, 368, 373, 378, 428–429 > *varer, pris på islandske*
yfirréttur 92, 115, 121–123, 144–145, 176–177, 181, 187, 258, 261, 593–595, 601 > *overret*
þingfararbálkur 508 > *tingfarebalk*
þinghús 127–128, 593, 601 > *tinghus*
þófaramylla 306, 309, 325 > *stampemølle*
þurrabúðir 248–249, 253 > *afbyggersteder ved søsiden (tørreboder)*
þúfnasléttun 33, 50, 147, 254, 545, 548, 644, 686 > *udjævning af tuer*
öreigagiftingar 215, 621 > *fattiges ægteskab*

Emneord

Registret omfatter ord i bogens hovedtekst, dvs. transskiptioner af brevene og artiklen om Landkommissionen, men ikke indledningen. Registret omfatter ikke brevenes overskrifter.

Ved udarbejdelsen af registret er valgt en række emneord, der ikke nødvendigvis følger stavemåden i teksten, ligesom der i teksten kan findes flere ord for samme begreb. Det er forsøgt at samle dem under ét og begrænse dem til et minimum. Det skulle gøre det lettere for læseren at søge efter bestemte emner i registret. Som eksempel kan nævnes ordet *lejekogilde*. Under dette hører *söydeqvilde*, *faste qvilder*, *kogildelejer*, *kvilder* og *qvilder*. Det er blevet forsøgt at medtage alle de almindeligeste begreber, som forekommer, og ligeledes dekreter, forordninger og love, som der ofte henvises til.

Registret er todelt som teksten i bogen: Det er både på islandsk og på dansk. Indholdet af ord og begreber er det samme. I det islandske register henvises til modsvarende danske opslagsord, som er skrevet med kursiv. I det danske register henvises omvendt til islandske opslagsord, der også er angivet i kursiv.

afbyggere (hjalejemænd) 169, 211, 215–217, 489, 491–494, 583, 737, 756 > *hjáleigumenn*

afbyggersted (hjaleje) 150, 211–212, 215, 218, 248, 491–494, 513–515, 517, 532, 544–545, 592, 756 > *hjáleigur*

afbyggersteder ved søsiden (tørreboder) 248–249, 253 > *þurrabúðir*

Almindelige Handelskompagni 76, 92–93, 98, 164–165, 173, 251, 253, 256, 302, 317–320, 327–332, 334–335, 422–424, 438–440, 442–446, 477–478, 493, 524, 553–555, 557, 559, 561, 578, 580, 590, 613, 642–643, 684, 695, 701, 732, 755 > Compagniet > *Almenna verslunarfélagið*

Alting 65–66, 80, 120, 318, 323, 333, 336, 342, 502, 612, 657, 660, 670, 703–704, 715, 721, 724, 728, 748 > landstinget > *Alþingi*

amtmand, bolig 88, 111, 135–137, 182–183, 186, 188, 261, 594–600, 691 > *amtmaður, búseta*

amtsopdeling 65, 77, 87–88, 110, 135–138, 179–182, 186–189, 259–261, 488, 593–602, 689–691 > *amtsskipting*

annekskirke 606, 611, 627, 652 > *annexía*

arkiv, embedsmændenes, arkiv (stiftkiste) 187, 194, 202, 208, 541–542, 595 > *skjalahald embættismanna, skjalasafn*

arvebalk (lovafsnit om arv) 102 > *erfðatal Jónsbókar*

astronomiske observationer 69, 305 > *stjörnufræðirannsóknir*

bedehus 659 > *bænhús*

barnedåb 625, 655–656 > *barnaskírn*

befalingsmænd, kongens 183–184, 186, 754 > *hirðstjórar*

befolkningsmangel 113, 153, 168, 248–249, 254, 408, 508, 510, 544, 678 > *fólksekla*

begravelse, betaling til præsten 625 > *líksöngseyrir*

begravelser, omkostninger til 224, 245 > *jarðarfarir, kostnaður*

beneficium 102, 106, 179, 195–196, 541, 545, 548, 631, 663–664, 743, 745–746, 760, 798 > *beneficium*
besætning, antal på båd 521–522, 681 > *hásetar, fjöldi á bát*
betleri 60, 90, 117–120, 200, 213–215, 237, 253, 353, 356, 441, 541, 620, 748–749 > *flakk*
biskopembedet, adskillelse af biskopstol og latinskole 88, 111, 490, 666–667, 672, 736, 741, 772, 775–776, 781, 783–784, 788 > *biskupsembættið, aðskilnaður biskupsstóls og skóla*
Biskoppernes sagaer 192, 499, 502, 506 > *Biskupasögur*
Boelov (samling af gamle regler om sædvaner i Island) 241 > *Búalög*
bondefamilier, fremmede 90, 163–164, 254, 305, 307, 321–322, 339–340, 345–348, 350, 352, 356, 452–453, 461, 469, 482–483, 525, 646 > *bændafjölskyldur, erlendar*
borejseskat 217 > *búreisuskattur*
botanisk kundskab 70, 415, 614 > *grasafræðiþekking*
brand 164, 192, 328, 475, 599 > *eldsvoði*
brobygning 76, 160, 525, 549 > *brúargerð*
brunkul 75, 530, 697–698 > *surtarbrandur*
bryllup, omkostninger til 224, 245 > *brúðkaup, kostnaður*
brændevin > tobak og brændevin
brændsel 159, 333, 355–356, 419–420, 474–475, 530, 599, 790 > *eldiviður*
bygninger 244, 529, 545 > *húsbyggingar*
bønder, samfundslag 60 > *bændur, þjóðfélagsstétt*
bønders selveje 70, 133–134, 285 > *sjálfsábúð bænda*
børn, ulydige 218, 229–231, 234 > *börn, agaleysi*
børnedødelighed 236 > *barnadauði*
børneopdragelse 218–219, 236, 618 > *barnauppeldi*
børneskole 544 > *barnaskóli*
bøsser 551–552, 585, 692 > *byssur*
både, antal 518, 534 > *bátar, fjöldi*
både, størrelse 252 > *bátar, stærð*
bådebyggeri 76, 159, 405–406 > *bátasmíði*
Compagniet > Almindelige Handelskompagni > Hørkræmmerlaget > *Compagníið*
dagsslæt 241, 282, 284 > hoveri > *dagsláttur*
dagsværk 240, 626–627, 736 > hoveri > *dagsverk*
Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin 73, 160, 526, 548 > *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*
danskkundskab 65 > *dönskukunnátta*
Deo, regi, patriæ, skrift af Páll Vídalín og Jón Eiríksson 162, 228, 231, 312, 500, 504, 519, 521, 551, 588, 697 > Islands opkomst > *Deo, regi, patriæ, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson*
destillationsapparat 325, 430 > *eimingartæki*
donation til præster (ofre) 654–655 > *gjafir til presta (offur)*
dovenskab 213–216, 218–219, 222, 233, 235, 254–255, 363–364, 491, 637, 740, 748–750 > *leti*
drivis 156, 310, 500–501, 527–529, 533, 599, 685, 713, 715 > *hafís*
drivtømmer 498–499, 527–528, 764 > *rekaviður*
drukkenskab 224–225, 543, 578 > *drykkjuskapur*
dunsamlen 364, 535 > *dúntekja*
dyrtid 308–309, 320–321, 368, 387, 380, 502, 512, 676, 678–679, 707 > *dýrtíð*
dølgsmål 121 > *dulsmál*
efterligger 168, 367–368, 372, 391, 406, 554, 642, 721 > *eftirlegumaður*
enevælde 60–64, 78, 84 > *einveldi*
fabrikker og manufakturer 154, 305, 338, 340–341, 535, 550, 618, 695–696 > *verksmiðjur og verkstæði*
falk, falkefangst 133, 395 > *fálkaveiðar*
fangst > fuglefangst, hajfangst, hvalfangst, laksefangst, helleflynderfiskeri, sælfangst,

sildefangst, fangst i åer og søer > *veiðar*
fangst i åer og søer 75, 157–158, 370, 522–523, 535, 547, 641–642, 683 > *veiði í ám og vötnum*
fangstredskab 411 > *veiðarfæri*
fangstredskab, dårligt 386 > *veiðarfæri, léleg*
fangstsæson > fiskesæson
farvning 76, 309, 315–316, 417 > *litun*
fattiges ægteskab 215, 621 > *öreigagiftingar*
fattiglemmer, fattigforsørgelse 201, 749 > *ómagar, ómagaframfærsla*
fattigvæsenet, i almindelighed 197–205, 212, 214–215, 230, 258 > *fátækramálefni, almennt*
fiskeboder 158, 219, 735 > *verbúðir*
fiskeeksport 519, 524 > *fiskútflutningur*
fiskeforarbejdning, forbedringer 98, 157, 159, 370, 387, 406, 413, 437, 641, 681–682, 755 > klipfisk, tilvirkning > *fiskverkun, umbætur*
fiskehavn 406, 559, 642 > slagtehavn > *fiskihöfn*
fiskere, kvinder 221, 534 > *sjókonur*
fiskeregning 217, 422, 732–733 > *fiskireikningur*
fiskeri, i almindelighed 76, 157, 232, 407, 490–492, 518–520, 641, 733–735 > *fiskveiðar, almennt*
fiskeri, forbedringer af 75, 155, 159, 248–253, 256–257, 334–339, 343, 349, 401, 524 > *fiskveiðar, umbætur*
fiskeri, udenlandske nationers 157, 336, 344, 519–520 > *veiðar útlendinga*
fiskerivirksomhed, bøndernes 248–253, 255, 525 > *útgerð sveitabænda*
fiskerivirksomhed, De Nye Indretningers 163–164, 304, 306–307, 309, 321, 325–326, 328–329, 344, 349, 351, 354, 359, 391, 395, 414, 422, 427, 430–432, 434–438, 445, 450–451, 456–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 480–481, 520–521, 528, 551 > *útgerð Innréttinganna*
fiskerivirksomhed, embedsmændenes 734 > *útgerð embættismanna*
fiskerivirksomhed, kongens 413, 510, 583 > *konungsútgerð*
fiskesæson 164, 167, 169, 180, 212, 232, 235, 251–252, 628 > *vertíð*
fisketiende 191–192 > *fiskitíund*
fjeldhytter 76, 160, 549, 700 > *sæluhús*
fjeldveje 76, 125–127, 260, 549, 690, 699–700, 711–712 > *fjallvegir*
fjerdingskirurger 317, 672, 680 > *fjórðungslæknar*
flytning til en anden gård 215 > *búferlaflutningar*
folkereduktion, årsager til 76, 151, 236, 250, 441, 495, 497, 511, 675–676, 704–708 > *fólksfækkun, orsakir*
folketal 98, 146, 153, 187, 246–247, 506–512, 517, 532, 606–611, 617, 645, 648–649, 675–676, 678, 703–704, 712, 753 > *fólksfjöldi*
forbrydere, forsørgelse af 398 > *sakamenn, framfærsla*
forlagsøre 198–199, 204 > *forlagseyrir*
forlis 511 > *sjóslys*
forlovelsestold 625, 628, 655–656 > *trúlofunargjald*
forordning 15. maj 1770 65, 78–79, 135, 496, 596 > *tilskipun 15. maí 1770*
forordning om helligholdelse 1744 786 > *tilskipun um helgihald 1744*
forordning om hustugt på Island 1746 167, 229, 548, 749–750 > hustugt > *tilskipun um húsaga 1746*
forordning om taxt og handel 1619 172 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1619*
forordning om taxt og handel 1684 726–727, 763 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1684*
forordning om taxt og handel 1702 116, 367–368, 389–391, 406, 555, 590, 728 > *verslunartaxtinn, tilskipun 1702*
forordning om ægteskabssager 1746 748 > *tilskipun um hjúskaparmál 1746*
forordninger, bekendtgjort på dansk 60, 80, 139 > *tilskipanir, lestur á dönsku*

forordninger, bekendtgørelse af 79–80 > *tilskipanir, birting*
forskningsekspedition 1752–1757, Eggert og Bjarnis 69, 306, 313, 529 > *rannsóknarleiðangur Eggerts og Bjarna 1752–1757*
forskningsekspeditioner i 1700-tallet 61, 68–69, 71–72, 77, 83 > *rannsóknarleiðangrar á 18. öld*
forsvar, landets 77, 551–552, 585–586, 691–694 > *landvarnir*
framfærslubalk (lovafsnit om forsørgelse) 197, 505, 508, 749 > *framfærslubálkur*
Frederik V's pengegave > Indretninger, De Nye, kongens økonomiske styrke > *gjafafé Friðriks V.*
Frederiks Gave (De Nye Indretningers hukkert) 163, 306, 316, 464 > *Friðriksgjöf (skúta Innréttinganna)*
Frederiks Ønske (De Nye Indretningers hukkert) 163, 306, 462 > *Friðriksósk (skúta Innréttinganna)*
frihandel > handel, fri
fuglefangst 535, 551, 585, 628 > *fuglaveiði*
fædreland 71–72, 90, 106, 130, 134–135, 147, 152–153, 227, 236, 240, 242, 248, 256, 262, 364, 497, 504, 614, 637, 740, 784 > *föðurland*
færger 76, 160, 700 > *ferjur*
fæstebrev 216 > *byggingarbréf*
fæstepenge 94, 105, 266–284 > *festipeningar*
fårepesten 76, 92, 98–99, 101, 103–105, 132–133, 165, 170–171, 173, 178, 235, 256, 287, 290–301, 323, 327, 329, 439, 441–442, 497, 534–535, 552–553, 640, 651, 667–668, 687–689, 695, 743–747, 761, 768, 770, 774, 776, 783, 786, 788, 790, 798 > *fjárpestin*
fårepesten, middel mod 688, 743 > *fjárpestin, meðul gegn*
gabestok 118, 216, 225, 229 > *gapastokkur*
garverier 76, 164, 325, 328, 374, 420–421, 428–429, 431, 454–459, 466–467, 484–485, 550, 696 > *skinnaverkun*
gavetold (gjeftold) 141, 195–196, 203, 217, 491, 535, 628, 653, 662, 677 > *gjaftollur*
geder 534–535 > *geitur*
gejrfugl 60 > *geirfugl*
grøft 59, 147, 149, 254, 545, 549 > *skurðgröftur*
Grønland, sejlads til 683 > *Grænlandssiglingar*
grønlændere 173 > *Grænlendingar*
Grågås (Islændernes lovbog i fristatens tid) 118–119, 617, 654, 738 > *Grágás*
gødskning 76, 148, 254, 355–356, 545, 644, 686 > *áburðarnotkun*
hajfangst 158, 163–164, 232, 407, 524, 535, 547, 628 > *hákarlaveiðar*
hamp 322, 325, 350, 421, 428 > *hampur*
handel, i almindelighed 89–90 > *verslun, almennt*
handel, anklager og proces 313–314 > *verslun, kærur og málaferli*
handel, deltagelse af islændinge 371, 375–379, 382–383, 387, 497, 539, 557–561, 590, 614 > *verslun, þátttaka Íslendinga*
handel, forbedringer i almindelighed 59, 154, 323, 327, 336–337, 363, 366, 369, 374–375, 404–405, 441–442, 496, 559–561, 755 > *verslun, umbætur almennt*
handel, fri 77, 134, 155–157, 171, 173, 256, 330, 334, 377, 443, 536–540, 557, 559, 561, 574–577, 587–588, 591, 684, 691, 694, 718, 721–722, 724, 727, 731 > *verslun, frjáls*
handel, helårs 237, 387 > *verslun, heilsárs*
handel, kompagni 171–172, 377–378, 539, 557, 559, 561, 577, 587–590, 725, 731, 762 > *verslun, compagnieshöndlan*
handel, kongelig 313, 317, 327, 396–397 > *verslun, konungs*
handel, separat 155, 171–173, 370, 377–378, 389, 537, 539, 559–560, 577, 587–591, 684, 730–731 > *verslun, separathöndlan*
handel, tilsyn med 230, 373 > *verslun, eftirlit með*
handelsforslag 1757 312, 362–386, 388, 539–540, 559 > *verslunartillögur 1757*

handelsforslag 1767 77, 536, 539, 569 > *verslunartillögur 1767*
handelshavne, antal 366–369, 371–373, 375, 377–379, 383, 396–397, 533, 540, 559, 730–731 > *verslunarhafnir, fjöldi*
handelshistorie, Islands 172, 503–504, 616, 717–733, 762–764 > *verslunarsaga Íslands*
handelshus, åbning i nødsfald 406 > *verslunarhús, opnun í neyð*
handelskompagnier > Almindelige Handelskompagni, Hørkræmmerlaget, Islandske Kompagni
handelssted 116, 384, 394, 493, 519, 638–639, 663, 685, 727 > købstad > *verslunarstaður*
handelstakst > forordning om taxt og handel
handelstold (varetold) 161, 370, 375, 384, 536–537 > *verslunartollar (vörutollar)*
havedyrkning 59, 72, 76, 90, 99, 152–153, 166, 254, 322, 325–326, 355–356, 433, 525, 544, 546, 618, 645–646, 686–687, 742, 789 > *garðrækt*
Havfruen (De Nye Indretningers jagt) 438 > *Hafmeyjan (jagt Innréttinganna)*
havne (ankerplads om vinteren) 76, 82, 156–157, 160, 333, 533, 685 > *hafnir*
helbredelse 152, 597, 646 > *lækningar*
helleflynderfiskeri 75, 158, 232, 338, 547 > *lúðuveiðar*
helligdagsbrøde 202, 225, 786–787 > *helgidagabrot*
helligdagsfangst 202 > *helgidagaveiðar*
helligdagsforordning > *helgihaldstilskipun*
hest, lån af 100, 109, 669–673, 736 > hoveri > *hestlán*
heste, antal 243, 251, 534 > *hestafjöldi*
hor 121 > *hórdómur*
hospital 181, 196, 205–208, 668–669 > *holdsveikraspítalar*
hospitalsandel (hospitalslött) 207, 669 > *hospítalshlutur*
hovedgård 149, 244, 676 > *höfuðból*
hoveri (kvader) 736 > dagsslæt, dagsværk, hest, lån af, rishest, hoveri på båd > *kvaðir*
hoveri på båd (mandslån) 59, 81, 169, 216–217, 282, 287, 489–494, 582–583, 735–737, 742, 772 > *mannslán*
Hólar latinskole 88, 111, 183, 188 > latinskole > *Hólaskóli*
hukkerter og jagter > jagter
hungersnød 151, 362, 364, 373, 384–387, 425, 441, 501–502, 507, 510–511, 520, 554, 678–679, 715–716 > *hungursneyð*
husdyr, husdyrhold 171, 242–243, 249, 251, 529, 534–536, 544, 547, 621, 687 > *búfé, búfjárrækt*
husmandstold 217, 234 > *húsmannstollur*
husmænd 169, 209–212, 217, 246–247, 253, 477, 489, 493, 607, 627, 631, 676, 686, 737, 749 > *húsmenn, húsmennska*
hustillæg 738 > vedligeholdelse af huse > *húsauppbót*
hustugt 229–231, 238, 250, 254–255, 257, 624, 750, 773 > forordning om hustugt på Island 1746 > *húsagi*
hvalfangst 155, 158, 164, 338, 359, 497, 528, 628 > *hvalveiðar*
høforråd 237, 242 > *heybirgðir*
højesteret 144–145, 165, 177, 444 > *hæstiréttur*
hør 317, 322, 325, 335, 350, 428, 556 > *hör*
Hørkræmmerlaget 1743–1758 304, 307, 309–312, 314, 323–326, 337, 339–341, 349–351, 355, 358–360, 365–366, 369, 371, 376–378, 381–382, 386–389, 391, 394, 396, 425–437, 478 > *Hörmangarafélagið 1743–1758*
høslæt 167–168, 210–211, 214, 237, 243 > *heyskapur*
høtold 626–627, 657 > lammefoder > *heytollur*
håndkværne 373, 685 > *kvarnasteinar*
håndværk 72, 112–113, 130, 153, 157, 161, 212, 220, 240, 333, 342, 363, 383, 497, 504, 550 > *handverk*
håndværkere 168, 212, 373, 646 > *handverksmenn*

indføring af kvinder i kirke 625, 655–656 > *kirkjuinnleiðsla kvenna*
indhegning 59, 76, 147, 149, 241–242, 254, 322, 356, 545, 617, 622–623, 644, 686 > *garðahleðsla*
Indretninger, De Nye, i almindelighed 163–165, 264, 284, 302–335, 364, 369, 384, 386, 391, 400–404, 409–412, 441, 443–447, 528, 536, 550–551, 694–696 > *Innréttingarnar, almennt*
— aftale med Det Almindelige Handelskompagni 165, 317–320, 327–328, 330, 332, 422–424, 444–446, 557 > *sameining við Almenna verslunarfélagið*
— aktier og aktiekapital 163, 165, 319–320, 329–332, 338, 342–343, 345, 391, 395, 423–424, 440, 444, 448, 460, 464, 472–473, 476–477, 480, 557, 695 > *hlutabréf og hlutafé*
— ansattes løn 402 > *laun starfsfólks*
— bogholderi 314, 319, 321, 343, 404 > *bókhald*
— bygninger 317, 322, 452–453, 464–467, 472–475, 482–483 > *húsbyggingar*
— deltagelse i handel 379, 383, 390, 394–395 > *þátttaka í verslun*
— formål 318 > *tilgangur*
— indtægt og udgift 318, 416–422, 448–485 > *tekjur og gjöld*
— konflikt med Hørkræmmerlaget 309–311, 324–325, 359–361, 366, 426–432 > *deilur við Hörmangarafélagið*
— kongens økonomiske styrke 97, 163, 308–309, 315, 332, 338, 340, 348, 351, 354, 356–357, 365, 403, 440, 448, 480, 557, 694 > *fjárstyrkur konungs*
— landfoged Skúli Magnússons rejseomkostninger 357–358, 443 > *ferðakostnaður Skúla Magnússonar landfógeta*
— opsigelse af ansatte 330, 439, 445 > *uppsagnir starfsfólks*
— privilegier 320 > *sérleyfi*
— status 315, 401, 409 > *úttekt*
— uldhandel 317, 374, 414, 434 > *ullarkaup*
— varetransport mellem lande 164, 318, 351, 355, 426, 432, 435, 437–438 > *vöruflutningar milli landa*
— vedtægter (convention for interessentskabet) 165, 305, 324, 338, 341–345, 348, 359, 423, 446 > *starfsreglur*
instruks til Landkommissionen 74–78, 80–83 > *erindisbréf Landsnefndarinnar*
inventarbåde 413, 510, 583 > *innstæðubátar*
Islands Opkomst, skrift af Páll Vídalín og Jón Eiríksson > Deo, regi, patriæ > *Islands opkomst, rit eftir Pál Vídalín og Jón Eiríksson*
islandsk mos 535, 780 > *fjallagrös*
islandsk sprog 82, 84, 333 > *íslenskt mál*
Islandske Agerdyrkningsselskab 1770–1777 527 > *Íslenska akuryrkjufélagið 1770–1777*
Islandske Kompagni 1620–1662 726 > *Íslenska verslunarfélagið 1620–1662*
Íslendingabók (Ara froda Schedis, skrift fra middelalderen om Islands ældste historie) 498, 506–507 > *Íslendingabók*
jagter (sejlbåde) 252–253, 520, 529, 584 > *skútur*
jern, dårligt 370 > *járn, lélegt*
Jonsbog (den gamle islandske lovbog) 143, 151, 499, 504–505, 507–508, 617, 719 > *Jónsbók*
jordafgift 178, 515–516, 581 > landskyld > *jarðaafgjald*
jordbrug 134, 153, 235, 307, 338, 344, 355, 401, 497, 500, 523–525, 544–545, 644 > *jarðrækt*
Jordebogskassen 441, 594 > *Jarðabókarsjóður*
jordebogskommissionen 1702 69, 74, 247, 303, 513, 515, 542, 566, 703, 728 > *jarðabókarnefndin 1702*
jordeforpagtning 93–95, 105, 124, 178–179, 195, 266–289, 490–491, 530–531 > *umboð, umboðsjarðir*

jordemødre 76, 98–100, 317, 415, 673, 679–681 > *ljósmæður*
jorder, nedsat til ringere leje 516, 581–583, 635, 738–742, 756–757 > *jarðir, niðursettar*
jorder, nedslidte 178 > *jarðir, af sér gengnar*
jorder, opdeling af 676 > *jarðir, skipting*
jorder, vurdering af 241, 581 > *jarðamat*
jordforbedringer 140, 148–149, 334 > *jarðabætur*
jordkøb 249 > *jarðakaup*
jordtiende 191–192, 194, 759, 766 > *jarðartíund*
kameralisme 60–61, 65–68, 72–77, 82–84 > *kameralismi*
kersej 305, 416, 536, 551 > *kersa*
kilder, varme (hverer) 152, 160, 698 > *hverir*
kirkebyggeri og vedligeholdelse 630–632, 663–665 > *kirkjusmíði og viðhald*
Kirkeordinants for Norge 655, 662 > *Kirkjuordínantía Kristjáns IV.*
kirker, ejet af bønder 631–632, 665 > *kirkjur, í bændaeign*
kirker, indkomst 603–632, 664–666 > *kirkjur, tekjur*
kirker, tilstand 663 > *kirkjur, ástand*
kirketiende 630 > *kirkjutíund*
kirurg (chirurg) 98, 100, 415, 680 > fjerdingskirurger > *kírúrg*
klipfisk, tilvirkning af 75, 166, 324, 326, 338, 387, 406, 430, 436–437, 467, 471, 521, 561, 641, 681, 755 > fiskeforarbejdning, forbedringer > *saltfiskverkun*
klæde, klædevarer 305, 316, 324, 326, 349, 352, 395, 416, 422, 437, 478, 696 > *klæði, klæðavörur*
klædefabrik, De Nye Indretningers 305, 321, 327, 348, 402, 411, 416–419, 450–451, 456–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 482–483 > *klæðagerð Innréttinganna*
klædemangel 288 > *klæðaleysi*
klædevarer, auktion 409–410 > *klæðavörur, uppboð*
kløver 148, 546, 548 > *smári*
kogilde, i almindelighed > lejekogilde > *kúgildi, almennt*
kommunikation 59, 179, 183, 690 > *samgöngur*
Kompagniet > Compagniet
kompagnihandel > handel, kompagni
kongens befalingsmænd > befalingsmænd, kongens
kongens fiskerivirksomhed > fiskerivirksomhed, kongens
koppeepidemi 511, 675–676, 712, 753 > Store Koppesyge > *bólusótt*
korn, indførsel af 369, 442, 502–503 > *korninnflutningur*
korn, vildt islandsk 502, 527, 546 > *korn, villt íslenskt*
korndyrkning 140, 147–148, 153, 161, 163–164, 166, 305, 309, 321–322, 325–326, 338, 340, 344, 355, 362, 401, 433, 452–453, 482–483, 497, 502–503, 525–527, 615, 646, 686, 742 > *kornrækt*
kornmaling 368–369, 373, 383, 561, 576, 685–686 > *kornmölun*
kost > latinskole, kost > *mataræði*
kramvare, unødvendig 637–640 > *kramvara, ónytsamleg*
krongodssalg 76, 92–93, 131–134, 178–179, 258–259, 264, 266–289, 530–532, 689 > *konungsjarðir, sala*
kystsejlads 76, 329, 700 > *strandsiglingar*
købebalk (lovafsnit om køb og salg) 102–103, 170, 291, 633, 744 > *kaupabálkur*
købemænd (kjöbemænd), købearbejde 211 > *kaupamenn, kaupavinna*
Københavns Bank 376–377 > *Kaupmannahafnarbanki*
Københavns Universitet (academiet, universitætet) 92–93, 113, 543 > *Hafnarháskóli*
købmænds vinterophold > efterligger > *veturseta kaupmanna*
købstad 155, 157, 159, 333, 497, 504, 528 > handelssted > *kaupstaður*
laksefangst 75, 497, 522–523, 535, 641–642, 682–683 > *laxveiðar*
lammefoder > høtold > *lambseldi*

landbrugsuddannelse 134, 153, 618 > *búnaðarnám*
Landhusholdningsselskab, Det Kongelige Danske 72 > *Landbúnaðarfélagið (Hið konunglega danska landbúnaðarfélag)*
Landnáma (skrift fra middelalderen om landnam på Island) 498–502, 507–508, 698 > *Landnáma*
landprangeri 59, 235 > *landprang*
landskyld 116, 150, 171, 194–195, 249, 288, 300, 399, 516, 582, 738–741, 743, 756, 760–761 > *landskuld*
landslejebalk (lovafsnit om landgilde) 499, 507, 687, 699, 738 > *landsleigubálkur*
landstinget 90, 117–118, 126, 195, 257, 380–381, 385, 400, 413, 519, 526, 531, 549, 595, 598, 601 > Alting > *landsþingið*
landstingsskriver, løn 179, 266–284 > *landþingsskrifari, laun*
landøre 116, 170, 219–220, 620, 636 > *landaurar*
langrend 550 > *skíðaganga*
latinskole, i almindelighed 114, 134, 152, 490, 542–543, 668, 767–794 > Hólar latinskole, Skálholt latinskole > *latínuskóli, almennt*
— bibliotek 793 > *bókasafn*
— kost 768–769, 779–782, 788 > *mataræði*
— reglement 1746 183, 779, 786 > *reglugerð um skólahald 1746*
— reglement, nyt 786–794 > *reglugerð, ný*
— skoleelevers almisse 114, 772 > *ölmusa skóladrengja*
— skoleårets periode 769–771, 777–779, 782, 790 > *skólaárið, lengd*
— økonomi 767–768, 771–772 > *fjárhagur*
laugtinget 89, 92, 111, 114–115, 118, 121–123, 127–128, 139–140, 144–145, 176–177, 183, 593–594, 601 > Alting > *lögþingið*
lejekogilde (kvilde, qvilde) 81, 92, 101–106, 124, 169–171, 287–288, 290–301, 490, 516, 653, 667–668, 738–739, 742–747, 760–761, 782–783, 797–798 > *leigukúgildi*
lejermål 175, 629 > skørlevned > *legorðsmál*
lov, revision af 108 > *lög, endurskoðun*
lovbog, ny 139, 540–541 > *lögbók, ný*
lovbøger og lovbestemmelser > arvebalk, framfærslubalk, Grågås, Jonsbog, købebalk, landslejebalk, Norske lov, rekabalk, Store Dom, tingfarebalk > *lögbækur og lagaákvæði*
lovkoncept, vicelovmand Jón Ólafssons 91, 177, 192, 315, 540, 654, 757, 781 > *lagaverk Jóns Ólafssonar varalögmanns*
lovmandsdistrikt 86–87, 110–111, 139–140, 180–182, 593 > *lögdæmi*
lovmandstold 260, 491, 677 > *lögmannstollur*
lovmænd, udbytte 108–109 > *lögmenn, afkoma*
lovrettemænd, opgave 118, 128, 143–144, 177, 187, 601, 619 > *lögréttumenn, hlutverk*
lysetold 247, 631, 665, 766 > *ljóstollur*
lægeplanter, lægeurter 70, 152 > *lækningajurtir*
læger, i almindelighed 76 > fjerdingskirurger > kirurg > *læknar, almennt*
løsarbejdere (lösemænd) 59, 151, 167–169, 209–213, 215, 234–235, 246–247, 251, 253, 607, 620, 627, 631, 700, 763 > *lausamenn, lausamennska*
magasin 152, 373, 384, 425, 553–557, 676, 678 > *forðageymsla*
malm > mineraler og malm
mandtalsting 66, 77, 79–80, 83, 131, 149, 399, 413, 581, 619, 621, 638 > *manntalsþing*
markskel, jordstrid 140, 148–149, 542, 617 > *landamerki, landaþrætur*
medicin 614, 645–646 > *lyf*
mel, dårligt 331, 441 > *mjöl, lélegt*
mel, mangel på 309–310, 337, 362 > *mjöl, skortur*

mel, pris på 368, 373 > *mjöl, verðlag*
menneskeliv, tab af 126, 502, 704, 707, 714–715 > *mannskaði*
mineraler og malm 75, 350, 529–530, 610, 697 > *steinefni og málmar*
morgenstjerne 552 > *morgunstjarna*
mos, islandsk > islandsk mos
mæslinger 392–393 > *mislingar*
mål og vægt 371, 390 > *vog og mælir*
navigation 158, 344, 521–522, 550, 641 > *siglingakunnátta, siglingafræði*
netfangst 75–76, 158, 166, 252, 307, 338, 344, 523, 544, 547, 549–550, 682, 733–735 > *netaveiðar*
Norske lov 142–143, 174–176, 258, 340, 655, 665 > *Norsku lög*
nødvendige varer, mangel på 331, 359 > *nauðsynjavörur, skortur*
odelsret 257–258, 289 > *óðalsréttur*
oktrojen 1742 324, 339, 350, 359, 391, 426 > *einokunarskilmálinn 1742*
oktrojen 1742, brud mod 325, 366, 430 > *einokunarskilmálinn 1742, brot gegn*
oktrojen 1763 173, 286, 317–318, 320, 332, 334, 422–424, 439, 445, 555, 579, 589–590, 684, 701 > *einokunarskilmálinn 1763*
oplysningstiden 60–61, 72 > *upplýsingin*
overdrev 241, 355, 617, 622, 688, 764 > *afréttur*
overdådighed 94, 100, 161, 541, 614, 617, 637 > *óhóf*
overret 92, 115, 121–123, 144–145, 176–177, 181, 187, 258, 261, 593–595, 601 > *yfirréttur*
pakklæde (pach) 416 > *pakklæde (pach)*
penge, mangel på 332, 344 > *peningar, skortur*
penge, værdi 116, 340–341, 349 > *peningar, verðgildi*
pengebøde (sagefald) 78, 96, 100, 133, 141–142, 398–400, 557, 635, 750 > *sakeyrir*
planter, vilde islandske 76, 82 > *jurtir, villtar íslenskar*
plov 486, 548 > *plógur*
politiforordning, ny 83, 90, 108, 118, 209, 229, 257, 541 > *landsagatilskipun, ný*
politikonceptet af 1720 90, 167, 748, 756 > *landsagatilskipun 1720*
politivæsenet, i almindelighed 68 > *landsagi, almennt*
postgang 160, 544 > *póstferðir*
projektmager 497, 654, 752 > *projektmakari*
præmier, uddeling af 73, 77, 148, 155, 405, 524, 548, 582, 618, 641–643 > *verðlaunaveitingar*
præster, forleningsgårde 196 > *prestar, lénsjarðir*
præster, kirkelige handlinger 625–626, 655–656 > *prestar, extraverk*
præster, udbytte 624–630, 650–662 > *prestar, afkoma*
pykklæde (puck) 416 > *pykklæde (puck)*
rask 350, 352, 402, 416, 551 > *rask*
rasphus 213 > *rasphús*
realskole 134 > *gagnfræðaskóli*
rebslageri 76, 164, 317, 328, 330, 411, 420–421, 445, 454–455, 458–459, 464–467, 472–475, 482–483, 550, 696 > *kaðlagerð*
regning, matematik 543 > *reikningur, stærðfræði*
rejsepas 113 > *reisupassi*
rekabalk (lovafsnit om ilanddrevet gods) 734 > *rekabálkur*
rensdyr 82, 160 > *hreindýr*
repper, styrelse 65–66, 201–203, 230, 619–623, 750 > *hreppstjórn*
repstyrere, antal 65, 201 > *hreppstjórar, fjöldi*
repstyrere, i almindelighed 548, 613 > *hreppstjórar, almennt*
repstyrere, instruks 620, 750 > *hreppstjóra-instruks*
repstyrere, løn 203, 619 > *hreppstjórar, laun*
retsvæsen 91, 114–115, 121–125, 138–145, 174–177, 257–258, 260–261 > *réttarfar*
rishest 282, 284 > hoveri > *hríshestur*

rævejagt 405, 535, 551, 585 > *refaveiðar*
sagaerne 127, 147, 498–499, 501–503, 505–506, 515, 718 > *Íslendingasögur*
sajette 350, 352, 402 > *sajette*
saltsydning 75, 159–160, 338, 356, 497, 552, 617, 698–699 > *saltsuða*
schæfergård, Hastfer barons 97–98, 164, 166, 311, 316, 361, 599 > *sauðfjárbú Hastfers baróns*
schæfergård, De Nye Indretningers 421, 458–459, 464–467, 472–475, 484–485 > *sauðfjárbú Innréttinganna*
sildefangst 75, 158, 338, 497, 523, 642, 682 > *síldveiðar*
silke 638 > *silki*
skatter, i almindelighed 96–97, 99–101, 117, 141–142, 151, 195–196, 239, 408 > *skattar, almennt*
Skálholt latinskole 82, 777, 793 > latinskole > *Skálholtsskóli*
skibsbyggeri 308, 329, 335, 344, 430, 452–453, 458–459, 464, 466, 472–475, 482–483, 497–498, 527–528 > *skipasmíði*
skov, fredning 544, 546–547 > *skógur, friðun*
skov, udnyttelse af skov 323, 498–499, 528 > *skógur, skógarnytjar*
skovplantning 153, 344, 497, 529, 544, 546–547 > *skógrækt*
skørbug 70, 244 > *skyrbjúgur*
skørlevned 175 > lejermål > *frillulífi*
slagtehavn 367, 537, 559, 577, 642 > fiskehavn > *sláturhöfn*
slæder, slædebyggeri 356 > *sleðar, sleðasmíði*
smed 452–453, 458–459, 464, 466, 472, 474, 482–483, 617 > *járnsmíði*
smughandel 77, 701 > *launverslun*
smørleje 169–170, 192, 196, 290–291, 293, 301, 658, 782 > *smjörleigur*
sogneinddeling 59, 690 > *sóknaskipan*
sorte død 362, 615, 698, 705 > *svartidauði*
spedalskhed 206–208, 669 > *holdsveiki*
spindegarn 316, 321, 402, 407, 410–411, 417, 419 > *spunagarn*
spinderi 322 > *spunasmiðja*
sprog, islandsk > islandsk sprog > *tungumál, íslenskt*
stampemølle 306, 309, 325 > *þófaramylla*
stenbider 779–780 > *rauðmagi*
stenhus 97, 128, 306, 310, 315–316, 319, 322–323, 414 > *steinhús*
stenkul 75, 159, 530, 697, 733 > *steinkol*
Stokhuset i København (sclaveriet) 213, 219 > *Stokkhúsið í Kaupmannahöfn*
Store Dom 1564 121, 174–175, 505 > *stóridómur 1564*
Store Koppesyge 247, 509–511, 517, 675, 704, 707, 753 > koppeepidemi > *stórabóla*
straffe 213, 229 > *refsingar*
strandmålinger 156 > *strandmælingar*
strikvarer > uld, uldvarer > *prjónles*
strikvareregning (prjonlæsregning) 422, 732–733 > *prjónlesreikningur*
Sturlunga saga (islandsk samtidssaga fra 12. og 13. århundrede) 101, 246, 507, 718 > *Sturlunga saga*
stævninger 122–123, 176, 225 > *stefnur*
svin 160 > *svín*
svovl, svovlminer 344, 352, 395, 412, 437, 445, 478 > *brennisteinn, brennisteinsnámur*
svovlværk 308, 321, 350, 412, 456–457, 482–483 > *brennisteinsvinnsla*
Svovlværket i Húsavík 316–317, 418–419, 462–463, 466–467, 470–471, 473, 474–475 > *Brennisteinsvinnslan á Húsavík*
Svovlværket i Krýsuvík 164, 309, 316, 418, 458–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475 > *Brennisteinsvinnslan í Krýsuvík*
svømmeundervisning 550 > *sundkennsla*
sygdomme 244–245, 321, 507, 510–512, 597 > *sjúkdómar*
synode (synodo generali) 177, 183 > *prestastefna*
sysselmandsembedet 65–66, 77, 141–143, 182, 188, 203–204, 533, 750 > *sýslumannsembættið*
sælfangst 155, 359, 497, 535, 551, 585, 628, 642 > *selveiðar*

sæter 76, 242, 355, 514–515, 544, 546, 617, 623, 687 > *sel, selstöður*
søl, søtang 535, 764 > *söl*
tekstilvarer > kersej, pakklæde (pach), pyk-klæde (puck), rask, sajette, tviffel
territorialfarvand 431, 445, 734 > *landhelgi*
tiende, af kogilder 191, 194–195, 633, 758, 765 > *tíund, af kúgildum*
tiende, forkert 653 > *tíund, röng*
tiende, i almindelighed 78, 97, 117, 141–142, 179, 190–194, 201–203, 246, 408, 491, 613, 621, 633–636, 652–654, 757–759, 765–766 > *tíund, almennt*
tingfarebalk (lovafsnit om rejser til Altinget m.m.) 508 > *þingfararbálkur*
tinghus 127–128, 593, 601 > *þinghús*
tjenestepiger 220–221 > *vinnukonur*
tobak og brændevin, fråds med 249, 367, 543, 637, 640 > *tóbaks- og brennivínsóhóf*
tobak og brændevin, indførsel af 430, 543, 578–580 > *tóbaks- og brennivínsinnflutningur*
tobak og brændevin, prangeri 235, 367 > *tóbaks- og brennivínsokur*
tobaksbrug 245 > *tóbaksnotkun*
tobaksdyrkning 245 > *tóbaksrækt*
tomthus, tomthusmænd 513, 515, 544–545 > *tómthús, tómthúsmenn*
tran 93, 158, 250, 326, 413, 434, 436, 475, 524, 535, 628, 642 > *lýsi*
tugthuset på Arnarhóll 122, 182, 213–214, 218, 288, 313, 317, 319, 356, 398–399, 414, 556–557, 643, 749–750 > *tukthúsið á Arnarhóli*
tugthustold 128, 398, 556–557, 628, 662 > *tukthústollur*
tviffel 416 > *tviffel*
tyende, antal 245–246, 508 > *vinnufólk, fjöldi*
tyende, forhold 221–222 > *vinnufólk, aðbúnaður*
tyende, løn 169, 219–220, 238, 240, 255, 541, 637 > *vinnufólk, laun*
tyende, mangel på 168, 209–210, 254 > *vinnufólk, skortur*
tyende, ulydigt 222–223, 229, 231–233, 238, 254–255 > *vinnufólk, agaleysi*
Tyrkerranet 1627 (nordafrikanske piraters kidnapning af befolkningen på Island i 1627) 505, 693, 726, 745–746 > *Tyrkjaránið 1627*
Tyro Juris, skrift af lovmand Sveinn Sölvason 476, 734 > *Tyro Juris, rit eftir Svein Sölvason lögmann*
tøjmagerfabrik, De Nye Indretningers 311, 328, 450–451, 458–459, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 482–483 > *tauvefsmiðja Innréttinganna*
tøjmagerfabrikken på Leirá 304, 310, 344 > *Leirárvefsmiðja*
tømmer, i almindelighed 355, 426, 498–499, 545 > *timbur, almennt*
tømmer, dårligt 370, 386, 395 > *timbur, lélegt*
tømmer, mangel på 529 > *timbur, skortur*
tørfisk, flækket (platfisk) 378, 434–435, 490, 682 > *skreið (platfisk)*
tørvegrav, tørveskæring 499, 698, 741, 790–791 > *mógröf, mótekja*
udenlandsrejser, arbejdsduelige mænd 112, 153, 168 > *siglingar verkfærra manna*
udenlandsrejser, studenter 113, 153 > *siglingar stúdenta*
udjævning af tuer 59, 76, 147, 254, 545, 548, 644, 686 > *þúfnasléttun*
uld, uldvarer 220, 233, 235, 243, 300, 305, 317, 349, 374, 401, 407, 416, 427, 437, 439, 445, 535, 553, 556 > strikvarer > *ull, ullarvörur*
uldmangel 164–165, 321, 326–329, 335, 438, 640, 695–696 > *ullarskortur*
uår 309–310, 353, 510–511, 526, 676, 704, 707, 713, 715, 768, 774 > *harðæri*
vaccination 676 > *bólusetning*
vadmel 220, 235, 304, 407, 475, 696 > *vaðmál*

vanding 76, 545, 617, 644, 686 > *áveitur*
vandmølle 160, 373, 384 > *vatnsmylla*
vanter, to tommelfingre 407, 410 > *vettlingar, tvíþumla*
varer, pris på islandske 93, 368, 373, 378, 428–429 > *vörur, verðlag á íslenskum*
varer, uden taxt 371, 385 > *vörur, ótaxtaðar*
vedligeholdelse af huse > hustillæg > *viðhald húsa*
veje, udbedringer af 76, 160, 260, 544, 547, 549, 621–622, 699 > *vegabætur*
Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Danske 72, 306 > *Vísindafélagið (Konunglega danska vísindafélagið)*
Videnskabesakademi, Det Kongelige Svenske 486 > *Vísindaakademían (Konunglega sænska vísindaakademían)*
vielsestold 625, 628–629, 655–656 > *hjónavígslugjald*
vinterforråd af hø, tilsyn med 216, 242, 547–548, 621 > *forðagæsla*
visitats 632, 669–670, 672 > *vísitasía*
vogne 356, 699 > *vagnar*
vulkanudbrud 178, 293, 308, 327, 500, 512, 516, 709, 746 > *eldgos*
væv, vævestol 304, 322, 328, 331, 438, 551, 599 > *vefstóll*
væver 417 > *vefari*
væveri 348 > *vefsmiðja*
væverske 220 > *vefkona*
vævning 72, 76, 417 > *vefnaður*
æggesamlen 535 > *eggjatekja*
ægtepagt 175–176 > *kaupmáli*
ægteskabssager 223, 748 > *hjúskaparmál*
ødegårde 76–77, 82, 146–147, 150, 209–210, 212, 248, 408, 441, 492, 497, 500, 512–515, 517–518, 532, 544–545, 548, 562–569, 592–593, 617, 677, 708–711 > *eyðibýli*

Mannanafnaskrá · *Personregister*

Skráin nær yfir megintexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna og greinarinnar um Landsnefndina en ekki yfir inngang. Skráin nær bæði yfir íslenska og danska textann. Nöfn úr bókatitlum sem vísað er til neðanmáls eru ekki tekin með í skrána. Skráin nær ekki yfir fyrirsagnir bréfa.

Stafsetning nafna er höfð að nútíðarhætti samkvæmt íslenskri ritvenju. Eitthvert misræmi getur því verið á milli nafna eins og þau birtast í skránni og í megintextanum þar sem hann er ekki með samræmdri stafsetningu. Það ætti þó ekki að valda lesendum miklum vanda þar sem nafn er þá ávallt haft að nútíðarhætti í neðanmálsgrein. Nöfnum er raðað í stafrófsröð eftir skírnarnafni samkvæmt íslenskri venju en útlendingum með ættarnöfn er raðað eftir því. Getið er um fæðingar- og dánarár í sviga á eftir nafni þegar upplýsingar um það lágu fyrir.

Reynt var að hafa upp á titli eða starfsheiti allra. Titlar eru bæði hafðir á íslensku og dönsku, fyrst á íslensku og skáletraðir á dönsku á eftir. Sömuleiðis var reynt að kenna menn við bæ, hrepp og sýslu. Heiti hreppa eru þau sömu og koma fyrir í textanum en þegar þau vantaði voru heitin í manntalinu 1703 notuð. Sýsluheiti eru skammstöfuð. Ekki er getið um aðsetur embættismanna.

Við gerð skrárinnar var einkum stuðst við gagnagrunninn Íslendingabók, *Íslenzkar æviskrár* og *Prestatal og prófasta á Íslandi* en auk þess eftir ástæðum við *Alþingisbækur Íslands*, *Dansk Biografisk Leksikon* og handrit að skrá yfir kaupmenn á Íslandi 1602–1900 í eigu Tómasar V. Albertssonar. Öll þessi rit eru tilgreind í heimildaskrá.

Registret omfatter personnavne i bogens hovedtekst, dvs. transskriptioner af brevene og artiklen om Landkommissionen, men ikke indledning. Registret omfatter både den islandske og danske tekst. Bogtitler, der henvises til i fodnoterne, er ikke medtaget i registret. Registret omfatter ikke brevenes overskrifter.

Stavning af navne er holdt i en nutidig form og følger islandsk retskrivning. Der kan derfor være nogle uoverensstemmelser mellem navne, som de står i registret og i teksten, hvor de ikke er standardiseret med hensyn til stavemåde. Det bør dog ikke volde læseren vanskeligheder, da navnet i de tilfælde altid angives i nutidig form i fodnoterne. Navnene er ordnet alfabetisk efter fornavn ifølge islandsk sædvane, men udlændinge med slægtsnavn er opført under det. Der oplyses om føde- og dødsår i parentes efter navnet, hvis der findes oplysninger herom.

Det er forsøgt at finde frem til titel eller erhverv for alle. Titler angives både på islandsk og dansk, først på islandsk og derefter på dansk i kursiv. Det er ligeledes forsøgt at betegne folk efter gård, rep og syssel. Reppernes navne er de samme som i teksten, men når de mangler, anvendes navnene fra folketællingen 1703. Navne på sysler er forkortet. Embedsmændenes bopæl angives ikke.

Ved udformning af registret er der især hentet støtte i databasen Íslendingabók, Íslenzkar æviskrár *og* Prestatal og prófasta á Íslandi, *foruden når det har været relevant i* Alþingisbækur Íslands, *i* Dansk Biografisk Leksikon *og i et manuskript til et register over købmænd i Island 1602–1900 forfattet af Tómas V. Albertsson. Alle disse værker er angivet i kildeoversigten.*

Ahlefeld, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 424

Ahling, Jonas, konunglegur lífvörður / *kongelig livvagt* 361

Anders, norskur bóndi / *norsk bonde*, Leirá, Leirársveit, Borg. 525

Andrés Gíslason (?–1375), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst på Island* 1358–1361, 1366–1368 754

Ari Jónsson (?–1550), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1529–1541 723

Ari Magnússon (1571–1652), sýslumaður í Barð. 1592–1598, í Ísafj. 1598–1652 og í Strand. 1609–1652 / *sysselmand i Barð. 1592–1598, i Ísafj. 1598–1652 og i Strand. 1609–1652* 693

Ari Þorgilsson fróði (1067–1148), prestur og sagnaritari / *præst og islandsk historiker* 498, 506–507

Arngrímur Jónsson (ca. 1725–1792), lögréttumaður og lögsagnari sýslumanns í Húnavatnssýslu / *lovrettemand og sysselmandens i Húnavatnssyssel fuldmægtig* 1765–1773, Auðunarstaðir, Þorkelshólshreppur, Hún. 294, 297

Arngrímur Ólafsson (1728–eftir/*efter* 1778), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Umsvalir [Uppsalir], Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299

Arnór Jónsson (1701–1785), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1741–1756 346

Arv Gudmundsen > Gudmundsen, Arv

Aystrup, Hermann, kaupmaður á Ísafirði / *købmand på Ísafjörður* 551

Árni Helgason (?–1320), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1304–1320 502

Árni Magnússon (1663–1730), prófessor við háskólann í Kaupmannahöfn / *professor ved Københavns Universitet* 48–49, 74, 247–248, 303, 382, 513, 515, 517, 542, 566, 587–588, 675, 703–704, 728–730

Árni Ólafsson (ca. 1380?–ca. 1425), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1413–1425, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1415–1419? 558, 719, 721

Árni Þórarinsson (1741–1787), prestur / *præst*, Lambastaðir, Seltjarnarneshreppur, Gull., biskup á Hólum / *biskop på Hólar* 1784–1787 445, 686

Árni Þórðarson (1315–1361), hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst på Island* 1358–1361 754

Ásgrímur Jónsson (?–1495), ábóti / *abbed*, Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún. 706, 714

Baltazar van Damme, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1423–1425? 754

Bang, Ole Lundt (1731–1789), justitsráð og lögmaður / *justitsråd og kammeradvokat* 330

Becker, Hans (?–1746), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1737–1746 382, 509–511

Bentzon, leyndarráð / *gehejmeråd* 340

Berger, Georg, múrarasveinn / *murersvend* 316

Bergþór Hrafnsson (?–1122), lögsögumaður / *lovmand* 1117–1122 190

Bernstorff, J.H.E. (1712–1772), danskur

utanríkisráðherra / *dansk udenrigsminister* 45–46, 71–72
Biering, kaupmaður / *købmand* 731
Bjarni Halldórsson (1703–1773), sýslumaður í Húnavatnssýslu / *sysselmand i Húnavatnssyssel* 1728–1773 186, 292, 294, 297–299, 304–305, 307, 347, 380, 395, 517, 569–570, 587–588
Bjarni Jónsson (1725–1798), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1755–1781 56, 82, 793
Bjarni Pálsson (1719–1779), landlæknir / *landfysikus* 1760–1779 43–44, 46, 56, 69–70, 72, 82, 292, 301, 306, 308, 313–314, 415, 529, 597, 685
Bjelke, Henrik (1615–1683), höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1649–1683 132, 184, 531, 558
Björn Arngeirsson Hítdælakappi (10.–11. öld / *århundrede*), bóndi og skáld / *bonde og skjald*, Hólmur, Hraunhreppur, Mýr. 710
Björn Halldórsson (1724–1794), prófastur / *provst*, Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð. 248
Björn Jónsson (?–1550), prestur / *præst*, Melstaður, Miðfjarðarhreppur, Hún. 723
Björn Jónsson (1574–1655), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Skarðsá, Reynistaðarhreppur, Skag. 706, 714
Björn Markússon (1716–1791), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1757–1791 87, 89–90, 108, 110, 120, 124, 162, 170, 185, 189, 197, 205, 209, 226, 381, 526, 774
Björn Snæbjörnsson (ca. 1606–1679), rektor Skálholtsskóla / *rektor for latinskolen i Skálholt* 1636–1647 778
Björn Þorleifsson (ca. 1408–1467), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1459–1467 538, 558, 720
Blach, Oluf (1694–1767), stórkaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *grosserer, direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 424
Borre, Peter (1716–1789), stórkaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *grosserer, direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 424
Brandt, Enevold (1738–1772), dómari í hæstarétti / *assessor i Højesteret* 36, 62
Breye, John > Jóhann breiði
von Brust, leyndarráð / *gehejmeråd*, Norge 160
Brynjólfur Jónsson (ca. 1720–1787), bóndi / *bonde*, Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal. 292, 294, 297
Brynjólfur Sigurðsson (1708–1771), sýslumaður í Árnessýslu / *sysselmand i Árnessyssel* 1746–1771 307, 316, 346, 380, 385, 388
Brynjólfur Sveinsson (1605–1675), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1639–1674 777–778
Burmester, Nikolai, kaupmaður / *købmand* 731

Christian I., II., III., IV., V., VI. > Kristján I., II., III., IV., V., VI.
Christian Schriver > Kristján skrifari

Daa, Herluf (1565–1630), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1606–1619 726
Daði Árnason (?–1619), lögsagnari / *fuldmægtig* 725, 762
Daði Guðmundsson (?–1563), sýslumaður í Dalasýslu, Snæfellsnessýslu og Mýrasýslu / *sysselmand i Dalasyssel, Snæfellsnessyssel og Mýrasyssel* ca. 1535–1563 722
Dannenberg, Johan Christian, þýskur klæðagerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tysk vævemester og fabrikmester* 305–306, 309–311, 316
Davíð Hansson Scheving (ca. 1732–1815), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1753–1781 306, 381
Diðrik van Bramstedt, hirðstjóri / *kongens*

befalingsmand på Island 1529–1533 720
Diðrik Píning > Pinning, Diderik
Dietrich van Bramstedt > Diðrik van Bramstedt
Drese, Christian, landfógeti / *landfoged* 1739–1749 322, 531

Eeg, [Børre?], fógeti / *foged*, Romsdal, Norge 326
Eggert Hannesson (ca. 1515–1583), hirðstjóri 1551–1553, lögmaður sunnan og austan 1553–1556, norðan og vestan 1556–1568 / *kongens befalingsmand på Island 1551–1553, lovmand for syd og øst 1553–1556, for nord og vest 1556–1568* 538, 558, 692–693
Eggert Ólafsson (1726–1768), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1767–1768 43, 46, 69, 72, 306, 313, 529, 685
Einar Illugason (1613–1689), prestur / *præst*, Reynivellir, Kjósarhreppur, Kjós. 1642–1685 746
Einar Magnússon (ca. 1720–1772), bóndi og umboðsmaður / *bonde og ombudsmand*, Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún. 292, 294, 297–298
Einar Þorleifsson (?–1452), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1446–1450 558
Eiríkur Hafliðason (ca. 1716–1797), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Tungufell, Syðri-Reykjadalur (Lundarreykjadalur), Borg. 700
Eiríkur Magnússon prestahatari, konungur Noregs / *Erik Præstehader, konge i Norge* 1280–1299 653
Eiríkur snara (9.–10. öld / *århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand* 506
Erik Præstehader > Eiríkur Magnússon prestahatari
Erlendur Ólafsson (1706–1772), sýslumaður í Ísafjarðarsýslu / *sysselmand i Ísafjarðarsyssel* 1742–1754, 1756–1760, 1765–1772 551
Eyjólfur Jónsson (Johnsonius) (1735–1775), ritari Landsnefndarinnar fyrri / *sekretær for den islandske Landkommission* 88

Fabricius, Knud, sagnfræðingur / *historiker* 37, 63–64
Findt, Andreas, aðstoðarbókari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *underbogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavík* 319, 330
Finnur Jónsson (1704–1789), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1754–1785 56, 82, 605, 609, 612, 647, 649–650, 674, 703, 716–718, 767, 785, 795, 797
Flóki Vilgerðarson (9.–10. öld / *århundrede*), norrænn landkönnuður / *norrøn opdagelsesrejsende* 498, 500
Fontenay, varaaðmíráll / *viceadmiral* 358, 360
Frederik II., III., IV., V. > Friðrik II., III., IV., V.
Friðrik II., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik II., konge i Danmark og Norge* 1559–1588 192, 505, 585, 692, 694
Friðrik III., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik III., konge i Danmark og Norge* 1648–1670 35, 37–38, 61, 63–64, 205, 505, 683
Friðrik IV., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik IV., konge i Danmark og Norge* 1699–1730 172, 258, 587, 727
Friðrik V., konungur Danmerkur og Noregs / *Frederik V., konge i Danmark og Norge* 1746–1766 97, 163, 166, 341, 345, 358, 360, 364
Friis, Johan (1494–1570), kanslari / *kongens kansler* 723
Fuhrmann, Niels (1685–1733), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1718–1733 94, 184
Fyhn, Christian Paulsen, kaupmaður / *købmand* 731

Gentleman, James > Jón Gentlemann
Gissur Einarsson (ca. 1512–1548), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1542–1548 657
Gissur Ísleifsson (ca. 1042–1118), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1082–1118 190, 506, 633–634
Gísli Bjarnason (1686–1771), prófastur / *provst*, Melar, Melasveit, Borg. 518
Gísli Magnússon (1621–1696), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1659–1696 698
Gísli Magnússon (1712–1779), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1755–1779 124, 605–612, 614, 647, 650, 660
Gottrup, Lauritz Christensen (1649–1721), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1695–1714 95, 513, 727–728
Grímur geitskör / *gedeskæg* (9.–10. öld / *århundrede*) 593
Grímur Þorsteinsson (?–ca. 1350), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1343–1346 558
Gude, Just Herman (1728–1799), kaupmaður í Moss í Noregi / *købmand i Moss, Norge* 414
Gudmundsen, Arv (1717–[1779]), krigsráð, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *krigsråd, købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1767–1772 329–330
Guðlaugur Þorgeirsson (1711–1789), prófastur / *provst*, Garðar, Álftaneshreppur. Gull. 113
Guðbrandur Þorláksson (1541?–1627), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1571–1627 724
Guðmundur Arason (1160–1237), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1203–1237 499, 502
Guðmundur Runólfsson (1709–1780), sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu / *sysselmand i Gullbringu- og Kjósarsyssel* 1754–1780 490, 494, 514, 516, 548, 581
Guðmundur Sigurðsson (1700–1753), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysselmand i Snæfellsnessyssel* 1734–1753 347
Guðni Sigurðsson (1714–1780), bóndi / *bonde*, Kirkjuvogur, Hafnahreppur, Gull., sýslumaður í / *sysselmand i* Gull. 1737–1749 og Kjós. 1750–1752 531
Guðríður Vilhjálmsdóttir (ca. 1740–eftir/*efter* 1773), vinnukona / *tjenestepige*, Reykjafjörður, Grunnavíkursveit, Ísafj. 121
Gunnar Klemensson (ca. 1720–?), ráðsmaður við Innréttingarnar / *forvalter ved De Nye Indretninger* 1753–1766 309
Gustafsson, Harald, sagnfræðingur / *historiker* 34–35, 38, 40, 51, 54, 60–61, 65–66, 77, 80

Haagen, Johannes, kaupmaður og eftirlitsmaður með fiskveiðum / *købmand og inspektør ved fiskeriet* 98, 317, 412–413
Halldór Brynjólfsson (1692–1752), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1746–1752 95, 743, 774
Halldór Finnsson (1736–1814), prófastur / *provst*, Skálholt, Biskupstungur, Árn. 53
Halldór Jakobsson (1735–1810), sýslumaður í Strandasýslu / *sysselmand i Strandasyssel* 1758–1790 381
Hallsteinn (9.–10. öld / *århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand* 698
Hallvarður gullskór (13. öld / *århundrede*), norskur hirðmaður og sendimaður konungs / *norsk lensmand og kongens gesandt* 101
Hannes Eggertsson (?–ca. 1533/34), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1515–1517, 1521–1524 558, 754
Hannes Finnsson (1739–1796), stúdent, Skálholtsbiskup / *student, biskop i Skálholt* 1785–1796 512, 686
Hannes Nysted > Nysted, Hannes

Hannes Pálsson, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1423–1425? 754
Hans, konungur Danmerkur 1481–1513, Noregs 1483–1513 og Svíþjóðar 1497–1501 / *Hans, konge i Danmark 1481–1513, i Norge 1483–1513 og i Sverige 1497–1501* 616
Hans Wium (ca. 1715–1788), sýslumaður í Suður-Múlasýslu / *sysselmand i Suður-Múlasyssel* 1740–1752, 1756–1778 408
Hansen, Stephen (1701–1770), forstöðumaður konungsverslunarinnar fyrri / *direktør for den kongelige handel* 1759–1760 396
Haraldur Sigurðsson harðráði, Noregskonungur / *Harald III. Hårderåde, konge i Norge* 1046–1066 679
Harboe, Ludvig (1709–1783), Sjálandsbiskup / *biskop over Sjællands stift* 43, 69, 303
Hastfer, Friederich Wilhelm (1722–1768), barón / *baron* 97, 164, 311, 316, 361, 527, 688
Hákon 5. Magnússon háleggur, Noregskonungur / *Håkon 5. Magnusson, konge i Norge* 1299–1319 143, 613, 634
Hákon Hlaðajarl (10. öld) í Þrændalögum, Noregi / *Håkon Ladejarl (10. århundrede) i Trøndelag, Norge* 499
Heedemann, Christoffer (ca. 1623–1703), landfógeti / *landfoged* 1683–1693 93, 664
Helgi Árnason (1701–ca. 1777), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Másstaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Heltzen, Michael (1712–1770), justitsráð, norskur námuverkfræðingur / *justitsråd, norsk mineingeniør* 393
Hemert, Joost von (1696–1775), kaupmaður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *købmand, direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 424
Henrik Gíslason (?–1638), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1606–1625, 1636–1638 725, 762
Hofman, Hans de (1713–1793), danskur jarðeigandi og safnari / *dansk godsejer og historisk samler* 43, 69
Holberg, Ludvig (1684–1754), prófessor og skáld / *professor og forfatter* 47, 56, 73, 82, 503, 508, 725
Holm, Jörgen Jacobsen, bókhaldari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *bogholder ved De Nye Indretninger i Reykjavík* 319, 328–329, 438
Holmsted, Frederik (1683–1758), borgarstjóri, iðnfrömuður, í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *borgmester, industrileder, direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 358, 360
Holstein, Carl (1700–1763), ritari í danska kansellíi / *oversekretær i Danske Kancelli* 43, 69
Holstein, Johan Ludvig (1694–1763), lénsgreifi og leyndarráð / *lensgreve og gehejmeråd* 43, 69, 304, 336
Holt, Andreas (1729–1784), kansellíráð, formaður Landsnefndarinnar fyrri / *kancelliråd, formand for Landkommissionen* 52, 78, 444, 493, 592, 607, 609
Holtzmann, Friderich (18. öld / *århundrede*), kafteinn og málmsteypumeistari / *kaptajn og kanonstøbemester* 308
Horatius Flaccus, Quintus (65–8 f.Kr.), rómverskt skáld / *romersk digter* 751
Horrebow, Niels (1712–1760), dómari í hæstarétti / *assessor i Højesteret* 43, 46, 69, 72, 113, 305, 510–511, 526, 532
Hoskuld Hoskuldsson (ca. 1465–ca.1537/38), biskup í Stafangri, Noregi / *biskop i Stavanger, Norge* 1513–1537 722
Hrafn Oddsson (ca. 1226–1289), goðorðsmaður og hirðstjóri / *islandsk høvding og statholder* 1270–1289 191, 558, 653–654
Hrafna-Flóki > Flóki Vilgerðarson
Hrefna Róbertsdóttir, sagnfræðingur / *historiker* 35, 61

Huitfeldt, Poul (ca. 1520–1592), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1553–1554 558, 616, 723, 777

Hurtigfeld, Lars Olsen (18. öld / *århundrede*), klukkusteypumaður og starfsmaður við brennisteinshreinsunina í Krýsuvík / *klokkestøber og ansat ved svovlværket i Krýsuvík* 1752–1757 308

Hübner, Johann (1668–1731), þýskur landfræðingur og rithöfundur / *tysk geograf og forfatter* 501, 525

Hvamm-Þórir (9.–10. öld / *århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand* 501

Ingólfur Arnarson (9.–10. öld / *århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand* 498

Ívar Bjarnason, sennilega villa fyrir / *sandsynligvis fejl for* > Ívar Vigfússon Hólm 558

Ívar Vigfússon Hólm (?–1371), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1354–1357 558

Jakob VI. og I., konungur Skotlands sem Jakob VI. 1567–1625 og konungur Englands sem Jakob I. 1603–1625 / *Jakob VI. og I., konge af Skotland som Jakob VI. 1567–1625 og konge af England som Jakob I. 1603–1625* 693

Jespersen, Dines (1740–1823), kaupmaður á Patreksfirði og Bíldudal / *købmand på Patreksfjörður og Bíldudalur* 551

Jessen, Erik Johan (1705–1783), ritari í danska kansellíi / *sekretær i Danske Kancelli* 43, 69

Jóhann breiði (John Breye) (16. öld / *århundrede*), enskur sæfari / *engelsk søfarer* 720

Jóhann Friis > Friis, Johan

Jóhann Markússon Mum > Mum, Jóhann Markússon

Jón, bóndi / *bonde*, Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl. 711

Jón Arason (1484–1550), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1524–1550 246

Jón Árnason (1665–1743), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1722–1743 304, 579–580

Jón Árnason (1727–1777), sýslumaður í Snæfellsnessýslu / *sysselmand i Snæfellsnessyssel* 1754–1777 288, 380, 385, 388

Jón Benediktsson (1714–1776), sýslumaður í Þingeyjarsýslu / *sysselmand i Þingeyjarsyssel* 1734–1776 126, 352–353, 381, 410, 699

Jón Eggertsson (1722–1784), sýslumaður í Borgarfjarðarsýslu / *sysselmand i Borgarfjarðarsyssel* 1757–1784 380, 385, 388, 526

Jón Eiríksson (1728–1787), prófessor í lögum, embættismaður í norska kammeri og rentukammeri / *juridisk professor, kommitteret i Norske Kammer og i Rentekammeret* 1771–1787 38, 65, 130, 162, 228, 312, 500, 504, 519–521, 551, 588, 697

Jón Gentlemann (?–1617), enskur sjóræningi / *engelsk sørøver* 693

Jón Grímsson (1742–1803), garðyrkjumaður / *gartner* 99, 166

Jón Guðbrandsson (1727–1784), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Hólabak, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299

Jón Guttormsson skráveifa (?–1362), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1358–1361 754

Jón Halldórsson (1665–1736), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 509–511, 538, 558

Jón Jónsson (1536–1606), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1573–1606 724

Jón Magnússon (1566–1641), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1594–1641 725, 762

Jón Ólafsson (1729–1778), varalögmaður norðan og vestan / *vicelovmand for nord*

og vest 1767–1778 89, 91, 110, 120, 129, 162, 177, 226, 315
Jón Ólafsson úr Grunnavík (1705–1779), skrifari Árna Magnússonar / *Árni Magnússons skriver* 542
Jón Skúlason (1736–1789), aðstoðarlandfógeti / *assisterende landfoged* 1763–1786 581
Jón Snorrason (1724–1771), sýslumaður í Skagafjarðarsýslu / *sysselmand i Skagafjarðarsyssel* 1757–1771 161, 499, 502, 525
Jón Sveinsson, vefari, taugerðarmeistari / *væver, tøjmagermester* 322
Jón Vídalín (1666–1720), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1698–1720 509
Jón Vilhjálmsson Craxton (?–ca. 1440), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1426–1435, Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1435–1438 720
Jón Þorláksson (1700–1790), prestur / *præst*, Sandfell, Hofshreppur, A-Skaft. 1723–1732, prófastur / *provst*, Hólmar, Reyðarfjarðarhreppur, S-Múl. 1738–1746 746
Jón Þorleifsson, villa fyrir / *fejl for* > Jón Guðbrandsson (1727–1784), þingvottur / *tingsvidne*, Sveinsstaðahreppur, Hún. 299
Jón Ögmundsson (1052–1121), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1106–1121 506
Juel, Povel (ca. 1673–1723), norskur embættismaður og rithöfundur / *norsk embedsmand og forfatter* 530, 545
Justi, Johann Heinrich Gottlob von (1717–1771), þýskur hagfræðingur og rithöfundur / *tysk økonomisk forfatter* 56, 82

Ketels, Nicolai (1699–1770), kaupmaður / *købmand* 409–410
Ketill Þorsteinsson (1075–1145), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1122–1145 634
Kierulf, skipstjóri hjá Innréttingunum í Reykjavík / *skipper ved De Nye Indretninger i Reykjavík* 470
Klein, Jóhann, fógeti / *foged*, 1660–1662, 1665–1683 664
Kløcker, Herman Lengerken (1706–1765), stórkaupmaður / *grosserer* 358, 360
Knud den Store > Knútur ríki
Knútur ríki, konungur Englands 1016–1035, Danmerkur 1018–1035 og Noregs 1028–1035 / *Knud den Store, konge i England 1016–1035, i Danmark 1018–1035 og i Norge 1028–1035* 503
Krag, Erik (1620–1672), ritari í danska kansellíi / *oversekretær i Danske Kancelli* 37, 63
Krákur Eyjólfsson (ca. 1715–?), skipasmiður / *skibsbygger* 308
Kristján I., konungur Danmerkur 1448–1481, Noregs 1450–1481 og Svíþjóðar 1457–1464 / *Christian I., konge i Danmark 1448–1481, i Norge 1450–1481 og i Sverige 1457–1464* 721
Kristján II., konungur Danmerkur og Noregs 1513–1523, Svíþjóðar 1520–1521 / *Christian II., konge i Danmark og Norge 1513–1523, i Sverige 1520–1521* 634, 721
Kristján III., konungur Danmerkur 1534–1559, Noregs 1537–1559, krýndur 1537 / *Christian III., konge i Danmark 1534–1559, i Norge 1537–1559, kronet 1537* 179, 184, 191–192, 624, 630, 655, 657–658, 660–662, 721
Kristján IV., konungur Danmerkur og Noregs 1588–1648, krýndur 1596 / *Christian IV., konge i Danmark og Norge 1588–1648, kronet 1596* 172, 504–505, 655, 662, 683, 693, 738, 755, 777
Kristján V., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian V., konge i Danmark og Norge* 1670–1699 258, 505, 510, 558, 655
Kristján VI., konungur Danmerkur og Noregs / *Christian VI., konge i Danmark og Norge* 1699–1746 167, 174, 655
Kristján Müller > Müller, Christian
Kristján skrifari (?–1551), fógeti á Íslandi / *foged på Island* 1547–1551 722

Kristofer Heidemann > Heedemann, Christoffer
König, Johann Gerhard (1728–1785), danskur læknir og grasafræðingur / *dansk læge og botaniker* 44, 70

Lassen, Jens Christian, kaupmaður / *købmand* 731
Lárentíus Kálfsson (1267–1331), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1324–1331 538
Lárus Gottrup > Gottrup, Lauritz Christensen
Linné, Carl von (1707–1778), sænskur grasafræðingur og læknir / *svensk botaniker og læge* 44, 70
Loðinn leppur (?–1288), norskur hirðmaður og sendimaður konungs / *norsk lensmand og kongens gesandt* 191, 653
Luxdorph, Christian (?–1751), landfógeti / *landfoged* 1727–1739 531
Lýður Guðmundsson (1724–1812), sýslumaður í Vestur-Skaftafellssýslu / *sysselmand i Vestur-Skaftafellssyssel* 1755–1802 381, 699

Magnús Björnsson (ca. 1595–1662), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1639–1662 698
Magnús Eiríksson smek, konungur Svíþjóðar 1319–1364 og Noregs 1319–1374 / *Magnus Eriksson Smek, konge i Sverige 1319–1364 og i Norge 1319–1374* 659
Magnús Filippusson (1716–?), bóndi / *bonde*, Lambafell, Eyjafjallasveit, Rang. 94
Magnús Gíslason (1704–1766), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1752–1766 128, 291, 294, 304, 306–307, 312, 318, 328, 352, 361, 380–381, 385, 394, 403, 424, 426, 433, 525, 547, 595, 601, 656, 661, 697, 761
Magnús Jónsson prúði (ca. 1525–1591), sýslumaður í Barðastrandarsýslu / *sysselmand i Barðastrandarsyssel* 1580–1591 692–693
Magnús Ketilsson (1732–1803), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1754–1803 56, 82, 381
Magnús lagabætir, konungur Noregs / *Magnus Lagabøter, konge i Norge* 1263–1280 143, 151, 504
Magnús Ólafsson (1728–1800), varalögmaður sunnan og austan / *vicelovmand for syd og øst* 1769–1791, lögmaður / *lovmand* 1791–1800 89, 110, 120, 162, 226, 262
Magnús Þorgrímsson (1727–1776), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Sveinsstaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Margrét Jakobsdóttir (1700–1756), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Skálholt, Biskupstungur, Árn. 774
Markussen, Ingrid, sagnfræðingur / *historiker* 48, 74
Marteinn Einarsson (?–1576), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1549–1556 723
Mensalder Raben Jónsson (ca. 1736–1799), bóndi / *bonde*, Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl. 94
Michaelis, Johann David (1717–1791), heimspekiprófessor við háskólann í Göttingen / *filosofiprofessor ved universitetet i Göttingen* 45–46, 71–72
Mitlender, Johann, taugerðarmeistari og vefsmiðjustjóri / *tøjmagermester og fabrikmester* 311
Moltke, Adam Gottlob (1710–1792), greifi og leyndarráð / *greve og gehejmeråd* 319, 388
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de (1689–1755), franskur rithöfundur og stjórnspekingur / *fransk forfatter og politolog* 56, 82
Muhle, Lauritz, höfuðsmaður / *kongens befalingsmand på Island* 1547–1551 723
Mum, Jóhann Markússon (ca. 1570–?), hollenskur fálkafangari / *hollandsk falkefanger* 683

Müller, Christian (1638–1720), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1688–1718 184, 516, 728
Möller, trésmiður hjá Innréttingunum í Reykjavík / *tømmermand ved De Nye Indretninger i Reykjavík* 465
Mörck, skipstjóri / *skipper* 392

Nickolls, John (?–1745), enskur rithöfundur / *engelsk forfatter* 523
Nikulás Magnússon (1700–1742), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1727–1742 126
Norby, Søren Andersen (?–1530), sjóliðsforingi, hirðstjóri / *admiral, kongens befalingsmand på Island* 1514–1517 720
Nysted, Hannes, hirðstjóri sunnan og austan / *kongens befalingsmand for syd og øst på Island* 1428–? 754

Oddur Eiríksson (ca. 1707–ca. 1785), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Innrihólmur, Akraneshreppur, Borg. 346
Oeder, Gerhard Christian (1729–1791), grasafræðingur / *botaniker* 45, 71
Ormur Snorrason (ca. 1320–ca. 1402), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1366–1368 754
Otti Stígsson > Stigsen, Otte
Otto, Johann Christian, taugerðarmeistari og úttektarmaður / *tøjmagermester og vurderingsmand* 315

Ólafur Andrésson, villa fyrir / *fejl for* > Ólafur Pétursson (?–1410), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1364–1365 754
Ólafur Eggertsson (1728–1794), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Litla-Giljá, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Ólafur Gíslason (1691–1753), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1747–1753 113, 660, 774
Ólafur Haraldsson helgi, Noregskonungur / *Olav II. (Haraldsson) den Hellige, konge i Norge* 1015–1028 718
Ólafur Höskuldsson pá (10.–11. öld / *århundrede*), bóndi, sögupersóna í Laxdælu / *bonde, person i Laxdala saga* 499
Ólafur Ólafsson Olavius (1741–1788), stúdent og ferðabókarhöfundur / *student og forfatter* 686
Ólafur Pétursson (?–1410), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1364–1365 754
Ólafur Rögnvaldsson (?–1495), Hólabiskup / *biskop på Hólar* 1458–1495 722
Ólafur Stefánsson / Stephensen (1731–1812), amtmaður yfir Íslandi 1766–1770, í Norður- og Austuramti 1770–1783, í Vestur- og Suðuramti 1787–1793, stiftamtmaður 1790–1806 / *amtmand på Island* 1766–1770, *i Nord- og Østamt* 1770–1783, *i Vest- og Sydamt* 1787–1793, *stiftamtmand* 1790–1806 164–165, 167, 206, 310–311, 314–315, 385, 388, 395, 486, 492, 494–496, 569–570, 578, 581, 584, 586, 591–593, 602

Pahl (Pal), Marcus, kaupmaður í Hólmshöfn við Reykjavík og forstjóri Innréttinganna / *købmand i Holmens havn ved Reykjavík og bestyrer af De Nye Indretninger* 1759–1767 314, 317, 319, 328, 330, 396, 400, 404, 438
Páll Björnsson (ca. 1729–1769), bóndi / *bonde*, Reykjafjörður, Grunnavíkursveit, Ísafj. 121–122
Páll Huitfeldt > Huitfeldt, Poul
Páll Jónsson (1155–1211), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1195–1211 709
Páll Stígsson > Stigsen, Poul
Páll Vídalín (1667–1727), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1705–1727 48, 74, 94, 130, 230, 236,

247, 303, 312, 510, 515, 542, 587, 675, 703, 727–728
Pen, Sören, kaupmaður á Hofsósi / *købmand på Hofsós* 312
Pétur Gissurarson (1600–1690/91), heyrari við Skálholtsskóla / *lærer ved latinskolen i Skálholt* 1642–1646 778
Pétur Þorsteinsson (1720–1795), sýslumaður í Norður-Múlasýslu / *sysselmand i Norður-Múlasyssel* 1751–1786 352–353, 381
Pingel, Johan Christian (ca. 1713–1779), amtmaður yfir Íslandi / *amtmand på Island* 1744–1752 114, 303, 305–306, 322–323, 328, 336, 440, 448
Pinning, Diderik (?–1491), hirðstjóri sunnan og austan 1478–1483, yfir öllu landinu 1486?–1490 / *kongens befalingsmand for syd og øst på Island 1478–1483, på hele Island 1486?–1490* 754
Pontoppidan, Erik (1698–1764), danskur biskup / *dansk biskop* 43, 69
Prøck, Christian Leberecht von (1718–1780), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1768–1769 107

Raben, Peter (ca. 1661–1727), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1719–1727 90, 748
Rantzau, Otto Manderup von (1719–1768), stiftamtmaður yfir Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1750–1768 90–91, 104, 108, 206, 319, 324, 399, 595, 601, 667
Rees, Andreas (ca. 1723–1775), kaupmaður á Húsavík / *købmand på Húsavík* 410
Reventlow, Christian Ditlev Frederik (1748–1827), greifi / *greve* 330
Ritter, Adam H., þýskur taugerðarmeistari / *tysk tøjmagermester* 304, 310–311, 322
Rodsten, Jens, danskur aðmíráll / *dansk admiral* 558
Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778), fransk-svissneskur heimspekingur / *fransk-schweizisk filosof* 38, 64
Ryberg, Niels (1725–1804), stórkaupmaður og forstöðumaður konungsverslunarinnar fyrri / *grosserer og direktør for den kongelige handel* 1760–1764 405, 410, 412, 414–415
Rön, Poul, stúdent og úttektarmaður / *student og vurderingsmand* 315

Schøning, Gerhard (1722–1780), prófessor í sagnfræði / *professor i historie* 697
Sigurður Björnsson (1643–1723), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1677–1705 727
Sigurður Sigurðsson (1718–1780), landþingsskrifari / *landstingsskriver*, Hlíðarendi, Fljótshlíð, Rang. 381, 744, 774
Sigurður Vigfússon (1691–1752), sýslumaður í Dalasýslu / *sysselmand i Dalasyssel* 1745–1752 347
Skibsted, Michael (1699–1775), stórkaupmaður og fulltrúi Innréttinganna í Kaupmannahöfn / *grosserer og repræsentant for Indretningerne i København* 312, 391–392, 424, 457, 465, 468–469, 473, 476–477
Skúli Magnússon (1711–1794), landfógeti / *landfoged* 1749–1794 51, 77, 95, 163, 184, 264–266, 291–292, 301, 303, 335–337, 341, 348, 352, 354, 357–358, 360–361, 380–381, 383–385, 388, 394, 396, 398, 404, 408–412, 414–415, 422, 424, 426–429, 431–433, 435–436, 438–440, 447, 460, 478, 485, 516, 531, 536, 548, 551, 562, 569–570, 592, 600
Smidt, William (16. öld / *århundrede*), enskur sæfari / *engelsk søfarer* 692
Snorri Björnsson (1710–1803), prestur / *præst*, Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr. 530, 697
Snorri Sturluson (1179–1241), goðorðsmaður, sagnaritari og skáld / *islandsk høvding, forfatter og skjald* 507
Solberg, Hans Jörgen, kaupmaður / *købmand* 731
Sortkær, Allan, bókmenntafræðingur / *litteraturhistoriker* 46, 72

Stampe, Henrik (1713–1789), lögfræðingur, ríkislögmaður / *jurist, generalprokurør* 358, 360
Steenbuch, Hans (1664–1740), guðfræðingur / *teolog* 43, 69
Stefán Jónsson (?–1518), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1491–1518 247, 706, 714, 722, 735
Stensen, Knud, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1554–1560 179, 191–192, 558, 658, 723
Stigsen, Otte, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1542–1547 og 1551 184, 558
Stigsen, Poul (?–1566), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1560–1566 489, 558
Struensee, Johann Friedrich (1737–1772), líflæknir og ráðgjafi Kristjáns VII. Danakonungs / *Christian den VII.'s livlæge og rådgiver* 36, 58, 62, 84
Strøm, Hans (1726–1797), norskur prestur og náttúrufræðingur / *norsk præst og naturforsker* 523, 526–527, 550
Suhm, Ulrik Frederik (1686–1758), aðmíráll / *admiral* 308
Sveinn Sölvason (1722–1782), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1746–1782 88–89, 95, 107–110, 112, 116, 118, 120, 125, 128, 162, 179, 226, 304, 347, 381, 514–515, 588, 734, 774
Sveinn Þorleifsson (?–1512/13), umboðsmaður Hans Rantzau hirðstjóra / *fuldmægtig for Hans Rantzau, kongens befalingsmand på Island* 1510–1512/13 720
Sæmundur Sigfússon fróði (1056–1133), prestur / *præst*, Oddi, Rangárvellir, Rang. 704
Sölvi Tómasson (1697–1759), klausturhaldari / *ombudsmand*, Munkaþverá, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 93
Søren, norskur bóndi / *norsk bonde*, Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull. 525
Søren Andersen Norby > Norby, Søren Andersen

Thausen, í Kaupmannahöfn / *i København* 393
Thodal, Lauritz Andreas (ca. 1718–1808), stiftamtmaður á Íslandi / *stiftamtmand på Island* 1770–1785 51, 78, 596
Thott, Otto (1703–1785), greifi, yfirmaður kommerskollegísins 1735 og leyndarráð 1758 / *greve, deputeret i Kommercekollegiet 1735 og gehejmeråd 1758* 47–48, 73–74, 319, 388–389
Tinnapel, Bartholomeus, kaupmaður í Dýrafirði / *købmand i Dýrafjörður* 724
Torfi Arason (ca. 1405–1459), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1450–1457 558
Tómas Tómasson (1690–ca. 1777), bóndi, þingvottur og hreppstjóri / *bonde, tingsvidne og repstyrer*, Hjallaland, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Týli Pétursson (?–1523), hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1517–1520 538, 754

Vigfús Árnason (ca. 1710–?), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 346
Vigfús Erlendsson (?–1521), lögmaður sunnan og austan / *lovmand for syd og øst* 1513–1520, hirðstjóri / *kongens befalingsmand på Island* 1507–1509, 1520–1521 558
Vigfús Jónsson (1706–1776), prófastur / *provst*, Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 172

Wandal, Hans (1624–1675), Sjálandsbiskup / *biskop over Sjællands stift* 37, 63–64
Weber, Max (1864–1920), þýskur hagfræðingur / *tysk økonom og sociolog* 41, 67
Weinwitz, Hans, fiskverkandi hjá verslun-

inni á Bíldudal / *fiskeforarbejder ved handelen på Bíldudalur* 165
Westen, Matthias, litari hjá Innréttingunum í Reykjavík / *farver ved De Nye Indretninger i Reykjavík* 315, 465
Windekilde, Thomas (1718–1795), danskur kaupmaður, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *dansk købmand, medlem af Landkommissionen* 52, 78, 493, 592, 607, 609
Witt Fors (Witfors), Claus, vefsmiðjustjóri / *fabrikmester* 311

Yttrech, C., í stjórn Almenna verslunarfélagsins / *direktør for Det Almindelige Handelskompagni* 424

Þorbjörn Bjarnason (1713–1792), bóndi / *bonde*, Skildinganes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 292, 301
Þorgrímur Sigurðsson (1706–1785), sýslumaður í Mýrasýslu / *sysselmand i Mýrasyssel* 1740–1776 346, 381
Þorgrímur Þorláksson (1732–1803), bóndi og múrarameistari / *bonde og murermester*, Elliðavatn, Seltjarnarneshreppur, Gull. 292, 301, 316
Þorkell Fjeldsted (1741–1796), lögmaður Færeyja, nefndarmaður í Landsnefndinni fyrri / *lagmand på Færøerne, medlem af Landkommissionen* 52, 78, 168, 444, 493, 592, 607, 609
Þorlákur Runólfsson (1086–1133), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1118–1133 634
Þorleifur Björnsson (?–1486), hirðstjóri norðan og vestan 1481–1483, yfir öllu landinu 1483–1486? / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island 1481–1483, på hele Island 1483–1486?* 754
Þorleifur Björnsson (ca. 1705–1783), prestur / *præst*, Einholt, Lón, Nes og Mýrar, A-Skaft. 1732–1742 746
Þorleifur Kortsson (?–1698), lögmaður norðan og vestan / *lovmand for nord og vest* 1662–1679 509
Þorleifur Þorgrímsson (1719–1776), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Geirastaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Þorsteinn Eyjólfsson (?–1402), hirðstjóri norðan og vestan 1358–1361, sunnan og austan 1364–1365, yfir öllu landinu 1387–1390 / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island 1358–1361, for syd og øst på Island* 1364–1365, *på hele Island* 1387–1390 754
Þorsteinn Magnússon (ca. 1570–1655), sýslumaður í Skaftafellssýslu / *sysselmand i Skaftafellssyssel* 1636–1652 725, 762
Þorsteinn Magnússon (1714–1785), sýslumaður í Rangárvallasýslu / *sysselmand i Rangárvallasyssel* 1743–1785 307, 346, 380, 385, 388, 395
Þorsteinn Nikulásson (1734–1764), stúdent / *student* 499
Þorsteinn Ólafsson (?–1431), hirðstjóri norðan og vestan / *kongens befalingsmand for nord og vest på Island* 1427–1430 754
Þorvarður Einarsson (1691–1769), bóndi og lögréttumaður / *bonde og lovrettemand*, Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós. 346
Þóra Björnsdóttir (1705–1767), biskupsfrú, ekkja / *biskops hustru, enke*, Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag. 95, 292, 300, 743, 774
Þórarinn Jónsson (1719–1767), sýslumaður í Eyjafjarðarsýslu / *sysselmand i Eyjafjarðarsyssel* 1747–1767 381, 774
Þórður Bjarnason (ca. 1717–?), bóndi og þingvottur / *bonde og tingsvidne*, Bjarnastaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297–299
Þórður Þorláksson (1637–1697), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1674–1697 501, 516

Þórður Þórðarson (1684–1739), prestur / *præst*, Hvammur, Hvammssveit, Dal. 515, 539

Ögmundur Pálsson (?–1541), Skálholtsbiskup / *biskop i Skálholt* 1521–1540 246, 722

Önundur tréfótur Ófeigsson (9.–10. öld / *århundrede*), landnámsmaður / *landnamsmand* 506

Staðanafnaskrá · *Stednavneregister*

Skráin nær yfir megintexta bókarinnar, þ.e. uppskriftir bréfanna og greinarinnar um Landsnefndina en ekki yfir inngang. Skráin nær bæði yfir íslenska og danska textann en nær ekki yfir fyrirsagnir bréfa.

Stafsetning nafna er höfð að nútíðarhætti samkvæmt íslenskri ritvenju. Danskt form nafns sýslna, hreppa, sókna, prófastsdæma og biskupsdæma er haft á eftir íslenska nafninu og aðgreint með skástriki (Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep). Heiti landa og önnur erlend staðarnöfn eru bæði höfð á íslensku og dönsku og vísað á milli (Kaupmannahöfn > *København*). Sum nöfn hafa tekið breytingum og er þá vísað á milli (Vaðlasýsla > Eyjafjarðarsýsla). Eitthvert misræmi getur verið á milli nafna eins og þau birtast í skránni og í textanum þar sem hann er ekki með samræmdri stafsetningu. Það ætti þó ekki að valda lesendum miklum vanda þar sem nafn er þá ávallt haft að nútíðarhætti í neðanmálsgrein.

Upplýsingar um sveit eða hrepp og sýslu fylgja hverju staðarnafni. Heiti hreppa eru þau sömu og koma fyrir í textanum en þegar þau vantaði voru heiti hreppa í manntalinu 1703 notuð. Sýsluheiti eru skammstöfuð. Nöfnin *Ísland* og *Danmörk* voru ekki tekin með í skrána.

Registret omfatter stednavne i bogens hovedtekst, dvs. transskriptioner af brevene og artiklen om Landkommissionen, men ikke indledning. Registret omfatter både den islandske og danske tekst, men ikke brevenes overskrifter.

Stavning af navne er holdt i en nutidig form og følger islandsk retskrivning. Det danske navn på sysler, repper, sogne, provstier og bispedømmer står efter det islandske adskilt med en skråstreg (Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep). Navne på lande og udenlandske stednavne skrives på både islandsk og dansk, og der henvises mellem dem (København > Kaupmannahöfn). Nogle navne har ændret sig, og i de tilfælde er der henvisning mellem navnene (Vaðlasyssel > Eyjafjarðarsyssel). Der kan være nogle uoverensstemmelser mellem navne, som de står i registret og i teksten, hvor de ikke er standardiseret med hensyn til stavemåde. Det bør dog ikke volde læseren vanskeligheder, da navnet i de tilfælde altid angives i nutidig form i fodnoterne.

Oplysninger om egn eller rep og syssel nævnes efter hvert stednavn. Reppernes navne er de samme som i teksten, men hvor de mangler, anvendes reppernes navne fra folketællingen 1703. Syslernes navne er forkortet. Navnene Island og Danmark er ikke medtaget i registret.

Aðalvíkurfjöll (Ritur og Straumnesfjall), Ísafj. 697
Aðalvíkurhreppur / Aðalvíkurrep, Ísafj. 710
Akranes, Borg. 166
Akrar, Akrahreppur, Skag. 304
Akur, Torfalækjarhreppur, Hún. 295
Akureyrarhöfn / Akureyri havn, Eyjafj. 540
Akureyri, Eyjafj. 372, 730–731 > Eyjafjörður, Eyjafj.
Akurgerði, Álftaneshreppur, Gull. 563
Algeirsborg, Alsír > *Algier, Algeriet*
Algier, Algeriet 505, 693
Altona, Slésvík-Holtsetalandi / Slesvig-Holsten 393
Arabía 45–46 > *Arabien*
Arabien 71–72 > *Arabía*
Arnarhóll í Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull. 493, 592, 607, 643
Arnarstapahöfn / Arnarstapi havn, Snæf. 396, 412, 468 > Stapahöfn / Stapi havn, Snæf.
Arnarstapaumboð / Arnarstapis ombud 134, 282, 286–288, 346–347, 490, 663, 743
Arnarstapi, Snæf. 372, 533, 554, 724, 730–731
Arnarvatn litla, stöðuvatn / *indsø*, Mýr. 523
Arnarvatn stóra, stöðuvatn / *indsø*, Hún. 523
Askmannsstaðir, Reykhólahreppur, Barð. 147 > Askmarsstaðir, Reykhólahreppur, Barð.
Askmarsstaðir, Reykhólahreppur, Barð. 146 > Askmannsstaðir, Reykhólahreppur, Barð.
Asknes, Mjóafjarðarhreppur, S-Múl. 562
Atlastaðir, Skefilsstaðahreppur, Skag. 568
Auðnir, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj. 563
Auðunarstaðir, Reykhólahreppur, Barð. 147
Austfirðingafjórðungur / Østerfjerdingen 138, 180–182, 188, 207, 259, 372, 554, 593, 598, 600, 754–755
Austfirðir / Østfjordene 179, 708, 715, 726, 779
Austfjarðajarðir / Østfjords jorder 270–271, 345
Austur-Indíur > *Ostindien*
Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssyssel 180–181, 533, 709 > Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssyssel, Skaftafellssýslur / Skaftafellssysler
Axarheiði, S-Múl. 137 > Öxi, S-Múl.

Álfatraðir, Hörðadalshreppur, Dal. 563
Álftafjarðarjarðir 178 > Barðastrandarsýslu- og Álftafjarðarjarðir / Barðastrandarsyssel og Álftafjörðurs jorder
Álftafjörður, Ísafj. 724
Álftanes, Gull. 518, 599
Álftaneshreppur / Álftanesrep, Gull. 544
Álftavellir, skógarítak / *skovrettighed*, Gnúpverjaafréttur, Árn. 709
Árbakki, Vindhælishreppur, Hún. 295
Árnesprófastsdæmi / Árnes provsti 53, 79
Árnessýsla / Árnessyssel 290, 327, 346, 552, 648, 667, 671–672, 681–682, 685, 690, 700, 736, 761, 768
Árnessýslu- og Kjósarsýslujarðir / Árnes- og Kjósarsyssels jorder 274, 292, 300, 346
Ártún, Mosfellshreppur, Kjós. 163, 420, 458, 464, 466, 472, 474
Ás, Áshreppur, Hún. 298
Ás, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 706, 714
Ásbjarnarnes, Þverárhreppur, Hún. 563
Ásbjarnarstaðir, Vatnsneshreppur, Hún. 295
Ásgarður, Andakílshreppur, Borg. 566

Bakkakot, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 565
Bakkakot, Melasveit, Borg. 563
Bakkakot, Skorradalshreppur, Borg. 563
Bakkavöllur, Hvolhreppur, Rang. 565
Bakki, Áshreppur, Hún. 298
Bakki, Austur-Landeyjahreppur, Rang. 566
Barðastrandarsýsla / Barðastrandarsyssel 137, 306, 347, 396, 533, 552, 648, 670, 681, 685
Barðastrandarsýslu- og Álftafjarðarjarðir /

Barðastrandarsyssel og Álftafjörður jorder 178, 276, 347
Bárðargata, leið yfir miðhálendi Íslands milli Þing. og V-Skaft. sem getið er um í Landnámu / *vej over Islands højland mellem Þing. og V-Skaft., som er omtalt i Landnamsbogen* 549, 699
Bárðartjörn, Grýtubakkahreppur, Þing. 567
Bárustaðir (Bárukstaðir), Andakílshreppur, Borg. 563
Básendahöfn / Básendar havn, Gull. 411, 537
Básendar, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 372, 533, 730–731
Bergen, Norge 616, 719
Bergsstaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Bergsstaðir, Vatnsneshreppur, Hún. 295
Bergsstaðir, Vindhælishreppur, Hún. 568
Berufjarðarhöfn / Berufjörður havn, S-Múl. 685
Berufjörður, S-Múl. 372, 533, 726, 730–731
Beruvík, Snæf. 726
Bessastaðakirkja, Álftaneshreppur, Gull. 664
Bessastaðanes á Álftanesi, Gull. 694
Bessastaðatjörn, sjávarlón / *lagune*, Gull. 533
Bessastaðir, Álftaneshreppur, Gull. 104, 111, 137–138, 183, 187–188, 206, 259–260, 284, 304–306, 315–316, 319, 322, 462, 489, 523, 526–527, 529, 593–595, 598–599, 602, 658, 660, 729, 764
Bessastaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 295
Bíldudalur, Barð. 372, 533, 730–731
Bjarg, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Bjarghús, Þverárhreppur, Hún. 564
Bjarnanesumboð / Bjarnanes ombud 689
Bjarnastaðir, Skinnastaðahreppur, Þing. 567
Bjarnastaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Blanda, á / *elv*, Hún. 522
Bláland, Vindhælishreppur, Hún. 568
Bleiksmýrardalur, Þing. 514
Blöndubakki, Engihlíðarhreppur, Hún. 567
Bolungarvíkurfjall (Deild), Ísafj. 697
Borðeyri, Strand. 533
Borgarfjarðar- og Miðdalspartur / Borgarfjörður og Miðdalurs jorder 274–275
Borgarfjarðarjarðir / Borgarfjörðurs jorder 94, 274–275, 292, 300, 346
Borgarfjarðarsýsla / Borgarfjarðarsyssel 166, 290, 327, 346, 492, 533, 648, 671, 685, 690, 710, 736, 753
Borgarfjörður, Borg. og Mýr. 140, 682–683, 708, 715
Borgarkot, Reykhólahreppur, Barð. 147 > Virki, Reykhólahreppur, Barð.
Botnsskógur, Kjós. og Borg. 498–499
Brautarholt, Kjalarneshreppur, Kjós. 346
Breiðabólstaðarprestakall / Breiðabólstaðarpræstekald, Rang. 651
Breiðabólstaður, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Breiðafjörður, Snæf., Dal. og Barð. 138
Breiðahlíð, Dyrhólahreppur, V-Skaft. 563
Breiðamerkursandur, sandauðn / *ødemark*, A-Skaft. 500, 709
Breiðamörk, A-Skaft. 284
Breiðavík, Húsavíkurhreppur, Þing. 568
Brekka, Grýtubakkahreppur, Þing. 564
Brekka, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Brekkukot, Akrahreppur, Skag. 568
Brekkukot, Reykholtsþingsókn, Borg. 563
Brekkukot, Sveinsstaðahreppur, Hún. 296
Brekkuvöllur, Barðastrandarhreppur, Barð. 563
Bremen, Þýskalandi / Tyskland 721, 725, 762
Bremerholm, København 308, 726, 728, 763 > Gammelholm, Nyholm > *Brimarhólmur, Kaupmannahöfn*
Brennigerði, Sauðárhreppur, Skag. 567
Brennihóll, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj. 278
Brettingsstaðir, Helgastaðahreppur, Þing. 569
Brimarhólmur, Kaupmannahöfn 308, 727 > Gamli-Hólmur, Nýi-Hólmur > *Bremerholm, København*

Brókarlækur, Skefilsstaðahreppur, Skag. 566, 568
Brúnastaðir, Hraungerðishreppur, Árn. 566
Brúsastaðir, Áshreppur, Hún. 295
Búðahöfn / Búðir havn, Snæf. 412
Búðarhöfði (Vallnakot), Andakílshreppur, Borg. 563
Búðavík, S-Múl. 533
Búðir, Snæf. 372, 533, 730–731
Búrfell, Ásasveit, Borg. 516
Bæjarkot, Reykhólahreppur, Barð. 147
Bæjarsker, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 582
Böðvarshólar, Þverárhreppur, Hún. 295

Cap de Nord 133, 137 > Hornbjarg, Ísafj., Hornstrandir, Ísafj.
Christiania (Oslo), Norge 307, 414
Christiansborg Slot, København 345, 360

Daðagerði, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 514
Dagverðará, Breiðuvíkurhreppur, Snæf. 563
Dagverðarnes, Rangárvellir, Rang. 564
Dalasýsla / Dalasyssel 245, 290, 347, 515, 648, 671
Danzig (Gdansk) 368
Deild, Ísafj. 697 > Bolungarvíkurfjall
Desey, Norðurárdalshreppur, Mýr. 564
Djúpivogur, S-Múl. 533, 685, 693
Dvergasteinn, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 566
Dýrafjarðarhöfn / Dýrafjörður havn, Ísafj. 540
Dýrafjörður, Ísafj. 372, 533, 724, 730–731
Dælir, Þorkelshólshreppur, Hún. 563

Efri-Miðvík, Aðalvíkursveit, Ísafj. 566 > Miðvík efri, Aðalvíkursveit, Ísafj.
Efri-Þórustaðir (Þóroddsstaðir), Grímsneshreppur, Árn. 706, 714
Efstidalur, Ögursveit, Ísafj. 567
Egilsstaðir, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 564
Egyptaland 45 > *Egypten*
Egypten 71 > *Egyptaland*
Einholt, Lón, Nes og Mýrar, A-Skaft. 746
Einhyrningur, fjall / *fjeld*, Rang. 709
Eiríksstaðir, Ögursveit, Ísafj. 567
Elliðaár, á / *elv*, Gull. og Kjós. 306, 309, 316, 522
Elliðakot, Mosfellshreppur, Kjós. 421 > Helliskot, Mosfellshreppur, Kjós.
Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull. 311, 492, 529, 591, 599 > Vatn, Seltjarnarneshreppur, Gull.
England 539, 720
Enniskot, Þorkelshólshreppur, Hún. 295, 562
Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp. 710
Erlingshólar, Hnapp. 710 > Erlendshólar, Miklaholtshreppur, Hnapp.
Eskiholtskot, Borgarhreppur, Mýr. 564 > Rauðabjarnarstaðir, Borgarhreppur, Mýr.
Europa 61, 155–156, 368, 539, 573, 577 > *Evrópa*
Evrópa 35 > *Europa*
Eyjafjarðarhöfn / Eyjafjörður havn 540 > Akureyrarhöfn / Akureyri havn, Eyjafj.
Eyjafjarðarjarðir / Eyjafjörðurs jorder 278, 347
Eyjafjarðarjarðir (2) / Eyjafjörðurs jorder (2) 278–279, 347
Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsyssel 121, 140, 166, 260–261, 323, 347, 515, 523, 533, 552, 610, 723 > Vaðlasýsla / Vaðlasyssel
Eyjafjarðarsýslujarðir / Eyjafjarðarsyssels jorder 278–279, 347
Eyjafjöll, Rang. 708, 715
Eyjafjörður, Eyjafj. 137, 372, 533, 700, 724 > Akureyri, Eyjafj.
Eyjólfsstaðir, Áshreppur, Hún. 298
Eyrarbakkahöfn / Eyrarbakki havn, Árn. 325, 411, 537, 587
Eyrarbakki, Stokkseyrarhreppur, Árn. 372, 392, 522–523, 533, 550, 730–731
Eyrarbakki, verslunarstaður / *handelssted*, Árn. 663

Eyri, Grýtubakkahreppur, Þing. 567
Eystrasalt > *Østersøen*
Eystraskarð, eyðibýli / *ødegård*, Rangárvellir, Rang. 709
Eystri-Þurá, Ölfushreppur, Árn. 565

Fagrabrekka, Hrútafjarðarhreppur, Strand. 568
Fáskrúðsfjörður, S-Múl. 533
Fellskot, Biskupstungur, Árn. 565
Feneyjar, Ítalíu 35 > *Venedig, Italien*
Ferjubakki, Borgarhreppur, Mýr. 275
Finnmark, Norge 458 > *Finnmörk, Noregi*
Finnmörk, Noregi 458 > *Finnmark, Norge*
Fjallvegur (Fieldvey) 280, 348 > Ytra-Fjall, Helgastaðahreppur, Þing.
Fjarðarhorn, Helgafellssveit, Snæf. 562
Fjón, Danmörk > *Fyn, Danmark*
Fjósar, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún. 567
Flaga, Áshreppur, Hún. 295
Flatey á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð. 533
Flatey á Skjálfanda, Hálshreppur, Þing. 280, 348
Flautafell, Svalbarðshreppur, Þing. 566
Flensborg, Slésvík-Holtsetalandi / Slesvig-Holsten 393
Fljót, Skag. 490, 526
Fljótsbakki, Reykholtsþingsókn, Borg. 564 > Klettur, Reykholtsþingsókn, Borg.
Fljótsdalshérað, N-Múl. og S-Múl. 137, 549
Fljótshlíð, Rang. 709
Flókastaðir, Fljótshlíð, Rang. 564
Flugumýri, Akrahreppur, Skag. 183, 195
Flögujarðir / Flagas jorder 272–273, 345, 516
Flögusel, Skriðuhreppur, Eyjafj. 562
Fnjóskadalsskógur, Þing. 498
Fornihvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr. 710
Fornistaður, Reykhólahreppur, Barð. 146
Forsæludalur, Áshreppur, Hún. 298
Forsæti, Villingaholtshreppur, Árn. 563
Foss, Fljótahreppur, Skag. 568
Fossgerði, Vallnahreppur, S-Múl. 565
Fótur, Barðastrandarhreppur, Barð. 563
Fótur, Reykhólahreppur, Barð. 146
Frakkland 42 > *Frankrig*
Framnes, Skeiðasveit, Árn. 565
Frankrig 68, 523, 539 > *Frakkland*
Frederiksberg, Danmark 311
Fredrikstad, Norge 309
Furufjörður, Grunnavíkursveit, Ísafj. 567
Fyn, Danmark 327
Færeyjar 36, 42, 46 > *Færøerne*
Færøerne 62, 69, 72, 307, 368, 553, 585 > *Færeyjar*

Gafl, Svínavatnshreppur, Hún. 568
Gamli-Hólmur, Kaupmannahöfn 308 > Brimarhólmur, Kaupmannahöfn > *Gammelholm, København*
Gammelholm, København 308 > *Bremerholm, København*
Garðar, Álftaneshreppur, Gull. 113
Gauksmýri, Vatnsneshreppur, Hún. 299
Gautavík í Berufirði, S-Múl. 533
Geirfuglasker, sker suðvestur af Reykjanesi / *skær sydvest fra Reykjanes*, Gull. 310
Geirland, Kleifahreppur, V-Skaft. 272
Geirmundarhólar, Sléttuhlíðarhreppur, Skag. 568
Geitland, Mýr. 517, 677
Geldingur, Breiðdalshreppur, S-Múl. 562
Gestsstaðir, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 564
Gil, Fljótahreppur, Skag. 567
Gilsfjörður, Dal. og Barð. 140
Gilsstaðir, Áshreppur, Hún. 295
Gínandi, Kolbeinsstaðahreppur, Snæf. 710
Gjábakki, Þingvallahreppur, Árn. 568
Gljúfurárkot, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 564
Gloppa, Skriðuhreppur, Eyjafj. 567
Glückstadt, Þýskalandi / Tyskland 458
Glúmsstaðir, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 514–515
Gnýsstaðir, Vatnsneshreppur, Hún. 295

Grafardalur, Skorradalshreppur, Borg. 563
Grafarvogur, Gull. 533
Grindavík, Gull. 372, 490, 518, 533, 693, 720, 726, 730–731, 737, 755
Grindavíkurhöfn / Grindavík havn, Gull. 411, 755
Grímsnes, Árn. 706, 714
Grímsnes, Grýtubakkahreppur, Þing. 569
Grímsnesjarðir / Grímsness jorder 274, 346
Grundarfjarðarhöfn / Grundarfjörður havn, Snæf. 540
Grundarfjörður, Snæf. 372, 533, 685, 730–731
Grundarkot, Sveinsstaðahreppur, Hún. 563
Grænhóll, Barðastrandarhreppur, Barð. 563
Grænland 50 > *Grønland*
Gröf, Þorkelshólshreppur, Hún. 295
Gröf, Vatnsneshreppur, Hún. 299
Gröf, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 565
Grønland 76, 153, 501, 504, 506, 528, 683 > *Grænland*
Gufuneshospítal, Mosfellshreppur, Kjós. 283
Gullbringusýsla / Gullbringusyssel 178, 217, 290–291, 338, 341, 346, 387, 405, 409, 414, 492–493, 514, 516, 518, 522, 530–531, 533, 544, 548, 578, 581, 644, 648, 664, 681, 685, 689–690, 721, 729, 737, 743, 764
Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit / Gullbringusyssels jorder og Mosfellssveit 282, 286–288, 291–292, 531–532, 643 > Viðeyjarklausturseignir / Viðeyjarklausturs gods
Gunnarsstaðir, Reykhólahreppur, Barð. 146
Gvendarnes, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 272
Göttingen, Þýskalandi / Tyskland 45, 71
Götuhús, Reykhólahreppur, Barð. 146

Haffjarðarey, Eyjahreppur, Hnapp. 710
Hafnarfjarðarhöfn / Hafnarfjörður havn, Gull. 411, 559, 584
Hafnarfjörður, Gull. 158, 308, 310, 372, 533, 550, 560–561, 584, 685, 720, 724, 730–731
Hafnir, Vindhælishreppur, Hún. 295
Hafradalur, Mýr. 697
Hafsvellir, Vindhælishreppur, Hún. 569
Hagi, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Hallbjarnareyrarhospítal, Eyrarsveit, Snæf. 207, 668
Halldórsstaðir, Seyluhreppur, Skag. 568
Hallvarðsstaðir, Reykholtsþingsókn, Borg. 710 > Sudda, Reykholtsþingsókn, Borg.
Hamarsholt, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 706, 714
Hamborg, Þýskalandi / Tyskland 721, 725, 762
Hannover, Þýskalandi / Tyskland 45, 71
Hansastaðirnir > *Hansestæderne*
Hansestæderne 249, 721
Harðbakur, Presthólahreppur, Þing. 566
Hattardalur, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 566
Hattardalur meiri, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 566
Haukatunga, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp. 274–275
Hánefsstaðir, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 271
Hátún, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 563
Heggsstaðir, Andakílshreppur, Borg. 516
Hegranessýsla / Hegranessyssel 610 > Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsyssel
Hegranesþing 707, 715 > Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsyssel
Hekla, eldfjall / *vulkan*, Rang. 293, 327, 544, 709
Helgafellsklaustur, Helgafellssveit, Snæf. 616
Helgavatn, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Hella, Barðastrandarhreppur, Barð. 563
Helliskot, Mosfellshreppur, Kjós. 421, 458–459, 464, 466 > Elliðakot, Mosfellshreppur, Kjós.
Hellisskógar, skógarítak / *skovrettighed*, Gnúpverjaafréttur, Árn. 709

Helsingjaeyri, Danmörk 725 > *Helsingør, Danmark*
Helsingør, Danmark 172, 430, 762–763 > *Helsingjaeyri, Danmörk*
Hengigóssið / Hængegodset, A-Skaft. 284
Herdísarvík, Selvogshreppur, Árn. 685, 737
Herðubreið, fjall / *fjeld*, Þing. 711
Hesteyrarfjörður, Ísafj. 533
Hestgerði, Borgarhafnarhreppur, A-Skaft. 271
Heydalsá, Tröllatunguhreppur, Strand. 567
Heynesumboð / Heynes ombud 689, 736
Hitterø (Hidra), Norge 550
Hindisvík, Þverárhreppur, Hún. 297 > Vík, Þverárhreppur, Hún.
Hítardalur, Hraunhreppur, Mýr. 172, 690, 697, 710
Hítarnes, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp. 690
Hjallaland, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Hjaltastaðahvammur, Akrahreppur, Skag. 517
Hlaðseyri, Rauðasandshreppur, Barð. 563
Hlíð, Vatnsneshreppur, Hún. 299
Hlíðargerði, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 563
Hlíðarkot, Reykhólahreppur, Barð. 146
Hlíðarsel, Reykhólahreppur, Barð. 146
Hnappadalssýsla / Hnappadalssyssel 290, 346, 690, 710
Hnausar, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 562
Hnjúkur, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Hof, Hofshreppur, A-Skaft. 284
Hofsós, Höfðastrandarhreppur, Skag. 372, 533, 538, 554, 730–731
Hofsós, verslunarstaður / *handelssted*, Skag. 310
Hofsóshöfn / Hofsós havn, Skag. 312, 411, 537, 587
Holland 153, 308, 539, 692
Holt, Saurbæjarsveit, Dal. 706, 714
Holt, Torfalækjarhreppur, Hún. 295
Holtavörðuheiði, Mýr. og Strand. 707, 715
Horn, Aðalvíkursveit, Ísafj. 568
Horn, Reykhólahreppur, Barð. 146
Hornafjarðarjöklar, A-Skaft. 711
Hornafjörður, A-Skaft. 533
Hornbjarg, Ísafj. 133 > Cap de Nord
Hornbrekka, Höfðastrandarhreppur, Skag. 564 > Hraunbrekka, Höfðastrandarhreppur, Skag.
Hornstrandir, Ísafj. 137 > Cap de Nord
Hólabak, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295
Hóladómkirkja, Hólahreppur, Skag. 128, 306, 719
Hólar, Sveinsstaðahreppur, Hún. 295, 297 > Vatnsdalshólar, Sveinsstaðahreppur, Hún.
Hólar á Skaga, Vindhælishreppur, Hún. 295, 297 > Höfðahólar, Vindhælishreppur, Hún.
Hólar í Hjaltadal, Hólahreppur, Skag. 88, 105, 123, 303, 490, 499, 606, 608, 610, 612, 614, 722
Hólastifti / Hólar stift 88, 113, 196, 303, 512, 604, 606–610, 670, 685, 690–691, 705, 710, 719 > Norðurstifti
Hólastóll / Hólar bispestol 111, 183, 192, 304, 516–517, 565, 568, 606, 611, 773
Hólá, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 567
Hólkot, Helgastaðahreppur, Þing. 567
Hóll, Fljótahreppur, Skag. 567 > Vestari-Hóll, Fljótahreppur, Skag.
Hólmasel, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 268, 562
Hólmshöfn við Reykjavík / Hólmur havn ved Reykjavík, Gull. 312, 335, 352, 372, 390, 394, 411, 423, 439, 464, 468, 476, 519, 533, 537, 540, 584, 691, 730–731
Hólmur í Hítardal, Hraunhreppur, Mýr. 710
Hólmur við Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull. 329, 472, 554
Hópið, sjávarlón / *lagune*, Grindavík, Gull. 533
Hrafnagil, Skefilsstaðahreppur, Skag. 567
Hrafnagilskirkja, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 514
Hrafnfjarðareyri, Grunnavíkursveit, Ísafj. 568

Hrafnkelsdalur, N-Múl. 517
Hraun, Höfðastrandarhreppur, Skag. 563
Hraun, Sléttuhlíðarhreppur, Skag. 568
Hraunastaðir, Reykhólahreppur, Barð. 146
Hraunbrekka (Hornbrekka?), Höfðastrandarhreppur, Skag. 563
Hraunsholt, Álftaneshreppur, Gull. 564
Hraunsholtslækur, lækur / *bæk*, Gull. 523
Hreiðarsstaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Hreppisá (Hreppsendaá), Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj. 568
Hringver, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj. 564
Hrísakot, Þverárhreppur, Hún. 295
Hrísar, Þorkelshólshreppur, Hún. 295
Hrísdalur, Miklaholtshreppur, Hnapp. 563
Hrísnes, Barðastrandarhreppur, Barð. 563
Hrunakirkja, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 709
Hrunakrókur, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 564
Hruni, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 706, 714
Hurðarbak, Torfalækjarhreppur, Hún. 295
Húnaós, á / *elv*, Hún. 522
Húnavatnsjarðir / Húnavatns jorder 276–277, 292–294, 297, 347 > Miðfjarðarjarðir / Miðfjörðurs jorder
Húnavatnssýsla / Húnavatnssyssel 123, 137, 180, 292, 297–298, 347, 461, 469, 522, 552, 610–611
Húnsstaðir, Torfalækjarhreppur, Hún. 295
Húnstaðir, Fljótahreppur, Skag. 564
Húsafell, Hvítársíðusveit, Mýr. 690
Húsatóftir, Reykhólahreppur, Barð. 146
Húsavík, Húsavíkurhreppur, Þing. 93, 316–317, 372, 390, 418–419, 462–463, 466–468, 470–475, 533, 730–731
Húsavíkurhöfn / Húsavík havn, Þing. 312, 335, 410, 412, 423, 537
Hvaleyrarós í Hafnarfirði, Gull. 533
Hvaleyri, Álftaneshreppur, Gull. 338, 341, 434, 582
Hvalfjarðareyri í Hvalfirði, Kjós. 533
Hvalfjörður, Kjós. og Borg. 706, 714
Hvalsneskirkja, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 664
Hvammar, Hrunamannaafréttur, Árn. 711 > Laugahvammar, Hrunamannaafréttur, Árn.
Hvammkot á Skaga, Vindhælishreppur, Hún. 295
Hvammkot, Áshreppur, Hún. 295
Hvammur, Áshreppur, Hún. 295
Hvammur, Engihlíðarhreppur, Hún. 567
Hvammur, Hvammssveit, Dal. 515
Hvammur, Norðurárdalshreppur, Mýr. 710
Hveravellir, Hún. 711
Hverhóll, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 568
Hvinverjadalur (Þjófadalir), Árn. 711
Hvítá, á / *elv*, Borg. og Mýr. 140, 522, 682–683
Hvítárós / Hvítá flodmunding, Borg. og Mýr. 533, 685
Hvítárvellir, Andakílshreppur, Borg. 516
Hvoll, Þverárhreppur, Hún. 298
Hægindi, Reykholtsþingsókn, Borg. 564
Hæll, Torfalækjarhreppur, Hún. 295
Hæringsstaðir, Kelduneshreppur, Þing. 569
Höfðahólar, Vindhælishreppur 297 > Hólar á Skaga, Vindhælishreppur, Hún.
Höfðaströnd, Skag. 490
Högnastaðir, Þverárhlíðarhreppur, Mýr. 563
Hörgsdalur, Kleifahreppur, V-Skaft. 272
Hörgshlíð, Vatnsfjarðarsveit, Ísafj. 567
Hörgslandshospítal, Kleifahreppur, V-Skaft. 207, 669

Illugastaðir, Skefilsstaðahreppur, Skag. 567
Illugastaðir, Vatnsneshreppur, Hún. 295
Ingjaldshóll, Neshreppur, Snæf. 138
Ingjaldshólskirkja, Neshreppur, Snæf. 663

Ípishóll, Seyluhreppur, Skag. 566
Ísafjarðardjúp, Ísafj. 160, 500
Ísafjarðarjarðir / Ísafjörðurs jorder 276, 347

Ísafjarðarsýsla / Ísafjarðarsyssel 121, 137, 160, 178, 182, 347, 396, 528, 533, 551, 648, 670–672, 681, 685, 693, 710
Ísafjörður, Ísafj. 372, 533, 554, 724, 726, 730–731
Íshóll, Ljósavatnshreppur, Þing. 564

Járngerðarstaðir, Grindavíkurhreppur, Gull. 755
Jótland, Danmörk 90, 339 > *Jylland, Danmark*
Jylland, Danmark 90, 305, 339, 691 > *Jótland, Danmörk*
Jökul (undir Jökli / *under Jökelen*) > Snæfellsjökull, Snæf.
Jökuldalur, N-Múl. 690
Jökulsá, bær / *gård*, Hálshreppur, Þing. 569
Jökulsá á Fjöllum, jökulá / *elv*, Þing. og N-Múl. 711
Jökulsá á Sólheimasandi, jökulá / *elv*, V-Skaft. og Rang. 687

Kaðalsstaðir, Grýtubakkahreppur, Þing. 568
Kalastaðakot, Strandarhreppur, Borg. 563
Kaldaðarneshospítal, Sandvíkurhreppur, Árn. 207, 669
Kaldárhöfði, Grímsneshreppur, Árn. 706, 714
Kaldrani, Reykhólahreppur, Barð. 146
Kaldrani, Vindhælishreppur, Hún. 295
Kambar, Breiðdalshreppur, S-Múl. 564
Kambhóll, Þorkelshólshreppur, Hún. 563
Kambshóll, Strandarhreppur, Borg. 563
Kambsland, Strandarhreppur, Borg. 563
Kambsnes, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 563
Kanastaðir, eyðibýli undir Einhyrningi / *ødegård ved Einhyrningur*, Rang. 709
Kappastaðir, Sléttuhlíðarhreppur, Skag. 568
Karlsstaðir, Auðkúluhreppur, Ísafj. 564
Katadalur, Þverárhreppur, Hún. 295
Katanes, óþekkt eyðibýli / *ukendt ødegård*, Rang. 709
Katla, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft. 516 > Kötlugjá, V-Skaft.
Kaupmannahöfn (Kaupenhafn, Kaupinhavn) 34, 38–40, 49, 51–54, 574, 725 > *København*
Kálfadalur, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún. 563
Kálfshamar, Vindhælishreppur, Hún. 567
Kárastaðir, Borgarhreppur, Mýr. 563
Keflavík, Grýtubakkahreppur, Þing. 562, 566
Keflavík, Gull. 372, 533, 550, 560–561, 584, 730–731
Keflavíkurhérað / Keflavík distrikt, Gull. 585
Keflavíkurhöfn / Keflavík havn, Gull. 396, 411, 559, 584
Ketilvellir, Grímsneshreppur, Árn. 564
Kiðey, Skarðsstrandarhreppur, Dal. 276
Kirkjuból, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 582
Kirkjubæjarklaustur, Kleifahreppur, V-Skaft. 616, 705, 713
Kirkjubæjarklaustursjarðir / Kirkjubæjarklausturs jorder 272, 345
Kirkjubæjarklaustursumboð / Kirkjubæjarklausturs ombud 266–267, 345
Kirkjuhóll, Seyluhreppur, Skag. 567
Kjalarland, Vindhælishreppur, Hún. 567
Kjalarnes, Kjós. 518, 550, 708, 715
Kjalvegur, fjallvegur / *bjergvej*, Árn. og Hún. 549, 670, 711
Kjarni, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 278, 347
Kjós, Grunnavíkursveit, Ísafj. 568
Kjós, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 677
Kjósarhreppur / Kjósarrep, Kjós. 54, 80
Kjósarsýsla / Kjósarsyssel 290–291, 346, 492, 533, 729, 764
Kjósarsýslujarðir / Kjósarsyssels jorder 282, 286–287, 291–292, 300
Klafastaðagrund, Skilmannahreppur, Borg. 565
Klaustursel, Jökuldalshreppur, N-Múl. 562
Klausturtunga, óbyggt skógarpláss / *ubebygget skovområde*, Borg. 274
Klettur (Fljótsbakki), Reykholtsþingsókn, Borg. 563

Kleven ved Mandal, Norge 311
Klifshagi, Skinnastaðahreppur, Þing. 567
Klón, Sléttuhlíðarhreppur, Skag. 568
Klúkur, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 569
Knosi, skógarítak / *skovrettighed*, Gnúpverjaafréttur, Árn. 709
Kollafjörður, Kjós. 533
Kollsá, Grunnavíkursveit, Ísafj. 568
Kollufoss, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Kolsstaðir, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 564
Kornbrekkur, Rangárvellir, Rang. 563
Kornsá, Áshreppur, Hún. 296
Kot, Rangárvellir, Rang. 566
Kotá, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 567
Kópavogur, Seltjarnarneshreppur, Gull. 37, 63
Krakavellir, Fljótahreppur, Skag. 567
Krákugerði, Akrahreppur, Skag. 563
Kringla, Torfalækjarhreppur, Hún. 296
Kristjanía (Osló), Noregi > *Christiania, Norge*
Kristjánsborgarhöll, Kaupmannahöfn > *Christiansborg Slot, København*
Kroppstaðir, Hólshreppur, Ísafj. 566
Kross, Haukadalshreppur, Dal. 563
Krossanes, Þverárhreppur, Hún. 298
Krossastaðir, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj. 563
Krossavík, Svalbarðshreppur, Þing. 569
Krýsuvík, Grindavíkurhreppur, Gull. 164, 309, 316, 418, 458, 462–463, 466–467, 470–471, 474–475, 690, 737
Kumbaravogur, Snæf. 685, 730–731
Kurfur, Vindhælishreppur, Hún. 296
Kúskerpi, Engihlíðarhreppur, Hún. 568
Kúvíkur, Strand. 533
Kvíar, Grunnavíkursveit, Ísafj. 568
Kvíholt, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 514
Kýraugastaðir, Landmannahreppur, Rang. 566
Königsberg (Kaliningrad) 368
Kötlugjá, eldfjall / *vulkan*, V-Skaft. 516, 544 > Katla, V-Skaft.
København (Kiöbenhavn) 60, 64–66, 75, 77–78, 80, 90–91, 93, 100, 112–113, 153–155, 168, 172, 177, 213, 219, 303, 305, 307–313, 315–316, 318, 321–322, 324–326, 328–331, 343–345, 360, 368–369, 375–376, 388–389, 393, 416, 422, 424, 427, 458, 461–463, 465, 467, 469, 471, 475, 511, 542–543, 553–554, 577, 594, 608, 656, 661, 722, 724, 727–729, 762–763 > *Kaupmannahöfn*

Lambastaðir, Álftaneshreppur, Mýr. 563
Lambastaðir, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 582
Landakirkja í Vestmannaeyjum 663
Landmannahreppur / Landmannarep, Rang. 709
Langanes, Þing. og N-Múl. 111, 501, 522–523
Langavatn, stöðuvatn / *indsø*, Mýr. 677
Langavatnsdalur, Mýr. 517, 677
Langholt, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 514
Langhús, Viðvíkurhreppur, Skag. 565
Laugafellssandur, sandflæmi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland* 126
Laugahvammar, Hrunamannaafréttur, Árn. 711 > Hvammar, Hrunamannaafréttur, Árn.
Lágmúli, Skefilsstaðahreppur, Skag. 568
Leira, Grunnavíkursveit, Ísafj. 568
Leirá, Leirársveit, Borg. 185, 189, 291, 304, 310, 525, 529, 598–599, 761
Litlaborg, Þverárhreppur, Hún. 298
Litlahérað (Öræfasveit), A-Skaft. 709
Litlahlíð, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 565
Litlatunga, Hvítársíðusveit, Mýr. 710
Litlibakki, Vindhælishreppur, Hún. 567 > Lúsabakki, Vindhælishreppur, Hún.
Litlidalur, Svínavatnshreppur, Hún. 564
Litli-Kambur, Reykhólahreppur, Barð. 147
Ljárskógar, Laxárdalshreppur, Dal. 245
Loðinsvíkur, V-Skaft. 709
Lón, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj. 568
Lónseyri, Snæfjallaströnd, Ísafj. 567
Lundey, óbyggð eyja í Kollafirði / *ubeboet ø i Kollafjörður*, Kjós. 178, 274

Lübeck, Þýskalandi / Tyskland 368, 721, 724–725, 762,
Lúsabakki, Vindhælishreppur, Hún. 567 > Litlibakki, Vindhælishreppur, Hún.
Lyngby, Danmark 306
Lækjarkot, Þverárhlíðarhreppur, Mýr. 563
Lækjarós, Mýrahreppur, Ísafj. 563

Malarrif, Breiðuvíkurhreppur, Snæf. 563–564
Malmø, Sverige 172, 762–763 > *Málmey, Svíþjóð*
Mandal, Norge 311
Mannskaðahóll, Höfðastrandarhreppur, Skag. 719
Maríugerði, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 514
Maríuhrís, skógarítak í landi Tungufells / *ret til brug af skov på jorden Tungufell*, Ytrihreppur (Hrunamannahreppur), Árn. 709
Markarfljót, á / *elv*, Rang. 709
Málmey, Svíþjóð 725 > *Malmø, Sverige*
Másbúðir, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 514, 582
Meiri-Hattardalur, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 566 > Hattardalur, Hattardalur meiri, Súðavíkurhreppur, Ísafj.
Melar, Melasveit, Borg. 518
Merkihvoll, Landmannahreppur, Rang. 563
Miðbæli, Skeiðasveit, Árn. 565
Miðdalur, Grímsneshreppur, Árn. 248
Miðdalur, Kjósarhreppur, Kjós. 275
Miðfjarðarjarðir / Miðfjörðurs jorder 277 > Húnavatnsjarðir / Húnavatns jorder
Miðfjörður, Hún. 704
Miðhóp, Þorkelshólshreppur, Hún. 296
Miðhús, Grýtubakkahreppur, Þing. 569
Miðhús, Sveinsstaðahreppur, Hún. 296
Miðvík efri, Aðalvíkursveit, Ísafj. 566 > Efri-Miðvík, Aðalvíkursveit, Ísafj.
Mosfellsþingsókn / Mosfellstingsogn, Kjós. 493, 531, 581
Moss, Norge 305, 308, 329, 414
Munkaþverárklaustur, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 88, 95, 107, 109, 112, 116, 118, 125, 128, 137, 514, 616
Munkaþverárklaustursumboð / Munkaþverárklausturs ombud 124, 270, 347
Múlasýsla, miðhluti / Múlasyssel, mellemste del 182, 408, 691 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasyssel, Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasyssel, Múlasýslur / Múlasysler
Múlasýslur / Múlasysler 140, 345, 648, 669–670, 672, 690, 699–700, 761 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasyssel, Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasyssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasyssel, mellemste del
Múli, Vatnsneshreppur, Hún. 299
Mýrar, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Mýrarkot, Höfðastrandarhreppur, Skag. 563
Mýrasýsla / Mýrasyssel 121, 290, 346, 533, 554, 648, 671, 685, 690, 710, 753
Mýrdalssandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. 500, 709
Mývatn, stöðuvatn / *indsø*, Þing. 523
Mývatnsöræfi, Þing. 181
Möðrudalsöræfi, N-Múl. 181, 690
Möðrudalur, N-Múl. 517
Möðrudalur á Fjöllum, Jökuldalshreppur, N-Múl. 690, 711–712
Möðrufellshospítal, Hrafnagilshreppur, Eyjafj. 207
Möðruvallaklaustur, Hvammshreppur, Eyjafj. 261, 616
Möðruvallaklaustursumboð / Möðruvallaklausturs ombud 270, 347

Neðranes, Skefilsstaðahreppur, Skag. 568
Neðri-Torfustaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Nes, Seltjarnarneshreppur, Gull. 316, 319, 346, 529
Nesjar, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 514
Neslönd, Skútustaðahreppur, Þing. 567
New England (Nye-England), USA 528, 584

Nidaros, Norge 172 > *Trondhjem, Norge*
Niðarós, Noregi > *Trondhjem, Norge*
Nípá, Ljósavatnshreppur, Þing. 569
Njarðvík, Gull. 533
Njálsstaðir, Vindhælishreppur, Hún. 296
Norðfjörður, S-Múl. 533
Nordlandene, Norge 525, 550
Norðlendingafjórðungur / Norðlendingafjerding 180–182, 207–208, 259, 372, 554, 593, 597–598, 600, 707, 715, 754–755
Norðurárdalur, Mýr. 710
Norðurjöklar 711
Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasyssel 180–183, 353, 549, 553, 597, 670, 691, 699, 711 > Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasyssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasyssel, mellemste del, Múlasýslur / Múlasysler
Norðurstifti 88, 113 > Hólastifti / Hólar stift
Norðursýsla / Norðursyssel 182, 308, 347, 353, 514, 698–700, 711–712 > Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsyssel
Norðursýslujarðir (Þingeyjarsýslujarðir) / Norðursyssels jorder (Þingeyjarsyssels jorder) 280, 348
Noregur 35–36, 38, 42–44, 46 > *Norge*
Norge 61–62, 64, 69–70, 72, 96, 115, 153, 155–156, 159–160, 172, 252, 308–311, 317, 324, 326, 329, 340, 355, 368, 396, 415–416, 498–499, 501, 503–504, 506, 522–524, 550, 594, 615, 634, 718–719, 723 > *Noregur*
Nubien 71 > *Núbía*
Núbía 45 > *Nubien*
Núpur, Vindhælishreppur, Hún. 568
Nye-England 528, 584 > *New England, USA*
Nyholm, København 308 > *Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn*
Nýi-Hólmur, Kaupmannahöfn 308 > *Nyholm, København*
Nýja-England > *New England, USA*
Orkneyjar, Skotland > *Orkneyøerne, Skotland*
Orkneyøerne, Skotland 172
Orrastaðir, Torfalækjarhreppur, Hún. 296
Oslo, Osló > *Christiania, Norge*
Ostindien 573, 577

Ódáðahraun, hraunflæmi / *lavamark*, Þing. 711
Ófeigsfjörður, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 567
Ólafsvík, Snæf. 372, 533
Ósabakki, Skeiðasveit, Árn. 565
Ósar, Þverárhreppur, Hún. 296
Ósgröf, Landmannahreppur, Rang. 563

Papey, Álftafjarðarhreppur, S-Múl. 94, 270
Papeyjarumboð / Papeys ombud 270–271
Patreksfjörður, Barð. 311, 372, 533, 730–731

Rangá, á / *elv*, Rang. 708, 715
Rangárvallasýsla / Rangárvallasyssel 94, 290, 327, 346, 549, 552, 648, 657, 670–671, 685, 699–700, 709, 711, 768
Ranhólar, Sveinsstaðahreppur, Hún. 296
Rauðabjarnarstaðir (Eskiholtskot), Borgarhreppur, Mýr. 563
Rauðháls, Dyrhólahreppur, V-Skaft. 563
Rauðsdalur, Reykhólahreppur, Barð. 146
Raufarhöfn, Presthólahreppur, Þing. 533, 566
Refsstaðir, Ásasveit, Borg. 566, 710
Refsteinsstaðir, Þorkelshólshreppur, Hún. 298
Reyðarfell, Hvítársíðusveit, Mýr. 710
Reyðarfjarðarhöfn / Reyðarfjörður havn, S-Múl. 540
Reyðarfjörður, S-Múl. 372, 533, 554, 730–731
Reykhólar, Reykhólahreppur, Barð. 160, 527, 552, 698
Reykir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Reykir, Staðarhreppur, Hún. 296
Reykjadalsjarðir / Reykjadals jorder 280–281, 348
Reykjahlíð, Skútustaðahreppur, Þing. 419
Reykjanes við Ísafjarðardjúp, Ísafj. 160

Reykjarfjörður, Trékyllisvíkurhreppur, Strand. 133, 372, 533, 677
Reykjarfjörður við Ísafjarðardjúp, Ísafj. 160
Reykjavík, Seltjarnarneshreppur, Gull. 163–164, 301, 306, 309–311, 314–317, 322, 329, 333, 335, 338, 341, 343, 346, 372, 380, 411, 420, 423–424, 434, 439, 445, 458–459, 464, 466, 472–474, 525, 528–529
Reykjavíkurkirkja, Seltjarnarneshreppur, Gull. 445, 464–467, 472–475, 477
Reynistaðarklaustur, Reynistaðarhreppur, Skag. 95, 300, 616
Reynistaðarklaustursumboð / Reynistaðarklausturs ombud 268–269, 292, 300, 347, 743
Reynistaður, Reynistaðarhreppur, Skag. 743
Reynivellir, Kjósarhreppur, Kjós. 746
Ribe Stift, Danmark 691
Rif, Snæf. 724, 730–731
Riftún, Ölfushreppur, Árn. 565
Ritur, Ísafj. 697 > Aðalvíkurfjöll
Romsdal, Norge 326
Rófa, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299 > Uppsalir, Miðfjarðarhreppur, Hún.
Rundetårn i København 542
Rytterdistrikt, Danmark 340
Ryttergods 339

Sandfell, Hofshreppur, A-Skaft. 284
Sandfellskirkja, Hofshreppur, A-Skaft. 746
Sauðadalsá, Vatnsneshreppur, Hún. 296
Sauðanes, Torfalækjarhreppur, Hún. 296
Sauðlauksdalur, Rauðasandshreppur, Barð. 248, 262
Saurar, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Saurbrúargerði, Grýtubakkahreppur, Þing. 563
Saurbæjarhreppur / Saurbæjarrep, Eyjafj. 58, 84
Saurbæjarsveit, Dal. 706, 714
Saurbær, Áshreppur, Hún. 298
Saurbær, Þverárhreppur, Hún. 296
Schaumborg, Þýskalandi / Tyskland 692
Sel, Seltjarnarneshreppur, Gull. 563
Selá, Skefilsstaðahreppur, Skag. 568
Seleyri, eyðipláss / *ødeområde*, Borg. 275
Seljaland, Hörðadalshreppur, Dal. 563
Seljaland, Skutulsfjarðarhreppur, Ísafj. 564
Seljanes, Reykhólahreppur, Barð. 146
Selsstaðir, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 564
Seltjarnarnes, Gull. 518, 550
Seltjarnarneshreppur / Seltjarnarnesrep, Gull. 544
Selvogskirkja, Selvogur, Árn. 502
Selvogur, Árn. 502
Siglufjörður, Eyjafj. 533
Síðujökull, V-Skaft. 711
Sílastaðir, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj. 567
Sívaliturn í Kaupmannahöfn > *Rundetårn i København*
Sjálandsstifti, Danmörk > *Sjællands stift, Danmark*
Sjællands stift, Danmark 303
Skaftafell, Hofshreppur, A-Skaft. 284
Skaftafellssýslujarðir / Skaftafellssyssels jorder 272, 345
Skaftafellssýslur / Skaftafellssysler 345, 648, 669–672, 685, 690, 699–700 > Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssyssel, Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssyssel
Skaftártunga, V-Skaft. 711
Skagafjarðarsýsla / Skagafjarðarsyssel 180, 303–304, 321, 336, 347, 552, 610–611, 707, 715 > Hegranessýsla / Hegranessyssel, Hegranesþing
Skagafjörður, Skag. 137, 670, 719, 724
Skagastrandarhöfn / Skagaströnd havn, Hún. 183, 411, 537, 587
Skagaströnd, Hún. 372, 501, 533, 730–731
Skagaströnd, verslunarstaður / *handelssted*, Hún. 310
Skagi, Hún. og Skag. 501
Skarð, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 514
Skarðsá, Reynistaðarhreppur, Skag. 706, 714

Skáldabúðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur, Árn. > Skjaldabúðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn.
Skálholt, Biskupstungur, Árn. 53, 56, 79, 82, 111, 113, 189, 247–248, 303–304, 490, 502, 511, 558, 674, 705, 713, 718, 774, 778
Skálholtsdómkirkja, Biskupstungur, Árn. 510, 663, 689
Skálholtsstifti / Skálholts stift 196, 247, 303, 511–512, 604, 648, 651, 657, 660, 672, 675–676, 678, 687, 705, 712–713, 719
Skálholtsstóll / Skálholt bispestol 192, 415, 565, 568, 666, 672
Skeiðarársandur, sandauðn / *ødemark*, V- og A-Skaft. 500, 709
Skeljavík, Strand. 533
Skinnastaðir, Torfalækjarhreppur, Hún. 296
Skinnþúfa, Haukadalshreppur, Dal. 563
Skjaldabúðir, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 566
Skjöldólfsstaðir, Breiðdalshreppur, S-Múl. 562
Skotland 328–329
Skottastaðir, Bólstaðarhlíðarhreppur, Hún. 563
Skóga- og Merkureignir / Skógar og Mörks jorder 272–273, 346
Skógarkot, Þingvallahreppur, Árn. 564
Skógarstrandarjarðir / Skógarströnds jorder 276, 347
Skriða, Saurbæjarhreppur, Eyjafj. 563
Skriðufell, Eystrihreppur (Gnúpverjahreppur), Árn. 565
Skriðuklaustur, Fljótsdalshreppur, N-Múl. 137, 616
Skriðuklaustursókn / Skriðuklaustur sogn, N-Múl. 415
Skriðuklaustursumboð / Skriðuklausturs ombud 266, 345
Skriðukot, Haukadalshreppur, Dal. 563
Skuggabjörg, Akrahreppur, Skag. 568
Skuggabjörg, Höfðastrandarhreppur, Skag. 568
Skúfur, Vindhælishreppur, Hún. 567
Sleben, Norge 414
Slesvig-Holsten 70, 75 > *Slésvík-Holtsetaland*
Slésvík-Holtsetaland 44, 49 > *Slesvig-Holsten*
Smiðsgerði, Hólahreppur, Skag. 565
Smjörhóll, Skinnastaðahreppur, Þing. 567
Smyrlabjörg, Borgarhafnarhreppur, A-Skaft. 272
Snartartunga, Bitruhreppur, Strand. > Tunga, Bitruhreppur, Strand.
Sneis, Engihlíðarhreppur, Hún. 563
Snæfellsjökull (undir Jökli / *under Jökelen*), Snæf. 180, 250, 726
Snæfellsnessýsla / Snæfellsnessyssel 134, 138, 142, 290, 347, 396, 602, 648, 681, 685, 753
Sognedalen, Norge 311
Sorø, Danmark 130, 697
Sóleyjarhöfði, Rang. 700
Sólheimar, Reykhólahreppur, Barð. 147
Sólheimasandur, sandauðn / *ødemark*, V-Skaft. 687
Spitsbergen (Svalbard) 528, 683
Spónsgerði, Hvammshreppur, Eyjafj. 562
Sprengisandur, öræfi á miðhálendi Íslands / *ødemark midt i Islands højland* 126, 260, 549, 700, 711
Stad (Stadlandet), Sogn og Fjordane, Norge 307
Stade, Þýskalandi / Tyskland 692, 724
Staðarhólmi, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 514
Staðarholt, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 514
Staðarkot, Rangárvellir, Rang. 563
Staður, Grindavíkurhreppur, Gull. 755
Stafangur, Noregi > *Stavanger, Norge*
Stafnes, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 513, 583
Stapahöfn / Stapi havn, Snæf. 468 > Arnarstapahöfn / Arnarstapi havn, Snæf.
Stavanger, Norge 722
Steig, Dyrhólahreppur, V-Skaft. 563
Steindyr, Grýtubakkahreppur, Þing. 567

Steinfinnsstaðir, eyðibýli norður af Þórsmörk / *ødegård nord for Þórsmörk*, Rang. 709
Steinnes, Sveinsstaðahreppur, Hún. 296
Stertastaðir, Reykhólahreppur, Barð. 147
Stóri-Mór, Reykhólahreppur, Barð. 146
Strandasýsla / Strandasyssel 347, 528, 533, 648, 671, 675, 677, 685, 710
Strandasýslujarðir / Strandasyssels jorder 276–277, 347
Straumey, Færeyjar > *Strømø, Færøerne*
Straumfjörður, Mýr. 533, 685
Straumnesfjall, Ísafj. 697 > Aðalvíkurfjöll
Strönd, Selvogur, Árn. 690
Strømø, Færøerne 307
Stykkishólmur, Snæf. 372, 533, 685, 730–731
Sudda, Reykholtsþingsókn, Borg. 710
Suður-Múlasýsla / Suður-Múlasyssel 180, 182, 408, 533, 549, 553, 685, 692, 746 > Norður-Múlasýsla / Norður-Múlasyssel, Múlasýsla, miðhluti / Múlasyssel, mellemste del, Múlasýslur / Múlasysler
Suðurnes, Gull. 518, 689, 691, 721, 737, 739
Sunnlendingafjórðungur / Sunnlendingafjerding 180–182, 207, 372, 502, 554, 593, 669, 708
Sunnmæri, Noregi 159, 252, 307 > *Sunnmøre, Norge*
Sunnmøre, Norge 159, 252, 307, 525, 550
Súluvellir, Þverárhreppur, Hún. 296
Svalbarði, Svalbard > *Spitsbergen*
Svangrund, Engihlíðarhreppur, Hún. 568
Svarfaðardalsskógur, Eyjafj. 498–499
Svefneyjar á Breiðafirði, Flateyjarhreppur, Barð. 698
Sveinsstaðir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 294, 296–298
Sverige 70, 153, 307, 523 > *Svíþjóð*
Svertingsstaðir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299
Sviðholt, Álftaneshreppur, Gull. 599
Sviðningur, Vindhælishreppur, Hún. 296
Svínhagi, Rangárvallahreppur, Rang. 568
Svíþjóð 44 > *Sverige*
Syðriá, Ólafsfjarðarhreppur, Eyjafj. 568
Syðri-Hóll, Hálshreppur, Þing. 567
Syðri-Sandhólar, Húsavíkurhreppur, Þing. 567
Syðri-Súluvellir, Þverárhreppur > Súluvellir, Þverárhreppur, Hún.
Syðsti-Hvammur, Vatnsneshreppur, Hún. 299
Syðsti-Mór, Fljótahreppur, Skag. 567
Sölvabakki, Engihlíðarhreppur, Hún. 296

Tannstaðir, Staðarhreppur, Hún. 299
Tálknafjörður, Barð. 533
Teigur, Höfðastrandarhreppur, Skag. 568
Tindrastaðir, Grýtubakkahreppur, Þing. 564, 568
Tinnársel, Akrahreppur, Skag. 568
Tittlingastaðir, Reykhólahreppur, Barð. 146
Tittlingastaðir, Þorkelshólshreppur, Hún. 298
Tittlingur, Beruneshreppur, S-Múl. 563
Tittlingur, Glæsibæjarhreppur, Eyjafj. 563
Tjarnir, Eyjafjallasveit, Rang. 563
Tjörn, Vindhælishreppur, Hún. 296
Torfalækur, Torfalækjarhreppur, Hún. 563
Torfgarður, Seyluhreppur, Skag. 517
Tóarsel, Breiðdalshreppur, S-Múl. 562
Traðarholt, Stokkseyrarhreppur, Árn. 566
Trankebar, Indlandi / Indien 45, 71
Trékyllisvíkurhreppur / Trékyllisvíkurrep, Strand. 710
Tripoli, Libyen 693 > *Trípólí, Líbíu*
Trípólí, Líbíu 693 > *Tripoli, Libyen*
Trondhjem, Norge 172, 368, 719
Tunga, Bitruhreppur, Strand. 567
Tunga, Þverárhreppur, Hún. 568
Tungufell, Syðri-Reykjadalur (Lundarreykjadalur), Borg. 700
Tunguháls, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 564
Tvídægra, Mýr. og Hún. 126, 549
Tyskland 67, 116, 539 > *Þýskaland*
Ulster, Norður-Írland / Nordirland 733
Umsvalir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 296 > Uppsalir, Sveinsstaðahreppur, Hún.

Unaðsdalur, Snæfjallaströnd, Ísafj. 567
Undirveggur, Kelduneshreppur, Þing. 569
Uppland, Sverige 523
Uppsalir, Borgarhafnarhreppur, A-Skaft. 271
Uppsalir, Miðfjarðarhreppur, Hún. 299 > Rófa, Miðfjarðarhreppur, Hún.
Uppsalir, Reykhólahreppur, Barð. 146
Uppsalir, Súðavíkurhreppur, Ísafj. 563
Uppsalir, Sveinsstaðahreppur, Hún. 297 > Umsvalir, Sveinsstaðahreppur, Hún.
Utanverðunes, Rípurhreppur, Skag. 568

Úlfsstaðir efri, Austur-Landeyjahreppur, Rang. 563
Útverk, Skeiðasveit, Árn. 565

Vaðlasýsla / Vaðlasyssel 610–611 > Eyjafjarðarsýsla / Eyjafjarðarsyssel
Vakursstaðir, Vindhælishreppur, Hún. 296
Valdalækur, Þverárhreppur, Hún. 296
Vallnakot, Andakílshreppur, Borg. 564 > Búðarhöfði, Andakílshreppur, Borg.
Varir, Rosmhvalaneshreppur, Gull. 582
Vatn, Seltjarnarneshreppur, Gull. 311, 492, 494, 529, 591, 593, 599 > Elliðavatn, bær / *gård*, Seltjarnarneshreppur, Gull.
Vatnahjalli, Eyjafj. 549, 700
Vatnsdalshólar, Sveinsstaðahreppur 297 > Hólar, Sveinsstaðahreppur, Hún.
Vatnsdalsjarðir / Vatnsdalurs jorder 278, 292–294, 297, 347
Vatnsfjarðarsókn / Vatnsfjarðarsogn, Ísafj. 160
Vatnskot, Þingvallahreppur, Árn. 564
Vatnsleysuströnd, Gull. 518
Veisuhóll (Veisusel), Hálshreppur, Þing. 563
Vellir, Reykhólahreppur, Barð. 147
Venedig, Italien 61 > *Feneyjar, Ítalíu*
Vestara-Land, Skinnastaðahreppur, Þing. 567
Vestari-Hóll, Fljótahreppur, Skag. 567
Vestdalur, Seyðisfjarðarhreppur, N-Múl. 271
Vestfirðingafjórðungur / Vestfirðingafjerding 137–138, 180–182, 207, 372, 534, 554, 593, 597–598, 668, 708, 755
Vestfirðir / Vestfjordene 137, 140, 157, 179, 181, 191–192, 311, 321, 554, 670, 706–707, 714, 716, 779
Vestindien 573, 577
Vestmannaeyjahöfn / Vestmannaeyjar havn 397, 414
Vestmannaeyjar 141, 192, 317, 372, 513, 519, 533, 663, 693, 726, 729–731, 764
Vesturá, Engihlíðarhreppur, Hún. 563
Vestur-Indíur > *Vestindien*
Vestur-Skaftafellssýsla / Vestur-Skaftafellssyssel 180–181, 327, 514, 527, 546, 553, 691, 699 > Austur-Skaftafellssýsla / Austur-Skaftafellssyssel, Skaftafellssýslur / Skaftafellssysler
Viborg Stift, Danmark 691
Viðey á Kollafirði, Seltjarnarneshreppur, Gull. 264, 284, 291–292, 306, 310, 335, 346, 380–381, 385, 484–485, 529
Viðeyjarklaustur, Seltjarnarneshreppur, Gull. 184, 616, 643, 720
Viðeyjarklausturseignir / Viðeyjarklausturs gods 346, 643 > Gullbringusýslujarðir og Mosfellssveit / Gullbringusyssels jorder og Mosfellssveit
Vigdísarstaðir, Kolbeinsstaðahreppur, Hnapp. 710
Vindheimar, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 563
Virki, Reykhólahreppur, Barð. 147 > Borgarkot, Reykhólahreppur, Barð.
Víðidalstunga, Þorkelshólshreppur, Hún. 517
Víðiker, Ljósavatnshreppur, Þing. 563
Vík, Þverárhreppur, Hún. > Hindisvík, Þverárhreppur, Hún. 296
Vlissingen, Holland 692
Vogsbotn, Reykhólahreppur, Barð. 147
Vonarskarð, fjallaskarð á miðhálendi Íslands / *bjergpas midt i Islands højland* 549, 699
Vopnafjörður, N-Múl. 111, 308, 372, 533, 690, 724, 730–731

Vorsabær, Austur-Landeyjahreppur, Rang. 568
Völustaðir, Reykhólahreppur, Barð. 147

Ytra-Fjall, Helgastaðahreppur, Þing. 280, 348 > Fjallvegur (Fieldvey)
Ytra-Laugaland, Öngulsstaðahreppur, Eyjafj. 562
Ytri-Brekkur, Sauðanesþingsókn, Þing. 280–281
Ytri-Hraundalur, Hraunhreppur, Mýr. 566
Ytri-Sandhólar, Húsavíkurhreppur, Þing. 567
Ytri-Súluvellir, Þverárhreppur > Súluvellir, Þverárhreppur, Hún.
Ytri-Þverá, Þverárhreppur, Hún. 298

Þangskáli, Skefilsstaðahreppur, Skag. 568
Þeistareykir, Helgastaðahreppur, Þing. 419
Þembukot, Reykhólahreppur, Barð. 146
Þernunes, Fáskrúðsfjarðarhreppur, S-Múl. 271
Þernusker, Grýtubakkahreppur, Þing. 567
Þingeyjarsýsla / Þingeyjarsyssel 138, 140, 181, 260–261, 514, 533, 552, 610–611, 698, 711 > Norðursýsla / Norðursyssel
Þingeyraklaustur, Sveinsstaðahreppur, Hún. 88, 95, 100, 111, 137, 182, 186, 294, 296, 304, 356, 522, 557, 597, 616
Þingeyraklaustursumboð / Þingeyraklausturs ombud 133, 268–269, 288, 292, 294, 347, 743
Þingeyrar, Sveinsstaðahreppur, Hún. 183, 188
Þingvallavatn, stöðuvatn / *indsø*, Árn. 523
Þjófadalir, Árn. 711 > Hvinverjadalur, Árn.
Þjórsá, á / *elv*, Árn. og Rang. 700, 709
Þjórsárdalur, Árn. 709
Þorgeirsbrekka, Höfðastrandarhreppur, Skag. 563
Þorgeirsdalur, Gufudalssveit, Barð. 146
Þorgeirsstaðir, Lón, Nes og Mýrar, A-Skaft. 563
Þorgrímsstaðir, Vatnsneshreppur, Hún. 568
Þorlákshöfn, Ölfushreppur, Árn. 550, 737
Þorsteinsstaðir, skógarítak / *skovrettighed*, Gnúpverjaafréttur, Árn. 709
Þorsteinsstaðir, Svarfaðardalshreppur, Eyjafj. 517
Þorsteinstunga, Mýr. 710
Þorvaldsstaðir, Húsavíkurhreppur, Þing. 568
Þórarinsdalur, Mýr. 697, 710
Þórkötlustaðir, Grindavíkurhreppur, Gull. 755
Þóroddsstaðir > Efri-Þórustaðir, Grímsneshreppur, Árn.
Þórólfsfell, fjall / *fjeld*, Rang. 709
Þórshöfn á Reykjanesi, Gull. 533
Þórsmörk, Rang. 709
Þórsnesþing / Þórsnesting 138 > Snæfellsnessýsla, Dalasýsla
Þórustaðir, Mosvallahreppur, Ísafj. 564
Þrándheimur, Noregi > *Trondhjem, Norge*
Þúfa, Vestur-Landeyjahreppur, Rang. 566
Þverá, Grýtubakkahreppur, Þing. 564
Þverá, Miðfjarðarhreppur, Hún. 296
Þverá, Þverárhreppur, Hún. 298 > Ytri-Þverá, Þverárhreppur, Hún.
Þykkvabæjarklaustur, Leiðvallarhreppur, V-Skaft. 616, 705, 713
Þykkvabæjarklaustursumboð / Þykkvabæjarklausturs ombud 268, 345, 516
Þýskaland 40 > *Tyskland*

Ægissíða, Þverárhreppur, Hún. 296

Ölduhryggur, Lýtingsstaðahreppur, Skag. 563
Ölfusá, á / *elv*, Árn. 522, 682
Örfirisey, Seltjarnarneshreppur, Gull. 163, 338, 341, 343, 420, 434, 458, 464, 466, 472, 474
Örnólfsdalur, Þverárhlíðarhreppur, Mýr. 563
Öræfajökull, A-Skaft. 709, 711, 746

Öræfasveit, A-Skaft. > Litlahérað, A-Skaft.
Öræfi, A-Skaft. 709, 711
Öxarárþing / Alting ved Öxará, Þingvellir, Árn. 89, 126, 140, 143–144, 381, 593, 595
Öxi, S-Múl. 137, 691 > Axarheiði, S-Múl.
Østerfjerdingen > Austfirðingafjórðungur
Østersøen 368
Østfjordene > Austfirðir

Útgefendur · *Udgivere*

Á ÍSLANDI · I ISLAND

Hrefna Róbertsdóttir, f. 1961. Doktorgrad i historie fra Lunds Universitet i Sverige. Nationalarkivar, Islands Nationalarkiv. Har forsket i det 18. århundredes historie og bl.a. skrevet om uldmanufaktur, økonomisk tænkning, ejendomsforhold og bebyggelseskultur i tidlig moderne tid.

Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir, f. 1968. MA i historie fra Islands Universitet. Arkivar ved Islands Nationalarkiv. Har forsket i tyveri af får i det 18. århundrede, ejendomsforhold, etablering af grønsagsdyrkning i det 18. århundrede samt svovludvinding fra middelalderen til slutningen af det 18. århundrede.

Jóhannes B. Sigtryggsson, f. 1973. Doktorgrad i islandsk lingvistik fra Islands Universitet. Forskningslektor ved Árni Magnússon-instituttet for islandske studier i Reykjavík. Hans doktorafhandling handler om sproget i Jón Steingrímssons selvbiografi, et værk fra det 18. århundrede.

Í DANMÖRKU · I DANMARK

Christina Folke Ax, f. 1969. Ph.d. i etnologi og historie fra Københavns Universitet. Museumsinspektør på Frilandsmuseet — Det gamle Danmark, Danmarks Nationalmuseum. Har bl.a. forsket i det 18. århundredes historie og skrevet om almuekultur i både Island og Danmark.

Leon Jespersen, f. 1953. Lic.phil. i historie fra Odense Universitet (nu Syddansk Universitet) i Danmark. Arkivar og seniorforsker 1997–2019 ved Rigsarkivet i København. Har primært forsket i dansk og nordisk historie i tidlig moderne tid og bl.a. skrevet om politiske og beskatningsmæssige forhold i Danmark.